مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرهندی قدس سره

مطبع ایجوکیشنل مالکان سعید کمپنی مطبوع گردید

ادب منزل پاکستان چوک کراچی

قد اعتنى بطبعه طبعة جديدة بالأوفست

حسين حلمى بن سعيد استانبولى

يطلب من مكتبة الحقيقة بشارع دار الشفقة بفاتح ٥٧ استانبول ـ تركيا

١٣٩٧ هجرى ١٩٧٧ ميلادى

من اراد ان يطبع هذه الرسالة وحدها او يترجمها الى لغة اخرى فله من الله الاجر الجزيل و منا الشكر الجميل و كذلك جميع كتبنا كل مسلم مأذون بطبعها بشرط جودة الورق و التصحيح

مکتوبات امام ربانی

حضرت مجدد الف ثانی

الشیخ احمد سرهندی قدس سره

مطبع ایجوکیشنل مالکان سعید کمپنی ایم اے مطبوع گردیدہ

ادب منزل، پاکستان چوک، کراچی

قد اعتنى بطبعه طبعة جديدة بالأوفست

حسين حلمى بن سعيد استانبولى

يطلب من مكتبة الحقيقة بشارع دار الشفقة بفاتح ٥٧ استانبول ـ تركيا

١٣٩٧ هجرى ١٩٧٧ ميلادى

من اراد ان يطبع هذه الرسالة وحدها او يترجمها الى لغة اخرى فله من الله الاجر الجزيل و منا الشكر الجميل و كذلك جميع كتبنا كل مسلم مأذون بطبعها بشرط جودة الورق و التصحيح

بسم اللہ الرحمن الرحیم

بفضلہٖ تعالیٰ این مجموعۂ مکتوباتِ شریفہ از حضرت امامِ ربّانی مجدّدِ الفِ ثانی شیخ احمد فاروقی سرہندی قدس سرہٗ بحسبِ ارشادِ صاحب الرشاد شیخنا وسندنا الحافظ الحاج سیّد زوّار حسین شاہ صاحب دامت برکاتہٗ (بطرزِ عکسی از نسخۂ مطبوعۂ امرت سر) صورتِ انطباع دیدہ نشر می شود۔

محترم لالہ اسرار محمد صاحب

و

محترم حافظ منظور حسین صاحب

و

جملہ عزیزانِ جماعتِ زوّاریۂ سعیدیہ وغفوریہ در انطباعِ این مجموعہ بہر نوع اعانت فرمودند۔ جزاھم اللہ فی الدارین احسن الجزاء۔

والسّلام

احقر۔ غلام مصطفٰے خاں

ایم اے، ایل ایل بی، پی ایچ ڈی، ڈی لٹ

صدرِ شعبۂ اُردو۔ سندھ یونی ورسٹی

ہدیہ ۷۵ روپے

۲۸ صفر ۱۳۹۲ھ

بصیرت اول۔ قال اللہ تعالی اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَآءَ اللّٰہِ لَا خَوْفٌ عَلَیْہِمْ وَلَا ہُمْ یَحْزَنُوْنَ اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَکَانُوْا یَتَّقُوْنَ لَہُمُ الْبُشْرٰی فِی الْحَیٰوۃِ الدُّنْیَا وَفِی الْاٰخِرَۃِ لَا تَبْدِیْلَ لِکَلِمَاتِ اللّٰہِ ذٰلِکَ ہُوَ الْفَوْزُ الْعَظِیْمُ۔ وفی صحیح البخاری عن ابی ہریرۃ رضی اللہ تعالیٰ عنہ قال قال رسول اللہ صلے اللہ علیہ وسلم ان اللہ تبارک وتعالی قال مَنْ عَادٰی لِیْ وَلِیًّا فَقَدْ اٰذَنْتُہٗ بِالْحَرْبِ وَمَا تَقَرَّبَ اِلَیَّ عَبْدِیْ بِشَیْءٍ اَحَبَّ اِلَیَّ مِمَّا افْتَرَضْتُ عَلَیْہِ وَمَا یَزَالُ عَبْدِیْ یَتَقَرَّبُ اِلَیَّ بِالنَّوَافِلِ حَتّٰی اُحِبَّہٗ فَاِذَا اَحْبَبْتُہٗ کُنْتُ سَمْعَہُ الَّذِیْ یَسْمَعُ بِہٖ وَبَصَرَہُ الَّذِیْ یُبْصِرُ بِہٖ وَیَدَہُ الَّتِیْ یَبْطِشُ بِہَا وَرِجْلَہُ الَّتِیْ یَمْشِیْ بِہَا وَاِنْ سَاَلَنِیْ اَعْطَیْتُہٗ وَلَئِنِ اسْتَعَاذَنِیْ لَاُعِیْذَنَّہٗ۔

بصیرت دوم۔ باید دانست کہ کشف اہل اللہ راست و درست است ولیکن در بعض اوقات حقیقۃ الامر را بطریق اجمال درمی یابند و در بعض اوقات بتفصیل و در بعض اوقات بشبحے و در بعض اوقات بغیر حجاب۔ و متبعان کلام صوفیہ ناچار اند از دانستن اجمال و تفصیل و اغماض نظر از مخالفتے کہ قائل را در میان کلام مجمل و کلام مفصل مے باشد و نیز دانستنی است کہ حقائق اجمالیہ کہ بر اہل اللہ ظاہر میشود چون لغت و عرف از تعبیر آن کوتاہ است این طائفہ لفظے از کتاب و سنت کہ بحسب فہم اشارہ و اعتبار بر آن حمل توان کرد میگیرند و آنرا عنوان آن حقائق اجمالیہ فائضہ بر قلب ایشان میگردانند و سخن را بآن مربوط میسازند و آن معارف غامضہ را در پردۂ آن لفظ ادا میفرمایند۔ مطالعہ کنندگان متفرس را لازم کہ از خصوصیت این لفظ اغماض کنند و مطمح نظر خود بہمان حقیقت اجمالیہ و معرفت غامضہ سازند چنانکہ در صورت رَاَیْتُ اَسَدًا گویند مے اعتراض بفقدان یاب و اظفار و ذنب اسد وجہے ندارد۔ و یا متشابہات کلام ایشان را موافق محکمات کلام شان تاویل کنند و یا بعالم السر والعلانیہ فا گذارند و معذور دارند چرا کہ این قوم را عذرہائے بسیار عارض میشوند گاہ در غلبہ حال عبارات ایشان بمرادات ایشان مساعدت نمی کنند و گاہ اطلاع بر اصطلاح ایشان میسر نمے آید و گاہ در معلومات بنا بر غلط وہم و خیال خطا واقع مے شود و در ان خطا مثل خطا اجتہادی معذور اند بلکہ یک درجہ صواب یابند۔

بصیرت سوم۔ بدانکہ بعد از ہزار سال از ہجرت نبویہ علی صاحبہا الف الف صلوۃ وسلام وتحیہ فتح دورہ دیگر شدہ است کہ بعض اعتبارات اجمال فیوض متقدمہ است و بعض اعتبارات تفصیل فیوض سابقہ۔ و حضرت شیخ مجدد قدس سرہٗ اراض این دورہ اند بسا معارف مختصہ این دورہ از زبان شیخ بطریق رمز و ایما سر زدہ و بسیارے از علوم غیر متعارفہ کہ در قرون اولی مشہودہ بالتخصیص شیوع داشتہ و بعد قرون ثلثہ در پردہ کمون رفتہ از جناب ایشان بظہور پیوستہ بجہت خصوصیت طینت مطہرہ حضرت ایشان کہ از بقیہ طینت مقدسہ حضرت رسالت مآب بودہ و شیخ قطب ارشاد این دور است و بر دست وے بسیارے از گمراہان بادیہ طبیعت و بدعت خلاص شدند تعظیم حضرت شیخ مجدد تعظیم حضرت مدور ادوار و مکون کائنات است و شکر نعمت حضرت شیخ شکر نعمت مفیض اوست تعالی و تقدس۔

بصیرت چہارم۔ اگر میسر شود مجلدات ثلثہ مکاتیب حضرت ایشان را قدس اللہ سرہم الاقدس مطالعہ باید نمود کہ این از برائے رفع توہمات فاسدہ و ازالہ خیالات باطلہ اقرب تر این طرق است۔

بصیرت پنجم۔ خواجہ محمد ہاشم جامع مجلد ثالث مکتوبات شریف در خطبہ از حضرت امام ربانی نقل مے فرمایند کہ "دوش ندا در دادند و ظاہر سا ختند کہ این ہمہ علوم کہ نوشتہ بل ہر چیہ در گفتگوئے تو آمدہ ہمہ مقبول و مرضی است" و اشارت بنوشتہ ہائے من کردہ فرمودند "این ہمہ ما گفتہ ایم و بیان ما است" و دران وقت آن علوم را بنظر من داشتند و من بر یک یک اجمالا و تفصیلا نظر میکردم سیما علومے کہ وقتے مرا در انہا تردد ے بود و ہمہ را در ان حکم داخل یافتم۔

بسم الله الرحمن الرحيم

حق

بامدادِ رحمانی و فضلِ یزدانی

حق

الحمد لله رب العلمين اضعاف ما حمده جميع خلقه كما يحب ربنا ويرضى
والصلوٰة والسلام على من ارسله رحمة للعلمين كلما ذكره الذاكرون وكلما غفل
عن ذكره الغافلون كما ينبغي له ويجزى وعلى آله واصحابه البررة التقى النقى ط
اما بعد نموده می آید که این دفتر اول است از مکتوباتِ قدسی آیات حضرتِ غوثِ المحققین
قطبِ العارفین برهانِ الولایة المحمدیة حجةِ الشریعة المصطفویة شیخِ الاسلام
والمسلمین شیخنا وامامنا الشیخ احمد الفاروقی النقشبندی سلمه الله سبحانه وابقاه
بن الشیخ عبد الاحد قدس سره
این حقیر قلیل البضاعة کمترین خاک نشینانِ آن مقدس درگاه یار محمد الجدید البدخشی
الطالقانی جمع نموده در تحریر آورده رجا آنکه نفعے ازان بطالبانِ حق جل وعلا برسد.

والمسئول من الله سبحانه
العصمة والتوفيق ط

مکتوبِ اوّل

در بیانِ احوالی کہ مناسبت باسم الظاہر دارند و ظہورِ قسمِ خاص از توحید و بیانِ عروجات کہ بر فوقِ محدد واقع شدہ است و انکشافِ درجاتِ بہشت و ظہورِ مراتبِ بعضی از اہل اللہ بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند و ہو الشیخ الکامل المکمل الواصل الی درجاتِ الولایۃ الہادی الی طریقِ اندراجِ النہایۃ فی البدایۃ مؤید الدین الرضوی شیخنا و امامنا الشیخ محمد الباقی النقشبندی الاحراری قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس و بلغہ اللہ سبحانہ الی ما یتمناہ

عرضداشت ۔ کمترین بندگان احمد بدر وہ عرض میرساند حسب الامر الشریف گستاخی مینماید و احوالِ پریشانِ را معروض میدارد کہ در اثناءِ زمانِ آنقدر بتجلی اسم الظاہر متجلی گشت کہ در جمیعِ اشیاء تجلی خاص علیحدہ ظاہر گشت علی الخصوص در کسوتِ نسا بلکہ در اجزاءِ اینہا جدا جدا و آنقدر مستغرقِ این طائفہ گشتم کہ چہ عرض نمایم و درین انقیاد مضطر بودم ظہور یکہ درین کسوت بودہ در ہیچ جا نبودہ خصوصیاتِ لطائف و محسناتِ عجائب کہ درین لباس مینمودہ از ہیچ مظہری ظاہر نمیشدہ پیشِ ایشان تمام گداختہ آب شدہ میرفتم و ہمچنین در ہر طعامی و شرابی و کسوتی جدا جدا متجلی شد لطافتی و حسنی کہ در طعامِ لذیذ پر تکلف بود در ماورائے آن نبود و در آبِ شیرین تا آبِ غیر شیرین ہمین تفاوت بود بلکہ در ہر لذیذ و شیرین یک خصوصیتِ کمال علی تفاوت الدرجات جدا جدا بود خصوصیاتِ این تجلی را بتحریر بعرض نمیتواند رسانید اگر در ملازمت علیہ می بود شاید معروض میداشت آنا در اثناءِ این تجلیات آرزوئی رفیقِ اعلیٰ داشتم و بینہا مہما امکن ملتفت نمیشدم اما مغلوب بودم چارہ نداشتم درین اثناء معلوم شد کہ این تجلی بآن نسبتِ تنزیہی جنگ ندارد و باطن ہمچنان گرفتارِ آن نسبت است بظاہر اصلا ملتفت نیست و ظاہر را کہ از آن نسبت خالی

و معطّل بود باین تجلّی مشرّف ساخته اند و الحق همچنان یافتم که باطن اصلا بزیغ بصر مبتلا نیست
و از جمیع معلومات و ظهورات معرض است و ظاهر که متوجه کثرت و اثنینیّة بود باین تجلّیات مستعد
گشته است بعد از چند گاه این تجلّیات رو بخفا آورند و همان نسبت حیرت و نادانی بحال خود ماند
و صارت تلك التجلیات کأن لم یکن شیئا مذکورا و بعد ازان یک فناء خاص روداد
و همانا که آن تعیّن علمی که بعد از عود تعیّن پیدا شده بود درین فنا گم شد و اثرے از مظان انا نماند۔
درین وقت آثار اسلام و علامات انهدام معالم شرک خفی بظهور آمدن گرفتند و
همچنین دید قصور اعمال و متهم داشتن نیات و خواطر بالجمله بعضی امارات عبودیت و نیستی ازان بازظاهر
گشته اند حق سبحانه و تعالیٰ به برکت توجه حضرت ایشان بحقیقت بندگی رساند و عروجات برفوق محدّد بسیار واقع میشود
مرتبه اول که عروج واقع شد بعد از طی مسافت چون بر فوق محدّد رسید دار خلد ازانجا بمانحت مشهود
گشت دران اثناء بخاطر آمد که مقامات بعضی مردم را درانجا مشاهده نمایم چون متوجه شدم مقامات آنها
در نظر آمد و آن اشخاص را نیز دران محال دید علی تفاوت درجاتهم مکانا و مکانة و شوقا و ذوقا
مرتبه دوم باز عروج واقع شد مقامات مشائخ عظام و ائمه اهل بیت و خلفاء راشدین و مقام
خاصه حضرت رسالت پناه صلی الله تعالیٰ علیه وعلیهم وسلم و بارک و همچنین مقامات سائر انبیاء
و رسل علی التفاوت و مقامات ملائکه ملأ اعلیٰ فوق محدّد مشهود گشت و فوق محدّد آن مقدار عروج
واقع شد که از مرکز خاک تا محدّد دیا اند کے کمتر ازین و تا مقام حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالیٰ
سرّه الاقدس منتهی شد و فوق آن مقام چندی از مشائخ بودند بلکه در همان مقام با فوقیّت قلیله
مثل شیخ معروف کرخی و شیخ ابو سعید خراز و باقی مشائخ بعضی در تتمه آن مقام مقامات داشتند
و بعضی در همان مقام بودند اما در تحت مثل شیخ علاؤ الدوله و شیخ نجم الدین کبریٰ و فوق آن مقام
ائمه اهل بیت بودند و فوق آن خلفای راشدین رضوان الله تعالیٰ علیهم اجمعین

ومقاماتِ سائرِ انبیاء علی نبینا وعلیهم الصلوٰة والسلام یک طرف علیحده از مقامِ آن سرور بود۔
وهمچنین مقاماتِ ملائکه عالیین صلوات الله وسلامه علی نبینا وعلیهم اجمعین در طرفِ دیگر جدا
ازان مقام بود اما مقامِ آن سرور را از جمیع مقامات فوقیت وسروری بود والله سبحانه اعلم بحقائق
الامور کلها وهرگاه میخواهم بعنایت الله سبحانه عروج واقع میشود ودر بعضی اوقات بیخواست هم واقع
میشود وچیزی دیگر هم دیده می شود ودر بعضی عروجات آثار هم مترتب می شود واکثر چیزها فراموش می شود
وهرچند میخواهم که بعضی حالات را بنویسم که در وقتِ عرضداشت کردن بیاد آید میسر نمی شود زیرا که
در نظرِ محقر مے در آید جائے آن دارد که ازان استغفار کرده شود چه جائے آنکه بنویسد در اثناءِ
املاءِ عریضه هم بعضی چیزها بیاد بود تا آخر وفا نکرد که نوشته شود زیاده گستاخی نه نمود حالِ ملا قاسم علی
بهتر است غلبهٔ استهلاک واستغراق است واز جمیع مقاماتِ جذبه بفوق قدم نهاده وصفات را
که اول از اصل می دید حالا با وجودِ آن صفات را از خود جدا می بیند وخود را خالی محض می یابد بلکه
نورے که صفات قائم باویند نیز از خود جدا می بیند وخود را ازان نور در طرفِ دیگر
مے یابد واحوالِ یارانِ دیگر هم روز بروز در بهی است در عرضداشتِ دیگر انشاء الله
العزیز بتفصیل عرضداشت خواهد کرد ؛

مکتوب دوم

در بیانِ حصولِ ترقیات ومباهات بعنایاتِ خداوندی جل سلطانه نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند قدس سره

عرضداشت کمترین بندگان احمد بدرده عرض میرساند امر باستخاره متصل ماهِ مبارک رمضان
مولانا شاه محمد رسانید آنقدر فرجه ندید که تا ماهِ رمضان خود را بعتبه بوسی مشرف تواند ساخت بضرورت
برمضیِ آن خود را تسلی داد از عنایاتِ خداوندی جل وعلا که به برکتِ توجهاتِ علیه حضرتِ ایشان

علی التواتر والتوالی فائض ووارد اند چه عرض نماید۔ ؎

من آن خاکم کہ ابرِ نوبہاری — کند از لطف بر من قطرہ باری
اگر بر روید از تن صد زبانم — چو سبزہ شکرِ لطفش کے توانم

ہر چند اظہار این قسم احوال موہم جرأت و گستاخی است و مشعرِ افتخار و مباہات است۔ ؎

ولے چون شہ مرا بر داشت از خاک — سزد گر بگذرانم سر ز افلاک

ابتداءِ عالم صحو و بقا از اواخرِ ماہِ ربیع الآخر است و تا حال بہ بقائے خاص در ہر یک مدتی مشرف میسازند ابتداء از تجلی ذاتی حضرت شیخ محی الدین است قدس سرہٗ در صحو می آرند باز بسکر می برند در نزول و عروج علوم غریبہ و معارفِ عجیبہ افاضہ میفرمایند و باحسان و شہودِ خاص در ہر مرتبہ کہ مناسب بقائے آنمقام است مشرف میسازند بتاریخ ششم ماہِ مبارکِ رمضان ببقائے مشرف ساختند و احسانے میسر شد کہ چہ عرض نماید میداند کہ نہایتِ استعداد تا آنجا بود و وصلے کہ مناسبِ حال بود ہم اینجا میسر گشت و جہتِ جذبہ اکنون تمام شد و شروع در سیر فی اللہ کہ مناسبِ مقام جذبہ است واقع شد ہر چند فنا اتم باشد بقاءِ مترتب بران اکمل خواہد بود و ہر چند بقا اکمل باشد صحو بیشتر خواہد بود و ہر چند صحو بیشتر باشد افاضہ علوم موافق شریعت غرا می افتد چہ کمالِ صحو انبیا را بود علیہم الصلوٰۃ والسلام و معارفیکہ از ایشان سر بر زدہ اند شرع است و عقائدیکہ در ذات و صفات بیان فرمودہ اند و مخالفتِ ظاہرِ آن از بقیۂ سکر است الحال معارفے کہ باین کمینہ ظائف انداکثر تفصیل معارفِ شرعیہ است و بیانِ آنہا و علمِ استدلالی کشفی و ضروری مے گردد و مجمل مفصل مے شود۔ ع

گر بگویم شرح این بے حد شود

میترسم مبادا منجر بگستاخی شود۔ مصراع۔ بندہ باید کہ حدِ خود داند۔

مکتوب سوم ۳

دربیان محبوس شدنِ یاران بمقام مخصوص وگذشتن بعضی ازان ورسیدن بمقاماتِ تجلّیِ ذاتی نیز به پیر بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشت آنکه یاران انیکه اینجا اند وهمچنین یارانِ آنجائی هرکدام بمقامے محبوس اند طریقِ برآوردنِ آنها ازان مقامات متعسر است آن قدر قدرت که مناسبِ آن مقام است درخود نمی یابد حق سبحانه به برکتِ توجهات علیه حضرتِ ایشان ترقی بخشد یک کس ازخویشانِ این کمینه ازان مقام گذشت وبمقدمهٔ تجلیاتِ ذاتی رسید حالش بسیار خوب است قدم برقدمِ حقیر دارد ودربارهٔ دیگران هم امید وار است دیگر بعضی از یارانِ آنجائی بطریق مقربین مناسبت ندارند موافق حالِ آنها طریقِ ابرار است فی الجمله یقینے که حاصل کرده اند هم غنیمت است بهمان طریق امر باید فرمود ع "هر کسے را بهر کارے ساختند" درتفصیلِ اسامیِ آنها جرأت نه نمود که از ایشان مخفی نخواهد بود زیاده گستاخی نه نمود روزِ تحریرِ عرضه داشت میر سید شاه حسین درمشغولیِ خود چنان دیدند که گویا بدروازهٔ کلان رسیده است میگویند که دروازهٔ حیرت است درونِ او که نظر میکنم حضرتِ ایشان را وترا مے بینم هرچند سعی میکنم که خود را درون اندازم پائے من یاری نمیکند۔

مکتوب چهارم ۴

دربیانِ فضائلِ شهرِ عظیم القدر شهرِ رمضان وبیانِ حقیقتِ محمدی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام نیز به پیر بزرگوار خود نوشته اند۔ عرضه داشتِ احقر الخدمه آنکه مدتے است که ازراهِ مفاوضهٔ شریفه ازاحوالِ خدمهٔ آن عتبهٔ علیه اطلاعے ندارد ونگران میباشد قدومِ ماهِ مبارک

رمضان مبارک باشد این ماہ را با قرآن مجید کہ حاوی جمیع کمالات ذاتی و شیونی است و داخل دائرہ اصل است کہ ہیچ ظلیتے باو راہ نیافتہ است و قابلیت اولی ظل اوست مناسبت تمام است و بآن مناسبت نزول آن درین ماہ واقع شدہ شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِیْ اُنْزِلَ فِیْهِ الْقُرْاٰنُ مصداق این سخن است و بآن مناسبت این ماہ نیز جامع جمیع خیرات و برکات است ہر برکتے و خیرے کہ در تمام سال بہر کہ میرسد از ہر راہ کہ می آید قطرہ ایست از دریائے بی نہایت برکات این شہر عظیم القدر جمعیت این ماہ سبب جمعیت تمام سال است و تفرقہ این ماہ سبب تفرقہ تمام سال فطوبیٰ لمن مضیٰ علیه هذا الشهر المبارك ورضی عنه وویل لمن سخط علیه فمنع من البرکات وحرم من الخیرات وایضاً سنت ختم قرآن درین ماہ بواسطہ آن تواند بود کہ تا جمیع کمالات اصلی و برکات ظلی میسر شود فمن جمع بینهما یرجی ان لا یحرم من برکاته ولا یمنع من خیراته برکاتیکہ با یام این شہر وابستہ اند دیگر اند و خیراتیکہ بلیالی آن متعلق اند دیگر و از جہت این سر تواند بود کہ حکم باولویت تعجیل افطار و تاخیر تسحر بودہ باشد تا امتیاز تمام بین اجزاء الوقتین حاصل آید قابلیت اولی کہ بالا مذکور شد و حقیقت محمدی عبارت ازان است علی مظهرها الصلوات والتسلیمات نہ قابلیت ذات است مر اتصاف جمیع صفات را کما حکم بعض بلکہ قابلیت ذات است مر اعتبار علم را کہ متعلق شود بجمیع کمالات ذاتی و شیونی کہ حاصل حقیقت قرآن مجید است و قابلیت اتصاف کہ مناسب خانہ صفات است و برزخ است میان ذات جل شانہ و صفات او حقائق انبیاء دیگر است علی نبینا وعلیهم الصلوات والتسلیمات والتحیات ہمین قابلیت بملاحظہ اعتبار نہ کہ مندرجہ اند در وی حقائق متعدده گشتہ قابلیتے کہ حقیقت محمدی است علیه الصلوٰة والتحیة اگرچہ ظلیت دارد و آثار رنگ صفات باو ممتزج نگشتہ است و ہیچ حائلی درمیان نیامدہ و حقائق جماعۂ محمدی المشرب قابلیات ذات است عز شانہ مر اعتبار علم را کہ متعلق شود بہ بعض آن کمالات

---

۱ قولہ مناسبت تمام است الخ
۲ قولہ تا مقصد موافقت کامل حاصل است
۳ قولہ در اشہر رمضان الخ اشارت است
۴ قولہ در یازدہم ماہ رمضان است الخ
۵ قولہ در دوازدہم الخ
۶ قولہ فطوبیٰ الخ
۷ قولہ و ویل الخ
۸ قولہ و ایضاً الخ
۹ قولہ و برکات ظلی الخ
۱۰ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۱۱ قولہ و حقائق الخ
۱۲ قولہ و تفرقہ الخ
۱۳ قولہ و حقائق الخ
۱۴ قولہ و برزخ است الخ
۱۵ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۱۶ قولہ و حقائق الخ
۱۷ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۱۸ قولہ و حقائق الخ
۱۹ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۲۰ قولہ و حقائق الخ
۲۱ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۲۲ قولہ و حقائق الخ
۲۳ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۲۴ قولہ و حقائق الخ
۲۵ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۲۶ قولہ و حقائق الخ
۲۷ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۲۸ قولہ و حقائق الخ
۲۹ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۳۰ قولہ و حقائق الخ
۳۱ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۳۲ قولہ و حقائق الخ
۳۳ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۳۴ قولہ و حقائق الخ
۳۵ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۳۶ قولہ و حقائق الخ
۳۷ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۳۸ قولہ و حقائق الخ
۳۹ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۴۰ قولہ و حقائق الخ
۴۱ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۴۲ قولہ و حقائق الخ
۴۳ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۴۴ قولہ و حقائق الخ
۴۵ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۴۶ قولہ و حقائق الخ
۴۷ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۴۸ قولہ و حقائق الخ
۴۹ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۵۰ قولہ و حقائق الخ
۵۱ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۵۲ قولہ و حقائق الخ
۵۳ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۵۴ قولہ و حقائق الخ
۵۵ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۵۶ قولہ و حقائق الخ
۵۷ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۵۸ قولہ و حقائق الخ
۵۹ قولہ و ہیچ حائلی الخ
۶۰ قولہ و حقائق الخ

وآن قابلیت محمدیه برزخ است میان ذات جل سلطانه، ومیان این قابلیاتِ متعدده وحکمِ آن بعض بواسطهٔ آنست که او را در خانهٔ صفات قدمگاه است وبس ونهایتِ عروجِ آن خانه تا بآن قابلیّت است لاجرم آن را بآن سرور نسبت کرده علیه الصلوٰة والسلام والتحیة وچون این قابلیت اتصاف هرگز مر تفع نمیشود آن بعض نیز حکم کرده بآنکه حقیقتِ محمدی همیشه حائل است والّا قابلیتِ محمدیه را علی مظلمها الصلوٰة والتحیة که مجرد اعتبار است در ذاتِ جل شانه ارتفاع از نظر ممکن است بلکه واقع است وقابلیتِ اتصاف اگرچه نیز اعتبار است امّا بواسطهٔ برزخیت رنگِ صفات گرفته که در خارج موجود اند بوجودِ زائد وارتفاع او از امکان برآمده لاجرم حکم میکند بوجودِ آن حائل دائما امثالِ این عُلوم که منشأ آن جامعیتِ اصالت وظلیت است بسیار وارد میشوند اکثرِ آنها در پرچهاءِ کاغذ نوشته می شود مقامِ قطبیت منشأ دقائقِ علومِ مقامِ ظلی است ومرتبهٔ فردیت واسطهٔ ورودِ معارفِ دائرهٔ اصل امتیاز میان ظل واصل بے اجتماع این دو دولت میسر نیست لهذا بعضے از مشائخ قابلیتِ اولی را که تعیّنِ اوّل مے گویند زائد بر ذات نمیدانند وتجلی ذاتی شهودِ آن قابلیت را مے انگارند والحقّ ما حققتُ والامرُ ما اوضحتُ والله سبحانه یحق الحق وهو یهدی السبیل، رساله که بتسویدِ آن مامور شده بود باتمامِ آن موفق نمے شود وهمان مسوده ها افتاده اند تا حکمتِ آلهی جل سلطانه درین توقف چه بوده باشد زیاده گستاخی ازادب دور است

مکتوب پنجم

در سفارشِ خواجہ برہان الدین کہ یکی از مخلصان بود و بیانِ بعضے احوالِ او نیز بہ پیر بزرگوارِ خود نوشتہ اند عرضداشتِ احقر الخدمہ آنکہ رسالہ در بیانِ طریقتِ حضراتِ خواجگان نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم نوشتہ ارسال داشتہ است بنظرِ مبارک خواہد درآمد ہنوز مسودہ است خواجہ برہان بسرعت راہی شدند فرجہ بیاضِ آن نشد محتمل کہ بعضی علوم دیگر ہم بآن ملحق شوند روزے رسالہ سلسلۃ الاحرار بنظر درآمد دران اثناء بخاطر فاتر رسید کہ بایشان عرضداشت بکنم تا خود چیزے در باب بعضی علومِ آن رسالہ نویسند یا بفقیر امر کنند تا چیزے دران باب نویسد این خاطر خیلے قوی گشت متصل آن بعضے از علومِ این مسودہ فائض گشتند و فی الجملہ معذرتِ بعضی علومِ آن رسالہ در ضمنِ آن مبیّن گشت اگر ہمین مسودہ را تکملۂ آن رسالہ سازند گنجائش دارد و اگر بعضے علومِ مناسبہ را ازان انتخاب نمودہ بآن رسالہ ملحق سازند ہم وجہی دارد و زیادتِ جرأت از ادب دور است خواجہ برہان درین مدت کارِ خوب کردند و از سیرِ سیوم کہ مناسبِ مقامِ جذبہ است نیز نصیبے یافتند خاطر بواسطۂ مہمِ مددِ معاش صوبہ مالوہ مشوش وقت میشد در ملازمت رسیدہ اند ہر چہ امر خواہند فرمود مبارک خواہد بود

مکتوب ششم

در بیانِ حصولِ جذبہ و سلوک و تربیت یافتن بہر دو صفتِ جمال و جلال و بیانِ فنا و بقا و ما یتعلق بذلک و بیانِ فوقیتِ نسبتِ نقشبندیہ نیز بہ پیر بزرگوارِ خود نوشتہ اند عرضداشت

کمترین بندگان احمد آنکہ مرشدِ علی الاطلاق جلّ شانہٗ بہ برکتِ توجہ عالی بہر دو طریقِ جذبہ و سلوک

تربیت فرمود و بهر دو صفت جمال و جلال مربی ساخت حالا جمال عین جلال است و جلال عین جمال در بعضی حواشی رسالهٔ قدسیه این عبارت را از مفهوم صریح خود منحرف ساخته بر مفهوم موهوم خود حمل کرده است و عبارت ممول بر ظاهر خود است قابل انحراف و تاویل نیست و علامت این تربیت متحقق شدن است بمحبت ذاتی پیش از تحقق آن امکان ندارد و محبت ذاتیه علامت فناست و فنا عبارت از نسیان ماسوا است پس تا زمانیکه علوم تمام از ساحت سینه رفته نشود و بجهل مطلق متحقق نشود از فنا بهره ندارد و این حیرت و جهل دائمی است امکان زوال ندارد نه آنست که گاهے حاصل شود و گاهے زائل گردد غایة ما فی الباب پیش از بقا جهالت محض است و بعد از بقا جهالت و علم باهم جمع اند در عین نادانی به شعور است و در عین حیرت بحضور که این موطن حق الیقین است که علم و عین حجاب یکدیگر نیستند و علمی که پیش از چنین جهالت حاصل شود از حیز اعتبار خارج است باوجود آن اگر علم است در خود است و اگر شهود است هم در خود و اگر معرفت است یا حیرت نیز در خود است تا زمانیکه نظر در بیرون است بی حاصل است اگرچه در خود هم نظر داشته باشد نظر از بیرون بالکل منقطع میباید که شود حضرت خواجه بزرگ قدس الله سره میفرمایند که اهل الله بعد از فنا و بقا هر چه میبینند در خود می بینند و هر چه میشنوند در خود می شناسند و حیرت ایشان در وجود خود است از ینجا هم صریحاً مفهوم میشود که شهود و معرفت و حیرت در نفس است و بس و بیرون هیچکدام اینها نیست تا زمانیکه یکے از این ثلثه در بیرون است اگرچه در خود هم دارد از فنا بهره ندارد و فکیف البقا نهایت مرتبه در فنا و بقا این است و این فنا مطلق است و مطلق فنا عام است و بقا باندازهٔ فنا است لهذا بعضے اهل الله بعد از تحقق بفنا و بقا در بیرون نیز شهود دارند اما نسبت این عزیزان فوق همه نسبتها است ؎ "نه هر که آئینه دارد سکندری داند ؛ نه هر که سر تبر شد قلندری داند"

حضرت نقشبند

تواضع ظاہرا باطلق بود بحقیقت باحق سبحانہ باشد و ایشان از مظاہر آثار قدرت و حکمت بینند۔ وفات حضرت خواجہ علاؤ الدین قدس سرہ بعد از نماز خفتن شب چہارشنبہ بستم رجب ۸۰۰ھ

ہرگاہ از اکابر این سلسلہ بعد از قرونِ بسیار یکے یاد و مئی را باین نسبت مشرف سازند از سلاسلِ دیگر چہ گوید این نسبت حضرتِ خواجہ عبد الخالق غجدوانی است قدس سرہ و متمم و مکمل آن حضرت خواجہ خواجہا است یعنی حضرت خواجہ بہاء الدین المعروف بہ نقشبند قدس سرہم و از خلفاءِ ایشان حضرتِ خواجہ علاؤ الدین باین دولت مشرف شدہ بودند این کار دولت است اکنون تا کرا خواہند عجب کاریست اولا ہر بلا و مصیبت کہ واقع میشد باعثِ سرور و فرحت میشد و ہل من مزید میگفت و ہر چہ از امتعہ و دنیویہ کم میشد خوش می آمد و این قسم را آرزو میکرد و حالا کہ بعالمِ اسباب فرود آوردند و نظر بر عجز و افتقارِ خود افتاد اگر اندک ضرری لاحق میشود در اول وہلہ نوعی از حزن رو میدہد ہر چند بسرعت زائل میشود و ہیچ نمے ماند و ہمچنین اگر دعاے کرد برائے دفع بلا و مصیبت مقصود از دعا نہ رفع آن بود بلکہ امتثالِ امرِ اُدْعُونِی بود حالا مقصود از دعا رفع بلیہ و مصائب است و خوف و حزنیکہ زائل شدہ بودند باز رجوع کردند و معلوم شد کہ آن از سکر بود در صحو ہر چہ عوام الناس را ہست این را ہست از عجز و افتقار و خوف و حزن و غم و شادی در ابتدا ہم کہ مقصود از دعا رفع بلا نبود دل را این معنے خوش نمی آمد لیکن حال غالب بود بخاطر میگذشت کہ دعاءِ انبیاء از ین قبیل نبود کہ حصولِ مراد بخواہند حالانکہ بآن حالت مشرف ساختند و حقیقتِ کار را واضح گردانیدند معلوم شد کہ دعاءِ انبیاء علیہم الصلوات والتسلیمات از سرِ عجز و افتقار و خوف و حزن بود نہ بمجرد امتثالِ امر بعضے امور کہ رو میدہد بسببِ امر گاہ گاہ بعرضِ آن گستاخی مے نماید

مکتوب ہفتم

در بیان بعضی از احوال غیر بہ خود و با بعضے استفسارات ضروری نیز بہ پیر بزرگوارِ خود نوشتہ اند

عرضداشت کمترین بندگان احمد آنکہ مقامیکہ فوق محمدِ دبود در روح خود را بطریق عروج در آنجا

می یافت و آن مقام بحضرت خواجهٔ بزرگ قدس الله سرہ الاقدس اختصاص داشت
(بہاؤالدین نقشبند قدس سرہ)
بعد از زمانے بدنِ عنصری خود را نیز در ہمان مقام یافت و دران وقت چنان متخیل
گشت کہ این عالم بتمام از عنصریات و فلکیات بتہ فرو رفت و نام و نشان ازان
(اجرام آسمانہا و موجودات آسمانہا و بزیر)
نماند و چون دران مقام نبودند الا بعضے از اولیاءِ کبار این زمان کہ تمام عالم را بخود در جائے
و مقامے شریک می یابد حیرت دست میدہد کہ باوجودِ بیگانگی تمام خود را با ایشان می بیند
الغرض حالتیکہ گاہ گاہ دست میداد کہ دران نہ خود میماند و نہ عالم نہ در نظر چیزے می آمد نہ در علم
(دائمی)
حالا آن حالت مستمرہ است و وجودِ خلقتِ عالم از دید و دانش برآمدہ بعد ازان در ہمان مقام
یک کوشک عالی ظاہر شد کہ زینہا نہادہ اند آنجا برآمد و آن مقام ہم در رنگِ عالم بتدریج
(بالضم تقرر دینائے بلند) (در جہاں)
فرو رفت و ساعۃ فساعۃ خود را منصاعد می یافت اتفاقاً نمازِ شکرِ وضو میگذارد کہ مقامے
(بالا رونده ۱۲) (بعض تحتہ الوضوء ۱۲)
بس عالی نمایان شدہ و اکابرِ اربعہ نقشبندیہ را قدس اللہ اسرارہم دران مقام دید و مشائخ
دیگر ہم مثل سید الطائفہ وغیرہ در انجا بودند و بعضے دیگر از مشائخ بالائے آن مقام ہستند
اما قوائمِ آن از گرفتہ نشستہ اند و بعضے پایان علی تفاوتِ درجاتہم و خود را بسیار دور ازان
مقام یافت بلکہ مناسبت ہم ندید ازین واقعہ اضطراب تمام پیدا شد نزدیک بود کہ
دیوانہ شدہ برآید و از فرطِ اندوہ و غصہ قالب تہی کند چندگاہ برین منہج گذشت آخر بتوجہات
(بالفتح بسطة نیابادلی ۱۲) (جم دہمین ۱۲) (بفتح لام دکران)
علیہ حضرتِ ایشان خود را مناسبِ آن مقام دید اول سرِ خود را محاذیِ آن مقام یافت
(مقابل ۱۲ برابر)
بتدریج رفت و بالائے آن مقام نشست بعد از توجہ چنان محظور شد کہ آن مقام
(آہستہ آہستہ ۱۲)
مقامِ تکمیل تام است کہ بعد از تمامی سلوک بآن مقام میرسند مجذوبِ سلوک تمام کردہ را
ازان مقام بہرہ نیست و نیز دران وقت چنان متخیل گشت کہ وصول باین مقام
از نتائجِ آن واقعہ است کہ در ملازمتِ حضرتِ ایشان دیدہ بود و بعرض رسانیدہ کہ
(خواجہ عبد الباقی قدس سرہ ۱۲)

---

۱ قولہ بدنِ عنصری منسوب است بہ بعضے اہل دل و ثالث بعضے اہل دل و نیز دراں طاقت و بادو آب و آتش ہست
۲ قولہ عنصریات یعنی مرکب از چہار عناصر
۳ قولہ اکابرِ اربعہ نقشبندیہ یعنی ہر چہار عناصر مرکبات و مفردات در کبات ۱۲
۴ قولہ سید الطائفہ یعنی جنید بغدادی رحمۃ اللہ تعالیٰ
۵ قولہ قوائم آن از گرفتہ نشستہ اند یعنی ہر چہار عناصر مرکب از ہر چہار عناصر
۶ قولہ بعضے پایان علی تفاوتِ درجاتہم یعنی بعضے از مشائخ بالائے آن مقام ہستند
۷ قولہ تکمیل تام است یعنی بکمال
۸ قولہ نتائج آن واقعہ است کہ در ملازمتِ حضرتِ ایشان دیدہ بود و بعرض رسانیدہ کہ

حضرتِ امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ میفرماید کہ آمدہ ام تا ترا علمِ سموات تعلیم کنم الخ وچون نیک
علی بن ابیطالب رضی اللہ تعالیٰ عنہ
متوجہ شد این مقام را مخصوص بحضرتِ امیر در میانِ سائر خلفاء راشدین رضی اللہ تعالےٰ
عنہم اجمعین یافت واللہ سبحانہٗ اعلم دیگر چنان ظاہر میشود کہ اَخلاقِ سیئہ (اخلاق بد) ساعت
فساعت می برآیند بعضے در رنگِ رشتہ از وجود می برآیند و گاہے در رنگِ دود بیرون (دخان)
می آیند در بعضے اوقات متخیّل میشود کہ تمام برآمدہ اند در ثانی الحال چیزِ دیگر باز ظاہر
میشود و می برآید ثانیاً معروض میگردانند کہ توجہ از برائے دفع بعضِ اَمراض وشاید آیا مشروط
بآنست کہ اوّل مرضیِ حق سبحانہٗ دانسته شود کہ دران توجہ ہست یا نہ یا مشروط نیست آنچہ
ظاہر از عبارتِ رشحات است کہ از حضرتِ خواجہ قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس نقل میکنند
مفہوم میشود کہ نیست درین باب بہ ہر چہ حکم فرمایند با آنکہ خوش نمی آید توجہ کردن ثالثاً
بعرض میرساند کہ بعد از تحقق حضور مر طالبانرا آیا از ذکر باز داشتن و امر بنگاہداشتِ حضور
کردن لازم است یا نہ دیگر کدام مرتبہ حضور است کہ دران ذکر نگویند لیکن بعضے ہستند
کہ از اوّل تا آخر ذکر گفته اند و اصلا از ذکر ممنوع نشده اند و کار نزدیک بنہایت رسانیده اند
حقیقتِ کار چیست بہر چہ امر فرمایند طائعاً معروض آنکہ حضرت خواجہ در فقرات میفرمایند
آخر بذکر امر میکنند کہ بعضے مقاصد ہستند کہ بے آن میسر نمی شوند تعیینِ آن مقاصد فرمایند
خامساً بعرضِ اقدس میرساند کہ بعضے طالبان اظہار طلبِ تعلیم طریقہ میکنند لیکن در لقمہ
احتیاط نمیتوانند کرد با وجودِ بے احتیاطی حضور و نحوِ استغراق پیدا میکنند و اگر تاکید در لقمہ
کرده میشود از سستیِ طلب ترک کلی میکنند درین باب چہ حکم است و بعضی دیگر ہستند
کہ مجردِ اتصال باین سلسلہ شریفہ بطریق ارادہ میخواہند بی آنکہ طلب تعلیم ذکر کنند این قسم اتصال ہم مجوز ہست
یا نہ و اگر مجوز است طریق آن چیست زیادتِ گستاخی بے ادبی تمام است

مکتوب ہشتم

دربیان اَحوالیکه به بقاء وصحو تعلّق دارند نیز به پیر بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشت

کمترینِ بندگان احمد آنکه ازان زمان که بصحو آورده اند وبقا بخشیده اند علومِ غریبه ومعارفِ نادِره غیر متعارِفه بتواتر وتوالی فائض ووارِد اند اکثرِ آنها به بیانِ قوم واصطلاحِ متداول شان موافقت ندارند هرچه از مسئلهٔ وَحدتِ وجود وتوابعِ آن گفته اند در اوائل بآن حال مشرّف ساخته اند وشهودِ وحدت در کثرت میسّر شد ازان مقام بدرجات بالا بروند وانواعِ علوم درین ضمن افاده فرمودند اما مصداقِ آن مقامات ومعارف از کلامِ قوم صریحًا یافته نمی شود اشارات ورموز اجمالیه در کلامِ شریف بعضی از بزرگانِ اینها هست لیکن گواهِ عدل برصحتِ آنها موافقتِ ظاهرِ شریعت واجماعِ علماءِ اهلِ سنّت است در هیچ چیز مخالفت بظاهرِ شریعت غرّا ندارند وهیچ موافقت بحکمِ اصولِ معقولهٔ آنها ندارند بلکه از علماءِ اسلام جماعه که مخالفت با اهلِ سنّت دارند باصولِ آنها نیز موافق نیست استطاعت مع الفعل منکشف شده است پیش از فعل قدرتی ندارد قدرت بمقارنتِ فعل می بخشند وتکلیف برسلامتِ اَسباب واَعضا میدهند کما قرره علماء اهل السنة ودرین مقام خود را بر قدمِ حضرتِ خواجه نقشبند قدس الله تعالی سرّه الاقدس می یابد ایشان درین مقام بوده اند وحضرتِ خواجه علاؤالدین را نیز ازین مقام نصیبی هست واز بزرگانِ این سلسلهٔ علیه حضرتِ خواجه عبدالخالق اند قدس الله تعالی سرّه الاقدس واز مشائخِ ماتقدّم حضرتِ خواجه معروف کرخی وامامِ داؤد طائی وحسن بصری وحبیب عجمی قدس الله تعالی اسرارهم المقدسة حاصل این همه کمالِ بُعد وبیگانگی است

---

۱ قولہ بتواتر وتوالی ہر دو مصدر اند

۲ قولہ تعاقل بمعنے پے در پے ۱۲

۳ قولہ در دو نقطہ بالفتح لب وا بردہ و چہ آن را نثار کردن ۱۲ بفتح فاء نقطہ بعجمہ تشدید ثاء مثلثہ وراء مہملہ وقاف مقصورہ

۴ قولہ بعنے ظہور یعنے ظہور اسرار بہ ہمگنان روشن ودواضح وظاہر شدہ است بسبب اخلاص بیان اہل سنت وتحقیق

۵ قولہ استطاعت مع الفعل منکشف شدہ است آنست کہ قدرت بر فعل در حالت فعل منکشف شود وبر ما مکلف قبل از فعل

۶ قولہ کرامت ظہور امر خارق عادت از ولی بی دعوی نبوت وآن مذہب اہل سنت است ودر مقابلہ معتزلہ وکشف مخالف

۷ قولہ معجزہ ظہور امر خارق عادت از نبی بر وفق دعوی نبوت وآن مذہب اہل سنت است ودر مقابلہ معتزلہ

۸ قولہ استدراج ظہور امر خارق عادت از کافر بی دعوی نبوت وآن مذہب اہل سنت است ودر مقابلہ معتزلہ

۹ قولہ وجیہ عجمی آن ولی قبیلہ غیرت آن صفی پردہ وحدت آن صاحب ہمت کرامات وریاضات شاقِ حال داشت در ابتدا مالدار بود ریاضات شاقہ کرد آخر کار از وی برآمد وبر دست حسن بصری توبہ کرد

کار از معالجہ گذشتہ است تا زمانیکہ حجب مسدول بودہ اند سعی و اہتمام گنجائش رفع آنہا
داشت اکنون بزرگیِ او حجابِ اوست فَلَا طَبِیبَ لَهَا وَلَا رَاقِی مگر کمالِ بیگانگی و بی مناسبتی را
وَصل و اتصال نام نہادہ اند هَیْهَاتَ هَیْهَاتَ ہمان بیتِ یوسف زلیخا موافقِ حال است

درافگندہ دُفِ این آوازہ از دوست کز و بر دستِ دُف کوبان بود و پوست

شہود کجا است و شاہد کیست و مشہود چیست۔ ع۔ "خلق را روئے کے نماید او"۔
مَالِ التُّرَابِ وَرَبِّ الْأَرْبَابِ خود را بندۂ مخلوقِ غیرِ قادر میداند و ہمچنین تمام عالم را و خالق
و قادرِ حق را عز و جل میداند غیرِ این ہیچ نسبت اثبات نمی کند عینیت و مرآتیت خود کجا
ع۔ "در کدام آئینہ در آید او"۔ و علماءِ ظاہرِ اہل سنت و جماعت ہر چند در بعضی اعمال
مُقصر باشند اما جمالِ درستی عقائدِ اینہا در ذات و صفاتِ آن قدر نورانیت دارد
کہ آن تقصیر در جنبِ آن مُضمحل و ناچیز در نظر می در آید و بعضی متصوفہ با وجودِ ریاضات
و مجاہدات چون در ذات و صفاتِ آن قدر درستی عقیدہ ندارند آن جمال در اینہا
یافتہ نمی شود و محبت بعلماء و طلبۂ علوم بسیار پیدا شدہ است روش ایشان
خوش می آید و آرزو دارد کہ در جرگۂ اینہا باشد و تلویح را از مقدماتِ اربعہ بطالب علمی
مباحثہ میکند و ہدایۂ فقہ نیز مذکور میشود و در معیت و احاطہ علمی با علما شریک است
و ہمچنین حق سبحانہٗ را نہ عینِ عالم میداند و نہ متصلِ عالم و نہ منفصلِ و نہ با عالم و نہ جدا
از عالم و نہ محیط و نہ ساری و ذوات و صفات و افعال را مخلوقِ او میداند نہ آنکہ
صفاتِ اینہا صفاتِ او است و افعالِ اینہا افعالِ او بلکہ در افعالِ مؤثرِ قدرتِ او را
میداند قدرتِ مخلوقات را تاثیرے نمیداند کما ہو مذہب العلماء المتکلمین
و ہمچنین صفاتِ سبعہ را موجود میداند و حق سبحانہٗ و تعالےٰ را مرید مے داند

ص بضم میم وسکون دال وفتح بای موحده پشت داده شده یعنی کسیکه دولت وبخت او را پشت داده باشد ای برگشته باشد ۱۲

وقدرت را بمعنی صحت فعل وترک بیقین تصور مینماید نه بمعنی اِنْ شاء فَعَل وَاِنْ لَمْ یَشَاء لَمْ یَفْعَلْ که شرطیه ثانی ممتنع باشد کما قال الحکما، وبعض الصوفیة زیرا که این سخن بایجاب میکشد وموافق اُصولِ حُکما است ومسئله قضا وقدر را بطورِ علما میدانند فللمالک اَن یَتَصَرَّفَ فی مِلکه کَیفَ یَشاء وقابلیت واستعداد را هیچ دخل نمیدهد که بایجاب میکشد وهو سبحانه مختارٌ فعّالٌ لِما یُرِیْد، علی هذا القیاس چون عرضِ حال از جملهٔ ضروریاتست بنابرآن بجراتِ آن گستاخی نموده ۔ ع بنده باید که حدِ خود داند

مکتوب نهم ۹

دربیانِ اَحوالیکه بمقامِ فرود آمدن مناسبت دارند نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند

عرضداشت مُدبرِ سیاه رُو ومُقصرِ بدخو مَغرورِ وقت وحالِ مفتونِ وصل وکمال کارش همه نافرمانبرداری مولیٰ است وعملش همه ترکِ عزیمت واَولی است نظرگاهِ خَلق را آراسته ومَنظرِ حق تعالیٰ وتقدس را خراب ساخته همتش مقصور بر ظاهر آرائی است باطنش ازین رهگذر همواره برسوائی است قالِ او منافیِ حالِ اوست وحالِ او مُبَنّی برخیالِ او ازین خواب وخیال چه آید واز چنین قال وحال چه گشاید اِذْ بارِ وخسارت نقدِ وقت است غباوت وضلالت برکفِ دست مبدأ فساد وشرارتست منشأ ظلم ومعصیت بالجمله عیوبِ مجسمه است وذُنوبِ مجتمعه خیراتِ او لائقِ لعن وردّ وحنات اوشایانِ طعن وطرد رَبِّ قَارِی القرآنِ والقرآنُ یَلعنُه درحقِ او گواهِ عدل است وکَم مِن صائمٍ لیس له مِن صِیامِه الا الظمأُ والجوعُ درشانِ اوشاهدِ صدقِ فویلٌ لِمَن کَانَ هٰذا حالَهٗ ومَنزِلَهٗ وکَمالَهٗ ودَرَجَتَهٗ اَستغفارُهٗ ذَنبٌ کسائرِ الذُّنوب بَل اَشَدّ

ناخوانده ۱۲ — نا بجا ۱۲ — نا خواندن ۱۲ — بالکسر پشت دادن دولت را ۱۲ — نشئه دمیده ۱۲ — خبر ۱۲ — دفع کردن ۱۲ — مبتدا ۱۲ — شرمسار ۱۲ — خبر ۱۲ — مبتدا ۱۲ — گواه راستگو ۱۲

ص قولہ وقدرت را بمعنی صحت فعل وترک بیقین تصور مینماید نه بمعنی اِنْ شاء فَعَل وَاِنْ لَمْ یَشَاء لَمْ یَفْعَلْ که شرطیه ثانی ممتنع باشد کما قال الحکما، وبعض الصوفیة زیرا که این سخن بایجاب میکشد وموافق اُصولِ حُکما است ومسئله قضا وقدر را بطورِ علما میدانند فللمالک اَن یَتَصَرَّفَ فی مِلکه کَیفَ یَشاء وقابلیت واستعداد را هیچ دخل نمیدهد که بایجاب میکشد وهو سبحانه مختارٌ فعّالٌ لِما یُرِیْد، علی هذا القیاس چون عرضِ حال از جملهٔ ضروریاتست بنابرآن بجراتِ آن گستاخی نموده ۔ ع بنده باید که حدِ خود داند ۱۲

و توبتُه معصیة کسائر المعاصی بل اقبح کل ما یفعله القبیح قبیح مصداقِ این سخن است
رسدم بوے جوگندم نیاید ۔ مرضِ او ذاتی است علاج نمی پذیرد و دوائی او اصلی است
قبولِ دوا نمی کند ما بالذات لا ینفک عن الذاتِ مصراع سیاہی از حبشی کی رود کہ خود
رنگ است ۔ چہ توان کرد۔ و ما ظلمهم الله ولکن کانوا انفسهم یظلمون۔ آرے
خیرِ محض را شریرِ محض میباید تا حقیقتِ خیریت بظہور آید ۔ و بضدها تتبین الاشیاء
خیر و کمال مہیا بود شر و نقص در میانیست حسن و جمال را آئینہ در کار است و آئینہ نمی باشد
مگر در مقابلِ شئ پس لاجرم خیر را شر و کمال را نقص آئینہ آمد پس در ہر چہ نقص و شرارت
بیشتر نمایندگی خیر و کمال زیادہ تر عجائب کاروبار است این ذم معنی مدح پیدا کرد و این
شرارت و نقصان محل خیر و کمال گشت پس لاجرم مقامِ عبدیت فوقِ جمیع مقامات
باشد چہ این معنی در مقامِ عبدیت اتم و اکمل است محبوبانرا باین مقام مشرف میسازند
محبان بذوقِ شہود متلذذ اند التذاذ در بندگی و انس بآن مخصوص بمحبوبانست انس محبان
بمشاہدهٔ محبوبست و انس محبوبان بہ بندگیِ محبوب و درین انس ایشانرا باین دولت
میرسانند و باین نعمت سرفراز میسازند شہسوارِ یکہ تازِ این میدان آن سرورِ دنیا
و دین و سید اولین و آخرین حبیب رب العالمین است علیه من الصلوات اتمها
و من التحیات اکملها و کسی را کہ بمحض فضل خواہند کہ باین دولت رسانند اورا بکمالِ
متابعتِ آن سرور علیه الصلوة والسلام متحقق میسازند و بتوسل آن بآن فروہ
علیا می برند ذالک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم مراد از کمالِ شر
و نقص علمِ ذوقی است بآن نہ آنکہ بشرارت و نقص متصف شود صاحب این علم متخلق
باخلاق الله است تعالی شانه و تقدس این علم ہم از جملهٔ ثمراتِ آن تخلق است

شرارت و نقص را در ان موطن چه مجال جز آنکه علم بآن متعلق شود این علم بواسطهٔ شهود تام بخیر محض است که در جنب آن همه شر میباید این بعد از فرود آمدن نفس مطمئنه است بمقام خود۔ هذا۔ تا این قسم خود را بر زمین نزند و کارش تا باین انجام نرسد از کمال مولای خود جلشانه بی نصیب است فکیف که خود را عین مولا داند و صفات خود را صفات او انگارد تعالی الله عن ذلك علوا کبیرا این الحاد در اسماء و صفات است ارباب این در زمرهٔ وذروا الذین یلحدون فی اسمائه داخل اند نه آنکه هر که جذبه او بر سلوک او مقدم است از محبوبین است لیکن تقدم جذبه شرط است در محبوبیت آری در هر جذبه نحوی از معنی محبوبیت حاصل است که جذب بی آن نمی شود و آن معنی از عوارض پیدا شده است ذاتی نیست آن معنی ذاتی غیر معلل است بشیء من الاشیاء چنانکه هر منتهی را آخر جذبه میسر است اما داخل زمرهٔ محبان است بواسطهٔ عارض معنی محبوبیت پیدا شده است وهو لا یکفی فیه و آن عارض تزکیه و تصفیه است و در بعضی مبتدیان اتباع آن سرور علیه الصلوة والسلام ولو بالجمله باعث حصول آن معنی فی الجمله است بلکه در منتهی هم اتباع است و بس و در محبوبان ظهور آن معنی ذاتی فضلی نیز وابسته باتباع آن سرور است علیه الصلوة والسلام والتحیه بلکه گویم آن معنی ذاتی هم بواسطهٔ مناسبت ذاتیه آنحضرت است علیه الصلوة والسلام و اسمی که رب او ست مناسب اسمیکه رب آنحضرت است علیه الصلوة والسلام والتحیة واقع شده است در حق این خصوصیت و از انجا این سعادت اکتساب کرده است والله سبحانه اعلم بالصواب والیه المرجع والمآب والله یقول الحق وهو یهدی السبیل

مکتوب دهم ۱۰

در حصول قرب و بعد و فرق و وصل بمعانی غیر متعارفه بالبعضی علوم مناسبهٔ آن نیز

به پیرِ بزرگوار خود نوشته اند **عرضداشت** احقر الخدمه آنکه مدتی است که از احوالِ خدمهٔ آن عتبهٔ علیه اطلاع ندارد و نگرانست **بیت** عجبی نیست اگر زنده شود جانِ عزیز ؛ چون ازان یارِ جدا مانده پیامے برسد ؛ میداند که شایانِ دولتِ حضور نیست ع این بسکه رسد ز دور بانگِ جرسم ؛ عجائب کاروبار است نهایتِ بُعد را قُرب نامیده اند و غایتِ فِراق را وصل گفته اند گویا فی الحقیقت در ضمنِ این اشارت بنفی قرب و وصال کرده اند. **شعر**

ع کیف الوصولُ الی سُعادَ ودونَها قُلَلُ الجِبالِ ودونَهُنَّ خُیُوفُ

پس حزنِ ابدی و فکرِ دائمی لاجرم دامنگیر آمد مرا و در اینز آخر الامر با رادهٔ مُرید مُرید میباید شد و محبوب را بمحبتِ مُحِب مُحِب میباید گشت آن سرورِ دین و دنیا علیه من الصلوات اکملها و من التحیات افضلها با وجودِ مقامِ مُرادیت و محبوبیت از مُحبّین آمد و از مُریدین گشت لاجرم از حالِ او چنین خبر داده اند که کان رسولُ الله صلی الله علیه وسلم متواصلَ الحُزن دائمَ الفکر و آن سرور فرموده علیه الصلوٰة والسلام ما اُوذِیَ نبیٌّ مثلَ ما اُوذِیتُ مجبان بارِ محبت توانند کشید محبوبان را تحمل این بار دشوار است این قصه پایانے ندارد ع قصّةُ العشقِ لا انفصامَ لها

حاملِ عرضداشت شیخ الله بخش نحوی از جذب و محبت دارد با برادرم چند کلمه بخاطرِ ایشان نویسانیده الغرض که شوقِ ملازمت ظاهر ساخته متوجهِ آن حدود گشته است اول بعضی ارادها ظاهر ساخت چون در آن باب ازین حقیر تقاعد مفهوم کرد به مجرّدِ ملاقات راضی شده چند کلمه نویسانیده زیاده گستاخی از ادب دور است ؛

مکتوب یازدهم

در بیان بعضی کُشوف و حُصولِ مقام و دیدنِ قصورِ خود و متهم داشتن خود را در جمیعِ اعمال

حاشیه: عرضداشت — ملازمت — ظاهر ساخته — متوجه — حدود — گشته است — اول — بعضی ارادها ظاهر — ساخت — چون — در آن باب — ازین — حقیر — تقاعد — مفهوم کرد — به مجرّدِ ملاقات — راضی شده — چند کلمه — نویسانیده — زیاده — گستاخی — از ادب — دور است — مکتوب یازدهم — در بیان — بعضی — کُشوف — و حُصولِ — مقام — و دیدنِ — قصورِ — خود — و متهم داشتن — خود را — در جمیعِ — اعمال

حاشیه: ع قصّةُ العشقِ لا انفصامَ لها — یعنی قصهٔ عشق را تمامی و دریدگی نیست — حاملِ عرضداشت — شیخ الله بخش نحوی — از جذب و محبت دارد — با برادرم — چند کلمه — بخاطرِ ایشان — نویسانیده — الغرض — که شوقِ ملازمت — ظاهر ساخته — متوجهِ آن حدود گشته است — اول بعضی ارادها ظاهر — ساخت — چون — در آن باب — ازین — حقیر — تقاعد — مفهوم کرد — به مجرّدِ ملاقات — راضی شده — چند کلمه — نویسانیده — زیاده — گستاخی — از ادب — دور است — مکتوب یازدهم — در بیان — بعضی — کُشوف — و حُصولِ — مقام — و دیدنِ — قصورِ — خود — و متهم داشتن — خود را — در جمیعِ — اعمال

ع ما محبان را محبت توانند کشید — محبوبان را محبت توانند کشید — علیه الصلوٰة والسلام — زیادت عجب بودن بجهت — محبان بارِ محبت الله — صحبه وسلم — نعالے

حاشیه: ع قصّةُ العشقِ لا انفصامَ لها — یعنی قصهٔ عشق را تمامی و دریدگی نیست — حاملِ عرضداشت — شیخ الله بخش نحوی — از جذب و محبت دارد — با برادرم — چند کلمه — بخاطرِ ایشان — نویسانیده — الغرض — که شوقِ ملازمت — ظاهر ساخته — متوجهِ آن حدود گشته است — اول بعضی ارادها ظاهر — ساخت — چون — در آن باب — ازین — حقیر — تقاعد — مفهوم کرد — به مجرّدِ ملاقات — راضی شده — چند کلمه — نویسانیده — زیاده — گستاخی — از ادب — دور است

واَقوال وظهورِ سِرِّ کلامِ شیخ ابوسعید ابوالخیر که گفته است عین نمی ماند اثر کجا ماند وبیان
اَحوالِ بعضی یاران نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند **عرضه داشتِ** کمترینِ بندگان احمد
آنکه مقامیکه سابقاً خود را دران دیده بود چون حسب الامر العالی باز ملاحظه نمود و عُبورِ خلفاءِ
ثلثه رِضوانُ اللهِ تعالی علیهم در آن مقام در نظر آمد اما چون مقام واستقرار در آنجا نداشت
در دفعهٔ اولی بنظر نه در آمدند چنانکه از آئمهٔ اهلِ بیت غیر از اِمامین واِمامِ زین العابدین
رضی الله تعالی عنهم اجمعین در آن مقام استقرار وثبات ندارند لیکن عُبوری دران
واقع شده است بدِقّتِ نظر میتوان یافت وآنکه اول خود را بآن مقام نامناسب
مبدید بی مناسبتی دو نوع است یکی آنکه بواسطهٔ عدمِ ظهورِ طریقی از طُرُقِ بی مناسبتی
طاری میشود چون راهی باو نمودند آن بی مناسبتی برطرف میشود دیگر بی مناسبتی مطلق
است که به هیچ وجه قابلِ زوال نیست وراههاکه موصِّل آن مقام اند دو اند که ثالث
ندارند یعنی در نظر ورائی آن دو طریق طریقِ دیگر ظاهر نمیشود یکی دیدِ نقص وقصور است
ونیّاتِ خود را متهم داشتن است در خیرات با قوّتِ جذب دیگر صحبتِ شیخ مکمّلی
مجذوبی سلوک تمام کرده حضرتِ حق سبحانهٗ وتعالی بطفیلِ عنایتِ حضرتِ ایشان طریق
اول را بقدرِ استعداد عنایت فرموده است هیچ عملی از اَعمالِ خیر بوقوع نمی آید
مگر آنکه خود را دران عمل متهم میسازد بلکه تا زمانیکه بوجوه تهمت نه نهد بقرار وبی آرام میباشد
نزدِ خود چنان میداند که هیچ عملی ازوی صادر نمی شود که قابلِ کتابتِ ملائکهٔ یمین باشد
ومیداند که صحیفهٔ یمین از اعمالِ خیر خالی است وکتبهٔ آن معطّل وبیکار اند خود شایانِ آنحضرتِ
جلّ وعلا کے بوده باشد وهر که در عالم است حتّی که کافرِ فرنگ وملحدِ زندیق از خود بوجوه
بهتر میداند وبدترینِ همه اینها خود را می انگارد وجهتِ جذبه هر چند تمامی سیر الی الله

مرزا جان جانان قدس سرہٗ باختصار یسیر ۱۲ منہ سلمہ اللہ تعالی۔

تمام شده بود اما بعضی از لوازم و توابعِ آن مانده بودند که در ضمنِ فنا بیکه در مرکزِ مقامِ سیرِ فی اللہ یعنی در جہت جذب ۱۲
واقع شده بود تمام شدند و احوالِ آن فنا را در عرضِ داشتِ سابق به تفصیل نوشته است
و میباید که حضرتِ خواجهٔ احرار که نہایتِ این کار را فنا گفته اند همان فنا بوده باشد که بعد از
تجلّیِ ذات و تحققِ سیر فی اللہ متحقق شده و فناءِ ارادة هم از جملهٔ شعبِ همان فنا است

هیچکس را تا نگردد او فنا نیست ره در بارگاهِ کبریا

و نامناسبانِ این مقام هم که دو طائفه اند در نظر اند جماعه متوجهِ آنمقام و جویائی طریقِ
وصولِ آنند و طائفهٔ دیگر هیچ التفات و توجه بآنمقام ندارند و توجهِ حضرتِ ایشان
بطریقِ دوم از طرقِ وصولِ آنمقام بیشتر ظاهر میشود و مناسبت بهمان طریق مینماید چون
از جانبِ حضرتِ ایشان مامور بود و امتثالاً للامر در بعضی امور جرأت و گستاخی نمود و الّا
من همان احمدِ پارینه که هستم هستم ثانیاً معروض آنکه در اثناءِ ملاحظهٔ آنمقام مرةً ثانیة
مقاماتِ دیگر بعضها فوق بعض ظاهر شدند بعد از توجه به نیاز و شکستگی چون بمقامِ
فوقِ آن مقامِ سابق رسیده شد معلوم شد که این مقامِ حضرتِ ذی النورین است و خلفاءِ
دیگر را هم دران مقام عبوری واقع شده است و این مقام هم مقامِ تکمیل و ارشاد است
و همچنین دو مقام فوق هم که اکنون مذکور میشوند و بالائی آن مقام مقامِ دیگر در نظر آمد
چون بآن مقام رسیده شد معلوم گشت که آن مقامِ حضرتِ فاروق است و خلفاء
دیگر را هم در آنجا عبوری واقع شده است و فوقِ آنمقام مقامِ حضرتِ صدیقِ اکبر
ظاهر شد رضی اللہ تعالیٰ عنهم اجمعین بآنمقام نیز رسیده شد و از مشائخ خود حضرتِ
خواجه نقشبند قدس اللہ سرہ الاقدس را در هر مقامی با خود همراه می یافت و خلفای
دیگر را هم در آنمقام عبوری واقع شده است تفاوت نیست الا در عبور و مقام و مرور

Persian marginalia and commentary

وثبات و بالائی آنمقام هیچ مقامی مفهوم نمیشود الا مقام حضرت رسالت خاتمیت
(فتح ثانی مثلثه یعنی قرار و قیام ۱۲)
علیه من الصلوات اتمها و من التحیات اکملها و محاذی مقام حضرت صدیق رضی الله
(برابر و مقابل ۱۲)
تعالی عنه مقامی دیگر نورانی بس شگرف که هرگز مثل آن در نظر نیامده بود ظاهر شد و اندکے
از ان مقام ارتفاع داشت چنانکه صفه را از روے زمین بلند میسازند و معلوم شد که
(رضی الله تعالی عنه حضرت صدیق یعنی معلم ۱۲ بلندی ۱۲)
آنمقام مقام محبوبیت است و آنمقام رنگین و منقش بود خود را هم بانعکاس آنمقام رنگین و
(بالضم و تشدید فاء ایوان خانه و دالان ۱۲)
منقش یافت بعد ازان بهمان کیفیت خود را لطیف یافت و در رنگ هوا یا قطعهٔ ابر در آفاق
(مانند ۱۲)
منتشر دید و بعضی اطراف را در گرفت و حضرت خواجهٔ بزرگ در مقام صدیق اند رضی الله تعالے
(پراگنده ۱۲)
عنهما خود را در مقام محاذی آن میابد بکیفیتے که معروض داشت دیگر ترک اشتغال باین
(بهاؤ الدین نقشبند قدس سره ۱۲)
(یعنی معروض دیگر اگر ترک کرده شود ۱۲)
عمل مرضی نمی نماید کیف و حال آنکه عالم بگرداب ضلالت غرق میشود و کسی که در خود قوت
(ارشاد ۱۲ جهان ۱۲ گمراهی ۱۲)
برآوردن ازان گرداب میابد چگونه خود را معاف دارد هر چند کار دیگر در پیش داشته باشد
اشتغال باین عمل ضروری است و مرضی است اما بشرط آنکه از بعضی وساوس و هواجس
(جمع وسوسه یعنی خطره ۱۲)
که در اثنائے این عمل رو دهند استغفار را لازم باید داشت بهمین شرط داخل رضا میشود و
بی ملاحظهٔ این شرط داخل رضا نمی شود و رتبه می ایستد اما در مادهٔ حضرت خواجهٔ نقشبند و حضرت
خواجه علاؤ الدین عطار قدس الله تعالی اسرارهما بی آنکه این شرط را ملاحظه کرده شود مرضی است
(صورتا ۱۲)
و عمل این کهتر الحال بیملاحظهٔ آن شرط گاهے داخل است و گاهے در رتبه می ایستد دیگر
در نفحات در سخنان حضرت شیخ ابو سعید ابو الخیر مذکور است که عین نمی ماند اثر کجا ماند لا تبقی
(صفت ۱۲ ذات ۱۲)
و لا تذر این سخن در اول نظر مشکل نمود که حضرت شیخ محی الدین و تابعان ایشان بر آنند که زوال
(لا تبقها و لا تذرها ۱۲ مبتدا ۱۲)
عین که معلومی است از معلومات الله سبحانه محال است و الا انقلب العلم جهلا و چون عین
(ابن عربی قدس سره ۱۲)
زائل نشود اثر کجا رود و همین طور در ذهن این سخن متمکن شده بود سخن حضرت شیخ ابو سعید
(جزم ۱۲ قرار و ثبات گیرنده ۱۲)

(قوله عین نمی ماند اثر کجا ماند این قول را شیخ ابو سعید ابو الخیر بجواب سوال ابو نصر محمد پیر رود فرموده بود چون این قول را شنید نعره بزد و بزمین افتاد و در روز هفتم بخاک رفت ۱۲ از نفحات)

(قوله و بالائی آنمقام هیچ مقامی مفهوم نمیشود الا مقام حضرت رسالت خاتمیت علیه من الصلوات اتمها و من التحیات اکملها و محاذی مقام حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه مقامی دیگر نورانی بس شگرف که هرگز مثل آن در نظر نیامده بود ظاهر شد و اندکے از ان مقام ارتفاع داشت چنانکه صفه را از روے زمین بلند میسازند و معلوم شد که آنمقام مقام محبوبیت است و آنمقام رنگین و منقش بود خود را هم بانعکاس آنمقام رنگین و منقش یافت بعد ازان بهمان کیفیت خود را لطیف یافت و در رنگ هوا یا قطعهٔ ابر در آفاق منتشر دید و بعضی اطراف را در گرفت و حضرت خواجهٔ بزرگ در مقام صدیق اند رضی الله تعالے عنهما خود را در مقام محاذی آن میابد بکیفیتے که معروض داشت دیگر ترک اشتغال باین عمل مرضی نمی نماید کیف و حال آنکه عالم بگرداب ضلالت غرق میشود و کسی که در خود قوت برآوردن ازان گرداب میابد چگونه خود را معاف دارد هر چند کار دیگر در پیش داشته باشد اشتغال باین عمل ضروری است و مرضی است اما بشرط آنکه از بعضی وساوس و هواجس که در اثنائے این عمل رو دهند استغفار را لازم باید داشت بهمین شرط داخل رضا میشود و بی ملاحظهٔ این شرط داخل رضا نمی شود و رتبه می ایستد اما در مادهٔ حضرت خواجهٔ نقشبند و حضرت خواجه علاؤ الدین عطار قدس الله تعالی اسرارهما بی آنکه این شرط را ملاحظه کرده شود مرضی است و عمل این کهتر الحال بیملاحظهٔ آن شرط گاهے داخل است و گاهے در رتبه می ایستد دیگر در نفحات در سخنان حضرت شیخ ابو سعید ابو الخیر مذکور است که عین نمی ماند اثر کجا ماند لا تبقی و لا تذر این سخن در اول نظر مشکل نمود که حضرت شیخ محی الدین و تابعان ایشان بر آنند که زوال عین که معلومی است از معلومات الله سبحانه محال است و الا انقلب العلم جهلا و چون عین زائل نشود اثر کجا رود و همین طور در ذهن این سخن متمکن شده بود سخن حضرت شیخ ابو سعید

(قوله لا تبقی و لا تذر یعنی باقی نگذارد و دست باز ندارد یعنی ترک نکند ۱۲ قوله و الا انقلب العلم جهلا یعنی ورنه علم بجهل متبدل گردد ۱۲ منه عفی الله تعالی)

هیچ حل نمی شد بعد از توجه تمام حق سبحانه و تعالی سر این سخن را منکشف ساخت و متحقق گشت
که نه عین میماند نه اثر و در خود نیز همین معنی را یافت و هیچ مشکل نماند و مقام این معرفت نیز در نظر
آمد بس عالی است فوق مقامی که حضرت شیخ و متابعان ایشان فرمودند این دو مبحث با یکدیگر
هیچ منازعت و جنگ ندارند یکی از جائی است و دیگری از جائی دیگر به تفصیل عرضه داشتن
موجب تطویل و ملال است و ایضاً آنچه حضرت شیخ از دوام این حدیث فرموده اند نیز ظاهر گشت
که حدیث عبارت از چه چیز بود و دوام آن چه بود و در خود نیز این حدیث دائمی یافت اگرچه
از نوادر است دیگر کتاب دیدن اصلا خوش نمی آید مگر آنکه ذکر اقدام عالیه اکابر که در مقامات
واقع شده اند جائے تثبت کرده باشند خوش می آید که این قسم چیزے دیده شود و احوال مشائخ
متقدمین بیشتر مرغوبست کتب حقائق و معارف علی الخصوص سخنان توحید و تنزلات مراتب را
نمی تواند مطالعه کرد خود را درین باب بحضرت شیخ علاؤ الدوله بسیار مناسب میابد و در ذوق
و حال درین مسئله بشیخ مشار الیه متفق است اما علم سابق تا با نکار و شدت آمدن نمی دهد
دیگر چند مرتبه از برائے دفع بعضی امراض توجه کرده شد و اثر آن ظاهر گشت و همچنین احوال
بعضی مولی که از عالم برزخ ظاهر شده بود نیز از برائے رفع آلام و شدائد آنها توجه کرده شد
اما حالا قدرت بر توجه نمانده است که بر هیچ چیز خود را جمع نمی توانم ساخت بعضی شدائد از مردم
بر فقیر گذشتند و ستمها نمودند و جمع کثیر از متعلقان این جانب را بناحق ویران ساختند و جلاوطن
نمودند اصلا بخاطر غبار و کلفت راه نیافت چه جائے آنکه بدان آنها بخاطر گزرد بعضی از یاران که
از مقام جذبه شهود و معرفت پیدا کرده اند و تا غایت قدمی در منازل سلوک نه نهاده اند شمه
از احوال اینها معروض میدارد امید است که حق سبحانه و تعالی بعد از تمام جذبه بدولت
سلوک مشرف گرداند شیخ نور در همان مقام بند است بنقطه فوق که در مقام جذبه است

---

۲۷ قوله دوم خود نیز این حدیث دائمی یافت ۱۲ بکمال دوازدهم علم یقین محقق شد ۱۲ قوله و ایضاً آنچه حضرت شیخ از دوام این حدیث فرموده اند ۱۲ در نفحات موکدست کرحضرت شیخ فرموده اند ۱۲ ابو سعید ابو الخیر قدس سره ۱۲ بلیغ کردن این حدیث بر دوام بوده است گفت نه بخشم بر درویش انداخت رازی ۱۲ گفت ای استاد ۱۲ دیگر بار آورده گفت ای استاد ۱۲ حدیث بر دوام بوده است گفت آری ۱۲ بیچ دیگر بار سر درویش انداخت سلوک ۱۲ دیگر بار آورده گفت ای استاد ۱۲ این حدیث بر دوام بود گفت آری ۱۲ بخدمت شیخ دوشب بهم نزد گفت ۱۲ این مدعا نیز ثابت است ۱۲ قوله دوام این حدیث از علامه محمود در کتابی موسوم بکتوبات گفته که دوازده سال در خدمت شیخ بوده است حضرت مجدد علیه الرحمة فرموده اند که بعضی اشیان دوائی است اگر چه در زمان کمان ایشان نیز در بعضی مکتوب بیان خواهند فرمود و این زمان نیز در مکتوب بست و پنجم از جلد اول تفصیل بیان فرموده اند بحث قال یادداشت کرده ایم قوله ایشان در مکتوب بست و پنجم از جلد اول تفصیل بیان فرموده اند بحث قال یادداشت کرده ایم قوله ایشان در مکتوب بست و پنجم از جلد اول تفصیل بیان فرموده اند بحث قال یادداشت کرده ایم قوله ایشان در مکتوب بست و پنجم از جلد اول تفصیل بیان فرموده اند بحث قال یادداشت کرده ایم قوله ایشان در مکتوب بست و پنجم از جلد اول تفصیل بیان فرموده اند بحث قال یادداشت کرده ایم

نرسیده در حرکات وسکنات آزار میدهد وقباحت نمی فهمد بخواست کارِ او در توقّف می اُفتد
وهمچنین اکثر یاران بواسطهٔ عدمِ رعایتِ آداب کارِ اینها در توقّف می افتد درین باب
حیرانست که ازین طرف هیچ ارادهٔ توقّف نیست بلکه ارادهٔ ترقّیِ آنهاست بخواست درکار
نکته واقع میشود والّا راه اقرب است مولانا معهود به نقطهٔ پایان فرو رفته است وکارِ جذبه را
بانجام رسانیده وبه برزخیتِ آنمقام رسیده وفوق را هم وجه بنهایت رسانیده اوّل صفات را
بلکه نوری که صفات بآن قائم اند از خود جدا دیده وخود را شیخ فانی یافته بعد ازان صفات را
از ذات جدا دیده وباین دید با حدیثِ مقامِ جذبه رسیده حالا عالَم وخود را چنان گم ساخته است
که نه باحاطه قائل است ونه بمعیّت وچنان بالبطن بطون متوجه است که غیر از حیرت
ونادانی حاصل ندارد وسیّد شاه حسین هم نزدیک بنقطهٔ پایان از مقامِ جذبه رسیده است
وسرش بنقطه رسیده است وهمچنین صفات را از ذات جدا دیده لیکن ذاتِ احد را در همه جا
می یابد واز ظهور محظوظ است وهمچنین میان جعفر هم نزدیک به نقطهٔ پایان رسیده است
وخیلے بشوق وولوله ظاهر میشود قریب بشاه حسین است ودر یارانِ دیگر هم تفاوت ظاهر
میشود میان شیخی وشیخ عیسے وشیخ کمال در جذبه بنقطهٔ فوق رسیده اند وشیخ کمال
نیز متوجه نزول است وشیخ ناگوری در رتبهٔ نقطهٔ فوق آمده است اما خیلے مسافت در پیش دارد
واز یارانِ اینجائی تا الحال هشت یا نُه کس بلکه ده کس در رتبهٔ نقطهٔ فوق آمده اند بعضے واصل
نقطه شده رو به نزول دارند بعضی دیگر قریب اند وبعضے بعید میان شیخ منزل خود را کم میابد
وصفات را از اصل می بیند ومطلق را در همه جا میابد واشیا را در رنگِ سراب بی اعتبار
می داند بلکه هیچ نمی یابد در بابِ مولانا معهود چنان ظاهر میشود که اجازتِ تعلیم او مرمردم را
از جملهٔ مرضیات است اما اجازتیکه مناسبِ جذبه است هر چند بعضے امور مانده اند که او را

استفادہ می باید کرد لیکن در رفتن سُرعت کرد و توقف نہ نمود بحضورِ اقدس میرسد ہر چہ
صَلاحِ کار خواہند دانست خواہند فرمود آنچہ در علمِ کمینہ آمد معروض داشت والحکمُ عندکم
خواجہ ضیاء الدین محمد چند روز اینجا بودند فی الجملہ حضور و جمعیّت پیدا کردہ بودند آخر الامر از
قِلّتِ اسبابِ معیشت نتوانستند خود را جمع ساخت متوجہ لشکر شدند و پسر مولانا شیر محمد ہم متوجہ
ملازمت است فی الجملہ حضور و جمعیت دارد و بواسطۂ بعضے موانع چندانی ترقی نکرد و زیادہ گستاخی
بندہ باید کہ حدِّ خود داند ۔ بعد از تحریرِ عرضداشت کیفیتی رُو داد و حالی پیش آمد کہ در تحریر گنجائش
بیانِ آن نیست و در آنجا فنائی ارادت متحقق گشت ہمچنانکہ سابقاً تعلقِ ارادت بمرادات
برطرف شدہ بود لیکن اصلِ ارادت ماندہ بود چنانچہ در عرضداشت معروض داشتہ بود
الحال ارادت ہم از بیخ برآمد و حینئذٍ لا مُرادَ ولا ارادۃَ و صورتِ این فنا نیز در نظر درآمد
و بعضی علوم کہ مناسبِ این مقام بودہ اند فائض گشتند چون در تحریرِ آن علوم بواسطۂ
دِقّت و غموضِ تعبیرے بود لاجرم عِنانِ قلم را از تحریرِ آن علوم گردانیدہ در وقتِ تحقق
این فنا و افاضۂ علوم کہ منظرِ خاص در ماوراءِ وحدت پیدا شدہ است ہر چند مقرر است کہ
در ماوراءِ وحدت نظری نیست بلکہ ہیچ نسبتے نیست امّا آنچہ می یابد معروض میدارد
و تا زمانیکہ بہ یقین نہ پیوست بر نوشتن جرأت نہ نمود و صورتِ آن مقام را در ماوراءِ وحدت
چنان می بیند کہ آگرہ ماورائے دہلی است و ہیچ شُبہ دران راہ نمی یابد ہر چند در نظر
نہ وحدت است نہ ورائی آن و نہ ہیچ مقامی کہ بعنوانِ حقیقت بداند یا حق را ورائی آن داند
حیرت و جہل بہمان صِرافت است و ازین دید ہیچ تفاوت نشدہ نمیدانم چہ عرض نمایم
ہمہ تناقض و در تناقض است در گفت نمی آید و حال بی شبہ متحقق است اَستَغفرُ اللہ
و اَتوبُ اِلَی اللہِ مِن جَمیعِ ما کَرِہَہُ اللہُ قَولاً و فِعلاً خاطِراً و ناظِراً و ایضاً این زمان

چنان معلوم گشت که سابقاً آنچه از فناءِ صفات میدانستم فی الحقیقت فنائے خصوصیتِ صفات و مابه الامتیازِ آنها بود که در ضمنِ وحدت مندرج شده بودند و خصوصیات زائل گشته بودند الحال اصلِ صفات و لَوْ كَانَتْ عَلَى سَبِيلِ الْإِنْدِمَاجِ وَالْإِنْدِرَاجِ نیز بر طرف شده و قهرمانِ احدیت هیچ چیز را نگذاشته و تمیزے که از مرتبه علم جملی یا تفصیلی حاصل شده بود نماند و تمام نظر بر خارج آمده كَانَ اللّٰهُ وَلَمْ يَكُنْ مَعَهُ شَيْءٌ وَهُوَ الْآنَ كَمَا كَانَ این زمان مطابقِ حالِ گشته و سابقاً علم بمضمونِ این حدیث بود نه حال امید میدارد که بر صحت و سقم متنبه خواهند ساخت دیگر چنان می نماید که مولانائی قاسم علی را از مقامِ تکمیل نصیبے هست همچنین بعضے یارانِ این جائی را نیز از ان مقام نصیبی معلوم میشود والله سبحانه اعلم بحقیقةِ الحال ✤

مکتوب ۱۲ دوازدهم

در بیانِ حصولِ مقامِ فنا و بقا و حصولِ ظهورِ وجهِ خاص هر شئے و حقیقتِ سیر فی الله و تجلی ذاتی برقی و جز آن نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشت کمترینِ بندگان احمد بدروه عرض میرساند از تقصیراتِ خود چه عرض نماید ما شاءَ اللّٰهُ كَانَ وَمَا لَمْ يَشَأْ لَمْ يَكُنْ وَلَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللّٰهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ علومی که تعلق بمقامِ فنا فی الله و البقاء باللہ داشتند حق سبحانه بعنایتِ خود منکشف ساخت و همچنین معلوم کرد که وجه خاص هر شئے چیست و سیر فی الله بچه معنی است و تجلی ذاتی برقی چه می باشد و محمدی المشرب کیست و امثالِ آن و در هر مقامی لوازم و ضروریاتِ آن را می نمایند و میگزرانند و کم چیزی مانده باشد که اولیاء الله آن را نشان داده اند در راه فروگزارند و ننمایند قُبِلَ مَنْ قُبِلَ بِلَا عِلَّةٍ

همچنانکه ذوات اشیارا مجعول میداند اصل قابلیات واستعدادات رانیز مجعول ومصنوع میداند او سبحانه محکوم قابلیات نیست ونشاید که چیزے بروے حاکم باشد زیادہ گستاخی نه نمودع "بنده باید که حدِ خود داند"

مکتوب سیزدهم ۱۳

دربیانِ بی نهایتیِ راه ومطابقتِ علومِ حقیقت با علومِ شریعت نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند

عرضداشت کمترینِ بندگان احمد معروض میگرداند آه هزار آه از بی نهایتیِ این راه. سیر باین سرعت وواردات وعنایات باین کثرت ازین جا است که مشائخِ عظام فرموده اند سیر الی الله پنجاه هزار ساله راه است تَعْرُجُ الْمَلٰٓئِكَةُ وَالرُّوْحُ اِلَيْهِ فِيْ يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهٗ خَمْسِيْنَ اَلْفَ سَنَةٍ مگر ایمائی باین معنی داشته اند چون کار بیانش رسید وامیدها منقطع گشت هُوَ الَّذِيْ يُنَزِّلُ الْغَيْثَ مِنْ بَعْدِ مَا قَنَطُوْا وَيَنْشُرُ رَحْمَتَهٗ وبکار شد چندروز است که سیر در اشیاء واقع شده است ومردم مسترشد باز غلو کرده اند فی الجمله شروعی در کارِ ایشان کرده شده است امّا هنوز خودرا قابلِ آنمقام نمی یابد لیکن از ابرامِ مردم بواسطهٔ مُروت وحیا چیزے نمی گوید ودر مسئلهٔ توحید که سابقاً متوقف بود چنانکه مکرراً بعرض رسانیده بود واَفعال وصفات را باصل میداد چون حقیقتِ کار معلوم گشت از توقف برآمد وپلهٔ همه ازوست را چربی یافت وکمال را دران بیشتر دید از مقولهٔ همه اوست واَفعال وصفات را هم برنگِ دیگر معلوم کرد همه را یک یک نموده بفوق گذرانید ندریب وشبه بالکل برطرف شد تمام کشفیات مطابقِ ظاهرِ شریعت برآمدند وسرموئی از ظاهرِ شریعت مخالفت ندید وآنچه بعضی صوفیه مخالفِ ظاهرِ شریعت کشفها را بیان میکنند یا از سهو است

یا از سکر باطن از ظاهر هیچ مخالفت نیست در توسطِ راه مخالفت در نظر مے آید۔ و محتاج بتوجیه و جمع میشود۔ اما منتہی حقیقی موافق ظاہر شریعت باطن رامی یابد در میان علماء و این بزرگواران همین قدر تفاوتست که علماء استدلالاً و علماً میدانند و ایشان کشفاً و ذوقاً مے یابند و أیّ دلیلٍ علیٰ صحّةِ حالِهِم أدلّ مِن هٰذِهِ المُطابقةِ یضیق صَدرِی وَلَا یَنطَلِقُ لِسَانِی نقدِ وقت است۔ نمیدانم چه عرض نمایم توفیق بر تسویدِ بعض احوال ندارد و در عرضداشتها هم گنجایشِ تحریر نیست شاید حکمت درین بوده باشد این محرومِ مہجور را از توجّهِ غریب پروری محروم ندارند و در راہ نگذارند ؎

این سخن را چون تو مبدأ بودهٔ گر فزون گردد تواش افزودهٔ

زیادت گستاخی ننمود۔ ع۔ بندہ باید کہ حدِ خود داند ؏

مکتوبِ چہارم (۱۴)

در بیانِ حصولِ وقائع کہ در اثناءِ راہ رو داده بودند و بیانِ احوالِ بعضے مسترشدان نیز بہ پیرِ بزرگوار خود نوشته اند۔ عرضداشتِ کترینِ بندگانِ احمد آنکہ تجلیاتیکہ در مراتبِ اکوان ظاہر شده بودند۔ پاره ازان در عرضداشتِ سابق معروض داشته بود بعد ازان مرتبهٔ وجوب کہ جامع صفاتِ کلّیہ است ظاہر شد و بصورتِ زنِ غیر جمیله مسوّد اللون متمثّل گشت و پس ازان مرتبهٔ احدیت بصورتِ مردِ دراز بالا کہ بر دیوارِ باریک پہن ایستاده است متجلّی گشت و این ہر دو تجلّی بعنوانِ حقّانیّة ظاہر شدند بخلافِ تجلیاتِ سابق کہ نہ باین عنوان بودند و در ہمین اثناء آرزوئے موت پیدا شد۔ و چنان در نظر آمد کہ من گویا شخصے ام بر کنارِ دریائے محیط ایستاده ام بارادهٔ آنکہ

خود را در دریا انداز و اما از عقب[1] او را بریسمانے مضبوط کردہ اند کہ نمی تواند بدریا درون
رفت و آن ریسمان عبارت از تعلقات ببدنِ عنصری[2] خود میدانستم و آرزو میکردم کہ این
ریسمان گسستہ شود و ایضاً کیفیتے خاص رُو داد کہ در آن وقت بطریقِ ذوق دریافت کہ
دل را ہیچ بایستے غیر از حق سبحانہ نماندہ است بعد ازان صفاتِ کلیہ وجوبیہ کہ باعتبارِ
محال و مظاہرِ خصوصیات پیدا کردہ بودند در نظر آمدند پس ازان آن خصوصیات بتمام ازانہا
فرو ریختند و باقی نماندند الا بعنوانِ الکلیۃِ الوجوبیۃ و صورتِ تجریدِ آنہا از خصوصیات
نیز در نظر در آمد و حینئذٍ معلوم گشت کہ اکنون حقیقۃً صفات را با اصل وادی و پیش از تجرید
از خصوصیات با اصل دادن معنی نداشت مگر آنکہ بطریقِ تجوز باشد کما ھو حال ارباب
التجلی الصوری و فنائے حقیقی این زمان متحقق گشت بعد از تحققِ این حالت صفاتی
کہ در خود و در غیر خود بودند بیک نہج یافت و امتیازِ محال برخاست درین وقت از بعضی
دقایق انواعِ شرکِ خفی خلاصی میسر شد و حینئذٍ نہ عرش ماند و نہ فرش نہ زمان و نہ مکان
نہ جہات نہ حدود اگر فرضاً سالہا فکر کنم ہرگز در علم نیاید کہ یک ذرہ از عالمِ مخلوق گشتہ است
بعد ازان تعینِ خود در نظر آمد و وجہِ خاصِ خود نیز و تعینِ خود در رنگِ جامہ بود کہنہ پارہ پارہ
شدہ کہ شخصے پوشیدہ باشد و آن شخص را وجہِ خاص دانستم اما بعنوانِ حقانیۃ متصور
نگشت بعد ازان بالائے آن شخص متصل پوستِ رقیق در نظر آمد و خود را عینِ آن پوست
یافتم و این جامۂ تعین را از خود بیگانہ دیدم و نور یکہ دران پوست بود در نظر آمد بعد از ساعتی
آن نور از نظر غائب گشت و این پوست و جامہ نیز از نظر مرتفع گشتند و ہمان حالتِ سابق
ماند تعبیرِ این صورتِ واقعہ مذکورہ آنچہ در علم آمد بعرض میرساند کہ تا صحت و سقم او معلوم شود
و آن آنست کہ این صورتِ مذکورہ عینِ ثابتہ است کالبرزخ بین الوجوب والامکان

---

[1] قولہ عقب با فتح و کر قاف فرزند و فرزند زادہ و پیاشنہ پا ششم پا ح
[2] رفتار و روش ستور بعد از رفتار نخستین و فرزند و فرزند زادہ و پس
[3] تخت آمدن و نائب کے شدن ۱۲ منہ
[4] قولہ عنصری یعنی از چہار عنصر کہ آب و خاک و باد و آتش است
[5] قولہ کما ھو حال ارباب التجلی الصوری یعنی چنانکہ بعضے صاحبان تجلیات صوری را
[6] قولہ کالبرزخ بین الوجوب والامکان یعنی مانند واسطہ است میان وجوب و امکان ۱۲ منہ

وآن نسبت دارد بتجلیات صوری کہ بعضے از آن بتجلیات صوری کہ بعضے از آن بتجلیات ذوقی کہ بعضے از آن بتجلیات ذاتیہ نسبت دارد و در تجلیات صوری کہ تا آخر نسبت دارد و در تجلیات در صورت جمیع اشیا ہویدا و بجلی یکتا و در صورت جمیع اشیا پوشیدہ و در ظہور و بطون و در ضروریات عنصریات و صادر و جوہر و اعراض و در حیوانات و افزودگان ان الی آخرہ قال و در نکتہ ہای نکتہ سنجان از کلام حضرت الشیخ کمال الدین و العلماء و الدولۃ قال الشیخ کمال الدین الخجندی الی نکتہ سنجان قال لا یظہر الحق فی صورۃ الخ

شعر

تا نہ بینی خبث خود ہرگز نبینی روئے دوست
تا نہ دانی درد خود کے را دہد درمان درست

بینک ھا العارف الکامل شیخ داؤد قدس سرہ

قال العارف الکامل فی قدس سرہ

ہر کہ در دو عالم از خود ہیچ چیز نبیند ہمہ از خود ہیچ چیز نباشد

که ہر طرفِ او از یکدگر جدا گشته اند و بکمال فرق متحقق شده اند و آن پوست که درمیانِ آن جامه کهنه و آن نور واقع شده است برزخ است بین الوجود و العدم و خود را که در آخر آن پوست یافتم اشارتست بوصول به برزخیت و سابقاً در وقائع نیز خود را برزخ بین الوجود و العدم میدیافتم اما ظاهر آن به نسبت آفاق بود و این نظر بانفس است و یک فرقِ دیگر هم دران وقت ظاهر شده بود اما در وقتِ نوشتن فراموش گشت۔ بذا۔ آنچه دائم حاصل است حیرت و نکارت است و گاه گاه همین طور شعبده پیدا میشود و بر طرف میگردد و معرفتِ آن میماند و در تعبیر بعضے وقائع درمی ماند و اگر چیزے در علم مے آید بران اعتماد نمیکند بهمان تقریب در عرضداشتها گستاخی مینماید باشد که باعلام حضرتِ ایشان یقین بامرے پیدا شود و امیدوار است که بتوجهاتِ علیه از گرفتاریِ تعلقاتِ دنیه نجات میسر شود۔ والا کار بسیار مشکل است ؎

بعنایاتِ حق و خاصانِ حق گر ملک باشد سیاه هستش ورق

شیخ طه پسرِ شیخ عبد الله نیازی که از مشاهیرِ مشایخِ سرهند است و خدام حاجی عبد العزیز بتفصیل بایشان آشنا اند قدمبوسی و نیازمندی معروض داشته است و او را واعیهٔ انابت باین طریقهٔ علیه شریفه پیدا شده است و بصدق و نیاز ملتجی شده است استخاره اثر گفته ام که بکنند ظاهرا مناسبتے دارد و یارانی که این جا تعلیم ذکر گرفته اند اکثر بطریقِ رابطه مشغول اند۔ بعضے از آنها در واقعات دیده رابطه گرفته همراه مے آیند و بعضے پیش از آمدن از دهلی رابطه داشتند و اولاً به حضور و استغراق میروند بعضے از انها صفات هم باصل میدهند و بعضے نه اما هیچکس براهِ توحید و انوار و کشوف نمیرود ملا قاسم علی و ملا مودود و محمد و عبد المومن ظاهرا نقطهٔ فوق رسیده اند از مقامِ جذبه اما ملا قاسم علی

رُو بنزول دارد و آن دُو معلوم نیست که فرود آیند و شیخ نور هم نزدیک بنقطه است اما
نرسیده است ملا عبد الرحمن هم نزدیک بنقطه است اما مسافتِ قلیله در میان هست
ملا عبد الهادی حضور با استغراق دران پیدا کرده است و نیز میگوید که مطلق منزه را جلشانه در
اشیا به صفتِ تنزیه می بینم و افعال را هم از و تعالی میدانم دولتِ ایشان است که بطالبان
و مستعدان فائض میشود و این کمینه را در افاضهٔ آن هیچ نصیبے نیست ❊ ع
مَن همان احمدِ پارینه که هستم هستم ❊ روزے فرموده بودند در بیان واقعه
از وقائع که اگر نه معنے محبوبیّت در وی بود توقفِ بسیار در وصول بمقصد واقع میشد
و محبوبیّت او را نسبت به عنایتِ خود هم بیان فرموده بودند ازان سخن امیدواریِ تمام است
و این جرأت و گستاخی از آنست ❊

مکتوب (۱۵) پانزدهم

در بیان احوالیکه مناسبِ مقاماتِ هبوط و نزول است با بعضے اسرار مکنونه نیز به پیر بزرگوار
خود نوشته اند عرضداشتِ حاضرِ غائب واجدِ فاقدِ مقبلِ معرضِ آنکه مدتها او را
می جست خود را می یافت بعد ازان کارِ او بآنجا انجامید که اگر خود را می جست او را می یافت
اکنون او را گم کرد اما خود را می یابد با وجودِ گم کردن جویائے او نیست و با تحققِ فقدان خواهانِ
او نه از روئے علم حاضر و واجد و مقبل است و از روئے ذوق غائب و فاقد و معرض
ظاهرش بقاست و باطنش فنا در عینِ بقا فانی است و در عینِ فنا باقی لیکن فنا علمی است
و بقا ذوقی کارِ و بارش به هبوط و نزول قرار یافته و از صعود و عروج باز مانده. و همچنانکه
او را از قلب به مقلبِ قلب برده بودند اکنون باز از مقلبِ قلب در مقامِ قلب

فرود آورند با وجودِ تخلّصِ روح از نفس و خروجِ نفس بعد از اطمینان از غلباتِ انوار
روح اورا جامع هر دو جهتِ روح و نفس ساخته اند و به برزخیّتِ این جهتین اورا مشرف
گردانیده اند استفاده از فوق و افاده به تحت اورا معاً بواسطهٔ حصولِ این برزخیت
عطا فرموده اند در عینِ استفاده مفید است و در عینِ افاده مستفید
گر بگویم شرحِ این بیحد شود ور نویسم بس قلمها بشکنند
معروض میگرداند که دستِ چپ عبارت از مقامِ قلب است که پیش از عروج
بمقلبِ قلب حاصل است بعد از هبوط از فوق که بمقامِ قلب فرود می آیند آنمقام
دیگر است که برزخ چپ و راست است کما هو الظاهر علی اربابه و مجذوبانِ
سلوک ناکرده از اربابِ قلوب بندر رسیدن بمقلبِ قلوب وابسته بسلوک است
و تعلّقِ مقام بشخصے کنایت از حصولِ شانِ خاص است اورا درین مقام و امتیازِ
علیحده است اورا از اربابِ این مقام از جملهٔ آن امتیاز آن سبقتِ انجذابست
در ما نحن فیه و بقاءِ خاص است که منشاءِ علوم و معارف مناسبهٔ آنمقام شده تحقیق
علومِ مقامِ قلب و حقیقتِ جذبه و سلوک و فنا و بقا و امثالِ آنها در رسالهٔ موعوده
به تفصیل تحریر یافته است میر سید شاه حسین باضطراب راهی شدند فرصتِ بیاضِ آن
نشد متعاقب انشاء الله تعالیٰ شرف از مطالعه خواهد یافت عزیزِ متوقف از فوق فرود
آمده است و در مقامِ جذبه آمار و پیش بعالمِ نیست توجه بفوق دارد چون عروج فوقانی
بقسر بود بالطبع مناسبته بجذبه داشت در وقتِ نزول از فوق همراه خود چیزے کمتر
آورده است مایهٔ نیستی که از توجهِ قاسر بود و عروج اثرِ آن توجه بود هنوز باقی است
در نسبتِ جذبه کالروح فی الجسد است و کالنور فی الظلمة لیکن این جذبهٔ حال غیر جذبهٔ
مانند روح است در بدن ۱۲ و مثل نور است در تاریکی ۱۲

خواجہا است قدّس اللہ تعالیٰ اسرارھم جذبہ ایست کہ حضرتِ خواجۂ احرار را از آبائے کرامِ خود رسیدہ است و شانِ خاص ایشانرا درین مقام بودہ است و در واقعۂ بعضے طالبان کہ نمودہ بودند کہ خواجہ را چنانچہ بودہ اند آن عزیز متوقف خوردہ است ظہورِ اثرِ آن درین مقام است این جذبہ منافی بمقامِ افادہ ندارد ہمیشہ درین مقام رَو بفوق است و سُکر و اُمی لازمِ آنست بعضے از مقاماتِ جذبہ منافیِ سلوک است بعد از دخول دران و بعضے دیگر منافیِ سلوک نیست بعد از دخول از برائے سلوک متوجہ میشوند۔ این جذبہ منافیِ سلوک است بعد از دخول دران در وقتِ تحریرِ عریضہ متوجہ آنمقام شدہ بود بعضے دقائقِ آن ظاہر گشت تا باعث نباشد توجہ میسّر نمی شود واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃِ الحال چند ماہ است کہ آن عزیز فرود آمدہ است اما تمام داخلِ مقامِ جذبۂ مذکورہ نشدہ مانع عدمِ علم است بشانِ آن مقام با توجہاتِ پراگندہ امید است کہ در وقتِ مطالعۂ این کلماتِ نامربوطہ دخولِ تام در آنمقام میسّر شود و بعد ازان حضرتِ خواجہ را بتمام فرو خواہد برد ۔

مکتوب شانزدہم (۱۶)

در بیانِ احوالِ عروج و نزول و غیر آن نیز بہ پیرِ بزرگوار خود نوشتہ اند عرضداشت احقر الطلبہ آنکہ نوازشنامہ مولانا علاؤالدین رسانید در کشفِ ہر یک از مقدمۂ مذکورہ بمقتضائے وقت مسوّدہ کردہ شد بعضے متممات و مکملاتِ آن علومِ مسطورہ نیز مخطور شدہ فرصتِ تحریرِ آنہا نشد کہ حاملِ عرضداشت راہی شد انشاء اللہ تبارک و تعالیٰ متعاقب بخدمت خواہد فرستاد الحال رسالۂ دیگر کہ بہ بیاض رسیدہ بود فرستاد و آن رسالہ

بالتماسِ بعضے یاران میسّر شدہ التماس نمودہ بودند کہ نصائح منوط بسیدہ کہ در طریقہ نافع باشد
وبمقتضائے آن زندگانی کردہ شود الحق رسالۂ غیر مکرر کثیر البرکات است بعد از تحریرِ آن
چنان معلوم شد کہ حضرت رسالت خاتمیت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ با جمعے کثیر از
مشائخِ اُمتِ خود حاضر اند وہمین رسالہ را در دستِ مبارکِ خود دارند واز کمالِ کرمِ خویش
آن را بوسہ میکنند وبہ مشائخ مینمایند کہ این نوع معتقدات می باید حاصل کردہ
وجماعہ کہ باین علوم مستعد گشتہ بودند نورانی وممتاز اند وعزیز الوجود در روئے
آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ایستادہ اند والقصہ بطولہا در ہمان مجلس
باشاعتِ این واقعہ حقیر را امر فرمودند۔ ع باکریمان کارہا دشوار نیست ✤
از آنروز کہ از ملازمت برآمدہ است بواسطۂ میل بفوق بمقامِ ارشاد چندانی مناسبت
ندارد۔ چندگاہ خود ہمت آن بود کہ در گوشہ خزیدہ شود و مردم در صحبت ہمچو عبر و شیر در نظر
مے درآمدند عزمِ عزلت مصمم شدہ بود اما استخارہ موافق نے افتاد عروج در مدارجِ قرب
بغایۃ الغایۃ ہر چند غایت ندارد میسّر شدہ میشود و میبرند و می آرند کل یوم ہو فی شأن
بر مقاماتِ جمیع مشائخ الا ماشاء اللہ تعالیٰ گذرانیدند ؎

گلے بردند زین دلمیزۂ پست بدان درگاہِ والا دست بردست

درین میان اگر توسطِ روحانیاتِ مشائخ را تعداد نمایم بطول انجامد بالجملہ از جمیع مقاماتِ
اصل در رنگِ مقاماتِ ظل گذرانیدند از عنایات چہ نویسد قبل من قبل بلا علۃ
چندان وجوہِ ولایت وکمالاتِ آنرا وانمودند کہ چہ در تحریر آرد۔ در شہر ذی الحجہ در مدارجِ
نزول تا مقامِ قلب فرود آوردند و این مقام مقامِ تکمیل وارشاد است اما ہنوز چیزہا
از متمم ومکمل از برائے این مقام درکار است تا کے میسّر شود امر آسان نیست ✤

۵۶ قولہ قبل من قبل بلا علۃ یعنے بے سبب وبے علت مقبول گردید ہر کہ مقبول گردید یعنے منشاء این ہمہ کمالات وترقیات محض عنایت خداوندی است عز اسمہ وجل سلطانہ

باوجودِ مرادیت چندان قطع منازل کرده میشود که مریدان را در عمرِ نوح هم معلوم نیست
که میسّر شود بلکه این وُجوه مخصوص بمراد است مریدان اینجا قدمگاه ندارند نهایتِ
عروجِ افراد تا بدایتِ مقامِ اصل است بیشتر افراد هم گذر ندارند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ
يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ وجه توقف در مراتبِ تکمیل و ارشاد
این است و عدمِ نورانیت بواسطه ظهورِ نور ظلمتِ غیب است چیز دیگر نیست مردم
در متخیلاتِ خود چیزها می پزند اعتبار نباید کرد ؎

در نیابد حالِ پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام

در اندیشهٔ این قسمِ ظنّیات احتمالِ ضرر غالب است آن جماعه را فرمایند که از احوالِ این
خستهٔ بال نظر خیالیِ خود بپوشند مجالِ نظر را محالِ دیگر بسیار است ؎

من گم شده ام مرا مجوئید با گم شدگان سخن مگوئید

از غیرتِ خداوندی جلّ سلطانه باید اندیشید امری را که حق سبحانه و تعالیٰ کمال میخواهد
در تنقیصِ او سخن گفتن بسیار نامناسب است فی الحقیقت مُعارضه است با و تعالیٰ
و نزول در مقامِ قلب بحقیقت مقامِ فرق است که مقامِ ارشاد است و فرق درین موطن
عبارت از جدا شدنِ نفس است از روح و روح از نفس بعد از آنکه نفس داخل بود در نورِ
روح و آن جمع بود از جمع و فرق بیش ازین هر چه مفهوم میشود از سُکر است حق را از خلق جدا دیدن
که مقامِ فرق می انگارند حقیقت ندارد و همین روح را حق میدانند و جدا دیدن او را از نفس جدا
دیدنِ حق میدانند تعالیٰ و تقدس از خلق و هٰكَذَا القیاس فی اکثرِ علومِ ارباب السُّکر لِاَنَّ حَقِيقَةَ الْاَمْرِ
نُسْخَةٌ مَفْقُودَةٌ وَالْاَمْرُ عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ در رسالهٔ دیگر به تفصیلِ علومِ ارباب جذبه و سلوک و حقیقتِ این هر دو
مقام تحریر یافته است بنظرِ شریف خواهد گزشت ✤

مکتوب هفدهم ۱۷

در بیانِ بعضی از احوال که تعلق بعروج و نزول دارند و غیرِ آن نیز به پیرِ بزرگوار خود نوشته اند

عرضداشت احقر الخدمه آنکه عزیزیکه چند گاه متوقف بودند روز تحریر چنان ظاهر شد که ازان مقام نحوی از عروج نموده بپایان فرود آمدند لیکن بتمام نزول نکرده اند و بقایا که در زیرِ آنمقام بود نیز عروج نموده از راهِ همان مقامِ فوق رو بنزول آورده است.

بعد ازین هرچه کیفیت رو خواهد داد در معرضِ ظهور خواهد آمد و معروض خواهد داشت اگر صاحب معامله نیز بعد از انکشافِ حالِ خود چیزے نویسد بصواب نزدیکتر است چون حدوثِ این قضیه نزول پرزور بود و حقیر را بواسطهٔ تناولِ جلاب ضعفی طاری شده بود بانجامِ کارِ این نزول نپرداخت انشاء الله تعالیٰ ظاهر خواهد شد ❖

مکتوب هجدهم ۱۸

در بیانِ تمکین است که بعد از تلوین حاصل میشود و بیانِ مراتبِ سه گانهٔ وِلایت و در بیانِ آنکه وجودِ واجب تعالیٰ زائد است بر ذاتِ او تعالیٰ و غیرِ آن نیز به پیرِ بزرگوار خود نوشته اند **عرضداشتِ** کمترینِ بندگان پُر تقصیر احمد بن عبد الاحد آنکه تا زمانیکه از قسمِ احوال و مواردِ وارد میداد بعرضِ آن گستاخی مے نمود و جرأت میکرد. چون حق سبحانه و تعالیٰ به برکتِ توجهاتِ علیه از رقیتِ احوال محرر ساخت و از تلوین به تمکین مشرف فرمود حاصلِ کار جز حیرت و پریشانی بدست نیامد و از وصل جز فصل و از قرب جز بُعد حاصل نشد و از معرفت جز نکرت و از علم جز جهل نیفزود. لا جرم

نکرة بالفم ناشناخته شدن و ناشائسته شدن و بالفتح و بکسر کاف ناشناس و ناشائسته ۱۲ منتخب

در عرضداشتها توقف واقع شد و به مجرد عرض اخبارِ روزمره جرأت ننمود مع ذلک دل را بُرودتی بهیجی مستولی شده است که به هیچ امر سرگرمی ندارد و در رنگ بیکاران بکاری نمیتواند پرداخت ؎

من هیچم و کم ز هیچ هم بیاری ۔۔۔ وز هیچ و کم از هیچ نیاید کاری

بر سرِ اصل سخن آنکه عجب آنست که حالا بحق یقین مشرف ساخته اند که دران موطن علم و عین حجاب یکدیگر نیستند و فنا و بقا در آنجا جمع اند در عینِ حیرت و بے نشانی بعلم و شعور است و نفسِ غیبت حضور است با وجودِ علم و معرفت جز ازدیادِ جهل و نکرت نیست ؎ عجب اینست که من واصل و سرگردانم ❊

الله تعالیٰ به محض عنایتِ بغایتِ خویش در مدارجِ کمالات ترقیات ارزانی داشته است فوقِ مقامِ ولایت مقامِ شهادت است و نسبتِ ولایت به شهادت نسبتِ تجلی صوری بتجلی ذاتست بل بعدُ ما بینهما اکثر من بعدِ هذین التجلیین کذا مرتبۂ فوقِ مقامِ شهادت مقامِ صدیقیت است و تفاوتیکه میانِ این دو مقام است اجلّ من ان یعبّر عنه بعبارۃٍ و اعظم من ان یُشار الیه باشارۃٍ و فوقِ آن مقامے نیست الا النبوۃ علی اهلها الصلوات و التسلیمات و شاید که میانِ صدیقیت و نبوۃ مقامے بوده باشد بلکه محال است و این حکم به محالیتِ او بکشفِ صریح صحیح معلوم گشته و آنچه بعضے از اهل الله واسطه بیانِ این دو مقام ثابت کرده اند و بقربت نامیده اند بآن نیز مشرف ساختند و بر حقیقتِ آن مقام اطلاع دادند بعد از توجهِ بسیار و تضرعِ بیشمار اولاً همان طور که بعضے اکابر فرموده اند ظاهر شد آخر الامر حقیقت را معلوم فرمودند آرے حصولِ آن مقام بعدِ حصولِ مقام صدیقیت است

واقع است میان این دو تجلی یعنے صوری و ذاتی بدرجها ۱۲

در وقتِ عُروج اَتا واسطه بودن محلِ تامل است بعدِ از ملازمتِ صوری انشاء الله تعالیٰ حقیقت را بہ تفصیل عرض خواہد کرد آنمقام بسے عالی است در منازلِ عروج فوقِ آنمقام مقامے معلوم نیست وزائدیتِ وجود بر ذاتِ جل و علا دریں مقام ظاہر میشود چنانکہ مقررِ علماء اہل حق است شکر اللہ تعالیٰ سعیھم و این جا وجود ہم در راہ میماند و فوقِ آن عروج واقع میشود ابو المکارم رکن الدین شیخ علاؤ الدولہ در بعضے مصنفاتِ خود میفرماید وفوق عالم الوجود عالم ملاک الودود و مقامِ صدیقیتہ از مقاماتِ بقا است کہ رو بعالم دارد و پایان تر از آنمقام مقامِ نبوت است کہ فی الحقیقۃ بالاتر است و کمالِ صحو و بقا است مقامِ قربت لیاقتِ برزخیت این دو مقام ندارد کہ رویش بہ تنزیہہ صرف است و تمام عروج است شتان ما بینھما ؎

در پسِ آئینہ طوطی صفتم داشتہ اند ہر چہ اُستادِ ازل گفت بگو میگویم

علوم شرعیہ نظریہ استدلالیہ را ضروریہ کشفیہ ساختہ اند سرِ موئے مخالفت با اصول علمائے شریعت نیست ہمان علومِ اجمالی را تفصیلے ساختہ اند و از نظریت بضروریت آوردہ اند شخصے از حضرتِ خواجہ بزرگ قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس پرسید کہ مقصود از سلوک چیست فرمودند تا معرفتِ اجمالی تفصیلی شود و استدلالی کشفی گردد و نفرمودند کہ علومِ دیگر سوائے آنہا حاصل شود آرے در راہ علوم و معارف بسیار رو میدہند کہ از آنہا میباید گزشت و تا بنہایۃ النہایت کہ مقامِ صدیقیت است نرسد ازین علوم بہرہ نہ یابد فیا لیت شعری إن من اھل اللہ لقائلین بحصول ھذا المقام الشریف ولیس لھم مناسبۃ بعلوم ھذا المقام ومعارفہ فما وجھہ وفوق کل ذی علم علیم و بر سرِ مسئلہ قضا و قدر نیز اطلاع دادند

۴ چنانچہ جبریہ گویند قال فی العقائد النسفیۃ واللہ یفعل الاختیاریۃ یثابون بھا ان کانت طاعۃ ویعاقبون علیھا ان کانت معصیۃ لان کما زعم الجبریۃ انہ لا فعل للعبد

وآنرا برنهجے اِعلام فرمودند کہ بہیچ وجہ بہ اُصولِ ظاہرِ شریعت غرّا مخالفت لازم نیاید
واز نقصِ ایجاب وشائبۂ جبر مُبرّا ومنزّہ است ودر ظہور بمثابہ قمر لیلۃ البدر است۔
عجب است کہ با وجودِ عدمِ مخالفت باُصولِ شریعت این مسئلہ را چرا پوشیدہ
داشتہ اند اگر شائبۂ مخالفت میداشت اِخفا وستر مناسب بود لَا یُسْئَلُ عَمَّا یَفْعَلُ
کرا زہرۂ آنکہ از بیم تو کشاید زبان جز بہ تسلیم تو
علوم ومعارف در رنگِ ابرِ نیسان میریزند کہ قوتِ مُدرِکہ از تحمّلِ آن عاجز میشود وقوتِ
مُدرِکہ مجرو تعبیر است وَاِلَّا لَا یَحْمِلُ عَطَایَا الْمُلْکِ اِلَّا مَطَایَاہُ اوائل شوق آن بود کہ
این علوم غریبہ را در قیدِ کتابت آورده شود اَمّا توفیق نمے یافت واز این مُمَیّر در بار بود آخر الامر تسلّی
فرمودند کہ مقصود از اِفاضۂ این علوم حصولِ مَلَکہ است نہ یاد کردِ این علوم چنانچہ طلبۂ علوم
تحصیل علوم برائے آن میکنند کہ مَلَکۂ مولویت بہم رسانند نہ آنکہ حفظِ اُصولِ صَرف ونحو
وغیرہما کنند بعضے از علوم بعرض میرساند قَالَ اللّٰہ سبحانہ تبارک وتعالیٰ لَیْسَ کَمِثْلِہٖ شَیْءٌ
وَھُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ اوّلِ کلام اِثباتِ تنزیہِ محض است کما ھو الظاھر وقولہ سبحانہ
وَھُوَ السَّمِیْعُ الْبَصِیْرُ مُتمِّم ومُکمِّلِ التنزیہ بیانش آنست کہ چون ثبوت سمع وبصر مر عالم را
مُوہِم ثبوت مماثلت است وَلَوْ فِی الْجُمْلَۃِ نفی اللّٰہ سبحانہ عَنْھُمُ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ لِدَفْعِ ھٰذَا
الْوَھْمِ یعنی سمیع وبصیر اوست جل شانہ وسمع وبصر کہ در خلائق مخلوق است در رویۃ و
سماع ہیچ مدخلے ندارد ہمچنانکہ حق سبحانہ وتعالیٰ خلق سمع وبصر میکند خلق سماع ورویۃ
میکند بعد خلقِ آن دو صفت بِطَرِیْقِ جَرْیِ الْعَادَۃِ مِنْ غَیْرِ تَاْثِیْرٍ لِصِفَاتِھِمْ وَلَوْ قُلْنَا
بِالتَّاْثِیْرِ فَالتَّاْثِیْرُ فِیْھَا اَیْضًا مَخْلُوْقٌ پس چنانکہ ذواتِ ایشان جمادِ محض است صفاتِ
ایشان نیز جمادِ محض است در رنگِ آنکہ قادری بمحض قدرتِ خویش در رنگ کلام خلق کنند

Marginalia and boilerplate in Urdu/Persian.

نمی توان گفت کہ فی الحقیقت سنگ متکلم است وصفتِ کلام دارد ہمچنانکہ سنگ
جماد است این صفت ہم در وے اگر فرضاً موجود باشد جماد است در ظہورِ حرف وصوت
از وے ہیچ مدخلیتی ندارد وجمیعِ صفات ازین قبیل است غایۃ ما فی الباب چون این
دو صفت ظاہر تر بودند خصصہما اللہ تعالی بنفیہما ویکون لزوم نفی البواقی منہ
بالطریق الاولی حق سبحانہ وتعالی اول صفتِ علم خلق کرد بعد ازان توجہ او بمعلومی
خلق کرد بعد ازان تعلقِ او بمعلومی خلق کرد بعد ازان معلوم را بروے منکشف ساخت
پس انکشاف در وے خلق کرد بعد خلق صفتِ علم بجرد جری العادۃ پس معلوم است
کہ علم را در انکشاف چہ مدخلیتی باشد ہمچنین اول خلق صفتِ سمع کرد بعد ازان اصغاء
توجہ بمسموع بعد ازان سماع بعد ازان ادراک بمسموع ہمین طور اول خلق بصر کرد بعد
ازان تقلیبِ حدقہ وتوجہ بمرئی بعد ازان رویۃ بعد ازان ادراکِ مرئی علی ہذا القیاس
سمیع وبصیر کسے است کہ مبدأ سماع ورویۃ او این دو صفت باشند وَاِذَا لَمْ یَکُنْ
کَذَالِکَ فَلَا سَمِیْعَ وَلَا بَصِیْرَ پس متحقق گشت کہ صفاتِ ایشان در رنگِ ذوات
جماد صرف اند فَالْمَقْصُوْدُ مِنْ اٰخِرِ الْکَلَامِ نَفْیُ الصِّفَاتِ عَنْہُمْ رَأْسًا لَا اَنَّ لَہُمْ صِفَاتٍ
وَتِلْکَ الصِّفَاتُ ثَابِتَۃٌ لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ لِیَکُوْنَ جَمْعًا بَیْنَ التَّنْزِیْہِ وَالتَّشْبِیْہِ بَلْ تَمَامُ الْاٰیَۃِ
الْکَرِیْمَۃِ لِاِثْبَاتِ التَّنْزِیْہِ وَنَفْیِ الْمُمَاثَلَۃِ رَأْسًا علمِ اول یعنی اثباتِ صفاتِ اینہا مر حق
سبحانہ وتعالی را وذوات اینہا را جمادِ محض دانستن ودر رنگِ ناودان وکوزہ یافتن
کہ آب از انجا ظاہر است از علومِ مناسبہ مقامِ ولایت است وعلمِ ثانی یعنی صفاتِ
اینہا را نیز در رنگِ جماد یافتن وتمامی اور ا میت دانستن کہ اِنَّکَ مَیِّتٌ وَّاِنَّہُمْ
مَیِّتُوْنَ از علومِ مناسبہ مقامِ شہادت است ازینجا ہم تفاوتِ ما در میانِ مقامین

مفهوم میشود والقلیل یدل علی الکثیر والجرعة تنبئ عن البحر الغدیر ع

سالے کہ نکوست از بہارش پیداست

وہمچنین ارباب این مقام عالی افعالِ مخلوقات را نیز کالمیت والجماد می یابند نہ آنکہ افعالِ اینہا را الحق سبحانہ بدہند وفاعلِ این افعال او را سبحانہ وانند تعالی اللہ سبحانہ عن ذالک علوا کبیرا در رنگِ آنست کہ شخصے سنگے را جنباند وحرکت وہد نمیتوان گفت کہ آن شخص متحرک است بلکہ موجد حرکت است در سنگ وسنگ متحرک است مع ذالک ہمچنانکہ سنگ جمادِ محض است حرکتِ او نیز جمادِ صرف است اگر بالفرض بآن حرکت شخصی ہلاک شد نمیگویند کہ سنگ کشت بلکہ میگویند کہ آن شخص کشت وقولِ علماءِ شریعت شکر اللہ تعالی سعیہم موافقِ این علم است میفرمایند کہ باوجودِ صدورِ افعال ولو بالارادۃ والاختیار از مخلوقات مفعول آنہا مصنوع حق است سبحانہ وفعل اینہا را در مصنوعیتِ او ہیچ مدخلی نیست افعالِ ایشان حرکات چند است من غیر ان یکون لہا تاثیر فی مجعولیۃ المجعول اگر گویند کہ برین تقدیر افعال را مناطِ ثواب وعقاب ساختن غیر معقول است در رنگِ آنست کہ سنگے را بامرے مکلف سازند وبر فعل او مدح وذم مترتب سازند گوئیم کہ فرق است درمیانِ سنگ ومکلفین چہ مناطِ تکلیف قدرت وارادت است ودر سنگ ایں ہر دو نیست لیکن چون ارادتِ اینہا نیز مخلوقِ حقست سبحانہ من غیر تاثیر لہ فی حصولِ المرادِ آن ارادت نیز کالمیت است ہمین کار کرد کہ مرا وبعد از تحقق آن مخلوق میشود بطریقِ جری العادۃ واگر قدرتِ مخلوق را مؤثر فی الجملہ ہم گفتہ شود چنانکہ علماءِ ماوراء النہر شکر اللہ تعالی سعیہم گفتہ اند آن تاثیر ہم در دی خلق کردہ اند

یقال والقطرۃ تنبئ عن الغدیر ۱۲ ۳ بجہت حق تعالی وتقدس باین نسبت برتر بودن بزرگ ۱۲ ۴ اگرچہ باشند آن صدور افعال از مخلوقات باراده و اختیار ایشان ۵ قولہ من غیر ان یکون الخ یعنی بے آنکہ باشد افعال وحرکات ایشان را تاثیر در پیدا شدن مسبول ۶ عبد الحکیم سیالکوتی رحمۃ اللہ علیہ در حاشیہ عقائد نسفی

چنانکہ قدرت را آفریدہ اند نفی تاثیر و اختیار لہ اصلاً فیکون تاثیرہ ایضاً کالجماد
مثلاً شخصے سنگے را دید کہ از بالا بپایان آمد بتحریکِ محرّکے و حیوانے را ہلاک ساخت
آن شخص ہمچنانکہ آن سنگ را جماد میداند فعلِ او را کہ حرکت است نیز جماد میداند و اثرِ
مترتب را بر آن فعل کہ اہلاک است نیز جماد میداند فالذوات والصفات والافعال
کلّہا جمادات محضۃ و امورات صرفۃ فہو الحیّ القیّوم وہو السمیع البصیر و
ہو العلیم الخبیر وہو الفعّال لما یرید قل لو کان البحر مداداً لکلمات ربّی
لنفد البحر قبل ان تنفد کلمات ربّی ولو جئنا بمثلہ مدداً گستاخی بسیار
نمود و جرأتِ بیحد واقع شد چہ توان کرد جمالِ سخنے کہ از جمیل مطلق است بر آن داشت
کہ ہر چند سخن دراز کند زیبا آید و ہر چہ از و گوید رعنا نماید با وجود خود را ہیچ مناسبت
نمی یابد کہ از ان جناب سخن کند و یا نامِ او بر زبان آرد ؎

ہزار بار بشستم دہن بمشک و گلاب ہنوز نامِ تو گفتن مرا نمے شاید

ع ؛ بندہ باید کہ حدِ خود داند ؛ امیدوار توجہ و عنایت است از خرابیِ خود
چہ عرض نماید و ہر چہ در خود مے یابد از عنایاتِ مبدأِ آن توجہ عالی است والّا
ع ؛ من ہمان احمدِ پارینہ کہ ہستم ہستم ؛ میان شاہ حسین طریقِ توحید دارد
و دران محظوظ است بخاطر می آید کہ از انجا برآوردہ شود تا بحیرت رسد کہ مقصود است
محمد صادق از خوردی خود را ضبط نمیتواند کرد اگر در سفرے ہمراہ میشود ترقیات بسیار میکند
در سیرِ دامنِ کوہ ہمراہ بود ترقی بسیار نمود و در مقامِ حیرت غوطہ خوردہ است در حیرت بہ فقیر
مناسبتہ تمام دارد و شیخ نور نیز درین مقام است خیلے ترقی کردہ است و از خویشانِ
این فقیر جوانی است حالش بسیار بلند است تجلیات برقیہ نزدیک و مستعد است ؛

مکتوب نوزدهم (۱۹)

درسفارشِ بعضی ارباب حوائج نیز به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشتِ احقرالخدمه آنکه شخصی از لشکر آمده وانمود که مبلغ وظیفه دارانِ فقراءِ دهلی وسرهند از بابت فصلِ خریف گذشته حواله ملازمانِ عتبهٔ علیه کرده اند که بعد از تحقیق حق مستحقان رسانند بنا علی ذلک گستاخی نموده شد که هزار تنکه فصلانه باسمِ شیخ ابوالحسن حافظ واهل علم وهزار تنکه فصلانه باسمِ شیخ شاه محمد حافظ از سرکارِ نواب شیخ مقرر است مشار الیهما حیّ وقائم اند وشائبهٔ اشتباه ندارند وکسِ خود را فرستاده اند اعتمادی است اگر خبرِ مذکور صدق داشته باشد مبلغ این دو اسامی مذکورین را حواله حاملِ عرضداشت نمایند مشار الیهما در سرهند اند ۞

مکتوب بستم (۲۰)

نیز در سفارشِ بعضی ارباب حوائج به پیرِ بزرگوارِ خود نوشته اند عرضداشتِ احقرالخدمه آنکه مکرر اوراد وظائف والدهٔ حبیب الله سرهندی ومنکوحهٔ او ومخادیم دیگر که در ضمنِ عریضه مسطور اند مصدّعِ اوقاتِ خادمانِ عتبهٔ علیه میگردد واگر مبلغ وظائف مشار الیهم بدهلی آورده باشند مولانا علی را حکم خواهند فرمود که تسلی مشار الیهم نمایند بعضے بطریقِ وکالت وبعضے بطریقِ اصالت آمده اند واگر مبلغ نیاورده باشند مشار الیهم حیّ وقائم اند التماس تصحیح پروانجات مینمایند زیادت گستاخی است

---

۱۲ مخدومان وبزرگان دین جمع مخدوم است ۱۲

مکتوب بست و یکم (۲۱)

ترجمہ از مصحح

أُرسِلَ الی الشَّیخِ محمّدِ المکّیِّ وَلَدِ موسٰی الحاجِّ القاری اللاهوری فی بَیانِ دَرَجاتِ الوِلایةِ لاسِیَّما الوَلایةَ المحمّدِیَّةَ علی صاحِبِها الصّلوٰةُ والسّلامُ والتَّحِیَّةُ ومَدحِ الطَّرِیقةِ النقشبندیةِ العَلِیَّةِ قدَّسَ اللهُ تعالٰی أسرارَ صاحِبِها وعُلُوِّ نِسبَتِهم وفَضلِها علی نِسَبِ سائرِ الطُّرُقِ وأنَّ حضورَهم دائمیٌّ وصَلَ المکتوبُ الشریفُ اللطیفُ الی العَبدِ الضعیفِ النَّحیفِ عظَّمَ اللهُ تعالٰی أجرَکم ویَسَّرَ سُبحانَهٗ أمرَکم وشَرَحَ صدرَکم وتقبَّلَ عُذرَکم بحُرمَةِ سیِّدِ البَشَرِ المُطَهَّرِ عن زَیغِ البَصَرِ علیه وعلی آلِه مِنَ الصّلوٰتِ افضلُها ومِنَ التسلیماتِ اکملُها اِعلَموا اِخوانی أنَّ الموتَ

مکتوب بست ویکم بشیخ محمّد مکّی پسر حاجی قاری موسیٰ لاہوری صدور یافتہ دربیانِ درجاتِ ولایت خصوصًا ولایتِ محمّدی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسّلام والتحیۃ ودرمَدّاحی طریقۂ نقشبندیہ علیّہ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارَ صاحبہا ودربیانِ عُلوِّ نسبتِ ایں بزرگواران وفضیلتِ آں برنسبِ سائرِ طرق ودربیانِ آنکہ حضورِ ایشان دائمی است مکتوب شریف لطیف کہ بنامِ ایں بندۂ ضعیف نحیف نوشتہ بودند رسید اللہ تعالیٰ اجرِ شمارا عظیم گرداند واو سبحانہٗ کارِ شمارا آسان کند وسینۂ شمارا کشادہ سازد وعذرِ شمارا قبول فرماید بحرمتِ سیّد البشر المطہّر عن زیغ البصر علیہ وعلی آلہ من الصلوٰت افضلہا ومن التسلیمات اکملہا برادران بدانید تا زمانِ موتی

لا فوز الا بہ ۱۲

۱ قولہ زیغ البصر اشارت است بقول ۲ واجعلنا للمتقین اماما ۳ وما طغی کہ رسول صلعم دید ۴ واقع شدہ است یعنی ۵ مجدد کہ مقصد تجدید دین ۶ چنانکہ اندوہ ۷ کہ موتوا قبل ان تموتوا یعنی بمیرید قبل ازمردن ۸ ازین موت عبارت است از تلطیف لطائف ۹ باین لطائف نفس تزکیہ کردہ بمقام قلب ۱۰ قلب بمقام روح ۱۱ روح بمقام سر ۱۲ سر بمقام خفی ۱۳ خفی بمقام اخفی ۱۴ اخفی بمقام نفس اتم ۱۵ نفس اتم بمقام قالب ۱۶ قالب بمقام نفس امارہ ۱۷ اعلم ان فناء التناسخ المکاتیب العربیۃ الحقناہ بالعبد الضعیف الاحقر الاخف المعصی بتقاعد الله عن مراسم العبودیۃ وقیامہا الافاضۃ وذالک وفضل الله من یشاء والله ذو الفضل العظیم فافہم

اَلَّذِیْ قَبْلَ الْمَوْتِ الْمُعَبَّرَ عَنْهُ بِالْفَنَاءِ
عِنْدَ اَهْلِ اللّٰهِ مَالَمْ یَتَحَقَّقْ لَمْ یَتَیَسَّرِ
الْوُصُوْلُ اِلٰی جَنَابِ الْقُدْسِ بَلْ لَمْ یَکُنِ
النَّجَاتُ عَنْ عِبَادَةِ الْمَعْبُوْدَاتِ
الْبَاطِلَةِ الْاٰفَاقِیَّةِ وَالْاٰلِهَةِ الْهَوَائِیَّةِ
الْاَنْفُسِیَّةِ فَلَمْ یَتَحَقَّقْ حَقِیْقَةُ الْاِسْلَامِ
وَلَمْ یَتَیَسَّرْ کَمَالُ الْاِیْمَانِ فَکَیْفَ
یَحْصُلُ الدُّخُوْلُ فِیْ زُمْرَةِ الْعِبَادِ
وَالْوُصُوْلُ اِلٰی دَرَجَةِ الْاَوْتَادِ مَعَ اَنَّ
هٰذَا الْفَنَاءَ قَدَمُ اَوَّلُ یُوْضَعُ فِیْ
اَطْوَارِ الْوَلَایَةِ وَکَمَالُ السَّبْقِ یَحْصُلُ فِیْ
الْبِدَایَةِ فَیَنْبَغِیْ اَنْ یُّقَاسَ مِنْ اَوَّلِ
الْوَلَایَةِ حَالُ اٰخِرِهَا وَمِنْ بِدَایَتِهَا
دَرَجَةُ نِهَایَتِهَا وَلَنِعْمَ مَا قِیْلَ بِالْفَارِسِیَّةِ

ع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا

وَقِیْلَ بِهَا اَیْضًا ع

سالے کہ نکوست از بہارش پیداست

وَلِلْوَلَایَةِ دَرَجَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ
بَعْضٍ اِذْ عَلٰی قَدَمِ کُلِّ نَبِیٍّ وَلَایَةٌ خَاصَّةٌ

کہ قبل از موت کہ معبر است از نزد اہل اللہ معبر بفنا
است مستحقق نگردد وصول بجناب
حضرت قدس محال است بلکہ نجات
از عبادت معبودات باطلہ آفاقی
وآلہہ ہوائی انفسی حاصل نشود
پس نہ حقیقتِ اسلام متحقق گردد ونہ
کمالِ ایمان میسر۔ پس دخول در زمرہ
عباد و وصول بدرجہ اوتاد چگونہ
خواہد شد باوجودیکہ این فنا قدمِ
اوّل است کہ در درجاتِ ولایت
نہادہ میشود وکمال السبق است کہ
ببدایت حاصل میگردد وبناء علی ذلک سزاوار
است کہ از اوّلِ ولایت حالِ آخر آن
قیاس کردہ شود واز بدایتِ آن درجہ نہایت آن
ع قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا
ہر آئینہ چہ خوش گفتہ شدہ است بزبانِ فارسی ع
قیاس کن زگلستانِ من بہارِ مرا ونیز ع
سالے کہ نکوست از بہارش پیداست
وولایت را درجات اند بعضہا فوق بعض زیرا کہ
برقدمِ ہر نبی ولایت است مخصوص بآن

ع قولہ بفنا است فنا عبارت از نسیان ماسوی حق است بکما ینبغی وبقا عبارت از استغراق بشہود حق است بکما ینبغی وبمحل ذکر وفنا ذکر وبقا شہود ہمچنان بے شعوری ہم شعور نامند ۱۲ منہ

ع قولہ معبودات باطلہ آفاقی عبارت از معبودات باطلہ کہ در آفاق اند مثل لات وعزی وآلہہ انفسی عبارت از ہوائے نفسانی است کما قال اللہ تعالیٰ اَفَرَءَیْتَ مَنِ اتَّخَذَ اِلٰهَهٗ هَوٰىهُ

ع بیان تصدیق قلبی کہ ظاہر شریعت بآن تعلق دارد ونفی آنچہ باطل آفاقی تمامی است ودر نفی آنہا باطلہ م۔

ع یعنی عالم چہارتن میباشند ۱۲

ع یعنی از ان بدرجہا بالاتر از بعض دیگر اند

ع یعنی ظاہراً ۱۲

ع یعنی ولی ۱۲

ع یعنی عباد اللہ ۱۲

ع شود ۱۲

ع کردہ ۱۲

ع تمثیل ۱۲

ع بالفتح

ع بالفتح

ع بالفتح

وَاَقْصٰی دَرَجَاتِهَا هِیَ الَّتِیْ عَلٰی قَدَمِ
نَبِیِّنَا عَلَیْهِ وَعَلٰی جَمِیْعِ اِخْوَانِهٖ مِنَ
الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَیْمَنُهَا
اِذِ التَّجَلِّیُ الذَّاتِیُّ الَّذِیْ لَا اعْتِبَارَ فِیْهِ
لِلْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ وَالشُّئُوْنِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ
لَا بِالْاِیْجَابِ وَلَا بِالسَّلْبِ مَخْصُوْصٌ
بِوَلَایَتِهٖ عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
وَخَرْقُ جَمِیْعِ الْحُجُبِ الْوُجُوْدِیَّةِ وَالْاِعْتِبَارِیَّةِ
عِلْمًا وَعَیْنًا یَتَحَقَّقُ فِیْ هٰذَا الْمَقَامِ فَیَحْصُلُ
الْوَصْلُ عِیَانًا وَیَتَحَقَّقُ الْوَجْدُ
حَقِیْقَةً لَا حُسْبَانًا وَلِلْمُکَمِّلِ مِنْ مُتَابِعِیْهِ
عَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِیَّةُ نَصِیْبٌ کَامِلٌ
وَحَظٌّ وَافِرٌ مِنْ هٰذَا الْمَقَامِ الْعَزِیْزِ وُجُوْدُهٗ
فَعَلَیْکُمْ بِاتِّبَاعِهٖ صَلَّی اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ
وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اِنْ کُنْتُمْ مُتَوَجِّهِیْنَ اِلَی التَّحْصِیْلِ
هٰذِهِ الدَّوْلَةِ الْقُصْوٰی وَتَکْمِیْلِ هٰذِهِ
الدَّرَجَةِ الْعُلْیَا وَهٰذَا التَّجَلِّیُ الذَّاتِیُّ
بَرْقِیٌّ عِنْدَ اَکْثَرِ الْمَشَائِخِ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ تَعَالٰی
سُبْحَانَهٗ یَعْنِیْ اَنَّ خَرْقَ جَمِیْعِ الْحُجُبِ

واقصائے درجاتِ آن ہمان درجۂ آخرترین و اعلائے ترین است
کہ بر قدمِ پیغمبر ما است علیہ وعلی جمیع
محمد صلے اللہ علیہ وسلم وبارک
اخوانہ من الصلوٰت اتمہا ومن التحیات
برادرانش
ایمنہا زیرا کہ تجلی ذاتی کہ دران اسماء
مبارکترین آنہا
و صفات وشیون واعتبارات را اعتبارے
نیست نہ بایجاب و نہ بسلب مخصوص است
اثبات نفی
بولایتِ آن سرورِ کائنات علیہ الصلوٰت
والتسلیمات والتحیات ودریں مقام خرقِ
جمیع حجبِ وجودیہ واعتباریہ علماً وعیناً
متحقق میشود پس دریں وقت وصل
عریان حاصل میگردد و وجدِ حقیقی متحقق میشود
نہ ظنی وتخمینی وازیں مقام عزیز الوجود
تلیل
نصیبِ کامل وحظِّ وافر حاصل است
تام بہرہ
مر مکمل تابعانِ آن سرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ پس لازم گیرید متابعتِ آنحضرت را
صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم اگر شما یان تحصیلِ
تا الیہ
ایں دولتِ قصوی وتکمیلِ ایں درجۂ علیا متوجہ
عالی تر
اید۔ وایں تجلی ذاتی برقی است نزدیکِ اکثر
مشائخ رحمہم اللہ تعالیٰ سبحانہ یعنی خرقِ جمیع حجب
دریدن

لہ قولہ اسماء وصفات وشیون واعتبارات دریں عبارت فرق در میان اسماء وصفات وشیون واعتبارات از بس دقیق است وہر کہ در علم مناسب وسیر سلوک ممارست تمام دارد ایں فرق را بخوبی میداند ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ وخرق الخ دریدن وشکافتن حجاب بغتین مع حجاب بفتحتین جمع حجاب بمعنی پردہ وحائل کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ وعیناً یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ عیاناً یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ وحظ وافر من ہذا المقام العزیز وجودہ الخ یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ ہذہ الدولۃ القصوی وتکمیل ہذہ الدرجۃ العلیا یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ ہذا التجلی الذاتی برقی یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ عند اکثر المشائخ رحمہم اللہ تعالیٰ یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ قدس سرہ یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

لہ قولہ رحمہ اللہ تعالیٰ یعنی بالفعل بطریق مشاہدہ وعیان نہ بطریق استدلال واعتبار کذا فی المنجد ۱۲ منہ عفی عنہ

عَنْ حَضْرَتِ الذَّاتِ جَلَّ سُلْطَانُهٗ يَكُوْنُ
فِيْ زَمَانٍ يَسِيْرٍ كَالْبَرْقِ ثُمَّ يَتَبَدَّلُ حُجُبُ
الْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ وَتَسْتُرُ سَطَوَاتُ اَنْوَارِ
الذَّاتِ تَعَالٰى فَيَكُوْنُ الْحُضُوْرُ الذَّاتِيُّ لَمْحَةً
كَالْبَرْقِ وَالْغَيْبَةُ الذَّاتِيَّةُ كَثِيْرَةً جِدًّا
وَعِنْدَ اَكَابِرِ الْمَشَائِخِ النَّقْشْبَنْدِيَّةِ قَدَّسَ
اللّٰهُ تَعَالٰى اَسْرَارَهُمْ هُوَ الْحُضُوْرُ الذَّاتِيُّ
دَائِمًا وَلَا عِبْرَةَ عِنْدَهُمْ لِلْحُضُوْرِ الزَّائِلِ
الْمُتَبَدِّلِ بِالْغَيْبَةِ فَيَكُوْنُ كَمَالُ هٰؤُلَاءِ
الْاَكَابِرِ فَوْقَ جَمِيْعِ الْكَمَالَاتِ وَنِسْبَتُهُمْ
فَوْقَ جَمِيْعِ النِّسَبِ كَمَا وَقَعَ فِيْ عِبَارَاتِهِمْ
اِنَّ نِسْبَتَنَا فَوْقَ جَمِيْعِ النِّسَبِ وَاَرَادُوْا
بِالنِّسْبَةِ الْحُضُوْرَ الذَّاتِيَّ الدَّائِمِيَّ وَاَعْجَبُ
مِنْ ذٰلِكَ اَنَّ النِّهَايَةَ فِيْ طَرِيْقَةِ هٰؤُلَاءِ
الْكُمَّلِ مُنْدَرِجَةٌ فِي الْبِدَايَةِ وَاقْتِدَاهُمْ
فِيْ ذٰلِكَ بِصَحَابَةِ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ
وَعَلَيْهِمْ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ فَاِنَّهُمْ فِيْ اَوَّلِ
صُحْبَةِ النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ
نَالُوْا مَا يَتَيَسَّرُ فِي النِّهَايَةِ وَذٰلِكَ

از حضرتِ ذات جل سلطانہٗ مانند
برق بزمانِ یسیر می باشد بعد ازیں حجب
اسماء وصفات اندک اندک انداختہ شود وسطوات
حملات وغلبات
انوار ذات تعالیٰ مستور ساختہ شود پس
حضور ذاتی مثل برق یک لمحہ باشد و
پوشیدہ
غیبت ذاتیہ زیادہ تر و پیش اکابر نقشبندیہ
قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم این حضور ذاتی
دائمی است و نزدِ این بزرگواران حضورِ
زائل متبدِل بالغیبت را اعتبارے نیست
پس کمالِ این اکابر فوق جمیع کمالات است
و نسبتِ ایشان فوقِ جمیع نسب چنانکہ
در عباراتِ شان واقع شدہ ان نسبتنا
یعنی نسبت
فوق جمیع النسب و از نسبت حضور ذاتی دائمی
فوق ہمہ نسبتہا است
مراد داشتہ اند و عجیب تر ازین ہمہ آنکہ در
طریقہ این کُمّل نہایت در بدایت مندرج است
جمع کامل
و اقتداء ایشان درین امر بصحابہ رسول اللہ
پیروی
است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیہم وسلم وبارک زیرا کہ
ایشان در اول صحبتِ نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ چیزے یافتند کہ در نہایتِ کار میسر گردد و این
دیگران را

نقشبندیہ

مکتوبات امام ربانی

بِانْدِرَاجِ النِّهَايَةِ فِي الْبِدَايَةِ فَكَمَا كَانَتْ وَلَايَةُ
مُحَمَّدٍ رَّسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ
فَوْقَ جَمِيْعِ وَلَايَاتِ الْاَنْبِيَآءِ وَالرُّسُلِ عَلَيْهِمُ الصَّلٰوةُ
وَالتَّسْلِيْمَاتُ كَذٰلِكَ كَانَتْ وَلَايَةُ هٰؤُلَاءِ الْاَكَابِرِ
فَوْقَ جَمِيْعِ وَلَايَاتِ الْاَوْلِيَاءِ قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰى
اَسْرَارَهُمْ كَيْفَ وَاَنَّ وَلَايَتَهُمْ مَنْسُوْبَةٌ اِلَى
الصِّدِّيْقِ الْاَكْبَرِ نَعَمْ لِاَفْرَادٍ مِّنْ كُمَّلِ الْمَشَائِخِ
قَدْ حَصَلَتْ هٰذِهِ النِّسْبَةُ لٰكِنْ بِاقْتِبَاسٍ مِّنْ وَلَايَةِ
الصِّدِّيْقِ الْاَكْبَرِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ كَمَا اَخْبَرَ اَبُوْ سَعِيْدٍ
عَنْ دَوَامِ هٰذَا الْحَدِيْثِ وَقَدْ وَصَلَتْ جُبَّةٌ
الصِّدِّيْقِ الْاَكْبَرِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ اِلٰى هٰذَا الشَّيْخِ
اَبِيْ سَعِيْدٍ كَمَا نَقَلَ صَاحِبُ النَّفَحَاتِ وَالْغَرَضُ
مِنْ اِظْهَارِ بَعْضِ كَمَالَاتِ هٰذِهِ الطَّرِيْقَةِ الْعَلِيَّةِ
النَّقْشَبَنْدِيَّةِ تَرْغِيْبُ الطُّلَّابِ اِلٰى هٰذِهِ الطَّرِيْقَةِ وَاِلَّا
مَالِيْ وَلِشَرْحِ كَمَالَاتِهَا قَالَ الْمَوْلَوِيُّ فِي الْمَثْنَوِيِّ

شرح او حیف است با اہلِ جہان
ہمچو رازِ عشق باید در نہان
لیک گفتم وصفِ او تارہ برند
پیش ازاں کز فوتِ آں حسرت خورند

بسببِ اندراجِ نہایت است در بدایت پس چنانکہ
ولایت محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
فوق جمیعِ ولایاتِ انبیا و رُسل است علیہم الصلوات
والتسلیمات ہمچنین ولایتِ ایں اکابر فوق جمیعِ
ولایاتِ اولیاء است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
چگونہ فوق نباشد حال آنکہ ولایت ایشان
منسوب است بصدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ آری بعضی
افراد را از کُمّل مشائخ حصولِ ایں نسبت متحقق شدہ
ولیکن ایں حصول باقتباس است از ولایتِ
صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ چنانکہ شیخ ابوسعید از
دوامِ ایں حدیث خبر دادہ وجبّۂ حضرتِ صدیق اکبر
رضی اللہ تعالیٰ عنہ بشیخ ابوسعید مذکور رسیدہ چنانچہ
صاحب نفحات آوردہ است وغرض از اظہارِ
بعضِ کمالاتِ ایں طریقۂ علیہ نقشبندیہ ترغیبِ
طالبان است باین طریقۂ علیہ ورنہ مرا بشرحِ کمالات
ایں طریقہ چہ نسبت مولای روم در مثنوی فرمودہ

شرح او حیف است الخ

بر شما باد اسلام و نیز کو تابع ہدیٰ است

مکتوب بست و دوم (۲۲)

اُرْسِلَ اِلَی الشَّیْخِ عَبْدِ الْمَجِیْدِ ابْنِ الشَّیْخِ
مُحَمَّدِ الْمُفْتِی اللَّاهُوْرِیِّ فِی بَیَانِ وَجْهِ التَّعَلُّقِ
بَیْنَ الرُّوْحِ وَالنَّفْسِ وَبَیَانِ عُرُوْجِهِمَا
وَنُزُوْلِهِمَا وَبَیَانِ فَنَاءِ الْجَسَدِیِّ وَالرُّوْحِیِّ
وَبَقَائِهِمَا وَبَیَانِ مَقَامِ الدَّعْوَةِ وَالْفَرْقِ
بَیْنَ الْمُسْتَهْلَکِیْنَ مِنَ الْاَوْلِیَاءِ وَالرَّاجِعِیْنَ
اِلَی الدَّعْوَةِ سُبْحَانَ مَنْ جَمَعَ بَیْنَ النُّوْرِ
وَالظُّلْمَةِ وَقَرَنَ اللَّامَکَانِیَّ الْمُتَبَرِّیَ عَنِ
الْجِهَةِ مَعَ الْمَکَانِیِّ الْحَاصِلِ فِی الْجِهَةِ
فَحَبَّبَ الظُّلْمَةَ اِلَی النُّوْرِ فَعَشِقَ بِهَا وَامْتَزَجَ
مَعَهَا بِکَمَالِ الْمَحَبَّةِ لِیَزْدَادَ بِهٰذَا التَّعَلُّقِ
جَلَاءَهُ وَیَکْمُلَ بِمُجَاوَرَةِ الظُّلْمَةِ صَفَاءَهُ
کَالْمِرْآةِ اِذَا اُرِیْدَ صِقَالَتُهَا وَقُصِدَ
ظُهُوْرُ لَطَافَتِهَا تُرِّبَتْ اَوَّلًا لِیَظْهَرَ
بِمُجَاوَرَةِ الظُّلْمَةِ التُّرَابِیَّةِ صَفَاءُهَا
وَیَزْدَادَ بِتَعَلُّقِ الْکَثَافَةِ الطِّیْنِیَّةِ بَهَاءُهَا

ترجمہ از مصحح

مکتوب بست و دوم بشیخ عبد المجید
پسر شیخ محمد مفتی لاہوری صدور یافتہ
در بیانِ جہتِ تعلق میانِ روح و نفس و
بیان عروج و نزولِ ایشان و بیانِ فناءِ جسدی
و روحی و بقاءِ ایشان و بیانِ مقامِ دعوت
و بیانِ فرق میانِ آنانکہ از اولیاء مستہلک اند
و آنانکہ بمقامِ دعوت راجع۔ پاک است و منزّہ
ذاتیکہ نور را با ظلمت جمع کرد و لامکانی را کہ از
جہت بری است با مکانی کہ در جہت است
ہمقرین ساخت و ظلمت را بنظرِ نور محبوب گردانید
پس آن نور فریفتہ شد بروی و بکمالِ محبت
اختلاط کرد با وی تا باین تعلق افزون گردد جلاءِ او
و بمجاورۃ ظلمت کامل شود صفائی او ہمچو آئینہ کہ چون
صفالتش خواہند و اظہار لطافتش را قصد کنند
اولش خاک آلود گردانند تا بسبب مجاورت ظلمت ترابیہ صفائی او
ظاہر گردد و باعث تعلق کثافت طینیہ بہاءِ او افزون شود

فَنَسِيَ ذٰلِكَ النُّوْرُ مَا حَصَلَ لَهٗ اَوَّلًا مِنْ شُهُوْدِهِ الْقُدْسِيِّ بَلْ جَهِلَ نَفْسَهٗ وَتَوَابِعَهُ الْوُجُوْدِيَّةَ بِاسْتِغْرَاقِهٖ فِيْ شُهُوْدِ مَعْشُوْقِهِ الظَّلَمَانِيِّ وَتَعَلُّقِهٖ بِالْهَيْكَلِ الْهُيُوْلَانِيِّ فَصَارَ مِنْ اَصْحَابِ الْمَشْأَمَةِ فِيْ صَاحِبَتِهٖ وَضَاعَ مِنْ كَرَامَاتِ الْمَيْمَنَةِ فِيْ مُجَاوَرَتِهٖ فَاِنْ بَقِيَ فِيْ مَضِيْقِ هٰذَا الْاِسْتِغْرَاقِ وَلَمْ يَتَخَلَّصْ اِلٰى فَضَاءِ الْاِطْلَاقِ فَالْوَيْلُ لَهٗ كُلُّ الْوَيْلِ لِمَا لَمْ يَتَيَسَّرْ لَهٗ مَا هُوَ الْمَقْصُوْدُ مِنْهُ وَضَاعَ جَوْهَرُ اسْتِعْدَادِهٖ فَضَلَّ ضَلَالًا بَعِيْدًا وَاِنْ سَبَقَتْ لَهُ الْحُسْنٰى وَاَدْرَكَتْهُ الْعِنَايَةُ الْقُصْوٰى رَفَعَ رَأْسَهٗ وَتَذَكَّرَ مَا ضَلَّ عَنْهُ فَرَجَعَ الْقَهْقَرٰى قَائِلًا ؎

اِلَيْكَ يَا مُنْيَتِيْ حَجِّيْ وَمُعْتَمَرِيْ
اِنْ حَجَّ قَوْمٌ اِلٰى تُرْبٍ وَاَحْجَارِ

وَاِنْ حَصَلَ لَهُ الْاِسْتِغْرَاقُ ثَانِيًا فِيْ شُهُوْدِ الْمَطْلُوْبِ الْاَقْدَسِ عَلٰى اَحْسَنِ طُرُقٍ وَتَيَسَّرَ لَهُ التَّوَجُّهُ

پس آن نور بباعث استغراق در شہودِ معشوقِ ظلمانی و تعلق بہ ہیکلِ ہیولانی فراموش نمود آنچہ او را پیشتر حاصل بود از شہود قدسی خود بلکہ از ذاتِ خویش و توابع وجودِ خود ہم بے خبر گشت پس آن نور در مصاحبتش از اصحابِ مشئمہ گردید و در مجاورتش فضائلِ میمنہ را ضائع نمود پس اگر در تنگنائی این استغراق باقی ماند و بفضائے اطلاق نرسید وائی است بر او ہزار وائی زیرا کہ از وجودش آنچہ مقصود بود میسر نہ گردید و جوہرِ استعدادش نیز بضیاع انجامید فضل ضلالاً بعیداً و اگر سابقاً مقرر شد برائی او حسنیٰ و یافت او را عنایتِ قصویٰ خود را متوجہ ساخت و آنچہ از و گم شدہ بود بیاد آورد و پس رجعتِ قہقری نمود قائلاً

ای امیدم سوئے تو بس عمرہ و حج من است
حج گو میکر د قومے جانبِ خاک و حجر

و اگر او را بارِ دوم در شہودِ مطلوبِ اقدس باحسن طُرق استغراق حاصل گردید و توجہ بجنابِ مقدس

إِلَى الْجَنَابِ الْمُقَدَّسِ بِأَكْمَلِ وُجُوهٍ تَبِعَهُ الظُّلْمَةُ ج وَانْدَرَجَتْ فِي غَلَبَاتِ أَنْوَارِهِ فَإِذَا بَلَغَ هٰذَا الْاِسْتِغْرَاقُ إِلَى أَنْ نَسِيَ الْمُتَعَلَّقَ الظَّلْمَانِيَّ رَأْسًا وَجَهِلَ نَفْسَهُ وَتَوَابِعَ وُجُودِهِ كُلِّيَّةً فَاسْتُهْلِكَ فِي مُشَاهَدَةِ نُورِ الْأَنْوَارِ وَحَصَلَ لَهُ حُضُورُ الْمَطْلُوبِ وَرَآءَ الْاِسْتِتَارِ شُرِّفَ بِالْفَنَاءِ الْجَسَدِيِّ وَالرُّوحِيِّ وَإِنْ حَصَلَ لَهُ الْبَقَاءُ بِذٰلِكَ الْمَشْهُودِ أَيْضًا بَعْدَ الْفَنَاءِ فِيهِ فَقَدْ تَمَّتْ لَهُ جِهَتَا الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ وَصَحَّ عَلَيْهِ إِطْلَاقُ اسْمِ الْوَلَايَةِ ج فَحِينَئِذٍ لَا يَخْلُو حَالُهُ مِنْ أَمْرَيْنِ إِمَّا الْاِسْتِغْرَاقُ فِي الْمَشْهُودِ بِالْكُلِّيَّةِ وَالْاِسْتِهْلَاكُ فِيهِ عَلَى الدَّوَامِ وَإِمَّا الرُّجُوعُ إِلَى دَعْوَةِ الْخَلْقِ إِلَى الْحَقِّ عَزَّ سُلْطَانُهُ بِأَنْ يَصِيرَ بَاطِنُهُ مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَظَاهِرُهُ مَعَ الْخَلْقِ فَيَتَخَلَّصُ النُّورُ ج مِنَ الظُّلْمَةِ الْمُنْدَرِجَةِ فِيهِ الْمُتَوَجِّهِ

بکمل وجوہ میسر اندرین وقت ظلمت بدامنِ او خواہد آویخت و در غلباتِ انوارِ او مندرج خواہد شد و دران زمان کہ این استغراق بدین حد انجامد کہ متعلقِ ظلمانی خودش را بہر نہج فراموش سازد و از ذات و توابع وجودِ خود کلیۃً بے خبر ماند و در مشاہدۂ نورِ انوار مستہلک شود و حضورِ مطلوب اورا از ورائے استتار حاصل گردد بفناءِ جسدی و روحی مشرف خواہد گردید و اگر نیز میسر شد اورا بقا بدین مشہود بعد از فنا دران پس ہر دو جہت بقا و فنا بتمام و کمال اورا حاصل شد و اکنون اطلاقِ اسمِ ولایت بر آن راست آمد پس در ینصورت حالش از دو امر خالی نیست استغراق صرف است در مشہود خود کلیۃً و استہلاک محض است در وی علی الدوام یا ۔۔۔ است بدعوتِ خلق بحضرتِ حق عز سلطانہ بنہجیکہ باطنش بحق سبحانہ باشد و ظاہرش بخلق و اندرین وقت نور از دستِ ظلمتے کہ در وے مندرج است و متوجہ

إِلَى الْمَطْلُوْبِ وَيَصِيْرُ بِهٰذَا التَّخَلُّصِ مِنْ
أَصْحَابِ الْيَمِيْنِ وَهُوَ وَإِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهُ فِي
الْحَقِيْقَةِ يَمِيْنٌ وَّلَا شِمَالٌ لٰكِنَّ الْيَمِيْنَ
أَوْلٰى بِحَالِهِ وَأَنْسَبُ بِكَمَالِهِ لِجَامِعِيَّتِهِ الْجِهَةَ
الْخَيْرِيَّةَ مَعَ اشْتِرَاكِهِمَا فِي الْيُمْنِ وَالْبَرَكَةِ
كَمَا وَقَعَ فِيْ شَأْنِهِ عَزَّ شَأْنُهُ كِلْتَا يَدَيْهِ يَمِيْنٌ
وَتَنْزِلُ تِلْكَ الظُّلْمَةُ مِنْ ذٰلِكَ النُّوْرِ
فِيْ مَقَامِ الْعِبَادَةِ وَأَدَاءِ الطَّاعَةِ
وَنَعْنِيْ بِالنُّوْرِ لَا مَكَانِيَّ الرُّوْحَ بَلْ خُلَاصَتَهُ
وَبِالظُّلْمَةِ الْمُقَيَّدَةِ بِالْجِهَةِ النَّفْسَ
وَكَذَا الْمُرَادُ بِالْبَاطِنِ وَالظَّاهِرِ فَإِنْ قَالَ
قَائِلٌ إِنَّ لِلْأَوْلِيَاءِ لِلْمُسْتَهْلَكِيْنَ أَيْضًا
شُعُوْرًا بِالْعَالَمِ وَتَوَجُّهًا إِلَيْهِ وَاخْتِلَاطًا
مَعَ بَنِيْ نَوْعِهِمْ فَمَا مَعْنَى الْإِسْتِهْلَاكِ
وَالتَّوَجُّهِ بِالْكُلِّيَّةِ عَلَى الدَّوَامِ وَمَا الْفَرْقُ
بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْمَرْجُوْعِيْنَ إِلَى الْعَالَمِ
لِلدَّعْوَةِ قُلْنَا إِنَّ الْإِسْتِهْلَاكَ وَالتَّوَجُّهَ
بِالْكُلِّيَّةِ عِبَارَةٌ عَنْ تَوَجُّهِ الرُّوْحِ وَ
النَّفْسِ مَعًا بَعْدَ انْدِرَاجِ النَّفْسِ فِي أَنْوَارِ الرُّوْحِ

بمطلوبِ خود رہائی یابد وبدین رہائی از اصحاب
یمین گردد واورا اگرچہ فی الحقیقت نہ یمین است
ونہ شمال ولیکن یمین بحالِ او اولیٰ است
وبکمالِ او انسب بہ سببِ جامعیتِ آن
جہتِ خیریت را باوجودِ اشتراک ہر دو در یمن وبرکت چنانچہ در شانِ آن عز شانہ وارد است
کلتا یدیہ یمین وآن ظلمت ازان نور در مقامِ
عبادت واداءِ طاعت فرود آید ومرادِ ما ازان
نورِ لامکانی روح است بلکہ خلاصۂ او واز
ظلمتِ مقیدہ بجہتِ نفس وہمین است مرادِ ما
از باطن وظاہر اگر کسے گوید کہ اولیاءِ
مستہلکین را نیز شعور است بعالَم وتوجہ است
بآن واختلاط است با بنی نوع خود پس معنی
استہلاک وتوجہِ تام علی الدوام چیست
وچہ فرق است میانِ شان ومیانِ مرجوعین
بعالَم از برائے دعوت گوئیم کہ استہلاک
وتوجہِ تام عبارت است از
توجہِ روح ونفس معا بعد
از اندراج نفس در انوارِ روح

وكذا في مكتوب السيد عبد الله الكرمي وفي مكتوب السيد عبد الله البلخي وكذا في مكتوب السيد عبد الله الترمذي

كَمَا مَرَّتِ الْإِشَارَةُ إِلَيْهِ وَالشُّعُوْرُ بِالْعَالَمِ
وَنَحْوُهُ إِنَّمَا يَكُوْنُ بِالْحَوَاسِّ وَالْقُوٰى
وَالْجَوَارِحِ الَّتِيْ هِيَ كَالتَّفَاصِيْلِ لِلنَّفْسِ
فَالْمُجْمَلُ الْمُلَخَّصُ مُسْتَهْلَكٌ فِيْ ضِمْنِ اَنْوَارِ
الرُّوْحِ فِيْ مُطَالَعَةِ الْمَشْهُوْدِ وَتَفْصِيْلُهُ بَاقٍ
عَلَى الشُّعُوْرِ السَّابِقِ مِنْ غَيْرِ تَطَرُّقِ فُتُوْرٍ
فِيْهِ بِخِلَافِ الْمَرْجُوْعِ إِلَى الْعَالَمِ فَإِنَّ نَفْسَهُ
بَعْدَ كَوْنِهَا مُطْمَئِنَّةً تَخْرُجُ مِنْ تِلْكَ
الْاَنْوَارِ لِلدَّعْوَةِ وَتَحْصُلُ لَهُ الْمُنَاسَبَةُ
مَعَ الْعَالَمِ فَيَقَعُ الدَّعْوَةُ بِسَبَبِ تِلْكَ
الْمُنَاسَبَةِ فِيْ مَعْرَضِ الْإِجَابَةِ وَاَمَّا
اَنَّ النَّفْسَ مُجْمَلَةٌ وَالْحَوَاسَّ وَنَحْوَهَا
تَفَاصِيْلُهَا فَلِاَنَّ النَّفْسَ لَهَا تَعَلُّقٌ بِالْقَلْبِ
الصَّنَوْبَرِيِّ وَهُوَ الْمُتَعَلَّقُ لِلرُّوْحِ بِتَوَسُّطِ
الْحَقِيْقَةِ الْجَامِعَةِ الْقَلْبِيَّةِ وَالْفُيُوْضُ
الْوَارِدَةُ مِنَ الرُّوْحِ تَرِدُ إِجْمَالًا اَوَّلًا عَلَيْهَا
ثُمَّ بِتَوَسُّطِهَا إِلَى سَائِرِ الْقُوٰى وَالْجَوَارِحِ
تَفْصِيْلًا فَخُلَاصَتُهَا مَوْجُوْدَةٌ فِي النَّفْسِ
إِجْمَالًا فَظَهَرَ الْفَرْقُ بَيْنَ الْفَرِيْقَيْنِ

چنانچہ اشارتے بآن رفت وشعور بعالم
وماننداں آن بحواس وقوٰی وجوارح میباشد
نہ بغیر پس مجمل ملخص مستہلک است
در ضمنِ انوارِ روح بمطالعہ مشہود
وتفصیل او بر شعور سابق باقی است
بے آنکہ فتورے دران راہ یابد بخلافِ
آنکہ مرجوع است بعالم زیرا نکہ نفس او
بعد از حصولِ اطمینان بیرون مے آید
از ان انوار برائے دعوت واورا بعالم
مناسبت حاصل میشود وبسببِ این
مناسبت دعوتش در معرضِ اجابت در آید
واما بیانِ این کہ نفس مجمل است وحواس
وامثالِ اوشان تفاصیلِ او پس بجہتِ آنکہ
نفس را تعلق است بقلب صنوبری واو متعلق
روح است بتوسطِ حقیقۃ جامع قلبیہ وفیوضات
واردہ از روح اول بر آن نزول کنند بطریق
اجمال باز بوساطتِ آن بر سائر قوی وجوارح
علی التفصیل پس خلاصۂ اینہا اجمالا در نفس
موجود است از اینجا فرق بین الفریقین بوضوح انجا

ثابت است
بایں نوع خود را
تجزیہ وانقطاع
از نفس الامر
وقت کلمت
وقول او انیزان
پس
پس نفس
الیہ
آنکہ
تعلق
بالروح
بالقلب
صنوبری
بالروح
اول الامر
صلی اللہ
تعالیٰ

وَمِمَّا يَنْبَغِي اَنْ يُعْلَمَ اَنَّ
الطَّائِفَةَ الْاُوْلٰى مِنْ اَرْبَابِ السُّكْرِ
وَالثَّانِيَةَ مِنْ اَرْبَابِ الصَّحْوِ وَالشَّرَافَةُ
لِلْاُوْلٰى وَالْفَضِيْلَةُ لِلْاُخْرٰى وَالْمَقَامُ
الْاَوَّلُ مُنَاسِبٌ لِلْوِلَايَةِ وَالثَّانِيْ
لِلنُّبُوَّةِ شَرَّفَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
بِكَرَامَاتِ الْاَوْلِيَآءِ وَثَبَّتَنَا عَلٰى
كَمَالِ مُتَابَعَةِ الْاَنْبِيَآءِ
صَلَوَاتُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَسَلَامُهٗ
عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِمْ وَعَلٰى جَمِيْعِ
اِخْوَانِهٖ مِنَ الْمَلٰٓئِكَةِ
الْمُقَرَّبِيْنَ وَالْعِبَادِ الصَّالِحِيْنَ
اِلٰى يَوْمِ الدِّيْنِ آمِيْن
اَلْمُحَرِّرُ الدَّاعِيْ وَاِنْ لَّمْ يُحْسِنِ
الْعَرَبِيَّةَ لِعَجَمِيَّتِهٖ لٰكِنْ لَّمَّا كَانَ
مَكْتُوْبُهُمُ الشَّرِيْفُ مُحَرَّرًا
بِالْكَلِمَاتِ الْعَرَبِيَّةِ اَمْلٰى
الْقِرْطَاسَ عَلٰى نَحْوِ اِمْلَائِهِمْ

وباید دانست کہ طائفۂ اول
از ارباب سکر اند و ثانی از
ارباب صحو و شرافت اول
راست (ذوج دہلوی) و فضیلت دیگرے را و مقام
(بزرگی)
اول مناسب است بولایت و ثانی
بہ نبوت حق سبحانہ مایان را بکرامات
اولیاء خود مشرف گرداناد
و بر کمال متابعت انبیاء ثابت
داراد صلوات اللہ و سلامہ
علی نبینا و علیہم و علی
جمیع اخوانہ من الملئکۃ
المقربین و العباد الصالحین
الی یوم الدین آمین
کاتب الحروف دعاگو اگرچہ بحیثیت
عجمیت خود عربیت را چنانکہ باید
نمی دانست لیکن چون مکتوب شریف
شان بکلمات عربیہ مرقوم بود بر وفق
املاء شان املا نمود ✤

تحریر ۱۲

ناتمام

مکتوب بست وسوم (۲۳)

اُرْسِلَ اِلٰی عَبْدِ الرَّحِیْمِ الْمُشْتَهِرِ بِخَانْ خَانَانْ فِیْ جَوَابِ کِتَابَتِهٖ فِی الْمَنْعِ عَنْ اَخْذِ الطَّرِیْقِ مِنَ النَّاقِصِ وَبَیَانِ مَضَرَّتِهٖ وَالْمَنْعِ عَنِ الْاِلْقَابِ الشَّبِیْهَةِ بِاَهْلِ الْکُفْرِ نَجَّانَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاکُمْ عَنِ الْمَقَالِ الْخَالِیْ عَنِ الْحَالِ وَالْعِلْمِ الْمُعَرَّا عَنِ الْاَعْمَالِ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمَبْعُوْثِ اِلَی الْاَسْوَدِ وَالْاَحْمَرِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا وَیَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا

بَلَّغَ رِسَالَتَکُمُ الْاَخُ الصَّالِحُ الصَّادِقُ تَبْلِیْغًا وَحَکٰی عَنْ جَنَابِکُمْ بِلِسَانِ التَّرْجُمَانِ مَا حَکٰی فَاَنْشَدْتُ ؎

اَهْلًا بِالسَّعْدٰی وَالرَّسُوْلِ وَجَدًّا
وَجْهُ الرَّسُوْلِ لِحُبِّ وَجْهِ الْمُرْسِلِ

ترجمہ از مصحح

مکتوب بست وسوم به عبدالرحیم المشهور بخانخانان صدور یافته بجواب مکتوبِ او در منع نمودن از اخذ طریق از گرفتن پیر ناقص و در بیانِ مضرتِ او و زجر کردن از القابیکه شبیهه اند باهلِ کفر حق سبحانه وتعالیٰ بایشان و شمایان را از قالِ خالی از حال و علم معرا از اعمال نجات بخشد بحرمتِ سید البشر که مبعوث است باسود و احمر علیه وعلی اله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها ورحم کناد حق تعالیٰ بر کسیکه آمین گفت

برادر باسعادت و صداقت مکتوب شما رسانید ..... شخصیکه از طرف خانخانان مکتوب پیش حضرت مجدد قدس سره آورده بود ۱۲ بخانخانان

واز جنابِ شما بزبانِ ترجمان حکایت نمود آنچه نمود پس این شعر بخواندم ؎

مرحبا گفتم بسعدی و قاصدش فرخنده روی
از برائے الفتِ رُو و رضائے مُرسِلے

۱۲ فرستنده

ف قوله ترجمان بالفتح وبضم معروف بمعنی تصحیح و تیز زبان و خوش تقریر و کسیکه دلالت کند و ترجمان باشد ۱۲ غ

مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی رحمة الله تعالیٰ علیه
مصحح سلمه الله تعالیٰ
ف تورپلا یعنی اهل وخویشان خود آمدی نزد اهالب و بیگانگان - قرآن این کلمه بهر دو قسم ملاقات میگوید - تورپلا شدن بمعنی تاسف و تحسر و تمنا بسیار و خواهش بسیار است ۱۲ غ

اِعْلَمْ اَيُّهَا الْاَخُ الْقَابِلُ لِظُهُوْرِ الْكَمَالَاتِ
اَظْهَرَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰى فِعْلَكُمْ
مِنَ الْقُوَّةِ اَنَّ الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْاٰخِرَةِ
فَوَيْلٌ لِّمَنْ لَّمْ يَزْرَعْ فِيْهَا وَعَطَّلَ اَرْضَ
الْاِسْتِعْدَادِ وَاَضَاعَ بَذْرَ الْاَعْمَالِ
وَمِمَّا يَنْبَغِيْ اَنْ يُّعْلَمَ اَنَّ اِضَاعَةَ الْاَرْضِ
وَتَعْطِيْلَهَا اِمَّا بِاَنْ لَّا يَزْرَعَ فِيْهَا
شَيْئًا اَوْ اَلْقٰى فِيْهَا بَذْرًا خَبِيْثًا
فَاسِدًا وَهٰذَا الْقِسْمُ مِنَ الْاِضَاعَةِ
اَشَدُّ مَضَرَّةً وَاَكْثَرُ فَسَادًا مِّنَ الْقِسْمِ
الْاَوَّلِ كَمَا لَا يَخْفٰى وَخُبْثُ الْبَذْرِ وَفَسَادُهٗ
بِاَنْ اَخَذَ الطَّرِيْقَ مِنَ السَّالِكِ
النَّاقِصِ وَسَلَكَ مَسْلَكَهٗ لِاَنَّ النَّاقِصَ
صَاحِبُ هَوًى مُتَّبَعٌ وَمَا يَشُوْبُ
بِالْهَوٰى لَا يُؤَثِّرُ وَاِنْ اَثَّرَ اَثَّرَ عَنَانَ
عَلَى الْهَوٰى فَيَحْصُلُ ظُلْمَةٌ عَلٰى ظُلْمَةٍ
وَلِاَنَّ النَّاقِصَ لَا يُمَيِّزُ بَيْنَ الطُّرُقِ
الْمُوْصِلَةِ اِلَى اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَبَيْنَ الطُّرُقِ
الَّتِيْ لَا تُوْصِلُ اِلَيْهِ سُبْحَانَهٗ اِذْ هُوَ

اے برادرِ قابلِ ظہورِ کمالاتِ حق سبحانہ
و تعالیٰ فعلیتِ شما را از قوت بمنصۂ ظہور
جلوہ دہد۔ بدانکہ دنیا مزرعتِ آخرت
است وائے است برآن کس کہ در و چیزے
نکارید و زمینِ استعدادِ خود را معطل گذاشت
و بذرِ اعمال را ضائع ساخت و باید دانست
کہ اضاعتِ زمین و تعطیل آن بدو طریق است
یکی آنکہ اندرو ہیچ نکارد و دیگر آنکہ تخمِ ناپاک
و بد بریزد و این قسم از اضاعت بہ نسبتِ اول
مضرت او اشد است و فسادِ او اکثر چنانکہ مخفی
نیست و خباثتِ بذر و فسادِ آن بدین نہج
است کہ طریق را از سالکِ ناقص اخذ
نمود و بمسلکش رفتن گرفت زیرا کہ ناقص را
ہوائے است متبوع و مشوب بہ ہوا را
تاثیرے نہ و بر تقدیرِ تاثیر اعانت است
مر ہوا را پس ثمرۂ آن ظلمت است بر ظلمت
و نیز ناقص را بدین سبب کہ او اصلا
واصل نیست میانِ طرقِ موصلہ بحق سبحانہ
و میانِ طرقِ غیر موصلہ باو سبحانہ امتیازے

ف ان یلقی
ف یاخذ
ف یسلک

فقیر ... عفی عنہ ... مصححہ ... اللّٰھم سلم

غَيْرُ وَاصِلٍ قَطُّ وَكَذَا لَا يُمَيِّزُ بَيْنَ الْاِسْتِعْدَادَاتِ
الْمُخْتَلِفَةِ لِلطَّلَبَةِ وَاِذَا لَمْ يُمَيِّزْ طُرُقَ
الْجَذْبَةِ عَنْ طُرُقِ السُّلُوْكِ فَرُبَّمَا
كَانَ اسْتِعْدَادُ الطَّالِبِ مُنَاسِبًا
بِطَرِيْقِ الْجَذْبَةِ غَيْرَ مُنَاسِبٍ بِطَرِيْقِ
السُّلُوْكِ اِبْتِدَاءً وَالنَّاقِصُ لِعَدَمِ التَّمْيِيْزِ
بَيْنَ الطُّرُقِ وَبَيْنَ الْاِسْتِعْدَادَاتِ الْمُخْتَلِفَةِ
سَلَّكَهُ طَرِيْقَ السُّلُوْكِ اِبْتِدَاءً فَاَضَلَّ
عَنِ الطَّرِيْقِ كَمَا ضَلَّ فَالشَّيْخُ الْكَامِلُ
الْمُكَمِّلُ اِذَا اَرَادَ تَرْبِيَةَ هٰذَا الطَّالِبِ
وَتَسْلِيْكَهُ احْتَاجَ اَوَّلًا اِلٰى اِزَالَةِ مَا اَصَابَ
مِنَ السَّالِكِ النَّاقِصِ وَاِصْلَاحِ مَا فَسَدَ
بِسَبَبِهٖ ثُمَّ اَلْقَى الْبَذْرَ الصَّالِحَ الْمُنَاسِبَ
لِاسْتِعْدَادِهٖ فِيْ اَرْضِ الْاِسْتِعْدَادِ
فَيُنْبِتُ نَبَاتًا حَسَنًا وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيْثَةٍ
كَشَجَرَةٍ خَبِيْثَةٍ اِجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ
الْاَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ
طَيِّبَةٍ كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ اَصْلُهَا ثَابِتٌ
وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ فَصُحْبَةُ الشَّيْخِ

نیست۔ وہمچنین اورا مابین استعداداتِ
مختلفۂ طالبان تمیزے نہ۔ وچون آن ناقص
طرقِ جذبہ را از طرقِ سلوک فرق ننمود پس
بسا اوقات استعداد طالب ابتداءً بطریقِ
جذبہ مناسب بود و بطریقِ سلوک غیر مناسب
و ناقص بباعثِ عدمِ تمیز میانِ طرق و
استعداداتِ مختلفہ اورا براہِ سلوک برد
پس گمراہ کرد مریدرا از راہِ حق چنانکہ
خود گمراہ بود پس شیخ کامل مکمل چون تربیت
و تسلیکِ این طالب را ارادہ نماید لا محالہ
محتاج باشد اول بازالۂ چیزے کہ از سالکِ
ناقص بآن طالب رسیدہ و باصلاح آنچہ
بسببش فاسد گشتہ بعد ازان تخمِ نیک
و مناسب استعدادِ طالب در زمینِ قابلیتِ
او بریزد پس بروید روئیدنی زیبا و حالِ سخن
ناپاک مانند درختِ ناپاک است کہ برکندہ
شد از بالائی زمین نیست اورا ہیچ استقرارے
و حالِ سخن پاک مانندِ درختِ پاک است
بیخش استوار باشد و شاخش در آسمان پس صحبتِ شیخ

اَلْكَامِلِ الْمُكَمَّلِ كِبْرِيتٌ اَحْمَرُ نَظَرُهٗ
دَوَاءٌ وَكَلِمَتُهٗ شِفَاءٌ وَيَدُوْنِهَا خَرْطُ الْقَتَادِ
تَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمْ عَلٰى جَادَّةِ
الشَّرِيْعَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا
الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ اِذْ هُوَ مِلَاكُ
الْاَمْرِ وَمَدَارُ النَّجَاةِ وَمَنَاطُ السَّعَادَةِ وَلَنِعْمَ
مَا قِيْلَ بِالْفَارِسِيَّةِ ؎

محمدِ عربی کابروئے ہر دو سراست
کسیکہ خاکِ درش نیست خاک برسرِ او

وَلْنَخْتِمِ الْمَقَالَةَ عَلٰى صَلَوَاتِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ
وَتَسْلِيْمَاتِهٖ وَتَحِيَّاتِهٖ وَبَرَكَاتِهٖ اَلتَّتِمَّةُ
اَلْعَجَبُ كُلُّ الْعَجَبِ اَنَّ الْاَخَ الصَّادِقَ
قَدْ نَقَلَ اَنَّ مِنْ جُلَسَائِهِمْ مِنَ الشُّعَرَاءِ
الْفُضَلَاءِ مَنْ يُلَقَّبُ فِى الشِّعْرِ بِالْكُفْرِيِّ
وَالْحَالُ اَنَّهٗ مِنَ السَّادَاتِ الْعِظَامِ وَالنُّقَبَاءِ
الْكِرَامِ فَيَا لَيْتَ شِعْرِىْ مَا حَمَلَهٗ عَلٰى هٰذَا
الْاِسْمِ الشَّنِيْعِ الْبَيِّنِ شَنَاعَتُهٗ وَالْمُسْلِمُ
يَنْبَغِىْ لَهٗ اَنْ يَفِرَّ مِنْ هٰذَا الْاِسْمِ زِيَادَةً مَا يَفِرُّ
مِنَ الْاَسَدِ الْمُهْلِكِ وَيَكْرَهُهٗ كُلَّ الْكَرَاهَةِ

کامل مکمل کبریتی است احمر۔ نظر او دوا است
و کلمۂ او شفا و بدو و نها خرطالقتاد حق سبحانہ
و تعالیٰ ما یان را بر جادۂ شریعت مصطفویہ
قائم دارا د علے صاحبہا الصلوٰۃ و
السلام و التحیۃ زیرا نکہ اوست ملاک امر
و مدار نجات و مناط سعادت و بدر ستے
چہ خوش گفتہ شدہ است بفارسی ؎

محمدِ عربی کابروئے ہر دو سرا است
کسیکہ خاکِ درش نیست خاک برسرِ او

باید کہ ختم نمائیم این مبحث را بصلوات سیدِ
المرسلین و تسلیمات و تحیات و برکاتِ و اتتمہ
کمالِ تعجب است کہ برادرِ باسعادت نقل نمود
کہ از شعرائے فضلائے ہمنشینانِ شما کسے
است کہ ملقب است بہ لقب کفری با وجودیکہ
آنکس از ساداتِ عظام و نقبائے کرام است
اے کاش و استے کہ برین اسم شنیع بین الشناعۃ
چہ چیز بر انگیختہ کرد او را و حالانکہ مسلمان را
واجب است فرار ازین اسم زیادہ تر از فرار او
از اسد مہلک مکروہ و استن او را بکمال کراہت

لِاَنَّ هٰذَا الْاِسْمَ وَمُسَمَّاهُ مَبْغُوْضَانِ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَرَسُوْلِهٖ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ وَالْمُسْلِمُوْنَ مَامُوْرُوْنَ بِعَدَاوَةِ اَهْلِ الْكُفْرِ وَالْغِلْظَةِ عَلَيْهِمْ فَالتَّحَاشِيْ عَنْ مِثْلِ هٰذَا الْاِسْمِ الْقَبِيْحِ وَاجِبٌ وَمَا وَقَعَ فِيْ عِبَارَاتِ بَعْضِ الْمَشَائِخِ قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰى اَسْرَارَهُمْ فِيْ غَلَبَاتِ السُّكْرِ مِنْ مَدْحِ الْكُفْرِ وَالتَّرْغِيْبِ عَلٰى شَدِّ الزُّنَّارِ وَاَمْثَالِ ذٰلِكَ فَمَصْرُوْفٌ عَنِ الظَّاهِرِ وَمَحْمُوْلٌ عَلَى التَّاوِيْلِ فَاِنَّ كَلَامَ السُّكَارٰى يُحْمَلُ وَيُصْرَفُ عَنِ الظَّاهِرِ الْمُتَبَادِرِ فَاِنَّهُمْ مَعْذُوْرُوْنَ بِغَلَبَةِ السُّكْرِ فِيْ اِرْتِكَابِ هٰذِهِ الْمَحْظُوْرَاتِ مَعَ اَنَّ كُفْرَ الْحَقِيْقَةِ نَقْصٌ بِالنِّسْبَةِ اِلٰى اِسْلَامِ الْحَقِيْقَةِ عِنْدَ اَكَابِرِ هٰؤُلَاءِ وَغَيْرُ السُّكَارٰى غَيْرُ مَعْذُوْرِيْنَ فِيْ تَقْلِيْدِهِمْ لَا عِنْدَهُمْ وَلَا عِنْدَ اَهْلِ الشَّرْعِ لِاَنَّ لِكُلِّ شَيْءٍ مَوْسِمًا وَوَقْتًا خَاصًّا صَلَحَ ذٰلِكَ الشَّيْءُ فِيْ ذٰلِكَ الْمَوْسِمِ وَقَبُحَ فِيْ مَوْسِمٍ آخَرَ

زیرا کہ این اسم و مسمایش مبغوض است نزدِ حق سبحانہ و رسولِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام و اہلِ اسلام مامور اند بعداوتِ اہلِ کفر و تشدد و نمودن بر ایشان پس ازینجا اسمِ قبیح احتراز واجب است و آنچہ در عبارات بعض مشائخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم در غلباتِ سکر از مدحِ کفر و ترغیب بر شدِ زنار و امثالِ آن واقع شدہ است پس از ظاہر خود مصروف است و بر تاویلے از تاویلات محمول زیرا کہ کلامِ سکاری بر مفہوم محمود حمل کردہ میشود و از ظاہرِ متبادرِ خود مصروف چہ ایشان بباعثِ غلبۂ سکر در ارتکابِ این محظورات معذور اند۔ باوجودیکہ کفرِ حقیقۃ نقص است بہ نسبتِ اسلامِ حقیقۃ نزدِ این بزرگواران و غیرِ سکاری در تقلیدِ شان معذور نیند نہ نزدِ شان و نہ نزدِ اہلِ شرع چہ ہر چیز را موسمی است خاص و وقت کہ آن چیز دران موسم موزون و زیبا میباشد و بموسم دیگر قبیح

الحمد للہ تعالیٰ

وَالْعَاقِلُ لَا يَقِيسُ أَحَدًا مِمَّا عَلَى الْآخَرِ فَالْتَمِسُوهُ مِنْ قِبَلِي أَنْ يُغَيِّرَ هٰذَا الْاِسْمَ وَ يُبَدِّلَ لَهُ بِاسْمٍ خَيْرٍ مِنْهُ وَيُلَقِّبَ بِالْاِسْلَامِيِّ فَإِنَّهُ مُوَافِقٌ لِحَالِ الْمُسْلِمِ وَمَقَالِهِ وَانْتِسَابٌ إِلَى الْاِسْلَامِ الَّذِي هُوَ الدِّينُ الْمَرْضِيُّ عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَعِنْدَ الرَّسُولِ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَاجْتِنَابٌ عَنِ التُّهْمَةِ الَّتِي أُمِرْنَا بِاتِّقَائِهِ اِتَّقُوا مِنْ مَوَاضِعِ التُّهَمِ كَلَامٌ صَادِقٌ لَا غُبَارَ عَلَيْهِ قَالَ سُبْحَانَهُ وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

وصاحبِ بینش یکے را بر دیگرے قیاس نمی کند پس از جانبِ من باو التماس نمائید کہ این اسم را تغیر دہد و باسمی بہتر ازین تبدیل کند و خود را ملقب باسلامی ملقب سازد زیرا کہ این بحال و مقالِ مسلمان موافق است و انتساب است باسلامے کہ او ست دین مرضی نزد حق سبحانہ و نزدِ رسولِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام و اجتناب است از تہمتے کہ ما مامور یم باحتراز از و اتقوا من مواضع التہم کلامی است صادق کہ بر و ہیچ غباری نیست نزد حق سبحانہ و ہر آئینہ بندۂ مسلمان بہتر است از مشرک و سلام باد بر کسیکہ تابع ہدیٰ است ؛

مکتوب بست و چہارم

ترجمہ از مصحح

اُرْسِلَ إِلَى مُحَمَّدٍ قَلِيجُ خَانَ فِي بَيَانِ أَنَّ التَّصَوُّفَ كَائِنٌ بَائِنٌ وَأَنَّ تَعَلُّقَ الْقَلْبِ لَا يَكُونُ بِالْكَثْرَةِ مِنْ وَاحِدٍ وَأَنَّ ظُهُورَ الْمَحَبَّةِ الذَّاتِيَّةِ يَسْتَلْزِمُ اسْتِوَاءَ الْإِيلَامِ وَالْإِنْعَامِ مِنَ الْمَحْبُوبِ وَالْفَرْقَ بَيْنَ عِبَادَةِ الْمُقَرَّبِينَ

مکتوب بست و چہارم بہ محمد قلیج خان صدور یافتہ در بیان آنکہ صوفی کائن بائن است و بائن و ہر آئینہ قلب باکثرے از یک تعلق نگیرد و بدرستیکہ ظہورِ محبتِ ذاتیہ استواء ایلام و انعام محبوب را مے خواہد و بیان فرق میان عبادتِ مقربین

وَعِبَادَةِ الْاَبْرَارِ وَكَذَا بَيْنَ الْاَوْلِيَاءِ
الْمُسْتَهْلِكِيْنَ وَبَيْنَ الْاَوْلِيَاءِ لِلرَّجُوْعِيْنَ
اِلٰى دَعْوَةِ الْخَلْقِ سَلَّمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
وَعَافَاكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ
عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ
اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ فَطُوْبٰى لِمَنْ لَمْ يُبْقِ
لِقَلْبِهٖ حُبًّا اِلَّا مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَلَمْ يُرِدْ
اِلَّا وَجْهَهٗ تَعَالٰى وَتَقَدَّسَ فَيَكُوْنُ هُوَ
مَعَ اللّٰهِ جَلَّ سُلْطَانُهٗ وَاِنْ كَانَ ظَاهِرُهٗ
مَعَ الْخَلْقِ وَاشْتَغَلَ بِهِمْ صُوْرَةً وَهُوَ
شَانُ الصُّوْفِيِّ الْكَائِنِ الْبَائِنِ اَيِ الْكَائِنِ
مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَالْبَائِنِ مِنَ الْخَلْقِ
حَقِيْقَةً اَوِ الْمُرَادُ الْكَائِنُ مَعَ الْخَلْقِ صُوْرَةً
وَالْبَائِنُ مِنْهُمْ حَقِيْقَةً وَالْقَلْبُ لَا يَتَعَلَّقُ
مَحَبَّتُهٗ بِاَكْثَرَ مِنْ وَاحِدٍ فَمَا لَمْ يَزَلْ تَعَلُّقُهٗ
الْحُبِّيُّ بِذٰلِكَ الْوَاحِدِ لَمْ يَتَعَلَّقْ بِمَا
سِوَاهُ مَحَبَّتُهٗ وَمَا يَرٰى مِنْ كَثْرَةِ مُرَادَاتِهٖ
وَتَعَدُّدِ تَعَلُّقِ مَحَبَّتِهٖ بِالْاَشْيَاءِ الْمُتَكَثِّرَةِ
كَالْمَالِ وَالْوَلَدِ وَالرِّيَاسَةِ وَالْمَدْحِ وَالرِّفْعَةِ

وعبادتِ ابرار و همچنین میانِ آنانکه از اولیا
مستهلکند و آنانکه مرجوع اند بدعوتِ خلق ۔
حق سبحانه و تعالیٰ شما را سلامت دارد و
عافیت بخشد و بحرمتِ سید المرسلین علیه و علیٰ
آله الصلوات والتسلیمات مرد با کسی است
که دوست داشت او را پس خوشحالی است مر کسی را
که باقی نداشت در قلبِ خود هیچ محبتی مگر محبتِ
حق سبحانه و قصد ننمود مگر وجه او تعالیٰ و تقدس را
پس چنین کس با حق است جل سلطانه اگرچه بظاهر
خود با خلق است و مشتغل با یشان و این است
شانِ صوفیِ کائنِ بائنِ یعنی در حقیقت کائن
با حق سبحانه و بائن است از خلق یا مراد این است
که بصورت کائن است با خلق و بحقیقت بائن
است از ایشان و محبتِ قلب با کثری از یک
متعلق نشود پس ما دامیکه تعلقِ حبی او با آن
یک باقی است محبتش بما سوای آن تعلق نه پزیرد
و آنچه بمشاهده می آید از کثرتِ مرادات او و
تعلقِ محبتِ او باشیاء کثیره
همچو مال و اولاد و ریاست و مدح و رفعتِ شان

حدیث رواہ البخاری و مسلم فی صحیحہما وقد اقتبسہ الشیخ قدس اللہ تعالیٰ سرہ وافاض علینا من انفاسہ القدسیۃ فی رسالتہ المسماۃ بمکتوبات الشیخ الامام ربانی المجدد الالف الثانی رحمہ اللہ تعالیٰ آمین ۔

عِنْدَ النَّاسِ فَثَمَّةَ اَيْضًا مَحْبُوْبٌ لَا يَكُوْنُ
اِلَّا وَاحِدًا وَهُوَ نَفْسُهٗ وَ مَحَبَّةُ
هٰؤُلَآءِ فَرْعُ مَحَبَّتِهٖ لِنَفْسِهٖ فَاِنَّ
هٰذِهِ الْاَشْيَاءَ لَا يُرِيْدُهَا اِلَّا لِنَفْسِهٖ
لَا لِاَنْفُسِهِمْ فَاِذَا زَالَتْ مَحَبَّتُهٗ مَعَ
نَفْسِهٖ زَالَتْ مَحَبَّتُهُمْ بِالتَّبَعِيَّةِ
اَيْضًا فَلِهٰذَا قِيْلَ اِنَّ الْحِجَابَ بَيْنَ الْعَبْدِ
وَالرَّبِّ هُوَ نَفْسُ الْعَبْدِ لَا الْعَالَمُ فَاِنَّ
الْعَالَمَ فِيْ نَفْسِهٖ غَيْرُ مُرَادٍ لِلْعَبْدِ حَتّٰى
يَكُوْنَ حِجَابًا وَاِنَّمَا مُرَادُ الْعَبْدِ هُوَ
نَفْسُهٗ فَلَاجَرَمَ يَكُوْنُ الْحِجَابُ هُوَ
الْعَبْدَ لَا غَيْرُ فَمَا لَمْ يَخْلُ الْعَبْدُ عَنْ
مُرَادِ نَفْسِهٖ كُلِّيَّةً لَا يَكُوْنُ الرَّبُّ مُرَادَهٗ
وَلَا يَسَعُ مَحَبَّتُهٗ سُبْحَانَهٗ فِيْ قَلْبِهٖ
وَهٰذِهِ الدَّوْلَةُ الْقُصْوٰى لَا تَتَحَقَّقُ
اِلَّا بَعْدَ الْفَنَاءِ الْمُطْلَقِ الْمَنُوْطِ بِالتَّجَلِّيْ
الذَّاتِيِّ فَاِنَّ رَفْعَ الظُّلُمَاتِ رَأْسًا
لَا يُتَصَوَّرُ اِلَّا بِطُلُوْعِ الشَّمْسِ بِازِغَةً
فَاِذَا حَصَلَتْ تِلْكَ الْمَحَبَّةُ الْمُعَبَّرُ عَنْهَا

نزدِ مردم اینجا نیز محبوب او بجز شئ واحد
نیست و آن نفسِ اوست و محبت این
همه فرع محبتِ او است مر نفسِ خود را
زیرا که این همه را قصد نمی نماید مگر از برائے
نفسِ خود نه از برائی نفسِ شان پس چون
محبتش با نفس زائل گردد محبتِ شان هم تبعیت
زائل شود و از اینجا گفته اند که حجاب میان بنده
و حق سبحانه نفسِ او ست نه عالم چه عالم بالذات
مقصودِ او نیست تا حجاب گردد و مقصود او بجز
نفسِ او چیزے دیگر نیست پس لاجرم حجابِ او
باشد نه غیر پس مادامیکه بنده از مرادِ نفسِ
خود بالکلیه پاک نگردد حق سبحانه مرادش
نمی تواند شد و نه محبتِ حق را در قلبِ او
گنجائش و این دولتِ قصوٰی متحقق
نشود الا بعد از تحقق فنائے مطلق که
منوط است بتجلی ذاتی زیرا که ازالهٔ ظلمات
بتمامها متصور نیست مگر بعد از طلوع
آفتاب بتمام و کمال - پس هرگاه
حاصل شد این محبت که معبّر است

بِالْمَحَبَّةِ الذَّاتِيَّةِ اسْتَوٰى عِنْدَ
الْمُحِبِّ اِنْعَامُ الْمَحْبُوْبِ وَاِيْلَامُهٗ فِيْ
حَصَلَ الْاِخْلَاصُ فَلَا يَعْبُدُ رَبَّهٗ
اِلَّا لَهٗ لَا لِاَجْلِ نَفْسِهٖ مِنْ طَلَبِ
الْاِنْعَامِ وَدَفْعِ الْاِيْلَامِ لِاَنَّهُمَا عِنْدَهٗ
سَوَاءٌ وَهٰذِهٖ لَا رُتْبَةُ الْمُقَرَّبِيْنَ
فَاِنَّ الْاَبْرَارَ اِنَّمَا يَعْبُدُوْنَ اللّٰهَ خَوْفًا
وَطَمَعًا وَهُمَا رَاجِعَانِ اِلٰى اَنْفُسِهِمْ
لِعَدَمِ فَوْزِهِمْ بِسَعَادَةِ الْمَحَبَّةِ الذَّاتِيَّةِ
فَلَا جَرَمَ يَكُوْنُ حَسَنَاتُ الْاَبْرَارِ سَيِّئَاتٍ
الْمُقَرَّبِيْنَ فَحَسَنَاتُ الْاَبْرَارِ حَسَنَاتٌ
مِنْ وَجْهٍ وَسَيِّئَاتٌ مِنْ وَجْهٍ وَ
حَسَنَاتُ الْمُقَرَّبِيْنَ حَسَنَاتٌ مَحْضَةٌ
نَعَمْ مِنَ الْمُقَرَّبِيْنَ مَنْ يَعْبُدُ اللّٰهَ خَوْفًا
وَطَمَعًا اَيْضًا بَعْدَ تَحَقُّقِهِمْ بِالْبَقَاءِ
الْاَكْمَلِ وَتَنَزُّلِهِمْ بِعَالَمِ الْاَسْبَابِ
لٰكِنَّ خَوْفَهُمْ وَطَمَعَهُمْ غَيْرُ رَاجِعَيْنِ
اِلٰى اَنْفُسِهِمْ بَلْ اِنَّمَا يَعْبُدُوْنَ طَمَعًا
لِرِضَائِهٖ سُبْحَانَهٗ وَخَوْفًا عَنْ سَخَطِهٖ تَعَالٰى

بمحبتِ ذاتیہ نزدِ محبِ انعام محبوب و ایلام
آن مستوی گشت پس درین وقت
اِخلاص نیز بحصول پیوست و حق را
عبادت نکند مگر از برائے حق نہ از برائے
نفس یعنے بجہتِ طلب اِنعام و دفع
ایلام کہ این ہر دو نزدِ او برابر است و این مرتبہ
ایست مخصوص بمقربین چہ ابرار بجہتِ عدمِ فوز
شان بسعادتِ محبتِ ذاتیہ جز این نیست
کہ حق را بسببِ خوف و طمع عبادت میکنند
و این ہر دو بنفسِ شان راجع اند پس لاجرم حسناتِ
ابرار سیئات اند بہ نسبتِ مقربین و ثابت شد
کہ حسناتِ ابرار از وجہی حسنات اند و از وجہ دیگر
سیئات و حسنات مقربین حسنات محضہ اند
آرے بعضی از مقربین بعد از اتصافِ ایشان
بہ بقاءِ اکمل و تنزل بعالمِ اسباب نیز بخوف و
طمع حق را سبحانہ می پرستند و لیکن این خوف و
طمع بنفسِ او شان راجع نیست بلکہ بامید
رضائے حق سبحانہ و بخوف از
غضبِ او تعالٰے عبادت میکنند

وَكَذَا اِنَّمَا يَطْلُبُوْنَ الْجَنَّةَ لِاَنَّهَا مَحَلُّ
رِضَائِهٖ سُبْحَانَهٗ لَا لِحُظُوْظِ اَنْفُسِهِمْ
وَاِنَّمَا يَسْتَعِيْذُوْنَ مِنَ النَّارِ لِاَنَّهَا
مَحَلُّ سَخَطِهٖ تَعَالٰى لَا لِدَفْعِ الْاٰلَامِ
عَنْ اَنْفُسِهِمْ لِاَنَّ هٰؤُلَاءِ الْاَكَابِرَ
مُحَرَّرُوْنَ عَنْ رِقِّيَّةِ الْاَنْفُسِ وَ
صَارُوْا خَالِصِيْنَ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ
وَهٰذِهِ الرُّتْبَةُ اَعْلٰى مِنْ بَيْنِ رُتَبِ الْمُقَرَّبِيْنَ
وَلِصَاحِبِ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةِ نَصِيْبٌ تَامٌّ
مِنْ كَمَالَاتِ مَقَامِ النُّبُوَّةِ بَعْدَ تَحَقُّقِهٖ
بِمَرْتَبَةِ الْوَلَايَةِ الْخَاصَّةِ وَمَنْ
لَمْ يَتَنَزَّلْ اِلٰى عَالَمِ الْاَسْبَابِ
فَهُوَ مِنَ الْاَوْلِيَاءِ الْمُسْتَهْلَكِيْنَ فَلَا نَصِيْبَ
لَهٗ مِنْ كَمَالَاتِ مَقَامِ النُّبُوَّةِ فَلَا يَكُوْنُ
اَهْلًا لِلتَّكْمِيْلِ بِخِلَافِ الْاَوَّلِ رَزَقَنَا اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ مَحَبَّةَ هٰؤُلَاءِ الْاَكَابِرِ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ
الْبَشَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَتْبَاعِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ
اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا فَاِنَّ الْمَرْءَ
مَعَ مَنْ اَحَبَّ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا

وہمچنین بجز این نیست کہ طلب می نمایند
جنت را از جہت آنکہ او محل رضائی حق
سبحانہ است نہ از جہت حظوظِ نفس و
استعاذہ مینمایند از نار بجہت آنکہ محل سخط
اوست سبحانہ نہ از برائے دفع ایلام از نفس
چہ این بزرگواران از رقیت نفس محرّر اند و
بحق سبحانہ خالص و مخصوص و این مرتبہ
از میانِ مراتب مقربین عالی تر است ۔
و صاحبِ این مرتبہ را بعد از اتصافِ او بمرتبہ
ولایتِ خاصہ نصیبی است تام از کمالاتِ مقامِ
نبوت و کسیکہ بعالمِ اسباب فرود نہ آمدہ است
پس او از اولیاء مستہلکین است
و او را از کمالاتِ مقامِ نبوت بہرہ نیست
پس تکمیل و ارشاد را شایان نباشد
بخلافِ اول حق سبحانہ و تعالیٰ ما یان را
محبتِ این اکابر عطا فرماید بحرمت سید
البشر علیہ و علی آلہ و اتباعہ من الصلوات
افضلہا و من التسلیمات اکملہا چہ مرد با کسے
است کہ دوست داشتہ است او را و السلام اولا و آخرا

مکتوب بست و پنجم

ترجمہ از مصحح

اُرسِلَ اِلیٰ خَواجَہ جَہَانْ فِی التَّحرِیضِ عَلیٰ مُتَابَعَۃِ سَیِّدِ المُرسَلِینَ وَمُتَابَعَۃِ خُلَفَائِہِ الرَّاشِدِینَ عَلَیہِ وَعَلَیہِمْ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَکمَلُھَا وَمِنَ التَّسلِیمَاتِ اَتَمُّھَا سَلَّمَ اللّٰہُ تَعَالیٰ قَلبَکُمْ وَشَرَحَ صَدرَکُمْ وَزَکّیٰ نَفسَکُمْ وَالاٰنَ جِلدَکُمْ کُلَّ ذٰلِکَ بَلْ جَمِیعَ کَمَالَاتِ الرُّوحِ وَالسِّرِّ وَالخَفِیِّ وَالاَخفیٰ مَنُوطٌ بِمُتَابَعَۃِ سَیِّدِ المُرسَلِینَ عَلَیہِ وَعَلیٰ اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفضَلُھَا وَمِنَ التَّسلِیمَاتِ اَکمَلُھَا فَعَلَیکُمْ بِمُتَابَعَتِہٖ وَمُتَابَعَۃِ خُلَفَائِہِ الرَّاشِدِینَ المَھدِیِّینَ مِنْ بَعدِہٖ فَاِنَّھُمْ نُجُومُ الھِدَایَۃِ وَشُمُوسُ الوِلَایَۃِ فَمَنْ شُرِّفَ بِمُتَابَعَتِہِمْ فَقَدْ فَازَ فَوزًا عَظِیمًا وَمَنْ جُبِلَ عَلیٰ مُخَالَفَتِہِمْ فَقَدْ ضَلَّ ضَلٰلًا بَعِیدًا۔

مکتوب بست و پنجم بخواجہ جہان صدور یافتہ در تحریض بر متابعتِ سید المرسلین و بر انگیختہ کردن متابعتِ خلفائے راشدینِ وے علیہ و علیہم من الصلوات اکملہا و من التسلیمات اتمہا حق سبحانہ و تعالیٰ قلبِ شما را سلامت دارد و سینۂ شما را کشادہ کناد و نفسِ شما را پاک گرداناد و پوستِ بدنِ شما را لیّن سازاد جملۂ این ہمہ بلکہ جمیع کمالاتِ روح و سرّ و خفی و اخفیٰ منوط اند بمتابعتِ حضرتِ سرورِ مرسلان صلی اللہ علیہ و علی الہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا پس لازم گیرید متابعت او را و متابعتِ خلفائے راشدین ہادین مہدیین وے را کہ بعدِ او اند زیرا کہ او شانند بنجومِ ہدایت و شموسِ ولایت پس کسیکہ بمتابعت شان مشرف گشت فقد فاز فوزا عظیما و کسیکہ بر مخالفت آنان مجبول شد فقد ضل ضلالا بعیدا

آزیدہ شدہ و لمبی رحلت کردہ شدہ ۱۲

قوله في الحديث القدسي قال العلي القاري رحمه الله في شرحه للمشكوة الفرق بين الحديث القدسي والقرآن ان الاول يكون بالهام او منام او بواسطة ملك بالمعنى فيعبر بلفظه وينسبه الربه والثاني لا يكون الا بانزال جبريل باللفظ المعين وهو ايضا متواتر بخلاف الاول فلا يكون محكما في الفروع منه غفرله

البقية من المقصود اظهار الاضطرار وضيق المعيشة لابني المرحوم الشيخ السلطان فالملتمس من جنابكم مددكم واعانتهم فانكم حريون بذلك بل موفقون بقضاء حوائج الناس طرا زاد الله تعالى توفيقكم وجعل الخير رفيقكم والسلام عليكم وعلى سائر من اتبع الهدى

بقیۃ المرام اظہار اضطرار است وضیق معیشت مردو پسران شیخ سلطان مرحوم پس از جناب شما امداد و اعانت او شان مطلوب است کہ آن شایان شان شما است بلکہ حق سبحانہ بقضائے حوائج جمیع مردم ذات شما را موفق گردانیدہ است حق سبحانہ و تعالیٰ شما را ازین بیشتر توفیق ارزانی فرماید خیر رفیق شما گرداند والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الہدیٰ

مکتوب بست و ششم

ترجمہ از مصحح

ارسل الى الشيخ العالم مولانا حاجي محمد اللاهوري في بيان ان الشوق يكون للابرار ردون المقربين مع علوم تناسب هذا المقام ثبتنا الله سبحانه واياكم على جادة الشريعة المصطفوية على صاحبها الصلوة والسلام والتحية ورد في الحديث القدسي الاطال شوق الابرار

مکتوب بست و ششم بمولانا الشیخ العالم حاجی محمد لاہوری صدور یافتہ در بیان آنکہ شوق البتہ ابرار را بودنہ مقربین را با علوم مناسبۂ این مقام حق سبحانہ و تعالیٰ ایشان را بر جادۂ شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ استقامت و ثبات ارزانی فرماید۔ در حدیث قدسی وارد است الاطال شوق الابرار

لشعر عاشقان مرگ خوش گفته است
بلاقات من و من بطرف ایشان الخ
شتاق ترم مرگ دیدم خوش گفته
ربان بر عاشقان لقاشان عاشق تر الخ
قال العلامة محمد مراد الملي
ذكره في الاحياء بلفظ
لقد طال شوق الابرار الخ
قال العراقي في تخريجه
لم اجد له اصلا الا ان
صاحب الفردوس ذكره
من حديث ابي الدرداء
وللديلمي كرواه انس بلفظ
مسند الفردوس مسندا
وقال الشيخ الاكبر في فتوحاته وقد ورد
خبر لا علم لي بصحته
ان الله كل المشتاقين اليه
وقال عن نفسه انه
اشد شوقا اليهم و
لا علم لي به من الكشف
ولا من رواية صحيحة
الا انه من مكرر مشهور
انتهى ملخصا - ولكن مضامينه
صحيح مطابق لحديث
من تقرب الي شبرا
تقربت اليه ذراعا
الحديث ١٢ انتهى

إِلَىٰ لِقَائِي وَأَنَا إِلَيْهِمْ لَأَشَدُّ شَوْقًا

أَثْبَتَ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ الشَّوْقَ لِلْأَبْرَارِ

لِأَنَّ الْمُقَرَّبِينَ الْوَاصِلِينَ لَا شَوْقَ لَهُمْ

لِأَنَّ الشَّوْقَ يَقْتَضِي الْفَقْدَ وَالْفَقْدُ

فِي حَقِّهِمْ مَفْقُودٌ أَلَا تَرَىٰ أَنَّ الشَّخْصَ

لَا يَشْتَاقُ إِلَىٰ نَفْسِهِ مَعَ إِفْرَاطِهِ فِي

حُبِّهِ لِعَدَمِ تَحَقُّقِ الْفَقْدِ فِي حَقِّهِ

فَالْمُقَرَّبُ الْوَاصِلُ الْبَاقِي بِاللّٰهِ سُبْحَانَهُ

الْفَانِي عَنْ نَفْسِهِ حَالُهُ مَعَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ

كَحَالِ الشَّخْصِ مَعَ نَفْسِهِ فَلَا جَرَمَ

لَا يَكُونُ الْمُشْتَاقُ إِلَّا الْأَبْرَارَ لِأَنَّهُ مُحِبٌّ

فَاقِدٌ وَنَعْنِي بِالْأَبْرَارِ غَيْرَ الْمُقَرَّبِ الْوَاصِلِ

سَوَاءٌ كَانَ فِي الِابْتِدَاءِ أَوْ فِي الْوَسَطِ

وَلَوْ بَقِيَ مِنْهُ مِقْدَارُ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلَةٍ

وَلَنِعْمَ مَا قِيلَ فِي الشِّعْرِ الْفَارِسِيِّ ؎

فِرَاقِ دُوست اگر اندک است اندک نیست

درونِ دیدہ اگر نیم مو است بسیار است

نُقِلَ عَنِ الصِّدِّيقِ الْأَكْبَرِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالَىٰ

عَنْهُ أَنَّهُ رَأَىٰ قَارِئًا يَقْرَأُ الْقُرْآنَ وَيَبْكِي

إِلَىٰ لِقَائِي وَأَنَا إِلَيْهِمْ لَأَشَدُّ شَوْقًا

حق سبحانہ شوق را بابرار نسبت نمودہ زیرا کہ (اثبات ۱۲)

مقربین واصلین را شوقی نمیماند کہ شوق فقدان

مطلوب را (یعنی لازم) مستقاضی است و فقدان (الشخص ۱۲) مطلوب

در حق شان مفقود۔ چہ ظاہر است کہ انسان (یخواہد ۱۲) (کم کردن ۱۲)

با وجود افراطِ محبت نفسِ خود با نفس اشتیاق

ندارد و چرا کہ او را فقدان در حقِ خود متحقق نیست (باکسی از حد در گذشتن ۱۲)

پس مقرب واصل کہ بحق سبحانہ باقی است و از

نفسِ خود فانی حالش بہ نسبت حق سبحانہ

مماثل است بحالِ شخص بہ نسبت نفسِ خود۔

لاجرم مشتاق نباشند مگر ابرار کہ او شان اند (مشتاق ۱۲)

محب فاقد و مرادِ ما از ابرار کسی است کہ مقرب واصل (گم کردگان مطلوب خود را ۱۲)

نہ بود در ابتداء باشد یا در وسط اگرچہ از وسط بقدر (بیان ۱۲)

دانۂ خردل باقی ماندہ باشد۔ وچہ خوش گفتہ (بالفتح دانہ بیت معروف تیزمزہ کہ بہندی رائی می گویند ۱۲)

است در شعر فارسی۔ ؎

فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست

درونِ دیدہ اگر نیم مو است بسیار است

از حضرت صدیق اکبر رضی اللہ تعالیٰ عنہ منقول است

کہ شخصے را دید قرآن میخواند و میگرید۔

فَقَالَ هٰكَذَا كُنَّا نَفْعَلُ وَلٰكِنْ قَسَتْ
قُلُوْبُنَا هٰذَا مِنْ قَبِيْلِ الْمَدْحِ بِمَا يُشْبِهُ
الذَّمَّ وَسَمِعْتُ عَنْ شَيْخِيْ قُدِّسَ سِرُّهٗ
يَقُوْلُ اِنَّ الْمُنْتَهِيَ الْوَاصِلَ رُبَّمَا يَتَمَنّٰى
الشَّوْقَ وَالطَّلَبَ الَّذِيْ كَانَ لَهٗ فِي الْاِبْتِدَاءِ
وَلِرَفْعِ الشَّوْقِ مَقَامٌ اٰخَرُ اَكْمَلُ مِنَ الْاَوَّلِ
وَاَتَمُّ مِنْهُ وَهُوَ مَقَامُ الْيَاسِ وَالْعَجْزِ
عَنِ الْاِدْرَاكِ فَاِنَّ الشَّوْقَ يَتَصَوَّرُ فِي
الْمُتَوَقَّعِ فَحَيْثُ لَا تَوَقُّعَ لَا شَوْقَ وَاِذَا
رَجَعَ هٰذَا الْكَامِلُ الْبَالِغُ نِهَايَةَ الْكَمَالِ
اِلَى الْعَالَمِ رُجُوْعَ الْفَقِيْرِ الَّذِيْ لَا يَعُوْدُ اِلَيْهِ
الشَّوْقُ اَيْضًا مَعَ وُجُوْدِ الْفَقْدِ بِالرُّجُوْعِ
لِاَنَّ زَوَالَ شَوْقِهٖ مَا كَانَ لِوُجُوْدِ الْفَقْدِ
بَلْ لِحُصُوْلِ الْيَاسِ وَهُوَ مَوْجُوْدٌ بَعْدَ
الرُّجُوْعِ اَيْضًا بِخِلَافِ الْكَامِلِ الْاَوَّلِ
فَاِنَّهٗ يَعُوْدُ اِلَيْهِ الشَّوْقُ بِرُجُوْعِهٖ
اِلَى الْعَالَمِ لِحُصُوْلِ الْفَقْدِ الَّذِيْ
زَالَ مِنْ قَبْلُ فَحِيْنَ وُجِدَ
الْفَقْدُ بِالرُّجُوْعِ حَصَلَ الشَّوْقُ الَّذِيْ

فرمود ہمچنین میکردیم ولکن سخت شد
یعنی دل شیخ
دلہائے ما این قول از ایشان مدح است
مشابہ بذم و از حضرتِ شیخ خود قدس سرہ
شنیدم کہ میفرمودند
شنیدم کہ میفرمود گاہے منتہی واصل
نیز تمنائے آن شوق و طلب میکند کہ
او را پیشتر حاصل بود و زوالِ شوق را مقامے
است دیگر کامل تر از اول و تمامتر ازان
و آن مقام مقامِ یاس و عجز است از ادراکِ
مطلوب چہ شوق در امرے متصور است
کہ متوقع بود پس آنجا کہ توقع نیست شوق نیست
و چون ایشخنین کامل کہ بنہایت کمال رسیدہ است
رجوع بعالم نماید رجوع فقیرے پس باوجودِ حصول
فقد بسبب رجوع بعالم اندرین حال نیز شوق باو
عود نمی نماید چہ زوالِ شوق بجہتِ تحققِ فقدان نبود
بلکہ باعث حصولِ یاس و آن بعد از رجوع نیز موجود است
بخلاف کامل اول کہ بوقت رجوع نمودنش بعالم
شوق باو عود می نماید بسبب تحققِ فقدان کہ
اولاً زائل شدہ بود پس وقتیکہ فقدان
بسبب رجوعِ وے موجود گشت شوق کہ

حاشیہ: یعنی صرنا من الواصلین المقربین فلا شوق ولا وجد ولا ولا ۔ قولہ الدم بالیشبہ الخ ھو کقولہ یشعر ولا عیب فیہم غیر ان سیوفھم من قول من قراع الکتائب ۔ وکقولہ تعالیٰ وما تنقم منا الا ان آمنا بآیات ربنا ۔ وکقولہ ھو البدر الا انہ البحر زاخر لکنہ الوبل ۔ ھو الضرغام الا اسد والویل ۔ بالفتح للمطر الشدید العظیم القطر ۔ بجواز ارادۃ الامرین ۔ بجواز ارادۃ الامرین ۔ بجواز ارادۃ الامرین

مورد قوله قدس سره لان المقربين الواصلين لا شوق لهم

زَالَ بِزَوَالِهٖ لَا يُقَالُ اِنَّ مَرَاتِبَ
الْوُصُوْلِ لَا تَنْقَطِعُ اَبَدَ الْاٰبِدِيْنَ
فَيَتَوَقَّعُ بَعْضُ تِلْكَ الْمَرَاتِبِ
فَيَتَصَوَّرُ الشَّوْقُ حِيْنَئِذٍ لِاَنَّا نَقُوْلُ
فِيْ حَقِّ الْوَاصِلِ الْمُقَرَّبِ
عَدَمُ انْقِطَاعِ مَرَاتِبِ الْوُصُوْلِ
مَبْنِيٌّ عَلَى السَّيْرِ التَّفْصِيْلِيِّ الْوَاقِعِ
فِي الْاَسْمَاءِ وَالصِّفَاتِ وَالشُّيُوْنِ
وَالْاِعْتِبَارَاتِ وَهٰذَا السَّالِكُ
السَّائِرُ بِالسَّيْرِ التَّفْصِيْلِيِّ
لَا يُتَصَوَّرُ فِيْ حَقِّهٖ نِهَايَةٌ
وَلَا يَزُوْلُ عَنْهُ الشَّوْقُ اَبَدًا
وَمَا نَحْنُ بِصَدَدِهٖ هُوَ الْمُنْتَهِي
الْوَاصِلُ الَّذِيْ قَطَعَ تِلْكَ الْمَرَاتِبَ
بِطَرِيْقِ الْاِجْمَالِ وَانْتَهٰى اِلٰى مَا
لَا يُمْكِنُ التَّعْبِيْرُ عَنْهُ بِعِبَارَةٍ
وَلَا يُشَارُ اِلَيْهِ بِاِشَارَةٍ فَلَا يُتَصَوَّرُ
ثَمَّةَ تَوَقُّعٌ اَصْلًا فَلَا جَرَمَ
يَزُوْلُ عَنْهُ الشَّوْقُ وَالطَّلَبُ
وَهٰذَا حَالُ الْخَوَاصِّ مِنَ الْاَوْلِيَاءِ
لِاَنَّهُمُ الَّذِيْنَ عَرَجُوْا عَنْ ضِيْقِ الصِّفَاتِ

بزوالش زائل شده بود نیز بحصول پیوست
گفته نشود که مراتب وصول الی الله را
تا ابد الآباد انقطاعی نیست پس بعضی ازان
مراتب را متوقع اند و درین وقت حصولِ
شوق مر مقرّبِ واصل را نیز متصور گشت
زیرا که ما میگوئیم که عدمِ انقطاع مراتب
وصول مبنی است بر سیرِ تفصیلی که واقع است در اسما
وصفات و شیون و اعتبارات و نهایتِ وصول
در حقِ این سالک متصوّر نیست و شوق ازوی
ابداً زائل نمیگردد و کسیکه ما بصددِ وی ایم
همان واصل منتهی است که آن مراتب را
بطریق اجمال طے کرده و منتهی گشته
بمقامیکه ازو تعبیر ممکن نیست بعبارتی
و بسویش اشاره کرده نمے شود باشارتی
پس آنجا توقع اصلا متصور نیست لاجرم
شوق و طلب ازو زائل گردد۔ و این
حال خواص است از اولیاء
زیرا که ایشانند که از ضیقِ
صفات عروج نموده

لہ قولہ صدد بفتحتین نزدیکی در مقابلہ دور ابر چیزے و مجازاً بمعنے قصد نمودن و در پے شدن مستعمل است ۱۲ غیاث۔ منصور سلمہ اللہ تعالے۔

وَوَصَلُوْا اِلٰى حَضْرَةِ الذَّاتِ تَعَالٰى وَتَقَدَّسَ
بِخِلَافِ السَّالِكِيْنَ فِى الصِّفَاتِ مُفَصَّلًا
وَالسَّائِرِيْنَ فِى الشُّيُوْنَاتِ مُرَتَّبًا
فَاِنَّهُمْ مَحْبُوْسُوْنَ فِى التَّجَلِّيَاتِ
الصِّفَاتِيَّةِ اَبَدَ الْاٰبِدِيْنَ وَمَرَاتِبَ
الْوُصُوْلِ فِىْ حَقِّهِمْ لَيْسَتْ اِلَّا الْوُصُوْلَ
اِلَى الصِّفَاتِ وَالْعُرُوْجَ اِلٰى حَضْرَةِ
الذَّاتِ تَعَالٰى لَا يُتَصَوَّرُ اِلَّا بِالسَّيْرِ
الْاِجْمَالِىِّ فِى الصِّفَاتِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ
وَمَنْ وَقَعَ سَيْرُهٗ فِى الْاَسْمَاءِ
بِالتَّفْصِيْلِ حُبِسَ فِى الصِّفَاتِ
وَالْاِعْتِبَارَاتِ وَلَمْ يَزُلْ مِنْهُ
الشَّوْقُ وَالطَّلَبُ وَلَمْ يُفَارِقْ عَنْهُ
الْوَجْدُ وَالتَّوَاجُدُ فَاَصْحَابُ الشَّوْقِ
وَالتَّوَاجُدِ لَيْسُوْا اِلَّا اَصْحَابَ التَّجَلِّيَاتِ
الصِّفَاتِيَّةِ وَلَيْسَ مِنَ التَّجَلِّيَاتِ
الذَّاتِيَّةِ لَهُمْ نَصِيْبٌ مَّا دَامُوْا
فِى الشَّوْقِ وَالْوَجْدِ فَاِنْ قَالَ
قَائِلٌ مَا مَعْنَى الشَّوْقِ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ

وبحضرتِ تعالیٰ وتقدس وصول یافتہ
بخلاف آنانکہ سالک اند در صفات
بالتفصیل وسائر اند در شیونات
علی الترتیب کہ ایشان در تجلیات
صفاتیہ تا ابد الآباد محبوس اند ومراتبِ
وصول در حقِ شان غیر از وصول
تا بصفات ہیچ نیست وعروج تا حضرتِ
ذاتِ تعالیٰ ممکن نیست مگر بسیرِ اجمالی
در صفات واعتبارات وکسیکہ
سیرش در اسما بالتفصیل واقع
شدہ در صفات واعتبارات محبوس
ماندہ وشوق وطلب از و زائل نگردیدہ
ووجد وتواجد از و مفارقت ننمودہ
پس نباشند ارباب شوق وتواجد
مگر اصحابِ تجلیاتِ صفاتیہ
وما دامیکہ در شوق ووجد اند از
تجلیاتِ ذاتیہ ایشان را بہرہ نیست
اگر کسے گوید کہ چیست مراد از

مورد دعا انا الیہم لاشد شوقا ہے

شتاق بودنِ حق سبحانہ

عہ قولہ فان قال قائل الخ وارد علی قولہ فی الحدیث المذکور وانا الیہم لاشد شوقا ہے

وَلَيْسَ مِنْهُ سُبْحَانَهُ مَفْقُوْدٌ شَيْئًا قُلْتُ ذِكْرُ الشَّوْقِ هٰهُنَا يَحْتَمِلُ اَنْ يَّكُوْنَ مِنْ قَبِيْلِ صَنْعَةِ[ع] الْمُشَاكَلَةِ وَذِكْرُ الشِّدَّةِ فِيْهِ بِاعْتِبَارِ اَنَّ كُلَّ مَا يُنْسَبُ اِلَى الْعَزِيْزِ الْجَبَّارِ فَهُوَ شَدِيْدٌ وَغَالِبٌ عَلٰى مَا يُنْسَبُ اِلَى الْعَبْدِ الضَّعِيْفِ هٰذَا الْجَوَابُ عَلٰى طَرِيْقَةِ الْعُلَمَاءِ وَلِلْعَبْدِ الضَّعِيْفِ فِيْ جَوَابِهٖ وُجُوْهٌ اُخَرُ تُنَاسِبُ طَرِيْقَةَ الصُّوْفِيَّةِ وَلٰكِنَّ تِلْكَ الْاَجْوِبَةَ تَقْتَضِيْ نَحْوًا مِّنَ السُّكْرِ وَبِدُوْنِ السُّكْرِ لَا يَحْسُنُ بَلْ لَا يَجُوْزُ لِاَنَّ السُّكَارٰى مَعْذُوْرُوْنَ وَاَرْبَابُ الصَّحْوِ مَسْئُوْلُوْنَ وَحَالِيْ الْاٰنَ الصَّحْوُ الصِّرْفُ فَلَا يَلِيْقُ بِحَالِيْ ذِكْرُهَا۔ هٰذَا۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَوَّلًا وَّاٰخِرًا وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى نَبِيِّهٖ دَائِمًا وَّسَرْمَدًا

حالانکہ از وسبحانہ چیزے مفقود نیست گویم محتمل است کہ آوردِ ن لفظِ شوق اینجا از قبیلِ صنعتِ مشاکلت بود و ذکرِ شدت در حدیث بدین جہت باشد کہ ہر چہ بخداوندِ عزیز جبار نسبت کردہ شود شدید و غالب بود بر آنچہ بہ بندۂ ضعیف اضافت نمودہ آید و این جوابے است بطریقِ علماء و این بندۂ ضعیف را در جوابِ اشکالِ مذکور وجوہات دیگر اند مناسب بطریقۂ صوفیہ ولیکن بیانِ آن وجوہات نوعی از سکر مے خواہد و بدونِ سکر ذکرِ شان مستحسن بلکہ جائز نیست چہ سکارے معذور اند و ارباب صحو مسئول و بالفعل حالِ من صحو صرف است پس ذکر آن وجوہات مناسبِ حالِ من نیست هذا۔ والحمد للّٰہ اولا و آخرا والصلوٰۃ والسلام علی نبیہ دائما و سرمدا

[ع] قال فی التلخیص ومنہ المشاکلۃ وھی ذکر الشیٔ بلفظ غیرہ لوقوعہ فی صحبتہ تحقیقا او تقدیرا فالاول کقولہ قالوا اقترح شیئا نجد لک طبخہ ؛ قلت اطبخوا لی

مکتوب (۲۷) بست و هفتم

بخواجۂ عمک صدور یافتہ در بیانِ مدّاحیِ طریقۂ علیّہ نقشبندیہ و عُلوِّ نسبتِ این بزرگواران قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ مرحمت نامۂ گرامی کہ از روئے کرم نامزدِ این مخلص ساختہ بودند بہ وُرودِ آن مُبتہج و مسرور گردید سلامت باشند نمی خواہد کہ تصدیع ایشان بدہد بغیر آنکہ مدّاحیِ این سلسلۂ علیّہ نقشبندیہ نماید مخدوما در عباراتِ اکابرِ این سلسلۂ علیّہ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع شدہ است کہ نسبتِ ما فوقِ ہمہ نسبتہا است از نسبتِ حضور و آگاہی خواستہ اند و حضوری کہ نزدِ ایشان مُعتبر است حضورِ بے غیبت است کہ تعبیر ازان بیاد داشت نمودہ اند پس نسبتِ این عزیزان از یاد داشت باشد و یاد داشت کہ بفہمِ قاصر این فقیر قرار یافتہ است مبنیِ برین تفصیل است تجلّیِ ذاتی عبارت از ظہورِ حضورِ حضرتِ ذات است تعالیٰ و تقدّس و حضورِ آن سبحانہ بے ملاحظۂ اسما و صفات و شئون و اعتبارات و آن تجلّی را برقی گفتہ اند یعنی لمحِ یسیر از تفاعُلِ شئون و اعتبارات متحقّق میشود و باز در پردۂ شئون و اعتبارات متواری میگردد پس برین تقدیر حضورِ بے غیبت متصوّر نباشد بلکہ لمحِ یسیرِ حضور است و اغلبِ اوقات غیبت پس این نسبت نزدِ این عزیزان معتبر نباشد و حال آنکہ این تجلی را مشائخ سلاسلِ دیگر نہایۃ النہایۃ گفتہ اند و ہر گاہ این حضور دوام پذیرد و اصلاً استتار قبول نکند و ہموارہ بے پردۂ اسما و صفات و شئون و اعتبارات متجلی شود حضورِ بے غیبت خواہد بود پس نسبتِ این اکابر را با نسبتہائے دیگران قیاس باید نمود

وبے تکلف فوقِ ہمہ باید داشت این قسم حضور اگرچہ پیشِ اکثر مردم مستبعد مے نماید اما

هَنِيْئًا لِّاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْكِيْنِ مَا يَتَجَرَّعُ

این نسبتِ علیّہ برنہجی غرابت پیدا کردہ است کہ اگر فرضاً پیشِ اربابِ ہمین سلسلۂ بزرگ گفتہ شود یحتمل کہ اکثر آنہا در مقامِ انکار آیند وباور ندارند نسبتے کہ الحال درمیانِ اربابِ این خانوادۂ بزرگ متعارف شدہ است عبارت از حضورِ حق است سبحانہ وشہودِ او تعالیٰ بروجہی کہ از وصفِ شاہدی ومشہودی منزہ باشد وتوجہی است معرا از جہاتِ ستہ متعارفہ اگرچہ جہتِ فوق متوہم باشد وبظاہر دوام پذیرد این نسبت در مقامِ جذبہ فقط نیز متحقق میگردد وفوقیتِ آنرا وجہی ظاہر نیست بخلافِ یاد داشت بمعنی سابق کہ حصولِ آن بعد از تمامی جہتِ جذبہ ومقاماتِ سلوک است وعلوِّ درجۂ آن بر ہیچ احدی مخفی نیست اگر خفائے ہست در حصولِ اوست وبس حاسدے اگر از حسد انکار نماید وناقصی از نقصِ خود جحود نماید معذور است

قاصرے گر کند این طائفہ را طعنِ قصور حاشَ لِلّٰہ کہ برارم بزبان این گلہ را

ہمہ شیرانِ جہان بستۂ این سلسلہ اند روبہ از حیلہ چسان بگسلد این سلسلہ را

والسلام اولاً وآخراً

مکتوب (۲۸) بست وہشتم

نیز بخواجۂ عمک صدور یافتہ در علوِّ حال اما بعبارتے تحریر یافتہ است کہ موہم تنزل وتبعد است مرحمت نامۂ گرامی کہ از روئے کرم نامزدِ این مخلص ساختہ بودند بورود آن مبتہج گردید وبمطالعۂ آن مشرف گشت چہ نعمتی است کہ آزادان یا دگرفتاران کنند وچہ دولتیست کہ رسیدگان غمخوارگیِ مہجوران نمایند بیچارۂ مہجور چون خود را شایانِ وصال نیافت

بضرورت محمولِ زاویۂ ہجران گشت و از قُرب گریختہ بہ بُعد آرام گرفت و از اِتصال بانفصال قرار یافت و چون در اختیارِ آزادی گرفتاری ندید بہ منّت گرفتاری گزید

چون طمع خواہد زمن سلطانِ دین — خاک بر فرقِ قناعت بعد ازین

بعبارتِ نامربوط و اشاراتِ پراگندہ زیادہ برین چہ تصدیعِ ایشان نماید ثبّتنا اللّٰہ تعالٰی وایّاکم علی متابعۃِ سیّدِ المرسلین علیہ وعلی آلہٖ من الصلوٰتِ افضلُہا ومن التسلیماتِ اکملُہا

مکتوب (۲۹) بست و نہم

الممتحان ۱

بشیخ نظام تھانیسری صدور یافتہ در بیانِ ترغیب در ادائے فرائض و رعایت سُنَن و آداب و قلّتِ مبالات در ادائے نافلہ در جنبِ فرائض و منع نمودن از ادائی نماز خفتن در نصفِ اخیر از شب و منع کردن از تجویزِ نمودنِ خوردنِ آبِ مستعمل وضو و منع کردن از تجویزِ نمودنِ مریدان کہ سجدہ کنند عصمنا اللّٰہ سبحانہ وایّاکم عن التعصّبِ والتعسّفِ وخفّانا وایّاکم عن التلہّفِ والتاسّف بحرمۃِ سیّدِ البشرِ المنفیِّ عنہ نَیْغُ البصرِ علیہ وعلی آلہٖ من الصلوٰتِ اتمّہا ومن التسلیماتِ اکملُہا مقرّباتِ اعمال یا فرائض اند یا نوافل نوافل را در جنبِ فرائض ہیچ اعتبار نیست ادائے فرضی از فرائض در وقتی از اوقات بہ از ادائے نوافلِ ہزار سالہ است اگرچہ بہ نیّتِ خالص ادا شود ہر نفلیکہ باشد از صلوٰۃ و زکوٰۃ و صوم و ذِکر و فِکر و امثالِ اینہا بلکہ گوئیم کہ رعایتِ سُنّتے از سُنَن و ادبی از آداب در حینِ ادائے فرائض نیز ہمین حکم دارد منقول است کہ روزے امیر المؤمنین حضرتِ فاروق رضی اللّٰہ تعالٰی عنہ نمازِ بامداد را بجماعت گذاردند بعد از فراغ از صلوٰۃ در قوم نگاہ کردند شخصے را از اصحاب خود در آن وقت نیافتند فرمودند کہ

فلانی بجماعت حاضر نشد حاضران عرض کردند که او اکثر شب بیدار میباشد بحتمل که در ینوقت خوابش برده باشد فرمودند که اگر تمام شب خواب میکرد و نماز بامداد را به جماعت می گزارد بهتر می بود پس رعایتِ آدابی و اجتناب از مکروهی اگرچه تنزیهی باشد فکیف که تحریمی بمراتب از ذکر وفکر ومراقبه وتوجه بهتر باشد آرے این امور باین رعایت واجتناب اگر جمع کند فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِیْمًا وَبِدُوْنِهٖ خَرْطُ الْقَتَادِ مثلاً تصدق دانگی در حساب زکوة همچنانکه از تصدقِ جبالِ عظام از ذهب بطریقِ نفل بمراتب بهتر است رعایتِ ادبی از آداب در تصدقِ آن دانگ مثلاً آنرا به فقیر قریب دادن نیز بمراتب ازان بهتر است پس نمازِ خفتن را در نصفِ اخیر از شب گزاردن وآن تاخیر را وسیلهٔ تاکیدِ قیامِ لیل ساختن بسی مستبعد باشد چه نزدِ حنفیه رضی الله تعالیٰ عنهم اداءِ نمازِ خفتن در آنوقت مکروه است ظاهرا ازین کراهت کراهتِ تحریمیه اراده دارند زیرا که اداءِ نمازِ خفتن را تا نصفِ لیل مباح داشته اند واز نصف آن طرف مکروه گفته اند پس مکروهی که مقابلِ مباح است مکروهِ تحریمی است ونزدِ شافعیه در آنوقت اداءِ نمازِ خفتن جائز نیست پس بواسطهٔ قیامِ لیل وحصولِ ذوق وجمعیت در آنوقت مرتکبِ این امر گشتن بسیار مستبعد است آنرا برائے این غرض تاخیر اداءِ وتر هم کافیست وآن تاخیر مستحب است هم وترِ در وقتِ نیک ادامی یابد وهم غرضِ قیامِ لیل وبیداریِ وقتِ سحر میسر گردد پس ترکِ این عمل باید نمود وصلواتِ گذشته را قضا باید کرد امامِ اعظم کوفی رضی الله تعالیٰ عنه بواسطهٔ ترکِ ادبے از آدابِ وضوئے نمازِ چهل ساله را قضا فرمودند وایضاً آبِ مستعمل که ازاله حدث نموده باشد یا به نیتِ قربت استعمال کرده باشند در وضو تجویز نه کنند که مردم آن آب را بخورند که آن آب نزدِ امامِ اعظم نجسِ مغلظ است وفقها منع خوردنِ آن آب کرده اند وخوردنِ آنرا مکروه داشته اند آرے

بقیهٔ آبِ وضو را خوردن شفا گفته اند اگر از اعتقاد کسے طلب نماید ازان آب بدهند
این فقیر را درین دفعه در دهلی مثلِ این ابتلا واقع شده بود بعضی از یاران را در واقعه نموده بود
که آبِ مستعمل وضوء فقیر را بخورند والّا ضررِ عظیم لاحق خواهد شد هر چند دفع کرد فائده نکرد بکتب
فقهیّه رجوع نمود مخلصی پیدا شد که اگر بعد از ثلثیتِ غسل نیتِ قربت نکنند در مرتبهٔ چهارم
آب مستعمل نمی شود باین حیله تجویز نموده آبِ غسلِ چهارم را بے نیتِ قربت بخورد نشد
داد و ایضاً مردمِ معتمد نقل کرده اند که بعضی از خلفاءِ شما را مریدانِ ایشان سجده میکنند
بزمین بوس هم کفایت نمیکنند شناعتِ این فعل اظهر من الشمس است منع شان بکنید
و تاکید در منع نمائید اجتنابِ این قسم افعال از همه کس مطلوب است علی الخصوص شخصی که
باقتداءِ خلق خود را برآورده باشد اجتنابِ این قسم افعال او را از اشدِ ضروریات است
که مقلدان با عمالِ او اقتدا خواهند کرد و در بلا خواهند افتاد و ایضاً علومِ این طائفه علومِ
احوال است و احوال مواریثِ اعمال اند و کسی را از علومِ احوال میراث بود که اعمال را
درست کرده باشد و بحقِ آن قیام نموده و اعمال را تصحیح وقتی میسّر شود که اعمال را بشناسد
و کیفیتِ هر عمل بداند و آن علم احکامِ شرعی است از نماز و روزه و سائرِ فرائض و علم
معاملات و نکاح و طلاق و مبایعات و علمِ هر چیز که حق سبحانه و تعالیٰ بر و واجب ساخته است
و را بدان دعوت فرموده است و این علوم اکتسابیه است از آموختنِ آن هیچکس را چاره
نیست و علم میانِ دو مجاهده است یکے مجاهده در طلبِ آن قبل از حصول و مجاهدهٔ دوم
در استعمالِ آن بعد از حصول پس باید همچنانکه در مجلسِ شریف از کتبِ تصوّف مذکور
میشود از کتبِ فقهیّه نیز مذکور شود و کتبِ فقهیه بعبارات فارسی بسیار اند مثلِ مجموعه خانی و
عمدة الاسلام و کنز فارسی بلکه از کتبِ تصوّف اگر مذکور نشود باک نیست که آن باحوال تعلق دارد

و در قال در نمی آید و از کتبِ فقہی مذکور ناشدن احتمالِ ضرر دارد و زیادت چہ اطناب نماید اَلْقَلِیْلُ یَدُلُّ عَلَی الْکَثِیْرِ ؎

اندکے پیشِ تو گفتم غمِ دل ترسیدم کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است

رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ کَمَالَ اِتِّبَاعِ حَبِیْبِہٖ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ

مکتوب سی ام (۳۰)

در بیانِ شہودِ آفاقی و انفسی و تفرقہ در میانِ شہودِ انفسی و تجلی صوری و در بیانِ علوِّ شانِ مقامِ عبدیت و مطابقتِ علومِ آنمقام با علومِ شرعیہ و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ

ملا محمد صدیق کہ از جملۂ قدیم الخدمتانِ این درگاہ است میفرمودند کہ این مکتوب نیز بشیخ نظام تھانیسری صدور یافتہ است شَرَّفَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِکَمَالِ الْاِتِّبَاعِ الْمُحَمَّدِیِّ وَزَیَّنَکُمْ بِالزِّیِّ السَّنِیِّ الْمُصْطَفَوِیِّ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوٰاتِ اَفْضَلُہَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُہَا نمیدانم چہ نویسم اگر سخن از جنابِ قدسِ مولائی خود تعالیٰ و تقدس بر زبان می آرم محض کذب و افترا کردہ باشم جنابِ کبریائی او از ان بلند تر است کہ زبان زدۂ مثلِ من ہرزہ گوئی گردد چون از ہیچون چہ گوید محدث از قدیم چہ جوید مکانی در لامکانی تا چند پوید بیچارہ از بیرونِ خود چیزے ندارد و در ماورائے خود گزے ندارد۔ ؎

ذرہ گر بس نیک و ور بس بد بود گرچہ عمرے تنگ زند در خود بود

این معنی ہم در سیرِ انفسی کہ بنہایت کار میسر شود میسر است حضرت خواجۂ بزرگ خواجہ نقشبند قدس اللّٰہ تعالیٰ سِرَّہُ الْاَقْدَسَ فرمودہ اند اہل اللہ بعد از فناء و بقا ہر چہ می بینند

درخود می بینند و هر چه می شناسند درخود می شناسند و حیرتِ ایشان در وجودِ خود
است و فِیْ اَنْفُسِکُمْ اَفَلَا تُبْصِرُوْنَ پیش ازین هر سیرے که هست داخلِ سیرِ آفاقی است
که حاصلش بیحاصلی است اِطلاقِ لفظِ بیحاصلی نسبت بحصولِ اصلِ مطلب است
وَاِلَّا آن نیز از جملهٔ شرائط و مُعِدّات است از شهودِ اَنفسی کسے در توهّم نیفتد و آنرا در رنگِ
شهودِ تجلّیِ صوری که در نفس متجلّی له است تخیّل نکند حاشا و کلّا تجلّیِ صوری هر قسم که باشد
داخلِ سیرِ آفاقی است و در مرتبهٔ علم الیقین حاصل است و شهودِ اَنفسی در مرتبهٔ حق الیقین
است که نهایتِ مراتبِ کمال است و اطلاقِ لفظِ شهود در ینمقام از تنگیِ میدانِ عبارت
است وَاِلَّا همچنانکه مطلبِ ایشان بچون و بچگونه است نسبتِ ایشان بآن مطلب
نیز بچون و بچگونه است چون را به بچون راه نیست ۔ **مثنوی**

انصالے بے تکیّف بے قیاس — هست ربّ الناس را با جانِ ناس
لیک گفتم ناس را نَسناس نه — ناس غیر از جانِ جانِ جان شناس نه

و منشاء توهّم اتحادِ شهودِ اَنفسی با شهودِ صوریِ مذکور حصولِ بقائے شخص است در هر دو
مقام چه تجلی صوری مُفْنِی نیست اگرچه فی الجمله رفعِ قیدی از قیود می نماید اما تا حدِّ فنا
نمیرساند پس بقیهٔ وجودِ سالک در آن تجلّی حاصل است و سیرِ اَنفسی خود بعد از فنائے اتمّ
و بقائے اکمل است پس لاجرم از قلّتِ معرفت تفرقه درمیانِ این دو بقا نمی توانند کرد
ناچار حکم باتحاد می نمایند اگر معلوم کنند که بقائے ثانی نزدِ ایشان معبّر به بقائے باللّٰه است
و آن وجود را وجودِ مَوْهُوبِ حقّانی می گویند شاید ازین توهّم خلاص شوند اینجا کسے نگوید
که بقائے باللّٰه عبارت از یافتنِ خود است عینِ حق تعالیٰ و تقدّس نه چنین است اگر
اینمعنی از بعضے عباراتِ اینقوم مستفاد شود آنرا جواب گوئیم که این بقا در مقامِ جذبه بعضی را

بعد از استهلاک و اضمحلال که شبهه به فنا است دست میدهد و اکابر نقشبندیه
قدس الله تعالی اسرارهم تعبیر ازان بوجودِ عدم می کنند و این پیش از فنا است این را
زوالی متصور است بلکه واقع است گاهی اورا ازوی می ستانند و گاهی باز میدهند و
بقائی که بعد از فنائی اتم است از زوال مصون و از خلل محفوظ است فنائی ایشان فنائے
وائمی است در عینِ بقا فانی است و در عینِ فنا باقی فنا و بقا که زوال پذیر ند از جملهٔ
احوال و تلوینات است و در ما نحن بصددِ نه چنین است حضرت خواجهٔ
نقشبند قدس الله تعالی سرّه فرموده اند وجودِ عدم بوجودِ بشریّته عود میکند اما وجودِ فنا
بوجودِ بشریّته عود نمیکند پس هر آئینه وقتِ ایشان دائمی باشد و حالِ ایشان سرمدی بل
لا وقت لهم و لا حال کار ایشان با موقّت اوقات است و معاملهٔ ایشان با محوّل احوال
پس قبولِ زوال مخصوص بوقت و حال گشت و آنکه از حال و وقت گزشت از زوال محفوظ
ماند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ کسی گمان نکند که دوامِ
وقت باعتبار بقائے اثر آنوقت از تعیّن وغیره اطلاق کرده اند لا بل الدّوام لِعَيْنِ
الْوَقْتِ وَالْاِسْتِمْرَارُ لِنَفْسِ الْحَالِ اِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ الْحَقِّ شَيْئًا بل نقول اِنَّ
بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ سخن بتطویل انجامید بر سرِ اصل سخن آئیم گوئیم که چون مجالِ سخن
در فضائے قدسِ ایزدی جلّ شانه نیست پس از مقامِ بندگی و ذُلّ و انکسارِ خود سخن کنیم
مقصود از خلقتِ انسانی اداءِ وظائفِ بندگی است و اگر در ابتداء وسط عشق و محبّت
داده اند مقصود قطعِ تعلقِ اوست از ماسوای جنابِ قدس جلّ سلطانهٔ عشق و محبّت هم از
مقاصد نیستند از برائے حصولِ مقامِ عبودیّت اند بندهٔ خدا جلّ شانهٔ وقتی شود که از
گرفتاری و بندگیِ غیرِ او تعالی بتمام خلاص شود و عشق و محبّت وسیلهٔ انقطاع بیش نیستند

بیک سلسلهٔ علیه دوقع میشود عبارات اکابر — درود بمکی اتم آلمی است جل جلاله — گویند اینجا عین عارف است این چه دا — از راه عجب و محبت بر مرگ سالک — گردد سالک که خود را و اوصاف خود را — که دنیا و دوجود عدم جلالت — از مخلوق است بان مخلوق هیچ و پوچ است — بقائے که بر عدم و دوجود عدم عبارت — و احتمال دارد که وجود و عدم عبارت — از مخلوق حالات عدمیه باشد — هیچ نباشدن و صف عدم در — سالک — و این عدم و دیعت وجود و عدم — هیچ اول فنا و بقا است در حضرت — جذبه — این ظهور را دوام نیست — پس فنا و بقا کبران ترتب ندارد — نباشد از خود بوجود ترقی — تا آن ظهور را دوام است — مشاهدی است دیگر — گشت وجود از شهود — از مخلوق حضرت خود نمود — قول هم — فنائے اتم و اکمل هیچ فنا تحقیق کرد — بقائے اتم و اکمل بعد فنا تحقیق کرد — عبارت از ارشاد بعضی مشائخ است — بر عبارت بعضی مشائخ — از بقا است که بر فنا حقیقی ترتب شود — بیچون و چرا است — و وجود بعد فنا — بیچون و چرا است — و وجود بعد فنا — بیچون و چرا است — و وجود بعد فنا

لہٰذا نہایت مراتبِ وِلایت مقامِ عبدیت است و در درجاتِ ولایت فوقِ عبدیت
مقامی نیست و درین مقام خود را با مولائی خود ہیچ مناسبت نمی یابد اِلّا اِلاحتیاج
مِنْ جَانِبِہٖ وَالْاِسْتِغْنَاءُ الْاَتَمُّ ذَاتًا وَصِفَۃً مِنْ جَانِبِ الْمَوْلٰی تَعَالٰی وَتَقَدَّس
نہ آنست کہ ذاتِ خود را با ذاتِ او تعالیٰ و صفاتِ خود را با صفاتِ او عزّ سلطانہٗ و افعالِ
خود را با افعالِ او سبحانہ بہ ہیچ وجہ مناسب داند اطلاقِ ظلّیت ہم از جملۂ مناسبات است
ازین ہم تنزّہ مینمایند او را سبحانہ خالق و خود را مخلوق میدانند بیش ازین بہیچ چیز جرأت
نمی نمایند توحیدِ فعلی کہ جمعی را در اثنا راہ دست میدہد و فاعل جز حق را سبحانہ نمی یابند
این بزرگواران میدانند کہ خالقِ این افعال یکیست نہ مباشرِ آن افعال کہ این سخن خود نزدیکست
کہ بزندقہ رساند این را بمثالی واضح گردانیم مثلاً شعبدہ بازی در پردہ نشستہ صورتہائے
جماد چند را در حرکت می آرد و افعال غریبہ در انہا ایجاد مینماید جماعۂ کہ حدید البصر اند میدانند کہ
جاعلِ این افعال دران صورتہائی جمادیہ آن شخصِ پردہ نشین است اما مباشرِ این افعال
ہمان صُوَر اند لہٰذا میگویند کہ صورت متحرک است نمیگویند کہ شعبدہ باز متحرک است نفس الامر
درین حکم محق اند شرائع انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات ہمین حکم ناطق اند و حکم
بوحدتِ فعل از جملہ سکریات است بل الحق الصریح ان الفاعل متعدد و خالق
الافعال واحد و ہمچنین است کلامی کہ در توحیدِ وجود گفتہ اند مبنای آن سکرِ وقت و
غلبۂ حال است علامتِ درستیِ علوم لدنیہ مطابقت است با صریحِ علومِ شرعیہ اگر
سرِ موئی تجاوز است از سکر است والحق ما حققہ العلماء من اہل السنۃ والجماعۃ
وما سوی ذلک اما زندقۃ والحاد او سکرِ وقت و غلبۂ حال و این تمام
مطابقت در مقامِ عبدیت میسّر است و ماورائی این نحوی از سکر متحقق است

گر بگویم شرحِ این بیحد شود

شخصے از خواجہ نقشبند قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی سِرَّہُ الْاَقْدَس سوال کرد کہ مقصود از سلوک چیست فرمودند تا معرفتِ اجمالی تفصیلی گردد و استدلالی کشفی شود نفرمودند تا معرفتِ زاید بر معارفِ شرعیہ حاصل کند اگرچہ در راہ امورِ زایدہ پیدا میشوند اما اگر بنہایتِ کار رسانند آن زواید ہبائاً منثوراً میگردند و ہمان معارفِ شرعیہ بروجہ تفصیل معلوم میگردند و از ضیقِ استدلال بہ فضائے اطلاق کشف می آیند یعنی ہمچنانکہ نبی عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَام آن علوم را از وحی اخذ میکرد این بزرگواران بطریقِ الہام آن علوم را از اصل اخذ میکنند علماء این علوم را از شرائع اخذ کردہ بطریقِ اجمال آوردہ اند ہمان علوم چنانکہ انبیا را عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ حاصل بود تفصیلاً و کشفاً ایشان را نیز بہمان نہج حاصل میشود اصالت و تبعیت در میان است باین قسم کمال از اولیاءِ کُمَّل بعضے ایشانرا بعد از قرونِ متطاولہ و ازمنۂ متباعدہ انتخاب می فرمایند بخاطر بود کہ یک مسئلۂ اجمالی استدلالی را مفصّل بنویسیم اما کاغذ کوتاہی کرد شاید حکمتِ خداوندی جل سلطانہ درین بودہ باشد۔ وَالسَّلَامُ ؛

مکتوب سی و یکم (۳۱)

بہ شیخ صوفی صدر یافتہ در بیان حقیقتِ ظہور توحیدِ وجودی و قرب و معیتِ ذاتی او تَعَالٰی وَتَقَدَّس و گذشتن ازین مقام با بعضے اسولہ و اجوبہ کہ تعلق بتحقیقِ این مقام دارند ثَبَّتَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی عَلٰی مُتَابَعَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْہِمْ وَعَلٰی اٰلِہِمْ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُہَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُہَا شخصے کہ در مجلسِ شریف ایشان بود

نقل کرد که یکے از درویشانِ بیان شیخ نظام تھانیسری در آن مجلس ازین فقیر مذکور ساخت و گفت که او انکار وحدتِ وجود مینماید آن شخصِ ناقل ازین فقیر التماس نمود که آنچه حقیقت است درین باب بخدامِ ایشان بنویس که مردم ازین نقل تا چه فرا بگیرند و در سوءِ ظن نیفتند که اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ اجابتہ لمسئولہ بچند کلمہ مصدع گشت مخدوما مکرما معتقدِ فقیر از خوردی بارِ مشربِ اہلِ توحید بود والد فقیر قدس سرہ بظاہر برہمین مشرب بوده اند و بر سبیلِ دوام بہمین طریق اشتغال داشته اند باوجودِ حصول نگرانی تمام در باطن که بجانب مرتبہ بی کیفی داشته اند و بحکمِ ابن الفقیہ نصف الفقیہ فقیر را ازین مشرب از روئے علم حظ وافر بود و لذتِ عظیم داشت تا آنکه حق سبحانہ و تعالیٰ به محضِ کرمِ خویش بخدمت ارشاد پناہی حقائق و معارف آگاہی مؤیدِ الدین الرضی شیخنا و مولانا و قبلتنا محمد الباقی قدّس سنا اللّٰہ تعالیٰ بسرّہٖ رسانید و ایشان به فقیر طریقهٔ علیه نقشبندیه تعلیم فرمودند و توجهِ بلیغ بحالِ این مسکین مرعی داشتند بعد از ممارسته این طریقهٔ علیه در اندک مدت توحیدِ وجودی منکشف گشت و غلوی درین کشف پیدا شد علوم و معارفِ این مقام فراوان ظاہر گشتند و کم دقیقه از دقائق این مرتبه ماندہ باشد که آنرا منکشف نه گردانیدند دقائقِ معارفِ شیخ محی الدین ابن العربی را کما ینبغی لائح ساختند و تجلی ذاتی که صاحب فصوص آنرا بیان فرموده است و نہایتِ عروج جز آن را نمی داند و در شانِ آن تجلی میگوید وَمَا بَعْدَ هٰذَا اِلَّا الْعَدَمُ الْمَحْضُ بان تجلی ذاتی مشرف گشت و علوم و معارفِ آن تجلی را که شیخ مخصوص بخاتم الولایه میدانند نیز به تفصیل معلوم شدند و سُکرِ وقت و غلبهٔ حال درین توحید بحدّے رسید که در بعضی عریضها که بحضرت خواجه نوشته بود این دو بیت را که سراسر سُکر است نوشته بود۔ رباعی

اے در یقاکین شریعت ملتِ اعمائی است ملتِ ما کافری و ملتِ ترسائی است

کفر و ایمان نسبت در وے آن پری زیبائی است کفر و ایمان ہر دو اندر راہِ ما یکتائی است

و این حال تا مدتِ مدید کشید و از شہور سنین انجامید ناگاہ عنایتِ بیغایتِ حضرت اللہ جل سلطانہ از دریچۂ غیب در عرصۂ ظہور آمد و پردۂ روپوش بیچونی و بیچگونی را برانداخت علوم سابق کہ مُنبئی از اتحاد و وحدتِ وجود بودہ اندر رُو بزوال آوردند و اِحاطہ و سریان و قرب و مَعیتِ ذاتیہ کہ دران مقام منکشف شدہ بود مستتر گشتند و بہ یقین یقین معلوم گشت کہ صانع را جل شانہ با عالم ازین نسبتہائی مذکورہ ہیچ ثابت نیست اِحاطہ و قربِ او تعالیٰ علمی است چنانچہ مقرّرِ اہل حق است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم و او سبحانہ با ہیچ چیز متحد نیست او او است و تعالیٰ و تقدس و عالَم عالَم او سبحانہ بیچون و بیچگونہ است و عالَم سراسر بداغ چونی و چگونگی متسم بیچون را عینِ چون نتوان گفت و واجب تعالیٰ را عینِ ممکن نتوان خواند قدیم ہرگز عینِ حادث نشود و ممتنع العدم عینِ جائز العدم نگردد و انقلابِ حقائق محالست عقلاً و شرعاً و صحتِ حمل یکے بر دیگرے ممتنع است اصلاً و ابداً عجب است کہ شیخ محی الدین و تابعان او ذاتِ واجب تعالیٰ را مجہولِ مطلق میگویند و محکوم علیہ بہیچ حکمی نمیدانند مع ذلک احاطہ ذاتی و قرب و مَعیتِ ذاتیہ اثبات مینمایند و مَا ھُوَ اِلَّا حُکْمٌ عَلَی الذَّاتِ تَعَالٰی وَ تَقَدَّس فَالصَّوَابُ مَا قَالَہُ الْعُلَمَاءُ مِنْ اَھْلِ السُّنَّۃِ مِنَ الْقُرْبِ الْعِلْمِیِّ وَالْاِحَاطَۃِ الْعِلْمِیَّۃِ و در زمانِ حصولِ علوم و معارفِ سنافی مشربِ توحیدِ وجودی این فقیر را اضطرابِ تمام بود کہ ورائی این توحید امرِ دیگر عالی تر نمیدانست و بتضرّع و زاری دعا میکرد کہ این معرفت زائل نگردد تا آنکہ محبوب بتمام از روئے کار زائل گشتند و حقیقت کما ینبغی منکشف شد و معلوم گشت کہ عالم ہر چند مرایائے کمالاتِ صفاتی است و مجالی ظہوراتِ اسمائی اما مظہرِ عینِ ظاہر نیست و ظلّ عینِ اصل نہ چنانکہ مذہب اہلِ توحیدِ وجودیست

---

۱ نسخہ ناوسنین بمح سنہ یعنی بمح شہر باشد ۲ قولہ احاطہ یعنی محیط بودن حق تعالیٰ ۳ قولہ من وما فہم محیط الا انہ کل شیء الخ یعنی نمی تواند کہ دلیل گردد ۴ قولہ بیان یعنی نمی تواند ۵ قولہ اول کلام یعنی محیط است ۶ قولہ

پس ایمان آریم کہ در تعالیٰ محیط است

این مبحث بمثالے واضح گردد مثلاً عالمی ذوفنونے خواست کہ کمالاتِ متنوعۂ خود را در گوناگون
عرصۂ ظہور جلوہ دہد و خفایائے مستحسنۂ خود را در معرضِ وضوح آرد ایجادِ حروف و اصوات
آوازہا
نمود و در مرایائے آنہا آن کمالاتِ مخفیہ را ظاہر ساخت درینصورت نتوان گفت کہ
در آئینہائے حروف و اصوات
این حروف و اصوات کہ مجالے و مرایائے آن کمالاتِ مخفیہ شدہ اند عینِ آن کمالات اند
یا محیطِ آن کمالات اند بالذات یا قریب اند بآنہا بالذات یا معیتِ ذاتیہ دارند بلکہ نسبت
درمیانِ ایشان دالیت و مدلولیت است حروف و اصوات دوال بیش نیستند
دلالت کنندگان
بران کمالات و آن کمالات بر صرافتِ اطلاقِ خود اند آن نسبتہا کہ پیدا شدہ است ازوے
یعنے معیت و احاطہ و قرب معیت بالذات
اوہام و خیالات است فی الحقیقۃ ازان نسبتہا ہیچ ثابت نیست لیکن چون درمیانِ آن کمالات
و این حروف و اصوات مناسبتِ ظاہریۃ و مظہریۃ و مدلولیۃ و دالیۃ متحقق است ہمین مناسبت
بعضے را بواسطۂ بعضے عوارض باعثِ حصولِ آن نسبتہائے وہمیہ میگردد و نفس الامر آن کمالات
یعنے نسبت اتحاد و قرب معیت ذاتیہ و احاطہ ذاتی یعنے در واقع
از جمیعِ این نسب معرا و مبرا است و ما نحن فیہ نیز غیر از علاقۂ دالیۃ و مدلولیۃ و ظاہریۃ و مظہریۃ
نیست عالم علم بر وجودِ صانع خود است تعالیٰ و تقدس و مظہر است مر ظہورِ کمالاتِ اسمائی
و صفاتِ او را سبحانہ و ہمین علاقہ بعضے را بواسطہ بعضے عوارض باعثِ بعضی احکامِ وہمیہ
یعنے علاقۂ دالیت و مدلولیت و ظاہریت و مظہریت
میگردد بعضے را کثرتِ مراقباتِ توحید بریں احکام می آرد کہ صورتِ آن مراقبات
تفصیل است مر عوارض را کہ باعث بعضے احکام گردیدہ اند
در متخیلہ نقش مے بندد و بعضے دیگر را علمِ توحید و تکرارِ آن بنحوی از ذوق بآن احکام
قوت خیالیہ
می بخشد و این ہر دو صورتِ توحید معلول اند و داخلِ دائرۂ علم بحال کار می ندارند و بعضی
ضعیف اند
دیگر را منشأ این احکام غلبۂ محبت است کہ بواسطۂ استیلاءِ حبِ محبوب غیرِ محبوب از نظرِ
محب
محب می خیزد و جز محبوب ہیچ نمی بیند نہ آنکہ در نفس الامر غیرِ محبوب ہیچ نیست کہ آن
مخالفِ حس و عقل و شرع است و گاہے ہمین محبت باعثِ حکم باحاطہ و قربِ ذاتی میگردد
چہ حس و عقل و شرع بوجود اشیاء حکم میکنند

و این قسم توحید اعلیٰ از دو قسم سابق است و داخل دائرهٔ حال هر چند مطابق نفس الامر و موافق شریعت نیست و تطبیق آن بشریعت و نفس الامر تکلف محض است در رنگ تکلفات پردهٔ فلسفیه که اسلامیین اینها میخواهند که اصول فاسدهٔ خود را بقوانین شرعیه مطابق سازند کتاب اخوان الصفا و مثل آن ازین قبیل است غایة ما فی الباب خطائی کشفی حکم خطائے اجتهادی دارد که ملامت و عتاب ازان مرفوع است بلکه یک درجه از درجات صواب در حق او متحقق است این قدر تفاوت دارند که مقلدان مجتهد حکم مجتهد دارند و درجه از درجات صواب بر تقدیر خطا نیز مییابند بخلاف مقلدان اهل کشف که معذور نیستند و از درجهٔ صواب بر تقدیر خطا محروم اند چه الهام و کشف بر غیر حجت نیست و قول مجتهد بر غیر حجت است پس تقلید اول بر تقدیر احتمال خطا جائز نباشد و تقلید ثانی بر تقدیر احتمال خطا جائز است بلکه واجب و شهود بعضی از سالکان که در مرایائے تعینات کونیه است نیز از قبیلهٔ احکام سابقه است و این شهود را شهود وحدت در کثرت یا شهود احدیت در کثرت نامیده اند زیرا که واجب تعالیٰ و تقدس که نه چون و نه چگونه است هرگز در مرایائے چونی نگنجد و در مجالی چندی نیاید۔ لامکانی در مکان گنجائیش ندارد و بیچون را بیرون دائرهٔ چون باید جست لامکانی را ماورائے مکان باید طلبید آنچه در آفاق و انفس دیده میشود آیات اویند سبحانه و تعالیٰ و تقدس قطب دائرهٔ ولایت یعنی حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالیٰ سره الاقدس فرموده اند که هر چه دیده شود و شنیده شود و دانسته شود آن همه غیر است بحقیقة کلمهٔ لا نفی آن باید کرد ملت

در تنگنائے صورت معنی چگونه گنجد — در کلبهٔ گدایان سلطان چه کار دارد

صورت پرست غافل معنی چه داند آخر — کو با جمال جانان پنهان چه کار دارد

اگر گویند که در عبارات اکثر مشائخ چه نقشبندیه و چه غیر ایشان واقع شده است که صریح است

دَرِ وحدتِ وجود و احاطه و قرب و معیتِ ذاتیه و در شهودِ وحدت در کثرت و احدیت در کثرت
جواب گوئیم که این احوال و شهود در توسّطِ احوال ایشانرا روئے داده باشد و بعد ازان
ازین مقام گزرانیده باشند چنانچه این فقیر از احوالِ خود در ماتقدم (ماقبل) نوشته است جوابِ
دیگر آنست که جمعی را با وجود نگرانیِ تام در باطن بجانبِ احدیتِ صرف ظاهرِ ایشانرا که کثرتِ
بین است بآن احکام و آن شهود مشرف میسازند و در باطن نگرانِ احدیت اند و در ظاهر
مشاهدِ مطلوب اند در کثرت چنانچه از حالِ والدِ خود خبر داده است در اوائل این مکتوب۔ (این فقیر)
و تحقیقِ این جواب به تفصیل در رسالهٔ که در تحقیق مراتبِ وحدتِ وجود نوشته است نوشته شده
است (مبتدا) این مقام تحمّلِ زیادتی بر انچه مذکور شد ندارد گفته نشود که چون در نفسِ امر وجوداتِ متعدده (بمرہ) باشند
و قرب و احاطه ذاتیه نباشد و شهود وحدت در کثرت مطابقِ واقع نباشد پس حکمِ این بزرگواران
کاذب باشد چه غیرِ مطابقِ واقع و نفس الامر است زیرا که جواب گوئیم که این بزرگواران باندازهٔ
شهودِ خود این حکم کرده اند در رنگِ (مانند) آنکه شخصے حکم کند بآنکه صورتِ زید را در مرآت (آئینہ) دیده ام
این حکم نیز مطابقِ واقع نیست چه در مرآت آنصورت را مدیده است چه صورت در مرآت
اصلا نیست تا دیده شود آن شخص را درین حکم عُرفًا کاذِب نگویند هر چند مطابقِ نفس الامر (چه عرف بار تسام صورت در آئینہ قائل معتقد است)
نباشد که او درین حکم معذور است و ملامتِ کذب ازوی مرفوع است کما مرّ سابقًا (زیرا که شهود اعتقادی خود را بیان نموده)
مقصود از اظهارِ احوال که شایانِ استتار اند آنست تا دانسته شود که اگر قبولِ وحدتِ وجود (زائل) (چنانچه گذشت پیش ازین)
بوده است از کشف بوده است نه از روئے تقلید و اگر انکار است هم از الهام است (در پرده شدن) (از فقیر)
گنجائیشِ انکار ندارد و هر چند بر غیر مجت نیست جواب دیگر از برائے دفع شبه کذب (والہام)
آنست که افرادِ عالم با یکدیگر در بعضے امور اشتراک دارند و در بعضے دیگر امتیاز و همچنین
است اشتراک ممکن با واجب تعالیٰ و تقدس در بعضے امورِ عرضیه هر چند بالذات ممتاز اند (ممکن و واجب)

(مانند موجودیت و شیئیت و عالمیت و معلومیت جوہریت وغیرہا)

پس بر تقدیرِ غلبۂ محبت ما به الامتیاز از نظر مختفی میگردد و ما به الاشتراک در نظر می ماند پس
چیز یکه بیان هر دو مشترک است از امور عرضیه ۱۲ — چیز یکه ما به الامتیاز است ۱۲
در نیصورت اگر حکم بعینیتِ یک دیگر کنند مطابقِ واقع خواهد بود و کذب را اصلا مجال
با قیاسِ امور مشترکه ۱۲
نخواهد ماند و احاطۂ ذاتی و مثلِ آنرا نیز بر همین قیاس باید کرد وَالسَّلَامُ ۔

مکتوبِ سی و دوم (۳۲)

به مرزا حسام الدین احمد صدور یافته در بیانِ کمال که مخصوص باصحاب کرام است
رضوانُ اللهِ تعالی علیهم و از اولیاکم کسے بآن کمال مشرف شده است و در حضرتِ
مهدی بر وجهِ اتم ظهور خواهد یافت و آن کمال فوقِ نسبتِ جذبه و سلوک است
و در بیانِ آنکه کمالِ صناعت تتلاحقِ افکار است و زیادتیِ آن به تتابعِ انظار نسبتِ
بکسر اول پیشه و هنر ۱۲ — بهتر میتوان ۱۲ — جمع نظر بمعنے فکر ۱۲
پیر اگر بهمان صرافت بماند موجبِ نقصان است مرید رشید تواند که آنرا کامل سازد و مانا سب
ذلک ۔ التفات نامهٔ گرامی ورود یافت لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ ۔ که
دور افتادگان از یاد نرفته اند و به تقریبی مذکور میگردند ۔ ع

بارے بهیچ خاطرِ خود شاد میکنم

از عدمِ دریافتِ نسبتِ خاصهٔ پیر دستگیر عَلَیْهِ الرَّحْمَة نوشته بودند و سبب آنرا
خواجه محمد الباقی قدس سره ۱۲
پرسیده مخدوما شرحِ امثالِ این سخنان بطریقِ تحریر بلکه تقریر هم مناسب نمی نماید
تا در فهم کسے چه در آید و از انجا چه فرا گیرد حضور بشرطِ حسنِ ظن یا طولِ صحبتِ بهر نهج
به پیرِ طریقت ۱۲ — با لهجے ۱۲
که باشد در کار راست وَبدُونِه خَرْطُ الْقَتَاد ۔
یعنے بدون حضور و طول صحبت دست کشیدن از درخت خار دار در رنج کشیدن و محنت برداشتن است ۱۲
آسوده شبے باید و خوش مهتابے — تا با تو حکایت کنم از هر بابے

اما بحکمِ سوالے را جوابے باید اینقدر وامی نماید که هر مقامی را علوم و معارفِ دیگر است

مکتوبات امام ربانی

ع فرا بہ وزن سرا بمعنے پیش و نزدیک و دور و بالا و گاہے زاید مے آید ۱۲

واَحوال ومَواجید دیگر در مقامی مناسِب ذِکر وتوجّه است ودر مَقامِ دیگر تلاوت (یعنی خواندن کتاب) ونماز است مَقامی
مخصوص بجذبه است ومقامی بسُلوک ومقامی باین هر دو دولت مُمتَزج است (سیر انفسی، سیر آفاقی، از آمتزاج یعنی اختلاط) ومَقامی است
که از هر دو جهتهٔ جذبه وسلوک جدا است نه جذبه را با ومَسلاسی (سودگی یعنی علاقه) ونه سلوک را بآن تعلقی این مقام
بس شَگرف است اَصحاب آن سَرور عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ وَعَلَیْهِمْ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا
وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا باین مقام ممتاز اند وباین دولتِ عظمٰی مشرّف صاحبِ این مقام را
(بکسر اول وفتح کاف فارسی زیبا و بیگود و غیر ثابت ۶ کز جذبه است از سلوک و جذبه به سلوک ۱۲)
امتیازِ تمام است از اَرباب مقاماتِ دیگر و مشابهتے بایکدیگر کمتر دارند بخلافِ اَربابِ مقامات
(یعنی اَرباب این مقام) دیگر که بایک دیگر مشابهتے دارند وَلَوْ بِوَجْهٍ دُوْنَ وَجْهٍ این نسبت از گزشت اَصحاب
کِرام در حضرتِ مَهدی عَلَیْهِمُ السَّلَام بروجه اَتم ظهور خواهد یافت اِنْشَاءَ اللهُ تعالٰی از شَلاسِل
طبقات رحمهم الله سبحانه کم کسے ازین مقام خبر داده است فکیف که از عُلوم ومَعارفِ آن سخن
کرده باشد ذٰلِكَ فَضْلُ اللهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَاءُ وَاللهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ غایة ما فی الباب
اَصحابِ کِرام را این نسبت عزیز الوجود در اوّلِ قَدَم بظهور می آمد وبمرور (یعنی بعد از گذشتن مدتے) بکمال میرسید
و دیگرے را اگر باین دولت مشرّف می سازند وبر قَدَمِ نسبت اَصحابِ کِرام تربیت میدهند
بعد از قطعِ منازلِ جذبه وسُلوک وطیِ علوم ومَعارفِ آنها باین دولتِ عظمٰی مستعد
خواهد گشت ودر ابتدا ظهورِ این نسبتِ مخصوص ببرکتِ صحبتِ سید البشر است عَلَیْهِ وَعَلٰی
اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَمّا تواند بود که از مُتابِعانِ او نیز کسے را
باین برکت مشرّف سازند تا صحبتِ او نیز در ابتدا سببِ ظهورِ این نسبتِ عَلیّه گردد۔ ۵

فیضِ روح القدس اَر باز مدد فرماید دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد

درین وقت درین نسبت هم اندراج النهایة فی البدایة متحقّق شود چنانکه در صورتِ تقدم
جذبه بر سلوک متحقّق است زیاده برین بیان گنجائش ندارد۔ **لشعر**

۵ این فضلِ حق است بحانهٗ عنایت میفرماید هر که را خواهد وحق بحانه خداوند فضلِ عظیم است۔ واین کریمه است واقعه در سورهٔ جمعه وپاره قد سمع ۱۲

وَمَنْ بَعْدِ هٰذَا مَا يَدِقُّ وَصْفُهُ وَمَا كَتَمَهُ أَحْظَى لَدَيْهِ وَأَجْمَلُ

بعد ہذا اگر ملاقات واقع شد و از جانب مستمعان مظنۂ حسنِ استماع دریافت شمہ ازین مقام انشاء اللہ تعالیٰ در معرضِ ظہور خواہد آورد وَهُوَ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ و در بابِ بعضی از یاران قلمی فرمودہ بودند این فقیر از زلّات ایشان درگزرانید حق سبحانہ و تعالیٰ ارحم الراحمین است عفو فرماید آنہا یاران را نصیحت فرمایند کہ در حضور و غیبت در مقامِ آزار نباشند و تغیرِ اوضاع خود نکنند اِنَّ اللّٰهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰى يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللّٰهُ بِقَوْمٍ سُوْءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُوْنِهِ مِنْ وَّالٍ و در بابِ میان شیخ الہداد خصوصاً نوشتہ بودند فقیر را ہیچ مضائقہ نیست آنا ندامت از تغیرِ وضعِ خود مشار الیہ را در کار است کہ اَلنَّدَمُ تَوْبَةٌ استشفاعِ فرع ندامت است بہر تقدیر فقیر از جانبِ خود در مقامِ گزشت است جانبِ دیگر را ایشان دانند دیگر سر ہند را منزلِ خود تصور فرمایند علاقۂ محبت و نسبتِ ہم پیرگی نہ ازان قبیل است کہ بامورِ عارضہ گسستہ گردد زیادہ چہ نویسد والسلام مخدوم زادہا و سائرِ اہل بیت بدعا مخصوص اند بعد از تسوید این رقیمہ بخاطر رسید کہ سخن را در بابِ زلّاتِ یاران و عفو ازان واضح تر بنویسد کہ در اجمال ابہام است تا چہ مفہوم شود مخذوما عفو بر تقدیری مطلوب و متصوّر است کہ آنجماعہ آن اوضاع را بد دانند و در مقامِ ندامت باشند و الّا عفو گنجائش ندارد و نوشتہ بودند کہ پیر دستگیر قدس سرہ این مقام را بشہادتِ این جماعہ بشیخ الہداد سپردہ بودند این سخن بیانے می طلبد اگر سپردن باین معنی گفتہ اند کہ خدمتِ فقراء و آیندہ و روندہ بکنند و از آب و نانِ اینہا خبر دار باشد مسلّم است و اگر باین معنی گفتہ اند کہ تربیتِ جماعۂ طالبان بکند و در مقامِ شیخ بنشیند ممنوع است و در مرتبۂ اخیر از ملاقات بفقیر حضرتِ ایشان فرمودہ بودند کہ شما تجویز بکنید کہ شیخ الہداد از جانبِ ما رفتہ بہ بعضی طالبان

پیر دستگیر حضرت خواجہ عبد الباقی قدس سرہ ۱۲

---

۱ وَمَنْ بَعْدِ هٰذَا مَا يَدِقُّ وَصْفُهُ وَمَا كَتَمَهُ أَحْظَى لَدَيْهِ وَأَجْمَلُ
۲ مظنۂ
۳ شمہ
۴ نغزشہائے
۵ یعنی غلط
۶ عفو و تجاوز و درگزر ۱۲
۷ شفاعت طلبیدن ۱۲
۸ برگردہ خویش قبول است ۱۲
۹ تحریر ۱۲
۱۰ باقی ۱۲
۱۱ پشیمانی ۱۲
۱۲ ورنہ ۱۲
۱۳ خواجہ عبد الباقی قدس سرہ
۱۴ پیر دستگیر حضرت خواجہ عبد الباقی قدس سرہ ۱۲
۱۵ یعنی مسلم نیست ۱۲
۱۶ ۱۲

مشغولی بگوید و احوالِ بعضی را بما رساند که ما را تاب حضور طلبیدن و مشغولی گفتن و احوال پرسیدن
طاقت ۱۲ رو برے خود ۱۲
نیست فقیر درین باب هم متوقف بود چون ضرورت شد فقیر هم آنقدر تجویز نمود این قسم تبلیغ از
بمسر رسالت و پیغمبری ۱۲
جنسِ سفارت محض است علی الخصوص که مبتنی بر ضرورت باشد وَالضَّرُوْرَةُ تُقَدَّرُ بِقَدْرِهَا
یعنے ضرورت باندازہ ضرورت گرفتہ شود ۱۲
پس آن سفارت هم مخصوص بزمانِ حیوٰةِ ایشان باشد بعد از ارتحالِ ایشان مشغولی گفتن
و حالِ طالبان پرسیدن داخلِ خیانت است نوشته بودند که نسبتِ پیر دستگیر باقی ماند
یعنے حضرت خواجہ عبد الباقی قدس سرہ ۱۲
یعنی زیادتی و نقصان نه پذیرد مخدوم ما تکمیلِ صناعتِ تبلا حقِ افکار است نخوے که سیبویه
بکمال رسانیدن ف علم صرف ۱۲ جمع فکر ۱۲ علم نحو ۱۲
وضع کرده بود افکارِ متاخران آنرا ده چند زیاده ساخته اند بهمان صرافت ماندن خود عینِ
مقرر ۱۲ نسبت رفرودین شاگرد است
نقص است نسبتے که حضرتِ خواجه نقشبند داشتند در زمانِ حضرتِ خواجه عبد الخالق بنود قدس
اللهُ تعالیٰ سرّهما و علیٰ هذا القیاس علی الخصوص که حضرتِ خواجه ما در صددِ تکمیلِ این
نسبت بوده اند و آنرا تمام نمیدانستند اگر حیوٰة وفا میکرد و بارادهٔ خداوندی جل سلطانه
این نسبت را تا بکجا می بردند سعی کردن در عدمِ زیادتیِ آن مناسب نیست و فقیر نمیداند
که این نسبت چه طور باقی خواهد ماند شما خود نسبت علاحده دارید به نسبتِ ایشان مساس
آن ف سودگی یعنی علاقه ۱۲
ندارد این سخن مکرر در حضورِ ایشان مشخص شده بود شیخ الهداد فقیر نسبت را چه داند که چیست
بیچاره ۱۲
نخوے از حضورِ قلبی داشت دیگر آنرا هم معلوم است که چه حالت است برپا دارنده آن نسبت
اندے
کیست و انمایند تا فقیر هم ممد آنکس باشد واقعات را اعتبار نهند که خیالی اند صدقی ندارند
مدد کننده ۱۲
شیطان دشمنِ قویست از تسویلات او امن متعسر است اِلَّا مَنْ عَصَمَهُ اللهُ تعالیٰ و از سلب
آرایشها و زیبائیها ۱۲ دشوار ۱۲ مگر آنکس کہ حق سبحانہ و تعالیٰ او را محفوظ دارد ۱۲
نسبتهائے مکتسبه نوشته بودند مخدوم ما آن سلب کردن باختیار نبود چنانکه در حضور مذکور شده بود
واپس گرفتن ۱۲ گذشته
الحال هم آن سلب بر حالِ خود است زائل نشده آنرا زائل تصور کردن خیال است آوازنکه
جواب ستاره از شتابزدگی ناقل است
از دل شنوند بآن حالت کاری ندارد آتشگری را که سر دمیسازند و آتش ازوی زائل مے گردد
آتش پاره کلان که بعربی جمره گویند ۱۲

یعنی رسول فرمود صلے اللہ علیہ وسلم اگر دنیا نزد حق تعالیٰ برابر بازوی دبال پشہ می بود یعنی اگر دنیا را نزد خدا تعالیٰ برابر بازوی پشہ قدر بودے ہیچ کافر را یک جرعہ آب نمی نوشانیدے روایتکردہ ابن ماجہ

بعد از آب انداختن ہم آوازے دروے بیماند نمی تواں گفت کہ ہنوز آتش دروی مکنونست وقائع را اعتبار نیست این سخن اگر امروز پوشیدہ است منتظر باشند فردا انشاء اللہ تعالیٰ ظہور خواہد یافت چوں شما بمبالغہ نوشتہ بودید بضرورت در جوابِ آں سخن گفتہ شد والّا بے تقریب سخن کردن میسّر نمی شود ❊

المنتخبات ۷ مکتوب (۳۳) سی و سیوم

بہ ملا حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیانِ مذمتِ علماءِ سوء کہ بہ محبتِ دنیا گرفتار اند و علم را وسیلۂ حصولِ دنیا ساختہ و در مدحِ علماءِ زہاد کہ از دنیا بے رغبت گشتہ اند علما را محبتِ دنیا و رغبت دران کلفِ چہرۂ جمالِ شانست خلایق را اگرچہ از ایشان حصولِ فوائد است اما علمِ شان در حق ذاتہائے ایشان نافع نیامد ہر چند تائیدِ شریعت و تقویتِ ملت بر ایشان مترتب است اما گاہ است کہ این تائید و تقویت از اہلِ فجور و ارباب فتور ہم می آید چنانکہ سید انبیاء عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمْ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ از تائیدِ آں مرد فاجر خبر دادہ اند و فرمودہ اِنَّ اللّٰہَ لَیُؤَیِّدُ ہٰذَا الدِّیْنَ بِالرَّجُلِ الْفَاجِرِ در رنگِ سنگِ پارس اند کہ از مس و آہن ہر چہ بادرسد زر گردد و او فی حدِّ ذاتہ بر حجریتِ خود است و ہمچنین آتشی کہ در سنگ و نَے موضوع است عالَم را ازان آتش حصولِ منافع است اما آں سنگ و نَے از آنِ آتشِ درونی بے نصیب اند بلکہ گوئیم کہ این علم در حقِ ذواتِ ایشان مُضر آمد کہ محبت را بر ایشان تمام ساخت اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا یَوْمَ الْقِیٰمَۃِ عَالِمٌ لَمْ یَنْفَعْہُ اللّٰہُ بِعِلْمِہٖ چگونہ مضر نباشد علمیکہ نزدِ خدائے عزوجل عزیز است و اشرفِ موجودات آنرا وسیلۂ دنیائے دنیۂ از مال و جاہ و ریاست ساختہ اند و حال آنکہ دنیا نزدِ حق تعالیٰ ذلیل و خوار است

وبدترینِ مخلوقات پس عزیزِ خدارا عزوجل خوار ساختن وذلیلِ او را سبحانہ عزت دادن
بغایت مستقبح است وفی الحقیقت معارضہ است بحق سبحانہ وتعالیٰ وتدریس وافتا وقتی نافع
آید کہ خالصاً لوجہ اللہ سبحانہ باشد واز شائبۂ حبِّ جاہ وریاست وحصولِ مال ورفعت خالی
باشد وعلامتِ این خلوّ زہد در دنیا است وبے رغبت بودن است از دنیا ومافیہا علمائیکہ
باین بلا مبتلا اند وبہ محبتِ این دنیہ گرفتار از علماءِ دنیا اند ایشانند علماءِ سوء وشرارِ مردم وتصور
دین وحال آنکہ ایشان خود را مقتدائی دین میدانند وبہترینِ خلائق می انگارند ویحسبون
انہم علی شیء الا انہم ہم الکاذبون ۔ استحوذ علیہم الشیطان فانساہم
ذکر اللہ اولئک حزب الشیطان الا ان حزب الشیطان ہم الخاسرون عزیزے
شیطانِ لعین را دید کہ فارغ نشستہ است واز تضلیل واغواخاطر جمع ساختہ آنعزیز سر
آنرا پرسید لعین گفت کہ علماءِ سوءِ این وقت درین کار با من خود مدِ عظیم کردند ومرا
ازین مہم فارغ ساختند والحق درین زمان ہر سستے ومداہنتے کہ در امورِ شرعیہ واقع شدہ است
وہر فتورے کہ در ترویجِ ملت ودین ظاہر گشتہ است ہمہ از شومیِ علماءِ سوء است وفسادِ
نیاتِ ایشان آرے علمائے کہ از دنیا بے رغبت اند واز حبِّ جاہ وریاست ومال ورفعت
آزاد از علماءِ آخرت اند وورثۂ انبیا اند علیہم الصلوات والتسلیمات وبہترینِ خلائق
ایشانند کہ فردائے قیامت سیاہی ایشانرا بخونِ شہدائے فی سبیل اللہ وزن خواہند کرد
وپلۂ این سیاہی خواہد چربید ونوم العلماء عبادۃ در شانِ ایشان متحقق است ایشانند کہ
جمالِ آخرت در نظرِ شان مستحسن آمدہ وقباحتِ دنیا وشناعتِ آن مشاہد گشتہ آنرا بنظرِ بقا
دیدند واین را بداغِ زوال متسم یافتند لاجرم خود را بباقی سپردند واز فانی باز داشتند شہود
عظمتِ آخرت ثمرۂ شہودِ عظمتِ جلال لایزال است وذلیل داشتنِ دنیا ومافیہا از لوازم

شہودِ عظمتِ آخرت است لِاَنَّ الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃَ ضَرَّتَانِ اِنْ رَضِیَتْ اِحْدٰھُمَا سَخِطَتِ
الْاُخْرٰی اگر دنیا عزیز است آخرت خوار است و اگر دنیا خوار است آخرت عزیز است جمع
این دو امر از قبیلِ جمعِ اَضداد است ۔ ع مَا اَحْسَنَ الدِّیْنَ وَالدُّنْیَا لَوِ اجْتَمَعَا
آرے جمعی از مشائخ کہ از خود و بایستِ خود بتمام برآمدہ اند بواسطۂ بعضے بقیاتِ حقانیہ
اختیارِ صورتِ اہلِ دنیا نمودہ اند و بظاہر راغب مینمایند فی الحقیقت ہیچ تعلقے ندارند و
از ہمہ فارغ و آزاد اند رِجَالٌ لَا تُلْھِیْھِمْ تِجَارَۃٌ وَّلَا بَیْعٌ عَنْ ذِکْرِ اللّٰہِ تجارت و بیع ایشانرا
مانعِ ذکرِ خدا نیست در عینِ تعلق باین اُمور بے تعلق اند حضرتِ خواجۂ نقشبند فرمودہ اند
قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی سِرَّہُ الْاَقْدَسَ کہ در بازارِ مِنٰی تاجرے را دیدم کہ پنجاہ ہزار دینار
کم و بیش را خرید و فروخت نمود و یک لحظہ دلِ او از حق سبحانہ غافل نگشت ✤

المنتخبات ۳ — مکتوب (۳۴) سی و چہارم

نیز بہ ملا حاجی محمد لاہوری صدور یافتہ در بیان جواہرِ خمسۂ عالمِ امر بطریقِ بسط و تفصیل
مہما امکن نقدِ سعادتِ دارین وابستہ باتباعِ سیدِ کونین است عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ
الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُھَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُھَا فلسفی کہ دیدۂ بصیرتِ او بکحلِ متابعتِ
صاحبِ شریعت عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ تکحیل نشدہ است
از حقیقتِ عالمِ امر نابینا است فضلاً عَنْ اَنْ یَّکُوْنَ لَہٗ شُعُوْرٌ عَنْ مَرْتَبَۃِ الْوُجُوْبِ
تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ نظرِ کوتاہِ او مقصور بر عالمِ خلق است و در آنجا نیز ناتمام است جواہرِ خمس
کہ اثبات نمودہ اند ہمہ در عالمِ خلق اند نفس و عقل را کہ از مجرّدات شمردہ اند از نادانی است
نفسِ ناطقۂ خود ہمین نفسِ امارہ است کہ بہ تزکیہ محتاج است و بالذات ہمتِ او بدنائت

وبستی است بعالمِ امر او را چه نسبت و تجرّد را با وجه مناسبت و عقل خود البتہ ادراک نمیکند از معقولات
مگر اموری را که بمحسوسات مناسبت دارند بلکه حکم محسوسات پیدا کرده اند آما امر یکه بمحسوسات
مناسبت ندارد و شبه و مثالِ او در مشاہدات پیدا نیست در ادراکِ عقل نمی آید و بندِ او
بکلیدِ عقل نمیکشاید لہذا نظرِ او از احکامِ بیچونی کوتاہ است و در غیبِ محض گمراہ و این علامتِ
عالمِ خلق است عالمِ امر را روبہ بیچونی است و توجہ بہ بیچگونگی ابتدا عالمِ امر از مرتبۂ قلب
است و فوقِ قلب روح است و فوقِ روح سر است و فوقِ سر خفی است و فوقِ خفی
اخفیٰ است پنجگانۂ عالمِ امر را اگر جواہر خمسہ گویند گنجائش دارد از کوتہ نظری حذف ریزۂ
چندرا فراہم آوردہ جواہر انگاشتہ است ادراکِ این جواہرِ خمسۂ عالمِ امر و اطلاع بر
حقائقِ اینہا نصیبِ کُمّلِ تابعانِ محمد رسول اللہ است صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ
وسلم وچون در عالمِ صغیر کہ انسان است نمونہ ایست از آنچہ در عالمِ کبیر است در عالمِ
کبیر نیز اصولِ این جواہرِ خمسہ ثابت باشند عرشِ مجید مبدأ این جواہرِ عالمِ کبیر است در رنگِ
قلبِ انسان و باین مناسبت قلب را نیز عرش اللہ تعالیٰ گویند و باقی مراتب از جواہرِ
پنجگانہ فوق العرش اند عرش برزخ است در میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ کبیر و در رنگِ
قلبِ انسان کہ برزخ است در میانِ عالمِ خلق و عالمِ امر در عالمِ صغیر قلب و عرش اگرچہ
در عالمِ خلق ظاہر اند آما از عالمِ امر اند نصیبے از بیچونی و بیچگونگی دارند اطلاع بر حقیقتِ
این جواہرِ خمسہ کُمّلِ افرادِ اولیاء اللہ را مسلّم است کہ مراتبِ سلوک را بہ تفصیل گزرانیدہ
بہ نہایت النہایت رسیدہ اند

ہر گدائے مردِ میدان کے شود پشۂ آخر سلیمان کے شود

واگر بہ محضِ فضلِ ایزدی تعالیٰ شانہ نظرِ بصیرتِ صاحبِ دولتے را بہ تفصیلِ مرتبۂ وجوب

علی حسب الامکان واکشایند مطالعۂ اصولِ این جواہر را دران موطن نیز نماید و این جواہر بقدر امکان ۱۲
صغیرہ وکبیرہ را در رنگِ ظلالِ آنجواہر حقیقیۃ معلوم فرماید ع این کار دولتست کنون تا کرا رسد
ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ منع از اظہار حقائقِ عالمِ امر بواسطۂ
وقتِ آنعالی مکنونہ است تا ہر کوتہ نظرے از انجا چہ فراگیرد و ناسخان در علوم کہ بشرفِ وَمَا
اُوْتِيتُمْ مِّنَ الْعِلْمِ اِلَّا قَلِيلًا مشرف اند ازین ما جرا آگاہ اند ع هَنِيئًا لِّاَرْبَابِ النَّعِيمِ نَعِيمُهَا
یعنی گوارا باد ارباب نعمت را نعمتہائے آن را یعنی جنت ۱۲
ع مصلحت نیست کہ از پردہ برون افتد راز ۔ ورنہ در مجلسِ رندان خبری نیست کہ نیست
یعنی ہمہ خبر پیش نظر ایشانند ۱۲
وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ مِّنَ الصَّلَوَاتِ
وَالتَّسْلِيمَاتِ اَتَمُّهَا وَاَدُومُهَا ثانیا بخاطر آمد کہ شمۂ از جواہرِ مقدسۂ علیا نیز بہ تحریر آورده شود
اندکے از حال ۱۲
باید دانست کہ ابتداءِ آن جواہر از صفاتِ اضافیہ است کہ کالبرزخ اند بین الوجوب
مانند وسائط ۱۲ سہ قوسیان ۱۲
والامکان وفوقِ اینہا صفاتِ حقیقیہ کہ روح را از تجلیاتِ اینہا نصیب است وقلب را
بصفاتِ اضافیہ تعلق است و بتجلیاتِ اینہا مشرف است و بقیۂ این جواہر علیا کہ فوقِ
صفاتِ حقیقیہ اند داخلِ دائرۂ حضرتِ ذات اند تعالیٰ وتقدس لہذا تجلیاتِ این مراتبِ
سہ گانہ را تجلیاتِ ذاتیہ میگویند سخن از انجا راندن مصلحت نیست ۔ ع
یعنی سر خفی و اخفی ۱۲
قلم اینجا رسید و سر بشکست

مکتوب سی و پنجم (۳۵)

نیز بیان حاجی محمد لاہوری صدور یافت در بیانِ محبتِ ذاتی کہ انعام و ایلام در انمقام
برابر است نجانا اللّٰہ سبحانہ وایاکم عن زیغ البصر بحرمتِ سید البشر
علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات مقصود از سیر وسلوک تزکیۂ نفسِ امارہ است

ص حق سبحانہ وتعالیٰ ما یان را از میل کردن چشم بسوئے غیر خود نجات بخشد بطفیل سرور آدمیان علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ عفی عنہ

ف ۱ اثبات الشیٔ بما ہو واقع فی الواقع ۱۲ منہ
ف ۲ یعنی ایمانا وعقلا ۱۲ منہ
ف ۳ وتجاوزت عن الکشف ۱۲ منہ
ف ۴ ای بالہم کما یفہم من السیاق ۱۲ منہ
ف ۵ ای فوق التعین ۱۲ منہ
ف ۶ ای الاسماء والصفات ۱۲ منہ
ف ۷ ای الاسماء والصفات ۱۲ منہ
ف ۸ ای الاسماء والصفات ۱۲ منہ
ف ۹ ای الاسماء والصفات ۱۲ منہ

وتطہیر آن تا از عبادتِ آلہۂ باطلہ کہ ناشی است از وجودِ ہوائی نفسانی بخاتے میسّر شود و
بہ حقیقت جز یک معبودِ برحق تعالیٰ وتقدس قبلۂ توجہ نماند و ہیچ مقصدے بروے نہ گزیند
چہ از مقاصدِ دینی وچہ از مطالبِ دنیاوی مقاصدِ دینی ہر چند از حسنات است امّا کارِ ابرار است
مقرّبین آنرا سیئہ میدانند و جزیکی را مقصود نمی شمارند این دولت وابستہ بحصولِ فنا است
وتحقّقِ محبتِ ذاتی کہ در آن موطن انعام وایلام متساوی است از تعذیب آنچنان التذاذ است
کہ از تنعیم اگر بہشت را خواہند برائے آن خواہند کہ محلِّ رضائے اوست تعالیٰ وتقدس و
در طلبِ آن مرضیِ اوست عز سلطانہٗ واز دوزخ پناہ برائے آن جویند کہ مقامِ سخطِ مولیٰ است
تعالیٰ نہ مقصود واز بہشت طلبِ حظِّ نفس است ونہ فرار از دوزخ بواسطۂ رنج ومحنت چہ ہر چہ از محبوب
است نزدِ این بزرگواران مرغوب است وعینِ مطلوب کلّ ما یفعلہ المحبوبُ محبوبٌ حقیقتِ
اخلاص اینجا دست میدہد وخلاصی از آلہۂ باطلہ اینجا حاصل میشود وکلمۂ توحید این زمان
درست می آید وبِدُونِہٖ خَرْطُ الْقَتَادِ بے محبتِ ذاتی کہ بی ملاحظۂ اسماء وصفات وبی توسّلِ
انعام واکرامِ محبوب است کار دشوار وقلیل است وفنائے مطلق بے این محبت شرکت سوز
دست نمیدہد **مثنوی** عشق آن شعلہ است کو چون برفروخت ہر چہ جز معشوق باقی جملہ سوخت
تیغِ لا در قتلِ غیرِ حق براند درنگر زان پس کہ بعدِ لا چہ ماند
ماند الّا اللہ باقی جملہ رفت شاد باش اے عشقِ شرکت سوز رفت

مکتوب (۳۶) سی و ششم

المنتخبات ۷

نیز بہ ملّا حاجی محمّد لاہوری صدور یافت در بیانِ آنکہ شریعت متکفّلِ جمیعِ سعاداتِ دنیویہ
واخرویہ است ومطلبی نیست کہ در حصولِ آن بما ورائے شریعت احتیاج افتد طریقت

وحقیقت خادمانِ شریعت اند و مأیناسِبُ ذٰلِكَ حَقَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِیَّاكُمْ بِحَقِیْقَةِ
الشَّرِیْعَةِ الْمُصْطَفَوِیَّةِ عَلٰی صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ وَیَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا
شریعت راسہ جزو است علم و عمل و اخلاص تا این ہر سہ جزو متحقق نشوند شریعت متحقق نشود و چون
شریعت متحقق شد رضائے حق سبحانہ و تعالیٰ حاصل گشت کہ فوقِ جمیعِ سعاداتِ دنیویہ و اخرویہ
است وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ پس شریعت متکفلِ جمیعِ سعاداتِ دنیویہ و اخرویہ آمد و مطلبی نماند
کہ بماورائے شریعت در آن مطلب احتیاج افتد طریقت و حقیقت کہ صوفیہ بآن ممتاز گشتہ اند
ہر دو خادمِ شریعت اند در تکمیلِ جزوِ ثالث کہ اخلاص است پس مقصود از تحصیلِ آن ہر دو تکمیلِ
شریعت است نہ امرِ دیگر ورائے شریعت احوال و مواجید و علوم و معارف کہ صوفیہ را در آنہا راہ
دست میدہند نہ از مقاصد اند بل اَوْهَامٌ وَّخَیَالَاتٌ تُرَبِّیْ بِهَا اَطْفَالُ الطَّرِیْقَةِ از جمیعِ اینہا گزشتہ
بمقامِ رضا باید رسید کہ نہایاتِ مقاماتِ سلوک و جذبہ است چہ مقصود از کلِّ منازلِ طریقت و حقیقت
ماورائے تحصیلِ اخلاص نیست کہ مستلزمِ مقامِ رضا است از تجلیاتِ سبحانیہ و مشاہداتِ
عارفانہ گزرانیدہ از ہزاران یکے را بدولتِ اخلاص و مقامِ رضا میرسانند کوتہ اندیشان احوال
و مواجید را از مقاصد می شمرند و مشاہدات و تجلیات را از مطالب می انگارند لاجرم گرفتارِ زندانِ
وَہم و خیال میمانند و از کمالاتِ شریعت محروم میگردند كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ
اَللّٰهُ يَجْتَبِيْ اِلَيْهِ مَنْ يَّشَاءُ وَيَهْدِيْ اِلَيْهِ مَنْ يُّنِيْبُ دآرے حصولِ مقامِ اخلاص و وصول
بمرتبۂ رضا منوط بطیِ این احوال و مواجید است و مربوط بہ تحقق این علوم و معارف پس اینہا
معدات مطلوب باشند و مقدماتِ مقصود حقیقتِ این معنے بصدقۂ حبیب اللہ عَلَيْهِ وَعَلٰى
اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ برین فقیر بعد از دہ سال کامل درین راہ بوضوح انجامید و شاہدِ
شریعت کما ینبغی جلوہ گر گشت ہر چند از اول گرفتاری احوال و مواجید نداشت و غیر از تحقق

بہ حقیقتِ شریعت مطلبی در نظر نبود لیکن بعد از عشرۂ کاملہ حقیقتِ امر کما ہو نظہور آمد الحمد للہ علیٰ ذٰلک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ مبارکاً علیہ فوتِ مغفرت پناہی میان شیخ جمال جمیعِ اہل اسلام را باعثِ حزن و تفرقہ است مخدوم زادہ ہائے ایشان را از جانب فقیر تعزیہ نمودہ فاتحہ خوانند والسلام

مکتوب سی و ہفتم (۳۷)

المنتخبات

شیخ محمد چنیٹی صدور یافتہ در تحریض بر اتباعِ سنتِ سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و در ترغیب بحصولِ نسبتِ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم مراسلہ شریفہ و مکاتبہ لطیفہ کہ از روئے کرم اصدار فرمودہ بودند بمطالعۂ آن مسرور و مبتہج گردید از استقامت و ثباتِ خود برین طریقۂ علیہ نقشبندیہ نوشتہ بودند الحمد للہ سبحانہ علیٰ ذٰلک حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ بہ برکتِ اکابر این طریقۂ علیہ ترقیاتِ بے نہایات کرامت فرماید طریقِ ایشان کبریت احمر است و مبنی بر متابعتِ سنت علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ این فقیر از نقدِ وقتِ خود می نویسد کہ مدتہا از علوم و معارف و از احوال و مقامات در رنگِ ابر نیسان ریختند و کاریکہ باید کرد بعنایت اللہ سبحانہ کردند و الحال آرزوئے نماندہ است الا آنکہ احیائے سنتے از سننِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوات والتسلیمات نمودہ آید و احوال و مواجید مر ارباب ذوق را مسلم باشد می باید کہ باطن را بہ نسبتِ خواجہا قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم معمور داشتہ ظاہر را بکلیت بمتابعتِ سننِ ظاہرہ متحلی و متزین دارند مصرعہ کار این است غیر این ہمہ ہیچ +

نمازِ پنجگانہ را در وقتِ اول ادا نمایند الا عشاء زمستان کہ تا ثلثِ شب تاخیر دران مستحب است دریں امر فقیر بے اختیار است نمیخواہد کہ سرِ مو تاخیر را در ادائے صلوٰۃ گنجائش باشد و تعجیل بشریت مستثنیٰ است ؛

لہ قولہ اللہم صل علیٰ محمد الخ تمام عبارت این است اللہم صل علیٰ محمد صلاۃ تکون لک رضا و لحقہ حقا و اعطہ الوسیلۃ والفضیلۃ و ابعثہ المقام المحمود الذی وعدتہ و ارزقنا شفاعتہ یوم القیامۃ و اجزہ عنا افضل ما جزیت نبیا عن امتہ و رسولا الی قومہ و صل علیہ صلاۃ تملأ ما خلقت لہ کما ملأت ما دونہ و صل علیہ صلاۃ لا غایۃ لہا دونک و لا انقطاع لہا دونک و صل علیہ صلاۃ ترضیہ و ترضی بہا کل من یصلی علیہ من خلقک و صل علیہ صلاۃ تکون لہ مکافاۃ لما انعم اللہ علیہ و علیٰ ما ورداہ الکاملون فی الثناء علیہ

مکتوب (۳۸) سی و ہشتم

نیز بشیخ محمد چترہ صدور یافت در گرفتاری بذاتِ بحت تعالی و تقدس کہ منزہ است از اعتبار اسما و صفات و شیون و اعتبارات و در مذمتِ جماعۂ نارسیدگان کہ چون را بچون تصور کردہ بآن گرفتار ماندہ اند و در تفاوت اقدامِ اہلِ فنا کہ مترتب است بران تفاوتِ علوم و معارف و امثالِ آن مکتوبِ شریف رسید موجبِ فرحت گشت حق سبحانہ و تعالیٰ ہموارہ باخود دارد و یک لحظہ باغیرِ خود نگذارد ہر چہ ماد ونِ ذاتِ بحت است تعالیٰ شانہ معبر بغیر است اگرچہ اسما و صفات باشد و آنکہ متکلمین صفات را لا ہو و لا غیر ہ گفتہ اند معنی دیگر دارد و از غیرِ مصطلح خواستہ اند و بآن معنی نفی کردہ اند نہ بمعنی مطلق و نفیِ خاص مستلزمِ نفیِ عام نیست و ازان ذاتِ عز سلطانہ جز بہ سلوب تعبیر نمی توان کرد و ازان مرتبہ ہر چہ اثبات است الحاد است و بہترین تعبیرات و جامع ترینِ عبارات لَیْسَ کَمِثْلِہٖ شَیْءٌ است کہ بزبان فارسی ترجمۂ آن بچون و بیگونہ است و علم و شہود و معرفت را باو سبحانہ راہ نیست ہر چہ می بینند و می دانند و می شناسند غیرِ اوست تعالیٰ بآنہا گرفتاری بغیرِ اوست پس نفیِ آن لازم باشد و در تحتِ کلمۂ لَآ اِلٰہَ درآوردہ اثباتِ آن ذاتِ بچون و بیگونہ را بکلمۂ اِلَّا اللّٰہ مے باید کرد و این اثبات اوّلاً بہ تقلید است و آخراً بہ تحقیق و بعضی ارباب سلوک بہ نہایتِ کار نارسیدہ چون را بچون تصور کردہ اند و شہود و معرفت را باو راہ دادہ اند ارباب تقلید بمراتب از نہا بہتر اند چہ تقلید اینہا مقتبس از مشکوٰۃِ نورِ نبوت است عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ کہ سہو و خطا را باو راہ نیست و مقتدائے آن جماعۂ نارسیدگان کشفِ غیر صحیح است

مصرعہ

بہ بین تفاوتِ رہ از کجاست تا بکجا

وفی الحقیقت آن جماعہ منکرِ ذات اند کہ اگرچہ اثباتِ شہودِ ذات میکنند اما نمیدانند کہ نفسِ اثباتِ عینِ انکار است امام مسلمین امامِ اعظم کوفی رضی اللہ تعالی عنہ فرمودہ است سُبْحَانَكَ مَا عَبَدْنَاكَ حَقَّ عِبَادَتِكَ وَلٰكِنْ عَرَفْنَاكَ حَقَّ مَعْرِفَتِكَ عدم ادائی حقِ عبادت خود ظاہر است لیکن حصولِ حقِ معرفت بنابر آنست کہ نہایتِ معرفت در ذاتِ تعالے شانہ جز آن نیست کہ بہ بیچونی و بیچگونی بشناسند سادہ دلی گمان نبرد کہ درین معرفت عام و خاص مبتدی و منتہی مستوی الاقدام اند گوئیم کہ او فرق نکردہ است میانِ علمِ و معرفت مبتدی را علم است و منتہی را معرفت معرفت جز بفنا نمی باشد و این دولت جز فانی را میسّر نمی شود مولوی میفرماید **مثنوی**

ہیچکس را تا نگردد او فنا — نیست رہ در بارگاہِ کبریا

پس چون معرفت ورائی علم باشد باید دانست کہ امریست ورائی دانشِ متعارف کہ تعبیر ازان بمعرفت میکنند و ادراکِ بسیط نیز میگویند **شعر**

فریادِ حافظ اینہمہ آخر بہر زہ نیست — ہم قصۂ غریب و حدیثِ عجیب ہست

مثنوی ۔ اتصالے بے تکیف بیقیاس — ہست ربّ الناس را با جانِ ناس

لیک گفتم ناس را ناسی نہ — ناسِ غیر از جانِ جان آشنا سی نہ

و چون در فنا نیز اقدام متفاوت اند لاجرم منتہیان را نیز در معرفت تفاضل باشد کسیکہ فنائی وی اتم است معرفتِ وی اکمل است و کسیکہ دونِ اوست در فنا دونِ اوست در معرفت علی ہذا القیاس سبحان اللہ سخن بکجا رفت با بیستی از بیجا صلی و نامرادی و بے استقامتی و ناثباتیِ خود می نوشتم و از دوستان مدد و معونت طلب میکردم مرا با مثالِ این سخنان چہ مناسبت **بیت** اگر از خویشتن چونیست چنین پا چہ خبر دارد از چنان و چنین

اما همتِ بلند پایه و طینتِ سرمایه نمیگذارد که بیاپیهائے وَدیعه و سرمایهای بضاعه فرود آید بلکه التفات نماید اگر میگوید از و میگوید اگر چه هیچ نمیگوید و اگر میجوید او را میجوید اگر چه هیچ نمی یابد اگر حاصلے دارد او را دارد و اگر چه هیچ ندارد و اگر واصل است او را واصل است اگر چه بیحاصل است و در عباراتِ بعضی اکابر قدس الله تعالی اسرارهم العلیة که شهودِ ذاتی واقع شده است معنی آن بر غیر اربابِ کمال ظاهر نیست نارسیدگان را فهمِ آن معنی محال است ؎

در نیابد حالِ پخته هیچ خام پس سخن کوتاه باید والسلام

عنوانِ نامه را بکلمهٔ هُوَ الظَّاهِرُ هُوَ الْبَاطِنُ مزین کرده بودند مخدوما هُوَ الظَّاهِرُ هُوَ الْبَاطِنُ درست است اما چند گاه است که فقیر از ین عبارت معنی توحید نمی فهمد و بعلماء در فهمِ معنیِ آن موافق است و درستیِ اینها فوقِ درستیِ اربابِ توحید معلوم گشت کُلٌّ مُیَسَّرٌ لِمَا خُلِقَ لَهُ مصرعه ـ هر کسے را بهرِ کارے ساختند ؛ آنچه برین کس است ولابد است و بآن مکلف امتثالِ اوامر و انتهاء از نواهی است مَا اٰتٰکُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰکُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا وَاتَّقُوا اللّٰهَ وچون مامور باخلاص است و آن بیفنا صورت نمی بندد و بی محبتِ ذاتیه متصور نمیشود لاجرم تحصیلِ مقدماتِ فنا که مقاماتِ عشره است می باید کرد اگر چه فنا موهبت محض است اما مقدمات و مبادیِ آن بکسب تعلق دارد اگر چه بعضی باشند که به حقیقتِ فنا ایشان را مشرف سازند بے آنکه کسبِ مقدمات آن نمایند و بریاضات و مجاهدات حقیقتِ خود را مصفا سازند و چه حالِ او از دو صورت خالی نیست یا بموقفِ المواقف او را باز دارند یا بهرِ تکمیلِ ناقصان بعالم باز گردانند بر تقدیرِ اوّل سیرِ او در مقاماتِ مذکوره واقع نمیشود و از تفاصیلِ تجلیاتِ اسمائی و صفاتی بے خبر است و بر تقدیرِ ثانی چون او را بعالم باز گردانند سیرِ او بر تفصیلِ مقامات واقع میشود و بتجلیاتِ بے نهایت او را مشرف میسازند

صورتِ مجاہدہ وارد اما فی الحقیقۃ در کمالِ ذوق ولذت است بظاہر ریاضت است وبباطن تنعّم ولذاذت مصرعہ این کار دولت است کنون تا کرا رسد ؎ گفتہ نشود کہ چون اخلاص از جملۂ مامورات واجبۃ الامتثال باشد وحقیقتِ آن بے فنا متحقق نمیشود پس علماءِ ابرار وصلحاءِ اخیار کہ بحقیقتِ فنا مشرف نشدہ اند بہ ترکِ اخلاص عاصی باشند زیرا کہ گوئیم کہ نفسِ اخلاص ایشانرا حاصل است اگرچہ در ضمنِ بعضے افرادِ اخلاص باشد ولبعد از فنا کمالِ اخلاص متحقق میشود وجمیعِ افرادِ او را شامل مے باشد ولہذا گفتہ شدہ است (کلام شیخ قدس سرہ) حقیقتِ اخلاص بی فنا صورت نمی بندد ونہ گفت کہ نفسِ اخلاص بی فنا متحقق نمی شود۔

مکتوب سی و ہفتم ٣٩

المنتخبات ٦

نیز بہ شیخ محمد چتری صدور یافت در بیانِ آنکہ مدارِ کار بر قلب است از مجرد اعمالِ صوری وعباداتِ رسمی کارے نمی کشاید واشغالِ آن حق سبحانہ وتعالیٰ از ماسوا خود اعراضے وبہ جنابِ قدسِ خود اقبالے ارزانی فرماید بحرمتِ سیدِ البشر المحرر عن دنیِ البصرِ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات مدارِ کار بر قلب است اگر دل بغیرِ او سبحانہ گرفتار است خراب وابتر است از مجرد اعمالِ صوری وعباداتِ رسمی کارے نمی کشاید مثلاً امتی قلب از التفات بماسوائے او تعالیٰ وتقدس وعمالِ صالحہ کہ

مکتوب ہفتم

نیز بنشیخ محمد چتری صدور یافت در بیانِ تحصیلِ مقامِ اِخلاص کہ جزویست از اَجزائے ثلثۂ شریعت و در تکمیلِ این جزو طریقت و حقیقت خادمانِ شریعت اند و اَمثالِ آنہا

نَحْمَدُہٗ وَنُصَلِّیْ عَلٰی نَبِیِّہِ وَنُسَلِّمُ محمد و ما بعد از طیِّ مَنازِلِ سلوک و قطعِ مقاماتِ جذبہ معلوم شد کہ مقصود از ین سیر و سلوک تحصیلِ مَقامِ اِخلاص است کہ مربوط بفنائے آلہۂ آفاقی و انفسی است و این اِخلاص جزویست از اَجزائے شریعت چہ شریعت راستہ جزو است علم و عمل و اِخلاص۔ پس طریقت و حقیقت خادمِ شریعت اند در تکمیلِ جزوِ او کہ اِخلاص است حقیقتِ کار این است اَما فہمِ ہر کس اینجا نرسد اکثر عالم بخواب و خیال آرمیدہ اند و بجوز و مویز اکتفا نمودہ اند از کمالاتِ شریعت چہ دانند و بہ حقیقتِ طریقت و حقیقت چہ وارسند شریعت را پوست خیال میکنند و حقیقت را مغز میدانند نمیدانند کہ حقیقتِ معاملہ چیست بہ ترہاتِ صوفیہ مغرور اند و بہ اَحوال و مقاماتِ مفتون ھٰذَا ھُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ سَوَاءَ الطَّرِیْقِ

مکتوب ہشتم و یکم

حق سبحانہٗ و تعالیٰ ظاہر و باطن را بمتابعت سُنّتِ سنیّۂ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ متحلّی و متزین گردانا و بحرمۃِ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ) محمد رسول اللہ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ۔ محبوبِ ربّ العالمین است ہر چیز کہ خوب و مرغوب است از برائی مطلوب و محبوب ست لہذا حق سبحانہٗ و تعالیٰ در کلامِ مجید خود میفرماید (اِنَّکَ لَعَلٰی خُلُقٍ عَظِیْمٍ) و نیز می فرماید تعالیٰ و تقدس اِنَّکَ لَمِنَ الْمُرْسَلِیْنَ عَلٰی صِرَاطٍ مُّسْتَقِیْمٍ و نیز فرمودہ تعالیٰ و تقدس اَنَّ ھٰذَا صِرَاطِیْ مُسْتَقِیْمًا فَاتَّبِعُوْہُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ۔ ملت اورا علیہ الصلوٰۃ والسلام صراط مستقیم خواندہ و ماسوائے او را داخلِ سُبُل گردانیدہ و از اتباعِ آن منع فرمودہ

وآن سرور فرموده علیه الصلوٰة والسلام اِظْهَارًا لِلشُّكْرِ وَاِعْلَامًا لِلْخَلْقِ وَهِدَايَةً لَهُمْ (خَيْرُ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ) ونیز فرموده علیه الصلوٰة والسلام (اَدَّبَنِيْ رَبِّيْ فَاَحْسَنَ تَاْدِيْبِيْ) وباطن مُتَمِّم ظاهر است ومُكَمِّل آن سرِ موی بایک دیگر مخالفت ندارد ومثلاً دروغ بزبان ناگفتن شریعت است وازدل نفی خاطر کذب نمودن طریقت وحقیقت است اگر این نفی بے تکلف وتحمل است طریقت است واگر بے تکلف میسر است حقیقت پس فی الحقیقت باطن که طریقت وحقیقت است متمم ومکمل ظاهر آمد که شریعت است پس سالکانِ سُبل طریقت وخفیقت را اگر در اثنائے راہ امور یکه بظاهر باشریعت در جنگ اند ظاهر شوند وظاهر سازند مبنی بر سکر وقت وغلبهٔ حال است اگر از ان مقام گذرانند وبصحو آرند آن منافات بالکلیه مرتفع میشود وآن علومِ متضاده به تمام هباءً منثورًا میگردند مثلاً جمعے از سکر باحاطهٔ ذاتی قائل گشته اند وبالذات حق را تعالیٰ وتقدس محیطِ عالم میدانند این حکم مخالف آرائے علمائے اہل حق است ایشان باحاطهٔ علمی قائل اند فی الحقیقت آرائے علما بصواب اقرب است ہرگاہ ہمین صوفیه قائل باشند بآنکه ذات حق تعالیٰ وتقدس بہیچ حکمے محکوم نمیگردد وبہیچ علمے معلوم نمیشود پس حکم دروے باحاطه وسریان نمودن مخالفِ آن قولست والحق که ذات او تعالیٰ بیچون وبیچگونست ہیچ حکمے را بوئے راہ نیست آنجا حیرت ونادانی است ودران موطن جہلِ صرف ست وسرگردانی محض احاطه وسریان را در آنجناب قدس چه یارا مگر آنکه از جانبِ صوفیه که قائل باین احکام اند اعتذار نموده شود که مرادِ ایشان از ذات تعینِ اول است وچون آنرا زائد بر متعینِ نمیدانند آن تعین را عینِ ذات میگویند وآن تعینِ اول که مُعبّر بوحدتست در جمیع ممکنات ساریست پس حکم باحاطهٔ ذاتی درست آمد اینجا دقیقه ایست باید دانست که ذاتِ تعالیٰ وتقدس نزد علماءِ اہل حق بیچون وبیچگونه است وماسوائے او ہرچه ہست بروے زائد است آن تعین ہم اگر نزدِ ایشان ثابت شود نیز زائد خواہد بود واز دائرهٔ حضرتِ ذات بیچون بیرون خواہند داشت پس احاطهٔ او را احاطهٔ ذاتی نخواہند گفت پس نظرِ علما، از نظرِ آن صوفیه بلند آمد

نسیتم الخ فعلیه المعول فلا تغتر بها الناظر بما قال ههنا وقد نبهت علیه فیما قبل بحواشی المکتوبات الاحد والثلثین من الدفتر الاول ۱۲ المصحح

وآنچه نزد آن صوفیه است نزد این علماء داخل ما هست و همین قیاس است تقرب هویت ذاتی
و موافقت معارف باطن با علوم شرعیه ظاهر بتمام و کمال بحدیکه دقیقه و نقیر مجال مخالفت نماند و مقام
صدیقیت است که بالاتر مقامات ولایت است و فوق مقام صدیقیت مقام نبوت است علومیکه
نبی را علیه الصلوٰة والسلام بطریق وحی آمده است صدیق را بطریق الهام منکشف گشته است
درمیان این دو علم غیر از فرق وحی و الهام نیست پس مخالفت را چه مجال باشد و دون مقام
صدیقیت هر مقامیکه باشد نحوی از سکر متحقق است صحو تام در مقام صدیقیت است و بس و فرق
دیگر درمیان این دو علوم آنست که در وحی قطع است و در الهام ظن زیرا که وحی بتوسط ملک است
و ملائکه معصوم اند احتمال خطا در انشیان نیست و الهام اگرچه محل اعالی دارد و آن قلب است و قلب از
عالم امر است اما قلب را با عقل و نفس نحوی از تعلق متحقق است و نفس هرچند بتزکیه مطمئنه گشته
است اما بیت هرچند که مطمئنه گردد ❊ هرگز صفات خود نگردد پس خطا را در ان موطن مجال
پیدا شد باید دانست که در ابقاء صفات نفس با وجود اطمینان او فوائد و منافع است اگر نفس بالکل
از ظهور صفات خود ممنوع باشد راه ترقی بسته و میگردد روح را حکم ملک پیدا میشود و محبوس در مقام
خود میگردد ترقی او بواسطه مخالفت نفس است اگر در نفس مخالفت نماند ترقی از کجا شود و سر ورکائنات
(علیه من التحیات اتمها و من التسلیمات اکملها) وقتیکه از جهاد کفار مراجعت می فرمودند
بمی فرمودند (رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر) جهاد نفس را جهاد اکبر فرمودند و مخالفت نفس
در ین موطن بترک عزیمت اولیٰ نیست بلکه بارادهٔ آن ترک است (منها ان تمکن متحقق ترک هم متصور نیست
و بهمان ارادهٔ آن قدر ندامت و پشیمانی و التجا و تضرع بجناب قدس خداوندی جل سلطانه دست
می دهد که کار یکساله مثلاً در یکساعت میسر میشود و بر اصل سخن رویم مقرر است در هر چیز که اخلاق و شمائل
محبوب یافته میشود آن چیز نیز بتبعیت محبوب محبوب میگردد و بیان این رمز است در کریمه

لہ یعنی صاحب حسن وجمال علی الاطلاق حضرت ذوالجلال والافضال چہ ہر جمال وکمال کہ در جمیع مراتب ظاہرست پرتو جمال وکمال ذات کہ آنہا آفتہ وارباب مراتب بدان بہت جمال وصفت کمال یافتہ ہر کدام در نائی ونائی ظہور نمودہ اند

فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللّٰهُ پس در متابعۃ او علیہ الصلوٰۃ والسلام کوشیدن مخبر بمقام محبوبیت آمد فعلیٰ کُلِّ عَاقِلٍ ذِي لُبٍّ السَّعْيُ لِكَمَالِ اتِّبَاعِ حَبِيبِهٖ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا سخن بتطویل انجامید معذور فرمایند جمال سخن چون از جمیل مطلق است ہر چند دراز تر میگردد زیبا تر می آید لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مِدَادًا لِّكَلِمَاتِ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ اَنْ تَنْفَدَ كَلِمَاتُ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهٖ مَدَدًا سخن بجاے دیگر باید برد حامل رقیمہ دعا مولانا محمد حافظ اہل علم است وکثیر العیال از قلت اسباب معیشت متوجہ عسکر گشتہ اگر توجہ فرمودہ از سرکار نصرت آثار سیادت ونقابت وستگاہی شیخ جیو وظیفہ یا امدادی از برائے مشار الیہ حاصل کنند عین کرم خواہد بود زیادہ تصدیع نمود

مکتوب چہل ودوم ۴۲

المنتخبات ۹

نیز بشیخ درویش صدور یافتہ در بیان آنکہ بہترین مصقلہا از برائی زدودن زنگ محبت ماسوی حق سبحانہ از حقیقت جامعہ قلبیہ متابعت سنت است عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ سَلَّمَكُمُ اللّٰهُ تَعَالٰى وَسُبْحَانَهٗ وَاَبْقَاكُمْ آدمی تا زمانیکہ بدنش تعلقات پراگندہ متلوث است محروم ومہجور است تصقیل مرآت حقیقت جامع از زنگ محبت ماسوی او عزّ وجلّ لابد است وبہترین مصقلہا در ازالۂ آن زنگ اتباع سنت سنیہ مصطفویہ است علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ مدار این بر رفع عادات نفسانی ودفع رسوم ظلمانی است فَطُوْبٰى لِمَنْ شُرِّفَ بِهٰذِهِ النِّعْمَةِ الْعُظْمٰى وَوَيْلٌ لِّمَنْ حُرِمَ مِنْ هٰذِهِ الدَّوْلَةِ الْقُصْوٰى بقیۃ المرام انکہ جناب اخوی اعزی میان مظفر ولد مرحومی شیخ گہورن از مردم اعیان وبزرگ زادہ اند جمع کثیر با ایشان وابستہ اند محل ترحم است زیادہ چہ تصدیع نماید وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى

مکتوب ۴۳ چهل وسیوم

بسیادت پناه نقابت دستگاه شیخ فرید بخاری صدور یافته در بیانِ آنکه توحید دو قسم است شهودی و وجودی و آنچه لابد است توحیدِ شهودی است که فنا بآن مربوط است و توحیدِ شهودی باعقل و شرع مخالفت ندارد بخلافِ توحیدِ وجودی و اقوالِ مشائخ که ناظر بتوحید اند بتوحیدِ شهودی باید فرود آورد تا مخالفت را گنجایش نباشد و توحیدِ شهودی در مرتبه عین الیقین است که مقام حیرت است و چون ازان مقام میگذرند و بحق الیقین میرسند از امثال این احوال تخاشی مینمایند و مناسب ذلک من الاسولة والاجوبة والتمثیلات الموضحة سلمکم الله تعالی وسبحانه وعصمکم عما یصمکم وصانکم عما شانکم توحید یکه در اثنارِ راه این طایفهٔ علیه را دست می دهد دو قسم است توحیدِ شهودی و توحیدِ وجودی توحیدِ شهودی یکے دیدنست یعنی مشهودِ سالک جز یکے نباشد و توحیدِ وجودی یک موجود دانستن است و غیر او را معدوم انگاشتن و باوجودِ عدمیت محالے و مظاهرِ آن یکے پنداشتن پس توحیدِ وجودی از قبیلِ علم الیقین آمد و شهودی از قسم عین الیقین توحیدِ شهودی از ضروریات این راه است چه فنا بے این توحید متحقق نمیشود و عین الیقین بے آن میسر نمیشود زیرا که رویتِ یکے باستیلارِ او مستلزمِ عدمِ رویتِ ماسوائے اوست بخلاف توحیدِ وجودی که نه چنین است یعنی ضروری نیست چه علم الیقین بے آن معرفت حاصل است چه علم الیقین مستلزم نفی ماسوائے او نیست غایة ما فی الباب مستلزمِ نفیِ علمِ ماسوائے اوست در وقتِ غلبه و استیلائے علم آن یکے مثلاً شخصے که یقینی بوجودِ آفتاب پیدا کرد و استیلائے این یقین مستلزمِ آن نیست که ستاره ها را در آنوقت منتفی و معدوم داند اما وقتی که آفتاب را دید البته ستاره ها را نخواهد دید و مشهودِ او جز آفتاب نخواهد بود و درین زمان که ستاره ها را نمی بیند میداند که ستاره ها معدوم نیستند بلکه میداند که هستند اما مستور اند

پوشیده ۱۲

لہ یعنی درمیان آنچه بنظر می آید و آنچه لابد است مناسبت است و آن مناسبت آنست که هر دو از امور انتزاعیه اند و هر انتزاعی را منشأ انتزاع باید تا انتزاع صحیح باشد و منشأ انتزاع در هر دو یکی است و آن ثبوت حق سبحانه و تعالی است مر اشیاء را از ذات خود بنحوی از انحاء ثبوت و آن ثبوت بالضرور مغایر است با ثبوت اشیاء مر خود را و مر یکدیگر را و آن مغایرت بالضرور مستلزم است مر سلب بعض احکام ثبوت را از بعض و آن سلب عبارت است از عدم و آن عدم بالضرور مستلزم است مر وجود را و آن وجود عبارت است از رویت و آن رویت بالضرور مستلزم است مر عدم رویت ماسوائے را و آن عدم رویت عبارت است از فنا و آن فنا بالضرور مستلزم است مر بقا را و آن بقا

در تاموس ہست الشعّ والشغشاع والشعشعان والشعشاع الطویل والشعشاع الخفیف والحسن المتفرق والظل غیر الکثیف قلت والمراد ههنا الاخیران

و در شعشعانِ نورِ آفتاب مغلوبند و این شخص باجماعه که نفیِ وجودِ ستارها در آنوقت کنند در مقامِ انکار است
و میداند که آن معرفت غیرِ واقعست پس توحید وجودی که نفیِ ماسوائی یک ذات است تعالیٰ و تقدس با عقل
و شرع در جنگ است بخلافِ شهودی که در یکے دیدن هیچ مخالفت نیست مثلاً در وقتِ طلوعِ آفتاب
ستارها را نفی کردن و معدوم دانستن مخالفِ واقع است اما ستارها را در آن وقت نادیدن هیچ
مخالفت نیست بلکه آن نادیدن بواسطهٔ غلبهٔ ظهورِ نورِ آفتابست و ضعف بصرِ رائی اگر بصرِ رائی نور
همان آفتاب مکمل شود و قوت پیدا کند ستارها را از آفتاب جدا بیند و این دید در حق الیقین است
پس اقوال بعضے از مشایخ که بظاهر بشریعتِ حقه مخالف می نمایند و بتوحیدِ وجودی بعضے مردم آنها را
فرود مے آرند مثل قولِ ابن منصور الحلاج انا الحق و ابی یزید البسطامی سبحانی و امثال اینها اولی و انسب
آنست که بتوحید شهودی فرود باید آورد و مخالفت را دور باید ساخت هرگاه ماسوائی حق سبحانه از نظرشان
محقق شد در غلبهٔ آن حال باین الفاظ تکلم فرمودند و غیر از حق سبحانه اثبات ننمودند معنی انا الحق آنست
که حق است نه من چون خود را نمی بیند اثبات نمیکند نه آنکه خود را می بیند و آن را حق میگوید این خود
کفر است اینجا کسی نه گوید که اثبات ناکردن نفی می گشد و آن بعینه توحیدِ وجودیست زیرا که گوئیم که از
عدمِ اثباتِ نفی لازم نمی آید بلکه در آن موطن حیرتست احکام بتمامها ساقط شده اند و در سبحانی نیز تنزیه
حق است نه تنزیهِ خود که او بتمامه از نظر او مرتفع شده است حکمی با و تعلق نمیگیرد و امثالِ این سخنان در
مقامِ عین الیقین که مقامِ حیرت است بعضی را رو میدهد و چون ازین مقام میگذرانند و به حق الیقین میرسانند
از امثالِ این کلمات تحاشی مینمایند و از حدِ اعتدال تجاوز نمی فرمایند و درین زمان بسیارے ازین طائفه
که بنزدِ صوفیان خود را عوامی نمایند توحیدِ وجودی را شائع ساخته اند و کمال را جز آن نمی دانند و بعلم
ازین باز مانده اند و آن اقوالِ مشایخ را معانی متخیلهٔ خود فرود آورده مقتدائے روزگارِ خود ساخته
اند و بازارِ کاسدِ خود را باین تخیلات رائج داشته اند مگر الغرض در عباراتِ بعضے از مشایخ با تقدیم الفاظی که تصریح

بسین سه روز چهل منزل مقصد سے کہ از بدایت نقصان آن کسے بغایت است نہ ۱۲

بتوحیدِ وجودی دارند واقع شده اند تحمل بر آن باید کرد که در ابتدا در مقامِ علم الیقین باین کلمات تکلم فرموده اند و در آخر کار ایشان را ازان مقام گزرانیده اند و از علم بعین[1] برده اند اینجا کسی نگوید که ارباب توحید وجودی نیز همچنانکه یکے میدانند یکے می بینند پس از عین الیقین نیز نصیبے دارند زیرا که در جواب گوئیم که ارباب این توحید صورتِ مثالیِ توحیدِ شهودی را دیده اند نه آنکه بآن توحید متحقق شده اند[2] توحیدِ شهودی را باین صورتِ مثالیِ او فی الحقیقت (وجودی ۱۲) هیچ مناسبت نیست زیرا که در وقتِ حصولِ آن توحید (متصف ۱۲) حیرتست حکم بالمری دران موطن نیست و صاحبِ توحیدِ وجودی باوجودِ شهودِ صورتِ مثالیِ آن توحید (یعنی شهودی ۱۲) شهودی از ارباب علم است چه نفیِ وجودِ ماسوا میکند و نفی حکمی است از احکام از مقولهٔ علم حیرت و علم (جنس ۱۲) با یکدیگر جمع نمیشوند پس ثابت شد که صاحبِ توحیدِ وجودی از مقامِ عین الیقین بهره ندارد و آری صاحبِ توحید شهودی را بعد از مقامِ حیرت اگر ترقی واقع شود بمقامِ معرفت که حق الیقین است میرسانند و در آن موطن علم و حیرت جمع میشوند و علمی که بے حیرتست و پیش از حیرتست علم الیقین است اینجواب بمثالی واضح گردد مثلاً شخصے در خواب بواسطهٔ مناسبتے که بمقام پادشاهت دارد خود را پادشاه دید و از لوازمِ پادشاهت در خود یافت و معلوم است که آن شخص پادشاه نشده است بلکه صورتِ مثالی پادشاهت را در خود دیده است و فی الحقیقت پادشاهت را بآن صورتِ مثالی هیچ مناسبت نیست آری آن شهود اگرچه بصورت مثالی باشد اما از استعداد آن شخص به متحقق شدن بحقیقتِ آن صورت خبر میدهد اگر جانے نگذرد و عنایتِ خداوندی جل سلطانه شاملِ حالِ او شود و بآن مقام برساند از قوت تا فعل فرقِ بسیار است (قابلیت ۱۲) (حصول ۱۲) بسا آهن که قابلیتِ مرآتیت داشته باشد تا مرآت نشود بدست پادشاهان نرسد و از حصولِ جمالِ شان بهره نیابد کجا افتادم مگر گویم که سبب تحریر این علوم غامضه آن باشد که اکثر ابنائے این وقت بعضی بتقلید و بعضے (دقیقه ۱۲) بمجردِ علم و بعضی دیگر بعلمِ ممتزج بذوق و لوفی الجمله و بعضی بالوجدان و زندقه (اهل ۱۲) دست بدامنِ این توحید (بمنفق ۱۲) وجودی زده اند و همه را از حق میدانند بلکه حق میدانند و گردنهائے خود را از ربقهٔ تکلیفِ شرعی باین حیله (الله تعالی ۱۲) (راست و مطابق نفس الامر ۱۲)

[1] از صاحبِ وحدت وجود
[2] دیدن آن شخص

می کشایند و مُدَاہنات در اَحکامِ شرعیہ مینمایند و باین معاملہ خوشوقت و خورسند اند و اتیانِ
اَوامرِ شرعیہ را اگر اعتراف دارند طُفیلی میدانند مقصودِ اصلی ورائی شریعت خیال میکنند
حَاشَا وَ کَلَّا ثُمَّ حَاشَا وَ کَلَّا نَعُوذُ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ مِنْ ھٰذَا الْاِعْتِقَادِ السُّوْءِ طریقت و شریعت عینِ یکدیگر اند
سرِ موے از مخالفت درمیان ایشان واقع نیست فرقِ اِجمال و تفصیل است و استدلال و
کشف ہر چہ مخالفِ شریعت است مردود است کُلُّ حَقِیْقَۃٍ رَدَّتْہُ الشَّرِیْعَۃُ فَھُوَ زَنْدَقَۃٌ
شریعت را برجا داشتہ طلبِ حقیقت نمودن کارِ مرد انست رَزَقَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَ اِیَّاکُمُ الْاِسْتِقَامَۃَ
عَلٰی مُتَابَعَۃِ سَیِّدِ الْبَشَرِ عَلَیْہِ وَ عَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَ التَّسْلِیْمَاتُ وَ التَّحِیَّاتُ ظَاھِرًا وَ بَاطِنًا معرفت
پناہی قبلہ گاہی حضرت خواجہ ما قدس اللہ تعالیٰ سرّہ چند گاہ مَشْرَبِ توحید وجودی داشتند و در
رسائل و مکتوباتِ خود آنرا اظہار میفرمودند آما آخر کار حق سبحانہ و تعالیٰ بکمالِ عنایتِ خویش از آنمقام
ترقی ارزانی فرموده بشاہراہ انداخته از ضیقِ این مَعرفت خلاصی داد میان عبد الحق کہ یکے
از مخلصان ایشانند نقل کردند کہ پیش از مَرَضِ موت ایشان بیک ہفتہ فرموده اند کہ مرا بعین
الیقین معلوم شد کہ توحید کوچہ ایست تنگ شاہراہ دیگر است۔ پیش ازین ہم میدانستم اما اکنون
یقینی دیگر حاصل گشت و این حقیر نیز چند گاہ در خدمتِ حضرتِ ایشان این مَشْرَبِ توحید
داشت و مقدماتِ کشفیہ در تائیدِ این طریق بسیار لائح گشتہ بودند اما عنایت خداوندی جَلَّ
سلطانہٗ ازان مقام گزرانیده بمقامی کہ خواست مشرّف گردانید زیاده برین موجبِ اطناب
است میان شیخ زکریا از پرگنہ خود مکرر مینویسند و نسبت نیازمندی بآستانۂ علیۂ ایشان واميمانند
از معاملۂ کروری گری ہراسانند التجا و اعتصام در عالَمِ حکمت بجنابِ قُدسِ ایشان دارند بظاہر
مَلَاذی و مَلجائی غیر از توجہ عالی ندارند امید وارند کہ ہمچنانکہ ایشان را نواخته اند تا آخر دستگیری
فرمائیند و از گرگانِ حوادث محفوظ دارند از کمالِ ادب عرضداشت جُرأت نمی نمایند بہ فقیر رجوع نموده

ص قاصر اند الا اقل قلیل از خواص و اخص الخواص کہ راسخ اند در علم و امتیاز تام دارند و در فہم ۱۲ المصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ ۱۲

اظہارِ احوال خود می خواہند امید است کہ مسئولِ ایشان باجابت مقرون گردد ؛

مکتوب چہل و چہارم ۴۴

المنتخبات ۱۰

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافت و در مدّاحی خیر البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام و در بیانِ آنکہ مصدّقانِ شریعتِ او خیر الامم اند و مکذّبانِ آن بدترین بنی آدم — و در ترغیب بمتابعتِ سنّتِ سنیّہ او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام مرحمت نامۂ گرامی سامی در اعزّ از منہ شرف ورود یافت بمطالعۂ آن مشرّف گشت للہ الحمد سبحانہ والمنّۃ کہ میراثی از فقرِ محمدی علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتحیات بدست آوردہ اند کہ محبّتِ فقرا و ارتباط بایشان نتیجۂ آنست نمیداند کہ این مقصّر بے سر و برگ در جوابِ آن چہ نویسد مگر آنکہ فقرہ چند بعبارتِ عربی ماثور در فضائل جدّ بزرگوارِ ایشان کہ خیر العرب است بنویسد علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوٰت اتمّہا و من التحیات اکملہا و آن سعادت نامہ را وسیلۂ نجاتِ اخروی خود سازد نہ آنکہ مدّاحی او

اصل	ترجمہ از مصحح
علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ نماید بلکہ مقولۂ خود بآن نماید	

شعر مَا اِنْ مَدَحْتُ مُحَمَّدًا بِمَقَالَتِیْ لٰکِنْ مَدَحْتُ مَقَالَتِیْ بِمُحَمَّدٍ فَاَقُوْلُ وَبِاللّٰہِ سُبْحَانَہُ الْعِصْمَۃُ وَالتَّوْفِیْقُ اِنَّ مُحَمَّدًا رَسُوْلُ اللّٰہِ سَیِّدُ وُلْدِ اٰدَمَ وَاَکْثَرُ النَّاسِ تَبَعًا یَوْمَ الْقِیَامَۃِ وَاَکْرَمُ الْاَوَّلِیْنَ وَالْاٰخِرِیْنَ عَلَی اللّٰہِ وَاَوَّلُ مَنْ یَنْشَقُّ عَنْہُ الْقَبْرُ وَاَوَّلُ شَافِعٍ وَاَوَّلُ مُشَفَّعٍ	**شعر**۔ بہ سخن نہ مدح ستودم ذاتِ محمدی را لٰکن باسمِ احمد بستودہ ام سخن را پس میگویم و از خدای پاک عصمت میخواہم و توفیق میجویم کہ ہر اینہ محمد رسول اللہ بہتر و مہتر و بزرگترین فرزندانِ آدم است و بیشترین مردم است از روی تابعان روز قیامت و بزرگترین پیشینان و پسینان است نزد خدای

وَاَوَّلُ مَنْ يَقْرَعُ بَابَ الْجَنَّةِ فَيَفْتَحُ اللّٰهُ
لَهٗ وَحَامِلُ لِوَاءِ الْحَمْدِ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ
تَحْتَهٗ اٰدَمُ فَمَنْ دُوْنَهٗ وَهُوَ الَّذِيْ
قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
نَحْنُ الْاٰخِرُوْنَ وَنَحْنُ السَّابِقُوْنَ
يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَاِنِّيْ قَائِلٌ قَوْلًا غَيْرَ فَخْرٍ
وَاَنَا حَبِيْبُ اللّٰهِ وَاَنَا قَائِدُ
الْمُرْسَلِيْنَ وَلَا فَخْرَ وَاَنَا خَاتَمُ
النَّبِيِّيْنَ وَلَا فَخْرَ وَاَنَا
مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ
عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ـــــ اِنَّ اللّٰهَ
خَلَقَ الْخَلْقَ فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِ
هِمْ ثُمَّ جَعَلَهُمْ فَرِيْقَيْنِ
فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ
فِرْقَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ
قَبَائِلَ فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ
قَبِيْلَةً ثُمَّ جَعَلَهُمْ
بُيُوْتًا فَجَعَلَنِيْ فِيْ خَيْرِهِمْ
بَيْتًا فَاَنَا خَيْرُهُمْ نَفْسًا وَّخَيْرُهُمْ بَيْتًا

تعالیٰ و نخستین کسی است که شگافته گردد ازوی
قبر و نخستین شفاعت کننده است و نخستین
کسی است که قبول کرده شود شفاعتِ وے
و نخستین کسی است که کوبد دَرِ بہشت را پس کشاید
حق تعالیٰ برای وے واوست بردارندهٔ عَلَمِ
ستایشِ حق جل و علا روز قیامت زیر علم وے است
آدم و ہر که جز اوست واوست علیہ الصلوٰۃ والسلام
که فرموده است ما ئیم پسینان و ما ئیم پیشینان
روز قیامت و من گویندهٔ ام گفتارے را بیفاخرت
و منم محبوب حق تعالیٰ و منم کشندهٔ مرسلان و نیست
فخر و منم ختم کنندهٔ پیغامبران و نیست فخر و منم
محمد پسر عبد اللہ پسر عبد المطلب بمشیت خدا تعالیٰ
پیدا کرد خلق را پس گردانید مرا در بہترین ایشان
پستر گردانید ایشان را دو گروه پس گردانید مرا در فرقهٔ
که بہترین ایشانست پستر گردانید ایشان را
قبیله قبیله پس گردانید مرا در بہترین قبائل پستر
گردانید ایشان را خانه خانه پس گردانید مرا در
بہترین خانهاے ایشان پس منم بہترین ایشان
از روے ذات و بہترین ایشان از روی خانه

است بسوی آیه کریمه که در سوره توبه پاره عشر دوم واقع شده است یعنی صم البکمیان سخت ترانده و کفر و نفاق الخ ۱۲ منه عفی عنه

وَأَنَا أَوَّلُ النَّاسِ خُرُوجًا إِذَا بُعِثُوا وَأَنَا قَائِدُهُمْ إِذَا وَفَدُوا وَأَنَا خَطِيبُهُمْ إِذَا أَنْصَتُوا وَأَنَا مُسْتَشْفَعُهُمْ إِذَا حُبِسُوا وَأَنَا مُبَشِّرُهُمْ إِذَا يَئِسُوا الْكَرَامَةُ وَالْمَفَاتِيحُ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي وَلِوَاءُ الْحَمْدِ يَوْمَئِذٍ بِيَدِي وَأَنَا أَكْرَمُ وُلْدِ آدَمَ عَلَى رَبِّي يَطُوفُ عَلَيَّ أَلْفُ خَادِمٍ كَأَنَّهُمْ بَيْضٌ مَكْنُونٌ وَإِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ كُنْتُ إِمَامَ النَّبِيِّينَ وَخَطِيبَهُمْ وَصَاحِبَ شَفَاعَتِهِمْ غَيْرَ فَخْرٍ لَوْلَاهُ لَمَا خَلَقَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ الْخَلْقَ وَلَمَا أَظْهَرَ الرُّبُوبِيَّةَ وَكَانَ نَبِيًّا وَآدَمُ بَيْنَ الْمَاءِ وَالطِّينِ۔

و منم نخستین مردم از روئے بیرون آمدن وقتیکه برانگیخته شوند و منم گشنده مردم وقتیکه بیایند بدرگاه خدا تعالیٰ و منم خطبه خواننده ایشان وقتیکه خاموش شوند و منم که طلب کرده شود از من شفاعت وقتیکه حبس کرده شوند و منم بشارت دهنده ایشانرا وقتیکه نومید شوند بزرگی و دادن و کلیدها آن روز بدست من است و رایت ثنا حق تعالیٰ دران روز بدست من است و منم گرامیترین فرزندان آدم نزد پروردگار خود گرد من گردند هزار خدمتگار گویا آنان بیضها مکنون اند و چون باشد روز قیامت باشم امام پیغامبران و خطیب ایشان و خداوند شفاعت میان ایشان بغیر فخر و اگر نمی بودی آنسرور بدرستی نیافریدی خدای پاک خلق را و هرآینه ظاهر نساختے ربوبیت خود را و بود وے علیه الصلوٰة والسلام پیغامبر حالیکه آدم میان آب و گل بود۔

شعر۔ نماند بعصیان کسے در گرو ۔ که دارد چنین سید پیشرو ۔ پس ناچار مصدقان

انچنین پیغمبر سید البشر علیه الصلوٰة والسلام خیر الامم باشند کنتم خیر امة اخرجت

تصدیق ایشانست و مکذبان او علیه الصلوٰة والسلام بدترین بنی آدم الاعراب

اشد کفرا و نفاقا نشان حال ایشان است تا کدام صاحب دولت را باتباع

سنتِ سَنِیّہ او بنوازند و بمتابعتِ شریعتِ رَضِیّہ او سرفراز سازند امروز عملِ قلیل را کہ مقرون بتصدیقِ حقّیتِ دین اوست علیہِ الصّلوٰۃُ والسّلامُ بعملِ کثیر برمیدارند اصحاب کہف این ہمہ دَرجات کہ یافتند بواسطۂ یک حَسَنہ است و آن ہجرت بود از دشمنانِ حق سبحانہ و تعالیٰ بنورِ یقینِ ایمانی در وقت استیلاءِ معاندان مثلاً سپاہیان در وقتِ غلبۂ دشمنان و استیلاءِ مخالفان اگر اندک تردد می کنند آن قدر نمایان می شود و اعتبار میگیرد کہ در وقتِ امن ضعافِ آن در چیزِ اعتبار نمی آید و ایضاً چون آن سرور محبوبِ ربّ العالمین است متابعان او بواسطۂ متابعت بمرتبۂ محبوبیت میرسند چہ محبّ در ہر کہ از شمائل و اخلاقِ محبوبِ خود می بیند آنکس را محبوب خود میدارد و مخالفان را ازینجا قیاس باید کرد **شعر** محمدِ عربی کابروی ہر دو سرا ست ۔ کسی کہ خاکِ درش نیست خاک برسرِ او ۔ اگر ہجرتِ ظاہری میسر نہ شود ہجرتِ باطنی بایں حال مرعی میباید داشت با ایشان بے ایشان می باید بود لَعَلَّ اللّٰہَ یُحْدِثُ بَعْدَ ذٰلِکَ اَمْرًا موسمِ نوروز رسیدہ است و معلوم است کہ آن ایّام اہالیِ آن معاملہ را در تفرقہ میدارد و بعد از مُضیِّ آن ہنگامہ اگر ارادۂ خداوندی جلّ سُلطانہ مساعدت نمود امید وار است کہ شرفِ ملاقات گرامی میسّر شود زیادہ اِطناب موجبِ اِملال است ثَبَّتَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَلٰی جَادَّۃِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ اَلسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلَیْہِمْ اِلٰی یَوْمِ الْقِیَامِ

مکتوب چہل و پنجم

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافت این مکتوب بعد از ارتحالِ پیرِ دستگیرِ خود از ین عالمِ فانی نوشتہ بودند و چون تقویتِ ظاہری فقراءِ خانقاہ منسوب بجنابِ سیادت پناہی بود اظہارِ شکرِ آن نموده و وجہِ جامعیّتِ انسان کہ ہم سببِ کمالِ اوست و ہم سببِ

نقصانِ او نیز مذکور کردہ اند باذکرِ فضائلِ شہرِ مبارک رمضان وما ینا سب ذٰلک ثبتکم اللہ
سبحانہ علی جادۃ اٰبائکم الکرام وسلمکم عن موجبات التلہف والتاسف بمزید
الشہور والایام دوستانِ خدائے عزوجل بحکم المرء مع من احب باخدا اند تعالیٰ وتقدس
تعلق بہ بدن نحوی از موانعِ آن معیت واتصال است بعد از انفصال ازین پیکر ہیولانی
ومفارقت ازین ہیکلِ ظلمانی ہمہ قرب در قرب واتصال در اتصال است الموت جسر
یوصل الحبیب الی الحبیب بیان این معنی است وکریمہ من کان یرجو لقاء اللہ فان
اجل اللہ لاٰت کہ تسلیہ است مر مشتاقان را رمزے ازین بیان میفرماید لیکن حالِ ماپس ماندگان
بدولتِ حضورِ بزرگان خراب وابتر است واستفاضہ از روحانیاتِ اکابر قدس اللہ تعالیٰ
اسرارہم مشروط بشرائط است کہ ہر کسی را در ایفائے آن مجال نیست اما الحمد للہ الذی لا یتم
والملۃ کہ باوجود این حادثہ ہائلہ واین واقعہ متوحشہ این فقرا بے سروپا را مربی ومعین ہم
از اہلبیتِ آن سرورِ دنیا ودین بود علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات کہ سببِ انتظام
این سلسلہ علیہ وواسطہ جمعیتِ نسبتِ نقشبندیہ گشت آرے این نسبتِ علیہ کہ درین دیار
بسیار غریب است واہلِ آن درین ممالک اقل قلیل چون نسبتِ اہلبیت است مربی آن ہم از
اہل بیت مناسب است وشایانِ تقویتِ آن ہم از اہالی آن اولیٰ تا تکمیلِ آن دولتِ
عظمیٰ بغیر لازم نیاید ہمچنانکہ شکرِ این نعمتِ قصوی بر فقرا لازم است شکرِ این دولت بر ذمہ
ایشان نیز لازم است آدمی ہمچنانکہ بہ جمعیتِ باطن محتاج است بہ جمعیتِ ظاہر نیز احتیاج دارد
بلکہ این احتیاج مقدم است بلکہ محتاج ترینِ خلائق انسان است واین شدتِ احتیاج از
بواسطہ جامعیتِ او آمدہ است وآنچہ ہمہ را درکار است او را تنہا درکار است وہر چہ محتاج
است تعلق دارد پس تعلقاتِ او از ہمہ بیش آمد وہر تعلق مستلزمِ اعراض است از جنابِ قدس

خداوندی جل سلطانہ پس محروم ترین جمیع خلائق ازین راہ انسان گشت ؎
پایہ آخر آدمست و آدمی ✦ گشت محروم از مقام محرمی ✦ گر نہ گردد بار مسکین زین سفر ✦
نیست ازوی ہیچکس محروم تر ✦ و حالانکہ سبب افضلیت او از جمیع خلائق ہم ہمین وجہ
جامعیت است ازین راہ آئینہ او اتم آمد و آنچہ در مرایای جمیع خلائق ظاہر است در یک
مرآت اوللیح است پس بہترین خلائق ازین جہت انسان گشت و بدترین جمیع موجودات
از انجہت ہم او اِذْ کَانَ مِنْہُ مُحَمَّدٌ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَاَبُوْ جَہْلٍ
عَلَیْہِ اللَّعْنَۃُ وشک نیست کہ بتوفیق خداوندی عز و جل کفیل جمعیت ظاہری این فقرا
ایشانند و در جمعیت باطنی نیز بحکم اَلْوَلَدُ سِرٌّ لِاَبِیْہِ امیدواری تمام است و چون عنایۃ
نامہ سامی و صحیفہ گرامی در ماہ مبارک رمضان شرف ورود یافت بخاطر فاتر گذشت کہ شمہ از
فضائل این شہر عظیم القدر بنویسد باید دانست کہ ماہ رمضان بزرگست عبادت نافلہ از نماز
و ذکر و صدقہ و امثال آنہا کہ درین ماہ صادر شود برابر آداے فرض از ایام دیگر است و ادائے
فرض درین ماہ برابر اداے ہفتاد فرائض است در ماہہائے دیگر کسی کہ افطار بخاند صائمے
را درین ماہ او را بہ بخشند و رقبہ او را از آتش دوزخ آزاد سازند و مر او را مثل اجر آن صائم عطا
فرمایند بے آنکہ از اجر آن صائم نقصان کنند و ہمچنین کسیکہ در خدمت مملوک تخفیف نماید حق
سبحانہ و تعالیٰ او را بہ بخشد و آزاد گرداند از آتش دوزخ و در ماہ رمضان آنحضرت علیہ الصلوٰۃ
والتحیۃ رہا میکردند ہر اسیر را و ہر کسی ہر چہ از ایشان سوال میکرد میدادند اگر کسی درین ماہ
بخیرات و اعمال صالحہ موفق شد در تمام سال او را بتوفیق رفیق گردانند و اگر بتفرقہ گذشت در تمام
سال در تفرقہ است فہما امکن ہر قدر کہ میسر شود بہ جمعیت باید کوشید و این ماہ را غنیمت
می باید شمرد و در ہر شبی از شبہای این ماہ چندین ہزار کس را کہ لایق دوزخ اند آزاد می سازند

ھو ابن ماجہ و احمد فی حدیث طویل و للہ عتقاء من النار و ذلک کل لیلۃ ای من رمضان ۱۲ منہ عفی عنہ

ودرین ماہ درہائے بہشت را میکشایند و درہای دوزخ را می بندند و شیاطین را زنجیر میکنند و درہای رحمت میکشایند و تعجیل افطار و تاخیر تسحر از سنن است و درین باب آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام مبالغہ میفرمودند و ما تا کہ در تاخیر تسحر و تعجیل افطار اظہار عجز و احتیاج خود است کہ مناسب مقام بندگیست و بجز افطار کردن سنت است و در وقت افطار این دعا می خواندند ذَهَبَ الظَّمَأُ وَابْتَلَّتِ الْعُرُوقُ وَثَبَتَ الْأَجْرُ إِنْ شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی و آنچہ ترا ویح و ختم قرآن درین ماہ از سنن مؤکدہ است و مثمر نتائج کثیرہ وَفَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ بِحُرْمَةِ حَبِيبِهِ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ بقیہ التصدیع آنکہ عنایت نامہ در عین ماہ رمضان رسید و الا در امتثال امر خود را معاف نمیداشت سخن از بعد ماہ مذکور گفتن حکم بغیب کردنست و منبی از طول امل بالجملہ در آنچہ مرضی ایشان خواہد بود بہیچ وجہ خود را معاف نخواہد داشت کہ حقوق ظاہری و باطنی ایشان بر ذمہائے ما فقرا ثابت است حضرت قبلہ گاہی قدس اللہ تعالیٰ سرہ میفرمودند کہ حقوق شیخ چیو بر ہمہ شما ثابت و مقرر است باعث این جمعیت ایشانند حق سبحانہ و تعالیٰ ہموارہ بتوفیق اعمال مرضیہ موفق گرداناد بحرمۃ النبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات

زیادہ بریں تصدیع تمام است

المنتخبات ۱۱

مکتوب چہل و ششم

نیز بسیادت و نقابت پناہی میان شیخ فرید صدور یافت در بیان آنکہ وجود باری تعالیٰ و تقدس و همچنین وحدت او تعالیٰ بلکہ نبوت محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم بلکہ جمیع ما جاء بہ من عند اللہ بدیہی اند و محتاج بہیچ فکر و دلیل نیستند و در ایضاح این مقدمات

بسیار مذکور ساخته اند تثبتکم اللہ سبحانہ علی جادۃ اٰبائکم الکرام علی اولہم و افضلہم
اولا و علی بی اقیم ثانیا الصلوٰۃ والسلام وجود باری تعالیٰ و تقدس و همچنین وحدت
او سبحانہ بلکہ نبوت محمد رسول اللہ نیز صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم بلکہ جمیع ما جاء بہ من
عند اللہ بدیہی اند بر تقدیر سلامتی مدرکہ از آفات ردیہ و امراض معنویہ محتاج بہیچ فکر
و دلیل نیستند نظر و فکر در آنہا تا زمان وجود علت و ثبوت آفت است اما بعد از نجات از مرض
قلبی و رفع غشاوہ بصری غیر از بداہت ہیچ نیست مثلاً صفرائی تا زمانی کہ بعلت صفرا گرفتار
است شیرینی قند و نبات نزد او محتاج بدلیل است لیکن بعد از خلاصی ازان علت ہیچ احتیاج
بدلیل ندارد و احتیاجی کہ منشا آن وجود آفت است ببداہت جنگ ندارد و بیچارہ اخول کہ شخص
واحد را اثنین می بیند و حکم بعدم وحدت آن شخص میکند معذور است و وجود آفت در اخول وحدت
آن شخص را از بداہت نمی برارد و بنظر ثابت نمی کشد و محقق است کہ جولانگاہ استدلال بسیار تنگ است
و یقینی کہ از راہ دلیل پیدا شود بسی متعذر است پس در تحصیل ایمان یقینی فکر ازالہ مرض قلبی نمودن
ضروری آمد صفرائی را ازالہ علت صفرا نمودن در تحصیل یقینی بشیرینی نبات ضروری تر آمد از انکہ
دلیل بر یقین حلاوت نبات اقامت نماید از دلیل چہ طور یقینی حاصل شود کہ وجدان او بسبب علت
صفرا بہ تلخی نبات حاکم است ہمچنین در ما نحن فیہ نفس امارہ بالذات منکر احکام شرعیہ است
و بالطبع بمقتضای آن حاکم پس تحصیل یقین باین احکام صادقہ بدلیل با وجود انکار وجدان
مستدل بسی دشوار است پس نفس امارہ را کشتن ضروری آمد یقین را بدون تزکیہ حاصل نمودن
دشوار نمود قد افلح من زکٰہا و قد خاب من دسّٰہا پس مقرر شد کہ منکر این شریعت باہرہ
و این ملت ظاہرہ و طاہرہ و در رنگ منکر حلاوت نبات است مصرعہ خورشید نہ مجرم ار کسی بینا نیست
پس مقصود از سیر و سلوک و تزکیہ نفس و تصفیہ قلب ازالہ آفات معنویہ است و امراض قلبیہ

لہ بخلاف احکام شرعیہ کہ کند ۱۲

که کریمهٔ فِی قُلُوبِهِم مَّرَضٌ مشعر از آنست تا حقیقتِ ایمان متحقق شود و با وجود این آفات
اگر ایمان است بحسب ظاهر است و پس چه وجدانِ اماره بخلافِ آن حاکم است و بر حقیقتِ
کفر خود مصر است مثل این ایمان و تصدیق صوری ایمانِ صفرائی است بحلاوتِ قند و نبات
که وجدانِ او بخلافِ آن شاهد است یقینِ حقیقی بحلاوت شکر بعد از زوالِ مرضِ صفرا صورت بندد
پس بعد از تزکیهٔ نفس و اطمینان آن حقیقت ایمان صورت دارد و وجدانی میگردد و این قسم
ایمان از زوال محفوظ است کریمهٔ اَلَآ اِنَّ اَوْلِیَاءَ اللّٰهِ لَا خَوْفٌ عَلَیْهِمْ وَلَا هُمْ یَحْزَنُوْنَ
در شانِ ایشان صادق است شَرَّفَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ بِشَرَفِ هٰذَا الْاِیْمَانِ الْکَامِلِ
الْحَقِیْقِیِّ بِحُرْمَةِ النَّبِیِّ الْاُمِّیِّ الْقُرَشِیِّ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا

المنتخبات ۱۷ مکتوب چهل و هفتم

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت در شکایت از قرنِ سابق که کفار استیلا پیدا
کرده بودند و اهل اسلام خوار و بی اعتبار گشته و در ترغیب آنکه در ابتداءِ بادشاهت اگر ترویج
دین میسر شود بهتر است مبادا اختلالی و مضلی درمیان آمده خلل در کارخانهٔ اهل اسلام اندازد
و در رنگِ قرنِ سابق سازد ثَبَّتَکُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَلٰی جَادَّةِ اٰبَائِکُمُ الْکِرَامِ عَلٰی اَفْضَلِهِمْ
سَیِّدِ الْکَوْنَیْنِ اَوَّلًا وَعَلٰی بَوَاقِیْهِمْ ثَانِیًا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّةُ بادشاه نسبت بعالم
در رنگِ دل است نسبت ببدن که اگر دل صالح است بدن صالح است و اگر فاسد است
فاسد صلاحِ بادشاه صلاحِ عالم است و فسادِ او فسادِ عالم میدانند که در قرنِ ماضی بر سرِ اهل اسلام
چها گذشته است ز بوالیِ اهل اسلام با وجود کمال غربت و در قرون سابقه ازین نگذشته بود که
مسلمانان بر دینِ خود باشند و کفار بر کیشِ خود کریمهٔ لَکُمْ دِیْنُکُمْ وَلِیَ دِیْنِ بیان این معنی است

یعنی تبیل ماردین ۱۲ — دار

و در قرنِ ماضی کفار برملا بطریقِ استیلا اجراءِ احکامِ کفر در بلادِ اسلام میکردند و مسلمانان از اظہارِ احکامِ اسلام عاجز بودند و اگر میکردند بقتل میرسیدند وَاوَیلَا وَامُصِیبَتَا وَاحَسرَتَا وَاحُزنَا محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم کہ محبوبِ رب العالمین است مُصدِقانِ او ذلیل و خوار بودند و منکرانِ او بعزت و اعتبار مسلمانان بادلہای ریش در تعزیتِ اسلام بودند و مُعاندان بسخریہ و استہزا بر جراحتہائی ایشان نمک می پاشیدند آفتابِ ہدایت در تتقِ ضلالت مستور شدہ بود و نورِ حق در حُجبِ باطل منزوی و معزول امروز کہ نوید زوالِ مانعِ دولت اسلام و بشارتِ جلوس بادشاہِ اسلام بگوش خاص و عام رسیدہ اہل اسلام برخود لازم دانستند کہ مُمِد و مُعاونِ بادشاہ باشند و بر ترویجِ شریعت و تقویتِ ملت دلالت نمایند این امداد و تقویت خواہ بزبان میسر شود خواہ بدست سابق ترینِ دولتِ مَدَد ہا تبیینِ مسائلِ شرعیہ است و اظہارِ عقائدِ کلامیہ بر طبقِ کتاب و سُنّت و اجماعِ امت تا ببدعی و ضلالی درمیان آمدہ از راہ نبرد و کار بفساد نہ انجامد این قسم امداد مخصوص بعلماءِ اہل حق است کہ رُو بآخرت دارند علماءِ دنیا کہ ہمت ایشان دُنیای دَنِیہ است صحبت ایشان زہرِ قاتل است و فسادِ ایشان فسادِ متعدی ہے عالِم کہ کامرانی و تن پروری کند ٭ او خویشتن گم است کرا رہبری کند ٭ در قرنِ ماضی ہر بلائی کہ بر سر آمد از شومی این جماعہ بود پادشاہان را ایشان از راہ میبردند ہفتاد و دو ملت کہ راہِ ضلالت اختیار کردہ اند معتدایان اینہا علماءِ سوء بودند غیر از علما ہر کہ بضلالت رفت کم است کہ ضلالتِ او بدیگرے تعدی کند و اکثرِ جہلائے صوفی نمائے این زمانہ حکمِ علماءِ سوء دارند فسادِ اینہا نیز فسادِ متعدی است و ظاہرا اگر کسے باوجودِ استطاعتِ امداد ہر قسم مدد ی کہ باشد تقصیر نماید و در کارخانۂ اسلام فتورے واقع شود آن مُقصّر مُعاتَب گردد و بنا علی ذلک این حقیر قلیل البضاعت نیز می خواہد کہ خود را در جرگۂ مُمِدانِ دولتِ اسلام اندازد و درین باب

بکسر سرمایہ کہ بدان تجارت کنند ۱۲ — جرگہ بالفتح و کاف فارسی یعنی صف کشیدن و انبوہ مردم یعنی گروہ و جماعہ ۱۲

علہ کہ ضررش بدیگران نیز میرسد و بر ذوات شان مقصور نمیماند ۱۲

دست وپائی بزنند بحکم مَنْ کَثُرَ سَوَادُ قَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ یحتمل کہ این بے استطاعت را
داخل آنجماعۂ کرام سازند مثلِ خود را مثل آن زال می انگارد کہ ریسمانِ چند تنیدۂ خود را در
سلکِ خریداران حضرتِ یوسف عَلٰی نَبِیِّنَا وَعَلَیْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ ساختہ بود امید
است کہ درین نزدیکی اِنْشَاءَ اللّٰهُ الْعَزِیْزُ بشرفِ حضور مشرّف گردد ومتوقع از جنابِ شرفِ
ایشان آنست کہ چون استطاعت وقربِ بادشاہ بروجہِ اتم ایشان را حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی میسر
ساختہ است در خلاو ملا در ترویجِ شریعتِ محمدی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا
وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا کوشند ومسلمانان را از غربت برآرند حاملِ رقیمۂ نیاز مولانا حامد از
سرکارِ اقبال آثار وظیفۂ مقرّرہ دارد وپارسال ظاہرا از حضور یافتہ بود امسال نیز امیدوار آمدہ
است دولت حقیقی ومجازی میسر باد

المنتخبات ۱۳ — مکتوب چهل وهشتم — ناتمام

نیز بسیادت ونقابت وسنگاہ شیخ فرید بخاری صدور یافتہ در ترغیب بر تعظیم علما وطلبۂ
علوم کہ حاملانِ شریعت اند نَصَرَکُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَلَی الْاَعْدَاءِ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْاَنْبِیَاءِ
عَلَیْهِ وَعَلَیْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ مرحمت نامۂ گرامی کہ فقرا را بآن
نواختہ بودند بمطالعۂ آن مشرّف گشت در کتابتِ مولانا محمد فلیح مُوَفَّق مرقوم فرمودہ بودند
جزوی خرچے برائے طالبعلمان وصوفیان فرستادہ شد ذکرِ تقدیم طالبعلمان بر صوفیان
در نظر همت بسیار زیبا در آمد بحکم اَلظَّاهِرُ عُنْوَانُ الْبَاطِنِ امید است کہ در باطنِ شریف نیز
این جماعۂ کرام تقدیم پیدا کردہ باشند کُلُّ اِنَاءٍ یَتَرَشَّحُ بِمَا فِیْهِ ع از کوزہ برون همان تراود
کہ در دست ۔ ودر تقدیمِ طالب علمان ترویجِ شریعت است حاملانِ شریعت ایشانند

---

۱۲ یعنی ظاہر دیباچہ باطن است ۱۲ — همان برون — از کوزہ همان تراود کہ در دست

۱۲ قولہ من کثر سواد قوم الخ یعنی کی کہ جماعت قومے را زیاد کند در پیش آن کس از ان قوم محسوب است عما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام من تشبہ بقوم فہو منہم ۱۲ زنے پیر فرتوت سفید موے ۱۲ مدان اسلام ۱۲ ہفتاد سال ۱۲ ذلت وخواری وپستی ۱۲ سنوده ۱۲ تمامتر ۱۲ تقدیر بداتہ ۱۲

ملّتِ مصطفویہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بایشان بر پاست فردائی
یامت از شریعت خواہند پرسید از تصوّف نخواہند پرسید دخولِ جنّت وتجنّب از نار
ابستہ باتیانِ شریعت است انبیا صَلَوَاتُ اللّٰہِ تَعَالٰی وَتَسْلِیْمَاتُہٗ عَلَیْہِمْ کہ بہترین
نات اند بشرائع دعوت کردہ اند ومدارِ نجات بر آن ماندہ ومقصودِ ازبعثتِ این اکابر
بلیغِ شرائع است پس بزرگترین خیرات سعی در ترویجِ شریعت وآحیائی حکمی از احکامِ آن
لی الخصوص در زمانیکہ شعائرِ اسلام منہدم شدہ باشند کرورہا در راہِ خدائی عزّ وجلّ وعلا
چ کردن برابرِ آن نیست کہ مسئلہ از مسائلِ شرعیہ را رواج دادن چہ در ین فعل اقتدا
نبیاست کہ بزرگترینِ مخلوقات اند عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ ومشارکت است
ن اکابر ومقرر است کہ کاملترین حسنات بایشان مسلّم فرمودہ اند وخرچ کردنِ کرورہا غیر این
کابر را نیز میسّر است وایضاً در اتیانِ شریعت مخالفتِ تمام ہست با نفس کہ شریعت بر خلاف
س وارد شدہ است ودر انفاقِ اموال گاہ ہست کہ نفس موافقت کند بلی انفاقِ اموال
لہ برائی تائیدِ شریعت باشد وترویجِ ملّت درجۂ علیا است وانفاقِ جبلّی باین نیّت
چ کردن برابرِ خرچِ لکھا است در غیر این نیّت اینجا کسی سوال نکند کہ طالبِ علمِ گرفتار از
صوفی وارستہ چون مقدم باشد جواب گوئیم کہ او ہنوز حقیقتِ سخن را در نیافتہ است طالب العلم
جودِ گرفتاری سبب نجاتِ خلائق است چہ تبلیغِ احکامِ شرعی ازوی میسّر است اگرچہ
د بآن منتفع نشود وصوفی با وجودِ وارستگی نفسِ خود را خلاص ساختہ است بخلائق کارے
رد شخصے کہ کثرت نجات باو وابستہ باشد مقرر است کہ بہتر باشد از ان شخصی کہ بہ نجاتِ خود
ماندہ باشد آرے صوفی را کہ بعد از فنا وبقا وسیر عَنِ اللّٰہ وباللّٰہ بعالم گردانیدہ باشند
عوتِ خلق فرود آوردہ از مقامِ نبوت نصیبی دارد واہلِ مبلّغانِ شریعت است حکمِ علماءِ

ش علت است مر ماقبل خود را ۱۲ — ۵ این چنین صوفی ۱۲

۵ ہذا فی النسخ الخطیۃ الموجودۃ عندنا واللہ اعلم بالصواب ۱۲

شریعت وارد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

مکتوب چهل و نهم ۴۹

ای این فضل حق است بهرکه بخشد و بهرکه خواهد و حق تعالی صاحب فضل عظیم است این کریمه واقع است در سوره جمعه ۱۲

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافته در ترغیب بر جمع کردن این دو دولت که ظاهر را باحکام شریعه متجلی ساختن است و باطن را از گرفتاری ما دون حق سبحانه آزاد کردن حق سبحانه وتعالی بدولت صوری و سعادت معنوی مستعد گرداند فی الحقیقت دولت صوری متجلی شدن ظاهر است باحکام شریعه مصطفویه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة و سعادت معنوی خلاصی باطن است از گرفتاری ما دون حق سبحانه تا کدام صاحب دولت را باین دو کرامت مشرف سازند ع کار اینست وغیر این همه هیچ ❊ زیاده تصدیع است والسلام

مکتوب پنجاهم ۵۰

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت در مذمت دنیای دنیه حق سبحانه وتعالی از رقیت ما دون خود آزادی کرامت فرموده بتمام گرفتار جناب خود گرداند بحرمت سید البشر المحرر عن زیغ البصر علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات دنیا بظاهر شیرین است و بصورت طراوت دارد وفی الحقیقت سمی است قاتل و متاعی است باطل و گرفتاریست لاطائل مقبول او مخذولست مفتون او مجنون حکم او حکم نجاستی است زراندوده و مثل او مثل زهریست شکر آلوده عاقل آنست که باین چنین متاع کاسد فریفته نشود و بچنین کالای فاسد گرفتار نگردد و گفته اند اگر شخصی صیت کرد که مال مرا بعاقل زمانه بدهند بزاهدی باید داد که از دنیا بی رغبت است و آن بی رغبتی از کمال فطانت او ست زیاده برین اطناب ست بقیة التصدیع آنکه فضائل مآب شیخ زکریا

ع ۷ الا اسباب درخت و متاع که غیر حیوان باشد ۱۲

ه یعنی باوجودیکه محاسبه دنیویه بر نسبت محاسبه اخرویه بدرجها آسانست از محاسبه دنیویه هراسان است ۱۲

درین سن و سال گرفتار کروڑی گری است باوجود این گرفتاری همواره از محاسبهٔ عاجله که در کمال آسانی است نسبت بمحاسبهٔ آجله هراسانست و ثقهٔ اعظمی در عالم اسباب توجه شریف میداند امیدوارست که بدیوان جدید نیز ظاهر شود که ایشان از خادمان آن درگاه عالی اند

ز تو مرا دل ده و دلیری بین ٭ روبهٔ خویش خوان و شیری بین ٭ دولت صوری و معنوی محصل باد بحرمة النبی الامی و آله الامجاد علیه و علیهم من الصلوات افضلها و التسلیمات اکملها

مکتوب پنجاه و یکم

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت در ترغیب بترویج شریعت غرا علی صاحبها الصلوٰة و السلام از حق سبحانه و تعالیٰ خواسته می آید که بتوسل وجود شریف آن سلاله عظام ارکان شریعت غرا و احکام ملت زهرا قوت گیرند و رواج پذیرند ٭ صنایع کار این است و غیر این همه هیچ ٭ امروز غربا را اهل اسلام را درین طور گرداب ضلالت امید نجات هم از سفینهٔ اهل بیت خیر البشر است علیه و علی آله من الصلوات اتمها و من التحیات و التسلیمات اکملها قال علیه الصلوة و السلام مثل اهل بیتی کمثل سفینة نوح من رکبها نجا و من تخلف عنها هلک همت علیا را بتمام بران گمارند که این سعادت عظمی را بدست آرند بعنایت الله سبحانه از قسم جاه و جلال و عظمت و شوکت همه میسر است با وجود شرف ذاتی اگر این علاوه بآن منضم شود گوئی سبقت ببرد ٭ امکان سعادت ازین همه پیش برده باشند این حقیر بارادهٔ اظهار امثال این سخنان در تائید و ترویج شریعت حقه متوجه خدمت ایشان است هلال ماه مبارک رمضان در حضرت دهلی دیده شد مرضی حضرت والده بزرگوار در توقف مفهوم گشت بضرورت تا استماع ختم قرآن توقف نموده

قول سمله الله ٭ صحیح

. وعلم آخر کار نزد خدائے پاک است ۱۲

وَالْاَمْرُ عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ سعادتِ دارین محصّل باد

المنتخبات ۱۴

مکتوب پنجاہ و دوم ۵۲

نیز بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافته ورمذمت نفسِ امّاره وبیانِ مَرَضِ ذاتی
او وعلاجِ ازالهٔ آن مَرَض مرحمتِ نامهٔ گرامی که از روئی شفقت ومهربانی داعیِ مخلصِ خود
را بآن ممتاز فرموده بودند بمطالعهٔ مضمونِ آن مشرّف گشت عظّم اللّٰه سُبْحَانَهٗ
اَجْرَكُمْ وَرَفَعَ قَدْرَكُمْ وَشَرَحَ صَدْرَكُمْ وَيَسَّرَ اَمْرَكُمْ بِحُرْمَةِ جَدِّكُمُ
الْاَمْجَدِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ اَكْمَلُهَا
ثَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَلٰى مُتَابَعَتِهٖ ظَاهِرًا وَّبَاطِنًا وَيَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ اٰمِينًا
ثانیاً فقرهٔ چند در شکایتِ مُصاحِبِ سُوء وندیمِ بدخوی مسوّده مینماید بسمعِ قبول استماع خواهند
فرمود مخدوما مکر نفسِ امّارهٔ انسانی مجبول است بر حُبِّ جاه وریاست وهمگی همت او ترفّع
بر اقران است وبالذّات خواهانِ آنست که خلائق همه بوی محتاج باشند ومنقادِ اوامر و
نواهی او گردند واو بهیچ کس محتاج نباشد ومحکومِ احدی نبود این دعوی الوهیت است
از وی وشرکت است بخدائی بی همتا جلّ سُلطانُهٗ بلکه آن بی سعادت بشرکت هم
راضی نیست میخواهد که حاکمِ او باشد وبس وهمه محکومِ او باشند فقط در حدیثِ قدسی آمده است
عَادِ نَفْسَكَ فَاِنَّهَا اَنْصَبَتْ بِمُعَادَاتِيْ یعنی دشمن دار نفسِ خود را زیرا که بدرستی آن نفس
ایستاده است بدشمنیِ من پس تربیتِ نفس نمودن به تحصیلِ مرادات او از جاه وریاست
وترفّع وتکبّر فی الحقیقت امداد کردن است بدشمنِ خدائے عزّوجلّ وتقویت نمودن
مر او را اشناعت این امر را نیک باید دریافت در حدیثِ قدسی وارد است اَلْكِبْرِيَاءُ

ع - باخودی کفر و بیخودی دین است ۱۲

صه تفوق وفوقیت وبلندی ۱۲

رِدَائِیْ وَالْعَظَمَةُ اِزَارِیْ فَمَنْ نَازَعَنِیْ فِیْ شَیْءٍ مِنْهُمَا اَدْخَلْتُهُ فِی النَّارِ وَلَا اُبَالِیْ

دُنیائے دَنِی کہ مَلعُونہ ومَبغُوضۂ حق است سبحانہ تعالیٰ بواسطۂ آنست کہ حصول دنیا ممِدّ ومعاونِ حصولِ مرادات نفس است پس ہر کہ بدشمن مدد نماید ناچار لعنت را شاید وفقر فخر محمّدی گشت عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ زیرا کہ در فقر نامرادیِ نفس است وحصولِ عجز آن مقصود اَربعۂ انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وحکمت در تکلیفاتِ شرعیّہ تعجیز وتخریب ہمین نفسِ امّارہ است شرائع برای رفع ہوائے نفسانی وارد شدہ اند ہر قدر کہ بمقتضائے شریعت بعمل درآید ہمان قدر ہوائے نفسانی رُو بزوال آرد لہٰذا اتیانِ یک حکم از احکامِ شرعیّہ در ازالۂ ہوائے نفسانی بہتر است از ریاضات ومجاہداتِ ہزار سالہ کہ از نزدِ خود کردہ شود بلکہ این ریاضات ومجاہدات کہ بمقتضائے شریعتِ غرّا واقع نشدہ اند مؤیّد ومقوّیِ ہوائے نفسانی اند بہمان وجوگیان در ریاضات ومجاہدات تقصیر نہ کردہ اند اما ہیچ از ینہا سودمند نگشتہ وغیر از تقویتِ نفس وتربیتِ آن نمودہ مثلاً یکدام در ادای زکوٰۃ کہ شریعت بآن امر فرمودہ است در تخریبِ نفس سودمند تر است از انکہ ہزار دینار از پیشِ خود صرف کند وطعام خورون در عیدِ فطر بحکمِ شریعت نافع تر است در رفع ہوا از انکہ از نزدِ خود سالہا صائم باشد ودو رکعت نمازِ بامداد را بجماعت ادا کردن کہ سنّتِ مؤکّدہ است سنّت بجا آوردن است بمراتب بہتر است از انکہ تمام شب بصلوٰۃِ نافلہ قیام نماید ونماز بامداد را بی جماعت ادا کند بالجملہ تا نفس مزکّی نشود واز خُبث ما خُولیائی مہتری پاک نگردد نجات محال است فکرِ ازالۂ این مرض ضروری آمد تا بموتِ ابدی نرساند کلمۂ طیّبہ لَآ اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ کہ موضوع است برائے نفیِ آلِہۂ آفاقی ونفسی در تزکیۂ نفس وتطہیرِ آن انفع وانسب است اکابرِ طریقت قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَسْرَارَهُمْ از برائی تزکیۂ نفس ہمین کلمۂ طیّبہ را اختیار فرمودہ اند تا بجاروبِ لَا نرویِ راہ ✽ نرسی در سرائے اِلَّا اللّٰهُ ✽ ہرگاہ نفس در

نور علی نور

ع پلہ بالفتح وتشدید لام درجہ ومرتبہ وترازو وپایۂ زربان - ازبرہان قاطع ۱۲ ع یعنی آسمانہا وزمین ہا واہل این ہر دو بجز حق تعالیٰ چنانکہ در مشکوٰۃ است ۱۲

مقامِ سرکشی آید ونقضِ عہد نماید تکرارِ این کلمہ تجدیدِ ایمان باید نمود قَالَ عَلَیْهِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ جَدِّدُوْا اِیْمَانَکُمْ بِقَوْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ بلکہ ہمہ وقت از تکرارِ این کلمہ چارہ نبود زیرا کہ نفسِ امارہ ہموارہ در مقامِ خُبث است در حدیث آمدہ است در فضائلِ این کلمہ اگر آسمانہا وزمین ہا را در پلہ نہند واین کلمہ را در پلۂ دیگر ہر آئینہ این پلہ راجح آید بر پلۂ دیگر وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ

المنتخبات ۱۵ — مکتوب پنجاہ وسیوم ۵۳

نیز بسیادت انتساب شیخ فرید صدر یافتہ در بیانِ آنکہ اختلافِ علماءِ سوء موجبِ فسادِ عالم است

وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ ثَبَّتَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَلٰی جَادَّةِ اٰبَائِكُمُ الْكِرَامِ شنیدہ شد کہ بادشاہِ اسلام از حُسنِ نشأ مسلمانی کہ در نہاد خود دارند بایشان فرمودہ اند کہ چہار کس از علماءِ دیندار پیدا کنند کہ ملازم باشند وبیانِ مسائلِ شرعیہ میکردہ باشند تا خلافِ شرع امری واقع نشود اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ عَلٰی ذٰلِكَ مسلمانان را بہ ازین چہ بشارت وماتم زدہ گان را بہ ازین چہ تہنیت لیکن چون حقیر بواسطۂ ہمین غرض متوجۂ خدمتِ علیہ است چنانچہ مکرر اظہارِ آن نمودہ بضرورت درین باب بہ گفتن ونوشتن خود را معاف نخواہد داشت امید است کہ معذور خواہند فرمود وَصَاحِبُ الْغَرَضِ مَجْنُوْنٌ معروض میگرداند کہ علماءِ دیندار خود اقل قلیل اند کہ از حُبِّ جاہ وریاست گزشتہ باشند ومطلبی غیر از ترویجِ شریعت وتائیدِ ملت نداشتہ باشند بر تقدیرِ حُبِّ جاہ ہر کدام ازین عُلَمَا طَرَفی خواہد گرفت واظہارِ فضیلتِ خود خواہد نمود وسخنان اختلافی درمیان خواہد آورد وآن را توسّلِ قربتِ پادشاہ خواہد ساخت ناچار مُہِمِّ دین ابتر خواہد شد در قرنِ سابق اختلافاتِ عُلَمَا عالم را در بلا انداخت وہمان صحبت در پیش است ترویج چہ گنجایش دارد کہ باعثِ تخریبِ دین خواہد شد وَالْعِیَاذُ بِاللّٰهِ

سُبْحَانَهٗ مِنْ ذٰلِكَ وَمِنْ فِتْنَةِ الْعُلَمَاءِ السُّوْءِ اگر یک عالِم را از برائے این غرض انتخاب کنند بہتر مینماید اگر از عُلَمائے آخرت پیدا شود چہ سعادت کہ صحبتِ او کبریتِ احمر است و اگر پیدا نشود بعد از تاملِ صحیح بہترینِ این جنس را اختیار کنند مَا لَا یُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا یُتْرَكُ كُلُّهٗ نمیدانم چہ نویسم ہمچنانکہ خلاصیِ خلائق وابستہ بوجودِ علما است خسرانِ عالَم نیز بایشان مربوط است بہترینِ علما بہترینِ عالَم است و بدترینِ ایشان بدترینِ خلایق ہدایت و اضلال را بایشان مربوط ساختہ اند عزیزی ابلیسِ لعین را دید کہ فارغ و بیکار نشستہ است سبب آنرا پرسید گفت علمائے این وقت کارِ ما میکنند و در اغوا و اضلال کافی اند عالِم کہ کامرانی و تن پروری کند او خویشتن گم است کرا رہبری کند غرض کہ درین باب فکرِ صحیح و تاملِ صادق مرعی داشتہ اقدام خواہند نمود چون کار از دست برود علاجی نمی پذیرد ہر چند شرم می آید کہ کسی امثالِ این سخنان با اربابِ فطانت صحیحہ اظہار سازد امّا این معنی را وسیلۂ سعادتِ خود دانستہ مُصَدِّع می گردد

مکتوب پنجاہ و چہارم ۵۴

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در بیانِ آنکہ اجتناب از صحبتِ مُبْتَدِع لازم است

ضرر صحبت مبتدع فوقِ ضررِ صحبتِ کافر است و بدترینِ فِرَقِ مبتدعہ شیعہ اثنا عشریہ اند وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ عَظَّمَ اللّٰهُ تَعَالٰی اَجْرَكُمْ وَرَفَعَ قَدْرَكُمْ وَیَسَّرَ اَمْرَكُمْ وَشَرَحَ صَدْرَكُمْ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْبَشَرِ الْمُطَهَّرِ عَنْ زَیْغِ الْبَصَرِ عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَكْمَلُهَا مَنْ لَمْ یَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ یَشْكُرِ اللّٰهَ ہر کسی کہ شکرِ آدمی بجا نیاورد شکرِ خدائے عزوجل بجا نیاورد پس بر ما فقیران شکرِ احسانہائے شما لازم است اوّلاً بسبب جمعیّتِ حضرتِ خواجۂ ما شما بودہ اید بطفیلِ شما دران جمعیّت طلبِ حق سبحانہ و تعالی کردیم و حظہای وافر بردیم و ثانیاً چون بحکمِ

کُبِرتُ بِمَوتِ الکُبَرَاءِ نوبت باین طبقہ رسید واسطۂ اجتماعِ فقرا وباعثِ انتظامِ طالبان
نیز شمائید جزا کُمُ اللہُ سُبحانہٗ عَنَّا خَیرَ الجَزَاءِ ۵ گر برتنِ من زبان شود ہر موی ۔ یک شکرِ
تواز ہزار نتوانم کرد ۔ آرزو آنست کہ حق سبحانہ وتعالی در دُنیا وآخرت شمارا از آنچہ نباید ونشاید
محفوظ دارد وبحرمتِ جدِّ کریمش سیدِ المرسلین علیہ وعلی آلہٖ وعلیہم من الصلوٰت وازکی التسلیمات
اَتَمُّہا وَاَکمَلُہا این فقیر را صحبتِ گرامی شما دور افتادہ است معلوم نہ دارد کہ در مجلسِ شریف از کدام
قسمِ مردم را گنجایش است وانیسِ خلوت وجلوت کیست ۵ خوانم بشد از دیدہ درین فکرِ جگر
سوز ۔ کآغوشِ کہ شد منزل وآسایش خوابت ۔ یقین تصور فرمائید کہ فسادِ صحبتِ مبتدعِ
زیادہ از فسادِ صحبت کافر است وبدترینِ جمیع فرقِ مبتدعان جماعہ اند کہ باصحابِ پیغمبر علیہ وعلیہم
الصلوٰۃ والسلام بغض دارند اللہ تعالیٰ در قرآنِ مجید خود ایشان را کفار می نامد لِیَغِیظَ بِہِمُ
الکُفَّارَ قرآن وشریعت را اصحاب تبلیغ نمودہ اند اگر ایشان مطعون باشند طعن در قرآن
وشریعت لازم می آید قرآن جمعِ حضرتِ عثمان است علیہ الرضوان اگر عثمان مطعون است
قرآن ہم مطعون است اَعَاذَنَا اللہُ سُبحَانَہٗ عَمَّا یَعتَقِدُ الزَّنَادِقَۃُ خلافی ونزاعی کہ درمیان
اصحاب عَلَیہِمُ الرِّضوَان واقع شدہ بود محمول بر ہوائی نفسانی نیست در صحبت خیر البشر
نفوسِ ایشان بہ تزکیہ رسیدہ بودند واز آثارِ گی آزاد گشتہ اینقدر میدانم کہ حضرتِ امیر در آن باب
برحق بودہ اند ومخالفِ ایشان برخطا بود اما این خطا خطاءِ اجتہادی است تا بحدِ فسق نمیرساند
بلکہ ملامت را ہمدرین طور خطا گنجایش نیست کہ مخطی را نیز یک درجہ است از ثواب ویزید
بیدولت از اصحاب نیست در بدبختیِ او کرا سخن است کاری کہ آن بدبخت کردہ ہیچ کافرِ
فرنگ نکند بعضی از علماءِ اہل سنت کہ در لعن او توقف کردہ اند نہ آنکہ ازوی راضی اند
بلکہ رعایتِ احتمالِ رجوع وتوبہ کردہ اند میباید کہ در مجلس شریف از کتبِ معتبرہ قطبِ زمان

۵ این معاویہؓ ولد سنۃ خمس اوست وعشرین ۱۲

۵ کردہ خویش ۱۲

۱ العبارات والتسلیمات

۲ یعنی بزرگی پسندیدہ شد شیوہ من
بسبب مردن بندگان وتحمل نمودن ایشان
از دار فانی بدار باقی ۱۲

۳ حق تعالیٰ
شما را بہترین جزا در دنیا وآخرت
عطا کند یعنی جواب این چشم براہ
فرستادہ وبجا کہ قبول کند کدام کس
ودعا ئش قبول نکند ۱۲

۴ یعنی نمیدانم کہ دعا ئی
بجا کہ در بارہ او کردہ شود
محمد وصلی اللہ والذین معہ اشداء
علی الکفار رحماء بینہم ۱۲

۵ ما نند کسیکہ بمراہ او دیدہ بحق نزدیک
ایشان اند اگر بگیرد یعنی ایشان را
بحق خود منسوب کند ومیطلبند فضل را
از خدا وخوشنودی ایشان صلاح ایشان
در دیدہ ایشان است از آثار سجدہ ہا
کہ در پیشانی ایشان است در
قرات دو دستان ایشان است در
ما نند رائی است کہ بر آب روان
پیش نوی کردہ باشد بلکہ آن
پیشانہا کہ خود بشکافت می آید
کنندگان را بخشم آرد وسبب دیدن
ایشان کافران را وعدہ کردہ کہ شما
کہ دیدن آنہا را دشمن دارید
پناہ دہد ایشان را بحق تعالیٰ از
کہ دیدن ایشان ۱۲

بندگی مخدوم[1] جهانیان هر روز چیزے خوانده شود تا معلوم شود که اصحابِ پیغمبر را علیهِ وعلیهم الصلوٰة والسلام چه طور ستائیش کرده اند و بکدام ادب یاد نموده اند تا مخالفان بداندیش شرمنده و مخذول گردند درین ایام این طائفهٔ بداندیش بسیار غلو کرده اند و باطراف و جوانب منتشر گشته اند بواسطهٔ آن درین باب چند کلمه نوشته آمد تا در صحبتِ شریف این قسم بداندیشان را جا نباشد

ثبتکم اللہ تعالیٰ علی الطریقة المرضیة +

مکتوب پنجاه و پنجم

بسیادت پناهی شیخ عبدالوهاب بخاری صدر یافته در اظهارِ محبت چندگاه است که دل را بجهتی نسبت بملازمانِ شما پیدا شده است غیر آن ارتباطی که سابقاً متحقق بود بناءً علیه بدعا ظهر الغیب بے اختیار مشغول است و چون سرورِ کائنات و مفخرِ موجودات علیهِ وعلیٰ آلهِ الصلوٰت والتسلیمات والتحیات فرموده اند که من احب اخاه فلیعلمه ایاه اظهارِ حب خود نمودن اولیٰ و انسب دانست و باین محبت که نسبت بقربا را آنحضرت علیهِ الصلوٰة والسلام والتحیة پیدا شده است رشتهٔ امیدواریِ تمام بدست آورده است حق سبحانه و تعالیٰ بر محبت ایشان استقامت ارزانی فرماید

بحرمة سید البشر علیهِ وعلیٰ آلهِ الصلوٰة والسلام

مکتوب پنجاه و ششم

نیز بشیخ عبدالوهاب صدر یافته در سفارش سیدی جناب قدس سادات کثیر البرکات بواسطهٔ تجدید نسبت آنسرور بدین و دنیا علیهِ وعلیٰ آلهِ الصلوٰت والتحیات ازان برتر است که بزبانِ قاصر بیان منقبت و محمدت آن تواند کرد مگر آنکه آنرا وسیلهٔ سعادت خود دانسته درین باب جرأت نماید بلکه

خودرا بتوسّلِ آن می ستاید و اظہارِ مودتِ ایشان کہ بآن مامور است می نماید اَللّٰھُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ مُحِبِّیْھِمْ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْکَ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْھِمُ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ حاملِ عریضہ نیاز میر سید احمد از ساداتِ سامانہ اند و طالبِ علم و صالح از ممرِ ضیقِ معیشت متوجہ آن حدود گشتہ اگر در سرکارِ عالی گنجائش باشد مشار الیہ لائق و سزاوارِ آنست والّا بہ یکی از مخلصانِ خود سفارش نمایند کہ از ممرِ معیشت خاطر جمع سازد و چون یقین بود کہ خادمانِ ایشان در بابِ فقرا و محتاجان توجہ اتم دارند علی الخصوص در امدادِ ساداتِ عظام بچند کلمہ جرأت نمود در وقت رفتن ہرچند بسعادتِ خدمت مستسعد نگشت اما داخلِ جرگۂ مخلصان است حق سبحانہ و تعالیٰ بر اخلاص و محبتِ ایشان استقامت ارزانی فرماید زیادہ گستاخی نرفت ✣

مکتوب پنجاہ و ہفتم

بشیخ محمد یوسف صدر یافتہ در نصیحت حق سبحانہ و تعالیٰ بر جادۂ آبادِ کرام خود استقامت ارزانی فرماید بحرمۃِ سیدِ المرسلین علیہ و علی اٰلہ و علیہم من الصلوٰتِ افضلہا و من التسلیماتِ اکملہا بزرگی در خاندانِ شما موروثی است بر نہجی زندگانی نمایند کہ استحقاقِ این وراثت میسر گردد ظاہر را بطاہرِ شریعت و باطن را بباطنِ شریعت کہ عبارت از حقیقت است متحلّی و متزین دارند چہ حقیقت و طریقت عبارت از حقیقتِ شریعت است و طریقتِ آن حقیقت نہ آنکہ شریعت امری دیگر است و طریقت و حقیقت دیگر کہ آن الحاد و زندقہ است زعمِ فقیر در مادۂ شما بسیار نیک است بعضی وقائع را بر این معنی شاہد دارد و شمہ از این ما جرا بوالدِ بزرگوارِ شما علیہ الرحمۃ اظہار نمودہ بود بقیۃ المقصود آنکہ شیخ عبد الغنی مردی بصلاح آراستہ است و نیک نہاد اگر بخدمتِ علیہ در امرے از امور رجوع نماید التفات خواہند فرمود والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ

مکتوب پنجاه و هشتم

بسیادت مآبی سید محمود صدر یافته در بیانِ آنکه این راه که ما در صدد قطع آنیم همگی هفت گام است و در بیان آنکه مشائخ نقشبندیه ابتدائی سیر از عالم امر اختیار کرده اند بخلافِ مشائخ سلاسل دیگر و طریق این بزرگواران طریقِ اصحابِ کرام است و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ و التفات نامه گرامی ورود یافت از آنجا شوقِ استماعِ سخنان این طایفه علیه مفهوم گشت لاجرم سخنی چند به تحریر آورد و الجلبة للسئول و تَرغیباً الی المأمول مخدوما این راه که ما در صدد قطع آنیم همگی هفت گام است بعد و هفت لطیفهٔ انسانی دو قدم در عالم خلق اند که بقالب و نفس تعلق دارند و پنج قدم در عالم امر اند که بقلب و روح و سر و خفی و اخفیٰ مربوط اند و در هر قدمی ازین اقدامِ سبعه ده حجب خرق مینمایند تا حجاب کثرات تِلْكَ الْحُجُبُ اَوْ ظُلُمَاتِیَّةٌ اِنَّ لِلّٰهِ سَبْعِیْنَ اَلْفَ حِجَابٍ مِنْ نُوْرٍ وَ ظُلْمَةٍ و بگام اول که در عالم امر است تجلی افعال و میدهد و بگام دوم تجلی صفات و بگام سوم شروع در تجلیاتِ ذاتیه می افتد ثُمَّ رُوِّیْتُمْ عَلٰی تَفَاوُتِ دَرَجَاتِهَا کَمَا لَا یَخْفٰی عَلٰی اَرْبَابِهَا و بر خطوه از خطواتِ سبع از خود و دور می افتد و بحق سبحانه نزدیک حَتّٰی تَمَّ الْقُرْبُ بِتَمَامِ هٰذِهِ الْاَقْدَامِ فَحِیْنَئِذٍ شُرِّفُوْا بِالْفَنَاءِ وَ الْبَقَاءِ وَ بُلِّغُوْا اِلٰی دَرَجَةِ الْوِلَایَةِ الْخَاصَّةِ مشائخ طریقه علیه نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم ابتداءِ این سیر از عالم امر اختیار کرده اند و عالمِ خلق را نیز در ضمنِ این سیر قطع مینمایند بخلافِ مشائخ سلاسلِ دیگر قدس الله تعالی اسرارهم لهذا طریقِ نقشبندیه اقرب طرق آمد لاجرم نهایت دیگران در بدایتِ ایشان مندرج گشت مصرعه قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا و طریق این بزرگواران بعینه طریقِ اصحابِ کرام است رضوان الله تعالی علیهم اجمعین چه این بزرگواران را در اولِ صحبتِ خیر البشر علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات بطریقِ اندراج

نهایت در بدایت آن میسّر می شد که کُمّل اولیاءِ اُمّت را در نهایت کم است که دست دهد لهذا
وحشی قاتل حضرت حمزه علیه الرحمة که یکبار در صحبتِ خیر البشر رسیده بود از اُویس قرنی که خیر التابعین
است افضل آمد سُئِلَ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ الْمُبَارَكِ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ أَيُّهُمَا أَفْضَلُ مُعَاوِيَةُ
أَمْ عُمَرُ بْنُ عَبْدِ الْعَزِيزِ فَقَالَ الْغُبَارُ الَّذِي دَخَلَ أَنْفَ فَرَسِ مُعَاوِيَةَ مَعَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ
عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ خَيْرٌ مِنْ عُمَرَ بْنِ عَبْدِ الْعَزِيزِ كَذَا مِائَةً پس باید اندیشید گروهی که در بدایت
ایشان نهایتِ دیگران مندرج گردد نهایتِ ایشان چه خواهد بود و در ورک دیگران چه طور خواهد گنجید
وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ۵ قاصری گر کند این طایفه را طعنِ قصور ؛ حاش لِلّٰه که
که برارم بزبان این گله را ؛ همه شیرانِ جهان بسته این سلسله اند ؛ روبه از حیله چسان گردد
این سلسله را ؛ رَزَقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَإِيَّاكُمْ مَحَبَّةَ هٰذِهِ الطَّائِفَةِ الْعَزِيزِ وُجُودُهَا
هرچند مختصر افتاده است اما معارفِ بلند و حقایقِ ارجمند دران اندراج یافته اند عزیز خواهند داشت والسلام

مکتوب پنجاه و ششم

الهنتخبات ۱۷

نیز به سید محمود صدور یافته در بیانِ آنکه آدمی را از سه چیز چاره نیست تا نجاتِ ابدی میسّر گردد
و در بیانِ آنکه نجات بی اتباعِ اهل سنت و جماعت متصور نیست و در بیانِ آنکه علم و عمل مستفاد
از شریعت اند و اخلاص منوط بسلوکِ طریق صوفیه است و در بیانِ آنکه اخلاصِ عمل مر اولیا را
در جمیع افعال و اعمال و حرکات و سکنات است حضرتِ حق سبحانه و تعالیٰ بر جادّهٔ شریعت مصطفویه
علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة استقامت کرامت فرموده لکلیّت گرفتارِ جنابِ
قدسِ خود گرداناد مفاوضهٔ شریفه و مراسلهٔ لطیفه و رود یافت موجبِ فرحت گشت و مقدماتِ
محبتِ فقرا و اخلاص به این طائفهٔ علیا بوضوح انجامید اللّٰهُمَّ زِدْ طالبِ فوائد رفته بود

۵ حق است در سورة مدثر و پاره تبارک یعنی و نمیداند لشکرهای پروردگار ترا مگر او تبارک و تعالیٰ ۱۲

مخدوما آدمی را از سه چیز چاره نیست تا نجاتِ ابدی میسّر گردد علم و عمل و اخلاص علم دو قسم
است علمی است که مقصود از ان عمل است که علمِ فقه متکفّلِ آنست و علمی است که مقصود از ان
مجرّدِ اعتقاد و یقینِ قلبی است که در علم کلام بہ تفصیل ذکر یافتہ است بمقتضای آرائے صائبۂ
اہلِ سنت و جماعت کہ فرقۂ ناجیہ اند و نجات بی اتّباع این بزرگواران متصوّر نیست و اگر سرِ مو
مخالفت است خطر در خطر است این سخن بکشفِ صحیح و الہام صریح نیز بیقین پیوستہ است احتمالِ تخلف ندارد

فَطُوبٰی لِمَنْ وُفِّقَ لِمُتَابَعَتِهِمْ وَ
شُرِّفَ بِتَقْلِيدِهِمْ وَوَيْلٌ لِّمَنْ خَالَفَهُمْ
وَاعْتَزَلَ عَنْهُمْ وَرَفَضَ عَنْ أُصُولِهِمْ
وَخَرَجَ عَنْ زُمْرَتِهِمْ فَضَلُّوا
وَاَضَلُّوا فَاَنْكَرُوا الرُّؤْيَةَ وَالشَّفَاعَةَ
وَخَفِيَ عَلَيْهِمْ فَضِيلَةُ الصُّحْبَةِ
وَفَضْلُ الصَّحَابَةِ وَحُرِمُوا عَنْ
مَحَبَّةِ اَهْلِ بَيْتِ الرَّسُولِ وَمَوَدَّةِ
اَوْلَادِ الْبَتُولِ فَمُنِعُوا عَنْ خَيْرٍ كَثِيرٍ
نَالَهَا اَهْلُ السُّنَّةِ وَاتَّفَقَتِ الصَّحَابَةُ
عَلٰى اَنَّ اَفْضَلَهُمْ اَبُوْ بَكْرِنِ الصِّدِّيقُ ...
قَالَ الشَّافِعِيُّ وَهُوَ اَعْلَمُ بِاَحْوَالِ الصَّحَابَةِ
اضْطَرَّ النَّاسُ بَعْدَ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى
اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَجِدُوا

پس خوشحالی است مر کسی را کہ بمتابعتِ اہل سنت
موفّق گردید و بتقلیدِ شان مشرف گشت و وائے
بر انکہ خلافِ آنان ورزید و انحراف و یک سوئی
از ایشان گزید و قوانین آنہا را گذاشت و از
گروہ شان برآمد پس این چنین کسان ہم خود
گمراہ شدند و ہم دیگران را گمراہ کردند پس انکار
کردند از رویتِ حق و شفاعتِ پیغمبر و مخفی ماند
بر ایشان فضیلت صحبتِ پیغمبر و فضیلتِ اصحاب
آن سرور و بی بہرہ ماندند از دوستی اہلبیت رسول
و وداد اولاد زہراء بتول پس باز داشتہ شدند از خیر
کثیر کہ بدست آوردند آنرا اہل سنّت و اجماع آوردند صحابہ
بر آن کہ بزرگترین ایشان ابوبکر صدیق است شافعی
کہ داناترین مردم است باحوال اصحاب گفتہ بیچارہ شدند
مردم بعد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم پس نیافتند

۱۲ یعنی لابد بود ایشان را از امیرے

۱۲ یعنی سیدۃ النساء فاطمۃ الزہراء رضی

۱۲ یعنی بعد از قیامت

۱۲ یعنی بعد از ثبوت

۱۲ یعنی بعد از ثبوت

۱۲ یعنی بعد از ثبوت

تَحْتَ اَدِيْمِ السَّمَاءِ خَيْرًا مِّنْ اَبِيْ بَكْرٍ
فَوَلَّوْهُ رِقَابَهُمْ - وَهٰذَا نَصٌّ
مِّنْهُ بِاَنَّ الصَّحَابَةَ مُتَّفِقُوْنَ عَلٰى
اَفْضَلِيَّةِ الصِّدِّيْقِ فَيَكُوْنُ اِجْمَاعًا
فِي الصَّدْرِ الْاَوَّلِ عَلٰى اَفْضَلِيَّتِهٖ
فَيَكُوْنُ قَطْعِيًّا لَا يَسُوْغُ اِنْكَارُهٗ
وَاَهْلُ بَيْتِ الرَّسُوْلِ مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ
سَفِيْنَةِ نُوْحٍ مَنْ رَكِبَهَا نَجَا وَمَنْ
تَخَلَّفَ عَنْهَا هَلَكَ
قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِيْنَ - اِنَّ رَسُوْلَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَاَصْحَابِهٖ وَسَلَّمَ
جَعَلَ اَصْحَابَهٗ كَالنُّجُوْمِ وَبِالنُّجُوْمِ هُمْ
يَهْتَدُوْنَ وَشَبَّهَ اَهْلَ بَيْتِهٖ بِسَفِيْنَةِ
نُوْحٍ - اِشَارَةً اِلٰى اَنَّ رَاكِبَ السَّفِيْنَةِ
لَا بُدَّ لَهٗ مِنْ رِعَايَةِ النُّجُوْمِ لِيَاْمَنَ
مِنَ الْهَلَاكِ وَبِدُوْنِ رِعَايَةِ
النُّجُوْمِ النَّجَاةُ مُمْتَنِعَةٌ قَطْعًا -
وَمِمَّا يَنْبَغِيْ اَنْ يُعْلَمَ اَنَّ الْاِنْكَارَ عَنْ بَعْضٍ
اِنْكَارٌ عَنْ جَمِيْعِهِمْ فَاِنَّهُمْ فِيْ فَضِيْلَةِ

زیرِ سقفِ آسمان شخصی را بہتر و مہتر از ابوبکر نہ
لاجرم والی گردانیدند او را بر گردنہائی خویش
واین قول نص است از شافعی بر اینکہ صحابہ
متفق اند بر افضلیتِ صدیق پس اجماع متحقق
شد در قرنِ اول بر افضلیتِ او رضہ پس قطعی خواہد
بود کہ اِنکارِ آن روا نہ بود -
واہلِ بیت پیغمبر صہ حالِ شان در رنگِ حالِ
کشتی نوح است کسیکہ سوار شد بر آن مخلصی
یافت وکسیکہ واماند از ان بہلاکت رسید
بعضے از اکابر فرمودہ اند بدرستیکہ گردانید رسول
خدا صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ واصحابہ وسلم اصحاب خود را
بمثابہ ستارہا - وبستارہا مردم راہ می یابند
وتشبیہ داد اہل بیت خود را بکشتی نوح علیہ
الصلوۃ والسلام از جہت اشارت بدین کہ
سوار کشتی را چارہ نیست از رعایت ستارہا
تا از بیم ہلاک مامون بود و مصون وبدون
رعایت ستارہا مخلصی از ہلاک بوجہی متصور نیست
ومی باید دانست کہ بدرستی انکار از بعض صحابہ
انکار است از ہمگنان زیرا کہ ہمہ شان در فضیلت

صہ اہل تحقیق رسانند
کتاب الامام ربانی رح

صُحْبَةِ خَيْرِ الْبَشَرِ مُشْتَرَكُوْنَ. وَفَضِيْلَةُ
الصُّحْبَةِ فَوْقَ جَمِيْعِ الْفَضَائِلِ وَالْكَمَالَاتِ
وَلِهٰذَا لَمْ يَبْلُغْ وَيْسٌ الْقَرَنِيُّ الَّذِيْ
هُوَ خَيْرُ التَّابِعِيْنَ مَرْتَبَةَ اَدْنٰى مَنْ
صَحِبَهُ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فَلَا تَعْدِلْ
بِفَضِيْلَةِ الصُّحْبَةِ شَيْئًا كَائِنًا مَّا كَانَ
فَاِنَّ اِيْمَانَهُمْ بِبَرَكَةِ الصُّحْبَةِ وَنُزُوْلِ
الْوَحْيِ يَصِيْرُ شُهُوْدِيًّا وَلَمْ يَتَّفِقْ
لِاَحَدٍ بَعْدَ الصَّحَابَةِ هٰذِهِ الرُّتْبَةُ
مِنَ الْاِيْمَانِ وَالْاَعْمَالُ مُتَفَرِّعَةٌ عَلَى
الْاِيْمَانِ كَمَالُهَا عَلٰى حَسَبِ كَمَالِ
الْاِيْمَانِ. وَمَا جَرٰى بَيْنَهُمْ مِنَ الْمُنَازَعَاتِ
وَالْمُحَارَبَاتِ فَمَحْمُوْلٌ عَلٰى مَحَامِلَ صَالِحَةٍ
وَحِكَمٍ بَالِغَةٍ مَا كَانَتْ عَنْ هَوًى وَجَهْلٍ
وَلٰكِنْ عَنِ اجْتِهَادٍ وَعِلْمٍ وَاِنْ اَخْطَاَ
بَعْضُهُمْ فِي الْاِجْتِهَادِ فَلِلْمُخْطِئِ دَرَجَةٌ
اَيْضًا عِنْدَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ هٰذَا هُوَ
الطَّرِيْقُ الْوَسَطُ بَيْنَ الْاِفْرَاطِ وَالتَّفْرِيْطِ
الَّذِيْ اخْتَارَهُ اَهْلُ السُّنَّةِ وَهُوَ

صحبت خیر البشر مشترکند و فضیلت صحبت
بالاتر است از جمیع فضائل و کمالات و ازینجا
است کہ اویس قرنی کہ برگزیدہ تابعین است
بمرتبہ ادنائی صحابی آن سرور علیہ الصلوٰۃ
والسلام نرسیدہ پس بفضیلت صحبت چیزے
را برابر نباید ساخت ہرچہ باشد زیرا کہ ایمان
ایشان ببرکت صحبت نبی علیہ الصلوٰۃ والسلام
و مشاہدۂ نزولِ وحی شہودی شدہ بود و باین
چنین مرتبۂ ایمان بعد اصحاب کرام ہیچکس
مشرف نگشتہ و اما اعمال پس متفرع اند بر
ایمان کمال اینہا باندازۂ کمال ایمان است
و آنچہ از منازعات و محاربات میان ایشان
بوقوع در آمدہ محمول است بر معانی صحیحہ و حکم بلیغہ
از ہوای نفسانی و جہالت و نادانی صادر
نبودہ اند بلکہ از اجتہاد و علم۔ و اگر بعضی شان
در اجتہاد براہ خطا رفتہ پس مخطی را نیز یک
درجۂ ثواب ثابت است نزد حق سبحانہ و تعالیٰ
این است راہ راست میان افراط و تفریط
کہ اختیار نمودہ اند ویرا اہل سنت و ہمین است

مقدمات الاربعین

الطَّرِيقُ الْأَسْلَمُ وَالسَّبِيلُ الْأَحْكَمُ	طریقِ اَسلم وسبیل محکم۔

بالجملہ علم وعمل مستفاد از شرع است وتحصیلِ اخلاص کہ ہمچو روح است مر علم وعمل را وابستہ بسلوکِ طریقِ صوفیہ است تا سیر الی اللہ قطع ننماید وبسیر فی اللہ متحقق نشود از حقیقتِ اخلاص دور است واز کمالاتِ مخلصان مہجور آرے عامۂ مومنان را نیز بتعمل وتکلف در بعضی از اعمال اخلاص ولو فی الجملہ متحقق میشود اما اخلاصی کہ ما در صددِ بیانِ آنیم اخلاص در جمیع اقوال وافعال وحرکات وسکنات است بی تعمل وتکلف واین اخلاص منوط بانتفاء آلہۂ آفاقی وانفسی است کہ بفنا وبقا مربوط است ووصول است بمرتبۂ ولایتِ خاصہ اخلاصی کہ بہ تحمل وتکلف محتاج است ودوام نمی پذیرد بی تکلف بودن در حصولِ دوام درکار است کہ در مرتبۂ حق الیقین است پس اولیاء اللہ ہرچہ میکنند برای حق میکنند جل وعلا نہ برائی نفسِ خود چہ نفس ایشان فدای حق شدہ است در حصول اخلاص ایشان را تصحیحِ نیت درکار نیست نیت ایشان بفنا فی اللہ وبقا باللہ تصحیح یافتہ است مثلاً شخصے کہ گرفتارِ نفسِ خود است ہرچہ میکند برای نفسِ خود میکند نیت کند یا نکند وچون این گرفتاری نفس زائل شود وگرفتاریِ حق جل وعلا بجائی آن نشیند ناچار ہرچہ کند برائی حق کند نیت دست وہد یا نہ نیت ومتحمل درکار است ودر متعین احتیاج بہ تعیین نیست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ صاحب دوامِ اخلاص مخلص است بفتح لام وآنکہ دوام ندارد وکسب اخلاص می نماید مخلِص است بکسر لام شتان ما بینہما ونفعیکہ از طریق صوفیہ بعلم وعمل میرسد آنست کہ علوم کلامیہ استدلالیہ کشفی می گردند وسیر تام در ادائی اعمال پیدا می شود وکسلی کہ از جانبِ نفس وشیطان بود زائل میگردد وسعی این کار دولت است کنون تا کرا رسد

والسلام اولاً وآخراً

ف۱ یعنی بیان السیر الی اللہ والسیر فی اللہ در مجلد دوم خواہد آمد ۱۲

ف۲ آلہہ جمع الٰہ بمعنی معبود ۱۲

ف۳ تحمل بمعنی تکلف ۱۲

ف۴ متعین بمعنی تعیین کنندہ ۱۲

مکتوب ششصتم (۶۰)

بنام

نیز بسیادت پناهی سید محمود صدور یافته در بیانِ نفیِ خواطر و دفعِ وَساوِس بالکلّیه
وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ حق سبحانه و تعالی بدوامِ گرفتاری بجناب قدس خود مشرف گرداند که
حقیقتِ رستگاری دین گرفتاری است منعِ خواطِر و دفعِ وَساوِس در طریقهٔ حضراتِ خواجگان (زیرا که)
قدّس اللّٰهُ تعالیٰ اَسرارَهُم بروجهِ اَتَم حاصِل است حتی که بعضی از مشائخِ این خانوادهٔ بزرگ (تقشبندیه)
چلهٔ خواطر کشیده اند و در تمامِ آن اربعین باطنِ خود را از ورودِ خاطر باز داشته اند حضرت خواجهٔ (چله)
احرار قدّس اللّٰهُ تعالیٰ سِرَّهُ درین مقام فرموده اند که مراد از دفعِ خواطِر خواطِر لیست که مانع دوامِ (تعیین مراد است)
توجه مطلوب بندنه دفعِ خواطِر مطلقًا و درویشی او مخلصانِ این سلسلهٔ علیه بحکم وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ
تُحَدِّثْ از حالِ خود چنین خبر می دهد که خواطِر از قلب بحدی منتفی میگردد که اگر فرضًا عمرِ حضرتِ
نوح علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام بصاحبِ آن قلب بدهند هرگز خاطری بر قلب
عبور نکند نه آنکه او درین دفع متکلّف باشد چه هر چه بتکلّف است موقّت است دوام نمی پذیرد بلکه (گذرد)
وارداتِ خاطر اگر سالها بتکلّف نمایند هم میسر نشود و تعیین اربعین از تعمّل و تکلّف خبر میدهد و تعمّل (برجوز آن تکلّف)
در مرتبهٔ طریقت است حقیقت آنست که از تعمّل و تکلّف وارهاند یاد کرد در طریقت است یاد داشت (چله)
در حقیقت پس محقق شد که بر تقدیرِ منع خواطر به تکلّف که موقّت بتوقیت است از عشره (نتیجه)
اربعین دوامِ توجه بمطلوب محالست چه تکلّف در مرتبهٔ طریقت است و در طریقت دوام (مقدمهٔ اولی)
متصوّر نیست این که دوام در حقیقت است بواسطهٔ آنست که تکلّف را دران موطن (تنبیه بهت برا تبل)
مجال نیست پس ورود خاطر در مرتبهٔ تکلّف البته مانع دوامِ توجه است و دوام نگرانی که قلوب (بلکه در حقیقت است) (اثبات مقدمهٔ ثانیه) (حقیقت)
مقتدیانِ این سلسلهٔ علیه را دست می دهد امرے دیگرست و دوام توجه که ما در صدد بیانِ آنیم (رفع اتهام) (نتیجه)

(پے در پے)

۱ یعنی حضرت ولایت منزلت العلماء خواجه ناصر الحق والدین خواجه عبید الله رضی الله تعالیٰ عنه و والدین خواجه ناصر الحق والدین در لطائف الغیاث مذکور است ۲ یعنی در ماه رمضان سنه ست و ثمانمائة بود ۳ یعنی در سلخ ربیع الاول من سنة ست و ثمانمائة بود ۴ یعنی خود بنفس نفیس حضرت عبید الله الاحرار ۵ یعنی بهر حال از ۶ یعنی بنفس نفیس

عبارت ازیاد داشت است کہ نہایتِ مرتبۂ کمال است حضرت خواجۂ عبد الخالق غجدوانی
فرمودہ اند قدس اللہ تعالیٰ سرہٗ کہ ورائے یاد داشت پند اشت است یعنی مرتبۂ دیگر نیست
مقصود از اظہارِ این قسم احوالِ ترغیبِ طالبانِ این طریقۂ علیہ است ہر چند کہ منکران را
غیر از انکار نخواہد افزود ویُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَّيَهْدِيْ بِهٖ كَثِيرًا **مثنوی** ہر کس افسانہ نخواند افسانہ است
وانکہ دیدش نقد خود مردانہ است ۔ آبِ نیل است و بقبطی خون نمود ۔ قوم موسیٰ را نہ خون بود و
آب بود ۔ وَالسَّلَامُ وَالْاِكْرَامُ

المنتخبات ۱۸ من مکتوب شصت و یکم

نیز بسیادت مآبی سید محمود صدر یافتہ در ترغیب بر صحبتِ شیخ کاملِ مکمل و اجتناب از صحبتِ
ناقص وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ حق سبحانہ وتعالیٰ از دیادی در طلبِ خود کرامت فرمودہ از ہر چہ
منافی وصول بمطلب است اجتنابِ تمام میسر گرداناد بحرمۃِ سیدِ البشر المجرد عن زیغ البصر
عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ التفات نامۂ گرامی مشرف ساخت چون مُنبئ
از طلب وشوق ومُشعِر از درد وتعطش بود در نظر بسیار زیبا در آمد چہ طلب مُبشِّرِ حصولِ مطلوب
است ودرد مقدمۂ وصول بمقصود عزیزی میفرماید اگر نخواستی وادندادی خواست حصولِ دولت
طلب را نعمتِ عظمیٰ دانستہ از ہر چہ مخالفِ اوست احتراز باید نمود مبادا فتوری در وی راہ یابد
وبرودتے در آن حرارت تاثیر نماید ومعظم ترین اسبابِ محافظتِ آن قیام بشکر است بحصول
آن دولت لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَاَزِيْدَنَّكُمْ ودوامِ التجا وتضرع است بجنابِ قدسِ خداوندی جل
سلطانہ تا وجہِ طلب اورا در کعبۂ جمالِ لایزالِ خود مصروف نگرداند اگر حقیقتِ التجا وتضرع میسر نشود
صورتِ تضرع ونیازمندی را از دست نمی باید داد وَاِنْ لَّمْ تَبْكُوْا فَتَبَاكَوْا وابیانِ این معنی

صہ ہم فاضل از انبا یعنی خبر دادن ۱۲

لصاحبہ سلمہ اللہ تعالیٰ

این محافظت تا زمانِ وصول بشیخِ کامل مکمل است بعد ازان تفویضِ مرادات خود است بآن بزرگ و در رنگِ میت شدنست در دستِ غسّال فنائی اوّل فنائی فی الشیخ است و آن فنا ثانیا وسیلهٔ فنا فی اللہ می گردد زان روئی که چشمِ تست اوّل معبود و تو پیرِ تست اوّل زیرا که طریقِ افاده و استفاده مبنی بر مناسبتِ طرفین است ابتداءً طالب را بواسطهٔ کمالِ وِلادت و خساست مناسبتی بجنابِ اقدس عزّ سلطانه نیست بر زخی ذی جهتین درکار است و آن شیخ کامل مکمل است و قوی ترینِ اسبابِ فتور در طلب اِنابت است بشیخِ ناقص که بسلوک و جذبه کار را تمام نا کرده بمسندِ شیخی خود را کشیده است طالب را صحبتِ او سمِّ قاتل است و اِنابتِ او مرضِ مُهلِک استعدادِ بلند طالب را این چنین صحبت پستی می آرد و از ذروه بحضیض می اندازد مثلاً مریضیکه از طبیبِ ناقص دارو خورد درد زیاد و مرضِ خود می کوشد و قابلیتِ ازالهٔ مرض محو و ضائع می سازد هر چند آن دارو در ابتدا بنحوی از تخفیف بخشد اما فی الحقیقت نفسِ مضرّتست این مریض اگر فرضاً بطبیبِ حاذق برسد آن طبیب اول فکرِ ازالهٔ تاثیرِ آن دارو می نماید و بمسهلات معالجه میفرماید بعد از زوالِ آن تاثیر فکرِ ازالهٔ مرض میکند مدارِ طریقِ این بزرگواران قدّس اللہ تعالیٰ اسرارهم بر صحبت است و بگفت و شنود کاری نمی کشاید بلکه سستی در طلب پیدا می آرد احتمال دارد که بعد از چند گاه بجانبِ دہلی و آگره سیری واقع شود اگر چه دیده خود را رسانند و مشافهتًا چیزی اخذ نموده بسرعت باز گردند گنجایش دارد زیاده برین تصدیع است بقیّةُ الاجوبةِ للمسئولِ عنها انکه جنابِ مشیخت پناهی معارف دست آگاهی میان شیخ تاج در آن صوبه مغتنم اند و بزرگ اما استعدادِ شما را بطریقِ ایشان مناسبت کم است بی رابطهٔ مناسبت حصولِ مطلوب متعسّر است والامرُ عندکم اگر گاه گاه چیزے از احوال خود می نوشته باشند تا بآن تقریب ازین جانب هم چیزے نوشته شود مناسب است چه سلسلهٔ اخلاص ازین راه همواره در حرکت می باشد والسلام

مکتوب شصت و دوم ۶۲

بجناب میرزا حسام الدین احمد صدور یافته در بیانِ آنکه جذبه که پیش از سلوک است از مقاصد نیست بلکه وسیله الیست از برای قطع منازلِ سلوک بسهولت و جذبه که بعد از سلوک ست از مقاصد است و ما بینا سبب ذلک الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی طریقه وصول را دو جزو است جذبه و سلوک و بعبارتِ دیگر تصفیه و تزکیه جذبه که مقدم بر سلوکست از مقامات نیست و تصفیه که پیش از تزکیه است از مطالب نه جذبه که بعد از تمامیِ سلوکست و تصفیه که بعد از حصولِ تزکیه است که در سیر فی الله است از مقاصدِ مطلوبه است جذبه و تصفیه سابقه از برای تسهیلِ مسالکِ سلوکست بی سلوک کار نمی کشاید و بی قطع منازلِ جمالِ مطلوب نمی نماید جذبه اولی کالصورت است مر جذبه اخری را فی الحقیقت با یکدیگر مناسبت ندارند پس مراد از اندراجِ نهایت در بدایت که در عبارتِ مشائخِ این سلسله علیه واقع است اندراج صورتِ نهایت است در بدایت والا حقیقت نهایت در بدایت نمی گنجد و نهایت با بدایت نسبت ندارد و تحقیقِ این مبحث در رساله که در تحقیقِ حقیقتِ جذبه و سلوک و امثال آنها تحریر یافته بتفاصیل مذکور یافته است القصه عبور از صورت بحقیقت ضروریست و اکتفا از حقیقت بصورت از دوریست حققنا الله سبحانه بالحقیقة الحقة وجنبنا عن الصورة الباطلة بحرمة النبی المختار والهِ الابرار علیه وعلیهم من الصلوات اکملها ومن التحیات افضلها

مکتوب شصت و سوم ۶۳

المنتخبات ۱۹

بسیادت پناهی و نقابت دستگاهی شیخ فرید صدور یافت در بیانِ آنکه انبیا صلوات

اللهِ تعالیٰ وتسلیماتُہٗ علیہم در اُصولِ دین متفقند واختلافِ این بزرگواران در فروعِ دین
است و در بیانِ بعضی از کلماتِ متفقۂ ایشان ثبتنا اللہ سبحانہٗ وایاکم علیٰ جادّۃِ
آبائکم الکرام علیٰ افضلہم اصالۃً وعلیٰ براقیہم متابعۃً الصلوٰۃُ والسلامُ انبیا صلوٰتُ
اللهِ تعالیٰ وتسلیماتُہٗ وتحیاتُہٗ وبرکاتُہٗ علیٰ اجمعہم عمومًا وعلیٰ افضلہم خصوصًا رحمتہا اند
کہ بتوسطِ این بزرگواران عالمی بنجات ابدی مستعد گشتہ است وازگرفتاریِ سرمدی خلاصی
یافتہ اگر وجودِ شریفِ شان نمی بود حق سبحانہ وتعالیٰ کہ غنیِ مطلق است عالم را از ذاتِ وصفاتِ
خود تعالیٰ وتقدس خبر نمیداد وبآن راہ نمی نمود وہیچکس اورا نمی شناخت وبہ اوامر ونواہی کہ عبادرا
بہ محض کرم ازبرائے نفع ایشان مکلف ساختہ است تکلیف نمی فرمود ومرضیات او تعالےٰ
از نامرضیات جدا نمیگشت پس شکرِ این نعمتِ عظمیٰ بکدام زبان راست آید وکرا مجال آنکہ از عہدۂ
آن برآید الحمدُ للہِ الذی انعم علینا وہدانا الی الاسلامِ وجعلنا من مصدقی الانبیاء علیہمُ
الصلوٰۃُ والسلامُ واین بزرگواران در اُصولِ دین متفقند کلمۂ ایشان واحد است در ذات
وصفاتِ تعالیٰ وتقدس وحشر ونشر وارسالِ رسل ونزولِ ملک وورودِ وحی ونعیم جنت و
عذابِ جحیم بطریق خلود وتابید اختلافِ ایشان در بعضِ احکام است کہ بفروعِ دین تعلق دارد
حق سبحانہ وتعالیٰ در ہر یک زمانے بر ہر پیغمبر اولی العزم ابناءِ آن زمان را بعضِ احکام مناسبۂ آنہا
وحی فرستادہ وباحکامِ مخصوصہ تکلیف فرمودہ نسخ وتبدیل در احکامِ شرعیہ از حکم ومصالحِ حق
سبحانہ وبسیار است کہ بریک پیغمبر صاحبِ شریعت در اوقاتِ مختلفہ احکامِ متضادہ بطریقِ نسخ
وتبدیل وارد شوند واز جملۂ کلماتِ متفقۂ این بزرگواران نفیِ عبادتِ غیرِ حقت سبحانہ ومنعِ اشراک
است باو تعالیٰ وتقدس وناگرفتنِ بعضی مخلوقاتست مر بعضِ دیگر را ارباب غیر از حق سبحانہ
این حکم مخصوص بانبیا است غیر از متابعانِ ایشان بہ این دولت مشرف نشدہ اند وغیر از

نفی عبادت غیر حق الخ ١٢

انبیا کسی باین کلمات تکلم ننموده است منکرانِ نبوت اگرچه خدارا سبحانه واحد میگویند حالِ
ایشان از دو امر خالی نیست یا تقلیدِ اهل اسلام می کنند یا در وجوبِ وجودِ واحد میدانند نه در استحقاقِ
عبادت و نزدِ اهل اسلام هم در وجوبِ وجود واحد است و هم در استحقاقِ عبادت مراد از کلمهٔ طیبهٔ
لا اله الا الله نفی عبادت آلههٔ باطله است و اثباتِ معبودیتِ حق است سبحانه و کلمهٔ دیگر که
مخصوص باین بزرگواران است آنست که خود را بشر میدانند مثل سائرِ مردم و الٰه و معبودِ حق را
میدانند سبحانه و مردم را دعوت باو میکنند تعالی و او را سبحانه از حلول و اتحاد منزه میگویند
و منکرانِ نبوت نه چنین اند بلکه رؤسای ایشان مدعیانِ الوهیت اند و حق را سبحانه در خود حلول
اثبات میکنند و از استحقاقِ عبادت و اطلاقِ اسمِ الوهیت بر خود تحاشی نمی نمایند لاجرم پا از
بندگی برآورده در منکرات افعال و مستقبحاتِ اعمال می افتند و راهِ اباحت بدیها کشاده میگردد
و گمان می برند که الٰه از هیچ چیز ممنوع نیستند هر چه می گویند صواب می دانند و هر چه می کنند
مباح می انگارند ضَلُّوا فَاَضَلُّوا فَقِيلَ لَهُمْ كَلِمَاتُ اَنْبِيَاءِهِمْ كَلِمَاتُ نَبِيَاءِهِمْ و کلمهٔ دیگر که انبیا علیهم الصلوٰة
والتسلیمات بران متفق اند و منکرانِ ایشان را ازان دولت نصیبی نیست آنست که این
بزرگواران به نزولِ ملائکه که معصوم مطلق اند و هیچ تعلق و تلوث ندارند قائل اند و امتناعِ وحی
و جملهٔ کلام ربانی تعالی و تقدس ایشان را میدانند پس این بزرگواران هر چه می گویند از حق میگویند
تعالی و تقدس و هر چه میرسانند از حق میرسانند و احکامِ اجتهادیهٔ ایشان نیز مؤید بوحی اند اگر بالفرض
زلتی واقع می شد فی الحال حق سبحانه تدارکِ آن بوحیِ قطعی میفرمود و رئیسانِ منکر آن که
مدعیان الوهیت اند هر چه گویند از خود گویند و همان را صواب دانند بواسطهٔ زعم الوهیت پس
انصاف در کار است شخصیکه از کمالِ بیخردی خود را الٰه بگیرد و مستحق عبادت داند و افعال ناشائسته
باین زعمِ فاسد بوقوع آرد سخنانِ او را چه اعتبار است و بر اتباعِ او چه مدار مصراع سالیکه نکوست

لہ یعنی بهمه این فرق بجای یکی عبادت میدانند و می کنند ۱۲ لہ زیرا که اهل اسلام نیز فرق مثال را واجب الوجود میدانند و یکی را بدیگری عبادت نمی کنند ۱۲ لہ و بعثت و نزول این بزرگواران آنست که غایت ضلالت و شقاوت ایشان را بنی نوع بشر کما ینبغی معلوم شود و بدانند که ایشان را چه مرتبه است و از ایشان چه مطلوب است و بکدام طریق باید رفت و بکدام طریق نباید رفت و این معنی را کشف و عیان میباید و بدون آن ایمان بایشان و اتباع ایشان ممکن نیست و بدون ایمان و اتباع ایشان سعادت دارین متصور نیست

از بہارش پیداست اظہارِ امثال این سخنان برائے ازدیادِ ایضاح است والّا حق از باطل
جُدا است و نور از ظلمت ہویدا جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا اَللّٰهُمَّ
ثَبِّتْنَا عَلٰى مُتَابَعَةِ هٰؤُلَاءِ الْأَكَابِرِ عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ أَوَّلًا وَآخِرًا بقیۃ المقصود آنکہ
سیادت پناہی میان پیر کمال را ایشان بہتر میدانند چہ احتیاج است کہ درین باب چیزی نوشتہ آید
لیکن این قدر ہست کہ حقیر چند گاہ است کہ از آشنائی ایشان محظوظ است مدتی است کہ ایشان
اشتیاقِ عتبہ بوسی داشتند امّا درین اثنا ضعفی بر ایشان طاری شدہ بود و تا زمانے
صاحبِ فراش بودند بعد از فراغ متوجہ بلازمتِ علیہ گشتہ اند امید وارِ عنایت اند

مکتوب شصت و چہارم ۶۴

نیز بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صد و یافتہ در بیانِ لذّت و المِ جسمانی و روحانی
و تحریض بر تحمّلِ مصائب و آلامِ جسمانی وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ سَلَّمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَعَافَاكُمْ
فِي الدَّارَيْنِ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الثَّقَلَيْنِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ لذّت و الم
دنیا بر دو قسم است جسمانی و روحانی ہر چیز کہ جسم را دران لذّت است روح را ازان الم
است و ہر چہ جسم را ازان متالّم است روح را ازان التذاذ است پس روح و جسم نقیضِ یکدیگر
باشند و درین نشاۃ کہ روح بمقامِ جسم تنزّل نمودہ است و گرفتارِ جسم و جسمانی شدہ روح نیز حکم
جسم پیدا کردہ بلذّت او متلذّذ گشتہ است و بالمِ او متالّم اینست مرتبۂ عوام کالانعام کریمہ
ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَافِلِينَ در شانِ ایشان صادق است وای ہزار وای اگر
روح ازین گرفتاری خلاص نشود و بہ وطنِ اصلی رجوع ننماید پایۂ آخر آدم است و آدمی ؎
گشت محروم از مقامِ محرمی ؎ گر نگردد باز مسکین زین سفر ؎ نیست ازوی ہیچکس محروم تر ؎

از بیماری روح است که اَلمِ خود را لذت می انگارد و لذت را اَلم می شناسد در رنگ صفرائی
مانند ۱۲
که بواسطهٔ علتِ صفرا شیرینی را تلخ مے یابد پس بر عُقلا فکرِ ازالهٔ این مرض لازم است تا در
آلام و مصائبِ جسمانی خرم و شادان زندگانی نمایند بیت از پیِ این عیش و عشرت ساختن
دور کردن ۱۲ بتاخیر
صد هزاران جان بباید باختن ۞ و چون نیک ملاحظه کرده میشود معلوم میگردد که اگر در دنیا
درد و الم و مصیبت نمی بود بجوے نمی ارزید ظلمتهای آنرا وقائع و حوادث زائل میگردانند
یکلا ندمجرہ ۱۲ نمایکهاے ۱۲
تلخی حوادث در رنگِ تلخی دارو سے نافع است که ازالهٔ مَرض می نماید محسوسِ این فقیر شده ۱
دردعوتهاے عام که طعام می پزند و خلوصِ نیّت نمی توانند کرد و جمعی از طعام خواران بشکوهاے
می خیزند و منقصتِ طعام و صاحبِ طعام می نمایند و صاحبِ طعام را ازین معنی شکستگی دل
حاصل میگردد و همین شکستگیِ صاحبِ طعام ظلمتی را که در طعام رفته بود بواسطهٔ عدمِ خلوصِ نیت
ازاله مینماید و در معرضِ قبول می آرد اگر شکوهٔ آن جماعه نمی بود و انکسارِ قلبِ صاحبِ طعام نمیشد
طعام سراسر پُر از ظلمت و کدورت بود احتمالِ قبول را درین صورت چه گنجایش پس مدارِ کار
بر شکستگی و آوارگی آمد و ما نازپروردگان جویانِ عیش و تنعّم را مشکل کار است وَمَا خَلَقْتُ
ستدا ۱۲ بناز و نعمت پرورده شدن ۱۲
الْجِنَّ وَالْاِنْسَ اِلَّا لِيَعْبُدُوْنِ نصّ قاطع است و عبادت عبارت از تذلّل و انکسار است
ذلیل شدن ۱۲ شکستگی ۱۲ خبر ۱۲ دلیل یعنی قطعی ۱۲
پس مقصود از خلقتِ انسان خواری اوست علی الخصوص مسلمانان و دینداران که دنیا سجن
ایشان ۱۲
ایشان است در زندانِ عیش جویان بودن از عقل دور است پس آدمی را از مشقِ محنت
کشی چاره نبود و از ورزشِ بار برداری گذر نه حضرتِ حق سبحانه و تعالی ما بی طاقتان را
برین معنی استقامت کرامت فرماید بحُرمتِ جدِّکمُ الْاَمْجَدِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ مِنَ
الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ اَكْمَلُهَا ۞

المنتخبات ۱۷

مکتوب شصت و پنجم ۶۵

بنخانِ اعظم صدور یافتہ در تاسّف و تلہّف بر ضعفِ اسلام و زبونیِ مسلمانان و تحریض و اغرا بر تقویتِ اہلِ اسلام و اجراءِ احکام اَیَّدَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَنَصَرَکُمْ عَلٰی اَعْدَآءِ الْاِسْلَامِ فِیْ اِعْلَاءِ الْاَحْکَامِ مخبرِ صادق علیہ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُہَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُہَا فرمودہ است اَلْاِسْلَامُ بَدَأَ غَرِیْبًا وَسَیَعُوْدُ کَمَا بَدَأَ فَطُوْبٰی لِلْغُرَبَاءِ غربتِ اسلام تا بحدی رسیدہ است کہ کفار بر ملا طعنِ اسلام و ذمِّ مسلمانان می نمایند و بی تحاشی اجراءِ احکامِ کفر و مدّاحیِ اہلِ آن در کوچہ و بازار می کنند و مسلمانان از اجرائے احکام اسلام ممنوع اند و در اتیانِ شرائعِ مذمومِ مطعون بیت پری نہفتہ رخ و دیو در کرشمہ و ناز ۔ بسوخت عقل زحیرت کہ این چہ بوالعجبی ست ۔ سُبْحَانَ اللّٰہِ وَبِحَمْدِہٖ اَلشَّرْعُ شَرْعُ السَّیْفِ گفتہ اند و رونقِ شرع شریف را بسلاطین وابستہ اند قضیہ منعکس گشتہ است و معاملہ انقلاب پیدا کردہ است وَاحَسْرَتَا وَاَنْدَامَتَا وَاَوَیْلَا امروز وجودِ شریف شمار اغتنم می شمریم و مبارز درین معرکہ ضعیف و شکست خوردہ جز شمار امید انیم حق سبحانہ و تعالیٰ مؤیّد و ناصرِ شما باد بِجُمْہَۃِ النَّبِیِّ وَاٰلِہِ الْاَمْجَادِ عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَالْبَرَکَاتُ و در خبر وارد است لَنْ یُؤْمِنَ اَحَدُکُمْ حَتّٰی یُقَالَ اِنَّہٗ مَجْنُوْنٌ درین وقت آن جنون کہ مبنائی آن فرط غیرتِ اسلام است در نہادِ شما محسوس است اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَلٰی ذٰلِکَ اِمروز آن روز است کہ عملِ قلیل را با جرِ جزیل باعتناءِ تمام قبول میفرمایند از اَصحابِ کہف غیر از ہجرت عملی دیگر نمایان نیست کہ این ہمہ اعتبار پیدا کردہ است سپاہیان در وقتِ غلبۂ اعداء اگر اندک تردّدی کنند اعتبار بسیار پیدا می کنند بخلاف در وقتِ امن و تسکینِ اعداء و این جہادِ قولی کہ امروز شمار امیسر شدہ است

تمت

الصحیحہ

بسم اللہ

تواریخ

جهادِ اکبر است مغتنم دانید وهَلْ مِنْ مَزِیْد بگوئید واین جهادِ گفتن را به از جهادِ کشتن دانید
امثالِ ما مردمِ فقرا بی دست و پا ازین دولت محرومیم هَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهَا
وَلِلْعَاشِقِ الْمِسْکِیْنِ مَا یَتَجَرَّعُ بیت
دادیم ترا ز گنج مقصود نشان ☆ گر ما نرسیدیم تو شاید برسی
حضرت خواجهٔ احرار قدس الله تعالی سرّه می فرمودند که اگر من شیخی کنم هیچ شیخی در عالم مرید نیابد تا مرا کارِ دیگر فرموده اند و آن ترویج شریعت و تائیدِ ملّت است لاجرم بصحبتِ سلاطین میرفتند و بتصرفِ خود ایشان را منقاد می ساختند و بتوسّلِ ایشان ترویج شریعت میفرمودند ملتمس آنست که چون حق سبحانه ببرکتِ محبتِ شما با کابرِ این خانوادهٔ بزرگ قدس الله تعالی اسرارهم سخن شما را تاثیری بخشیده است و عظمتِ مسلمانیِ شما در نظرِ اقران ظاهر گشته سعی فرمایند که لااقل احکامِ کبیرهٔ اهلِ کفر که در اهلِ اسلام شیوعی پیدا کرده اند منهدم و مندرس گردند و اهلِ اسلام ازان منکرات محفوظ مانند جزاکم الله سبحانه عنا وعن جمیع المسلمین خیر الجزاء و در سلطنتِ پیشین عنادی بدین مصطفوی علیه الصلوٰة والسلام مفهوم می شد و درین سلطنت ظاهر آن عناد نیست اگر هست از عدمِ علمست ترس آنست که مبادا این جا هم کار بعناد انجامد و بر مسلمانان معامله تنگ تر افتد مصرع چو بیند بر سرِ ایمانِ خویش میلرزم ☆ ثبتنا الله سبحانه وایاکم علی متابعة سید المرسلین علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات
فقیر بتقریبے اینجا آمده بود نخواست که از آمدنِ خود ایشان را اطلاع ندهد و بعضی سخنانِ نافعه بنویسد و از محبتِ عزیزے که بواسطهٔ مناسبتِ فطریست خبر نکند قال علیه الصلوٰة والسلام من احب اخاه فلیعلمه ایاه یعنی کسیکه دوست دارد برادرِ مسلم خود را پس گو اعلام کند او را ازان
محبت والسلام علیکم وعلی جمیع من اتبع الهدیٰ

یعنی فطرت و خلقت مایان باهم مناسب افتاده موجب محبت گشته قال علیه الصلوٰة والسلام الارواح جنود مجندة فما تعارف منها ائتلف وما تناکر اختلف

مکتوب شصت و ششم ۶۶

قال اللہ تعالیٰ وما صاحبکم بمجنون ۱۲

گنجینہ عظم صدور یافتہ ورمدّاحیِ طریقۂ علیہ نقشبندیہ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم ومناسبتِ
ین طریق بطریقِ اصحابِ کرام علیٰ صاحبہم وعلیہم الصلوٰۃ والسلام وبیانِ افضلیتِ
صحابِ کرام بر دیگران اگرچہ ویس قرنی باشد یا عمر مروالی الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ
الذین اصطفیٰ طریقِ حضراتِ خواجگان قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم مبنی براندراج نہایت
ر بدایت است حضرتِ خواجہ نقشبند قدّس اللہ تعالیٰ سرّہٗ فرمودہ اند کہ ما نہایت را
ر بدایت درج می کنیم واین طریق بعینہ طریق اصحاب کرام است رضی اللہ تعالیٰ عنہم
واین بزرگواران را در اوّلِ صحبتِ آنسرور علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات آن
ثر می شد کہ اولیاءِ اُمّت را در نہایت النہایت ثمہ ازان کمال دست میدہد لہذا وحشی
ل حضرتِ حمزہ علیہ الرحمۃ کہ یک مرتبہ در بدوِ اسلام خود بشرفِ صحبتِ سیدِ اولین وآخرین
یہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات والتحیات مشرف شدہ بود ازو یس قرنی کہ خیر التابعین
ت افضل آمد وآنچہ وحشی را در اوّلِ صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
ثر شد ویس قرنی را بآن خصوصیت در انتہا میسّر نشد لاجرم بہترینِ قرونِ قرنِ اصحابِ گشت
سوان اللہ تعالیٰ علیہم کلمۂ ثم کارِ دیگران را در پس انداخت واشارت بہ بُعد درجہ نمود شخصی
بد اللہ بن مبارک قدّس سرّہٗ سوال کرد ایّہما افضل معاویۃ ام عمر بن عبد العزیز
ن الغبار الذی دخل انف فرس معاویۃ مع رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
لم خیر من عمر بن عبد العزیز کذا مرّۃ پس ناچار سلسلۂ این حضرات سلسلۃ الذہب
ومزیۃ این طریقۂ عالی بر سائر طرق در رنگِ مزیتِ قرنِ اصحابِ کرام بر سائرِ قرون مبرہن

عہ بفتح اول وسکونِ دال بمعنے ابتدا و آغاز ۱۲ منہ

به منسوبت افضل حق جل وعلاء

گشت جماعۂ راکه از کمال فضل در آغاز شربی ازان جام ارزانی دارند اطلاع بر حقیقت کمالات ایشان غیر ایشان را متعذر است نهایت ایشان فوقِ نهایت دیگران خواهد بود مصرعه قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا مصرعه سالی که نکوست از بهارش پیداست ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ حضرتِ خواجه نقشبند میفرمودند که ما فضلیانیم جَعَلَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَإِيَّاكُمْ مِنْ مُحِبِّي هٰؤُلَاءِ الْأَكَابِرِ وَمُتَابِعِي آثَارِهِمْ بِحُرْمَةِ النَّبِيِّ الْقُرَشِيِّ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ أَكْمَلُهَا ۔

مکتوب شصت و هفتم

بخانِ خانان صد و یافته در سفارش محتاجی ثَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَإِيَّاكُمْ عَلٰى مُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ ظَاهِرًا وَبَاطِنًا وَيَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ آمِينًا وَامْرِ اهتم بے اختیار بر آن آوردند که بتصدیع ایشان جرأت نماید اول اظہار رفع مظنۂ آزار است بلکه حصولِ مودت و اخلاص و امر ثانی ایماءِ احتیاج محتاجی است که بفضیلت و صلاح متحلی است و بمعرفت و شهود متزین از روئے نسب کریم است و از روی حسب شریف مخدوما در اظہارِ حق نوعی از مرارت است اگرچه بحسبِ شدت و ضعف متفاوت باشد خیلے سعادتمندی می باید که این مرارت را در رنگ عسل بیاشامد وَهَلْ مِنْ مَزِيدٍ گویند تلونات احوال از لوازمِ صفتِ امکان است جماعه که به تمکین رسیده اند نیز از تلوین سرشته اند بیچارۂ ممکن گاهے مغلوبِ سلطان صفاتِ جلالیه است و گاهی محکومِ صفاتِ جمالیه است وقتے محلِ قبض است و وقتی موطنِ بسط و هر موسم را احکام جداست دمی روز آن بود امروز اینست قَلْبُ الْمُؤْمِنِ بَيْنَ إِصْبَعَيْنِ مِنْ أَصَابِعِ الرَّحْمٰنِ يُقَلِّبُهَا كَيْفَ يَشَاءُ وَالسَّلَامُ

مکتوب شصت و ہشتم ۶۸

نیز بنجانِ خانان صد و یافتہ در بیان آنکہ تواضع از ارباب غنا می زیبد و استغنا از ارباب فقر

وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ الْخَیْرَ فِیمَا صَنَعَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ مخدوما من آنچہ شرطِ بلاغ است با تو میگویم ۞ تو خواہ از سخنم پند گیر و خواہ ملال ۞ تواضع از ارباب غنا زیبا است و استغنا از اہلِ فقر لِاَنَّ الْمُعَالَجَةَ بِالْاَضْدَادِ در مکاتیبِ ثلاثہ شما غیر از استغنا امری مفہوم نشد ہر چند مقصودِ شما تواضع بود مثلاً در مکتوبِ اخیر مسطور بود بعد الحمد و الصلوٰۃ نمودہ می آید این عبارت را نیک در یابند کہ در کجا باید نوشت آرے خدمتِ فقرا بسیار کردہ اند ما را رعایتِ آداب خدمت ہم ضرور است تا ثمرہ بر آن مترتب شود و بِدُونِہَا خَرْطُ الْقَتَادِ بلے اتقیاءِ اُمتِ او علیہ وعلیٰ اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا از تکلف بری اند اَمَّا التَّکَبُّرُ مَعَ الْمُتَکَبِّرِیْنَ صَدَقَةٌ حضرت خواجہ نقشبند را قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالٰی سِرَّهٗ شخصے گفت کہ متکبر است فرمودند کہ تکبرِ من از کبریائی اوست این طائفہ را ذلیل و خوار تہ انگارند رُبَّ اَشْعَثَ مَدْفُوعٍ بِالْاَبْوَابِ لَوْ اَقْسَمَ عَلَی اللّٰهِ لَاَبَرَّهٗ حدیثِ نبویست علیہ الصلوٰۃ والسلام ۞ اند کی پیشِ تو گفتم غمِ دل ترسیدم ۞ کہ دل آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است ۞ محبان عزیزی و مخلصان صمیمی شما می باید کہ ملاحظۂ نفس امر داشتہ باشند و بشما ہر چہ رسانند از نفس الامر رسانند و ہر کنکاشی کہ بدہند صلاح شما را می باید کہ منظور دارند نہ مصالح خود را کہ آن خیانتِ محض است بعضی از منافع شما نیز از عِلَلِ غائیۂ این سفر بود اما در عالمِ اسباب محبان و مخلصان شما نگذاشتند تقصیری ازین طرف ندانند ہر چند این مقدمات تلخ نماند اما خوش آمد گویندگانِ شما بسیار اند بہمان التفا کنند مقصود از آشنائی فقرا اطلاع بر عیوب مکنونہ است و ظہور رذائلِ مخزونہ لیکن

واقف بودن بر عیبہائے پوشیدہ ۱۲ — دوستی و ملاقات ۱۲ — از فقرا خوشامد و تملق نخواہند ۱۲

تا کیہا خود غرضی کیہا جمع ذلت است ۱۲

---

۱ نیکوی دوران کاری است کہ او را حق سبحانہ بینی بیاراست بعضی از عوارض

۲ سوسنہ راہ شد مذکور الشباہ توانست رسانید

۳ ذخیرہ ہم در دین بود کہ خواستہ خدا این بود و بس ۱۲

۴ حضرت سعدی می فرماید

۵ تواضع در گردن فرازان نکوست — گدا گر تواضع کند خوے اوست ۱۲

۶ یعنی دیدن رعایت آداب فقرا

۷ اسید و ارتباع و ثمرات بودن دشمن

۸ است بر دوختن خار و ادامی سبب سود

۹ شقت بر داشتن است وجود ایشان

۱۰ اندا ختن ۱۲ ۱۱ یعنی بنا بر لیہ

۱۲ موی گر دانده رانده شده اند ور نه از

بجہت غایت حقارت اگر گویند گر دانده فتاد

او را در موی بینی اگر چہ بسیار کوچک است

دیدہ شود بجہت غایت حقارت از نظر غائب

می شود و بجہت قلت اگر گویند گر دانده

نمی شود ۱۲ ۱۳ یعنی اگر چہ

۱۴ یعنی اگر چہ

۱۵ یعنی اگر چہ

۱۶ یعنی اگر چہ

۱۷ یعنی اگر چہ

۱۸ یعنی اگر چہ

۱۹ یعنی اگر چہ

۲۰ یعنی اگر چہ

۲۱ یعنی اگر چہ

۲۲ یعنی اگر چہ

۲۳ یعنی اگر چہ

۲۴ یعنی اگر چہ

۲۵ یعنی اگر چہ

۲۶ یعنی اگر چہ

۲۷ یعنی اگر چہ

۲۸ یعنی اگر چہ

۲۹ یعنی اگر چہ

۳۰ یعنی اگر چہ

۳۱ یعنی اگر چہ

۳۲ یعنی اگر چہ

۳۳ یعنی اگر چہ

۳۴ یعنی اگر چہ

۳۵ یعنی اگر چہ

۳۶ یعنی اگر چہ

۳۷ یعنی اگر چہ

۳۸ یعنی اگر چہ

۳۹ یعنی اگر چہ

۴۰ یعنی اگر چہ

۴۱ یعنی اگر چہ

۴۲ یعنی اگر چہ

۴۳ یعنی اگر چہ

۴۴ یعنی اگر چہ

۴۵ یعنی اگر چہ

۴۶ یعنی اگر چہ

۴۷ یعنی اگر چہ

۴۸ یعنی اگر چہ

۴۹ یعنی اگر چہ

۵۰ یعنی اگر چہ

۵۱ یعنی اگر چہ

۵۲ یعنی اگر چہ

۵۳ یعنی اگر چہ

۵۴ یعنی اگر چہ

۵۵ یعنی اگر چہ

۵۶ یعنی اگر چہ

۵۷ یعنی اگر چہ

۵۸ یعنی اگر چہ

۵۹ یعنی اگر چہ

۶۰ یعنی اگر چہ

۶۱ یعنی اگر چہ

۶۲ یعنی اگر چہ

۶۳ یعنی اگر چہ

۶۴ یعنی اگر چہ

۶۵ یعنی اگر چہ

۶۶ یعنی اگر چہ

۶۷ یعنی اگر چہ

۶۸ یعنی اگر چہ

۶۹ یعنی اگر چہ

۷۰ یعنی اگر چہ

۷۱ یعنی اگر چہ

۷۲ یعنی اگر چہ

۷۳ یعنی اگر چہ

۷۴ یعنی اگر چہ

۷۵ یعنی اگر چہ

۷۶ یعنی اگر چہ

۷۷ یعنی اگر چہ

۷۸ یعنی اگر چہ

۷۹ یعنی اگر چہ

۸۰ یعنی اگر چہ

۸۱ یعنی اگر چہ

۸۲ یعنی اگر چہ

۸۳ یعنی اگر چہ

۸۴ یعنی اگر چہ

۸۵ یعنی اگر چہ

۸۶ یعنی اگر چہ

۸۷ یعنی اگر چہ

۸۸ یعنی اگر چہ

۸۹ یعنی اگر چہ

۹۰ یعنی اگر چہ

۹۱ یعنی اگر چہ

۹۲ یعنی اگر چہ

۹۳ یعنی اگر چہ

۹۴ یعنی اگر چہ

۹۵ یعنی اگر چہ

۹۶ یعنی اگر چہ

۹۷ یعنی اگر چہ

۹۸ یعنی اگر چہ

۹۹ یعنی اگر چہ

۱۰۰ یعنی اگر چہ

۱۰۱ یعنی اگر چہ

۱۰۲ یعنی اگر چہ

۱۰۳ یعنی اگر چہ

۱۰۴ یعنی اگر چہ

۱۰۵ یعنی اگر چہ

۱۰۶ یعنی اگر چہ

۱۰۷ یعنی اگر چہ

۱۰۸ یعنی اگر چہ

۱۰۹ یعنی اگر چہ

۱۱۰ یعنی اگر چہ

۱۱۱ یعنی اگر چہ

۱۱۲ یعنی اگر چہ

۱۱۳ یعنی اگر چہ

۱۱۴ یعنی اگر چہ

۱۱۵ یعنی اگر چہ

۱۱۶ یعنی اگر چہ

۱۱۷ یعنی اگر چہ

۱۱۸ یعنی اگر چہ

۱۱۹ یعنی اگر چہ

۱۲۰ یعنی اگر چہ

۱۲۱ یعنی اگر چہ

۱۲۲ یعنی اگر چہ

۱۲۳ یعنی اگر چہ

۱۲۴ یعنی اگر چہ

۱۲۵ یعنی اگر چہ

۱۲۶ یعنی اگر چہ

۱۲۷ یعنی اگر چہ

۱۲۸ یعنی اگر چہ

۱۲۹ یعنی اگر چہ

۱۳۰ یعنی اگر چہ

۱۳۱ یعنی اگر چہ

۱۳۲ یعنی اگر چہ

۱۳۳ یعنی اگر چہ

۱۳۴ یعنی اگر چہ

۱۳۵ یعنی اگر چہ

۱۳۶ یعنی اگر چہ

۱۳۷ یعنی اگر چہ

۱۳۸ یعنی اگر چہ

۱۳۹ یعنی اگر چہ

۱۴۰ یعنی اگر چہ

۱۴۱ یعنی اگر چہ

۱۴۲ یعنی اگر چہ

۱۴۳ یعنی اگر چہ

۱۴۴ یعنی اگر چہ

۱۴۵ یعنی اگر چہ

۱۴۶ یعنی اگر چہ

۱۴۷ یعنی اگر چہ

۱۴۸ یعنی اگر چہ

۱۴۹ یعنی اگر چہ

۱۵۰ یعنی اگر چہ

۱۵۱ یعنی اگر چہ

۱۵۲ یعنی اگر چہ

۱۵۳ یعنی اگر چہ

۱۵۴ یعنی اگر چہ

۱۵۵ یعنی اگر چہ

۱۵۶ یعنی اگر چہ

۱۵۷ یعنی اگر چہ

۱۵۸ یعنی اگر چہ

۱۵۹ یعنی اگر چہ

۱۶۰ یعنی اگر چہ

۱۶۱ یعنی اگر چہ

۱۶۲ یعنی اگر چہ

۱۶۳ یعنی اگر چہ

۱۶۴ یعنی اگر چہ

۱۶۵ یعنی اگر چہ

۱۶۶ یعنی اگر چہ

۱۶۷ یعنی اگر چہ

۱۶۸ یعنی اگر چہ

۱۶۹ یعنی اگر چہ

۱۷۰ یعنی اگر چہ

۱۷۱ یعنی اگر چہ

۱۷۲ یعنی اگر چہ

۱۷۳ یعنی اگر چہ

۱۷۴ یعنی اگر چہ

۱۷۵ یعنی اگر چہ

۱۷۶ یعنی اگر چہ

۱۷۷ یعنی اگر چہ

۱۷۸ یعنی اگر چہ

۱۷۹ یعنی اگر چہ

۱۸۰ یعنی اگر چہ

۱۸۱ یعنی اگر چہ

۱۸۲ یعنی اگر چہ

۱۸۳ یعنی اگر چہ

۱۸۴ یعنی اگر چہ

۱۸۵ یعنی اگر چہ

۱۸۶ یعنی اگر چہ

۱۸۷ یعنی اگر چہ

۱۸۸ یعنی اگر چہ

۱۸۹ یعنی اگر چہ

۱۹۰ یعنی اگر چہ

۱۹۱ یعنی اگر چہ

۱۹۲ یعنی اگر چہ

۱۹۳ یعنی اگر چہ

۱۹۴ یعنی اگر چہ

۱۹۵ یعنی اگر چہ

۱۹۶ یعنی اگر چہ

۱۹۷ یعنی اگر چہ

۱۹۸ یعنی اگر چہ

۱۹۹ یعنی اگر چہ

۲۰۰ یعنی اگر چہ

۲۰۱ یعنی اگر چہ

۲۰۲ یعنی اگر چہ

۲۰۳ یعنی اگر چہ

۲۰۴ یعنی اگر چہ

۲۰۵ یعنی اگر چہ

۲۰۶ یعنی اگر چہ

۲۰۷ یعنی اگر چہ

۲۰۸ یعنی اگر چہ

۲۰۹ یعنی اگر چہ

۲۱۰ یعنی اگر چہ

۲۱۱ یعنی اگر چہ

۲۱۲ یعنی اگر چہ

۲۱۳ یعنی اگر چہ

۲۱۴ یعنی اگر چہ

۲۱۵ یعنی اگر چہ

۲۱۶ یعنی اگر چہ

۲۱۷ یعنی اگر چہ

۲۱۸ یعنی اگر چہ

۲۱۹ یعنی اگر چہ

۲۲۰ یعنی اگر چہ

۲۲۱ یعنی اگر چہ

۲۲۲ یعنی اگر چہ

۲۲۳ یعنی اگر چہ

۲۲۴ یعنی اگر چہ

۲۲۵ یعنی اگر چہ

۲۲۶ یعنی اگر چہ

۲۲۷ یعنی اگر چہ

۲۲۸ یعنی اگر چہ

۲۲۹ یعنی اگر چہ

۲۳۰ یعنی اگر چہ

۲۳۱ یعنی اگر چہ

۲۳۲ یعنی اگر چہ

۲۳۳ یعنی اگر چہ

۲۳۴ یعنی اگر چہ

۲۳۵ یعنی اگر چہ

۲۳۶ یعنی اگر چہ

۲۳۷ یعنی اگر چہ

۲۳۸ یعنی اگر چہ

۲۳۹ یعنی اگر چہ

۲۴۰ یعنی اگر چہ

۲۴۱ یعنی اگر چہ

۲۴۲ یعنی اگر چہ

۲۴۳ یعنی اگر چہ

۲۴۴ یعنی اگر چہ

۲۴۵ یعنی اگر چہ

۲۴۶ یعنی اگر چہ

۲۴۷ یعنی اگر چہ

۲۴۸ یعنی اگر چہ

۲۴۹ یعنی اگر چہ

۲۵۰ یعنی اگر چہ

۲۵۱ یعنی اگر چہ

۲۵۲ یعنی اگر چہ

۲۵۳ یعنی اگر چہ

۲۵۴ یعنی اگر چہ

۲۵۵ یعنی اگر چہ

۲۵۶ یعنی اگر چہ

۲۵۷ یعنی اگر چہ

۲۵۸ یعنی اگر چہ

۲۵۹ یعنی اگر چہ

۲۶۰ یعنی اگر چہ

۲۶۱ یعنی اگر چہ

۲۶۲ یعنی اگر چہ

۲۶۳ یعنی اگر چہ

۲۶۴ یعنی اگر چہ

۲۶۵ یعنی اگر چہ

۲۶۶ یعنی اگر چہ

۲۶۷ یعنی اگر چہ

۲۶۸ یعنی اگر چہ

۲۶۹ یعنی اگر چہ

۲۷۰ یعنی اگر چہ

۲۷۱ یعنی اگر چہ

۲۷۲ یعنی اگر چہ

۲۷۳ یعنی اگر چہ

۲۷۴ یعنی اگر چہ

۲۷۵ یعنی اگر چہ

۲۷۶ یعنی اگر چہ

۲۷۷ یعنی اگر چہ

۲۷۸ یعنی اگر چہ

۲۷۹ یعنی اگر چہ

۲۸۰ یعنی اگر چہ

۲۸۱ یعنی اگر چہ

۲۸۲ یعنی اگر چہ

۲۸۳ یعنی اگر چہ

۲۸۴ یعنی اگر چہ

۲۸۵ یعنی اگر چہ

۲۸۶ یعنی اگر چہ

۲۸۷ یعنی اگر چہ

۲۸۸ یعنی اگر چہ

۲۸۹ یعنی اگر چہ

۲۹۰ یعنی اگر چہ

۲۹۱ یعنی اگر چہ

۲۹۲ یعنی اگر چہ

۲۹۳ یعنی اگر چہ

۲۹۴ یعنی اگر چہ

۲۹۵ یعنی اگر چہ

۲۹۶ یعنی اگر چہ

۲۹۷ یعنی اگر چہ

۲۹۸ یعنی اگر چہ

۲۹۹ یعنی اگر چہ

۳۰۰ یعنی اگر چہ

۳۰۱ یعنی اگر چہ

۳۰۲ یعنی اگر چہ

۳۰۳ یعنی اگر چہ

۳۰۴ یعنی اگر چہ

۳۰۵ یعنی اگر چہ

۳۰۶ یعنی اگر چہ

۳۰۷ یعنی اگر چہ

۳۰۸ یعنی اگر چہ

۳۰۹ یعنی اگر چہ

۳۱۰ یعنی اگر چہ

۳۱۱ یعنی اگر چہ

۳۱۲ یعنی اگر چہ

۳۱۳ یعنی اگر چہ

۳۱۴ یعنی اگر چہ

۳۱۵ یعنی اگر چہ

۳۱۶ یعنی اگر چہ

۳۱۷ یعنی اگر چہ

۳۱۸ یعنی اگر چہ

۳۱۹ یعنی اگر چہ

۳۲۰ یعنی اگر چہ

۳۲۱ یعنی اگر چہ

۳۲۲ یعنی اگر چہ

۳۲۳ یعنی اگر چہ

۳۲۴ یعنی اگر چہ

۳۲۵ یعنی اگر چہ

۳۲۶ یعنی اگر چہ

۳۲۷ یعنی اگر چہ

۳۲۸ یعنی اگر چہ

۳۲۹ یعنی اگر چہ

۳۳۰ یعنی اگر چہ

۳۳۱ یعنی اگر چہ

۳۳۲ یعنی اگر چہ

۳۳۳ یعنی اگر چہ

۳۳۴ یعنی اگر چہ

۳۳۵ یعنی اگر چہ

۳۳۶ یعنی اگر چہ

۳۳۷ یعنی اگر چہ

۳۳۸ یعنی اگر چہ

۳۳۹ یعنی اگر چہ

۳۴۰ یعنی اگر چہ

۳۴۱ یعنی اگر چہ

۳۴۲ یعنی اگر چہ

۳۴۳ یعنی اگر چہ

۳۴۴ یعنی اگر چہ

۳۴۵ یعنی اگر چہ

۳۴۶ یعنی اگر چہ

۳۴۷ یعنی اگر چہ

۳۴۸ یعنی اگر چہ

۳۴۹ یعنی اگر چہ

۳۵۰ یعنی اگر چہ

۳۵۱ یعنی اگر چہ

۳۵۲ یعنی اگر چہ

۳۵۳ یعنی اگر چہ

۳۵۴ یعنی اگر چہ

۳۵۵ یعنی اگر چہ

۳۵۶ یعنی اگر چہ

۳۵۷ یعنی اگر چہ

۳۵۸ یعنی اگر چہ

۳۵۹ یعنی اگر چہ

۳۶۰ یعنی اگر چہ

۳۶۱ یعنی اگر چہ

۳۶۲ یعنی اگر چہ

۳۶۳ یعنی اگر چہ

۳۶۴ یعنی اگر چہ

۳۶۵ یعنی اگر چہ

۳۶۶ یعنی اگر چہ

۳۶۷ یعنی اگر چہ

۳۶۸ یعنی اگر چہ

۳۶۹ یعنی اگر چہ

۳۷۰ یعنی اگر چہ

۳۷۱ یعنی اگر چہ

۳۷۲ یعنی اگر چہ

۳۷۳ یعنی اگر چہ

۳۷۴ یعنی اگر چہ

۳۷۵ یعنی اگر چہ

۳۷۶ یعنی اگر چہ

۳۷۷ یعنی اگر چہ

۳۷۸ یعنی اگر چہ

۳۷۹ یعنی اگر چہ

۳۸۰ یعنی اگر چہ

۳۸۱ یعنی اگر چہ

۳۸۲ یعنی اگر چہ

۳۸۳ یعنی اگر چہ

۳۸۴ یعنی اگر چہ

۳۸۵ یعنی اگر چہ

۳۸۶ یعنی اگر چہ

۳۸۷ یعنی اگر چہ

۳۸۸ یعنی اگر چہ

۳۸۹ یعنی اگر چہ

۳۹۰ یعنی اگر چہ

۳۹۱ یعنی اگر چہ

۳۹۲ یعنی اگر چہ

۳۹۳ یعنی اگر چہ

۳۹۴ یعنی اگر چہ

۳۹۵ یعنی اگر چہ

۳۹۶ یعنی اگر چہ

۳۹۷ یعنی اگر چہ

۳۹۸ یعنی اگر چہ

۳۹۹ یعنی اگر چہ

۴۰۰ یعنی اگر چہ

۴۰۱ یعنی اگر چہ

۴۰۲ یعنی اگر چہ

۴۰۳ یعنی اگر چہ

۴۰۴ یعنی اگر چہ

۴۰۵ یعنی اگر چہ

۴۰۶ یعنی اگر چہ

۴۰۷ یعنی اگر چہ

۴۰۸ یعنی اگر چہ

۴۰۹ یعنی اگر چہ

۴۱۰ یعنی اگر چہ

۴۱۱ یعنی اگر چہ

۴۱۲ یعنی اگر چہ

۴۱۳ یعنی اگر چہ

۴۱۴ یعنی اگر چہ

۴۱۵ یعنی اگر چہ

۴۱۶ یعنی اگر چہ

۴۱۷ یعنی اگر چہ

۴۱۸ یعنی اگر چہ

۴۱۹ یعنی اگر چہ

۴۲۰ یعنی اگر چہ

۴۲۱ یعنی اگر چہ

۴۲۲ یعنی اگر چہ

۴۲۳ یعنی اگر چہ

۴۲۴ یعنی اگر چہ

۴۲۵ یعنی اگر چہ

۴۲۶ یعنی اگر چہ

۴۲۷ یعنی اگر چہ

۴۲۸ یعنی اگر چہ

۴۲۹ یعنی اگر چہ

۴۳۰ یعنی اگر چہ

۴۳۱ یعنی اگر چہ

۴۳۲ یعنی اگر چہ

۴۳۳ یعنی اگر چہ

۴۳۴ یعنی اگر چہ

۴۳۵ یعنی اگر چہ

۴۳۶ یعنی اگر چہ

۴۳۷ یعنی اگر چہ

۴۳۸ یعنی اگر چہ

۴۳۹ یعنی اگر چہ

۴۴۰ یعنی اگر چہ

۴۴۱ یعنی اگر چہ

۴۴۲ یعنی اگر چہ

۴۴۳ یعنی اگر چہ

۴۴۴ یعنی اگر چہ

۴۴۵ یعنی اگر چہ

۴۴۶ یعنی اگر چہ

۴۴۷ یعنی اگر چہ

۴۴۸ یعنی اگر چہ

۴۴۹ یعنی اگر چہ

۴۵۰ یعنی اگر چہ

۴۵۱ یعنی اگر چہ

۴۵۲ یعنی اگر چہ

۴۵۳ یعنی اگر چہ

۴۵۴ یعنی اگر چہ

۴۵۵ یعنی اگر چہ

۴۵۶ یعنی اگر چہ

۴۵۷ یعنی اگر چہ

۴۵۸ یعنی اگر چہ

۴۵۹ یعنی اگر چہ

۴۶۰ یعنی اگر چہ

۴۶۱ یعنی اگر چہ

۴۶۲ یعنی اگر چہ

۴۶۳ یعنی اگر چہ

۴۶۴ یعنی اگر چہ

۴۶۵ یعنی اگر چہ

۴۶۶ یعنی اگر چہ

۴۶۷ یعنی اگر چہ

۴۶۸ یعنی اگر چہ

۴۶۹ یعنی اگر چہ

۴۷۰ یعنی اگر چہ

۴۷۱ یعنی اگر چہ

۴۷۲ یعنی اگر چہ

۴۷۳ یعنی اگر چہ

۴۷۴ یعنی اگر چہ

۴۷۵ یعنی اگر چہ

۴۷۶ یعنی اگر چہ

۴۷۷ یعنی اگر چہ

۴۷۸ یعنی اگر چہ

۴۷۹ یعنی اگر چہ

۴۸۰ یعنی اگر چہ

۴۸۱ یعنی اگر چہ

۴۸۲ یعنی اگر چہ

۴۸۳ یعنی اگر چہ

۴۸۴ یعنی اگر چہ

۴۸۵ یعنی اگر چہ

۴۸۶ یعنی اگر چہ

۴۸۷ یعنی اگر چہ

۴۸۸ یعنی اگر چہ

۴۸۹ یعنی اگر چہ

۴۹۰ یعنی اگر چہ

۴۹۱ یعنی اگر چہ

۴۹۲ یعنی اگر چہ

۴۹۳ یعنی اگر چہ

۴۹۴ یعنی اگر چہ

۴۹۵ یعنی اگر چہ

۴۹۶ یعنی اگر چہ

۴۹۷ یعنی اگر چہ

۴۹۸ یعنی اگر چہ

۴۹۹ یعنی اگر چہ

۵۰۰ یعنی اگر چہ

۵۰۱ یعنی اگر چہ

۵۰۲ یعنی اگر چہ

۵۰۳ یعنی اگر چہ

۵۰۴ یعنی اگر چہ

۵۰۵ یعنی اگر چہ

۵۰۶ یعنی اگر چہ

۵۰۷ یعنی اگر چہ

۵۰۸ یعنی اگر چہ

۵۰۹ یعنی اگر چہ

۵۱۰ یعنی اگر چہ

۵۱۱ یعنی اگر چہ

۵۱۲ یعنی اگر چہ

۵۱۳ یعنی اگر چہ

۵۱۴ یعنی اگر چہ

۵۱۵ یعنی اگر چہ

۵۱۶ یعنی اگر چہ

۵۱۷ یعنی اگر چہ

۵۱۸ یعنی اگر چہ

۵۱۹ یعنی اگر چہ

۵۲۰ یعنی اگر چہ

۵۲۱ یعنی اگر چہ

۵۲۲ یعنی اگر چہ

۵۲۳ یعنی اگر چہ

۵۲۴ یعنی اگر چہ

۵۲۵ یعنی اگر چہ

۵۲۶ یعنی اگر چہ

۵۲۷ یعنی اگر چہ

۵۲۸ یعنی اگر چہ

۵۲۹ یعنی اگر چہ

۵۳۰ یعنی اگر چہ

۵۳۱ یعنی اگر چہ

۵۳۲ یعنی اگر چہ

۵۳۳ یعنی اگر چہ

۵۳۴ یعنی اگر چہ

۵۳۵ یعنی اگر چہ

۵۳۶ یعنی اگر چہ

۵۳۷ یعنی اگر چہ

۵۳۸ یعنی اگر چہ

۵۳۹ یعنی اگر چہ

۵۴۰ یعنی اگر چہ

۵۴۱ یعنی اگر چہ

۵۴۲ یعنی اگر چہ

۵۴۳ یعنی اگر چہ

۵۴۴ یعنی اگر چہ

۵۴۵ یعنی اگر چہ

۵۴۶ یعنی اگر چہ

۵۴۷ یعنی اگر چہ

۵۴۸ یعنی اگر چہ

۵۴۹ یعنی اگر چہ

۵۵۰ یعنی اگر چہ

۵۵۱ یعنی اگر چہ

۵۵۲ یعنی اگر چہ

۵۵۳ یعنی اگر چہ

۵۵۴ یعنی اگر چہ

۵۵۵ یعنی اگر چہ

۵۵۶ یعنی اگر چہ

۵۵۷ یعنی اگر چہ

۵۵۸ یعنی اگر چہ

۵۵۹ یعنی اگر چہ

۵۶۰ یعنی اگر چہ

۵۶۱ یعنی اگر چہ

۵۶۲ یعنی اگر چہ

۵۶۳ یعنی اگر چہ

۵۶۴ یعنی اگر چہ

۵۶۵ یعنی اگر چہ

۵۶۶ یعنی اگر چہ

۵۶۷ یعنی اگر چہ

۵۶۸ یعنی اگر چہ

۵۶۹ یعنی اگر چہ

۵۷۰ یعنی اگر چہ

۵۷۱ یعنی اگر چہ

۵۷۲ یعنی اگر چہ

۵۷۳ یعنی اگر چہ

۵۷۴ یعنی اگر چہ

۵۷۵ یعنی اگر چہ

۵۷۶ یعنی اگر چہ

۵۷۷ یعنی اگر چہ

۵۷۸ یعنی اگر چہ

۵۷۹ یعنی اگر چہ

۵۸۰ یعنی اگر چہ

۵۸۱ یعنی اگر چہ

۵۸۲ یعنی اگر چہ

۵۸۳ یعنی اگر چہ

۵۸۴ یعنی اگر چہ

۵۸۵ یعنی اگر چہ

۵۸۶ یعنی اگر چہ

۵۸۷ یعنی اگر چہ

۵۸۸ یعنی اگر چہ

۵۸۹ یعنی اگر چہ

۵۹۰ یعنی اگر چہ

۵۹۱ یعنی اگر چہ

۵۹۲ یعنی اگر چہ

۵۹۳ یعنی اگر چہ

۵۹۴ یعنی اگر چہ

۵۹۵ یعنی اگر چہ

۵۹۶ یعنی اگر چہ

۵۹۷ یعنی اگر چہ

۵۹۸ یعنی اگر چہ

۵۹۹ یعنی اگر چہ

۶۰۰ یعنی اگر چہ

۶۰۱ یعنی اگر چہ

۶۰۲ یعنی اگر چہ

۶۰۳ یعنی اگر چہ

۶۰۴ یعنی اگر چہ

۶۰۵ یعنی اگر چہ

۶۰۶ یعنی اگر چہ

۶۰۷ یعنی اگر چہ

۶۰۸ یعنی اگر چہ

۶۰۹ یعنی اگر چہ

۶۱۰ یعنی اگر چہ

۶۱۱ یعنی اگر چہ

۶۱۲ یعنی اگر چہ

۶۱۳ یعنی اگر چہ

۶۱۴ یعنی اگر چہ

۶۱۵ یعنی اگر چہ

۶۱۶ یعنی اگر چہ

۶۱۷ یعنی اگر چہ

۶۱۸ یعنی اگر چہ

۶۱۹ یعنی اگر چہ

۶۲۰ یعنی اگر چہ

۶۲۱ یعنی اگر چہ

۶۲۲ یعنی اگر چہ

۶۲۳ یعنی اگر چہ

۶۲۴ یعنی اگر چہ

۶۲۵ یعنی اگر چہ

۶۲۶ یعنی اگر چہ

۶۲۷ یعنی اگر چہ

۶۲۸ یعنی اگر چہ

۶۲۹ یعنی اگر چہ

۶۳۰ یعنی اگر چہ

۶۳۱ یعنی اگر چہ

۶۳۲ یعنی اگر چہ

۶۳۳ یعنی اگر چہ

۶۳۴ یعنی اگر چہ

۶۳۵ یعنی اگر چہ

۶۳۶ یعنی اگر چہ

۶۳۷ یعنی اگر چہ

۶۳۸ یعنی اگر چہ

۶۳۹ یعنی اگر چہ

۶۴۰ یعنی اگر چہ

۶۴۱ یعنی اگر چہ

۶۴۲ یعنی اگر چہ

۶۴۳ یعنی اگر چہ

۶۴۴ یعنی اگر چہ

۶۴۵ یعنی اگر چہ

۶۴۶ یعنی اگر چہ

۶۴۷ یعنی اگر چہ

۶۴۸ یعنی اگر چہ

۶۴۹ یعنی اگر چہ

۶۵۰ یعنی اگر چہ

۶۵۱ یعنی اگر چہ

۶۵۲ یعنی اگر چہ

۶۵۳ یعنی اگر چہ

۶۵۴ یعنی اگر چہ

۶۵۵ یعنی اگر چہ

۶۵۶ یعنی اگر چہ

۶۵۷ یعنی اگر چہ

۶۵۸ یعنی اگر چہ

۶۵۹ یعنی اگر چہ

۶۶۰ یعنی اگر چہ

۶۶۱ یعنی اگر چہ

۶۶۲ یعنی اگر چہ

۶۶۳ یعنی اگر چہ

۶۶۴ یعنی اگر چہ

۶۶۵ یعنی اگر چہ

۶۶۶ یعنی اگر چہ

۶۶۷ یعنی اگر چہ

۶۶۸ یعنی اگر چہ

۶۶۹ یعنی اگر چہ

۶۷۰ یعنی اگر چہ

۶۷۱ یعنی اگر چہ

۶۷۲ یعنی اگر چہ

۶۷۳ یعنی اگر چہ

۶۷۴ یعنی اگر چہ

۶۷۵ یعنی اگر چہ

۶۷۶ یعنی اگر چہ

۶۷۷ یعنی اگر چہ

۶۷۸ یعنی اگر چہ

۶۷۹ یعنی اگر چہ

۶۸۰ یعنی اگر چہ

۶۸۱ یعنی اگر چہ

۶۸۲ یعنی اگر چہ

۶۸۳ یعنی اگر چہ

۶۸۴ یعنی اگر چہ

۶۸۵ یعنی اگر چہ

۶۸۶ یعنی اگر چہ

۶۸۷ یعنی اگر چہ

۶۸۸ یعنی اگر چہ

۶۸۹ یعنی اگر چہ

۶۹۰ یعنی اگر چہ

۶۹۱ یعنی اگر چہ

۶۹۲ یعنی اگر چہ

۶۹۳ یعنی اگر چہ

۶۹۴ یعنی اگر چہ

۶۹۵ یعنی اگر چہ

۶۹۶ یعنی اگر چہ

۶۹۷ یعنی اگر چہ

۶۹۸ یعنی اگر چہ

۶۹۹ یعنی اگر چہ

۷۰۰ یعنی اگر چہ

۷۰۱ یعنی اگر چہ

۷۰۲ یعنی اگر چہ

۷۰۳ یعنی اگر چہ

۷۰۴ یعنی اگر چہ

۷۰۵ یعنی اگر چہ

۷۰۶ یعنی اگر چہ

۷۰۷ یعنی اگر چہ

۷۰۸ یعنی اگر چہ

۷۰۹ یعنی اگر چہ

۷۱۰ یعنی اگر چہ

۷۱۱ یعنی اگر چہ

۷۱۲ یعنی اگر چہ

۷۱۳ یعنی اگر چہ

۷۱۴ یعنی اگر چہ

۷۱۵ یعنی اگر چہ

۷۱۶ یعنی اگر چہ

۷۱۷ یعنی اگر چہ

۷۱۸ یعنی اگر چہ

۷۱۹ یعنی اگر چہ

۷۲۰ یعنی اگر چہ

۷۲۱ یعنی اگر چہ

۷۲۲ یعنی اگر چہ

۷۲۳ یعنی اگر چہ

۷۲۴ یعنی اگر چہ

۷۲۵ یعنی اگر چہ

۷۲۶ یعنی اگر چہ

۷۲۷ یعنی اگر چہ

۷۲۸ یعنی اگر چہ

۷۲۹ یعنی اگر چہ

۷۳۰ یعنی اگر چہ

۷۳۱ یعنی اگر چہ

۷۳۲ یعنی اگر چہ

۷۳۳ یعنی اگر چہ

۷۳۴ یعنی اگر چہ

۷۳۵ یعنی اگر چہ

۷۳۶ یعنی اگر چہ

۷۳۷ یعنی اگر چہ

۷۳۸ یعنی اگر چہ

۷۳۹ یعنی اگر چہ

۷۴۰ یعنی اگر چہ

۷۴۱ یعنی اگر چہ

۷۴۲ یعنی اگر چہ

۷۴۳ یعنی اگر چہ

۷۴۴ یعنی اگر چہ

۷۴۵ یعنی اگر چہ

۷۴۶ یعنی اگر چہ

۷۴۷ یعنی اگر چہ

۷۴۸ یعنی اگر چہ

۷۴۹ یعنی اگر چہ

۷۵۰ یعنی اگر چہ

۷۵۱ یعنی اگر چہ

۷۵۲ یعنی اگر چہ

۷۵۳ یعنی اگر چہ

۷۵۴ یعنی اگر چہ

۷۵۵ یعنی اگر چہ

۷۵۶ یعنی اگر چہ

۷۵۷ یعنی اگر چہ

۷۵۸ یعنی اگر چہ

۷۵۹ یعنی اگر چہ

۷۶۰ یعنی اگر چہ

۷۶۱ یعنی اگر چہ

۷۶۲ یعنی اگر چہ

۷۶۳ یعنی اگر چہ

۷۶۴ یعنی اگر چہ

۷۶۵ یعنی اگر چہ

۷۶۶ یعنی اگر چہ

۷۶۷ یعنی اگر چہ

۷۶۸ یعنی اگر چہ

۷۶۹ یعنی اگر چہ

۷۷۰ یعنی اگر چہ

۷۷۱ یعنی اگر چہ

۷۷۲ یعنی اگر چہ

۷۷۳ یعنی اگر چہ

۷۷۴ یعنی اگر چہ

۷۷۵ یعنی اگر چہ

۷۷۶ یعنی اگر چہ

۷۷۷ یعنی اگر چہ

۷۷۸ یعنی اگر چہ

۷۷۹ یعنی اگر چہ

۷۸۰ یعنی اگر چہ

۷۸۱ یعنی اگر چہ

۷۸۲ یعنی اگر چہ

۷۸۳ یعنی اگر چہ

۷۸۴ یعنی اگر چہ

۷۸۵ یعنی اگر چہ

۷۸۶ یعنی اگر چہ

۷۸۷ یعنی اگر چہ

۷۸۸ یعنی اگر چہ

۷۸۹ یعنی اگر چہ

۷۹۰ یعنی اگر چہ

۷۹۱ یعنی اگر چہ

۷۹۲ یعنی اگر چہ

۷۹۳ یعنی اگر چہ

۷۹۴ یعنی اگر چہ

۷۹۵ یعنی اگر چہ

۷۹۶ یعنی اگر چہ

۷۹۷ یعنی اگر چہ

۷۹۸ یعنی اگر چہ

۷۹۹ یعنی اگر چہ

۸۰۰ یعنی اگر چہ

۸۰۱ یعنی اگر چہ

۸۰۲ یعنی اگر چہ

۸۰۳ یعنی اگر چہ

۸۰۴ یعنی اگر چہ

۸۰۵ یعنی اگر چہ

۸۰۶ یعنی اگر چہ

۸۰۷ یعنی اگر چہ

۸۰۸ یعنی اگر چہ

۸۰۹ یعنی اگر چہ

۸۱۰ یعنی

بدانند که اظهار این قسم سخنان نه از روئی آزار است بلکه از روئی نیکخواهی و دلسوزی ست یقین تصور نمایند خواجه محمد صدیق اگر یک روز پیشتر می آمدند بحتمل که فقیر بهر حال خود را بشما میرسانید اما در اثنای راه بسر هند ملاقی شدند معذور خواهند داشت الخیر فیما صنع الله سبحانه

مکتوب شصت و نهم

نیز بنجانخانان صدور یافته در بیان تواضع که موجب رفعت دارین است و در بیان آنکه نجات وابسته بمتابعت اهل سنت و جماعت است که فرقه ناجیه اند الحمد لله والصلوٰة و السلام علی رسول الله التفات نامه گرامی که بمصحوب اخوی مولانا محمد صدیق ارسال داشته بودند وصول یافت کرم فرمودند جزاکم الله سبحانه عنا خیر الجزاء چون رعایت آداب فقر انموده اند و بتواضع سخن رانده اند امید است که بحکم من تواضع لله رفعه الله این تنزل موجب رفعت دینی و دنیوی گردد بلکه گشت بشری لکم چون الفاظ انابت و رجوع درمیان آورده اند چنان تصور فرمایند که این انابت بر دست درویشی از درویشان واقعشده است متربص نتائج و ثمرات آن باشند اما حقوق آنرا باید که مهما امکن مرعی دارند و از وصایا و نصایح چه نویسد از علوم و معارف چه دانماید که علماء مجتهدین و صوفیه محققین شکر الله تعالی سعیهم در بسط و تفصیل سخن تقصیر جائز نداشته اند و پاره از مسودات این کم بضاعت را نیز ظاهر البعضی از یاران بخدمت شما برده اند بنظر شریف گذشته باشد بالجملة طریق النجات متابعة اهل السنة والجماعة کثرهم الله سبحانه فی الاقوال والافعال وفی الاصول والفروع فانهم الفرقة الناجیة وما سواهم من الفرق فهم فی معرض الزوال وشرف الهلاک علمه الیوم احد او لم یعلم اما فی الغد فیعلمه کل احد ولا ینفع اللهم نبهنا قبل ان ینبهنا الموت سیادت آبی سید ابراهیم از قدیم چون انتسابی

ای خدا هوشیار کن ما را پیش از انکه هوشیار کند ما را موت ۱۲

ن آستانہ علیہ دارد و در سلکِ دعا گویان منتظم است بر ذمہ کرم لازم است کہ دستگیری فرمایند
آوانِ فقر و پیری را با اہل و عیال خود بفراغ خاطر گذراند و بدعائی سلامتی دارین ایشان مشغول باشد

مکتوب ہفتادم

المنتخبات ۷۷

نجانِ خانان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ آدمی را جامعیتِ او سببِ بُعدِ اوست ہمچنانکہ ہمین
معیّتِ او سببِ قربِ اوست وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ ثَبَّتَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَلٰی جَادَّۃِ الشَّرِیْعَۃِ
صْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ رَحِمَ اللّٰہُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا آدمی را ہمچنانکہ
عیّت سببِ قرب و تکریم و تفضیل است سببِ بُعد و تضلیل و تجہیل نیز ہمان جامعیت است
ب بواسطۂ اتمیتِ مرآتِ اوست و قابلیتِ ظہورِ مرجمیعِ اسما و صفات را بلکہ تجلیاتِ ذاتیہ را نیز
یث قدسی لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ رمزی ازین
ن ست و بُعدِ او بسببِ احتیاج اوست بہر جزئی از جزئیاتِ عالم چہ او را ہمہ چیز درکار است
لَقَ لَکُمْ مَا فِی الْاَرْضِ جَمِیْعًا بواسطۂ این احتیاج او را بجمیع اشیا گرفتاری ہست کہ سببِ
و تضلیلِ او گشتہ است ؎ پایہ آخر آدم است و آدمی ٭ گشت محروم از مقامی محرمی ٭
ہ گردد باز مسکین زین سفر ٭ نیست از وے ہیچکس محروم تر ٭ پس بہترین ہمہ موجودات
سان آمد و بدترینِ ہمہ کائنات ہم او اِذْ کَانَ مِنْہُ مُحَمَّدٌ حَبِیْبُ رَبِّ الْعٰلَمِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی
وَالصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ وَاَبُوْ جَہْلٍ اللَّعِیْنُ عَدُوُّ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرَضِیْنَ
ن ناچار تا از گرفتاری ہمہ نجات میسر نشود گرفتاریِ یکی کہ منزّہ است از یکی نیز حاصل نیاید
لی در خرابی است لیکن بمقتضائے مَا لَا یُدْرَکُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَکُ کُلُّہٗ زندگانیِ چند روزہ
رفقِ اتباعِ صاحبِ شریعت عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ باید بسر برد کہ زندگاری آنہ

عذابِ اُخروی وفوزِ بتنعماتِ سرمدی وابستہ بسعادتِ این اتباع است پس در اموالِ نامیہ
وانعام سائمہ اداءِ زکوٰۃ کماحقہ باید نمود وآن را وسیلۂ عدم گرفتاری باموال وانعام باید ساخت
ودر مطعومات وملبوسات لذیذہ ونفیسہ حظِ نفس منظور نباید داشت بلکہ در اطعمہ واشربہ غیر از حصول
قوت براداءِ طاعات نیتی دیگر نباید کرد وجامۂ نفیس بحکم کریمۂ خُذُوا زِینَتَکُمْ عِندَ کُلِّ مَسْجِدٍ
ای عِندَ کُلِّ صَلٰوۃٍ بہ نیت تزیین مامور باید پوشید ومشوب بہ نیتِ دیگر نباید ساخت واگر
حقیقتِ نیت میسر نشود خود را بہ تکلف برین نیت باید آورد فَاِنْ لَّمْ تَبْکُوْا فَتَبَاکَوْا ودائم بخو
سبحانہ وتعالیٰ مُلتجی ومتضرع باید بود کہ حقیقت نیت میسر شود واز تکلف وارہد
میتواند کہ دہد اشکِ مرا حسنِ قبول ❊ آنکہ در ساختہ است قطرۂ بارانی را ❊ علی ہذا القیاس
در جمیع امور بمقتضائے فتوی علماءِ دین دار کہ راہ عزیمت را اختیار نمودہ اند واز رخصت
اجتناب کردہ زندگانی باید کرد ووسیلۂ نجاتِ ابدی باید دانست مَا یَفْعَلُ اللّٰہُ بِعَذَابِکُمْ اِنْ شَکَرْتُمْ وَاٰمَنْتُمْ

مکتوب هفتاد و یکم

بمیرزا داراب ابن خانِ خانان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ شکرِ منعم بر منعَم علیہ واجب است
وحصول شکر باتیانِ شریعت است لاغیر اَیَّدَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَنَصَرَکُمْ شکرِ منعِم بر منعَم علیہ
واجب است عقلاً وشرعاً ومعلوم است کہ وجوبِ شکر بہ اندازۂ وصولِ نعمت است پس ہر چند وصولِ
نعمت بیشتر وجوبِ شکر زیادہ تر پس بر اغنیا علی تفاوتِ درجاتہم نسبت بہ فقرا اضعاف مضاعف
شکر واجب آمد لہذا فقراءِ این امت پیش از اغنیا بہ پانصد سال در بہشت خواہند در آمد وشکر
منعم تعالیٰ اولاً بتصحیح عقائد است بمقتضای آرائی فرقۂ ناجیہ کہ اہل سنت وجماعت اند وثانیاً
باتیانِ احکامِ شرعیۂ عملیہ است بر وفقِ آرائے مجتہدین این فرقۂ علیہ وثالثاً بتصفیہ وتزکیہ

ف بر طبقِ سلوکِ صوفیہ علیہ این فرقہ سنیہ وجوب این رکنِ اخیر استحسانی است بخلافِ رکنین سابقین چہ اصل اسلام
ط باین دو رکن است و کمال اسلام منوط بآن یک رکن و عملی کہ مخالفِ این ارکانِ ثلثہ
ف اگرچہ از جنسِ ریاضاتِ شاقہ و مجاہداتِ شدیدہ باشد داخلِ معصیت است و نافرمانی
یاسی منعم جل سلطانہ بر ائمہ ہند و فلاسفہ یونان و ریاضات و مجاہدات خود را معاف نداشتہ
ا آن ریاضات چون بر وفقِ شرائعِ انبیا صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علی اجمعہم عموماً
ن افضلہم خصوصاً واقع نشدہ اند مردود اند و از نجاتِ اخروی بے نصیب فعلیکم
ابعۃ سیدنا و مولانا و شفیع ذنوبنا و طبیب قلوبنا محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ
بہ و علی آلہ وسلم و متابعۃ خلفائہ الراشدین المہدیین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین

مکتوب ہفتاد و دوم

واجبہ جہان صدور یافتہ در بیان آنکہ جمع ساختنِ دین با دنیا دشوار است پس طالب آخرت
ز ترکِ دنیا چارہ نباشد و اگر ترکِ حقیقی میسر نشود از ترکِ حکمی چارہ نہ و ما یناسب ذلک
لمکم اللہ سبحانہ و عافاکم و ما احسن الدین و الدنیا لو اجتمعا جمع ساختنِ دین و دنیا را
یل جمع اضداد است پس طالب آخرت را ترکِ دنیا لابد آمد و چون درین اوان حقیقتِ ترکِ
ی میسر نیست بلکہ متعسر است بضرورت بترکِ حکمی باید قرار داد و ترکِ حکمی عبارت از انست کہ
صور دنیویہ بمقتضائے حکم شریعتِ غرا محکوم باید شد و در مطاعم و مشارب و مساکنِ حدودِ شرعیہ
رعایت باید نمود و تجاوز از ان حدود تجویز نباید کرد و در اموالِ نامیہ و انعامِ سائمہ زکوۃ مفروضہ را
باید کرد و چون تحلی باحکامِ شرعیہ میسر شد از مضرتِ دنیا نجاتی حاصل گشت و با آخرت جمع شد و اگر
ن قسم ترکِ حکمی ہم میسر نشود از مبحث خارج است حکم منافق دارد کہ صورتِ ایمان در آخرت سودمندش

و صورت ایمان نہ حقیقتش ۱۲

نخواهد گشت نتیجهٔ او عصمتِ دماء و اموالِ دنیوی است فقط من آنچه شرطِ بلاغ است
باتو میگویم ❊ تو خواه از سخنم پند گیر و خواه ملال ❊ تا کدام صاحبِ دولت باشد که باین مُطرِق
دنیاوی و باین خدم و حشم و باین طعامهای لذیذ و چرب و باین لباسهای فاخر
و پُر تکلف کلمهٔ حق را بسمع قبول استماع نماید گوش از بار و گران شده است نشنود
نالهٔ دردمندان مرا ❊ وفقنا اللہ سبحانہ و ایاکم بمتابعۃ الشریعۃ المصطفویۃ علی
صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ بقیۃ المراد میان شیخ زکریا که سابقا کوری بود الحال
مجبوس است مرد عالم و فاضل است بشومیِ اعمالِ مدیت که بزندان محبوس است بواسطهٔ
ضعف پیری و ضیقِ معیشت و تمادیِ مدتِ حبس شکسته آمده است بفقیر نوشته بود که در عسکر
آمده سعی در مخلصِ ما نمایند کثرتِ مسافتِ راه مانع آمد چون اخوی خواجه محمد صادق بخدمتِ ایشان
میرفتند بضرورت بچند کلمه مُصدّع گشت امید است که توجهِ عالی دربارهٔ آن ضعیف مَرعی
خواهند داشت که عالم است و بر السلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هفتاد و سوم

المنتخبات

۴۳ تنبیه

به قلیج الدین قلیج خان صدور یافته در مذمتِ دنیا و آبنائی آن و در نکوهشِ تحصیلِ
علومِ غیرِ نافع و در اجتنابِ از فضولِ مباحات و تحریض بر خیرات و اعمالِ صالحه علی الخصوص
در زمانِ عنفوانِ جوانی و مانا سبب ذلک حق سبحانه و تعالی بر جادهٔ شریعتِ سنیهٔ مصطفویه
علی صاحبها الصلوات والتسلیمات والتحیات الابدیة السرمدیة استقامت ارزانی فرماید ای
فرزند دنیا محل آزمایش و ابتلاست ظاهر او را با انواع مزخرفات مموّه و مزیّن گردانیده اند صورتِ او را نخال
و خطوط زلف و خدوش مموّه مزیّن ساخته اند در نمود شیرینیست و بطراوت و نضارت متمثل لیکن فی الحقیقت

جیفہ است عطر اندودہ و مزبلہ است پر از دُر و دود و سراب است آب نما و شکر است زہر آسا باطن او سراسر
خراب و ابتر است معاملہ با اینمائی خود با ہیچ گندگی از ہر چہ گوئی بدتر و فریفتہ او دیوانہ و مسحور است گرفتار او
مجنون و مخدوع ہر کہ بظاہر او مفتون گشت بداغ خسارت ابدی وسم شد و ہر کہ بجلاوت و طراوت او نظر کرد
ندامت سرمدی نصیب او آمد سرور کائنات حبیب رب العلمین علیہ و علی آلہ الصلوات و التحیات
فرموده است ما الدنیا و الآخرۃ الا مثل ان مثلت احدہما فی الاخری پس ہر کہ دنیا را اختیار
ساخت آخرت از وی در بخط است پس ناچار از آخرت بی نصیب آمد اعاذنا اللہ سبحانہ و ایاکم من محبتہا
و محبت اہلہا ای فرزند ہیچ میدانی کہ دنیا چیست آنچہ ترا از حق سبحانہ و تعالی باز دارد و پس از
زن و فرزند و مال و جاہ و ریاست و لہو و لعب و اشتغال بما لا یعنی ہمہ داخل دنیا است
علومی کہ بآخرت کار نیایند ہم از دنیا اند اگر تحصیل نجوم و منطق و ہندسہ و حساب و امثال آنہا
از علوم لا طائل بکاری آمد فلاسفہ از اہل نجات می بودند قال علیہ الصلوٰۃ و السلام علامۃ
المرء فیہ تعالیٰ عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ ہر چہ جز عشق خدائی حسرت است
گر شکر خوردن بود جان کندن است و آنکہ گفتہ اند کہ علم نجوم از برائے معرفت اوقات صلوٰۃ
درکار است نہ باین معنی است کہ معرفت اوقات بمعرفت نجوم حاصل نیست بلکہ باین معنی است
کہ علم نجوم یکے از طرق معرفت اوقات است بسیاری از مردم ہستند کہ از علم نجوم خبر ندارند
و اوقات صلوٰۃ را بہ از عالمان نجوم می شناسند تقریب باین سخن است و جمیکہ در تحصیل
علم منطق و حساب و مانند اینہا کہ فی الجملہ در بعضی علوم شرعیہ درکار اند گفتہ اند بالجملہ بعد از
تحصیلات بسیار وجہ جواز برای اشتغال باین علوم پیدا می شود اما اگر مقصود از خواندن
اینہا غیر از معرفت احکام شرعیہ و تقویت آلہ کلامیہ امرے دیگر نباشد والا لا یجوز اصلا انصاف
باید کرد از ارتکاب امر مباح کہ مستلزم فوت امور واجبہ باشد از خدا حیا می برادر یا نہ شک نیست

که اشتغال باین علوم مفوّت اشتغال بعلوم شرعیه ضروریه است ای فرزند حق سبحانه وتعالی
از کمالِ عنایتِ بیغایتِ خویش ترا در ابتدای جوانی توفیقِ توبه کرامت فرموده بود و بدست یکی
از دوستانِ سلسلهٔ علیهٔ نقشبندیه قدّس الله تعالی اسرارهم انابت داده نمیدانم از دستِ نفس
و شیطان ترا اثبات بران توبه بیسر شده باشد یا نه استقامت مشکل مینماید سوسم عفوان جوانی است
و اسبابِ دنیوی همه میسر و بیشتر از قرنا بیمناسب و ناملائم همه اندر زمن بتو این است +
که تو طفلی و خانه رنگین است و ای فرزند کار اینست که از فضولِ مباحات اجتناب باید نمود
و از مباحات بقدر ضرورت اکتفا باید کرد آنهم به نیتِ جمعیت از برای ادائی وظائفِ بندگی مثلاً
مقصود از خوراک قوت بر ادای طاعات است و از پوشاک ستر عورت و دفع حر و برد و علی هذا
القیاس سائرِ المباحاتِ الضروریّة اکابرِ نقشبندیه قدّس الله تعالی اسرارهم عمل بعزیمت اختیار
کرده اند و از رخصت مهما امکن اجتناب فرموده از جمله عزائم اکتفاست بقدرِ ضرورت و اگر
این دولت میسر نه شود پا از دائرهٔ مباحات بیرون نباید نهاد و بمحرّمات و مشتبهات نباید رفت
تنعّمات با مر مباحات بر وجهِ اتم و اکمل حق سبحانه وتعالی از کمالِ کرم تجویز فرموده است و دائرهٔ
این تنعّمات را پر وسیع ساخته قطع نظر از این تنعمات کدام عیش برابر آنست که مولای این کس از
کردارِ این شخص راضی باشد و کدام جنّت برابر آنست که سیّد او از اعمالِ او در سخط باشد رضاء الله
تعالی فی الجنّة خیر من الجنّة و سخط الله تعالی فی النار شر من النار این کس بنده ایست
محکوم بحکمِ مولای او را بسر خود نساخته اند و در هر چه افتد و انگذاشته اند فکر باید کرد و عقل و دور اندیش را
کار باید فرمود فردا غیر از ندامت و خسارت هیچ بدست نخواهد آمد وقتِ کار موسم جوانی است
جوانمرد آنست که این وقت را از دست ندهد و فرصت غنیمت شمرد و تحمّل که او را تا زمانِ پیری
نگذارند و اگر گذارند جمعیت میسر نشود و اگر میسر شود هنگام ضعف و سستی کار نمیتواند کرد و حالا کار باید

جمعیّت همه میسّر است و وجودِ والدین هم از جملهٔ انعاماتِ حق است سبحانه که غمِ معیشتِ
این کس بر سرِ آنهاست و موسمِ فرصت است و زمانِ قوّت و استطاعت بکدام عذر
امروز را به فردا باید انداخت و رخت بتسویف باید کشید قال علیه الصلوٰة والسلام هلك
المسوفون آری اگر مهمّاتِ دنیائی دنی را بر فردا اندازند و امروز با عمالِ آخرت پردازند
بس مستحسن است چنانکه عکس این مستقبح است در یونت عنفوان جوانی که استیلاءِ
دشمنانِ دین است از نفس و شیطان اندک عمل را آنقدر اعتبار است که در وقتِ
عدمِ استیلاءِ آنها اضعافِ مضاعفِ آنرا اعتبار نیست و در تورهٔ سپاهیگری سپاهیانِ
کارگزار را در وقتِ استیلاء اعدا اعتبار بیشتر است اندک تردّدی هم اعتبار می گیرد و نمایان میشود
و در وقتِ امن از شرِّ اعداء این قسم اعتبار نمیماند ای فرزند مقصود از خلقتِ انسانی که خلاصهٔ
موجودات است نه لهو و لعب و نه خوردن و خفتن است مقصود ازوی ادای وظائفِ
بندگیست و ذلّ و انکسار و عجز و افتقار و دوامِ التجا و تضرّع بجنابِ قدسِ خداوندی جلّ سلطانه
عبادتی که شرعِ محمدی علیه الصلوٰة والسلام بآن ناطق است و مقصود از ادائے
آن منافع و مصالحِ عباد است و بجنابِ قدسِ خداوندی عزّ شانه هیچ ازآن عائد نمی شود
بجان ممنون گشته می باید اداکرد و به انقیاد تمام در امتثالِ اوامر و انتهاء از مناهی باید کوشید
حق سبحانه با وجودِ غنای مطلق عبادرا باوامر و نواهی سرفراز ساخته است تا محتاجان را
شکرِ این نعمت بروجهِ اتم باید کرد و بمنت داری تمام در امتثالِ احکام باید کوشید آن فرزند
میداند که اگر از ابنائے دنیا که بشوکت و جاهِ صوری متحقق است اگر از متعلقانِ زیردست
خود را بخدمتی سرفراز می سازد و دران خدمت نفعی تا مر نیز عائد است این زیردستِ حکمِ اورا
چه بلا عزیز میدارد و میداند که شخصِ عظیم القدر این خدمت را فرموده است بمنونیتِ تمام

۱۲ خواب خرد خرد پیشه آنام نیست ۔ بخفتگان ابد بیدار نیست ۱۲

بجا باید آورد چه بلا شد عظمتِ خداوندی جَلَّ سُلطانُہٗ از عظمتِ این شخص هم در نظر کمتر می آید که در
امتثالِ احکام خداوندی جَلَّ عَظَمَتُہٗ نمی کوشند شرم باید کرد و از خوابِ خرگوش خود را باید برآورد
بعدمِ امتثالِ اوامرِ الٰهی جَلَّ سُلطانُہٗ از دو چیز خالی نیست یا آنکه اخبارات شرعیّه را دروغ میدانند
و باور نمیکنند یا عظمتِ امرِ تعالیٰ وتقدّس در نظر حقیر تر از عظمتِ ابناءِ دنیا می آید شناعتِ
این امر را باید ملاحظه نمود اے فرزند شخصی که کذب او را بارها تجربه کرده اند بگوید که اعدا با استیلا
تمام بر فلان قوم شب خون خواهند ریخت عقلاءِ آن قوم از پئے محافظتِ خود می شوند و
فکرِ دفعِ آن بلیّه می نمایند باوجود میدانند که آن مخبر بکذب متّهم است لیکن میگویند که در محلِ تهمه هم
خطر نزد عقلا احتراز لازم است مخبرِ صادق علیہ الصّلوٰۃ والسّلام و به مبالغهاءِ تمام از عذاب
اخروی خبر دار ساخته است هیچ متاثر نمی شوند اگر متاثر شوند فکرِ دفعِ آن بکنند و حال آنکه علاجِ
دفعِ آن از انیز او مخبرِ صادق علیہ الصّلوٰۃ والتّحیّۃ معلوم کرده اند پس چه ایمانست که خبرِ مخبرِ
صادق در رنگِ خبرِ دروغ گو اعتبار ندارد صورتِ اسلام نجات نمی بخشد یقین می باید حاصل
کرد یقین کجاست که ظن هم نیست بلکه وهم هم نیست چه عقلا در خطرها وهم را نیز اعتبار می نهند
و همچنین حق تعالیٰ در کلام مجید خود میفرماید وَاللّٰهُ بَصِیْرٌ بِمَا تَعْمَلُوْنَ باوجودِ این اعمالِ قبیحه بوقوع
می آرند اگر میدانند که شخص حقیرے بر اعمالِ ایشان مطّلع است هرگز عملِ شنیع در نظرِ او نمی کنند
پس حالِ اینها از دو حالت خالی نیست خبرِ حق سبحانہ تعالیٰ را باور نمی کنند یا اطلاعِ حق سبحانہ تعالیٰ را اعتبار
پس این قسم کردار از ایمانست یا از کفر پس بر ان فرزند لازم است که از سرِ تجدیدِ ایمان بکند
قالَ علیہ الصّلوٰۃ والسّلام جَدِّدُوْا اِیْمَانَکُمْ بِقَوْلِ لَا اِلٰهَ اِلَّا اللّٰهُ و از نامرضیاتِ حق
سبحانہ توبہ بنصوح او سر اجاده نماید از اموریکه نهی فرموده است و محرّم ساخته مجتنب باشد
پنجوقت نماز بجماعت گزارد اگر قیامِ لیل و نمازِ تهجد نیز میسّر شود زهی سعادت و ادای زکوة

۵ قوله اما موریکه الخ و قوله پنجوقت الخ هر دو بحذف حرف عطف معطوف است بر قول او قدس سرّہ از سر و از نامرضیات ۱۲

مال نیز از جملهٔ ارکان اسلام است آنرا البته ادا کند طریقی که ادائی آن آسان باشد آنست
که از مالِ خود آنچه حق فقراست سالیانه جدا سازد و به نیتِ زکوة نگهداشته در تمام سال بمصارف
زکوة خرچ نماید بریں تقدیر هر مرتبه تجدید نیت ادائی زکوة لازم نیست یک دفعه جدا کردن کفایت
می کند معلوم است که در سال تمام چه قدر خرچ میکنند بفقرا و مستحقان اما چون به نیتِ زکوة نیست
محسوب نمیشود و در صورتِ مرقومه هم زکوة از ذمه ادا میشود و هم از خرچ بے تقریب خلاصی است
و اگر بالفرض آن قدر در سال خرچِ فقرا نه شود و بقیه بماند آنرا همان طور جدا از مالِ خود نگهدارند
در هر سال همین قسم عمل بکار برند چون مال فقرا جدا میشود اگر امروز توفیقِ ادای آن روزی نشد
شاید که فردا موفق سازند آی فرزند چون نفس بالذات بسیار بخیل است و در امتثالِ احکام
الٰهی جل سلطانه سرکش بضرورت سخن بصرفه گفته می شود والا اموال و املاک همه از حق است
سبحانه این کس را چه مجال است که در ان نکث نماید باید که بمنتِ تمام ادا کند و همچنین در سائرِ
عبادات خود را به هیچ وجه معاف ندارد و در ادائے حقوقِ عباد سعی بلیغ مبذول باید داشت
و کوشش باید نمود که حق هیچکس در ذمه نماند اینجا ادائے آن حق آسانست بلا محنت و تملق
هم رفع می شود در آخرت کار مشکل است علاج پذیر نیست احکام شرعیه را از علماءِ آخرت باید
استفسار نمود سخن ایشان را تاثیرے هست شاید به برکتِ انفاسِ ایشان بعملِ آن موفق
شود از علماءِ دنیا که علم را وسیلهٔ مال و جاه ساخته اند دور باید بود مگر آنکه علماءِ متقی پیدا نشود بضرورت
بقدرِ ضرورت بایشان باید پرداخت آنجا میان حاجی محمد اثره از علماءِ دیندار اند و میان شیخ علی
اثره خود آشنائی شما اند غرض این هر دو عزیز دران نواحی مغتنم اند در تفتیش مسائلِ شرعیه
بایشان رجوع نمودن انسب است ای فرزند ما فقرا را به ابنائے دنیا چه مناسبت که از نیک
و بد ایشان سخن کنیم نصائح شرعیه در این باب بروجهِ اتم و اکمل وارد شده اند فللهِ الحجة ثم

اَلْبَالِغَةُ اما آن فرزند چون از راہِ اِنابت بہ فقرا رجوع آوردہ بود دل را بواسطۂ آن مناسبت
در اکثرِ اوقات توجہ بحالِ آن فرزند میشود ہمان توجہ باعثِ این گفتگو شدہ است امید ہم
کہ اکثر این نصائح و مسائل بگوش آن فرزند رسیدہ باشد اما مقصود عمل است نہ مجرد علم
بیمارے کہ علمِ بداروئے مرضِ خود دارد تا آن دارو را نخورد صحت نمی یابد علم بدارو فائدہ نمیکند
این ہمہ ابرام و مبالغہ برای عمل است علمِ خود حجت را درست می سازد قال علیہ الصلوٰۃ
والسلام اِنَّ اَشَدَّ النَّاسِ عَذَابًا یَوْمَ الْقِیَامَۃِ عَالِمٌ لَمْ یَنْفَعْہُ اللّٰہُ بِعِلْمِہٖ آن فرزند داند کہ
اِنابت سابق بواسطۂ قلتِ صحبتِ اربابِ جمعیت اگرچہ ثمرہ ندادہ باشد اما از نفاستِ
جوہرِ استعدادِ آن فرزند خبر میدہد امید است کہ حق سبحانہ و تعالیٰ برکتِ آن اِنابت در
آخر بتوفیقِ مرضیاتِ خویش موفق گرداند و از اہل نجات سازد و بہر حال رشتۂ محبت این
طائفہ را از دست ندہد و التجا و تضرع باین قوم شعار خود سازد و منتظر باشد کہ حق سبحانہ و تعالیٰ
بمثلِ محبتِ این طائفہ بمحبتِ خود مشرف سازد و بتمام بجانب خود کشد و ازین خرخشہا بالکل
خلاص سازد مثنوی عشق آن شعلہ است کہ چون برفروخت ؎ ہر چہ جز معشوق باقی جملہ
سوخت ؎ تیغِ لا در قتلِ غیرِ حق براند ؎ در نگر زان پس کہ بعد لا چہ ماند ؎ ماند الا ہو
باقی جملہ رفت ؎ شاد باش اے عشق شرکت سوز رفت ؎

مکتوب ہفتاد و چہارم

بمیرزا بدیع الزمان صدور یافتہ در تحریض بر محبتِ فقرا و توجہ بایشان و النصح باتباعِ صاحبِ
الشریعۃ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام مراسلۂ شریفہ و مفاوضۂ لطیفہ ورود یافت
حمد للہ سبحانہ کہ از فحوائے آن محبتِ فقرا و توجہ در ایشان مفہوم گشت کہ سرمایۂ سعادت

لِاَنَّهُمْ جُلَسَاءُ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَهُمْ قَوْمٌ لَا يَشْقٰى جَلِيْسُهُمْ وَكَانَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى
عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ بِصَعَالِيْكِ الْمُهَاجِرِيْنَ وَقَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ فِيْ
شَانِهِمْ رُبَّ اَشْعَثَ مَدْفُوْعٍ بِالْاَبْوَابِ لَوْ اَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَاَبَرَّهٗ سعادت آثار فقره در صحیفهٔ
گرامی اندراج یافته بود که خدیو نشأتین این نعمتیست که مخصوص بحضرتِ واجب الوجود است
جَلَّ سُلْطَانُهٗ عَبْدٌ مَمْلُوْكٌ لَا يَقْدِرُ عَلٰى شَيْءٍ راچه رسد که بوجه از وجوه بجناب او خود جل سلطانه غلام مملوک که بر چیزے قدرت نداشته باشد ۱۲
مشارکت جوید و در راهِ خداوندی پوید علی الخصوص در نشأ اخرویه که مالکیت و ملکیت چه بطریقِ حقیقت
و چه بطریق مجاز مخصوص بحضرتِ مٰلِكِ يَوْمِ الدِّيْنِ است حضرت حق سبحانه و تعالی در روزِ
قیامت ندا در دهد که لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ و خود در جوابِ آن فرماید لِلّٰهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ عباد را
دران روز غیر از هول و دهشت متحقق نیست و جز حسرت و ندامت متصور نه الله تعالی در قرآن
مجید خود از شدتِ آن روز و از غایتِ اضطراب خلائق خبر میدهد حَيْثُ قَالَ تَبَارَكَ وَتَعَالٰى
آنجا که فرماید خدائے ایں بزرگ
اِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيْمٌ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا اَرْضَعَتْ وَتَضَعُ
كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَارٰى وَمَا هُمْ بِسُكٰرٰى وَلٰكِنَّ عَذَابَ اللّٰهِ شَدِيْدٌ
دران روز کز فعل پرسند و قول ۞ اولوالعزم را دل بلرزد ز هول ۞ بجائیکه وحشت
برند انبیا ۞ تو عذرِ گنه را چه داری بیا ۞ بقيّة النصح اتباعُ صاحبِ الشريعة عليه الصلوٰة
والسلام والتقيّة فَاِنَّ النَّجَاةَ بِدُوْنِهِمْ مُحَالٌ وَعَدَمُ الْاِلْتِفَاتِ اِلٰى زَخَارِفِ الدُّنْيَا
وَعَدَمُ الْاِعْتِبَارِ بِوُجُوْدِهَا وَعَدَمِهَا فَاِنَّ الدُّنْيَا مَبْغُوْضَةُ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ لَيْسَ لَهَا قَدْرٌ
عِنْدَهٗ تَعَالٰى فَيَنْبَغِيْ اَنْ تَكُوْنَ عَدَمُهَا خَيْرًا مِنْ وُجُوْدِهَا عِنْدَ الْعِبَادِ وَقِصَّةُ عَدَمِ
وَفَائِهَا وَسُرْعَةِ زَوَالِهَا مَشْهُوْرَةٌ بَلْ مَشْهُوْدَةٌ فَاعْتَبِرُوْا بِاَبْنَاءِهَا الَّذِيْنَ مَضَوْا
مِنْ قَبْلُ وَفَّقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمْ بِمُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ

المنتخبات ۵۰

مکتوب ۵۷ ہفتاد و پنجم

نیز بہ میرزا بدیع الزمان صدور یافتہ در تحریض بر متابعتِ سیدِ کونین علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اولاً بتصحیحِ عقائد و ثانیاً بدانستنِ احکامِ ضروریۂ فقہیہ و در بیانِ آنکہ از حق سبحانہ وتعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ او را تعالیٰ مے باید طلبید سلمکم اللہ سبحانہ وعافاکم نقدِ سعادتِ دارین منوط بمتابعتِ سیدِ کونین است علیہ وعلی آلہ الصلوٰت والتسلیمات اتمہا واکملہا بر نہجیکہ علماءِ اہلِ سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم بیان فرمودہ اند اولاً تصحیحِ عقائد بمقتضائے آرائی صائبۂ این بزرگواران باید کرد و ثانیاً علمِ حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مندوب و مباح و مشتبہ حاصل باید نمود و عمل بمقتضای این علم نیز در کار است بعد از حصولِ این دو جناح اعتقادی و عملی اگر سعادتِ ازلی مدد فرماید طیرانِ عالمِ قدس میسر آید و بدونِ ہما خرطِ القتادِ دنیائے دنی کرائی آن نمیکند کہ آن را از مطالبِ شمرند و حصولِ مال و جاہ او را از مقاصد انگارند بلند ہمت باید بود و از حق سبحانہ وتعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ او را تعالیٰ باید طلبید مصرعہ کار آنیست و غیر این ہمہ ہیچ چون التفات نمودہ ہمتے خواستہ اند بشرایطے لکم سلماً وغانماً مراجعت خواہند نمود والا یک شرط را مرعی دارند و آن وحدتِ قبلۂ توجہ است قبلۂ توجہ را متعدد ساختن خود را در تفرقہ انداختن است مثل مشہور است کہ ہر کہ بیجا ہمہ جا و ہر کہ ہمہ جا ہیچ جا حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ بوسیلہ یا بیوسیلہ او را تعالیٰ باید طلبید مصرعہ کار آنیست و غیر این ہمہ ہیچ چون التفات نمودہ ہمتے خواستہ اند بشرایطے لکم سلماً وغانماً مراجعت خواہند نمود والا یک شرط را مرعی دارند و آن وحدتِ قبلۂ توجہ است قبلۂ توجہ را متعدد ساختن خود را در تفرقہ انداختن است مثل مشہور است کہ ہر کہ بیجا ہمہ جا و ہر کہ ہمہ جا ہیچ جا حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ بر جادۂ شریعتِ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت کرامت فرماید والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات

مکتوب هفتاد و ششم

الملتخبات ۷۶

سه در بیان آنکه ترقی وابسته بورع و تقوی است و در تحریض بر ترکِ فضولِ مباحات و اگر میسّر نشود اجتناب از محرمات ساخته دائرهٔ فضول مباحات را تنگتر باید گرفت و در بیان آنکه اجتناب از محرّمات نیز بر دو قسم است

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

وَبِهٖ نَسْتَعِيْنُ عَصَمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَمَّا يَصِمُكُمْ وَصَانَكُمْ عَمَّا شَانَكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْبَشَرِ الْمُنَزَّهِ عَنْهُ زَيْغُ الْبَصَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَكْمَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَفْضَلُهَا

قَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى مَا اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا مدارِ نجات بر دو جزو آمد امتثال اوامر و انتهاء از نواهی و معظم ترین این دو جزو جزوِ اخیر است که معتبر بورع و تقوی است ذُكِرَ رَجُلٌ عِنْدَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ بِعِبَادَةٍ وَاجْتِهَادٍ وَذُكِرَ اٰخَرُ بِوَرَعٍ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ لَقَدْ بِالرِّعَةِ شَيْئًا يَعْنِي الْوَرَعَ وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا مِلَاكُ دِيْنِكُمُ الْوَرَعُ وَفَضِيلَتِ انسان بر ملک ازین جزو متحقق است و ترقی بر مدارجِ قرب هم ازین جزو ثابت می شود چه ملائکه در جزوِ اول مشارکند و ترقی در ایشان مفقود است پس رعایتِ جزوِ ورع و تقوی از اهم مهامِ اسلام آمد از اشدِ ضروریاتِ دین و رعایتِ این جزو که مدارِ آن بر اجتناب از محارم است بر وجهِ کمال وقتی میسّر شود که از فضولِ مباحات اجتناب نموده آید و بقدرِ ضرورت از مباحات اکتفا کرده شود زیرا که ارتکابِ مباحات با موشبهات میرساند و شبهه محرم نزدیک است مَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰى يُوْشِكُ اَنْ يَّقَعَ فِيْهِ پس در حصولِ کمال

وَرَع و تقوٰے اکتفا از مباحات بقدرِ ضرورت لابُد آمد و آن ہم مشروط بہ نیتِ اَداءِ وظائفِ
بندگی والّا آنقدر ہم وَبال است و قلیلِ آن نیز حکم کثیر دارد و چون اجتناب از فضولِ مباحات
بالکلیہ در ہمہ اوقات خصوصًا درین وقت بسیار عزیز الوجود است اجتناب از محرّمات لازم
ساختہ مہما اَمکن دائرہ ارتکابِ فضولِ مباحات را تنگ تر باید ساخت و درین ارتکاب
ہموارہ نادم و مستغفر می باید بود و دریچہ از برائے دخولِ محرّمات وانستہ ہمیشہ بحق سبحانہ
ملتجی و متضرع باید شد این ندامت و استغفار و التجا و تضرع بحیثی کہ کارِ آن اجتناب
بکند کہ بفضول مباحات تعلّق داشت و از آفت آن مصون و محفوظ دارد عزیزی می فرماید
اَلنَّاسُ لِلْعَاصِیْنَ اَحَبُّ اِلَیَّ مِنْ صَوْلَةِ الْمُطِیْعِیْنَ و اجتناب از محرّمات نیز دو قسم
است قسمی است کہ بحقوقِ اللہ سبحانہ تعلق دارد و قسمی است کہ بحقوقِ عباد متعلق است
در رعایتِ قسمِ ثانی اہتمام زیادت است حق سبحانہ و تعالٰی غنیِ مطلق است و ارحم الراحمین و عباد فقرا
و محتاجند و بالذات بخیل و لئیم اند قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ
مَنْ كَانَتْ لَهٗ مَظْلَمَةٌ لِاَخِيْهِ مِنْ عِرْضِهٖ اَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ اَنْ لَّا يَكُوْنَ دِيْنَارٌ
وَّلَا دِرْهَمٌ اِنْ كَانَ لَهٗ عَمَلٌ صَالِحٌ اُخِذَ بِقَدْرِ مَظْلِمَتِهٖ وَاِنْ لَّمْ يَكُنْ لَّهٗ حَسَنَاتٌ اُخِذَ
مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهٖ فَحُمِلَ عَلَيْهِ وَقَالَ اَيْضًا صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ
اَتَدْرُوْنَ مَا الْمُفْلِسُ قَالُوْا الْمُفْلِسُ فِيْنَا مَنْ لَّا دِرْهَمَ لَهٗ وَلَا مَتَاعَ فَقَالَ صَلَّى اللّٰهُ
تَعَالٰى عَلَيْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ اُمَّتِيْ مَنْ يَّاْتِيْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلٰوةٍ وَّصِيَامٍ وَّزَكٰوةٍ
وَيَاْتِيْ قَدْ شَتَمَ هٰذَا وَقَذَفَ هٰذَا وَاَكَلَ مَالَ هٰذَا وَسَفَكَ دَمَ هٰذَا وَضَرَبَ هٰذَا فَيُعْطٰى هٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهٖ
وَهٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهٖ فَاِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهٗ قَبْلَ اَنْ يُّقْضٰى مَا عَلَيْهِ اُخِذَ مِنْ خَطَايَاهُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ
ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ صَدَقَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ وَسَلَّمَ

بالفتح کسرِ میم و ہم بمعنی ستائش ۱۲

ثانیاً اظہارِ محمدت و شکر گزاریِ ایشان می نماید کہ در بلدۂ معظمۂ لاہور بوجودِ ایشان بسیارے
از احکامِ شرعیہ درین طور زمانہ رواجے پیدا کردہ است و تقویتِ دین و ترویجِ ملّتِ
دران بقعہ حاصل گشتہ است و آن بلدہ نزدِ فقیر ہمچو قطبِ ارشاد است نسبت بہ سائر
بالضم بمعنی جا ۱۲
بلادِ ہندوستان خیر و برکتِ آن بلدہ بجمیع بلادِ ہندوستان سارست اگر آنجا دین را
ترویج است در ہمہ جا نخوے از رواج متحقق است حق سبحانہ و تعالیٰ مؤیّد و ناصرِ ایشان باد
نوعی ۱۲
قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَاٰلِہٖ وَسَلَّمَ لَا یَزَالُ طَائِفَۃٌ مِّنْ اُمَّتِیْ ظَاہِرِیْنَ
عَلَی الْحَقِّ لَا یَضُرُّہُمْ مَنْ خَذَلَہُمْ حَتّٰی یَاْتِیَ اَمْرُ اللّٰہِ وَہُمْ عَلٰی ذٰلِکَ چوں ایشان را رشتۂ
ارتباطِ حبی بحضرتِ معرفت پناہی قبلہ گاہی خواجۂ ما محکم بود بنابران بتسویدِ چند کلمہ محرکِ
آن نسبتِ حبی گشت زیادہ برین اطنابست حاملِ رقیمۂ دعا از مردمِ نیک و صلحا است
و آدمی زادہ است حاجتی بجنابِ ایشان آوردہ است امید است کہ توجہ شریف دربارۂ
او مرعی داشتہ روائی حاجتِ او خواہند فرمود دولتِ حقیقی و سعادتِ سرمدی محصّل باد
بحرمۃِ النبیِّ و اٰلِہِ الامجادِ علیہ و علیٰ اٰلِہِ الصلوٰت و التسلیمات بسیادت آبی میر سید
بدلی ۱۲
جمال الدین دعواتِ غریبانہ تبلیغ فرمایند

مکتوبِ ہفتاد و ہفتم

بانتشر

بجباری خان صدور یافتہ و بیانِ آنکہ عبادت خدائے تعالیٰ ہمچون و ہمچگون کے
بتقدیم و بکیت ۱۲
میسّر شود و کما ینبغی سبب ذٰلِکَ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی بعد از حمد
ہر چہ پرستند ہیچ نیست ۵ بے دولت است آنکہ بہیچ اختیار کردہ عبادتِ خدائے
ہمچون و ہمچگون جَلَّ سُلْطَانُہٗ وقتے میسّر شود کہ از رقیتِ تمام ماسوای آزاد شدہ قبلۂ
بدل ۱۲ ہر چہ باشد ۱۲

توجہ جز ذاتِ احدیت ہیچ نماند و مصداقِ این توجہ استوارِ انعام و ایلام اوست تعالیٰ بلکہ
در ابتداءِ حصولِ این مقام ایلام مرغوب تر می آید از انعام اگرچہ در آخر کار بہ تفویض مے
کشد و ہر چہ میرسد اولیٰ و انسب میداند عبادتے کہ بر رغبت و رہبت تعلق دارد فی الحقیقت
آن عبادت عبادتِ خود است مقصود از آنجا نجات و سرورِ خویش است ؎ تا تو در بند
خویشتن باشی ؎ عشق گوئی دروغ زن باشی ؎ حصولِ این دولت وابستہ بفناءِ مطلق
است و این توجہ نتیجہ محبت ذاتیہ است و مقدمہ ظہورِ ولایتِ خاصہ محمدیہ علی صاحبہا
الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ حصولِ این نعمتِ عظمیٰ موقوف است بر کمالِ اتباعِ شریعتِ او
علیہ من الصلوات اتمہا ومن التحیات اکملہا چہ شریعتِ ہر نبی علیہم الصلوٰت والتسلیمات
کہ از راہِ نبوت بروے عطا فرمودند مناسبِ ولایتِ اوست چہ در ولایت روئے سخن
سبحانہ بالکلیہ و چون بہ نبوت فرود می آرند ہمان نور فرود می آید و ہمان کمال را با توجہ خلق
جمع می کند و سببِ حصولِ کمالاتِ مقام نبوت ہم ہمان نور است و لہذا گفتہ اند
ولایت نبی افضل است از نبوتِ او پس لاجرم شریعتِ ہر پیغمبر مناسبِ ولایتِ او باشد
و اتباعِ آن شریعت مستلزمِ وصول است بآن ولایت و اگر سوال کنند کہ بعضی متابعانِ
شریعتِ آنسرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام از ولایتِ آنسرور نصیبی نیست بلکہ بر قدمِ انبیاءِ دیگر اند
و از ولایتِ ایشان نصیبی دارند جواب گوئیم کہ شریعتِ پیغمبر ما علیہ الصلوٰۃ والسلام جامع جمیع
شرائع است و کتابیکہ بروے منزل شدہ است شاملِ تمامِ کتبِ سماوی است پس اتباعِ
این شریعت گویا اتباعِ جمیع شرائع است پس باندازہ استعدادِ خود مناسبتی بہ نبی از انبیا
دارد کہ ولایتِ او را اخذ میکند ولا ہذا وہیہ بلکہ گوئیم کہ ولایتِ او علیہ الصلوٰۃ والسلام
حاویِ ولایت ہائے جمیع انبیا است علیہم الصلوٰت والتسلیمات پس وصول بآن ولایتہا

وصول بجز ولیست از اجزاء این ولایت خاصه و سبب عدم الوصول الی تلک الولایة
القصور فی کمال متابعته علیه الصلوٰة والسلام والقصور درجات فلا جرم حصل التفاوت
فی درجات الولایة ولو تیسر کمال الاتباع لامکن الوصول الی تلک الولایة اعراض وقتی
وارد می شود که متابعان شرائع انبیاء دیگر را ولایت خاصه محمدی علیه وعلیهم
الصلوٰت والتسلیمات والتحیات حاصل میشد ولیس فلیس الحمد لله الذی انعم علینا
وهدانا الی الصراط المستقیم والدین القویم صراط مستقیم عبارت ازین طریق متین
وشریعت مبین است انک لمن المرسلین علی صراط مستقیم دلیل انیمعنی است رزقنا
الله سبحانه وایاکم کمال اتباع شریعته علیه الصلوٰة والسلام بمحمده وکمل اتباعه ومعظم
اولیائه رضوان الله تعالی علیهم اجمعین امین حامل رقیمه دعامتردد آن حدود بود بچند کلمه
متحرک سلسلهٔ محبت گشت والسلام علیکم ورحمة الله سبحانه لدیکم

مکتوب هفتاد و هشتم

نیز بجبار یحیان صدور یافته در بیان معنی سفر در وطن و سیر آفاقی و انفسی و در بیان آنکه
حصول این دولت وابسته باتباع صاحب شریعت است علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام حق سبحانه وتعالی بر جادهٔ شریعت حقه علی مصدرها الصلوٰة والسلام والتحیة
استقامت ارزانی فرماید چند روزست که از سفر دهلی واگره مراجعت واقع شده است بوطن
مالوف آرامی حاصل گشته حب الوطن من الایمان نقد وقت است بعد از وصول بوطن
اگر سفر است در وطن است سفر در وطن از اصول مقررهٔ اکابر خانوادهٔ علیه نقشبندیه است
قدس الله تعالی اسرارهم چاشنی ازین سفر درین طریق ابتداءً میسر می گردد و بطریق اندراج النهایة

فی البدایۃ حاصل می شود جمعی را ازین طائفہ اگر خواہند مجذوب سالک گردانند در سیر سیر سلوکے
می اندازند بعد از تمام آن سیر آفاقی در سیر انفسی کہ سفر در وطن عبارت ازان است آرمانے
میدہند مصرعہ این کار دولتست کنون تا کرا رسد ۔ مصرع ھَنِیْئًا لِّاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا
وصول باین نعمت عظمیٰ وابستہ باتباع سید اولین و آخرین است عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ
اَفْضَلُھَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلُھَا تا تمام خود را در شریعت گم نسازد و با متثال اوامر و انتہا از نواہی
متحلی نگردد بوئی ازین دولت بمشام جان او نرسد باوجود مخالفت شریعت اگرچہ برابر سر موئے
باشد اگر بالفرض احوال و مواجید دست دہد از قبیل استدراج است آخر او را رسوا خواہند
ساخت خلاصی بے اتباع محبوب رب العالمین عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُھَا وَ
مِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُھَا ممکن نیست حیوۃ چند روزہ را در مرضیات حق سبحانہ باید صرف نمود
چہ زندگانی است و کدام عیش است کہ مولائی اینکس از کردار او ناراضی باشد حق سبحانہ و تعالیٰ
بر احوال جزئی و کلی او مطلع است و حاضر و ناظر شرم باید کرد و بالفرض اگر دانند کہ شخصی
از عیوب و افعال ناپسندیدۂ ایشان اطلاع خواہد یافت و حضور او امر ناشایستہ بوقوع نمی آید
و نمی خواہند کہ او مطلع بر عیوب ایشان گردد چہ بلا شد باوجود علم حضور حق سبحانہ ہیچ باک نمیکنند
این چہ اسلام است حق سبحانہ را برابر آن شخص اعتبار نمی نہند نَعُوْذُ بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ مِنْ شُرُوْرِ
اَنْفُسِنَا وَمِنْ سَیِّئَاتِ اَعْمَالِنَا بحکم حدیث حَبِّبْ مَنْ شِئْتَ فَاِنَّکَ مُفَارِقُہٗ بقول لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ در ہر آنے
تجدید ایمان باین قول عظیم الشان مے باید کرد و توبہ و انابت بحق سبحانہ از جمیع افعال
ناپسندیدہ باید نمود شاید کہ فرصت توبہ تا وقت دیگر نہ ماند ھَلَکَ الْمُسَوِّفُوْنَ حدیث نبویست
عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ یعنی ہلاک گشتند سوف اکلان یعنی تاخیر کنندگان فرصت را غنیمت باید شمرد و در مراضی حق سبحانہ صرف باید نمود توفیق توبہ

از عنایاتِ حق سبحانہ است ہمیشہ از حق سبحانہ خواہان این معنی باشند و درویشانے
کہ قدم راسخ در شریعت دارند و از عالمِ حقیقت نیک شناسا اند از ایشان ہمتے باید طلب نمود
و مدد ی باید جست تا عنایتِ حق سبحانہ از دریچہ ایشان ظاہر شدہ تمام بجانبِ جنابِ قدسِ خود
تعالی جذب نماید و مخالفت را در وی گنجایش نماند تا سرِ موئے راہ مخالفتِ شریعت
کشادہ است محلِ خطر است تمام مسئلِ مخالفت را باید سید و ساخت بیت محال است سعدی
کہ راہِ صفا ◆ توان رفت جز در پئے مصطفٰے ◆ صلوات اللہ وسلامہ علیہ وعلی آلہ اعتراض
بر اہل اللہ خصوصاً کہ اسم پیری و مرشدی در میان باشد و راہِ افادہ کشادہ شدہ باشد نباید کرد
و آنرا اتہم قائل باید انگاشت زیادہ برین اطناب است این چند حروف بواسطۂ ارتباطِ محبت
و اخلاص تحریر آوردہ امید است کہ موجبِ ملال نشود و ثانیاً مصدع میگردد و کہ ملا عمر شاہ حسن آدمی
زادہ اند خوانانِ ملازمتِ ایشان انداميد است کہ داخلِ ملازمانِ خاصہ گردند اسمٰعیل نیز ہمین
ارادہ بخدمت آمدہ است اگرچہ پیادہ است امیدوار است کہ فراخورِ حالتِ خود بہرہ یابد و زیادہ
تصدیع ندہد والسلام والاکرام لائق شایستہ

مکتوب ہفتاد و نہم

المنتخبات ۷۷

تیز بجہار یخان صدور یافتہ در بیانِ آنکہ این شریعتِ غرا جامعِ شرائعِ ماتقدم است
و آتیان بمقتضائے این شریعت آنیان است بمقتضائے جمیع شرائع و میلیا سب ذالک
اللہ تعالی بر جادۂ شریعتِ مصطفوی علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ثبات و استقامت
ارزانی فرمودہ بالکلیہ متوجہ جنابِ قدس خود گرداند چونکہ مقرر شدہ است کہ محمد رسول اللہ
صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم جامعِ جمیع کمالاتِ آسمانی و صفاتی است و مظہرِ جمیع ایما

بسبیل اعتدال کتابی کہ بروی منزل شدہ است خلاصۂ جمیع کتب سماوی است کہ بر سائر
انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات منزل شدہ اند وایضاً شریعتی کہ آن سرور را
عطا فرمودہ اند زبدۂ جمیع شرائع ماتقدم است واعمالیکہ بمقتضائی این شریعتِ حقہ است
منتخب از اعمالِ شرائع سابقہ است بلکہ از اعمال ملائکہ نیز صلوٰت اللہ تعالیٰ وسلامہ علی
نبینا وعلیہم چہ بعضی از ملائکہ مامور برکوع اند وبعضی دیگر بسجود وبعضی بقیام وہمچنین امم سابقہ
بعضی بنماز بامداد مامور بودند وبعضی دیگر بنمازہائے دیگر درین شریعت از اعمال امم سابقہ وملائکہ
مقرب بخلاصہ وزبدۂ آن را انتخاب کردہ مامور ساختہ اند پس تصدیق باین شریعت واتیانِ اعمال
بمقتضائے آن فی الحقیقت تصدیق است بجمیع شرائع واتیان است باعمال مقتضیاتِ آن
شرائع پس لاجرم مصدقانِ این شریعت خیر الامم باشند وہمچنین تکذیب این شریعت وعدم
اتیانِ بمقتضائی آن تکذیب است مر جمیع شرائع ماتقدم را وعدم اتیان است بمقتضای
آنہا وہمچنین است انکار از ان سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام انکار از جمیع کمالات آسمانی وصفاتی
وتصدیق او تصدیق است بجمیع آنہا پس ناچار منکرِ آن سرور وتکذیبِ این شریعت بدترین
امم باشد از ینجا است الاعراب اشد کفرا ونفاقا محمد عربی کہ آبروئی ہر دو سرا است ۔
کسی کہ خاکِ درش نیست خاک بر سرِ او ۔ الحمد للہ ذی الانعام والمنۃ کہ حسنِ اعتقاد
وکمال ایقان ایشان را نسبت باین شریعت وصاحبِ آن شریعت علیہ الصلوٰۃ
والتسلیمۃ باحسنِ وجوہ مشہود شدہ بود وندامت بر اوضاع نا ملائمہ ہموارہ دامنگیر
شان بودہ حق سبحانہ وتعالیٰ از دیاد بران عطا فرماید ثانیاً ملتمس آنکہ حاملِ قیمہ دعا
میان شیخ مصطفےٰ از نسلِ قاضی بدر تنج اند درین دیار بزرگان ایشان بزرگ شدہ آمدہ اند
وجوہِ معاش ووظائف بسیار داشتند مشار الیہ از بی معاشی متوجہ لشکر شدہ است واسناد

شیخ مصطفےٰ

سوء الاتفاق

جہاں

لصحبہ سلمہ اللہ تعالیٰ

وفرامین همراه آورده امیدوار است که بتوسل ایشان جمعیت پیدا کند زیاده مصدع نشد
مشار الیه را بصدور عظام برنجهی سفارش فرمایند که کارگر شود و سبب جمعیت ارباب تفرقه گردد

مکتوب شتم

المتمات ۷۸

وبمیرزا فتح الله حکیم صدور یافته در بیان آنکه فرقه ناجیه از هفتاد و سه فرقه فرقه اهلسنت و جماعت است و در نکوهش فرق مبتدعه و مخالفان ذات حق سبحانه و تعالی بر جاده شریعت مصطفویه علی صاحبها الصلوٰة والتحیة استقامت ارزانی فرماید مصرعه کاز این است غیر

این همه هیچ هر فرقه از هفتاد و سه گروه مدعی اتباع شریعت است و جازم بنجات خود و کل حزب بما لدیهم فرحون بقید وقت شانست اما دلیلے که پیغمبر صادق علیه من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها بر تمیز فرقه واحده ناجیه ازان فرق متعدده فرموده است آنست الذین هم علی ما انا علیه و اصحابی یعنی آن فرقه واحده ناجیه آنانند که ایشان بر طریقے اند که من بر آن طریق قویم و اصحاب من بران طریق اند و ذکر اصحاب باوجود کفایت بذکر صاحب شریعت علیه الصلوٰة والتحیة دین موطن برائے آن تواند بود که تا بدانند که طریق من همان طریق اصحاب است و طریق نجات منوط باتباع طریق ایشانست و بس چنانکه حق سبحانه فرموده من یطع الرسول فقد اطاع الله پس اطاعت رسول عین اطاعت حق آمد سبحانه و خلاف اطاعت او صلی الله تعالی علیه و علی آله وسلم عین معصیت او تعالے و تقدس جماعه که اطاعت خدائی را جل سلطانه خلاف اطاعت رسول تصور کرده اند حق سبحانه از حال آنها خبر میدهد و حکم بکفر ایشان مینماید آنجا که می فرماید ان الذین یکفرون بالله و رسله و یقولون نؤمن ببعض و نکفر ببعض و یریدون ان یتخذوا

بَيْنَ ذٰلِكَ سَبِيْلًا اُولٰٓئِكَ هُمُ الْكٰفِرُوْنَ حَقًّا پس ورما نحن فيه دعوی اتباع آنسرور
نمودن علیه الصلوٰة والسلام وبخلاف اتباع طریق اصحاب رضوان الله تعالیٰ علیهم
اجمعین دعوی باطل است بلکه آن اتباع فی الحقیقت عین معصیت رسول است علیه
الصلوٰة والسلام پس نجات را دران طریق مخالف چه مجال یَقُوْلُوْنَ اَنَّهُمْ عَلٰی شَیْءٍ
اَلَا اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ مطابق حال ایشانست وشک نیست فرقه که ملتزم اتباع اصحاب
آنسرور اند علیه وعلیهم الصلوٰت والتسلیمات اهل سنت وجماعت اند شکر الله تعالیٰ سعیهم
وهم الفرقة الناجیة پس طاعنان اصحاب پیغمبر علیه وعلیهم الصلوٰت والتحیات
خود از اتباع ایشان محروم اند کالشیعة والخوارج ومعتزله خود مذهب محدث دارند واصل
بن عطا پس ایشان از تلامذهٔ امام حسن بصری است که باثبات واسطه میان ایمان
وکفر از امام جدا شده وامام در شان او فرموده اِعْتَزَلَ عَنَّا عَلٰی هٰذَا الْقِيَاسِ سَائِرُ الْفِرَقِ الضَّالَّةِ
وطعن کردن در اصحاب فی الحقیقه طعن کردن ست پیغمبر خدا جل شانه مَا اٰمَنَ بِرَسُوْلِ اللّٰهِ
مَنْ لَمْ يُؤَمِّنْ اَصْحَابَهٗ چه خبث اینها منجر بخبث صاحب ایشان میشود نَعُوْذُ بِاللّٰهِ سُبْحَانَهٗ
مِنْ هٰذَا الْاِعْتِقَادِ السُّوْءِ وایضاً شرائع که از راه قرآن واحادیث بما رسیده است
بتوسط نقل ایشانست هرگاه ایشان مطعون باشند نقل ایشان نیز مطعون خواهد بود
واین نقل مخصوص ببعض دون بعض نیست بل کلهم فی العدالة والصدق والتبلیغ
سواء پس طعن ایشان ای واحد کان ومنهم مستلزم طعن در دین است والعیاذ
بالله سبحانه ومنه واگر طاعنان بگویند که ما هم متابعت اصحاب میکنیم لازم نیست که جمیع
اصحاب را متابع باشیم بلکه ممکن نیست متابعت جمیع اصناف من اراذلهم والاختلاف
مذاهبهم جواب گوئیم متابعت بعضی وقتے سود مند افتد که انکار از بعض دیگر بآن منضم نشود

وبعد از تبین این مقدمات واقف شدن بر ضلالت مقتضی الصحبة ۱۲

وبر تقدیرِ انکار از بعض متابعتِ بعضِ دیگر متحقق نمیشود زیرا که حضرت امیر مثلاً توقیر و تعظیم خلفاء
ثلثه رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین کردہ اند و شایانِ اقتدا ایشان را دانستہ
بایشان بیعت نمودہ اند پس باوجود انکارِ خلفاءِ ثلثہ ادعائے متابعتِ حضرت امیر مومنین
محض افترا است بلکہ آن انکار فی الحقیقت انکارِ حضرتِ امیر است و ردِ او صریح
وافعالِ ایشان را و احتمالِ تقیہ را در مادۂ اسد اللہ راہ دادن نیز از سخافۂ عقل است عقلِ صحیح
ہرگز تجویز نمے کند کہ اسد اللہ باوجودِ کمالِ معرفت و شجاعت بغضِ خلفاءِ ثلثہ را تا حدی سال مبطن
دارند و اظہارِ خلاف آن نمایند و صحبتِ نفاق بایشان دارند از ادنائے اہل اسلام این قسم
نفاق متصور نیست شناعتِ این فعل را باید دریافت کہ بحضرتِ امیر چہ قسم زبونی و چہ نوع خداع
و نفاق منتسب می شود و اگر بطریقِ فرضِ محال تقیہ در مادۂ اسد اللہ مجوز باشد تعظیم و توقیری کہ
کہ حضرتِ پیغمبر صلی اللہ علیہ وآلہ وسلم خلفاءِ ثلاثہ را میکردند و از ابتدا تا انتہا ایشان را
بزرگ داشتہ اند چہ جواب خواہند گفت آنجا تقیہ گنجایش ندارد و تبلیغِ حق بر پیغمبر واجب است
و تقیہ را آنجا راہ دادن بزندقہ می کشد قال اللہ تعالیٰ یا ایہا الرسول بلغ ما انزل الیک
من ربک فان لم تفعل فما بلغت رسالتہ واللہ یعصمک من الناس کفار میگفتند
کہ محمد از وحی آنچہ موافقِ اوست اظہار میکند آنچہ مخالفِ اوست اظہار نمی کند و می پوشد
و مقرر است کہ نبی را بر خطا مقرر داشتن جایز نیست والا خللے در شریعتِ او پیدا می شود پس
چون خلافِ تعظیم و توقیرِ خلفاءِ ثلثہ از آنحضرت بظہور نیامد معلوم شد کہ تعظیم ایشان از خطا
مصئون بودہ و از زوال محفوظ بر سرِ اصلِ سخن رویم و جوابِ اعتراض ایشان را منقح تر بگوئیم
کہ متابعتِ جمیعِ اصحاب در اصولِ دین لازم است و ہرگز در اصول اختلافے ندارند اگر اختلاف
است در فروع است و شخصی کہ طاعن بعض است از متابعتِ جمیع محروم است ہر چند

کلمہ ایشان متفق است آما شومیِ انکارِ اکابرِ دین در اختلاف می اندازد و از اتفاق می
برآرد بلکہ انکارِ قائل بانکارِ مقولِ او می رساند و ایضاً مبلغانِ شریعت جمیع اصحاب اند کما
کانَ الصَّحابَۃُ کُلُّھُم عُدُولٌ از ہر یکے چیزی از شریعت بما رسیدہ است و ہمچنین قرآن را
از ہر واحدی آیۃ فما فوقہا گرفتہ جمع ساختہ اند پس انکار از بعض انکار است از مبلغ او پس ایشان
جمیع شریعت را دعوہ منکرِ مستحق نہ گشت فکیف الصحابۃ والملائکۃ قال اللہ تعالیٰ اَفَتُؤْمِنُوْنَ
بِبَعْضِ الْکِتٰبِ وَتَکْفُرُوْنَ بِبَعْضٍ فَمَا جَزَآءُ مَنْ یَّفْعَلُ ذٰلِكَ مِنْكُمْ اِلَّا خِزْیٌ فِی الْحَیٰوةِ
الدُّنْیَا وَیَوْمَ الْقِیٰمَةِ یُرَدُّوْنَ اِلٰۤی اَشَدِّ الْعَذَابِ باآنکہ گوئیم کہ قرآن جمع حضرت عثمان است
بلکہ جامع فی الحقیقۃ حضرت صدیق و حضرت فاروق اند جمع حضرت امیر سوائے این قرآن است
پس باید اندیشید کہ انکار این اکابر فی الحقیقت بانکار قرآن میکشد عیاذاً باللہ سبحانہ تعالیٰ شخصے
از مجتہدانِ اہل تشیع سوال کرد کہ قرآن جمع حضرت عثمان است در حق این قرآن چہ اعتقاد دارید
گفت در انکار او مصلحت نمی بینم کہ از انکار او دین تمام برہم میشود و دیگر عاقل ہرگز تجویز نمی کند
کہ اصحاب آن سرور علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات در روزِ رحلتِ آن حضرت بر امرِ باطل
اجتماع نمایند و مقرر است کہ در روزِ رحلتِ آن حضرت سی و سہ ہزار اصحاب آن سرور حاضر
بودند و بطوع و رغبت بحضرتِ صدیق بیعت کردند این ہمہ اصحاب پیغمبر را بر ضلالت جمع شدن
از جملہ محالات است و حال آنکہ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ فرمودہ لَا تَجْتَمِعُ اُمَّتِیْ عَلَی
الضَّلَالَۃِ و توقفی کہ ابتدا از حضرت امیر واقع شدہ است بواسطہ آن بود کہ دران مشورہ حضرت
امیر را نہ طلبیدہ بودند چنانکہ حضرت امیر فرمودہ اند مَا غَضِبْنَا اِلَّا لِاَنَّا اُخِّرْنَا عَنِ الشُّوْرٰی وَاِنَّا
لَنَعْلَمُ اَنَّ اَبَا بَکْرٍ خَیْرٌ مِّنَّا الخ و ناطلبیدن ایشان مبنی بر مصلحت خواہد بود کما التسلیۃ لِاَھْلِ
البَیْتِ بِوُجُوْدِ الْاَمِیْرِ عِنْدَھُمْ فِی السَّنَۃِ الْاُوْلٰی مِنَ الْمُصِیْبَۃِ اَوْ نَحْوِ ذٰلِكَ و خلافاتی کہ در میان

اصحابِ پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات واقع شدہ نہ از ہوائی نفسانی بود چہ نفوسِ شریفہ ایشان تزکیہ یافتہ بودند و از آمارگی باطمینان رسیدہ ہوای ایشان تابعِ شریعت شدہ بود بلکہ آن اختلاف مبنی بر اجتہاد بود در اعلائے حق پس مخطی ایشان نیز درجہ واحدہ دارد عند اللہ و مصیب را خود دو درجہ است پس زبان را از جفائی ایشان باز باید داشت و ہمہ را بہ نیکی یاد باید کرد و قال الشافعی رحمہ اللہ سبحانہ تلک دماء طہر اللہ عنہا ایدینا فلنطہر عنہا السنتنا و نیز شافعی فرمودہ است اصطر الناس بعد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فلم یجد وا تحت ادیم السماء خیرا من ابی بکر فولوہ برقابہم این قول تصریح است بہ نفی تقیہ و رضاء حضرت امیر بہ بیعتِ حضرت صدیق بقیۃ المقصود آنکہ میان سیدن ولد میان شیخ ابو الخیر از مردمِ بزرگ زادہ است در ملازمتِ شما بسفر دکن ہم رفتہ بود امید عنایت و التفات است و نیز مولانا محمد عارف طالب علم و بزرگ زادہ است پدر او مرد ملا بود تقریب مددِ معاش آمدہ توجہ را امیدوار است والسلام والاکرام

مکتوب ہشتاد و یکم

بہ لالا بیگ صدور یافتہ در تحریص بر ترویج اسلام و بیانِ ضعف و زبونی اسلام و مسلمانان و استیلاء کفار نگونسار خذلنا اللہ سبحانہ و ایاکم حمیۃ الاسلام غربت اسلام نزدیک بہ یک قرن است بر نہجے قرار یافتہ است کہ اہلِ کفر بحجر و اجرائی احکامِ کفر بر ملا در بلادِ اسلام رہنی نمی شوند میخواہند کہ احکامِ اسلامیہ بالکلیہ زائل گردند و اثرے از مسلمانان و مسلمانی پیدا نشود و کار را تا بآن سر حد رسانیدہ اند کہ اگر مسلمانی از شعارِ اسلام اظہار نماید بقتل میرسد ذبحِ بقرہ در ہندوستان از اعظمِ شعارِ اسلام است کفار بجزیہ دادن شاید رہنی شوند تا ذبحِ بقرہ ہرگز

راضی نخواهند شد در ابتدا پادشاهت اگر مسلمانی رواج یافت و مسلمانان اعتبار پیدا کردند فبها
واگر خدای نا خواسته در توقف افتاد کار بر مسلمانان بسیار مشکل خواهد شد اَلْغِیَاثُ اَلْغِیَاثُ
ثُمَّ اَلْغِیَاثُ اَلْغِیَاثُ تا کدام صاحب دولت باین سعادت مستسعد گردد و کدام شاهباز
باین دولت دست برد نماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ یُؤْتِیْهِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ
ثبتنا الله سبحانه وایاکم علی متابعة سید المرسلین علیه وعلیهم وعلی آله من
الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها والسلام

مکتوب ۸۲ هشتاد و دوم

در اثبات مقام بخشندگی پاک ماداد شما بر مثابت سرور مرسلان

بسکندر خان لودی صدور یافته در بیان آنکه سلامتی قلب بی نسیان ماسوای حق جل وعلا
صورت نبندد و این نسیان معتبر بقا است حق سبحانه وتعالی همواره با خود دارد و بغیر خود نگذارد
بحرمة سید البشر المطهر عن زیغ البصر علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات آنچه بر ما و شما
لازم است سلامتی قلب است از ماسوای حق سبحانه و این سلامتی وقتی میسر گردد که غیر حق را بهیچ
بروجه مجوز نماند و هر چه مجوز غیر وابسته بنسیان ماسواست که معتبر بقا است نزد این طائفه علیه
بالفرض اگر غیر را بتکلف در دل گزرانند هرگز نه گذرد و تا کار بانیم تبه نرسد سلامتی محال است امروز
این نسبت عنقای قاف است بلکه اگر گفته شود باور نکنند هَیْهَاتَ لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُهُمْ
لِلْعَایِشِ الْمُقِلِّ مَا یَجُوْعُ وزیاده برین چه نوشته آید والسلام اولا وآخرا

مکتوب ۸۳ هشتاد و سیوم

بهادر خان صدور یافته در تحریض بر جمع کردن جمعیت ظاهر و باطن بر اشریعت و حقیقت

حق سبحانہ وتعالیٰ از تعلقاتِ شتی نجاتی ارزانی فرمودہ بکلیتہ گرفتارِ جنابِ قدس خود گرداند
بحرمتہ سیدِ المرسلین علیہ وعلیٰ آلہ وعلیہم من الصلوٰتِ افضلہا ومن التسلیماتِ اکملہا

بیت ہر چہ جز عشقِ خدائی احمق است ۔ گر شکر خوردن بود جان کندن است

ظاہر را بظاہرِ شریعتِ غرّا آراستن و باطن را ہموارہ باحق جل وعلا داشتن کارِ عظیم است تا کدام صاحبِ دولت را باین دو نعمتِ عظمیٰ مشرف سازند امروز جمعِ این دو نسبت بلکہ استقامت بر ظاہرِ شریعت تمنا نیز بسیار عزیز الوجود است اعز من الکبریت الاحمر حق سبحانہ وتعالیٰ از کمالِ کرمِ خود استقامت بر متابعتِ سیدِ الاولین والاخرین ظاہراً وباطناً کرامت فرماید

مکتوب ہشتاد و چہارم ۸۴

الصلوٰت والتسلیمات — علیہ وعلیٰ آلہ

بسید احمد قادری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ شریعت وحقیقت عینِ یکدیگر اند وعلامتِ وصولِ بحق الیقین مطابقۂ علوم ومعارفِ آن مقام است بعلوم ومعارفِ شریعت وآیاتِ ذٰلِكَ حق سبحانہ وتعالیٰ بر جادۂ شریعت استقامت ارزانی داشتہ بہمگی ہمت متوجہ جنابِ قدس خود گردانیدہ ما را بتمام از ما بستاند ولکلیت اعراض از ما ودونِ خود میسر گرداند بحرمۃ سیدِ البشر المقدس عن زیغ البصر علیہ من الصلوٰتِ افضلہا ومن التسلیماتِ اکملہا وعلیٰ آلہ واصحابہ اجمعین آمین مصرعہ از ہر چہ میرود سخن دوست خوش تر است ہر چند ہر چہ گفتہ می شود از دوست نہ سخنِ اوست لیکن چون آن سخن را نحوی از مناسبت با جنابِ او تعالیٰ وتقدس ثابت است آن معنی مناسب را مغتنم شمردہ در آن باب جرأت ورزیدہ زبان درازی می نماید المقصود شریعت وحقیقت عینِ یکدیگر اند ودر حقیقت از یکدیگر جدا نیستند فرق اجمال وتفصیل است استدلال وکشف است غیبت وشہادت است تعمل وعدم تعمل

تعلّق است احکام وعلومیکه بموجب شریعت غرّا مبیّن ومعلوم شده اند بعد از تحقّق بحقیقت حق الیقین همین احکام وعلوم بعینها بتفصیل منکشف میگردند واز تغیّب بشهادت می آیند وتحشم کسب وتحمّل عمل ازمیان برمیخیزد وعلامت وصول بحقیقت حق الیقین مطابقت علوم ومعارف آن مقام است بعلوم ومعارف شرعیه وتا سرمویی مخالفت است دلیل است بر عدم وصول بحقیقت الحقائق وهر خلافیکه بشریعت در علم وعمل از هرکه واقع شده است از مشائخ طریقت مبنی بر سکر وقت است وسکر وقت نمی باشد الا در اثناء راه منتهیان نهایت النهایه را همه صحو است وقت مغلوب ایشانست حال ومقام تابع کمال شان بیت صوفی ابن الوقت آمد در مثال * لیک صافی فارغ است از وقت وحال پس متحقق شد که خلاف شریعت علامت عدم وصول است بحقیقت کار در عبارت بعضی از مشائخ واقعست که شریعت پوست حقیقت است وحقیقت مغز شریعت این عبارت هرچند از بی استقامتی متکلم این کلام خبر میدهد لیکن تواند بود که مراد وش آن باشد که مجمل نسبت به مفصّل حکم پوست دارد نسبت بمغز واستدلال در کشف در رنگ قشر است نسبت به لب اما اکابر مستقیم الاحوال ایشان امثال این عبارات موهمه را تجویز نمی نمایند وفرق جزبه اجمال وتفصیل واستدلال وکشف مذکور نمی سازند سائلی از حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی سرّه الاقدس سوال کرد که مقصود از سیر وسلوک چیست فرمودند تا معرفت اجمالی تفصیلی گردد واستدلالی کشفی شود زادنا الله سبحانه الثبات والاستقامة علی الشریعة علما وعملا صلوات الله تعالی وسلامه علی صاحبها بقیة التصدیع آنکه حامل رقیمه دعاگویان شیخ مصطفی اشریحی از نسل قاضی شریح اند پدران ایشان بزرگ بودند وظائف ووجوه مدد معاش بسیار داشتند بسیار الیه از فقدان اسباب معاش مضطر است انشاء الله تعالی فرامین همراه گرفته متوجه لشکر شده است التفات نموده

ح صدان بالضم وبالکسر گم شدن وگم کردن ۱۲

برسبحے توجہ فرمایند کہ سبب حصولِ جمعیت شود واز اضطراب و تفرقہ نجات یابد زیادہ مصدع نشد

المنتخبات ۷۹

مکتوب شصت و پنجم

بمیرزا فتح اللہ حکیم صدور یافتہ در ترغیب بر اتیانِ اعمالِ صالحہ خصوصاً ادائے صلوات بجماعات

وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ وَتَذَكُّرُ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ بِمَرْضِيَاتِهٖ آدمی را ہمچنانکہ از درستی اعتقادات چارہ نیست او را

اتیانِ اعمالِ صالحہ نیز چارہ نیست وجامع ترین عبادات ومقرب ترین طاعات او را صلوٰۃ است قال علیہ الصلوٰۃ

والسلام اَلصَّلٰوةُ عِمَادُ الدِّيْنِ فَمَنْ اَقَامَهَا فَقَدْ اَقَامَ الدِّيْنَ وَمَنْ تَرَكَهَا فَقَدْ هَدَمَ الدِّيْنَ

وکسی را کہ بر مواظبتِ ادائے صلوٰۃ موفق سازند از فحشاء ومنکر باز دارد کما قال تعالیٰ اِنَّ الصَّلٰوةَ

تَنْهٰى عَنِ الْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ مؤید این سخن است وصلوٰتے کہ چنین است صورتِ صلوٰۃ است

حقیقت ندارد ولیکن تا زمانِ حصول حقیقت صورت را از دست نمی باید داد ومَا لَا يُدْرَكُ كُلُّهٗ لَا يُتْرَكُ كُلُّهٗ اگر صورت را حقیقت اعتبار نماید مستبعد نیست تعلیق

بمواظبتِ ادائے الصلوٰت مع الجماعات مع الخشوع والخضوع وانها سبب النجات والفلاح

قال اللّٰه سبحانه وتعالیٰ قَدْ اَفْلَحَ الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ هُمْ فِيْ صَلَاتِهِمْ خٰشِعُوْنَ

کار آنست کہ باوجودِ مخاطرہ کردہ شود دستِ پاہیان در وقتِ غلبۂ خصم اگر اندک تردد می کنند

اعتبار بسیار پیدا مے کند صلاح جوانان بآن سبب اعتبار دارد کہ باوجودِ غلبۂ شہوت نفسانی

خود را بصلاح آوردہ اند اصحاب کہف این ہمہ بزرگی بواسطۂ یک ہجرت از مخالفِ دین یافتہ

در حدیثِ نبوی علیہ الصلوٰۃ والسلام وارد است عِبَادَةٌ فِي الْهَرْجِ كَهِجْرَةٍ اِلَيَّ پس ثانی

فی الحقیقت عین باعث است زیادہ ازین چہ نوشتہ آید فرزندی شیخ بہاء الدین را صحبت

فقرا مرغوب نمی افتد وباہلِ غنا وتنعم مائل ومنجذب است نمیداند کہ صحبت ایشان ستم قاتل است

تا ترکی و کدورت زیاده کنند

ولقمہ چپ شان ظلمت افزاست الحذر الحذر ثم الحذر الحذر در حدیث صحیح وارد است
جبرس جبرس بلا ترس کن ترس کن
علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام من تواضع لغنی لغناہ ذہب ثلثا دینہ فویل لمن تواضع

لغناہم واللہ سبحانہ الموفق

مکتوب شصت و ششم

ف۸ تواضع کردن پیش دولتمند بسبب غنای او

بہ یکی از حکام پرگنہ جرک صدور یافتہ در بیانِ سلامتیِ قلب از ماسوای حق سبحانہ حق سبحانہ
وتعالی بر صراطِ اعتدال و مرکزِ عدالت استقامت کرامت فرماید بجاہ سید المرسلین علیہ
وعلی آلہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التحیات والتسلیمات اکملہا آنچہ بر ما و شما است
سلامتیِ قلب است اگر گرفتاریِ ماسوای حق سبحانہ و این سلامتی بر تقدیری است کہ غیر او را
سبحانہ بر دل خطوری نماند اگر فرضاً تا ہزار سال حیات وفا کند غیر بر دل نگذرد بواسطہ انسیاتی
کہ دل را از ماسوی حاصل شدہ است مضر نیست کار اینست و غیر این ہمہ ہیچ ۔ در وقتِ ملاقات
از روی کرم گفتہ بودند کہ در بعضے کارے اگر رجوع افتد بما خواہی نوشت بناءً علی ذلک
مستدعی گشت کہ شیخ عبد اللہ صوفی از نیکان ست بواسطہ بعضی حوائج قرضدار گشتہ است
امید ہست کہ مددے در تخلیصِ ذمہ او خواہند فرمود والسلام

مکتوب شصت و ہفتم

ف۸ در بیان آنکہ سعادت آنست کہ دوستانِ خدا جل و علا کسے را قبول فرمایند

بہ پہلوان محمود صدور یافتہ در بیانِ آنکہ سعادت است کہ دوستانِ خدا جل و علا کسے را قبول فرمایند سلمکم اللہ تعالی وثبتکم علی جادۃ الشریعۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ
والسلام والتحیۃ تہنیت بشارت خاندانِ ایشان را قدوم میان شیخ مزمل است
برکاتِ صحبتِ ایشان را چہ شرح دہد چہ سعادت کہ دوستانِ خدا جل و علا کسی را قبول

نماید چه جای آنکه بمحبت و قربت ممتاز سازند لَمْ تَرَ قَوْمًا لَا یَشْقٰی جَلِیْسُهُمْ بالجمله صحبتِ ایشانرا غنیمت شمرند و آداب صحبت را مرعی دارند تا موثر افتد زیاده چه نویسد والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هشتاد و دوم

نیز به پهلوان محمود صدر یافته در بیانِ آنکه چه نعمتی است که کسی با ایمان و صلاح موئی سیاه خود را سفید کرده باشد و در جوانی خوف غالب یابد و در پیری رجا حق سبحانه و تعالیٰ همواره با خود دارد چه نعمتی است که کسے با ایمان و صلاح موئے سیاه خود را سفید سازد و در حدیث نبویست عَلَیْکُمْ بِالصَّلٰوةِ وَالسَّلَامِ مَنْ شَابَ شَیْبَةً فِی الْاِسْلَامِ غُفِرَ لَهٗ جانبِ اُمید را ترجیح دهند و ظنِ مغفرت را غالب سازند که در جوانی خوف بیشتر در کار است و در پیری رجا غالب میباید

والسلام اوّلاً و آخراً

مکتوب هشتاد و نهم

بمیرزا علیجان صدر یافته در عوا پرسی حق سبحانه و تعالیٰ بر جادهٔ شریعت علی صاحبها الصلوٰة والسلام و التحیة استقامت ارزانی فرماید آدمی را بحکم کُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ از مرگ چاره نیست فَطُوْبٰی لِمَنْ طَالَ عُمُرُهٗ وَکَانَ عَمَلُهٗ حَسَنًا حسن موت است که مشامها را بآن تسلی دهند و وسیله وصول دوست بدست یارند مَنْ کَانَ یَرْجُوْا لِقَاءَ اللّٰهِ فَاِنَّ اَجَلَ اللّٰهِ لَاٰتٍ آری حال پس ماندگان و گرفتاران بیدولتِ حضور مطلب رسیدگان و آزادگان خراب و ابتر است ولی نعمتِ مرحومه شما درین اوان بسے مغتنم بودند الحال بر شمایان لازم است که مکافات احسان باحسان بکنید و بدعا و صدقه ساعت فساعت مدد نمائید فَاِنَّ الْمَیِّتَ کَالْغَرِیْقِ یَتَلَقّٰی دَعْوَةً تَلْحَقُهٗ مِنْ اَبٍ اَوْ اُمٍّ اَوْ اَخٍ اَوْ صَدِیْقٍ و نیز می باید کرد

مرگِ ایشان بمرگِ خود عبرت بگیرند و تمام خود را بمرضیِ حق سپرند و حیاتِ دنیا را غیر از متاعِ غرور نشمارند اگر تمتعاتِ دنیوی را اندک اعتبارے بودے برابر سرِ موے بر کفارِ بدکردار تجویز نمی فرمودند رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم الاعراض عن ماسوی اللہ سبحانہ والاقبال الی جنابہ بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ علیہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا والسلام والاکرام

مکتوب (۹۰) نودم

بتوجہ قاسم صدور یافتہ در ترغیب بر آنکہ بکلیت متوجہ حق سبحانہ باید بود امروز حصولِ این دولت وابستہ بتوجہ و اخلاص باین طبقہ علیہ نقشبندیہ است مدّ ظلّ اللہ تعالیٰ امرہم حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ دنیاے دنیہ را در نظرِ ہمتِ ایشان خوار و بی اعتبار گردانیدہ حسن و جمالِ آخرت را در مرآۃِ باطن متجلی و متزین گردانادہ بحرمۃ سید البشر المطہر عن دنس البصر علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا التفات نامہ گرامی مع ہدایا محترمہ وصول یافت کرم نمودند جزاکم اللہ سبحانہ خیر الجزاء قصیے کہ بجہان و مخلصان کردہ میشود ہمہ آنست کہ بکلیت اقبالی بجنابِ قدس خداوندی عز شانہ بیشتر گردد و اعراضی از ماسوا و دونِ او تعالیٰ حاصل آید مصرعہ کار آنست و غیر این ہمہ ہیچ مدان امروز حصولِ این دولت عظمےٰ وابستہ بتوجہ و اخلاص باین طبقہ علیہ نقشبندیہ است بریاضاتِ شاقہ و مجاہداتِ شدیدہ آن میسر نگردد کہ بیک صحبت ایشان حصول یابد چہ در طریقِ این بزرگواران اندراجِ نہایت در بدایت است در اوّلِ صحبت آن می بخشند کہ منتہیان را در نہایت بدست می افتد طریقِ این بزرگواران طریقِ اصحابِ کرام است کہ ایشان را در اوّلِ صحبتِ خیر البشر علیہ وعلیہم الصلوٰۃ

والتسليمات آن کمالات میسر میشد که اولیاء امت را در نهایت شاید میسر شود واین بطریق تدریج
نهایت در بدایت است فعلیکم بمحبته هؤلاء الاکابر فانها ملاک الامر والسلام علیکم
وعلی سائر من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی اله الصلوة والسلام

مکتوب (۹۱) نود و یکم

بشیخ کبیر صدور یافته در بیانِ آنکه تصحیح عقائد واتیانِ اعمالِ صالحه هر دو جناح اند از برائے
طیرانِ عالمِ قدس ومقصود از اعمالِ شریعت واحوالِ حقیقت تزکیهٔ نفس وتصفیهٔ قلب است
رزقنا الله سبحانه وایاکم الاستقامة علی متابعة السنة السنیة علی صاحبها
الصلوة والسلام والتحیة کار اینست که اولاً تصحیح عقائد بر وفقِ آرائے علماءِ اهل سنت وجماعت
که فرقهٔ ناجیه اند باید کرد ثانیاً علم وعمل بمقتضائے احکامِ فقهیه لازم باید ساخت بعد از تحصیلِ این
دو جناح اعتقادی وعملی قصدِ طیرانِ عالمِ قدس باید نمود مصرع کار اینست وغیر این همه هیچ
مقصود از اعمالِ شریعت واحوالِ طریقت وحقیقت تزکیهٔ نفس وتصفیهٔ قلب است تا نفس
مزکی نشود وقلب سلامتی پیدا نکند ایمانِ حقیقی که نجات وابسته آنست میسر نشود وسلامتیِ قلب وقتے
صورت بندد که غیر او تعالی اصلاً بر دل خطور نه کند اگر هزار سال گزرد غیر را در دل عبور نباشد
زیرا که این زمان دل را نسیانِ ماسوا تمام میسر شده است که اگر بتکلف یاد ش دهند یاد نکند
این حالت معبر بفناست وقدم اول است در این راه وعلیه ختم التعادی والسلام اولا وآخرا

مکتوب (۹۲) نود و دوم

نیز بشیخ کبیر صدور یافته در بیانِ آنکه اطمینانِ قلب بذکر است نه بنظر واستدلال وعلیکم السلام

ذٰلِكَ ثَبَّتَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمْ عَلَى الشَّرِيْعَةِ الْمُصْطَفَوِيَّةِ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ
اَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوْبُ راہِ اطمینانِ قلب ذکرِ اللہ است سبحانہ نہ نظر و استدلال
بیت پائی استدلالیان چوبین بود ✦ پائی چوبین سخت بی تمکین بود ✦ چہ در ذکر
کسب مناسبت است با آنجناب قدس ہرچند ہیچ مناسبت نیست ✦ مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْاَرْبَابِ
لیکن یک قسم علاقہ درمیان ذاکر و مذکور پیدا می شود کہ موجب محبت می گردد و چون محبت
مستولی شد غیر اطمینان ہیچ نیست و چون کار باطمینانِ قلب رسید دولتِ ابدی نقدِ
وقت او گشت ؎ ذکر گو ذکر تا ترا جانست ✦ پاکی دل ز ذکر نزدانست ✦ وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا

مکتوب (۹۳) نود و سیوم

بہ سکندر خان لودی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ در جمیع اوقات بذکرِ الٰہی جَلَّ شَانُهٗ
باید پرداخت بعد از ادای نماز پنجگانہ بجماعت و ادای سُنَنِ رواتب آن اوقات خود را مصروف
ذکرِ الٰہی جَلَّ سُلْطَانُهٗ باید ساخت و بہ غیر آن نباید پرداخت چہ در خوردن و چہ در خفتن و چہ در آمد آن
و چہ در رفتن طریقِ ذکر را بشما معلوم کردہ شدہ است بہمان طریق استعمال نمایند اگر در جمعیت
فتور یابند اول باید تعیینِ سببِ فتور کرد و بعد از ان تلافیِ تقصیر آن باید نمود و بالتجا و تضرع تمام
بحضرتِ حق سبحانہ رو باید آورد و دفعِ ظلمتِ آن خواست و شیخی را کہ از وی ذکر یافتہ باشند
وسیلہ باید ساخت وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ لِلْمُيَسِّرِ كُلَّ عَسِيْرٍ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۹۴) نود و چہارم

بہ خضر خان لودی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ آدمی را از تصحیح عقائد و اتیانِ اعمالِ صالحہ چارہ نیست

تا باین دو جناح طیران عالم حقیقت نماید حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بر جادۂ شریعتِ مصطفویہ علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ استقامت کرامت فرماید آنچہ لابد است و ناچار تصحیح عقائد است اولاً بموجب آرائے صائبۂ اہل سنت وجماعت کہ فرقۂ ناجیہ اند و ثانیاً اتیانِ اعمال است بموجب احکام فقہیہ بعد از دانستنِ آن احکام از فرائض و سنن و واجبات و مستحبات و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ چون این دو جناح اعتقادی و عملی میسر شد اگر توفیق خداوندی جل سلطانہ مساعدت نماید میتواند کہ بعالم حقیقت طیران نماید و بی حصول این دو باز و طیران و وصول بعالم حقیقت محالست بیت محال است سعدی کہ راہِ صفا ۔ تو ان رفت جز در پی مصطفےٰ ۔ تمت بتمامہا وکمالہا ونور ضیائہا علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام

وایاکم علی متابعتہ حقہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام

مکتوب (۹۵) نود و پنجم

بسید احمد بجواڑہ صدور یافتہ در بیان آنکہ آدمی نسخۂ جامع است و قلب او نیز بر صفتِ جامعیت مخلوق است و اقوال بعضی از مشائخ کہ در مرتبۂ سکر واقع شدہ است در وسعتِ قلب و امثالِ آن محمول بر توجیہات اند و در بیانِ آنکہ صحو افضل است از سکر و ما یناسب ذلک

آدمی نسخہ ایست جامع ہر چہ در تمامِ موجودات است در انسان تنہا ثابت است لیکن از عالمِ امکان بطریقِ حقیقت و از مرتبۂ وجوب بطریقِ صورت ان اللہ خلق آدم علی صورتہ و بہمین جامعیت است قلبِ انسان کہ ہر چہ در کلیتِ انسان است در قلب تنہاست لہذا آنرا حقیقتِ جامعہ میگویند و بہمین جامعیت بعضی از مشائخ او وسعتِ قلب چنین خبر داده اند کہ اگر عرش و مافیہ در زاویۂ قلب عارف اندازند ہیچ محسوس نشود و گویا کہ قلب جامعِ عناصر و افلاک است و عرش و کرسی و عقل و نفس و شاملِ مکانی و لامکانی پس ہر آئینہ عرش و مافیہ را بواسطۂ شمول لامکانیہ

و قلب مقداری نباشد چه عرش با فیه باوجود وسعت داخل دائرهٔ مکانست مکانی هرچند
وسیع است تنگ است و جنب لامکانی قدری ندارد و لہذا ارباب صحو از مشائخ قدس اللہ تعالیٰ
اسرارہم میدانند کہ این حکم مبنی بر سکر است و محمول بر عدم تمایز میان حقیقت شیٔ و انموذج او
عرش مجید کہ محل ظہور تام است ازان رفیع تر است کہ در قلب تنگ آنرا گنجایش باشد آنچہ
در قلب از عرش مییابد آن انموذج عرش است نہ حقیقت عرش و شک نیست کہ آن انموذج را ہیچ
مقداری نیست و جنب قلب کہ او جامع انموذجات بی نہایت است آئینہ کہ در روی آسمان باین
بزرگی باشیائے دیگر نمایند نمی توان گفت کہ آئینہ از آسمان وسیع تر است آری تمثال آسمان کہ
در آئینہ است و جنب آئینہ صغیر است نہ حقیقت آسمان این مبحث بمثالی روشن گردد مثلاً
در انسان انموذجے از کرہ عنصر خاک کمون است نظر بجامعیت انسان نمیتوان گفت کہ وجود
انسان از کرہ عنصر خاک اوسع است بلکہ وجود انسان را در جنب کرہ خاک ہیچ مقداری نیست
جز محض شیٔ بلکہ انموذج حقیر شے داشتہ این حکم بوقوع می آید از ہمین قبیل است کلام
بعضی از مشائخ در غلبہ سکر کہ گفتہ اند جمع محمدی اجمع است از جمع الٰہی جل سلطانہ چون محمد
علیہ الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ جامع حقیقت امکان و مرتبہ وجوب دانستہ اند حکم کردہ اند کہ
جامعیت محمد از جامعیت اللہ تعالیٰ شانہ زیادہ است اینجا نیز صورت را حقیقت تصور نمودہ
این حکم کردہ اند محمد علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰت و التسلیمات جامع صورت مرتبہ وجوب است
نہ حقیقت وجوب واللہ تعالیٰ و تقدس واجب الوجود حقیقی است و اگر فرق میکردند میان
حقیقت وجوب و صورت وجوب چنین حکم نمی کردند حاشا و کلا من امثال ہذہ الاحکام
السکریۃ محمد بندہ ایست محدود و متناہی و او تعالیٰ و تقدس غیر محدود است و
نامتناہی باید دانست کہ ہر چہ از احکام سکریہ است از مقام ولایت است و ہر چہ از صحو است

بمقام نبوت تعلق دارد و کمل تابعانِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات بواسطہ صحو ازین مقام بطریق تبعیت نیز نصیب است بسطامی سکر را بر صحو تفضیل میدہند لہذا شیخ ابو یزید بسطامی قدس سرہ میگوید لِوائی اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ یعنی لوائے خود را لوائے ولایت میداند و لوائے محمد را علیہ الصلوٰت والتسلیمات لوائے نبوت لوائے ولایت را کہ رو بسکر دارد ترجیح میدہد بر لوائے نبوت کہ رو بہ صحو دارد و ازین عالم است سخنِ بعضی کہ گفتہ اند اَلْوِلَایَۃُ اَفْضَلُ مِنَ النُّبُوَّۃِ یعنی ولایت میدانند کہ در ولایت رو بحق دارند و در نبوت رو بخلق و شک نیست کہ رو بحق افضل است از رو بخلق و بعضے در توجیہ این سخن گفتہ اند کہ ولایتِ نبی افضل است از نبوتِ او نزد این حقیر امثالِ این سخنان دور از کار مینمایند چہ در نبوت رو بخلق فقط نیست بلکہ با این توجہ رو بحق نیز دارد و باطنش با حق است سبحانہ و ظاہرش با خلق و آنکہ تمام رو بخلق دارد و از مدبر است انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات بہترین جمیع موجودات اند بہترینِ دولت بایشان مسلّم داشتہ اند ولایت جزوِ نبوت است و نبوت کل است لاجرم نبوت افضل باشد از ولایت خواہ ولایتِ نبی باشد خواہ ولایتِ ولی پس صحو افضل است از سکر چہ در صحو سکر مندرج است ہمچو اندراج ولایت در نبوت صحو تنہا کہ عوام الناس را است از مبحث خارج است بر آن صحو ترجیح دادن معنی ندارد و صحوی کہ متضمنِ سکر است البتہ افضل است از سکرِ علوم شرعیہ کہ مصدرِ آنہا مرتبہ نبوت است سراسر صحوات و مخالفِ آن علوم ہر چہ باشد از سکر است صاحب سکر معذور است شایانِ تقلید علوم صحو است نہ علوم سکر تَبَّتَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَلٰی تَقْلِیْدِ الْعُلُوْمِ الشَّرْعِیَّۃِ عَلٰی مَصْدَرِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مَنْ عَلِمَ اللّٰہُ عَبْدًا قَالَ اٰمِیْنًا و آنچہ در حدیث قدسی واقع است لَا یَسَعُنِیْ اَرْضِیْ وَلَا سَمَائِیْ وَلٰکِنْ یَسَعُنِیْ قَلْبُ عَبْدِیَ الْمُؤْمِنِ مراد ازین گنجایش گنجایشِ صورتِ مرتبہ وجوبست نہ حقیقت کہ حلول در آنجا محال است چنانچہ بالا گذشت پس

ظاہر شد کہ شمولِ قلب مر لامکانیہ را باعتبارِ صورتِ لامکانیہ است نہ حقیقتِ آن تا عرش و ما فیہ را در وی مقدارے نباشد این حکم مخصوص بحقیقتِ لامکانیت است ٭ ٭ ٭ ٭

مکتوب (۹۶) نود و ششم

المجلد ۳

بہ محمد شریف صدور یافتہ منع و زجر بر تسویف و تاخیر و در تحریض بر متابعتِ شریعت علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و ما یناسب ذٰلک

ای فرزند امروز کہ اوانِ فرصت است و اسبابِ جمعیت ہمہ میسر گنجایشِ تسویف و تاخیر نیست بہترینِ اوقات را کہ زمانِ عنفوانِ جوانیست و بہترینِ اعمال کہ طاعت و عبادتِ مولیٰ است تعالیٰ و تقدس میباید مصروف داشت از محرمات و مشتبہاتِ شرعیہ اجتناب نمودہ پنج وقت نماز بجماعت لازم باید ساخت و اداءِ زکوٰۃ بر تقدیرِ وجودِ نصاب نیز از ضروریاتِ اسلام است آنرا ہم رغبت بلکہ بمنت میباید ادا نمود و از کمالِ کرمِ خود حق تعالیٰ در تمام روز و شب پنج وقت از برای عبادت معین ساخت و از اموالِ نامیہ و انعامِ سائمہ ربع عشر را تحقیقاً و تقریباً از برای فقرا تعیین فرمودہ و میدانِ تصرفِ مباحات را فراخ گردانیدہ خیلی بے انصافی است کہ در شصت گھڑی روز و شب دو گھڑی صرفِ طاعت حق سبحانہ نشود و از چہل سہم یک سہم بہ فقرا و ایتام باز دائرۂ وسیعہ مباحات پا بیرون کشیدہ بمحرمات و مشتبہات در رفتہ شود و در موسمِ جوانی کہ اوانِ سلطانِ نفسِ امارہ است و قہرمانِ شیطانِ لعین قلیل عمل را کثیر اجر می بردارند و فردا کہ بازوالِ عمر رسانند و حواس و قوی سستی پیدا کنند و اسبابِ جمعیت تشتت نمایند غیر از ندامت و پشیمانی محصل نخواہد بود و بسیار است کہ تا فردا نگذارند و فرصتِ ندامت و پشیمانی کہ نحوی از توبہ است میسر نشود و عذابِ ابدی و عقوبتِ سرمدی کہ پیغمبرِ صادق علیہ من الصلوٰت

أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ أَكْمَلُهَا ازان اخبار فرموده وعصاة را ازان ایعاد نموده در پیش
است تخلفی ندارد وامروز شیطان بغرور کرم پروردگار جَلَّ سُلْطَانُهُ درمداهنت می اندازد
وعفو او را سبحانه بهانه ساخته مرتکب معاصی میسازد وباید دانست که در دار دنیا که محل
آزمایش وابتلاست دشمن ودوست را ممتزج ساخته اند وهر دو را مشمول رحمت گردانیده
کَرِيمَةُ وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ ازان مشعر است ودر روز قیامت دشمن را از دوست جدا
خواهند ساخت کریمه وَامْتَازُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمُجْرِمُونَ مخبر ازانست ودران وقت قرعه برحمت
را بنام دوستان خواهند انداخت ودشمنان را محروم مطلق وملعون محقق خواهند فرمود کریمه
فَسَأَكْتُبُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِنَا يُؤْمِنُونَ شاهد این معنی است
یعنی تحقیق اثبات خواهم کرد آن رحمت را از برای آن جماعت که پرهیز می کنند از کفر
ومعاصی وادا می کنند زکوة را پس کرم ورحمت را در آخرة مخصوص بابرار واهل اسلام نیک کردار
داشت آری مطلق اهل اسلام را بر تقدیر خیریت خاتمت از رحمت نصیب است اگرچه
بعد از آرمیدن مستطاول له از عذاب دوزخ نجات یابند اما ظلمات معاصی وعدم مبالات باحکام منزله
سماوی کے بگذارد که نور ایمان را بسلامت ببرد علماء فرموده اند که اصرار بر صغیره به کبیره میرساند
واصرار بر کبیره مفضی به کفر است عیاذا بالله سُبْحَانَهُ فرداند کی پیش تو گفتم غم دل ترسیدم
که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است وحق سبحانه وتعالی توفیق مرضیات خود رفیق گرداند
بحرمة محمد رسول الله صلی الله علیه وآله وسلم بقیة المقصود آنکه مولانا اسحق حامل رقیمه
آشنا ومخلص فقیر است وحق بجانب از قدیم نیز دارد اگر مددی واعانتی طلبد توجه را مرعی خواهند
داشت مشار الیه در فن کتابت وانشا بقدر اطلاع دارد والسلام

ف۵ وفی الحدیث المتفق علیه انا کافل الیتیم الخ یعنی بیت اعتبار اصل گرفتیم تا تمتع بکدام عمل است بآن اعتبار دارد ۱۲

مکتوب (۹۷) نود و ہفتم

بشیخ درویش محمد ریاقتہ در بیانِ آنکہ مقصود از عباداتِ مامورہ تحصیلِ یقین است دمًا
یناسب ذٰلک حق سبحانہ وتعالی مامفلسان را بحقیقتِ ایمان مشرف گرداند بجہۃِ سیدِ
المرسلین علیکہ وعلی آلہ وعلیہم من الصلوٰت اتمہا ومن التسلیمات اکملہا ہمچنانکہ
مقصود از خلقتِ انسانی ادائے عباداتِ مامورہ است مقصود از ادائے عبادات تحصیلِ یقین
است کہ حقیقتِ ایمانست تواند بود کہ کریمہ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتّٰى يَاْتِيَكَ الْيَقِيْنُ رمزی باین معنے
باشد چہ کلمہ حتّٰی ہمچنانکہ از برائی معنے غایت می آید از برائی معنی علیت نیز می آید ای لاجل
ان یاتیک الیقین گویا ایمانی کہ پیش از ادائی عبادت است صورتِ ایمان است
نہ حقیقتِ ایمان کہ تعبیر ازان بیقین کردہ شدہ قال عز شانہ یٰۤاَیُّهَا الَّذِیْنَ اٰمَنُوْۤا اٰمِنُوْا ای
الذین امنوا صورۃً اٰمِنُوْا حقیقۃً۔ بادائے وظائفِ العباداتِ المامورۃِ ومقصود از فنا و بقا
کہ ولایت عبارت از تحصیلِ این دولت است ہمین یقین است وبس واگر از فنائی العبد و
البقاء بہ معنی دیگر خواہند کہ بجالیت ومحلیت متوہم باشد خود عینِ الحاد و زندقہ است در قلبہ
حال وسکرِ وقت چیزہا ظاہر میشوند کہ آخر زمان باید گذشت ومستغفر باید شد ابراہیم بن شیبان
کہ از مشائخِ طبقات است قدس اللہ تعالی اسرارہم میگوید کہ علوم الفناء والبقاء یدور
کلہا علی الاخلاص الوحدانیۃ وحقیقۃ العبودیۃ وما سوی ذٰلک مغالیط وزندقۃ والحق کہ
راست می فرماید واین کلام از استقامت او خبر می دہد فنائی اللہ عبارت از فنا
در رضیات اوست سبحانہ وعلی ہذا القیاس السیر الی اللہ والسیر فی اللہ وغیرہما
مانیا مصدع می گردد کہ صلاح آثاری میان شیخ آلہ بخش بصلاح وتقوی وفضیلت آراستہ اند

فتامل

وجمعے کثیر بایشان وابستہ ورمادہ از مواد اگر معنوی طلبند امید است کہ توجہ شریف بحال ایشان
مرعی خواہند فرمود والسلام علیکم وعلی من اتبع الہدیٰ

المنتخبات ۳۱

مکتوب (۹۸) نود و ہشتم

بہ عبد القادر پسر شیخ زکریا صدور یافتہ در ترغیب بر رفق وترک عنف بایراد احادیث نبویہ علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ حق سبحانہ وتعالیٰ بر مرکز عدالت استقامت ارزانی فرماید چند حدیث نبوی علیہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا کہ در باب تذکیر ووعظ ونصیحت وارد شدہ اند ایراد نمودہ حق سبحانہ وتعالیٰ عمل بمقتضائی آنہا میسر گرداند

اصل	ترجمہ از مصحح
قَالَ رَسُوْلُ اللّٰہِ صَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلَیْہِ وَآلِہٖ وَسَلَّمَ اِنَّ اللّٰہَ رَفِیْقٌ یُحِبُّ الرِّفْقَ وَیُعْطِیْ عَلَی الرِّفْقِ مَا لَا یُعْطِیْ عَلَی الْعُنْفِ وَمَا لَا یُعْطِیْ عَلٰی مَا سِوَاہُ رَوَاہُ مُسْلِمٌ وَفِیْ رِوَایَۃٍ لَہٗ قَالَ لِعَائِشَۃَ رَضِیَ اللّٰہُ عَنْہَا عَلَیْکِ بِالرِّفْقِ وَاِیَّاکِ وَالْعُنْفَ وَالْفُحْشَ اِنَّ الرِّفْقَ لَا یَکُوْنُ فِیْ شَیْءٍ اِلَّا زَانَہٗ وَلَا یُنْزَعُ مِنْ شَیْءٍ اِلَّا شَانَہٗ وَقَالَ اَیْضًا عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ الصَّلٰوۃُ وَالتَّحِیَّۃُ مَنْ یُحْرَمِ الرِّفْقَ	رسول فرمود صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ہر آئینہ خدائے تعالیٰ لطف ونرمی کنندہ است دوست میدارد آسانی را ومیدہد بر رفق چیزے کہ نمیدہد بر درشتی وچیزے کہ نمیدہد بر ہر چہ جز نرمی است روایت نمود این را مسلم وبروایت دیگر نزد مسلم گفت آنحضرت مر عایشہ رضی اللہ عنہا را لازم بگیر بر خود نرمی را ودور دار خود را از درشتی واز عنف در گفتن ونہ در سخن بد ہستے کہ نرمی یافتہ نشود در چیزی مگر بیاراید آنرا وکشیدہ نشود از چیزی مگر عیبناک کند آنرا وفرمود آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والتحیہ کسیکہ محروم گردانیدہ شود از لطف

يُحْرَمِ الْخَيْرَ وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ
وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِيَّةُ وَالسَّلَامُ
اِنَّ مِنْ اَحَبِّكُمْ اِلَيَّ اَحْسَنَكُمْ
اَخْلَاقًا وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ
وَالسَّلَامُ مَنْ اُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الرِّفْقِ
اُعْطِيَ حَظَّهُ مِنَ الدُّنْيَا وَالْاٰخِرَةِ
وَقَالَ اَيْضًا عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ
وَالتَّسْلِيمَاتُ اَلْحَيَاءُ مِنَ الْاِيْمَانِ
وَالْاِيْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَالْبَذَاءُ مِنَ
الْجَفَاءِ وَالْجَفَاءُ فِي النَّارِ +
اِنَّ اللّٰهَ يُبْغِضُ الْفَاحِشَ الْبَذِيَّ۔
اَلَا اُخْبِرُكُمْ بِمَنْ يَحْرُمُ عَلَى النَّارِ
وَبِمَنْ يَحْرُمُ النَّارُ عَلَيْهِ
عَلٰى كُلِّ هَيِّنٍ لَيِّنٍ قَرِيبٍ
سَهْلٍ۔ اَلْمُؤْمِنُونَ هَيِّنُونَ لَيِّنُونَ
كَالْجَمَلِ الْاَنِفِ اِنْ قِيدَ انْقَادَ
وَاِنِ اسْتُنِيخَ عَلٰى صَخْرَةٍ اِسْتَنَاخَ
مَنْ كَظَمَ غَيْظًا وَهُوَ يَقْدِرُ
عَلٰى اَنْ يُنْفِذَهُ دَعَاهُ اللّٰهُ عَلٰى

ونمی محروم گردانیده شود از نیکی و نیز ارشاد نمود
آنحضرت علیه الصلوة والسلام بدرستی از
جملهٔ محبوب ترین شما بسوی من نیکترین شما اند
از روی اخلاق و نیز فرمود علیه الصلوة والسلام
کسیکه داده شد او را نصیب وے از نرمی
و لطف داده شد او را نصیب وے از نیکی
دنیا و آخرت و نیز فرمود آنحضرت علیه الصلوة
والتسلیمات شرم و شائستن از ایمان است و ایمان
در بهشت۔ و فحش و بیهوده گفتن از بدی
است و بدی در آتش دوزخ است —
بدرستیکه خدای تعالی دشمن میدارد از حد در گذرنده
بیهوده گوئی را۔ آیا خبر ندهم شما را که کیست که حرام
است وے بر آتش دوزخ و کیست که حرام است آتش
دوزخ بروے۔ بر هر آرمیده آهسته رو نرم طبع
نزدیک بمردم نرم خو۔ مسلمانان آرمیده نرم
طبع منقاد اند مانند شتر یکه در بینیش مهار اندازند
اند اگر کشیده شود گردن می نهد و اگر بر سنگی نشانده
شود می نشیند هر که فرو برد خشمی را و حالانکه او قدرت
داشته باشد بر اجرا آن بخواند آن را حق تعالی روز

ارواه البخاری ۱۲

ارواه الترمذی

ارواه الترمذی

ارواه الترمذی

رُءُوسِ الْخَلَائِقِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ حَتّٰى يُخَيِّرَهُ فِي أَيِّ الْحُورِ شَاءَ

إِنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ وَسَلَّمَ أَوْصِنِي قَالَ لَا تَغْضَبْ فَرَدَّدَ مِرَارًا قَالَ لَا تَغْضَبْ

أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ الْجَنَّةِ كُلُّ ضَعِيفٍ مُتَضَعَّفٍ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللّٰهِ لَأَبَرَّهُ أَلَا أُخْبِرُكُمْ بِأَهْلِ النَّارِ كُلُّ عُتُلٍّ جَوَّاظٍ مُسْتَكْبِرٍ إِذَا غَضِبَ أَحَدُكُمْ وَهُوَ قَائِمٌ فَلْيَجْلِسْ فَإِنْ ذَهَبَ عَنْهُ الْغَضَبُ وَإِلَّا فَلْيَضْطَجِعْ

إِنَّ الْغَضَبَ لَيُفْسِدُ الْإِيمَانَ كَمَا يُفْسِدُ الصَّبِرُ الْعَسَلَ مَنْ تَوَاضَعَ لِلّٰهِ رَفَعَهُ اللّٰهُ فَهُوَ فِي نَفْسِهِ صَغِيرٌ وَفِي أَعْيُنِ النَّاسِ عَظِيمٌ وَمَنْ تَكَبَّرَ وَضَعَهُ اللّٰهُ فَهُوَ فِي أَعْيُنِ النَّاسِ صَغِيرٌ وَفِي نَفْسِهِ كَبِيرٌ حَتّٰى لَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِمْ

قیامت روبروے ہمگنان خلائق تا آنکہ
مخیر گرداند او را در ہر حور کہ خواہد۔
ہر آئینہ مردے گفت پیغمبر را صلی اللہ تعالیٰ علیہ
وعلیٰ آلہ وسلم اندرز کن مرا فرمود آنحضرت خشم
مگیر پس باز گردانید آن مرد قول خود را چند بار فرمود
خشم مگیر۔ آیا خبر ندہم شما را باہل بہشت ہر ضعیف
حقیر پنداشتہ شدہ اگر سوگند خورد بر خدا ہر آئینہ
راست گرداند حق تعالیٰ او را آیا خبر ندہم شما را
باہل آتش دوزخ ہر مردی درشت و سخت گوئے
خصومت کنندہ بباطل تکبر کنندہ چون خشم آرد
یکی از شما در حال آنکہ وی ایستادہ است پس باید
کہ بنشیند پس اگر برود خشم از وی بہتر ورنہ پس باید
کہ بر پہلو افتد بدرستی خشم گرفتن تباہ میگرداند ایمان
را چنانکہ تباہ میگرداند صبر شہد را کسی کہ تواضع
کند از برائی خدا بلند گرداند او را خدا پس آن
در نفس خود حقیر و خورد است و در چشمان مردم
بزرگ و کسی کہ تکبر کند پست گرداند او را حق تعالیٰ
پس آنکس در چشمان مردم حقیر است و در نفس خود
بزرگ تا آنکہ ہر آئینہ وی خوارتر و سبکتر است بر مردم

غایت است مربودن دیرا حقیر در چشمان مردم ۱۲

مِنْ كَلْبٍ أَوْ خِنْزِيرٍ قَالَ مُوسَى بْنُ عِمْرَانَ عَلَى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ يَا رَبِّ مَنْ أَعَزُّ عِبَادِكَ قَالَ مَنْ إِذَا قَدَرَ غَفَرَ وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ مَنْ خَزَنَ لِسَانَهُ سَتَرَ اللّٰهُ عَوْرَتَهُ وَمَنْ كَفَّ غَضَبَهُ كَفَّ اللّٰهُ عَنْهُ عَذَابَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنِ اعْتَذَرَ إِلَى اللّٰهِ قَبِلَ اللّٰهُ عُذْرَهُ. وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مَنْ كَانَتْ لَهُ مَظْلِمَةٌ لِأَخِيهِ مِنْ عِرْضِهِ أَوْ شَيْءٍ فَلْيَتَحَلَّلْهُ مِنْهُ الْيَوْمَ قَبْلَ أَنْ لَا يَكُونَ دِينَارٌ وَلَا دِرْهَمٌ إِنْ كَانَ لَهُ عَمَلٌ صَالِحٌ أُخِذَ بِقَدْرِ مَظْلِمَتِهِ وَإِنْ لَمْ يَكُنْ حَسَنَاتٌ أُخِذَ مِنْ سَيِّئَاتِ صَاحِبِهِ فَحُمِلَ عَلَيْهِ وَقَالَ أَيْضًا عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ أَتَدْرُونَ مَا الْمُفْلِسُ قَالُوا

از سگ و خوک گفت حضرت موسی پسر عمران علی نبینا و علیه الصلوات والتسلیمات ای پروردگار من کیست عزیزترین بندگان تو فرمود کسی است که چون قدرت یابد درگذرد و نیز فرمود علیه الصلوٰة والسلام والتحیة کسیکه نگاهدارد زبان خود را بپوشد خدا تعالی عیب و نقصان او را و هر کسیکه بازدارد خشم خود را بازدارد حق تعالی از آن کس عذاب خود را روز قیامت و کسی که عذر خواهی کند بسوی حق تعالی بپذیرد خدا عذر او را و نیز فرمود علیه الصلوٰة والسلام کسیکه هست بر وی حق برادر او یعنی آنچه گرفته باشد از و بطریق ظلم از آبروی وی یا چیزی دیگر پس باید که عفو کنند از و امروز پیش از آنکه نباشد دیناری و نه درهمی اگر باشد او را کاری نیک گرفته شود از وی باندازهٔ ظلم وی و اگر نباشد او را نیکیها گرفته شود از بدیهای صاحب وی پس برداشته شود و بار کرده شود بر آن کسیکه ظالم است و نیز فرمود آنحضرت علیه الصلوٰة والسلام آیا میدانید که مفلس کیست گفتند

الْمُفْلِسُ فِينَا مَنْ لَا دِرْهَمَ لَهُ وَلَا
مَتَاعَ فَقَالَ إِنَّ الْمُفْلِسَ مِنْ أُمَّتِي
مَنْ يَأْتِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ بِصَلَاةٍ
وَصِيَامٍ وَزَكَوٰةٍ وَيَأْتِي قَدْ شَتَمَ
هٰذَا وَقَذَفَ هٰذَا وَأَكَلَ مَالَ
هٰذَا وَسَفَكَ دَمَ هٰذَا وَضَرَبَ هٰذَا
فَيُعْطَى هٰذَا مِنْ حَسَنَاتِهِ وَهٰذَا مِنْ
حَسَنَاتِهِ فَإِنْ فَنِيَتْ حَسَنَاتُهُ
قَبْلَ أَنْ يُقْضٰى مَا عَلَيْهِ أُخِذَ مِنْ خَطَايَا
هُمْ فَطُرِحَتْ عَلَيْهِ ثُمَّ طُرِحَ فِي النَّارِ
وَعَنْ مُعَاوِيَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُ
أَنَّهُ كَتَبَ إِلَى عَائِشَةَ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى
عَنْهَا أَنِ اكْتُبِي إِلَيَّ كِتَابًا تُوصِينِي
فِيهِ وَلَا تُكْثِرِي فَكَتَبَتْ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ
أَمَّا بَعْدُ فَإِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللّٰهِ
صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ
وَصَحْبِهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنِ الْتَمَسَ
رِضَى اللّٰهِ بِسَخَطِ النَّاسِ كَفَاهُ اللّٰهُ
مُؤْنَةَ النَّاسِ وَمَنِ الْتَمَسَ

مفلس درميان ما كسى است كه نيست درهم
اورا ونه متاع - پس گفت بدرستى كه مفلس از
امت من كسى است كه بيايد روز قيامت بنماز
وروزه وزكوة وبيايد كه بتحقيق دشنام كرد اين را
ونسبت بزنا كرد اين را وخورد مال اين را وريخت
خون اين را وبزد اين را پس داده شود اين شخص
را از نيكيهاى او ودیگر را از نيكيهاى وے
پس اگر فانى شود نيكيهاى او پيش از ان كه
ادا شود آنچه بروى است گرفته شود از
گناهان ايشان پس انداخته شود بروى پس انداخته
شود در آتش دوزخ ومروى است از معاويه رضى الله
تعالى عنه كه بتحقيق نوشت او بسوى عائشه رضى الله
تعالى عنها اين كه بنويس بسوى من كتابى كه نصيحت
كنى مرا در آن واكثار مكن پس نوشت سلام عليكم
اما بعد پس بتحقيق من شنيدم پيغمبر خدا را
صلى الله تعالى عليه وعلى آله وصحبه وسلم
ميگفت كسيكه طلب كند خوشنودى خدا را بناخوشنودى
مردم كفايت كند او را خداى تعالى بار گرانى
مردم وهر كه طلب كند .....

رضی الناس بسخط اللہ وکلہ اللہ الی الناس والسلام علیک	خوشنودی مردم را بناخوشنودی خدا بگذارد اورا بسوئے خلق وسلام باد ابر تو۔

صدق رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وصحبہ وسلم وبارک رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم التوفیق بالعمل بما اخبر المخبر الصادق والسلام این احادیث اگرچہ بے ترجمہ نوشتہ شدہ است اما بخدمت شیخ جیور جوع نمودہ معانی اینہا را فہمیدہ سعی خواہند کرد کہ عمل بمقتضائے اینہا میسر شود بقائے دنیا بس اندک است وعذاب آخرت بسیار شدید ودوامی است عقل دور اندیش را کار باید فرمود ولطراوت بی حلاوت دنیا مغرور نباید شد واگر بدنیا کسی را عزت وآبرو باشد کفار دنیا دار باید کہ از ہمہ عزیز تر باشند وبظاہر دنیا فریفتہ گشتن از بیخردیست فرصت چند روزہ را غنیمت باید شمرد ودر مرضی خدائے عزوجل باید کوشید وبخلق خدا باید احسان نمود والتعظیم لامر اللہ والشفقۃ علی خلق اللہ ہر دو اصل عظیم اند از برائے نجات آخروی مخبر صادق علیہ الصلوٰۃ والسلام ہر چہ فرمودہ است مطابق نفس الامر است ہزل وہذیان نیست خواب خرگوش تا چند خواہد بود آخر رسوائی است وبینوائی کیف رسوای وبینوائی قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ افحسبتم انما خلقناکم عبثا وانکم الینا لا ترجعون ہر چند میداند کہ وقت شما تقاضائے استماع امثال این سخنان نمی کند غفلت جوانی است وتنعمات دنیوی میسر وحکومت وتسلط بر خلائق حاصل اما شفقت بر احوال شما باعث این گفتگوی گردید ہنوز ہیچ نرفتہ است وقت توبہ وانابت است۔ خبر شرط است ع

در خانہ اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب ۹۹ نود و نہم

یافت

ملا حسن کشمیری صدور یافته در جواب استفساری که نموده بود از کیفیت دوام آگاهی و جمع
آن با حالت نوم که سراسر غفلت و تعطیل است۔ التفات نامهٔ گرامی مشرف ساخت
استفساری که رفته بود از کیفیت دوام آگاهی و جمع آن با حالت نوم که سراسر غفلت و تعطیل است که
بعضی از اکابر این خانوادهٔ بزرگ از حصول آن در دولت خبر داده اند مخدوما محل این اشکال منی
بر مقدمه ایست که بیان آن ضروری است گوییم روح انسانی را پیش از تعلق باین پیکر هیولانی
راه ترقی و عروج مسدود بود و در قفس دنیا الا مقام معلوم محبوس و مقید لیکن در نهاد
آن جوهر نفیس استعداد عروج بشرط نزول و ودیعت نهاده بودند و مربی او از این راه بر تلک
مقرر فرموده حق سبحانه و تعالی از کمال کرم خویش آن جوهر نورانی را باین پیکر ظلمانی جمع فرموده
سبحان من جمع بین النور و الظلمة و قرن الامر بالخلق و چون این دو امر فی الحقیقت
بر دو طرف نقیض واقع شده بودند حکیم مطلق جل سلطانه از برای تحقق این اجتماع و تقرر این
انتظام روح را با نفس نسبت تعشق و گرفتاری داد و این گرفتاری را سبب انتظام اینها گردانید
کریمه لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم ثم رددناه اسفل سافلین رمزی
ازین بیان میفرماید و این تنزل روح و گرفتاری آن فی الحقیقة از قبیل مدح بما یشبه الذم
است پس بواسطهٔ آن نسبت حبی روح تمام خود را بعالم نفس انداخت و خود را تابع او گردانید
بلکه خود را نیز فراموش ساخت و تعبیر از خود بنفس آمده نمود این لطافت دیگر است و نهاد روح که در کمال
لطافت بهر چه روی آرد حکم او میگیرد و پس هر گاه خود را فراموش کرده باشد ناچار نسبت آگاهی سابق خود را
که بمرتبهٔ وجوب تعالت و تقدست داشت نیز فراموش گردانده تمام خود را بغفلت سپارد و حکم ظلمت گیرد و الله تعالی
از کمال مهربانی و بنده نوازی انبیاء علیهم الصلوٰة و التسلیمات مبعوث ساخت و او را بتوسل این
آگاهی بخود دعوت فرمود و بمخالفت نفس مر روح را که معشوق اوست امر نمود فمن زجر النفس

فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا وَمَنْ لَمْ يَنَلْ رَأْسَهُ وَاخْتَارَ الْخُلُودَ إِلَى الْأَرْضِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا ۝ هٰذَا جوابِ آن اِشکال گوئیم کہ ازین مقدمہ اجتماع روح بانفس مفہوم گشت بلکہ فنا آن روح در نفس و بقاء آن بدو پس نا چار تا زمانے کہ این اجتماع و انتظام بر پاست غفلتِ ظاہر عین غفلتِ باطن است و لزوم کہ غفلتِ ظاہر ہست عینِ غفلتِ باطن باشد و چون این انتظام خلل پذیرد و باطن از محبتِ ظاہر اعراض نمودہ رو بمحبتِ البطن البطون آرد و فنائے و بقائے کہ بقائی پیدا کردہ بود رو بزوال آورد فنائے و بقائے بہ باقی حقیقی تعالیٰ و تقدس حاصل کند این زمان غفلتِ ظاہر در حضورِ باطن تاثیر نکند چرا تاثیر کند باطن را تمام پشت بجانب ظاہر گشتہ است و از ظاہر بباطن ہیچ در نمیرد و پس روا است کہ ظاہر غافل باشد و باطن آگاہ گاہ غذا مثلاً روغنِ بادام تا زمانے کہ بکنجارہ ممتزج و مختلط است حکم ہر دو متحد است و چون روغن از کنجارہ جدا گشت احکام متمایزہ پیدا شد پس حکم یکے بر دیگرے تمشی نشود و ہمچنین صاحب دولتے را اگر خواہند بعالم باز گردانند و عالمے را بتوسطِ وجودِ شریف او از ظلماتِ نفسانی وارہانند او را بطریق سیر عن اللہ باللہ بعالم فرود می آرند روئے او تمام بخلق میگردد و بے آنکہ گرفتاری بانہا پیدا کند چہ او بر ہمان گرفتاریِ سابقِ خود است بی اختیارِ او را در ین عالم آوردہ اند پس این منتہی با سائر مبتدیان در اعراض از جنابِ قدسِ او تعالیٰ و تقدس و اقبال بخلق در صورت شرکت دارد اما فی الحقیقت ہیچ مناسبت ندارد آن گرفتاری تا عدمِ گرفتاری تفاوتِ فاحش است و ایضاً اقبال بخلق در حقِ این منتہی بے اختیار است رضیتی درین ندارد بلکہ رضائی حق سبحانہ تعالیٰ درین اقبال است و در مبتدی ذاتی است و بر غبت است و نا مرضیِ حق است سبحانہ و فرقے دیگر گوئیم مبتدی را میسر است کہ از عالم رو گردانیدہ رو بحق تعالیٰ و تقدس آرد و منتہی را اعراض از خلق محال است دوامِ اقبال بخلق لازمِ مقامِ اوست مگر آنکہ کارِ دعوۃ

چہ او امور با اقبال است و خلاف امر حق تعالیٰ از و محال است کما ہو معلوم ہست ۱۲ رضا مندی

تمہیں

اوتمام شود واورا از دار فنا بدار بقا انتقال دہند آن زمان ندائے اَللّٰھُمَّ الرَّفِیْقَ الْاَعْلٰی نقد وقت اوست مشائخ طریقت قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم در تعیین مقام دعوت سخنان فرمودہ اند جمعے جمع توجہ بین الحق والخلق گفتہ اند باختلاف آن متعین بر اختلاف احوال و مقامات ہر کسے از مقام خود خبر دادہ وَالْاَمْرُ عِنْدَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ وَآنچہ سید الطائفہ جنید رضی اللہ تعالیٰ عنہ فرمودہ است کہ اَلنِّہَایَۃُ ھِیَ الرُّجُوْعُ اِلَی الْبِدَایَۃِ موافق مقام دعوت است کہ درین مسودہ تحریر یافتہ چہ در بدایت تمام رو بخلق است حدیث شَمِّرْ عَنْ سَاقَیْکَ وَاَنْذِرْ قَوْمَکَ کہ تحریر یافتہ بود اشارت بدوام آگاہی نیست بلکہ اخبار است از عدم غفلت از جریان احوال خویش وامت خویش لہذا نوم در حق آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام ناقض طہارت نگشت وچون نبی در رنگ شأن است در محافظت امت خود غفلت شایان منصب نبوت او نباشد وحدیث لِیْ مَعَ اللّٰہِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِیْ فِیْہِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَّلَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ بر تقدیر صحت اشارت بتجلی ذاتی بر قمی تواند بود وآن تجلی نیز مستلزم اقبال بجناب قدس خداوندی جَلَّ سُلْطَانُہٗ نیست بلکہ این تجلی ازان جانب است متجلی لہ را دران صنعی نیست از قبیل سیر معشوق در عاشق است عاشق از سیر سیر گشتہ است بیت آئینہ صورت از سفر دور است ۔ کان پذیرائی صورت از نور است ۔ باید دانست کہ بر تقدیر رجوع بخلق حجب مرتفعہ عود نمیکنند باوجود بے پروگی او را بخلق مشغول داشتہ اند وفلاح خلائق را با او مربوط ساختہ مثل آن بزرگواران مثل شخصے است کہ کمال تقرب بپادشاہ دارد ومیان او وپادشاہ حائلے از صورت ومعنی ہیچ نیست مع ذلک او را بخدمات ارباب حوائج مشغول داشتہ است این فرق دیگر است ومیان مبتدی ومنتہی مرجوع چہ مبتدی صاحب حجب است ومنتہی مرتفع الحجب

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْھُدٰی

مکتوب (۱۰۱) صدم

نیز ملا حسن کشمیری صدور یافته در جواب سوالیکه نموده بود که شیخ عبد الکبیر محی گفته است که حق سبحانه و تعالی عالم الغیب نیست التفات نامه گرامی مشرف ساخت انچه از روئے کرم مرقوم بود بوضوح انجامید نوشته بودند که شیخ عبد الکبیر محی گفته است که حق سبحانه و تعالی عالم الغیب نیست مخدوما فقیر را تاب استماع امثال این سخنان اصلا نیست بی اختیار رگ فاروقیم و حرکت می آید و فرصت تاویل و توجیه آن نمیدهد هر قائل آن سخنان شیخ کبیر یعنی باشد یا شیخ اکبر شامی کلام محمد عربی علیه و علی آله الصلوة و السلام دور کار است نه کلام محی الدین عربی و صدر الدین قونیوی و عبد الرزاق کاشی ما را با نقض کار است نه بنقض فتوحات مدنیه او فتوحات مکیه مستغنی ساخته است حق تعالی در کلام مجید خود را بعلم غیب خود می ستاید و خود را عالم الغیب می فرماید نفی علم غیب کردن از و سبحانه بسیار مستبشع و مستنکر است و فی الحقیقت تکذیب است مر حق را سبحانه غیب را معنی دیگر گفتن از شناعت نمی برآرد و لبئست کلمة تخرج من افواههم ان یقولون الا کذبا شغری ما حملهم علی التفوه بامثال هذه الکلمات القبیحة فی خلاف الشریعة المنصورة اگر انا الحق گوید و بسطامی سبحانی معذور اند و مغلوب در غلبات احوال اما این قسم کلام انا احوال نیست تعلق بعلم دارد و مستند بتاویل است عذر ما نمی شاید هیچ تاویلے درین مقام مقبول نیست فان کلام الشکاک لا یحمل و لا یصرف عن الظاهر لا غیر و اگر متکلم این کلام مقصود از اظهار این کلام ملامت خلق داشته باشد و نفرت ایشان از آن نیز مستکره است و مستهجن از برائے تحصیل ملامت خلق راهها بسیار است بچه ضرورت تکبے تا بسر حد کفر رساند و چون در تاویل این کلام سخن کرده اند و استفسار نموده بحکم سوالی را جوابے

باید بضرورت در آن باب سخن سراید و علم الغیب عند اللہ سبحانہ آنکہ گفتہ اند کہ غیب معلوم
باشد علم بمعدوم نباشد یعنی چون غیب نسبت بحق سبحانہ معدوم مطلق است و لاشئی محض
تعلق علم را بوی معنی نباشد چہ معلومیت او را از حدمیتِ مطلق و لاشیئیۃ محض مے برآرد تواں
گفت کہ حق سبحانہ و تعالی عالم بشریک خود است چہ شریک او تعالی و تقدس اصلا موجود نیست
و لاشئی صرف است آری مفہوم غیب و مفہوم شریک را تصور کردن ممکن است اما کلام در صدق
علیہا است نہ در مفہوم ہمچنین است حال جمیع محالات کہ مفہوماتِ آنہا ممکن التصور اند
و ما صدقات ممتنع التصور چہ معلومیت از استحالہ مے برآرد و لا اقل وجودِ ذہنی می بخشد و اعتراضے
کہ بر توجیہ مولانا محمد رو جی کردہ اند درست است نفی نسبتِ علمیت در مرتبہ احدیتِ مجردہ مستلزم
نفیِ مطلقِ علمیت تخصیص بنفی علم غیب کردن وجہے ندارد و اشکال دیگر بر توجیہ مولانا آنست
کہ اگرچہ در مرتبہ احدیتِ مجردہ نسبتِ علمیت نیست اما عالمیتِ او تعالی بر حالِ خود است
چہ بذات عالم است نہ بصفت کہ صفت آنجا منتفی است لقاءِ صفات حق را سبحانہ عالم
میگویند باآنکہ صفتِ علم را از وے تعالی مسلوب می سازند انکشافی کہ بر صفت مترتب می شد
بر ذات مترتب میدانند فلکذا اند او توجیہیکہ خود کردہ اند و در غیب غیبِ ذات تعالی و تقدس اما او
نمودہ اند و تعلق علم را بآن جائز ندانستہ اند اگرچہ علم واجب باشد تعالی و تقدس اقرب
توجیہات است اما قصیر را در عدم جوازِ تعلقِ علمِ واجب را تعالی بذاتِ بحت او سبحانہ بحث
است چہ وجہے کہ در عدم جواز گفتہ اند اقتضاءِ حقیقتِ علم است مر احاطہ معلوم را و ذاتِ
مطلق تعالی مقتضی عدمِ احاطہ است فلا یجتمعان بہذا التعلق اینجا محل خدشہ است
زیرا کہ در علمِ حصولی آنچہ در کار است کہ آنجا حصولِ صورتِ معلوم است و در معلومیتِ علمیہ آنا در علم
حضوری ہیچ در کار نیست و در ما نحن فیہ علم حضوری است نہ حصولی فلا تغفل و لا تعجل

سہ یعنی تعالی بناء علم احاطہ و تعلق متعلق بر عدم احاطہ واجب نہ در شمول زیرا کہ الخ ۱۲

یتعلق العلم الواجبی سبحانہ بذاتہ تعالیٰ بطریق الحضور لا بطریق الحصول واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ الطاہرین وسلم وبارک والسلام اولا وآخرا

مکتوب (۱۰۱) صد و یکم

نیز بملا حسن کشمیری صدور یافتہ در رد بر جماعہ کہ کاملان را ناقص تصور کردہ زبان اعتراض درازی نمایند احسن اللہ سبحانہ حالکم واصلح بالکم مفاوضہ شریفہ مولانا محمد صدیق رسانیدند الحمد للہ سبحانہ کہ دور افتادگان را فراموش نساختہ اند مخاطباتی کہ بنفس بسبب ظاہر ایراد نمودہ بودند فی الجملہ بوضوح پیوست آری ہر اعتراضے کہ بر نفس دارند در زمان آثار گی مسلم است اما بعد از حصول اطمینان مجال اعتراض نیست چہ نفس درین مولن از حق سبحانہ راضی است و حق سبحانہ از وی راضی پس او مرضی و مقبول است بر مقبول اعتراض نمیرود و مراد او مراد حق است سبحانہ زیرا کہ حصول این دولت در زمان تخلق باخلاق اللہ است ساحت قدس اوازا عتراض ما پست فطرتان بلند است ہر چہ میگوئیم با عائد است بیت آگہ از خویشتن چو نیست چنین چہ خبر دارد از چنان و چنین بسا است کہ جاہلان از کمال جہل نفس مطمئنہ را با ثار گی تصور میکنند و احکام آثار گی بر مطمئنہ اجرا می نمایند چنانکہ کفار انبیاء را علیہم الصلوات والتسلیمات در رنگ سائر البشر دانستہ از کمالات نبوت انکار نمودہ اند اعاذنا اللہ سبحانہ عن انکار مولاء الاکابر وانکار متابعیہم علیہم الصلوات والتحیات

المنتخبات ۳۷ مکتوب (۱۰۲) صد و دوم

بملاحظہ صدور یافت در بیان آنکہ محبت در قرض لبود مجموع متبلغ است نہ زیادتی فقط

ع پناہ دہد ما را خدائے پاک از انکار این بزرگواران و از انکار متابعان ایشان

مثلاً شخصی ده تنکه را قرض گرفت بدوازده تنکه درینصورت مجموع دوازده تنکه حرام است نه دو تنکه
زیادتی وما یتعلق بذلک الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی شما آنروز میفرمودید که ربا در قرض
بسود همان فضل است وبس ومحرم در قرض ده تنکه بدوازده تنکه همان دو تنکه زیادتی است
چون ببعض کتب فقهیه رجوع کرده شد ظاهر گشت که در شریعت هر عقدیکه در وفضل است نیز
ربا است پس ناچار این عقد هم محرم باشد وهر چه بسبب محرم تحصیل نماید محرم خواهد بود پس آن
ده تنکه نیز ربا باشد ومحرم مقصود از فرستادن کتاب جامع الرموز وروایات کتاب ابراهیم
شاهی اظهار امر بعینی بود وباقی ماند صورت احتیاج مخدوما حرمت ربا بنص قطعی ثابت شده
است که شامل محتاج وغیر محتاج است تخصیص محتاج از آنجا نمودن نسخ این حکم قطعی است بروایات
قنیه رتبه آن ندارد که نسخ حکم قطعی کند وحالانکه مولانا جمال لاهوری که اعلم علماء لاهور اند
میفرمودند که بسیاری از روایات قنیه اعتماد را شایان نیست ومخالف است بروایات کتب
معتبره ولو سلم صحة هذه الرواية پس احتیاج را باضطرار ومخمصه می باید فرود آورد وتا مخمصه
الحکم قطعی کریمه فمن اضطر في مخمصة باشد که مثل اوست در قوت ع که رستم را کشد هم رخش
رستم ◆ وایضاً اگر از محتاج عام تر گرفته شود پس باید که مورودی از برای حکم حرمت ربا
پیدا نشود چه هر که زیادتی قبول میکند علتش احتیاجی از احتیاجها خواهد بود پس احتیاج
هیچکس بضرر خود اقدام نخواهد نمود فلا یبقى لهذا الحكم المنزل من الحكيم الحميد
من يد فائدة تعالى كتابه العزيز من امثال هذا لكم ولو سلم عموم الاحتياج ولو على
سبيل فرض المحال گوئیم که احتیاج از جمله ضروریات است والضرورة تقدر بقدرها
پس طعام ازان مبلغ سود پختن وبمردم خوراندن داخل احتیاج نیست وضرورتی بآن متعلق نه
لهذا در ترکه میت احتیاج میت مستثنی است وآنرا مقصود بر کفن ساخته اند طعامی بروجه

اوبختن داخلِ احتیاج نداشته اند با انکه او محتاج تر است بصدقه پس درصورتِ متنازع فیه ملاحظه
فرمایند که مستقرِ حضان بسود محتاج اند یا نه و بر تقدیرِ احتیاج طعامیکه ایشان از برائی جماعه ازان پخته
مے پزند آن جماعه را آن طعام خوردن حلال است یا نه جماعه داری و سپاه گری را حیله احتیاج
ساختن و قرض بسود را باین علت گرفتن و آن را جائز و حلال دانستن از تدین دور است میباید
که شیوهٔ امرِ معروف و نهی منکر را مرعی داشته جماعه که باین بلا گرفتار باشند منع نمایند و بعدم
صدقِ این حیله آگاه سازند چرا کسے را باید اختیار کرد که آخر بارتکابِ این قسم محظور مبتلا
باید شد و وجوهِ معیشت بسیار است منحصر در سپاه گری نیست چون شما از اهلِ صلاح و تقوی اید
روایتِ طبیب در اکل فرستاده شد نوشته بودند که درین زمان بے شبهه پیدا نمی شود در ساحت
اما ما امکان از شبهه باید احتراز نمود و زراعتِ بے طهارت که منافی طیب داشته اند در هندستان
اجتناب ازان ممکن نیست لا یکلف الله نفسا الا وسعها اما ترکِ طعام بسود نمودن در کمال
آسانی است حلال را حلال دانستن و حرام را حرام دانستن و حلال و حرام قطعی است که انکار آن
بکفر میکشد در ظنیات نه چنین است پس امور مباحه اند نزدِ حنفی که شافعی آنرا مباح نمیداند
و بالعکس پس در ما نحن فیه اگر کسے در حلیتِ قرضِ بسود مرتجح مشکوک را که بظاهر مخالفِ
حکمِ نصِ قطعی است توقف نماید نمیتوان او را تضلیل نمود و تکلیف باعتقادِ حلیتِ او فرمود بلکه
صواب بجانبِ او راجح است بل متیقن و مخالفِ او در خطر است بعضی از یارانِ شما نقل کردند
که روزے مولانا عبد الفتاح در حضورِ شما گفت که اگر قرضِ بسود پیدا شود بهتر است چرا
کسے بسود بگیرد و شما او را زجر کردید و گفتید که از حلال انکار میکنی مخدوما امثالِ این سخنان
در حلالِ قطعی گنجایش دارند و اگر حلال باشد شک نیست که ترکِ آن اولی است اهلِ ورع
بر خصت امر نے کنند و بعزیمت دلالت می نمایند مفتیانِ لاهور احتیاج را داخل دانسته حکم

یعنی کریہ حرم الربوا ۱۲

بسحلیت کردہ اند احتیاج را دامن فراخ است اگر ہمین کنند ہیچ ربا نماند و حکم نصِ قطعی بحرمت
ربا عبث می افتد چنانکہ بالا گزشت اما اینقدر ملاحظہ باید بستے مینمودند کہ دیگر انرا طعام خورند
چہ قسم احتیاج است مر مستقرض را بود در روایت قنیہ بعد التیا والتی مجوز استقراض بود
است مر محتاج را نہ دیگران را اگر کسے گوید کہ محتاج این طعام را شاید بہ نیتِ کفارت یمین یا ظہار
یا صوم تمتع باشد و شک نیست کہ او با دای این کفارت محتاج است گویم اگر استطاعتِ
اطعام ندارد روزہ دارد نہ آنکہ قرض بہ سود بگیرد و اگر اقسامِ احتیاج ازین قبیل دیگر ہم پیدا شود
باندک توجہ بہ برکتِ تقوی مستمند فیض خواہند شد و من یتق اللہ یجعل لہ مخرجا و یرزقہ من
حیث لا یحتسب زیادہ اطناب نہ رفت والسلام علیکم و علی من اتبع الہدی ۔

مکتوب (۱۰۳) صد و سیوم

بسیادت و نقابت پناہی شیخ فرید صدر یافتہ در بیان معنی عافیت و طلب کردن قاضی از
برائے سرہند حق سبحانہ و تعالی با عافیت دارد آن عافیت خواستہ می آید کہ عزیزی ہمراہ
دعا می کرد و تمنائے عافیتِ یک روزہ می نمود شخصے ازان عزیز سوال کرد این ہمہ کہ میگرانی
اگر عافیت نیست گفت آن میخواہم کہ روزے از صباح تا شام مرتکب معصیتی از معاصیِ حق
سبحانہ نباشم مدعیست کہ سرہند قاضی ندارد و در اجرائی بعضے احکامِ شرعیہ کار بعجز میرسد
مثلاً برادر زادۂ یتیم دارم از پدرِ او پارۂ میراث ماندہ است وصی ندارد و در تصرفِ آن مال
بے اذنِ شرعی مضطر است اگر قاضی باشد باذنِ او کاری کشاید علی ہذا القیاس

مکتوب (۱۰۴) صد و چہارم

لہ یافت

بہ قضیات پرگنہ متشکن صدور یافتہ در عزا چند مصیبتی کہ از فوت مغفرت پناہی رسیدہ
بسیار شدید است بسے متصعب انا للہ گیت غیر از رضی بودن از فعل مولیٰ تعالیٰ تقدس
چارہ نیست آور بسے بودن نیاوردہ اند برائے کار کردن آوردہ اند کار باید کرد و اگر کار کرد رفت
باکی نیست بلکہ پادشاہ است المرء بجنبہ یصل الحبیب الی الحبیب در شان او ثابت مصیبت
بر رفتن نیست بر حال ماندہ الی الحبیب است تا با او چہ معاملہ کنند بہ عاو استغفار و تصدق امداد
باید نمود و قال رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم ما المیت فی القبر الا کالغریق المتغوث
ینتظر دعوۃ تلحقہ من اب او ام او اخ او صدیق فاذا لحقتہ کان احب الیہ من الدنیا وما فیہا
وان اللہ تعالیٰ لیدخل علی اہل القبور من دعاء اہل الارض کامثال الجبال من الرحمۃ
وان ہدیۃ الاحیاء الی الاموات الاستغفار لہم انشاء نامہ رسیدہ ہوائے سراپا فقر بسیار
شدید است والا خود را معاف نمیدانست سفارش بتاکید نوشتہ است انشاء اللہ تعالیٰ سودمند
گردد زیادہ تصدیع است محبت شعاری قاضی حسن و سائر اعزہ دعوات فراوان مطالعہ
نمایند از حق تعالیٰ در جمیع امور رضی و شاکر باشند

مکتوب (۱۰۵) صد و پنجم

بحکیم عبد القادر صدور یافتہ در بیان آنکہ مریض تا زمانیکہ از مرض بہ نشود ہیچ غذائی او را سودمند
نیست و بیان مناسب ذلک چونکہ نزد حکیما مقرر است کہ مریض تا زمانیکہ از مرض بہ نشود ہیچ غذائے
او را سودمند نیست اگرچہ مرغ سمین باشد بلکہ مقوی مرض است مصرعہ ہر چہ گیرد علتی علت شود
پس اول فکر ازالہ مرض او مینمایند بعد ازان بغذاہائے مناسب بتدریج او را بقوت اصلی
آدمی آرند پس آدمی تا زمانیکہ بمرض قلبی مبتلا است فی قلوبہم مرض ہیچ عبادتی و طاعتی او را

نافع نیست بلکه مضر است رُبَّ تالٍ لِلْقُرْآنِ وَالْقُرْآنُ یَلْعَنُهُ حدیث معروف است وَرُبَّ صَائِمٍ لَیْسَ لَهُ مِنْ صِیَامِهِ اِلَّا الْجُوْعُ وَالظَّمَأُ خبر صحیح اطبای امراض قلبیه نیز اول بازاله مرض امر میفرمایند وآن مرض عبارت از گرفتاری بغیر حقست سبحانه بلکه گرفتاریست بخود وچه هر کسے هر چیزرا که میخواهد برائے خود میخواهد اگر فرزند را دوست می دارد برائے خود دوست میدارد وهمچنین اموال وریاست وحب جاه پس فی الحقیقت معبود او هوائے نفس اوست تا زمانیکه ازین گرفتاری خلاصی نشود امید نجات بسی مستبعد است پس بر علماء اولی الالباب وحکماء ذوی الابصار فکر ازاله این مرض لازم است مصرعه درخانه اگر کس است یک حرف بس است

مکتوب صد وششم

به محمد صادق کشمیری صدور یافته وربیان آنکه محبت این طائفه که متفرع بر معرفت ایشان است از اجل نعم خداوندیست جل شانه مکتوب مرغوب که منبئ از فرط محبت وکمال وداد بود وصول یافت لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ عَلٰی ذٰلِكَ محبت این طائفه که متفرع بر معرفت است از اجل نعم خداوندیست جل سلطانه تا کدام صاحب دولت را باین نعمت مشرف سازند شیخ الاسلام هروی میفرماید الٰهی همیست اینکه دوستان خود را کردی که هر که ایشان را شناخت ترا یافت وتا ترا نیافت ایشان را نشناخت بغض این طائفه سقم قاتل است وطعن ایشان موجب حرمان ابدی است نَجَّانَا اللّٰهُ سُبْحَانَهُ وَاِیَّاکُمْ عَنْ هٰذَا الْاِبْتِلَاءِ شیخ الاسلام فرمود الٰهی هر که را خواهی برانداز ی او را با ما وابسته

بیت بی عنایات حق وخاصان حق ۔ گر ملک باشد سیاهستش ورق ✦ این جوع واین بیت که حق سبحانه وتعالی بتجدید شما را کرامت فرموده است نعمت عظمی تصور فرمایند

واز حضرتِ حق سبحانہ استقامت بر آن طلبند والسلام علی من اتبع الھدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات

مکتوب (۱۰۷) صد و ہفتم

الشیخ ۳۳

نیز بمحمد صادق کشمیری صدور یافتہ در اجوبہ و اسولہ چند کہ نوشتہ بود کہ از آنجا بوئی تعنت می آید و این مکتوب مشتمل است بر فوائد ضروریہ کہ در ایمانِ این طائفہ علیہ نافع اند حق سبحانہ و تعالیٰ بسعادتِ ایمانِ این طائفہ علیہ مستعد گرداناد کتابتے کہ ارسال داشتہ بودند مشتمل بر اسولہ چند بسیار سوالیکہ شائبہ تعنت و تعصب داشتہ باشد مستحق جواب نیست معذلک تنزل نمودہ در جواب اقدام می نماید اگر یکے را نفع نکند شاید کہ دیگری را نافع آید سوال اول آن بود سبب چیست کہ از اولیاءِ متقدمین کرامات و خوارق بسیار ظہور می گرفتند و از بزرگانِ این زمان کم ظاہر میشود اگر مقصود ازین سوال نفیِ بزرگانِ این وقت است بواسطہ قلتِ ظہورِ خوارق از ایشان چنانکہ ظاہر از فحوائی عبارت است فالعیاذ باللہ سبحانہ من تسویلات الشیطان ظہورِ خوارق نہ از ارکانِ ولایت است و نہ از شرائطِ آن بخلافِ معجزہ مر نبی را علیہ الصلوٰۃ والسلام کہ از شرائطِ مقامِ نبوت است لیکن ظہورِ خوارق از اولیاء اللہ شائع و ذائع است کم است کہ تخلف کند آما کثرتِ ظہورِ خوارق بر افضلیت و دلالت ندارد و تفاضل آنجا باعتبارِ درجاتِ قربِ الٰہیت جل سلطانہ تواند بود کہ از ولی اقرب ظہورِ خوارق اقل باشد و از بعد اکثر خوارقے کہ از بعضے اولیائی این امت بظہور آمدہ اما اصحاب کرام رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین عشرِ عشیرِ آن بظہور نیامدہ با آنکہ فضلِ اولیا بمرتبہ ادنائے صحابی نرسد نظر بر ظہورِ خوارق از کوتہ نظریست و دلیل است بر قصورِ استعدادِ تعلیدی

ف ۱ درخواست خوارق و عجائب کسی جہت دلیل ولایت و قرب نیست کہ بسیار باشد کہ ولی را ہیچ خارقے ظاہر نشود ۱۲

ف ۲ یعنی بسبب ظہورِ خوارق ۱۲

ف ۳ اعلان اخفاء الاولیاء ۱۲

ف ۴ یعنی امور خارجہ موقوف علیہا ۱۲

شایان قبولِ فیوضِ نبوت و ولایت جماعه آنند که استعدادِ تقلیدی و ایشان غالب باشد
برقوتِ نظری ایشان صدیقِ اکبر رضی الله تعالیٰ عنه بواسطهٔ قوتِ استعدادِ تقلیدی در
تصدیقِ نبی علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام اصلاً محتاج بلم نگشت و ابوجهل لعین بواسطهٔ قصورِ
همین استعداد باوجودِ ظهورِ چندین آیاتِ باهره و معجزاتِ قاهره بدولتِ تصدیقِ نبوت مشرف نشد
و حضرت حق سبحانه در شانِ این بے دولتان می فرماید وَاِنْ یَّرَوْا کُلَّ اٰیَةٍ لَّا یُؤْمِنُوْا بِهَا حَتّٰۤی
اِذَا جَآءُوْكَ یُجَادِلُوْنَكَ یَقُوْلُ الَّذِیْنَ كَفَرُوْۤا اِنْ هٰذَاۤ اِلَّاۤ اَسَاطِیْرُ الْاَوَّلِیْنَ با آنکه گوییم که ظهورِ خوارق
از اکثرِ متقدمین در طولِ عمر زیاده از پنج و شش خوارق نقل نکرده اند جنید که سید این طائفه
است معلوم نیست که ازوی ده خوارق نقل کرده باشند و حضرت حق سبحانه و تعالیٰ از حالِ
کلیم خود علیٰ نبینا و علیه الصلوٰة والسلام چنین خبر داده است حیث قال عز و جل
وَلَقَدْ اٰتَیْنَا مُوْسٰی تِسْعَ اٰیَاتٍۭ بَیِّنٰتٍ و از مشایخ این وقت از کجا معلوم شد که امثالِ این
خوارق بظهور نمی آید بلکه اولیاء الله را چه متقدم و چه متاخر در هر ساعت ظهورِ خوارق است
مدعی آنرا دانند یا ندانند مصرع خورشید نه محرمِ ما را کسے بینا نیست سوالِ دوم آن بود
که در کشف و شهودِ طالبانِ صادق القاءِ شیطان را دخل باشد یا نه اگر هست وضوحِ کیفیتِ
کشفِ شیطانی چگونه است و اگر نیست سببِ آنکه در امورِ ملهمه بعضے غلطها یافته میشود
چیست جوابش اینست وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِالصَّوَابِ هیچکس از القاءِ شیطانی محفوظ نیست
هرگاه که در انبیا متصور باشد بلکه متحقق در اولیا بطریقِ اَوْلیٰ خواهد بود طالبِ صادق چه باشد
غایت ما فی الباب انبیا را علیهم الصلوات والتسلیمات بر آن القاءِ مشتبه می سازند و باطل را
از حق جدا مینمایند کریمه فَیَنْسَخُ اللّٰهُ مَا یُلْقِی الشَّیْطَانُ ثُمَّ یُحْكِمُ اللّٰهُ اٰیَاتِهٖ دال است بدین معنی
و در اولیا این تنبیه لازم نیست که او متابعِ نبی است هر چه مخالفِ نبی خواهد یافت رد خواهد

جماعتے هستند

ناکاره و هوشیار کردن

علمه یعنی سبب وقوع بعضی غلطها در امورِ الهامیه چیست

کردو باطل خواهد دانست اما در صورتیکه شریعتِ نبی آزان ساکت است و باثبات و نفیِ آن
حکم نمیکند امتیازِ حق از باطل بطریقِ قطعیت دشوار است چه الهام ظنی است لیکن درین عدم
امتیاز هیچ قصوری بولایت راه نمی یابد چه اتیانِ شریعت و متابعتِ نبی متکفلِ نجاتِ دارین است
و امورِ مسکوت عنها زائد بر شریعت اند و ما مکلف بامورِ زائده نیستیم باید دانست که غلطِ کشف منحصر
بر القاءِ شیطانی نیست بسا است که در متخیلهٔ احکامِ غیر صادقه صورتے پیدا کنند که شیطان را در آنجا
هیچ مدخلے نباشد ازین قبیل است که بعضی در منامات حضرتِ پیغمبر را علیه الصلوٰة والسلام
می بینند و بعضی احکام را اخذ مے کنند که فی الحقیقت خلافِ آن احکام متحقق است درینصورت
القائے شیطانی متصور نیست که مختارِ علما عدمِ تمثلِ شیطان است بصورتِ خیر البشر علیه
وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام بهر صورتیکه باشد پس درین صورت نیست الا تصرفِ متخیله که
غیر واقع را واقع دانا نپنده است سوال سیوم آن بود که چون تصرفِ کرامات و تاثیراتِ استدراج
در نمایش برابر است مبتدی چگونه شناسد که این ولی صاحب کرامات است و این مدعی صاحب
استدراج جوابش آنست والله سبحانه اعلم بالصواب که طالبِ مبتدی را درین تفرقه دلیلِ
واضح است و آن وجدانِ صحیح اوست که اگر دلِ خود را در صحبتِ او بحق سبحانه و تعالیٰ جمع خواهد
یافت خواهد دانست که آن ولی صاحب کرامات است و اگر خلاف این معنی خواهد یافت معلوم
خواهد کرد که او مدعی صاحب استدراج است و اگر خفائی درینمعنی است عوام کالانعام را است
و خفائی عوام نزدِ خواص از حیز اعتبار ساقط است که منشائی آن مرضِ قلبی است و غشاوه
بصری چیزهاے بسیار بر عوام مخفی مانده که دانستنِ آنها از دانستنِ این تفرقه ضروری تر است
ولنختم هذا المکتوب ببعض المعارف التی تنفعک فی ازالة مثل هذه الشکوک والشبهات
بدانکه معنی تخلق باخلاق الله که در ولایت ماخوذ است آنست که حاصل شود مرا و لبا، الله

خوگر شدن باخوهاے حق ۱۲

صفاتیکه مناسب باشند مر صفات واجبی را تعالی لیکن آن مناسبت در اسم بود و مشارکت
عُمومِ صفات نه در خواصِّ معانی که آن مُحال است و مستلزمِ قلبِ حقائق در تحقیقات خواجه
محمد پارسا قدس سره میفرماید در مقامِ بیانِ معنی تَخَلَّقُوا بِاَخْلَاقِ اللّٰهِ صفتِ دیگر مَلِک ست
یعنی مَلِک متصرّف بود بر همه چون رونده راه بر نفس خود متصرّف شود و او را مقهور تواند داشت
تصرّفِ او در دل بایدبدین صِفت موصوف شده باشد صِفتِ دیگر سمیع است و معنی
سمیع شنواست چون رونده راه سخن حق را از هر کس که باشد بے گرانی قبول کند و اَسرارِ
غیبی و حقائق بگوشِ جان فهم کند بدین صفت موصوف شده باشد صِفتِ دیگر بصیر است
یعنی بصیر بینا ست چون رونده راه را بصرِ بصیرتِ او بینا شده باشد و بنورِ فِراست همه عُیوب
خود بیند و کمالِ حالِ دیگران یعنی همه کس را به از خود بیند و نیز بصیریِ حق منظورِ نظرِ او شده باشد
هرچه کند بر موجبِ پسندیده حق کند بدین صِفت موصوف شده باشد صفت دیگر مُحیی ست
یعنی مُحیی زنده کننده بود چون رونده راه باحیائی سنتِ متروکه قیام نماید بدین صفت
موصوف شده باشد صِفتِ دیگر مُمیت است و معنی مُمیت میراننده بود چون سالک بدعتهائے
بجائے سنت گرفته اند و وے منع آن بدعتها نماید بدین صفت موصوف شده باشد علی هذا
قیاس و عوام معنی تخلّق را برنگِ دیگر فهمیده اند ناچار در ورطۂ ضلالت فرو نشسته اند خیال
کرده اند که ولی را احیائے جسدی در کار است و اشیائی غیبی می باید که اکثر بروی منکشف شود
مثال اینها وَهُوَ كَمَا تَرٰى مِنَ الظُّنُوْنِ الْفَاسِدَةِ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِثْمٌ و ایضاً خوارقِ
حصر در احیا و اماتت نیست علوم و معارفِ الهامیّه از اعظمِ آیات است و ارفع خوارقِ
عادات معجزه قرآنی از سائرِ معجزات اَقوی و اَبقی آمد چشم بکشایند که این همه عُلوم و معارف که در
کتابِ ابرِ نیسان میریزند از کجا است علوم باین همه کثرت بتمامها موافقِ علومِ شرعیه اند

حدیث عائشه صدیقه رضی الله تعالیٰ عنها روایت کرده رسول فرمود صلی الله تعالیٰ علیه وسلم کسیکه نو پدید کرد در دین ما که این دین روشن وجه بدا ست چیزیکه نیست این دین یعنی چیزیکه مخالف

سرِ موے مخالفت را گنجایش نیست این خصوصیت علامتِ صحتِ علوم است حضرتِ خواجہ ماقدس سرہ نوشتہ بودند کہ علومِ شما ہمہ صحیح است اما چہ فائدہ کہ سخن حضرت خواجہ بر شما حجت نیست ہر چند خود را ہبر پرست نامیدہ زیادہ چہ نوشتہ آید و این اسولہ شما اولا ہر چند گران نمود اما چون باعثِ چندین علوم و معارف گشتہ و این ہمہ سخن بتقریب آنہا در گفت آمدہ است نیک است بیت ہیچ زشتی نیست کو را خوبی ہمراہ نیست ۔ زنگیِ شب رنگ را دندان چو دُر و گوہر است ۔ عجب کاریست کہ در مکتوبِ سابق باخلاصِ بسیار ظاہر ساختہ بودید و سبب آن را ظہورِ دو واقعہ پی در پے نمودہ نوشتہ بودید کہ اثرِ آن را در افاقت نیز یافت بحدیکہ تمام از وضعِ سابق متحقق گشت و بہ توبہ و انابت آوردہ و بتجدیدِ ایمان مشرف ساخت یک ماہ نگذشتہ بود کہ تغیرے دیگر در وضعِ مفہوم گشت و در رجوعِ قہقری بوضعِ سابق انتقال حاصل آمد و در صددِ آن آمدید کہ آن دو واقعہ را وجہی پیدا شود کہ بالقاءِ شیطانی منجر گردد و یا بغلط کشفی گشتہ آن چہ بود و این چیست بیت بگفتا فلانے چہ بد میکند ۔ نہ با من کہ با نفسِ خود مے کند جزاکم اللہ علی ما انعم المہد ۔ والزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات والتسلیمات ۔

مکتوب (۱۰۸) ہشتم صد و

بمیان سید احمد بخاری صدور یافتہ در بیان آنکہ نبوت افضل از ولایت است برعکس آنچہ گفتہ اند کہ ولایت افضل از نبوت است ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم وجمیع المسلمین علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا بعضے از مشائخ در شکرِ وقت گفتہ اند کہ ولایت افضل از نبوت است و بعضی دیگر از ین ولایت ولایتِ نبی خواستہ اند تا وہم افضلیتِ ولی بر نبی رفع شود اما فی الحقیقت کار برعکس است زیرا کہ نبوتِ نبی از ولایتِ او

پس از ولایت ولی بطریق اولی افضل باشد ۱۲ — به توجه دل بخلق مانع توجه بحق است ۱۲

افضل است و در ولایت از تنگی سینه رو بخلق نمی تواند آورد و در نبوت از کمال انشراح صدری نه توجه حق سبحانه مانع توجه خلق است و نه توجه خلق مانع توجه حق تعالیٰ در نبوت تنها رو بخلق بیست تا ولایت را که رو بحق دارد ترجیح بر وے بدہند عیاذاً باللہ سبحانہ ۔ رو بخلق تنہا مرتبۂ عوام کالانعام است شانِ نبوت از آن برتر است فہم این معنی از ارباب سکر را دشوار است اکابر مستقیم الاحوال باین معرفت ممتاز اند مصرعہ ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا ۔ بقیۃ المقصود میان شاہ عبد اللہ ولد میان شیخ عبد الرحیم باین فقرا قوت قرابت دارند والد ایشان مدت ملازم بہادر خان بودند وجاہتمند الحال عذر بصارت دارند پسر خود را فرستادہ اند کہ پیش بہادر خان نوکر شود درین باب اگر از جانب ایشان نیز اشارتے رود سودمند خواہد بود والسلام

مکتوب صد و نہم (۱۰۹)

بہ حکیم صدر صدور یافتہ در بیانِ سلامتی قلب و نسیانِ او مر ما دونِ حق را سبحانہ اہل اللہ اطبائے امراضِ قلبیہ اند ازالہ علل باطنیہ منوط بتوجہ این بزرگواران است کلام ایشان دوا و نظر ایشان شفا ہُمْ قَوْمٌ لَا یَشْقٰی جَلِیْسُہُمْ وَہُمْ جُلَسَاءُ اللّٰہِ یَعْلَمُوْنَ وَیُعَلِّمُوْنَ ۔ رأس امراض باطنیہ و رئیس علل معنویہ گرفتاری قلب است بما دون حق سبحانہ و تعالیٰ و تا ازین گرفتاری تمام آزادی میسر نشود سلامتی محال است چہ شرکت را در ان حضرت جل سلطانہ اصلا بار نیست اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ فکیف کہ شریک را غالب ساختہ باشند نہایت بیجائی است محبت غیر حق را سبحانہ بر نہجی غالب ساختن کہ محبتِ او تعالیٰ در جنب آن معدوم گردد یا مغلوب اَلْحَیَاءُ شُعْبَۃٌ مِّنَ الْاِیْمَانِ مگر این حیا را گفتہ باشند و علامتِ عدم گرفتاریِ قلب نسیانِ اوست ما سوا را کلیۃً و دُہُول اوست از اشیا جملہ کہ اگر بتکلف

بقیہ حاشیہ در صفحہ آئندہ

له فتح ذی عزت و جاہت مفتح خوبہا و روشنائی و عزت ۱۲

سه یعنی نبی من حیث انہ جامع است بین الطرفین بخلاف ولی من حیث انہ ولی کہ صرف رو بحق دارد ۱۲

یادِ اشیا کند ہرگز بیادش نیاید پس گرفتارِ اشیا را در آن موطن چہ مجال اینجا لت نزدِ اہل اللہ معتبر بغبار است وقدمِ اول است درین راہ ومبدأ ظہورِ انوارِ قدم است ومنشأ ورودِ معارفِ وحکم وبدونِہا خرطُ القتادِ بیت ہیچکس را تا نہ گردد او فنا نیست رہ در بارگاہِ کبریا ؛

مکتوب (۱۱۰) صد و دہم

بشیخ صدر الدین صدور یافتہ در بیانِ آنکہ مقصود از خلقتِ انسانی ادائی وظائفِ بندگیست وکمالِ اقبال است بجنابِ حق سبحانہ وتعالی حق سبحانہ وتعالی منتہائے تمنائی ارباب کمال رساند مقصود از خلقتِ انسانی ادائے وظائفِ بندگیست ودوامِ اقبال است بجنابِ حق سبحانہ وتعالی وایمنی بے متحقق شدن بکمالِ اتباعِ سید الاولین والآخرین ظاہرا وباطنا علیہ من الصلوات اتمہا ومن التحیات ایمنہا میسر نیست رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم کمال اتباعہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم قولا وفعلا علما واعتقادا آمین یا رب العالمین

بعد از خدائے ہر چہ پرستند ہیچ نیست ؛ بیدولت است آنکہ بہیچ اختیار کرد ؛

ہر چہ غیر از حق سبحانہ مقصود است معبود است از عبادتِ غیر وقتی نجات یابد کہ غیر از خداوند جل وعلا مقصودے نماند اگر چہ از مقاصدِ اخروی ونعماتِ بہشتی باشد ہر چند این مقاصد از حسنات است اما نزدِ مقربان از سیئات است ہر گاہ در امورِ اخروی حال بدین منوال باشد از امورِ دنیویہ چہ گوید کہ دنیا مغضوبِ حق است سبحانہ وتا آفریدہ است ہرگز بجانبِ او نگاہ نکردہ وحبِ او سرِ گناہان است وطالبانِ آن مستحقِ لعن وطردند الدنیا ملعونۃ وملعون ما فیہا الا ذکر اللہ تعالی نجانا اللہ سبحانہ عن شرہا ونشر ما فیہا بحرمۃ حبیبہ محمد سید الاولین والآخرین علیہ الصلوۃ والسلام

؎ رواہ الترمذی وابن ماجہ ۱۲ در آخر دست وادعلاہ وسالم وتسلم ۱۲ شکرۃ

مکتوب (۱۱۱) صد و یازدہم

بشیخ حمید سنبھلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ توحید عبارت از تخلیصِ قلب است از ماسوائے حق سبحانہ وتعالیٰ وما یناسب ذٰلک اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی توحید عبارت از تخلیصِ قلب است از توجہ ماسوائے او سبحانہ تا زمانیکہ دل را گرفتاری بماسوای متحقق است اگرچہ اقل قلیل باشد از اربابِ توحید نیست بی تحصیلِ این دولت واحد گفتن و واحد دانستن نزد اربابِ تحصول از فضول است آدمی از واحد گفتن و دانستن کہ در تصدیقِ ایمان معتبر است لابد است اما بمعنی دیگر است فرقے درمیانِ لَا مَعْبُوْدَ اِلَّا اللّٰہ و درمیانِ لَا مَوْجُوْدَ اِلَّا اللّٰہ بَیِّن است تصدیقِ ایمان علمی است یا ادراکِ وجدانی حالی پیش از حالِ سخن از آن ساندن مخطور است جمعی از مشائخ کہ در ینباب سخن رانده اند از دو حالت خالی نیست یا معذور اند در غلبۂ حال مستور یا مقصود از نوشتن و اظہارِ احوال نمودن آن بوده باشد کہ دیگران را محکِ احوال شوود و استقامتِ احوال و اعوجاجِ آنرا بمیزانِ احوال ایشان بسنجند بی این دو حالت افشای اسرار ممنوع است حق سبحانہ شمۂ از احوالِ ارباب کمال نصیب ما مدبران گردانیده استقامت بر متابعتِ سنتِ سنیۂ مصطفویہ علیٰ مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ روزی گردانادبحرمۃِ النبی والہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات بقیۃ التصدیع آنکہ حاملِ رقیمہ و عامیان شیخ عبد الفتاح حافظ از مردم ذی عزت و آدمی زاده اند و کثیر العیال و ابو البنات قلتِ اسبابِ معیشت بر آن آورده کہ خود را بکریمان رساند امید است کہ بمقصود برسد زیاده تصدیع است۔

مکتوب صد و دوازدہم (۱۱۲)

بشیخ عبد الجلیل التہانیسری ثم الجونفوری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ کار آنست کہ بعقائدِ اہلِ سنت وجماعت متحقق گردیم بااین دولت اگر احوال ومواجید عطا فرمایند منت میداریم والا ہمین دولت را کافی میدانیم چون این ہست ہمہ ہست حق سبحانہ وتعالیٰ شانہ مافلسان را بحقیقتِ معتقداتِ حقۂ اہلِ حق یعنے اہل سنت وجماعت متحقق ساختہ توفیقِ اعمالِ مرضیہ نقدِ وقت گردانیدہ احوالے کہ ثمراتِ این اعمال اند کرامت فرمودہ بتمام بجناب قدسِ خود جل سلطانہ جذب فرماید نفع کار اینست وغیر این ہمہ ہیچ ؛ چہ احوال ومواجید کہ بی تحقق بحقیقتِ معتقداتِ این فرقہ ناجیہ میسر شود جز استدراج ہیچ نمیدانیم وجز خرابی ہیچ نمی انگاریم بااین دولتِ اتباع فرقہ ناجیہ ہرچہ بدہند منت میداریم وشکر بجا می آریم واگر ہمین را بدہند وہیچ از احوال ومواجید ندہند باک نداریم ورضی ایم واز بعضی مشائخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم کہ در غلبۂ حال وسکرِ وقت بعضے از علوم ومعارفِ متضادہ آرای صائبۂ اہل حق بظہور می آیند چون مبنائے آن کشف است معذور اند امید است کہ فردا بآن مواخذہ ننمایند حکم مجتہدِ مخطی دارند کہ خطائی او را نیز یک اجر خواہد بود وحق بجانبِ علماءِ اہل حق است شکر اللہ تعالیٰ سعیہم زیرا کہ علومِ علما مقتبس از مشکوۃِ نبوت است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ مؤید است بوحی قطعی ومقتدائی معارفِ این صوفیہ کشف والہام است کہ خطا را بوی راہ است ومصداقِ صحت کشف والہام مطابقت است باعلوم علماءِ اہل سنت اگر سر موے مخالفت است از دائرہ صواب بیرون است ہذا ما عندی العلم الصحیح والحق الصریح فماذا بعد الحق الا الضلال رزقنا اللہ سبحانہ وایاکم الاستقامۃ علی متابعۃ سید المرسلین ظاہرا وباطنا عملا واعتقادا علیہ وعلی آلہ من الصلوات اکملہا

وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ اَفْضَلُهَا وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى ۔

مکتوب (۱۱۳) صد و سیزدہم

بجمال الدین حسین کولابی صدور یافتہ در بیانِ فرق درمیان جذبہ بمبتدی و جذبہ بمنتہی و آنکہ مشہودِ مجذوبان در ابتدا نیست الا روح کہ فوقِ قلب است و ہمان شہودِ روح را شہودِ الٰہی جلّشانہ تخیّل میکنند اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی اِنجذاب و کشش نمی باشد الا بمقامِ فوق نہ بفوقِ فوق وَکَذَا الْحَالُ فِی الشُّہُوْدِ وَالْمَحْوِ ۔ پس مجذوبانِ سلوک ناکردہ را کہ در مقامِ قلب اند انجذاب نیست الا بمقامِ روح کہ فوقِ مقامِ قلب است انجذابِ الٰہی در جذبہ منتہیان است کہ فوقِ آنہا مقام دیگر نیست و شہود در جذبہ بدایت نیست الا روحِ منفوخ چون روح بصورتِ اصل خود موجود است اِنَّ اللّٰہَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰی صُوْرَتِہٖ شہودِ روح را شہودِ حق میدانند تعالٰی وتقدّس و چون روح را بالعالمِ اجساد نحوے از مناسبت ثابت است گاہی آن شہود را شہودِ احدیت در کثرت میگویند و گاہے بمعیّت قائل می شوند شہودِ حق جلّ وعلا بے حصول فنائے مطلق کہ بنہایت سلوک متحقق است متصور نیست شعر

ہیچکس را تا نہ گردد فانی ۔ نیست رہ در بارگاہِ کبریا ۔

و این شہود را با عالم ہیچ کاری نیست فرق درمیانِ شہودین آنست کہ اگر با عالم وجہی من الوجوہ مناسبت دارد شہودِ حق نیست تعالٰی وتقدس و اگر بی مناسبت است علامتِ شہودِ الٰہی است جلّ وعلا شہود بواسطہ تنگیِ عبارت اطلاق مے یابد والا نسبت در رنگِ منتسب الیہ بچون و بیچگونہ است ع

چون را بہ بیچون راہ نیست ۔ لَا یُعَجِّلُ عَطَایَا الْمَلِکِ اِلَّا عَطَایَاہُ ۔

مکتوب صد و چہاردہم (۱۱۴)

صوبہ [illegible] کہ بنام قربان بود
او بہ آنجا گنج یزدان بود ۱۲

المنتخب ۳۷

بصوفی قربان صدور یافتہ در تحریض بر متابعتِ سید المرسلین علیہ وعلیہم وآلہ الصلوٰۃ والتسلیمات حق سبحانہ وتعالیٰ ما مفلسانِ بے سر و برگ را بدولتِ اتباعِ سید اولین وآخرین کہ بطفیل دوستی او کمالاتِ انسانی وصفاتی خود را در عرصۂ ظہور آوردہ را بہترین جمیع کائنات خلق کرد علیہ من الصلوٰت افضلہا ومن التسلیمات اکملہا مشرف گردانادو بر آن استقامت بخشاد کہ ذرہ این متابعتِ مرضیہ از جمیعِ تلذذاتِ دنیاوی وتنعماتِ اخروی بمراتب بہتر است فضیلت منوط بمتابعتِ سنتِ سنیہ اوست ومزیت مربوط باتیانِ شریعتِ او علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مثلاً خواب نیمروزی کہ از روی این متابعت واقع شود از کرور کرور احیای لیالی کہ نہ از متابعت است اولیٰ وافضل است وہمچنین افطار یوم فطر کہ بشریعتِ مصطفوی بآن امر فرمودہ است از صیامِ ابدالآباد کہ نہ ماخوذ از شریعت اند بہتر است اعطاءِ جمیتلی بامرِ شارع از انفاقِ کوہِ زر کہ از نزدِ خود باشد فاضلتر است امیر المومنین عمر رضی اللہ تعالیٰ عنہ روزی نمازِ بامداد را بجماعت ادا کردہ در اصحاب نگاہ کرد یک کس را حاضر نیافت پرسید اصحاب عرض کردند کہ آنکس تمام شب را زندہ میدارد شاید درین وقت خوابش بردہ باشد امیر المومنین فرمود کہ اگر او تمام شب خواب میکردی ونمازِ بامداد را بجماعت می گزاردی بہتر بودی اہل ضلالت ریاضات ومجاہدات بسیار کردہ اند آما چون موافقِ شریعتِ حقہ نیستند بلی اعتبار وخوار اند اگر اجری بر آن اعمالِ شاقہ مترتب میشود ہم مقصور بہ بعضے منافع دنیویست تمام دنیا چیست تا بعضی منافع او را کسے اعتبار نہند مثلِ ایشان مثلِ گنا سی است کہ ریاضتش از ہمہ بیش است واجرتش از ہمہ کمتر مثلِ تابعانِ شریعت مثلِ آنجماعت است کہ در جواہرِ نفیسہ بالماساتِ لطیفہ کار میکنند

الشفا الاسلامیان فی الاحتمال لبنات
ان اشعیہ صلی اللہ علیہ وسلم
عن النبی صلی اللہ علیہ وسلم

عملِ انہا در نہایت قلت است و اجرِ ایشان در غایتِ رفعت عملِ یکساعت تواند بود
کہ باجرِ صد ہزار برابر بود سہل آنست عمل کہ بموافقتِ شریعت واقع می شود مرضیِ حق است سبحانہ
و خلافِ آن نامرضیِ او تعالی پس در نامرضی چہ جائی ثواب بلکہ متوقع عقاب است این معنی
را در عالمِ مجاز شاہدِ واضح است باندک التفات بظہور می آید **بیت** ہر چہ گیرد علتی علت شود
کفر گیرد کاملی ملت شود پس سرمایہ جمیع سعادات متابعتِ سنت است و ہیولای جمیع
فسادات خلافِ شریعت ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم
وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات والسلام

مکتوب (۱۱۵) صد و پانزدہم

بہ ملا عبد الحق دہلوی صدور یافتہ در بیان آنکہ این راہ کہ ما در صددِ قطع آنیم ہمگی ہفت
گام است مصرع از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است ۔ این راہ کہ ما در صددِ قطع آنیم
ہمگی ہفت گام است دو گام در عالمِ خلق است و پنج گام در عالمِ امر بگامِ اول کہ در عالمِ امر میزند
تجلیِ افعال رو میدہد و بگامِ دوم تجلیِ صفات و بگامِ سوم شروعی در تجلیاتِ ذاتیہ مے افتد
ثم وثم علی تفاوتِ درجاتِ الکمالِ لما لا یخفی علی ارباہا کل ذلک منوط بمتابعۃ سید الاولین
والآخرین علیہ من الصلوات اکملہا ومن التسلیمات افضلہا و آنکہ گفتہ اند کہ این راہ دو خطوہ
است مراد از آن عالمِ خلق و عالمِ امر داشتہ اند علی سبیل الاجمال تسہیلا للامر
علی نظرِ الطلاب وحقیقۃ الامر ما حققت بتوفیق اللہ سبحانہ ۔ ہذا ۔

مکتوب (۱۱۶) صد و شانزدہم

بسم الله

بملا عبد الواحد لاہوری صدور یافتہ در بیانِ انکہ سلامتیِ قلب موقوف بر نسیانِ ماسوی است

از قلب و در منع کردن از کثرتِ اشتغالِ دنیوی مبادا رغبتے در دنیا پیدا شود مکتوبِ مرغوبِ اخوی اعزی رسید و از سلامتیِ قلب کہ تحریر یافتہ بود بوضوح انجامید بلی سلامتیِ قلب موقوف بر نسیان ماسوی است از قلب بحدیکہ اگر بہ تکلف یاد شں دہند بیاد نیارد و بریں تقدیر خطور ماسوی را معنی نباشد اینحالت معبر بفنائے قلبی است و قدم اول است درین راہ و مبشر کمالاتِ مراتبِ ولایت است علی تفاوتِ درجاتِ استعدادِ ہمت را بلند دارند و بچیزے دوں قناعت نکنند اِنَّ اللّٰہَ یُحِبُّ مَعَالِیَ الْہِمَمِ از کثرتِ اشتغال بامور دنیویہ خوفِ رغبت است درین امورِ دنیہ زنہار بآن سلامتیِ قلب غرہ نشوند کہ امکانِ رجوع است و در اشتغالِ دنیوی مہما امکن اقدام ننمایند کہ مبادا رغبتی پیدا شود و در خسارت اندازد عِیَاذًا بِاللّٰہِ سُبْحَانَہٗ گنگسی در فقر مراتب بہتر است از صدر نشینی در غنا ہمگی ہمت آن باشد کہ بہ فقر و نامرادی زندگانیِ چند روزہ بسر بردہ شود فَرٌّ مِنَ الْغِنَاءِ وَاَذْنَابِہٖ اَکْثَرُ مَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۱۱۷) صد و ہفدہم

بملا یار محمد قدیم بدخشی صدور یافتہ در بیان آنکہ در ابتدا قلب تابعِ حس است و در انتہا این تبعیت نمی ماند مولانا یار محمد فراموش نہ کردہ باشند چندگاہ قلب تابعِ حس است پس ناچار ہر چہ از حس دور ست از قلب نیز دور است حدیثِ مَنْ لَمْ یَمْلِكْ عَیْنَہٗ فَلَیْسَ الْقَلْبُ عِنْدَہٗ اشارہ باین مرتبہ است و در نہایتِ کار چونکہ قلب را متعبیتی بحس نماند دوری از حس در قرب قلبی تاثیر نکند لہذا مشائخ طریقت مبتدی و متوسط را مفارقت از صحبتِ شیخ کامل مکمل تجویز نفرمودہ اند بالجملہ بحکم مَا لَا یُدْرَكُ کُلُّہٗ لَا یُتْرَكُ کُلُّہٗ بر ہمان طریق باشند

یعنی ہر چیز کہ تمام و کمال ادراک کردہ نشود کلیتہ ہم ترک کردہ نشود۔

واز صحبتِ ناجنس بوجہ ابلغ اجتناب نمایند قدوم میان شیخ منزل مقدمہ سعادت دانستہ
صحبتِ ایشان را غنیمت شمرند واکثر اوقات بایشان صحبت دارند کہ بسیار عزیز الوجود اند والسلام

مکتوب صد و ہیزدہم (۱۱۸)

بلا قاسم علی بدخشی صدور یافتہ در بیانِ خسارت جماعہ کہ بر اہل اللہ اعتراض کنند کتابتی
کہ محبت آثارے مولانا قاسم علی فرستادہ بودند رسید مضمون بوضوح پیوست قال اللہ تعالیٰ
مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا خواجہ عبید اللہ انصاری میفرمایند الٰہی ہر کرا خواہی باندازی
با ما در اندازی بیت ترسم آن قوم کہ بر دردکشان میخندند ۔۔۔ بر سر کارِ خرابات کنند ایمان را
حق سبحانہ وتعالیٰ کافہ اہل اسلام را از انکارِ فقرا و طعن در ایشان نگاہدارد بحرمۃ سید البشر
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات والسلام

مکتوب صد و نوزدہم (۱۱۹)

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافتہ در ترغیب بر صحبتِ شیخِ مقتدا و در بیانِ آنکہ گاہ است
کہ کاملان بعضی از مریدانِ ناقص خود را ہم بتعلیمِ طریقت اجازت می نمایند بواسطہ بعضی جہات
مکتوبِ شریفِ خدمتِ میر وصول یافت این راہ دیوانگی سے طلبد در خبر آمدہ است لَنْ يُؤْمِنَ
أَحَدُكُمْ حَتّٰى يُقَالَ إِنَّهُ مَجْنُونٌ وچون جنون آمد از تدبیر زن و فرزند فارغ گشت ولزا
اندیشہ کذا وکذا جمعیت میسر شد این دیوانگی در نہادِ شما ہست اما بعوارضِ لاطائل آن را
خس پوش ساختہ اید چہ توان کرد درین مفارقت کسبِ بے مناسبتی بسیار مفہوم میگردد

زود تدارکِ آن نمایند ولی استطاعتی را عین استطاعت دانسته رفعِ بعدِ صوری نمایند جمعیتِ
این طائفه در ماورائی جمعیتِ خلق است اسبابِ جمعیتِ خلق باعثِ تفرقهٔ ایشان است
دست در اسبابِ تفرقهٔ خلق باید زد تا جمعیت حاصل آید و اگر فرضاً در جمعیتِ خلائق این طائفه را
جمعیت بخشند ازان جمعیت باید ترسید و بجنابِ حق سبحانه التجا باید آورد تا آن جمعیت بلائے
جان نه گردد و قیاس باحوالِ فلان و فلان نباید کرد که پیش از تمامیِ همه مراتب نقص است
علی تفاوتِ درجاتها لنج فراقِ دوست اگر اندکست اندک نیست ۔ مشایخِ طریقت پیش
از تمامیِ بعضی مریدان را اجازتِ تعلیمِ طریقت داده اند حضرت خواجه نقشبند قدس الله تعالی
سرّه مولانا یعقوب چرخی را بعد از تعلیمِ طریقت و تسلیکِ بعضی از منازل فرموده بودند که ای
یعقوب هر چه از ما بتو رسیده است بخلق برسان و حال آنکه فرموده بودند که بعد از من در خدمتِ
علاؤ الدین خواهی بود اکثر کار در خدمتِ خواجه علاؤ الدین کرده آمد حتی که خدمتِ مولانا عبد الرحمن
جامی در نفحات ایشان را اول از مریدانِ خواجه علاؤ الدین میشمارند و ثانیاً بحضرت خواجه نقشبند
نسبت می دهند بالجمله علاجِ این تفرقه صحبتِ اربابِ جمعیت است بکرر او موکد انوشته
شده است و شنیده شد که مولانا محمد صدیق نوکری اختیار کرده و منع فقرا را گذاشته است
افسوس هزار افسوس که کسے را از اعلی علیین باسفل سافلین برند امر او از دو حال بیرون نخواهد
بود یا در نوکری جمعیتش خواهند داد یا نخواهند داد اگر جمعیت خواهند داد بد و اگر نخواهند
داد بد تر ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هديتنا وهب لنا من لدنك رحمة انك انت الوهاب

والسلام

مکتوب (۱۲۰) صد و بستم

نیز بمیر محمد نعمان بخشی صدور یافته در ترغیب بر صحبت ارباب جمعیت و بیان سبب ذلک

ما تا که خدمت میر فراموشی گزیدند که سلامی و پیامی هم یاد آوری نمی نمایند وصیت پسیار است وصرف آن در اهم مهام ضروریست و آن صحبت ارباب جمعیت است لا یعدل بالصحبة شیئا کائنا ما کان الا تری ان اصحاب رسول الله صلی الله تعالی علیه وعلیهم وسلم وبارک فضلوا بالصحبة علی من عداهم سوی الانبیاء علیهم السلام وان کان دنیا قرنیا او عمرا رقانیا مع بلوغهما نهایة الدرجات ووصولهما غایة الکمالات سوی الصحبة فلاجرم صار خطاء معاویة خیرا من صواب بهما ببرکة الصحبة وسهو عمرو بن العاص افضل من صحوهما لما ان ایمان هولاء الکبراء صار بالصحبة شهودیا برؤیة الرسول وحضور الملک وشهود الوحی ومعاینة المعجزات وما اتفق لمن عداهم هذه الکمالات التی هی اصول سایر الکمالات کلها ولو علم وبین فضیلة الصحبة بهذه الخاصیة لم یمنعه مانع من الصحبة وما اثر شیئا من الاشیاء علی هذه الفضیلة والله یختص برحمته من یشاء والله ذو الفضل العظیم بیت سکندر را نمی بخشند آبی ۔ بزور و زر میسر نیست این کار اللهم وان لم تخلقنا فی هذه النشاة فی قرن هولاء الاکابر فاجعلنا فی النشاة الاخری محشورین فی زمرتهم بحرمة سید المرسلین علیه وعلیهم الصلوات والتحیات والتسلیمات والسلام

مکتوب (۱۲۱) صد و بست و یکم

نیز بمیر محمد نعمان صدور یافته در بیان آنکه این راه همگی همت گام قرار یافته است بعضی از یاران بشش گام رسیده اند خدمت میر دعوات فراوان مطالعه فرمایند خدمتیست که از احوال خود اطلاع نداده اند واز فقرائے اینجائی خبرے نگرفته الحمد لله سبحانه والمنة که فقرا مرقة الاحوال اند شمه بطریق اجمال ومعرض بیان مے آرد محبت آثار این همگی همت گام قرار یافته است جمعی از یاران کار را تا شش گام رسانیده اند وجمعی تا پنج گام وطائفه تا چهار گام وفرقه تا سه گام علے تفاوت درجاتهم وصاحب سه گام هم بمردم افاده می نماید فکیف جماعه که پیش قدم باشند بلند همتی درکار است تا به حقیر و نقیر اکتفا نشود

مکتوب صد و بست و دوم (۱۲۲)

بلا طاہر بدخشی صدور یافتہ در ترغیب بر بلند ہمتی و عدم التفات بہر چہ در دست افتد، مولانا محمد طاہر معذور دارند مولانا یار محمد وجہ انتقال را خواہند گفت چون ارادہ سفر بجانب ہندوستان مصمم دارند بروند و از اہل و عیال خبری بگیرند اَلْبَاقِیْ عِنْدَ التَّلَاقِیْ مثل مشہور است و دوام احضار و اجتناب از اختلاط با اغیار لابد است ہمت را بلند باید داشت و بہر چہ بدست افتد نباید پرداخت

بیت ما از پی نوریکہ بود مشرق انوارہ از مغربی و کوکب و مشکوٰۃ گذشتیم ✧ فقرا را این زمانہ اکثر در مقام ری و اکتفا اقامت دارند صحبت ایشان سم قاتل است فِرَّ مِنْهُمْ کَمَا تَفِرُّ مِنَ الْاَسَدِ بر همین طریق ملازم باشند و واقعات را چندان اعتبار ننمند کہ مجال تاویل را میدان وسیع است شرمسار بخواب و خیال گول نشوند شعر کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَهَا ۔ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَهُنَّ حُتُوْفُ

مکتوب صد و بست و سوم (۱۲۳)

نیز بملا طاہر بدخشی صدور یافتہ در بیان آنکہ ادای نفل اگرچہ حج باشد اگر مستلزم باشد فوت فرضی را از فرائض داخل لا یعنی است مکتوب شریف اخوی ارشدی لازال کاسمہ طاہرا عن دنس التعلقات سیدای برادر در خبر آمدہ است علامۃ اعراضہ تعالیٰ عن العبد اشتغالہ بما لا یعنیہ اشتغال بہ نفلے از نوافل باعراض فرضی از فرائض داخل مالا یعنی است پس تفتیش احوال خود نمودن لازم آمد تا معلوم گردد کہ اشتغال او بچہ چیز است بنفل است یا بفرض بواسطہ ادائے یک حج نفل مرتکب چندین محظورات باید شد نیک ملاحظہ نمایند العاقل تکفیہ الاشارۃ والسلام علیکم وعلی رفقائکم ✧

صاحب عقل را اشارت کافی است ۱۲

مکتوب (۱۲۴) صد و بست و چہارم

نیز ملا طاہر بدخشی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ استطاعت او شرطِ وجوبِ حج است او ادا حج باوجودِ بے استطاعتی نسبت بحصول مطلب داخلِ تضییعِ اوقات است مکتوب شریف اخوی خواجہ محمد طاہر بدخشی رسید لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ کہ فتورے در اخلاص و محبت فقرا راہ نیافتہ است باوجودِ تمادی ایامِ مہاجرت این علامتِ سعادتِ عظیمہ است صحبت آثار را چون شمار خصت طلبیدید و بر فتنِ عزمِ مصمم کردید در وقتِ وداع این قدر مذکور ساختہ بود باحتمال کہ شاید ما ہم بشما درین سفر ملحق شویم ہر چند قصد کردہ شد استخارہا موافق نیامدند و تجویزے درین باب مفہوم نگشت بضرورت نقاعد ورزید صلاح فقیر از اول در رفتنِ شما نبود اما شوقِ شما را ملاحظہ نمودہ منعِ صریح نکرد استطاعت شرطِ راہ است بے استطاعت تضییعِ اوقات است امرا ہم گذاشتہ بامرِ غیر ضروری پرداختن مناسب نیست در چند کتابت بشما این مضمون نوشتہ است رسیدہ باشد یا نہ سخن این است بہ بشیرِ مختار اند والسلام ۔

مکتوب (۱۲۵) صد و بست و پنجم

المتحانات ۳۶

بمیر صالح نیشاپوری صدور یافتہ در بیانِ آنکہ عالم چہ صغیر و چہ کبیر مظاہر اسما و صفاتِ الٰہیہ اند تعالیٰ شانہ و عالم را باصلِ خویش ہیچ نسبتی نیست اِلَّا الْمَخْلُوقِیَّۃُ وَالْمَظْہَرِیَّۃُ وَمَا یُنَاسِبُ ذٰلِکَ اَللّٰھُمَّ اَرِنَا حَقَائِقَ الْاَشْیَاءِ گاہی عالم چہ صغیر و چہ کبیر مظاہر اسما و صفاتِ الٰہیہ است تعالیٰ شانہ و مرایائے شیون و کمالاتِ ذاتیہ او عز سلطانہ گنجے بود مخفی و سرے بود مکنون خواست کہ از خلا بملا عرض دہد و از اجمال بتفصیل آرد عالم را بہ نہجی خلق فرمود کہ بذوات و صفاتِ خویش دوال باشند بر ذات و صفاتِ او سبحانہ

پس عالم را با صانعِ خویش هیچ نسبتے نیست اِلّا آنکہ مخلوقاتِ وی اند و وَالنّدبر آنہا
و شیونات او تعالیٰ حکم باتحاد و عینیت و نسبتِ احاطہ و سریان و معیتِ ذاتیہ آنجا از غلبۂ حال
و سکرِ وقت است اکابرِ مستقیم الاحوال کہ از قدحِ صحوِ ایشان را شربی ارزانی داشتہ اند
عالم را با صانع ہیچ نسبتے اثبات نمی کنند اِلّا المخلوقیۃ و المظہریۃ و احاطہ و سریان و معیت
علمی میدانند مطابقِ علماءِ اہلِ حق اند شکر اللہ تعالیٰ سعیہم عجب است کہ جماعۂ صوفیہ
کہ اثباتِ بعضی نسبتِ ذاتیہ مینمایند کالاحاطۃ و المعیۃ مثلاً معترف اند بانکہ از ذات جمیعِ
نسب مسلوبست حتی کہ صفاتِ ذاتیہ را نیز سلب می نمایند فہل ہذا الا تناقض
و در ذات مراتب اثبات نمودن از برائے رفع این تناقض تکلف است در رنگِ
تدقیقاتِ فلسفیہ است ارباب کشفِ صحیح ذات را تعالیٰ جُو بسیط حقیقی نمیدانند و ماورائے
او ہر چہ باشد داخلِ اسما میشمرند فرق فرق دست اگر اندک است اندک نیست و در عینِ
دیدہ اگر نیم موست بسیار است مثالے از برائے تحقیق این مبحث بیان کنیم مثلاً عالمے
نحریرے ذوفنونے خواہد کہ کمالاتِ مکنونۂ خود را در عرصۂ ظہور آرد و ایجادِ حروف و اصوات نماید
تا در پردۂ آن آن کمالات را جلوہ دہد پس درین صورت این حروف و اصواتِ دوال را
با معانی مخزونہ ہیچ نسبتے نیست اِلّا آنکہ این حروف و اصوات مظاہرِ آن معانیِ مخفیہ است
و مرایائے آن کمالاتِ مخزونہ حروف و اصوات را عینِ آن معانی مخفیہ گفتن معنی ندارد
و ہمچنین حکمِ باحاطہ و معیت درین صورت غیر واقع است معانی بہمان صرافت مخزونہ اند
ہیچ تغیرے در ذات و صفاتِ آن معانی راہ نیافتہ است لیکن چون درمیانِ معانی و
این حروف و اصواتِ دوال نحوی از مناسبتِ دالیۃ و مدلولیۃ متحقق است بعضی معانیِ
زائدہ از آن در تحیل می آید فی الحقیقت آن معانی مخزونہ از آن معانیِ زائدہ منزہ و مبرا است

معانی مخزونہ ۱۲

آنچه معتقدِ ماست درین مسئله اینست اثباتِ امر زائد ورای مظهریت و مرائیت نمودن
از اتحاد و عینیت و احاطه و معیت از سکر است ذاتِ او تعالی فی الحقیقت از نسب معرّا
و از مناسبت مبرّا مالِکِ الرقاب و ربّ الارباب با این قدر مناسبتِ ظاهریه و مظهریه وحدهٗ
وجود گویند یا نه گویند فی الواقع وجود ذات متعدده است لیکن بطریقِ اصالت و ظلیت و ظاهریت
و مظهریت نه آنکه یک موجود است و ماسوای او اوهام و خیالات این مذهب بعینه مذهب
سوفسطائیست اثباتِ حقیقت در وی نمودن از اوهام و خیالات او را نمی برآرد که مقصود
سوفسطائیت مثنوی چون بدانستی تو او را از نخست * سوی آنحضرت نسب کردی درست
وانگه دانستی که ظلِ کیستی * فارغی گر مُردی و گر زیستی *

مکتوب ۱۲۶ صد و بست و ششم

نیز بمیر صالح نیشاپوری صدور یافته در بیانِ آنکه طالب را باید که اهتمام در نفیِ آلهه باطله
نماید چه آفاقی و چه انفسی و در جانبِ اثباتِ معبود بحق جل سلطانه هر چه در حوصلهٔ فهم و در
حیطهٔ ادراک آید آنرا نیز در تحتِ نفی داخل ساخته اکتفا بموجودیه نماید اگرچه وجود را نیز
دران موطنِ گنجایش نیست و مایناسب ذلک سیادت و نقابت و ستگاه طالب را
باید که اهتمام در نفیِ آلهه باطله آفاقی و انفسی نماید و در جانبِ اثباتِ معبود بحق جل سلطانه
هر چه در حوصلهٔ فهم و در حیطهٔ وهم در آید آنرا نیز در تحتِ نفی داخل سازد و اکتفا بموجودیه مطلوب
نماید مصرع بیش ازین پے نه برده اند که هست * اگرچه وجود را نیز دران موطنِ گنجایش
نیست ماورائے وجود باید طلبید علماءِ اهلِ سنت شکر الله تعالی سعیهم زیبا گفته اند که
وجودِ واجب تعالی زائد است بر ذاتِ او سبحانه وجود را عینِ ذات گفتن و ماورای وجود

حاشیه قوله اگرچه وجود الخ مربوط است بقول او قدس سره و اکتفا بموجودیه مطلوب نماید ۱۲

امرِ دیگر اثبات ناکردن از قصورِ نظر است قال الشیخ علاؤ الدولہ فوق عالمِ الوجودِ عالمُ
الملکِ الودودِ این درویش را چون از مرتبۂ وجود بالا گزرانیدند تا چند گاہ کہ مغلوبِ آنحال
بود خود را از روئے ذوق و وجدان از آربابِ تعطیل می یافت و حکم بوجودِ واجب جل شانہ
نمی کرد چہ وجود را در راہ گذاشتہ بود در مرتبۂ ذات وجود را گنجایش نمی یافت اسلامِ او
در آن وقت اسلامِ تقلیدی بود نہ تحقیقی بالجملہ ہر چہ در حوصلۂ ممکن در آید بطریقِ اولی ممکن
شاید سبحان من لم یجعل للخلق الیہ سبیلا الا بالعجز عن معرفتہ او صول فنادی اللہ
والبقاء باللہ کسی گمان نکند کہ ممکن واجب گردد کہ آن محال است و مستلزمِ قلبِ حقائق
پس چون ممکن واجب نگردد نصیبِ ممکن غیر از عجز از ادراکِ واجب جل شانہ امرِ دیگر
نباشد فرد عنقا شکارِ کس نشود دام باز چین * کاینجا ہمیشہ باد بدست است دام را *
بلند ہمتی ہمین طور مطلب را میخواہد کہ ہیچ از و بدست نیاید و ہیچ نام و نشان از و پیدا نشود
جمعے ہستند کہ مطلبے میخواہند کہ آن را عینِ خود یابند و قرب و معیت با و پیدا سازند مصرع
آن ایشانند من چنینم یارب * والسلام اولا و آخرا

مکتوب ۱۲۷ صد و بست و ہفتم

مع التعریب
لکل مرکلا نسان نقصان نقیصہ ۱۲

بلا صفر احمد رومی صدور یافتہ در بیان آنکہ خدمتِ والدین ہر چند از حسنات است اما در
جنبِ وصولِ مطلبِ حقیقی بیکاریِ محض است و تعطیلِ صرف بلکہ داخلِ سیئہ است حسنات
الابرار سیئات المقربین و ما یناسب ذلک مکتوبِ مرغوب رسید عذریکہ در باب توقف
نمودہ بودند صحیح است زیادہ از آنچہ بو توقع می آید باید کرد و خود را مقصر باید دانست قال
اللہ سبحانہ و تعالی و وصینا الانسان بوالدیہ احسانا حملتہ امہ کرہا و وضعتہ

علہ و انحت در سورہ احقاف یعنی مادر کردیم آدمی را در حق پدر و مادر نیکو کاری در شکم برداشتہ است او را مادر بدشواری و زاده است او را بدشواری ۱۲

کرده و قال اللہ سبحانہ ایضاً اَنِ اشکر لی ولوالدیک معتقد آن باید بود که
انیمه در جنب وصول بمطلب حقیقی بیکاری محض است بلکه در خوضِ منازلِ سلوک نیز تطویل
صرف حسنات الابرار سیئات المقربین شنیده باشند بیت هرچه جز عشقِ خدائی آن است
گر شکر خوردن بود جان کندن است ، حق اللہ سبحانہ بر حقوقِ جمیعِ خلائق مقدم است
ادائے حقوقِ اینها امتثالاً لامره است سبحانه والاکرامِ آن بود که خدمتِ او را گزاشته
بخدمتِ دیگری اشتغال نماید پس خدماتِ اینها باین تقریب از جمله خدماتِ حق است
سبحانه اما از خدمت تا خدمت فرق بسیار است مزارعان و قلبه رانان نیز خدمتِ پادشاهان
میکنند اما خدمتِ مقربان دیگر است آنجا همِ زراعت و قلبه رانی بردن عین معصیت است
و مزدوِ هر کار باندازهٔ آن کار است قلبه رانان بمدتِ تمام در روزے یک تنکه اجرت میگیرند
و مقرب در ساعتی بخدمت حضور مستحق لکها میگردد مع ذلک او را باین لکها هیچ تعلقی نیست
گرفتارِ قربِ شاه است و بس شتان ما بین النجار و فرخ حسین خیلے موفق است خاطر از جانب او
جمع دارند زیاده چه نویسم والسلام ۰

مکتوب صد و بست و ہشتم (۱۲۸)

بخواجه مقیم صدور یافته در ترغیب بر بلند همتی و عدم اکتفا بغیر مطلب بچونی
خواجه محمد مقیم دور افتادگان را فراموش نسازند بلکه دور ندانند المرء مع من احب المقصود
مسلک بغایت طویل است و مطلب در کمالِ رفعت و همم در غایتِ منقصت و منازلِ وسطی
همچو - سراب مطلب نما است عیاذاً باللہ سبحانہ و وسط را نهایت انگاشته بیکبار غیر مقصد
را مقصد دانند و چون را بچون تصور نماید واز وصول بمطلبِ حقیقی باز ماند همت را بلند

می باید ساخت و ہیچ حاصل سرفرو نمی باید کرد و در دار الورا می باید جست حصول این چنین ہمت
مطلب عمدہ دارد
وابستہ بتوجہ شیخ مقتدا است و توجہ آن بقدر اخلاص و محبت مرید مقتدی است ذٰلِكَ فَضْلُ
اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

مکتوب (۱۲۹) دویست و نہم

بسید نظام صدیقہ یافتہ در بیان آنکہ جامعیت انسان باعث تفرقہ است و ہمین جامعیت
است کہ سبب جمعیت اوست تمنّاء نیل مراتب المحبوبین و بلاء المحجوبین مکتوب شریف
وصول یافت آدمی چونکہ جامع ترین موجود است و بواسطہ ہر جزوے از اجزائے او تعلقی
و گرفتاری در روے بموجودات متکثرہ پیدا است پس فی الحقیقت جامعیت او باعث دوری
او از جناب قدس خداوندی جل سلطانہ از ہمہ بیش گشت و تعلقات متعددہ سبب محرومی
او از ہمہ زیادہ آمد و اگر بتوفیق ایزدی عزّ شانہ خود را ازین تعلقات پراگندہ جمع سازد و رجوع
تمہ بقری نماید فقد فاز فوزا عظیما و الا فقد ضل ضلالا بعیدا بہترین موجودات بواسطہ
جامعیت چونکہ انسان است بدترین مخلوقات بواسطہ جامعیت ہم اوست آئینہ او
بواسطہ جامعیتش اتم است اگر روبعالم دارد از ہر چہ گویند مکدر تر است و اگر روبحق سبحانہ
و تعالی دارد مصفا است و از ہمہ بیش نماست کمال آزادی او در نفس این تعلقات عامہ
محمد رسول اللہ است صلی اللہ تعالی علیہ و علی آلہ وسلم و بعد ازین انبیاء و اولیاء دیگر علی تفاوت
درجاتہم صلوات اللہ و تسلیماتہ علی نبینا و علیہم و علی اتباعہم اجمعین الی یوم الدین
رزقنا اللہ سبحانہ و ایاکم فناء عن ہذہ التعلقات بحرمۃ النبی المصطفی الممدوح
بقولہ سبحانہ و تعالی ما زاغ البصر و ما طغی علیہ و علی آلہ من الصلوات اتمہا

وَمِنَ التَّسْلِيمَاتِ اَكْمَلُهَا زِيَادَه بِرِين مُوجِبِ اِمْلَال اَسْت وَالسَّلَامُ وَالْاِكْرَام

مکتوب (۱۳۰) صدی و سی ام

باسم

بکمال الدین صدور یافته در بیانِ آنکه تلوینات احوال را چندان اعتبارے نیست حصولِ مقصدِ هیچونی و بیچگونی باید کرد و تلوینات احوال را چندان اعتبار نیست بآن مقید نباید شد که چه آمد و چه رفت و چه گفت و چه شنود مقصود دیگر است که از گفت و شنود و دید و شهود منزه و مبرا است طفلانِ سلوک را بآن خوز و مویز نسلی میدهند همت بلند باید داشت کار دیگر است اینها همه خواب و خیال است در خواب اگر کسے خود را پادشاه دید نفس الامر پادشاه نیست اما این خواب امیدواری می بخشد در طریقِ نقشبندیه قدس الله تعالی اسرارهم قلب را اعتبار نمی دهند این بیت در کتبِ ایشان نوشته اند بیت چو غلامِ آفتابم همه از آفتاب گویم ۰ نه شبم نه شب پرستم که حدیثِ خواب گویم ۰ اگر حالی از احوال بیاید در رود جای شادی و غم نیست منتظرِ حصولِ مقصودِ هیچونی و بیچگونی باید بود والسلام ۰

مکتوب (۱۳۱) صدو سی و یکم

نجواجه محمد اشرف کابلی صدور یافته در بیانِ علو شانِ طریقهٔ حضرتِ خواجهگان قدس الله تعالی اسرارهم و شکایت از حالِ جماعه که درین طریقه علیه اعدائیت نموده اند و آنرا تکمیلِ این طریقه دانسته اند الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی سید المرسلین و آله الطاهرین اخوی ارشدی خواجه محمد اشرف شرفه الله سبحانه بتشریفاتِ اولیائه الکرام بداند که طریقهٔ حضرتِ خواجهگان قدس الله تعالی اسرارهم اقرب طرقِ موصله است و نهایتِ دیگران

در بدایتِ این بزرگواران مندرج و نسبتِ ایشان فوقِ همه نسبتها است اینهمه بواسطهٔ
آنست که درین طریق التزامِ سنّت است و اجتناب از بدعت مهما امکن عمل بر خصت تجویز
نمی نمایند اگرچه بظاهر در باطن نافع یابند و عمل بعزیمت از دست نمیدهند اگرچه بصورت
در سیرت متضرر دانند احوال و مواجید را تابعِ احکامِ شرعیه ساخته اند و اذواق و معارف را خادمِ
علومِ شرعیه دانسته جواهرِ نفیسهٔ شرعیه را در رنگِ طفلان بجوز و مویز وجد و حال عوض نمیکنند
و بترهاتِ صوفیه مغرور و مفتون نمیگردند از نقص بفضل نمیگرایند و از فتوحاتِ مدنیه بفتوحاتِ
مکیه التفات نمیکنند حالِ ایشان بر دوام است و وقتِ ایشان بر استمرار آن تجلی ذاتی که دیگران
را کالبرق است این بزرگواران را دائمی است حضوریه غیبت و بقائے آن باشد نزدِ
این عزیزان از حیز اعتبار ساقط است رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللهِ اما فهم
هر کس بمذاقِ این اکابر نرسد نزدیک است که قاصران این طریقهٔ علیه نیز از بعضی کمالاتِ
ایشان انکار نمایند بیت قاصرے گر کند این طائفه را طعن قصور ۔ حاشَ لله که
برآرم بزبان این گله را ۔ آرے بعضی از خلفائے متاخرینِ این طریقهٔ علیه درین طریق نیز
احداثها نموده اند و روشِ اصلِ اکابر را از دست داده جمعے از مریدانِ ایشان اعتقاد آنداشتند
که باین محدثات تکمیلِ این طریقه نموده اند حاشا وکلا کَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ بلکه
در تخریب و تضییع آن کوشیده اند افسوس هزار افسوس بر بعضی از بدعتها که در سلاسلِ دیگر اصلا
موجود نیست درین طریقهٔ علیه احداث نموده اند نمازِ تهجد را بجماعت می گزارند از اطراف و جوانب
در آن وقت مردم از برائے نمازِ تهجد جمع میگردند و بجمعیتِ تمام ادا می نمایند و این عمل مکروه است
بکراهتِ تحریمیه جمعے از فقها که مدعی شرطِ کراهت داشته اند جوازِ جماعتِ نفل را مقید بناحیهٔ
مسجد ساخته زیاده از ده کس را باتفاق مکروه گفته اند و ایضا نمازِ تهجد را باین وضع سیزده رکعت

میدانند که دوازده رکعت را ایستاده میگزارند و دو رکعت را نشسته تا حکم یک رکعت پیدا کند و بآن سیزده رکعت گردد نه چنین است حضرت پیغمبر ما علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات که گاهی سیزده رکعت ادا فرموده اند و گاهی یازده و گاهی هفت نماز تهجد همراه وتر حکم فردیت پیدا کرده است نه آنکه دو رکعت قعود را حکم یک رکعت قیام داده اند منشا امثال این علم و عمل عدم تتبع سنت سنیه مصطفویه است علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة عجب است در بلاد علما که ماوای مجتهدین است علیهم الرضوان این قسم محدثات رواج یافته باآنکه ما فقیران علوم اسلامیه را از برکات ایشان استفاضه مینمائیم والله سبحانه الملهم للصواب فرد اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم * که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است ولسلام

مکتوب صدی و دوم (۱۰۲)

بملا محمد صدیق بدخشی صدر یافته در اجتناب از صحبت ارباب غنا و ترغیب بر صحبت فقرا در ایراد آنکه کناسی فقرا به از صدر نشینی اغنیا است ربنا لا تزغ قلوبنا بعد اذ هدیتنا وهب لنا من لدنک رحمة انک انت الوهاب آے برادر ظاهر از صحبت فقرا دل تنگ گشته مجلس اغنیا اختیار کرده اید بسیار بد کرده اید امروز اگر چشم شما پوشیده است فردا خواهند کشاد و غیر از ندامت فائده نخواهد کرد و خبر شرط است آے بوالهوس امر تو از دو حال خالی نیست در مجلس اغنیا جمعیت خواهند داد یا نه اگر دهند بد و اگر ندهند بدتر اگر دهند استدراج است عیاذا بالله سبحانه من ذلک و اگر ندهند خسر الدنیا والآخرة نشان حال کناسی فقرا به از صدر نشینی اغنیا است امروز این سخن معقول شما شود یا نشود آخر معقول خواهد شد و فائده نخواهد داشت آرزوے طعام چرب و تمناے لباس فاخر شما را درین بلا انداخت هنوز هم هیچ نرفته است فکر را اصلاح بکنید

بیاے مصدری و کناس بالفتح و تشدید نون و سین مهملة آنکه خانه اش خانه مردم روبه و آرامگاه روب گویند پس کناسی یعنی ملاک روبهان بود ۱۲

وہرچہ از حق سبحانہ وتعالیٰ مانع آید آن را دشمن دانستہ از و فرار نمائید و حذر کنید اِنَّ مِنْ
اَزْوَاجِکُمْ وَاَوْلَادِکُمْ عَدُوًّا لَّکُمْ فَاحْذَرُوْهُمْ نص قاطع است حقوقِ صحبت بر آن
وہشت کہ یک مرتبہ بشما نصیحتے کردہ شود بعمل در آرید یا نہ من از اول میدانستم از فضولہای
شما کہ استقامت بر فقرہا بین وضع دشوار است شعر وَقَدْ کَانَ مَا خِفْتُ اَنْ یَّکُوْنَا
اِنَّا اِلَی اللّٰہِ رَاجِعُوْنَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی
عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالتَّحِیَّاتُ اَتَمُّہَا وَاَکْمَلُہَا مَنْ از فطرت و
استعدادِ شما توقع دیگر داشتم جوہرِ نفیس را شما در گرین انداختید اِنَّا لِلّٰہِ وَاِنَّا اِلَیْہِ رَاجِعُوْنَ

مکتوب صدی و سوم

نیز بملا محمد صدیق صدر یافتہ در بیان آنکہ فرصت را غنیمت باید شمرد و وقت را عزیز
باید داشت مکتوبیکہ بدست قاصد ارسال داشتہ بودند رسید فرصت را غنیمت باید شمرد و وقت
را عزیز باید داشت از رسوم و عادات کارے نمیکشاید و از تحمل و تعلل جز خسارت و حرمان
نمی افزاید مخبرِ صادق علیہ وعلی اٰلہ من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات
اکملہا فرمود ہلاک المسوفون سوف افعل گویندگان ہلاک شدند عمر موجود را صرف امر
موہوم نمودن و موہوم را از برائے موجود نگاہ داشتن بسی مستکرہ است باید کہ بقدرِ وقت
مصروفِ امر اہم گردد و وصیۃ از برائے مدخرات لا یغنی مذخر باشد حق سبحانہ وتعالیٰ ذرۂ
بے آرامی بدہد کہ از آرام بما سوائے او تعالیٰ بجائے میسر گردد گفت و گو ما حصل ندارد سلامتے
قلب می طلبند فکر را اصل باید کرد و ادرکنی را اعراضے تام باید نمود بیت ہرچہ جز عشقِ خدائے
احسن است ۔ گر شکر خوردن بود جان کندن است ۔ ما علی الرسول الا البلاغ ۔ ۔

۱۲ سوائے باغ باشد دلیس ۱۲

۱۲ یعنی ہیچ کس را نقصان نباشد و نباید بعید وعدہ ادائے آن کردہ باشد ۱۲ غ

مکتوب (۱۳۴) وسی و چہارم

نیز بملا محمد صدیق صدور یافتہ در منع از تسویف حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ در مدارجِ قرب عروجات بے اندازہ کرامت فرماید بحرمتِ سیدِ المرسلین علیہ وعلیہم وعلیٰ آلہ الصلوات و التسلیمات آنہا محبت آثار الوقت سیف قاطع معلوم نیست تا فروا فرصت دہند یا نہ امرِ اہم را امروز باید کرد و غیر اہم را بر فردا باید انداخت حکمِ عقل اینست نہ عقلِ معاش بلکہ عقلِ معاد زیادہ برین چہ نویسد والسلام

مکتوب (۱۳۵) سی و پنجم

اصل	ترجمہ از مصحح
هٰذَا الْمَكْتُوبُ أُرْسِلَ إِلَى الْمُخْلِصِ الصَّدِيقِ مُحَمَّدِ الصِّدِّيقِ فِي بَيَانِ مَرَاتِبِ الْوِلَايَةِ عَامَّةً كَانَتْ أَوْ خَاصَّةً مَعَ بَعْضِ خَوَاصِّ الْخَاصَّةِ اعْلَمْ أَنَّ الْوِلَايَةَ عِبَارَةٌ عَنِ الْفَنَاءِ وَالْبَقَاءِ وَهِيَ إِمَّا عَامَّةٌ أَوْ خَاصَّةٌ وَنَعْنِي بِالْعَامَّةِ مُطْلَقَ الْوِلَايَةِ وَبِالْخَاصَّةِ الْوِلَايَةَ الْمُحَمَّدِيَّةَ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ وَالْفَنَاءُ فِيهَا أَتَمُّ وَالْبَقَاءُ أَكْمَلُ وَمَنْ شَرَّفَ بِهٰذِهِ	مکتوب صد و سی و پنجم بصدق مخلص محمد صدیق صدور یافتہ در بیان ولایت عامہ باشد ان ولایت یا خاصہ با بیان بعضے از خصائص خاصہ بدان کہ ولایت عبارتست از فنا و بقا و آن دو نوع است عامہ و خاصہ و مراد ما از ولایتِ عامہ مطلق ولایت است و از ولایت خاصہ ولایتِ محمدیہ است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ و فنا در ولایت خاصہ اتم است و بقا در وی اکمل و ہر کہ مشرف گشت

النِّعْمَةِ الْعُظْمٰى فَقَدْ كَانَ جِدُّهٗ لِلطَّاعَةِ
وَانْشَرَحَ صَدْرُهٗ لِلْاِسْلَامِ وَاطْمَأَنَّ نَفْسُهٗ
فَرَضِيَتْ عَنْ مَوْلَاهَا وَرَضِيَ مَوْلَاهَا
عَنْهَا وَسَلِمَ قَلْبُهٗ لِمُقَلِّبِهٖ وَتَخَلَّصَ رُوْحُهٗ
كُلِّيَّةً اِلٰى مُكَاشَفَةِ حَضْرَتِ صِفَاتِ اللَّاهُوْتِ
وَشَاهَدَ سِرُّهٗ مَعَ مُلَاحَظَةِ الشُّيُوْنِ وَالْاِعْتِبَارَاتِ
وَفِيْ هٰذَا الْمَقَامِ شُرِّفَ بِالتَّجَلِّيَاتِ الذَّاتِيَّةِ
الْبَرْقِيَّةِ وَتَحَيَّرَ خَفِيَّهٗ لِكَمَالِ
التَّنَزُّهِ وَالتَّقَدُّسِ وَالْكِبْرِيَاءِ
وَاتَّصَلَ اَخْفَاهُ الِّصَالًا
بِلَا تَكَيُّفٍ وَضَرْبٍ مِّنَ الْمِثَالِ
* هٰذَا + مصرعه
* هَنِيْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِيْمِ نَعِيْمُهَا *
وَمِمَّا يَنْبَغِيْ اَنْ يُّعْلَمَ اَنَّ الْوِلَايَةَ الْخَاصَّةَ
الْمُحَمَّدِيَّةَ عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ
وَالتَّحِيَّةُ مُتَمَيِّزَةٌ عَنْ سَائِرِ مَرَاتِبِ الْوِلَايَةِ فِيْ
طَرَفَيِ الْعُرُوْجِ وَالنُّزُوْلِ اَمَّا فِيْ طَرَفِ الْعُرُوْجِ
فَلِاَنَّ فَنَاءَ الْاَخْفٰى وَبَقَاءَهٗ مُخْتَصَّانِ بِتِلْكَ
الْوِلَايَةِ الْخَاصَّةِ وَعُرُوْجَ سَائِرِ الْوِلَايَاتِ اِلَى الْاَخْفٰى اِنَّمَا

باین نعمتِ عظمٰی بدرخش بلا تعجب بطاعتِ حق سبحانہ
وتعالیٰ منقاد گردید وصدرِ وے از برائے اسلامِ حقیقی
انشراح یافت ونفسِ او از امارگی ولوامگی
مخلصی یافتہ باطمینان رسید پس وے از مولائے
خویش حق جل وعلا راضی گشت ومولائے وے
از وی راضی شد وقلبِ وے مر مقلبِ قلب را صحیح وسالم
ماند وروحِ او کلیۃً بمکاشفۂ حضرتِ صفاتِ لاہوت
واصل گشت وسرِّ وے بمقامِ مشاہدہ بلوغ یافت
با ملاحظہ شیون واعتبارات واندرین مقام تجلیاتِ
ذاتیہ برقیہ نیز مشرف گردید وخفی وی بسببِ کمالِ
تنزہ وتقدس وکبریا مطلوبِ حقیقی متحیر ماند و
اخفائی وی را اتصالی بے تکیف وبیقیاس بحصول
انجامید ہذا مصرع ہنیئًا لارباب النعیم نعیمہا
ومیباید دانست کہ ولایتِ خاصہ محمدیہ علی صاحبہا
الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ متمایز است وباین
از تمامیِ مراتبِ ولایت در ہر دو طرفِ عروج ونزول
اما در طرفِ عروج پس زیرا کہ فنائے اخفی وبقائے آن
مختص است باین ولایتِ خاصہ وعروج در
سائرِ ولایات تا بخفی است فقط باتفاوتِ درجات

يَعْنِي أَنَّ عُرُوجَ بَعْضِ أَرْبَابِ الْوِلَايَاتِ
إِلَى مَقَامِ الرُّوحِ وَعُرُوجَ الْبَعْضِ إِلَى السِّرِّ
وَعُرُوجَ الْبَعْضِ الْآخَرِ إِلَى الْخَفِيِّ وَهُوَ أَقْصَى
دَرَجَاتِ الْوِلَايَةِ الْعَامَّةِ وَلَمَّا فِي طَرَفِ
النُّزُولِ فَلِأَنَّ لِأَجْسَادِ الْأَوْلِيَاءِ الْمُحَمَّدِيَّةِ
عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ نَصِيبًا
مِنْ كَمَالَاتِ دَرَجَاتِ تِلْكَ الْوِلَايَةِ لِمَا أَنَّهُ ﷺ
أُسْرِيَ لَيْلَةَ الْمِعْرَاجِ بِالْجَسَدِ إِلَى مَا شَاءَ اللَّهُ
تَعَالَى وَعُرِضَ عَلَيْهِ الْجَنَّةُ وَالنَّارُ وَأُوحِيَ إِلَيْهِ
مَا أُوحِيَ وَشُرِّفَ تَمَّةَ بِالرُّؤْيَةِ الْبَصَرِيَّةِ
وَهٰذَا الْقِسْمُ مِنَ الْمِعْرَاجِ مَخْصُوصٌ بِهِ
عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ وَلِأَوْلِيَائِهِ الْمُتَابِعِينَ
بِهِ كَمَالَ الْمُتَابَعَةِ السَّالِكُونَ تَحْتَ قَدَمِهِ
لَهُمْ أَيْضًا نَصِيبٌ مِنْ هٰذِهِ الْمَرْتَبَةِ الْمَخْصُوصَةِ
مصرع وَلِلْأَرْضِ مِنْ كَأْسِ الْكِرَامِ نَصِيبٌ
غَايَةُ مَا فِي الْبَابِ أَنَّ وُقُوعَ الرُّؤْيَةِ فِي الدُّنْيَا
مَخْصُوصٌ بِهِ عَلَيْهِ الصَّلَوٰةُ وَالسَّلَامُ وَالْحَالَةَ
الَّتِي حَصَلَتْ لِأَوْلِيَائِهِ الَّذِينَ تَحْتَ
قَدَمِهِ لَيْسَتْ بِرُؤْيَةٍ وَالْفَرْقُ بَيْنَ الرُّؤْيَةِ

اینہا یعنی بعضے را از ارباب ولایات عروج
صرف تا بمقام روح است و بعضے دیگر را تا بمقام
خفی و این اعلے مراتب ولایت عامہ است و اما
در طرف نزول پس زیرا کہ اجساد اولیاء امت محمدیہ
را علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نصیبے است
از کمالات درجات این ولایت چہ آنحضرت را صلے اللہ
علیہ وآلہ وسلم بجسد شریف بسیر کنانیدہ شد
در شب معراج تا بمکانے کہ خواست حق تعالے
و عرض کردہ شد بر وے جنت و نار و وحی نمودہ شد
بسوئے او آنچہ وحی نمودہ شد و مشرف شد آنجا
برویت بصری و این نوع از معراج مخصوص است
بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام و مر اولیاء را کہ متابع
اند ویرا بکمال متابعت و سالکند زیر قدم وی نیز
نصیبے است از این مرتبہ مخصوصہ ع وللارض
من کأس الکرام نصیب * غایۃ ما فی الباب
است کہ وقوع این رویت در دنیا مخصوص است
بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام و حالتیکہ حاصل
است مر اولیاء را کہ زیر قدم وے اند رویت
نیست و فرق میان رویت و آن حالت

* بعید اور قال العلی القاری فی شرح الشکوٰۃ فقال کما سیأتی المذہب المحاصل ان الراجح عند اکثر العلماء ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم رأی ربہ

وَتِلْكَ الْحَالَةُ كَالْفَرْقِ بَيْنَ الْأَصْلِ وَالْفَرْعِ وَالشَّخْصِ وَالظِّلِّ وَلَيْسَ أَحَدُهُمَا عَيْنَ الْآخَرِ ۔	در رنگِ فرق است میان اصل و فرع و شخص و ظل و نیست ہیچ یکے ازین ہر دو عین دیگرے ۔

مکتوب صدی و ششم (۱۳۶)

نیز بملا محمد صدیق صدور یافتہ در منع از تسویف و تاخیر در تحصیلِ مطلوبِ حقیقی مکتوبِ مرغوب وصول یافت چون قاصد اواخرِ عشرۂ متبرکہ رسید بعد از مضیِ آن بجوابِ کتابہا پرداخت جوابِ کتابِ خانسخانان و جوابِ کتابتِ خواجہ عبد الصمد را نیز نوشتہ فرستادہ است ملاحظہ خواہند نمود در فتنِ شما درین دفعہ بلشکرِ معقولِ فقیر نخیزد و تا حکمت چہ باشد والامر عند اللہ سبحانہ ملاحظہ فرمایند کہ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ از کمالِ کرم قوتِ یومیہ عطا فرمودہ است این را غنیمت شمردہ فکرِ کارِ خود باید کرد نہ آنرا وسیلۂ قوتِ دیگر باید ساخت کہ کار بہ تسلسل میکشد در درویشی طولِ امل کفر است و معاملۂ تخلیص از قرض معلوم نیست کہ از خواجگی صورتے پیدا کند و اگر اشتباہی دارند باید بخواجگی چیزے نوشت منقح و صریح اگر او در جواب ہم منقح بنویسد و وعدۂ موکد مفہوم شود باین نیت بروند اما علاجِ تسویف و تاخیر چہ باشد ہر چہ بکنند زود تر بکنند کہ فرصت بسیار غنیمت است

مکتوب صدی و ہفتم (۱۳۷)

بحاجی خضر افغان صدور یافتہ در علوِ شانِ اداے نماز کہ منوط است کمالِ آن بنہایت النہایت و ما ینا سب ذالک مکتوبِ مرغوب رسید مضمون بوضوح پیوست الحمد للہ در عبادات و رفعِ کلفت در ادائے آنہا از اجلِ نعمِ حق است سبحانہ خصوصاً در ادائے صلوٰۃ کہ غیر منتہی را میسر نیست

علی الخصوص ادائے فرائض صلوٰۃ زیرا کہ در ابتداء نہایت باداء صلوٰۃ نافلہ مُلتذ میسازند و در نہایت النہایت این نسبت بفرائض منبوط میگردد و در اداء نوافل خود را بیکار میدانند کار عظیم نزد ادائے فرائض است پس مصرع این کار دولت است کنون تا کرا رسد ۔ باید دانست التذاذیکہ در حین اداء صلوٰۃ دست میدہد نفس را اصلاً در ان حظی نیست و در عین این التذاذ او در نالہ و فغان است سبحان اللہ چہ رتبہ ایست مصرع ھنیئاً لارباب النعیم نعیمہا ۔ امثال ما مردم بوالہوس را گفت و شنود این سخنان ہم مغتنم است مصرع بارے بہ ہیچ خاطر خود شاد میکنم و نیز بدانند کہ رتبہ نماز در دنیا در رنگ رتبہ رویت است در آخرت نہایت قرب در دنیا در نماز است و نہایت قرب در آخرت در عین رویت است و بدانند کہ سائر عبادات وسائل اند برائے نماز و نماز از مقاصد است والسلام والاکرام

مکتوب (۱۳۸) صد و سی و ہشتم

بشیخ بہاء الدین

بشیخ بہاء الدین سرہندی صدور یافت در مذمت دنیای دنیہ و اجتناب از صحبت اربابِ دنیا

فرزندے ارشدے باین دنیہ مبغوضہ خرسند نباشد و سرمایہ دوام اقبال را بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ از دست ندہد فکر باید نمود کہ چہ چیز میفروشد و چہ چیز میخرد آخرت را بدنیا عوض نمودن و از حق سبحانہ بخلق باز ماندن از سفاہت و بیخردی است جمع دنیا و آخرت از قبیل جمع اضداد است ما احسن الدین والدنیا لو اجتمعا ازین دو ضد ہر کدام را اختیار کند و بگیرد خواہد خورد البتہ و شد عذاب آخرت ابدی است و متاع دنیا قلیل است و دنیا مبغوضہ حق است سبحانہ و آخرت مرضیہ او تعالیٰ و تقدس عش ما شئت فانک میت ۔ و الزم ما شئت فانک مفارقہ ۔ آخر زن و فرزند را میباید گذاشت و تدبیر اینہا را بحق سبحانہ باید سپرد

وامروز خود را مُرده باید انگاشت و مهمات اینها را باو تعالی باید تفویض نمود و از ان جمله
و اولادکم عدو لکم فاحذروهم نص قاطع است اگر شنیده باشد خواب خرگوش تا چند
خواهد بود آخر چشم باید کشود صحبت اهل دنیا و اختلاط با ایشان سم قاتل است کشته این سم بموت
ابدی گرفتار است العاقل تکفیه الاشارة فکیف التصریح مع المبالغة والتاکید لقمه چرب
ملوک در از دیاد مرض قلبی میکوشد فکیف الفلاح والنجات الحذر الحذر من آنچه
شرط بلاغت است با تو میگویم * تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال * فر من صحبتهم کفرک ما تفر
من الاسد فانه یوجب الموت الدنیوی وهو قد یفید فی الاخرة واختلاط الملوک
یوجب الهلاک الابدی والخسارة السرمدی فایاک وصحبتهم وایاک ولقمتهم وایاک
ومحبتهم وایاک ورویتهم وقد ورد فی الخبر الصحیح من تواضع غنیا لغناه ذهب ثلثا
دینه باید اندیشید که این تواضع و چاپلوسی بهر غنا و ایشان است یا چیز دیگر شک نیست که از جهت غناء ایشان است و نتیجه آن ذهاب دو
ثلث دین است فاین انت من الاسلام واین انت من النجات این همه مبالغه و ابرام بواسطه
آنست که میداند که لقمه چرب و صحبت ناجنس دل آن فرزند را از تذکر مواعظ و تعقل نصایح در پرده
انداخته باشد بکلمه و کلام متاثر نخواهد شد فالحذر الحذر من صحبتهم والحذر الحذر من رویتهم
والله سبحانه الموفق نجانا الله سبحانه وایاکم مما لا یرضی عنه ربنا المتعالی بحرمة سید
البشر الممدوح بما زاغ البصر علیه وعلی اله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها

مکتوب (۱۳۹) صدی و نهم

والسلام

بجعفر بیگ نهانی صدور یافته در بیان آنکه جماعه بیدولتان که طعن در اهل الله مینمایند انچه
دنکوهش آن جماعه مجوز است بلکه مستحسن التفات نامه گرامی مشرف ساخت حق سبحانه

پیغمبر ؛ تو در تشنگی جان کم شده و پرسش نمودن پیغمبر ؛ اسلام نمودن آنی ۱۲

وتعالیٰ ایشان را سلامت دارد که تفقدِ احوالِ فقرا میفرمایند و حضور و محبت را یکسان میدارند
مخدوما کفارِ قریش چون از کمالِ نبی سعادتی در بجو و نکوهشِ اهلِ اسلام مبالغه نمودند حضرت
پیغامبر علیه و علی آله الصلوٰة والسلام بعضے از شعرائے اسلامیه امر فرمودند که بهجوِ کفار بگوشمار نمایند
آن شاعر در حضورِ آن سرور علیه و علی آله من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها بالائے
منبری برآمد و اشعارِ هجویه کفار برملا میخواند آن سرور میفرمودند که روح القدس با اوست مادامیکه
بهجوِ کفار میکند ملامت و ایذا خلق او مغتنمِ عشق است اللهم اجعلنا منهم بحرمة

سیدِ المرسلین علیه و علیهم و علی آله الصلوات والتسلیمات

مکتوب (۱۴۰) وچهلم صد

بملا محمد معصوم کابلی صدور یافته در بیانِ آنکه رنج و محنت از لوازمِ محبت است محبت آثار رنج و محنت
از لوازمِ محبت است اختیارِ فقر و درد و غم لابد است **بیت** غرض از عشق تو ام چاشنی درد و غم است
ورنه زیرِ فلک اسبابِ تنعم چه کم است ✦ دوست آوارگی میخواهد تا از غیر او بکلیه انقطاعی حاصل
گردد اینجا آرام و بے آرامی است و ساز و سوز است و قرار در بیقراری و راحت در جراحت درین
مقام فراغت طلبیدن خود را در محنت انداختن است تمامِ خود را بمحبوب باید سپرد هرچه از و
بیاید به اشدِ رضا باید قبول کرد و ابرو نباید پیچید طریقِ زندگانی درین وضع است تا توانید
استقامت ورزید والا فتور در قفا است مشغولیِ شما خوب شده بود اما پیش از قوت بضعف
کشیدنِ غم نیست اگر اندکے خود را ازین تردد دولت جمع سازند بهتر از پیشتر خواهد شد باید که این
اسبابِ تفرقه را عینِ اسبابِ جمعیت دانند تا توانند کارے کرد والسلام ✦

مکتوب صد (۱۴۱) و چهل و یکم

ملا محمد قلیج صدور یافته در بیانِ آنکه عمدهٔ این کار محبت و اخلاص است حضرتِ حق سبحانه و تعالی ترقیات کرامت فرماید بحرمتِ سید المرسلین علیه و علیهم و علی آله الصلوات و التسلیمات از احوالِ قلبی گاهے نمینویسند که چه صورت دارد البته ازان باب نیز چیزے مینوشته باشند که موجبِ توجهِ غائبانه است عمدهٔ این کار محبت و اخلاص است اگر الحال ترقی مفهوم نشود غم نیست چون استقامت و اخلاص است امید است که کارِ دین بسلامت میسر گردد و السلام

مکتوب صد (۱۴۲) و چهل و دوم

ملا عبد الغفور سمرقندی صدور یافت در بیانِ آنکه از نسبتِ این بزرگواران اگر اندک بدست افتد اندک نیست مکتوبِ شریف کاز روئے التفات ارسال داشته بودند رسید محبتِ فقرا و توجهِ بیحد طائفه از اجلِ نعمِ خداوندیست جل سلطانه از حضرتِ حق سبحانه و تعالی استقامت بران مسئول و مرجو است نیازیکه بدرویشان فرستاده بودند نیز وصول یافت فاتحهٔ سلامت خوانده شد طریقه که اخذ کرده بودند و نسبتی که ازانجا فراهم رسیده بود ازان مقوله هیچ ذکر نیافته معلوم شد که در آن فتورے رفته باشد بیت یکچشم زدن خیالِ لو پیش نظر ✤ بهتر ز صد وصالِ خوبرویان همه عمر ✤ از نسبتِ این بزرگواران اگر اندک بدست افتد اندک نیست زیرا که نهایتِ دیگران مبدأ ایشان مندرج است مصرع قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا ✤ اما ازین فتور غم نیست چون رشتهٔ محبت بحمدالله این نسبت قوی است فرجی که مکرر پوشیده شده است ارسال داشته شد گاه گاه آن را بپوشند و باداب نگاهدارند که فوائد بسیار ازان متوقع است هر گاه آن جامه را بپوشند

بسی سی حال این معنی محقق شد بحمد الله تعالی ✤ که یکدم با ضد ابدون بهاز ملک سلیمانی ✤

باوضو بپوشند وتکرارِ سبق نمایند امید است کہ جمعیتِ تمام روز دہد ہر گاہ چیزی نویسند باید کہ اوّل
از احوالِ باطنِ خود نویسند کہ احوالِ ظاہر بے احوالِ باطن از حیز اعتبار ساقط است مصرع
از ہر چہ میرود سخنِ دوست خوش تر است ۔ ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی متابعۃ سیدِ
البشرِ المطہرِ عن زیغ البصرِ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ظاہرًا وباطنًا
مصرع کار انیست وغیر ازین ہمہ ہیچ ۔

مکتوب (۱۴۳) صد و چہل و سیوم

بملا شمس صدور یافت در بیانِ آنکہ موسمِ جوانی را غنیمت شمردہ بلہو ولعب صرف نکنند محبت
فقرا مولانا شمس موفق باشد کہ موسمِ جوانی را غنیمت شمردہ بلہو ولعب صرف نکنند وبجز و موز
عوض ننمایند کہ آخر غیر از ندامت وپشیمانی امرے دیگر نخواہد بود وسود نخواہد داشت خبر شرط است
بہنج وقت نماز بجماعت ادا نماید وحلال را از حرام امتیاز کند طریقِ نجاتِ اخروی متابعتِ صاحبِ
شریعت است علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات تلذذات فانیہ ونعمات ہالکہ
منظورِ نظر نباشد واللہ سبحانہ الموفق للخیرات

مکتوب (۱۴۴) صد و چہل و چہارم

بحافظ محمود لاہوری صدور یافت در بیانِ معنی سیر وسلوک وبیانِ سیر الی اللہ وسیر فی اللہ
وہو سیر دیگر کہ بعد ازین دو سیر است ۔ حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ در مدارجِ کمالات ترقیات
بے اندازہ کرامت فرماید بمحمد سیدِ البشرِ المطہرِ عن زیغ البصرِ علیہ وعلی الہ الصلوات
والتسلیمات مصرعہ از ہر چہ میرود سخنِ دوست خوشتر است ۔ سیر وسلوک عبارت از

مصراع ۔ ع

ہذا لکہ شیونات الٰہی فرع اند مر ذات حق شانہ و صفات او تعالیٰ متفرع بر شیونات اند و اسما کالخالق والرازق متفرع بر صفات و افعال متفرع بر اسما و سائر موجودات متائج افعال و متفرع بر کنہا است پس شیون دیگر است و صفات دیگر و اول عین ذات اند و ثانیہ زائد بر ذات اند و خارج و من لم یطلع علی ہذا الفرق زعم ان الشیون ہی الصفات فحکم بعینیۃ الصفات مع الذات کالشیون فلزمہ انکار ما علیہ اہل الحق من زیادۃ الصفات ۱۲ معارف لدنیہ مع اختصار۔

حرکت[1] در علم است کہ از مقولہ کیف[2] است حرکتِ[3] اینی اینجا گنجایش ندارد و پس سیر[4] الی اللہ عبارت از حرکتِ علمیہ است کہ از علمِ اسفل بہ علمِ اعلا میرود و ازان اعلا باعلائے دیگر الی ان ینتہی الی علم الواجب تعالیٰ بعد طی علوم الممکنات کلہا و زوالہا باسرہا و ہذہ الحالۃ ہو المعبر بالفناء و سیر فی اللہ عبارت از حرکتِ علمیہ است در مراتبِ وجوب از اسما و صفات و شیون[5] و اعتبارات و تقدیسات و تنزیہات الی ان ینتہی الی المرتبۃ التی لا یمکن التعبیر عنہا بعبارۃ و لا یشار الیہا باشارۃ و لا تسمی باسم و لا تکنی بکنایۃ و لا یعلمہا عالم و لا یدرکہا مدرک و ہذا السیر مسمی بالبقاء و سیر عن اللہ باللہ کہ سیر ثالث است نیز عبارت از حرکتِ علمیہ است کہ از علمِ اعلی العلم اسفل فرود می آید و ازان اسفل باسفلِ دیگر الی ان یرجع الی الممکنات رجوع التہتری و ینازل عن علوم مراتب الوجوب کلہا و ہو العارف الذی نسی اللہ باللہ و رجع عن اللہ مع اللہ و ہو الواجد الفاقد و ہو الواصل الہجور و ہو القریب البعید و سیر رابع کہ سیر در اشیا است عبارت از حصولِ علومِ اشیا است شیئا فشیئا بعد زوالِ علومِ الاشیاء کلہا فی السیر الاول فالسیر الرابع مقابل للسیر الاول و السیر الثالث للسیر الثانی کما تری و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ از برای تحصیلِ نفسِ ولایت است کہ عبارت از فنا و بقا است و سیر ثالث و رابع از برای حصولِ مقامِ دعوت است کہ مخصوص بانبیاء مرسل است صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علی جمیعہم عموما و علی افضلہم خصوصا و تابعان را تحمل از مقامِ این بزرگواران علیہم الصلوات و التسلیمات نیز نصیب است کما قال تبارک و تعالیٰ قل ہذہ سبیلی ادعو الی اللہ علی بصیرۃ انا و من اتبعنی الیٰ آخرہ حدیث ہدایت و نہایت کہ مقصود از ذکرِ آن تنویہ و تشویقِ طلاب است ؎ بر شکر غلطیدای صفرائیان ۔ از برای کورے سودائیان ۔ و السلام علی من اتبع الہدی و التزم متابعۃ المصطفی علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و التسلیمات

[1] قولہ حرکت در علم الخ یعنی تغایر حرکت در علم بحسب تغایر معلوم است و الا حرکت در علم واحد است و ہو العلم الواجب تعالیٰ و تقدس و ہو عین ذاتہ و صفاتہ و شیونہ و اعتباراتہ و تقدیساتہ و تنزیہاتہ و الکون کلہا اکوان و الفنا و البقا و السیر و الطی و الاتصاف و الانفصال و الاقتران و الافتراق و التعلق و التخلق و الاتحاد و الانفراد و الاطلاق و التقید و الاحاطۃ و الشمول و الکلیۃ و الجزئیۃ و الکثرۃ و الوحدۃ و الاحدیۃ و الواحدیۃ و الظاہریۃ و الباطنیۃ و الاولیۃ و الآخریۃ و الجمعیۃ و الفرقیۃ و الصحو و السکر و التلوین و التمکین و الغیبۃ و الحضور و الہیبۃ و الانس و القبض و البسط و الہجر و الوصل و الجمع و التفرقۃ و الصحو و المحو و الاثبات و الصحو بعد المحو و المحو بعد الاثبات و الاثبات بعد المحو و الاثبات بعد الاثبات و المحو بعد المحو و الصحو بعد الصحو و الصحو بعد الصحو و الصحو بعد المحو و المحو بعد الصحو و الاثبات بعد الصحو و المحو بعد الاثبات و الصحو بعد الاثبات و الاثبات بعد الصحو و المحو بعد الصحو و الصحو بعد المحو و الاثبات بعد الم

مکتوب (۱۴۵) صد و چهل و پنجم

بملا عبدالرحمن مفتی صدور یافت در بیانِ آنکه مشایخ طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه قدس الله تعالیٰ اسرارهم ابتداءِ سیر از عالمِ امر اختیار کرده اند و در بیانِ سرِ عدمِ تاثر بعضے از مبتدیانِ این طریق بسرعت ثبتنا الله سبحانه وایاکم علی جادة الشریعة المصطفویة علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة ویرحم الله عبداً قال آمین مشایخِ طریقهٔ نقشبندیه قدس الله تعالیٰ اسرارهم ابتداءِ سیر از عالمِ امر اختیار کرده اند و عالمِ خلق را در ضمنِ آن سیر قطع مینمایند بخلافِ مشایخِ سایرِ طرق که ابتداءِ سیرِ ایشان از عالمِ خلق است بعد از طی عالمِ خلق قدم در عالمِ امر می نهند و بمقامِ جذبه میرسند لهذا طریقِ نقشبندیه اقربِ طرق آمد ولاجرم نهایتِ دیگران در بدایتِ ایشان مندرج گشت ع قیاس کن ز گلستانِ من بهارِ مرا جمعے باشند از طلابِ این طریقهٔ علیه که با آنکه ابتداءِ سیرِ ایشان از عالمِ امر است بسرعت متاثر نشوند والتذاذ و حلاوت که مقدمهٔ جذبه است بزودی پیدا نکنند وجهش آنست که عالمِ امر در ایشان نسبت بعالمِ خلق ضعیف افتاده است وبهمین ضعف سدِ راهِ سرعتِ تاثیر و تاثر شده واین بطورِ تاثرِ تازمانی متحقق است که عالمِ امر در ایشان بر عالمِ خلق قوت پیدا کند وامر منعکس گردد وعلاجِ این ضعف مناسبِ این طریقهٔ علیه تصرفِ تام است مر صاحبِ تصرفِ تام را و علاجیکه مناسبِ طرقِ دیگران است تقدیمِ تزکیهٔ نفس است وریاضات ومجاہداتِ شاقه که موافقِ شریعت واقع شوند علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة باید دانست که بطورِ تاثر علامتِ نقصانِ استعداد است گروهے باشند تامّ الاستعداد که باین بلا مبتلا گردند والسلام

مکتوب (۱۴۶) صد و چهل و ششم

سه سعید ہم فاضل ہم استعداد نیک بخت و سعادت جوینده و یاری خواهنده ۱۲

بشرف الدین حسین بدخشی صدور یافت در نصیحت بر تکرار سبق ۔ مکتوب فرزندے شرف الدین حسین وصول یافت لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ الْحَمْدُ وَلَهُ الْمِنَّةُ که بسعادتِ یادِ فقر مستعد اند سبق که گرفته بودند مکرر آن وقت را مغتنم دارند و فرصت را از دست ندهند مبادا اگر دفترِ فانیه از جا ببرد و ملمطراق زائله بحلاوت سازد

بیت همایند در زمین توانیست ۔ که تو طفلی و خانه رنگین است ۔

چه نعمتی است که حضرتِ حق سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰی بنده را در عنفوانِ شباب توفیقِ توبه کرامت فرماید و بران استقامت بخشد تا آن گفت که تنعماتِ تمامِ دنیا در جنبِ آن نعمت حکم شبنمی دارد در جنبِ دریائی عمیق چه آن نعمت موجب رضائے مولیٰ است سُبْحَانَهُ که فوقِ جمیعِ نعم است چه دنیوی و چه اخروی وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللّٰهِ اَكْبَرُ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ الْمُبَارَكَةُ

مکتوب (۱۴۷) صد و چهل و هفتم

بخواجه محمد اشرف کابلی صدور یافته در بیان آنکه گسستن بر پیوستن مقدم است یا پیوستن بر گسستن

حضرتِ حق سُبْحَانَهُ وَتَعَالٰی در مدارجِ کمال ترقیات کرامت فرماید بحرمتِ سیدِ المرسلین عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ اتمها جمعے از مشایخ طریقت قدس الله تعالیٰ اسرارهم گسستن را بر پیوستن مقدم داشته اند و جمعے دیگر ازین بزرگواران پیوستن را بر گسستن تقدیم داده اند و طائفه ثالث بتوقف رفته اند ابو سعید خراز گوید قدس سره تا نرهی نیابی تا نیابی نرهی ندانم کدام پیش بود راقم این سطور گوید گسستن و پیوستن در یکزمان متحقق میگردند جائز نیست که گسستن از پیوستن جدا شود و پیوستن بی گسستن هویدا گردد و غایة ما فی الباب اگر خفائی است

در تقدم ذاتی است و تعین علیه یکی مرد یگرے را شیخ الاسلام هروی قدس سرہ اختیار مذہب ثانی
مینماید و میفرماید کہ سبقت ازان طرف نخیزد بلی آنا ما می گوئیم کہ گستن را مقدم داشتہ اند انکار این
سبقت نمینمایند مر آنرا از پیوستن ظہور تام است و آن معانی سبقت بر ظہور مطلق نیست ظہور
مطلق مقدم باشد بر گستن در ظہور تام موخر ازان پس بریں تحقیق نزاع ایشان بلفظ راجع میگردد و اما
نظر بطائفہ اولی بلند ہمت کہ قلیل اند و در حیز اعتبار نمی آیند باید دانست کہ بریں توجیہ تقدم زمانی نیز
پیدا گشت فافہم واللہ سبحانہ الملہم للصواب بہر حال مظہر گستن و پیوستن باید شد کہ مرتبہ
ولایت منوط باین دو مرتبہ است و بدونہما خرط القتاد مرتبہ اولی مربوط بسیر الی اللہ است و
مرتبہ ثانی بسیر فی اللہ و مجموع این دو سیر مرتبہ ولایت و کمال میرسد علی تفاوت درجاتہا و دو سیر
دیگر از برای تکمیل است و وصول بدرجہ دعوت ع بانگ دوکردم اگر دردہ کست ۱۲ الی السلام

مکتوب (۱۴۸) صد و چہل و ہشتم

یعنی اندک از بسیار کہ مطلق است و مقدم اعتبار کردہ حکم بتقدم گستن

بملا صادق کابلی صدور یافتہ در بیان آنکہ صاحب بے بیحاصل است و در بیان آنکہ زنہار بتوسط
روحانیات مشائخ و امدادات ایشان مغرور نشوند کہ آن صور مشائخ فی الحقیقت لطائف شیخ
مقتدا است ۱۲ و مکتوب پی در پی رسید مکتوب اول از حصول خیری انبا نمود و مکتوب ثانی
از زشتگی و بیحاصلی الحمد للہ سبحانہ کہ عبرت مر خاتم را ست صاحب بے بیحاصل است و آنکہ خود را
بیحاصل دانست و اصل است مکرر بشما گفتہ شدہ است کہ زنہار بتوسط روحانیات مشائخ و امدادات
ایشان مغرور نشوید کہ آن صور مشائخ فی الحقیقت لطائف شیخ مقتدا است کہ بآن صور ظہور
نمودہ است قبلۂ توجہ را وحدت شرط است توجہ را پراگندہ ساختن موجب خسران است عیاذا
باللہ سبحانہ ثانیا آنکہ مکرر و مکرر بشما گفتہ ایم کہ سررشتہ کار را مختصر بگیرید و بالسرعت سر انجام یابید

امرِ ضروری را گزاشته بامرِ لاطائل پرداختن از عقل و راندیش بسیار مستبعد است اما شما معتقدِ رائے خود اید سخن کس در شما کم است که مؤثر افتد شما دانید ما علی الرسول الا البلاغ

مکتوب (۱۴۹) صد و چهل و نهم

نیز بلا صادق کابلی صدور یافته در بیانِ آنکه هر چند مسبب الاسباب تعالی اشیا را بر اسباب مترتب ساخته است اما چه در کار که نظر بر سببِ معین دوخته شود نحوی مولانا محمد صادق عجب است که این همه خود را بعالمِ اسباب واگزاشته است هر چند مسبب الاسباب تعالی و تقدس اشیا را بر اسباب مترتب ساخته است اما چه در کار که نظر بر سببِ معین دوخته شود مصرع گر ز پے بسته شد ایدل دگری بکشاید این قسم کوته نظری بسیار بے مناسبتی میطلبد از امثالِ شما مردم بسیار مستحسن است ساعتی بحالِ خود فرو باید رفت و این شناعت را باید فهمید در کسوتِ فقرا اینهمه تلاش در تحصیلِ مفوضهٔ حق جل شانه چه بلا مستنکر است عجب است که این مشکوره را در نظرِ شما چه طور زیبا نموده اند در تحصیلِ امورِ ضروریه بقدرِ ضرورت باید کوشید تمام همت را بآن مصروف ساختن و عمر را در پے آن گزرانیدن سفاهت محض است فرصت بسیار غنیمت است هزار افسوس که آنرا کسے در تحصیلِ امورِ لاطائل صرف کند خبر شرط است ما علی الرسول الا البلاغ از گفته و شنودِ مردم آزار نگشند چیزها ایکه بشما نسبت میکنند هرگاه در شما نباشد هیچ غم نیست چه دولتی است که مردم کسے را بخداوندی فی الحقیقت نیک باشد اگر عکسِ این قضیه متحقق شود محلِ خطرست والسلام

مکتوب (۱۵۰) صد و پنجاهم

بخواجه محمد قاسم صدور یافته در بیانِ آنکه شایانِ مطلوبیت جز حضرت واجب الوجود تعالی و تقدس

سلہ یعنے دنیائے دنیہ عوض عمر گران نے تواند شد کہ از برائے او پراگندہ مشوہ ۱۲

نیست ؛ التفات نامۂ لغوی خواجہ محمد قاسم وصول یافت موجبِ فرحت گشت از تشتتِ
اوضاعِ دنیوی و تفرقِ احوالِ صوری دلتنگ نشوند کہ ادائی آن نمیکند زیرا کہ این نشاۂ
دمعرضِ فناست بمرضیِ حق سبحانہ و تعالیٰ میباید بسر بردن ضمن عسر یسر باشد یا یسر شایانِ
مطلوبیت را جز ذاتِ واجب الوجود نیست جلّ شانہٗ خصوصاً امثالِ شما مردم عزیز را
مع ذلک اگر بجدتی و کارے اشارت نمایند بمنت و سعی آن خواہد کوشید والسلام

مکتوب (۱۵۱) صد و پنجاہ و یکم

بنامِ

بمیر مومن بلخی صدور یافتہ در بیانِ بزرگی طریقۂ حضرات خواجگانِ قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم
و بیانِ معنی یاد داشت کہ مخصوص باین اکابر است مصراع از ہر چہ میرود سخنِ دوست خوشتر است
یاد داشت در طریقۂ حضراتِ خواجگان قدّس اللہ تعالیٰ اسرارہم عبارت از حضوری غیبت است
یعنی دوامِ حضورِ حضرتِ ذاتِ تعالیٰ و تقدّس بے تخلّلِ حجبِ شئونی و اعتباراتی و آگاہی حضور
و آگاہی غیبت یعنی وقتی حجب تمام مرتفع شوند و وقتے دیگر درمیان آیند چنانچہ در تجلی ذاتی
برقی کہ کالبرق الخاطف است حجب تمام از پیشِ حضرتِ ذات تعالیٰ و تقدّس مرتفع میگردد و بسرعت باز در پردۂ
شئون و اعتبارات می آید پس نزد این اکابر از حیزِ اعتبار ساقط است پس حاصلِ حضوریِ غیبت
آن گشت کہ تجلی ذاتی برقی کہ عبارت از ظہورِ حضرتِ ذات است بی توسطِ شئون و اعتبارات کہ
در نہایتِ این راہ میگردد و فنائی اکمل را در این مقام اثبات میکنند و بقائی گردد و مجب ہرگز رجوع نکنند
و اگر رجوع کند حضور بغیبت متبدل خواہد گشت و یاد داشت نخواہند گفت پس متحقق گشت کہ
شہودِ این اکابر بر وجہِ اتم و اکمل است و اکملیتِ فنا و اتمیتِ بقا باندازۂ اتمیت و اکملیتِ
مشہود است صح قیاس کن گلستانِ من بہارِ مرا

ف صح

مکتوب صد و پنجاه و دوم (۱۵۲)

بسیادت و نقابت پناهی شیخ فرید صدر یافته در بیانِ آنکه اطاعتِ رسول عینِ اطاعتِ حق است سبحانه وما یناسب ذلک قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ من یطع الرسول فقد اطاع اللہ حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ اطاعتِ رسول را عینِ اطاعتِ خود فرمود پس اطاعتِ خدائے عزوجل که در غیرِ اطاعتِ رسول باشد اطاعتِ او نیست سبحانہ و از برای تاکید و تحقیقِ این معنی کلمهٔ قد آورد و تا بوالهوسی درمیانِ این دو اطاعت جدائی پیدا نکند و یکی را بر دیگری نگزینند و در جائے دیگر حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ شکایت میکند از حالِ جماعه که درمیانِ این دو اطاعت تفرقه مینمایند کما قال سبحانہ یریدون ان یفرقوا بین اللہ ورسلہ ویقولون نؤمن ببعض ونکفر ببعض ویریدون ان یتخذوا بین ذلک سبیلا اولئک هم الکفرون حقا + آرے بعضے از مشائخِ کبار قدس اللہ تعالیٰ اسرارهم در سکرِ وقت و غلبهٔ حال سخنان گفته اند که موهمِ تفرقه اند میانِ این دو اطاعت و مشعر باختیارِ محبتِ یکی بر دیگرے منقول است که سلطانِ محمود غزنوی در ایامِ پادشاهتِ خود نزدیک بخرقان فرود آمده بود از آنجا دو گلائی خود را بخدمتِ شیخ ابوالحسن خرقانی فرستاد و التماس نمود که حضرتِ شیخ بدینِ او بیایند و بو گلائی خود گفت که اگر از شیخ نوقعے فهم کنید کریمه اطیعوا اللہ واطیعوا الرسول واولی الامر منکم بخوانید چون گلائی از شیخ توقف فهمید ندکوره را بخواندند شیخ در جواب فرمودند که چندان گرفتار اطیعوا اللہ اند که شرمنده اطیعوا الرسول اند و باطاعتِ اولی الامر چه رسد حضرتِ شیخ اطاعتِ حق را سبحانہ و غیرِ اطاعتِ رسول دانست این سخن از استقامت دور است مشائخِ مستقیم الاحوال ازین قسم سخنان منزه مینمایند و در جمیعِ مراتبِ شریعت و طریقت و حقیقت اطاعتِ حق سبحانہ را در اطاعتِ رسول

او سیدانند و اطاعتِ حق سبحانہٗ کہ در غیرِ اطاعتِ رسول اوست علیہ الصلوٰۃ والسلام عین ضلالت
مے انگارند و نیز منقول است کہ شیخ رحمۃ اللہ علیہ شیخ ابو سعید ابو الخیر مجلسے داشتند و سیدِ اجل از
اکابرِ سادات خراسان نیز در مجلسِ ایشان نشستہ بودند اتفاقاً دران اثنا مجذوبی مغلوب
الاحوال پیدا شد حضرتِ شیخ او را بر سیدِ اجل تقدیم دادند سید را ناخوش آمد بسید فرمودند کہ
تعظیمِ شما بواسطہ محبتِ رسول است علیہ الصلوٰۃ والسلام و تعظیم این مجذوب بواسطہ محبتِ
حق سبحانہٗ این قسم تفرقہ را نیز اکابر مستقیم الاحوال تجویز نمی نمایند و غلبہ محبتِ حق را سبحانہٗ
بر محبتِ رسول او علیہ الصلوٰۃ والسلام از سکرِ حال میدانند و جز ضعولی نمی انگارند اما این
قدر ہست کہ در مقامِ کمال کہ مرتبہ ولایت است محبتِ حق سبحانہٗ غالب است و در مقامِ
تکمیل کہ نصیبی از مقامِ نبوت است محبتِ رسول غالب ثبتنا اللہ سبحانہٗ علی اطاعۃِ
الرسولِ التی ھی عینُ اطاعۃِ اللہِ سبحانہٗ

مکتوب (۱۵۳) صد و پنجاہ و سیوم

بمیان شیخ مزمل صدور یافتہ در بیانِ خلاصی تام از رقیت ماسوای کہ مربوط بفنای مطلق است
کتابتیکہ ارسال داشتہ بودند رسید الحمد للہ ذی الآلاءِ والمنۃ کہ طالبانِ خود را در طلب
بیقرار و بے آرام میدارد و درین بے آرامی از آرام بغیرِ خود نجات می بخشد اما خلاصی تام
از رقیت اغیار وقتے میسر شود کہ بفنائے مطلق مشرف شود و نقوشِ ماسوی را بالکل از
آئینہ دل محو سازد و تعلقِ علمی و عینی او را بہیچ چیز نماند و غیر از حق سبحانہٗ و تعالیٰ او را مقصود
و مراد نباشد و ذلک نحو الفتاد ہر چند گمانِ بے تعلقی دارد ولیکن ان الظن لا یغنی
من الحق شیئاً مصرع این کار دولت است کنون تا کرا رسد۔ گرفتار احوال و مقامات گفتار غیر است

نسبت

از چیزہائی دیگر چہ گویدت بہر چہ از دوست و اما نی چہ کفر آن حرف و چہ ایمان و بہر چہ از راہ دور افتی چہ زشت آن نقش و چہ زیبا و غربت شما بطویل انجامید فرصت غنیمت است اگر یاران اہل اند در رخصت چون توقف خواہند کرد و اگر نا اہل چہ احتیاج رخصت است مرضی حق سبحانہ را می باید ملاحظہ کرد اہل عالم راضی باشند یا نباشند عدم رضائے ایشان چہ خواہد بود ع طفیل دوست باشد ہر چہ باشد ۔ مقصود حق را سبحانہ باید دانست بالا و ہر چہ جمع شود و شود واگر نہ شود گو نہ شود ع خسار من اینجا و تو در گل نگری ۔ واللہ اعلم

مکتوب صد و پنجاہ و چہارم (۱۵۴)

نیز بیان منزل صدر یافتہ در بیان آنکہ از خود باید گذشت و در خود باید رفت حق سبحانہ و تعالیٰ با خود دارد و یک لحظہ با غیر خود نگذارد و اللّٰھم لا تکلنا الی انفسنا طرفۃ عین فھلاک و لا اقل منہا فضیع ہر بلائے کہ ہست از گرفتاری بخود است چون از خود خلاص شد از گرفتاری ما دون او سبحانہ خلاص شد اگر بت می پرستی الحقیقت خود را می پرستید کما قال علیہ السلام من اتخذ الٰھہ ھواہ مصراع ۔ از خود چو گذشتی ہمہ عیش است و خوشی ع دع نفسک و تعال ہمچنانکہ از خود گذشتن فرض است در خود رفتن ہم لازم است کہ یافت اینجا است در بیرون خود یافت نمی باشد ع با تو در زیر گلیم است ہر چہ ہست ۔ ہمچو نابینا مبہر ہر سوئے دست ۔ سیر آفاقی بعد و بعد است و سیر انفسی قرب و در قرب اگر شہود است در خود ہست و اگر معرفت است ہم در خود و اگر حیرت است ہم در خود بیرون خود قدم مگذار ہیچ نیست سخن بگزارف مباد اسادہ ولی از اینجا حلول یا اتحاد فہم کند و بورطۂ ضلالت رود ع اینجا حلول کفر بود اتحاد ہم ۔ پیش از تحقق باین مقام تفکر آن ممنوع است وفقنا اللہ سبحانہ

وَإِيَّاكَ الْاِسْتِقَامَةَ عَلَى الطَّرِيقَةِ الْمَرْضِيَّةِ عَلَى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ آنچنان خود میبنوشته باشند که دل تمام دارد باوجود لائق صورتاً آزاد باشند و وجود و عدم آنرا مساوی دانند والسلام

مکتوب (۱۵۵) صد و پنجاه و پنجم

نیز بیان منزل صدور یافته در ترغیب رجوع باصل خود و حق سبحانه و تعالی با خود دارد بعد از خدائی هرچه پرستند هیچ نیست و بید ولت است آنکه هیچ اختیار کرد و غرهٔ ماه جمادی الاول روز جمعه بطواف حضرت دهلی مشرف گشت و محمد صادق نیز همراه است چند روز اگر اراده خداوندی موافق است اینجا بسر برده بسرعت متوجه وطن اصلی خواهد شد حب الوطن من الایمان خبر صحیح است بیچاره بکجا رود ناصیه بدست او دارد ما من دابة الا هو آخذ بناصیتها ان ربی علی صراط مستقیم این المفر مگر آنکه ففروا الی الله گفته روی بگریزند بهر حال اصل را اصل و نسبت فرع را اصلی ساخته رو باصل باید آورد ؎ هر چه جز عشق خدائی احمق است ؎ گر شکر خوردن بود جان کندن است ؎

مکتوب (۱۵۶) صد و پنجاه و ششم

نیز بیان منزل صدور یافته در ترغیب بر صحبت اهل الله و کتابتیکه بدست قاضی اوده جالندهر فرستاده بودند در دهلی رسانید الحمد لله والمنة که محبت فقر رونق دارند و بحکم المرء مع من احب با ایشانند ماه رجب هرچند بسبب اوقات و ازمان نزدیکست اما بسی دور است ؎ فراق دوست اگر اندک است اندک نیست ؎ درون دیده اگر نیم موست بسیار است ؎ چون بواسطهٔ رعایت حقوق ارباب حقوق این معنی را اختیار کرده اند همان طبع

بگمند فقیر تمام ماہِ رجب شاید اینجا بماند واللہ سبحانہ اعلم بالصواب والیہ المرجع والمآب
بہر حال چند روزہ عمر را بالفقر میباید گزرانید واصبر نفسک مع الذین یدعون ربھم
بالغداوۃ والعشی یریدون وجھہ خود نص قاطع است کہ حق سبحانہ وتعالے
حبیبِ خود را علیہ من الصلوات اتمھا ومن التحیات ایمنھا بآن امر فرمودہ عزیزے
میفرماید الٰہی چہ بیت اینکہ دوستانِ خود را کردی کہ ہر کہ ایشان را شناخت ترا یافت وتا ترا
نیافت ایشان را نشناخت رزقنا اللہ تعالیٰ وایاکم محبۃ ھذہ الطائفۃ العلیۃ الشریفۃ

مکتوب (۱۵۷) صد و پنجاہ و ہفتم

بحکیم عبد الوہاب صدور یافتہ در بیانِ آنکہ چون کسے پیشِ درویشان برود باید کہ خود را خالی
کردہ رود تا مکمل باز گردد ودر بیانِ آنکہ اول تصحیحِ عقائد باید کرد و دوم مرتبہ شما قدم رنجہ نمودہ آمدہ اید
وزود برخاستہ رفتید فرصتِ آن نشدہ کہ بعضی از حقوقِ صحبت ادا کردہ شود مقصود از ملاقات
افادہ است یا استفادہ وچون مجلس ازین ہر دو خالی باشد از اعتداد خارج است پیشِ
این طائفہ خالی شدہ باید آمد تا مکمل باز گردد واظہارِ افلاسِ خود باید نمود تا ایشان را برو
شفقت آید وراہِ افاضہ بکشاید سیر آمدن وسیر رفتن مزہ ندارد واستدلال را جز علتِ یار
نیست واستغنا را جز طفیان کار نہ حضرتِ خواجہ نقشبند قدس اللہ تعالیٰ سرہ فرمودہ
اند اول نیازِ خستہ بعد ازان توجہِ خاطرِ شکستہ پس توجہ را نیاز شرط آمد مع ذلک
درین اوان کہ طالب علمے آمدہ طلبِ مفادش بجانب ایشان ظاہر ساخت
بخاطر رسید کہ چون مجردِ آمدنِ ایشان را ہم حقے ہست پس از جانبِ خود
مہما انکمن ادا حق باید نمود لاجرم بزبانِ قلم از جہتِ تدارکِ ما مضے

ملہ صاحب بدعت چنانکہ رافضہ وغارجہ وجبریہ وقدریہ وغیرہم ۱۲

وتلافی ما سبق چند کلمہ بمقتضائے وقت وحال املا نمودہ بجانب ایشان ارسال داشتہ والله سبحانہ الملہم للصواب والموفق للسداد سعادت آثار آنچہ بر ما وشما لازم است تصحیح عقائد بمقتضائے کتاب وسنت بر نہجیکہ علماء اہل حق شکر الله تعالیٰ سعیہم از کتاب وسنت آن عقائد را فہمیدہ اند واز آنجا اخذ کردہ چہ فہمیدن ما وشما از حیز اعتبار ساقط است اگر موافق افہام این بزرگواران نباشد زیرا کہ ہر مبتدع وضال احکام باطلہ خود را از کتاب وسنت می فہمد واز انجا اخذ مینماید والحال انہ لا یغنی من الحق شیئا وثانیا علم باحکام شرعیہ است از حلال وحرام وفرض وواجب وثالثا عمل بمقتضائے این علم است ورابعا طریق تصفیہ وتزکیہ کہ مخصوص بصوفیہ کرام است قدس الله تعالیٰ اسرارہم پس تا تصحیح عقائد ننمایند علم باحکام شرعیہ فائدہ نمیدہد وتا این ہر دو متحقق نشوند عمل نافع نیاید وتا این ہر سہ میسر نگردند حصول تصفیہ وتزکیہ محال است بعد ازین چہار رکن با متممات ومکملات اینہا کالسنۃ مکملۃ للفرض ہر چہ ہست از فضول است ودخل دائرہ مالا یعنی ومن حسن اسلام المرء ترکہ مالا یعنیہ واشتغالہ بما یعنیہ والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات

اصل مکتوب (۱۵۸) صد وپنجاہ وہشتم ترجمہ از مصحح

بشیخ حمید بنگالی صدور یافتہ فی بیان تفاوت مراتب الکمال بحسب تفاوت الاستعدادات وما یناسب ذلک اعلم ان مراتب الکمال متفاوتۃ بحسب

بشیخ حمید بنگالی صدور یافتہ در بیان آنکہ تفاوت مراتب کمال بحسب تفاوت استعدادات است ومناسب ذلک بدانکہ مراتب کمال متفاوت اند بحسب تفاوت استعدادات

وَالتَّفَاوُتُ فِي الْكَمَالِ قَدْ يَكُوْنُ بِحَسَبِ الْكَمِّيَّةِ وَقَدْ يَكُوْنُ بِحَسَبِ الْكَيْفِيَّةِ وَقَدْ يَكُوْنُ بِهِمَا مَعًا فَكَمَالُ الْبَعْضِ مَثَلًا بِالتَّجَلِّي الصِّفَاتِيِّ وَكَمَالُ الْآخَرِيْنَ بِالتَّجَلِّي الذَّاتِيِّ مَعَ تَفَاوُتٍ فَاحِشٍ بَيْنَ أَفْرَادِ ذَيْنِكَ التَّجَلِّيَيْنِ وَبَيْنَ أَرْبَابِهِمَا أَيْضًا فَكَمَالُ الْبَعْضِ بِسَلَامَةِ الْقَلْبِ وَتَخَلُّصِ الرُّوْحِ وَكَمَالُ الْآخَرِ بِهِمَا وَبِالشُّهُوْدِ السِّرِّيِّ أَيْضًا وَكَمَالُ الثَّالِثِ بِذٰلِكَ الثَّلٰثِ وَبِالْحَيْرَةِ الْمَنْسُوْبَةِ إِلَى الْخَفِيِّ وَكَمَالُ الرَّابِعِ بِذٰلِكَ الْأَرْبَعِ وَبِالْاِتِّصَالِ الْمَنْسُوْبِ إِلَى الْأَخْفٰى ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيْهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ وَبَعْدَ حُصُوْلِ الْكَمَالِ فِيْ أَيِّ مَرْتَبَةٍ كَانَتْ مِنَ الْمَرَاتِبِ الْمَذْكُوْرَةِ إِمَّا رُجُوْعُ الْقَهْقَرٰى أَوْ ثَبَاتٌ وَاسْتِقْرَارٌ فِيْ ذٰلِكَ الْمَوْطِنِ وَالْأَوَّلُ هُوَ مَقَامُ التَّكْمِيْلِ وَالْإِرْشَادِ وَرُجُوْعٌ مِنَ الْحَقِّ إِلَى الْخَلْقِ لِلدَّعْوَةِ وَالثَّانِيْ هُوَ مَوْطِنُ الْاِسْتِهْلَاكِ وَالْغَرْلَةِ

وتفاوت در کمال گاهی بحسب کمیت پیدا شود
وگاہے بحسب کیفیت وگاہے بہر دو معًا
وکمال بعضی مثلاً بتجلی صفاتی است
وکمال دیگران بتجلی ذاتی باوجودِ تفاوتِ کثیر
میانِ افرادِ این دو تجلی ومیان اربابِ اینہا
نیز پس کمالِ بعضے صرف بسلامتِ قلب
است وتخلصِ روح یعنی از ماسوائے حق سبحانہٗ
وتعالیٰ وکمالِ شخص دیگر باین ہر دو متحقق
است وبشہودِ سِرّی نیز وکمال سوم باین ہر
است وبحیرت کہ بلطیفۂ خفی منسوب است
وکمال چہارم باین ہر چہار وباتصال کہ منسوب
است بسوئے لطیفۂ اخفی اینست فضلِ خدا
میدہدش بہر کہ میخواہد وخدا خداوندِ فضلِ بزرگ
است وبعد از حصولِ کمال از مراتبِ مذکورہ بہر
مرتبہ کہ باشد رجوعِ قہقری یا اثبات واستقرار
دران موطن واولین ازین ہر دو ہمونست
مقامِ تکمیل وارشاد ورجوع از حق بخلق از
برائے دعوت وثانی اینہا ہمان است
موطنِ استہلاک وغرلت از خلق

فہرست کردن خود را

وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا ۔ | وَالسَّلَامُ اَوَّلًا وَاٰخِرًا ۔

مکتوب (۱۵۹) صد و پنجاہ و نہم

بشرف الدین حسین بدخشی صادر شدہ در عزا ہر چند آلام و مصائب بظاہر تلخ و مؤلم جسم لیکن بباطن شیرین است و لذت بخش روح زیرا کہ جسم و روح گویا بر دو طرف نقیض واقع شدہ اند الم یکے مستلزم لذت دیگر لیت لیت طرفے کہ درمیان این دو نقیض دلوام انہا تمیز نتواند کرد از بحث خارج است و قابلیت مخاطبت ندارد اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ ؎ اگہ از خویشتن چو نیست جنین ۔ چہ خبر دارد از چنان و چنین شخصے کہ روح او متنزل نمودہ در مرتبہ جسم استقرار نمودہ باشد و عالم امر او تابع عالم خلق گشتہ میزان معیار او نشناسد تا روح بمقر اصلی خود رجوع قہقری ننماید و امر از خلق جدا نشود و جمال این معرفت جلوہ گر نہ گردد حصول این دولت وابستہ بموتے است کہ پیش از ورود اجل مسمّٰی صورت می بندد و مشائخ طریقت قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم از انرا بفنا تعبیر کردہ اند ؎ خاک شو خاک تا بروید گل ۔ کہ بجز خاک نیست مظہر گل ۔ و کسیکہ پیش از مردن نمرد مصیبت او بامید داشت دعوا اینجا باید آورد خبر ارتحال الدمرحومی شما کہ بنیکنامی شہرت و شہامت و شیوہ امر معروف و نہی منکر را نیک رعایت میکرد و مسلمانان را موجب حزن و مستلزم اندوہ گشت اِنَّا لِلّٰهِ وَاِنَّا اِلَيْهِ رَاجِعُوْنَ آن فرزند شیوہ صبر را پیش گرفتہ پیش رفتگان را بصدقہ و دعا و استغفار مدد و معاون باشد کہ سوختہ را اشد احتیاج است بامداد احیاء در حدیث نبوی عَلَيْهِ وَعَلٰٓى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ آمدہ است مَا الْمَيِّتُ اِلَّا كَالْغَرِيْقِ الْمُتَغَوِّثِ يَنْتَظِرُ دَعْوَةً تَلْحَقُهُ مِنْ اَبٍ اَوْ اُمٍّ اَوْ اَخٍ اَوْ صَدِيْقٍ فَاِذَا لَحِقَتْهُ كَانَ اَحَبَّ اِلَيْهِ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيْهَا وَاِنَّ اللّٰهَ

لِيُدْخِلَ عَلَى أَهْلِ الْقُبُورِ مِنْ دُعَاءِ أَهْلِ الْأَرْضِ أَمْثَالَ الْجِبَالِ مِنَ الرَّحْمَةِ وَإِنَّ هَدِيَّةَ الْأَحْيَاءِ إِلَى الْأَمْوَاتِ الِاسْتِغْفَارُ لَهُمْ بَقِيَّةُ النُّصْحِ مُدَاوَمَةُ الذِّكْرِ وَمُلَازَمَةُ الْفِكْرِ فَإِنَّ الْفُرْصَةَ قَلِيلَةٌ جِدًّا يَنْبَغِي أَنْ يُصْرَفَ إِلَى أَهَمِّ الْمُهِمَّاتِ وَالسَّلَامُ

مکتوب (۶۰) صد و شصتم

نامزد این کمترین بندهٔ خود فرموده اند اعنی یار محمد الجدید البدخشی الطالقانی در بیان آنکه مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم سه طائفه اند با شرح احوال هر کدام اینها و کمال و نقصان هر طائفه از ایشان مشایخ طریقت قدس الله تعالی اسرارهم سه طائفه اند طائفه اولے قائلند بآنکه عالم بایجاد حق سبحانه در خارج موجود است و هرچه در دست از اوصاف کمال همه بایجاد حق است سبحانه و خود را شیئے بیش نمیدانند بلکه شیئیت هم از دست عز شانه در بحر نیستی چنان گم میگردند که نه از عالم خبر دارند و نه از خود و در رنگ شخصی برهنه که جامهٔ عاریت پوشیده باشد و بداند که این جامه عاریت است و این دید عاریت بروے چنان غالب مے آید که دست جامه را با اصل میدهد و خود را برهنه می یابد و اگر اینچنین شخصی را از بیشعوری و سکر بشعور و بصحو آرند و به بقا بعد الفنا مشرف سازند هرچند جامه را با خود می یابد اما بیقین میداند که او دیگر است چه آن فنا اکنون در علم مندرج است و گرفتاری و تعلق که بآن جامه داشت هیچ نمیماند و همچنین است حال شخصی که اوصاف و کمالات خود را در رنگ جامهٔ عاریت می انگارد اما میداند که این جامه در دست هم است در خارج هیچ جامه ندارم برهنه ام این دید غالب می آید بحیثیکه آن لباس و همیشه را دست می اندازد و خود را برهنه میابد و بعد از افاقت و صحو آن جامه همیشه را نیز همراه خود میابد لیکن فنائے شخص اول اتم است و بقائے مترتب بر ان اکمل کما سیجیئ عن قریب انشاء الله تعالی این بزرگواران در جمیع

معتقداتِ کلامیہ کہ بروفقِ کتاب و سنّت و اجماع ثابت شدہ اند بعلماءِ اہلِ سنت و جماعت متفق
اند و فرق نیست درمیانِ متکلمین و ایشان الّا آنکہ متکلمین اینمعنی را علمًا و استدلالًا درمیابند
و ایشان کشفًا و ذوقًا و ایضًا این بزرگواران عالم را بحق سبحانہ و تعالیٰ بغایتِ تنزیہ هیچ
نسبت اثبات نمیکنند و جمیعِ نسب را سلب میکنند فکیف العینیۃ و الجزئیۃ تعالیٰ شانہ
الا نسبتِ مولویت و عبودیت و صانعیت و مصنوعیت بلکہ و غلبۂ حال این نسبت را هم کم
میکنند این زمان بفنائے حقیقی مشرف شدہ قبلِ تجلیاتِ ذاتیہ پیدا میکنند و مظہرِ تجلیاتِ
بے نہایت میگردند طائفۂ دیگر عالم را ظلِّ حق سبحانہ میدانند اما قائلند بانکہ عالم در خارج
موجود است لیکن بطریقِ ظلیت نہ بطریقِ اصالت و وجودِ اینہا قائم بوجودِ حق است سبحانہ
کقیامِ الظلِّ بالاصلِ مثلًا اگر شخصی سایہ مند شد و آن شخص از کمالِ قدرتِ خود صفاتِ خود را
نیز در ان سایہ منعکس ساخت از علم و قدرت و ارادہ و غیرہا حتی کہ لذت و الم پس اگر بالفرض آن
سایہ بآتش افتد و بآن متالم شود عقلًا و عرفًا نخواہند گفت کہ آن شخص متالم شد چنانکہ طائفۂ ثالث قائلند
القیاس جمیعِ افعالِ دنیویہ کہ از مخلوقات صادر میشوند نمیتوان گفت کہ فعلِ حق است سبحانہ چنانکہ سایہ بارادۂ خود
حرکت کند نمیتوان گفت کہ شخص متحرک شد آری میتوان گفت کہ اثرِ قدرت و ارادتِ او ست
یعنی مخلوقِ او ست و مقرر است کہ خلقِ قبیح قبیح نیست بلکہ فعل و کسبِ قبیح قبیح است طائفۂ
ثالث قائلند بوحدۃِ وجود یعنی در خارج یک موجود است و بس و آن ذاتِ حق است سبحانہ
و عالم را در خارج اصلًا تحققی نیست ثبوتِ علمی دارند میگویند الاعیان ما شمّت رائحۃ الوجود
و هر چند این جماعہ هم عالم را ظلِّ حق سبحانہ میگویند لیکن میگویند کہ وجودِ ظلی ایشان در مرتبۂ
حس است فقط در نفس الامر و خارج عدمِ محض است و ذاتِ حق را عزّ و جلّ متصف بصفاتِ
وجوبیہ و امکانیہ میدانند و مراتبِ تنزلات اثبات میکنند و در هر مرتبہ همان ذاتِ احد باکمالہ

عـ ۵ قال تعالیٰ ۱۲ الله الله لیس علیہ فی الوجود ، هل تعلم الذی یراہ الموجود ، و یضاہی - بہ نیست آنچہ هستی تعلی ۱۰

لائقہ آن مرتبہ متصف میسازند و متلذذ و متنالم بہمان ذات عزّ شانہٗ را میدانند لیکن در پردہ این
ظلالِ محسوسہ متوہمہ و محظورات عقلاً و شرعاً بر بینہا بسیار دارد پیشو و کہ در جوابِ آنہا تخلّلات و تکلّفات
مینمایند ہر چند این طائفہ واصل و کامل اند علی تفاوتِ درجاتِ الفضل و الکمال اما خلق را
سخنانِ اینہا بضلالت و الحاد منسوب کردن و بزندقہ رسانیدن طائفۂ اولی الحکم و اتم اند و اسلم
و اوفق بکتاب و سنت اما اسلمیت و اوفقیت ظاہریت و الکملیہ و اتمیت بنا بر آنست کہ بعض مراتب
وجودِ انسانی بغایۂ لطافۃ و تجرّدہ بمبدأ مشابہت و مناسبت تمام دارند کالنفس و الاخفی
پس جماعۂ کہ باوجود فنائی سرّی این مراتب را از مبدأ جدا نتوانستند کرد تا بحتِ لا در آوردہ
نفیِ آن کنند بلکہ بمبدأ از و ایشان ممتزج و متشابہ ماند و خود را عینِ حق یافتند گفتند کہ در خارج
حق است سبحانہ فقط و ما را اصلا وجودی نیست اما چون تعدّد و آثار خارجیہ متحقق بود بضرورت
بثبوتِ علمی قائل شدند و از ہمین جاست کہ اعیان را برازخ بین الوجود و العدم میگویند
چون بعض مراتب وجوداتِ مخلوقات را از مبدأ جدا نساختند قائل بوجوبِ وجود او ناشدہ
بہ برزخیت گویا شدند و رنگِ وجوب را در ممکن ثابت کردند و ندانستند کہ آن رنگ ہم رنگِ
ممکن است مشابہ بواجب وَلَوْ فِی الصُّوْرَۃِ وَالْاِسْمِ و اگر آن رنگ را جدا میکردند و تمام ممکن را
از واجب جدا میساختند ہرگز خود را حق عزّ و جلّ نمیدیدند و عالم را از حق جدا میساختند و بیک
وجود قائل نمیگشتند و تا آنکہ اثرے از ین کس باقی نماند خود را حق نداند ہر چند بداند کہ اثرے
از من باقی نمانده است این نیز از کوتاہ نظریِ اوست و طائفۂ ثانیہ ہر چند این مراتب را ہم
از مبدأ جدا دیدند و بکلمۂ لا در آوردہ نفی آن نمودند اما بواسطۂ ظلّیت و اصالت یک چیزے
از بقایائی وجودِ اینہا ثابت ماند چہ رتبۂ ظل را با اصل رشتۂ تعلّق بسیار قوی است این نسبت
از نظرِ شان محو نشد اما طائفۂ اولی بواسطۂ کمالِ مناسبت و متابعتِ حضرتِ رسالت خاتمیۃ

عَلَيْهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ أَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ أَكْمَلُهَا جمیع مراتبِ ممکن را از واجب جدا ساختند
وہمہ را تحت کلمۂ لا در آوردہ نفی نمودند و ممکن را بواجب ہیچ مناسبتے ندیدند و ہیچ نسبت را
باو اثبات نکردند و خود را غیر از عبدِ مخلوق غیر مقدور نشناختند و او را عَنَّ شَأْنُهُ خالق و مولائے
خود دانستند خود را مولا دانستن و یا ظلِّ او انگاشتن برین بزرگواران بسیار گران و دشوار
می آید مَا لِلتُّرَابِ وَرَبِّ الْأَرْبَابِ این بزرگواران آشیا را بواسطۂ آنکہ مخلوقِ حق اند سبحانہ
دوست میدارند و محبوب در نظرشان می درآیند و بہمین واسطہ کہ مصنوعِ حق اند و افعالِ آنہا
نیز مصنوعِ اوست جلّ شانہ تمام منقاد و تسلیم آشیا میگردند و بر افعال انکار نمیتوانند کرد اِلَّا
بانکارِ الشریعۃ چنانکہ اربابِ توحید را بواسطۂ مظہریت بلکہ عینیتِ آشیا نسبت بحق سبحانہ
این قسم محبت و انقیاد و دست میدہد ایشان را بمجردِ مصنوعیت و مخلوقیتِ آنہا دست میدہد
ع ببین تفاوتِ رہ از کجاست تا بکجا + عینِ محبوب را باندک محبت ہم دوست میتوان
داشت اما مصنوعات و مخلوقات و عبید او را تا کمالِ محبت بمحبوب پیدا نکند دوست نمیدارد
و محبوب نمی انگارد و این طائفہ علیہ را از مقامِ عبدیت کہ نہایتِ جمیع مقاماتِ ولایت است
بہرۂ تمام است و کدام دلیل بر صحتِ حالِ این برگزیدگان ازین تمامتر است کہ تمام کشفِ ایشان
موافقِ کتاب و سنت و ظاہرِ شریعت است و سرموی از ظاہرِ شریعت مخالفت بر نمیدارند فَالْحَمْدُ لِلّٰهِ
اَللّٰهُمَّ اجْعَلْنَا مِنْ مُحِبِّيهِمْ وَمُتَابِعِيهِمْ بِحُرْمَةِ مُحَمَّدٍ الْمُصْطَفٰى صَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهٖ وَسَلَّمَ
وَبَارِكْ وَرَوِيتے کہ این سطور را از وی مستفاد گشت اول معتقدِ توحید بود از زمانِ صبی علم این
توحید داشت بیقین پیوستہ بود ہر چند حال نداشت و چون درین راہ در آمد اول راہِ توحید
منکشف شد و مدتے در مراتب این مقام جولان نمود و علوم بسیار کہ مناسبِ این مقام بودند فائض
گشتند و مشکلات و واردات کہ بر اربابِ توحید وارد میشوند ہمہ بکشوف و علوم فائض حل شدند

بعد از مدتے نسبتِ دیگر بریں درویش غلبہ آورد و در غلبۂ آں در توحید توقف نمود اما ایں توقف بحسبِ
ظن بود نہ بالکار مدتی متوقف بود آخر الامر کار بالکار انجامید و نمودند کہ ایں پایہ پایانست رخت
بمقامِ ظلیت برد اما درین الکار بے اختیار بود نمیخواست کہ از آں مقام برآید بواسطۂ آنکہ مشائخ
عظام بآں مقام اقامت دارند و چوں بمقامِ ظلیت رسید خود را و عالم را اظل یافت چنانکہ طائفۂ
ثانیہ بآں قائلند آرزوی آں شد کہ کاشکے ازیں مقام نہ بودے کہ کمال در وحدتِ وجود میدانست
و ایں مقام فی الجملہ باو مناسبت دارد و اتفاقاً از کمالِ عنایت و غریب نوازی از آں مقام ہم بالا بردند
و بمقامِ عبدیت رسانیدند ایں زمان کمالِ ایں مقام در نظر آمد و علوِ آں واضح گشت و از مقاماتِ
گذشتہ تائب و مستغفر شد و اگر آں درویش را باین طریق نمیبردند و فوقیتِ بعض را از بعض نمی نمودند
تنزلِ خود را در ایں مقام میدانست چہ نزدِ او بالاتر از توحید مقامِ دیگر نبودہ واللہ یقول الحق وھو
یھدی السبیل باید دانست کہ منشاءِ تفاوتِ علوم و معارف و مکتوبات و رسائل کہ ازین
درویش بلکہ از ہر سالک کہ صادر شدہ است ہمین تفاوتِ حصولِ مقاماتِ متفاوتہ است
ہر مقام را علوم و معارفِ جداست و ہر حال را اقال علاحدہ پس فی الحقیقت تدافع و تناقض در
علوم نباشد و در رنگِ نسخِ احکامِ شرعیہ است ولا کان من المتاخرین وصلی اللہ تعالیٰ علی سیدنا محمد وآلہ

مکتوب (۱۶۱) وشصت و یکم

بلا اصالح بدخشی کولابی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ مقصود از قطعِ منازلِ سلوک حصولِ ایمانِ
حقیقی است کہ وابستہ باطمینانِ نفس است مقصود از قطعِ منازلِ سلوک حصولِ ایمانِ حقیقی
است کہ وابستہ باطمینانِ نفس است تا نفس مطمئنہ نگردد نجات متصور نیست و نفس بے طمانیت
آسایشِ قلب بروے نگمارند و سیاستِ قلب وقتی میسر شود کہ قلب از کاری کہ پیش خود

داشت فارغ گردد و سلامتی از گرفتاریِ ماسوای حق سبحانہٗ حاصل کند و علامتِ
سلامتی از گرفتاری نسیان ماسوائی اوست تعالیٰ وتقدّس و تاسرِ مو از غیر آگاہ بہ
از سلامتی گمراہ است فطوبیٰ لمن سلّم قلبہٗ لربّہٖ سعی لازم است تا بسلامتیِ قلب
مشرّف گردد و باطمینانِ نفس انجامد ذٰلک فضل اللّٰہ یؤتیہ من یشاء واللّٰہ ذو الفضل العظیم والسلام

مکتوب (۱۶۲) وشصت ودوم

بخواجہ محمد صدیق بدخشی صدور یافتہ در بیانِ فضیلتِ ماہِ مبارک رمضان و بیانِ مناسبت
او با قرآنِ مجید کہ سببِ نزولِ آن درین ماہ گشتہ است و بیانِ جامعیتِ تمر کہ افطار
بآن مستحب است وما یتعلّق بذٰلک بسعۂ سبحانہٗ شانِ کلام کہ از جملہ شیونات ذاتیہ
است جامعِ جمیع کمالاتِ ذاتی و شیوناتِ صفاتی است چنانکہ در علوم سابق مذکور
گشت وماہِ مبارک رمضان جامعِ جمیعِ خیرات و برکات است و ہر خیر و برکت کہ ہست
مفاض از حضرتِ ذات است تعالیٰ وتقدّس و نتیجہ شیوناتِ او سبحانہٗ چہ ہر شر و نقص کہ
بوجودے آید منشأ آن ذات و صفاتِ محدثہ است ما اصابک من حسنۃ فمن اللّٰہ و
ما اصابک من سیّئۃ فمن نفسک خود نقص قاطع است پس جمیعِ خیرات و برکاتِ این
ماہِ مبارک نتیجہ آن کمالاتِ ذاتیہ است کہ شانِ کلام جامع آنہاست و قرآنِ مجید حاصلِ تمامِ
حقیقتِ آن شانِ جامعست پس این ماہِ مبارک را با قرآنِ مجید مناسبت تمام است
کہ قرآن جامعِ جمیعِ کمالات است و این ماہ جامع جمیعِ خیرات کہ نتائج و ثمراتِ آن کمالاتند
و ہمین مناسبت باعثِ نزولِ قرآن درین ماہ شد شہر رمضان الذی انزل فیہ
القرآن و شبِ قدر درین ماہ خلاصہ و زبدۂ این ماہ است آن لب است و این ماہ

فان لم تكن تمرات فماء فانه طهور رواه الترمذي وابوداؤد مشكوة

در رنگ قشر آن پس هر که درین ماه بجمعیت گذراند واز خیرات وبرکات این بهره مند شود تمام سال بجمعیت گذراند وبخیر وبرکت مملو ومحتوی باشد وکفانا الله سبحانه الخیرات والبرکات فی هذا الشهر المبارک ورزقنا الله سبحانه التصیب الاعظم حضرت رسالت خاتمیت علیه الصلوٰة والتحیة فرموده است اذا افطر احدکم فلیفطر علی تمر فانه برکة آنسر واز افطار صوم بتمر کرده اند ودر بودن آن تمر برکت آنست که شجرهٔ آن نخله است بعنوان جامعیت وصفت احدیت مخلوقست در رنگ انسان لهذا حضرت پیغمبر صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وسلم نخله را عمهٔ بنی آدم فرموده که از طینت آدم مخلوق است کما قال علیه الصلوٰة والسلام اکرموا عمتکم النخلة فانها خلقت من بقیة طینة آدم وتسمیهٔ او به برکت باعتبار همین جامعیت تواند بود پس افطار بثمرهٔ آن که تمر است جزو صاحب افطار میشود وحقیقت جامعهٔ آن باعتبار این جزئیه مجزو حقیقت آکل آن میگردد وآکل آن بآن اعتبار جامع کمالات بینهایت که در حقیقت جامعهٔ آن تمر مندرج اند میشود وبهمین معنی هر چند در آکل مطلق آن حاصلست اما در وقت افطار که آوان خلو صائم است از شهوات مانعه ولذات فانیه بیشتر تاثیر میکند وآن معنی بروجه اتم واکمل ظاهر میشود وآنکه آنسر در فرموده علیه من الصلوات انماها ومن التحیات اکملها نعم محصور المؤمن التمر باعتبار آن تواند بود که در غذا بآن که جزو صاحب غذا میگردد وتکمیل حقیقت اوست نه حقیقت آن غذا وچون این معنی در صوم مفقود است از برای تلافی آن بسحور تمر ترغیب فرموده که گویا آکل آن فائدهٔ آکل جمیع ماکولات دارد وبرکت آن باعتبار جامعیت تا وقت افطار میماند واین فائدهٔ غذا که مذکور شد بر تقدیرے مترتب میشود که آن غذا بتجویز شرعی واقع شود وسر مو از حدود شرعیه متجاوز نباشد وایضاً حقیقت این فائدهٔ وقتی میسر شود که

٥ بتسلمتال الامر الشارع علیه الصلوٰة والسلام وبرکة الغذاء ملابسا لاهبائه

که آکلِ آن از صورتش گرفته بحقیقت پیوسته باشد و از ظاهر بباطن آرمیده ظاهرِ غذا
ممدِ ظاهرِ او باشد و باطنِ غذا مکملِ باطنِ او والا برائے او ظاهری مقصود است و آکلِ آن در عینِ
قصورش سعی کن تا لقمه را سازی گهر ۔ بعد ازان چند انکه میخواهی بخور ۔ و همین تمامِ تکمیلِ غذا
است مر صاحبِ غذا را در تعجیلِ افطار و تاخیرِ تسحر و السلام

مکتوب صد و شصت و سیوم (۱۶۳)

بسیادت و نقابت پناهی شیخ فرید صدور یافته در بیانِ آنکه اسلام و کفر ضد یکدیگر اند احتمالِ
جمع شدنِ این دو ضد محال است و عزت دادن یکے را مستلزمِ خواری دیگر است الی
آخرِ ما قال سلمه الله تعالیٰ فی تذلیلِ الکفار و عدمِ الاختلاطِ معهم و مع بیانِ مضارِ هذا
الاختلاطِ و در بیانِ آنکه دنیا و آخرت نیز ضد یکدیگر اند ۔ الحمد لله الذی انعم علینا
و هدانا الی الاسلام و جعلنا من امة محمد علیه الصلوٰة و التحیة و السلام نقد سعادت
دارین وابسته باتباعِ سید کونین است و بس علیه و علیٰ آله من الصلوات افضلها و من
التسلیمات اکملها متابعة او علیه الصلوٰة و السلام باتیانِ احکامِ اسلامیه است و رفعِ
رسومِ کفریه چه اسلام و کفر ضد یک دیگر اند اثباتِ یکے موجبِ رفعِ دیگر است احتمالِ جمع شدنِ
این دو ضد محال است و عزت دادن یکے را مستلزمِ خواریِ دیگر است حق سبحانه و تعالیٰ
حبیبِ خود را علیه الصلوٰة و التحیة میفرماید یا ایها النبی جاهدِ الکفار و المنافقین و اغلظ
علیهم پس پیغمبرِ خود را که موصوف بخلقِ عظیم است بجهادِ کفار و غلظت بر ایشان امر فرمود
معلوم شد که غلظت با ایشان داخلِ خلقِ عظیم است پس عزتِ اسلام در خواریِ کفر و اهلِ کفر
است کسیکه اهلِ کفر را عزیز داشت اهلِ اسلام را خوار ساخت عزیز داشتنِ عبدت از آن است

که البته ایشان را تعظیم کنند و بالا نشانند در مجالس خود جا دادن و با ایشان مصاحبت نمودن
و همزبانی کردن با ایشان داخل اعزاز است در رنگ سگان ایشان را دور باید داشت
و اگر غرضی از اغراض دنیاوی با ایشان مربوط باشد و بے ایشان میسر نشود شیوهٔ بی اعتباری
را مرعی داشته بقدر ضرورت با ایشان باید پرداخت و کمال اسلام آنست که از ان غرض
دنیاوی نیز باید گذشت و با ایشان نباید پرداخت حق سبحانه و تعالی در کلام مجید خود اهل کفر را دشمن خود
و دشمن پیغمبر خود فرموده است پس اختلاط و موانست با این دشمنان خدا و رسول او از اعظم
جنایات باشد اقل ضرر در مصاحبت و مخالطت این دشمنان آنست که قدرت اجرای احکام
شرعی و رفع رسوم کفری از بین میگردد و حیای مؤانست مانع آن می آید و این ضرر بسیار عظیم است
دوستی و الفت با دشمنان خدا منجر بدشمنی خدای عزوجل و دشمنی پیغمبر او علیه الصلوٰة والسلام
میشود شخصی گمان میکند که او از اهل اسلام است و تصدیق و ایمان بالله و رسوله دارد اما نمیداند
که این قسم اعمال شنیعه دولت اسلام او را پاک و صاف می برد نعوذ بالله من شرور انفسنا
و من سیئات اعمالنا خواجه بیدار دل که مرد واصل است حاصل خواجه بجز پندار نیست
کار این نابکاران استهزا و سخریت است با اسلام و اهل آن و منتظر نداگر قابو بیابند و قدرت
اسلام برآرند با همه را بالقتل برسانند یا بکفر باز گردانند پس اهل اسلام را هم شرمے و کار است که
احیاء من الایمان و تنگ مسلمانی ضرور است همواره در مقام خواری اینها باید بود جزیه
از اهل کفر که در هندوستان برطرف شده است بواسطهٔ شومی مصاحبت اهل کفر است با
سلاطین این دیار و مقصود اصلی از جزیه گرفتن از ایشان خواری ایشان است و این خواری
بحد لیست که از ترس جزیه جامهٔ خوب نمیتوانند پوشید و به تجمل نمیتوانند بود و همیشه ترسان و لرزان
میباشند از اخذ اموال بادشاهان را چه میرسد که منع جزیه گرفتن کنند حق سبحانه و تعالی جزیه را

از برائے خواری ایشان وضع کردہ است مقصود سوائے ایشان است وعزت وغلبہ
اہل اسلام ع جمود ہر کہ شود کشتہ سود اسلام است و علامت حصول دولت اسلام
بغض است با اہل کفر وعناد است با ایشان حق سبحانہ وتعالیٰ در کلام مجید خود ایشانرا
نجس فرموده و در جائے رجس فرموده پس در نظر اہل اسلام میباید کہ اہل کفر نجس و پلید باشند
وچون چنین ہستند وداشتند لاجرم از صحبت ایشان پرہیز نمایند و در مجالست ایشان مستکره باشند
چیزہا از ایشان پرسیدن وبمقتضائے حکم انہا عمل کردن از کمال اعزاز این دشمنان است
ہمتے کہ کسے از ایشان طلبد و دعاء کہ بتوسط ایشان خواہد چہ خواہد بود حق سبحانہ وتعالیٰ در
کلام مجید خود میفرماید وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ دعاء این دشمنان باطل وبیحاصل
است اجابت را در آنجا چہ احتمال آنقدر فساد لازم می آید کہ اعزاز این سگان می افزاید ایشان
اگر دعا خواہند کرد بتان خود را وسیلہ خواہند آورد خیال باید کرد کہ کار تا بکجا میکشد واز مسلمانی بوئے
نمیماند عزیزے فرموده است تا کی از شاد یگانہ نشود بمسلمانی نرسد دیوانگی عبارت از دور گشتن است
از نفع وضرر خود بواسطۂ اعلائے کلمۂ اسلام با مسلمانی ہر چہ شود گو شود و اگر نشود گو نشود وچون
مسلمانی است رضائی خدای عزوجل است ورضائی پیغمبر حبیب او علیہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ وولیے عظیم تر از رضائے مولائیست رَضِينَا بِاللّٰهِ سُبْحَانَهُ رَبًّا وَبِالْإِسْلَامِ دِينًا
وَبِمُحَمَّدٍ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ نَبِيًّا وَرَسُولًا مصرع ہم بینیم بدایم یاب ۵ بحرمۃ سید
المرسلین علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوٰت افضلہا ومن التسلیمات اکملہا والسلام
اگر فرصتے باشد اجمالہ الوقت آنچہ ضروری ولابدی دانست بطریق اجمال نوشتہ فرستاد بعد ازین
اگر توفیق رفیق گشت مفصل تر ازین نوشتہ ارسال خواہد گشت ہمچنانکہ اسلام ضد کفر است آخرت
نیز ضد دنیا است ودنیا و آخرت جمع نشوند ترک دنیا بر دو نوع است نوعیست کہ از مباحات آن

فقیر محمد اللہ

همه ترک کرده شود مگر بقدرِ ضرورت این قسم اعلائی ترکِ دنیاست و نوعی دیگر آنست که از محرّمات و شبهات آن اجتناب کرده شود و بامورِ مباحه آن تنعّم نموده آید این قسم نیز خصوصاً و دین اوان بسیار عزیز الوجود است آسمان نسبت بعرش آمد فرود، ورنه بس عالیست پیشِ خاک تو د، پس ناچار از استعمال ذهب و فضه و لبس حریر و امثالِ آنها که شریعتِ مصطفویه علی مصدرها الصلوٰة والسلام والتحیة آنرا محرّم ساخته است اجتناب باید نمود و آنی ذهب و فضه را اگر برای تجمّل کنند فی الجمله گنجائش دارد و اما استعمال اینها حرام است از آب و طعام خوردن در اینها و خوشبوی انداختن و همچنان ساختن و جز آن القصه حق سبحانه و تعالیٰ دائره امورِ مباحه را بسیار وسیع ساخته است تنعّمات و تمتّعات با اینها در عیش و لذت زیاده ازان هست که در امورِ محرّمه هست و در مباحات رضائے حق است سبحانه و در محرّمات عدمِ رضائے او تعالیٰ عقلِ سلیم هرگز تجویز نمیکند که کسے برائی لذّتے که بقائے هم ندارد و عدمِ رضائے مولائے خود اختیار کند و حال آنکه در عوضِ آن لذّتِ محرّمه لذّتِ مباحه هم تجویز فرموده است رزقنا الله سبحانه وایاکم الاستقامة علی متابعة صاحب الشریعة علیه وعلی آله الصلوٰة والتحیة و در معامله حلّ و حرمت همواره بعلمائے دین دار رجوع باید نمود و از ایشان استفسار باید کرد و بمقتضائے فتوی ایشان عمل باید نمود که راهِ نجات شریعت است و بعدِ شریعت هرچه هست باطل است و بے اعتبار فماذا بعد الحق الا الضلال والسلام

المنتخبات ۳۷ — مکتوب صد و شصت و چهارم (۱۶۴)

بحافظ بهاؤالدین سرهندی صدر یافته در بیانِ آنکه فیضِ حق سبحانه و تعالیٰ علی الدوام بر خواص و عوام وارد است تفاوتِ قبولِ عدم قبول آن ازین طرف ناشی است، حق سبحانه و تعالیٰ بر جاده شریعت استقامت بخشد علیه وعلیه و علی کل من یهمه امره

وعوام وکرام ولئام چہ از قسم اموال واولاد وچہ از جنس ہدایت وارشاد بے تفرقہ وارد است
تفاوت ازین طرف ناشی است در قبول بعضی فیوض وعدم قبول بعضی دیگر وما ظلمہم اللہ
ولکن کانوا انفسہم یظلمون آفتاب تابستان برگانہ روجامہ کسان میتابد روئے
گاز سیاہ میگردد وجامہ او سفید این عدم قبول بواسطہ اعراض است از جناب قدس خداوند
جل سلطانہ معرض را او بالزام است وحرمان از نعمت واجب آنجا کسے نگوید کہ بسیارے
از معرضان باشند کہ بہ تنعمات عاجلہ ممتاز اند واعراض سبب حرمان ایشان نگشتہ است بایدد انست
کہ آن نقمت است کہ بصورت نعمت ظاہر گردانیدہ اند بطریق استدراج از برائے خرابی او تا در
اعراض وضلالت منہمک گردد وقال اللہ سبحانہ وتعالی ایحسبون انما نمدہم بہ من مال
وبنین نسارع لہم فی الخیرات بل لا یشعرون پس دنیا وتنعمات او باوجود اعراض
عین خرابی است الحذر الحذر والسلام۔

مکتوب (۱۶۵) وشصت وپنجم

در بسیادت ونقابت پناہی شیخ فرید صدر یافتہ در ترغیب بر متابعت صاحب شریعت
علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات وعداوت وبغض ومخالفان شریعت او
علیہ الصلوۃ والسلام۔ شرفکم اللہ سبحانہ بشریف المیراث المعنوی من النبی
الامی القرشی الہاشمی علیہ وعلی الہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا
کما شرفکم بشریف المیراث الصوری ویرحم اللہ عبدا قال امینا میراث صوری
آن سرور علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات بعالم خلق تعلق دارد ومیراث معنوی بعالم امر
کہ آنجا ہمہ ایمان ومعرفت ورشد وہدایت شکر نعمت عظمے میراث صوری آنست کہ میراث معنوی

متحلی گردند والتحلی بالمیراث المعنوی لا یتیسر الا بکمال الاتباع المصطفوی علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ فعلیکم باتباعہ واطاعتہ فی اوامرہ ونواہیہ وبکمال متابعت فرع کمال محبت آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام مصرع ان المحب لمن یھواہ مطیع ۔ وعلامت کمال محبت کمال بغض است باعداء او صلی اللہ علیہ وسلم واظہار عداوت بامخالفان شریعت او علیہ الصلوٰۃ والسلام ومحبت مداہنت گنجائش ندارد ومحب دیوانہ محبوب است اگر مخالفت مذاق دارد بامخالفان محبوب بہیچ وجہ آشتی نمی نماید ومحبت متبائنہ جمع نشوند جمع ضدین امحال گفتہ اند محبت یکے مستلزم عداوت دیگریست نیک تامل باید فرمود کہ ہنوز کار از دست نرفتہ است تدارک ما مضے میتوان نمود فردا کہ کار از دست برود وغیر از ندامت حاصلی نخواہد بود

بوقت صبح شود ہمچو روز معلومت ۔ کہ پاکہ باختہ عشق در شب دیجور

متاع دنیا غرور است ومعاملہ اخروی ابدی بر آن مترتب زندگانی چند روزہ را اگر بمتابعت سید اولین وآخرین علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات بسر برده شود امید نجات ابدی است والا ہیچ در ہیچ است ہر کہ باشد وہر عمل خیر کہ بکند ۔ محمد عربی کآبروی ہر دو سرا است ۔ کسیکہ خاک درش نیست خاک بر سر او ۔ حصول دولت عظمیٰ متابعت موقوف بر ترک کلی دنیاوی نیست تا دشوار نماید بلکہ اگر زکوٰۃ مفروضہ مثلاً مودی شود حکم ترک کل دارد وعدم وصول مضرت چہ مال مزکی از ضرر بر آمدہ است پس معالجہ دفع ضرر از مال دنیاوی اخراج زکوٰۃ است از آن اگرچہ ترک کلی اولیٰ وافضل است اما ادائے زکوٰۃ ہم کار آن میکند ۔ آسمان نسبت بعرش آمد فرود ۔ ورنہ بس عالی است پیش خاک نود ۔ پس لازم است کہ ہمگی ہمت در اتیان احکام شرعیہ باید صرف نمود واہل شریعت را از علماء وصلحا تعظیم وتوقیر باید داشت ودر ترویج شریعت باید کوشید واہل ہوا وبدعت را ذلیل وخوار باید داشت من لم یوقر اصحابی ولم یعرف حقہم فلیس منا

بِدْعَةٍ فَقَدْ أَعَانَ عَلَى هَدْمِ الْإِسْلَامِ وَبا کفار کہ دشمنانِ خدائی عزوجل اند و دشمنانِ رسولِ وے
عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ دشمن باید بود و در دل و خواریِ ایشان سعی باید نمود
و ہیچ وجہ عزت نباید داد و این بیدولتان را در مجلسِ خود راہ نباید داد و اُنس نباید نمود و راہِ
شدت و غلظت را با ایشان پیش باید کرد و مہما امکن در ہیچ امرے بایشان رجوع نباید نمود۔
و اگر فرضاً ضرورتے افتد در رنگِ قضائے حاجتِ انسانی بگزہ و اضطرار قضاءِ حاجت
از ایشان باید نمود آہستہ کہ بجنابِ قدسِ جدِ بزرگوارِ شما عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
میرساند اہانت است اگر باین راہ رفتہ نشود وصول بآن جناب قدس دشوار است هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ
كَيْفَ الْوُصُولُ إِلَى سُعَادَ وَدُونَهَا ۞ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُونَهُنَّ خُيُوفُ ۞ زیادہ چہ ابرام
نمایدے اندکے پیشِ تو گفتم غمِ دل تر نسیدم ۞ کہ دلِ آزردہ شوی ورنہ سخن بسیار است

مکتوب صد و شصت و ششم (۱۶۶)

بملا محمد امین صدر یافتہ دیجان آنکہ مدار بر حیاتِ بے مدارِ چند روزہ نباید نہاد و فکرِ ازالۂ
مرضِ قلبی درین فرصتِ یسیر بذکرِ کثیر کہ از اہم مہامات است باید نمود مخدوما تا چند بر خود چون
مادرِ مہربان باید لرزید و تا کے بر خود از غصہ و غم باید پیچید خود را و ہمہ را مردہ باید انگاشت
و جماد چند بیحس و حرکت باید پنداشت إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَيِّتُونَ نصِ قاطع است
فکرِ ازالۂ مرضِ قلبی درین فرصتِ یسیر بذکرِ کثیر از اہمِ مہامات است و علاجِ علتِ معنوی درین
مہلتِ قلیل بیادِ رب جلیل از اعظمِ مقاصد و لے کہ گرفتارِ غیر است از و چہ توقعِ خیر روحے
کہ مائل بجہت است نفسِ امارہ از و بہتر است آنجا ہمہ سلامتی قلب میطلبند و خلاصی روح
میجویند و ما کوتہ اندیشان ہمہ در فکرِ تحصیلِ اسبابِ گرفتاریِ روح و تعلیمِ هَيْهَاتَ هَيْهَاتَ

[1] یعنی انسان دون حق سبحانہ و تعالیٰ قال تعالیٰ إِنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ

چه توان کرد وَمَا ظَلَمَهُمُ اللّٰهُ وَلٰكِنْ كَانُوْا اَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُوْنَ دیگر از ضعفِ ظاهر اندیشه
نکنند اِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی بصحت وعافیت تبدیل خواهد یافت خاطرِ ایشان ازین بگذرد
جمع است جامهٔ فقر اگر طلب داشته بودند پیراهن فرستاده شد خواهند پوشید و متر صد نتایج
وثمراتِ آن خواهند بود که کثیر البرکت است ؎ هر کس افسانه بخواند افسانه است ✦ وآنکه
دیدش نقد خود مردانه است ✦ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَيْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ
وَالتَّسْلِيْمَاتُ ✦

مکتوب صد و شصت و هفتم (۱۶۷)

به هروی رام هندو که اظهارِ اخلاص باین طائفهٔ علیه نموده بود صدور یافته در ترغیب بعبادت
پروردگارِ عالمیان که همچون و بیچگونه است واجتناب از عبادتِ آلهۂ باطلهٔ هنود
دو کتابِ شما رسید از هر دو محبتِ فقرا و التجا باین طائفهٔ علیه مفهوم گشت چه نعمتی است
که کسے را باین دولت بنوازند ثانیاً ؎ من آنچه شرط بلاغ است با تو میگویم ✦ تو
خواه از سخنم پند گیر و خواه ملال ✦ بدان واگاه باش که پروردگارِ ما و شما بلکه پروردگارِ عالمیان
چه سموات وچه ارضین وچه علیین وچه سفلیین یکے است وبیچون وبیچگونه از شبه ومانند
منزه است واز شکل ومثال مبرا پدری وفرزندی در حقِ او تعالی محال است کفایت
وتماثل را در آن حضرت چه مجال شائبهٔ اتحاد وحلول در شانِ او سبحانه مستهجن است
ومظنهٔ گمون وتبرز در آن جناب قدس مستقبح ومانی نیست که زمان مخلوقِ اوست
ومکانی نیست که مکان مصنوعِ اوست وجودِ او را بدایت نیست وبقائے او را نهایت نه
هر چه از خیر وکمال است باو سبحانه ثابت وهر چه از نقص وزوال است از او تعالی مسلوب
پس مستحقِ عبادت او تعالی باشد وسزاوارِ پرستش او سبحانه، رام وکرشن ومانند آنها که

ل قولہ ما ظلمہم اللہ الخ ایشان را بکفر وعناد مبتلا نکرد ولیکن خود را بترک ایمان وعمل صالح مبتلا کردند ۱۲
ع قال تعالی ان الذین کفروا وظلموا لم یکن اللہ لیغفر لہم ولا لیہدیہم طریقا الا طریق جہنم خالدین فیہا ابدا وکان ذلک علی اللہ یسیرا ۱۲
ف ای ما ظلمہم اللہ بالاضلال ولکن ظلموا انفسہم بالکفر والعناد ۱۲
ص ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ق ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ر ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ش ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ت ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ث ای بالاسلام والتوحید ۱۲
خ ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ذ ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ض ای بالاسلام والتوحید ۱۲
ظ ای بالاسلام والتوحید ۱۲
غ ای بالاسلام والتوحید ۱۲

آلهۂ هنود انداز کمینهٔ مخلوقات دیندو از مادر و پدر زائیده اند رام پسر دشرت است و برادر
لکھمن و شوہر سیتا ہر گاہ رام کوچ خود را نگاہ نتواند داشت غیرے را چہ مدد نماید عقل
دور اندیش را کار باید فرمود و بتقلید ایشان نباید رفت ہزاران عار است کہ کسی پروردگار
عالمیان را باسم رام یا کرشن یاد کند در ننگ آنست کہ بادشاہ عظیم الشان را باسم ارذل کناس
یاد کند رام و رحمن را یکے دانستن از نہایت بیعقلی است خالق با مخلوق یکے نمیشود و ہیچون
باچون متحد نمیگردد پیش از خلقت رام و کرشن پروردگار عالم را رام و کرشن نمیگفتند بعد از
پیدا شدن اینہا چہ شد کہ نام رام و کرشن با و سبحانہ و تعالی اطلاق میکنند و یا و کرشن و رام
را یاد پروردگار میدانند حاشا و کلا ثم حاشا و کلا پیغمبران علیہم الصلوات التسلیمات
کہ قریب بیک لکھ و بست و چہار ہزار گزشتہ اند خلائق را بعبادت خالق ترغیب فرمودہ اند
از عبادت غیر منع نمودہ و خود را بندۂ عاجز دانستہ اند و از نہایت عظمت او تعالی سان
ولرزان بودہ اند و آلهۂ هنود خلق را بعبادت خود ترغیب کردہ اند و خود را آلهہ دانستہ ہر چند
بہ پروردگار قائلند اما او را در خود حلول و اتحاد و اثبات کردہ اند و ازین جہت خلق را بعبادت
خود میخوانند و خود را آلهہ گویانیدہ اند و در محرمات بے تحاشی افتادہ اند بزعم آنکہ الٰہ از ہیچ چیز ممنوع
نیست در خلق خود ہر تصرفے کہ خواہد بکند اقسام این تخیلات فاسدہ بسیار دارند ضلوا فاضلوا
بخلاف پیغمبران علیہم الصلوات والتسلیمات کہ خلائق را از آنچہ منع فرمودہ اند خود را نیز
از آن چیز باز داشتہ اند بر وجہ اتم و اکمل خود را البشر مثل سائر البشر میگفتند مصراع ببین تفاوت
راہ از کجاست تا بکجا

مکتوب صد و شصت و ہشتم (۱۶۸)

در بیان آنکہ تکون و پیدا شدن و اصل تناسخ بیگمان است

بمخدومزادہ امکنگی اعنی خواجہ محمد قاسم صدور یافتہ در بیان عود سلسلۂ علیۂ نقشبندیہ و شکایت

۵ ابن خواجہ خواجگی امکنگی و خواجہ خواجگی پیر و شیخ خواجہ محمد باقی باللہ قدس اللہ اسرارہم اند ۱۲

از احوالِ جماعه که محدثات و مخترعات درین طریقهٔ شریفه لاحق کرده اند و مایناسب ذلک ؛

الحمد لله رب العلمین والصلوٰة والسلام علی سید المرسلین وآله الطاهرین اجمعین

اما بعد دعواتِ متوفره و تحیاتِ نامحصوره بعرضِ جناب سلالة المشایخ الکرام نتیجة الاولیاء

العظام خدمتِ مخدوم زاده مستقیم برجاده سلمه الله تعالیٰ سبحانه وابقاه تبلیغ نموده اظهارِ

اشتیاق مند آرزومندی مینماید شعر کیف الوصول الی سعاد ودونها قلل الجبال ودونهن حتوف

معلوم شریف مخدوم زاده گردد که علوِ این طریقهٔ علیه و رفعتِ طریقهٔ النقشبندیه بواسطهٔ التزامِ

سنت است واجتناب از بدعت لهذا اکابرِ این طریقهٔ علیه از ذکرِ جهر اجتناب فرموده بذکرِ قلبی

دلالت نموده اند و از سماع و رقص و وجد و تواجد که در زمانِ آنسرور علیه الصلوٰة والسلام و در

زمانِ خلفائی راشدین نبوده علیهم الرضوان منع فرموده و خلوت و اربعین که در صدرِ اول نبوده

بجائے آن خلوت در انجمن اختیار کرده لاجرم نتائجِ عظیمه برین التزام مترتب گشته است و ثمرات

کثیره بر آن اجتناب متفرع شده ازینجاست که نهایتِ دیگران در بدایتِ این بزرگواران مندرج

است و نسبتِ ایشان فوق همه نسبتها آمده کلامِ ایشان دواءِ امراضِ قلبیه است و نظرِ شان شفاءِ

عللِ معنویه و توجهِ ایشان طالبان را از گرفتاریِ کونین نجات می بخشد و همتِ رفیعِ شان

مریدان را از حضیضِ امکان بذروهٔ وجوب میرساند نقشبندیه عجب قافله سالارانند که بر اندازهٔ

پنهان محرمِ قافله را از دلِ سالکهٔ جاذبهٔ صحبتِ شان و میرِ وسوسهٔ خلوت و فکرِ چله را

لیکن درین اوان که آن نسبتِ شریفه عنقاءِ مغرب گشته است و در دیار آورده جمعی ازین

طبقه او نایافتِ آن دولتِ عظمیٰ و از فقدانِ آن نعمتِ کبریٰ دست و پا بهر سوزده اند و از

جواهرِ نفیسه بطرفِ ریزه چند خرسند گشته و در رنگِ طفلان بجوز و مویز آرام یافته از غایتِ اضطراب

و حیرانی طریقِ اکابر خود را گم کرده گاهی بجهر کسلی میجویند و زمانے بسماع و رقص آرام می طلبند

وچون در انجمن ایشان از خلوت میسر نشده اربعین خلوت اختیار مینمایند عجب تر آنکه این بدعتها را متمم و مکمل این نسبت شریفه می انگارند و این تخریب را عین تعمیر می شمرند حضرت حق سبحانه وتعالی ایشان را انصاف دهاد و ثمره اکمالات اکابر این طریقه بشمام جانهای ایشان رسانا بالنون والصاد بحرمة النبی وآله الامجاد علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات وچون این محدثات در ان دیار شیوعے پیدا کرده است بحیکه طریق اصل اکابر را پوشیده ساخته دو ضع شریف آنجا وضع محدث وجدید را اختیار نموده اند واز طریق اصل وقدیم اعراض نموده بنجا طریخت که شمه ازین ماجرا بنجا دمان آن عشبه علیه اظهار نماید وبین وسیله در دل بیرون انداز د نمیدانند که این مجلس خدمت مخدومزادگی از کدام طائفه است ومونس منزل از کدام فرقه خوانم بشد از دیده زین فکر جگر سوز + کا غوث که شد منزل و آسائش خوابت + والمسئول من الله سبحانه ان یعصم جناب قدسکم عن عموم هذه البلوی وان یحفظ عتبة شریفکم عن شمول هذا الابتلاء مخدوما مکرما احداث وابداع را درین طریقه علیه بحیثیتے رواج داده اند که اگر مخالفان گویند که درین طریق التزام بدعت است واجتناب از سنت هم گنجائش دارد و نماز تهجد را بجمعیت تمام ادا مینمایند واین بدعت را در رنگ سنت تراویح در مساجد رواج ورونق می دهند واین عمل را نیک میدانند ومردم را بران ترغیب میکنند وحال آنکه ادا نوافل را بجماعت فقها شکر الله تعالی سعیهم مکروه گفته اند اشد کراهت وجمعی از فقها که تداعی شرط کراهت در جماعت نفل دانسته اند جواز جماعه نفل را مقید بناحیه مسجد ساخته اند وزیاده از سه کس را باتفاق مکروه گفته اند وایضا نماز تهجد را این موضع سیزده رکعت می انگارند که دوازده رکعت الیتاوه میگذارند ودو رکعت نشسته که حکم یک رکعت پیدا کنند از انجا گرفته اند که ثواب قاعد نصف ثواب قائم است واین علم وعمل نیز مخالف سنت است علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة حضرت پیغامبر که

المصحح

سیزده رکعت ادا فرموده اند همراه وتر است و فردیت در رکعات نماز تهجد از فردیت رکعات وتر پیدا شده است کما تکلم علماء العظام و اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم نه کہ دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است و عجب است که در بلاد ماوراء النهر که ماوائے علماء اهل حق است این قسم بدعت رواج یافته واین نوع مخترعات شنیع پیدا کرده وحال آنکه ما فقیران علوم شرعیه را از برکات ایشان استفاده مینمائیم والله سبحانه المُلهِم للصواب ثبتنا الله سبحانه وایاکم علی جادة الشریعة المصطفویة علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة وبالله التوفیق حرره العبد اقل الامناه

مکتوب صد و شصت و نهم (۱۶۹)

بشیخ عبد الصمد سلطان پوری صدور یافته در جواب سوال او از حال مدی که به پیر خود گفته

اگر در وقت خاص من که با حضرت حق سبحانه باشد تو در میان درآئی سر از تن جدا کنم پیر آن سخن را پسندیده در کنار گرفت الحمد لله رب العالمین والصلوٰة والسلام علی سید المرسلین محمد وآله الطاهرین اجمعین مراسله شریفه و مفاوضه لطیفه که از روی کرم صادر فرموده بودند رسید موجب فرحت گشت استفساری رفته بود مخدوما مقصد اقصی و مطلب اسنی وصول بجناب قدس خداوندی است جل سلطانه لیکن چون طالب در ابتدا بواسطه تعلقات شئی در کمال تدنس و تنزل است و جناب قدس او تعالی در نهایت تنزه و ترفع مناسبتی که سبب افاضه و استفاضه است در میان مطلوب و طالب متصور نیست لاجرم از پیرراه دان راه بین چاره نبود که برزخ بود از هر دو طرف حظ وافر دارد تا واسطه وصول طالب بمطلوب گردد و هر قدر که طالب را بمطلوب مناسبت پیدا میگردد همان قدر پیر خود را از میان برمیکشد و چون طالب را

بمطلوب مناسبتِ تام پیدا شد پیر تمام خود را ازمیان برگزید طالب را بمطلوب نے توسطِ خود
واصل گرداند پس در ابتدا دور توسط مطلوب را بے آئینہ پیر نمیتوان دید و در انتہا بے توسطِ آئینہ
پیر جمالِ مطلوب جلوہ گر نمیگردد و وصلِ عرفان حاصل نمیشود و آنکہ گفتہ کہ پیر اگر در آنوقت حاضر شود سر از
تن جدا سازم از دیوانگی گفتہ اربابِ استقامت چنین نہ گویند و براہِ بے ادبی نپویند و مرادات
را از برکاتِ پیر جویند والسلام ۔

مکتوب صد و ہفتادم (۱۷۰)

بشیخ نور صدور یافتہ در بیانِ آنکہ آدمی را ہمچنانکہ ادا امتثالِ اوامر و نواہیِ حق جل و علا چارہ نیست
از مراعاتِ ادائے حقوقِ خلق و مواسات با ایشان نیز چارہ نہ و ہمانا سبب ذلک ۔ الحمد للہ
وسلام علی عبادہ الذین اصطفی برادرِ ارشد آدمی را ہمچنانکہ از امتثالِ اوامرِ حق جل و علا
وانتہا از نواہی چارہ نیست از مراعاتِ ادائے حقوقِ خلق و مواسات با ایشان نیز چارہ نہ لتعلیم
لامر اللہ والشفقۃ علی خلق اللہ بیانِ ادائے این دو حقوق میفرماید و بمراعاتِ ہر دو شطرِ آن
دلالت مینماید پس اقتصار بر یکے ازان دو امر از قصور است و اکتفا بر جزو از کل از کمالیت
دور پس تحمل ادائے حقِ خلق ضروری آمد و حسنِ معاشرت با ایشان واجب گشت بے دماغی
نمی نبید و ناپروائی نمی سزد ۔ ہر کہ عاشق شد اگرچہ نازنینِ عالم است بہ ناز کی کے راست
آید بار میباید کشید ۔ چون مدتہا در صحبت بودہ اید و مواعظ و نصائح شنیدہ از اطالتِ سخن
اعراض نمودہ بر فقرہ چند اختصار افتاد و ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی جادۃ الشریعۃ
المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ۔

مکتوب (۱۷۱) وہفتادویکم

بملاطاہر بدخشی صدور یافتہ دربیانِ آنکہ آنچہ بفقرالازم است دوام ذل است وافتقار
واداءِ وظائفِ عبودیت ومحافظتِ حدودِ شرعیہ ومتابعتِ سنتِ سنیہ علی صاحبہا
الصلوٰۃ والسلام ومشاہدہ استیلاءِ ذنوب وخوفِ انتقامِ علام الغیوب وعلاجِ ذلک
الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین
آنچہ برفقیران لازم است دوام ذل است وافتقار وانکسار وتضرع والتجا واداءِ وظائف
عبودیت ومحافظتِ حدودِ شرعیہ ومتابعتِ سنتِ سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام التحیۃ
وتصحیحِ نیات وتحصیلِ خیرات وتخلیصِ باطن وتسلیمِ ظواہر ورویتِ عیوب ومشاہدہ استیلاءِ ذنوب
وخوفِ انتقامِ علام الغیوب وقلیل پنداشتنِ حسناتِ خود اگرچہ بسیار باشد وکثیر انگاشتنِ
سیئاتِ خود را اگرچہ اندک باشد وترسان ولرزان بودن از شہرت وقبولِ خلق قال علیہ
الصلوٰۃ والسلام بحسب امرئ من الشر ان یشار الیہ بالاصابع فی دین او دنیا
الا من عصمہ اللہ ومشتہم داشتن افعال ونیاتِ خود را اگرچہ مثل فلق صبح باشد وعدم اعتنا
باحوال وموجیدِ خود اگرچہ صحیح ومطابق باشد واعتماد نباید کرد ومستحسن نباید پنداشت مجرد تائید
دین وتقویتِ ملت را وترویجِ شریعت ودعوتِ خلق الی الحق جل وعلا چہ این قسم تائید گاہ هست
کہ از کافر وفاجر ہم آید قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ان اللہ لیؤید ہذا الدین بالرجل
الفاجر مرید یکہ بطلب آید وارادہ مشغول نمایدآن را در رنگِ سبز وشیر باید دانست وباید
ترسید کہ مبادا ازین راہ خرابی او خواہند واستدراج او نمایند واگر فرضاً در تقدم مرید در خود فرحے
وسرورے یابند آن را کفر وشرک دانند وتدارکِ آن بہمت واستغفار چنان نمایند کہ

اثرے ازان سرور نماند بلکہ بجائے آن فرح حزن و خوف نشیند و یک تاکید نماند کہ طمعے در مالِ مرید و توقعے در منافعِ دنیوی او پیدا نشود کہ مانعِ رشدِ مرید است و باعثِ خرابی پیر چہ آنجا ہمہ دینِ خالص میطلبند اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ شرک را در ان حضرت بہ ہیچ وجہ گنجایش نیست و بدانند کہ ہر ظلمتے و کدورتے کہ بر دل طاری گردد از الۂ آن متوجہ و استغفار و ندامت و التجا باصل وجہ یسر است مگر ظلمتے و کدورتے کہ از راہ محبتِ دنیای دنی بر دل طاری شود کہ منغص میگردد و متنجس میسازد و در ازالۂ آن تعسر تام است و تعذر بکمال صدق رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم حُبُّ الدُّنْیَا رَأْسُ کُلِّ خَطِیْئَۃٍ نجانا اللہ سبحانہ و ایاکم عن محبۃ الدنیا و محبۃ ابنائہا و آثارہا و الاختلاط بہم و المصاحبۃ معہم فانہا سم قاتل و مرض ہالک و بلاء عظیم و داء عمیم اخوی ارشدی شیخ حمید باحسن وجہ متردد اند استماع سخنانِ نو و تازہ را از نشان غنیمت دانند و انبائی عند التلاقی

مکتوب صد و ہفتاد و دوم (۱۷۲)

بشیخ بدیع الدین صدور یافتہ در بیانِ بعضی از اسرارِ خاص کہ نصیب اقلِ قلیل است از خواص و بیانِ آنکہ درین موطن عارف خود را از دائرۂ شریعت بیرون نمیباید بادکر سببِ آن و تطبیق آن باظاہرِ شریعتِ غرا مع ما یتعلق بذلک۔ بعد الحمد و الصلوٰۃ معلوم اخوی اعزی باد کہ شریعت را صورے است و حقیقتے صورتش آنست کہ علما ظواہر بہ بیانِ آن متکفل اند و حقیقتش آنکہ صوفیہ علیہ بآن ممتاز اند نہایتِ عروجِ صورتِ شریعت تا نہایتِ سلسلۂ ممکنات است بعد ازان اگر در مراتبِ وجوب سیر واقع شود صورت باحقیقت متزج خواہد بود و این معاملہ امتزاج نیز عروج بشان اعلم است کہ مبدأ متعینِ سید البشر است علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰت

وَالتَّسْلِیمَاتُ بعد ازان اگر ترقی واقع شود صورت وحقیقت ہر دو وداع خواہند نمود و معاملہ عارف
بشان الٰہیہ خواہد افتاد و این شان عظیم الشان را با عالم ہیچ مناسبتے نیست از شیونات حقیقیہ
است کہ گرد اضافت بآن نرسیدہ است تا تعلقے بعالم پیدا کند و این شان دروازۂ مقصود
است و مقدمۂ مطلوب درین موطن عارف خود را از دائرۂ شریعت بیرون میباید اما چون محفوظ
است دقیقہ از دقائق شریعت فرو نمیگذارد جماعۂ کہ باین دولت عظمی مشرف شدہ اند اقل قلیل
اند اگر عدد آن را بیان کند شاید کہ اقل قلیل قبول کند و جمعے کثیر از صوفیہ اند کہ بطلال این مقام
عالی رسیدہ اند چہ ہر مقام عالی را در سافل ظلی ہست از ظلال آن آنگاشتہ اند کہ قدم از دائرۂ شریعت
بیرون نہادہ اند و پوست را گذاشتہ بمغز رسیدہ این مقام از مزلت اقدام صوفیہ است جمعے
از ناقصان ازین راہ بالحاد و زندقہ رسیدہ اند و سر از ربقۂ شریعت غرا بر آوردہ ضلوا و اضلوا
و جمعے از کاملان کہ بدرجہ از درجات ولایت مشرف شدہ اند و این معرفت را در ظلے از ظلال
آن مقام عالی حاصل نمودہ ہر چند باصل آن مقام رسیدہ اند اما محفوظ اند و او نے از آداب شریعت
را فروگذاشت تجویز نمی نمایند ہر چند سر این معرفت را نمیدانند و حقیقت معاملہ را نمی فہمند و چون
بر این فقیر بعنایۃ اللہ سبحانہ و صدقۃ حبیبہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام سر این
معما منکشف شدہ است و حقیقت کار کما ینبغی بوضوح پیوستہ ثمہ ازان ماجرا در معرض بیان
می آرد تا محل کہ ناقصان را براہ آرد و کاملان را حقیقت معاملہ وانماید باید دانست کہ تکلیفات شرعیہ
مخصوص بقالب اند و بقلب چہ تزکیۂ نفس متفرع بر اینہا است و آنچہ از لطائف قدم از دائرۂ شریعت
بیرون می نہد ماسوائی اینہا است پس آنچہ بشریعت مکلف است ہمیشہ مکلف است و آنچہ
مکلف نیست ہرگز مکلف نبودہ غایت ما فی الباب پیش از سلوک لطائف بایکدیگر ممتزج بودند
از قلب جدائی نداشتند چون سیر و سلوک ہر کدام را از دیگر جدا ساخت و بمقر اصلی خود رسانید

معلوم شد کہ مکلف کہ بود و غیر مکلف کدام سوال اگر گویند دران مقام عارف قالب و قلب خود را نیز بیرون دائرۂ شریعت می یابد وجہ آن چہ باشد جواب گوییم کہ آن یافت تحقیقی نیست تخیلی است منشا تخیل انصباغ قلب و قالب است برنگ الطف لطائف کہ قدم بیرون نہادہ اند اگر گویند کہ اگرچہ تکلیفات صورت شریعت مخصوص بقلب و قالب است اما حقیقت شریعت را ورائے قلب نیز گنجائش است پس قدم از مطلق شریعت بیرون ماندن چہ معنے باشد گوییم کہ حقیقت شریعت نیز از روح و سر نمیگذرد و بخفی و اخفی نمیرسد و قدم بیرون ماندگان فی الحقیقت ہمین خفی و اخفی اند واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال سبحان اللہ سبحانہ و جمیع المسلمین علی متابعۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم وعلی آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب صد و ہفتاد و سیوم

بمیر محمد نعمان صدر یافتہ در جواب سوالیکہ کردہ بودند بابیان بعضے از اسرار غریبہ کہ متعلق اند بہ نفی و اثبات کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ بعد الحمد و الصلوٰۃ معلوم جناب سیادت پناہی باد کہ پرسیدہ بودند چون ہر چہ در دید و دانش در اید کلمہ لا نفی آن ضرور لیست چہ مطلوب مثبت ماورائے دید و دانش است پس ازینجا لازم می آید کہ مشہود محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم نیز شایان نفی باشد و مطلوب مثبت در ماورائے آن متحقق بود اے برادر محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم با آن علیہ شان بشر بود و بداغ حدوث و امکان متسم بشر از خالق البشر جل سلطانہ چہ دریابد و ممکن از واجب تعالیٰ شانہ چہ فرا گیرد و حادث قدیم را جلت عظمتہ چہ طور احاطہ نماید ولا یحیطون بہ علما نص قاطع است شیخ عطار فرماید ؎

کہ شاہی چون ہمہ بہ نیافت او فقر کل تو بیخ کم بر بود اے عزیز این مقام تفصیل می طلبد

بگوشِ ہوش بایدشنید بدانکہ کلمہ طیبہ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ را دو مقام است نفی و اثبات و ہر کدام نفی و اثبات را دو اعتبار اعتبارِ اول آنکہ نفیِ استحقاقِ عبادتِ الٰہہ باطلہ کردہ شود و اثباتِ استحقاقِ عبادتِ معبودِ برحق نمودہ آید و اعتبارِ ثانی آنکہ نفی متعلق شود بمقصوداتِ غیر مقصودہ و متعلقاتِ غیر مطلوبہ و متعلقِ اثبات جز مطلوبِ حقیقی نباشد و ورائے مقصودِ اصلی نبود و کمال در اعتبارِ اول در ابتدا آنست کہ ہر چہ معلوم و مشہود شدہ است ہمہ در تحتِ لا داخل شود و در جانبِ اثبات غیر از تکلم بکلمہ مستثنیٰ ہیچ چیز ملحوظ نبود بعد از چند گاہ کہ بصیرت حدت پیدا کند و بکحل خاک راہ مطلوب مکتحل گردد مستثنیٰ نیز در رنگِ مستثنیٰ منہ مشہود شود معلم سالک خود اگر فنا در ورائے آن مشہود نیابد و مطلوب را در بیرونِ آن مطلب چہ در ابتدا و این کمال ہر چہ در تحتِ لا داخل شدہ بود تمام از دائرہ ممکنات بود کہ استحقاقِ عبادت نداشت و بہ برکتِ تکرارِ این کلمہ طیبہ از معبودیکہ مستحق عبادت است جدا شدہ بود لیکن از ضعفِ بصیرت مرتبہ وجوب را کہ شایانِ عباد تست بکلمہ الا مثبت گشتہ نمیدید و غیر از تکلم بکلمہ مستثنیٰ از آن مقام نصیب بدلشت اما بعد از قوتِ بصیرت مستثنیٰ نیز در رنگِ مستثنیٰ منہ مشہود گشت و چون مرتبہ وجوب جامع اسماء و صفاتِ الٰہی است جل سلطانہ و متعلق ہمتِ سالکِ امینہ تجلوہ است کہ استحقاقِ عبادت نیز در آن ملحوظ در رنگِ عدمِ استحقاقِ عبادت در راہ ماندہ است لاجرم مقصودِ خود را در ورائے اسماء و صفات میطلبد و از گرفتاری بما دونِ آن تحاشی مینماید

چو دل با دلبرے آرام گیرد ۔ ز وصلِ دیگرے کامے گیرد

نخواہد خاطرش جز نکہتِ گل ۔ ز مہرِ آنش چو نیلوفر فتد

چو خواہد تشنہ جانے شربتِ آب ۔ نیفتد سوئے مندیش شکر ناب

کمال در اعتبارِ ثانی کہ مقصود از آن نفیِ مقصوداتِ غیر مقصود است آنست کہ شہودِ مرتبہ وجوب نیز در رنگِ شہودِ مراتبِ امکانی در تحتِ لا داخل شود و در جانبِ اثبات ہیچ چیز ملحوظ نبود مگر تفوہ بہ کلمہ مستثنیٰ چہ گوئم

ه تحقیق این لفظ قبل ازین بحاشیه مکتوب صد و شصت و ہفتم نوشته شد ۱۲

باتو از مرغے نشانه ٭ که باعنقا بود ہم آشیانه ٭ زعنقا ہست نامی پیش مردم ٭ ز مرغ من بود آن نام ہم گم ٭ والحق که فطرت علیا و ہمت قصوی ہمین قسم مطلب را خواہان است که ہیچ از ان در دست نیاید بلکه ہیچ گرد سے بدامن ادراک آن نرسد رویت اخروی حق است اما تصور آن مرا از جاے برد مرد بعده رویت اخروی مسرور و محظوظ اند و گرفتاری من بجز غیب الغیب بهمگی ہمت خواہان آنست که سر موئے از مطلوب از غیب بشہادت نیاید واز گوش باغوش رسد درجت ارعلم بعین نکشد چه توان کرد مرا چنین آفریده اند ٭ ہر کسے را بهر کارے ساختند ٭ ہر چند درین مقام از دیوانگیها بسیار دارم اما از ادب لب نمیتوانم جنبانید ع جنون من جنون ذی فنون ٭ عمر گذشت و حدیث ورد ما آخر نشد ٭ شب باخر شد کنون کوتاه کنم افسانه را والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوٰة والثنا اتمها واکملها

مکتوب صد و ہفتاد و چہارم (۱۷۴)

بخواجه محمد اشرف کابلی صدور یافته در بیان آنکه دیوانگان این راه باین معیت تسلی نمیگیرند وباین بعد قرب نمیسازند قربی میخواہند بعد نما و وصلے میجویند ہجر آسا و در بیان آنکه واقعه که نوشته بودند ظهور عین بود و تصرف باطل او مکتوب مرغوب اخوی اعزی وصول یافت چون مبنی او محبت فقرا و التجا باین طائفه علیه بود موجب فرحت گشت المرء مع من احب نقد وقت دانند اما بدانند که دیوانگان این راه باین معیت تسلی نمیگیرند و باین بعد قرب نمیسازند تسکین نمیسازند قربے میخواہند که بعد نما باشد و وصلے میجویند که ہجر آسا بود تسویف و تاخیر را تجویز نمینمایند تعطیل و تاجیل را مستهجن می انگارند نقد وقت را بهر خرفات بیهوده صرف نمیکنند و سرمایه عمر را بهموسات لاطائل تلف نمی فرمایند از شریف نفیس نمیگزرانند و از مرغوب مغضوب التفات

نمیتماند بلقمهائے چرب و شیرین خود را میفروشند و بجاههائے رقیق و مرتب خطابندگی
نمیدهند عار دارند از آنکه تخت شاهی را بقاذورات تعلقات ملوث دارند و ننگ دارند از آنکه در
سلک خداوندی جل سلطانه لات و عزی را شرکت دهند ای برادر اینجا همه دین خالص
میطلبند الا لله الدین الخالص و غباری از شرکت تجویز نه فرمایند لئن اشرکت لیحبطن عملك
ساعتے بحال خود در رو بیداگر دین خالص میسر شده است بشری لک و الاعلاج واقعه پیش از
وقوع باید کرد واقعه که نوشته بودند ظهور جن بود و تصرف باطل او این قسم ظهور و تصرف او
بر طالبان بسیار واقع میشود غم نیست ان کید الشیطان کان ضعیفا و اگر باز ظهور کند
بتکرار کلمه لا حول و لا قوة الا بالله العلی العظیم دفع آن مفسد نمایند و السلام علی
من اتبع الهدی و الزم متابعة المصطفی علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات و اکملها

مکتوب (۱۷۵) صد و هفتاد و پنجم

بحافظ محمود صدور یافته در بیان تلوینات احوال و حصول تمکین و معنی حدیث لی مع الله وقت
مضمون شریفه برادری وصول یافت شمه از تلوینات احوال خود نوشته بودند بدانند که سالکان
راچه در بدایت و چه در نهایت از تلوینات احوال چاره نبود غایت مافی الباب اگر آن تلوین
بر قلب است سالک از ارباب قلوب است و مسمی باین الوقت و اگر قلب از تلوین برجست
و از رقیت احوال آزاد گشت و بمقام تمکین پیوست این زمان ورود احوال متلونه بر نفس است
که بمقام قلب بخلافت آن نشسته است این تلوین بعد از حصول تمکین است و صاحب این تلوین
را اگر ابو الوقت گویند گنجائش دارد و اگر بمحض فضل ایزدی جل سلطانه نفس نیز از تلوینات
برگذشت و بمقام تمکین و اطمینان پیوست این زمان ورود تلوینات بر قالب است که انوار مختلفه

عن قولنا ابو الوقت یعنی مالک الوقت و الاصول یعنی مالک است باحوال و اوقات خود ۱۲

ترکیب یافتہ است این تلوین و امی است چہ تمکین و حق قالب متصور نیست اگرچہ منصبغ شدہ باشد
برنگ الطف لطائف زیرا کہ تمکینے کہ از راہ این انصباغ می آید بطریق تبعیت است و ورود احوال
متلونہ بطریق اصالۃ و العبرۃ للاصل لا للتبع و صاحب این مقام از اخص خواص است
و فی الحقیقت ابو الوقت ہم او تواند بود کہ معنی حدیث لی مع اللہ وقت کہ ازان سرور علیہ و علی
آلہ الصلوات و التسلیمات نقل کردہ اند و جمعی آنرا وقت تمکن مراد داشتہ اند و جمعی دیگر وقت
نادر راجع باین بیان باشد چہ نسبت ببعضی لطائف استمرار است و نسبت ببعضی دیگر ندرۃ فلا خلاف
بالجملہ ظاہر را بشریعت غرا متحلی داشتہ بتکرار سبق باطن مداومت نمایند اندرین بحر بے کرانہ
چوغوک دست و پائے بزن چہ دانی کہ پوک ہ اخوی اعزی مولانا محمد صدیق در آگرہ اند
ملاقات ایشان را غنیمت دانند ہ

مکتوب صد و ہفتاد و ششم (۱۷۶)

بملا محمد صدیق صدور یافتہ در بیان آنکہ محافظت اوقات از ضروریات این راہ است تا بامور
لاطائل تلف نشود اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مِنْ حُسْنِ اِسْلَامِ
الْمَرْءِ اشْتِغَالُہٗ بِمَا یَعْنِیْہِ وَاِعْرَاضُہٗ عَمَّا لَا یَعْنِیْہِ پس از محافظت اوقات خود چارہ نبود
تا بامور لاطائل تلف نشود شعر خوانی و قصہ پردازی را نصیب اعداد انستہ بسکوت و حفظ
باطن باید پرداخت اجتماع یاران درین طریق او برائے جمعیت باطن است نہ از برائے تشتت
خاطر لہذا انجمن ابر خلوت اختیار کردہ اند و جمعیت را از اجتماع جستہ اجتماعی کہ سبب تفرقہ
باشد تحاشی ازان لازم است با جمعیت باطن ہر چہ جمع شود مبارک است و ہر چہ جمع نشود شوم
و نامبارک نوعے باید زندگانی نمود کہ جمعے را صحبت انیس جمعیتی حاصل شود نہ آنکہ در تفرقہ

انداز دورق خود را باید کرد اینید واز گفت بسکوت آمد وقت سخاوت نیست وہنگام محاورہ نہ

ع چہ وقت مدرسہ و بحث کشاف است والسلام

مکتوب صد و ہفتاد و ہفتم

بجمال الدین حسین بدخشی صدور یافتہ در ترغیب بر تصحیح عقائد بمقتضائی آرائے صائبۂ اہل سنت وجماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم خواجہ جمال الدین حسین عنفوان شباب را غنیمت شمرند ومہما امکن صرف مرضیات حق نمایند جل وعلا یعنی اولا تصحیح عقائد بمقتضائے آرائے صائبۂ اہل سنت وجماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم لازم داند وثانیا عمل بموجب احکام شرعیہ فقہیہ وثالثا سلوک طریقہ علیہ صوفیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ومن یوفق لہذا فقد فاز فوزا عظیما ومن تخلف عن ہذا فقد خسر خسرانا مبینا خدمتگاری فرزندان خواجہ محمد صالح را از سعادت عظمی دانند چہ آن خدمت فی الحقیقت امداد واعانت بخواجہ مشار الیہ است کہ از مقبلان است مصراع

دادیم ترا گنج مقصود نشان والسلام

مکتوب صد و ہفتاد و ہشتم

بمرزا مظفر صدور یافتہ در سفارش شخصی ودر ترغیب بر متابعت سید عالمیان وخلاصہ آدمیان علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات عظم اللہ تعالیٰ اجرکم ورفع قدرکم ویسر امرکم وشرح صدرکم بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم الصلوۃ والسلام متخلقان باخلاق نبویہ علیہ الصلوۃ والسلام مہما امکن باحسان ومحسن معاشرت دلالت نماید بلکہ نزدیک است کہ آن دلالت داخل سوء ادب شود غایت ما فی الباب

نقیر جاہک فروکہ پرپشت تخم خرا باشد چنرے از مک و سرو ہای جبر موصوف ایران را دیگر ۱۲

آدمی در وقتِ احتیاج بہر حقیر و نقیر تشبث مینماید و از ہر ضعیف و نحیف تسلّی خود میجوید بنابران تصدیع
دہ گشتہ تسلّی ارباب مسئلہ نمودہ آمد مخدوما مکرما احسان در ہمہ جا محمود است علی الخصوص نسبت
بجماعہ کہ قرب جوار دارند حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوٰت والتسلیمات در لوا
حقوقِ جوار آن قدر مبالغہ میفرمودند کہ اصحاب کرام ازان مبالغہ گمان می بردند کہ شاید با اہل جوار
ارث ہم بدہند مثنوی چون چنین باید گر ہمسایہ ایم * تو چو خورشیدی و ما چون سایہ ایم
چہ بدی اے مایہ بے مایگان * گر نگہ داری حق ہمسایگان * والسلام *

مکتوب صد و ہفتاد و نہم (۱۷۹)

سوا جوابا مکتوب صفحہ پذیرا بمعنی ہمسایگی نوشتہ چنانکہ شہرت دارد ۱۲ منہ

باشد

بمیر عبد اللہ ابن میر محمد نعمان صدور یافتہ در نصیحت فرزندی اعزی لازال کانہ موفق باشد
موسم جوانی را غنیمت دانستہ بتحصیل علوم شرعیہ و عمل بمقتضائے آن علوم اشتغال دارند و اہتمام
نمایند کہ این عمر گرامی در لا یعنی صرف نشود و بلہو و لعب تلف نگردد و دیگر والد بزرگوار شما بعد از چند
روز بشما ملحق خواہند شد انشاء اللہ تعالیٰ رسیدن ایشان از متعلقان بواقعی خبر دار خواہند

بود مصرع پدر خویش باش اگر مردی * مثنوی دام گرفتار پدید مے گردی ۱۲

مکتوب صد و ہشتاد م (۱۸۰)

باشد

بمخدومزادہ اکمکی یعنی خواجہ ابو القاسم صدور یافتہ در استفسار بعضی از اسامی پیران کہ در ان
تردد پیدا شدہ بود مخدوما مکرما آنچہ از حضرت خواجہ ما اعنی حضرت خواجہ محمد باقی علیہ الرحمۃ
بمارسیدہ است در تحقیق اسامی پیر اینکہ مابین حضرت مولانا خواجگی امکنکی و حضرت خواجہ احرار
گذشتہ اند آنست کہ دو بزرگ اند یکی ازین دو بزرگ والد بزرگوار حضرت مولانا است

مولانا درویش محمد و دومی از ایشان مولانا محمد زاهد است که خالِ مولانا درویش محمد است درین
نزدیکی مشیخت پناهی خواجه خاوند محمود باین حدود تشریف آورده بودند باول ملاقات سخن از حضرتِ
مولانا مذکور ساختند و گفتند که ایشان از کسے مجاز نه بودند لهذا در اوائل مرید نمیگرفتند و در اواخرِ عمر شروع
در شیخی کردند گفته شد که ایشان بزرگ بودند و تمام ماوراء النهر به بزرگی ایشان قائل هرگز تجویز نمیتوان
کرد که نے اجازت ایشان مرید گرفته باشند در اوائل یا در اواخر که این قسم عمل داخل خیانت است
با وفائے مسلم این ظن نمیتوان کرد فکیف با کابرِ دین بعد ازان خواجه خاوند محمود گفتند که یکروز مولانا
پیشِ خواجه کلان ده بیدی رفته بودند و ایشان خربوزه میخوردند مولانا اظهارِ طلب فرمودند ایشان
گفتند که خربوزهٔ شما تمام است مولانا فرمودند که شما گواهی میدهید که خربوزهٔ ما تمام است فرمودند که
گواهی میدهیم که خربوزهٔ شما تمام است ازان وقت مولانا مرید گرفتن شروع نمودند این نقل هم بسیار
مستبعد نمود که بحرِ این قول مولانا خود را شیخ بگیرند و در پے مرید گرفتن شوند بعد ازان خدمتِ
خواجه خاوند محمود گفتند که این دو اسامیِ بزرگان که بین حضرتِ مولانا و حضرت خواجه آخر نقل میکنند
و مسمّی باین دو اسم میدانند خطاست باسامیِ دیگر یاد کردند نیز گفتند که مولانا درویش محمد را از خالِ خود
نسبتے نیست از شخصی دیگر است ازین سخنانِ ایشان تعجب بسیار حاصل شد بضرورت تصدیع
گشت که اسامیِ آن دو بزرگ را از روئے تحقیق نویسند که مجالِ سخن از حد نماند و حدیثِ اجازت را
چه احتیاج است که نوشته شود بزرگیِ ایشان گواهِ عدل است مع ذلک اگر نویسند قطع لسانِ طاعنان
شود دیگر معلوم نشد که مقصودِ خدمتِ خواجه خاوند محمود ازین سخنانِ پریشان چه بود اگر مقصود
نفیِ این فقراءِ بے بضاعت بود بالبلغ وجوه چه نفی پیر مستلزمِ نفی مرید است بالکِ وجوه پس نفیِ
این نے بضاعتان را طرق بسیار بود چه احتیاج به آنکه از برائے این غرض نفیِ بزرگان نموده آید
و اگر مقصودِ دیگر داشته باشند و نفیِ بزرگان بالاصالة خواسته نیز مستحسن نیست کما لا یخفی

بغیر از نفی این بزرگان نفی این فقرا علی وجه الاستلزام مراد نداشته اند بلکه نفی این بزرگان بالاصالة مراد شان بوده است هم مستحسن نیست ۱۲

عله اشارت ست بکریمه اول سوره آل عمران واقع است یعنی اے پروردگار ما کجی مکن دلهاے ما را بعد از انکه راه نمودی ما را و عطا کن

عَلٰی مَنْ لَهٗ اَدْنٰی دِرَایَةٍ رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوْبَنَا بَعْدَ اِذْ هَدَیْتَنَا وَهَبْ لَنَا مِنْ لَّدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ بِحُرْمَةِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْكَ وَعَلَیْهِمْ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی

مکتوب (۱۸۱) صد و هشتاد و یکم

بحضرتِ مخدوم زاده اعنی میان خواجه محمد صادق سلمه الله تعالی وابقاه علی مفارق المحبین صدور یافته در جوابِ استفسارِ آنکه سبب چیست که جمعے از مشائخ زامی بینم که در مراتبِ قربِ الٰهی جل شانه درجه اولے دارند مع ذلك در مقاماتِ زهد و توکل و غیرهما ایشان را درجاتِ علیا است و جمعے دیگر را از مشائخ می بینم که در مراتبِ قرب فوق دارند و در مقاماتِ مذکوره تنزل نمایان ذٰلِكَ فرزندی ارشدی محمد صادق پرسیده سبب چیست که جمعے از مشائخ زامی بینم که در مراتبِ قربِ الٰهی جل سلطانه درجه اولے دارند مع ذلك در مقاماتِ زهد و توکل و صبر و رضا ایشان را درجاتِ علیا مفهوم میشود و جمعے دیگر را از مشائخ می بینم که در مراتبِ قرب درجه علیا دارند و در مقاماتِ زهد و توکل و غیرهما اقدامِ سفلے و مقرر است که اکملیتِ این مقامات باعتبارِ اتمیتِ یقین است و اتمیتِ یقین بسببِ اقویتِ نسبت بجنابِ قدسِ خداوندی جل شانه پس از چند امر خالی نیست یا نظرِ کشفی ما خطا میکند که قرب را بعید میداند و بعید را قریب یا سببِ اکملیتِ این مقامات امرِ دیگر است و برائے یقین یا ترتبِ یقین بر قرب نیست در جواب گفتیم که ترتبِ یقین بر قرب است اگرچه قرب بیشتر یقین زیاده تر و سببِ اکملیتِ آن مقامات نیز اتمیتِ یقین است نه امرِ دیگر و نظرِ کشفی هم صحیح است غایة ما فی الباب حصولِ قرب مر الطافِ لطائف را است پس یقین نیز نصیبِ همینها باشد و اکملیتِ آن مقامات چون مترتب بر اتمیتِ یقین است نیز ایشان را حاصل بود پس تواند بود که بزرگی باوجود قلتِ

یعنی شستن لطائف کہ کتابت جمع کردہ

قرب در مقامی از مقاماتِ الطف لطائف اقامت ورزیدہ باشد و باکشفِ لطائف رجوع
ناکردہ بود و در مقاماتِ مذکورہ اکمل بود از بزرگی دیگر کہ قرب بیشتر دارد و باکشفِ لطائف کہ لطیفہ
قالب است رجوع کردہ چہ لطیفہ قالب چون ازان قرب محروم است پس یقین نیز نصیبِ او
نباشد پس اکملیتِ آن مقامات از کجا پیدا کند و بزرگی کہ رجوعِ او باین لطیفہ افتادہ است حکمِ
این لطیفہ پیدا کردہ است و یقینیاتِ لطائفِ دیگر کہ سابقاً حاصل شدہ بود بدستور گشتہ بخلافِ
بزرگی کہ بقالب رجوعِ او نیفتادہ است حکمِ او حکمِ الطفِ لطائف است قرب و یقین در حقِ او
استقامت دارد و استتار پیدا نکردہ پس نلہا در مقاماتِ مذکورہ اتم و اکمل بود اما باید دانست
کہ صاحبِ رجوع ہمچنانکہ در قرب و یقین اکمل است در مقامات نیز اکمل است لیکن این کمالاتِ او را
مستور ساختہ اند در برائے دعوتِ خلق و حصولِ مناسبت بخلائق کہ سببِ افادہ و استفادہ است
ظاہرِ او را ہمچو ظاہرِ عوام الناس گردانیدہ این مقام بالاصالۃ مقامِ انبیاءِ مرسل است علیہم
الصلوات والتسلیمات لہذا حضرتِ ابراہیم خلیل الرحمن علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام
طلبِ اطمینانِ قلب نمودہ و در حصولِ الیقین در رنگِ عوام الناس محتاج برویتِ بصری گشت
و حضرتِ عزیر علی نبینا وعلیہ الصلوۃ والسلام گفت اَنّٰی یُحْیٖ هٰذِهِ اللّٰهُ بَعْدَ مَوْتِهَا و آنگہ
رجوع کردہ است از الیقین خود گفتہ لٰکِنْ لِّیَطْمَئِنَّ قَلْبِیْ مَا زَدْتُ یَقِیْنًا این کلام اگر ثابت شود
کہ از حضرتِ امیر است کرم اللہ تعالیٰ وجہہ پس معنی آن باید کرد کہ پیش از حصولِ رجوع فرمودہ
باشد چہ بعد از رجوع صاحبِ رجوع در رنگِ عوام الناس در حصولِ یقین محتاج بدلائل و براہین است
این در شان پیش از رجوع جمیعِ مقدماتِ کالشمس بدیہی شدہ بود و یقینِ آن مقدمات را زیادہ از
یقینِ محسوسات می یافت اما بعد از رجوع آن یقین مستور شد و در رنگِ عوام الناس محتاج بدلائل و براہین
گشت چنانکہ پرورشم میدہند میرویم مثلاً

از [illegible] بکر [illegible] لیلی در [illegible]

ف یعنی فصل نفیس حضرت امام ربانی مجدد الف ثانی قدس سرہ

مکتوب صدو هشتاد و دویم

بملا صالح کولابی صدور یافته در بیانِ حدیثِ نبوی علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام که فرموده اند مر بعضے از اصحاب خود را که شکایت از خواطرِ سوءِ خود نموده اند ذٰلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ وَمَا يُنَاسِبُ ذٰلِكَ جمعے از درویشان نشسته بودند سخنے از خطرات و وساوسِ طالبان در میان آوردند در ضمن حدیثے مذکور شد که روزے بعضے از اصحاب خیر البشر علیه وعلیهم الصلوٰت والتسلیمات پیشِ آنسرور از خطرات سوءِ خود شکایت کردند آن سرور فرمود علیه الصلوٰة والسلام ذٰلِكَ مِنْ كَمَالِ الْإِيمَانِ این فقیر را در آن وقت معنیِ این حدیث چنین بخاطر گذشت وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ که کمالِ ایمان عبارت از کمالِ یقین است و کمالِ یقین مترتب بر کمالِ قرب و هر چند قلب و ما فوق او را از لطائفِ قربِ الٰهی جل شانه بیشتر پیدا شود ایمان و یقین زیاده تر خواهد بود و بے تعلقی او بقالب افزون تر خواهد گشت این زمان خطرات در قالب بیشتر ظهور خواهد یافت و وساوسِ نامناسب تر لائح خواهد گردید پس ناچار سببِ خطراتِ سوءِ کمالِ ایمان بود پس منتهیِ نهایت المنهایت را هر چند خطرات بیشتر و نامناسب تر اکملیتِ ایمان زیاده تر چه کمالِ ایمان تقاضائے بیمناسبتیِ تامِ وارد الطافِ لطائفِ البطیفهٔ قالب و این بیمناسبتی هر چند افزون تر قالب خالی تر و ظلمت و کدورت نزدیکتر و وردِ خواطر و وساوس در آن بیشتر بخلافِ مبتدی و متوسط که این قسم خواطر ایشان را کم قابل است و زیادتی بخش مرضِ باطن فلا تكن من القاصرين این معرفت از معارفِ نامضبطهٔ این درویش است والسلام على من اتبع الهدىٰ والتزم متابعة المصطفىٰ عليه وعلىٰ آله الصلوٰة والسلام

لہ پس سائش ارصد کرسندگان در نہم کلام را معرف لکل ذی حق حقہ قال تعالیٰ واتوا البیوت من ابوابہا ۱۲

مکتوب (۱۸۳) صد و هشتاد و سیوم

بملا معصوم کابلی صدور یافته در نصیحت حضرت حق سبحانه و تعالی بر جاده شریعت مصطفوی علیها الصلوٰة والسلام والتحیة مستقیمت کرامت فرموده بکلیت گرفتار جناب قدس خود گرداند امید است که تعلقات شتی و توجهات پراگنده که بر ظاهر مستیلا یافته اند مانع نسبت باطن نباشند مع ذلک سعی نمایند که تخفیفے که در تفرقه ظاهر میسر آید مبادا که در باطن سرایت کند و از وصول بمطلب باز دارد و عیاذاً بالله سبحانه من ذلک دنیا و ما فیها کرا ارزانی آن نمیکند که کسے از بصرف عمر گرامی حاصل کند خبر شرط است خواب خرگوش تا کے خواهد بود ای سرائے دباغ تو زندان تو وه خان و مان تو بلائے جان تو وه پیش از مرگ اگر کاے کردمها والا خرابی در خرابی است سبق باطن را عزیز باید دانست و هر چه منافی آن باشد از دشمن باید داشت بر چه جوشش خدائے احسن است و گر شکر خوردن بود جان کندن است و علے الرسل الا البلاغ والسلام

مکتوب (۱۸۴) صد و هشتاد و چهارم

به قلمیح اسد صدور یافته در ترغیب بر متابعت سید المرسلین علیه وعلی آله وعلیهم الصلوٰة والسلام والتحیة مکتوب مرغوب فرزندے اعزے که از روئے محبت و اخلاص نوشته بودند میر سید خواجه رسانیدند موجب فرحت گشت حضرت حق سبحانه و تعالی توفیق مرغوبات خود رفیق گرداناد بحرمة النبی وآله الامجاد علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات انتهی

اے فرزند آنچه فردا بکار خواهد آمد متابعت صاحب شریعت است علیه الصلوٰة والسلام والتحیة احوال و مواجید و علوم و معارف و اشارات و رموز اگر بآن متابعت جمع شوند فبها و نعمت و الا

صه یعنی فلتبتهج بالحصلة الحسنة ونعمت هذه الفعلة الحسنة یعنی پس باید خوش باشد این ۱۲

جز خرابی استدراج هیچ نیست سید الطائفه جنید را بعد از فوت شخصے بخواب دید و از حالش پرسید
جنید در جواب او گفت طامت العبارات وفنیت الاشارات وما نفعنا الا رکیعات کنا نصلیها
فی جوف اللیل قبلکم بمتابعته ومتابعة خلفائه الراشدین علیه وعلیهم الصلوٰة
والسلام وایاکم ومخالفته شریعته فی الاعمال والاعتقاد فان الاولی من برکة واللیلة
شوم وهلاکة وهذا دیگر رسالہ کہ فرستادہ بودند رسید بعضے جا ہا کہ خواندہ شد در نظر خوب
در آمد اما کار دیگر از تصنیف اہم تر است باید پرداخت انسب و اولی است والسلام

مکتوب (۱۸۵) صد و ہشتاد و پنجم

بمنصور عرب صدر یافتہ در سفارش شخصے حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ بر جادہ شریعت
مصطفوی علی صاحبہا الصلوٰة والسلام والتحیة استقامت ارزانی داشتہ بہمگی ہمت متوجہ
جناب قدس خود گرداناد آنچہ بما و شما لازم است سلامتی قلب است از گرفتاری ما دون حق
سبحانہ واین سلامتی بر تقدیری میسر گردد کہ غیر او سبحانہ بر دل خطور نکند نماز اگر فرضا ہزار
سال حیات وفا کند غیر بر دل نگذرد بواسطہ نسیانی کہ دل از ماسوای او تعالیٰ حاصل شدہ است
سہل کارے است وغیر این ہمہ تشریح و بقیة المرام آنکہ مولانا فاضل ہر ہندی کہ بخدمت علیہ قیام
دارد پدر او در ہند است آرزوئے آن دارد کہ در پیری وضعف خود بملاقات پسر خود مبتہج
ومسرور گردد بنا علی ذلک فقیر را بتصدیع این معنی متوسل ساخت فلہذا عند کل من یتوجہ الیہ
والسلام

مکتوب (۱۸۶) صد و ہشتاد و ششم

بخواجہ عبد الرحمن مفتی کابل صدر یافتہ در تحریض بر متابعت سنت واجتناب از بدعت وبیان

وایں باب دلیل

انکہ ہر بدعت ضلالت است:۔ از حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ بتضرع وزاری وابتہال وافتقار
وذل وانکسار درہر وجہار مسئلت مینماید کہ ہرچہ درین محدث شدہ است ومبتدع گشتہ کہ در زمانِ
وخلفاءِ راشدینِ او نبودہ علیہ علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات اگرچہ آن چیز در روشنی مثل فلق صبح بود
این ضعیف را باجمعے کہ باو مستند اند گرفتار عملِ آن محدث نگرداناد ومفتونِ حسنِ آن مبتدع
نکناد بحرمتِ سید المختار وآلہ الابرار علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام گفتہ اند کہ بدعت بر
دو نوع است حسنہ وسیئہ حسنہ آن عمل نیک را گویند کہ بعد از زمانِ آنسرور وخلفاءِ راشدین
علیہ وعلیہم من الصلوات اتمہا ومن التحیات اکملہا پیدا شدہ باشد ورفعِ سنت نماید وسیئہ
آنکہ رافعِ سنت باشد این فقیر در ہیچ بدعتے ازین بدعتہا حسن ونورانیت مشاہدہ نمیکند وجز ظلمت
وکدورت احساس نمی نماید اگر فرضاً عملِ مبتدع را امروز بواسطہ ضعفِ بصیرت بطراوت ونضارت
بینند فردا کہ حدید البصر گردند دانند کہ جز خسارت وندامت نتیجہ نداشت بیت بوقتِ صبح شود
ہمچو روز معلومت کہ باکہ باخت عشق وشب دیجور ۔ سید البشر میفرماید علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ
والتسلیم من احدث فی امرنا ہذا ما لیس منہ فہو رد چیزیکہ مردود باشد حسن از کجا پیدا
کند وقال علیہ الصلوٰۃ والسلام اما بعد فان خیر الحدیث کتاب اللہ وخیر
الہدی ہدی محمد وشر الامور محدثاتہا وکل بدعۃ ضلالۃ وقال علیہ الصلوٰۃ و
السلام اوصیکم بتقوی اللہ والسمع والطاعۃ وان کان عبدا حبشیا فانہ من یعش
منکم بعدی فسیری اختلافا کثیرا فعلیکم بسنتی وسنۃ الخلفاء الراشدین المہدیین

تمسکوا بها وعضوا علیها بالنواجذ وایاکم ومحدثات الامور فان کل محدثة بدعة وکل بدعة ضلالة ہرگاہ ہر محدث بدعت باشد و ہر بدعت ضلالت پس معنی حسن در بدعت چہ بود و ایضاً آنچہ از احادیث مفہوم میگردد آنست کہ ہر بدعت رافع سنت است تخصیص بعض ندارد پس ہر بدعت سیئہ بود قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ما احدث قوم بدعة الا رفع مثلها من السنة فتمسک بسنة خیر من احداث بدعة وعن حسان قال ما ابتدع قوم بدعة فی دینهم الا نزع الله من سنتهم مثلها ثم لا یعیدها الیهم الی یوم القیامة باید دانست کہ بعضے از بدعتہا کہ علماء و مشائخ آنرا حسنہ دانستہ اند چون نیک ملاحظہ نمودہ می آید معلوم میشود کہ رافع سنت اند مثلاً در تکفین میت عمامہ را بدعت حسنہ گفتہ اند با آنکہ ہمین بدعت رافع سنت است چہ زیادتی بر عدد مسنون کہ سہ ثوب باشد نسخ است و نسخ عین رفع و ہمچنین مشائخ ارسال فش را بجانب دست چپ مستحسن داشتہ اند و سنت و فش ارسال آن بین الکتفین است پس ظاہر است کہ این بدعت رافع سنت است و ہمچنین است آنچہ علماء در نیت نماز مستحسن داشتہ اند کہ باوجود ارادہ قلب بزبان نیز باید گفت و حال آنکہ از آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ثابت نشدہ است نہ بروایت صحیح و نہ بروایت ضعیف و نہ از اصحاب کرام و تابعین عظام کہ بزبان نیت کردہ باشند بلکہ چون اقامت می گفتند تکبیر تحریمہ میفرمودند پس نیت بزبان بدعت باشد و این بدعت را حسنہ گفتہ اند و این فقیر میداند کہ این بدعت چہ جائے رفع سنت کہ رفع فرض مینماید چہ در تجویز آن اکثر مردم بزبان اکتفا مینمایند و از غفلت قلبی باک ندارند پس دریں ضمن فرضی از فرائض نماز کہ نیت قلبی باشد متروک میگردد و بفسادِ نماز میرساند علی ہذا القیاس سائر المبتدعات والمحدثات فانها زیادات علی السنة ولو بوجه من الوجوه وان زیادة نسخ والنسخ رفع فعلیکم بالاقتصار علی متابعة سنة رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وعلی آله وسلم والاکتفاء علی اقتداء اصحابه

صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم من الصلوات اتمہا ومن التسلیمات اکملہا۔

الازم للارادۃ فلا عبرۃ لذکر اللسان ان خالف القلب فانہ کلا صلاۃ الا بحضور القلب ۱۲ منہ عفی عنہ لہم ساتھ تکبیر اللسان ۱۲ منہ صلی اللہ تعالیٰ

اَلْكِرَامِ فَإِنَّهُمْ كَالنُّجُومِ بِأَيِّهِمُ اقْتَدَيْتُمُ اهْتَدَيْتُمْ وَأَمَّا الْقِيَاسُ وَالِاجْتِهَادُ فَلَيْسَ
مِنَ الْبِدْعَةِ فِي شَيْءٍ فَإِنَّهُ مُظْهِرٌ لِمَعْنَى النُّصُوصِ كَمَا ثَبَتَ أَمْرُ نَائِبٍ فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِي
الْأَبْصَارِ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفَى عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
الْكَامِلَاتُ۔

مکتوب صد و ہشتاد و ہفتم

صلی اللہ علیہ وآلہ الصلوات والتسلیمات الکاملہا۔

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ در بیانِ آنکہ طریقِ رابطہ اقربِ طرقِ موصلہ است و در بیانِ آنکہ رابطہ نافع تر است مرید را از ذکر گفتنِ او گفتہ بودند کہ یاران نوشتہ بودند بنظر در آمد و بر احوالِ مسطور مطلع گشت بدانند کہ حصولِ رابطۂ شیخ مرید را بے تکلف و بے تعمل علامتِ مناسبت تام است در میان پیر و مرید کہ سببِ افادہ و استفادہ است و ہیچ طریقے اقرب بوصول از طریقِ رابطہ نیست تا کدام دولت مند را بآن سعادت مستعد سازند حضرت خواجہ احرار قدس اللہ تعالیٰ سرہ العزیز در فقرات می آرند کہ ع ؎ سایۂ رہبر بہ است از ذکرِ حق ۔ بہ گفتن باعتبارِ نفع است یعنی سایۂ رہبر نافع تر است مرید را از ذکر گفتنِ او چہ مرید را درین وقت بذکر جل و علا مناسبتِ کامل حاصل نیست تا براہِ ذکر نفعِ تمام تواند گرفت والسلام اولاً و آخراً۔

مکتوب صد و ہشتاد و ہشتم (۱۸۸)

بخواجہ محمد صدیق بدخشی صدور یافتہ در بیانِ حلِ مسائل کہ پرسیدہ بودند مکتوبِ مرغوبِ اخوی اعزی وصول یافت از امورِ سہ گانہ پرسیدہ بودند محبت آثارِ اختفائی بعضے از لطائف در مرتبۂ قلب مقصور بران لطائف است کہ قلب متضمنِ آنہا است نہ آن لطائف کہ ورای ورائے قلب تحقق دارند کہ اختفائے آنہا در مرتبۂ قلب معنی ندارد دیگر شخصے را کہ استعدادش تمام مرتبۂ قلب

یا روح است پیرِ صاحبِ تصرّف تواند آورد بر امرِ اتباعِ فوق رسانید اما اینجا دقیقه ایست که بحضورِ متعلّق دارد و بتحریر پیرِ بیانِ آن متعسّر است دیگر چون ظاهر برنگِ باطن متلوّن شود و باطن بلون ظاهر منصبغ گردد چه دشوار است که احکامِ ظاهر در باطن و احوالِ باطن در ظاهر پیدا آید والسّلام

مکتوب (۱۸۹) صد و هشتاد و نهم

بشرف الدین حسین بدخشی صدور یافته در بیانِ آنکه یاد فقرا باوجود گرفتاریهائے لاطائل آشتد مناسبت است با فقرا و بطراوتِ دنیائے دنی فریفته نباید شد و سبقِ باطن را عزیز باید داشت و در بیانِ آنکه از احکامِ شریعت سر نباید پیچید و بسنّت و زاریِ تمام قبول باید نمود و مَا یُنَاسِبُ ذٰلِكَ

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ وَاٰلِهِ الطَّاهِرِیْنَ اَجْمَعِیْنَ

مکتوبِ شریف فرزندے ارجمندے اعزے ارشدے شرف الدین حسین در وصول یافت سببِ فرحت و باعثِ بهجت گردید چه نعمتی است که باوجودِ گرفتاریهائے لاطائل فقرا را در از کار را زیاد نزدیکه اند این معنی یاد ارشدتِ مناسبت مید هد که سببِ افاده و استفاده است بعضی از وقائع که اندراج یافته بود نیک و اصیل است و بر ارتباطِ معنوی اوّل دلیل اے فرزند بطراوتِ دنیائے دنی فریفته نشوی و یکسر و فریبِ بے معنیِ او مفتون نگردی که بیمار و بے اعتبار است امروز اگر این معنے معقولِ شما نشود فردا البته معقول خواهد شد و فائده نخواهد داشت ؎ گوشش از بارِ گران شد دوست تشنو نالهٔ و فغانِ مرا ۱۲ باید که سبقِ باطن را از اجلِ نعمِ خداوندی جل شانه دانسته بتکرارِ آن مولع و حریص باشند و پنج وقت نماز را بجماعت بے کسل و فتور ادا نمایند و از جمیلِ یکے زکوة را بمنت بفقرا و مساکین رسانند و از محرّمات و مشتبهات اجتناب دارند و بر خلائق مشفق و مهربان باشند طریقِ نجات در سنتگاری است والسّلام

۱۲ اشارة الی قوله تعالی انما الصدقات للفقراء والمساکین الخ ۱۰ سورة توبه پاره یعتذرون ۱۱

مکتوب (۱۹۰) صد و نودم

بنخت

بیکے از فرزندان میر محمد نعمان بدخشی صدور یافتہ در تحریض بر دوام ذکر الٰہی جل سلطانہ و در ترغیب بر اختیار نمودن طریقہ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بابیان طرز ذکر و مناسب ذلک

بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین اجمعین و آنماد آگاہ باش کہ سعادت تو بلکہ سعادت جمیع بنی آدم و فلاح و رستگاری ہمہ در ذکر مولائے خود است جل سلطانہ تا ممکن باشد جمیع اوقات را مستغرق ذکر الٰہی جل شانہ باید ساخت و یک لحظہ تجویز غفلت نباید کرد للہ سبحانہ الحمد و المنۃ کہ دوام ذکر در طریقہ حضرات خواجگان قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم رائج و شایع میگردد و بطریق اندراج النہایۃ فی البدایۃ حاصل میشود پس اختیار این طریقہ علیہ مر طالب را اولے و انسب باشد بلکہ واجب و لازم پس بر تو باد کہ قبلہ توجہ را از ہمہ سو گردانیدہ بکلیت بجناب عالی اکابر این طریقہ علیہ اقبال نمائے و ہمتی از باطن شریف ایشان خواہی و ابتدا از ذکر گفتن چارہ نبود باید کہ متوجہ قلب صنوبری گردی کہ آن مضغہ ہمچو حجیرہ ایست مر قلب حقیقی را و اسم مبارک اللہ را بران قلب بگردانی و درین وقت بقصد ہیچ عضوے را حرکت ندہی و بکلیت متوجہ قلب نشینی و در تخیلہ صورت قلب را جاندہی و بآن ملتفت نباشی چہ مقصود توجہ بقلب است نہ تصویر صورت آن و معنی لفظ مبارک اللہ را ہیچونی و ہیچگونگی ملاحظہ نمائی و ہیچ صفت را بآن منضم نسازی و بحاضر و ناظر نیز ملحوظ نکنی تا از ورطہ حضرت ذات تعالیٰ و تقدس بحضیض صفات فرود نیائی و از انجا بشہود وحدت در کثرت نیفتی و از گرفتاری ہیچون بشہود چون آرام نگیری چہ ہر چہ در مرآت چون ظاہر شود ہیچون نبود و ہر چہ در کثرت نمودار گردد واحد حقیقی نباشد ہیچون را در ائرہ چون باید جست بسیط حقیقی را بیرون محاوطہ کثرت باید

تمام شد

طلبید اگر در وقتِ ذکر گفتنِ صورتِ پیر بے تکلف ظاہر شود آنرا نیز بقلب باید بُرد و در قلب نگاہ داشتہ ذکر باید گفت میدانی کہ پیر کیست پیر آنکس است کہ از وطریقِ وصول بجنابِ قدسِ خداوندی جلشانہ استفادہ نمائی و مدد ہا و اعانت ہا درین طریق یابی مجرد کلاہ و دامنی و شجرہ کہ معروف شدہ است از حقیقتِ پیری و مریدی خارج است و داخلِ رسوم و عادات مگر آنکہ جامہ تبرک از شیخِ کامل و مکمل بدست آری و باعتقاد و اخلاص با دز ندگانی نمائی احتمالِ ثمرات و نتائج درین صورت نیز قوی است و بدانی کہ منامات و واقعات شایانِ اعتماد و اعتبار نیست اگر کسے خود را در خواب یا در واقعہ بادشاہ دید یا قطبِ وقت یافت فی الحقیقت چنین است بیرونِ خواب و واقعہ اگر بادشاہ شود یا قطب گردد مسلّم است پس از احوال و مواجید ہر چہ در بیداری و افاقت ظاہر شود گنجائش اعتماد دارد و الّا فلا و بدانی کہ نفعِ ذکر و ترتّبِ آثار بران مربوط باتیانِ شریعت است پس در ادائے فرائض و سنن و اجتناب از محرّم و مشتبہ نیک احتیاط باید کرد و در قلیل و کثیر بعلماء رجوع باید نمود و بمقتضائے فتوے اینہا زندگانی باید نمود والسّلام

مکتوب صد و نود و یکم (۱۹۱)

بخان خانان صدور یافتہ در ترغیب بر متابعتِ انبیا علیہم الصّلوٰۃ والسّلام و در بیانِ آنکہ در تکلیفاتِ شرعیہ مراعاتِ یُسر تمام نمودہ اند و تخفیف تام فرمودہ الحمد للہ الذی ہدانا لہذا و ما کنا لنہتدی لو لا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق سعادتِ ابدی و نجاتِ سرمدی مربوط بمتابعتِ انبیاست صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ سبحانہ علی الجمیعہم عمومًا و علی افضلہم خصوصًا اگر فرضًا ہزار سال عبادت کردہ شود و در ریاضاتِ شاقہ و مجاہداتِ شدیدہ بجا آوردہ اگر بنورِ متابعتِ این بزرگواران منوّر نگردد و بجوئے نیرزد و بجنابِ پیرورزے

یا سیم مسکوک یا جز یا ظروف طلا و نقره باشد یا مال تجارت که بنیت تجارت خریده شود ۱۲ ؎ چهارپایگان چرنده که اکثر سال بر چرند و صحرا کفایت کند ۱۲

که سراسر غفلت و تعطیل است که بامر این برگزیدگان واقع شود برابر نمی اندازند و مثل صحرا
بقیعه می شمرند کمال عنایت خداوندی جل سلطانه آن است که در جمیع تکلیفات شرعیه
و مامورات دینیه نهایت تیسیر و غایت سهولت را مراعات فرموده است مثلاً در هشت پهر
شبانروزی به هفده رکعت نماز تکلیف فرموده که وقت ادای آن مجموع بیک ساعت نمیکشد
معذلک در قراءة آن بهر چه میسر شود کفایت نموده و اگر قیام متعذر شود بقعود تجویز فرموده و در وقت
تعذر قعود باضطجاع اشارت فرموده و چون رکوع و سجود متعسر شود بایماء و اشارت دلالت نموده و
در طهارت اگر قدرت بر استعمال آب متحقق نشود تیمم را خلیفه آن ساخته و در زکوة از چهل یک حصه را
بفقرا و مساکین تعیین فرموده و از انیز مقتنیا بامول نامیه و انعام سائمه و اشیاء دور تمام عمر یکبار حج
را فرض ساخته معذلک مشروط بزاد و راحله و امن طریق گردانیده و دائره مباح را وسیع ساخته چهار
زن بنکاح دائمی هر قدر که بخواهد مباح فرموده و طلاق را وسیله تبدیل نساء گردانیده و از اطعمه
و اشربه دائمیه اکثر را مباح ساخته و اندک را محرم و آنهم بواسطه مصالح عباد اگرچه یک شراب بیمزه
پر ضرر را حرام گردانیده اما چندین اشربه خوشخور پر نفع را در عوض آن مباح ساخته عرق قرنفل
و عرق دارچینی بآن خوشخوری و خوشبوی چندان منافع و فوائد دارد که چه نویسد چیز تلخ و بدمزه تند و
بدخوئے هوش بر پر خطرے را بآن عرق خوشبوے خوشخورے چه مناسبت شتان ما بینهما
مع ذلک فرقے که از راه جل و حرمت میخیزد جدا است و تمیزے که از رهگذر رضائے پروردگار
جل سلطانه و عدم رضاے او تعالی پیدا میشود علاحده و بعضے از لباسهای ابریشم را که محرم
فرموده چه باک که چندین انواع جامهای مزیّن و قماشهای مزیّن در عوض آن حلال گردانیده
است و لباسهای پشمین که مطلقاً مباح ساخته است بمراتب از لباسهای ابریشم بهتر است
معذلک لباس ابریشم بر زنان مباح فرموده که منافع آن نیز عائد بمردان است و همچنین است

حق جل و علا را دیگرے باعث غیظ و غضب آن تعالے و تقدس ۱۲ ؎ که مقصود اصلی از زینت زنان تمتع و انتفاع مردان است یا آنها ۱۲

بضم اول وکسر لام وتشدید یے یعنے ریور ابیں جلیہ کہ بالکسر باشد وبحیل کہ بضم عاو فتح لام شبا جمع حل بالفتح زیور کردن وزیور آشتب

حال ذہب وفضہ کہ حلی زنان از برائے تمتع مردان است اگر بے اضافے باین یسیر وباین سہولت متیسر ومتعذر نماند بمرض قلبی مبتلا است وبعلت باطنی گرفتار بسیارے از کارہا ہست کہ اصحار فعل آن یسیر تمام دارند وبر ضعفا متعسر است بعسر تمام مرض قلبی عبارت از عدم یقین قلب است باحکام منزلہ سماوی تصدیقی کہ دارند صورت تصدیق است نہ حقیقت تصدیق علامت حصول حقیقت تصدیق ثبوت یسر است در اتیان احکام شرعیہ وبدونہا خرط القتاد

وقال اللہ تبارک وتعالی کبر علی المشرکین ما تدعوہم الیہ اللہ یجتبی الیہ من یشاء ویہدی الیہ من ینیب والسلام علی من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

(۱۹۲)

مکتوب صد و نود و دوم

بشیخ بدیع الدین سہارنپوری صدور یافتہ در جواب استفسار کہ نمودہ بودند اخوی اعزی ارشدی شیخ بدیع الدین استفسار نمودہ بودند کہ در عرضداشت بازدہم کہ بحضرت خواجہ قدس سرہ نوشتہ واقع شدہ است کہ بمقامی رنگین گشت کہ بلند تر از مقام حضرت صدیق اکبر است رضی اللہ تعالی عنہ آں چہ معنی این کلام چہ باشد بدان ارشدک اللہ تعالی لانسلم کہ این عبارت مستلزم تفضیل است بآنکہ لفظ ہم نیز در آں واقع شدہ است ولو سلم گوئیم کہ این سخن وسخنان دیگر کہ دران عرضہ داشت واقع شدہ است از جملہ واقعات است کہ بہ پیر خود نوشتہ ومقرر این طائفہ است کہ ہر چہ از وقائع رو میدہد صحیح باشد یا سقیم بے تحاشی بہ پیر خود اظہار مینمایند چہ در غیر صحیح نیز احتمال تاویل وتعبیر است پس از اظہار آن چارہ نبود ودر ما نحن فیہ بملاحظہ این معنی ہیچ محظور لازم نمی آید وعلی ہذا دیگر آنکہ تجویز نمودہ اند کہ اگر در جزئی از جزئیات غیر نبی را بر نبی فضل متحقق شود

---

(۱۹۲) یعنی ہمیں تحقق این علامت تحقق تصدیق وحضور وعدم یقین قلبی باحکام شرعیہ غیر ممکن است بلکہ کمال وفرط انقیاد کہ عبارت از رست البدن وکشیدن است بر شاخ وزحمت خار را یعنی رنج ومحنت برداشتن ۱۲

مکتوب حل بعضی عبارت عرضداشت یازدہم است کہ بہ پیر بزرگوار خود نوشتہ اند ۱۲ استفسار سوال کردہ بود ۱۲

سہ یعنی تاویل وتعبیر صحیح است نہ بیان مراد وقال وصف کلام از ظاہر آن ۱۲ صح فان الوقائع یسیر قبل العرض علی الشیخ لا تکون مبنیۃ علی العلم ولا

راہبر ورا در رشاد طریق ۱۲

بلکے میت بلکہ واقع است چنانکہ در مادہ شہدا وارد زیادتیہا واقع شدہ است کہ ذاتیہ انبیا نیست
علیہم الصلوٰت والتسلیمات باآنکہ فضلِ کلی مرنبی راست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتحیات بریں
تقدیر اگر سیرِ غیرِ نبی در کمالاتِ آن جزئی واقع شود و خود را در آن مقام بلند تر یابد ہم مجوز باشد
ہرچند حصولِ آن مقام او را بواسطہ متابعتِ نبی است و نبی را نیز از آن مقام بحکم حدیث من سن
سنۃ حسنۃ فلہ اجرھا واجر من عمل بھا نصیبِ تام است پس ہرگاہ فضلِ جزئی غیرِ نبی
را بر نبی مجوز گشت بر غیرِ نبی بطریق اولیٰ مجوز خواہد بود فلا اشکال الصلوٰۃ والسلام ۱۲

المنتخبات ۴ — مکتوب صد و نود و سیوم (۱۹۳)

بسیادت پناہی شیخ فرید صدور یافتہ در ترغیب بر تصحیحِ عقائد بر وفقِ آراءِ اہل سنت و جماعت
و تحریض بر تعلم احکامِ فقہیہ از حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مندوب و در بیانِ غربتِ اسلام
و اغراء بر ترویج و تائید آن بسم اللہ الرحمن الرحیم اللہ تعالیٰ ناصرکم و معینکم علی کل
ما یعینکم و یشینکم و تحتمین ضروریات بر ارباب تکلیف تصحیح عقائد است بر وفق آراء علماء
اہل سنت و جماعت شکر اللہ سعیہم کہ نجاتِ اخروی وابستہ باتباع آراء صواب نمائی این
بزرگواران است و فرقہ ناجیہ ہم ایشان و اتباع ایشان اند و ایشانند کہ بر طریق آن سرور و اصحاب
آن سرور اند صلوات اللہ وتسلیماتہ علیہ وعلیہم اجمعین و از علومیکہ از کتاب و سنت مستفاد اند
ہمان معتبر اند کہ این بزرگواران از کتاب و سنت اخذ کردہ اند و فہمیدہ زیرا کہ ہر مبتدع و
ضال عقائدِ فاسدہ خود را بزعم فاسد خود از کتاب و سنت اخذ میکند پس ہر معنی از معانی مفہومہ
از ینہا معتبر نباشد و از برائے تصحیح این عقائد حقہ رسالہ امام اجل نور بخش بسیار مناسب است
و قریب بفہم مذکور مجالس شریف بودہ باشد آنار رسالہ مذکورہ چونکہ مشتمل بر استدلالات است و طول و بسط

بسیار دارد اگر رسالہ کہ متضمن مسائلِ صرف بودہ باشد اولیٰ و انسب خواہد بود درین اثنا بخاطرِ حقیر
نیز خطور کردہ کہ در بیانِ رسالہ بنویسد کہ متضمنِ عقائدِ اہلِ سنت و جماعت باشد و سہل الماخذ
اگر میسر شد نوشتہ متعاقب بخدمت خواہد فرستاد و بعد از تصحیح این عقائد علمِ حلال و حرام و فرض
و واجب و سنت و مندوب و مکروہ کہ علمِ فقہ متکفل آنست و عمل بمقتضائے این علم نیز ضروریست
بعضے از طلبہ فرمایند کہ از کتابِ فقہ کہ بعبارتِ فارسی بودہ باشد در مجلس میخواندہ باشند مثلِ
مجموعہ غانی و عمدۃ الاسلام و اگر عیاذاً باللہ سبحانہ در مسئلہ از مسائلِ اعتقادیہ ضروریہ خللی رفت از
دولتِ نجاتِ اخروی محروم است و اگر در عملیات مسامحہ رود بتحمل کہ بے توبہ ہم درگذرانند و اگر مؤاخذہ
ہم کنند آخرِ کار نجات است پس عمدہ کار تصحیح عقائد است از حضرتِ خواجہ احرار قدس سرہ اللہ تعالیٰ
بسندِ صحیح منقول است کہ میفرمودند کہ اگر تمام احوال و مواجید را بما بدہند و حقیقتِ ما را بعقائدِ اہلِ سنت
و جماعت متحلی نسازند جز خرابی ہیچ نمیدانیم و اگر تمام خرابیہا را بما جمع کنند و حقیقتِ ما را بعقائدِ
اہلِ سنت و جماعت بنوازند ہیچ باکے نداریم ثبتنا اللہ سبحانہ و ایاکم علی طریقتہم المرضیۃ
بحرمۃ سید البشر علیہ و علی آلہ من الصلوات افضلہا و من التسلیمات اکملہا
در ویشے از جانبِ لاہور آمدہ بود گفت کہ شیخ جیو در مسجد جامعِ نخاس کہنہ از برائے نمازِ جمعہ حاضر
شدہ بودند و میان رفیع الدین بعد از اظہارِ التفاتِ ایشان گفتند کہ نواب شیخ جیو در حویلیِ خود مسجد
جامع بنا کردہ اند الحمد للہ سبحانہ علی ذلک حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ مزید توفیق ارزانی فرماید
این قسم اخبار کہ مخلصان می شنوند غایۃ الغایت مسرور و مبتہج میگردند سیادت پناہا امکنا امروز اسلام
بسیار غریب است بحیثیتے کہ امروز در تقویتِ آن صرف میکنند بکروڑہا میسخرند تا کدام شاہباز را
باین دولتِ عظمیٰ مشرف سازند ترویج دین و تقویتِ ملت در ہمہ وقت از ہر کس بوقوع می آید زیبا است
و رعنا اما درین وقت کہ غربتِ اسلام است از امثالِ شما جوان مردانِ اہلبیت زیباتر و رعناتر است

حاشیہ: یعنی مانند سابق کس آشنا نباشد و از احوال او خبر ندہد

کہ این دولت خانہ زاد خاندانِ بزرگِ شماست از شما ذاتی است و از دیگران عرضی حقیقت وراثت
نبوی علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا من التحیات والتسلیمات اکملہا در تحصیل این امر
عظیم القدر است حضرت پیغامبر صلی اللہ علیہ وسلم اصحاب را مخاطب ساختہ فرمودند کہ شما در
زمانے موجود شدہ اید کہ اگر از اوامر و نواہی دہم حصہ ترک کنید ہلاک شوید و بعد از شما گروہے خواہند
آمد کہ اگر دہم حصہ را از اوامر و نواہی بوقوع آرند خلاص شوند این آن وقت است و این گروہ آن
گروہ ست گوئے توفیق و سعادت در میان افگندہ اند کس بمیدان در نمی آید سواران را چہ شد
در ینوقت کشتن کافرین گوئند و آل او بسیار خوب واقع شد و باعث شکست عظیم بر منہزم مردود گشت
بہر میت کہ کشتہ باشند و بہر غرض کہ ہلاک کردہ خوارے کفار خود نقد وقت اہل اسلام است این
فقیر پیش از انکہ این کافر را بکشند در خواب دیدہ بود کہ بادشاہ وقت کلہ سر شرک را شکستہ است
والحق کہ آن گبر رئیس اہل شرک بود و امام اہل کفر خذلہم اللہ سبحانہ و آن سرور دین
و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام در بعضی از دعیہ خود اہل شرک را باین عبارت نفرین فرمودہ اند
اللّٰھُمَّ شَتِّتْ شَمْلَھُمْ وَفَرِّقْ جَمْعَھُمْ وَخَرِّبْ بُنْیَانَھُمْ وَخُذْھُمْ اَخْذَ عَزِیْزٍ مُقْتَدِرٍ پیدا
عزت اسلام و اہل آن در خواری کفر و اہل کفر است مقصود از اخذ جزیہ خواری کفار است
مانعت ایشان ہر قدر کہ اہل کفر را عزت باشد ذلت در اسلام ہمان قدر است این سر رشتہ را
نیک باید نگاہ داشت و اکثر مردم این سر رشتہ را گم کردہ اند و از شومی آن دین را برباد دادہ
قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ یٰاَیُّھَا النَّبِیُّ جَاھِدِ الْکُفَّارَ وَالْمُنٰفِقِیْنَ وَاغْلُظْ عَلَیْھِمْ
جہاد با کفار و غلظت بر ایشان از ضروریات دین است بقایائے رسوم کفر کہ در قرن سابق
پیدا شدہ بود در این وقت کہ بادشاہ اسلام را آن توجہ باہل کفر نماندہ است بر دلہائے مسلمانان
بسیار گران ست بر مسلمانان لازم است کہ بادشاہ اسلام را از زشتی رسوم آن بدکیشان اعلام بخشند

دور رفع آن کوشند شاید بقایائے اینہا مبتنی باشد بر عدم علم بادشاہ بر شتی آنہا اگر فی الجملہ گنجائش وقت یابند بعضے از علماء اہل اسلام را اعلام نخشند کہ آمدہ بر شناعت رسوم اہل کفر اعلام نمایند کہ از برائے تبلیغ احکام شرعی اظہار خوارق و کرامات ہیچ در کار نیست در قیامت عذر نخواہند شنید کہ بے تصرف تبلیغ احکام شرعی نکرد انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات کہ بہترین موجودات اند تبلیغ احکام شرعی میکردند اگر امتان معجزات میطلبیدند میفرمودند کہ معجزات از نزد خداست عزوجل بر ما تبلیغ احکام است و تواند بود کہ دران اثنا شاید حق سبحانہ وتعالیٰ بروئے امرے ظاہر سازد کہ باعث اعتقاد حقیقت این جماعہ باشد بہر حال از حقیقت مسائل شرعیہ اطلاع دادن ضرور است تا این واقع نشود عہدہ بر ذمہ علماء و مقربان حضرت بادشاہ است چہ سعادت کہ درین گفتگو جمعے بازار رسند انبیا علیہم الصلوٰت والتحیات در تبلیغ احکام شرعیہ چہ آزارہا کہ نکشیدہ اند و چہ محنتہا کہ ندیدہ بہترین ایشان علیہم من الصلوات افضلہا و من التحیات اکملہا فرمودہ ما اوذی نبی مثل ما اوذیت عمر بگذشت و حدیث در دما آخر نشد شب بآخر شد کنون کوتہ کنم افسانہ را والسلام والاکرام

مکتوب صد و نود و چہارم (۱۹۴)

بصدر جہان صدور یافتہ در بیان تحریض بر ترویج ملت و تائید دین و ما یتعلق بذلک سلمکم اللہ سبحانہ و عافاکم استماع سخنان ترویج احکام شرعیہ و تذلیل اعدار ملت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مسلمانان ماتم زدگان را فرح بخش و روح افزاست الحمد للہ سبحانہ والمنۃ علی ذلک والمسئول من اللہ سبحانہ الملک القدیر ازدیادہا لامر الخطیر بحرمۃ النبی البشیر النذیر علیہ وعلی آلہ من الصلوات افضلہا و من التحیات اکملہا یقین است کہ مقتدایان اسلام از سادات عظام و علماء کرام در خلا و ملا متصدی از دیاد این

دینِ متین و تکمیل این صراطِ مستقیم خواہند بود و پیسر و برگے دریں باب چہ در انفسی نمایدیشنیدہ شد کہ بادشاہ
اسلام اخسن استعدادِ اسلامی خواہانِ علما اند الحمد للہ سبحانہ علی ذلک۔ معلوم شریف است
کہ در قرنِ سابق ہر فسادیکہ پیدا شد از شومی علماءِ سوء بظہور آمد دریں باب تتبع تمام مرعی داشتہ
از علماءِ دیندار انتخاب نمودہ اقدام خواہند فرمود علماءِ سوء نصوصِ دین اند مطلبِ ایشان حبِ جاہ
و ریاست و منزلت نزدِ خلق است والعیاذ باللہ سبحانہ من فتنتہم آرے بہترینِ ایشان
بہترینِ خلائق است ایشانند کہ فردائے قیامت سیاہی ایشان از خونِ شہدائے فی سبیل اللہ
وزن خواہند کرد و پلہ این سیاہی خواہد چربید شر الناس شر العلماء و خیر الناس خیار
العلماء ثانیاً ملتمس آنکہ بعضی نیات بران آوردہ کہ خود را بعسکر رساند بتقریبِ ماہِ مبارک رمضان
و حضرتِ دہلی توقف واقع شد ان شاء اللہ تعالیٰ بعد از مضیِ این ماہ مبارک بخدمت آخرہ خواہد رسید والسلام

مکتوب صد و نود و پنجم

نیز بصدورِ رجہان صدور یافتہ در اغراء و تحریض بر ترویجِ شریعتِ غرا و اظہارِ تاسف بر ضعفِ اسلام
و اہلِ آن سلمکم اللہ سبحانہ و ابقاکم احسانِ سلاطین چونکہ نسبت بکافہ خلائق حاصل
است بضرورت دلہائے خلائق بحکمِ جبلت الخلائق علی حبِ من احسن الیہم بجانبِ
محسنان مائل است پس ناچار بواسطہ این ارتباطِ حسی اخلاق و اوضاع بادشاہان بعمومِ خلائق
علی تفاوتِ درجاتِ الاحسان سارست از خیر و شر و صلاح و فساد و ما کہ ازینجا گفتہ اند الناس
علی دین ملوکہم کارو بارِ قرنِ سابق مصداقِ این سخن است اکنون کہ انقلاب دول بظہور
پیوستہ و شورتِ عنادِ اہلِ ملل ہم شکستہ بر ائمہ اسلام از صدور و عظام و علماءِ کرام لازم است کہ
تمام ہمت خود را مصروف رواج شریعتِ غرا ساختہ در ہدایتِ امرا از کانِ اسلام منہمک سازند کہ در تالیف

خیرت ظاہر نمیشود دلہائے غریبان ازین تاخیر در اضطراب است شد تہائے قرن سابق
در دلہائے مسلمانان متمکن است مبادا تلافی آن نسوء و غربت اسلام بطویل انجامد ہرگاہ بادشاہان
را گرمی ترویج سنت سنیہ مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نباشد و مقربان ایشان
نیز در پی نہاب خود را معاف دارند و حیات چند روزہ را عزیز شمرند کار بر فقرا اہل اسلام بسیار تنگ تیرہ
خواہد بود انا للہ وانا الیہ راجعون عزیزے میفرماید بیت آنچہ از من گم شدہ گر از سلیمان گم شدے
ہم سلیمان ہم پری ہم اہرمن بگریستے ۔ شعر صبرت علی مصائب لو انہا ۔ صبرت علی الایام
صرن لیالیا ۔ از جملہ شعائر اسلام تعیین قضاۃ است در بلاد اسلام کہ در قرن سابق محو شدہ بود و سر مند
کہ اعظم بلاد اسلام است چند سال است کہ قاضی ندارد و حال قریہ و حاقاضی یوسف آبائی او تا بناء
سرہند ہست قاضی شدہ آمدہ اند چنانکہ اسناد سلاطین بدست دارد و مشار الیہ بصلاح و تقوی متحلی
است اگر صلاح دانند این امر عظیم القدر را باو تفویض فرمایند ثبتنا اللہ سبحانہ وتعالیٰ وایاکم علی
جادۃ الشریعۃ المحمدیۃ علی مصدرہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ ۔

مکتوب صد و نود و ششم (۱۹۶)

بمنصور عرب صدر یافتہ در بیان آنکہ ساہے کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام است و بہر گامی
ازین گامہا سالک از خود دور می افتد و بحق سبحانہ نزدیک صحیفہ شریفہ بمرحمت در قیمۃ نکرمت در اعزہ
ازمنہ ورود یافت للہ سبحانہ الحمد ولہ کہ خواص را زیاد عوام فارغ نیستند و مہتران از خوارگی
کہتران خالی نیند جزاکم اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء مخدوما و مطاعا از ہر چہ میرود سخن دوست خوشتر است
این راہ کہ ما در صدد قطع آنیم ہمگی ہفت گام است دو گام بعالم خلق تعلق دارد و پنجگام بعالم امر بگام
اول کہ سالک در عالم امر میرسند تجلی افعال را میدہد و بگام دوم تجلی صفات و بگام سیوم شروع در

تجلیات ذاتیہ می افتد ثم ثم علی تفاوت درجاتہا کما لا یخفی علی ارباہا کل ذلک منوط بمتابعت سید الاولین والاٰخرین علیہ وعلی الہ من الصلوٰت افضلہا ومن التسلیمات والتحیات اکملہا۔ آنکہ گفتہ اند کہ این راہ دو خطوہ است مراد ازان عالم خلق و عالم امر داشتہ اند علے

(بر اثبات ازسر النقد و تقدیم ہر دو بظاہر است برہان ۱۲ منہ عفی عنہ یعنی مسلک تو میان ہر دو با ہم نسبت رفتار دارد شود ۱۲ منہ)

سبیل الاجمال وتیسیر الامر علے نظر الطلاب بہر گامے ازین گامہائے ہفتگانہ از خود دور ی افتد و بحق سبحانہ نزدیک و بعد از طے این گامہا فنائے اتم است کہ بقائے اکمل بر ان مترتب است و بین فنا و بقا حصول ولایت خاصہ محمدیہ است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ مصرع این کار دولت است اکنون تا کرا رسد ٭ ما فقیران نامراد را با مثال این سخنان چہ مناسبت است غیر ازانکہ کام و دہان خود را بذکر اہل الکمال سیراب و شیرین داریم رباعی

گر ندارد یم از شکر جز نام بہر ٭ این بس کہ خوشتر کس اندر کام زہر ٭ آسمان نسبت بعرش آمد فرود ٭ ورنہ بس عالیست پیش خاک تو د ٭ والسلام علی من اتبع الہدیٰ ۱۲ ٭ ٭ ٭ ٭ ٭

مکتوب صد و نود و ہفتم (۱۹۷)

بہ پہلوان محمود صدور یافت در بیان آنکہ سعادتمند کسے است کہ دلش از دنیا سرد شدہ باشد و بحرارت محبت حق سبحانہ و تعالیٰ گرم و مایناسب ذلک تبتکم اللہ سبحانہ علی جادۃ الشریعۃ سعادتمند کسے است کہ دلش از دنیا سرد شدہ باشد و بحرارت محبت حق سبحانہ تعالیٰ گرم محبت دنیا سر گناہان است و ترک آن سر جمیع عبادات چہ دنیا مغضوبہ حق است سبحانہ و تعالیٰ و تا آنرا افریدہ است بسوے آن نظر نہ فرمودہ او و اہل او بباغ طرد و لعن موسوم اند و خبر است کہ الدنیا ملعونۃ و ملعون ما فیہا الا ذکر اللہ و چون ذاکران بلکہ ہر فرورہ از مؤثرات وجود ایشاں بذکر اللہ سبحانہ مملو است پس ذاکران حق سبحانہ ازین وعید خارج باشند و در شمار اہل دنیا نیایند زیرا کہ

دنیا چیزیست که دل را از حق سبحانه باز دارد و بغیر او مشغول سازد خواه اموال و اسباب باشد آن
چیز و خواه جاه و ریاست و خواه ننگ و ناموس فَاَعْرِضْ عَنْ مَّنْ تَوَلّٰى عَنْ ذِكْرِنَا نص قاطع است
هر چه از دنیاست بلائے جان ست اهل آن در دنیا همیشه در تفرقه اند و در آخرت از اهل ندامت
و حسرت حقیقت ترک آن عبارت از ترک رغبت دران است و ترک رغبت وقتی متحقق شود
که وجود و عدم آن مساوی شده باشد و حصول این معنی بے صحبت ارباب جمعیت متعسر است
صحبت این بزرگان اگر میسر شود و مغتنم میباید شمرد و خود را بایشان باید سپرد صحبت میان شیخ و اهل
منزل هر چند شمار مغتنم است و امثال این عزیز عزیز الوجود و اعز من الکبریت الاحمر
اما شیوه اهل کرم ایثار است یعنی تقدیم حاجت غیر بر حاجت خود چند روز اگر میان شیخ و منزل را
رخصت فرمایند بر محل است بعد از فراغ کار انشاء الله العزیز باز خواهند رفت و اخلاص غائبان
هم شمارا کار حضور میکند زیاده تصدیع است رَزَقَنَا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَاِيَّاكُمُ الْاِسْتِقَامَةَ عَلٰى
مُتَابَعَةِ سَيِّدِ الْبَشَرِ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ اَكْمَلُهَا وَالسَّلَامُ وَاٰلِهِ الْكِرَامِ

مکتوب صد و نود و هشتم (۱۹۸)

بجانبی خانان صدور یافته در بیان آنکه آشنائی فقرا با غنیا درین زمان بسیار متعسر است
وَمَا ذٰلِكَ فتوحات مکیه مفتاح فتوحات مدنیه باد بحرمة النبی و اٰله الامجاد علیه و علیهم
الصلوات و التسلیمات التفات نامه گرامی که نامزد فقرا فرموده بودند وصول یافت باعث ازدیاد
محبت گشت بُشْرٰى لَكُمْ ثُمَّ بُشْرٰى لَكُمْ مخدوما فقرا را با غنیا آشنائی کردن درین
زمان بسیار متعسر است اگر فقرا بگفتن یا نوشتن راه تواضع و حسن خلق که از لوازم فقراست
پیش میگیرند گونه اند ایشان از سوء ظن خود می انگارند که طامع محتاج اند لاجرم درین ظن

خَیرُ الدُّنیا وَالآخِرَۃ میگردند واز کمالاتِ این بزرگواران محروم میمانند واگر فقرا باستغنا حرف
میزنند قاصر نظران از بدخلقیِ خودشان میگویند کہ متکبر و بدخلق اند نمیدانند کہ استغنا نیز از لوازمِ فقراست
کہ جمعِ ضدین ہمینجا از استحالہ برآمدہ است ابو سعید خر از سفر ما بدیدہ عرفت ربی بجمع الاضداد ہر چند
ارباب نظر این مقدمہ را قبول نمیکنند محال انگارند لیکن غم نیست طورِ ولایت ورای طورِ نظر
عقل است باقی احوال را میر و مولانا بتفصیل معروض خواہند داشت والسلام علی من اتبع الہدیٰ

مکتوب صد و نود و نہم (۱۹۹)

بلا محمد امین کابلی صدور یافتہ در بیان قبول فرمودن آنچہ او طلب نمودہ بود از وردو مشغول
صحیفہ گرامی کہ مُنبی بود از قرطِ محبت و اخلاص و مشعر از مودت و اختصاص ورود یافت موجب
فرحت گشت عافاک اللہ سبحانہ اظہارِ طلب وردے از ما ورا نمودہ بودند بنا علی ذلک
اخوی ارشدی مولانا محمد صدیق را فرستادہ شد تا بذکرے از این طریقہ علیہ مشغول سازد
وبآنچہ امر فرماید در امتثال آن سعی بلیغ خواہند نمود امید است کہ ثمرِ نتائج گردد چون مجرد نوشتن
کفایت نمیکرد و تعلق بحضورِ صحبت داشت بنابران تصدیع اخوی مشارالیہ اداوہ شد والسلام

مکتوب دو صد (۲۰۰)

بلا شیخ شکیبی اصفہانی صدور یافتہ در حلِ عبارتِ نفحات کہ اغلاق داشت وطلب شرح او نمودہ بود
الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی آلہ الطاہرین اجمعین عبارتِ نفحات کہ فی الجملہ اغلاقی داشت فرمودہ بودند کہ آنرا شرح باید کرد بنابران بچند
کلمہ جرات نمودہ مخدومانہ را عین القضاۃ ہمدانی میگوید در بیانِ حالِ جماعہ کہ بے راہبری را راہ سلوک

رفتند بعضے از ایشان را مغلوبی در پناهِ خود نگاه داشت و مستی سائبان سرِ ایشان شد و هر که با تمیز
بود سرش بر داشتند مراد از راهِ سلوک و اللہ سبحانہ اعلم طریقِ سلوک است و طی مقاماتِ عشرہ
مشہورہ بہ ترتیب و تفصیل و درین طریق تزکیۂ نفس مقدم است بر تصفیۂ قلب و اثبات شرطِ ہدایت
است و راہِ ناسلوک عبارت از طریقِ جذبہ و محبت است و تقدم تصفیہ است بر تزکیہ و راہِ اجتبا
کہ مشروط باثبات نیست و این طریق طریقِ محبوبان و مرادان است بخلافِ طریقِ اول کہ
طریقِ محبین است و راہِ مریدین بعضی از ایشان کہ قوتِ جذبہ داشتند و استیلاءِ محبت کہ مغلوبی
و مستی عبارت ازان ست از شرِ شیاطینِ آفاقی و انفسی محفوظ ماندند و از اغواء و اضلالِ ایشان
مصون ہر چند راہبر نداشتند اما فضل ایزدی جل سلطانہ رہنمونی فرمودہ ایشان را بمطلوب حقیقی
رسانید و ہر که از ایشان با تمیز بود یعنی قوتِ جذب نداشت و استیلاءِ محبت در حق وے مفقود
بود چون راہبر نداشت اعداءِ دین او را از راہ بردند و ہلاکش ساختند و بموتِ ابدی گرفتارش کردند
و از جملۂ مغلوبان آن دو ترکمان بودند کہ حسین قصاب بر مزِ و اشارت از ایشان حکایت کرد
کہ با کاروان عظیم در راہے میرفتیم ناگاہ دو ترکمان از میانِ آن کاروان بیرون شدند
و راہِ ناسلوک را در پیش گرفتند الی آخر القصہ راہیکہ کاروان عظیم بآن راہ میرفتند راہِ سلوک
است کہ بقطعِ مقاماتِ عشرہ مشہورہ بترتیب و تفصیل صورت بندد چہ اکثر مشائخ علی الخصوص
از متقدمین بہمین طریق بمقاصدِ خود رسیدہ اند و راہِ ناسلوک کہ آن دو ترکمان اختیار کردند
حسین قصاب بایشان دران راہ متابعت نمود طریقِ جذبہ و محبت است کہ نزدیکتر است
بوصول ازان راہِ سلوک معہود و مقدمۂ این طریق التذاذ و آرام است کہ سببِ غیبت است
از حس و باعثِ ذہول است از شعور و کنایت از انخالت بشب نمودہ است و چون این غیبت
و ذہول از خلق متضمنِ حضور و شعور بخالق است تعالی و تقدس آن حضور و شعور را بماہ اشارت

اوش قریب ہست و آخرش رضا و میان ہر دو زہد است و توکل و قناعت و صبر و شکر و غیرہا با آنکہ تمامی این طریق در وصول بنہایۃ النہایات مربوط بطے مقامات عشرہ مذکورہ

فرموده این مقام بیان مطلب بگوشِ هوش باید شنید که مدبّرِ جسد روح است و مربّیِ قالبِ قلب قوائی جسدی مکتسب از قوتِ روحانی است و حواسِ قالبی مستفاد از نورانیتِ قلبی پس ناچار در وقتِ توجّهِ قلب و روح بجنابِ قدسِ خداوندی جلّ شانه که لازمِ طریقِ جذبه است در ابتدا حال که اوانِ نقص است فتوری در تدبیرِ جسد و تربیتِ قالب راه می یابد که سببِ تعطیلِ حس و ذهول از شعور میگردد و بسستی قوی و جوارح میرساند و بی اختیار بر زمین میخوابانند و این حالت را شیخ اجل شیخ محی الدین بن العربی قدس سرّه در فتوحات مکیه تعبیر بسماعِ روحی فرموده است و سماعی که تنزّل و حرکت در وی است آنرا سماع طبیعی گفته و بالمرّه منعِ آن نموده پس محقق شد که این غیبتِ صوری منتهیین حضور معنوی است و این ذهول جسدی مشتمل بر شعور روحی که تعبیر ازان باو مناسب است بر سر اصل سخن دیم باید دانست که پوشیدنِ روی ماه بابر سیاه کنایه از ظهورِ صفاتِ بشریه است که بلند یا نزدیک آن حضور و آگاهی میرساند و این استتار تا توسّطِ احوال است چه متوسطان را این استتار هرچند بالاستتار نیست توانند بود که همین معنی گفته باشند که چون نیم شبی شد دیگر باره ماه از ابر بیرون آمد از قدم آن دو جا نمد باز یافتم چه در حالت بسط که اوانِ حضور و آگاهی است راه روشن میگردد و قطع مسافت بیشتر نموده می آید چون صبح رسید یعنی آن غیبت و ذهول زائل شد و آن حضور و آگاهی قوت گرفت با توجه خلق جمع گشت و کنایه ازین حضور بطلوع آفتاب کرده است که عبارت از وجود بشریت است که درین وقت بروی ظاهر ساخته اند چه درین طریق تزکیهٔ نفس بعد از تصفیهٔ قلب است و چون آن دو ترکمان قوتِ جذب داشتند و استیلاءِ محبت لاجرم مردوار پائے بر بالائے کوهِ بشریه نهادند و یک ساعت بر آن بالا شدند و بنحوے از فنا مشرف گشتند و چون قضا چون آن قوتِ جذب نداشت بحنت تمام بالائے آن کوه برآمد آنهم ببرکتِ متابعتِ آن دو ترکمان میسّر شد و الا سرشن بر میداشتند لشکرگاه عبارت از مرتبهٔ اعیانِ ثابته است که

جامعِ تعیّناتِ حقائقِ امکانی است و تعینِ علمی وجودی کہ خیمہاے بے نہایت کنایت
ازان تعینات است و دران میان خیمہ عظیم اشارت بتعینِ علمی وجودی است تعالیٰ و تقدس
کہ آنرا خیمۂ سلطانی گفتند و چون حسین قصاب شنیدہ کہ آن خیمہ خیمۂ سلطانی است خیال کردہ
کہ بمطلب رسیدہ خواست کہ از مرکبِ سکر و مستی کہ قطعِ این راہ بے مددِ آن مرکب متعسر نیست
فرود آید بوصولِ مطلوب بیاساید پاے راست کہ عبارت از روح است چہ درین آوہ تا مسلوک
پاے قلب و روح سیر و ندہ پاے علم و عمل کہ آن براہِ مسلوک مناسبت دارد و اول از مستی
کہ فرود می آید ہمان روح است و ثانیاً قلب کہ پاے چپ معبّر از انست از رکاب بیرون آورده
بود کہ الہام بگوشش رسید کہ سلطان در خیمہ نیست و الحق کہ چنین است و حسین قصاب چون
قوتِ جذب نداشت باندک بشارت از مستی فرود آمد و آن دو ترکمان چون جذب قوی داشتند
و غلبۂ محبت بامثالِ این مبشّرات گول نہ شدند و مردوار بالا گذشتند حسین قصاب اگر ہزار سال
انتظار بکشد سلطان را ہرگز در خیمہ نخواہد یافت کہ او تعالیٰ وراء الوراست قولہ برنشستہ است
و بشکار شدہ یعنی بر مجالی و مظاہرِ جمیلہ برنشستہ است و بصید دلہاے عشاق شدہ این آواز
و این معنی باندازہ فہم و درایت حسین قصاب بود کہ بطریق تنزّل باو سے سخن کردہ اند و الّا آنجا
کہ اوست تعالیٰ و تقدس برنشستن و بشکار شدن معنی ندارد **بیت** لاؤ ہو زان سر لے روزے بھی
بازگشتند و جیب و کیسہ تہی ۔ و این عبارت را معنی دیگر نیز بخاطر فاتر میرسد کہ مناسبِ مقامِ تفرّد
و کبریائی است ہر چند این معنی نیز شایانِ جنابِ قدس آنحضرت نیست جل سلطانہ اما از معانی
دیگر اولیٰ و انسب و آن معنی اینست کہ بر وحدت کہ تعینِ اول است و فوقِ مرتبۂ واحدیت
برنشستہ است و چون در مرتبۂ وحدت اضمحلال و استہلاکِ تعیناتِ علمی و عینی است شکار
کہ سببِ ہلاک و حوش و طیور است مناسبِ آن مقام و انستہ بشکار شدہ فرمودہ شیخ محمد معشوق

عہ التعریب ۔ وکم من سائر سار او طار دا ۔ فعادوا صفر جیب والیدین ۔

طوسی وامیر علی عبو بشکارگاہِ سلطان رسیدند وصید او گشتند اما معشوق طوسی اقدم و اقرب
است وحسین قصاب بامیدِ برگشتنِ سلطان در خیمہ ہاے واحدیہ ماند واللہ سبحانہ اعلم
بحقیقۃ المراد وما فیہ من الصواب والسداد ۔ محمد وما اکابر طریقۂ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ
اسرارھم ہمین راہِ نامسلوک را اختیار کردہ اند وآن راہِ نامعہود در طریقۂ این بزرگواران
راہِ معہود گشتہ است وعالم را ازین راہ متوجہ وتصرف بمطلب میرسانند این طریق وصول
لازم است اگر مراعاتِ آدابِ پیرِ مقتدا نمودہ آید چہ درین طریق پیر وجوان در وصول برابر اند
ونساء وصبیان متساوی بلکہ موتے نیز ازین دولت امیدوار اند حضرتِ خواجہ نقشبند قدس سرہ
فرمودہ اند کہ از حق سبحانہ وتعالیٰ طریقے خواستہ ام کہ البتہ موصل باشد وحضرت خواجہ علاء الدین عطار
قدس سرہ کہ خلیفہ نخستین ایشان است درین معنی این بیت میخواندند ؎ گر نشکستے دلِ دربان راز
قفلِ جہان ہمہ بکشادمے ۔ ثبتنا اللہ سبحانہ علی طریقۃ ہؤلاء الاکابر والسلف

مکتوب دویصد ویکم (۲۰۱)

بکوچک بیگ حصاری صدور یافتہ در جواب استفسار او ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ
الذین اصطفی ۔ جناب کوچک بیگ حصاری پرسیدند کہ شخصے میگوید کہ علوم بتمام در دو سہ
حرف مندرجست این سخن را باور میتوان کرد یا نہ در جواب گفتہ شد کہ ظاہر آن شخص از روے
علم وسماع ومطالعہ کتب گفتہ باشد کہ از کبارِ متقدمین امثالِ این سخنان سر بر زدہ اند حضرتِ
امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ فرمودہ اند کہ جمیع علوم در بائ البسملہ مندرج است بلکہ در نقطۂ آن با
واگر آن شخص درین سخن دعوے کشف میکند پس امرِ او از دو حال خالی نیست اگر گوید بر من منکشف
ساختہ اند کہ تمام علوم در دو سہ حرف مندرج است عام تر از آنکہ آن دو سہ حرف را بخصوص

ذکر کردہ باشد

معلوم او کردہ باشند یا نہ احتمالِ صدق دارد و اگر گوید کہ تمام علوم را در ضمنِ دو سہ حرف بر من منکشف گردانیدہ اند و در صفحۂ آن دو سہ حرف تمام علوم را مطالعہ میکنم پس مدعی کذاب است از و باور نباید کرد والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات اتمہا واکملہا۔

مکتوب دویصد و دوم (۲۰۲)

بمیرزا فتح اللہ حکیم صدور یافتہ و تاسف از حالِ جماعۂ کہ خود را در سلکِ ارادۃ این اکابر داخل ساختہ اند و بموجب قطع این بزرگواران نمودہ ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی الطریقۃ المستقیمۃ المضیئۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ روزے سخنے از غیرتِ مشایخِ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم مذکور می شد دران اثنا مذکور شد کہ حال آنجماعہ چہ خواہد شد کہ خود را در سلکِ ارادۃ این اکابر داخل ساختہ اند و یا در ضمنِ اینہا خود را در آوردہ اند و ایشان قبول فرمودہ و در ثانی الحال بے جہت بموجبِ قطع این بزرگواران نمودہ اند و بظن و تخمین متشبث اقوال دیگران گشتہ و درین ضمن نام شما و نامِ قاضی سنام مذکور شدہ بود و آن مذاکرہ معلوم نیست کہ یک لمحہ کشیدہ باشد و آنہم مبنی بر تقریب بودہ بعد ازان خدا کند جل شانہ کہ فقیرے از آزار مسلمانے راخواستہ باشد یا در دل کینہ نگاہداشتہ خاطر شریف ازین رہگذر جمع باشد معلوم شما شدہ باشد کہ طریقِ ما طریقِ دعوت است نہ مبائنت اکابر این طریقت استہلاک و مسمائے این اسما اختیار فرمودہ اند از ابتداء توجہ ایشان باحدیتِ صرف است از اسم و صفت جز ذات نمیخواہند تعالیٰ وتقدس لاجرم نہایتِ دیگران در بدایتِ ایشان مندرج گشتہ است ع قیاس کن ز گلستانِ من بہارِ مرا + الحال چون آن مذاکرہ بتوسطِ نقلہائے متعددہ ہیئتِ دیگر

پیدا کردہ دشمنانِ آن گشتہ کہ از انجا توہماتِ دیگر ناشی گردد از برائے دفعِ آن باین چند کلمہ اقدام
نمود از آشنائی شما ہیچ نمی افزاید و از عدم آشنائی ہیچ نقصے راہ نمیابد ملحوظ و منظور خیر اندیشی شما بود
لِمَا الرَّاضِی بالضرر یستحق النظر مثل مشہور است یقین دانند کہ این فقیر ضرر شما نخواستہ
و نخواہد خواست اِنشاء اللہ تعالیٰ سخنے بود از روئے غیرت کہ در دلہا نازا میباشد بتقریبے گفتہ
بود بخاطر بارندہ ہند دیگر شخصے کہ خود را از حضرتِ صدیق رَضِیَ اللہُ تعالیٰ عَنْہُ افضل داند اثر او از دو
حال خالی نیست زندیقِ محض است یا جاہلِ صرف این فقیر پیش ازین بچند سال مکتوبیکہ بجناب شما
نوشتہ بود در بیانِ فرقہ ناجیہ کہ اہل سنت و جماعت اند عجب است کہ بعد از مطالعہ آن این قسم
سخنان را تجویز مینمایند کسیکہ حضرتِ امیر را افضل از حضرت صدیق گوید از جرگہ اہلسنت می برآید کیف
کہ خود را افضل داند و مقرر این طائفہ است اگر سالکے خود را از سگِ گرگین بہتر داند از کمالاتِ این
بزرگواران محروم ہست اجماعِ سلف بر افضلیتِ حضرتِ صدیق بر جمیع بشر بعد از انبیا عَلَیْہِمُ
الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیمَاتُ منعقد گشتہ است احمقے باشد کہ توہم خرقِ این اجماع نماید این فقیر
در کتب و رسائلِ خود نوشتہ است کہ وحشی قاتلِ حضرتِ حمزہ کہ بحمیتہ بہ صحبتِ خیر البشر علیہ و علی
آلہ الصلوٰۃ والسلام رسیدہ است از اویس قرنی کہ خیر التابعین است بہتر است پس در حق
این طور شخصے آن قسم سخنان تجویل نمودن از عقلِ دور اندیش دور ہست عبارتیکہ مردم این توہم را از انجا
پیدا کردہ اند باید دید و بحقیقتِ معاملہ وارسید مجرد تقلیدِ ارباب حسد نمودن چہ مناسبت با آن کہ
مشایخ در غلبۂ سکر چیز ہائے نامناسب گفتہ اند شیخ بسطام میگوید لِوَائِی اَرْفَعُ مِنْ لِوَاءِ مُحَمَّدٍ از انجا
پے بفضیلت توان برد کہ عین زندقہ است و در عبارتِ فقیر حاشا و کلا کہ این قسم
چیزے مذکور شدہ باشد والسلام ۔

عہ یعنی علم و نشانِ من رفیع و بلند تر ہست از نشان محمد صلی اللہ علیہ و آلہ وسلم و بارک ۔

مکتوب دویست و سیوم (۲۰۳)

بلا حسینی صدور یافتہ در تحریض بر محبتِ این طائفہ علیہ و در بیانِ آنکہ جلیسِ ایشان از شقاوت محفوظ است وَمَا ذٰلِکَ عَلَی اللّٰہِ بِعَزِیْزٍ اَحْسَنَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَحْوَالَکُمْ وَاَصْلَحَ سُبْحَانَہٗ اَعْمَالَکُمْ وَاَمَالَکُمْ مکتوب شریف چون مُنْبِئ از محبتِ فقرا بود بر رسیدنِ آن فرحت فراوان رُوے داد حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی محبتِ این طائفہ علیہ را روز بروز زیادہ گرداند و نیاز معدے نسبت بایشان سرمایہ روزگار سازد وَبِحُکْمِ اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ محبانِ ایشان با ایشانند و ایشانند کہ جلیسِ ایشان از شقاوت محفوظ است در حدیثِ نبوی است عَلَیْکُمْ بِمَنَ الصَّلٰوتِ اَعَمِّهَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَکْمَلِهَا کہ خدائے تعالیٰ را فرشتگانند در آئی کتبۂ اعمال در راہہا و گذرہا میگردند و طلبِ اہلِ ذکر میکنند تا آنکہ یابند این طائفہ را کہ در ذکر اند و بیکدیگر فرا میخوانند کہ بشتابید بسوے حاجتِ خویش پس فرو گیرند ایشان را بآنجنحۂ خویش و از بسیاری تا آسمان رسند پس خداوند تعالیٰ کہ داناتر است بحالِ بندگان از ملائکہ بپرسد چون دیدید بندگانِ مرا فرشتگان گویند الٰہی حمد و ثنائے تو میگفتند و ترا بہ بزرگی یاد میکردند و ترا از جملہ عیوب و نقصان تنزیہ میفرمودند خداوند تعالیٰ فرماید ایشان مرا دیدہ اند گویند ندیدہ اند فرماید اگر ببینند چگونہ باشند ملائکہ گویند بیشتر تحمید و بیشتر تمجید و تکبیر گویند پس خداوند تعالیٰ فرماید ایشان از من چہ میطلبیدند گویند بہشت میطلبیدند خداوند تعالیٰ فرماید ایشان بہشت را دیدہ اند گویند ندیدہ اند فرماید اگر ببینند چگونہ باشند گویند بیشتر طلبند و بیشتر حرصِ آن نمایند ملائکہ گویند یارب آن طائفہ از دوزخِ تو میترسیدند و بتو پناہ میجستند حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی فرماید ایشان دوزخ را دیدہ اند گویند ندیدہ اند فرماید اگر ببینند چگونہ باشند گویند اگر ببینند بیشتر تعوذ نمایند و راہِ فرار از ان بیشتر اختیار کنند خداوند تعالیٰ فرشتگان را فرماید شما را

گریزہ

گواگر فتم ایشان را همه بیامرزیدم ملائکه گویند یارب در ان مجلس ذاکران فلان از برائے ذکر نیامده بود حاجتِ دنیاوی داشت برائے آن آمده بود حق سبحانه فرماید ایشان جلیسانند یعنی جلیسان منند بحکم لَا یَشْقٰی جَلِیْسُهُمْ مَنْ ذَکَرَنِیْ ہمنشین ایشان بدبخت نباشد پس ازین حدیث و از حدیث سابق که اَلْمَرْءُ مَعَ مَنْ اَحَبَّ لازم مے آید که محبانِ این طائفه با ایشانند و هر که با ایشان است بدبخت نباشد ثبتنا الله سبحانه و ایاکم علی محبة هؤلاء الکرام و حشرنا مع النبی الامی الهاشمی علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات و التحیات کلما ذکره الذاکرون و کلما غفل عن ذکره الغافلون و آنچه از احوالِ خویش در مکتوبِ میان شیخ الهداد قلمی نموده بودند این قسم عبارات و کم شنیده ایم طالبان را بسیار رو میدهد همت بلند دارند و بهر چه بدست افتد قناعت نکنند پس بے رنگ هست یار و نخواه اے دل و قانع نشوی برنگ ناگاه اے دل + صحبتِ این طائفه از جمله ضروریات است حق سبحانه و تعالی در صحبتِ ایشان انداز دست گر دستان گر و اگر مے کم رسد بوئے رسد + گرچه بوئے هم نباشد رویتِ ایشان بس است + بهمان طریقیکه از حضرتِ قبله گاهی یعنی خواجه عبد الباقی قدس سره اخذ کرده اند باشند اسم مبارک الله را یعنی بچونی و چگونگی بعد از توجه بالکلیه بقلب در دل گزرانند و بمعنی حاضر و ناظر تصور نکنند هیچ صفت ملحوظ ندارند همین اسم مبارک را بعد از توجه مذکور همواره در دل حاضر دارند بعضے امور ضروریه منوط بحضور و صحبت اند اگر ملاقات میسر شدند کو خواهد شد تا زمانِ ملاقات احوالِ مجدده نویسان باشند که مطالعه آنها باعثِ توجه غائبانه میگردد والسلام

مکتوب دویست و چهارم

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافت و بیانِ آنکه از تعرضاتِ اهلِ خسران مخنث نکشند و بکار یکه در پیش دارند مشغول باشند و در جمعیتِ دوستان و حصولِ ترقیاتِ ایشان و بمناسبتِ ذلک خدمتِ میر نعمان

از سخنانِ پریشانِ اربابِ خسران مخت نکشند کُلٌّ یَعْمَلُ عَلٰی شَاکِلَتِہٖ لائق آن کہ بمکافات و مجازات متعرض نشوند دروغی را فروغے نیست باعثِ کساد بازارِ آنہا کلمات متناقضہ آنہا خواہد بود وَمَنْ لَّمْ یَجْعَلِ اللّٰہُ لَہٗ نُوْرًا فَمَا لَہٗ مِنْ نُّوْرٍ شغلیکہ در پیش دارند در ہمان کوشند و از غیر آن چشم پوشند قُلِ اللّٰہُ ثُمَّ ذَرْہُمْ فِیْ خَوْضِہِمْ یَلْعَبُوْنَ اخوی خواجہ محمد صادق بوقت رسیدن عشرۂ اعتکاف باتفاق بجا آورند و فتوحات و واردات مجددہ مشرف گشتند وَالْحَمْدُ لِلّٰہِ سُبْحَانَہٗ کہ اوقاتِ سائرِ دوستان نیز مقرون بجمعیت است و ترقیات پے در پے است

ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ وَصَلَّی اللّٰہُ تَعَالٰی عَلٰی خَیْرِ خَلْقِہٖ سَیِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّاٰلِہٖ وَصَحْبِہٖ وَسَلَّمَ وَبَارَکَ عَلَیْہِ وَعَلَیْہِمْ اَجْمَعِیْنَ ۵

مکتوب دویصد و پنجم (۲۰۵)

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ فِیْ بَیَانِ اَنَّ مُتَابَعَۃَ صَاحِبِ الشَّرِیْعَۃِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ مِلَاکُ الْاَمْرِ شَرَّفَکُمُ اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ بِکَمَالِ الْمُتَابَعَۃِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلٰی صَاحِبِہَا الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ فَاِنَّہٗ مِلَاکُ الْاَمْرِ وَمُنْیَۃُ الصِّدِّیْقِیْنَ وَمَا سِوٰی ذٰلِکَ فَاَوْہَامٌ بَاطِلَۃٌ وَّخَیَالَاتٌ فَاسِدَۃٌ نَجَّانَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ وَاِیَّاکُمْ عَنْہَا وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ دَائِمًا

مکتوب دویصد و ششم (۲۰۶)

بملا عبد الغفور سمرقندی صدور یافتہ در بیانِ دنیا و کوششِ گرفتاری بتعلقات آن اَللّٰہُمَّ نَبِّہْنَا قَبْلَ اَنْ یُّنَبِّہَنَا الْمَوْتُ بِحُرْمَۃِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ

وَالتَّسْلِيمَاتُ أَتَمُّهَا وَأَفْضَلُهَا مُفَاوَضَهٔ لَطِيفَهٔ وَمُلَاطَفَهٔ شَرِيفَهٔ كَهٔ نَامَزِ دِ اِينْ حَقِيرِ دِ وَاقِعْ شُدَهٔ
نمودہ بودند بوصولِ آن متبہج و مسرور گردید جَزَاكُمُ اللهُ سُبْحَانَهُ عَنَّا خَيْرَ الْجَزَاءِ اے برادر آدمی را
در دنیا از برائے طعامہائے چرب و لذیذ و لباسہائے مرتب و نفیس نیاوردہ اند و از برائے تمتع و تنعم و لہو
و لعب نیافریدہ مقصود از خلقتِ او ذل و انکسار و عجز و افتقار است کہ حقیقتِ بندگی است
اما آن انکسار و افتقار کہ شریعتِ مصطفویہ عَلَى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِيَّةُ بآن اذن فرمودہ
چہ ریاضات و مجاہدات اہلِ باطل کہ موافقت بشریعتِ غرا ندارد جز خسارت و خذلان نمی آرد
و غیر از حسرت و ندامت نمی گمارد باید کہ بعد از تحلی و تزین باتیانِ احکامِ شرعیہ عملاً و اعتقاداً بر وفقِ
آرائے علمائے اہلِ سنت و جماعت مذکر اللہ تعالیٰ سعیہم باطنِ خود را بذکرِ الٰہی جَلَّ سُلْطَانُهُ معمور
دارند و سبقے کہ در طریقہ علیہ اکابر نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم اخذ کردہ اند تکرار فرمایند کہ در
طریقِ این بزرگواران اندراجِ نہایت در بدایت است و نسبت ایشان فوقِ ہمہ نسبتہا است
کونہ اند ایشان این سخن را باور دارند یا نہ مقصود ترغیب و تشویق و دستان است مخالفان خارج
از بحث اند ہر کس افسانہ بخواند افسانہ است ۔ و انکہ دیدش نقد خود مردانہ است ۔ بالجملہ فلاحِ
اخروی را مربوط بذکرِ کثیر داشتہ اند کریمہ وَاذْكُرُوا اللّٰهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ شاہد این معنی است
پس بذکرِ کثیر باید قرار داد و ہر چہ منافیِ این دولت است آزاد شمن باید داشت علاج ریتگاری
امیست ما عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ ذکرِ گو ذکرِ تا ترا جان است ۔ پاکیِ دل ز ذکرِ رحمان است
أَلَا بِذِكْرِ اللّٰهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ نصِ قاطع است المسئول مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ التَّوْفِيقُ عَلَى
ذٰلِكَ وَالثَّبَاتُ وَالِاسْتِقَامَةُ عَلَيْهِ فَإِنَّهُ مِلَاكُ الْأَمْرِ وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ
مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ أَتَمُّهَا وَأَكْمَلُهَا جامۂ فرحی کہ در
اوقات نیک مکرر پوشیدہ شدہ است مرسل داشتہ خواہند پوشید عواقبِ جمیع امور بخیر باد

یعنی ما وقات نسب بحق جل علا ۱۲ ۔ مذکور است در رسوم جدیہ یاد کنید خدا را بسیار تا باشد کہ رستگار شوید ۱۲ ۔ انجام ہمہ کار ہا ثنا مقرون بابکبری ۱۲

بالنبی وآلہ الامجاد علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام ۔

مکتوب (۲۰۷) دوصد و ہفتم

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافتہ دربیانِ آنکہ قربِ ابدان را در قربِ قلوب تاثیرِ عظیم است
و دربیانِ آنکہ وجد و حال را تا بمیزانِ شرع نسنجند بہ نیم جیتل نمیخرند الحمد للہ وسلام علی
عبادہ الذین اصطفی مدتے است کہ اخبارِ سلامتیِ جنابِ شما و حضراتِ مخدومزادہا و فرزندی
میان جمال الدین حسین و سائر اعزہ وخدمہ عتہ علیہ علی الخصوص میان شیخ الھداد و میان شیخ
الھدیا نرسیدہ مانع آن غیر از نسیان دور افتادہ نخواہد بود آرے قربِ ابدان را در قربِ قلوب تاثیرِ
عظیم است لہذا ہیچ ولی بمرتبہ صحابی نرسد و لیس قرنی مان رفعت شان کہ بشرفِ صحبتِ خیر البشر
علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات نرسیدہ بمرتبہ ادنی صحابی نرسد شخصے از عبد اللہ بن
المبارک رضی اللہ تعالیٰ عنہ پرسید ایہما افضل معاویۃ او عمر بن عبد العزیز در جواب
فرمود الغبار الذی دخل انف فرس معاویۃ مع رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
خیر من عمر بن عبد العزیز کذا نقل احوال و اوضاعِ این عزیزان مع لواحق و توابع مقرون
بعافیت است للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک بل علی جمیع النعماء والآلاء وعلی
الخصوص علی نعمۃ الاسلام ومتابعۃ سید الانام علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات
فانہ ملاک الامر ومدار النجات ومناط الفوز بالسعادات الدنیویۃ والاخرویۃ
ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی ذلک بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلی آلہ وعلیہم
الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا ع کار نیست و غیر این ہمہ ہیچ ۔ از زلات
صوفیہ چہ میکشاید و از احوالِ ایشان چہ می افزاید آنچا وجد و حال را بمیزانِ شرع

نسنجند بہ نیم جیل نمیخرند و کشوف و الہامات را بر محک کتاب و سنت نزنند بہ نیم جوے نمی پسندند مقصود از سلوک طریق صوفیہ حصول از دیاد یقین است بمعتقدات شرعیہ کہ حقیقت ایمان است و نیز حصول تیسر است در ادا احکام فقہیہ نہ امر دیگر ورائے آن چہ رویت عفو آخرت است در دنیا البتہ واقع نیست و مشاہدات و تجلیاتیکہ صوفیہ بآن خرسند اند آرام ظلال است و تسلی بشبہ و مثال او تعالیٰ وراء الوراء است عجائب کاروبار است اگر حقیقت مشاہدات و تجلیات ایشان را کماہی گفتہ شود خوف آن دارد کہ فتورے در طلب مبتدیان این راہ پیدا شود و قصورے در شوق ایشان افتد و آنان نیز می ترسد کہ اگر نگوید باوجود علم تجویز التباس باطل بحق کردہ باشد یا دلیل المتحیرین دلیغی بحرمۃ من جعلتہ رحمۃ للعالمین علیہ وعلی الہ الصلوات والتسلیمات گاہ گاہ اگر از کیفیات احوال اعلام فرمایند موجب ازدیاد محبت است والسلام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والتحیات والتسلیمات افضلہا واکملہا

مکتوب دویست و ہشتم (۲۰۸)

بہ حضرت مخدوم زادہ اعنی میاں محمد صادق سلمہ اللہ سبحانہ علی مفارق الحینین صدور یافتہ در جواب سوالیکہ نمودہ بودند کہ سالک این طریق گاہ است کہ خود را در مقامات انبیا می یابد علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات بلکہ در بعضے اوقات می بیند کہ از ان مقامات نیز بالا رفتہ است سر این معنی چیست فرزندی پرسیدہ بود کہ سالک این طریق در مقامات عروج گاہ است کہ خود را در مقامات انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات اتمہا واکملہا می یابد بلکہ در بعضی اوقات میداند کہ از ان مقامات نیز بفوق رفتہ است سر این معنی چیست و حال آنکہ مقرر است و مجمع علیہ کہ فضل انبیاء است

و در اینجا فضل بر انبیا ستیزہ ہم سیگردد ۱۲

عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ اَوْلِيَا هر چه میيابند بطفيل ايشان ميابند وبكمالاتِ ولايت بمتابعت
ايشان ميرسند جوابش آنست كه آن مقاماتِ انبيا عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالْبَرَكَاتُ نهايات مقامات
عُروجِ ايشان نيست بلكه عُروجِ اين بزرگواران بمراتب ازان مقامات بالاتر فته است چه آن مقامات
عبارت از اسماءِ الٰهی است جَلَّ سُلْطَانُهٗ كه مبادیِ تعيناتِ ايشان است ووسائلِ فيوض از
حضرتِ ذات تعالی وتقدس چه حضرتِ ذات را بے توسطِ اسماء بعالم هيچ مناسبتے نيست وغير
از غنا هيچ نسبتے حاصل نه كريمه اِنَّ اللّٰهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِيْنَ شاهدِ اين معنی است وچون اين بزرگواران
از مراتبِ عروج نزول ميفرمايند وانوارِ بالا را باخود گرفته فرود می آيند درين اسماء علی تفاوتِ مراتبها
كه شباهت باخيارِ طبعيهٔ ايشان دارند اقامت ميفرمايند وتوطن مينمايند لهذا اگر كسے ايشان را
بعد از استقرار جويد در همان اسما يابد پس بلند استعداد كه متوجهِ حضرتِ ذات است تعالی وتقدس
ناچار در وقتِ عروج بآن اسما خواهد رسيد واز انجا بفوق خواهد گذشت اِلَّا مَا شَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰی اما
آن سالک چون از بالا فرود آيد وباسميكه مبدأ تعينِ وجودی اوست نزول نمايد آن اسم
البته پايان تر ازان اسامیكه مقاماتِ انبيا است عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ خواهد بود و
تفاوتِ مقامات اينجا ظاهر خواهد شد كه مناطِ فضليت است هر كه مقام او بلند است افضل است
وتا سالک باز باسمِ خود نه گردد واسمِ خود را پايان تر ازان اسامی نيابد بفضليتِ آن بزرگواران را
بطريقِ ذوق وحال نتواند دريافت بتقليد ايشان را افضل ميگويد وبيقينِ سابق حكم باوليت آنها
ميكند اما وجدانِ او مكذبِ حكمِ اوست درينوقت التجا وتضرع وعجز ونياز بحضرتِ حق سبحانه در كار است
تا آنچه حقيقتِ كار است ظاهر گردد واين مقام از مزلّهٔ اقدامِ سالكان است اين جواب بمثالے
واضح گرديم ارباب عقول گفته اند كه دخان مركب از اجزاءِ ارضی واجزاءِ ناريست وقتيكه دخان صعود نمايد
اجزاءِ ارضی بمصاحبتِ اجزاءِ ناری بالا خواهند رفت وبحصولِ قسرِ قاسرِ عروج خواهند نمود گفته اند

اگر دخان قوی باشد عروج او تا کرهٔ نار متحقق میشود درین صعود اجزاء ارضی بمقامات اجزاء آبی و اجزاء هوائی که بالطبع تفوق دارند خواهند رسید و از انجا عروج نموده بالا خواهند رفت درین صورت نمیتوان گفت که رتبهٔ اجزاء ارضی بلند تر است از مرتبهٔ اجزاء آبی و هوائی چه آن تفوق باعتبار قاسر بوده است نه باعتبار ذات و بعد از وصول بکرهٔ نار چون آن اجزاء ارضی هبوط نمایند و بمرکز طبعی خود برسند هر آینه مقام اینها فرود تر از مقام آب و هوا خواهد بود پس در ما نحن فیه عروج آن سالک از مقامات باعتبار قاسر است که آن قاسر افراط حرارت محبت است و قوت جذب عشق و باعتبار ذات مقام او تحت آن مقامات است این جواب که گفته شد مناسب حال منتهی است اما در ابتدا اگر این توهم پیدا شود خود را در مقامات اکابر باید دید جنس آنست که هر مقام را در ابتداء توسط ظل و مثال است و مبتدی و متوسط چون بظلال آنها میرسند خیال میکنند که بحقیقت آن مقامات رسیدند فرق درمیان ظلال و حقائق نمیتوانند کرد و همچنین شبه و مثال اکابر را چون در ظلال مقامات ایشان میابند خیال میکنند که شرکتے با اکابر در مقامات پیدا کرده اند نه چنین است بلکه اینجا اشتباه ظل شیء است بنفس شیء

اللهم ارنا حقائق الاشیاء کما هی و جنبنا عن الاشتغال بالملاهی بحرمة سید الاولین والآخرین علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات اتمها و اکملها

مکتوب دویست و نهم (۲۰۹)

ضمانت داده باشد هر جنبه از جنبهای نفس الامر بیت در دور دلیل ماران اشغال آنچه از قرآن نازل کنند ما را بحرمت سید المرسلین شبهان رسیدن والصلوة والسلام الاتمان اکملهن صاحب المقامات ۱۲

بمیر محمد نعمان بدخشی صدور یافته در حل بعضے از عبارات متعلق رسالهٔ مبدأ و معاد که پرسیده بود و بعضی از عبارات دیگر که بتقریب مسطور گشته در جواب مکتوب او که مشتمل است بر بعضی ضروریات این راه

بسم الله الرحمن الرحیم الحمد لله رب العالمین والصلوة والسلام علی سید المرسلین و آله الطاهرین اجمعین سیادت پناهی اخوی اعزی میر محمد نعمان بمعیت باشند احوال ایشان مزید

---

۱ شرح اسوال میر محمد نعمان بحاشیهٔ مکتوب صد و نوزدهم از زبدة المقامات نقل نموده شد از انجا ملاحظه باید نمود ۱۲

مستوجب حمد است در وقت وداع در سرائے فرخ شما و اخوی خواجہ محمد اشرف معنے آن عبارت
که در رسالہ مبدا و معاد واقع شدہ پرسیدہ بودند چون وقت مساعدت نکرد موقوف ماندہ بود
الحال بخاطر رسید کہ در حل آن عبارت چیزے نوشتہ شود کہ موجب تشفی احباب گردد عبارت آن
رسالہ اینست کہ بعد از ہزار و چند سال از زمان رحلت آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
زمانے می آید کہ حقیقت محمدی از مقام خود عروج فرماید و بمقام حقیقت کعبہ متحد گردد این زمان
حقیقت محمدی حقیقت احمدی نام یابد و مظہر ذات احد جل سلطانہ گردد و ہر دو اسم مبارک بمسمی
متحقق شود و مقام سابق از حقیقت محمدی خالی ماند تا زمانیکہ حضرت عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ
والسلام نزول فرماید و عمل بشریعت محمدی نماید علیہما الصلوات والتحیات در آنوقت حقیقت
عیسوی از مقام خود عروج فرمودہ بمقام حقیقت محمدی کہ خالی ماندہ بود استقرار کند باید دانست
کہ حقیقت شخصے عبارت از تعین وجوبی است کہ تعین امکانی آن شخص ظل آن تعین است و آن
تعین وجوبی اسمی است از اسمائے الٰہی جل سلطانہ کالعلیم والقدیر والمرید والمتکلم
وامثالہا و آن اسم الٰہی جل سلطانہ رب آن شخص است و مبدا فیوض وجودی و توابع وجودی او
و این اسم را نسبت بہ حضرت ذات تعالی شانہ مراتب شتی است در مرتبہ صفت کہ وجود آن زائد است
بر وجود ذات این اسم اطلاق میابد و در مرتبہ شان کہ زیادتی آن بر ذات بمجرد اعتبار است
نیز این اسم صادق می آید و فرق درمیان صفت و شان در مکتوبیکہ در بیان سلوک و جذبہ نوشتہ
شدہ بتفصیل ذکر یافتہ است اگر خفائی باشد بآن مکتوب رجوع نمایند و شک نیست کہ حصول شان
اگرچہ بمجرد اعتبار است نیز تقاضا آن میکند کہ فوق آن معنی زائد دیگر باشد مناسب آن شان کہ
مبدا وجود اعتباری او گردد و پس این اسم را ازان مرتبہ نیز نصیبے حاصل شد و در فوق آن معنی زائد
نیز این احتمال جاری است اما قوت بشری از ضبط آن عاجز است این فقیر کم بضاعت یک مرتبہ

صفات تعالی وتقدس وشیونات مجدہ واعتباراتہ وصفات موسلطانہ الی آخرہا قال الشیخ قدس سرہ ہنالک ۱۲ منہ یعنی بمکتوب دوصد و ہشتاد و ہفتم از مجلد اول کہ بنام حقائق آگاہ میر واجد تحقیقی

دیگر را ہم گذرانیدہ است اما در فوقِ آن مرتبہ غیر از استہلاک و اضمحلال نصیب ندارد و فوق کلِ ذی علیم علیم شعر ہنیئاً لارباب النعیم نعیمہا ۔ وللعاشقِ المسکین ما یتجرعہ تفاضل اقدام اہل اللہ باعتبار طے این مراتب شتی است علی تفاوتِ الاستعدادات والقابلیات والواصلون الی الاسم قلیلون من الاولیاء وان اکثرہم واصلون الی ظلٍ من ظلال ذلک الاسم بعد ان عرجوا من المراتب الامکانیۃ باسرہا بطریق السلوک والسیر التفصیلی وقد یتوہم الوصول الی ذلک الاسم فی طریق الجذبۃ الصرفۃ ایضا لکنہ غیر معتبر ولا یعتد بہ والذین عرجوا من ذلک الاسم وقطعوا مرتبۃ المتفاوتۃ قلت او کثرت فہؤلاء اقل قلیل منہم بر سر اصل سخن رویم و گوئیم کہ حقیقتِ شخص چنانکہ تعینِ وجوبی اورا گویند تعینِ امکانی اورا نیز گویند چون این مقدمات معلوم شد گوئیم کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والتحیات در رنگ کافۂ انام مرکب از عالمِ خلق و عالمِ امر است و اسم الٰہی جل شانہ کہ رب عالمِ خلق اوست شان العلیم است و آنکہ تربیتِ عالمِ امر او میفرماید آن معنی است کہ مبدأ وجودِ اعتباری آن شان است کما مر حقیقتِ محمدی عبارت از شان العلیم است و حقیقتِ احمدی کنایہ ازان معنی است کہ مبدأ آن شان است و حقیقتِ کعبہ سبحانی نیز ہمان معنی است و نبوتے کہ پیش از خلقِ حضرت آدم علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام آن سرور را حاصل بودہ و ازان مرتبہ خبر دادہ و گفتہ کنت نبیا وآدم بین الماء والطین باعتبارِ حقیقتِ احمدی بودہ است کہ بعالمِ امر تعلق دارد و ہمین اعتبار حضرتِ عیسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ کلمۃ اللہ بودہ اند و بعالمِ امر بشیر مناسبت داشتہ بشارت قدوم آن سرور را علیہ وعلی آلہ الصلوٰت والتسلیمات باسم احمد دادہ و فرمودہ ومبشرا برسول یاتی من بعدی اسمہ احمد و نبوتے کہ بنشاۃ عنصری تعلق دارد نہ باعتبارِ حقیقتِ محمدی است بلکہ باعتبارِ حقیقتین است و رب او درین مرتبہ آن شان است و مبدأ آن شان لہذا دعوتِ این مرتبہ

اتم است از دعوت تمہ سابق چہ در آنمرتبہ دعوت او مخصوص بعالم امر بود و تربیت او مقصور بر روحانیان و در
مرتبہ دعوت او شامل خلق و امر است و تربیت او مشتمل بر اجساد و ارواح غایت ما فی الباب
در ان نشاۃ نشاۃ عنصری او را علیہ الصلوٰۃ والسلام غالب ساخته بود و مدبر نشاۃ ملکی او
بمناسبت کہ سبب افاده و استفاده است بشر پیدا شود نہ لائق کہ جانب بشریت در ایشان
غالب است حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ حبیب خود را صلی اللہ علیہ وعلی آلہ وسلم باکدی
امر میفرماید باظہار بشریت خود کما قال سبحانہ و تعالیٰ قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ یُوحٰی
اِلَیَّ اَنَّمَا لفظ مثلکم از برائے تاکید بشریت است و بعد از ارتحال از نشاۃ
عنصری جانب روحانیت او علیہ الصلوٰۃ والسلام غالب آمد و مناسبت بشریہ رو
بنقص آورد و نورانیت دعوۃ تفاوت پیدا کرد بحدیکہ بعضے از اصحاب کرام فرموده اند کہ ہنوز
از دفن آن سرور علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام فارغ نشده بودیم کہ در دلہائے خود تفاوت
یافتیم بے ایمان شہودی بایمان غیبی مبدل گشت و معاملہ از آنحوش بگوش کشید و از دیدن
بشنیدن آمد و از زمان رحلت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام چون ہزار سال گذشت
کہ مدت مدید است و آنمہ متطاول جانب روحانیت بر نہجے غالب آمد کہ جانب بشریت را
بتمام متلون بلون خود ساخت و عالم خلق را منصبغ بہ صبغ عالم امر گردانید پس ناچار آنچہ از عالم
خلق او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام رجوع بحقیقت خود نموده بود یعنی حقیقت محمدی
عروج فرموده بالحق بحقیقت احمدی گشت و حقیقت محمدی باحقیقت احمدی متحد شد مراد از حقیقت
احمدی و حقیقت محمدی در ینجا تعین امکانی خلقی امری است علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
نہ تعین وجودی کہ تعین امکانی او ظل آنست پس عروج تعین وجودی را بمعنی نیست و متحد گشتن
بآن تعین معقول نہ و چون حضرت عیسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام نزول خواہد فرمود مناسبت

شریعت خاتم الرسل علیهم الصلوٰة والسلام خواهد نمود از مقام خود عروج فرموده به تبعیت بمقام
حقیقت محمدی خواهد رسید و تقویت دین او علیهما الصلوات والتحیات خواهد نمود از انجاست
که نقل میکنند از شرائع ماتقدم که بعد از هزار سال از ارتحال پیغمبر اولی العزم از انبیاء کرام و رسل عظام
مبعوث می شدند که تقویت شریعت آن پیغمبر فرمایند اعلاء کلمه او نمایند و چون دوره دعوت شریعت
او تمام میشد پیغمبر اولی العزم دیگر مبعوث میگشت و تجدید شریعت خود میفرمود و چون شریعت
خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات از نسخ و تبدیل محفوظ است علماء امت او را
حکم انبیاء داده کار تقویت شریعت و تائید ملت را بایشان تفویض فرموده مع ذلک یک پیغامبر
اولی العزم را متابع او ساخته ترویج شریعت او نموده است قال الله سبحانه تعالیٰ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا
الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ باتفاق که بعد از هزار سال از ارتحال خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوٰة
والسلام اولیاء امت او که بظهور آیند هر چند اقل باشند اکمل بوند تا تقویت این شریعت بهم
ائمه نمایند حضرت مهدی که خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتحیات از قدوم مبارک او
بشارت فرموده اند بعد از هزار سال بوجود خواهد آمد و حضرت عیسی علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام
خود نیز بعد از هزار سال نزول خواهد فرمود با کمله کمالات اولیای این طبقه شبیه بکمالات اصحاب کرام
هر چند بعد از انبیاء افضل اصحاب کرام ست علیهم الصلوٰة والسلام اما جائے آن دارد که از
کمال تشابه یکے را بر دیگرے فضل نتوان داد از اینجا تواند بود که آنسرور فرموده علیه وعلی آله الصلوٰة
والسلام لا یدری اولهم خیر ام آخرهم نفرموده لا ادری اولهم خیر ام آخرهم بحال کل من الفریقین لهذا قال خیر القرون قرنی اما چون از کمال مشابهت جائے
تردد بوده فرمود لا یدری اگر پرسند که آن سرور علیه وعلی آله الصلوٰة والسلام بعد از
قرن اصحاب قرن تابعین را خیر ساخته است و بعد از قرن تابعین قرن تبع تابعین را پس خیریت

کما قال صلی الله علیه وسلم خیر القرون قرنی ثم الذین یلونهم ثم الذین یلونهم الحدیث مرة ۱۲

خاتم النبیین لا نبی بعده ۱۲
یعنی نہیں آئے گا بعد آنحضرت صلی اللہ علیہ وسلم کے کوئی نبی ۱۲
یعنی ہم نے آپ پر قرآن اتارا ۱۲
یعنی ہم نگہبان ہیں اس کے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲
یعنی حدیث سے ۱۲

این دو قرن نیز برین طبقہ متیقن باشد پس تشابہ این طبقہ در کمالات باصحاب کرام چہ خواہد بود در جواب گوئیم تواند بود کہ خیریت آن دو قرن برین طبقہ باعتبار کثرت ظہور اولیاء اللہ باشد وقلت وجود اہل بدعت وندرت اربابِ فسق ومعصیت وَهُوَ كَمَا تَرَى فِي كَوْنِ بَعْضِ الْأَفْرَادِ مِنْ أَوْلِيَاءِ اللهِ فِي هٰذِهِ الطَّبَقَةِ خَيْرًا مِنْ أَوْلِيَاءِ ذَيْنِكَ الْقَرْنَيْنِ كَخَضِرٍ وَالْمَهْدِيِّ مثلاً فیض روح القدس ارباز مدد فرماید ۔ دیگران ہم بکنند آنچہ مسیحا میکرد ۔ واما در اصحاب او جمیع وجوہ خیریت آنجا سخن کردن از فضولی است سابقان سابقانند ولاحقان لاحقانند نعیم مقربان ایشانند کہ انفاق کوہ وذہب دیگران بمد شعیر ایشان نرسد وَاللهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ باید دانست کہ از بیان سابق واضح گشت معنی آن عبارت کہ در رسالہ مبدأ معاد فوق این عبارت مذکورہ مسطور گشتہ است کہ حقیقت کعبہ ربانی مسجود حقیقت محمدی گشت چہ حقیقت کعبہ ربانی بعینہا حقیقت احمدی است کہ حقیقت محمدی فی الحقیقۃ ظل اوست پس ناچار مسجود حقیقت محمدی باشد اگر سوال کنند کہ کعبہ بطواف اولیاء امت او می آید واز ایشان برکات میجوید وچون حقیقت او اقدم باشد بر حقیقت محمدی یعنی چگونہ جائز باشد در جواب گوئیم کہ حقیقت محمدی نہایت مقامات نزول محمدیت او اوج تنزیہ وتقدیس وحقیقت کعبہ نہایت مقامات عروج کعبہ است زیرا اول مرعوج حقیقت محمدی را بر مرتبہ تنزیہ حقیقت کعبہ است ونہایت عروجات او را غیر از حق سبحانہ اطلاع ندارد وچون اولیاء محل امت او را از عروجات آنسرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام نصیب تام است اگر کعبہ از برکات این بزرگواران در یوزہ نماید چہ عجب بیت زمین نشادہ بر آسمان تاختہ ۔ زمین وزمان پس انداختہ ۔

وعبارت دیگر از ان رسالہ کہ در ہمقام واقع شدہ بود نیز حل شد وآن عبارت اینست کہ صورت کعبہ ہمچنانکہ مسجود صور اشیاست حقیقت کعبہ نیز مسجود حقائق آن اشیاست چہ از مقدمات

سابق معلوم شده است که حقائقِ اشیا عبارت از اسماءِ الٰهی است جل سلطانہ که مبادی فیوضِ جودی و نوابعِ وجودیِ ایشانست و حقیقتِ کعبه فوقِ آن اسماست پس هر آینه حقیقتِ کعبه متبوعِ حقائقِ اشیا باشد اگر کُمّل اولیا را سیرِ بالا تا حقیقتِ کعبه واقع شود و انوارِ بالا گرفته بمراتبِ حقائقِ خود که شبیه باحیاز طبعی اشیاست و مراتبِ عروج فرود آیند کعبه از برکاتِ ایشان توقع خواهد نمود و کما مرّ سابقاً و ایضاً در رسالهٔ مبدأ معاد چند فقره نوشته است در بیانِ افضلیتِ انبیاء اولوالعزم صلوات الله تعالی و تسلیماته علیهم یعنی افضلیتِ بعضی ایشان از بعضِ دیگر و چون عنانِ آن بر کشفِ والهام است که ظنی است ازان مشتق و متفرع نمودن در فضلِ نادم و مستغفر است چه دران باب سخن کردن جز بدلیلِ قطعی جایز نیست أستغفر الله وأتوب إلیه من جمیعِ ما کرهَ الله قولاً وفعلاً در مکتوبِ خود نوشته بودید که در سرائے فرخ پرسیده بودم که تعلیمِ طریقت مر طالبان را نسبت بمن مرضیِ است یا نه تو در جواب گفته بودی که نه بخاطرِ فقیر نمانده است که نفیِ مطلق کرده باشد بلکه گفته بود که مشروط بشرائط است مطلقاً مرضی نیست و الحال هم چنین طور رسیده اند باید که در رعایتِ شرائط نیک احتیاط نمایند مبادا همسایه کنند تا باستخبارها یقین نشود که باید گفت نگویند و تحری مولانا یار محمد قدیم را نیز بهمین معنی دلالت نمایند و بتاکید بگویند که در تعلیمِ طریقت سرعت ننماید مقصود و گمان چنین کردن نیست مرضیِ حق سبحانه باید ملاحظه نمود خبر شرط است دیگر از مستعد شدانِ خود گله نموده بودند گلهٔ از وضعِ خود باید کرد که بآن جماعت برخی زندگانی میکنند که البته عاقبت آن آزار است گفته اند که پیاید که در نظرِ مرید خود را معجل نماید آنکه در اختلاطِ راه بکشاید و مصاحبانه سلوک کند و بحرف و حکایت هنگامه گرم دارد والسلام

مکتوب دویست و دهم (۲۱۰)

بملاشکیبی اصفہانی رسید و یافتہ و حل عبارت نفحات کہ پرسیدہ بود و در ذکر بعضے از نصایح منزویہ کہ
مسائلت نمودہ بود در مسئلہ شرعیہ و ملاطفہ لطیفہ کہ از روئے شفقت و مہربانی نامزد این حقیر قلیل البضاعت
فرمودہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشتہ مبتہج و مسرور گردید سلامت باشند و بسلامت بروند و تا باشند
بر محبت ثابت باشند و چون بروند محبت ایشان را سرمایہ ببرند و چون خیزند بمحبت ایشان خیزند بعزۃ
من افتخر بالفقر و التذلل علی الغناء علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات آنہا را کما ہی
از روئے کرم مرقوم فرمودہ بودند کہ حقیقت معاملہ آن حکایت چیست کہ در نفحات مذکور است
از مرید شیخ ابن السکینہ قدس سرہ کہ روزے در آب دجلہ بقریب غسل غوطہ زدہ بود و سر از آب نیل
برآوردہ بمصر در آمد آنجا کہ خداشد و فرزندان بہم رسانید تا ہفت سال در مصر اقامت ورزید اتفاقاً
روزے بقریب غسل در آب نیل غوطہ زدہ بود سر از آب دجلہ برآورد دید کہ در کنار دجلہ ہمہ جا ہمہ کس
او کہ اول در کنار دجلہ گذاشتہ بود بحال خود است جا ہمہ اپوشیدہ بخانہ در آمد اہلیہ او گفت طعامیکہ
از برائے مہمانان فرمودہ بودی طیار شدہ است الی آخر القصہ مخدوما کمر ما اشکال این حکایت
نہ از آن رہگذر است کہ در یک ساعت کار سنین چگونہ میسر شود چہ این قسم معاملہ بسیار بوقوع آمدہ است
حضرت رسالت خاتمیت علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ در شب معراج بعد از طے
معارج عروج و قطع منازل وصول کہ بالوف سنین میسر شود چون بوثاق خود رجوع فرمودند دیدند کہ ہنوز
حرارت بستر خواب زائل نشدہ است حرکت آب کہ در ابریق برائے طہارت جدا کردہ بودند تسکین
نیافتہ و جنبش ہمان است کہ در نفحات بعد از نقل این حکایت مذکور است کہ از قبیل بسط زمان است

بلکہ اشکالِ آن حکایت ازیں ہنگذر است کہ در بغداد یک آن باشد و در مصر ہمان آن امتداد او ہفت سال پیدا کند مثلاً اہلِ بغداد دران زمان در سال سہ صد و شصت باشند از تاریخ ہجری و اہلِ مصر در انوقت در سال سہ صد و شصت و ہفت عقل و نقل تجویز ایں معنی نمی نمایند ایں معاملہ نسبت بہ یک شخص یا دو شخص مجوز است اما نسبت بہ بلادِ مختلفہ و امکنۂ متعددہ محال آنچہ بخاطر کلیل ایں حقیر میگذرد آن است کہ ایں حکایت نہ از عالم یقظہ است بلکہ از قبیل رؤیا و واقعات است کہ مستمع را در رؤیا بر رویۂ شبہ گشتہ است و نوم بہ یقظہ التباس یافتہ ایں قسم اشتباہ بسیار واقع میشود بلکہ از زمان اشتباہ است در خواب دیدہ است و در خواب بہ پیر خود گفتہ و فرزندان را آوردہ و حکایتیکہ بعد ازیں حکایت از شیخ محی الدین بن العربی قدس سرہ نقل میکنند نیز ازیں قبیل است واللہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا نوشتہ بودند کہ شرح ایں عبارت باید نوشت کہ مربی جسد روح است و مربی قالب قلب مخدوما مؤدای ایں ہر دو عبارت واحد است و آن تربیت عالم خلق انسان است از عالم امر او و چون لفظ جسد مقرون بلفظ روح و در اطلاقات بسیار واقع میشود و مناسبت لفظی درمیان قالب و قلب بودہ ہر کدام را بمناسبِ خود جمع کردہ تفننِ عبارت اختیار افتادہ است طلب لضائع رفتہ بود مخدوما لطوفت آثار اشرم می آید کہ باوجود ایں ہمہ خرابی و گرفتاری و کم بضاعتی و بیحاصلی ازان باب چیزے نرسید و بصریح یا باشارت ازان مقولہ حرفے نہ زد لیکن ازان نیز میترسد کہ اگر از قولِ معروف ہم خود را معاف دارد مبادا کار بخست و دنائت بکشد و بطینۃ و بخل انجامد بنا علی ذلک چند کلمہ خیرات مینماید مخدوما مدت بقائے دنیا بسیار قلیل است و ازان قلیل ہم اکثر تلف شدہ است و اقل ماندہ و مدتِ بقائے آخرت خلود و دوام است معاملہ ملوک را بعملے چند بہ مربوط ساختہ اند بعد ازان یا تنعم دائمی است یا عذاب سرمدی مخبر صادقی ازان خبر دادہ است اعمال تحف نذر و عقل و رائد ایں کار باید فرمود مخدوما اشرفِ عمر در ہوا و ہوس گذشت و برضائے اعدائے خدا جل شانہ

---

۱۲ تصنیف مصنف باب فضل پنجہ گرنگرن سنگھ و سرشاخ نخلہ ہائے بیضا نتائج ۱۲

بسر آمد وارد ذلِ عمر ماندہ اگر امروز آن را ہم بمرضیاتِ حق جل سلطانہ صرف نکنیم و تلافی اشرف
بار ذل ہم ننمائیم و محنتِ اقل او سیلۂ راحتِ مخلد نسازیم و کفایتِ سیاتِ کثیرہ را بحسناتِ قلیلہ
ہم نہ فرمائیم فردا بکدام روئے پیشِ او تعالی خواہیم رفت و کدام حیلہ را پیش خواہیم برد خوابِ خرگوش
تا کے خواہد بود و پنبۂ غفلت در گوش تا چند آخر غشاوہ از بصارت خواہند برد اشت و پنبۂ غفلت
از سامعہ ازالہ خواہند نمود آما سود نخواہد داشت و جز حسرت و ندامت نقدِ وقت نخواہد بود
پیش از ورود موت کارِ خود باید ساخت و واشوقا گویان باید مرد اولا از درستی اعتقاد چارہ نبود
و از تصدیق بآنچہ از دین معلوم شدہ بہت بطریق ضرورت و تواتر گذرنہ و ثانیا از علم و عمل بآنچہ علم
فقہ متکفل آنست نیز ضرور یست و ثالثا سلوکِ طریقِ صوفیہ ہم درکار است نہ از برای آن غرض
کہ صور و اشکالِ غیبی را مشاہدہ نمایند و انوار و آثار آن را معاینہ فرمایند این خود داخل لہو و لعب است
صور و انوارِ حسی چہ نقصان دارد کہ کسے اینہا را گذاشتہ بریاضات و مجاہدات ہوسِ صور
و انوارِ غیبی نماید این صور و انوار و آن صور و انوار ہر دو مخلوقِ حق اند سبحانہ و از آیاتِ دالہ بر
صانعیتِ او تعالی۔ نورِ آفتاب و ماہتاب کہ از عالمِ شہادت است بوجوہ مزیتہ دارد بر آن انوار
کہ در عالمِ مثال بینند آما چون این دید دائمی است و خواص و عوام دران شرکت دارند از نظرِ اعتبار
ساقط ساختہ ہوسِ انوارِ غیبی مینمایند بلے ع آنچہ بود پیشِ درت تیرہ نماید و بلکہ مقصود از
سلوکِ طریقِ صوفیہ تحصیلِ ازدیادِ یقین است در معتقداتِ شرعیہ تا از مضیقِ استدلال بفضاے
کشف آیند و از اجمال بتفصیل گرایند مثلاً وجودِ واجب الوجود تعالی تقدس و وحدۂ او سبحانہ
اول بطریقِ استدلال یا بتقلید معلوم شدہ بود و باندازۂ او یقین بہم رسیدہ و چون سلوکِ
طریقِ صوفیہ میسر شود آن استدلال و تقلید بکشف و شہود مبدل میگردد و یقین اکمل حاصل میشود
علی ہذا القیاس سائر الاعتقادیات و ایضا مقصود تحصیلِ سیرت در ادایِ احکامِ فقہیہ و ازالۂ عسر

که از آثارگی نفس میخیزد و یقین این فقیر آنست که طریق صوفیه فی الحقیقت خادم علوم شرعیه است
نه امرے مبائن از شریعت و این معنی را در کتب و رسائل خود تحقیق نموده است و از برای حصول
این غرض اختیار طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه در میان سائر طرق صوفیه اولیٰ و انسب است چه این بزرگواران
التزام متابعت سنت نموده اند و اجتناب از بدعت فرموده لهذا اگر دولت متابعت دارند و از
احوال هیچ ندارند خرسند نمی باشند و اگر با وجود احوال در متابعت قصور دانند آن احوال را نمی پسندند حضرت
خواجهٔ احرار قدس الله تعالیٰ سرہ فرموده اند که اگر احوال و مواجید را بما بدهند و حقیقت ما را باعتقاد
اهلسنت و جماعت نتوانند جز خرابی هیچ نمیدانیم و اگر اعتقاد اهلسنت و جماعت را بدهند و از احوال
هیچ ندهند غم نداریم و ایضاً درین طریق اندراج نهایت در بدایت است پس در اول قدم آن میباید
که دیگران در نهایت یابند اگر فرق است یا اجمال و تفصیل است و شمول و عدم شمول همین نسبت بعینها
نسبت اصحاب کرام است علیهم الرضوان چه در اول صحبت خیر البشر علیه و علیٰ آله الصلوات
والتسلیمات آن یافته اند که اولیاء امت را معلوم نیست که در نهایت میسر شود و از اینجا گویند
قرنی قرنی که خیر التابعین است بمرتبهٔ اویسی قائل حضرت حمزه علیه الرضوان که یکبار بصحبت خیر البشر
علیه و علیٰ آله الصلوٰة والسلام رسیده نرسید زیرا که فضل صحبت فوق جمیع فضائل و کمالات است
چه ایمان ایشان بمشهود یست و دیگران را هرگز این دولت میسر نشده است مصرع شنیده
کے بود مانند دیده * لهذا اتفاق امت شد بر تفضیل ایشان بهتر از اتفاق کوه ذهب بر دیگران آمد و جمیع
اصحاب درین فضیلت برابر اند پس همه را بزرگ باید داشت و بنیکی یاد باید کرد زیرا که صحابه همه عدل
اند و در روایت و تبلیغ احکام همه برابر روایت یکے را بر روایت دیگرے مزیتے نیست جان من
قرآن مجید ایشان بوده اند و آیات متفرقه را باعتماد مدالت ایشان از هر کدام دو آیته سه آیته
کم و بیش اخذ نموده جمع ساخته اند اگر در یکے از اصحاب کسے جرح نماید آن جرح متوجه بقرآن مجید میگردد

لے ... والتسلیمات ... کہ خیر التابعین ... علیہ الرضوان ... علیہ و علیٰ آله الصلوٰة والسلام ... فوق جمیع ... مدالت ایشان ... دو آیته سه آیته

لے ... بدانکہ مدعیان ... نفی کنند گمان ...

چه حال بعضے آیات تواند بود که او باشد و مخالفات و منازعات که درمیانِ این بزرگواران گذشته است بر محامل نیک صرف باید نمود و از هوا و تعصب خود را دور باید ساخت قال الشافعی رحمه الله سبحانه وهو اعلم بحال الصحابة علیهم الرضوان تلک دماء طهر الله تعالی عنها ایدینا فلنطهر عنها السنتنا و مثل این مقوله از امام اجل جعفر صادق نیز منقول است علیه السلام اولاً و آخراً

مکتوب (۲۱۱) دوصد و یازدهم

بمولانا یار محمد قدیم بدخشی صدور یافته در جواب سؤالِ او که کرده بود از مقوله مولوی علیه الرحمة و در بیانِ شرائط ضروریه تمام تکمیل و ارشاد مکتوبِ مرغوب آخوی اعزی مولانا یار محمد قدیم وصول موجبِ فرحت گشت حضرتِ حق سبحانه و تعالی بدرجهٔ کمال و تکمیل رساناد بمحمدٍ النبی المختار و آله الامجاد علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات از مقوله مولوی علیه الرحمة پرسیده بودند که گفته آن تازنینے که در کتابِ من بوده حق بوده است آیا این گفتن جائز است یا نه بدانند که این قسم امور درین راه بسیار واقع میشود و بزبان می آید این نوعِ معامله تجلی صوریست که صاحبِ معامله آن صورتِ متجلی را حق می انگارد و تعالی شانه سخن همان است که شیخ اجل امام ربانی حضرتِ خواجه یوسف همدانی فرموده اند تلک خیالات ترتبی بها اطفال الطریقة و دیگرون نوعے از اجازتِ تعلیم طریقت بشما کرده شده است درینباب بعضے فوائد نوشته میشود بگوشِ هوش استماع نموده بعمل خواهند درآورد بدانند که چون طالبے بارادت پیشِ شما بیاید در تعلیم طریقت او تامل بسیار باید کرد مبادا درین امر استدراجِ شما خواسته باشند و خرابی منظور باشد علی الخصوص که درآمدنِ مرید فرحے و سروری پیدا شود باید که درینباب را ه التجا و تضرع اختیار نموده استخاره های متعدده نمایند تا آنکه یقین پیوندد که طریقه را باو باید گفت و استدراج و خرابی مآل نیست زیرا که در بندگانے

حق سبحانہ تصرف کردن و وقتِ خود را در عقبِ ایشان غارت نمودن بے اذنِ او سبحانہ نیست
کریمہ لِيُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمٰتِ اِلَى النُّوْرِ بِاِذْنِ رَبِّهِمْ دلالت برین معنی دارد عزیزے
فوت کرد خطاب آمد کہ توئی کہ زرہ پوشیدہ بودی در دینِ من بر بند ہائے من گفت بلے فرمود
هَلَّا وَكَّلْتَ خَلْقِيَ اِلَيَّ وَاَمَلْتَ بِقَلْبِكَ عَلَيَّ واجاز تیکہ بشما و دیگران کردہ شدہ است
مشروط بشرائط است و منوط است بحصولِ علم بمرضیِ او تعالیٰ ہنوز آن وقت نیامدہ است کہ
اجازتِ مطلق کردہ شود تا ورودِ آن وقت شرائط را نیک مرعی دارند خبر شرط است و بمیر نعمان
ہم این معنی را نوشتہ است از انجا نیز معلوم خواہند نمود و بالجملہ سعی نمایند کہ آن وقت برسد و از تنگیِ شرط

والسلام — وارہند

مکتوب دو صد و دوازدہم (۲۱۲)

بولانا محمد صدیق بدخشی صدور یافت در جوابِ بعضے اسئلہ کہ پرسیدہ بود و حلِ واقعہ کہ دیدہ بود و نوشتہ
بود مکتوبِ مرغوب بے در پے رسید فرحت بر فرحت افزود حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ترقیات
بے نہایت کرامت فرماید بحرمتِ سیدِ المرسلین علیہ و علیٰ آلہ و علیہم الصلوٰت
والتسلیمات اتمہا و اکملہا پرسیدہ بودند کہ پیرِ صاحبِ تصرف مریدِ مستعد را بتصرف
خود بمراتبے کہ فوق از استعداد او ست تواند رسانید یا نہ بلے تواند رسانید اما بآن مراتبِ فوق
کہ مناسبِ استعدادِ او ست نہ بمراتبے کہ مباینِ استعدادِ او باشد مثلاً مریدیکہ استعدادِ ولایتِ موسوی
دارد و نہایتِ قوتِ استعداد او تا وصول بنصفِ راہِ آن ولایت است پیرِ صاحبِ تصرف او را
بتصرفِ خود تواند باقصیٰ درجاتِ آن ولایت رسانید اما آنکہ او را از ولایتِ موسوی بولایتِ
محمدی آرد و درین ولایت او را ترقیات بخشد معلوم الوقوع نیست و ایضاً پرسیدہ بودند کہ آن
کدام مرتبہ است کہ اخفیٰ کہ الطفِ لطائفِ انسانی است و در مرتبہ حکمِ نفسِ امارہ دارد و در

دنائت وخساست شبهٔ او پیدا میکند معلوم اخوی باد که اخفی هر چند الطف لطائف است اما داخل دائرهٔ امکان است وبداغ حدوث متسم چون سالک پا از دائرهٔ امکان بیرون نهد ودر مراتب وجوب سیر فرماید وارظلال وجوبی باصول آن برسد واز تقید صفت وشان وارهد ناچار ممکن در نظر او خوار و بے اعتبار در آید واحسن والطف او را در دنائت وخساست برابر بیند ونفس اخفی را درین مقام توأمین انگار دنوشته بودند که بواسطه یا بیواسطه از تو شنیده ایم که در وقت عبادت حق را سبحانه حاضر دیده عبادت کردن موجب تنزل اوست سبحانه بنده وار عبادت باید کرد یعنی این که او را سبحانه حاضر داشته عبادت کند سودا و بست محبت آنها را این قسم مقوله معلوم نیست که ازین فقیر سر بزده باشد جائے دیگر دیده باشند وواقعه که نوشته بودند حضرت آدم را علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام دران واقعه دیده بسیار نیک است واصالت وارد آب که کنایت از علم است دست دران کردن حصول قدرت است در علم ومشارکت حضرت آدم علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام درین معنی موکد آن حصول است چه آنحضرت تلمیذ حضرت رحمن است وعلم آدم الاسماء کلها غایة ما فی الباب مراد از علم درین واقعه علم باطن است بلکه نوعے از علم باطن که مناسبت بنسبت اهل بیت دارد وعلیهم الرضوان والبا فی عند الملائی والسلام

مکتوب دویصد (۲۱۳) وسیزدهم

الختیارات ۴۷

بسیادت پناهی شیخ فرید صدور یافت دربیان مواعظ ونصائح ودر ترغیب بر متابعت علماء اهل سنت وجماعت که فرقهٔ ناجیه اند واجتناب از صحبت علماء سوء که علم را وسیلهٔ حطام دنیوی ساخته اند عصمکم الله سبحانه عما لا یلیق بجنابکم بحرمة جدکم الامجد علیه وعلی آله

الصلوٰت والتسلیمات قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ ھل جزاء الاحسان الا الاحسان

نمیداند کہ احسانِ شما را بکدام احسان مکافات نماید غیر انکہ در اوقات نیک بدعائے سلامتی
دارین رطب اللسان باشد الحمد للہ سبحانہ وللہ کہ این معنی بجواست میسر است و احسان
دیگر کہ لائق مکافات است موعظت و تذکیر است اگر در معرض قبول افتد چہ نعمتی است نقابت
و نجابت دستگاہا خلاصہ مواعظ و قبدہ نصائح اختلاط و انبساط با اہل تدین و ارباب تشرع است تدین
و تشرع مربوط بسلوک طریقہ حقہ اہل سنت و جماعت است کہ فرقہ ناجیہ اند در میان سائر فرق اسلامیہ
نجات بمتابعت این بزرگواران محال است و فلاح بے اتباع آرائی اینہا ممتنع دلائل عقلی و
نقلی و کشفی برین معنی شاہد است کہ احتمال تخلف ندارد و اگر معلوم شود کہ شخصے برابر دانہ خردلے از صراط مستقیم
این بزرگواران جدا افتادہ است صحبت او را سم قاتل باید دانست و مجانبت او را ہر اعی باید
انگاشت طالب علمان بیباک از ہر فرقہ کہ باشند خصوص دین انداجتناب از صحبت اینہا نیز از ضروریات
است این ہمہ فتنہ و فساد کہ در دین پیدا شدہ است از شومی بی این جماعت است کہ بواسطہ حطام
دنیوی آخرت خود را برباد دادہ اند اولئک الذین اشتروا الضلالۃ بالھدیٰ فما ربحت
تجارتھم وما کانوا مھتدین ابلیس لعین را شخصے دید کہ آسودہ و فارغ البال نشستہ است و دست
از اغواء و اضلال کوتاہ کردہ پرسید آن را لعین گفت کہ علماء سوء این وقت کار مرا کفایت کردہ
اند و متکفل اغواء و اضلال گشتہ از طلبہ آنجا سے مولانا عمر نیک پیدا است بشرط آنکہ او را اول بدہند
و در اظہار حق دلیر سازند و حافظ امام نیز جنون اسلام دارد کہ در اسلام ازان جنون چارہ نبود لکن من
لا حد کم حتی یقال انہ مجنون معلوم شریف است کہ این فقیر بگفتن و نوشتن در تحریض بر
صحبت نیک تقصیر نکردہ است و در مبالغہ نمودن از اجتناب از مصاحب سوء خود را معاف
نداشتہ کہ آنرا اصل عظیم میداند والقبول عند کو بل کل من عند اللہ فطوبیٰ لمن جعلہ اللہ

مظهر الخیر ترا احسانہائے شمارین گفتگوئے می آرد ولاحظہ تصدیع وملال را درمیان نمی اندازد و تلافی

مکتوب (۲۱۴) دویست و چہاردہم

المنتخبات ٤٣

بسخنانِ صدور یافتہ دربیانِ آنکہ دنیا مزرعہ آخرت است و در جوابِ آن سوالِ مشہور کہ کفار را بواسطہ کفرِ موقت عذابِ مخلد چون باشد وسفارش حاجتمندے طوبیٰ لِمَنْ جَعَلَہُ اللّٰہُ

سبحانہ مظہر الخیر حضرتِ حق سبحانہ دنیا را مزرعہ آخرت گردانیدہ بیدولت باشد کسیکہ تخم را در وقت نکوند و بزمینِ استعداد نیندازد و از یکدانہ ہمصد دانہ نسازد و از برائے یوزیکہ برادر از برادر گریزد و مادر بفرزند نپرہیزد ذریعہ نکند خسارتِ دنیا و آخرت نقدِ وقتِ اوست وحسرت وندامت دراین

بر کفِ دستِ او صاحب دولتان فرصت دنیا را غنیمت میشمرند نہ از برائے آن غرض کہ دران فرصت تنعمات وتلذذات فرمایند کہ بیمار و ثبات است مع ذلک معداتِ محن وعقبات بلکہ تا دران فرصت

کشت وکار فرمایند و از یک دانہ عمل خیر بحکم کَمَثَلِ حَبَّةٍ وَاللّٰہُ یُضَاعِفُ لِمَنْ یَّشَآءُ ثمراتِ بے نہایت حاصل

کنند از ینجاست کہ اعمالِ صالحہ چند روزہ را بہ تنعماتِ مخلد جزا فرمودہ اند وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ

اگر پرسند کہ تضاعفِ اجر در حسنات است و در سیئات جزا بمثل است پس کفار را بواسطہ سیئات معدودہ عذابِ مخلد چون باشد گوئیم کہ مماثلتِ جزا در عمل را منوط بعلمِ واجب است تعالی وتقدس علم

ممکن از ادراک آن قاصر است مثلاً در قذفِ محصنات جزاءِ مماثلِ آن عمل ہشتاد تازیانہ فرمود و در حدِ سرقہ قطعِ یمین سارق جزا آن نمود و در حدِ زنا در صورتِ بکر بہ بکر صد تازیانہ با تغریبِ عام

تقدیر نمود و در صورتِ شیخ و شیخہ حکم برجم فرمود علم ہر یک این حدود و تقدیرات از طوقِ بشر خارج است

ذٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ پس در مادہ کفار حق سبحانہ وتعالیٰ کفرِ موقت را عذابِ مخلد جزا
وفاق فرمود معلوم شد کہ جزاءِ مماثل مر کفرِ موقت را ہمین عذابِ مخلد است وکسیکہ خواہد کہ جمیع احکام
شرعیہ را معقولِ خود سازد و بادلہ عقل بر ابرنماید آنکس منکرِ طورِ نبوت است عَلَيْهِ مَا يَسْتَحِقُّ بالا و سخن
کردن از بیخردی است بیت زانکس کہ بقرآن وخبر می نرسی ۔ آنست جوابش کہ جوابش ندہی
بعینہ المرام رافع رقیمۂ فقرا میان شیخ احمد ولد اکبر مغفرت پناہی شیخ سلطان تھانیسری است
ملاحظۂ الطاف واحسانہائے شمار اکہ نسبت بہ پدر بزرگوارِ او بودہ نمودہ بخدمتِ علیہ بتوسل
این فقیر خود را رسانیدہ است واز جملہ الطافِ ایشان موضعے بود کہ در برگنہ اندور کرم فرمود و ذٰلِكَ
وَلَهُ مُعَدَّكُمْ بَلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللّٰهِ وَالسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَعَلٰى سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ
الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ ۔

مکتوب (۲۱۵) دوصد و یازدہم

بمیرزا داراب صدور یافتہ در مذمتِ دنیا مکتوب شریف کہ از حسنِ نشاۂ استعداد فطری بہ نیاز
تمام بفقرا بعضا ارسال داشتہ بودند رسید حمد اللہ سبحانہ عنا خیر الجزاء بصدقۂ حبیبہ علیہ
وعلی اٰلہ الصلوات والتسلیمات اے فرزند ارباب دنیا و اصحاب غنا بلائے عظیم گرفتار اند و بابتلائے
عظیم مبتلا زیرا کہ دنیا کہ معوضۂ حق است سبحانہ و مزین بتمامی تجملات در نظرِ ایشان مزین ساختہ اند
و مزیّن گردانیدہ در رنگِ آنکہ نجاستے را زرا اندودہ سازند و زہرے را شکر آلودہ مع ذٰلِكَ عقلِ دانش
را بر شناعتِ این دنیہ مہند ساخت و بر قباحتِ این ملرضیہ دلالت فرمود لہذا علما فرمودہ اند کہ اگر
شخصے وصیت کرد کہ مالِ مرا بافضلِ زمانہ بدہند بزاہدی باید داد کہ از دنیا بے رغبت است و آن
بے رغبتی از کمالِ عقلِ اوست مَعَهٰذَا از کمالِ رحمت بیک شاہدِ عقل کفایت ننمود شاہدِ دیگر از نہ

نقل نیز بآن ضمّ فرموده بزبانِ رُسل علیهم الصّلوٰت والتّحیّات که رحمتِ عالمیانند بر حقیقتِ آن
متاعِ کاسد اطلاع بخشید و از محبت و گرفتاری بآن محبوبِ مکارم منع بلیغ فرموده باوجود این دو شاهدِ عدل
هم اگر کسے بطمعِ شکرِ مدهوم زهر بخورد و بامید زرِ متخیّل نجاست اختیار کند سفیه محض است و بلید بالطبع بلکه
فی الحقیقت منکرِ اخبارِ رُسل است علیهم الصّلوٰت والتّسلیمات حکمِ منافق دارد که بصورتِ ایمان
در آخرت سودمندش نخواهد گشت و نتیجهٔ آن غیر از عصمتِ دم و اموالِ دنیوی چیزے دیگر نخواهد
بود امروز بپنبهٔ غفلت از گوش هوش باید برداشت که فردا غیر از حسرت و ندامت سرمایه نخواهد ماند
خبر شرط است **بیت** همه اندرزِ من بتوانیست ✤ که تو طفلی و خانه رنگین است ۱۲ والسّلام

مکتوب دویست و شانزدهم (۲۱۶)

عه تره اندرز بفتح اول و سوم نصیحت و پند و وصیت ۱۲ غ ۱۲

عه عصمت بالکسر باز داشتن مدد ۱۲ جمع دم بمعنی خون یعنی حفاظت جان و مال از دست عساکر اسلام ۱۲

بتمیز احسام الدین احمد صدور یافته در بیانِ سرِّ کثرتِ ظهورِ خوارق از بعضِ اولیاء و قلّتِ ظهورِ
آن از بعضی دیگر و در بیانِ اتمیّتِ مقامِ تکمیلِ ارشاد و مابینا ذلک الحمد لله ربّ العلمین
والصّلوٰة والسّلام علی سیّد المرسلین وعلیهم وآله الطّاهرین اجمعین بخاطر فاتر میرسد
که چون در میانِ احبّه بعد صوری حائل گشته است و ملاقاتِ ظاهری عنقاءِ مغرب شده اگر احیانا
بعضے از علوم و معارف بآنشان نوشته شود مناسب مینماید بناء علی ذلک گاه گاه ازین قسم چیزے
مینویسد امید است که بمآل نکشد مخدوما چون بحثِ ولایت درمیان است و نظرِ عوام بر ظهورِ خوارق
ازین مقوله سخنے چند مذکور میسازد استماع خواهند فرمود ولایت عبارت از فنا و بقاست که خوارق
و کشوف از لوازمِ آنست قلّت و کثرت لیکن ظهور که خوارق بیشتر دارد ولایتِ او اتم و اکمل نبود
بلکه بسا است که خوارقِ کمتر ظاهر شود و ولایت اکمل بود و مدارِ کثرتِ ظهورِ خوارق بر دو چیز است
در وقتِ عروج بلند تر رفتن و در وقتِ نزول کمتر فرود آمدن بلکه اصلِ عظیم در ظهورِ کثرتِ خوارق

قلت نزول است جانبِ عروج بہر کیف کہ باشد زیرا کہ صاحبِ نزول بعالمِ اسباب فرود می آید و وجودِ
اشیا را مربوط باسباب میبیند و فعل مسبب الاسباب را در پسِ پردۂ اسباب میبیند و آنکہ نزول نکردہ است یا
نزول کردہ و باسباب نرسیدہ نظرِ او بر فعل مسبب الاسباب است و بس زیرا کہ اسباب بتمام از نظرِ او مرتفع
گشتہ است لاجرم حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ بمقتضائے ظنِ ہر کدام با ہر کدام علیحدہ معاملہ میفرماید
و کارِ اسباب بین را باسباب مے اندازد و آنکہ اسباب را نمی بیند کارِ او را بے توسطِ اسباب ہیا مے سازد
و حدیثِ قدسی انا عند ظن عبدی شاہدِ این معنی است تا مدتہا بخاطر میخلید کہ وجہ چیست کہ اولیاء
اکملِ این امت بسیار گذشتہ اند اما آن قدر خوارق کہ از حضرت سید محی الدین جیلانی قدس سرہ ظاہر
گشتہ است از ہیچ کدام آنہا ظہور نیافتہ آخر الامر حضرتِ حق سبحانہ بر ایشان متجلی باظہر ساخت و معلوم
فرمود کہ عروج ایشان از اکثر اولیاء بلند تر واقع شدہ است و در جانبِ نزول تا مقامِ روح فرود آمدہ اند
کہ از عالمِ اسباب بلند تر است مناسبِ اینمقام حکایتِ خواجہ حسن بصری و حبیب عجمی است قدس سرہما
منقول است کہ روزے خواجہ حسن بصری بر لبِ دریا ایستادہ بود و انتظارِ کشتی میبرد کہ از آب بگذرد و در
اثناء حبیب عجمی رسید پرسید کہ چرا ایستادہ اید گفت انتظارِ کشتی مے برم حبیب گفت چہ احتیاج کشتی است
شما یقین نمایید خواجہ حسن بصری گفت تو علم نداری حبیب بے امانت کشتی از آب گذشتہ رفت و خواجہ
در انتظارِ کشتی ایستادہ ماند حسن بصری چون بعالمِ اسباب فرود آمدہ بود با او بتوسطِ اسباب معاملہ میفرمود و
حبیب عجمی چون اسباب را دست از نظر انداختہ بود بے توسطِ اسباب با او زندگانی میکرد و اما افضل حسن
راست کہ صاحبِ علم است و عین الیقین و علم الیقین جمع ساختہ است و اشیاء را چنانکہ ہست دانستہ
چہ نفس الامر قدرت او در پسِ حکمتِ مستور ساختہ اند و حبیب عجمی صاحبِ سکر است یقینی بفاعلِ حقیقی دارد
بے آنکہ اسباب در این دید مطابق نفس الامر نیست زیرا کہ توسطِ اسباب بحسبِ واقع کائن است
اما معاملۂ تکمیلِ ارشاد بر عکسِ معاملۂ ظہورِ خلاق است زیرا کہ در مقامِ ارشاد ہر چند از اثر کہ در ارشاد

حصولِ مناسبت درمیانِ مرشدِ مسترشد درکار است کہ منوط بہ نزول است و بداند کہ اغلب آنست
کہ ہرچند بالاتر رود و پایان تر فرود آید لہذا حضرتِ رسالتِ خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
والتحیۃ از ہمہ بالاتر رفت و در وقتِ نزول از ہمہ پایان تر فرود آمد از ینجاست کہ دعوتِ او عام گشت
و بکافۂ انام مرسل شد چہ بواسطۂ نہایتِ نزول مناسبت بہمہ پیدا کردہ و راہِ افادہ تا بہتر گشتہ و بسیار
کس از متوسطانِ این راہ آن قدر افادہ طالبان بوقوع آید کہ از منتہیانِ غیر مرجوع ایشان کمتر شود زیرا کہ متوسط
بیشتر مناسبت دارد بہ مبتدیان از منتہیانِ غیر مرجوع از ینجاست کہ شیخ الاسلام ہروی قدس سرہ

گفتہ کہ اگر خرقانی و محمد قصاب بجائے بودندے من شما را بپے فرستادمے نہ بخرقانی کہ وے شما را
سودمند تر بود از خرقانی یعنی خرقانی منتہی بود مریدان ازوے بہرہ کمتر یافتے یعنی منتہی غیر مرجوع و منتہی
مطلقا کہ عدم افادہ تام و حق او غیر واقع است زیرا کہ محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ
وسلم منتہی تر بود از ہمہ حال آنکہ افادۂ او از ہمہ زیادہ تر بود پس مدارِ زیادتی افادہ و کمتر آن بر
رجوع و ہبوط آمدہ بر انتہا و عدم انتہا اینجا دقیقہ ایست باید دانست کہ ہمچنانکہ در حصولِ نفسِ ولایت
مولی را علم بولایتِ خود شرط نیست چنانکہ مشہور است علم بوجودِ خوارقِ خود ہم شرط نیست بلکہ اسباب
کہ مردم لازمۂ خوارق نقل کنند و او را از ان خوارق اصلا اطلاع نہ و اولیائے کہ صاحبِ علم و کشف
اند عاجز ہست کہ بعضی از خوارقِ خود اطلاع پیدا نہ کنند بلکہ صورِ مثالیہ ایشان را در امکنۂ متعددہ ظاہر
سازند و در مسافاتِ بعیدہ کارہائے عجیبہ و غریبہ از ان صور بظہور آرند کہ صاحبِ آن صور را از انہا
اصلا اطلاعے نیست ع از ما و شما بہانہ بر ساختہ اند و حضرتِ مخدومی قبلہ گاہی قدس سرہ
مسافر بودند کہ عزیزے میگفت عجائب کارہا و بارہا مردم از اطراف و جانب می آیند بعضی میگویند کہ
ترا در مکہ معظمہ دیدہ ایم و در موسم حج حاضر بودہ اید باتفاق حج کردہ ایم بعضے دیگر میگویند کہ ترا در بغداد
دیدہ بودیم و اظہار آشنائی مینمایند و من ہرگز از خانہ خود برآمدہ ام و ہرگز این قسم مردم را ندیدہ ام

چه تهمتے است کہ بر من میکنند واللہ سبحانہ اعلم بحقائق الامور کلہا زیادہ برین اطنابست
اگر تعطش ایشان را معلوم ساخت بزودتر و بیشتر خواہد نوشت انشاء اللہ تعالیٰ

مکتوب (۲۱۷) دویست و ہفتدہم

بملاطاہر بدخشی صدور یافت در بیان آنکہ نسبتِ باطن ہر چند بجمالیت و جبروت کشد زیبا تر است و در بیان آنکہ سبب چیست کہ در بعضے از کشوفِ اولیاء اللہ غلط واقع میشود و خلافِ آن ظاہر میگردد و فرق درمیان قضاءِ معلق و قضاءِ مبرم و حکم ہر کدام اینہا و در بیان آنکہ آنچہ قطعی است و شایانِ اعتماد کتاب و سنت است و در بیانِ آنکہ اجازت تعلیم طریقت بعضی مخلصین از علامتِ کمال و تکمیل نیست و ما یتعلق بذلک الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین علیہم وعلی آلہ الطاہرین وعلیہم اجمعین مدتیست کہ از احوال و اوضاع خود اطلاع ندادہ اند بہر حال استقامت مطلوب ست سعی نمایند کہ سرِ مو خلافِ شریعت اعتقاداً او عملاً بوقوع نیاید و محافظتِ نسبتِ باطن خود از اہم مہام است و ہر چند بجانب جمالیت کشد زیبا تر بود و چند انکہ بجانب حیرت انجامد بہتر باشد کہ کشوفِ الٰہی و ظہوراتِ اسمای و رائے راہ است بعد از وصول اینہا ہمہ کوتہی میکنند و غیر از جہالت و عدمِ یافتِ مطلوب امرے دیگر نمیماند از کشوفِ کونی چہ نویسد کہ آنجا مجالِ خطا بسیار است و مظنۂ غلط غالب وجود و عدم آنرا مساوی باید دانست اگر پرسند کہ سبب چیست کہ در بعضے از کشوفِ کونی کہ از اولیاء اللہ صادر میگردد غلط واقع میشود و خلافِ آن بظہور می آید مثلاً خبر کردند کہ فلانے بعد از یکماہ خواہد مرد یا از سفر بوطن مراجعت خواہد نمود اتفاقاً بعد از یکماہ ازین دو چیز ہیچ کدام بوقوع نیامد در جواب گوئیم کہ حصولِ آن کشوف و مخبر عنہ مشروط بشرائط بودہ است کہ صاحبِ کشف در آنوقت بہ تفصیلِ آن شرائط اطلاع نیافتہ و حکم کردہ بحصولِ آن مجمع

سوال در وجہ عدم کشف کونی را مساوی باید دانست

جواب اول

مطلقا یا آنکه گوئیم حکمے از احکامِ لوحِ محفوظ بر عارفے ظاہر شدہ کہ آن حکم فی نفسہ قابلِ محو و اثبات است و از قبیلِ قضاءِ معلق اما آن عارف را از تعلیق و قابلیتِ محوے خبر نہ و ازین صورت اگر بمقتضائے علمِ خود حکم کند ناچار احتمالِ تخلف خواہد داشت منقولست کہ روزے حضرتِ جبرئیل علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام پیشِ حضرتِ پیغمبر ما علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام آمدہ اخبار کرد در حقِ شخصے کہ این جوان فردا علی الصباح خواہد مرد حضرتِ پیغمبر را علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام بر حالِ آن جوان رحم آمد پرسید کہ از دنیا چہ آرزو داری گفت دو چیز آرزو دارم منکوحہ بکر و حلوا فرمودند تا ہر دو مہیا ساختند آن جوان شب با اہلیہ خود در خلوتخانہ نشستہ بود و طبقِ حلوا در پیش۔ اتفاقا سائلِ محتاج بر در آمدہ اظہارِ احتیاج نمود این جوان آن طبقِ حلوا را در دست برداشتہ بآن فقیر داد چون صباح شد حضرتِ پیغامبر علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام انتظارِ خبرِ فوت آن جوان بردند چون دیر شد فرمودند کہ خبر بیارید کہ آن جوان چہ حال دارد خبر آوردند کہ خوش و خرم است متحیر ماندند درین اثنا حضرتِ جبرئیل علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام آمدہ گفت کہ بصدقِ حلوا دفعِ بلائے آن جوان نمود زیرِ بستر او مارِ کلانے یافتند کہ مردہ بود و در دہانِ آن مار آن قدر حلوا فرو کوفتہ اند کہ از بسیاری حلوا جان دادہ است و این فقیر این نقل را نمے پسندد و تجویزِ خطا بر جبرئیل امین نمینماید کہ حاملِ وحیِ قطعی اوست و احتمالِ خطا بر حاملِ وحی تجویز نمودن مستبعد میداند مگر آنکہ گوئیم کہ عصمت و امانت و عدمِ احتمالِ خطائے او مخصوص بوحی است کہ تبلیغ است از قبلِ حق سبحانہ و این خبر از قسمِ وحی نیست بلکہ اخبار است از علمے کہ مستفاد از لوحِ محفوظ است کہ محلِ محو و اثبات است پس خطا در ین خبر محال نباشد بخلافِ وحی کہ مجردِ تبلیغ است فافہم و کذا الفرق بین الشہادۃ و الاخبار فان الاول معتبر فی الشرع لا الثانی بدان ارشدک اللہ تعالیٰ سبحانہ کہ قضا بر دو قسم است قضاءِ معلق و قضاءِ مبرم در قضاءِ معلق احتمالِ تغییر و تبدیل است و در قضاءِ مبرم تغییر و تبدیل را مجال نیست قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ ما یبدل القول لدی این

در قضاءِ مبرم است و در قضاءِ معلق میفرماید یَمْحُوا اللّٰهُ مَا یَشَآءُ وَیُثْبِتُ وَعِنْدَهٗ اُمُّ الْکِتٰبِ حضرت قبلہ
گاہی ہم قدس سرہ میفرمودند کہ حضرتِ سید محی الدین جیلانی قدس سرہ در بعضی از رسائل خود نوشتہ
اند کہ در قضاءِ مبرم ہیچکس را مجال نیست کہ تبدیل بدہد مگر مرا کہ اگر خواہم انجا ہم تصرف بکنم و این سخن تعجب
بسیار میکردند و استبعاد میفرمودند ما این نقل را تہاد خزینۂ ذہن این فقیر بود تا آنکہ حضرت حق سبحانہ
و تعالیٰ باین دولتِ عظمیٰ مشرف ساخت روزے در صدد دفع بلیہ بودم کہ بعضی از دوستان نامزد
شدہ بود دران وقت التجا و تضرع و نیاز و خشوع تمام و اہتمام ظاہر شد کہ در لوح محفوظ قضاء این امر معلق بامر
نیست و مشروط بشرطے نزدیک گردید یاس و ناامیدی دست داد و سخن حضرتِ سید محی الدین قدس سرہ
بیاد آمد مرۃ ثانیۃ باد التجا و تضرع گشت و راہِ عجز و نیاز پیش گرفتہ متوجہ شد بحضرت فضل و کرم ظاہر ساختند
کہ قضاءِ معلق بر دو گونہ است قضائے است کہ تعلیق او را در لوح محفوظ ظاہر ساختہ اند و ملائکہ را بران
اطلاع داده و قضائیکہ تعلیق او نزد خداست جل شانہ و بس و در لوحِ محفوظ صورتِ قضاءِ مبرم دارد این
قسم اخیر از قضاءِ معلق نیز احتمال تبدیل دارد و در رنگِ قسم اول ازانجا معلوم شد کہ سخنِ سید مصروف باین قسم
اخیر است کہ صورتِ قضاءِ مبرم دارد نہ بقضاء کہ بحقیقت مبرم است کہ تصرف و تبدیل دران محالست عقلاً و شرعاً
کما لا یخفیٰ و الحق کہ کم کسے را بر حقیقتِ آن قضاء اطلاع است فکیف کہ در انجا تصرف نماید
و بلیکہ متوجہ آن دوست شدہ بود دران قسم اخیر یافت و معلوم شد کہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ
دفع آن بلیہ فرمود و الحمد للّٰہ سبحانہ علیٰ ذٰلک حمداً کثیراً طیباً مبارکاً فیہ
مبارکاً علیہ کما یحب ربنا و یرضیٰ و الصلوٰۃ و السلام و التحیۃ علیٰ سید الاولین
و الاٰخرین خاتم الانبیاء و المرسلین الذی ارسلہ رحمۃً للعٰلمین و علیٰ اٰلہ و اصحابہ
و علیٰ جمیع اخوانہ من النبیین و الصدیقین و الشہداء و الصٰلحین و الملٰئکۃ
المقربین اجمعین اللّٰھم اجعلنا من محبیہم و متابعی اٰثارہم ببرکۃ ہؤلاء الکبراء

وَيَرْحَمُ اللّٰهُ عَبْدًا قَالَ اٰمِيْنًا بر اہلِ سخن ریم و گوئیم کہ در بعضے اوقات خطائے کہ در بعضی علوم الہامی واقع میشود بسبب آنست کہ بعضے از مقدماتِ مسلّمہ کہ نزدِ صاحبِ الہام ثابت است و در نفسِ امر کاذب باشد علوم الہامی خلط میشود بحیثیتے کہ صاحبِ الہام نمیتواند تمیز نمود بلکہ مجموع را علوم الہامی ے انگارد پس ناچار مجموع خطا واقع میشود بسبب خطائے بعضے اجزاءِ آن و ایضاً گاہ است کہ در کشوف و واقعات امورِ غیبی را می بیند و خیال میکند کہ ممول بر ظاہر است و مقصور بر صورت و باندازۂ آن خیال حکم میکند و خطا واقع میشود و نمیداند کہ آن امور مصروف از ظاہر است و محمول بتاویل و تعبیر این مقام نیز از جملۂ اغلاطِ کشفیہ است بالجملہ آنچہ قطعی است و شایانِ اعتماد کتاب و سنت است کہ بوحی قطعی ثابت شدہ است و بہ نزدِ ملک مقرر گشتہ و اجماعِ علماء و اجتہادِ مجتہدین نیز راجع باین دو اصل است و ماورائے این چہار اصل شرعی ہر چہ باشد اگر موافق است باین اصول مقبول و الّا فلا اگرچہ از علوم و معارفِ صوفیہ باشد و از الہام و کشوفِ ایشان بود و انجا وجد و حال آنا بمیزانِ شرع سنجند بہ نیم جو نمیخرند و کشوف و الہام را بر محکِ کتاب و سنت نزنند بہ نیم جو نمی پسندند مقصود از سلوکِ طریقِ صوفیہ حصولِ ازدیادِ یقین است بحقیقتِ معتقداتِ شرعیہ کہ حقیقتِ ایمان است و حصولِ بسیار است در ادائے احکامِ شرعیہ نامرے دیگر و رائے آن چہ رسد موعود آخرت است و در دنیا واقع نیست و مشاہدات و تجلیات کہ صوفیہ بآن خرسند ند آرام بطلال است و تسلی بہ شبہ و مثال ماو تعالیٰ و راء الوراست متبر سم کہ اگر حقیقتِ این مشاہدات و تجلیات را کماہی بفہمیم و فتورے در طلبِ مبتدیانِ این راہ افتد و تصورے در شوقِ ایشان پیدا آید و ازان نیز متبر سم کہ اگر نہ گویم باوجودِ علمِ تجویزِ التباس حق بباطل کردہ باشم بضرورتِ این قدر اظہار می نمایم کہ مشاہدات و تجلیاتِ این راہ را بر محکِ تجلی و شہود کوہ موسیٰ کلیم اللہ علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام باید زد اگر درست نیاید ناچار بطلال و شبہ و مثال باید برد البتہ درست نخواہد آمد چہ دک و فک مقصود است و در دنیا انیان جارہ نبود اگر بر باطن متجلی شود و اگر بر ظاہر دگر و فک البتہ باید خاتم الانبیاء علیہم الصلوٰت والتسلیمات

ازین دولت مہجور است اورا در دنیا روئیہ میسر شد و سر موئے از جانہ رفت و کمل تابعان او را کہ ازین مقام نصیب گرفتہ اند بے پردۂ ظلے از ظلال نخواہد بود صاحب تجلی محمدیانہ ہر گاہ کلیم اللہ را از مشاہدۂ این حال بے آنکہ تجلی شود صعقہ در گرفت دیگران چہ باشند دیگر بدانند کہ مقصود از اجازتِ بعضے از مخلصان آن بود کہ درین طور گرداب ضلالت جمعے را براہ حق جل و علا رہنمونی نمایند و خود ہم باتفاقِ آن طالبان مشغولی کنند و ترقیات نمایند این سر رشتہ را نیک نگاہ داشتہ سعی نمایند کہ بقایائے خود را بباد دادہ کوشش کنند کہ مستر شدان نیز باین دولت مشرف شوند نہ آنکہ این اجازت در توہم کمال و تکمیل اندازد و از مقصود باز دارد وما علی الرسول الا البلاغ والسلام

مکتوب دو صد ہفدہم (۲۱۸)

بلاد او صد و یافتہ در بیانِ رعایتِ آدابِ پیر طریقت مکتوب شریف اخوی اعزی مولانا داؤد رسید موجبِ بہجت گشت حضرتِ حق سبحانہ و تعالی ظاہر و باطن را بمرضیاتِ خود مستحلی و متزین دارد و بمحمد النبی و آلہ الامجاد علیہ و علیہم الصلوات والتسلیمات و تکرارِ سبقِ باطن و استقامت بر طریقتِ اکابر قدس اللہ تعالی اسرارہم باید کرد از توجہاتِ شیخ فتوری واقع نشود و اگر فرضا بظلمتے و کدورتے طاری شود علاجِ آن التجا و تضرع و نیاز و شکستگی است بجنابِ قدس خداوندی جل سلطانہ و توبہ تمام است بمربی خود کہ وسیلۂ حصولِ این دولت اوست و در حضور و غیبت رعایتِ آدابِ وسائل این دولتِ عظمی را نیک نمایند و رضائے این بزرگواران را وسیلۂ رضائے حق سازند سبحانہ طریق نجات و فلاح این ست والسلام

مکتوب دو صد و نوزدہم (۲۱۹)

بمنزل ابرج صعد دریافته در بیان آنکه آدمی از نادانی خود در فکر ازالهٔ مرض ظاهر خود است و از مرض باطنی که عبارت از گرفتاری دل است غافل وَمَا يُنَاسِبُكَ عَصَمَكُمُ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ عَمَّا يَضُرُّكُمْ وَصَانَكُمْ عَمَّا شَانَكُمْ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ اَجْمَعِيْنَ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّسْلِيْمَاتِ اَكْمَلُهَا سعادت و نجابت آثار آدمی چون مبتلا از امراض ظاهر طاری میگردد و عضوی از اعضای او آفتی میرسد آن قدر سعی و مبالغه مینماید که آن مرض رفع شود و آن آفت زائل گردد و مرض قلبی که عبارت از گرفتاری است با دون حق جل و علا بر سر هیچ بروی استیلا نیافته است که نزدیک است که او را بمیت ابدی رساند و بعذاب سرمدی گرفتارش گرداند هیچ فکر ازالهٔ آن نمینماید و سعی در رفع آن نمیفرماید اگر این گرفتاری را مرض نمیدانند سفیه محض است و اگر میدانند و باک ندارد و لمید صرف تا آنکه از برای ادراک این مرض عقل معاد در کار است عقل معاش از کوته اندیشی خود مقصور بر ظاهر بینی است عقل معاش چنانچه آفات معنویه را بواسطهٔ تلذذات فانیه مرض نمیداند انکار عقل معاد نیز امراض صوریه را بواسطهٔ مشوبات اخرویه مرض نمیداند عقل معاش قصیر النظر است و عقل معاد بعید البصر عقل معاد نصیب انبیا و اولیا است علیهم الصلوٰت والتسلیمات و عقل معاش مرغوب اغنیا و ارباب دنیا شتان ما بینهما و اسبابی که محصل عقل معاد است ذکر موت است و تذکر احوال آخرت و سجاده باجماعه که بدولت دو جهت مشرف شده اند داديم ترا از کنج مقصود نشان * گر نارسيديم تو شايد برسی * باید دانست که مرض ظاهر چنانچه موجب تعسیر ادای احکام شرعیه است مرض باطن نیز مستلزم آن تعسر است قال الله تبارک وتعالیٰ كُتِبَ عَلَى الْمُتَّقِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ وَقَالَ سُبْحَانَهٗ وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِيْنَ در ظاهر ضعفی و جوارح مستلزم آن عجز است و در باطن ضعف یقین و نقص ایمان موجب عدم سیر است و الا در تکالیف شرعیه هیچ تخفیف است و تمام تیسیر و سهولت کریمه يُرِيْدُ اللّٰهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيْدُ بِكُمُ الْعُسْرَ و کریمه يُرِيْدُ اللّٰهُ اَنْ يُّخَفِّفَ عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْاِنْسَانُ ضَعِيْفًا

یعنی عابد را در عبادت میان هر دو ۱۲

ہر دو شاہد ایں معنی است مصرع خورشید نہ مجرم را کسے بینا نیست ۔ پس فکر ازالہ ایں مرض لازم آمد
وبا طبائے حاذق التجا آوردن فرض عین گشت ما علی الرسول الا البلاغ والسلام

مکتوب دوصد و بستم (۲۲۰)

بشیخ حمید بنگالی صدور یافتہ در بیان بعضے از اغلاط صوفیہ ومنشا غلط آنہا الحمد للہ رب
العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین وعلی آلہ واصحابہ وعلیہم اجمعین
احوال و اوضاع فقرا ایں جا ئی روز بروز موجب ازدیاد شکر است ہمین توقع را ورمادہ دوستان
دور افتادہ دارد اے عزیز دریں راہ غیب الغیب مزلہ اقدام سالکان بسیار است ہر پیشہ شریعت را
واعتقادیات وعلمیات نیک نگاہ داشتہ زندگانی فرمایند وحضور وغیبت ہمین نصیحت است
مبادا غفلت واقع شود بعضے از اغلاط ایں راہ را مے نویسد ومنشا غلط را تعیین مینماید بنظر اعتبار خواہند
ملاحظہ نمود ورا ورائے جزئیات مذکورہ باندازہ آن کار خواہند فرمود بدانند کہ بعضے از اغلاط صوفیہ آن است
کہ گمان سالک مقامات عروج خود را فوق دیگران باید کہ فی الحقیقت افضلیت آنہا باجماع علما ثابت شدہ
است ویقین معلم ایں سالک دون مقامات آن بزرگواران است بلکہ ایں اشتباہ گاہ ہست کہ
نسبت بانبیا کہ بہترین خلائق اند قطعا علیہم الصلوات والتسلیمات واقع شود عیاذا باللہ سبحانہ
من ذالک منشا غلط جمعے را آنست کہ ہر یکے از انبیاء واولیا را اولا عروج تا باسما است کہ مبادی
تعینات وجود ایشانست وبایں عروج اسم ولایت متحقق میشود وثانیا عروج حدان اسما است واز ان
اسما الی ما شاء اللہ تعالیٰ آنا بعد آنا بعد ایں عروج ماوائے ومنزل ہر کدام ایشاناں ہمان اسم است کہ مبدا
تعین وجود است لہذا در مقامات عروج ہر کہ ایشاں را وجدیا کشف در ہمان اسما یابد چہ مکان کعبہ
بزرگواران در مراتب عروج ہمان اسما است وعروج وہبوط ایشان اسما بواسطہ عروض عوارض است

(۱) از نسخہ ۱۲ (۲) از نسخہ ۱۲ (۳) از نسخہ ۱۲ (۴) از نسخہ ۱۲ (۵) از نسخہ ۱۲ (۶) از نسخہ ۱۲ (۷) از نسخہ ۱۲ (۸) از نسخہ ۱۲ (۹) از نسخہ ۱۲ (۱۰) از نسخہ ۱۲ (۱۱) از نسخہ ۱۲ (۱۲) از نسخہ ۱۲ (۱۳) از نسخہ ۱۲ (۱۴) از نسخہ ۱۲ (۱۵) از نسخہ ۱۲ (۱۶) از نسخہ ۱۲ (۱۷) از نسخہ ۱۲ (۱۸) از نسخہ ۱۲ (۱۹) از نسخہ ۱۲ (۲۰) از نسخہ ۱۲ (۲۱) از نسخہ ۱۲ (۲۲) از نسخہ ۱۲ (۲۳) از نسخہ ۱۲ (۲۴) از نسخہ ۱۲ (۲۵) از نسخہ ۱۲ (۲۶) از نسخہ ۱۲ (۲۷) از نسخہ ۱۲ (۲۸) از نسخہ ۱۲ (۲۹) از نسخہ ۱۲ (۳۰) از نسخہ ۱۲ (۳۱) از نسخہ ۱۲ (۳۲) از نسخہ ۱۲ (۳۳) از نسخہ ۱۲ (۳۴) از نسخہ ۱۲ (۳۵) از نسخہ ۱۲ (۳۶) از نسخہ ۱۲ (۳۷) از نسخہ ۱۲ (۳۸) از نسخہ ۱۲ (۳۹) از نسخہ ۱۲ (۴۰) از نسخہ ۱۲ (۴۱) از نسخہ ۱۲ (۴۲) از نسخہ ۱۲ (۴۳) از نسخہ ۱۲ (۴۴) از نسخہ ۱۲ (۴۵) از نسخہ ۱۲ (۴۶) از نسخہ ۱۲ (۴۷) از نسخہ ۱۲ (۴۸) از نسخہ ۱۲ (۴۹) از نسخہ ۱۲ (۵۰) از نسخہ ۱۲ (۵۱) از نسخہ ۱۲ (۵۲) از نسخہ ۱۲ (۵۳) از نسخہ ۱۲ (۵۴) از نسخہ ۱۲ (۵۵) از نسخہ ۱۲ (۵۶) از نسخہ ۱۲ (۵۷) از نسخہ ۱۲ (۵۸) از نسخہ ۱۲ (۵۹) از نسخہ ۱۲ (۶۰) از نسخہ ۱۲ (۶۱) از نسخہ ۱۲ (۶۲) از نسخہ ۱۲ (۶۳) از نسخہ ۱۲ (۶۴) از نسخہ ۱۲ (۶۵) از نسخہ ۱۲ (۶۶) از نسخہ ۱۲ (۶۷) از نسخہ ۱۲ (۶۸) از نسخہ ۱۲ (۶۹) از نسخہ ۱۲ (۷۰) از نسخہ ۱۲ (۷۱) از نسخہ ۱۲ (۷۲) از نسخہ ۱۲ (۷۳) از نسخہ ۱۲ (۷۴) از نسخہ ۱۲ (۷۵) از نسخہ ۱۲ (۷۶) از نسخہ ۱۲ (۷۷) از نسخہ ۱۲ (۷۸) از نسخہ ۱۲ (۷۹) از نسخہ ۱۲ (۸۰) از نسخہ ۱۲ (۸۱) از نسخہ ۱۲ (۸۲) از نسخہ ۱۲ (۸۳) از نسخہ ۱۲ (۸۴) از نسخہ ۱۲ (۸۵) از نسخہ ۱۲ (۸۶) از نسخہ ۱۲ (۸۷) از نسخہ ۱۲ (۸۸) از نسخہ ۱۲ (۸۹) از نسخہ ۱۲ (۹۰) از نسخہ ۱۲ (۹۱) از نسخہ ۱۲ (۹۲) از نسخہ ۱۲ (۹۳) از نسخہ ۱۲ (۹۴) از نسخہ ۱۲ (۹۵) از نسخہ ۱۲ (۹۶) از نسخہ ۱۲ (۹۷) از نسخہ ۱۲ (۹۸) از نسخہ ۱۲ (۹۹) از نسخہ ۱۲ (۱۰۰) از نسخہ ۱۲

پس سالکِ بلند فطرت چون سیرِ اوازا سما بلند تر واقع شود لاجرم ازان اسما نیز بالاتر خواہد رفت و آن
توہم پیدا خواہد کرد عیاذاً باللہِ سبحانہٗ ازانکہ آن توہم یقینِ سابق را زائل گرداند و در افضلیتِ انبیا
علیہم الصلوٰت والتسلیمات و اولویتِ اولیائے کہ باجماعِ افضل اند استباہ پیدا آرد و این مقام از مزالِ
اقدامِ سالکان است و ازان وقت سالک نمیداند کہ آن اکابر ازان اسما عروجاتِ بے نہایت فرموده
اند و بفوقِ فوق رسیده و نیز نمیداند کہ آن اسما ملائکہ طبیعیہ عروجے ایشان است و او را نیز در انجا مکانے
طبعی ہست کہ آدونِ آن اسما است و ازنزلِ آنہا چہ افضلیتِ ہر شخصے باعتبارِ اقدمیتِ اسمِ اوست کہ مبدأ
تعینِ او گشته است ازین قبیل است آنچہ بعضے از مشایخ گفته اند کہ گاہ ہست کہ عارف در مقاماتِ عروج برزخیتِ
کبرائے را حائل نیابد و بے توسطِ او ترقی فرماید حضرتِ خواجہ ما میفرمودند کہ رابعہ نیز ازین جماعه است
این جماعه در وقتِ عروج چونکہ از اسمے کہ مبدأ تعینِ برزخیتِ کبرائے است بفوق گذشته اند توہم کرده اند
کہ برزخیتِ کبرائے درمیان حائل نمانده است و از برزخیتِ کبرائے حقیقتِ حضرتِ رسالتِ خاتمیت
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام مراد داشته اند و حقیقتِ معاملہ آنست کہ بالا گشت و منشأ
آن غلط جمعے دیگر را آنکہ چون سیرِ سالک در اسمی واقع شود کہ مبدأ تعینِ اوست و آن اسم جامع جمیع اسماء است
بسبیلِ اجمال چہ جامعیتِ انسان بواسطهٔ جامعیتِ ہمان اسم است پس ناچار درین ضمن اسما کہ مبادی
تعیناتِ مشایخ دیگر است بطریقِ اجمال نیز بآن سیر قطع خواہد کرد و از ہر یکے گذشته بمنتہائے آن اسم
خواہد رسید و توہم فوقیتِ خود پیدا خواہد کرد و نمیداند کہ آنچہ او دیده است از مقاماتِ مشایخ و از انجا گذشته
است و ہیچ است از مقاماتِ ایشان نہ حقیقتِ آن مقامات و چون درین مقام خود را جامع می یابد دیگر از
اجزاءِ خود می انگارد و لاجرم توہم اولویتِ خود پیدا آرد و درینمقام شیخ بسطام میگوید لوائی ارفع من
لوائی محمد از غلبهٔ سکر نمیداند کہ ارفعیتِ لوائی او نه از لوائی محمد است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام
بلکه از انموذجِ لوائے اوست کہ در ضمنِ حقیقتِ اسمِ او مشہود گشته است آرین قبیل است آنچہ او گفته است او و سعت

مضموم و ذال معجمہ مفتوح یعنی نمونہ و نمودار در فارسی گاہے بجائے بمعنی اندک مستعمل است صاحب قاموس نموذج بدون الف و بفتح نون معرب نمونہ نوشته است و انموذج را کہ الف دارد نیاورده

قلبِ خود که اگر عرش و مافیه در زاویهٔ قلبِ عارف بنهند هیچ محسوس نشود اینجا نیز اشتباهِ انموذج بحقیقت است والا عرش که حضرت حق سبحانه و تعالیٰ او را عظیم میفرماید قلبِ عارف را در جنبِ او چه اعتبار و چه مقدار ظهور یکه در عرش است عشر عشیر آن در قلب نیست اگرچه قلبِ عارف باشد روئیتِ آخروی بطورِ عرشی متحقق خواهد شد این سخن امروز هرچند بر بعضے از صوفیه گران خواهد آمد اما آخر معقولِ ایشان خواهد شد این سخن را بمثالے واضح گردانیم انسان را که جامعِ عناصر و افلاک است هرگاه نظر بر جامعیتِ خود افتد و عناصر و افلاک را اجزاء خود بیند و چون این دید غالب آید دور نباشد که بگوید که من از کرهٔ زمین کلان ترم و از سموات عظیم تر درین وقت عاقلان مے فهمند که عظمت و کلانی او از اجزاءِ خود است و کرهٔ زمین و سموات فی الحقیقت اجزاءِ او نیستند انموذجات اینها را اجزاءِ او ساخته اند و کلانی او از آن انموذجات است که اجزاء دوے اند مقدار حقیقتِ کرهٔ ارضی و سماوی و بهمین اشتباهِ انموذجِ شے بحقیقتِ شے صاحبِ فتوحاتِ مکیه گفته است که جمع محمدی اجمع است از جمع الٰهی چه جمع محمدی مشتمل است بر حقائقِ کونی و الٰهی پس اجمع باشد نمیداند که آن اشتمال بر ظلے از ظلال مرتبهٔ الوهیت است و انموذجے است از انموذجات آن نه بر حقیقتِ آن مرتبهٔ مقدسه بلکه نسبت با آن مرتبه مقدسه که عظمت و کبریائی از لوازمِ آنست جمع محمدی را هیچ مقدارے نیست ما للتراب و رب الارباب و هم درین مقام که سیرِ سالک در اسمے که ربِ اوست واقع شود گاه هست که پندارد که بعضے از اکابر که بیقین از وے افضل اند بتوسطِ او بعضے از درجاتِ فوق رسیده اند و بتوسلِ او ترقی فرموده اینجا نیز مزالِ اقدامِ سالکان است عیاذاً بالله سبحانه که باین گمان خود را افضل داند و بخسارتِ ابدی پیوندد و چه عجب و کدام افضلیت اگر بادشاهِ عظیم الشان و تمام السلطان در تصرفِ زمین داری که داخلِ مملکت اوست بروو و بتوسطِ آن زمین دار بعضے از مقامات برسد و بتوسلِ آن فتح بعضے مواضع نماید غایت مافی الباب اینجا احتمالِ فضلِ جزئی

است که خارج از مبحث است چه هر جسام و هر ممکن مقتضی از وجوه مخصوصهٔ خود بر عالم و فنون
و حکیم و متکلمون فضل دارد اما آن فضیلت از اعتبار خارج است آنچه معتبر است فضلِ کلی است که عالم و
حکیم را ثابت است این درویش را نیز ازین اشتباهات بسیار واقع شده بود و ازین تخیلات بسیار
ماضی گشته و تا مدتها اینحالت داشت مع ذلک حفظِ خداوندی جل شانه شاملِ حال او بود
که در یقینِ سابق سر موئے تذبذب نرفت و در اعتقادِ مجمع علیه فتوری راه نیافت لله سبحانه
الحمد والمنة علی ذلک و علی جمیع نعمائه و آنچه خلافِ مجمع علیه ظاهر میشد در حیز اعتبار نمی آورد
و در محاملِ نیک صرف میکرد و مجملاً اینقدر میدانست که بر تقدیرِ صحتِ این کشف این زیادتی راجع
بفضلِ جزئی خواهد بود هر چند این وسوسه معارض میشد که مدارِ فضل بر قربِ الٰهی است جل سلطانه
و این زیادتی دران قرب است پس جزئی چون باشد اما در جنبِ یقینِ سابقِ این وسوسه
هباءً منثورا میگشت و هیچ اعتبار نداشت بلکه بتوبه و استغفار و اناثة التجا می آورد و متضرع
و زاری دعا میکرد که ازین قسم کشوف ظاهر نشود و خلافِ معتقداتِ اهلسنت و جماعت بر محکِ کشف
نه گردد روزے این خوف غلبه کرد که مبادا ازین کشوف مؤاخذه نمایند و ازین توهمات مسئله فرمایند و علیه
این خوف بیقرار و بے آرام ساخت و التجا و تضرع را بجناب قدس خداوندی جل سلطانه مضاعف
گردانید و این حالت تا مدتے کشید اتفاقاً درین وقت گذر بمزارِ عزیزے افتاد و درین معامله آن
عزیز را ممدِ معاونِ خود کرد درین اثنا عنایتِ خداوندی جل شانه دریافت و حقیقتِ معامله را
کما ینبغی و انمود و روحانیتِ حضرتِ رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوٰة والسلام که
رحمتِ عالمیان است درین وقت حضور ارزانی فرمود و تسلی خاطرِ حزین نمود و معلوم گشت
که آرے قربِ الٰهی موجبِ فضلِ کلی است اما این قرب که ترا حاصل شده است قربِ ظلی است
از ظلالِ مرتبهٔ الوهیت که مخصوص باسمی است که رب تست پس موجبِ فضلِ کلی نباشد و صورتِ

مثالی این مقام را برنہجے منکشف گردانیدند کہ جائے ریب نماند و محل رین بالکلیہ زائل گشت و این درویش بعضے ازین علوم کہ محلِ اشتباہ دارند و گنجائش تاویل و توجیہ دارند در کتب و رسائلِ خود نوشتہ بود و منتشر گشتہ خواست کہ منشاءِ اغلاطِ آن علوم را کہ بمحضِ فضلِ خداوندی جلشانہ لائح گشتہ است بنویسد و انتشار دہد کہ گناہِ مشتہر را مشتہر توبہ در کار است تا مردم ازان علوم خلافِ شریعت فہم نہ کنند و بتقلید در ضلالت نیفتند یا بتعصب و تکلف تضلیل و تجہیل نورزند کہ درین راہ غیب الغیب این گلہا بسیارے شگفد جمعے را بہدایت میبرد و جمعے دیگر را بضلالت رہنمونی میفرماید از والدِ بزرگوار خود شنیدہ ام قدس سرہ کہ میفرمودند کہ اکثر از گروہ ہائے ہفتادو دو ملت کہ بضلالت رفتہ اند در راہِ راست را گم کردہ منشاءِ آن دخول در طریقِ صوفیہ است کہ کار را بانجام نارسانیدہ غلطہا کردہ اند و بضلالت افتادہ

مکتوب (۲۲۱) دویست و یکم

در بیان خصائص و کمالاتِ طریقہ علیہ نقشبندیہ مثل افضلیت این طریق و اندراج نہایت در بدایتِ آن با بیان نہایت این طریق و مثل سفر در وطن و خلوت در انجمن و تقدمِ جذبہ بر سلوک و ابتدائے سیر از عالمِ امر و بودن این طریق اقربِ طرق کالبتہ موصل است و بودن این طریق بر نہجیکہ در ابتداءِ آن حلاوت و وجدان است و در انتہا بے مزگی و فقدان کہ از لوازمِ یاس است و ہمچنین در ابتداءِ این طریق قرب و شہود است و در انتہا بعد و حرمان و اکابرِ این طریقہ علیہ احوال و مواجید را تابع احکام شرعیہ یافتہ اند و اذواق و معارف را خادمِ علومِ دینیہ داشتہ و درین طریق پیری مریدی تعلیم و تعلم طریقت است نہ کلاہ و شجرہ و درین طریق ریاضات و مجاہدات بانفسِ امارہ باثبانِ احکامِ شرعیہ است و التزامِ متابعتِ سنتِ سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و درین طریق تسلیکِ طالب مربوط بتصرفِ شیخِ مقتدا است و این بزرگواران ہمچنانکہ قدرتِ کاملہ بر اعطاء نسبت دارند در سلب آن نسبت نیز قدرتِ تامہ دارند و درین طریق بیشتر افادہ و استفادہ بسکوت است و آن سکوت از لوازمِ طریق ایشان است و آخر دعوانا ان الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین و آلہ

ف ۱ سید حسین مانک پوری صدر یافتہ

ف ۲ کارہا

الطَّاهِرِيْنَ وَعَلَيْهِمْ اَجْمَعِيْنَ اَخَوِی اعزی سیادت پناہی میر سید حسین دور افتادگان را فراموش نکردہ باشند و رعایتِ آداب این طریقہ علیہ را کہ از سائرِ طرقِ مشائخِ کرام بوجوہ امتیاز دارد از دست ندادہ باشند کہ فرصت ملاقاتِ شما بسیار اندک بود بنا بر ملاحظۂ این معنی بعضے از خصائص و کمالاتِ این طریقہ علیہ را در ضمنِ علومِ بلند و معارفِ ارجمند در معرضِ تحریر مے آرد ہر چند میداند کہ ادراکِ این قسم علوم و معارف بالفعل از اذہانِ متمعان بعید است اما اظہار این چنین معارف بد و ملاحظہ است یکے آنکہ مستمع را استعدادِ این علوم ہست اگرچہ بالفعل دور از کارِ او مینماید دوم آنکہ اگرچہ در ظاہر مخاطب معین است اما فی الحقیقت مخاطب کسے است کہ محرمِ این معاملہ است السَّیْفُ لِلضِّرَابِ مثل مشہور است ای برادر سرِ حلقۂ این طریقۂ سنیہ حضرت صدیق اکبر است رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ بتحقیق افضل جمیع بنی آدم است بعد از انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات و بہمیں اعتبار در عباراتِ اکابر این طریقہ واقع شدہ است کہ نسبتِ ما فوق ہمہ نسبتہا است چہ نسبتِ ایشان کہ عبارت از حضور و آگاہی خاص است ہمان نسبتِ حضورِ حضرت صدیق است کہ فوقِ سائر آگاہی ہا است و در این طریق اندراج نہایت در بدایت است حضرتِ خواجۂ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند کہ ما نہایت را در بدایت درج میکنیم مصرع قیاس کن ز گلستانِ من بہار مرا چہ اگر پرسند کہ چون نہایت دیگران در بدایتِ ایشان مندرج شد پس نہایتِ ایشان چہ خواہد بود و ایضاً نہایتِ دیگران ہر گاہ وصولِ حق باشد سبحانہ پس نہایتِ ایشان از حق بجا خواہد شد لیس وراء عبادان قریۃ مثل مشہور است جواب گوئیم کہ نہایتِ این طریقہ علیہ اگر میسر شود وصلِ عریان است کہ علامتِ حصولِ آن حصول یاس است از حصولِ مطلوب فافہم فان کلامنا اشارۃ لا یدرکہا الا اقل من الخواص بل من اخص الخواص علامتِ حصولِ آن دولتِ عظمیٰ را برائے آن مذکور ساخت کہ جمعے از این طائفہ دم از وصلِ عریان زدہ اند و طائفۂ دیگر یاس از حصولِ مطلوب قائل گشتہ اما جمعِ این دو دولت را اگر با ایشان عرض کردہ شود نزدیک است کہ آن را جمعِ ضدین انگارند و از جملۂ محالات شمارند جمعے کہ ادعاءِ وصل مینمایند یاس را حرمان میدانند و جماعت کہ

ف ۱ ای برادر ۲ ای ۳ و در این طریق اندراج نہایت در بدایت است حضرتِ خواجۂ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند کہ ما نہایت را در بدایت درج میکنیم مصرع قیاس کن ز گلستانِ من بہار مرا چہ اگر پرسند کہ چون نہایت دیگران در بدایتِ ایشان مندرج شد پس نہایتِ ایشان چہ خواہد بود و ایضاً نہایتِ دیگران ہر گاہ وصولِ حق باشد سبحانہ پس نہایتِ ایشان از حق بجا خواہد شد لیس وراء عبادان قریۃ مثل مشہور است جواب گوئیم کہ نہایتِ این طریقہ علیہ اگر میسر شود وصلِ عریان است کہ علامتِ حصولِ آن حصول یاس است از حصولِ مطلوب فافہم فان کلامنا اشارۃ لا یدرکہا الا اقل من الخواص بل من اخص الخواص علامتِ حصولِ آن دولتِ عظمیٰ را برائے آن مذکور ساخت کہ جمعے از این طائفہ دم از وصلِ عریان زدہ اند و طائفۂ دیگر یاس از حصولِ مطلوب قائل گشتہ اما جمعِ این دو دولت را اگر با ایشان عرض کردہ شود نزدیک است کہ آن را جمعِ ضدین انگارند و از جملۂ محالات شمارند جمعے کہ ادعاءِ وصل مینمایند یاس را حرمان میدانند و جماعت کہ

مدعی یاس اندو صل را عین فصل مے انگارند این ہمہ علامتِ نارسائی است بآن منزلتِ علیا غایۃ ما فی الباب پرتوے
ازان مقامِ عالی بر باطن الشان تافتہ است جمعے آنرا وصل انگاشتہ اند و جمعے دیگر یاس این تفاوت از راہِ استعداد
ہر کرام است نہ از وصل و مناسب استعدادِ طائفہ وصل است و موافق استعدادِ طائفہ دیگر یاس نزد این حقیر استعداد یاس نیکوتر
است از استعداد وصل ہر چند آنجا وصل و یاس ملازم یکدیگر اند و جواب اعتراض دوم نیز ازین جواب لائح گشت
چہ وصلِ مطلق دیگر است و وصلِ عریان دیگر شتان ما بینہما و نعنی بالوصلِ العریانی رفع الحجب کلہا
وزوال الموانع باسرہا ولما کان اعظم الحجب واقواہا ہی التجلیات المتنوعۃ والظہورات
المختلفۃ لابد ان تنقضی وتنتہی تلک التجلیات والظہورات بتمامہا سواء کان التجلی والظہور فی
عالم الامکانیۃ او المجالی الوجوبیۃ فانہما فی حصول نفس الحجب سواء وان کان التفاوت
بینہما فی الشرف والرتبۃ وہو خارج عن نظر الطالب اگر پرسند کہ ازین بیان لازم می آید کہ تجلیات را
نہایت باشد و حال آنکہ مشائخ طریقت تصریح کردہ اند کہ تجلیات را نہایت نیست جواب گوئیم کہ بے نہایتی
تجلیات بر تقدیریست کہ سیر در اسما و صفات بتفصیل واقع شود و بریں تقدیر وصول بحضرتِ ذات تعالی
و تقدس میسر نیست و وصلِ عریان حاصل و وصول بحضرتِ ذات تعالی و تقدس منوط بطے اسما و صفات
است بسبیلِ اجمال پس تجلیات را نہایت باشد اگر گفتہ شود کہ تجلیاتِ ذات را نیز بے نہایت گفتہ اند چنانکہ
حضرتِ مولوی جامی قدس سرہ در شرح لمعات بآن تصریح نمودہ است پس تجلیات را نہایت گفتن بکدام
وجہ راست آید جواب گوئیم کہ آن تجلیات ذاتیہ نیز بے ملاحظہ شئون و اعتبارات نیست کہ تجلی بے آن ملاحظہ
ممکن نیست و آنچہ ما در صدد بیانِ آنیم امرے است ماورائے تجلیات صفاتی باشد آن تجلیات یا ذاتی
چہ اطلاقِ تجلی دران موطن جائز نیست ہر تجلی کہ باشد زیرا کہ تجلی عبارت از ظہورِ شئی است در مرتبہ ثانی
یا ثالث یا رابع الی ما شاء اللہ سبحانہ و تعالی و ایجاد مراتب ہمہ ساقط گشتہ است و مسافت بتمام طی شدہ
اگر پرسند کہ آن تجلیات ذاتی بکدام اعتبار گفتہ شود گوئیم کہ تجلیات اگر بملاحظہ معانی زائدہ است تجلیاتِ
صفات است و اگر بملاحظہ معانی غیر زائدہ تجلیات ذات لہذا ظہورِ وحدت را کہ تعین اول است

وزائد بر ذات نیست تعالی تجلی ذات گفته اند و مطلب ما حضرتِ ذات است تعالی وتقدس که
ملاحظهٔ معانی را دران موطن اصلا گنجایش نیست زائد باشند آن معانی یا غیر زائد زیرا که معانی بتمام
بطریق اجمال طے شده بحضرت ذات تعالی وتقدس وصول میسر شده است باید دانست که وصل
در آن موطن در رنگِ مطلب نیچون و بیچگونه است القصه که عقل آنرا فهم کند از مبحث خارج است
وشایان آن جنابِ قدس نیست زیرا که چون را بچون راه نیست لَا یَحْمِلُ عَطَایَا الْمَلِكِ اِلَّا مَطَایَاهُ
اتصالِ بے تکیف بیقیاس ۔ هست رب الناس را با جان ناس ۔ هیچ کس از مشایخِ این
طریقه علیه از نهایت طریق خود خبر نداده است از ابتداءِ طریقتِ خود خبر گفته اند که نهایت را دران ادراج
است هرگاه بدایتِ ایشان نهایت آمیز باشد نهایت هم باید که مناسب آن بدایت باشد و آن
همان است که این فقیر باظهارِ آن امتیاز یافت ۔ اگر بادشه برو رِ پیر زن ۔ بیاید تو اے خواجه
بت مکن ۔ لِلّٰهِ سُبْحَانَهُ الْحَمْدُ وَلِلّٰهِ الْمِنَّةُ عَلٰى ذٰلِكَ اے برادر وصلانِ این نهایت ازین طریق
وازطرق دیگر اقل قلیل اند اگر بتعدادِ افرادِ آن نماید نزدیک است که نزدیکان دوری جویند وازانکار بعید تر
خود چه استبعاد نماید کُلُّ ذٰلِكَ لِكَمَالِ الْوُصُوْلِ اِلٰى نِهَايَةِ النِّهَايَةِ بِصَدَقَةِ حَبِيْبِهٖ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ
الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَكْمَلُهَا وازجمله خصائصِ این طریقه علیه سفر در وطن است که عبارت
از سیرِ انفسی است هرچند سیرِ انفسی در جمیع طرق مشایخ ثابت است اما آن سیر در نهایت میسر میشود
بعد از قطع سیرِ آفاقی و درین طریق ابتداء ازین سیر است و سیرِ آفاقی در ضمن این سیر قطع میباید پس منشأ این سیر
که در ابتداء حاصل میگردد ادراج النهایت فی البدایت گشت وخاصهٔ دیگرِ خلوت در انجمن است که متفرع
است بر سفر در وطن هرگاه که سفر در وطن میسر شد پس در انجمن تفرقه نیز در خلوت خانهٔ وطن سفر نماید
وتفرقهٔ آفاق یعنی مجرد النفس راه نیابد این خلوت هرچند منتهیانِ طرق دیگر را نیز میسر است اما درین طریق
چون در ابتداء دست میدهد از خواصِ این طریق گشت باید دانست که خلوت در انجمن بر تقدیرے است
که درهائے خلوتخانهٔ وطن را ببسته باشد و روزنها را مسدود ساخته یعنی در انجمنِ تفرقه ملتفتِ احدے نگردد و

متکلم و مخاطب نباشد نه آنکه حشم را بپوشد و حواس را بتکلف معطل سازد و که آن منافی این طریق است
اے برادر این همه تحمل و تکلف در ابتداء و در وسط است و در انتها ازین تحلات هیچ در کار نیست در عین
تفرقه بجمعیت است و در نفسِ غفلت حاضر از نیجا کسے گمان نکند که تفرقه و عدمِ تفرقه در حق منتهی مطلقاً
مساوی است لا بلکه مراد آنست که تفرقه و عدم تفرقه در نفسِ جمعیتِ باطنِ او برابر اند معذلک اگر ظاهر را
با باطن جمع سازد و تفرقه را از ظاهر نیز دفع نماید اولی و انسب خواهد بود و قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ امرًا
لنبیہ علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام واذکر اسم ربک وتبتل الیہ تبتیلا باید دانست که در بعضی اوقات
از تفرقه ظاهر چاره نبود که حقوقِ خلق ادا باید پس تفرقه ظاهر نیز در بعضی اوقات مستحسن گشت اما تفرقه
باطن در هیچ وقتے از اوقات جائز نیست که آن خالص از برائے حق است سبحانہ پس سه حصه از عباد
مسلّم از برائے حق شد تعالیٰ باطن تمام و نصفے از ظاهر و نصف دیگر از ظاهر از برائے ادائے حقوقِ خلق
باقی ماند اما در اداے آن حقوق هرگاه امتثالِ اوامرِ حق است سبحانہ آن نصف دیگر نیز راجع بحق گشت
سبحانہ الیہ یرجع الامر کلہ فاعبدہ وتوکل علیہ وما ربک بغافل عما تعملون و درین طریق
تقدمِ جذبه است بر سلوک و ابتداء سیر از عالم امر است نه از عالم خلق بخلافِ اکثرِ طرقِ دیگر و قطع منازلِ
سلوک در ضمنِ طے معارجِ جذبه مندرج است و سیرِ عالمِ خلق در تحتِ سیرِ عالمِ امر میشود پس اگر باین اعتبار
درین طریق اندراج البدایت فی النہایت هم بگویند گنجایش دارد پس معلوم شد که سیرِ ابتداء درین طریق در
سیرِ انتهاء مندرج است نه آنکه از انتها برائے سیرِ ابتداء فرود آیند و بعد از تمامی سیرِ نهایت در بدایت سیر کنند ازینجا
باطل شد زعم کسیکه میگوید که نهایت این طریق بدایتِ طرقِ سائرِ مشائخ است اگر کسے گوید که در عبارت
بعضے از مشائخ این طریقه واقع شده است که ایشان را سیر در اسما و صفات بعد از تمامیِ نسبتِ ایشان واقع
میشود پس درست آمد که نهایتِ ایشان بدایتِ دیگران شد چه سیر در اسما و صفات در ابتداء است نسبت بسیرِ
در تجلیاتِ ذاتیه در جواب گوئیم که ایشان را سیر در اسما و صفات بعد از سیر در تجلیات ذاتیه نیست بلکه درین ضمن
همین سیر آن سیر هم واقع میشود و غایت ما فی الباب چون سیر اسمائے و صفاتی بسبب عروض بعضی از

---

۱ یعنی از کن نهم
۲ و در الیہ ترجعکم
۳ و در انتها
۴ یعنی چنین است
۵ یعنی در بعضی اوقات
۶ یعنی در اسما و صفات
۷ یعنی نسبت ایشان
۸ یعنی در اسما و صفات
۹ یعنی در اسما و صفات
۱۰ یعنی نسبت ایشان

ف پس بایدکہ نہایت مشائخ خود را بدایت شان گردید رہو کا ترے ۱۲

عوارض ظہور میکند و سیر تجلیات ذاتی مستور میگردد و متخیل میشود کہ آن سیر را تمام کردہ داخل تجلیات اسمائی وصفاتی گشتہ است و چنین است آرے بعد از تمامی سیر و مدارج ولایت رجوعے بعالم واقع میشود از برائے دعوت خلق بحق جل و علا اگر آن رجوع را نہایت ایشان دانستہ بدایت خود تصور کردہ باشند بعید نیست اما چہ میگوید مشائخ او نیز در نہایت ہمین رجوع دارند و ایضا مراد از نہایت و بدایت ولایت ولایت است و این سیر رجوع بولایت تعلق ندارد و نصیبے است از مرتبہ دعوت و تبلیغ و این طریق اقرب طرق است و البتہ موصل حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند طریق ما اقرب طرق است و فرمودہ اند از حق سبحانہ و تعالی طریقے خواستم کہ البتہ موصل باشد و این خواست ایشان باجابت مقرون گشتہ است چنانچہ در رشحات از حضرت خواجہ احرار قدس سرہ نقل کردہ است چرا اقرب نباشد و موصل نبود کہ انتہا در ابتدا آن اندراج یافتہ است فحیلے بیدولتے باشد کہ درین طریق داخل شود و استقامت نورزد و بے نصیب برود مصرع خورشید نہ مجرم از کسے بینا نیست ۱۲ آرے اگر طالبے بدست ناقصے افتد گناہ طریق چیست و تقصیر طالب کدام زیرا کہ فی الحقیقت راہبر این طریق موصل است نہ نفس این طریق و درین طریق در ابتدا حلاوت و وجدان است و در انتہا بے مزگی و فقدان کہ از لوازم پاس است بخلاف طرق دیگر کہ در ابتدا بے مزگی و فقدان دارند و در انتہا حلاوت و وجدان و ہمچنین درین طریق در ابتدا قرب و شہود است و در انتہا بعد و حرمان بخلاف طرق سائر مشائخ کرام تفاوت طرق از ینجا قیاس باید کرد و بزرگی این طریق عالی را باید دریافت چہ قرب و شہود و حلاوت و وجدان از دوری و مہجوری خبر میدہد و بعد و حرمان و بے حلاوتی و فقدان از نہایت قرب فہم من فہم و در شرح این سر این قدر وا نماید کہ ہیچکس از نفس خود بخود نزدیکتر نے ندارد و نسبت قرب و شہود و حلاوت و وجدان در حق نفس خود او را مفقود است و نسبت بغیر خود کہ با او مباینت دارد این نسبت ہا موجود فالعاقل تکفیہ الاشارۃ و اکابر این طریقہ علیہ احوال و مواجید را تابع احکام شرعیہ ساختہ اند و اذواق و معارف را خادم علوم دینیہ داشتہ جواہر نفیس شریعت را در رنگ طفلان بجوز و مویز وجد و حال عوض نمیکنند و بہ ترہات صوفیہ مغرور و مفتون نمیگردند ۱۲

نمیکروند اولیکه بارتکاب محظوراتِ شرعیه وخلافِ سنتِ سنیه حاصل شود قبول ندارند ونخواهند آنرا نجات
که سماع وقص را تجویز نمے نمایند وبذکرِ جهر اقبال نمیفرمایند حالِ ایشان بر دوام است ووقتِ ایشان
بر استمرارِ آن تجلی ذاتی که دیگران را کالبرق است ایشان را دائمی است حضور که غیبت وبقا که
آن باشد نزد این بزرگواران از حیزِ اعتبار ساقط است بلکه کارخانه ایشان از حضور وتجلی بلند تر است
چنانکه اشارتے بآن رفته حضرت خواجه احرار قدس سره فرموده اند که خواجگانِ این سلسله علیه قدس
الله تعالی اسرارهم بهر زراتی ورقاصی نسبت ندارند کارخانه ایشان بلند است ودرین طریق پیری
ومریدی تعلیم وتعلم طریقه است نه بکلاه وشجره که در اکثرِ طرقِ مشایخ رسم شده است حتی که متاخرانِ ایشان
پیری ومریدی را منحصر بکلاه وشجره ساخته اند از اینجاست که تعددِ پیر تجویز نمے نمایند ومعلمِ طریقت را مرشدے
نامند وپیر نمیدانند ورعایتِ آدابِ پیری را در حقِ او بجا نمے آرند این از کمالِ جهالت ونارسائی ایشان
است نمیدانند که مشایخِ ایشان پیر تعلیم وپیر صحبت را نیز پیر گفته اند وتعددِ پیر تجویز فرموده اند بلکه در عینِ حیاتِ
پیرِ اول اگر طالبے رشد خود را در جائے دیگر بیند بے انکارِ پیرِ اول جائز است که پیرِ ثانی اختیار کند خواجه
نقشبند قدس سره در باب تجویز این معنی از علمائے بخارا فتوے درست فرموده بودند آرے اگر
از پیرے خرقهٔ ارادت گرفته باشد از دیگرے خرقهٔ ارادت نگیرد واگر گیرد خرقه تبرک گیرد از اینجا لازم نمی آید
که پیرِ دیگر اصلا نگیرد بلکه سنت است که خرقه ارادت از یکے گیرد وتعلیمِ طریقت از دیگرے وصحبت با ثالث
دارد واگر این هر سه دولت از یکے میسر گردد چه نعمتے است وجائز است که تعلیم وصحبت از مشایخ متعدده
استفاده نماید وباید دانست که پیر آنست که مرید را الحق سبحانه رهنمائی فرماید این معنی در تعلیم طریقت بیشتر
ملحوظ است وواضح تر است پیرِ تعلیم هم استادِ شریعت است وهم رهنمائے طریقت بخلافِ پیرِ خرقه پس
رعایتِ آدابِ پیرِ تعلیم بیشتر بجا باید آورد وباسمِ پیری او الحق باشد ودرین طریق ریاضات ومجاهدات
بانفسِ امّاره بمانعیانِ احکامِ شرعیه است والتزامِ متابعتِ سنتِ سنیه علی صاحبها الصلوٰة والسلام
والتحیة زیرا که مقصود از ارسالِ رسل وانزالِ کتب رفعِ هواهائے نفسِ امّاره است که بمعاونات موجبِ

نقوش

خود جل سلطانہ منصب گشتہ است پس نفع ہوائے نفس مربوط باتیان احکام شرعیہ گشت ہر قدر کہ در
شریعت راسخ تر باشد از ہواہائے نفس بعید تر بود پس ہیچ چیز نفس امارہ شاق تر از امتثال امر و نواہی
شریعت نبود و خرابی او جز در تقلید صاحب شریعت متصور نباشد ریاضات و مجاہدات کہ بماورا تقلید
سنت اختیار کنند معتبر نیست کہ جوگیہ و براہمۂ ہند و فلاسفۂ یونان درین امر شرکت دارند و آن ریاضات
در حق ایشان جز ضلالت نمی افزاید و غیر خسارت راہ نمے نماید و درین طریق تسلیک طالب مربوط
بتصرف شیخ مقتدا است بے تصرف او کار نمیکشاید چہ اندراج نہایت در بدایت اثر توجہ شریف اوست
وحصول معنی بیچونی و بیچگونگی نتیجہ کمال تصرف او کیفیت بیخودی کہ آنرا راہ مخفی اعتبار کردہ اند حصول
آن در اختیار مبتدی نیست و توجہے کہ معرا از دغدغہ جہت است وجود آن در خور حوصلہ طالب نہ
نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند کہ بر بندازرہ پنہان بجرم قافلہ راہ این بزرگواران ہمچنانکہ قدرت کاملہ بر
اعطاء نسبت دارند و حضور و آگاہی را در ادراک وقت بطالب صادق عطا میفرمایند در سلب آن نسبت
نیز قدرت تامہ دارند و بیک بے التفاتی صاحب نسبت را مفلس می سازند بلے آنہا کہ مید ہند میستانند
ہم اعاذنا اللہ سبحانہ من غضبہ وغضب اولیائہ الکرام و درین طریقہ علیہ بیشتر افادہ و استفادہ
بسکوت است فرمودہ اند ہر کہ از سکوت ما منتفع نشد از کلام ما چہ نفع خواہد گرفت و این سکوت را بہ تکلف
اختیار نکردہ اند بلکہ از لوازم طریق ایشانست چہ از ابتداء توجہ این بزرگواران باحدیت مجردہ است از
اسم و صفت جز ذات نمیخواہند و معلوم است کہ مناسب آن توجہ و ملائم آن مقام سکوت و خرسی است
من عرف اللہ کل لسانہ مصداق این سخن است و ختمت ہذہ المقالۃ بحمد اللہ سبحانہ بصلوٰۃ
حبیبہ الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین و آلہ الطاہرین و علیہم
اجمعین والسلام

مکتوب دوصد بست و دوم (۲۲۲)

سے دختر میکند این کمترین را بستانیش
خدائے پاس او بدارد و بنیاز بوی صلی اللہ علیہ
وآلہ وسلم ۱۲

بخواجہ محمد اشرف کابلی صدور یافتہ در بیان خرابی احوال و دید تصور و متہم داشتن حسنات خود را و جمع

ه و این و یکصد و دوصد و سی و چهارم از مجلد اول میان فرموده اند ۱۲

شدنِ این دید تصور بکمالاتِ وِلایت بلکه این دید اثرِ آن کمالات است وَمَا ذٰلِكَ عَلَى اللّٰهِ
وَفِّقْنَا لِمَرْضَاتِكَ وَثَبِّتْنَا عَلٰى طَاعَتِكَ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْاَوَّلِيْنَ وَالْاٰخِرِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ
وَالتَّسْلِيْمُ بزرگے فرموده است که مریدِ صادق آنست که مدت بست سال کاتبِ شمالِ او چیزے
نیابد که بروے نویسد و این فقیر بر تقصیر بذوق و وجدان در حق خود مییابد که کاتبِ یمین معلوم نیست
که مدتِ بست سال حسنه بیابد که در صحیفهٔ اعمالِ او درج نماید خداوندا تو جَلَّ شَأْنُهٗ که این سخن را
بتصنع و تکلف نمیگوید و ایضاً بذوق مییابد که کافرِ فرنگ از وے بمراتب بهتر است و اگر هم از اینست
از جواب عاجز نیاید و ایضاً بطریقِ ذوق خود را محاطِ خطیئات میداند و مشمولِ سیئات می انگارد و حسنات که
بوجود می آید کاتبِ شمالِ خود را بکتابت آن احق سے بیند و مییابد که کاتبِ شمالِ او همیشه در کار
است و کاتبِ یمینِ او معطل و بیکار و صحفِ یمین را خالی و سفید میداند و صحفِ شمال را مملو و سیاه امید
جز رحمت ندارد و دست آویزی جز مغفرت نه دعاءِ اَللّٰهُمَّ مَغْفِرَتُكَ اَوْسَعُ مِنْ ذُنُوْبِيْ
وَرَحْمَتُكَ اَرْجٰى عِنْدِيْ مِنْ عَمَلِيْ موافقِ حالِ اوست عجائب کاروبار است فیوض و
واردات الٰہی جَلَّ شَأْنُهٗ که علی الدوام در مدارجِ کمال و تکمیل فائض و وارد است تا آنکه این دید قصور
ننماید و تقویتِ این عیب بینی میفرماید بجائے عجب منقصت می افزاید و در محلِ ترفع راه تواضع
و فروتنی میکشاید و در آنِ واحد هم بکمالاتِ وِلایت مشرف است و هم بدید قصور متصف هر چند بالاتر
میرود پایان تر خود را سے بیند بلکه همان بالاتر رفتن سبب پایان تر دیدن شده است ظرفاً آن را
باور دارند یا نه و اگر سرِ آن را معلوم کنند شاید باور دارند سوال سر این جمع متنافیین چیست و وجودِ
احدِ المتنافیین سببِ وجودِ متنافی دیگر چرا باشد جواب استحاله جمع متنافیین مشروط باتحادِ محل است
و در ما نحن فیه محل متعدد است بالارونده لطائف عالمِ امر است از انسانِ کامل و فرود آینده ها از
عالمِ خلقِ او لطائفِ عالمِ امر هر چند بالاتر روند بے مناسب تر میگردند بعالمِ خلق و همان بمناسبتی
سبب پایان تر آمدنِ عالمِ خلق است و عالمِ خلق هر چند پایان تر سے آید سالک را بحلاوت

ه یعنی محال است که دو امرِ متنافی در یک محل یافته شود و هر یک چیز هر دو صادق آید و در آنچه ما و صدیق علیه هر دو اعتقاد بالارونده الخ ۱۲

ترمیسازد و دید عیوب و نقائص را زیادہ تر میگرداند از ینجاست کہ منتہیان مرجوع آرزوئے آن
ابتدا ذوق و حلاوت دارند کہ در ابتدا ایشان را میسر شدہ بود و در انتہا از دست رفتہ و بیمزگی بجائے
آن نشستہ و ہم از ینجاست کہ کافر فرنگ را عارف از خود بہتر میداند زیرا کہ در کافر نور انیتے ہست بواسطہ
امتزاج عالم امر او بعالم خلق او و در عارف این امتزاج زائل شدہ است عالم خلق تنہا کہ انا از عارف بروئے
افتادہ جدا ماندہ است کہ سراسر پر از ظلمت و کدورت است و ہر چند لطائف عالم امر فرود می آیند
با عالم خلق اختلاطے ندارند و امتزاجے حاصل نمیکنند چنانچہ در ابتدا داشتند مکتوبیکہ بدست اخوی
خواجہ محمد طاہر ارسال داشتہ بود ندرسید حصول البتہ کہ مبنی بر مناسبت تامہ است در زمان غیبت
از نعمتہائے عظیم شمرند و تا موانع مرتفع شود و اکتفا بقرب قلوب نمایند و با وجود این قرب خواہش
قرب ابدان را از دست ندہند کہ تمامی نعمت مربوط باین قرب است و لیس قرنی با وجود قرب قلوب
چون قرب ابدان نداشت با دنائے آن جماعہ کہ قرب ابدان داشتند نرسد لہذا انفاق کردہ بود و
او بمذہب ایشان کہ اتفاق کنند برابری نکند فلا تعدل بالصحبۃ شیئا کائنا ما کان والسلام

مکتوب (۲۲۳) دویست و بست و سیوم

بخواجہ جمال الدین حسین کولابی صدور یافتہ در تحریض بر اظہار احوال و واقعات نمودن بشیخ بزرگوار خود

اخوی خواجہ جمال الدین حسین مدتیست کہ از کیفیات احوال خود اعلام ندادہ اند نشنیدہ اند کہ مشائخ
کبرویہ مریدے را کہ تا سہ روز از احوال و واقعات خود بعرض شیخ خود نرساند کف پائے میضر مایند
و در خدمت او دلجوئی کوشند و صحبت گرامی ایشان را عزیز دانند ع دادیم ترا آنچہ مقصود ما بود

مکتوب (۲۲۴) دویست و بست و چہارم

نشان
والسلام

بمیر محمد نعمان بخشی صدر یافته در بیان رعایت آداب و دفع مظنهٔ آزار که توهم نموده بود و امر
باحتیاط و تاکید در تعلیم طریقت و تحمل نمودن بجهائے فقر و نامرادی و بعضے نصائح و تنبیهات که
بلا یار محمد مقیم بر پشتِ این مکتوب نوشته شد مکتوبِ شریف اخوی ارشدی سیادت پناهی
میر محمد نعمان وصول یافت مضمونِ مقدماتیکه ترتیب داده بودند و فحوائے تشکیکاتے که نموده بود
انجا مید بعضے مردم شما را عقل زبان میگویند این قسم سخنان در میان آوردن باکسیکه ازو سے گذر
و چاره نباشد چه مناسب است قطع نمیتوان کرد و مفارقت نمیتوان جست معذلک خیال
نکنند که ازین نوع سخنان غبارے بخاطرِ اینجانب راه یافته باشد که به آزار انجا مدچه جائے آنکه
به بیزاری بکشد خوبیهائے شما در نظر است و زلات شما از اعتبار ساقط هیچگونه خاطرِ خود را مشوش نمازند
و هیچ وجه آزارِ اینجانب را تصور ننمایند که بوجهٔ من الوجوه آزار واقع نیست چرا آزار متصور شود که موجب
آزار منتفی است امور یکه بسهو و نسیان بمقتضائے بشریت سر زند شایانِ مواخذه نیست توهم
آنرا از خاطر بر آورده به تعلیم طریقه وافاده طلبه هر گرم باشند امر باستخارها از برائے تاکید این امر است
نه از برائے نفیِ این امر هرگاه دشمنِ لعین و نفسِ بد قرین و کمینِ این مسکین باشند از احتیاط و تاکید
چاره نبود مبادا بکمر و حیله از جا بندد و به تسویل و تمویه سیئات را بصورتِ حسنات وانمایند فرموده اند که
دشمن لعین چون اراده طاعت و نصیحت در آید دفع کردن آن متعسر است پس همیشه ملتجی و متضرع باید بود
و از حق سبحانه و تعالی شکستگی و زاری باید طلبید که ازین راه خرابی او نخواهند و استدراج او نطلبند
طریق استقامت اینست که سعادتِ ابدی رهنمائی فرماید و دیگر فقر و نامرادی جمال این طائفه است
و اقتدا است بسید کونین علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات حضرت حق سبحانه و تعالی
از کمالِ کرم کفیل رزقِ عبادِ خود شده است و ما و شما را ازین تردد فارغ ساخته هر چند اشخاص بیشتر
رزق زیاده تر بجمع همت متوجه مرضیات حق باشند تعالی و تقدس و غم متعلقان را بکرم او
سبحانه حواله نمایند و الباقی عند التلاقی بعضے از یاران که ازان طرف آمدند اظهار نمودند که

هنوز توهم آزار در خاطر میر متمکن است بنا علی ذلک بتاکید و مبالغه نوشته شد که رفع توهم آزار نمایند دیگر کتابتے بلا یار محمد قدیم نوشته بود که متضمن نصائح و مواعظ باشد ظاهرا مضمون آن کتابت مقبول طبیعتش نیفتاد که جواب کتابت نفرستاد بلکه در فرستادن دعا نیز خود را معاف داشت گو مقبل طبیعتش نیفتد جائز که باین حقیر منسوبند اگر مرتکب غلط و مواد خطاء ایشان را اعلام نکند و حق را از باطل جدا نسازد از عهده چگونه برآید و در آخرت چه رو نماید باو بگویند ؎ من آنچه شرط بلاغ است با تو میگویم ؎ تو خواه از سخنم پند گیر خواه ملال ؎ بداند که مقام شیخی و دعوت خلق بحق جل و علا بس مقام عالی است (اَلشَّیْخُ فِی قَوْمِهٖ کَالنَّبِیِّ فِی اُمَّتِهٖ) شنیده باشد هر بے سر و برگ را باین منزلت علیه چه مناسبت ؎ هر گدائے مرد میدان کے شود ؎ پشۂ آخر سلیمان کے شود ؎ علم تفصیل احوال و مقامات و معرفت بحقیقت مشاہدات و تجلیات و حصول کشوف و الہامات و ظہور تعبیرات و اتفاقات از لوازم این مقام عالی است (وَفِیْہِ خَوْضٌ لَا یَخُوْضُ فِیْہِ اِلَّا الْاَوْتَادُ) غایۃ ما فی الباب اکابر طریقت تدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بعضے از مریدان خود را بملاحظہ بعضے از مصالح پیش از آنکہ بمقام شیخی برسند نوعی از اجازت میدہند و نحوے از تجویز میفرمایند کہ بطالبان تعلیم طریقت نمایند و بر احوال و واقعات مطلع گردند و در ترویج تجویز پر شیخ معتمد لازم است کہ آن مریدان مجاز را امر باحتیاط درین کار فرماید و بتاکید مواد غلط را باو نماید و بتکرار بر نفس آنہا اطلاع بخشد و بالغہ تمامی آنہا را ظاہر سازد و درین صورت اگر شیخ در اظہار حق سہل انگاری نماید خائن باشد و اگر مرید را ندانست بد دولت بود و اگر نمیداند کہ رضائے حق جل و علا منوط برضائے شیخ است و سخط او تعالیٰ مربوط بسخط او چہ باشد نمیفہمد کہ قطع کردن از ما منجر بچہ امور خواہد شد و اگر از ما قطع کند کہ خواہد پیوست و العیاذ باللہ سبحانہ این قصوری بخاطر او راہ یافتہ باشد توقف گویند کہ توبہ کند و استغفار نماید و بحضرت حق سبحانہ تضرع و تمسکن نماید کہ باین ابتلائے عظیم مبتلا نسازد و باین بلا خطرناک گرفتار نگرداند للہ سبحانہ الحمد و المنۃ کہ ازین ہمہ نا پروائی و اضطراب یاران ہیچ غبارے و آزارے بر خاطر اینجانب نبسته و ننشانده است ازینجا امیدوار است کہ عواقب امور بخیر بگذرد و باقی احوال

فی اجوبۃ مکتوب الشیخ یعقوب الکشمیری

ما فائدۃ علم البدیع
آخر لفظ نفض نصا
خطأ لما الصواب
ع قال السیوطی فی
الدر المنثور من سعید
ابن منصور و ابن
ابی شیبۃ و عبد
ابن حمید و ابن
جریر و ابن
المنذر عن
ابن عباس
فی قولہ
تعالیٰ
(العلم
بالتعلم)
بعد
ما
فی
ع
فی
ع
فی
ع

واوضاع را اخوی ارشدی مولانا محمد صالح بتفصیل مذکور خواهند ساخت ومحل بعضی اشتباهات را
از ایشان استفسار خواهند نمود والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه
وعلی آله الصلوات والتسلیمات اتمها والمها

مکتوب دویست و بست و پنجم

ملا طاهر لاهوری صدور یافته در بیان آنکه در بدایت این طریقه علیه احوالیکه دیگران را در نهایت میسر
میگردد میسر میشود لیکن بطریق اندراج نهایت در بدایت که از لوازم این طریق عالی است وظهور این
چنین احوال در بدایت مستلزم آن نیست که صاحب آن احوال را کامل ومکمل گویند واجازت تعلیم طریقه
دهند وماینا سب ذلک بحمد الله ونصلی علی نبیه ونسلم علیه وعلی آله الکرام مراسلات شریفه
پے در پے وصول یافت از گرمی هنگامه طالبان والتذاذ وجمعیت ایشان اندراج یافته بود
فرحت بر فرحت افزود غایة مافی الباب چون درین طریق اندراج نهایت در بدایت است بنابران
این طریق عالی را در ابتدا احوال رسیده هر که شبیه باحوال منتهیان است بحیثیتے که فرق درمیان این
دو نوع احوال نتواند کرد مگر عارفیکه حدت نظر داشته باشد پس برین تقدیر اعتماد بر حصول احوال
نموده آن صاحب احوال را اجازت تعلیم طریقت نباید فرمود که درین صورت ضرر آن صاحب احوال
فوق ضرر مسترشدان اوست بحیثیکه تکمیل کمال او را از ترقیات باز دارد وتواند بود که حصول جاه در پی
که از لوازم مقام ارشاد است او را در بلا اندازد که آثار او هنوز بر کفر خود است تزکیه باو راه نیافته
بسا مکلے بجمعے را که اجازت داده اند بلا بحیث معقول آنها سازند که این نوع اجازت مبنی بر کمال نیست
کار بسیار هنوز در پیش است این احوال که در ابتدا رو داده است از قبیل اندراج نهایت در بدایت است
ونصائحے که مناسب وانند در کار دارند وبر منصت آنها اطلاع بخشند وچون اجازت داده اند از تعلیم
طریقت منع شان نکنند که شاید ببرکت نفس شما بحقیقت مقام ارشاد برسند دیگر چون شروع درین امر

عظیم القدر نموده اند مبارک است سعی و اهتمام را در کار دارند و سرگرم باشند که باعث از دیاد گرمی هنگامه طالبان گردد والسلام

مکتوب (۲۶) دویست و بست و ششم

به برادر حقیقی خود میان شیخ محمد مسعود و املا نموده اند در بیان آنکه فرصت حیوة بسیار قلیل است و عذاب ابدی متفرع بران و ما یناسب ذلک مکتوب مرغوب اخوی اعزی وصول یافت موجب فرحت گشت آے برادر (وفقنا الله سبحانه وایاک) فرصت حیوة بسیار قلیل است و عذاب ابدی متفرع بران حیف باشد که کسے این فرصت را در تحصیل امور لاطائل صرف نماید و ملتزم آلام مخلد گردد آے برادر مردم اناطراف و جوانب ترک اسباب دنیوی نموده در رنگ موے و ملخ میریزند و شما قدر دولت خانگی را ناشناخته در طلب دنیاے دنیه بذوق میدوید و بشوق خواهان حصول آنید (الحیاء شعبة من الایمان) حدیث نبوی است علیه من الصلوات افضلها و من التسلیمات اکملها آے برادر این نوع اجتماع اهل عید و این قسم جمعیت لله و فی الله کہ امروز در سرهند میسر است اگر کرد عالم گردید معلوم نیست کہ عشر عشیر این دولت پیدا آرید و ثمه ازین ما جرا حاصل کنید و غما این چنین دولت را مفت از دست دادید و از جواهر نفیس بجوز و مویز در رنگ طفلان اکتفا نمودید مصرعه شرمت باد از شرمت باد اسلا آے برادر تا وقت دیگر شاید فرصت ندهند و اگر بدهند این اجتماع برپا نگذارند آن زمان علاج چیست و تدارک چه بود و تلافی بچه چیز حاصل آید غلط کرده اید و خطا نهمیده اید بلقمهاے چرب و شیرین مفتون نشوید و بلباسهاے نفیس و مزین فریب نخورید کہ نتایج آنها غیر از حسرت و ندامت چه در دنیا و چه در آخرت هیچ نیست بواسطه رضا طلبی اهل و عیال خود را در بلا اند ختن و اختیار عذاب اخروی نمودن از عقل و دراندیش بسیار دور است حق سبحانه و تعالی عقل داد و متنبه کناد آے برادر دنیا کہ در بیوفائی مثل است و اهل دنیا کہ در وفا رت و خست مشهور حیف باشد کہ عمر گرامی خود

را او پیے بیوفا و خسیس صرف نماید ما علی الرسول الا البلاغ والسلام +

مکتوب (۲۲۷) دویست و بست و هفتم

بملا طاہر لاہوری صدور یافتہ در بیان بعضے از نصائح و مواعظ کہ بمقام شیخی و تکمیل تعلق دارد +

الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف وصول یافت موجب فرحت گشت از جملات و التفات یاران نوشتہ بودند فرحت بر فرحت افزود اے برادر حق سبحانہ و تعالیٰ کہ شما را این منصب کرامت فرمودہ است شکر این نعمت عظمیٰ را بر وجہ اتم ادا نمایند و محافظت کنند کہ امرے صادر نشود کہ باعث نفرت خلائق گردد کہ وبال عظیم است نفرت خلق مناسب حال طالبان است کہ بیچ وجہ کار ندارند بلکہ مقام ملامت نقیض مقام شیخی است مبادا این دو مقام را خلط نمایند در عین شیخی آرزوئے ملامت کنند کہ ظلم عظیم است و در نظر مریدان خود را متجمل دارند و در اختلاط و مؤانست با مسترشدان افراط نمایند کہ باعث استخفاف است کہ منافی افادہ و استفادہ است و در محافظت حدود شرعیہ نیک رعایت نمایند مہما امکن عمل رخصت تجویز نکنند کہ ہم منافی این طریقہ علیہ است و ہم مناقض دعوی متابعت سنت سنیہ عزیزے فرمودہ است ریاء العارفین خیر من اخلاص المریدین + چہ ریائے عارفان از برائے انجذاب قلوب طلاب است بجناب قدس خداوندی جل سلطانہ پس ناچار از اخلاص مریدان بہتر باشد و ایضاً اعمال عارفان باب تقلید است مر طالبان را و اتیان اعمال اگر عارفان عمل نکنند طالبان محروم ماندند پس عارفان برائے آن کنند تا طالبان بآن اقتدا نمایند این ریا عین اخلاص است بلکہ بہتر از اخلاص کہ از برائے نفع خود باشد از اینجا کسے گمان نکند کہ عمل عارفان محض از برائے تقلید طالبان است و عارفان را بعمل احتیاج نیست عیاذاً باللہ سبحانہ این عین الحاد و زندقہ است بلکہ عارفان در اتیان اعمال اسوار طالبان برابر اند و در اتیان اعمال ہیچکس را استغنا نیست غایۃ ما فی الباب در اعمال عارفان گاہ ہست

کہ نفعِ طالبان کہ مربوط بتقلید است نیز ملحوظ است و بآن اعتبار آنرا میبنامند بالجملہ در قول
و فعل نیک محافظت نمایند کہ اکثرِ خلائق درین اوان ہنگامہ طلب اند کارے بوقوع نیاید کہ منافیِ
این مقام باشد و جہال را بطعنِ اکابر نرساند از حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ استقامت طلبند دیگر
از حصولِ نسبتہائے مشایخ نوشتہ بودند وجہ آنرا کہ ربطشما بالمشافہۃ گفتہ شدہ است ماورائے آن
چیزے نہ فہمند کہ دران خیریت نیست زیادہ چہ نویسد والسلام

مکتوب (۲۲۸) دویست و بیست و ہشتم

بمیر محمد نعمان صدور یافتہ و بیانِ بعضے از نصائح کہ بمقامِ تکمیل و تعلیمِ طریقت تعلق دارد و ما مناسب
ذٰلِكَ **مکتوب** مرغوب اخوی سیادت پناہے رسید موجبِ فرحت گشت اے برادر مکرر بشما گفتہ شدہ
است کہ مدارِ این طریق بر دو اصل است استقامت بر شریعت بحدیکہ بر ترکِ اوامر و ارتکابِ نواہی نیاید
و رسوخ و مناسبت بمحبت و اخلاصِ شیخ طریقت بر نہجیکہ اصلا بروے مجالِ اعتراض نماند بلکہ جمیعِ
حرکات و سکنات او زیبا و محبوب در نظرِ مرید در آید عیاذاً باللہ سبحانہ و امرے از امور کہ باین دو
اصل متعلق است خللے واقع شود و اگر بعنایت اللہ سبحانہ این دو اصل مستقیم است سعادتِ دنیا و آخرت
نقدِ وقت است و نصائح و وصایائے دیگر نیز گوش زد شما شدہ است در مراعاتِ آن احتیاط فرمایند و بتضرع
و زاری تلافیِ تقصیرات نمایند و در عشرۂ این ذی الحجہ اعتکاف بنشینند بنیتِ قضائے اعتکافِ عشرۂ
اخیرۂ ماہِ رمضان کہ وقتاً تا ترک شدہ باشد تا باین نیت مرتکبِ سنت باشند و دران عشرۂ اعتکاف
بتضرع و زاری و التجا و نیاز عذرِ تقصیرات جویند فقیر نیز دران عشرہ مددِ شما خواہد نمود انشاء اللہ تعالیٰ
در تحریرِ اجازت نامہ کہ این ہمہ مبالغہ و ابرام دارند مقصود چیست اجازتِ تعلیم طریقت بشما داده است
اگر او کفایت نکند اجازت نامہ چہ کار خواہد کرد و لازم نیست کہ ہر چہ در خاطر بگذرد آن را البتہ سعی باید کرد چیزہا
بہ خاطر میگذرد کہ ترکِ آن اولے و انسب است نفس لجوج است امریرا کہ پیش گرفت میخواہد کہ آن را

هکذا فی النسخ الموجودة عندنا والتمام هکذا (بحقیت)

بانصرام رساند وبحقیت وبطلان آن ملاحظه نمیکند بخاطر شما چند کلمه نوشته شد حضرت حق سبحانه
(یعنی اجازت نامه بجهت اسرار شما ۱۲ منه) (بکسر ریه ماشدن ومنقطع شدن ۱۲ منه)
تلافی آرد فکر کار خود باید کرد تا ایمان بسلامت ببرد اجازت نامه ومریدان بکار نخواهند آمد ودر ضمن
کار خود اگر شخصے بطلب صادق بیاید آن را تعلیم طریقت بکنند نه آنکه تعلیم طریقت را اصل کار گیرند
ومعامله خود را تابع آن سازند آن خود سراسر ضرر وخسران است

مکتوب (۲۲۹) دویصد ونهم

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافته در بیان آنکه طریق ما بهمان طریق حضرت ایشان ست ونسبت
همان نسبت لیکن تکمیل صناعت وتتمیم نسبت بتلاحق افکار وتعاقب انظار است الحمد لله وسلام
علی عبادہ الذین اصطفی مراسلات شریفه که نامزد مخلص مشتاق خود ساخته بودند پے در پے رسیده موجب
ازدیاد فرحت وباعث افراط محبت گشت جزاکم الله سبحانه عنا خیر الجزاء مجملا حل بعضے از
شبهات وتردیدات که اندراج یافته بود آنکه طریق ما بهمان طریق حضرت ایشان است قدس الله تعالی
سرهم الاقدس ونسبت همان نسبت شریفه آنحضرت کدام طریق ازان طریق عالی وکدام نسبت
ازان نسبت علیه اولے وانسب است که کسے آن را اختیار نماید غایة ما فی الباب تکمیل صناعت
وتتمیم هر نسبت بتلاحق افکار وتعاقب انظار است مثلا نحوی که در زمان سیبویه بوده بتلاحق افکار
متأخران دو صد زیاده گشته است ومحرر ومنقح شده معذلک همان نحو سیبویه است که افکار متأخران
بیش از مشاطگی وتزئین آن ننموده است مقول شیخ ملا والد وله قدس سره بسمع شریف رسیده باشد
که فرموده هر چند وسائط بیشتر بود راه نزدیکتر وروشن تر گردد این قسم زیادتی بران نسبت علیه که بطریق
مشاطگی وتزئین پیدا شده باشد ودر گفت آمده جمعے را در تخیلات انداخته است حقیقت معامله اینست
که بے تکلف وتصنع نموده آمد مکتوبات ورسائل این فقیر را ببینند که این طریق را طریق اصحاب کرام
علیهم الرضوان ثابت کرده است واین نسبت را فوق همه مدلل ساخته ومدعی این طریق عالی

واکابر این طریق را برنهجے نموده است که هیچکس از خلفاے این خانوادهٔ بزرگ با برادر عشیرهٔ عشیر آن
موفق نگشته وایضاً این فقیر در روز مره و در نشست و برخاست رعایت آداب ولوازم این طریق بر
وجه اتم مینماید و سر مو ے مخالفت و احداث تجویز نمیکند عجب است که این همه هنرها از نظر مستور مانده است
واگر بالفرض در ایام آزار نسبت ببعضے یاران در کلمه و کلام سخن ناملائم واقع شده باشد در نظر در آمده
عجب تر آنکه شما امثال این سخنان را باور میدارید و بدان مجبر و شنیدن از جا میرود اگر حسن ظن است چرا
مخصوص بآن جماعت است تا مگر قابل حسن ظن نیستیم بالجمله اگر مدار بر گفت و شنود است از دست سخن
چینان خلاصی متصور نیست و اخلاص متوقع نه از گفت و شنود بگذرند و از امور گذشته یاد نکنند
تا اخلاص متصور شود و رفع کلفت دیر نه گردد و نوشته بودند که وقت تربیت حضرات پسرزادگان
رسیده و میگذرد و وصیت حضرت ایشان را قدس سره یاد داده بودند مخدوما مگر ما سعادت خادمات
که بخدمت مخدوم زاده ها ے خود فائز گردند لیکن درین مدت از خدمت ظاهری بواسطه موانع
معلومه خود را معاف میداشت و انتظار ظهور زمان وصیت علیه میکرد حالا اگر میدانند که مانعے
نیست و راه گفت و شنود مسدود گشته است اشارت فرمایند که چند روز آمده باین خدمت اشتغال
نماید و اگر نیک ملاحظه مینماید میدانند که درین کار مجر و امتثال امر وصیت باید نمود والا تربیت ظاهر
و باطن شما ایشان را کافیست احتیاج دیگرے نیست دیگر اخوی مولانا عبد اللطیف میفرمودند
که میان محمد قلیچ مخدوم زاده کلان را در حق تعلیم و تربیت ظاهری بخود گرفته است و ایشان نیز
تجویز این معنی نموده اند استماع این خبر در تعجب آوردند اگر او از نارسائی خود چیزے تخیل کند
ایشان چون تجویز نمایند ازین می ترسد که مبادا آزار محمد قلیچ بلاے دیگر سرایت کند والسلام

مکتوب (۲۳۰) دویست و سی ام

بشیخ یوسف برکی صدور یافته در علو همت و عدم اکتفا بآنچه حاصل شود بلکه نفی آنچه مشهود و معلوم

گردد و اثباتِ معبودِ بیچون و بیچگون که ماورائے دید و دانش است اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی مشعر از احوالِ گرامیِ شما میان با بوابرِ شما اظہار نمودند و استفسارِ حقیقتِ آن فرمودند بِنَاءً عَلٰی ذٰلِكَ چند کلمہ نوشتہ آمد مخدوما این قسم احوال در اوائلِ اقدام مبتدیان این راہ را بسیار دست میدہد ہیچ در اعتبار نمی آرند بلکہ نفی آن مینمایند و وصل کو و نہایت کدام شعر کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَهَا ۔ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَهُنَّ حُتُوْفُ ۔ اللہ تعالیٰ بیچون و بیچگونہ است ہر چہ در دید و دانش و شہود و مکاشفہ در آید غیر او است سبحانہ و تعالیٰ وراء الوراء است زنہار بجز و موہومِ این راہ در رنگِ طفلان گول نشوند و بوصول نہایت مغرور نگردند و واقعات و احوالِ اپیشِ مشیخانِ ناقص ظاہر نسازند کہ ایشان باندازۂ یافتِ خود قلیل را کثیر مے انگارند و بدایت را نہایت میشمرند لاجرم طالبِ مستعد در زعمِ کمال می افتد و قصورِ طلبِ او را می یابد بشیخِ کامل باید طلبید و معالجۂ امراض باطنیہ را از و باید خواست تا زمانیکہ بشیخِ کامل نرسیدہ باشد کہ این احوال را در تحتِ لا در آوردہ نفی بکنید و اثباتِ معبودِ برحق کہ بیچون و بیچگونہ است نمایند حضرت خواجہ نقشبند قدس سرہ فرمودہ اند ہر چہ دیدہ شد و شنیدہ شد و دانستہ شد آنہمہ غیر است بحقیقتِ کلمہ لا نفیِ آن باید کرد و بیشتر نیز ہر چہ رود و ہر نفی بکنید کہ او تعالیٰ وراء الوراء است و در جانبِ اثبات غیر از تکلم بکلمہ مستثنیٰ ہیچ در دست نباشد طریقِ اکابرِ این طریقت این است وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا

مکتوب (۲۳۱) دوصد و سی و یکم

بمیر محمد نعمان صدر یافت در جواب آنرا کہ نمودہ و پرسیدہ کہ فرق و میان حصول و وصول چیست و آنہائے کہ مبادیِ تعیناتِ انبیاست علیہم الصلوٰت والتسلیمات ہمان آنہا مبادیِ

تعیّنات اولیاست یا نه واگر هست فرق چیست و پرسیده بود که منع از ذکر جهر میکنند که بدعت است
وحال آنکه ذوق وشوق می بخشد چرا از چیزهائے دیگر که در زمان آنسرور نبوده علیه الصلوٰة و
السلام منع نمی نمایند مثل لباس فرجی وشال وسر اویل بخمه ونصلی علی نبیه ونسلم علیه
وعلی اله الکرام ودو مکتوب شریف بتعاقب رسید مکتوب اول هرچند منبی از سوزش
واضطراب بوده اما مکتوب ثانی ملائم وهموار بوده است وشعر از شوق وسرگرمی محبت آثار
از زمانیکه میر سعدالدین راهی می شدند طلب کتابت نمودند دران وقت بیدماغ ومقبوض بود
بعد یکه بخط خود مواست نوشت بمولانا یار محمد چه بد گفته که بنویسد در وقت بیدماغی اگر کلمه نا ملائم
مندرج شده باشد معذور خواهند داشت با آنکه باید که باندک چیزے بیجانه گردند ومعاما را بهم نزنند
حق سبحانه وتعالی نکند که آزارے درمیان باشد ویا از روئے رنجش واغراض چیزے نوشته
ید از روئے نصیحت اگر چیزے نوشته شود خوشحال باید بود مکتوب ثانی شما بسیار محظوظ ساخت
حرارت در هر امر دستگاه است پژمردگی وافسردگی نصیب اعدا باد نوشته بودند که فرق درمیان
حصول ووصول نمیتواند فهمید لے برادر حصول باوجود بعد متصور است ووصول متغایر غفار اگر بصفت
مخصوصه تصور میکنیم میتوان گفت که عقاد بمدرکه ما حاصل است اما وصول بعنقا متحقق نیست زیرا
که ظلیت که عبارت از ظهور شئے است در مرتبه ثانیه منافی حصول آن شئے نیست اما وصول
شئے ظلیت را برنتابد فافهم وایضاً رسیده بودند که اسمائے که مبادی تعیّنات انبیاست علیهم
الصلوٰات والتسلیمات همان اسمائے مبادی تعیّنات اولیاست یا نه واگر هست فرق چیست
اے عزیز مبادی تعیّنات انبیا علیهم الصلوٰات والتسلیمات کلیات اسماست ومبادی
تعیّنات اولیا جزئیات آن اسما که در تحت آن کلیات مندرج است ومراد از جزئیات آن اسما
همان اسماست که بقیدے از قیود ماخوذ گشته است کالارادة المطلقة والارادة المقیدة
بشئے وچون اولیا را بواسطه متابعت انبیا علیهم الصلوٰات والتسلیمات ترقی واقع میشود

رفعِ آن قید نموده ملحق بمطلق خواهد بود این فرق را در بعضے مکاتیب بتفصیل مذکور ساخته است ملاحظه
خواهند نمود و ایضاً پرسیده بودند که منع از ذکرِ جهر میکنند که بدعت است با آنکه ذوق و شوق می
چرا از چیزهائے دیگر که در زمانِ آن سرور نبوده علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات منع
نمیکنند مثل لباسِ فرجی و شال و سراویل مخدوم و عملِ آن سرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام
بر دو نوع است بر سبیلِ عبادت است یا بر طریقِ عرف و عادت عملیکه بر سبیل عبادت بوده خلاف
آن را از بدعتهائے منکر میدانیم و در منعِ آن مبالغه مینمائیم که احداث در دین است و آن مردود
است و عملیکه بنا بر عرف و عادت است خلاف آنرا بدعت منکر نمیدانیم و در منع آن مبالغه نمی
نمائیم که بدین تعلق ندارد وجود و عدم آن مبنی بر عرف و عادت است نه بر دین و ملت چه عرفِ
بعضے بلاد خلاف عرف بعضے از بلاد دیگر است و همچنین در یک بلده باعتبار تفاوتِ ازمنه تفاوت
عرف واقع است مع ذلک رعایتِ سنتِ عادی نیز مثمرِ نتائج است و منتج سعادات ثبتنا الله سبحانه
وایاکم علی متابعة سید المرسلین علیه وعلیهم وعلی تابعی کل من الصلوات افضلها
ومن التسلیمات اکملها والسلام

مکتوب دوصد و سی و دوم (۲۳۲)

بخانخانان صدور یافت در بیان حقیقتِ دنیائے دنیه و قبح مزخرفاتِ رذیه آن و علاج ازاله
محبتِ این دنیه و ما یناسب ذلک حضرتِ حق سبحانه و تعالی حقیقتِ دنیائے دنیه
نامرضیه را و قبح مزخرفات و مموهاتِ رذیه را در نظرِ بصیرت منکشف گردانیده حسن و جمالِ آخرت باطراوت
جنات و انهارِ آن باز یادِ لقائے پروردگار در ان جل سلطانه جلوه گر گردانا و بمحمدة سید
المرسلین علیه علیهم وعلی آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها تا ازین قبیح
سریع الزوال بے رغبتی حاصل گشته بکلیه توجهی بعالمِ بقا که محلِ رضائے مولے است جل سلطانه
میسر آید و تا قبحِ این دنیه ظاهر نشود خلاصی از گرفتاری آن محال است و تا خلاصی از گرفتاری آن

ف۵ یعنی محبت دنیا سر جملہ گناہان است رواہ رزین والبیہقی فی شعب الایمان و مشکوۃ

میسر نشود فلاح و نجات اخروی متعسر (حُبُّ الدُّنْیَا رَأْسُ کُلِّ خَطِیْئَۃٍ) قضیہ مقررہ است وچون معالجہ باضداد است علاج ازالہ محبت این وسیہ منوط باشد برغبت نمودن در امور آخرت و اتیان اعمال صالحہ بروفق احکام شریعت غرا حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ حیوۃ دنیا را منحصر در پنج چیز بلکہ در چہار چیز گردانید حیث قال اللہ تعالیٰ اِنَّمَا الْحَیٰوۃُ الدُّنْیَا لَعِبٌ وَّلَہْوٌ وَّزِیْنَۃٌ وَّتَفَاخُرٌ بَیْنَکُمْ وَتَکَاثُرٌ فِی الْاَمْوَالِ وَالْاَوْلَادِ پس ناچار وتیکہ اشتغال باتیان اعمال صالحہ نماید جزو اعظم آن کہ لعب ولہو است رو بنقصان آرد واجتناب از لبس حریر وتلبس بذہب وفضہ کہ عمدہ در تحصیل زینت اند فرماید جزو دیگر آن کہ زینت است رو بزوال آرد وچون یقین نماید کہ فضیلت وکرامت نزد خدائے عزوجل بورع وتقویٰ است نہ بحسب ونسب ہرآئینہ از تفاخر باز ماند وچون داند کہ اموال واولاد مانع ذکر حق سبحانہ ومعرض از جناب قدس او تعالیٰ ناچار از تکاثر دران تقاعد فرماید وتزاید آن را از معایب شمرد وباجملہ مَا اٰتٰکُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْہُ وَمَا نَہٰکُمْ عَنْہُ فَانْتَہُوْا ۔ کَیْلَا یَفُوْتَکُمْ شَیْءٌ بیت

دادیم ترا گنج مقصود نشان ۔ گر ما نرسیدیم تو شاید برسی ۔ بقیۃ المرام میان شیخ عبدالمومن بزرگ زادہ اند تحصیل علوم بانجام رسانیدہ سلوک طریقہ صوفیہ مسفرمایند ودر ضمن این سلوک احوال غریبہ مشاہدہ مینمایند ضرورت بشری کہ از قبیل اہل وعیال میخزد وبے اختیار مضطر مے سازد این فقیر از برائے دفع این اضطرار دلالت بجناب شما نمودہ ۔ مَنْ دَقَّ بَابَ الْکَرِیْمِ اِنْفَتَحَ

والسلام

مکتوب (۲۳۳) دوصد وسی وسیوم

بعالیجناب شیخ فرید ودر بعضے نصائح بحسن ادا سے صدور یافتہ ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علی جادۃ جدکم الامجد علیہ وعلی الہ واصحابہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا ودر ایام عرس حضرت خواجہ جیو قدس سرہ بحضرت دہلی رسیدہ بخاطر داشت کہ در ملازمت خلیہ نیز برسد درین اثنا خبر کوچ منتشر گشت بضرورت توقف نمودہ بچند کلمہ نامربوط تصدیع دادہ شد

از رسیدن در ملازمت علیہ

اگر در حضور است و اگر در غیبت بهمگی همت خواهان سلامتی ایشان است از انچه نباید و نشاید و در بعضے اوقات غلبهٔ خیر اندیشی بران مے آرد که للکیے ایشان را اختیار کرده از آنچه شایانِ عتبهٔ علیهٔ ایشان نباشد بتاکید و مبالغه مانع آید و در مجلس شریف نا اهلان را نگذارد و امید اندکه جمیع آرزوها میسر شود بضرورت بدعاے ظهر الغیب تطیب اللسان است شاید که در معرض قبول افتد حضرت خواجه احرار قدس سره از بزرگی و کلانی خود میفرمودند که هرچند کفر است که کسے چنان کلان شود که اگر دو درهم شود همه عالم پر هم شود اما چه توان کرد که ما را بے ما کلان ساخته اند لهذا در آن قسم بزرگے و کلانی نزدیک است که در ماوهٔ جناب شما صادق آید چه رفاهیت شما رفاهیت خلائق است و بالعکس از انجا است که نزد مردم دعاے خیر شما در رنگ دعاے نزول مطر است که بعامهٔ خلائق نافع است پس جیف باشد که بان کلانی و بزرگی برابر دانهٔ خشخاش جاے انگشت بماند و این دانهٔ خشخاش بر دلِ دوستان و خیر اندیشان بارِ عظیم است کرم نموده ایشان را بسکسار سازند چند گاه است که این خیر اندیش این مقوله حرفے نوشته است که مبادا تکرار و مبالغه گران آید ؎ یار نازک بدن از بادهٔ موامی رنجد ہمچو گلبرگ ز آسیب صبامی رنجد ؛ اما از دوستی دور نمود که بملاحظهٔ گرانی خاطر در مقام سکوت آید ؎ حافظ وظیفهٔ تو دعا گفتن است و بس ؛ در بند آن مباش که نشنید یا شنید ؛ چند گاه است که داعیهٔ زیارت حرمین شریفین حرسهما الله سبحانه عن الآفات پیدا شده است و باعث این سفر همان داعیه است و چون این معنی منوط باستمزاج و استرضاے ایشان بوده خبر کوچ آن داعیه را در تسویف انداخت الخیر فیما صنع الله سبحانه والسلام

مکتوب دوصد و سی و چهارم (۲۳۴)

مثنوی
خدمتے میکن برائے کردگار
تا قبول درد خلقانت چه کار

بحقائق آگاه معارف دستگاه عالم ربانی عارف سبحانی مخدوم زاده کلان اعنی به الشیخ محمد الصادق سلمه الله سبحانه و ابقاه و اوصله الی غایة ما یتمناه صدور یافته و بیان آنکه حقیقت واجب الوجود

یافت

تعالیٰ وجودِ محض است کہ منشاءِ ہر خیر و کمال است و حقائقِ ممکنات عدمات اند کہ مبادی ہر
شر و نقص اند و معنی مَنْ عَرَفَ نَفْسَهٗ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهٗ و بیانِ تجلی ذاتی کہ فوقِ جمیع نسب و اعتبارات است
و معنی تاویلی کریمہ اَللّٰهُ نُوْرُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ و ما یناسب ذٰلِكَ مَعَ اَسْئِلَةٍ وَاَجْوِبَةٍ تَتَعَلَّقُ بِتَوْضِيْحِ هٰذَا
الْمَقَامِ وَتَنْبِيْهَاتٍ تَلِيْقُ بِتَالِيْخِيْصِ هٰذَا الْمَرَامِ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ اَمَّا بَعْدُ حمد بے حد و
درود بے عد بر پیغمبر رہنمون معلوم فرزندی اعزی باد کہ حقیقتِ حق سبحانہ وجودِ صرف است کہ امرے دیگر
بآن انضمام نیافتہ است و آن وجودِ تعالیٰ منشاءِ ہر خیر و کمال است و مبدءِ ہر حسن و جمال و جزئی است
حقیقی و بسیطے است کہ ترکیب اصلا بآن راہ نیافتہ است لَا ذِهْنًا وَلَا خَارِجًا وَبحسب حقیقت
ممتنع التصور است و محمول است بر ذاتِ تعالیٰ مواطاۃً لَا اشتقاقاً ہر چند نسبت حمل اینہا در ان
موطن فی الحقیقت گنجایش نیست زیرا کہ جمیعِ نسب در انجا ساقط گشتہ اند و وجودی کہ عام و مشترک
است از ظلال آن وجودِ خاص است تعالیٰ و تقدس و این ظل محمول است بر ذات تعالیٰ و تقدس
و بر اشیاء بسبیل تشکیک اشتقاقاً لا مواطاۃً و مراد از ان ظل ظہورِ حضرتِ وجود است تعالیٰ در مراتبِ
تنزلات و او افرادِ آن ظل اول و اقدم و اشرف فرد است کہ محمول بر ذات است تعالیٰ اشتقاقاً
پس در مرتبہ اصالت اللہ تعالیٰ وجود تواں گفت نہ اللہ تعالیٰ وجود و در مرتبہ آن ظل اللہ تعالیٰ
موجود صادق است نہ اللہ تعالیٰ وجود و چوں حکما و طائفہ از صوفیہ بعینیتِ وجود قائل گشتہ اند
و بحقیقتِ این فرق اطلاع نیافتہ اند و ظل را از اصل جدا نساختہ حمل اشتقاق و حمل مواطاۃ ہر دو در
یک مرتبہ اثبات نمودہ اند و در تصحیح حمل اشتقاق محتاج بتحقق و تکلف گشتہ وَالْحَقُّ مَا حَقَّقْتُ بِالْهَامٍ
اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ و این اصالت و ظلیت در رنگ اصالت و ظلیتِ سائر صفات حقیقیہ است
زیرا کہ در مرتبہ اصالت کہ موطنِ اجمال است و غیب الغیب حمل این صفات بطریقِ مواطاۃ است
نہ بطریقِ اشتقاق تواں گفت اللہ تعالیٰ علم و نمیتواں گفت کہ اللہ تعالیٰ عالم زیرا کہ
و حملِ اشتقاق از حصولِ مغایرۃ چارہ نبود و لو بالاعتبار وَهُوَ مَفْقُوْدٌ فِيْ ذٰلِكَ الْمَقَامِ رَاسًا

عه یعنی مرتبهٔ اجمال حضرت ذات تعالت وتقدست ۱۲

اِذِ التَّغَایُرُ لَا یَکُوْنُ اِلَّا فِی الْمَرَاتِبِ الظِّلِّیَةِ وَلَا ظِلِّیَةَ ثَمَّةَ لِاَنَّهٗ فَوْقَ التَّعَیُّنِ الْاَوَّلِ مَرْاٰةً
لِاَنَّ النِّسَبَ مَلْحُوْظَةٌ بِطَرِیْقِ الْاِجْمَالِ فِیْ ذٰلِكَ التَّعَیُّنِ وَلَا مُلَاحَظَةَ لِشَیْءٍ مِّنَ الْاَشْیَاءِ بِوَجْهٍ
مِّنَ الْوُجُوْهِ فِیْ ذٰلِكَ الْمَوْطِنِ وَدَرْ مرتبهٔ ظل کہ تفصیل آن اجمال است حملِ اشتقاق صادق
است نہ حمل مواطاۃ لیکن عینیتِ این صفات در آن مرتبہ فرع عینیۃ وجود است تعالی کہ مبدأ
ہر خیر و کمال است ومنشأ ہر حسن و جمال و این فقیر در کتب و رسائلِ خود ہر جا نفی عینیۃ وجود کردہ
مراد از آن وجودِ ظلی باید داشت کہ مصحح حملِ اشتقاق است و این وجودِ ظلی نیز مبدأ آثارِ خارجیہ
است پس ماہیاتے کہ بآن وجود متصف گردند در ہر مرتبہ از مراتب موجوداتِ خارجیہ خواہند بود
فافهم فانه ینفعك فی کثیر من المواقع پس صفاتِ حقیقیہ نیز موجوداتِ خارجیہ باشند
وممکنات نیز در خارج موجود بوند ھذا اے فرزند مترغامض بشنو کہ کمالاتِ ذاتیہ در مرتبہ
حضرتِ ذات تعالی وتقدس عینِ حضرتِ ذات است مثلاً صفتِ علم دران موطن عینِ حضرتِ
ذات است تعالی وہمچنین قدرت وارادت وسائرِ صفات وایضاً دران موطن حضرت ذات بتمامہا
علم است وہمچنان بتمامہ قدرت است نہ آنکہ بعضِ حضرتِ ذات علم است وبعضِ دیگر قدرت کہ
تبعض وتجزی آنجا محال است واین کمالات کہ گویا منتزع از حضرتِ ذات است تعالی در مرتبہ حضرت
علم تفصیل یافتہ است وتمیز پیدا کردہ مع بقاءِ حضرۃِ الذاتِ تعالت وتقدست علی ذلك
الصرافِ الاجمالیۃِ الوحدانیۃ بعد ازان ہیچ چیز دران موطن نماندہ کہ درین تفصیل داخل
نشدہ وتمیز نگشتہ بلکہ جمیع کمالات کہ ہر کدام ایشان عینِ حضرتِ ذات بودہ تعالی در مرتبہ علم
آمدہ است واین کمالاتِ مفصلہ در مرتبہ ثانی وجودِ ظلی پیدا کردہ صفات نام یافتہ اند وقیام بحضرت
ذات کہ اصلِ انہا است پیدا کردہ اند واعیانِ ثابتہ نزدِ صاحبِ فصوص علیہ الرحمہ عبارت از ہمان
کمالاتِ مفصلہ است کہ در خانہ علم وجودِ علمی حاصل کردہ اند ونزدِ فقیر حقائقِ ممکنات عدمات اند کہ باوے
ہیچ شر ونقص اند با آن کمالات کہ در آنہا منعکس گشتہ اند این سخن تفصیلے میطلبد بگوشِ ہوش باید شنید

ونزد حضرت امام ربانی صاحب این مکاتیب وبیان فرق میان قول ہر دو قدس سرہما۔

بدان اگر شک کند اللہ تعالیٰ کہ عدم مقابلِ وجود است و نقیضِ او ست پس بالذات منشاء هر شر
و نقص باشد بلکہ عین هر شر و فساد بود چنانچہ وجود در مرتبۂ اجمال عین هر خیر و کمال است و چنانچہ
حضرتِ وجود در موطنِ اصل الاصل محمول بر ذاتِ تعالیٰ بطریقِ اشتقاق نیست عدم نیز کہ در مقابل
آن وجود است محمول بر ماہیتِ عدمیہ بطریقِ اشتقاق نیست در آن مرتبہ آن ماہیت معدوم
نمیتوان گفت بل نفسِ عدمِ محض و در مراتبِ تفصیل علمی کہ بآن ماہیت عدمیہ تعلق یافتہ است
جزئیاتِ آن ماہیت متصف بعدم میگردند و حملِ اشتقاق در آنہا راست می آید و مفہوم عدم
کہ گویا منتزع از آن ماہیت اجمالیہ عدمیہ است و کالظل است مر آن ماہیت را بر جمیع افرادِ مفصلہ
آن بطریقِ اشتقاق حمل میباید بکما یلیق و چون آن عدم در مرتبۂ اجمال عینِ هر شر و فساد بوده
و در علم اللہ سبحانہ هر شرے از شرے دیگر جدا گشتہ بود و هر فسادے از فسادے دیگر امتیاز داشتہ
چنانکہ در جانبِ وجود در مرتبۂ اجمال حضرتِ وجود عین هر خیر و کمال بوده و در مرتبۂ تفصیل علمی هر کمالے
از کمالے دیگر امتیاز یافتہ و هر خیرے از خیرے دیگر جدا گشتہ پس هر کمالے ازین کمالاتِ وجودیہ
در هر نقصے ازین نقائصِ عدمیہ کہ مقابلِ اوست در خانۂ علم منعکسِ گشتہ است و صورِ علمیۂ یک دیگر
را هم گیر مزے چیے پیدا کردہ است و آن جدات کہ عبارت از شرور و نقائص اند بآن کمالات منعکسہ
کہ در مرتبۂ حضرتِ علم تفصیل علمی یافتہ اند ماہیاتِ ممکنات اند غایۃ ما فی الباب آن عدمات در رنگِ
اصول و معاد آن ماہیات اند و آن کمالات بحسبِ صورِ حالہ در آن پس لعیان ثابتہ نزدِ این حقیر عبارت
ازین عدمات و ازان کمالات است کہ با یکدیگر ممتزج گشتہ اند و قادرِ مختار جل شانہ این ماہیات
عدمیہ را با لوازمِ اینہا و با کمالاتِ ظلال وجودیہ کہ در اینہا در حضرتِ علم منعکس گشتہ اند و ماہیاتِ ممکنات
نام یافتہ هرگاہ خواست بآن وجودِ ظلی منصبغ گردانیدہ موجوداتِ خارجیہ ساخت و منبعِ آثارِ خارجیہ
گردانید باید دانست کہ منصبغ ساختنِ صورِ علمیہ کہ عبارت از اعیانِ ثابتہ ممکنات اند و ماہیاتِ
ایشان نہ بآن معنی است کہ صورِ علمیہ از خانۂ علم برآمدہ وجودِ خارجی پیدا میکنند کہ آن محال است

چنانکہ در هم و اهمان و آن میرود ۱۲

و مسلّم ہم جعل تعالی اللہ عن ذالک علوًا کبیرًا بلکہ بآن معنی است کہ ممکنات در خارج بر طبق آن
صور علمیہ وجودے پیدا کردہ اند و در اثرے وجود علمی وجود خارجی موافق آن وجود علمی حاصل نمودہ در
رنگ آنکہ استاد نجار در ذہن صورت سریر تصور نمودہ در خارج اختراع آن نماید درین صورت آن
صورت ذہنیہ سریر کہ در معنی ماہیت آن سریر است از خانۂ علم آن نجار نہ برآمدہ است بلکہ در خارج آن
سریر وجودے بر طبق آن صورت ذہنیہ پیدا کردہ است فافہم بدانکہ ہر عدمے بطلے از ظلال کمالات
وجودیہ کہ در مقابل اوست و منعکس در و منصبغ گشتہ در خارج نیستے پیدا کردہ است بخلاف عدم صرف
کہ باین ظلال متاثر نہ گشتہ است و رنگے نگرفتہ چگونہ رنگے بگیرد کہ مقابل این ظلال نیست اگر مقابل
وارد بحضرت وجود صرف وارد تعالی و تقدس پس عارف تام المعرفۃ چون بحضرت وجود ترقی نمودہ در مقام
عدم صرف نزول نماید بمثل او این عدم نیز بآن حضرت نصبغے پیدا کردہ مزین میگردد و مستحسن
میشود و این زمان جمیع مراتب اعدام آن عارف کہ فی الحقیقۃ جمیع مراتب ذاتیہ اوست اجمالی و تفصیلی
حسن و خیریت پیدا کردہ است و کمال و جمال حاصل نمودہ است و این خیریت کہ در جمیع مراتب ذاتیہ سریت
نماید مخصوص بامثال چنین عارف است دیگرے او را اگر خیریت سریت نمودہ است یا مقصور است بر بعضے مراتب
تفصیلیہ اعدام ذاتیہ او و یا در جمیع مراتب تفصیلی او دیدہ است علی تفاوت الدرجات و این قسم
اخیر نیز نادر الوجود است اما مرتبۂ اجمال عدم کہ عین ہر شر و نقص است ہیچ یکے را از غیر آن عارف
بوئے از خیریت نیافتہ است و رنگے از حسن پیدا کردہ پس ناچار شیطان آن عارف کہ بخیریت تام
متصف گشتہ نیز حسن اسلام پیدا کند و نفس امارہ او مطمئنہ گشتہ از مولائے خود راضی گردد و از نجاست
کید المرسلین علیہ و علیہم الصلوات و التسلیمات فروتر آید و تسلط شیطانی پس ہیچ غازی
و غزا از دست سبقت نکند و مثل شیطان را دلالت بخیر نماید سبحان اللہ معارفے کہ ازین حقیر بجا
بظہور آید اگر اکثرے جمع شدہ در تصویر آن کوشند معلوم نیست کہ میسر شود تا کہ حظ وافر
ازین معارف نصیب حضرت مہدی موعود علیہ الصلوٰۃ و السلام خواہد بود ۵ اگر بادشاہ بر در پیرزن

بیاید گواے خواجہ سبقت کمن ۞ فتبارک اللہ احسن الخالقین والحمد للہ رب العالمین
پس ذواتِ ممکنات عدمات باشند کہ ظلالِ کمالاتِ وجودی در آنہا منعکس گشتہ مزین ساختہ است
پس ناچار ممکنات بالذات آرائے ہر شر و فساد باشند و بلا ذہر سوء و نقص ہر خیر و کمال کہ در آنہا تعبیہ
فرمودہ اند عاریتے است کہ از حضرتِ وجود کہ خیرِ محض است فائض شدہ است کریمہ ما اصابک
من حسنۃ فمن اللہ وما اصابک من سیئۃ فمن نفسک شاہد این معنی است و چون
از فضلِ خداوندی جل سلطانہ این دیدِ عاریت استیلا یابد بر کمالاتِ خود را در آئینہ از آن طرف
بیند خود را شرِ محض یابد و نقصِ خالص و اندر ہیچ کمالے در خود مشاہدہ نکند اگرچہ بطریقِ انعکاس
باشد در رنگِ آن شخص کہ برہنہ بود و جامہ عاریت در بر کردہ باشد و این دیدِ عاریت بروے بکمال
استیلا یابد بر نہجیکہ در آئینہ جامہا را در تخیل بصاحبش بدہد ہر آئینہ خود را بذوق برہنہ یابد اگرچہ جامہ عاریت
داشتہ باشد صاحبِ این دید مشرف بمقامِ عبدیت میگردد کہ فوقِ جمیعِ کمالاتِ ولایت است
۞ تنبیہ ۞ این اجتماعِ شر و خیر و نقص و کمال کہ گفتی الحقیقت اجتماعِ وجود و عدم است از قبیلِ جمعِ نقیضین
نیست کہ تو آنرا محال دانی زیرا کہ نقیضِ وجود صرف عدمِ صرف است و این مراتبِ ظلیہ چنانکہ در جانبِ
وجود از دودہ اصل بحضیضِ منزلات نزول فرمودہ اند در جانبِ عدم نیز آن مراتبِ ظلیہ از حضیضِ
صرافتِ عدم ارتقا نمودہ اند اجتماعِ اینہا در رنگِ اجتماعِ عناصرِ متضادہ است کہ سورتِ خدیہ ہر کدام
را منکسرِ ساختہ جمع فرمودہ اند فسبحان من جمع بین الظلمۃ والنور اگر گفتہ شود کہ تو در بالا عدمِ
صرف را نیز حکم بانصباغ کردہ بوجودِ صرف کہ نقیض اوست پس اجتماعِ نقیضین پیدا شد گوئیم کہ اجتماعِ
نقیضین در یک محل محالست اما قیامِ یک نقیض بہ نقیضِ دیگر و اتصافِ یکے بدیگرے محال نیست چنانکہ
ارباب معقول گفتہ اند کہ وجود معدوم است و اتصافِ وجود بعدم محال نیست پس اگر عدم موجود شود
و متصف بوجود گردد چرا محال باشد اگر گویند کہ عدم از معقولاتِ ثانیہ است کہ منافی وجودِ خارجی است
پس بوجودِ خارجی چگونہ متصف گردد در جواب گوئیم کہ مفہومِ عدم را از معقولاتِ ثانیہ گفتہ اند اما اگر فردے

۞ قالوا المعقول الثانی ما یعرض الشیء فی الذہن او یعرض الشیء فی التعقل والمعقول الاول ما یحصل فی الذہن من غیر اعتبار عروضہ من المعقول الثانی

از افرادِ عدم مشخص گردد بوجود چه فساد است چنانچه ارباب معقول در وجود گفته اند بطریق اشکال که
وجود باید که عین ذات واجب الوجود تعالیٰ وتقدس نباشد زیرا که وجود از معقولات ثانویه است که وجودِ خارجی
ندارد و ذاتِ واجب الوجود تعالیٰ وتقدس در خارج موجود است پس عین نباشد و در جواب این گفته اند که
مفہومِ وجود از معقولاتِ ثانویه است نه جزئیاتِ او پس جزئی از جزئیاتِ او منافی وجودِ خارجی نباشد
و تواند بود که در خارج موجود بود سوال از تحقیقِ سابق معلوم شد که وجود صفات حقیقیه در مراتبِ ظلال
است و در مرتبهٔ اصل ایشان را وجودے حاصل نیست این سخن مخالفِ رائے اہل حق است فتفکر [illegible]
تعالیٰ شانہم چہ صفات را هیچ وقتے از ذاتِ تعالیٰ وتقدس جدا نمیدانند و ممتنع الانفکاک تصور میفرمایند
جواب آنکه ازین بیان جواز الفکاک لازم نمی آید زیرا که این ظل لازمِ آن اصل است فلا انفکاک
غایته ما فی الباب عارضیکه قبلهٔ توجه احدیتِ ذات است تعالیٰ وتقدس دار اسماء و صفات هیچ ملحوظ
او نیست و ازان موطن هر آئینه ذات را میباید تعالے و از صفات هیچ ملحوظِ او نمیشود نه آنکه صفات وازان
وقت حاصل نیستند پس انفکاکِ صفات از حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدس باعتبار ملاحظه عارف تا اینجا شد
نه باعتبارِ نفس امر تا با اہل سنت مخالف باشد فافهم ازین بیان لائح گشت معنی قول من عرف نفسه
فقد عرف ربه زیرا که کسیکه بشناخت حقیقتِ خود را بشرارت و نقص و انست که هر خیر و کمال که در وے تصور
کرده اند مستعار از حضرتِ واجب الوجود است تعالیٰ وتقدس پس نظر چار حق را بشعائر بخیر و کمال و حسن
و جمال خواهد شناخت ازین تحقیقات واضح گشت معنی تاویل کریمهٔ الله نور السموات والارض زیرا که همین
کرمکنات با سر تا قدمات اند که سراسر ظلمت و شرارت است و خیر و کمال و حسن و جمال در بینها از حضرتِ وجود
که نفس ذات است تعالیٰ وتقدس در عینِ هر خیر و کمال است و حسن و جمال پس نا چار نورِ آسمان ها و زمین حضرت
وجود باشد که حقیقتِ واجب است تعالیٰ وتقدس و چون این نور در آسمانها و زمین بتوسطِ ظلال بوده است
از برائے رفعِ وهم واهمان که بے توسط فهمند تمثیلے از برائے آن نور آورده حیث قال تعالیٰ مثل
نوره کمشکوة فیها مصباح المصباح فی زجاجة الی آخر الآیة الکریمة تا ثبوتِ وسائط

ف بفتح ضاد بصیغہ اسم مفعول یعنی تقاضا کردہ شدہ یعنی عدمات مقتضی اند بکسر صفات مقتضی اند بفتح ۱۲

فرماید و تفصیل تاویل این کریمہ انشاء اللہ تعالیٰ در جائے دیگر ثبت خواہد یافت کہ مجال سخن در آنجا بسیار است و این مکتوب گنجایش تفصیل آن ندارد و آنکہ گفتیم کہ معنی تاویل کریمہ ایست زیرا کہ معنی تفسیر مشروط بنقل و سماعست من فسر القرآن برأیہ فقد کفر شنیدہ باشند و در تاویل مجرد احتمال کافی است بشرط آنکہ مخالف کتاب و سنت نباشد پس مقرر شد کہ ذوات و اصول ممکنات عدمات است و صفات نقائص و رذائل ایشان مقتضیات آن عدمات کہ بایجاد قادر مختار جل سلطانہ بوجود آمدہ اند و صفات کاملہ در ایشان مستعار از ظلال کمالات حضرت وجود است تعالیٰ و تقدس کہ بطریق انعکاس ظہور یافتہ بایجاد قادر مختار جل سلطانہ نیز موجود شدہ اند و مصداق حسن و قبح اشیا آنست کہ ہر چہ رود بآخرت دارد و برائے آخرت معد بہ است حسن است اگرچہ بظاہر مستحسن نماید و ہر چہ رود بدنیا دارد و برائے دنیا معد است قبیح است اگرچہ بظاہر حسن نماید و بجلالت و طراوت ظاہر شود کما لا یخفی علی من عرف ما ذکرنا و از اینجا است کہ در شریعت مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ منع فرموده اند از نظر کردن بمیل و خواہش بحسن آرایش زنان اجنبیہ و مزخرفات دنیہ کہ این حسن و طراوت از مقتضیات عدم است کہ ماوائے ہر شر و فساد است اگر منشا این حسن و جمال کمالات وجودیہ بودے منع نمیفرمودند مگر ازین راہ کہ توجہ نمودن بباطل باوجود اصل مستحسن است و این منع منع استحبابی است نہ وجوبی بخلاف منع سابق پس حسنے کہ در مظاہر جمیلہ دنیوی ظاہر و ہویدا است نہ از ظلال حسن اوست تعالیٰ و تقدس بلکہ از لوازم عدم است کہ بواسطہ مجاورت حسن حسنے در ظاہر پیدا کردہ است و فی الحقیقت قبیح و ناقص است و رنگ آنکہ زہر را بشکر غلاف سازند و بجا است راز راند و ننماید و آنکہ تجویز تمتعات نساء جمیلہ نکاحیہ و ما ملکت ایمانہ فرموده اند بواسطہ تحصیل اولاد و بقاء نسل است کہ مطلوبست در بقاء نظام عالم پس بعضے از صوفیہ کہ بمظاہر جمیلہ و لذات مستحسنہ گرفتار اند بہ تخیل آنکہ این جمال و حسن مستعار از کمالات حضرت واجب الوجود است تعالیٰ و تقدس کہ درین مظاہر ظہور فرموده است و این گرفتاری را نیک و مستحسن مے انگارند بلکہ راہ وصول تصور مینمایند نزد این حقیر خلاف آن ثابت شدہ است چنانچہ شمہ ازان بالا مذکور شدہ

عجب کاریست بعضے ازینہا دران مطلب خود این قول راسند می آرند کہ گفتہ اِیَّاکُمْ وَالْغُرُوْرَ فَاِنَّ مَنْ هُوَ لَوْنًا کَوْنِ اللّٰہِ کَلَوْنِ اللّٰہ ایشان را در اشتباہ مے اندازد نمیدانند کہ این قول منافی مطلب ایشان است و مؤید معرفت این درویش است زیرا کہ کلمہ تحذیر آوردہ منع توجہ بایشان نمودہ است و منشاء غلط را بیان فرمودہ کہ حسن ایشان شائبہ حسن و جمال حق است سبحانہ حسن او تا در غلط نیفتند قال علیہ الصلوٰۃ والسلام وَمَا الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَۃُ اِلَّا اسْمَانِ رَضِیَتْ اِحْدٰهُمَا سَخِطَتِ الْاُخْرٰی و این حدیث نیز تصریحے است بآنکہ درمیان حسن و جمال دنیوی و درمیان حسن و جمال اخروی تقاضتہ و مبائنتہ است و مقرر است کہ حسن دنیوی نامرضی است و حسن اخروی مرضی پس شر لازم حسن دنیوی باشد و خیر لازم حسن اخروی پس ناچار منشاء اول عدم بود و منشاء ثانی وجود آرے بعضے از اشیاء ہستند کہ یک وجہ بد نیا دارند و وجہ دیگر بآخرت این اشیاء از وجہ اولے قبیح اند و از وجہ ثانیہ حسن و امتیاز درمیان این دو وجہ در میان حسن و قبیح ہر کدام اینہا مفوض بعلم شریعت است قال اللّٰہ سبحانہ وتعالیٰ مَآ اٰتٰىكُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْهُ وَمَا نَهٰىكُمْ عَنْهُ فَانْتَهُوْا و خبر آمدہ است کہ ازان وقت کہ دنیا آفریدہ شدہ است حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ برو نظر نکردہ است و مبغوضہ حق است سبحانہ این ہمہ بواسطہ قبح و شرارت و فساد او کہ او مقتضیات عدم است کہ ماوائے ہر شر و فساد است حسن و جمال دنیوی و حلاوت و طراوت آن کما ظہر فی الطریق اند منظور نظر نیستند جمال آخرت است کہ شایان نظر است و مرضی حق است سبحانہ قال اللّٰہ سبحانہ وتعالیٰ شکایۃ عن حالہم تُرِیْدُوْنَ عَرَضَ الدُّنْیَا وَاللّٰہُ یُرِیْدُ الْاٰخِرَۃَ اللّٰهُمَّ صَغِّرِ الدُّنْیَا فِیْ اَعْیُنِنَا وَکَبِّرِ الْاٰخِرَۃَ فِیْ قُلُوْبِنَا بِحُرْمَۃِ مَنِ افْتَخَرَ بِالْفَقْرِ وَتَجَنَّبَ عَنِ الْغِنٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّهَا وَاَکْمَلُهَا و چون شیخ اجل شیخ محی الدین بن العربی نظر بحقیقت شرارت و نقص و فساد اینہا نینداختہ است حقائق ممکنات را صور علمیہ حق جل و علا داشتہ است کہ آن صور در مرآت حضرت ذات تعالیٰ و تقدس کہ در خارج جزاو موجود نمیداند انعکاس پیدا کردہ نمود خارجی حاصل کردہ است و آن صور علمیہ را غیر از صور شیون و صفات و اجبی ندانستہ است جل مطلقہ لاجرم حکم بوحدت وجود

لہ مقرر نمودہ و تعین کردہ ۱۲

کرده است وجودِ ممکنات را عینِ وجودِ واجب گفته تعالیٰ وتقدّس وشر ونقص را بھی گفته نفیِ شر مطلق ونقصِ محض کرده است ازینجاست کہ ہیچ چیز را قبیح بالذات نمیداند حتیٰ کہ کفر وضلالت را نسبت بایمان وہدایت بد نمیداند نہ نسبت بذواتِ خود کہ آن را عین خیر وصلاح مے انگارد ونسبت بآرباب خود ایشان را باستقامت حکم مینماید وکریمہ مَا مِنْ دَآبَّةٍ اِلَّا هُوَ اٰخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا اِنَّ رَبِّيْ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ شاہد این معنی بیساز وآرے ہر کہ حکم بوحدت وجود نماید از امثالِ این سخنان چرا اجتناب نمی فرماید وآنچہ بریں حقیر ظاہر ساختہ اند آنست کہ ماہیات ممکنات عدمات اند باکمالاتِ وجودیہ کہ در آنہا منعکس گشتہ است وممتزج شدہ کما مرّ مفصّلا وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ يَهْدِي لِلْحَقِّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيْلَ اے فرزند این علوم ومعارف کہ ہیچ یک از اہل عصر بدان تکلم نہ فرموده است نہ بتصریح ونہ باشارت انا شرف معارف اند واجل علوم کہ بعد از ہزار سال بر عرصہ ظہور آمده اند وحقیقتِ واجب تعالیٰ وتقدّس وحقائقِ ممکنات آنگونہ کہ یلیق وینبغی بیان فرموده اند نہ مخالفت بکتاب وسنت دارند ونہ مباینت باقوالِ اہل حق تا آنکہ مرا واز دعاء نبوی عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کہ گویا از برائے تعلیم امت فرموده اند اَللّٰهُمَّ اَرِنَا الْحَقَائِقَ الْاَشْيَاءَ كَمَا هِيَ ۔ این حقائق اند کہ در ضمنِ این علوم مبیّن گشتہ اند ومناسبِ مقامِ عبودیت اند وبر نقص وذل وانکسار کہ ملایم حال بندگی است دلالت دارند بندۂ عاجز کہ خود را عینِ مولائے قادرِ خود داند چہ لطافت دارد واز کمال بے اولی خبر میدہد اے فرزند این آن وقت است کہ در امم سابقہ دین طور وقتیکہ پیرایہ ظلمت است پیغمبر اولو العزم مبعوث میگشت واحیاءِ شریعتِ جدیدہ میکرد ودر بین امت کہ خیر الامم است وپیغمبر ایشان خاتم الرسل عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ علماء امتِ او انبیاءِ بنی اسرائیل واوه اند وبوجودِ علماء از وجودِ انبیا کفایت فرموده اند لہذا بر سرِ ہر مائة از علماءِ این امت مجدّدے تعیّن مینماید کہ احیاءِ شریعت فرماید علی الخصوص بعد از مضیِّ الف کہ در امم سابقہ وقت بعثتِ پیغمبر اولی العزم است وبہر پیغمبرے در آنوقت اکتفا نمودہ اند در منظورِ وقت عالمے عاملے فقیہ تام المعرفت درکار است کہ قائم مقامِ اولی العزم امم سابقہ باشد شعر فیضِ روح القدس ار باز

عـه عن ابی هریرة عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال قال الله عزوجل یبعث لهذه الامة علی رأس کل مائة سنة من یجدد لها دینها رواه

مدد فرماید ؛ دیگران ہم بکنند آنچہ مسیحا میکرد ؛ اے فرزند وجودِ صرف مقابلِ عدمِ صرفت و بالا
گذشت کہ وجودِ صرف حقیقتِ واجب الوجود است تعالیٰ وتقدس و عین ہر خیر و کمال ہر چند بلاحظۂ این عینیت
ہم اگرچہ بر سبیلِ اجمال باشد در ان موطن گنجایش ندارد کہ شائبۂ ظلیت دارد و عدم صرف کہ مقابلِ آن
وجود است آن عدم است کہ ہیچ نسبتے و اضافتے باو راہ نیافتہ است و عین شر و نقص است ہر چند
این عینیت نیز در انجا نمیگنجد کہ بوئے از اضافہ دارد و معلوم است کہ ظہورِ شے بر وجہ اتم در مقابلِ حقیقیِ
آن شے صورت بندد و ضِدِّ هَا تَبَيَّنَ الْاَشْيَاءُ پس ناچار ظہورِ وجودِ صرف بر وجہِ اتم در مرآتِ
عدمِ صرف حاصل گردد و مقرر است کہ نزول باندازۂ عروج است پس کسیکہ عروج او بعنایۃ اللہ سبحانہ
بحضرتِ وجود صرف متحقق شود نزول او ناچار بعدم صرف کہ مقابل اوست خواہد بود لیکن در وقتِ عروج
آنجا استہلاکِ عارفست کہ جہلِ آخر الازم است و در وقتِ نزول الصحو متحقق است کہ مقامِ علم و معرفت است درین
مقامِ صحو او را بتجلی ذاتی کہ مبرا است از شائبۂ ظلیت و منزہ است از ملاحظۂ شیون و اعتباراتِ
ذاتیہ مشرف میسازند و ے دانا ند کہ پیش ازین ہر تجلی کہ حاصل شدہ بود در پردۂ ظلے از ظلال اسما
و صفات و شیون و اعتبارات بود و ہر چند عارف آن تجلی را بے ملاحظۂ اسما و صفات و شیون
داند و تجلی حضرتِ وجود صرف شمرد و سُبْحَانَ اللّٰہِ این عدم کہ ماوائے ہر شر و نقص است بواسطۂ ظہورِ تام
حضرتِ وجود تعالیٰ معنی حسن پیدا کرد و آن یافت کہ ہیچکس نیافت قبیح لذاتہ بواسطۂ حسنِ عارضی مستحسن
گشت نفسِ امارہ انسانی کہ بالذات بشرارت مائل است از ہمہ مناسبتِ تام بآن عدم دارد لہذا در تجلی
خاص از ہمہ فائق آمدہ و بر ہمہ ترقی گزید مع کہ مستحق کرامت گناہگارانند ؛ باید دانست کہ عارفِ
تام المعرفۃ بعد از طے مقاماتِ عروج و مراتبِ نزول تفصیلاً چون بعدم صرف نزول فرماید و آئینہ
داری حضرتِ وجود نماید ہر آئینہ جمیع کمالاتِ اسمائے و صفاتے در و ے ظہور خواہد یافت و تفصیلاً ہمہ را
خواہد نمود بالطائفیکہ مقامِ اجمال متضمن آنست و این دولت غیر او را میسر نیست و این آئینہ داری ظاہر
است فاخر کہ بر قد او دوختہ اند و در خزینۂ حضرتِ علم ہر چند این تفصیل صورت یافتہ است اما آن آئینہ داری

نیز خواہد نمود ۱۲ — لہ یعنی ہمین چنین آئینہ داری مختص باو است و دیگرے یافتہ نمیشود ۱۲

در مرتبهٔ علم است و آئینهٔ آن عارف در مرتبهٔ خارج که در خارج جمیع کمالات را دانموده است **سوال** یعنی مرآتیت عدم چیست و عدم را که لاشیٔ محض است بکدام اعتبار مرآتِ وجود گفته اند **جواب** عدم باعتبارِ خارج لاشیٔ محض است اما در علم امتیازے پیدا کرده است بلکه وجودِ علمی نیز حاصل نموده نزد مثبتان وجودِ ذہنی و او را مرآت وجود بآن اعتبار گفته اند که در مرتبهٔ عدم هر چه از نقص و شرارت که ثابت شود از وجود که نقیضِ اوست لاجرم مسلوب خواهد بود و هر کمالیکه در مرتبهٔ عدم مسلوب گردد در حضرتِ وجود مثبت خواهد بود پس ناچار عدم سببِ ظهورِ کمالاتِ وجودی گشت کما مَرَّ فِی المرآتیة الا هذا فافهم فانه ینفعک والله سبحانه الملهم اے فرزند این معارف که مسوده یافته است امید است که از الهامات رحمانی باشند که اصلا شائبهٔ وساوسِ شیطانی را در انجا مجال نبود دلیل برین معنی آن دارد که چون در صدد تحریر این علوم شدم متوجه بجنابِ قدسِ خداوندی جل سلطانه گشت دیدم که گویا ملائکه کرام علی نبینا و علیهم الصلوٰة والسلام از نواحی آن مقام دفع شیطان میکردند و نمیگذاشتند که در حوالی آن امکان بگردد والله سبحانه اعلم بحقیقة الحال و چون اظهار نعمِ جلیله از آلاءِ عظیمِ محامد است باظهار این نعمِ عظمی جرأت نموده آمده است که از مظنهٔ عجب مبرا باشد چگونه عجب را گنجائش باشد که بعنایت الله سبحانه نقص شرارتِ ذاتی خود هم وقت نصب عین است و کمالات همه منسوب باو تعالی **الحمد لله** رب العالمین اولا و آخرا و الصلوٰة و السلام علی رسوله دائما و سرمدا و علی اله الکرام و اصحابه العظام و السلام علی سائر من اتبع الهدی و التزم متابعة المصطفی علیه و علی اله الصلوات و التسلیمات انتهاها و اکملها

مکتوب دویست و سی و پنجم

بملا عبد الغفور سمرقندی و حاجی بیگ ترکتی و خواجه محمد اشرف کابلی صدور یافت در بیان آنکه محبتِ این طائفه سرمایهٔ سعاداتِ دنیویه و اخرویه است و توفیقِ اتیانِ احکام شرعیه و تحصیلِ جمعیتِ معنویه از ثمراتِ

آن محبت است صانا لذاتك بعد الحمد والصلوٰة وتبليغ الدعوات معلوم شریف دوستانِ حقیقی
وشیفتگان تحقیقی باد که مکتوباتِ شریفه که مبنی از فرطِ محبت و اشتیاق بوده بوصولِ آن مبتهج و مسرور
گردید ثبتکم الله سبحانه علی هذه المحبة این محبت را سرمایهٔ سعاداتِ دنیویه و اخرویه دانسته از
حضرتِ حق سبحانه وتعالیٰ ثبات و استقامت بران مسئلت باید نمود توفیق باتیانِ احکامِ شرعیه
نتیجهٔ این محبت است و تحصیلِ جمعیتِ باطن ثمرهٔ این مودت اگر عالمِ عالمِ ظلمات و کدورات او را باطن
برنیزند و این محبت را برباد ندهند غم نباید خورد بلکه امیدوار باید بود و اگر کوه کوه آلوار و احوال او را باطن
افاضه کنند و سر موئے ازین محبت بردارند جز خرابی هیچ نباید دانست و استدراج باید شمرد و این شربت
را نیک محکم داشته متوجه کارِ خود باشند و بامور لاطائل عمرِ گرانمایه را تلف نسازند همه اندرزِ من بتو
این است که تو طفلی و خانه رنگین است والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الهدیٰ

وألتزم متابعة المصطفیٰ علیه وعلیٰ آله من الصلوات افضلها ومن التسلیمات اکملها

مکتوب دویست و سی و ششم (۲۳۶)

بخدمت شیخ محمد صادق سلمه الله تعالیٰ در بیان بعضے از اسرارِ صدور یافت بعد
الحمد والصلوٰة معلوم فرزندے ارشدے باد که از مکتوبِ شما که در شرحِ احوال نوشته بودند چنان مفهوم
گشته بود که شما را مناسبتے بولایتِ خاصهٔ محمدیه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة پیدا شده است
ازین معنی شکرِ خداوندی جل سلطانه بجا آورده که از مدتها آرزوے این دولت داشته که در حق
شما بحصول پیوند و این زمان امیدوار گشته متوجه آن شد که شما را باین دولت جذب نماید اتفاقاً
درین حبست وجوشما را داخلِ ولایتِ موسوی یافت علی نبینا وعلیه الصلوات والتسلیمات و از انجا
کشیده داخلِ دائرهٔ ولایتِ خاصه ساخت لله سبحانه الحمد والمنة علیٰ ذلك وچون شما را درین
درین ولایت درآورده اند زیاده ازین بست روز است که در کنارِ خود نگاه داشته پرورش مینماید معلوم

نیست کہ از ضعفِ این نسبت معلوم شما شدہ باشد و حالا چون رُو بقوت آوردہ است امید است
کہ معلوم شما نیز گردد و از التفاتات حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ چہ نویسد کہ در بابِ این عاصی علی التواتر والتوالی
فائض است ؎ من آن خاکم کہ ابرِ نوبہاری ۔ کند از لطف بر من قطرہ باری ۔ اگر بر روید از تن
صد زبانم ۔ چو سوسن شکرِ لطفش کے توانم ۔ دیگر فرزندے اعزی محمد سعید کہ در مکتوب خود اظہارِ
احوالِ خود نمودہ بود بسیار اصیل است بآن خصوصیت از یاران کم کسے را رو دادہ است امیدوار است
کہ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ او را نیز بولایت خاصہ مشرف گرداند و فرزندے محمد معصوم خود
بفضلِ خداوندی جل سلطانہ بالذات قابلِ آن دولت است حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ از قوۃ
بفعل آرد بصدقِ حبیبہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات ۔ + + + +

مکتوب (۲۳۷) دویست و سی و ہفتم

الصفحات ٤٦

بملا محمد طالب بیانکی صادر یافتہ در ترغیب بر متابعتِ سنتِ سنیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و
بالتحیۃ و در مدحی طریقہ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ثبتنا اللہ سبحانہ وایاکم علیٰ
جادۃ الشریعۃ الحقۃ المصطفویۃ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ وعلیٰ آلہ الکرام
واصحابہ العظام اخوی ارشدی اکابرِ طریقہ علیہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم التزامِ متابعتِ
سنتِ سنیہ نمودہ اند و اختیارِ عمل بعزیمت فرمودہ اگر باین التزام و اختیار ایشان را باحوال و مواجید
مشرف سازند نعمتِ عظیم میدہند و اگر احوال و مواجید بایشان بدہند و درین التزام و اختیار فتوری
یابند آن احوال را نمے پسندند و آن مواجید را نمیخواہند و دران فتور جز خرابی خود ہیچ نمیدانند زیرا کہ
برہمنان و جوگیانِ ہند و فلاسفۂ یونان از قسمِ تجلیاتِ صوری و مکاشفاتِ مثالی و علومِ توحیدی
بسیار دارند اما غیر از خرابی و رسوائی نتیجہ آن ندارند و جز بُعد و حرمان نقدِ وقتِ شان نیست
آن برادر چون بفضلِ الٰہی جل سلطانہ خود را در سلکِ ارادہ این اکابر داخل ساختہ است ناچار است

کہ متابعتِ ایشان را التزام نماید و سر موئے مخالفت اگنجایش ندہد تا از کمالاتِ ایشان سود مند و برخوردار
گردد اولاً تصحیح عقائد بر وفقِ معتقداتِ اہلِ سنت و جماعت کثرہم اللہ سبحانہ فرماید و ثانیاً علمِ فرض
و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ کہ در علمِ فقہ مذکور است و عمل بمقتضائے این علم
حاصل نماید ثالثاً نوبت بعلوم صوفیہ برسد تا آن دو جنگ درست نکند طیرانِ عالمِ قدس محال است
اگر احوال و مواجید بحصولِ آن دو باز میسر شد خرابی خود را دران باید دانست و ازان احوال و مواجید
استعاذہ باید نمود ع کار اینست غیر این ہمہ ہیچ ۔ ما علی الرسول الا البلاغ ۔ اخوی اعزی
میان شیخ داؤد آنجا آمدہ اند صحبتِ ایشان را غنیمت شمرند بآنچہ نصیحت و دلالت نمایند انقیاد باید
نمود کہ در صحبتِ مریدانِ این اکابر بسیار بودہ اند و راہ و روشِ ایشان معلوم نمودہ یار آنیکہ آنجا اند
و بتوسطِ خدمتِ میر نعمان داخلِ این طریقہ علیہ گشتہ باید کہ صحبتِ شیخ مشار الیہ را غنیمت شمرند و در حلقہ
یکجا بنشینند و دیک دیگر فانی باشند تا جمعیت حاصل شود و معاملہ بہ ترقی انجامد مطالعہ مکتوبات را
لازم گیرند کہ سود مند است ع دادیم ترا گنج مقصود نشان ۔ والسلام علی من اتبع الہدی
والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب دویست و سی و ہشتم (۲۳۸)

بمیر محمد نعمان صدور یافت در بیانِ آنکہ در تکثیرِ اخوان امیدوار بہاست و در تنبیہ آنکہ مبادا
احوال و معارفِ مریدان باعثِ توقفِ پیران شود و منجر بعجب گردد و در بیانِ آنکہ احوالِ مریدان
باید کہ موجبِ حیا باشد کہ ترغیب بر ترقیات نمایند الحمد للہ رب العالمین والصلوٰۃ علی
سید المرسلین وعلی آلہ واصحابہ الطیبین الطاہرین وعلیہم اجمعین مکتوب شریف کہ
بمصوبِ کسِ خواجہ رحمی ارسال داشتہ بودند وصول یافت موجبِ فرحتِ فراوان گشت و چون
احوالِ مستر شدان و مریدانِ ایشان در آنجا بتفصیل اندراج یافتہ بود فرحت بر فرحت افزود زیرا کہ

وتکثیر اخوان بموجب اکثروا اخوانکم فی الدین امیدواریہاست وکریمہ سنشد عضدک
باخیک نیز موید این معنی است لیکن باید کہ منظور نظر احوال و اعمال خود باشد و ملحوظ سکون و حرکت خود
بود مبادا کہ ترقیات مریدان باعث توقفات پیران گردد و حرارت مسترشدان در کارخانہ مرشدان
برودت اندازد و این معنی زیان و زیان باید بود و احوال و مقامات مریدان را در رنگ شیخ ببیند و
چہ جائے آنکہ بآنہا بفاخرت و مباہات باید کرد کہ مبادا ازین راہ دروازہ عجب کشادہ گردد بلکہ باید کہ بحکم
الحیاء شعبۃ من الایمان ترقیات مریدان باعث شرمندگی و خجالت باشد و حرارت طلب طالبان
موجب غیرت و عبرت بود باید کہ قصور اعمال و متہم داشتن نیات لازم وقت بود و لسان حال و قال
بکلمۂ ہل من مزید مرطوب باشد ہرچند متوقع از او ضاع پسندیدہ شما ہمین قسم معاملات است امالاحظہ
اعدائے دین کہ آمادہ و لعین بود نمودہ بطریق تاکید مبالغہ کردہ آمد ازین راہ مبادا ابرودتے در سرگرمی
توجہ طالبان افتد کہ مقصود جمع کردن این دو دولت است اقتصار بر یکے از صورت خواجہ رحمی و
سید احمد باید کہ در خدمت شما حاضر باشند و توجہ شما بحال ایشان بروجہ اتم مرعی باشد میر عبد اللطیف
ہم اگر توفیق توبہ یافتہ باشد بدو نمایند کہ استقامت پیدا کنند نوشتہ بودند کہ بعضے از طالبان طریقہ قادریہ را
التماس مینمایند باید کہ غیر از طریقہ نقشبندیہ بہیچکس ہیچ طریقہ تعلیم نکنند کہ خلط دو طریقہ نشود اما اگر کلاہ و
شجرہ طلبند و استخارہ راہ دہد مرید بگیرند نصیحت فرمایند والسلام علیکم وعلی سائر اصحابکم
واحبابکم وعلی سائر من اتبع الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وآلہ الصلوۃ والسلام اتمہا
واکملہا۔

مکتوب دویست و سی و نہم (۲۳۹)

بملا احمد برکی صدور یافت در جواب کتابت او کہ نوشتہ بود و استفسارہا نمودہ الحمد للہ رب العالمین
والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین وآلہ واصحابہ الطاہرین وعلیہم اجمعین صحیفہ گرامی کہ از
روئے شفقت و مہربانی مرسل داشتہ بودند بمطالعہ مضامین آن مبتہج و مسرور گردید نوشتہ بودند کہ عرض

احوال بر تقدیر احوال است الخ مخدومنا مقصود از حصولِ احوال گرفتاری محوِ احوال است وچون این گرفتاری حاصل است حصولِ احوال گو نباشد نوشته بودند که در حضور مذکور شده بود که در حق شما تخم ریزی بسیار کردیم الخ مخدومنا الواقع کذلک لکن حصول الثمار متوقف بمرور الدهور والازمان حال الجوع وبعد الممات اشتر ولا تعجل به از مقوله مولانا محمد صالح نوشته بودند چون مولانا مذکور حاضر نبود که مراد او فهمیده شود از آن مقوله متعرض نشده آنا خیر است بخاطر هیچ نرسانند از سوئے ادب که رفته بود نوشته بودند از مخلصان زلات معفو است بخاطر هیچ نرسانند از احوال خود تفتیش نموده بودند لله سبحانه الحمد والمنة که شما از مقبولان ساخته اند قبل من قبل بلا علة نوشته بودند که در شیخ زاده آمده بودند که تلقین ذکر بگیرند الخ مخدومنا استخاره در هر امر مسنون است ومبارک لیکن در کار نیست که بعد از استخاره امرے ظاهر شود در خواب یا در واقعه یا در بیداری که دلالت بر فعل یا ترک نماید بلکه بعد از استخاره رجوع بقلب باید نمود اگر اقبال بآن امر زیاده از پیش است دلالت بر فعل دارد واگر اقبال همان قدر است که سابق داشت ونقصان پیدا نکرده هم منع نیست درین صورت استخاره ها مکرر سازند تا زیادتی اقبال مفهوم شود ونهایت تکرار استخاره ها تا هفت مرتبه است واگر بعد از ادائے استخاره نقصانے در اقبال سابق مفهوم شد دلالت بر منع است درین صورت نیز اگر استخاره ها مکرر سازند گنجائیش دارد بلکه بر هر تقدیر استخاره ها مکرر ساختن اولی واستیناست واحتیاط است در اقدام وعدم اقدام وران امر معنی عبارت رساله مبدأ ومعاد که در بیان جسد مکتسب روح تحریر یافته است پرسیده بودند مخدومنا مباشرت روح مر افعالے را که مناسب افعال اجسام است بواسطه همان جسد مکتسب است ازین قبیل است مدد هائے که از روحانیت اکابر قدس الله تعالی اسرارهم مر که مناسب افعال اجسام است کما هذا الی الاعداء ونصرت الاحباء بوجوه مختلفة واشفاء مشکلے طلب آبان از فقه ظلمه رفته بود حضرت حق سبحانه وتعالی شمارا والمحبت شمارا بلکه بقعه شمارا از شر آن ظلمه محفوظ ساخته است بفراغ خاطر متوجه جناب قدس او باشند تعالی وتقدس وامید است که این خطرا موقوف بتوقیت نسازند ان ربک واسع المغفرة اما اهل آن بقعه را نصیحت

فرمایند کہ تغیر وضع صلاح و خیر اندیشی مسلمانان نکنند قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ اِنَّ اللّٰہَ لَا یُغَیِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتّٰی یُغَیِّرُوْا مَا بِاَنْفُسِہِمْ والسلام

مکتوب دوصد و چہلم (۲۴۰)

بشیخ یوسف برکی صدور یافت دربیان بے نہایتی این راہ و بعضے از فوائد کلمہ طیبہ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی رسالہ کہ متضمن احوال خیر مآل شما بود رسید مطالعہ آن باعث مسرت گشت ع وعشق چنین بو العجبہا باشد ۔ اما باید از احوال گذشتہ مجوّل احوال باید رسید کہ آنجا ہمہ جہالت و نادانیست بعد ازان اگر بمعرفت مشرف سازند زہے دولت بالجملہ ہرچہ در وید و دانش در آید قابل نفی است اگرچہ شہود وحدت در کثرت باشد چہ آن وحدت را در کثرت اصلا گنجایش نیست آنچہ مینماید شبح و مثال آن وجد است نہ او پس مناسب حال شما درین وقت ذکر کلمہ طیبہ لَآ اِلٰہَ اِلَّا اللّٰہُ است و تکرار این کلمہ تا بحدیکہ در وید و دانش ہیچ نگذارد و وحدت را بجہت دولت جہات ببرد و معاملہ را بفنا اندازد تا بجہت و جہل نرود از فنا نصیبی نیست آنچہ شما فنا دانستہ اید مقید بعدم است نہ فنا و چون بعد از وصول بمحل فنا وست در اول قدم درین راہ زدہ باشند وصل کجا و اتصال کرا ع کَیْفَ الْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَہَا ۔ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَہُنَّ خُبُوْتُ ۔ احوال شما درست است امانگذشتن ازان لازم است وَالسَّلَامُ عَلٰی مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّہَا وَاَکْمَلُہَا نسبت دیگر استقامت بشریعت است و تطبیق احوال است باصول شریعت اگر عیاذاً باللہ سبحانہ وقول و فعل خلاف باشریعت پیدا آید خرابی خود در آن باید دانست طریق ارباب استقامت اینست والسلام

مکتوب دوصد و چہل و یکم (۲۴۱)

خواہد۔ بدانکہ این کریمہ آخر سہ حد پارہ السور در آخر ربع سوم ۱۲

بجانبِ مولانا محمد صالح صدور یافت و بیانِ ترقی بعضے یاران بعد الحمد و الصلوٰۃ معلومِ اخوی ارشدی باد کہ احوالِ اینجا و مستوجبِ حمد است یارانِ اینجائے خرم و خوش وقت اند علی الخصوص مولانا محمد صدیق درین ایام بعنایۃ اللہ سبحانہ بولایتِ خاصہ مشرف گشتند و اسمِ جزئی باسم کلی ملحق شدند معذالک نظر بفوق دارند از انجا نصیب وافر حاصل کردہ شاید میل برجوع نمایند واللہ یخص برحمتہ من یشاء گاہ گاہ از احوالِ خود و یارانیکہ داخلِ طریقہ شدہ اند و میشوند مینوشتہ باشند و چند روز در انجا استقامت ورزند والسلام

مکتوب دویست و چہل و دوم

بجانب ملا بدیع الدین صدور یافتہ در جواب بعضے سوالہا کہ نمودہ بودند بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ التحیات معلومِ اخوی اعزی باد کہ در ویش کمال صحیفہ شریفہ رسانید موجبِ فرحت گشت از دیدِ تصور توہم و اشتمالِ نیات و اعمال خود نوشتہ بودند بوضوح انجامید از حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ مزید این دید مسئول است و اتمامِ این اہتمام مطلوب کہ درین راہ این ہر دو دولت ادراکِ امور است نوشتہ بودند و استفسار نمودند کہ اشتغال باسمِ ذات تعالیٰ و تقدس تا کجا است و چہ مقدار حجب ارند او مستِ این اسم مبارک بر طرف میگردند و نہایت نفی و اثبات تا بچہ حد است و ازین کلمہ مستبر کہ چہ گشایش ہا پیش می آیند و چہ مقدار حجب مرتفع میشوند بدانند کہ ذکرِ عبارت از طردِ غفلت است و چون ظاہر را از غفلت چارہ نیست چہ در ابتدا و چہ در انتہا پس ظاہر ہمہ وقت محتاج بذکر گشت غایۃ ما فی الباب در بعضی اوقات ذکرِ اسمِ ذات عز و جل انفع است و در بعضی دیگر از اوقات ذکرِ نفی و اثبات انسب باقی ماند معاملہ باطن در انجا نیز تا زمانِ ارتفاعِ غفلت بالکلیہ از ذکر گفتن چارہ نبود این قدر ہست کہ در ابتدا این دو ذکر متعین است و در توسط و انتہا این دو ذکرِ متعین نیست اگر تلاوتِ قرآن و اداءِ صلوٰۃ نیز طردِ غفلت نمودہ آید ہم گنجایش دارد لیکن تلاوتِ قرآن بحالِ متوسط مناسب است و اداءِ نماز نوافل مناسبِ حالِ منتہی است باید دانست کہ حضورِ حضرتِ ذات تعالیٰ و تقدس کہ بلا احاطۂ اسماء و صفات باشد اگرچہ دائمی بود نزد متوجہان

احدیتِ مجرّدہ داخلِ غفلت است این غفلت را نیز طرد باید نمود و بوراء الورا باید رفت ؎ فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست ۔ درونِ دیدہ اگر نیم موست بسیار است ۔ از قبائل کہ رسیدہ بہند نوشتہ بودند پیش ازین نیز در جواب نوشتہ بود کہ اینہا مبشر اند ہنوز وقتِ ظہورِ اینہا نرسیدہ است منتظر باشند و کار کنند ؎ کَیْفَ اَلْوُصُوْلُ اِلٰی سُعَادَ وَدُوْنَہَا ۔ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُوْنَہُنَّ حُتُوْفُ ۔ وَالسَّلَامُ

تحقیق معنے این بیت عنقریب بحاشیہ مکتوب دویست و چہل و نہم نوشتہ خواہد شد

مکتوب دویست و چہل و سیوم

بجانبِ ملا ایوب محتسب صدور یافت در ترغیب بر طریقہ علیہ نقشبندیہ قَدَّسَ اللّٰہُ اَسْرَارَہُمْ بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات معلوم اخوی اعزی باد کہ چند دفعہ در کتابہائے متعددہ طلب نصائح نموده بودند اما این حقیر نظر بر خرابیہائے خود اندانستہ اقدامے در اجابتِ آن مسئول نمے نمود چون طلبِ مکرر گشت بضرورت چند فقرہ نامربوط نوشتہ آمد استماع نمایند و بدانند کہ آنچہ بریں کس است ولا بد است و بآن مکلف امتثالِ اوامر است و انتہا از نواہی کریمہ ما اٰتٰکُمُ الرَّسُوْلُ فَخُذُوْہُ وَمَا نَہٰکُمْ عَنْہُ فَانْتَہُوْا شیاہا این معنی است و چون مامور باخلاص است اَلَا لِلّٰہِ الدِّیْنُ الْخَالِصُ و آن بے فنا صورت نمے بندد و بے محبت ذاتیہ متصور نمیشود لا جرم سلوکِ طریقِ صوفیہ کہ محصّلِ فنا و محبتِ ذاتیہ است نیز ضروری آمد تا حقیقتِ اخلاص صورت بندد و طرقِ صوفیہ در مراتبِ کمال و تکمیل چونکہ متفاوت افتادہ است پس ہر طریقے کہ ملتزمِ متابعت سنت سنیہ باشد و اوفق باثبانِ احکام شرعیہ ادبر اے اختیار اولیٰ و انسب بود و آن طریق طریقِ اکابرِ نقشبندیہ است قَدَّسَ اللّٰہُ تَعَالٰی اَسْرَارَہُمُ الْعَلِیَّۃَ چہ این بزرگواران درین طریق التزامِ سنت نمودہ اند و اجتناب از بدعت فرمودہ مہما امکن عمل برخصت تجویز نمیکنند اگرچہ بظاہر در باطن نافع یابند عمل بعزیمت از دست نمیدہند اگرچہ بصورت در سیرت متضرر دانند احوالِ مواجید را تابعِ احکام شرعیہ ساختہ اند و اذواق و معارف را خادمِ علوم دینیہ انستہ جواہر نفیس شریعت را در رنگِ طفلان بجنبش و وجد و حال عرض نمیکنند و بترجماتِ صوفیہ مغرور و مفتون نمیگردند از نقص بفضل نمیگرایند و از فتوحات نہ بفتوحات

کمیۃ التفات نمی نمایند ازینجاست کہ حال ایشان بر دوام است و وقت ایشان بر استمرار نقوش ماسوا از باطن ایشان بر نہجے متلاشی میگردد کہ اگر نزاع رسال تکلف در احضار ماسوا نمایند میسر نشود و آن تجلی ذاتی کہ دیگران را کالبرق است این بزرگواران را دائمی است حضور یکہ غیبت در قفائے آن باشد نزد این عزیزان از حیز اعتبار ساقط است رِجَالٌ لَّا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَّلَا بَيْعٌ عَن ذِكْرِ اللّٰهِ بیان حال شانست مع ذلک طریق ایشان اقرب طرق است والبتہ موصل است و نہایت دیگران در بدایت این بزرگواران مندرج و نسبت ایشان کہ بحضرت صدیق منسوب است رضی اللہ تعالیٰ عنہ فوق ہمہ نسبتہائے مشائخ است اما فہم ہر کس بمذاق این اکابر نرسد نزدیک است کہ قاصران این طریقہ علیہ نیز از بعضے کمالات ایشان انکار نمایند قاصر گر کند این طائفہ را طعن قصور حاش للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را شاعر عرب فرمایدہ اُولٰئِكَ آبَائِي فَجِئْنِي بِمِثْلِهِمْ إِذَا جَمَعَتْنَا يَا جَرِيرُ الْمَجَامِعُ حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ خواجگان این سلسلہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بہر زمان تصور قاصے نسبت ندارند کار زمانہ ایشان بلندست حیف باشد شرح او اندر جہان ہجور از عشق باید در نہان لیک گفتم وصف او تا رہ برند پیش زان کز فوت آن حسرت خورند اگر وافر در بیان خصائص و کمالات این برگزیدگان ثبت نمودہ آید حکم قطر و باشد از دریا بے نہایت ع وادیم تراز گنج مقصود نشان والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

مکتوب دویست و چہل و چہارم (۲۴۴)

بملا محمد صالح کولابی صدور یافتہ در جواب کتابتیکہ نوشتہ بودند در بیان خرابی احوال خود مکتوب شریف اخوی ارشدی خواجہ محمد صالح وصول یافت از خرابی احوال خود نوشتہ بودند امیدست کہ ازان ہم خراب تر گردند نہایت این خرابی در مکتوبے کہ باسم فرزندی ارشدی کہ درین ایام نوشتہ است اندراج

سکت بالفتح وسکون کاف تائی مثلثه ورنگ کردن وانظار نمودن بالضم وبالکسر مثلهٔ رنگ ۱۲ غ

یافته است انجا معلوم خواهند فرمود اگر میدانند که بودن شما آنجا چند روز سبب جمعیت یاران است اگر صلاح دانند چند روز دیگر هم سکث نمایند فقیر نیز درین نزدیکی ارادهٔ سفر حضرت دهلی دارد که استخاره و توجهات بواعث آن سفر اند و این مقام را بفرزندی ارشدی عنایت فرموده اند و داخل ولایت ایشان ساخته اند فقیر اینجا و رنگ مسافران در ولایت ایشان نشسته است و یاران نیکه داخل طریقه علیه شده اند علی الخصوص میر سید مفید و مولانا شکرالله و میر سید نظام بدعوات فراوان مخصوص اند فرزندی خواجه محمد صادق و سائر برادران شما را و جمیع یاران را دعا می رسانند ۱۲

مکتوب دویست و چهل و پنجم (۲۴۵)

بسم الله الرحمن الرحیم

ای سید امیا صدور یافت در جواب استفسار اکه نموده بود بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات مینماید که مکتوب شریف که بمصحوب قاصد ارسال داشته بودند رسید موجب فرحت گشت نوشته بودند که ذکر نفی واثبات تا بهشت دیک عدد رسانیده است امداد همت نمیشود و غیبت هم گاه گاه رو میدهد محبت آنرا در ذکر گفتن ظاهر اشرطی از شرائط مفقود است که نتیجه بر آن عدد مترتب نگشته بالمشافه انشاء الله تعالی استفسار خواهد نمود دیگر استفسار نموده بودند معنی این قول را نوشته بودند که حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه کار خود را تمام کرده فرمودند که ذکر اللسان لقلقة وذکر القلب وسوسة وذکر السر شرک و ذکر الستر کفر بدانند که چون ذکر نبی از ذاکر و مذکور است هر ذکری که باشد و مقصود فنای ذاکر و ذکر است و مذکور لاجرم ذکر را لقلقه و وسوسه و شرک و کفر فرمودند بهر چه از دوست و اما نی چه کفر آن حرف و چه ایمان ۱۲ بهر چه از راه دور افتی چه زشت آن حرف و چه زیبا ۱۲ اما ذکر را عرض این اسامی پیش از حصول فنا و بقا باید دانست زیرا که بعد از حصول بقا وجود ذاکر و ثبوت ذکر از وی مذموم نیست واگر درین معنی خفائی مانده باشد در حضور استفسار خواهد نمود که حوصلهٔ کتابت تنگ است پس این قول را نسبت بحضرت صدیق نمودن خصوصا بعد از تمامی کار مستحسن نیست استفسار دویم آن بوده

کہ نوشتہ بودند کہ شیخ ابوسعید ابوالخیر طلب دلیل بمقصود از ابوعلی سینا نمودہ بودند او در جواب نوشتہ کہ در رائی
در کفر حقیقی و برائی از اسلام مجازی و شیخ ابوسعید بعین القضاۃ نوشتہ کہ اگر یکہ سال عبادت میکردم
آنچہ ازین کلمہ ابی علی سینا حاصل شد از و نمیشد عین القضاہ نوشتہ کہ اگر میفہمید مثل آن بیچارہ مطعون
و ملامت گرمیشد باید دانست کہ کفر حقیقی عبارت از رفع اثنینیت است بالکل و استتار کثرت است بتمام
کہ مقام فناست و فوق آن کفر حقیقی مقام اسلام حقیقی است کہ موطن بقاست کفر حقیقی نسبت باسلام
حقیقی منقصت تمام دارد از کوتہ نظری ابن سینا است کہ باسلام حقیقی دلالت نمودہ و فی الحقیقت او را
از کفر حقیقی ہم نصیبے نبودہ از روئے علم و تقلید گفتہ و نوشتہ بلکہ او از اسلام مجازی ہم حظ وافر نگرفتہ
و در خرخشہائے فلسفی ماندہ امام غزالی تکفیر او مینماید و الحق کہ اصول فلسفی او منافی اصول اسلام است
و دیگر شیخ ابوسعید از عین القضاۃ بسیار متقدم بودہ است با وجہ نویسد اگر شائبہ از اشتباہ باقی ماندہ
باشد در حضور استفسار خواہند نمود والسلام

مکتوب دویست و چہل و ششم (۲۴۶)

بمیر محمد نعمان صدور یافت در بیان حصول مقام کہ متوقع و مترصد بودہ است در مراتب کمال و تکمیل و
بیان جمعے توفیقی کہ در بعضے اوقات طاری میگردد بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ رب
العلمین والصلوۃ والسلام علی سید المرسلین و آلہ و اصحابہ الطاہرین و علیہم اجمعین
صحائف شریفہ کہ بتواتر و توالی رسید فرحہائے فراوان رسانید قاصدے متوجہ آن حدود نبودہ تا جواب
ہر یک را علیحدہ مینوشت معذور خواہند داشت بعد از وصول مکتوب کہ بمصحوب میر داد ارسال داشتہ بودند
روزے بعد از نماز بامداد در حلقہ یاران نشستہ بود بخواندن یا بخواست تا توجہے بجانب شما پیدا شد و در
صدد رفع بقایائے آثار کہ منظری در آمد گشت و اہتمام در رفع ظلمات و کدورات کہ محسوس میگشت نمود
تا آنکہ ہلال کمال شما بدر کامل گشت و آنچہ در آفتاب ہدایت و دیعت نہادہ بودند ہمہ دران بدر منعکس شد

حتے کہ در جانبِ کمال ہیچ متوقع و منتظرے نماند الا آن یتسع الظرف بعد ذلک و یاخذ بقدر وسعتہ شیئا فشیئا و ازمان طویل صورتِ مثالیہ این معنی را در نظر داشت تا یقینے کہ مصداقِ صدق است حاصل آمد الحمد للہ سبحانہ علی ذلک حصول این دولت تاویل آن واقعہ است کہ شما دیدہ بودید و حصول آنرا مبالغہ و تاکید مسئلہ مینمودید للہ الحمد سبحانہ و المنۃ کہ وام شما بتمام ادا یافت و موعود منجز شد و معہود موفی گشت امید وار است کہ تکمیل باندازۂ این کمال حاصل آید و دشت و صحرا ازان حدود بوجودِ شریف شما منور گردد از بے توفیقی خود نوشتہ بودند ظاہر سبب آن قبضِ مفرط است و چون قبضہائے شما مفرط و طویل الذیل است مسبب آن نیز باندازۂ سبب طویل خواہد بود معذلک خود را بتکلف بر انشیانِ اعمال و ادائے عبادات دارند و متعمل براین معنے باشند و بگیرند درین سال علوم بلند و معارف ارجمند بظہور آمدہ است از انجملہ دو مسودہ را خواندم مولانا محمد امین ہمراہ آوردہ اند یکے در حلِ شرح بعضے از رباعیاتِ حضرتِ خواجہ ماست قدس سرہ کہ در وقتِ قراتِ یارانِ فیروز آبادی نوشتہ شدہ است دران رسالہ علوم توحید آمیز بتقریب آن رباعیات اندراج یافتہ است و تطبیقے داوہ است درمیانِ علما و صوفیہ کہ بوحدت وجود قائلند و برسبیلِ تحریر یافتہ است کہ نزاع و تیقن بلفظ راجع گشتہ و دیم ازان دو مسودہ مکتوبے است کہ باسم فرزندی ارشدی باطناب و لبط تحریر یافتہ است علو درجہ آن علوم وقت مطالعہ خواہند دریافت اگر امرے ازان در اشتباہ ماندہ استفسار نمایند ؛ ؛

مکتوب دویست و چہل و ہفتم (۲۴۷)

بہ عرفان پناہی میرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیان آنکہ دلیل بر وجود حق تعالی و تقدس ہمان وجودِ حق است جل سلطانہ نہ ماسوائے او تعالی و ما یناسب ذلک

عرفت ربی بفسخ العزائم	شناختم پروردگارِ خود را بر گردانیدنِ ارادہائے مستحکم
لا بل عرفت فسخ العزائم بربی	نہ بلکہ شناختم بر گردانیدن ارادہ ہائے مستحکم را بپروردگار خود

جَلَّ وَعَلَا فَإِنَّهُ سُبْحَانَهُ الدَّلِيلُ
عَلَى مَا سِوَاهُ لَا الْعَكْسُ فَإِنَّ
الدَّلِيلَ أَظْهَرُ مِنَ الْمَدْلُولِ وَأَيُّ
شَيْءٍ أَظْهَرُ مِنْهُ سُبْحَانَهُ لِأَنَّ
الْأَشْيَاءَ إِنَّمَا ظَهَرَتْ بِهِ وَمِنْهُ
سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى فَهُوَ الدَّلِيلُ عَلَى
نَفْسِهِ وَعَلَى مَا سِوَاهُ فَلَا حَرَمَ
عَرَفْتُ رَبِّي بِرَبِّي وَعَرَفْتُ
الْأَشْيَاءَ بِهِ تَعَالَى فَالْبُرْهَانُ
هُهُنَا لِمِّي -
وَزَعَمَ الْأَكْثَرُ أَنَّهُ إِنِّي وَالتَّفَاوُتُ
بِتَفَاوُتِ النَّظَرِ وَالِاخْتِلَافُ بِهِ
بِالِاخْتِلَافِ فِي الْمَنْظَرِ بَلِ الْمَجَالُ
لِلِاسْتِدْلَالِ وَالْبُرْهَانِ تَمَّةَ
إِذِ الْخَفَاءُ فِي وُجُودِهِ سُبْحَانَهُ
وَلَا رَيْبَ فِي ظُهُورِهِ تَعَالَى فَهُوَ جَلِيُّ
الْبَدِيهِيَّاتِ وَمَا خَفِيَ ذَلِكَ عَلَى
أَحَدٍ إِلَّا لِمَرَضٍ فِي قَلْبِهِ وَغِشَاوَةٍ
عَلَى بَصَرِهِ وَالْأَشْيَاءُ مَحْسُوسَةٌ بِالْحَوَاسِّ
الظَّاهِرَةِ وَمَعْلُومَةٌ بِالضَّرُورَةِ أَنَّ

جل وعلا زیرا که اوست خدائے پاک دلیل بر غیر خود
نه آنکه غیر او سبحانه دلیل است بر وے عز آسمه
چه میباید که دلیل روشن تر باشد نسبت بمدلول کدام
چیز ظاهر تر است از وے سبحانه زیرا که بتحقیق اشیاء
تمامها بوے واز وے سبحانه و تعالی ظهور یافته
نه از غیر او جل سلطانه پس اوست تعالے
دلیل بر ذاتِ خود و بر غیر خود پس ناچار راست آید
که شناختم پروردگار خود را به پروردگار خود و شناختم
جملهٔ اشیاء را باو سبحانه و تعالی پس اینجا استدلال
بمؤثر است بر اثر و بعلت است بر معلول
و اکثرے گمان برده که بتحقیق این استدلال استدلال
باثر است بر مؤثر و بمعلول بر علت و تفاوت تفاوت
نظر است و فکر و اختلاف باختلافِ محل نظر و فکر
بلکه استدلال و برهان را اندرین جا مجالے نه
زیرا که در وجود او سبحانه بوے هیچ خفائے نیست
و در ظهور او تعالی شکے و تردد ے نه پس او تعالے
ظاهر ترین جمله بدیهیات است و مخفی نماند این بر هیچ
یکے مگر بسبب علت قلبی و غشاوهٔ بصری و حالانکه
اشیاء تمامها محسوس اند بحواسِ ظاهره و معلوم اند بدیهت
یعنی اینکه

وُجُودَهَا مِنْهُ تَعَالٰی وَتَقَدَّسَ وَ	وجودِشان بایجادِ حق است تعالیٰ وتقدّس
فُقْدَانُ هٰذَا الْعِلْمِ لِلْبَعْضِ بِوَاسِطَةِ	وعدم حصول این علم مر بعضے را بسبب
عُرُوْضِ الْمَرَضِ لَا یَضُرُّ فِی الْمَطْلُوْبِ	عروضِ مرض قلبی مخلِ مقصود نیست

وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی سَائِرِ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ

مکتوب دوصد (۲۴۸) وچہل وہشتم

اتمّها واکملها

نیز بعالیجناب میرزا حسام الدین احمد صدور یافت وبیان آنکہ کمّل تابعان انبیاء علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات از جمیع کمالات ایشان نصیب است بطریق تبعیت وبیان آنکہ ہیچ ولی بمرتبہ ہیچ نبی نرسد وتحقیق آنکہ تجلی ذاتی کہ مخصوص بآن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام گفتہ اند بچہ معنی است وما یناسب ذلک الحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ سبحانہ علیہم وعلی اتباعہم وانصارہم واعوانہم وخزنۃ اسرارہم کمّل تابعان انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات بہمہ کمال متابعت وفرط محبت بلکہ بمحض عنایت وموہبت جمیع کمالات انبیاء متبوعۂ خود را جذب مینمایند وبکلیت برنگ ایشان مصبّغ میگردند حتی کہ فرق نمیماند درمیان متبوعان وتابعان الّا بالاصالۃ والتبعیۃ والاولیۃ والاخریۃ مع ذلک ہیچ تابعی اگرچہ از متابعان افضل الرسل باشد بمرتبہ ہیچ نبی اگرچہ ادون انبیا باشد نرسد لہذا حضرت صدیق کہ افضل بشر است بعد از انبیا سر او ہمیشہ زیر قدم پیغمبری باشد کہ او پایان تر جمیع پیغمبران است ازینجاست کہ مبادی تعیّنات جمیع انبیا وارباب ایشان از مقام اصل است ومبادی تعیّنات امتیان از اعالی واسافل وارباب ایشان از مقامات ظلال آن اصل علی تفاوت الدرجات کیف یتصور المساوات بین الاصل والظل قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین انہم لہم المنصورون وان جندنا لہم الغالبون

وآنکه گفته اند که تجلی ذاتِ تعالی وتقدس درمیان انبیا مخصوص بخاتم الرسل است علیه وعلیهم الصلوات والتحیات وکمل تابعانِ آن سرور را ازان تجلی نصیبست انه بآن معنی است که تجلی ذات نصیبِ انبیا نیست وتبعیت نصیبِ کمل است حاشا وکلا من ان یتصور هذا المعنی فان فیه مزیة الاولیاء علی الانبیاء بلکه مخصوص بودن آن تجلی بآن سرور بآن معنی است که دیگران را حصولِ آن تجلی بطفیل وتبعیت اوست علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات انبیا را علیهم الصلوات والتحیات حصولِ آن تجلی بطفیل اوست علیه الصلوة والسلام وکمل اولیا را ایشان را تبعیت او علیه الصلوة والسلام وانبیا برخوانِ این نعمتِ عظمی بجلیسِ طفیلی اویند علیهم الصلوات والتحیات واولیا خادمِ آلش خور او از جلیسِ طفیلی تا خادمِ آلش خور فرق بسیار است این مقام از مزلاتِ اقدام است وتحقیقِ آن ورفعِ شبه ازان این فقیر در مکتوبات ورسائل خود وجوهِ خوبی ذکر کرده والحق ما حققت فی هذه المسودة بفضل الله سبحانه وکرمه تعالی معلوم شریف بوده باشد که هرچند جمیع انبیا را علیهم الصلوات والتسلیمات بطفیلِ آن سرور علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات ازان تجلی نصیبِ وافر است اما معلوم میشود که این ولایتِ خاصه در اولیاءِ امتانِ ایشان سرایت نکرده است واین تجلی نصیبِ فراگرفته اند چه هرگاه در اصول اینها این دولت طفیلی وانعکاسی باشد بفروع بطریقِ عکس العکس چه رسد مصداقِ این معنی کشفِ صریح است وبه استدلالِ عقلی وآنچه سابقا مذکور شده که کمل تابعان بتمام کمالاتِ متبوعان را جذب مینمایند مراد ازان کمالاتِ اصلیه متبوعان است نه مطلقا تا نقص پیدا نشود بلکه ایشان از ولایتِ مخصوصهٔ هر کدام انبیا را خود به تبعیت بهره گرفته اند درمیانِ امتانِ همین امت به تبعیت باین تجلی مخصوص اند وباین دولتِ عظمی مشرف لهذا خیر الامم گشته وعلماءِ اینها در رنگِ انبیاءِ بنی اسرائیل شده ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم خواست که از فضائلِ وخصائصِ این ولایتِ خاصه شمه بنویسد تنگی وقت مساعدت نکرد وکاغذ کوتهی آورد وبعنایت الله سبحانه علوم ومعارف در رنگ باران نیسان میریزند وبر عجائب وغرائبِ اسرار اطلاع می بخشند محرمان این راز

بخاطر میرسد ۱۲ ۔ یعنی ولایت محمدی علی صاحبها الصلوة والسلام ۱۲

مراد مخدوم زادگان کبار ماند بشیخ خواجہ محمد صادق و خواجہ محمد سعید و خواجہ محمد معصوم قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ۱۲

فرزندان گرامی اند علی قدر الاستعداد یاران دیگر چند روز در حضور اند و چند روز دیگر در غیبت ازینجا
گفتہ اند کہ ہر چند ولی ولی باشد اما بمرتبہ صحابی نرسد شوق دریافت ملازمت فوق الحد است صحیفہ گرامی
کہ نامزد این حقیر فرمودہ بودند بورود آن مشرف گشت و دید مضمون اعمال از اجل نعم است اما توسط اهول در
جمیع امور محمود است افراط و رنگ تفریط از حد اعتدال بیرون است والسلام علیکم وعلی سائر
من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات

مکتوب دوصد و چهل و نهم ۲۴۹

در بیان فضائل متابعة سید الاولین والآخرین و کمالات مترتبه بر آن و مراتب مخصوصه آن
بمیرزا داراب صدر یافت الحمد لله وسلام علی عباده الذین اصطفی نجات اخروی و فلاح دنیوی
منوط بمتابعت سید الاولین والآخرین است علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات واکملها لہذا بمتابعة
او بمقام محبوبیت حق جل سلطانه میرسند و بمتابعة او تجلی ذات تعالی وتقدس مشرف میگردند و بمتابعة او
بمرتبه عبدیت که فوق جمیع مراتب کمالست و بعد از حصول مقام محبوبیت است سرفراز میسازند و متابعان
کامل او را مثل انبیائے بنی اسرائیل میفرمایند و پیغمبران اولوالعزم از روئے متابعة او مینمایند و لو کان
موسی حیا فی زمنه ما وسعه الا اتباعه قصه نزول روح الله و متابعتیه حبیب الله معلومه
مشهوده و امت او بواسطه متابعة او خیر الامم گشته است و اکثر اهل جنت شده فردا بدولت متابعة
ایشان پیش او جمیع امم به بهشت خواهند درآمد و تنعمات خواهند فرمود اولئک اولئک اتم لذا وکذا
تعلیک بمتابعته والتزام سنته واتیان شریعته علیه وعلی جمیع اخوانه من الصلوات
افضلها ومن التسلیمات اکملها ثانیا سفارش شیخ اسمٰعیل مینماید که از آشنایان معارف آگاهی
حاجی عبد الحق است والسلام

مکتوب دوصد و پنجاهم ۲۵۰

فرزند افضل محمد بن عبد الاحد

بملا احمد برکی صدور یافت وحلِ بعضے استفسار ہا کہ نمودہ بود بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوۃِ وَتَبْلِیْغِ التَّحِیَّاتِ میرساند کہ احوال واوضاع فقرا ایں حدود مستوجبِ حمد است و الْمَسْئُوْلُ مِنَ اللّٰہِ سُبْحَانَہٗ عَافِیَتَکُمْ وصحیفہ شریفہ وصول یافت نوشتہ بودند کہ زوقے وفرحے کہ اول داشت حالا درخود نمییابد واین را تنزّلِ خود میداند معلوم اخوی باد کہ حالۃِ اولی در رنگِ حالت اہلِ وجد وسماع بودہ است کہ جسد را در ایجادِ خلل تمام بودہ وحالتیکہ الحال میسّر شدہ است جسد را ایجا قلیل النصیب است بقلب ورُوح تعلق بیشتر دارد وبیانِ این معاملہ تفصیلے میطلبد بالجملہ حالت ثانیہ فوقِ حالتِ اولی است بمراتب وعدمِ وجدانِ ذوق وفقدانِ فرحِ فوقِ فوقِ وجدانِ ذوق وفرح ا چہ نسبت ہر چند بجہالت بکشد وبحیرت انجامد واجد در تردد واصیل است وبحصول مطلوب نزدیک تر زیرا کہ دران مولمِ جز عجز وجہل را گنجایش نیست جہل را بتعبیر بمعرفت میکنند وعجز را ادراک می نامند نوشتہ بودند کہ آن نسبت را تاثیرے کہ در اول بودہ است حالا نمانده بلے تاثیر جسدی نماندہ اما تاثیر روحی بیشتر پیدا کردہ ہر چند ہر کس آنرا درک نکند چہ توان کرد مدتِ صحبتِ شما باین فقیر بسیار کم بودہ است وعلوم ومعارف خاصہ کم مذکور شدہ مگر آنکہ حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ وَتَعَالٰی خواستہ باشد کہ صحبت مثنی شود وچند روز بہم باشیم وایضاً استفسار نمودہ بودند کہ آیا باوجود زنا وحدا حلہ درین زمانہ مکہ رفتن فرض است یا نہ مختار روایاتِ فقہ درین باب اختلاف بسیار دارند ومختار درین مسئلہ فتوی فقیہ ابو اللیث است کہ گفتہ اگر غالب بر ظن لص وعدم ہلاک است در راہ پس فرضیتش ثابت است والّا لیکن این شرط شرطِ وجوبِ ادا است نہ شرطِ نفسِ وجوب کما ہو المحقق پس وصیت بحج درین صورت واجب باشد چون وقت مساعدت نکرد جواب استفسار ہا دیگر شما را بر کتابتِ دیگر موقوف داشتہ والسلام

المکتوب (۲۵۱) دویست وپنجاہ ویکم

بملا نا محمد اشرف صدور یافت وبیانِ فضائلِ خلفاءِ راشدین وفضلِ حضرات شیخین وبعضی از خصائص

حضرتِ امیرؓ و در بیانِ تعظیم و توقیرِ اصحابِ کرام علیہم الرضوان و در بیانِ محامل صحیحہ از برائے متشابہاتِ و شاجراتِ
ایشان و ما یتعلق بذالک بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغِ الدعوات معلوم اخوی ارشدی خواجہ محمد اشرف
با و بعضے از علوم غریبہ اسرارِ عجیبہ و مواہبِ لطیفہ و معارفِ شریفہ کہ اکثرِ آنہا تعلق بفضائل و کمالاتِ حضراتِ
شیخین و ذی النورین و حیدرِ کرار رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین داشتہ بحسبِ فہمِ قاصرِ خود مینویسد بگوشِ
ہوش استماع فرمایند کہ حضرتِ صدیق و حضرتِ فاروق رضی اللہ تعالیٰ عنہما باوجودِ حصولِ کمالاتِ محمدی
و وصول بدرجاتِ ولایتِ مصطفوی علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام در میانِ انبیاء بالتقدم در طرفِ
ولایت مناسبت بحضرتِ ابراہیم صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہ دارند و در طرفِ محمدیت
کہ مناسبِ مقامِ نبوت است مناسبت بحضرتِ موسیٰ دارند صلوات اللہ سبحانہ و تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا
و علیہ و حضرتِ ذی النورین در ہر دو طرف مناسبت بحضرتِ نوح دارند صلوات اللہ سبحانہ و تعالیٰ
و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہ و حضرتِ امیر در ہر دو طرف مناسبت بحضرتِ عیسیٰ دارند صلوات اللہ سبحانہ
و تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہ و چون حضرتِ عیسیٰ روح اللہ است و کلمۃ اللہ لاجرم طرفِ ولایت
در ایشان غالب است از جانبِ نبوت و در حضرتِ امیر نیز بواسطۂ آن مناسبت طرفِ ولایت غالب است
و مبادی تعینات خلفاءِ اربع صفۃ العلم است علی اختلافٍ فیہا اجمالاً و تفصیلاً و آن صفت
باعتبارِ اجمالِ رب محمد است و باعتبارِ تفصیلِ رب حضرتِ خلیل و باعتبارِ حیثیتِ اجمالِ تفصیلِ رب حضرتِ
نوح است چنانکہ رب حضرتِ موسیٰ صفۃ الکلام است و رب حضرتِ عیسیٰ صفۃ القدرت و رب حضرتِ
آدم صفت التکوین بر سرِ اصل سخن رویم حضرتِ صدیق و حضرتِ فاروق حامل بارِ نبوت محمدی اند
علی اختلافِ المراتب و حضرتِ امیر بواسطۂ مناسبتِ حضرتِ عیسیٰ و غلبہ جانبِ ولایت حامل بارِ
ولایتِ محمدی اند و حضرتِ ذی النورین باعتبارِ حیثیتِ حمل بار ہر دو طرف فرمودہ اند و تواند بود کہ باین
اعتبار نیز ایشان را ذو النورین گویند و چون حضراتِ شیخین حمل بارِ نبوت فرمودہ اند مناسبت بحضرتِ موسیٰ
بیشتر دارند پس مقامِ دعوت کہ ناشی از مرتبۂ نبوت است در میانِ سائرِ انبیا بعد از پیغمبر با در ایشان اتم و اکمل

وکتاب ایشان بعد از قرآن مجید بہترین کتب منزلہ لہذا امت ایشان در امم ماتقدم بیشتر در بہشت
خواہند رفت ہر چند شریعت حضرت ابراہیم وملت او از جمیع شرائع وملل افضل واکمل است از نجا است
کہ پیغمبر افضل الرسل امر بمتابعت ملت او فرمودہ کریمہ ثُمَّ اَوْحَيْنَا اِلَيْكَ اَنِ اتَّبِعْ مِلَّةَ اِبْرَاهِيْمَ
حَنِيْفًا شاہد این معنی است وحضرت مہدی موعود کہ رب او نیز صفت العلم ہست در رنگ حضرت امیر
مناسبت بحضرت عیسیٰ دارند گویا یک قدم حضرت عیسیٰ بر سر حضرت امیر ست وقدم دیگر بر سر حضرت مہدی
بدانند کہ ولایت موسوی جانب یمین ولایت محمدی واقع شدہ است وولایت عیسوی جانب یسار
آن ولایت وچون حضرت امیر حامل بار ولایت محمدی بودہ اند اکثر سلاسل اولیا بایشان منتسب گشت
وکمالات حضرت امیر بیش از کمالات حضرات شیخین اند اکثر اولیا بر عزلت کہ بکمالات ولایت مخصوص اند ظاہر
شد اگر نہ اجماع اہلسنت بر افضلیت شیخین بودے کشف اکثر اولیا دعزلت بافضلیت حضرت امیر حکم کردے
زیرا کہ کمالات حضرات شیخین شبیہ بکمالات انبیا ست عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ دست ارباب
ولایت از دامان آن کمالات کوتاہ است وکشف ارباب کشوف بواسطہ علو درجات آنہا در راہ
کمالات ولایت وجنب آن کمالات کالمطروح فی الطریق اند کمالات ولایت زینہا انداز برائے
عروج بر کمالات نبوت پس مقدمات را از مقاصد چہ خبر بود ومبادی را از مطالب چہ شعور امروز این سخن
بواسطہ بعد عہد نبوت بر اکثرے گران است واز قبول دور لیکن چہ توان کرد در پس آئینہ طوطی
صفتم ساختہ اند ہر چہ استاد ازل گفت ہمان میگویم اَمَّا الْحَمْدُ لِلّٰهِ سُبْحَانَهٗ وَالْمِنَّةُ کہ ما در این گفتگو
بعلماء اہل سنت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم موافقم در اجماع ایشان متفق استدلال ایشان را بر من کشفی
ساختہ اند وجمالی را تفصیلی این فقیر را از زمانے کہ بکمالات مقام نبوت بمتابعت پیغمبر خود نرسانیدند
واز ان کمالات بہرہ تمام ندادند بفضائل شیخین بطریق کشف اطلاع نہ بخشیدند وغیر از تقلید راہے ننمودند
اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِيْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا اَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ
رَبِّنَا بِالْحَقِّ روزے شخصے نقل کرد کہ نوشتہ اند کہ نام حضرت امیر بر در بہشت ثبت کردہ اند بخاطر رسید

وہو سورۃ الاعراف وہامدہ ولہا نا یعنی سپاس ست مر خدا را کہ راہ نمود ما را باین ونہ بودیم کہ راہ یابیم اگر نہ راہ نمود ما را ایزد پرستی کہ آمدند فرستادگان پروردگار ما براستی ۱۲

کہ حضرات شیخین را از خصائص آن موطن چہ باشد بعد از توجہ تمام ظاہر شد کہ دخول این امت در بہشت باستصواب و تجویز این دو اکابر خواہد بود گویا حضرت صدیق بر در بہشت ایستادہ اند و تجویز دخول مردم میفرمایند و حضرت فاروق دست گرفتہ بدرون مے برند و مشہود میگردد کہ گویا تمام بہشت بنور حضرت صدیق مملو است و در نظر این حقیر حضرات شیخین در میان جمیع صحابہ شان علیحدہ است و درجہ منفردہ گویا ہیچ احدے مشارکت ندارند حضرت صدیق با حضرت پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات گویا ہمخانہ است اگر نقاوت است بعلو و سفل است و حضرت فاروق بطفیل حضرت صدیق نیز باین دولت مشرف اند و سائر صحابہ کرام بآنسرور علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات نسبت ہمسرائی دارند باہم شہری باولیاء امت خود چہ رسد این بس کہ رسد زدور بانگ جرسم ۔ پس اینہا از کمالات شیخین چہ دریابند این ہر دو بزرگوار از بزرگی و کلانی در انبیاء معدود اند و بہ فضائل انبیا متخلق قال النبی صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم لو کان بعدی نبی لکان عمر آمام غزالی نوشتہ کہ در ایام عزا حضرت فاروق عبد اللہ بن عمر بحضور صحابہ گفت مات تسعۃ اعشار العلم چون از بعضے در فہم این معنی توقف دید گفت مراد من علم باللہ است نہ علم حیض و نفاس از حضرت صدیق چہ گوید کہ جمیع حسنات حضرت عمر یک حسنہ اوست چنانچہ بخبر صادق ازان خبر دادہ و محسوس میگردد و انحطاطی کہ حضرت فاروق را از حضرت صدیق است زیادہ ازان انحطاط است کہ حضرت صدیق را از حضرت پیغمبر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوات والتسلیمات پس قیاس کن کہ انحطاط دیگران از حضرت صدیق چہ قدر خواہد بود و شیخین بعد از موت نیز از حضرت پیغمبر جدا نشدند و حشر نیز در میان ایشان خواہد بود چنانچہ فرمودہ پس افضلیت بواسطہ اقربیت ایشان را بدین حقیر قلیل البضاعت از کمالات ایشان چہ گوید و ازینجا ایشان چہ بیان نماید فتبہ را چہ یارا کہ سخن از آفتاب گوید و قطرہ را چہ مجال کہ حدیث بحر عمان بر زبان آرد اولیاء کہ برائے دعوت خلق مرجوع اند و از ہر دو طرف ولایت دو حصہ بہرہ تام دارند و علماء مجتہدین از تابعین و تبع تابعین بنور کشف صحیح و فراست صادقہ و اخبار متابعہ فی الجملہ کمالات شیخین را دریافتہ اند

شمائل

وشمہ از فضائل ایشان شناختہ ناچار حکم بافضلیت شان نمودہ اند و برین معنی اجماع فرمودہ اند و
کشفے کہ برخلاف این اجماع ظاہر شدہ بر عدم صحت حمل نمودہ اعتبار نکردہ اند کیف وقد صح فی الصحیح
الاول افضلیتہما بما روی البخاری عن ابن عمر رضی اللہ تعالی عنہما قال کنا فی زمن النبی صلی
اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم لا نعدل بابی بکر احدا ثم عمر ثم عثمان ثم نترک اصحاب النبی صلی اللہ تعالی
علیہ وآلہ وسلم لا نفاضل بینہم وفی روایۃ لابی داود قال کنا نقول ورسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وآلہ وسلم حی
افضل امۃ النبی صلی اللہ تعالی علیہ وسلم بعدہ ابو بکر ثم عمر ثم عثمان رضی اللہ تعالی عنہم وآنکہ گفتہ آلی کہ یہ
افضل من النبوۃ از ارباب سکر است واز اولیاء غیر مرجوع کہ نصیب وافر از کمالات مقام نبوت
ندارد بنظر شما در آمدہ باشد کہ فقیر در بعضی از رسائل خود تحقیق نمودہ است کہ نبوت افضل از ولایت
است اگرچہ ولایت آن نبی باشد وحق ہمین است وآنکہ برخلاف آن گفتہ از جہالت کمالات مقام نبوت
است چنانچہ بالا گذشت ومعلوم است کہ سلسلہ علیہ نقشبندیہ در میان سائر سلاسل اولیا منسوب بحضرت
صدیق است پس نسبت صحو در ایشان غالب باشد ودعوت ایشان اتم بود وکمالات حضرت صدیق
بر ایشان بیشتر ظاہر شود وناچار نسبت ایشان فوق جمیع نسبتہائے سائر سلاسل باشد پس دیگران بکمالات
ایشان چہ پے برند واز حقیقت معاملہ ایشان چہ دریابند میگوئیم کہ جمیع مشائخ نقشبندیہ در ین معاملہ
متساوی اند کیف بل توجد واحد من الاولی فی علی ہذہ الطبقۃ لا غنو الکرام کہ حضرت
مہدی موعود کہ باکملیت ولایت معہود است نیز برین نسبت خواہد بود وتتمیم وتکمیل این سلسلہ علیہ خواہد
فرمود پس نسبت جمیع ولایات دون این نسبت علیہ است زیرا کہ سائر ولایات از کمالات مرتبہ نبوت
قلیل النصیب اند واین ولایت بواسطہ انتساب بحضرت صدیق از ان کمالات حظ وافر دارد وکمامر
انتفاع بین تفاوت راہ از کجا است تا بکجا پہ آسے برادر حضرت امیر چونکہ عامل بار ولایت
محمدی اند علی صاحبہا الصلوۃ والسلام والتحیۃ تربیت مقام اقطاب وابدال واوتاد کہ از اولیاء
اند وجانب کمالات ولایت در ایشان غالب است مفوض بامداد واعانت آنحضرت است سر قطب الاقطاب

بامداد واعانت حضرت موسی است کرم اللہ تعالی وجہہ

کہ قطب مدار است زیر قدم او است قطب مدار بحمایت و رعایت او مہم خود را سر انجام مینماید و از عہدہ مدارت برمی آید حضرت خاطمہ و امامین نیز درین مقام با حضرت امیر رضی اللہ تعالیٰ عنہم شریک اند بدانند کہ اصحاب پیغمبر علیہم الصلوٰت والتسلیمات ہمہ بزرگ اند و ہمہ را بہ بزرگی یاد باید کرد و خطیب از انس روایت کند کہ رسول صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم فرمودہ اِنَّ اللّٰہَ اخْتَارَنِیْ وَاخْتَارَ لِیْ اَصْحَابًا وَاخْتَارَ لِیْ مِنْھُمْ اَصْھَارًا وَاَنْصَارًا فَمَنْ حَفِظَنِیْ فِیْھِمْ حَفِظَ اللّٰہُ وَمَنْ اٰذَانِیْ فِیْھِمْ اٰذَاہُ اللّٰہُ وطبرانی از ابن عباس روایت کند کہ رسول فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ مَنْ سَبَّ اَصْحَابِیْ فَعَلَیْہِ لَعْنَۃُ اللّٰہِ وَالْمَلٰٓئِکَۃِ وَالنَّاسِ اَجْمَعِیْنَ وابن عدی از عائشہ روایت کند رضی اللہ تعالیٰ عنہا کہ رسول فرمودہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ اِنَّ شَرَارَ اُمَّتِیْ اَجْرَاُھُمْ عَلٰی اَصْحَابِیْ و منازعات و محاربات کہ درمیان ایشان واقع شدہ است بر محامل نیک صرف باید کرد و از ہوا و تعصب دور باید داشت زیرا کہ آن مخالفات مبنی بر اجتہاد و تاویل بودہ نہ بر ہوا و ہوس چنانکہ جمہور اہلسنت بر آنند اما باید دانست کہ محاربان حضرت امیر کرم اللہ تعالیٰ وجہہ بر خطا بودہ اند و حق بجانب حضرت امیر بودہ لیکن چون این خطا خطاء اجتہادی است از ملامت دور است و از مواخذہ مرفوع چنانکہ شارح مواقف از آمدی نقل میکند کہ واقعات جمل و صفین از روئے اجتہاد بودہ و شیخ ابو شکور سلمی در تمہید تصریح کردہ کہ اہل سنت و جماعت بر آنند کہ معاویہ با جملہ اصحاب کہ ہمراہ او بودند بر خطا بودند و خطائے ایشان خطاء اجتہادی بود و شیخ ابن حجر در صواعق گفتہ کہ منازعت معاویہ با امیر از روئے اجتہاد بودہ و این قول را از معتقدات اہل سنت فرمودہ و آنچہ شارح مواقف گفتہ کہ بسیارے از اصحاب بر آنند کہ آن منازعت از روئے اجتہاد نبودہ مراد از اصحاب کدام گروہ راد اشتہ باشد اہل سنت برخلاف آن حاکم اند چنانکہ گذشت وَکُتُبُ الْقَوْمِ مَشْحُوْنَۃٌ بِالْخَطَاءِ الْاِجْتِہَادِیِّ کَمَا صَرَّحَ بِہِ الْاِمَامُ الْغَزَالِیُّ وَالْقَاضِیْ اَبُوْبَکْرٍ وَغَیْرُھُمَا پس تفسیق و تضلیل و حق محاربان حضرت امیر جائز نباشد قَالَ الْقَاضِیْ فِی الشِّفَا قَالَ مَالِکٌ رضی اللہ تعالیٰ عنہ مَنْ شَتَمَ اَحَدًا مِنْ اَصْحَابِ النَّبِیِّ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم اَبَابَکْرٍ اَوْ عُمَرَ اَوْ عُثْمَانَ اَوْ مُعَاوِیَۃَ اَوْ عَمْرَو بْنَ الْعَاصِ رضی اللہ تعالیٰ عنہم فَاِنْ قَالَ کَانُوْا عَلٰی

ضلال وكفر قتل وان شقة بغيرهذا من مشاءمة الناس لكل نكال شديدا فلا يكون محاربوا
الى هنا نقل القاضي في الشفاء
على كفر كما زعمت الغلاة من الرضة ولا فسقة كما زعم البعض ونسبه شارح المواقف
الى كثير من اصحابه كيف وقد كانت الصديقة والطلحة والزبير وكثير من الاصحاب الكرام
منهم وقد قتل الطلحة والزبير في قتال الجمل قبل خروج معاوية مع ثلثة عشر الفا من القتلى
وتضليلهم وتفسيقهم مما لا يجترء عليه المسلم الا انيكون في قلبه مرض وفي باطنه خبث
وآنچه در عبارات بعضے از صحابه الفاظ جور در حق معاویه رض واقع شده است وگفته كان معاوية اماما جائرا
مراد از جور عدم حقیت خلافت او در زمان خلافت حضرت امیر خواهد بود نه جور یکه باعث فسق وضلالت
است تا با قوال اهل سنت موافق باشد معذلك ارباب استقامت از اتیان الفاظ موهمه خلاف
مقصود واجتناب مینمایند وزیاده بر خطا تجویز نمیکنند کیف یکون جائرا وقد صح انه كان اماما عادلا
في حقوق الله سبحانه وفي حقوق المسلمين كما في المواقف وخدمت مولانا عبد الرحمن الجامی
که خطا منکر گفته است نیز زیاده کرده است بر خطا هر چه زیادت کنند خطا است وآنچه بعد ازان گفته
است که اگر او مستحق لعنت است الخ نیز نامناسب گفته است چه جائے تردید است وچه محل اشتباه
اگر این سخن در باب یزید میگفت گنجایش داشت اما در باره حضرت معاویه گفتن شناعت دارد ودر احادیث
نبوی به اسناد ثقات آمده که حضرت پیغمبر علیه الصلوة والسلام در حق معاویه دعا کرده اند وفرموده اند
اللهم علمه الكتاب والحساب وقه العذاب وجائے دیگر در دعا فرموده اند اللهم اجعله هاديا
ومهديا ودعاء آنحضرت مقبول ظاهرا این سخن از مولانا بر سبیل سهو ونسیان سر زده باشد وایضا
مولانا در همان ابیات تصریح باسم ناکرده گفته است آن صحابی دیگر این عبارت نیز از ناخوشی خبر
میدهد ربنا لا تؤاخذنا ان نسينا او اخطانا وآنچه از امام شعبی در ذم معاویه نقل کرده اند دلکوش
اورا از فسق هم بالا گذرانیده اند به ثبوت نه پیوسته است امام اعظم که از تلامیذ اوست بر تقدیر صدق
آن او احق بود بان نقل وامام مالک که از تابعین است ومعاصر او واعلم علماء مدینه شائع معاویه عمرو بن العلص را

نقل

بقتل حکم کردہ است چنانچہ بالا گذشت اگر او مستحق شتم مے بود چرا حکم بقتل شاتم او میکرد پس معلوم شد کہ
شتم او را از کبائر دانستہ حکم بقتل شاتم او کردہ و ایضاً شتم او را در رنگ شتم ابی بکر و عمر و عثمان ساختہ است
چنانکہ بالا گذشت پس معاویہ مستحق ذم و نکوہش نباشد اے برادر معاویہ تنہا درین معاملہ نیست بلکہ
نصفے از اصحاب کرام کم و بیش درین معاملہ با وے شریک اند پس محاربان امیر اگر کفرہ یا فسقہ باشند
اعتماد از شطر دین میخیزد کہ از راہِ تبلیغ ایشان بما رسیدہ است و تجویز نکند این معنی را مگر زندیقی کہ مقصودش
ابطالِ دین است اے برادر منشا اثارۃ این فتنہ قتل حضرت عثمان است رضی اللہ تعالیٰ عنہ
و طلب قصاص نمودن از قبیلہ او طلحہ و زبیر کہ اول از مدینہ برآمدند بواسطہ تاخیر قصاص برآمدند و حضرت
صدیقہ نیز با ایشان درین امر موافقت نمودہ و جنگ جمل کہ درانجا سیزدہ ہزار آدم بقتل رسیدند و طلحہ
و زبیر کہ از عشرہ مبشرہ اند نیز بقتل رسیدند بواسطہ تاخیر قصاص حضرت عثمان بودہ بعد ازان معاویہ
از شام بیرون آمدہ با ایشان شریک شدہ جنگ صفین نمودند امام غزالی تصریح کردہ کہ آن منازعت
بر امرِ خلافت نبودہ بلکہ در استیفاءِ قصاص در بدءِ خلافتِ حضرتِ امیر بودہ و شیخ ابن حجر نیز این معنی را
از معتقداتِ اہلسنت گفتہ است و شیخ ابو شکور سلمی کہ از اکابر علماء حنفیہ است گفتہ است کہ منازعتِ معاویہ
با امیر در امر خلافت بودہ کہ پیغمبر علیہ علی آلہ الصلوٰت والتسلیمات معاویہ را امر مودہ بود نداذا ملکت
الناس فامرہ فقہ ازانجا معاویہ را طمع در خلافت پیدا شدہ بود اما او مخطی بود درین اجتہاد و امیر
محق زیرا کہ وقتِ خلافت او بعد از زمان خلافت حضرت امیر بودہ و توفیق درمیانِ این دو قول
آنست کہ منشا منازعت نواند بود کہ تاخیر قصاص باشد بعد ازان طمع خلافت نیز پیدا کردہ باشد
بہر تقدیر اجتہاد در محلِ خود واقع شدہ است اگر مخطی است یک درجہ است و محق او دو درجہ است بلکہ قہ وجہ
اے برادر طریق اسلم درین مواطن سکوت از ذکرِ مشاجرات اصحاب پیغمبر است علیہ علیہم الصلوٰۃ والتسلیم
و اعراض از تذکرِ منازعات ایشان پیغمبر فرمودہ علیہ الصلوٰۃ والسلام اِیَّاکُمْ وَمَا شَجَرَ
بَیْنَ اَصْحَابِیْ و نیز فرمودہ علیہ علی آلہ الصلوٰۃ والسلام اِذَا ذُکِرَ اَصْحَابِیْ فَاَمْسِکُوْا و نیز فرمودہ علیہ

ثبت ہذا فی شان مال العرب فی الخبر رواہ الطبرانی عن ابن مسعود وفیہ ایضا عن ابن عدی عن عمر رضی

جلا وعلا

الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اللّٰهَ اللّٰهَ فِیْ اَصْحَابِیْ اللّٰهَ اللّٰهَ فِیْ اَصْحَابِیْ لَا تَتَّخِذُوْهُمْ غَرَضًا یعنی بترسید
از خدائے عزوجل و حق اصحاب من بپرہیزید از خدا جل و علا در حق ایشان ایشان را نشانہ تیر خود
نسازید قال الشافعی وھو منقول عن عمر بن عبد العزیز ایضا تلک دماء طھر اللّٰہ عنھا
ایدینا فلنطھر عنھا السنتنا ازین عبارت مفہوم میشود کہ خطا ایشان را ہم بزبان نباید آورد
و غیر از ذکر خیر ایشان نباید کرد ۔ ہذا ۔ یزید بید ولت از زمرہ فسقہ است توقف در لعنت او
بنا بر اصل مقرر اہلسنت است کہ شخص معین اگرچہ کافر باشد تجویز لعنت نکردہ اند مگر آنکہ بیقین معلوم
کنند کہ ختم او بر کفر بودہ کما فی لھب و امرأتہ نہ آنکہ او شایان لعنت نیست اِنَّ الَّذِیْنَ
یُؤْذُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهٗ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ فِی الدُّنْیَا وَالْاٰخِرَةِ بدانند کہ درین زمان چون اکثر مردم بحث
امامت را پیش داشتہ ہموارہ سخن از خلافت و مخالفت اصحاب کرام علیہم الرضوان نصب عین
ساختہ اند و بتقلید جہلہ ارباب تاریخ و مردہ اہل بدعت اکثر اصحاب کرام را نیک یاد نمیکنند و اموال ما
بجناب ایشان منتسب میسازند بضرورت شمہ از آنچہ معلوم داشت در قید کتابت آوردہ بدوستان مرسل داشت
قال علی علیہ الصلوٰۃ والسلام اذا ظھرت الفتن او قال البدع وسبت اصحابی فلیظھر العالم
علمہ فمن لم یفعل ذلک فعلیہ لعنۃ اللّٰہ والملٰئکۃ والناس اجمعین لا یقبل اللّٰہ منہ صرفا
ولا عدلا اما الحمد للّٰہ سبحانہ والمنۃ کہ سلطان وقت خود را حنفی مذہب میگیرد و از اہل سنت
میداند و الا کار بر مسلمانان بسیار تنگ میشد شکر این نعمت عظمیٰ بجا ما باید آورد و لیس باید کہ مدار اعتقاد
را بر آنچہ معتقد اہلسنت است دارند و سخنان زید و عمرو را در گوش نیارند مدار کار را بر آسمانہائے
دروغ ساختن خود را ضائع کردن است تقلید فرقہ ناجیہ ضروریست تا امید نجات پیدا شود
وبیدونہ خرط القتاد والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدیٰ والتزم
متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام ۔

مکتوب دو صد و پنجاه و دوم (۲۵۲)

بجناب شیخ بدیع الدین صدور یافته در جواب استفسار او که رفته بود وما ینالک الحمد لله وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب مرغوب اخوی ارشدی رسید فرحت فزا و ان رسانید استفسار ها رفته بود معلوم شریف بوده باشد که مبدأ تعین حضرت نوح و حضرت ابراهیم صلوات الله تعالی وتسلیماته سبحانه علی نبینا وعلیهما صفة العلم است چنانکه مبدأ تعین محمدی علیه الصلوة والسلام نیز همان صفة است تفاوت بجهات و اعتبارات است چه آن صفت را وجه بعالم امت دو وجه دیگر بعلوم وجه اولی بوصف ملائم است ووجه ثانیه بکثرت و آن صفت را نیز اجمالست و تفصیل هر یک از اعتبار مبدأ تعین بر نگے نسبت شده است و دیگر معارفیکه تعلق بحمل بار نبوت و ولایت داشته در مکتوبیکه بخواجه محمد اشرف نوشته بتفصیل اندراج یافته است تکرار ننوشته ازانجا طلبند و دیگر خواست که در جواب استفسار فرق میان قطب وغوث وخلیفه نویسد ماذون نگشت بروقت دیگر موقوف دارند والسلام

مکتوب دو صد و پنجاه و سیوم (۲۵۳)

بشیخت مآب شیخ ادریس سامانی صدور یافت در جواب اسئولهٔ او و در بیان بے نهایتی این راه و تفصیل بعضے از مقامات و منازل طریق بسبیل مزید اجمال بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند که احوال واوضاع فقیر این حدود مستوجب حمد است المسئول من الله سبحانه سلامتکم وعافیتکم ودنیا تکم واستقامتکم علی الطریقة المرضیة للمصطفویة علی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة بیان احوال موجب آنست که بلسان مولانا عبد المؤمن حواله نموده بودند واستفسار جواب آن فرموده مولانا بتفصیل همه را وانمود و گفت که فرموده اند که اگر بجانب زمین نظر میکنم زمین را نمی یابم واگر بجانب آسمان نظری اندازم آنرا نیز نمی یابم و همچنین عرش و کرسی و بهشت

وو دوزخ را نیز وجودے نمے یابم و پیش کسے کہ میروم او را نیز وجودے نمے یابم و خود را نیز موجود نمے یابم و وجود حق جل شانہ بے پایان است نہایت او را ہیچکس نیافتہ است و بزرگان نیز تا ہمین جا گفتہ اند و تا اینجا آمدہ از سیر ماندہ شدہ اند و زیادہ بر این معنی اختیار نمودہ اند اگر شما نیز ہمین را کمال میدانید و در ہمین مقام میدید پس ما پیش شما برائے چہ میائیم و تصدیع بکشیم و تصدیع بدہیم و اگر ما را دیگر در رائے این کمال است پس اعلام بخشند تا ما و یارِ دیگر کہ در طلب بسیار دارد اینجا بر سیم چندین سال توقف در آمدن بواسطۂ حصولِ این تردد بودہ مخدوما این احوال و امثال این احوال از تلوینات قلبست مشہود میگردد کہ صاحبِ این احوال از مقاماتِ قلب زیادہ از ربع طے نکردہ است تہ حصہ دیگر از مقاماتِ قلب طے باید کرد تا معاملہ قلب را تمام طے کردہ باشد از گذشت قلب روح ہست و از گذشت روح سر است و از گذشت سر خفی است بعد ازان خفی ہر کدام ازین چہار باقی ماندہ احوال و مواجید علاحدہ دارد ہمہ اجدا اجدا طے باید کرد و بہ کمالاتِ ہر کدام متحلی باید شد از گذشتِ این پنجگانہ عالم امر و طے منازل اصولِ آنہا مرتبۃً بعد مرتبۃٍ و قطع مدارجِ ظلال اسما و صفات کہ اصولِ این اصول است درجۃً بعد درجۃٍ تجلیاتِ اسما و صفات است و ظہورات شیون و اعتبارات از گذشتِ این تجلیات تجلیاتِ ذاتست تعالی و تقدس این زمان معاملہ باطمینان نفس مے افتد و حصولِ رضائے پروردگار جل سلطانہ میسر مے آید کما لا ینبغی کہ دین موطن حاصل میگردد و جنب این کمالات کمالاتِ سابق حکم قطرہ دارد در جنب دریائے محیط بیکران اینجا شرح صدر میسر گردد و باسلام حقیقی مشرف شود و ع کار اینست غیر اینہمہ ہیچ تجلیاتِ اسما و صفات کہ بیش از قطع منازل این پنجگانہ عالم امر با اصولِ اصول متوہم شود ظہوراتِ بعضی از خواصِ عالم امر است کہ نصیبے از بیچونی و بہرہ از لامکانیت دارد نہ تجلیات اسما و صفات سبحانک در این مقام گفتہ است کہ نتی سال روح را بخدائی پرستیدم پس وصول کجا و سیری کرا شعر

كَيْفَ الْوُصُولُ إِلَى سُعَادَ وَدُونَهَا ✦ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُونَهُنَّ خُيُوفُ

چون التفات نمودہ طلبِ کشفِ حقیقت این راہ فرمودہ بودند شمہ ازان بطریق اجمال نوشتہ آمد والسلام علیکم

یعنی چگونہ توان رسید بسیار و حالانکہ در راہ اوست کوہائے بلند و بسیار بسیار ہست کہ نہ شستن از اندیشہ بر آنہا بسیار دشوار و گران ست ۱۲

مکتوب دویصد و پنجاه و چهارم

ملا احمد برکی صدور یافت در جواب بعضے اسولہ کہ پرسیدہ بود الحمد للہ والسلام علی عبادہ الذین اصطفی

نوشتہ بودند کہ بعضے اکابر فرمودہ اند کہ آدمی ہر چہ کند بفرمانِ صاحبِ زمان کند تا نتیجہ بدہد اگرچہ کارہائے

مشروع باشد اگر این سخن صحیح است امید وار فرمان است در کل مشروعات مخدوما سخنِ اکابر صحیح است و شمارا

ماذون حاصل کردہ ماذون ساخت آمادہ اند کہ مراد از نتیجہ نتیجہ معتد بہا است نہ مطلقاً نوشتہ بودند کہ در رسالہ

تحریر یافتہ است کہ حضرت خواجہ احرار قدس سرہ فرمودہ اند کہ قرآن بحقیقت از مرتبہ عین جمع است

یعنی از احدیتِ ذات تعالی وتقدس پس معنے آنچہ در رسالہ مبدأ معاد تحریر یافتہ کہ حقیقتِ کعبہ ربانی

فوقِ حقیقتِ قرآنی است چہ باشد مخدوما مراد از احدیتِ ذات احدیتِ مجردہ نیست کہ ہیچ صفتے و شانے

در انجا ملحوظ نباشد چہ حقیقتِ قرآن ناشی از صفتِ کلام است کہ یکے از صفاتِ ثمانیہ است و حقیقت

کعبہ ناشی از مرتبہ ایست کہ از تلوینات و صفات و شیونات برتر است پس تفوقِ آنرا گنجایش شد

نوشتہ بودند کہ در بعضے از تقاسیر نوشتہ اند کہ اگر کسے گوید کہ من کعبہ را سجدہ میکنم کافر میشود و چہ سجدہ

بطرف کعبہ باید نہ بکعبہ و در جاے دیگر نوشتہ اند کہ در اول اسلام در سجدہ بجانب کعبہ میگفتند مدلول ضمائر

نفس ذات است تعالی وتقدس پس معنی آنچہ در رسالہ مبدأ معاد تحریر یافتہ کہ صورتِ کعبہ ہمچنانکہ مسجود صور اشیاء

حقیقتِ کعبہ نیز مسجود حقائقِ اشیا است چہ باشد مخدوما این از مسامحات عبارات است چنانچہ میگویند آدم

مسجودِ ملائکہ است سجدہ مر خالق را ست جل سلطانہ نہ مخلوق و مصنوعِ او را ہر مخلوقیکہ باشد والسلام

علیکم وعلی اصحابکم واحبابکم علی الخصوص ملا پاینده و شیخ حسن

از حیوۃ وعلم وقدرت وارادت وکلام وسمع وبصر وتکوین المتجلیات ۴۸	مکتوب دویصد و پنجاه و پنجم ۲۵۵	۱ پس ثابت شد کہ حقیقت امر بیچون بلا واسطہ صفات چگونہ مراد گرفتہ شد کہ وصف نفس امر است

ملا محمد طاہر لاہوری صدور یافت در تحریض بر احیاے سنت سنیہ و رفع بدعتِ مرضیہ الحمد للہ والسلام

علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ بمصحوب حافظ بہاؤ الدین ارسالداشتہ بودند رسید فرحت فراوان رسانید چہ نعمتے است کہ محبان ومخلصان بہمگی ہمت خود متوجہ احیائے سنتے از سنن مصطفویہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ باشند وبکلیۃ خود خواہان رفع بدعتی از بدع منکرہ نامرضیہ بوند سنت وبدعت ضد یکدیگر اند وجود یکے مستلزم نفی دیگر لیست پس احیائے سنت موجب اماتت بدعت است وبالعکس پس بدعت را حسنہ گویند یا سیئہ مستلزم رفع سنت است اگر حسن نسبی اعتبار کردہ باشند کہ حسن مطلق آنجا گنجایش ندارد چہ جمیع سنن مرضی حق اند جل سلطانہ وامضاء او آنہا مرضیات شیطان امروز این سخن بواسطہ شیوع بدعت بر اکثر شے گرانست اما فردا معلوم خواہند کرد کہ ما بر ہدایت یا ایشان منقولست کہ حضرت مہدی در زمان سلطنت خود چون ترویج دین نماید واحیائے سنت فرماید عالم مدینہ کہ عادت بعمل بدعت گرفتہ بود واز احسن پنداشتہ ملحق بدین ساختہ از تعجب گوید کہ این مرد رفع دین ما نمودہ واماتت ملت ما فرمودہ حضرت مہدی لمر بشنوند آن عالم فرماید وحسنہ او را سیئہ انگارد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيْمِ والسلام علیکم وعلی سائر من لدیکم نسیان بر فقیر غالب آمدہ است معلوم نشد کہ مکتوب شما را کہ سپردہ بود تا جواب استفسارہا نویسد معذور خواہند داشت میان شیخ احمد فرملی از محبان است چون در جوار شما واقع است التفات وتوجہ در مادہ مشار الیہ مرعی خواہند داشت + +

مکتوب دویصد (۲۵۶) وپنجاہ وششم

بمیان شیخ بدیع الدین صدور یافت در جواب اسئلہ کہ نمودہ بود وپرسیدہ بود کہ معنی قطب وقطب الاقطاب وغوث وخلیفہ چیست وما یتعلق بذلک وپرسیدہ بود از تحقیق حدیث لو وزن ایمان ابی بکر الخ وغیر ذلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی مکتوب شریف کہ بمصحوب درویشی ارسال داشتہ بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیدہ بودند کہ معنی قطب وقطب الاقطاب

وغوث وخلیفہ چیست وہر کدام بچہ خدمت مامور اند واز خدمتِ خود اطلاع دارند یا نہ وبشارتِ قطب الاقطاب
کہ از عالم غیب میرسد اصلے دارد یا اختراع وہم وخیالست باید دانست کہ کمّلِ تابعانِ نبی علیہ وعلیہم الصلوٰۃ
والتسلیمات چون بتبعیت کمالاتِ مقامِ نبوت را تمام کنند بعضی ایشان را بمنصب امامت سرفرازی سازند
وبعضے را بمجرّدِ حصولِ آن کمال اکتفا میفرمایند این ہر دو بزرگ در نفسِ حصولِ آن کمال برابر اند تفاوت
در منصب وعدم منصب است ودر امور یکہ تعلق بآن بمنصب دارند وچون تابعانِ کمّل کمالاتِ ولایت
نبوت را تمام کنند بعضی را بمنصبِ خلافت مشرّف میسازند وبعضے را بمجرّدِ حصول آن کمالات
اکتفا مینمایند چنانکہ بالا گذشت این ہر دو منصب تعلق بکمالاتِ اصلیہ دارند ودر کمالات ظلیہ مناسبِ
منصبِ امامت منصبِ قطب ارشاد است ومناسبِ منصبِ خلافت منصبِ قطب مدار گویا این دو
مقام کہ در تحت اند ظلالِ آن دو مقام اند کہ در فوق اند وغوث نزد شیخ محی الدین العربی ہمان قطب مدار
است نزد او غوثیت منصبِ علیحدہ نیست از منصبِ قطبیت وآنچہ معتقدِ فقیر است آنست کہ غوث غیر
قطب مدار است بلکہ ممدِ ومعاونِ روزگارِ اوست قطبِ مدار در بعضی امور مدد از وے میخواہد ودر
مناصبِ مقامِ ابدال نیز او داخل است وقطب را باعتبار اعوان وانصارِ او قطب الاقطاب نیز
گویند چہ اعوان وانصارِ قطب اقطاب حکمی اند از نجاست کہ صاحبِ فتوحاتِ مکیہ مینویسد مامِنْ
قَرْیَۃٍ مُؤْمِنَۃٍ کَانَتْ اَوْ کَافِرَۃٍ اِلَّا وَفِیْھَا قُطْبٌ بدانند کہ صاحبِ منصب البتہ صاحبِ علم است
وآنکہ کمالِ آن منصب دارد ومنصب ندارد لازم نیست کہ از ارباب علم بود واز خداتِ خود مطلع باشد
وبشارتیکہ از عالم غیب میرسد بشارت حصول کمالات آن مقام است نہ بشارتِ منصبِ آن مقام
کہ منوط بالعلم است وایضاً پرسیدہ بودند کہ مراد از ایمان کہ در حدیث لَوْاُتِنَ اِیْمَانُ اَبِیْ بَکْرٍ مَعَ
اِیْمَانِ اُمَّتِیْ لَرَجَحَ واقع شدہ است چیست وسببِ رجحانِ آن کدام است بدانند کہ رجحانِ ایمان
بواسطہ رجحانِ مومن بہ است وچون متعلقِ ایمانِ حضرتِ صدیق فوقِ متعلقاتِ ایمانِ امت است
ہر آئینہ راجح باشد ومخفی ودر عروجات معاملہ تا بجائے میرسد کہ اگر یک نقطہ بالاتر رود بکمالیکہ بسبب

ترقیات ۱۲ کارِ عارف رتبہ طالب حق جل وعلا ۱۲

عہ جواب ہشتم سوال ہشتم را نیز اشتمال است بجواب سوال ہفتم کہ واردی شود بر قول او قدس سرہ لازم نیست کہ از ارباب علم بود الخ پس ضرور ندکہ این بشارت بشارت

عروجِ آن نقطه حاصل شده است از جمیع کمالاتِ ماتقدم افزون تر بود زیرا که آن نقطه از جمیع آنچه ماتحت اوست افزونتر است و همچنین است حالِ آن نقطه که فوق آن نقطهٔ ماتقدم است چه نقطهٔ ماتقدم بآنچه در تحتِ اوست و حسب نقطه فوق حقیر و نقیر است علی هذا القیاس پس هر که متعلقِ ایمانِ او کمالِ فوق بود هر آئینه راجح خواهد بود از جمیع آنچه ماتحت آن بود از اینجا گفته اند که معاملهٔ عارف بجائے میرسد که در طرفة العین کسب جمیع کمالاتِ ماتقدم مینماید و باندازهٔ تحقیقِ فقیر در یک لمحه تحصیل زیاده از جمیع کمالاتِ ماتقدم میفرماید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ و ایضاً پرسیده بودند که شیخ ابن العربی و تابعانِ ایشان نوشته اند که آنقدر اطفال که بسببِ حضرت موسٰے علٰی نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ کشته شدند استعداداتِ جمیع آن مقتولان بحضرتِ موسٰی منتقل گشت علٰی نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ و حقیقتِ این سخن را بتفصیل نویسند بدانند که این سخن اصیل است زیرا که بتحقیق پیوسته است که چنانچه یک شخص را سببِ حصولِ کمالاتِ جماعه میگردانند همچنان جماعه را نیز سببِ حصولِ کمالاتِ یک شخص میسازند پیر هر چند سببِ حصولِ کمالاتِ مرید است لیکن مریدان نیز اسبابِ کمالاتِ پیرند این معنے را فقیر در ماکولات و مشروبات که اجزائے بدن خود میسازد نیز احساس میکند که هر طعامے و شرابے که تناول میکند سببِ جامعیتِ استعدادِ او میگردد و قابلیتِ دیگر پیدا میکند و در بعضی اوقات که قصدِ ترکِ ماکولاتِ لذیذه مینماید ممنوع میشود بواسطهٔ تحصیلِ این جامعیت و ترکِ آن طعامِ لذیذ ما دون نمیگردد بسببِ حصولِ آن قابلیت و بسا است که استعدادِ یکے بدیگرے انتقال کرده است کلاً او بعضاً و محسوس شده است که آن یکے خالی مانده است و دیگرے جمعیت بهم رسانیده پرسیده بودند که شیخ نجم الدین کبرٰے مریدِ خود را پیشِ عزیزے فرستاده بودند تا بتوسلِ او معلوم کنند که ایشان زیرِ قدمِ کدام پیغمبر اند آن عزیز فرموده که بهودِ تو در چه کار است شیخ ازین عبارت فهمیدند که زیرِ قدمِ حضرت موسٰی اند صَلَوَاتُ اللّٰهِ تَعَالٰى وَتَسْلِيمَاتُهُ عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ و ازین عبارت این معنی چه مفهوم گشت بدانند که بهود بهود را گویند که امتِ حضرتِ موسٰی بودند عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ پرسیده بودند

که در نفحات مینویسد که ولایت جمیع اولیا بعد از مردن سلب میشود مگر چهار کس را بدانند که مراد از ولایت تصرفات و ظهور کرامات داشته باشند نه اصل ولایت که عبارت از قرب الٰہی است جل سلطانہ و نیز مراد از سلب سلب کثرت ظهور کرامات خواهد بود نه سلب اصل آن ظهور با آنکه این سخن کشفی است و در کشف مجال خطا بسیار است تا چه دیده باشد و چه فهمیده طلب ظهور بعضی از کرامات اولیا نموده بودند منتظر باشند سَيَجْعَلُ اللّٰهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا پرسیده بودند که در منشیا پوری مینویسد اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ بالبا تحتیق چیست بهمزه است یا بیا بهمزه است و آنکه بیا نوشته قراری خواهد بود غیر مشهوره نوشته بودند که بعضی عورات طلب مشغولی مینمایند اگر از محارم اند چه مانع است والا در پرده بنشینند و طریقه را اخذ نمایند پرسیده بودند که در هر ماهے از باب حدیث ایام منهی قرار داده اند و حدیثے را در این باب نقل میفرمایند چه باید کرد والد فقیر می میفرمودند که شیخ عبد الله شیخ رحمت الله که از اکابر محدثین بودند و در حرمین ایشان ملقب بشیخین بودند بتقریبے به هندوستان آمده بودند میفرمودند که آن حدیث را که مانی شارح بخاری نقل کرده است اما ضعیف است حدیث صحیح در این باب اَلْاَيَّامُ اَيَّامُ اللّٰهِ وَالْعِبَادُ عِبَادُ اللّٰهِ است و نیز میفرمودند که صحت ایام بولادت رحمت عالمیان عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ زائل گشته است ایام و نحسات نسبت به ایام مائقدم بوده و عمل فقیر نیز بر همین است و هیچ روزے را بر روز دیگر ترجیح نمیدهد تا آنکه ترجیح آنها از شارع معلوم نکند کالْجُمُعَةِ وَرَمَضَانَ وَنَحْوِهِمَا نوشته بودند که معارفے که نکل بازنیوت تعلق دارد مکتوب خواجه محمد اشرف نیافتم تجا یابند که آن مکتوب درین ایام نوشته شده است و نقل آن بشما رسیده مکتوب دور دراز است زیاده از یک جزو خواهد بود - گفته ام که نقل آن را بشما فرستند والسلام

مکتوب (۲۵۷) دویست پنجاه و هفتم

از ... بنام ...

بمیر محمد نعمان صدور یافت در بیان طریق بطریق اجمال بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِيغِ الدَّعَوَاتِ میرساند که مکتوب شریف بصحوب شیخ احمد فرملی ارسال داشته بودند رسید فرحت فراوان رسانید طلب رساله بیان طریق

نمودہ بودند مسوّدہا افتادہ است اگر توفیق یافت بہ بیاض رسانیدہ خواہد فرستاد الحال چند فقرہ
در بیانِ طریق بطریق اجمال مینویسد بگوشِ ہوش استماع فرمایند سیادت پناہ طریقے کہ ما اختیار کردہ ایم
ابتدائے سیر آن از قلب است کہ از عالم امر است وازگذشتِ قلب سیر در مراتب روح است کہ فوقِ اوست و از
گذشتِ روح این معاملہ باسر است کہ فوقِ اوست وھکذا الحال فی الخفی والاخفی بعد از طیِ منازلِ
این لطائف پنجگانہ وبعد از حصول علوم ومعارف کہ تعلّق بہر کدام اینہا علاحدہ علاحدہ دارد وبعد
از تحقّقِ احوال ومواجید کہ بہر یکے ازین پنجگانہ جدا جدا مخصوص است سیر در اصولِ این پنجگانہ است
کہ در عالم کبیر است چہ ہر چہ در عالمِ صغیر است اصلِ آن در عالمِ کبیر است مراد از عالمِ صغیر انسان است واز
عالمِ کبیر عبارت کائنات وشروعِ سیر در اصولِ این پنجگانہ از عرشِ مجید است کہ اصلِ قلب انسانست
وفوقِ آن اصلِ روح انسانی است وفوقِ فوقِ آن اصلِ سرِ انسانی است وفوقِ اصلِ سر اصلِ خفی است
وفوقِ اصلِ خفی اصلِ اخفیٰ است وچون این پنجگانہ عالمِ کبیر را بتفصیل طے کند وبنقطہ آخرِ آن برسد دائرہ
امکان را تمام کردہ باشد وقدم در منزل اول از منازلِ فنا نہادہ بود وبعد ازان اگر ترقی واقع شود سیر
در ظلالِ اسماء وصفاتِ واجبی جلّ سلطانہ خواہد بود واین ظلال کہ البرزخ اند بین الوجوب والامکان و
اصول اند آن پنجگانہ عالمِ کبیر را و سیر درین ظلال نیز بہمان ترتیب خواہد بود کہ در فروعِ آنہا ذکر یافتہ است
واگر بفضل ایزدی جلّ شانہ منازلِ متکثرہ این ظلال را نیز طے کردہ بنقطہ آخرِ آن برسد شروع سیر در اسماء وصفاتِ
واجبی جلّ سلطانہ خواہد بود وتجلیاتِ اسماء وصفات رو خواہد نمود وظہوراتِ شیون واعتبارات جلوہ خواہد
فرمود این زمان معاملہ پنجگانہ عالمِ امر را تمام کردہ باشد وحقِ اینہا را ادا کردہ بود وبعد ازان اگر بفضل خداوندی
جلّ شانہ ازان مقام نیز ترقی واقع شود معاملہ باطمینان نفس خواہد افتاد وحصولِ مقامِ رضا کہ نہایتِ مقاماتِ
سلوک است میسّر خواہد شد درین موطن شرح صدر حاصل میگردد وبشرفِ اسلامِ حقیقی مشرف می شود وکمالاتیکہ
درین موطن حاصل میشود در جنبِ این کمالات کمالاتیکہ بعالمِ امر متعلق بودہ است حکمِ قطرہ دارد در جنبِ دریاءِ محیط
این ہمہ کمالات کہ ذکر یافتہ است تعلّق باسمِ الظاہر دارد وکمالاتیکہ تعلق باسمِ الباطن دارد دیگر است کہ

باستیثار و تمکن مناسبت دارد و چون کمالاتِ این دو اسمِ مبارک تمامها حاصل شود دو بازوے طیرانِ
پرشیدہ بود ۱۲ از برائے سالک میسّر گردد کہ بقوتِ آن دو بازو طیرانِ او در عالمِ قدس فرماید و ترقیاتِ بے اندازہ نماید
تفصیلِ این مُعامَلہ در بعضی مسوّدات تحریر یافتہ است فرزندی ارشدی مجمعِ آن بجد است دیگر اگر میسّر
شود شما خود را یک مرتبہ این جا رسانند امّا بشرطِ آنکہ آن مقام را خالی نگذارند و آن سررشتہ را بر ہم نزنند
خود تنہا بیایند و از یاران ہر کرا پیش قدم دانند پیشوائے آن جماعہ ساختہ متوجہ این حدود گردند واللہ
سُبحانہ اعلم تا وقتِ دیگر فرصت دہند یا نہ والسّلام

مکتوب دویصد و پنجاہ و ہشتم (۲۵۸)

بہ شریف خان صدور یافت در بیانِ اقربیتِ حق تعالیٰ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
صحیفۂ شریفہ کہ از روئے کرم نامزدِ فقراءِ این حدود ساختہ بودند بورودِ آن مبتہج و مسرور گردید جَزَاکُمُ
اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ خَیْرَ الْجَزَاءِ مخدوما ہر چند اقربیتِ او تعالیٰ بالاز ما بنصِّ قطعی ثابت شدہ است امّا چہ توان
کرد کہ او تعالیٰ از عقول و افہامِ ما و از علوم و ادراکاتِ ما ورا الورا است با آنکہ او انیم کہ این و ہویت سبب
قرب است نہ در جانبِ بُعد کہ او سبحانہ از ہر نزدیکے نزدیکتر است حتی کہ ذاتِ احدیتِ او را سبحانہ نزدیکتر
میبایم از صفاتیکہ ما افعال و آثارِ آن صفاتیم این ہمہ معرفت ورائی طورِ نظرِ عقل است زیرا کہ عقل از خود نزدیکتر
نتواند تصوّر نمود مثالے کہ توضیح این مبحث نماید ہر چند تتبع نمودہ آمد پیدا نشد مستند این معرفۃ نصِّ قطعی
است و کشفِ صحیح مشایخِ طریقت از توحید و اتحاد سخن گفتہ اند و از قرب و معیت بیان فرمودہ اند امّا از اقربیتِ
او تعالیٰ سکوت ورزیدہ اند و بیانِ شافی دران باب نفرمودہ عجائب کاروبار است اقربیتِ او سبحانہ
سببِ ابعدیت ما گشتہ است ھٰذَا اِلٰی اَنْ تَبْلُغَ الْکِتَابُ اَجَلَہٗ فَاَنْہَمْ فَاِنَّ کَلَامَنَا اِشَارَۃٌ
وَبِشَارَۃٌ وَالسَّلَامُ عَلَیْکُمْ وَعَلٰی کُلِّ مَنِ اتَّبَعَ الْہُدٰی وَالْتَزَمَ مُتَابَعَۃَ الْمُصْطَفٰی عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ
الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّہَا وَاَکْمَلُہَا ۞

دوصد

مکتوب (۲۵۹) دویست و پنجاه و نهم

بمخدومزادگی خواجه محمد سعید که جامعِ علومِ عقلیه و نقلیه اند و صاحب نسبتِ علیه صدور یافته و بیانِ فوائدِ
ارسالِ رسل و عدمِ استقلالِ عقل در معرفتِ واجب الوجود تعالیٰ و تقدس و حکمِ خاص که در مادهٔ شاهتِ جبل
و مشرکانِ زمانِ فترةِ رسل و اطفالِ مشرکان دارِ حرب بیان فرموده اند و در بیانِ تحقیقِ بعثتِ انبیاء در
زمینِ هند از اهلِ هند در اممِ سابقه و ما ینا سبِ ذلک

الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا
ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق شکرِ نعمتِ ارسالِ رسل علیهم الصلوٰة والتسلیمات
بکدام زبان بجا آورده شود و بکدام دل اعتقادِ منعمِ آن نموده آید و جوارح کو که باعمالِ حسنه مکافاتِ این نعمتِ
عظمیٰ نماید اگر وجودِ شریفِ این بزرگواران نمی بود ما قاصرفهمان را بوجودِ صانع تعالیٰ و وحدتِ او جل سلطانه
که دلالتے نمودند قدماءِ فلاسفهٔ یونان با وجودِ زیرکیها بوجودِ صانع جل شانه نمی رسیدند و وجودِ کائنات را به دهر
منتسب ساختند و چون روز بروز انوارِ نبوتِ انبیاء علیهم الصلوات والتسلیمات ساطع گشت متأخران
فلاسفه ببرکتِ آن انوار رد مذهبِ قدماءِ خود نموده بوجودِ صانع جل شانه قائل گشتند و اثباتِ وحدتِ
او تعالیٰ نمودند پس عقولِ ما بے تائیدِ انوارِ نبوت ازین کار معزول است و افهامِ ما بے توسطِ وجودِ
انبیا علیهم الصلوات والتحیات ازین عاجز و درمانده

لیت شعری ماذا ارادَ اصحابُنا المائتیة من
استقلالِ العقلِ فی بعضِ الامورِ کاثباتِ وجودِ الصانعِ تعالیٰ ووحدتِه سبحانه فکلموا الشاهق
الجبلِ العابدِ الصنمَ بهما وان لم تبلغه دعوةُ الرسولِ وحکموا بترکِ النظرِ فیهما بکفرهما وخلودِه
فی النارِ ونحن لا نفهمُ الحکمَ بالکفرِ والخلودِ فی النارِ الا بعدَ البلاغِ المبینِ والحجةِ البالغةِ
المتوطةِ بارسالِ الرسلِ نعم العقلُ حجةٌ من حججِ الله تعالیٰ لکنه لیس حجةً بالغةً فی الحجیةِ
لیترتبَ علیه اشدُّ العذابِ سوال اگر شاهقِ جبل که عابدِ صنم است در دوزخ مخلد نباشد و بهشت خواهد
بود و این جائز نیست زیرا که دخولِ بهشت بر مشرکان حرام است و ماوائے ایشان دوزخ است کما قال

اللہ تعالیٰ حاکیاً عن عیسیٰ علیہ الصلوٰۃ والسلام انہ من یشرک باللہ فقد حرم اللہ علیہ الجنۃ ومأواہ النار و واسطہ میان جنت و نار ثابت نہ شدہ است اصحاب اعراف بعد از چند روز بہ بہشت خواہند رفت پس خلود در جنت است یا در نار این سوال بسیار متصعب است آن فرزندی ارشدی میداند کہ تا مدتہا بین فقیر تکرار این سوال میکرد و جواب شافی نمی یافت و آنچہ صاحب فتوحات مکیہ و جل این سوال گفتہ است و بعثت پیغمبرے در روز قیامت از برائے دعوت این قوم ثابت کردہ و باندازہ انکار و قبول ایشان آن دعوت را حکم بدوزخ و بہشت نمودہ نزد این فقیر مستحسن نیست چہ آخرت دار جزاست نہ دار تکلیف تا بعثت پیغمبرے نمودہ آید بعد از مدت مدید عنایت خداوندی جل سلطانہ رہنمونی فرمود و جل این معمار انمود و منکشف ساخت کہ این جماعت نہ در بہشت مخلد خواہند بود و نہ در دوزخ بلکہ بعد از بعث و احیائے اخروی ایشان را در مقام حساب داشتہ باندازہ جریمہ معاتب و معذب خواہند ساخت و استیفائے حقوق نمودہ در رنگ حیوانات غیر مکلف ایشان را نیز معدوم مطلق و لاشئے محض خواہند فرمود پس خلود کرا بود و مخلد کدام باشد این معرفت غریبہ را چون در محضر انبیاء کرام علیہم الصلوات والتسلیمات عرضہ نمودہ شد ہمہ تصدیق آن فرمودند و مقبول داشتند والعلم عند اللہ سبحانہ و تعالیٰ بر این فقیر بسیار گران می آید کہ حکم کنند بآنکہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ با کمال رأفت و رحمت خود بندہ را بمجرد عقل کہ مجال خطا و غلط در وے بسیار است بے آنکہ ابلاغ مبین بتوسط انبیا علیہم الصلوات والتحیات فرماید در آتش مخلد دارد و بہ عذاب ابدی گرفتار سازد چنانچہ گران است حکم کردن او را باوجود شرک بخلود جنت کما یلزم من مذہب الاشعری لعدم القول بالواسطۃ بین الجنۃ والنار فالحق ما ألہمت بہ من اعدامہ بعد استیفاء محاسبتہ یوم الحشر کما مر و ہمین حکم است نزد فقیر در اطفال مشرکان دار الحرب چہ دخول بہشت منوط بایمان است بأصالت یا بتبعیت اگرچہ تبعیت دار الاسلام باشد چنانچہ مر اطفال اہل ذمہ را است و ایمان در حق ایشان مطلق مفقود است پس دخول بہشت ایشان متصور نباشد و دخول دوزخ و خلود در آن مربوط بشرک است بعد ثبوت تکلیف و آن

عہ قولہ غریبہ کہ حاوی معرفت ماتریدیہ و اشعریہ و غیرہم است ۱۲

انیز در حق ایشان مفقود است تعلیمهم حکم انبیاء من الاعلام بعد البعث والنشور للحساب والاستیفاء
الحقوق وہمین حکم است در مشرکان زمان فترۃ رسل کہ دعوت پیغمبرے بایشان نہ رسیدہ است آے فرزند
این فقیر ہرچند ملاحظہ مینماید ونظر را سیر میدہد ہیچ جا نمییابد کہ دعوت پیغمبر ما علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
بآنجا نرسیدہ است بلکہ محسوس میگردد کہ در رنگ آفتاب ہمہ جا نور دعوت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
رسیدہ است حتی کہ در یاجوج وماجوج نیز کہ سد حائل دارند ودر امم سابقہ کہ ملاحظہ میکند کم بقعہ مے یابد کہ در آنجا
بعثت پیغمبرے نشدہ باشد حتے کہ در زمین ہند کہ دور ازین معاملہ مینماید نیز مے یابد کہ از اہل ہند پیغمبران
مبعوث شدہ اند ودعوت بصانع جل سلطانہ فرمودہ اند ودر بعضے از بلاد ہند محسوس میگردد کہ انوار انبیا
علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات در ظلمات شرک در رنگ مشعلہا افروختہ اند واگر خواہد تعیین آن بلاد ہند
تمایدو می بیند کہ پیغمبرے است کہ ہیچکس او را انکار ندیدہ است ودعوت او را قبول نکردہ وپیغمبر بست ودیگرے کہ
یکے کس بوے ایمان آوردہ است او دیگر بیست کہ دو کس بوے گرویدہ اند وبعضے را سہ کس ایمان آوردہ اند زیادہ
از سہ کس در نظر نیامدہ کہ در ہند بہ پیغمبرے ایمان آوردہ باشد تا چہار کس امت یک پیغمبر بوند وآنچہ رؤسائے
کفرۂ ہند از وجود واجب تعالی واز صفات او سبحانہ واز تنزیہات وتقدیسات او تعالی نوشتہ اند
ہمہ مقتبس از انوار مشکوٰۃ نبوت است چہ در ہر یک عصرے در امم سابقہ نبی از انبیا گذشتہ است واز وجود
واجب تعالی واز صفات ثبوتیہ او جل شانہ واز تنزیہات وتقدیسات او سبحانہ وتعالی خبر کردہ واگر
نہ وجود شریف این نزرگواران بودے عقل لنگ وکور این بیدولتان کہ ملوث بظلمات کفر ومعاصی
است کے باین دولت مہتد شدے عقول ناقصہ این بیدولتان فی حد ذاتہا بالوہیت خود حاکم اند
وغیر از خود ہا الہے اثبات نمیکنند چنانکہ فرعون مصر گفتہ ما علمت لکم من الہ غیری ونیز گفتہ لئن
اتخذت الہا غیری لاجعلنک من المسجونین وچون از اخبار انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات معلوم
کردند کہ عالم را صانعے است واجب الوجود تعالی وتقدس بعضے ازین بے دولتان بر قبح ادعاء خود
اطلاع یافتہ بتقلید وتستر اثبات صانع نمودہ اند واورا در خود حال وساری دانستہ اند وباین حیلہ مردم

را بپرستش خود خواندہ اند تعالی اللہ عما یقول الظالمون علوا کبیرا اینجا کوتہ اندیشے سوال نکند کہ اگر
در زمین ہند انبیا مبعوث می شدند ہر آئینہ خبر بعثت ایشان نیز بما میرسید بلکہ آن خبر از جہت تواتر
دواعی متواتر منقول میگشت ولیس کذلک زیرا کہ گوئیم کہ دعوت این پیغمبران مبعوث عام نبود بلکہ
دعوت بعضے مخصوص بیک قوم بودہ و بعضے را دعوت مخصوص بہ یک قریہ و یا بیک بلدہ بودہ تواند
بود کہ حضرت حق سبحانہ و تعالی در قومے یا در قریہ شخصے را باین دولت مشرف ساختہ باشد و آن
شخص آن قوم یا اہل آن قریہ را دعوت بمعرفت صانع جل شانہ کردہ باشد و منع از عبادت غیر او تعالی
نمودہ و آن قوم یا اہل آن قریہ انکار او کردہ باشند و تضلیل و تجہیل او نمودہ و چون انکار و تکذیب ایشان
بنہایت رسیدہ باشد نصرت حق جل و علا آمدہ ایشان را ہلاک کردہ باشد و ہمچنین بعد از مدتے پیغمبر
دیگر بہ قومے یا بہ قریہ مبعوث شدہ باشد و عامل معہم کما عامل الاول بقومہ و فعل بہم ما فعل
باوائلہم و ہلکنا الی ما شاء اللہ تعالی و آثار ہلاکت قرے و بلاد در زمین ہند بسیار است و این قوم
ہر چند ہلاک شدند اما آن کلمہ دعوت در میان اقران آنہا باقی ماندہ و جعلہا کلمۃ باقیۃ فی عقبہم
لعلہم الیہ یرجعون خبر نبوت انبیاء مبعوثہ وقتے بما رسد کہ جمع کثیر بایشان گرویدہ باشند و قوتے پیدا کردہ
یک کس آمد و چند روز دعوت کرد و گذشت و ہیچکس او را قبول نکرد و دیگرے آمد و ہمین کار را کرد و یک
کس او را گرویدہ و دیگرے را دو کس یا سہ کس گرویدند خبر از کجا منتشر شود و کفار ہمہ در مقام انکار بودند و مخالف
دین آباء خود را رد میکردند ما قیل کہ بود و نقل بہ کند دیگر الفاظ رسالت و نبوت و پیغمبری از لغات عرب
و فارس آمدہ بواسطہ ایجاد دعوت پیغمبر ما علیہ و علی آلہ و علی جمیع الانبیاء الصلوات و التسلیمات
و این الفاظ در لغت ہند نبودہ تا انبیاء مبعوثہ ہند را نبی یا رسول یا پیغمبر گویند و باین اسامی ایشان را
یاد کنند و ایضا در جواب آن سوال بطریق معارضہ گوئیم کہ اگر انبیاء در ہند مبعوث نشدہ باشند و ہم بزبان
ایشان بایشان دعوت نکردہ باشند ہر آئینہ حکم انہا حکم شاہق جبل بود و باوجود تمرد و دعوے الوہیت
بدوزخ نہ در آیند و عذاب مخلد ایشان را نشود و ہذا مما لا یرتضیہ العقل السلیم و لا یساعدہ الکشف

الصِّمِّ فَإِنَّا نُشَاهِدُ بَعْضَ مَرَدَتِهِمْ فِي وَسْطِ الْجَحِيمِ ۔ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ أَعْلَمُ بِحَقِيقَةِ الْحَالِ ۔

مکتوب (۲۶) دویست و ششم

بتحقائق آگاہ معارف دستگاہ مظہر فیضِ الٰہی منبع رحمتِ نامتناہی مخدومزادگی میاں شیخ محمد صادق سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافت و بیانِ طریقے کہ حضرتِ ایشان را بآن طریق ممتاز ساختہ اند و متضمن ست آن بیان مربیان ولایت سہ گانہ را کہ ولایتِ صغریٰ است و آن ولایت اولیا است و ولایتِ کبریٰ کہ ولایتِ انبیا است و ولایتِ علیا کہ ولایتِ ملأ اعلےٰ است و مشتمل ست بر بیانِ فضلیتِ نبوت بر ولایت ہر ولایت کہ باشد و بیان لطائفِ عشرۂ انسانی کہ پنج ازان از عالمِ امر ست و پنج دیگر از عالمِ خلق کہ نفس و عناصر اربعہ باشند باکمالاتیکہ مخصوص بہر کدام ازین لطائف است و بیان فضلیتِ عالمِ خلق بر عالمِ امر با بیانِ کمالاتیکہ مخصوص بہ عنصرِ خاک است و بیان علوم و معارفِ غریبہ مناسب ہر مقام ست و امثالِ ذلک بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰى سَيِّدِ الْمُرْسَلِينَ وَعَلٰى اٰلِهِ وَاَصْحَابِهِ الطَّيِّبِينَ الطَّاهِرِينَ بدان اے فرزند اسعدک اللہ تعالیٰ سبحانہ کہ پنجگانہ عالمِ امر قلب و روح و سرِ خفی و اخفی کہ اجزائے عالمِ صغیر انسانی است اصولِ اینہا در عالمِ کبیر ست در رنگِ عناصرِ اربعہ کہ اجزائے انسان است و اصولِ خود در عالمِ کبیر دارند و ظہورِ اصولِ آن پنجگانہ فوق العرش است کہ بلا مکانیت موصوف است ازینجاست کہ عالمِ امر را لامکانی گویند و دائرۂ امکان چہ خلق و چہ کثرت و چہ صغیر و چہ کبیر بہ نہایتِ این اصول تمام شود و امتزاجِ عدم بوجود کہ منشأ امکان است درین مرتبہ منتہی گردد و چون سالکِ شدید المشرب پنجگانہ عالمِ امر را بہ ترتیب طے کردہ سیر در اصولِ اینہا کہ در عالمِ کبیر ست فرماید و بلند فطرتی بمحض فضلِ ایزدی جل شانہ آن ہمہ را بہ ترتیب و تفصیل طے کردہ بہ نقطۂ آخرِ آن برسد ہر آئینہ دائرۂ امکان را بسیر الی اللہ تمام کردہ باشد و اطلاقِ اسم فنا بر خود حاصل کردہ شروع در ولایتِ صغریٰ کہ ولایت

اولیاست نمودہ بود و بعد ازان اگر سیر در ظلالِ اسماءِ وجوبی تعالیٰ و تقدست کہ فی الحقیقت آن ظلال اصولِ این ہیجگانہ عالم کبیر است و شائبۂ عدم آنجا راہ نیافتہ واقع شود و آن ہمہ را بالفضل خداوندی جل سلطانہ بطریقِ سیر فی اللہ طے کردہ بنہایتِ آن برسد دائرۂ ظلال اسماءِ وجوبی را نیز تمام کردہ باشد و وصول بمرتبۂ اسماء و صفاتِ واجبی جل سلطانہ حاصل نمودہ بود نہایتِ عروج ولایت صغریٰ آنجا است در نیموطن شروع در حقیقتِ فنا متحقق میگردد و قدمے در بدایتِ ولایت کبریٰ کہ ولایتِ انبیا است علیہم الصلوٰت والتسلیمات نہادہ می آید باید دانست کہ این دائرۂ ظلِ متضمنِ مبادیِ تعیناتِ خلائق است سوائے انبیاءِ کرام و ملائکۂ عظام علیہم الصلوٰۃ والسلام و ظلِ ہر اسم مبدأِ تعینِ شخصے است از اشخاص حتیٰ کہ مبدأِ تعینِ حضرت صدیق کہ افضل البشر است بعد از انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات نقطۂ فوقِ این دائرہ است و آنکہ گفتہ اند کہ چون سالکے کہ مبدأِ تعینِ او است برسد سیر الی اللہ را تمام کردہ باشد مراد ازان اسم ظلِ اسمِ الٰہی جل شانہ باید داشت و جزئی از جزئیاتِ آن اسم نہ اصل آن اسم و این دائرہ ظل فی الحقیقت تفصیلِ مرتبۂ اسماء و صفات است مثلاً علم صفتے است حقیقی کہ جزئیات دارد و تفصیلِ آن جزئیات ظلالِ آن صفت است کہ باجمال مناسبت دارد و ہر جزئی آن صفت حقیقتِ شخصے است از اشخاص غیر از انبیاءِ کرام و ملائکۂ عظام علیہم الصلوٰۃ والسلام و مبادیِ تعیناتِ انبیا و ملائکہ اصولِ این ظلال است یعنی کلیاتِ این جزئیاتِ مفصلہ مثلاً صفۃ العلم و صفۃ القدرۃ و صفۃ الارادۃ وغیرہا و بسیارے از اشخاص در یک صفت کہ مبدأِ تعین است شرکت دارند باعتباراتِ مختلفہ مثلاً مبدأِ تعینِ خاتم الرسل شان العلم است و ہمان صفۃ العلم باعتبارے مبدأِ تعینِ حضرت ابراہیم است علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰت والتسلیمات و نیز آن صفت باعتبارے مبدأِ تعینِ حضرت نوح است علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰت والتسلیمات و تعینِ این اعتبارات در مکتوبِ خواجہ محمد اشرف مذکور یافتہ است و آنکہ بعضے از مشایخ گفتہ اند کہ حقیقتِ محمدی تعینِ اول است کہ حضرتِ اجمال است و مسمّیٰ است بوحدۃ مراد ایشان آنچہ بریں فقیر ظاہر ساختہ اند واللہ سبحانہ اعلم مرکزِ ہمین دائرۂ ظل است این دائرہ ظل را

تعیّن اول انگاشته اند و مرکزِ او را اجمال دانسته بوحدۃ نامیده اند و تفصیلِ آن مرکز را کہ محیطِ این دائرہ است واحدیّۃ گمان برده اند و مقامِ فوقِ دائرۂ ظلّ را کہ دائرۂ اسما و صفات است ذاتِ بیچون کہ مبرّا است از تعیّن تصور نموده اند چہ صفت را عین ذات گفته اند مزاد ندانسته اند نہ اینچنین است بلکہ گوییم کہ مرکزِ این دائرۂ ظلّ ظلِّ مرکزِ دائرۂ فوق است کہ اصل او ست و مسمّی است بدائرۂ اسما و صفات و شیون و اعتبارات فی الحقیقت حقیقتِ محمدی مرکزِ این دائرہ اصل است کہ اجمالِ اسما و شیونات است و تفصیلِ اسما و صفات درین دائرہ مرتبۂ واحدیت است و اطلاقِ وحدت و واحدیت و مرتبۂ ظلالِ اسما نمودن مبنی بر اشتباہِ ظلّ است باصل و ازین قبیل است اطلاقِ سیر فی اللہ و آن موطن چہ فی الحقیقۃ آن سیر از اصلِ سیر الی اللہ است ہذا ما بعد ازان اگر عروجے در دائرۂ اسما و صفات کہ اصلِ این دائرۂ ظلّ است بطریقِ سیر فی اللہ واقع شود و شروع در کمالاتِ ولایتِ کبرے خواہد بود و این ولایت کبرے مخصوص بانبیاست علیہم الصلوٰت والتسلیمات بالاصالۃ و بتبعیتِ ایشان باصحابِ کرام ایشان نیز این دولت سیدہ نصف سافلِ این دائرہ متضمن اسما و صفاتِ ائمہ است و نصفِ عالی آن مشتمل بر شیون و اعتبارات ذاتیہ نہایتِ عروجِ پنجگانہ عالم تا نہایتِ این دائرہ اسما و شیونات است بعد ازان اگر بمحض فضلِ ایزدی جلّ شانہٗ از مقامِ صفات و شیونات ترقی واقع شود سیر در دائرۂ اصولِ اینہا خواہد بود و از گذشت این دائرۂ اصول دائرۂ اصولِ آن اصول است بعد از طے آن دائرہ قوسے از دائرۂ فوق ظاہر خواہد شد آن را نیز قطع باید نمود و چون از آن دائرۂ فوق غیر از قوسے ظاہر نشد بہمان قوس اقتصار نموده آمد در بنجا سیرے خواہد بود کہ بر آن سیر اطلاع نہ بخشیده اند و این اصول سہ گانہ اسما و صفات کہ مذکور شد مجرد اعتبارات اند در حضرتِ تعالی و تقدس کہ مبادیِ صفات و شیونات گشته حصولِ کمالاتِ این اصول سہ گانہ مخصوص بنفسِ مطمئنہ است و حصول اطمینان مرا در این موطن میسر میگردد و در ہمین مقام شرح صدر حاصل میشود و سالک باسلامِ حقیقی مشرف میگردد و ہمین موطن است کہ مطمئنہ بر تخت صدر جلوس میفرماید و بمقام رضا و ارتقا مینماید این موطن منتہائے ولایتِ کبرے است کہ ولایتِ انبیاست

عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ وچون سیر را تا اینجا رسانید متوجه شد که مگر کار را تمام کرده باشند ندا
در دادند که این همه تفصیل اسم الظاهر بود که یک بازوئے طیران است اسم باطن هنوز باقی است
که بازوئے دویم است از برائے طیرانِ عالمِ قدس و چون آنرا بتفصیل بانجام رسانی فتوحات از برائے
طیران طیار کرده باشی و چون بعنایت الله سبحانه سیر اسم باطن نیز بانجام رسید و جناح طیران میسر شد
الحمد لله الذی هدانا لهذا وما کنا لنهتدی لولا ان هدانا الله لقد جاءت رسل ربنا بالحق
اے فرزند اسم الباطن چه نویسد که مناسب حال آن سیر استتار و تبطن است این قدر ازان مقام
وا می نماید که سیر در اسم الظاهر سیر در صفات است بے آنکه در ضمن با ذات ملحوظ گردد تعالی وتقدس
و سیر در اسم الباطن نیز هر چند سیر در اسماء است اما در ضمن آنها ذات تعالی ملحوظ است و آن اسماء در رنگ
سپرها اند که در پوش حضرت ذات تعالی وتقدس گشته مثلاً در صفت العلم ذات تعالی اصلا ملحوظ نیست
و در اسم العلیم ملحوظ ذات است تعالی و پس پرده صفت زیرا که علیم ذاتیست که مر او را علم است فالسیر
فی العلم سیر فی الاسم الظاهر والسیر فی العلیم سیر فی الاسم الباطن وقس علی هذا سائر
الصفات والاسماء واین اسماء که با سم الباطن تعلق دارند مبادی تعینات ملائکه ملأ اعلی اند
علی نبینا وعلیهم الصلوات والتحیات وشروع سیر درین اسماء نمودن قدم نهادن است در ولایت
علیا کرولایت ملأ اعلی است و فرقے که درمیان علم و علیم و درمیان اسم الظاهر و اسم الباطن نموده آمد
آن فرق را اندک خیال نکنی و نگوئی که از علم تا علیم اندک راه است بلکه فرقے که درمیان مرکز خاک
و محدب عرش است نسبت بآن فرق حکم قطره دارد نسبت بدریاے محیط و در گفت نزدیک است و در
حصول و وصول درین قبیل است ذکر مقاماتیکه بسبیل اجمال و بیان سمے آید مثلاً گفته شده است که
پنجگانه عالم امر را طے کرده سیر در اصول اینها نماید تا دائره امکان تمام شود درین عبارت سیر الی الله تمام
ذکر یافته است و حصول این سیر را تقدیر بمدت پنجاه هزار سال راه نموده اند که تعرج الملئکة والروح
الیه فی یوم کان مقدارہ خمسین الف سنة رمزے ازین معنی مینماید غایة ما فی الباب جذب

عنایتِ خداوندی جَلَّ سُلطَانُہٗ نزدیکیست کہ کارِ ایں مدت مدیدہ را در طرفۃ العین میسر آرد ع
باکریماں کار ہا دشوار نیست و ہمچنیں گفتہ شدہ است کہ دائرۂ اسماء و صفات و شیون و اعتبارات را
طے کردہ سیر در اصول اینہا نماید طے کردن جمیع اسماء و صفات و شیون و اعتبارات در گفتن آسان است
و در طے کردن مشکل مشکل از صعوبت این طے مشائخ فرمودہ اند منازلِ الوصولِ لامنقطع ابدَ
الآبدین و منع نمودہ اند تمامی سیر این مراتب را کہ جنسش غایتے دارد نہ سعدی اسخن پایان
بمیرد تشنہ مستقی و دریا ہمچنان باقی ۔ گمان نکنی کہ عدمِ انقطاعِ مراتبِ وصول باعتبارِ تجلیاتِ ذاتیہ
گفتہ باشند نہ باعتبارِ تجلیاتِ صفاتیہ و مراد از حسنِ حسنِ ذاتی داشتہ باشند نہ حسنِ صفاتی زیرا کہ گوئیم
کہ آن تجلیاتِ ذاتیہ بملاحظۂ شیون و اعتبارات نیست و آن حسنِ ذاتی بے روپوشِ صفاتِ جمالیہ
نہ چہ گفت و گو را بے این روپوش دراں موطن مجال نیست من عرف اللہ کل لسانہٗ و تجلی نحوے از
ظلیت می طلبد پس از ملاحظۂ شیون دراں مقام چارہ نبود پس آں منازلِ وصول و مراتبِ حسنِ داخلِ
ہماں دائرہ اسماء و شیونات گشت کہ انقطاعِ آں نزد ایشاں متعسر است و امر یکہ بریں درویش ظاہر
ساختہ اند ماورائے تجلیات و ظہورات است چہ تجلی ذاتی و چہ تجلی صفاتی و ورائے حسن و جمالست چہ حسن
ذاتی و چہ حسنِ صفاتی بالجملہ مطالب بلند و مقاصدِ ارجمند را در سلکِ عباراتِ محقرہ بطریقِ اجمال انتظام
نمودہ است و دریا ہائے بے نہایت را در کوزہ ہائے چند در آوردہ فلا تکن من القاصرین بریں
اصل سخن ورزیدیم و گوئیم کہ بعد از حصول در جناح اسم الظاہر و اسم الباطن چون طیرانِ ایں میسر شد و عروجات
واقع گشت معلوم شد کہ این ترقیات بالاصالۃ نصیبِ عنصرِ ناری است و عنصرِ ہوائی و عنصرِ آبی
کہ ملائکہ کرام را علی نبینا و علیہم الصلوٰت والتسلیمات نیز از ایں عناصر سہ گانہ نصیبے است چنانکہ وارد
شدہ است کہ بعضے از ملائکہ از نار و ثلج مخلوق اند و تسبیح ایشاں سبحانک من جمع بین النار
والثلج است و در اثنائے این سیر در واقعہ نمودند کہ گویا برائے میروم و از بسیاری رفتن سخت درماندہ
شدہ ام آرزوئے چوب و عصا دارم کہ بمددِ آں شاید توانم رہ رفت میسر نمیشود و بہر خس و خاشاک

چیزیکہ دارد شود بر قلب بہر طریق کہ باشد خواہ در یقظہ خواہ در منام اما تعطل حس ضروری است از شوی و شرحش ۱۲

دست می اندازم که تقویتِ راہ رفتن نماید چارہ ندارم غیر از راہ رفتن وچون مدتے باین حال سیر نمودم
فنائے شہرے ظاہر شد بعد از طے مسافتِ آن فنا دخول بآن شہر واقع شد معلوم کردند کہ این
شہر عبارت از تعینِ اول است کہ جامع جمیعِ مراتبِ اسماء وصفات وشیون واعتبارات است ونیز جامع
است مر اصولِ این مراتب واصولِ اصول اینہا را ومنتہائے اعتباراتِ دانیہ است کہ تمایزِ آنہا بالعلم
حصولی مناسب است بعد از آن اگر سیر واقع شود مناسبِ علمِ حضوری خواہد بود اے فرزند اطلاقِ علم
حصولی وعلم حضوری دران حضرتِ جل سلطانہ باعتبارِ تمثیل وتنظیر است زیرا کہ صفاتیکہ وجودِ
آنہا زائد است بر وجودِ ذاتِ تعالی وتقدس علمِ آنہا مناسبِ علمِ حصولی است واعتباراتِ ذاتیہ
کہ بصیلا زیادتی آنہا بر ذاتِ تعالی وتقدس متصور نیست علمِ آنہا مناسبِ علمِ حضوری وَالْأَفْلَيْسَ
ثَمَّهُ إِلَّا تَعَلُّقُ الْعِلْمِ بِالْمَعْلُومِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَحْصُلَ مِنَ الْمَعْلُومِ فِيهِ شَيْءٌ فَافْهَمْ وبدانکہ این تعینِ
اول کہ آن شہرِ جامع کنایت از وست جامعِ جمیعِ ولایاتِ انبیاءِ کرام وملائکہ عظام است علیہم الصلوات
وَالتَّسْلِيمَاتُ ومنتہائے ولایتِ علیا است کہ مخصوص بملأِ اعلے است بالاصالۃ ودرین مقام ملاحظہ نمودہ
آمد کہ آیا این تعینِ اول حقیقتِ محمدی است یا نہ معلوم شد کہ حقیقتِ محمدی ہمان است کہ بالا ذکر یافتہ
است وآنرا تعینِ اول گفتن باعتبارِ آن است کہ آن مرکزِ ظلِ این تعینِ اول است باعتبارِ جامعیتِ
اسماء وصفات وشیون واعتبارات وسیرے کہ موقوفِ آن شہرِ واقع شود شروع در کمالاتِ نبوت خواہد
بود وحصولِ این کمالاتِ مخصوص بانبیاست عَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ وناشی از مقامِ نبوت است
کمل تابعانِ انبیا را نیز بتبعیت از آن کمالات نصیب است ودرمیانِ لطائفِ انسانی حظِ وافر
ازین کمالات بالاصالۃ عنصرِ خاک راست وسائر اجزائے انسانی چہ از عالمِ امر وچہ از عالمِ خلق ہمہ درین مقام
تابعِ آن عنصرِ پاک اند بطفیلِ او باین دولت مشرف اند وچون این عنصرِ مخصوص بشر است ناچار
خواصِ بشر از خواصِ ملائکہ افضل گشتند چہ آنچہ این عنصر را میسر شدہ است ہیچکس را میسر نشدہ بعد از
وُنُوِّ حقیقتِ تدلی درین موطن بظہور ے آید وسر قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى این جا انکشاف

میباید بود درین سیر معلوم میگردد کہ کمالاتِ جمیع ولایات چہ ولایت صغریٰ و چہ ولایتِ کبریٰ را
و چہ ولایتِ علیا ہمہ ظلالِ کمالاتِ مقامِ نبوت اند و آن کمالات شبح و مثال اند مر حقیقتِ این کمالات را
و لائح میگردد کہ نقطہ کہ در ضمنِ این سیر قطع میباید زیادہ از جمیع کمالاتِ مقامِ ولایت است پس میباید
باید کرد کہ جمیع این کمالات را نسبت بود بجمیع کمالات ما تقدم دریائے محیط را نیز نسبتے است لیکن
در خبا آن نسبت ہم مفقود است مگر آنکہ گوئیم نسبتِ مقامِ نبوت بمقامِ ولایت ہمچون نسبت خیر متناہی
است بہ متناہی سبحان اللہ ہا ہے این ہیچ میگوید الی لا یۃ افضل من النبوۃ و نگرے از عدم
آگاہی این معاملہ در توجیہ او میگوید ولایۃ النبی افضل من نبوتہ کبرت کلمۃ تخرج من افواہہم
و چون بعنایت اللہ سبحانہ و صدقۂ حبیبہ علیہ و علی آلہ الصلوات و التسلیمات این سیر را
نیز باتمام رسانید مشہود گشت کہ اگر بالفرض قدم دیگر در سیر افزاید در عدم محض خواہد افتاد و لذا لیس وراءہ
الا العدم المحض اے فرزند ازین ماجرا و توہم نیفتی کہ عنقا در شکار آمد و سیمرغ در دام افتاد
عنقا شکارِ کس نشود دام باز چین ہ کاینجا ہمیشہ باد بدست است دام را فہو سبحانہ بعد
وراء الوراء فمحمد وراء الوراء فمحمد وراء الوراء ہنوز ایلان استغنا بلند است ہمہ افکرے
رسیدن ناپسند است چہ آن در اثبت نہ باعتبارِ وجود حجب است چہ حجب تمام مرتفع گشتہ است بلکہ
باعتبارِ ثبوتِ عظمت و کبریائی است کہ مانع ادراک است و منافی وجدان فہو سبحانہ اقرب
فی الوجود و ابعد من الوجدان آرے بعضے از کملِ مراد ان باشند کہ در ون سراوقاتِ عظمت
و کبریائی بطفیل انبیا علیہم الصلوات و التسلیمات ایشان را جا دہند و محرم بارگاہ سازند
و لعل بعضہم ما یحوم حولہم اے فرزند این معاملہ مخصوص بہیئتِ وحدانی انسانی است کہ از مجموع عالم
خلق و عالم امر ناشی گشتہ است مع ذلک درین ہیولیٰ نیز رئیسِ ہمہ عنصر خاک است و آنکہ گفتہ
لیس وراءہ الا العدم المحض زیرا کہ بعد از تمامی مراتبِ وجود خارجی و وجودِ علمی حصولِ عدم
است کہ نقیض او ست و ذات اللہ سبحانہ ورائے این وجود و عدم است ہمچنانکہ عدم را آنجا راہ نیست

وجود را نیز گنجایش نه زیرا که وجود یکه عدم به نقاضتِ او سر بر باشد چه شایان آنحضرت است جل سلطانہ
واگر باطلاقِ وجود در مرتبه کنم از تنگیِ عبارت وجودے خواهد بود که عدم را با و مجالِ نقاضت نباشد
وآنچه این فقیر در بعضے مکاتیب خود نوشته است که حقیقتِ حضرت حق سبحانہ وتعالیٰ وجودِ محض است
از نارسائی خود نوشته است بحقیقت این معامله و این قبیل است بعضے از معارف که در توحید
وجودی وغیرِ آن نوشته سرش عدم اطلاع بوده است بر حقیقتِ کار وچون از حقیقتِ کار آگاه شد
از آنچه در ابتدا و وسط نوشته است وگفته نادم و مستغفر گشت اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ وَاَتُوْبُ اِلَی اللّٰهِ مِنْ جَمِیْعِ
مَا کَرِهَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی ازین بیان لائح گشت که کمالاتِ نبوت در مراتبِ صعود است وایضاً
در عروجاتِ نبوت رو بحق است سبحانہ خانچنانکه اکثرے گمان برده اند که در سلوکِ ولایت رو بحق است
سبحانہ وتعالیٰ و در نبوت رو بخلق وولایت در مراتبِ عروج است ونبوت در مدارجِ نزول
نیز نتوانم کرده اند که ولایت افضل از نبوت بود آرے هر کدام ولایت و نبوت را عروجے است وهبوطے
در عروج سر و رار و بحق است سبحانہ وتعالیٰ و در هبوط رو بخلق غایة ما فی الباب در مرتبه هبوطِ نبوت
بکلیت رو بخلق است و در هبوطِ ولایت بکلیت رو بخلق نیست بلکه باطنش بحق است وظاهرش
بخلق سرِ شش آنست که صاحبِ ولایت مقاماتِ عروج را تمام ناکرده نزول نموده است لاجرم
نگرانی فوق همه دست و دامنگیر اوست و مانع توجه او است بکلیت بخلق بخلافِ صاحبِ نبوت که مقاماتِ
عروج را تمام کرده هبوط فرموده است لهذا بکلیت خود متوجه دعوتِ خلق است بحق جل وعلا
فافهم ثم افهم هذه المعرفة الشریفة واعضالها فانها لا یتکلم بها احد بل باید دانست که در مراتبِ عروج
چنانچه عنصرِ خاک از همه بالاتر میرود و در منازلِ هبوط آن عنصر از همه پایان تر فرود می آید چرا پایان تر
فرود نیاید که مکانِ طبعی آن از همه پایان تر است وچون از همه پایان تر فرود آید ناچار دعوتِ صاحب
آن اتم بود و افاده آن اکمل باشد بدان اے فرزند چون در طریقهٔ نقشبندیه ابتداءِ سیر از قلب بوده
که از عالمِ امر است ابتداءِ سخن از عالمِ امر نموده آمد بخلافِ سائرِ طرقِ مشائخ کرام که شروع در تزکیهٔ نفس مینمایند

۵۴ ازین حضرات سیرِ انفسی وجذبه مقدم است وزد سائرِ مشائخ سیرِ آفاقی وسلوک مقدم است ۱۲

وتطهیر قالب میفرمایند بعد ازان بعالم امری درآیند وَإِلیٰ مَاشَاءَ اللّٰہ تعالیٰ آنجا عروج مینمایند
از اینجاست کہ نہایتِ دیگران در بدایتِ این بزرگواران اندراج یافتہ است و این طریق اقرب
طرق گشتہ است چہ حصول تزکیہ و تطہیر و ضمن این سیر ایشان را بوجہ احسن میسر شدہ است و مسافت
کوتاہ گشتہ لاجرم این بزرگواران سیر عالم خلق را قصداً اضافہ داشتہ اند و بیکار شمردہ اند لا بلکہ مضر
و مانع وصول بمطلب یقین نمودہ اند زیرا کہ سالکان طریق بقدم تزکیہ و ریاضاتِ شاقہ و مجاہدات
شدیدہ قطع بادیہاے صوتِ عالم خلق نمودہ چون شروع در سیر عالم امر فرمایند و در انجذاب قلبی و
التذاذِ روحی افتند بسا است کہ باین انجذاب قناعت کنند و باین التذاذ کفایت ورزند و مَظنۂ
لامکانیتِ این عالم دامنگیر شان شود و شائبہ بہچونی آن عالم از بہچون حقیقی باز دارد و دگر درین مقام
سالکے گفتہ است کہ سی سال روح را بخدای پرستیدم و دیگرے گفتہ کہ سرِ استواء و ظہور تنزیہ بحق
العرش از معارفِ غامضہ است و از بیان سابق معلوم شدہ است کہ آن تنزیہ نیز داخلِ دائرۂ امکان
است تنزیہ نما است فی الحقیقت تشبیہ است بخلاف بزرگواران این طریقہ علیا کہ شروع از
مقامِ جذبہ مینمایند و بمدِ التذاذ و ترقیات میفرمایند این انجذاب و التذاذ در حقِ ایشان در رنگِ
ریاضات و مجاہدات است در حق دیگران پس آنچہ دیگران را مانع وصول است این بزرگواران را
ممد و معاون لامکانیتِ عالم امر را عین مکانیت تصور نمودہ بلا مکانیِ حقیقی توجہ میفرمایند و بچونیِ
آن عالم را عین چون دانستہ بہچونِ حقیقی ارتقا مینمایند لاجرم بغیر ورودِ وجد و حال در رنگِ
دیگران مفتون نمیگردند و بجز و موے ازین راہ بر مثالِ طفلان گول نمیشوند و بہ تراہاتِ صوفیہ صیاہات
نمیکنند و بشطحیات مشایخ افتخار نمینمایند متوجہ احدیت صرفہ و از اسم و صفت بحت بذاتِ مقدس
میخواہند باید دانست کہ این عروج کہ در ما تقدم ذکر یافتہ است مخصوص بمحمدی المشرب است کہ تمام
الاستعداد است کہ از کمالاتِ جواہر عالم امر نصیب کامل دارد چہ از عالم صغیر و چہ از عالم کبیر و ہمچنین
از اصولِ آن بیگانہ کہ ظلالِ اسماءِ وجوبی است حظِ وافر دارد و ہمچنین از اصولِ آن ظلال کہ مقدم

صلی اللہ تعالیٰ

اسماو صفات است وآنکه گفتم که تمام الاستعداد بود زیرا که بسا است که بظاهر محمدی المشرب بود که از
کمالاتِ اخفی که نهایت مراتبِ امر است نیز نصیب داشته باشد اما معاملهٔ اخفی را بانجام نرساند و بنقطهٔ آخر
او منتهی نشود بلکه در ابتدا و در وسطِ او ماند و چون در اخفی کوتهی کند در اصول آن نیز باندازهٔ آن کوتهی
خواهد کرد و کار را بانجام نخواهد رسانید و همین نسبت است در باقی چهارگانه عالم امر که تمامی استعدادِ
هر مرتبه وابسته بوصول است بنقطهٔ آخرِ آن مرتبه ابتدا و وسط از نقص خبر میدهد اگرچه برابر متوازی نهایات
کوتهی کند ؎ فراقِ دوست اگر اندک است اندک نیست ؎ وردن دیده اگر نیم موست بسیار است
و این کوتهی را صول او صول اصول نیز سرایت خواهد کرد و از وصول بمطلب باز خواهد داشت وآنکه گفتم که این
بیان مخصوص محمدی المشرب است زیرا که غیر محمدی المشرب کسے باشد که کمالِ او مقصور بر درجهٔ اولی
باشد از درجاتِ ولایت و مراد از درجهٔ اولی مرتبهٔ قلب است و دیگرے بود که کمالِ او مقصور بر درجهٔ
ثانی باشد از درجاتِ ولایت که مقام روح است و شخص ثالث باشد که نهایت عروجِ کمالِ او تا درجهٔ
ثالث بود که مقام سر است و شخصے رابع بود که نهایت عروجِ کمال او تا درجهٔ رابع باشد که مقام خفی است درجهٔ
اولی بالنسبت بتجلی صفاتِ افعال است و درجهٔ ثانیه را بتجلی صفات ثبوتیهٔ ذاتیه و درجهٔ ثالث را بشیون
و اعتبارات ذاتیه بی مناسبت است و درجهٔ رابع بصفاتِ سلبیه که مقام تقدیس و تنزیه است مناسبت دارد
و هر درجه از درجاتِ ولایت زیرِ قدم نبی است از انبیاء اولی العزم و درجهٔ اولی از ولایت زیرِ قدمِ حضرتِ
آدم است علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام و مربِ او صفة التکوین است که منشاءِ صدورِ افعال است
و درجهٔ ثانیه زیرِ قدمِ حضرتِ ابراهیم است و حضرتِ نوح نیز درین مقام مشارکت دارند علی نبینا
و علیهم الصلوات والتسلیمات و ربِ ایشان صفة العلم است که جامع صفاتِ ذاتیه است و درجهٔ
ثالث زیرِ قدمِ حضرتِ موسیٰ است علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام و ربِ او از مقامِ شیونات شأن
الکلام است و درجهٔ رابعه زیرِ قدمِ حضرتِ عیسیٰ است علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام و ربِ او
از صفاتِ سلبیه است نه ثبوتیه که موطن تقدیس و تنزیه است و اکثرِ ائمهٔ کرام علی نبینا و علیهم الصلوٰة

والسلام درین موطن مشارکت بحضرت عیسیٰ دارند و شانِ عظیم ایشان را درین مقام حاصل است و درجہ خاص
زیرقدم خاتم الرسل است علیہم الصلوٰت والتسلیمات و رب او علیہ الصلوٰۃ والسلام رب الارباب است
کہ جامع صفات و شیونات تقدیسات و تنزیہات است و مرکز دائرہ این کمالات است و در مرتبہ صفات
و شیونات تعبیر از ان رب جامع بشان اعلم مناسب است کہ این شان عظیم الشان جامع جمیع کمالات است
و ہمین مناسبت است علیہ الصلوٰۃ والسلام ملت حضرت ابراہیم گشت و قبلہ او قبلہ او علیہما الصلوٰۃ
والتسلیمات باید دانست کہ تفاضل اقدام ولایت نہ باعتبار تقدم و تاخر درجات است تا صاحب اخفیٰ
افضل باشد از دیگران و علی ہذا القیاس بلکہ باعتبار قرب و بعد است از اصل فسطے منازل و درجات ظلال
کثرۃ و قلۃ پس رو بود کہ صاحب قلب باعتبار قرب باصل افضل باشد از صاحب اخفیٰ کہ آن قرب پیدا نکردہ
است کیف و ولایۃ النبی التی فی الدرجۃ الاولیٰ من الولایۃ افضل قطعا من ولایۃ الولی الذی
فی الدرجۃ الاخریٰ پوشیدہ نماند کہ سلوک لطائف بترتیب مذکور کہ از قلب بروح روند و از روح بسر
و از سر بخفی و از خفی باخفیٰ نیز مخصوص بمحمدی المشرب است کہ بترتیب این پنجگانہ عالم امر را تمام ساختہ
بترتیب در اصول اینہا سیر مینماید بعد ازان در اصول اصول ہمین ترتیب را مرعی داشتہ کار را
باتمام میرساند و این راہ بترتیب مذکور شاہراہ است مر وصول را و صراط مستقیم است مر متوجہان را حدیث
را بخلاف ولایات دیگر کہ در انجا گویا از ہر درجہ نقبے کندہ اند و تا بمطلوب رسانیدہ اند مثلا از مقام قلب
نقبے کندہ اند و بصفات افعال کہ اہل اصل اوست رسانیدہ و ہمچنین از مقام روح گویا نقبے کندہ اند
و بصفات ذاتیہ رسانیدہ و علی ہذا القیاس شکی نیست کہ افعال و صفات او تعالیٰ از ذات او منفک
نیست اگر انفکاک است ظلال است پس دران موطن و صلان افعال و صفات را نیز نصیبے از تجلیات
ذات بیچون تعالیٰ و تقدس حاصل خواہد شد چنانچہ صاحب اخفیٰ را بعد اتمامی کار این دولت میسر
خواہد شد اگرچہ تفاوت باعتبار اصل و اسفل باقی خواہد ماند و صاحب قلب بصاحب اخفیٰ برابری نخواہد
جست اما اینجا غلطے نکنی کہ این تفاوت درمیان اولیا باکید گر متصور است کہ صاحب ولایت قلب دون ا

سیاق صاحب قلب اخفیٰ باعتبار علو و اسفل ہمیشہ صاحب قلب بصاحب اخفیٰ برابری نخواہد نمود (۱۲)

از صاحب ولایت اخفی بعد از وصول هر دو بمرتبه کمال آما اولیا انسبت بانبیا علیهم الصلوٰة والتسلیمات این تفاوت مفقود است زیرا که ولایت نبی که از مقام قلب ناشی شده است افضل است از ولایت ولی که از مقام اخفی ناشی گشته است اگرچه آن ولی بکمالات اخفی را بانجام رسانیده باشد و سیر این صاحب ولایت تمیته پیوسته در آن ولایت است قال الله سبحانه وتعالی ولقد سبقت کلمتنا لعبادنا المرسلین انهم لهم المنصورون وان جندنا لهم الغالبون آری این تفاوت در میان انبیا با یک دیگر متصور است وصاحب علو افضل است از صاحب سفل لیکن این تفاوت در انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات نیز تا آخر دایره کمالات عالم امر است بعد از آن تفاضل مربوط باین علو و سفل نیست تواند که صاحب این سفل در آن موطن افضل باشد از صاحب این علو کما شاهدنا التفاوت فی ذلک الموطن بین موسی وعیسی علی نبینا وعلیهما الصلوٰة والتسلیمات فان موسی ثمة جلیل ذو شان عظیم ایس لعیسی علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام تلک الجسامة والشان نعلمنا ان التفاوت فی ذلک الموطن بامر آخر وراء ذلک العلو والسفل وها انا ابینه من بعد مفصلا ان شاء الله بحسن توفیقه وکمال منه وکرمه تعالی وکذلک وجدنا التفاوت بین خلیل الرحمن وسائر الانبیاء غیر خاتم الرسل علیهم الصلوات والتسلیمات فی الکمالات التی تتعلق بحقیقة الکعبة الربانیة التی هی فوق جمیع الحقائق البشریة والملکیة فان للخلیل مقاما عظیما ومرتبة رفیعة لم تتیسر لاحد ذلک الشان والرتبة ودین مقام شگرف که مناسب مقام ظهور سر اوقات عظمت وکبریائی است بکمالات مرکز آن مقام که مقام اجمال است نصیب خاتم الرسل است وباقی همه مفصل بحضرت خلیل مسلم هر که دیگر است در انجا طفیلی ایشان است از انبیا وکمل اولیا علیهم الصلوات والتسلیمات تا آنکه حضرت پیغمبر ما علیه الصلوات والتسلیمات تفصیل آن اجمال طلب فرموده اند انجا که تشهد دایره اند صلوات وبرکات مسئول خود را صلوات وبرکات حضرت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوات والتسلیمات و درین فقیر ظاهر ساخته اند که بعد از مضی هزار سال آن تفصیل الشان را نیز میسر شده مسئول مجاب گشت

الحمد لله سبحانه على ذاته وعلى جميع نعوته وكمالات آن مقام عالی فوق كمالات ولايات وكمالات
(یعنی کمالات کہ بحقیقت کعبہ باینہ متعلق اند)
نبوت ورسالت است چرا فوق نباشد كه آن حقيقت مسجود اليها است مر انبياء كرام وملائكه عظام را
عليهم الصلوات والتحيات وآنچه اين فقير در رساله مبدأ ومعاد نوشته است كه حقيقت محمدی از مقام
خود عروج نموده بمقام حقيقت كعبه كه فوق اوست رسيده متحد گردد وحقيقت محمدی حقيقت احمدی
تمام يابد آن حقيقت كعبه ظلی از ظلال اين حقيقت بوده كه در وقت عدم ظهور اين حقيقت همه آن را
(یعنی حقیقت کعبہ کہ بجائے مذکور برمی آید) (یعنی این فقیر)
حقيقت انگاشته اين شيوه شنيع بسيار واقع ميشود كه ظل را در وقت عدم ظهور اصل اصل مے انگارد وبحقيقت
(یعنی شیوہ قبیح تعلیل ناقص)
ميناماد از نجاست كه يك مقام چند مرتبه ظاهر ميشود درين آنست كه ظهورات آن مقام باعتبار ظلال
(یعنی بجائے کہ متعلقات ناقصہ اند بجائے اصل)
آن مقام است فی الحقيقت حقيقت آن مقام همان است كه در مرتبه اخير ظاهر شده است اگر گويند از كجا
معلوم شود كه اين مرتبه مرتبه اخير ظهورات اوست تا بحقيقت واصله شود گوئيم كه حصول علم بظليت ظهورات
(وقت حصول این امر مرتبہ کہ محل بحث است)
سابق شاهد عدل است بر آخريت آن ظهور چه اين علم در وقت ظهورات سابق حاصل نيست بلكه بر
(گواہ صادق)
ظهور حقيقت ميدانند وهيچ يكے را ظل نمے انگارد اگرچه نداند كه باعتلاف اين حقائق از كجا آمده است
(یعنی علم بظلیت قبل وقوع سابق)
فافهم اے فرزند از معارف سابق معلوم شد كه كمالاتيكه بعالم امر تعلق دارند مقدمات اند ومعارج كمالاتے
(یعنی)
را كه بعالم خلق متعلق اند وكمالات اولى از ظليت خالى نيستند وبعضى از ايشان بمقامات ولايت وكمالات ثانيه
(نشاۃ)
از شائبه ظليت كه مناسب ظهورات اين نشأه دنيويه اند برآمده اند واز مقامات نبوت نصيب كامل يافته
(یعنی)
پس طريقت وحقيقت كه بولايت مربوط اند خاوران باشند مر شريعت را كه ناشی از مرتبه نبوت است ودولايت
(یعنی)
را مرغ عروج نبوت را ازين بيان معلوم شد كه سيرے كه اكابر نقشبنديه قدس الله تعالى اسرارهم
اختيار كرده اند وابتداء از عالم امر نموده اولے وانسب چه ترقی از ادنے كه عالم امر است باعلے كه عالم
خلق است بايد نمود نه از اعلے باوني چه توان كرد اين معمار را بهمه نكشوده اند ودیگران بصورت نظر انداخته
(بنا)
عالم خلق را پست ديده شروع از پستی به بلندی صورى ارتقا نموده اند ندانسته اند كه حقيقت كار
(عالم امر)
ديگرگون است وپستی فی الحقيقت بلندی است وبلندی پستی بلے نقطه آخر كه عالم خلق است نزديك
(عالم خلق)
(یعنی چیزے را کہ پست دیدہ اند بلند است وچیزہا کہ بلند گمان کردہ اند پست است ۱۲)
(اثبات است وتقرر مر عالم خلق را ۱۲)

افتادہ است بنقطۂ اولی کہ اصل الاصل است این قرب بنقطۂ دیگر امیسر نشدہ است نوع کہ مستحق کرامت گناہگار اندیشہ این دید متقبس از مشکوٰۃ نبوت است ارباب ولایت ازین معرفت قلیل النصیب اند انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات شروع سیر از عالم امر نمودہ اند و از حقیقت بشریعت آمدہ اند غایۃ مافی الباب اولیاء کمل را کہ سیر ایشان موافق سیر انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات افتادہ است ابتدا از صورت شریعت است و در وسط طریقت و حقیقت کہ بولایت تعلق دارند و مناسب عالم امر اند و در آخر حقیقت شریعت است کہ ثمرۂ نبوت است پس مقرر شد کہ حصول طریقت و حقیقت مقدمہ است مر حصول حقیقت شریعت را پس بدایت اولیاء کمل و بدایت انبیاء مرسل حقیقت شد و نہایت ہر دو شان شریعت فلا معنی لقول من قال بدایۃ الاولیاء نہایۃ الانبیاء و از بدایت اولیا و نہایت انبیاء شریعت خواستہ آرے آن بیچارہ چون از حقیقت کار آگاہی نداشت لاجرم باین شطح تکلم نمود و این معارف را چند کسے گفتہ است بل اکثر سے برعکس آن گفتہ اند و مستبعد از ادراک است اما منصفیکہ جانب بزرگی انبیاء را علیہم الصلوٰت والتسلیمات ملاحظہ نماید و عظمت شریعت بر بصیرت دلی بروے متحمل کہ قبول این سر غامضہ فرماید و این قبول او سیلۂ زیادتی ایمان خود نماید اے فرزند شبنو کہ انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات دعوت را معصور بر عالم خلق ساختہ اند بخلاف الاسلام علی خمس و چون قلب را مناسبت بعالم خلق بیشتر بودہ بتصدیق او نیز دعوت فرمودند و از باطن را کہ قلب سخن نہ فرمودند و آن را کما لم یطرق فی القلب ساختند از مقاصد شمردند بلے نعمات بہشت و آلام دوزخ و دولت دیدار و بعید دلستی حرمان ہمہ وابستہ بعالم خلق است عالم امر را بآن تعلق نیست دیگر عملیکہ فرض و واجب و سنت است اتیان آن بقالب تعلق دارد کہ از عالم خلق است و آنچہ نصیب عالم امر است از اعمال نافلہ است پس قربیکہ ثمرۂ او اداء این اعمال است باندازۂ اعمال خواہد بود پس ناچار قربیکہ ثمرۂ او اداء فرائض است نصیب عالم خلق باشد و قربیکہ ثمرۂ او اداء نوافل است نصیب عالم امر و شک نیست کہ نفل را باندازۂ فرض ہیچ اعتدادے نیست کاطلے حکم قطرہ داشت نسبت بدریائے محیط بلکہ نفل را بلحاظ ہیچ نسبت

نیز همین نسبت است اگرچه درمیانِ سنت و فرض نیز نسبتِ قطره و دریا است پس تفاوت درمیان دو قرب ازینجا قیاس باید کرد و مزیتِ عالم خلق را بر عالمِ امر ازین تفاوت باید دانست اکثر خلائق چون ازین معنی نصیب ندارند فرائض را خراب ساخته در ترویجِ نوافل میکوشند صوفیه خام ذکر و فکر را از اهم مهام دانسته در اتیانِ فرائض و سننِ مساهلات مینمایند و از تعینات و ریاضات را اختیار نموده ترکِ جمعه و جماعت می کنند نمیدانند که ادای یک فرض بجماعت از هزاران اربعین ایشان بهتر است آری ذکر و فکر با مراعاتِ آدابِ شرعیه بهتر و مهم تر است و علماءِ بی سر انجام نیز در ترویجِ نوافل سعی دارند و فرائض را خراب و ابتر میسازند مثلاً نمازِ عاشورا که از حضرت پیغمبر علیه وعلی آله الصلوات والتسلیمات بصحت نپیوسته است بجماعت و جمعیت تمام میگذارند و حال آنکه میدانند که روایاتِ فضیلتِ بر اهمیتِ جماعتِ ناقله ناطق است و در اداءِ فرائض کسل می ورزند کم است که فرض را در وقتِ مستحب ادا نمایند بلکه از اصل وقت هم تجاوز می کنند و بجماعت نیز چندانی تعهد ندارند یک کس یا دو کس در جماعت قناعت دارند بلکه بسا است که به تنهائی کفایت کنند هرگاه مقتدایانِ اسلام این معامله نمایند از عوام چه گوید از شیوعِ این عمل ضعف در اسلام پیدا است و از ظلمتِ این گرد و هوا بدعت هویدا است اندکے پیش تو گفتم غمِ دل ترسیدم که دل آزرده شوی و در سخن بسیار است و ایضاً اداءِ نوافل قرب ظلے از ظلال می بخشد و اداءِ فرائض قربِ اصل که شائبه ظلیت ندارد دگر نوافل که برائے تکمیلِ فرائض ادا کرده شود آن نیز ممد و معاون قربِ اصل است و از ملحقاتِ فرض پس ناچار اداءِ فرائض مناسبِ عالمِ خلق بود که با اصل متوجه است و اداءِ نوافل مناسبِ عالمِ امر که رویش بظل است فرائض همه هر چند قربِ اصل می بخشند اما افضل و اکمل انها صلوة است الصلوة معراج المؤمن شنیده باشی و اقرب ما یکون العبد من الرب فی السجود خاص که حضرتِ پیغمبر بوده علیه وعلی آله الصلوة والسلام که تعبیر ازان بدنی مع الله فرموده نزدِ فقیر در نماز بود نماز است که مکفرِ سیئات است و نماز است که نهی از فحشاء و منکر میفرماید و نماز است که پیغمبر علیه الصلوة

صه قال صلے الله علیه وسلم بین العبد وبین الکفر ترک الصلوٰة رواه مسلم وقال صلے الله علیه وسلم من ترکها فقد کفر رواه الترمذی ۱۲

والسلام راحتِ خود را دران میجوید آنجا که میفرماید ارِحْنِی یَا بِلَالُ و نماز است که ستون دین آمده است
و نماز است که فارقِ اسلام و کفر گشته بسر اصل سخن رویم و از مرتبهٔ عالمِ خلق بر عالمِ امر گوییم که عالم امر
آنجا حظ خود را فراگرفته است و مشاهده و معاینه حاصل کرده فرداء در بهشت معامله بعالمِ خلق افتد و رویت
بلا کیف او را میسر آید و ایضاً متعلقِ مشاهده ظلے است از ظلالِ وجوب و مرئی در آخرت واجب الوجود پس
هر قدر که فرق درمیانِ مشاهده و رویت است و درمیانِ ظلیت و اصالت همان قدر فرق درمیانِ
عالمِ امر و عالمِ خلق بدان و نیز بدان که مشاهده ثمرهٔ ولایت است و رویت ثمرهٔ نبوت که بتبعیتِ انبیا
علیهم الصلوٰت والتسلیمات عامهٔ متابعان را نیز میسر خواهد شد ازینجا تفاوت درمیانِ ولایت و نبوت نیز
دریاب **تنبیه** هر عارفے را که بعالمِ امر مناسبت بیشتر باشد قدمِ او در کمالاتِ ولایت زیاده تر خواهد
بود و هر که را بعالمِ خلق بیشتر مناسبت است قدمِ او در کمالاتِ نبوت افزون تر ازینجا است که حضرت عیسے
علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام در ولایت قدم بیشتر دارند و حضرتِ موسیٰ را قدم در نبوت زیاده تر علی نبینا
وعلیه الصلوٰة والسلام و چه جانب امر در حضرتِ عیسیٰ غالب است لهذا ملحق بروحانیان گشت و جانب خلق
در حضرتِ موسیٰ غالب علی نبینا وعلیهما الصلوٰة والسلام لهذا بمشاهده اکتفا نمود و طلب رویت نبصر نرى
این است بیانِ سببِ تفاوتِ اقدامِ انبیا در کمالاتِ نبوت که در ما تقدم وعده بیان آن نموده بود و ما
و علو بعضے لطائف و سفلِ آن که در تفاوتِ کمالاتِ ولایت معتبر است والله سبحانه الملهم
للصواب آسے عزیز چون علومِ نبوت که شرائع و احکام است تعلق بقالب بیشتر دارد انبیا را
علیهم الصلوٰة والتسلیمات نیز مناسبت بعالمِ خلق بیشتر بوده ازینجا گمان برده اند که نبوت عبارت از
نزول بدعوتِ خلق است بعد از عروج بمقاماتِ قرب که بولایت تعلق دارد ندانسته اند که نهایتِ
عروج و غایتِ قرب درین مومنین است قریب که سابق حاصل شده بود ظلے از ظلال این قرب
بوده که بصورت بعد متصور میگردد و عروج یکه اول میسر شده بود عکسے از عکوسِ این عروج بوده
که بظاهر نزول مینماید مثلے بنی که مرکزِ دائرهٔ ابعدِ نقطه است نسبت بمحیطِ دائره و حال آنکه فی الحقیقت

صلی اللہ علیہ وسلم بین العبد وبین الکفر ترک الصلوٰۃ رواہ مسلم وقال صلی اللہ علیہ وسلم من ترکہا فقد کفر رواہ الترمذی ۱۲

والسلام راحت خود را دران میجوید آنجا که میفرماید ارحنی یا بلال و نماز است که ستون دین آمده است
و نماز است که فارق اسلام و کفر گشته بسر اصل سخن رویم و از مرتبت عالم خلق بر عالم امر گوییم که عالم امر
آنجا حظ خود را فراگرفته است و مشاهده و معاینه حاصل کرده فرو اورد بهشت معامله بعالم خلق افتد و رویت
بلا کیف او را میسر آید و ایضاً متعلق مشاهده ظلے است از ظلال وجوب و مرئی در آخرت واجب الوجود پس
هر قدر که فرق درمیان مشاهده و رویت است و درمیان ظلیت و اصالت همان قدر فرق درمیان
عالم امر و عالم خلق بدان و نیز بدان که مشاهده ثمره ولایت است و رویت ثمره نبوت که به تبعیت انبیا
علیهم الصلوات والتسلیمات علیهم السلام بعان را نیز میسر خواهد شد ازینجا تفاوت درمیان ولایت و نبوت نیز
دریاب **تنبیه** به هر عارفے را که بعالم امر مناسبت بیشتر باشد قدم او در کمالات ولایت زیاده تر خواهد
بود و هر که را بعالم خلق بیشتر مناسبت است قدم او در کمالات نبوت افزون تر ازینجا است که حضرت عیسے
علی نبینا وعلیه الصلوٰۃ والسلام در ولایت قدم بیشتر دارند و حضرت موسیٰ را قدم در نبوت زیاده تر علی نبینا
وعلیه الصلوٰۃ والسلام چه جانب امر در حضرت عیسیٰ غالب است لهذا ملحق بروحانیان گشت و جانب خلق
در حضرت موسیٰ غالب علی نبینا وعلیهما الصلوٰۃ والسلام لهذا بمشاهده اکتفا نمود و طلب رویت نبصر نرموده
این است بیان سبب تفاوت اقدام انبیا در کمالات نبوت که در تقدم وصده بیان آن نموده بودیم
و علو بعضے لطائف و سفل آن که در تفاوت کمالات ولایت معتبر است والله سبحانه الملهم
للصواب اے عزیز چون علوم نبوت که شرائع و احکام است تعلق بقالب بیشتر داشت انبیا را
علیهم الصلوٰۃ والتسلیمات نیز مناسبت بعالم خلق بیشتر بوده ازینجا گمان برده اند که نبوت عبارت او
نزول بدعوت خلق است بعد از عروج بمقامات قرب که بولایت تعلق دارد ندانسته اند که نهایت
عروج و غایت قرب درین موطن است قریبے که سابق حاصل شده بود ظلے از ظلال این قرب
بوده که بصورت بعد متصور میگردد و عروجیکه اول میسر شده بود عکسے از عکوس این عروج بوده
که بظاهر نزول مینماید مثلے بینی که مرکز دائره ابعد نقطه است نسبت بمحیط دائره و حال آنکه فی الحقیقت

اشیائے

وسرکشی از اجزائے قالب عبارت از ارادۂ ترکِ اولیٰ است و ارتکاب امورِ مرخصہ و ترکِ عزیمت نہ ارادۂ ارتکاب اشیائے محرمہ و ترکِ فرائض و واجبات کہ آن در حقِ او نصیب اعدا گشتہ است آسفرزند ہرچند کمالاتِ عناصر اربعہ فوق کمالاتِ معلمینہ است چنانکہ گذشت اما مطلقہ لا انکہ مناسبت بمقامِ ولایت دارد و ملحق بعالم امر گشتہ است صاحب سکرست و در مقامِ استغراق لاجرم مجالِ مخالفہ ندارد ۔۔۔ نماندہ و عناصر را چونکہ مناسبت بمقامِ نبوت بیشتر است صحو در ایشان غالب است ناچار صورتِ مخالفت را در ایشان باقی ماندہ اند از برائے تحصیلِ بعضے منافع و فوائد کہ بآن مربوط است فافہم باید دانست کہ منصبِ ختمِ خاتم الرسل شدہ است علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والتسلیمات اما از کمالاتِ آن منصب بطریقِ تبعیت متابعان او را نصیبِ کامل است این کمالات در طبقہ صحابہ بیشتر است و تابعین و تبعِ تابعین نیز از این دولت بسبیلِ قلت سرایت کردہ است بعد ازآن رو باستتار آوردہ است و غلبہ کمالاتِ ولایت ظلی جلوہ گر گشتہ است اما امید است کہ بعد از مضی الف این دولت از سر تازہ گردد و غلبہ شیخ پیدا کند و کمالاتِ اصلی رو بظہور آرند و ظلی استتار پیدا کند و حضرت مہدی علیہ الرضوان بظاہر و باطن مروج این نسبتِ علیہ باشند آے فرزند تابعِ کاملِ نبی علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام چون بہ تبعیت کمالات مقام نبوت را تمام کند اگر از اہل مناسبت بمنصب ولایت سرفرازی سازند چون کمالاتِ ولایت کبریٰ را تمام کند و از اہل منصب باشد بمنصبِ خلافتش مشرف می سازند و از مقاماتِ کمالاتِ ظلی مناسبِ منصبِ امامت منصبِ قطب ارشاد است و مناسبِ منصبِ خلافت منصبِ قطب مدار گویا این دو مقام کہ در تحت اند ظلالِ آن دو مقام اند کہ در فوق اند و غوث نزد شیخ محی الدین بن العربی ہمان قطب مدار است غوثیت منصب علاحدہ نیست و آنچہ مستند فقیر است آن است کہ غوث غیر قطب مدار است قطب از وے در بعضی امور مدد خواہد و در نصبِ مناصبِ ابدال او را نیز دخل است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ

تذییل ۔ علوم و معارفیکہ مناسبِ مقامِ نبوت است و ولایتِ آن نبوت شرائع انبیاست

قال الله تعالى تلك الرسل فضلنا بعضهم على بعض ١٢

علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات چون در اقدام نبوت تفاوت است در شرائع انبیا نیز باندازہ آن تفاوت اختلاف پیدا آمدہ است و معارفیکہ مناسب مقام ولایت اولیاست شطحیات مشائخ است وعلومیکہ از توحید و اتحاد خبر میدہد و از احاطہ و سریان انبا نماید و از قرب و معیت نشان بخشد و از فردیت و ظلیت اشعار فرماید و مشہود و مشاہدہ اثبات کند بالجملہ معارف انبیا کتاب و سنت است و معارف اولیا فصوص و فتوحات مکیہ ع قیاس کن ز گلستان من بہار مرا ولایت اولیا پے بقرب حق برد و ولایت انبیا نشان از قربت او تعالیٰ مینماید و ولایت اولیا ولالت بشہود نماید و ولایت انبیا نسبت مجہول الکیفیت اثبات فرماید و ولایت اولیا اقربیت را نشاند کہ چیست و جہالت را نداند کہ کدام است و ولایت انبیا باوجود اقربیت قرب را عین بعد داند و شہود را نفس غیبت شعر و لغ گر بگویم شرح این بیحد شود ۔ اے فرزند سخن اوریان کمالات نبوت و مرتبت آن بر ولایت و فرق میان ولایت تہ گانہ کہ ولایت صغریٰ و ولایت کبریٰ و ولایت علیا است و معارف مناسبہ ہر کدام و مجال متعلقہ ہر یک طویل الذیل ساخت و فقرہا مکررہ و مشکررہ و در بیان این معنی اندراج نمود تا بود کہ از کمال غربت از استیعاد افہام نرماید و از مطالعہ انکار ورزد این علوم کشفی است و ضروری نہ استدلالی و نظری و ذکر بعضے مقدمات از برائے تنبیہ است و تقریب بافہام عوام نہ تبیین و تشریح است برائے ادراک خواص انام این است بیان طریقیکہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ این حقیر را آن طریق ممتاز ساختہ است از بدایت تا نہایت و بنیادش نسبت نقشبندیہ است کہ متضمن اندراج نہایت در بدایت است بریں بنیاد عمارت تہا ساختہ اند و گوشکہا بنا فرمودہ اگر این بنیاد نمی بود معاملہ تا اینجا نمی فرمود تخم از بخارا بسمرقند آوردہ و در زمین ہند کہ مایہ اش از خاک شیراز و بطحا است کشتند و بآب فضل سالہا آن را سیراب داشتند و بتربیت احسان مربی ساختند چون آن کشت و کار بکمال سید این علوم و معارف ثمرات بخشید فالحمد للہ الذی ہدانا لہذا وما کنا لنہتدی لولا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق باید دانست کہ سلوک این طریق علی مرتبط

است برابطهٔ محبت بشیخ معتمد تا کہ بسببِ مرادی باین راہ رفتہ باشد و بقوتِ انجذاب باین کمالات متصف گشتہ نظرِ لوشافی امراضِ قلبیہ است و توجہ او دافعِ علل معنویہ صاحبِ این کمالات امام وقت است و خلیفهٔ روزگار اقطاب و ابدال بہ ظلالِ مقاماتِ او خورسند و او شاد و تجبا از بحارِ کمالات او بقطرہ فائز نورِ ہدایت و ارشادِ او و در رنگِ نورِ آفتاب نے خواہت او بر ہمہ کس فائض است فکیف کہ بخواہد ہر چند کہ خواہش او در اختیارِ او نباشد چہ بسا است کہ طلبِ خواہش امرے نماید و آن خواہش روے پیدا نشود لازم نیست جماعہ کہ بنورِ او مہتدی شوند و متوسلِ او رشد پیدا کنند این معنی را بدانند بلکہ بسیار است کہ اہلِ ہدایت و رشدِ خود را نیز کما ینبغی ندانند معتقدِ کمالاتِ شیخ معتمد امتحقق شوند و عالمے اہتدا نمایند چہ علم ہمہ را نمید ہند و معرفتِ تفصیلِ سیرِ مقامات ہمہ را نمی بخشند آرے شیخے کہ مدارِ ہدایت صنعت طریقے از طرقِ وصول منوط بوجود شریف او ست البتہ صاحبِ علم است و از تفصیلِ سیرِ آگاہ و دیگران را بعلم او کفایت نمودہ و بتوسطِ او بمرتبهٔ کمال و تکمیل میرسانند و بفنا و بقا مشرف میسازند ع خاص کند بندہ بمصلحت عام را۔ افادہ و استفادہ انعکاسی و انصباغی است یعنی بسبب محبت کہ بشیخِ معتمد او دارد ساعۃً فساعۃً برنگِ او منصبغ میگردد و بطریقِ انعکاس بانوار او منور میشود درین صورت علم چہ درکار بود ہم در افادہ و ہم در استفادہ غریزہ کہ تمایش خود شید ساعۃً فساعۃً پختہ میگردد و دیر در ایام مے پزد چہ درکار است کہ او را علم بہ پختگیِ خود بود و یا آفتاب داند کہ آنرا چگونہ میسازد آرے علم او برائے سلوک و تسلیکِ اختیاری درکار است کہ بسلاکِ دیگر مربوط است و در طریقهٔ ما کہ طریقهٔ اصحاب کرام است علیہم الرضوان علم السلوک و تسلیک سیر درکار نیست ہر چند شیخِ معتمد ما کہ ہمچو بانی آن طریقہ است بکمال علم و وفورِ معرفت متحقق است پس نا چار درین طریقِ عالی و حق وصول احیا و اموات و صبیان و شیوخ و جوان و کہل مساوی باشد کہ بہ رابطهٔ محبت یا بتوجہ صاحبِ دولت بمقاصدِ خود برسند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ امید اند کہ ہر چند صاحبِ علم نبود اما از ظہورِ خوارق چارہ نباشد گاہ باشد کہ او را در ان ظہور اختیار نبود بلکہ بسا است

بعنی استغلاف و عادت بے کرامات ۱۲

۵ صنگ بانکسہ و زیادہ نہ این طریقہ یعنی

که علم ظهور آن نیز نباشد مردم ازوے خوارق بینند و او را از آن اطلاع نه و آنکه گفته شد که منتهی صاحب علم نبود مراو از عدم علم علم تفصیل احوال است نه عدم علم مطلقا بیشتیے که از احوال خود هیچ نه فهمد کما مر تلویحا الیه و این نور هدایت او در مریدان او بے واسطه و بواسطه و بوسائط تا زمانے سار است که طریقه مخصوص او را بلوث تغییرات و تبدیلات ملوث نه ساخته اند و بالحاق محدثات و بدعات خراب نه گردانیده ان الله لا یغیر ما بقوم حتی یغیروا ما بانفسهم عجب آنکه جماعه از نبها این تبدلات را تکمیلات آن طریقه گمان میبرند و آن الحاقات را تتمیمات آن نسبت تصور مینمایند نمیدانند که تتمیم و تکمیل کار هر بے سر انجامے نیست و الحاق و اختراع فراخور هر بیسر و پا نه ۹ هزار نکته باریک تر ز مو اینجا است ۹ نه هر که سر بتراشد قلندری داند ۹ نور سنت سید اعلی صاحبها الصلوة والسلام والتحیة ظلمات بدعتها مستور ساخته اند و رونق ملت مصطفوی را علی مصدرها الصلوة والسلام والتحیة کدورات امور محدثه ضایع گردانیده عجب تر آنکه قسمے آن محدثات را امور مستحسنه میدانند و آن بدعتها را حسنات ے انگارند و تکمیل دین و تتمیم ملت از ان حسنات میجویند و در ایمان آن امور تر ضیات مینمایند هداهم الله سبحانه سواء الصراط نمیدانند که دین پیش ازین محدثات کامل شده بود و نعمت تمام گشته و رضاء حضرت حق سبحانه و تعالی بحصول پیوسته کما قال الله تعالی الیوم اکملت لکم دینکم و اتممت علیکم نعمتی و رضیت لکم الاسلام دینا پس کمال دین ازین محدثات جستن فی الحقیقت انکار نمودن است بمقتضاے این کریمه بیت اندکے پیش تو گفتم غم دل ترسیدم ۰ که دل آزرده شوی ورنه سخن بسیار است ۰ علماء مجتهدین در اظهار احکام دین فرموده اند نه احداث ما لیس منه پس احکام اجتهادیه از امور محدثه نباشند بلکه از اصول دین بوند لان الاصل الرابع هو القیاس اے فرزند معرفتے در رساله مبدا و معاد در باب افاده و استفاده که بتعلق ارشاد تعلق دارد نوشته است چون مناسبت باین مقام داشت سودمند بوده این معرفت را درین مکتوب

نیز نوشته از آنجا اعتبار نمایند قطب ارشاد که جامع کمالات فردیت نیز باشد بسیار عزیز الوجود است
وبعد از قرون بسیار و از زمنه بیشمار این قسم گوهرے بظهور می آید و عالم ظلمانی از نور ظهور او نورانی
میگردد و نور ارشاد و هدایت او شامل تمام عالم است از محیط عرش تا مرکز فرش هر کسے که رشد
و هدایت و ایمان و معرفت حاصل میشود از راه او مے آید و از و مستفاد میگردد و بے توسط او هیچکس
باین دولت نمیرسد مثلا نور هدایت او در رنگ دریاے محیط تمام عالم را فرا گرفته است و آن دریا
گویا متحد ملت اصلا حرکت ندارد و شخصے که متوجه آن بزرگ است و با و اخلاص دارد و یا آنکه
آن بزرگ متوجه حال طالبے شده است در وقت توجه گویا روزنے در دل طالب کشاده میشود
و از آن راه بقدر توجه و اخلاص از آن دریا سیراب میگردد و همچنین شخصے که متوجه ذکر الهی است
جل شانه و بآن عزیز اصلا متوجه نیست نه از انکار بلکه او را نمی شناسد همین قسم افاده آنجا هم حاصل میشود
لیکن در صورت اولی بیشتر از صورت ثانیه است اما شخصے که منکر آن بزرگ است یا آن بزرگ
از و در بار است هر چند بذکر الهی تعالی و تقدس مشغول است اما از حقیقت رشد و هدایت محروم
است همان انکار و آزار سد راه فیض او میگردد و بے آنکه آن عزیز متوجه عدم افاده او شود
و قصد ضرر او نماید حقیقت هدایت از و شے مفقود است صورت رشد است صورت بے معنی
قلیل النفع است و جماعه که اخلاص و محبت بآن عزیز دارند هر چند از توجه مذکور و ذکر الهی تعالی شانه
خالی باشند نیز ایشان را بواسطه مجرد محبت نور رشد و هدایت میرسد ولیکن هذه المعرفة اخیر
المکتوب بس کنم خود زیرکان را این بس است ☆ باگ دروم اگر در و کس است

الحمد لله رب العلمین الرحمن الرحیم اولا و آخرا و الصلوة و السلام علی رسوله محمد و آله و اصحابه دائما و سرمدا

مکتوب دویست و شصت و یکم (۲۶۱)

بسیادت مآب میر محمد نعمان صدور یافت در بیان فضائل نماز و کمالات مخصوصه آن و ضمن معارف

بلند و حقایق ارجمند بعد التحمید للصلوٰۃ و تسییر الدعوات معلوم اخوی اعزنی اللہ سبحانہ باد کہ نماز رکن دویم است از ارکان پنج گانہ اسلام و جامع عبادات است جزوے است کہ از جامعیت حکم کل پیدا کردہ است و فوق جمیع مقربات اعمال آمدہ دولت رویت کہ سرور عالمیان را علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات در شب معراج در بہشت میسر شدہ بود بعد از نزول در دنیا مناسب این نشأہ آن دولت ایشان را در نماز میسر میشد لہذا فرمود انہ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام الصلوٰۃ خلاج المومن و نیز فرمودہ علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوٰۃ و کمل تابعان او را علیہم الصلوٰۃ والتحیات از آن دولت درین نشأہ در نماز حظ وافر است و نصیب کامل اگرچہ رویت نیست کہ این نشأہ آن را بر نتابد اگر نماز کردن نمیسر بود و لعاب از چہرہ متصور کہ میکنود طالب را مطلوب کہ دلالت بمنود نماز است کہ لذت بخش مشتاقان است نماز است کہ راحت دہ بیماران است آرے بلال را رمزیست ازین ماجرا و قرۃ عینی فی الصلوٰۃ اشارہ ایست باین معنا انواق و مواجید و علوم و معارف و احوال و مقامات و انوار و الوان و تلوینات و تمکینات و تجلیات متکیفہ و غیر متکیفہ و ظہورات متلونہ و غیر متلونہ ہر چہ از اینہا در بیرون نماز میسر شود و بے آگاہی از حقیقت نماز رود ہر منشا آن ظلال و امثال است بلکہ ناشی از وہم و خیال مصلی کہ از حقیقت نماز آگاہ است در وقت ادا صلوٰۃ گویا از نشأہ دنیوی بے برآید و در نشأہ اخروی بے در آید لاجرم درین وقت دولتے کہ مخصوص بآخرت است نصیبے ازان فرا میگیرد و حظے از اصل بے شائبہ ظلیت بدست می آرد چہ نشأہ دنیوی مقصور بر کمالات ظلی است معاملہ کہ بیرون ظلال است مخصوص بآخرت است پس از معراج چارہ نبود آن نماز است در حق مومنان و این دولت مخصوص باین امت است کہ بتبعیت پیغمبر خود علیہ و علیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات کہ در شب معراج از دنیا بآخرت رفت و بہشت در آمدہ بدولت رویت مشرف شدہ باین

۱۲ یعنی چون صلوٰۃ آگاہ ازین نشأہ دنیوی بے برآید و در نشأہ اخروی بے در آید پس مراد از معراج [illegible]

کمال مشرف گشتند و باین سعادت مستسعد شدند اللّٰھُمَّ اجْزِہٖ عَنَّا مَا ھُوَ اَھْلُہٗ وَاجْزِہٖ
عَنَّا اَفْضَلَ مَا جَزَیْتَ نَبِیًّا عَنْ اُمَّتِہٖ وَاجْزِ الْاَنْبِیَاءَ کُلَّھُمْ خَیْرًا فَاِنَّھُمْ دُعَاۃُ الْخَلْقِ اِلَی اللّٰہِ
سُبْحَانَہٗ وَھُدَاتُھُمْ اِلٰی لِقَاءِ اللّٰہِ تَعَالٰی جمعے را ازین طائفہ کہ بحقیقتِ نماز آگاہ نساختند
و بکمالاتِ مخصوصۂ آن اطلاع نہ بخشیدند معالجاتِ امراضِ خود را از امور دیگر جستند و حصول
مراداتِ خود را باشیاءِ دیگر مربوط ساختند بلکہ گروہے از ینہا نماز را دور از کار دانستہ مبنائے
آن را بر غیر و غیریت داشتند و صوم را از صلوٰۃ افضل انگاشتند صاحب فتوحاتِ مکیہ میگوید کہ
در صوم کہ ترکِ اکل و شرب است بصفتِ صمدیت متحقق شدن است و در نماز بغیر و غیریت
آمدن و عابد و معبود و استن وَھُوَ مُحَامٌ مبنی عَلٰی مَسْئَلَۃِ التَّوْحِیْدِ الْوُجُوْدِیِّ الَّذِیْ ھُوَ
مِنْ اَحْوَالِ السُّکَارٰی از عدمِ آگاہی حقیقتِ نماز است کہ جمعے ازین طائفہ بتسکینِ اضطراب
خود را از سماع و نغمہ و وجد و تواجد و مطلوبِ خود را در پردہائے نغمہ مطالعہ نمودند لاجرم رقص
و رقاصی را وجدِ خود گرفتند باآنکہ شنیدہ باشند مَا جَعَلَ اللّٰہُ فِیْ حَرَامٍ شِفَاءً بلے الغرض تعلق
بِکُلِّ حَیْنٍ وَجْہُ الشَّکِّ یُغْنِیْ وَیُعْمِیْ اگر شمہ از حقیقتِ کمالاتِ صلوتیہ بر ایشان منکشف شدے
ہرگز دم از سماع و نغمہ نزدندے و یا وجد و تواجد نکردندے ع چون ندیدند حقیقت رہ افسانہ زدند
آسے برادر ہمقدر فرق کہ در میان نماز و نغمہ است ہمان قدر فرق در میانِ کمالات کہ منشأ آن
نماز است و کمالاتیکہ منشأ آن نغمہ است بدان العاقل تکفیہ الاشارۃ این کمالیت کہ بعد از
ہزار سال بوجود آمدہ است و آخریتے است کہ برنگِ اولیت برآمدہ مگر از ینجا فرمودہ علیہ وعلیٰ
آلہِ الصلوٰت و التسلیمات اَوَّلُھُمْ خَیْرًا اٰخِرُھُمْ نہ فرمودہ اَوَّلُھُمْ خَیْرًا اَمْ وَسَطُھُمْ چہ مناسبت
آخر را باول میشر میدہ کہ محلِ تردد گشتہ و در حدیث دیگر فرمودہ علیہ وعلیٰ آلہِ الصلوٰۃ والسلام کہ بہترین
این امت اول است یا آخر و در میان آن گدر است آرے در متاخرینِ این امت اگرچہ علو نسبت
ہست اما قلیل است بل اقل و در متوسطانِ این امت ہرچند نسبت بآن علو نیست لیکن کثیر است

حاشیہ ۱ اولش۔ جنگ بہتاور دست ہمامندہ ۱۲ — حاشیہ ۲ کہ صبح اہل یکطل یعنی تیر و کمر و بتین یعنی تیر گلتیر و شدند ۱۲

ه یعنی هر یکے از ایشان بحقے است از روے کم و کیف ۱۲

بل اکثر و لکل وجهة کمیة و کیفیة اما اقلیت آن نسبت متاخران را بدرجات علیا ساقه و بسابقان مناسبت داده و مبشر ساخته قال علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات الاسلام بدء غریبا و سیعود کما بدء فطوبی للغرباء و شروع آخریت این امت از بدایت الف ثانی است از ارتحال آن سرور علیه و علی آله الصلوة و السلام و زیرا که معنی الف را خاصیتے است عظیم در تغییر امور و تاثیر لیست قوی در تبدیل اشیاء چون درین امت نسخ و تبدیل نبوده ناچار نسبت سابقان بهمان طراوت و نضارت در متاخران جلوه گر گشته است و تائید شریعت و تجدید ملت در الف ثانی فرموده کو آمان عدل برین معنی حضرت عیسی علی نبینا علیه الصلوة و السلام حضرت مهدی است علیه الرضوان

بیت

فیض روح القدس ار باز مدد فرماید ۔۔۔ دیگران هم بکنند آنچه مسیحا میکرد ۱۲

اے برادر این سخن امروز بر اکثر خلائق گران است و از افهام امثالها دور و دور اما اگر بر سبیل انصاف بیایند و علوم و معارف یکدیگر را موازنه کنند و صحت و سقم احوال را بمطابقت علوم شرعیه و عدم مطابقت آن ملاحظه نمایند و تعظیم و توقیر شریعت و نبوت را به بینند که در کدام یکے بیشتر است شاید از استبعاد برآیند و دیده باشند که فقیر در کتب و رسائل خود نوشته است که طریقت و حقیقت خادم شریعت اند و نبوت افضل از ولایت است اگرچه ولایت آن نبی باشد و نوشته که کمالات ولایت را نسبت بکمالات نبوت هیچ مقداری نیست کاشکے حکم قطره داشتے نسبت بدریاے محیط و امثال این بسیار نوشته است خصوصا در مکتوبے که بنام فرزندی در بیان طریقه نوشته است آنجا ملاحظه نمایند مقصود ازین گفتگو اظهار نعمت حق است سبحانه و ترغیب طالبان این طریقت تا تفضیل خود بر دیگران معرفت خدائے جل و علا بر آنکس حرام است که خود را از کافر فرنگ بهتر داند فکیف از اکابر دین

ابیات

ولے چون شه مرا بر داشت از خاک ۔۔۔ بسے گردید بر من هفت افلاک

من آن خاکم که ابر نوبهاری ۔۔۔ کند از لطف بر من قطره باری

اگر سر بر دمیدم از تن صد زبانم ۔۔۔ چو سوسن شکر لطفش نگویم

بعد از مطالعه این مکتوب اگر شوقے بتعلم نماز و حصول بعضے از کمالات

قولہ سن ناکلیت آسمان گردان مدبر یدبر کنف دبران دبار بالضم معا و محمول مدینتب الخ صاحب برہان نوشتہ کہ در تجنیس بالضم است و نادرست بالفتح ظاہرا

ہ بجز از برائے رفع وہم زائل بغرض کہ اینجا مقام سوال است مجلد مکتوب دو صد و سی و چہارم از جلد اول و مکتوب دو صد و سبت و دوم از جلد اول مطالعہ باید کرد و نیز حاشیہ مکتوب یازدہم از جلد اول ازین مطلب کافی و وافی است ۱۲ منہ عفی عنہ

مخصوصہ آن در شما پیدا شود و بے آرام سازد بعد از استخارہا متوجہ این حدود گردند و شطرے از عمر گرانمایہ را صرف نمایند واللہ سبحانہ الہادی الی سبیل الرشاد والسلام علی من اتبع الہدیٰ
والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب دویست و شصت و دوم (۲۶۲)

بمولانا محب علی صدور یافت در بیانِ آنکہ ارتباطِ ماجنی است و نسبتِ ما انعکاسی در قرب و بعد و تفاوت ندارد و ما بینا سئلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ صحیفۂ شریفہ کہ از روئے التفات مرقوم فرمودہ بودند بوصول آن مبتہج گردید چون مبنی از فرطِ محبت و کمالِ اختصاص بود از دیادِ فرحت بخشید سخن از وفاءِ عہدِ سابق اندراج یافتہ بود محمد و ما بہر وقتے کہ باشند از کمالِ شرعیہ محل مضایقہ نیست بشرطِ آنکہ رشتۂ این محبت گسستہ نشود بلکہ روز بروز قوت پیدا کند و نائرہ این اشتیاق سرد نہ گردد بلکہ ساعۃ فساعۃ در التہاب بیفزاید چہ ارتباطِ ماجنی است و نسبتِ ما انعکاسی الصبا فی قرب و بعد تفاوت ندارد مگر در شرعت و بطؤ و علم بعضے از خصوصیات طریق و عدم علم بآن تجویز آن معنی را از خاتمۂ مکتوبے کہ بنام فرزندی ارشدی در بیانِ طریقہ نوشتہ است طلب فرمایند متعلقِ آن مکتوب را یارانِ سیادت پناہ اخوی میر محمد نعمان آوردہ اند از انجا طلبند زیادہ چہ طلب نماید کرد

مکتوب دویست و شصت و سوم (۲۶۳)

بجناب معارف آگاہ میان شیخ تاج صدور یافت در بیانِ معارف کہ تعلق بکعبۂ ربانی دارد و در بیانِ فضائلِ صلوٰتیہ وما بینا سئلک الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ خبرِ قدومِ مسرت لزوم محبانِ مشتاق را فرحتِ فراوان رسانید للہ سبحانہ الحمد والمنۃ علی ذلک ؎ انصاف اے فلکِ بینا فام ۔ تا زین دو کدام خوبتر کرد خرام ۔ خورشید جہان تاب تو از جانبِ شرق

مبنا کہ بگریبانِ سبز یا جوردی رنگ ماند سرخ

یا ماہِ جہان گرد من از جانبِ شام ٭ چون قدم رنجہ فرمودہ اند زود تر تشریف آرند کہ مشتاقان زیر
بارِ انتظار اند و آرزوئے استماعِ اخبارِ بہجت آثار دارند نزدِ فقیر چنانچہ صورتِ کعبۂ ربانی مسجودِ الٰہیات
مر صورِ خلائق را چہ بشر و چہ ملک حقیقتِ آن نیز مسجودِ الٰہیات است مر حقائق آن صور را لاجرم
آن حقیقت فوقِ جمیعِ حقائق آمدہ است و کمالاتِ متعلقہ آن فوقِ کمالاتِ متعلقہ سائرِ حقائق گشتہ
گویا این حقیقت برزخ است درمیانِ حقائقِ کونی و حقائقِ الٰہی جل سلطانہ مر او را از حقائقِ الٰہی
سلطنت و عظمت و کبریائی داشتہ کہ ہیچ رنگے و کیفے بدامانِ قدسِ آن نرسیدہ و ہیچ ظلمتے بآن راہ
نیافتہ نہایتِ عروجاتِ دنیوی و ظہوراتِ آن تا منتہائے حقائقِ کونی است نصیبے از حقائقِ
الٰہی جل شانہ مخصوص بآخرت است الا در نماز کہ معراجِ مومن است و دران معراج کہ گویا دنیا
بآخرت رفتن است حظے از آنچہ در آخرت میسر خواہد شد میسر گردد انگارم کہ عمدہ در حصولِ این دولت در
نماز توجہ مصلی است بجہتِ کعبہ کہ موطنِ خلواتِ حقائقِ الٰہی است تعالت و تقدست پس کعبہ
ایست در دنیا بصورت از دنیا است و فی الحقیقت از آخرت است نماز بتوسطِ آن نیز این نسبت
پیدا کردہ است و بصورت و حقیقت جامع دنیا و آخرت گشتہ و تحقیق پیوستہ است کہ حالتے کہ در
ادائے نماز میسر میشود فوقِ جمیعِ حالات است کہ در بیرونِ نماز حاصل میشوند چہ آن حالات از دائرۂ ظل
بر آمدہ اند ہر چند علو پیدا کنند و این حالت نصیبے از اصل دارد و ہر قدر فرق کہ درمیانِ ظل و اصل است
ہمان قدر فرق درمیانِ آن حالات و این حالت باید دانست و مشاہدہ میگردد کہ حالتے کہ بعنایتِ
اللہ سبحانہ در وقتِ موت رو خواہد داد فوقِ حالتِ نماز خواہد بود چہ موت از مقدماتِ احوالِ آخرت
است و ہر چہ بآخرت نزدیکست اتم و اکمل است چہ اینجا ظہورِ صورت است و آنجا ظہورِ حقیقت
شتان ما بینہما و ہمچنین حالتے کہ بکرمِ الٰہی جل سلطانہ در برزخِ صغرا میسر خواہد بود فوقِ آن حالت
خواہد بود کہ در وقتِ مرگ میسر شدہ بود و ہمین نسبت است برزخِ کبریٰ را کہ روزِ قیامت است
با برزخِ صغرا کہ مشہودِ اینجا اتم و اکمل است و مشہودِ جنات النعیم نسبت بمشہودِ برزخِ کبریٰ اتم است

واکملیت دارد و فوق جمیع اینہا آن موطن است کہ مخبر صادق علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات ازان خبر داده و فرموده اند للہ جنۃ لیس فیہا حور ولا قصور یتجلی فیہا بلا حجاب پس بایں تر جمیع ظہورات دنیا و مافیہا آمد و بالاتر جمیع آنہا آن جنت بلکہ دنیا اصلا از مواطن ظہور نیست ظہورات ظلال و نمودار مثال کہ مخصوص بدنیا است نزد فقیر معدود از امور دنیویہ اند و حق اینست و اہل اثرہ امکان آن ظہورات را خواہ تجلیات صفات گویند و خواہ تجلیات ذات تعالی اللہ عما یقول الظالمون علوا کبیرا فقیر دنیا را بتمام کہ ملاحظہ مینماید خالی محض میبیابد و را کہ مطلوب آنجا بمسلم او نمیرسد غایۃ ما فی الباب مزعہ ایست مر آخرت را مطلوب را اینجا جستن خود را پریشان کردن است یا غیر مطلوب را مطلوب دانستن چنانچہ اکثرے بآن گرفتار اند و بخواب و خیال آرام گرفتہ اند نماز است درین موطن کہ خبرے از اصل دارد و بوئے از مطلوب می آرد و دونہ خرط القتاد

مکتوب دوصد و چہارم

سہارنپوری سہارنپوری

بمیر سید بافر سہارنپوری صدور یافت در بیان آنکہ معاملہ خود را بحیرت و جہالت باید برد و عمداً بر احوال و کشوف نباید کرد و درین ضمن واقعہ کہ بعضے از مشایخ نواحی اظہار نموده بودند ذکر یافتہ و تعبیر آن فرموده الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی صحیفہ شریفہ کہ از فرط محبت و کمال اشتیاق صادر فرموده بودند فرحت افزا رسید متوجہ کار خود باشند و بذکر اسم ذات تعالی وتقدس بے ملاحظہ اسماء و صفات اشتغال نمایند تا معاملہ بجہالت بگذرد و کار بحیرت انجامد چہ ملاحظہ اسماء و صفات بسا اوقات کہ باعث ظہور احوال گردد و واسطہ وجود مواجید آید شنیدہ باشند کہ احتمال خطا در احوال و مواجید بسیار است و اشتباہ باطل بحق در آن موطن بیشتر اتفاق افتد و اکثر کہ درین ایام یکے از مشایخ نواحی بایں فقیر پیغام فرستادہ و اظہار احوال خود نموده کہ فنا و محویت بجائے رسیده است کہ بہر چہ نظر میکنم ہیچ نمے یابم آسمان و زمین را کہ نگاہ میکنم نمیبابم و عرش و کرسی را نیز نمے یابم و خود را کہ ملاحظہ میکنم

هیچ نمی یابم و پیشِ کسے کہ میروم اورا نیز نمییابم و خدائے عزّ و جلّ بے نہایت است نہایتِ
اورا کسے نیافتہ است مشایخ ہمین اکمال دانستہ اند اگر تو نیز ہمین را کمال میدانی پس بطلبِ حق
جلّ و علا برائے چہ پیش تو بیایم و اگر امرِ دیگر را کمال میدانی بنویس فقیر در جواب او نوشت کہ این
احوال از تلوینات قلب است و قلب را زینہ اول است ازین راہ و صاحبِ این احوال ہنوز
از مقامِ قلب طے کردہ است سہ حصہ دیگر از قلب او را طے باید کرد بعد ازان بر زینہ دوم کہ
عبارت از روح است عروج باید نمود الی ماشاء اللہ تعالیٰ بعد ازان تعین ماجرا یکے از یاران
فقیر کہ طریقہ را اخذ نمودہ بوطنِ خود رفتہ بود برگشتہ آمد و چون بیانِ احوالِ خود نمود معلوم شد کہ حالِ
او موافقِ حالِ آن شیخ مستغنی است بلکہ این دران مقام او قدمے پیشتر دارد و چون نیک بحالِ او
ملاحظہ نمودہ آمد ظاہر شد کہ آن فنا و محویت او را در عنصرِ ہوا است کہ محیطِ ہر ذرہ از ذرات است
و مشہودِ او غیر از ہوا امرِ دیگر نیست و ہمان را خدائے بے نہایت دانستہ است تعالی اللہ سبحانہ
عن ذالک علوًّا کبیرًا مرتبہ دیگر او را طلبیدہ تفتیشِ احوال او نمود یقین شد کہ گرفتاریِ او بغیر از
عنصرِ ہوا بامرِ دیگر نبودہ است و او را نیز برین معنی مطلع ساخت و چون او بوجدان خود رجوع نمود نیز
معلوم کرد کہ حاصلِ او غیر از ہوا امرِ دیگر نیست و از آن احوالِ مستغرقِ گذشتہ قدم پیشتر گذاشت بدانند
کہ قلب برزخ است درمیانِ عالمِ خلق کہ عالمِ عناصر اربعہ است و درمیان عالمِ ارواح و رنگے از ہر دو
عالم دارد پس گویا کہ نصفِ قلب از عالمِ خلق است و نصفِ دیگر او از عالمِ ارواح و نصفِ عالمِ
خلق آن را منتصف سازیم معاملہ بہ عنصرِ ہوا خواہد افتاد پس ربعِ قلب عبارت از مقامِ ہوا باشد
کہ قلب متضمنِ آنست پس آنچہ آخر ظاہر شد موافقِ جوابِ اول است و بیانِ کشفِ حقیقتِ او ہست

اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ ھَدَانَا لِھٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَھْتَدِیَ لَوْلَا اَنْ ھَدَانَا اللّٰہُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا
بِالْحَقِّ زیادہ برین گنجایش وقت نبود والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی واقتفی اثرہ

المنتظر علیہ علی الدوام افضلہا ومن التسلیمات اکملہا

مکتوب دوصد و شصت و پنجم (۲۶۵)

بشیخ عبد الہادی بدایونی صدور یافت در بیان آنکہ در اختیار عزلت باید کہ حقوق مسلمانان ضائع نشود و ابیان حقوق و مایناسب ذلک بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ وَتَبْلِیغِ الدَّعَوَاتِ میرساند کہ مکتوب مرغوب اخوی ارشدی رسید فرحت فزاوان رسانید لِلّٰہِ سُبْحَانَہُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّۃُ کہ تمامی ایام مفارقت بتاثیرے و محبت و اخلاص و مودت و اختصاص کردہ مذکور اگر میرسیدند مناسب تر بودہ الْخَیْرُ فِیمَا صَنَعَ اللّٰہُ سُبْحَانَہُ آرزوے عزلت نمودہ بودند بلے الْعُزْلَۃُ مِنْہُ الصِّدِّیقِینَ بباشد عزلت اختیار کنند و انیز و اگر نکنند لیکن مراعات حقوق مسلمانان از دست ندہند قال علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام حَقُّ الْمُسْلِمِ عَلَی الْمُسْلِمِ خَمْسٌ رَدُّ السَّلَامِ وَعِیَادَۃُ الْمَرِیضِ وَاتِّبَاعُ الْجَنَائِزِ وَاِجَابَۃُ الدَّعْوَۃِ وَتَشْمِیتُ الْعَاطِسِ آما در اجابت دعوت شرائط است فی الاحیاء اَنْ یَمْتَنِعَ مِنَ الْاِجَابَۃِ اِنْ کَانَ الطَّعَامُ طَعَامَ شُبْہَۃٍ اَوِ الْمَوْضِعُ اَوِ الْبِسَاطُ الْمَفْرُوشُ مِنْ غَیْرِ حَلَالٍ اَوْ کَانَ یُقَامُ فِی الْمَوْضِعِ مُنْکَرٌ مِنْ فَرْشِ دِیبَاجٍ اَوْ اِنَاءِ فِضَّۃٍ وَتَصْوِیرِ حَیَوَانٍ عَلَی سَقْفٍ اَوْ حَائِطٍ وَسَمَاعِ غِنَاءٍ مِنَ الْمَزَامِیرِ وَالْمَلَاہِی اَوِ اشْتِغَالِ نِسَاءٍ مِنَ اللَّہْوِ وَالْعِرْسِ وَالْہَزْلِ وَاللَّعِبِ وَاِسْتِمَاعِ الْغِیبَۃِ وَالنَّمِیمَۃِ وَالزُّورِ وَالْبُہْتَانِ وَشِبْہِ ذٰلِکَ فَکُلُّ ذٰلِکَ مِمَّا یَمْنَعُ الْاِجَابَۃَ وَیُسْتَحَبُّ بِہَا وَیُوجِبُ غَیْرَہَا وَکَرَاہِیَتُہَا وَکَذٰلِکَ اِنْ کَانَ الدَّاعِی ظَالِمًا اَوْ مُبْتَدِعًا اَوْ فَاسِقًا اَوْ مُتَکَبِّرًا اَوْ مُتَکَلِّفًا طَالِبًا لِلْمُبَاہَاتِ وَالْفَخْرِ وَفِی شَرِیعَۃِ الْاِسْلَامِ مَا یُجِیبُ اِلٰی عَمَلٍ صُنِعَ رِیَاءً وَسُمْعَۃً وَفِی الْمُحِیطِ لَا یَنْبَغِی اَنْ یَقْعُدَ عَلَی الْمَائِدَۃِ اِذَا کَانَ عَلَیْہَا لَعِبٌ

یعنی حضرات نیست کہ بنشینند بر خوان ہر گاہ باشد بر آن بازی یا سرود یا مردم کہ نیست کنند یا طرب نوشند۔ منہ سلمہ اللہ تعالیٰ

اَوْ غِنَاءً اَوْ قُوْمٌ يَغْتَابُوْنَ اَوْ يَسْتَرِيْحُوْنَ اَلْخَمْرَ كَذَا فِيْ مَطَالِبِ الْمُؤْمِنِيْنَ اگر این ہمہ موانع مفقود شوند از اجابتِ دعوت چارہ نبود ہر چند درین زمانہ فقدانِ این موانع دشوار است و نیز بدانند که ع عزلت از اغیار باید نے زیارہ کہ صحبت با ہمراز ان سنتِ مؤکدۂ این طریقہ علیہ است حضرتِ خواجہ نقشبند فرمودہ اند مُدَّ ظِلُّہُ العَالِیْ کہ طریقِ ما صحبت است کہ در خلوت شہرت است و در شہرت آفت مرا و از صحبت صحبتِ موافقانِ طریق است نہ مخالفانِ طریق زیرا کہ نفی در یکدیگر شرطِ صحبت داشتہ اند کہ بے موافقت میسر نمیشود و عیادتِ مریض سنت است اگر آن مریض را شخصے متعہد بود و بیمارداری او نماید والا عیادۃ آن مریض واجب است چنانچہ در حاشیہ شکاہ گفتہ است و بہ نمازِ جنازہ حاضر شدن لااقل چند قدم در متابعتِ جنازہ باید رفت تا حق میت ادا کردہ باشند و حضورِ جمعہ و جماعاتِ پنجگانہ و نمازِ عیدین از ضروریاتِ اسلام است کہ از ان چارہ نبود باقی اوقات را بہ تبتل و انقطاع بگذرانند اما اول تصحیح نیت کنند و عزلت را بہ لوثِ ہیچ غرضے از اغراض عاجلہ ملوث نسازند و ہیچ مقصدے غیر از جمعیتِ باطن بذکرِ الٰہی جل سلطانہ و اعراض از اشتغال لاطائل و ملاہی ہیچ نبود و در تصحیح نیت نیک اہتمام نمایند مبادا غرضے نفسانی در ضمنِ آن مخفی باشد و درین تصحیح التجا و تضرع بسیار نمایند و عجز و انکسار پیش آرند تا کہ حقیقتِ نیت میسر شود و ہفت استخارہ ادا نمودہ بہ نیتِ درست عزلت گزینند امید است کہ ثمراتِ عظیمہ بر آن مترتب شود باقی احوال را موقوف بر ملاقات داشتہ والسلام

مکتوب دویست و شصت و ششم

المتحانات

بحضرتِ پیرزادہ ہائے اعنی خواجہ عبد اللہ و خواجہ عبید اللہ صدر یافت در بیان بعضی از عقائدِ کلامیہ بر وفقِ آرائے اہلِ سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ حضرتِ ایشان از روئے الہامِ وفیر است حاصل گشتہ نہ از روئے تقلید و تخمین و در اوائلِ احوالِ حضرتِ پیغمبر علیہ

وعلى آله الصلوات والتسليمات بخواب دیده بودند که میفرمایند تو از مجتهدانِ علمِ کلامی واین واقعه را
بحضرتِ خواجه خود گذرانیده بودند ازان روز حضرتِ ایشان را در هر مسئله از مسائلِ کلامیه رائے
علیحده است وحکمِ مجدد الیکن در اکثر مسائل موافقت بمشایخِ ماتریدیه دارند و بابیانِ رد فلاسفه وقوم
وبکوشش ایشان در رد ملاحده وزنادقه که مرادِ صوفیه را نافهمیده بضلالت رفته اند ودر بیانِ بعضے
از احکامِ فقهیه که بصلوة متعلق اند ودر بیانِ کمالاتِ طریقهٔ علیهٔ نقشبندیه والتزام ایشان متابعتِ
سنت را ودر بیانِ منع استماعِ غنا ومنع از حضورِ مجلسِ رقاصان وغیر ذالک بسم الله الرحمن الرحیم
حامداً ومصلیاً ومسلماً لا نعتمد ونستعین بالخیر بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات بجناب مخدومزادهائے
کرام مینماید که این فقیر از سر تا قدم غرقِ احسانهائے والد بزرگوار شما است ودرین طریق سبق الف
بے را از ایشان گرفته است وتهجی حروفِ این راه را از ایشان آموخته ودولتِ اندراج النهایت
فی البدایت ببرکتِ صحبتِ ایشان حاصل کرده وسعادتِ سفر وطن را بصدقهٔ خدمتِ ایشان
یافته توجهِ شریفِ ایشان در دو نیم ماه این ناقابل را بنسبتِ نقشبندیه رسانیده وحضورِ خاصِ این
اکابر را عطا فرموده ودرین مدتِ قلیله آنچه از تجلیات وظهورات وانوار وألوان وبے رنگیها
وبے کیفیها که بطفیلِ ایشان رو داده چه شرح دهد وچه بیانِ تفصیلِ آن نماید ازینِ توجهِ شریفِ ایشان کم
وبیشه نمانده باشد در معارفِ توحید واتحاد وقرب ومعیت واحاطه وسریان که برین فقیر نکشادند واز حقیقتِ
ان اطلاع ندادند شهود وحدت در کثرت ومشاهدهٔ کثرت در وحدت از مقدمات ومبادیِ این معارف
است بالجمله آنجا که نسبتِ نقشبندیه است وحضورِ خاصِ این اکابر نامِ این معارف بر زبان آوردن
ونشانِ این شهود ومشاهده را بیان نمودن از کوته نظری است کارخانهٔ این اکابر بلند است
بهر زرقے ورقاصے نسبت ندارد درگاه این طور دولتے رفیع القدر از حضرتِ ایشان باین فقیر
رسیده باشد اگر در مدتِ عمر سرِ خود را پائمالِ اقدامِ خدمهٔ عتبهٔ علیهٔ شما کرده باشد هیچ نکرده باشد
از تقصیراتِ خود چه عرض نماید وارمغانِ شرمندگیهائے خود چه اظهار نماید آنا معارفِ آگاه خواهد

حسام الدین احمد را حضرتِ حق سبحانہٗ از ما جزاءِ خیر دہاد کہ مؤنتِ ما مقصران را بر خود الزام نمودہ کمر خدمت بر میان بستہ اند و ما در افتادگان را فارغ ساختہ ؎ گر بر تنِ من زبان شود ہر مُوئے ۔ یک شکرِ دے از ہزار نتوانم کرد ۔ سہ مرتبہ فقیر بدولتِ عتبۂ بوسی حضرتِ ایشان مشرف گشت مرتبۂ اخیر فقیر را فرمودند کہ ضعفِ بدن بر من غالب آمدہ است امیدِ حیات کم ماندہ ۔ احوالِ طفلان خیر خواہی بود و در حضورِ خود شما را طلبیدند و شما در حجورِ مرضعاتِ بودید و بفقیر امر کردند کہ بایشان توجہ کنم بامرِ ایشان در حضورِ ایشان بشما توجہ کردہ بحدیکہ ظاہر اثرِ آن توجہ نیز ظاہر شدہ بعد ازان فرمودند کہ حضراتِ والداتِ ایشان را نیز غائبانہ توجہ کنم حسب الامر غائبانہ توجہ نمودہ آمد امید است کہ ببرکتِ حضورِ ایشان آن توجہ مثمرِ نتائج باشد تصور نکنند کہ از امرِ واجب الامتثال و وصیتِ لازمہ ایشان ذہولے واقع شدہ است یا تغافلے زدہ باشد کلا بل انتظارِ اشارت دارد و منتظرِ اینست حال چند فقرہ بطریقِ نصیحت نوشتہ مے آید گوش ہوش استماع خواہند فرمود استعد کم اللہ سبحانہٗ فرضِ عینست بر عقلا تصحیحِ عقائد است بموجبِ آرائے صائبہ اہلِ سنت و جماعت شکر اللہ تعالیٰ سعیہم کہ فرقۂ ناجیہ اند بعضے از مسائلِ اعتقادیہ در انجا نوعِ خفا بود بیانِ آن مے نماید باید دانست کہ اللہ تعالیٰ بذاتِ مقدسِ خود موجود است و اشیا بایجاد او تعالیٰ موجود اند و او تعالیٰ یگانہ است ہم در ذات و ہم در صفات و ہم در افعال و ہیچکس و ہیچ امرے با او تعالیٰ فی الحقیقت شرکتے نیست چہ وجود و چہ غیرِ آن مشارکت اسمی و مناسبتِ لفظی از مبحث خارج است صفات و افعالِ او تعالیٰ در رنگِ ذاتِ او سبحانہٗ بے چون و بیگونہ اند و صفات و افعالِ ممکنات ہیچ مناسبت ندارند مثلاً صفۃ العلم مر او را سبحانہٗ صفتے است قدیم و بسیطے است حقیقی کہ ہرگز تعدد و تکثر بآن راہ نیافتہ است اگرچہ باعتبارِ تعدد و تعلقات باشد زیرا کہ آنجا یک انکشافے است بسیط کہ معلوماتِ ازل و ابد بہمان انکشاف منکشف میگردند جمیع اشیا را با احوالِ متناسبہ و متضادہ ایشان کلیہ و جزئیہ با اوقاتِ مخصوصۂ ہر کدام در آنِ واحدِ بسیط و استہ است

جنین بر دوزن کریم بچه مادامیکه در شکم مادر خود باشد ۱۲

...ان آن زید را هم موجود دانسته است و هم معدوم و چنین دانسته است و صبی و جوان دانسته
...ت و پیر و زنده دانسته است و مرده و قائم دانسته است و قاعد و مستند دانسته است و مضطجع
...دان دانسته است و گریان و متلذذ دانسته است و متألم و عزیز دانسته است و ذلیل هم در برزخ
...ته است و هم در حشرات هم در جنت دانسته است هم در نار لذات پس تعدد و تعلق نیز در ان موطن
...جود باشد چه تعدد تعلقات تعدد ذات میطلبد و تکثر از منه می خواهد و لیس ثمة الا ان واحد
...ط من الازل الی الابد لا تعدد فیه اصلا اذ لا یجری علیه تعالی زمان و لا تقدم
...آخر پس در علم او تعالی اگر تعلق بمعلومات اثبات کنیم یک تعلق خواهد بود که بجمیع معلومات متعلق
...ته است و آن تعلق نیز مجهول الکیفیت است و در رنگ صفة العلم بیچون و بیگونه است
...تبعاد این تصویر را بمثالی زائل گردانیم و بگوئیم که روا است که شخصی در یک وقت کلمه را باقسام
...یانه و احوال متغایره و اعتبارات متضاده او بداند پس در همان وقت کلمه را هم اسم داند و هم
...و هم حرف و هم ثلاثی داند و هم رباعی و هم معرب داند و هم مبنی و هم متمکن داند و هم غیر متمکن و هم منصرف
...و هم غیر منصرف و هم معرفه داند و هم نکره و هم ماضی داند و هم مستقبل و هم امر داند و هم نهی بلکه جائز
...ت که آن شخص بگوید که این همه اقسام و اعتبارات کلمه را در مرآت کلمه در یک وقت تفصیل می نمیم
...اه در علم ممکن بلکه در دید ممکن جمع اضداد متصور بود در علم واجب تعالی و لله المثل الاعلی چرا
...تبعد باشد باید دانست که اینجا هر چند صورت جمع ضدین است اما فی الحقیقت در میان اینها
...یت مفقود است زیرا که هر چند زید را در آن واحد موجود و معدوم دانسته است اما در همان آن
...سته است که وقت وجود او مثلا بعد از هزار سال سنه هجریست و وقت عدم سابق او پیش ازان
...ل معین است و وقت عدم لاحق او بعد از هزار و یکصد سال است فلا تضاد بینهما فی الحقیقة
...ایر الزمان و علی هذا القیاس سائر الاحوال فافهم ازین تحقیق واضح گشت که علم او تعالی
...ند بجزئیات متغیره تعلق گیرد و شائبه تغیر در وی راه نمی یابد و منشا حدوث در ان صفت پیدا

آسیب رش ۱۲

بضم میم و کسر عین بمعنی جمع شده و نشسته نون برهم

فتن یعنی جمع

گمان بردن ۱۲

اجرام سفلی که متحیزند

زبر ۱۲ تجرد ارث

نمیشود وکمال نعمت الفلاسفۃ زیرا کہ تغیر بر تقدیرے متصور باشد کہ یکے را بعد از دیگرے دانستہ
باشد وچون ہمہ را در آن واحد بداند گنجایش تغیر وحدوث نبود پس حاجت نباشد باثبات تعلقات متعددہ
مر او را تا تغیر وحدوث راجع بآن تعلقات بود نہ بصفت علم کما فعلہ بعض المتکلمین لدفع شبہۃ
الفلاسفۃ آرے اگر تعدد تعلقات در جانب معلومات اثبات کنیم گنجایش وارد وہمچنین یک کلام
بسیط است کہ از اول تا آخر ہمان یک کلام گویا است اگر امر است از ہمانجا ناشی است واگر
نہی است ہم از انجا اگر اعلام است ہم از انجا ماخوذ است واگر استعلام است ہم از انجا اگر تمنی
است ہم از انجا مستفاد است واگر ترجی است ہم از انجا جمیع کتب منزلہ وصحف مرسلہ در حقیقت
از ان کلام بسیط اگر توراۃ است از انجا انتساخ یافتہ است واگر انجیل است ہم از انجا صورت لفظی
گرفتہ واگر زبور است ہم از انجا مسطور گشتہ واگر فرقان است ہم از انجا تنزل فرمودہ
واللہ کلام حق کہ علی الحق یکیست وبس وپس وزنزول متخلف آنرا آمدہ وہمچنین یک فعل
کہ مفعولات اولین وآخرین بہمان یک فعل بوجود مے آیند کما قال تعالیٰ وما امرنا الا واحدۃ گنجے
بالبصیر ریزیست ازین اگر ایجاد است واگر اماتت مربوط بآن فعل است واگر ایلام واگر انعام
منسوط ہم بآن فعل وہمچنین اگر ایجاد است واگر اعدام ناشی ازان فعل است پس در فعل حق سبحانہ
نیز تعدد تعلقات ثابت نبود بلکہ یک تعلق مخلوقات اولین وآخرین باوقات مخصوصہ وجود
خود بوجود مے آیند این تعلق نیز در رنگ فعل او تعالیٰ بیچون وبیگونہ است زیرا کہ چون راہ
بہ بیچون راہ نیست لا یحل عطایا الملک الا عطایا واشعری چون از حقیقت فعل حق جل
سلطانہ اطلاع نیافتہ تکوین را حادث گفت وافعال او سبحانہ را حوادث دانست اندانست
کہ اینہا آثار فعل ازلی حق اند سبحانہ نہ افعال او تعالیٰ ودین قبیل است آنچہ بعضے از صوفیہ تجلی افعال
اثبات نمودہ اند ودران موطن در مرآت افعال ممکنات جز فعل واحد جل سلطانہ ندیدہ اند ان
تجلی فی الحقیقت تجلی آثار فعل حق است سبحانہ نہ تجلی فعل او تعالیٰ زیرا کہ فعل او را تعالیٰ کہ بیچون

مدہ کلبہ بالضم بمعنے حصہ خانہ کوچک (یعنی گوشہ دکان ہم آمدہ الخ

و بے چگونہ است و قدیم است و قائم بذاتِ اوست تعالیٰ کہ آن را کمون گویند و مرا یا تحدث
گنجایش نیست و در مظاہرِ ممکنات ظہور ہ و رنگ ہائے صورتِ معنی چگونہ گنجد ہ
در کلبۂ گدایان سلطان چہ کار دارد ہ تجلی افعال و صفات نزد فقیر بے تجلی ذات تعالیٰ تقدس
متصور نیست چہ افعال و صفات را از حضرتِ ذات تعالیٰ و تقدس انفکاکے نیست تا تجلی آنہا
بے تجلی ذات متصور بود و آنچہ منفک از ذات است تعالیٰ و تقدس ظلالِ افعال و ظلالِ صفات
اوست سبحانہ پس تجلی آنہا تجلی ظلالِ افعال و صفات بود نہ تجلی افعال و صفات آنہا ہم بریں
باین کمال نرسد ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ بر سرِ اصل سخن رویم
او تعالیٰ در ہیچ چیز حلول نکند و ہیچ چیز در و بے حال نہ بود اما او تعالیٰ محیطِ اشیا بود و قرب و معیت با ایشان دارد
آن احاطہ و قرب و معیت کہ در خورِ فہم قاصر باشد کہ آن بجناب قدس او نیست تعالیٰ و آنچہ بکشف و شہود معلوم کنند
ازان نیز منزہ است چہ ممکن را از حقیقتِ ذات و صفات و افعال او تعالیٰ جز جہل و حیرت نصیب
نیست ایمان بغیب باید آورد و ہر چہ بکشف و شہود گردد تحت لا نفی باید ساخت ہ
عنقا شکار کس نشود دام باز چین ہ کانجا ہمیشہ باد بدست است دام را ہ ہیہات از شنوی حضرت
ایشان مناسب این مقام است ہ ہنوز ایوانِ استغنا بلند است ہ مرا فکرِ رسیدن ناپسند است
پس ایمان آریم کہ او تعالیٰ محیط اشیا است و قریب است بایشان و با ایشان است اما معنی احاطہ
و قرب و معیتِ او را تعالیٰ ندانیم کہ چیست احاطہ و قربِ علمی گفتن از متاویلاتِ متشابہ است و ما
قائل بتاویل آن نیستیم و او تعالیٰ بہیچ چیز متحد نشود و ہمچنین ہیچ چیز با او سبحانہ نیز متحد نگردد و آنچہ از بعضے
عبارات صوفیہ معنی اتحاد مفہوم میشود خلافِ مراد ایشان است زیرا کہ مرادِ ایشان ازین کلام
کہ موہم اتحاد است اذا تم الفقر فہو اللہ آنست کہ چون فقر تمام شود و نیستی محض حاصل آید باقی
نماند مگر اللہ تعالیٰ نہ آنکہ آن فقیر بخدا متحد شود و خدا گردد کہ آن کفر و زندقہ است تعالیٰ اللہ
سبحانہ عما یشرکون انہ کان ظلوما کفارا و حضرتِ خواجہ ما قدس سرہ بسیار میفرمودند کہ معنے

عبارتِ انا الحق نه آنست که من حقم بلکه آنست که من نیستم و موجود حق است سبحانه و تغییر و تبدیل را
بذات و صفات و افعال او تعالیٰ راه نیست سبحان من لا یتغیر بذاته و لا بصفاته و لا فی افعاله
بحدوثِ الاکوانِ و آنچه صوفیه وجودیه منزلاتِ خمس اثبات نموده اند نه از قبیل تغییر و تبدیل است
در مرتبهٔ وجوب که آن کفر و ضلالت است بلکه این تنزلات را در مراتبِ ظهوراتِ کمالِ او تعالیٰ
اعتبار کرده اند بے آنکه تغیرے و تبدیلے در ذات و صفات و افعالِ او تعالیٰ راه یابد و او تعالیٰ
غنی مطلق است هم در ذات و هم در صفات و هم در افعال و در هیچ امرے بهیچ چیز محتاج نبود چنانچه
در وجود محتاج نیست در ظهور نیز محتاج نه و آنچه از عباراتِ بعضے صوفیه مفهوم میشود که او تعالیٰ در ظهورِ
کمالاتِ اسمائی و صفاتی بما محتاج است این سخن برین فقیر بسیار گران است سید اند که مقصود از
آفرینشِ ایشان حصولِ کمالاتست مر ایشان را نه کمالے که عائد بجنابِ قدس او باشد تعالیٰ
و تقدس کریمه وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ای لیعرفون مؤید این معنی است
پس مقصود از خلقتِ جن و انس حصولِ معرفتِ ایشان بود که کمالِ ایشان است نه امریکه عائد
بجنابِ حق بود سبحانه و آنچه در حدیث قدسی واقع شده است خَلَقْتُ الْخَلْقَ لِأُعْرَفَ مراد ازانجا
نیز معرفتِ ایشان است نه آنکه من معروف شوم و بوسطِ معرفتِ ایشان کمالے حاصل نمایم
تعالی الله عن ذلک علوا کبیرا و او تعالیٰ از جمیعِ صفاتِ نقص و سماتِ حدوث منزه و مبرا
است جسم و جسمانی نیست و مکانی و زمانی نه و صفاتِ کمال او را ثابت است از انجمله هشت صفت
کمال در وے موجود اند بوجودِ زائد بر وجودِ ذات تعالیٰ و تقدس و آن صفات حیات و علم و قدرت
و اراده و سمع و بصر و کلام و تکوین است این صفات در خارج موجود اند نه آنکه در علم موجود اند بوجودِ زائد
اند بوجودِ ذات و در خارجِ نفسِ ذات اند تعالیٰ و تقدس چنانچه بعضے از صوفیه وجودیه گمان برده اند و گفته اند
که از روے تعقل همه غیر اند صفات و بذات تو از روے تحقق همه عین هم آنچه در نفیِ صفات است چه نفاهِ صفاتِ معتزله و فلاسفه نیز نفیِ تغایرِ علمی و اتحادِ خارجی گفته اند و از تغایرِ

حواشی گفت دانش ۱۲ — جمع نافی یعنی نفی کنندگان صفات از فرقهٔ معتزله و فلاسفه نیز تغایر علمی حال از ما به تغایر فی الخارج را نفی میکنند ۱۲

علمی انکار نموده اند و نگفته اند که مفهوم علم عین مفهوم ذات است تعالی و تقدس یا عین مفهوم قدرت
و ارادت است عینیت باعتبار وجود خارجی گفته اند پس متغایر وجود خارجی اعتبار نکنند از نفاۃ
صفات خارج نشوند والمتغایران بالاعتبار الذهنی لا یجب بینهما تغایر فی الخارج کما عرفت و او تعالی قدیم و ازلی است
و غیر او را قدم و ازلیت ثابت نبود و جمیع ملیین بر ین حکم اجماع فرموده اند و هر کسیکه بقدم و ازلیت غیر
حق جل و علا قائل گشته است تکفیر او نموده اند امام غزالی ازین راه تکفیر ابن سینا و فارابی
و غیر ایشان نموده است که قائل بقدم عقول و نفوس اند و بقدم هیولی و صورت گمان برده اند
و سموات را با آنچه در ایشان است قدیم دانسته اند و حضرت خواجه بقدس سره میفرمودند که شیخ
محی الدین بن العربی بقدم ارواح کلی قائل است این سخن به ازظاهر مصروف باید داشت و محمول بر
تاویل باید ساخت تا با جماع اهل ملل مخالف نشود و او تعالی قادر مختار است از شائبه ایجاب و منزه
اضطرار منزه و مبرا است فلاسفه بے خرد کمال را در ایجاب دانسته نفی اختیار از واجب تعالی
نموده اثبات ایجاب نموده اند این جبر دان واجب را تعالی و تقدس معطل و بیکار داشته اند
و جزیک مصنوع که آن هم بایجاب است از خالق سموات و ارض صادر ندانسته وجود حوادث را بسبب
بعقل فعال داده که وجود آن جزو در توهم ایشان ثابت نشده است بزعم فاسد ایشان ایشان را
بحق سبحانه و تعالی هیچ کارے نیست ناچار باید که در وقت اضطراب و اضطرار التجا بعقل فعال
آرند و بحضرت حق سبحانه هیچ رجوع نکنند که او را تعالی در وجود حوادث مدخلے نداده اند گویند که
عقل فعال است که بایجاد حوادث تعلق دارد و بلکه بعقل فعال هم رجوع ندارند که او را در رفع بلیات ایشان
نیز اختیارے نیست این بیدولتان در جهل و بلاهت پیش قدم فرق ضلاله اند کافران التجا
بحضرت حق سبحانه و تعالی سے آرند و رفع بلیه از او تعالی میطلبند بخلاف این سفیهان دو چیز دون
بیدولتان از جمیع فرق ضلالت و بلاهت بیشتر است یکے کفر و انکار است باحکام منزل
و عناد و عداوت است با اخبار مرسله دوم ترتیب مقدمات فاسده است و تلبیس دلائل و شواهد با

تلبیس را آمیختن و پنهان داشتن مکر

در اثبات مقاصد و مطالب واہیہ آن قدر خبط در اثبات مقاصد خود کرده اند ہیچ سفیہے نہ خورده
سموات و کواکب کہ ہمہ وقت بیقرار و سرگردانند مدار کار را بر حرکات و اوضاع ایشان داشته اند و از خالق
سموات و موجد کواکب و محرک اینہا و مدبر امر ایشان چشم پوشیده اند و دور از معاملہ دانسته نہ ہے بخیر دان
و ہے بیدولتان سفیہ تر از ایشان آنکہ ایشان را زیرک داند و صاحب فطانت انگارد از علوم متسق
و منتظم ایشان علم ہندسہ است کہ بالا یعنی محض ست و بالاطائل صرف مساوات زوایائے ثلث
مثلث مرده قائمہ را بکار ے آید و شکل عروسی و مامونی کہ جانکاہ ایشان ست بکدام غرض مربوط
است علم طب و علم نجوم و علم تہذیب اخلاق کہ بہترین علوم ایشان است از کتب انبیا بالتقدم علی
نبینا و علیہم الصلوات والتسلیمات سرقہ کرده ترویج اباطیل خود نموده اند کما صرح بہ الامام الغزالی
فی المنقذ عن الضلال اہل ملت و متابعان انبیا علیہم الصلوٰۃ والسلام اگر دلائل و براہین
غلط کنند باکے نیست کہ مدار کار ایشان بر تقلید انبیا است علیہم الصلوٰۃ والسلام دلائل و براہین
بر اثبات مطالب عالیہ خود بسبیل تبرع می آرند ہمان تقلید ایشان را کافیست بخلاف این
بیدولتان کہ از تقلید خود را برآورده اند و در صدد اثبات بدلائل گشته ضلوا فاضلوا دعوت نبوت
حضرت عیسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام چون با فلاطون کہ کلان تر این بیدولتان بود
رسید گفت نحن قوم متقدون لا حاجۃ بنا الی من یہدینا ما ہی سفیہ بایستے شخصیکہ احیائے
اموات نماید و ابرا اکمہ و ابرص میکند کہ خارج از طور حکمت ایشان است او را میدید تفطن احوال
او میکرد و نمودہ جواب دادن از کمال غباوت و سفاہت است ؎ فلسفہ چون اکثری باشد سفہ
پس کل آن ہم سفہ باشد کہ حکم کل حکم اکثر است سبحانا اللہ سبحانہ عن ظلمات معتقداتہم السوء

درین ایام فرزندی محمد معصوم جواہر شرح مواقف را تمام کرد و در اثنائے سبق او قباحتہائے این بحر ذان بوضوح
آمد و فائدہ ہا بران مترتب شد الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی لولا ان ھدانا
اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق و عبارات شیخ محی الدین بن العربی نیز ناظر باین جناب است
و در معنی قدرت موافقت بفلسفہ دارد کہ صحت ترک از قادر تجویز نمی نماید و جانب فعل الزام میدہد
عجائب کاروبار است شیخ محی الدین از مقبولان درنظر مے در آید و اکثر علوم او کہ مخالف آرائے اہل
حق اند خطا و اصواب ظاہر میشوند تا کہ بخطائے کشفی معذور داشتہ اند و در رنگ خطائے اجتہادی
از ملامت مرفوع ساختہ این فقیر را در ابتدائے حال باین اعتقاد خاص است و این فقیر را در ابتدائے حال شیخ محی الدین کہ او را از مقبولان میدانند
و علوم مخالفہ او را خطا و مضر مے میدند جمعے ہستند ازین طائفہ کہ ہم شیخ را طعن و ملامت میکنند و ہم
علوم او را تخطئہ مینمایند و جمعے دیگر ازین طائفہ تقلید شیخ را اختیار کردہ جمیع علوم او را اصواب میدانند
و بدلائل و شواہد حقیت آن علوم را اثبات مینمایند و شک نیست کہ این ہر دو فریق راہ افراط
و تفریط اختیار کردہ اند و از توسط حال دور ماندہ شیخ را کہ از اولیاء مقبولان است بواسطہ خطائے
کشفی چگونہ رد کردہ شود و علوم او را کہ از صواب دور اند و مخالف آرائے اہل حق اند چگونہ بتقلید قبول
توان کرد و الحق ہو التوسط الذی وفقنی اللہ سبحانہ بمنہ و کرمہ بہ آرے در مسئلہ وحدت
وجود جمع غفیر ازین طائفہ با شیخ شریک اند ہر چند شیخ درین مسئلہ نیز طرز خاص دارد اما در اصل سخن
شرکت دارند این مسئلہ نیز ہر چند بظاہر مخالفت بمعتقدات اہل حق دارد اما قابل توجیہ است و شیاطین
جمع این فقیر بعنایۃ اللہ سبحانہ در شرح رباعیات حضرت ایشان این مسئلہ را بمعتقدات
اہل حق جمع ساختہ است و نزاع فریقین بلفظ ماندہ و شکوک و شبہات طرفین را حل ساختہ
بر نہجیکہ محل ریب و اشتباہ نمانده بحیثیکہ لا یخفی علی الناظر فیہ باید دانست کہ ممکنات باسرہا
چہ جواہر و چہ اعراض و چہ اجسام و چہ عقول و چہ نفوس و چہ افلاک و چہ عناصر ہمہ مستند بایجاد قادر مختار
اند کہ از کتم عدم اینہا را بوجود آوردہ است چنانچہ اینہا در وجود باو تعالی محتاج اند در بقا نیز باو سبحانہ

محتاج اند وجودِ اسباب و وسائط را در پوشِ فعلِ خود ساخته است و حکمت را قبابِ قدرت گردانیده و لابلکه
اسباب و دلائل ثبوتِ فعلِ خود کرده و حکمت را وسیلهٔ وجودِ قدرت فرموده زیرا که ارباب فطانت که بصیرت
ایشان بمحلِ متابعتِ انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات متحلی شده است میدانند که اسباب
و وسائل که در وجود و بقا باو سبحانه محتاجند و ثبوت و قیام از و دارند و بوسے دارند تعالی و تقدس
و فی الحقیقت جماد محض اند چگونه در دیگرے که مثل آنها است تاثیر کنند و احداث و اختراع آن نمایند
قادرے است و رائے آنها که ایجاد آن میفرماید و کمالات لائقه او را عطا مینماید که چنانکه عقلا فعلیکه
از جمادِ محض بینند از انجا پے برند به فاعلِ و محرکِ او چه میدانند که این فعل فراخور حال او نیست فاعلے
است ماورائے او که ایجادِ آن فعل میفرماید پس فعل جماد نزدِ عقلا و پوشِ فعل فاعلِ حقیقی نه شد
بلکه آن فعل نظر بجمادیتهٔ او دلیل شد بر فاعلِ حقیقی فکذا هذا آرے در فهم ابلهے فعلِ جماد و پوشِ
فعلِ فاعلِ حقیقی است که از کمالِ غباوت جمادِ محض را بواسطهٔ آن فعل صاحبِ قدرت دانسته است و از
فاعلِ حقیقی کافرگشته یُضِلُّ بِهٖ کَثِیرًا وَّیَهْدِیْ بِهٖ کَثِیرًا این معرفت مقتبس از مشکاتِ نبوت است
فهم هر کس اینجا نرسد جمعے کمال اورا در رفعِ اسباب میدانند و ابتدائے اشیا را بے توسطِ اسباب بحضرتِ
حق سبحانه و تعالی منتسب میسازند نمیدانند که در رفعِ اسباب رفعِ حکمت است که در ضمنِ آن متضمن
متصل لحوظ است رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هٰذَا بَاطِلًا انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مراعاتِ اسباب
مینمایند و تفویضِ امر را باین مراعات بحضرتِ حق سبحانه و تعالی میفرمایند چنانچه حضرتِ یعقوب علی
نبینا و علیه الصلوٰة والسلام ملاحظهٔ چشم زخم نموده پسران خود را وصیت فرمود یا بنی لا تدخلوا
من باب واحد وادخلوا من ابواب متفرقة باوجود این مراعات تفویضِ امر بحق فرموده جل سلطانه

گفت وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ، وحضرتِ حق سبحانه وتعالی این معرفتِ او را تحسین فرموده است وبخود نسبت داده که بعد ازان فرموده وَإِنَّهُ لَذُو عِلْمٍ لِمَا عَلَّمْنَاهُ وَلٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ؛ وحضرتِ حق سبحانه وتعالی در قرآن مجید حضرتِ پیغمبر ما را نیز بتوسطِ اسباب اشارت می فرماید یَا أَيُّهَا النَّبِيُّ حَسْبُكَ اللهُ وَمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ باقیماند تاثیرِ اسباب پس روا است که حضرتِ حق سبحانه وتعالی در بعض اوقات در اسباب تاثیر نیز خلق فرماید تا موثر افتند و در بعضے اوقات تاثیر در انها خلق نکند پس ناچار هیچ اثر بر آنها مترتب نشود چنانچه مشاهده مینمایم این معنی را در اسباب که وجود مسببات گاهے بر آن اسباب مترتب میشود و گاهے هیچ اثرے ازان بظهور نمے آید انکار از مطلق تاثیرِ اسباب مکابره است تاثیر باید گفت وآن تاثیر را در رنگِ وجودِ آن سبب بایجادِ حضرتِ حق سبحانه وتعالی باید دانست رائے فقیر درین مسئله اینست واللهُ سبحانه أَلْهَمَهُ أَمْ أَيْنَ بیان لائح گشت که توسطِ اسباب منافیِ توکل نیست چنانچه ناقصان گمان برده اند بلکه در توسطِ اسباب کمالِ توکل است حضرتِ یعقوب عَلٰى نَبِيِّنَا وَعَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ مراعاتِ سبب را بتفویضِ امر بحق جل وعلا توکل فرموده عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ واو تعالی مُرید خیر وشر است وخالق این هر دو اما از خیر راضی است واز شر راضی نه این فرقیست دقیق درمیانِ ارادہ ورضا که حضرتِ حق سبحانه وتعالی اهلِ سنت را بآن توفیق مخصص ساخته است سائر فرق بواسطهٔ عدمِ اهتداء باین فرق در ضلالت مانده اند معتزله از اینجا غلط خالقِ افعالِ خود گفته اند وایجادِ کفر ومعاصی را باو منسوب ساخته از کلامِ شیخ محی الدین متابعانِ او مفهوم میشود که چنانچه ایمان واعمالِ صالح مرضیِ اسم الهادی است کفر ومعاصی نیز مرضیِ اسم المضل است این سخن نیز مخالفِ اهلِ حق است ومیلے بانجاب دارد که منشا رضا گشته است چنانکه گویند که اشراق واضاءة مرضیِ آفتاب است وحضرتِ حق سبحانه وتعالی عملِ را قدرت وارادہ داده است که باختیارِ خود کسبِ افعال نمایند خلقِ افعالِ بحضرتِ حق سبحانه

منسوب است وکسب بایشان عادت اللہ سبحانہ برین جاری شدہ است کہ بعد از قصدِ عبد
مر فعلِ خود را خلق حق سبحانہ وتعالیٰ بآن فعل متعلق میشود وچون فعلِ عبد بقصد واختیارِ او صدور
مے یابد پس ناچار متعلق مدح وذم وثواب وعقاب بود وآنکہ گفتہ اند کہ اختیارِ عبد ضعیف است
اگر ضعیف باعتبارِ قوتِ اختیارِ حق سبحانہ گفتہ اند مسلم است واگر ضعیف باین معنی گفتہ اند
کہ در اداءِ فعلِ مامور کافی نیست پس غیر صحیح است فانّ اللہ سبحانہ لا یکلف بما لیس فی وسعہ
بل یرید الیسر ولا یرید العسر غایۃ ما فی الباب جزاءِ مخلد مر فعلِ موقت را منقوض بقدیرِ حق
است کفرِ موقت را عذابِ مخلد جزائے وفاق فرمود وتلذذات دائمی را منوط بایمانِ موقت نمود
ذلک تقدیر العزیز الحکیم این قدر بتوفیق اللہ سبحانہ ما ہم میدانیم کہ کفر ورزیدن نسبت
بحضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ کہ مولیٰ نعمِ ظاہرہ وباطنہ است ومتوجد سمٰوات وارض است وہر
بزرگی وکمالے کہ ہست مر جنابِ قدسِ او راثابت است جزاءِ آن کفر باید کہ از اشد عقوبات بود وآن
خلود است در عذاب وہمچنین ایمان آوردن بغیب این چنین منعمے بزرگے را وراست کہ دائمًا
او را باوجودِ مزاحمتِ نفس وشیطان باید کہ جزاءِ او بہترین جزاہا بود وآن خلود است در نعمات وتلذذات
بعضے از مشائخ فرمودہ اند کہ دخولِ بہشت فی الحقیقت مربوط بفضلِ حق است سبحانہ ومنوط
ساختنِ آن بایمان بنابر آنست کہ ہر چہ جزاءِ اعمال بود آلذ باشد وتر وفقیر دخولِ بہشت فی الحقیقت
مربوط بایمان است لیکن ایمان فضلِ اوست سبحانہ وعطیۂ او تعالیٰ ودخولِ نار مربوط بکفر است
وکفر ناشی است از ہوائے نفسِ امارہ ما اصابک من حسنۃ فمن اللہ وما اصابک من
سیئۃ فمن نفسک باید دانست کہ مربوط ساختنِ دخولِ بہشت را بایمان فی الحقیقت تعظیمِ
ایمان است بلکہ تعظیمِ مومن بہ است کہ این چنین اجرِ عظیم القدر بر آن مترتب شدہ است وہمچنین
منوط ساختنِ دخولِ نار را بکفر تحقیرِ کفر است وبالجملہ آنکہ نسبت باو این کفر بوقوع آمدہ است کہ این
طور عقوبتے بر وے واجب بران مترتب گشتہ است بخلافِ آنچہ بعضے از مشائخ گفتہ اند کہ ازین دقیقہ

۵ آنچہ بآن ایمان آوردہ شد از حق تعالیٰ ورسول او علیہ الصلوٰۃ والسلام وغیرہا۔

خالی است وایضاً در دخولِ نار کہ عدیلِ اوست مثلِ این وجہ متصوّر نیست چہ دخولِ نار فی الحقیقت مربوط بکفر است وللہ سبحانہ المثل الاعلیٰ۔ ھذا۔ وحضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ را مومنان در آخرت در بہشت خواہند دید بے جہت وبے کیف وبے شبہ وبمثال این مسئلہ ایست کہ جمیع فرقِ اہلِ ملت وغیر اہلِ ملت غیر اہلِ سنّت ہمہ منکر آیند در رویت بجہت وبے کیف را تجویز نمے نمایند حتیٰ کہ شیخ محی الدین بن العربی نیز رویتِ آخرت را بتجلّیِ صوری فرودے آرد وبجز این تجلی تجویز نمینماید رودے حضرت ایشان ما از شیخ نقل میکروند کہ اگر معتزلہ رویت را بمرتبہ تنزیہ مقیّد نمیکروند وبہ تشبیہ نیز قائل نمیگشتند ورویت را باین تجلی نیز مید انستند ہرگز از رویت انکار نمیکروند ومحال نمید انستند یعنے انکارِ ایشان از بے جہتی وبے کیفی است کہ مخصوص بمرتبۂ تنزیہ است بخلافِ این تجلی کہ جہت وکیف دران ملحوظ است پوشیدہ نماند کہ رویتِ آخرت را بتجلّیِ صوری فرود آوردن فی الحقیقت انکار کردن است مر رویت را چہ آن تجلی صوری اگرچہ از تجلیات صوریۂ دنیا جدا بود رویت حق نیست تعالیٰ یَرَاہُ الْمُؤْمِنُونَ بِغَیْرِ کَیْفٍ۔ وَاِذَا رَاَیْتَ ثَمَّ رَاَیْتَ نَعِیْمًا وَمُلْکًا کَبِیْرًا۔ بعثتِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات رحمتِ عالمیان است اگر توسّطِ وجودِ این بزرگواران نمے بود ما را معرفتِ ذات وصفاتِ واجب الوجود تعالیٰ وتقدّس کہ دلالت میفرمود ومرضیاتِ مولاے ما را جلّ شانہ از عدمِ مرضیات او سبحانہ کہ تمیز بنمود عقولِ ناقصۂ ما بے تائیدِ نورِ دعوتِ ایشان ازین معنی معزول است وافہامِ ناتمامِ ما بے تقلیدِ این بزرگواران درین معاملہ مخذول آرے عقل ہر چند حجّت است اما در حجیّت ناتمام است وبمرتبۂ بلوغ نرسیدہ حجّت بالغہ بعثتِ انبیا است علیہم الصلوٰت والتسلیمات کہ عذاب وثوابِ اخروی دائمی منوط بآنست۔ **سوال**۔ چون عذابِ اخروی دائمی منوط بہ بعثت شد پس بعثت را رحمتِ عالمیان گفتن چہ معنے بود۔ **جواب**۔ بعثت عینِ رحمت است کہ سببِ معرفتِ ذات وصفاتِ واجب الوجود است تعالیٰ وتقدّس کہ متضمّن سعاداتِ دنیویہ واخرویہ است وبدون بعثت معلوم ومتیقن گشتہ است آنچہ مناسبِ جنابِ قدسِ او تعالیٰ است از آنچہ نامناسبِ جنابِ

قدسِ است سبحانه زیرا که عقلِ لنگ و کورِ ما که بدلیلِ امکان و حدوث متسم است چه داند که مناسبِ حضرت
وجوب که قدم از لوازمِ اوست از اسما و صفات و افعال کدام است و نامناسب کدام تا اطلاق آن
نموده آید و اجتناب ازین کرده شود بلکه بسا است که از نقص خود کمال و از انقصان داند و نقص را کمال
انگارد و این تمیز نزد فقیر فوقِ جمیعِ نعمِ ظاهره و باطنه است بید ولت تر آنکه امورِ نامناسبه را بجنابِ قدسِ او
تعالی نسبت دهد و اشیاءِ ناشائسته را بحضرتِ او سبحانه منتسب سازد و بعثت است که باطل را از حق
جدا ساخته است و نامستحقِ عبادت را از مستحقِ عبادت تمیز داده و بعثت است که براهِ حق جل و علا
بتوسطِ آن دعوت می فرمایند و بندگانِ را بسعادتِ قرب و وصلِ مولی جل سلطانه میرسانند و بوسیله
بعثت اطلاع بر مرضیاتِ مولی جلشانه میسر میشود و بهمین وجه از تصرفِ ملکِ او تعالی از عدم
جواز آن متمیز میگردد و امثالِ این فوائدِ بعثت بسیار است پس مقرر شد که بعثتِ انبیاء رحمت است
هالکه منقادِ هوائے نفسِ امّاره گشته بحکمِ شیطانِ لعین انکارِ بعثت نماید و بمقتضائے بعثت عمل
نکند گناهِ بعثت چیست و بعثت چرا رحمت نبود ۔ سوال ۔ عقل فی حدِ ذاته هرچند در احکامِ
الٰهی جلشانه ناقص و ناتمام است امّا چرا نتواند که بعد از حصولِ تصفیه و تزکیه عقل را مناسبتے و اتصالے
غیر متکیف بر تبهٔ وجوب تعالت و تقدست پیدا شود که بسببِ آن مناسبت و اتصال احکام را نجا
آخذ نماید و حاجت به بعثت که بتوسطِ ملائکست نشود ۔ جواب ۔ عقل هرچند آن مناسبت و اتصال
پیدا کند ما تعلقیکه باین پیکرِ هیولانی داشت بالکل زائل نگردد و بحر و تمام پیدا نه کند پس و اهمه همیشه
دامنگیرِ او بود و متخیله هرگز خیالِ او را نگذارد و قوتِ غضبیه و شهویه همواره مصاحبِ او بوند و در دلِ
حرص و شره همه وقت ندیمِ او باشند سهو و نسیان که از لوازمِ نوعِ انسان است ازو منفک نبوند
و خطا و غلط که از خواصِ این اشاه اند او جدا نباشند پس عقل شایانِ اعتماد نبود و احکامِ ماخوذه او
از تسلطِ وهم و تصرفِ خیال مصئون نبوند و از شائبهٔ نسیان و مخلطه سقط محفوظ نباشند بخلافِ
بعثت که ازین امور پاک است و ازین رذائل مبرا پس ناچار شایانِ اعتماد بود و احکامِ ماخوذه

او از شائبهٔ وہم و خیال و مظنّهٔ نسیان و خطا مصون باشند و در بعضے اوقات محسوس میگردد کہ علوم کہ بتبعِ روحانی اخذ نمودہ
در اثنائے تبلیغ آن بقوائے و حواس بعضے از مقدماتِ مسلّمہ غیر صادقہ کہ از راہِ وہم و خیال یا غیر آن حاصل شدہ اند در اثنا
بآن علوم منضم مے شود بحیثیتیکہ دران وقت اصلاً تمیز نتواند کرد و در ثانی الحال گاہ بود کہ علمِ آن تمیز در ذہن
وگاہ نہ دہند پس لاجرم آن علوم بواسطهٔ خلطِ آن مقدمات ہیئتِ کذب پیدا مے کنند و از اعتما
مے برآیند یا آنکہ گوئیم کہ حصول تصفیہ و تزکیہ منوط است باتیانِ اعمالِ صالحہ کہ مرضیاتِ مولےٰ باشند
سبحانہٗ و این معنی موقوف بر بعثت است چنانکہ گذشت پس بغیر بعثت حصولِ حقیقتِ تصفیہ و تزکیہ
میسر نمے شود و صفائے کہ کفار و اہل فسق را حاصل میشود آن صفائے نفس است نہ صفائے قلب
و صفائے نفس غیر از ضلالت نمی افزاید و بجز از خسارت دلالت نمے نماید و کشف بعضے از امورِ
غیبی کہ در وقتِ صفائے نفس کفار و اہل فسق را روست مید ہد استدراج است کہ مقصود ازان خرابی
و خسارتِ آن جماعہ است نجانا اللہ سبحانہ عن ہذہ البلیۃ بحرمۃ سید المرسلین علیہ
و علیہم السلوٰت والتسلیمات و علیٰ آلہ و آل کل آمین تحقیق واضح گشت کہ تکلیفِ شرعی کہ از راہِ بعثت
ثابت شدہ است نیز رحمت است نہ آن چنانکہ منکران تکلیفِ شرعی از لاحدہ و زنادقہ گمان برده اند
و تکلیف را از کلفت تصور نموده غیر معقول دانستہ اند و گویند کہ کدام مہربانی است کہ عباد را بامورِ شاقہ
تکلیف کنند و گویند کہ اگر بمقتضائے آن تکلیف عمل کنند بہشت خواہند رفت و اگر خلاف آنرا
مرتکب شوند بدوزخ خواہند رفت چرا تکلیف نکنند و گذارند کہ بخورند و بخسپند و بطورِ خود باشند این سخن
بیخبران مگر نمیدانند کہ شکرِ منعم واجب است عقلاً و این تکلیفاتِ شرعیہ بیانِ اتیانِ آن شکر است
پس تکلیف بعقل واجب باشد و ایضاً نظامِ عالم منوط باین تکلیف است اگر ہر یکے را بطورِ خود میگذاشتند
غیر از شرارت و فساد بظہور نمے آمد و ہر بوالہوسے در نفس و مالِ دیگرے دست درازی میکرد و بحیثیت

الله اعلم بالصواب

وفساد پیش می آمد هم خود ضائع می شد و هم اوراضائع بساخت عیاذاً بالله سبحانه اگر زواجر
وموانع شرعی نمی بودند لکم فی القصاص حیوة یا اولی الالباب اگرچه حاکم نباشد
نپرسد و نکند زنگی مست در کعبه قتی دیا آنکه گوئیم که او تعالی مالک علی الاطلاق است و عباد
مملوک او ند سبحانه پس هر حکمی و تصرفی که در ایشان فرماید عین خیر و صلاح است و از شائبه ظلم و فساد
منزه و مبرا است لا یسئل عما یفعل و هکذا از همه آنکه از بیم او بد کشاید زبان جز به تسلیم او نجنبد
و اگر همه را بدوزخ فرستد و عذاب ابدی فرماید جای اعتراض نیست و در ملک غیر تصرف نه ناشائسته
ستم پیدا کند بخلاف املاک ما که فی الحقیقت املاک اوند سبحانه جمیع تصرفات از ما در آنها عین ستم است
زیرا که صاحب شرع بواسطه بعضی مصالح آن املاک را بما نسبت داده است و فی الحقیقت املاک اوند
سبحانه پس تصرف ما در آنها همان قدر مجوز باشد که مالک علی الاطلاق آن تصرف را تجویز فرموده است
و مثل ساخته آنچه این بزرگواران علیهم الصلوات والتسلیمات باعلام حق جل و علا اخبار نموده اند
و بیان احکام فرموده اند همه صادق اند و مطابق واقع و در احکام اجتهادیه این بزرگواران علیهم الصلوات
والتسلیمات هر چند خطا تجویز نموده اند اما تقریر بر خطا در حق ایشان مجوز نداشته اند و گفته اند
که زود ایشان را بآن خطا متنبه میسازند و ندارک آن بصوب میفرمایند فلا اعتداد بذلک الخطاء
عذاب قبر مر کافران را و بعضی از عاصیان اهل ایمان را حق است مخبر صادق علیه و علی آله الصلوات
والتسلیمات ازان خبر داده و سوال منکر و نکیر مومنان را و کافران را در قبر نیز حق است قبر برزخی است
درمیان دنیا و آخرت عذاب او نیز بیک وجه مناسبت بعذاب دنیوی دارد که انقطاع نذیر است و بوجه
دیگر مناسبت بعذاب اخروی که فی الحقیقت از عذابهای آخرت است کریمه النار یعرضون
علیها غدوا و عشیا نزلت فی عذاب القبر و همچنین راحت قبر نیز هر دو جهت دارد و سعادتمند کسی
است که از زلات و معاصی او بکمال کرم و رأفت درگذرد اصلا مواخذه نه فرمایند و اگر در مقام مواخذه
آیند از کمال رحمت کفارت گناهان او را بالام و محن دنیوی سازند و اگر بقیه مانده باشد بضغطه قبر

ومحشائے کہ دران موطن مقرر ساختہ اند کفارت کنند تا پاک و پاکیزہ بمحشر مبعوث گردد و ہر کرا
چنین نکنند و مؤاخذہ اورا بآخرت اندازند عین عدلست اما وائے بر گناہگاران و شرمساران
لیکن اگر از اہل اسلام است آل او برحمت است و از عذاب ابدی محفوظ و این نیز نعمتے است عظیم
رَبَّنَا اَتْمِمْ لَنَا نُوْرَنَا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ بِحُرْمَةِ سَيِّدِ الْمُرْسَلِيْنَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهٖ
وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ روز قیامت حق است و دران روز سموات و کواکب و ارض
و جبال و بحار و حیوان و نبات و معادن ہمہ معدوم و ناچیز خواہند گشت آسمانہا منشق گردند
و ستارہا انتشار پیدا کنند و بریزند و زمین و کوہہا ہبا منبثا ریزند این اعدام و افناء بنفخۂ اولے
تعلق دارد و بنفخۂ ثانیہ از قبرہا برانگیزند و بمحشر روند و فلاسفہ اعدام سموات و کواکب را تجویز
نکنند و فنا و فساد بر اینہا جائز ندارند اینہا را ازلی و ابدی گویند معذالک متاخران ایشان
از بیخبری خود را در زمرۂ اہل اسلام میگیرند و اتیان بعضے از احکام اسلام مینمایند عجب آنکہ بعضے
از اہل اسلام این معنی را از ایشان باور میدارند و بے تحاشی ایشان را مسلمان میدانند عجب تر آنکہ
بعضے از مسلمانان اسلام بعضے را کہ از این جماعہ اند کامل میدانند و طعن و تشنیع اینہا را منکر مے انگارند
و حال آنکہ آنہا منکر نصوص قطعی اند و انکار اجماع انبیا مینمایند عَلَيْهِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِيْمَاتُ قَالَ اللّٰهُ
تَعَالٰى اِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ وَاِذَا النُّجُوْمُ انْكَدَرَتْ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى اِذَا السَّمَآءُ انْشَقَّتْ وَاَذِنَتْ
لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ وَقَالَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَفُتِحَتِ السَّمَآءُ فَكَانَتْ اَبْوَابًا وَاَمْثَالُ ذٰلِكَ فِي الْقُرْاٰنِ
كَثِيْرَةٌ نمیدانند کہ مجرد تفوہ بکلمۂ شہادۃ در اسلام کافی نیست تصدیق جمیع ما علم مجیئہ من الدین
بالضرورۃ باید و تبری از کفر و کافری نیز درکار است تا اسلام صورت بندد و بدون ہر دو خیوط الفتاد
و حساب و میزان در صراط حق است کہ مخبر صادق علیہ و علی اٰلہ الصلوٰۃ والسلام از ان خبر داده است
و بعضے از جاہلان طور نبوت از وجود این امور از چیز اعتبار ساقط است چہ طور نبوت و رائے
طور عقل است اعتبار صادقہ انبیا را بنظر عقل موافق ساختن فی الحقیقت انکار طور نبوت است آنجا

معاملہ بر تقلید ست ندانند کہ طور نبوت مخالفِ طورِ عقل است بلکہ طورِ عقل نے تائید تصدیقِ انبیا
علیہم الصلوٰت والتسلیمات بآن مطلب حالی نتواند مہتد شد مخالفت دیگر است و نارسیدن دیگر
چہ مخالفت بعد از رسیدن متصور بود و جہنم و دوزخ موجود ند بعد از محاسبہ روزِ قیامت گروہے را
بہ بہشت خواہند فرستاد و گروہ بہ دیگر را بدوزخ و ثواب و عقاب اینہا ابدی است کہ انقطاع ندارد
کما دلت علیہ النصوص القطعیۃ المؤیدۃ صاحب نصوص گوید کہ آں ہمہ برحمت است
و رحمتی وسعت کل شیء و کفار را عذابِ دوزخ تا مدت محتبہ ثابت کند بعد ازاں گوید کہ نار در حقِ
ایشان بود و سلام گردد چنانچہ بر حضرت ابراہیم علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام شدہ بود
و خلف در وعید حق جائز و آرد و گوید کہ ہیچکس از اہلِ دل بخلودِ عذابِ کفار نرفتہ است و درین مسئلہ نیز
از صواب دور افتادہ است ندانستہ است کہ وسعتِ رحمت در حقِ مومنان و کافران مخصوص
بدنیا است و در آخرت بوئے از رحمت بکافر نرسد کما قال اللہ تعالیٰ انہ لا ییئس من
روح اللہ الا القوم الکافرون و قال تعالیٰ بعد قولہ سبحانہ ورحمتی وسعت کل
شیء فسا کتبہا للذین یتقون و یؤتون الزکوٰۃ والذین ہم بآیاتنا یؤمنون تا آخر
آیت خواندہ و آخر را کارہ فرمودہ و قال اللہ تعالیٰ ان رحمت اللہ قریب من المحسنین
و کریمہ لا تحسبن اللہ مخلف وعدہ رسلہ دلالت ندارد بر خصوصیت مخلف بوعدہ تواند بود
را تصدیق عدم خلف بوعدہ اینجا بواسطہ آن بود کہ مراد از وعدہ اینجا نصرت رسل است و غلبہ ایشاں
بر کفار و آن متضمن وعدہ و وعید است وعدہ است مر رسل را و وعید است مر کفار را پس گویا درین
کریمہ ہم خلفِ وعدہ منتفی شد و ہم خلفِ وعید فلا یکون مستشہدا علیہ لا لہ و ایضا خلف وعید
در نگ خلف در وعدہ مستلزم کذب است و تاشایان آنحضرت جل سلطانہ زیرا کہ در ازل
دانستہ بود کہ کفار را عذاب مخلد نخواہم کرد معذلک برائے مصلحتے مخالف علم خود گفتہ کہ عذاب
مخلد خواہم کرد ایں معنی را تجویز نمودن شناعت تمام دارد سبحان ربک رب العزۃ عما یصفون

اجماع اہل دل بر عدم خلود عذاب کفار کشفی شیخ است و مجمل خطا در کشف بسیار ست لہذا اعتداد
بہ مع کونہ مخالفا لاجماع المسلمین نمی کنند بندہائے خدا اند جل سلطانہ کہ از معاصی معصوم اند و از
خطا و نسیان محفوظ لا یعصون اللہ ما امرہم و یفعلون ما یؤمرون از خوردن و آشامیدن پاک اند
و از زن شوی منزہ اللہ و بر او تذکیر ضمائر در قرآن مجید در حق ایشان باعتبار شرف صنف ذکور را
از صنف نساء کما ورد سبحانہ تذکیر الضمائر فی حقہ تعالی و حق سبحانہ و تعالی بعضے
از ایشان را برسالت برگزیدہ است چنانچہ بعضے از انسان را نیز باین دولت مشرف ساختہ اللہ یصطفی
من الملئکۃ رسلا و من الناس جمہور علماء اہل حق بر آنند کہ خواص بشر افضل اند از خواص ملک تمام
غزالی و امام الحرمین و صاحب فتوحات مکیہ بافضلیت خواص ملک از خواص بشر قائل اند و آنچہ بر بعض قاصر
ظاہر ساختہ اند آنست کہ ولایت ملک افضل است از ولایت نبی علیہم الصلوات و التسلیمات
آما در نبوت و رسالت درجہ ایست مر نبی را کہ ملک بآن نرسیدہ است و آن در صباز راہ عنصر خاکی
است کہ خصوص بشر است و نیز بدین قصیر ظاہر ساختہ اند کہ کمالات ولایت اگر نسبت بکمالات نبوت
ہیچ اعتدادے نیست کاش حکم قطرہ داشت نسبت بدریائے محیط پس مرتبہ ایست کہ از راہ نبوت آید باضعاف
زیادہ خواہد بود از ان مرتبہ کہ از راہ ولایت حاصل شود پس افضلیت مطلق مر انبیا را بود علیہم
الصلوات و التسلیمات و فضل جزوی مر ملائکہ کرام راست علیہم الصلوات و التسلیمات فما قال
ما قال المحجوبون من العلماء شکر اللہ تعالی سعیہم این تحقیق لائح گشت کہ ہیچ ولی بدرجہ نبی از
انبیا نرسد علیہم الصلوات و التسلیمات بلکہ سر آن ولی ہمیشہ زیر قدم آن نبی بود باید دانست کہ در ہر
مسئلہ از مسائل کہ علماء و صوفیہ در آن اختلاف دارند چون نیک ملاحظہ نماید حق بجانب علمائے یابد
سرش آنست کہ نظر علما بواسطہ متابعت انبیا علیہم الصلوات و التسلیمات بکمالات نبوت و علوم آن
تصور کردہ است و نظر صوفیہ مقصور بر کمالات ولایت و معارف آنست پس ناچار علمیکہ از مشکوۃ
نبوت اخذ نمودہ شود اصوب و احق خواہد بود از انچہ از مرتبہ ولایت ماخوذ شود تحقیق بعضے این معارف

ف: یعنی صاحب فتوحات کہ بر ما گفتہ کہ خواص بشر افضل اند از خواص ملک ..

ه بلکہ ساقط شود رخصتاً در وقت ضرورت و اضطرار و اکراہ پس اگر مقام خوف تلف جان کلمہ کفر بر زبان راند و بدل مصدق باشد کافر نگردد فافہم ان شاء اللہ تعالیٰ الا من اکرہ وقلبہ مطمئن بالایمان الخ ۱۲

ودیگر نوشتہ بنام فرزندی ارشدی در بیان طریق نوشتہ است اندراج یافتہ است اگر خطائے ماند بآنجا رجوع فرمایند ایمان عبارت از تصدیق قلبی است آنچہ ازین بطریق ضرورت و تواتر بما رسیدہ است و اقرار لسانی نیز رکن ایمان گفتہ اند کہ احتمال سقوط دارد و علامت این تصدیق تبریست از کفر و بیزاری از کافری و آنچہ در کافری است از خصائص و لوازم آن ہمچون بستن زنار و مثل آن اگر عیاذاً باللہ سبحانہ بادی را این تصدیق تبری از کفر ننماید مصدق و متین است کہ بداغ ارتداد متسم است و فی الحقیقت حکم او حکم منافق است لا الی ہؤلاء ولا الی ہؤلاء پس در تحقیق ایمان از تبری کفر چارہ نبود و آن تبری قلبی است و اعلائے آن تبری قلبی و قالبی و تبری عبارت از دشمنی است با دشمنان حق جل وعلا آن دشمنی خواہ بقلب بود اگر خوفے از ضرر ایشان داشتہ باشد و خواہ بقلب و قالب ہر دو وقت عدم آن خوف کریمہ یا ایہا النبی جاہد الکفار والمنافقین واغلظ علیہم مؤید این معنی است چہ محبت خدائے عزوجل و محبت رسول او علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات بے دشمنی دشمنان ایشان صورت نہ بندد دع تولی بے تبری نیست ممکن و اینجا صادق است شیعہ کہ این قاعدہ را در موالات اہلبیت جاری ساختہ اند و تبری خلفاء ثلثہ و غیر ایشان را شرط آن موالات داشتہ اند نامناسب است زیرا کہ تبری از دشمنان شرط موالات دوستان داشتہ اند نہ تبری مطلق از غیر ایشان و ہیچ عاقل منصف تجویز نکند کہ اصحاب پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات با اہل بیت پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات دشمن باشند و حال آنکہ این بزرگواران در محبت او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام اموال و انفس خود را صرف کردہ اند و جاہ و ریاست را برباد دادہ چگونہ دشمنی اہل بیت را بایشان منسوب توان ساخت و حال آنکہ نقص قطعی محبت اہل قرابت آن سرور علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات ثابت شدہ است و اجرت دعوت را محبت ایشان ساختہ کما قال اللہ تعالیٰ قل لا اسئلکم علیہ اجرا الا المودۃ فی القربی و من یقترف حسنۃ نزد لہ فیہا حسنا حضرت ابراہیم خلیل الرحمن علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام

پارہ الیہ یردّ یعنی ہر کہ نیکی کند ثواب آن نیکی را در تفسیر ہذہ الآیۃ قول آخر مذکور کہ یزید فی حسناتہ ۱۲

یعنی اصل دین ہمہ پیغمبران خدا چہار است ابراہیم تا بندگی حضرت یعقوب تا انہا کہ حضرت عیسیٰ جہار پیغمبر مبعوث شدہ اند تفسیر عزیزی

این ہمہ بزرگی کہ یافت و شجرۂ انبیا گشت بواسطہ تبرّی از دشمنانِ او تعالیٰ بود و قال اللہ تعالیٰ قَدْ كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لِقَوْمِهِمْ إِنَّا بُرَآءُ مِنْكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّىٰ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحْدَهُ وہیچ عملے در نظرِ فقیر از برائے حصولِ رضائے حق جل و علا برابر این تبرّی نیست می باید کہ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ را با کفر و کافری عداوتِ ذاتی است و آلہۂ آفاقی مثل لات و عزّیٰ و عمدۂ ایشان بالذات دشمنانِ حق اند جل سلطانہ و خلود و نارِ جزائے این عملِ شنیع است و آلہۂ ہوائی نفسانی و سائر اعمالِ سیئہ این نسبت ندارند زیرا کہ عداوت و غضب نسبت باینہا ذاتی نیست اگر غضب است بصفات منسوب است و اگر عتاب و عقاب است بافعال راجع لہذا خلود نارِ جزاء این سیئات نگشتہ بلکہ مغفرتِ ایشان منوط بمشیتِ خود داشتہ باید دانست کہ چون کفر و کافران عداوتِ ذاتی متحقق گشت ناچار رحمت و رأفت کہ از صفاتِ جمال است در آخرت بکافران نرسد و صفتِ رحمت رفعِ عداوتِ ذاتی نکند چہ آنچہ بذات تعلق دارد اقوی و ارفع است از آنچہ بصفت تعلق دارد پس مقتضائے صفت تبدیل مقتضائے ذات نتواند کرد و آنچہ در حدیثِ قدسی آمدہ است رَحْمَتِي غَلَبَتْ غَضَبِي مراد از غضب غضبِ صفاتی باید داشت کہ مخصوص بعصاۃِ مومنان است نہ غضبِ ذاتی کہ بمشرکان مخصوص است **سوال** اگر گویند کہ در دنیا کافران را از رحمت نصیب است چنانکہ تو بالاتحقیق آن کردہ پس در دنیا صفتِ رحمت رفعِ عداوتِ ذاتی چگونہ نمود **جواب** گوئیم کہ حصولِ رحمت در دنیا مر کافران را باعتبارِ ظاہر و صورت است و فی الحقیقت استدراج و کید است در حقِ ایشان کریمہ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُمْ بِهِ مِنْ مَالٍ وَبَنِينَ نُسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ و کریمہ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ و آملی لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ شاہد این معنی است فَلْيُفْهَمْ ۔ فائدۂ جلیلہ ۔ عذابِ ابدیِ دوزخ جزائے کفر است و بس اگر پرسند کہ شخصے باوجودِ ایمان رسومِ کفر بجائے آرد و تعظیمِ مراسمِ اہلِ کفر مینماید و علما بکفرِ او حکم میکنند

واورا از اہلِ ارتداد و شیم ند چنانکہ اکثر مسلمانان ہند باین بلا مبتلا اند پس بفتوائے علما باید کہ آن شخص
در آخرت بعذابِ ابدی گرفتار گردد و حال آنکہ در اخبارِ صحاح آمدہ است کہ کسیکہ در دلِ او مقدارِ ذرہ
از ایماں بود از دوزخ او را بیرون خواہند آورد و در عذابِ مخلد نخواہند گذاشت تحقیقِ این مسئلہ
نزدیک تو چیست گوئیم کہ اگر کافر محض است عذابِ مخلد نصیبِ اوست عیاذاً باللہِ سبحانہ
و اگر با وجود اشیانِ مراسمِ کفر ذرہ ایمان نیز دارد و بعذابِ دوزخ مبتلا خواہد شد اما ببرکتِ آن ذرہ ایمان امید
است کہ از خلودِ عذاب خلاص شود و از گرفتاریِ دائمی نجات یابد فقیر یکبارے بعیادتِ شخصے رفتہ بود
کہ معاملہ او قریب باحتضار رسیدہ بود چوں متوجہ حالِ او شدم دیدم کہ قلبِ او ظلمات بسیار دارد ہر چند
متوجہ دفعِ آن ظلمات شد فائدہ نہ کرد بعد از توجہ بسیار معلوم شد کہ آن ظلمات ناشی از صفاتِ کفر است
کہ در وے مکنون است و منشأ آن کدورات مُوالات او است با کفر و اہلِ کفر توجہات دفعِ آن ظلمات
نمایند تنقیۂ او از آن ظلمات مربوط بعذابِ نار است کہ جزاءِ کفر است و نیز معلوم شد کہ ذرہ از
ایمان دارد کہ ببرکتِ آن آخر او را از دوزخ خواہند برآورد و چوں این حال را در وے مشاہدہ
نمود بخاطر گذشت کہ آیا بر جنازۂ او نماز باید کرد یا نہ بعد از توجہ ظاہر شد کہ نماز باید کرد پس مسلمانانے کہ
باوجودِ ایمان رسومِ اہلِ کفر مینمایند و تعظیمِ ایامِ ایشاں مے کنند بر جنازۂ ایشاں نماز باید کرد و بغفار ملحق
نباید ساخت کما ھو العمل الیوم و امیدوار باید بود کہ آخر ببرکتِ ایمان از عذابِ ابدی نجات یابند
پس معلوم شد کہ اہلِ کفر را عفو و مغفرت نیست إن اللہ لا یغفر أن یشرک بہ اگر کافر صرف است
عذابِ ابدی جزاءِ کفر اوست و اگر ذرہ ایمان نیز دارد جزاءِ او عذابِ موقت است از نار و در
سائرِ کبائر إن شاء اللہ تعالیٰ غفران شاء عذب نزدِ فقیر عذابِ دوزخ موقت باشد یا مخلد
مخصوص بکفر است و بصفاتِ کفر کما سیجیء تحقیقہ و اہلِ کبائر کہ گناہانِ ایشاں بمغفرت نہ در آمدہ اند
بتوبہ یا بشفاعت یا بمجرد عفو و احسان و نیز آن کبائر را بآلام و محن دنیوی یا شدائد و سکرات موت
کفر نساختہ امید است کہ در عذابِ آنہا جمعے را بعذابِ قبر کفایت کنند و جمعے دیگر را باوجودِ مختصات

یعنی کبائر کہ میزہ و شفاعت و عفو و احسان و محن دنیوی و سکرات بمغفرت نہ در آمدہ و بکفر نساختہ شدہ است امید است کہ الخ

باحوالِ قیامت وشدائدِ آن روز اکتفا فرمایند و ارگناہان باقی نگذارند کہ محتاج بعذاب نار گردند کریمہ
اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ یَلْبِسُوْٓا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ الْاَمْنُ مؤید این معنی است چہ مراد از
ظلم شرک است وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقَائِقِ الْاُمُوْرِ کُلِّهَا اگر گویند کہ در جزاءِ بعضے از سیئات
غیر کفر عذابِ دوزخ نیز آمدہ است کما قَالَ تَعَالٰی وَمَنْ یَّقْتُلْ مُؤْمِنًا مُّتَعَمِّدًا فَجَزَآؤُهٗ جَهَنَّمُ
خَالِدًا فِیْهَا و در اخبار آمدہ است کہ کسے کہ یک نماز فرض بعمد قضا کند یک حقبہ او را در دوزخ عذاب
کنند پس عذابِ دوزخ مخصوص بکفار نہ گشت گوئیم کہ عذابِ قاتلِ مخصوص بمستحلِ قتل است
و مستحلِ قتل کافر است کما ذَکَرَ الْمُفَسِّرُوْنَ و در سیئاتِ غیر کفر کہ عذاب دوزخ آمدہ است از اثباتِ
صفاتِ کفر خالی نخواہد بود مثل استخفافِ آن سیئہ و عدم مبالات باتیانِ آن و خوار داشتن اوامر و
نواہی شرعیہ را و در خبر آمدہ شَفَاعَتِیْ لِاَهْلِ الْکَبَائِرِ مِنْ اُمَّتِیْ و جائے دیگر فرمودہ اُمَّتِیْ اُمَّةٌ
مَرْحُوْمَةٌ لَا عَذَابَ لَهَا فِی الْاٰخِرَةِ الخ کریمہ اَلَّذِیْنَ اٰمَنُوْا وَلَمْ یَلْبِسُوْٓا اِیْمَانَهُمْ بِظُلْمٍ اُولٰٓئِكَ لَهُمُ
الْاَمْنُ مؤید این معنی است کما مَرَّ و احوالِ اطفالِ مشرکان و شباہتِ آن بحالِ مشرکانِ زمانِ فترت
رسل در مکتوبیکہ بنامِ فرزندی محمد سعید نوشتہ است بتفصیل ثبت یافتہ از انجا معلوم فرمایند و در زیادتی
و نقصان ایمان علماء را اختلاف است امامِ اعظم کوفی رَضِیَ اللّٰهُ تَعَالٰی عَنْهُ میفرماید اَلْاِیْمَانُ
لَا یَزِیْدُ وَلَا یَنْقُصُ و امام شافعی رَحِمَهُ اللّٰهُ وسُبْحَانَهٗ میفرماید کہ یَزِیْدُ وَیَنْقُصُ و شک نیست
کہ ایمان عبارت از تصدیق و یقینِ قلبی است کہ زیادتی و نقصان را در انجا گنجایش نیست و آنچہ
قبول زیادتی و نقصان کند و اعمالِ دائرہ ظن است نہ یقین خَابَطَهُمَا فِی الْبَابِ اِتْیَانِ اَعْمَالِ صَالِحَہ
از انجلاءِ آن یقین میفرماید و اعمالِ غیر صالحہ آن یقین را کمتر میسازد پس زیادتی و نقصان باعتبارِ
اعمال و انجلاءِ آن یقین ثابت شد نہ در نفسِ آن یقین چہ یقین را کہ منجلی و روشن یافتند زیادہ

گفتند ازان یقینے کہ آن انجلاء و روشنی ندارد گویا بعضے غیر متجلی یقین را یقین نمی دانستند ہمان بعض متجلی را یقین و آنستہ ناقص گفتند بر جمعے دیگر کہ مدۂ نظر داشتند و میدانند کہ این زیادتی و نقصان راجع بصفاتِ یقین است نہ بنفسِ یقین لاجرم یقین اگر زائد و ناقص گفتند مثل آنکہ دو آئینہ برابر کہ در انجلاء و نورانیت تفاوت دارند شخصے بید آئینہ را کہ انجلاء زیادہ دارد و نمایندگی در و بیش تر است گوید کہ این آئینہ زیادہ است از آئینۂ دیگر کہ آن انجلاء و نمایندگی ندارد و شخصے دیگر گوید کہ ہر دو آئینہ برابر اند زیادت و نقصان ندارند تفاوت در انجلاء و نمایندگی است کہ از صفاتِ آن دو آئینہ است پس نظر شخص ثانی صائب است و بحقیقتِ شے نافذ و نظر شخص اول مقصور بر ظاہر است و صفت بینات نزد رفعۃ وَيَرْفَعُ اللّٰهُ الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا مِنْكُمْ وَالَّذِيْنَ اُوْتُوا الْعِلْمَ دَرَجٰتٍ آیین تحقیق کما ینبغی بظہار آن موفق شدہ است اعتراضاتِ مخالفان کہ بر عدم زیادتی و نقصانِ ایمان نمودہ اند زائل گشت و ایمانِ عامۂ مومنان در جمیع وجوہ مثلِ ایمانِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات نشد زیرا کہ ایمانِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات کہ تمام متجلی و نورانی است ثمرات و نتائج باضعاف زیادہ دارد از ایمانِ عامۂ مومنان کہ ظلمات و کدورات وارد علی تفاوتِ درجاتِ و تحقیق ایمانِ ابی بکر رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ در وزن زیادہ از ایمانِ این امت است باعتبارِ انجلاء و نورانیت باید داشت و زیادتی را راجع بصفاتِ کاملہ باید ساخت نہ مبنی کہ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات باعلیٰ و نفسِ انسانیت برابر اند و در حقیقت و ذات ہمہ متخذ تفاضل باعتبارِ صفاتِ کاملہ آمدہ است و آنکہ صفاتِ کاملہ ندارد گویا از زمرۂ خارج است و از خواص و فضائلِ آن نوع محروم باوجودِ این تفاوت و نفسِ انسانیت زیادتی و نقصان را نمی یابد نمی توان گفت کہ انسانیتش قابل زیادتی و نقصان است واللہ سبحانہ الملہم للصواب و ایضاً گویند کہ مراد از تصدیقِ ایمانی نزد بعضے تصدیقِ منطقی است کہ شامل ظن و یقین است بریں تقدیر زیادتی و نقصان را در نفسِ ایمان گنجایش گشت لیکن صحیح آن است کہ مراد از تصدیق اینجا یقین و اذعانِ قلبی است نہ معنیِ عام کہ شامل ظن ہم بود

عه لان الاستثناء يظهر دليل لعدم الشك فيجب الاجتناب منه ١٢

امام اعظم گوید انا من المحسنین حقا و امام شافعی گوید انا من المؤمنین ان شاء الله تعالی فی الحقیقت نزاع ایشان لفظی است مذهب اول باعتبار ایمان حال است و مذهب ثانی باعتبار مآل و عاقبت کار و امام بخاری از صورت استثنا اولی و احوط است کما یخفی علی المنصف و کرامات اولیاء الله حق است و اکثر وقوع خوارق عادات از ایشان این معنی از ایشان عادت مستمره گشته است و منکر آن منکر علم عادی و ضروری است معجزه نبی مقرون بدعوی نبوت است و کرامت ولی ازین معنی خالی است بلکه مقرون باعتراف متابعت آن نبی فلا اشتباه بین المعجزة و الکرامة کما زعم المنکرون و ترتیب افضلیت درمیان خلفاء راشدین بر ترتیب خلافت است اما افضلیت شیخین باجماع صحابه و تابعین ثابت شده است چنانچه نقل کرده اند آنرا اجماعه از اکابر ائمه کسیکه از ایشان امام شافعی است قال الشیخ الامام ابو الحسن الاشعری ان تفضیل ابی بکر ثم عمر علی بقیة الامة قطعی قال الذهبی و قد نوا عن علی فی خلافته و کرسی مملکته و بین الجم الغفیر من شیعته ان ابا بکر و عمر افضل الامة ثم قال و رواه عن علی کرم الله تعالی وجهه لیف و ثمانون نفسا و عد منهم جما ثم قال فتح الله الرضة ما اجهلهم و روی البخاری عنه انه قال خیر الناس بعد النبی علیه و علی اله الصلوة و السلام ابو بکر ثم عمر ثم رجل آخر فقال له ابنه محمد بن الحنفیة ثم انت فقال ما انا رجل من المسلمین و صحح الذهبی و غیره عن علی انه قال الا و انه بلغنی ان رجالا یفضلونی علیهما و من وجدته فضلنی علیهما فهو مفتر علیه ما علی المفتری و اخرج الدارقطنی عنه لا اجد احدا فضلنی علی

أَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ إِلَّا جَلَدْتُهُ جَلْدَ الْمُفْتَرِي وَأَمْثَالُ ذٰلِكَ مِنْهُ وَمِنْ غَيْرِهِ مِنَ الْعِبَارَاتِ الْمُتَوَاتِرَةِ
بِحَيْثُ لَا مَجَالَ فِيهَا لِإِنْكَارِ أَحَدٍ حَتّٰى قَالَ عَبْدُ الْعَزِيزِ مِنْ أَكَابِرِ الشِّيعَةِ أَفْضَلُ الشَّيْخَيْنِ
بِتَفْضِيلِ عَلِيٍّ إِيَّاهُمَا عَلٰى نَفْسِهِ وَإِلَّا لَمَا فَضَّلَهُمَا كَفٰى بِي وِزْرًا أَنْ أُحِبَّهُ ثُمَّ الْمُخَالِفُ كُلُّ ذٰلِكَ
مُسْتَفَادٌ مِنَ الصَّوَاعِقِ وَأَمَّا تَفْضِيلُ عُثْمَانَ بِرَأْيِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللّٰهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا فَلِأَنَّ أَكْثَرَ عُلَمَاءِ أَهْلِ السُّنَّةِ عَلٰى
أَنَّهُ أَفْضَلُ بَعْدَ الشَّيْخَيْنِ عُثْمَانُ فَهُوَ عَلٰى مَذْهَبِ أَئِمَّةِ الْأَرْبَعَةِ الْمُجْتَهِدِينَ أَيْضًا هٰكَذَا وَالتَّوَقُّفُ فِي
أَفْضَلِيَّةِ حَضْرَتِ عُثْمَانَ عَنِ الْإِمَامِ مَالِكٍ نَقَلَ كَرْدَهُ اَنْدَ قَاضِي عِيَاضٍ گُفْتَهُ كَهُ اَوْ رُجُوعَ كَرْدَهُ اَسْتَ اَزْ تَوَقُّفْ
بِسُوَيِّ تَفْضِيلِ عُثْمَانَ وَقُرْطُبِي گُفْتَهُ اَسْتَ هُوَ الْأَصَحُّ إِنْشَاءَ اللّٰهُ تَعَالٰى وَمُحَقِّقِينَ تَوَقُّفِي كَهُ اَزِينْ عِبَارَتِ
اِمَامِ اَعْظَمْ رَحِمَهُ اللّٰهُ فَهْمِيدَهْ اَنْدَ كَهْ مِنْ عَلَامَاتِ السُّنَّةِ وَالْجَمَاعَةِ تَفْضِيلُ الشَّيْخَيْنِ وَمَحَبَّةُ الْخَتَنَيْنِ
نَزْدِ اِينْ فَقِيرْ اِخْتِيَارِ اِينْ عِبَارَتْ رَا مَحْمَلِ دِيگَرْ اَسْتَ كَهْ چُونْ ظُهُورِ فِتَنْ وَاخْتِلَالْ دَرْ اُمُورِ مَرْدُمْ وَزَبَانْ
خِلَافَتِ حَضْرَتِ خَتَنَيْنِ بِسْيَارْ شُدَهْ بُودْ وَبِدْلِهَائِي مَرْدُمْ اَزِينْ رَاهْ كَدُورِي رَاهْ يَافْتَهْ اِمَامْ اِينْ مَعْنِي
رَا مُلَاحَظَهْ فَرْمُودَهْ دَرْ حَقِّ اِيشَانْ لَفْظِ مَحَبَّتْ اِخْتِيَارْ نَمُودَهْ اَسْتَ وَدُوسْتِي اِيشَانْ رَا اَزْ عَلَامَاتِ سُنَّتْ
سَاخْتَهْ بِي اَنْكَهْ شَائِبَهْ تَوَقُّفْ مَلْحُوظْ بُودْ وَكَيْفَ وَكُتُبُ الْحَنَفِيَّةِ مَشْحُونَةٌ بِأَنَّ اَفْضَلِيَّتَهُمْ عَلٰى تَرْتِيبِ
خِلَافَتِهِمْ بِالْجُمْلَةِ اَفْضَلِيَّتِ شَيْخَيْنِ قَطْعِي اَسْتَ وَاَفْضَلِيَّتِ حَضْرَتِ عُثْمَانَ دُونِ اَوْسْتَ اَمَّا اَحْوَطْ اَنْ اَسْتَ
كَهْ مُنْكِرِ اَفْضَلِيَّتِ حَضْرَتِ عُثْمَانَ رَا بَلْكَهْ مُنْكِرِ فَضِيلَتِ شَيْخَيْنِ رَا نِيزْ حُكْمْ بِكُفْرْ نَكْنِيمْ وَمُبْتَدِعْ وَضَالْ دَانِيمْ
چِهْ عُلَمَا دَرْ تَكْفِيرِ اَوْ اِخْتِلَافْ اَسْتَ وَدَرْ قَطْعِيَّتِ اِينْ اِجْمَاعْ قِيلْ وَقَالْ وَاِينْ مُنْكِرْ قَرِينْ بِزِيدْ بَيْدْ وَلَتْ
اَسْتَ كَهْ بِوَاسِطَهْ اِحْتِيَاطْ دَرْ لَعْنِ اَوْ تَوَقُّفْ كَرْدَهْ اَنْدَ اِيذَائِي كَهْ بِحَضْرَتِ پَيْغَمْبَرْ اَزْ رَاهِ اِيذَاءِ خُلَفَاءِ رَاشِدِينْ
اَوْ مِيرْسَدْ وَنَگِ اِيذَائِي اَسْتَ كَهْ اَزْ رَاهِ اِيذَائِي اَمِينْ بَاوْ رَسِيدَهْ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
قَالَ عَلَيْهِ الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ اَللّٰهَ اَللّٰهَ فِي اَصْحَابِي لَا تَتَّخِذُوهُمْ غَرَضًا مِنْ بَعْدِي فَمَنْ اَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي اَحَبَّهُمْ
وَمَنْ اَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي اَبْغَضَهُمْ وَمَنْ اٰذَاهُمْ فَقَدْ اٰذَانِي وَمَنْ اٰذَانِي فَقَدْ اٰذَى اللّٰهَ
وَمَنْ اٰذَى اللّٰهَ فَيُوشِكُ اَنْ يَّاْخُذَهُ وَقَالَ عَزَّ وَجَلَّ اِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللّٰهَ وَرَسُولَهُ

لعنهم الله في الدنيا والآخرة وآنچه مولانا سعد الدين در شرح عقائد نسفي درين فضليت انصاف
دانسته است از انصاف دور است وتزويرے كه نموده است بے حاصل است چه مقرر علماست كه
فضليت باعتبار كثرت ثواب نزد خداے جل وعلا اينجا مراد است نه افضليتے كه بمعنى كثرت ظهور
فضائل ومناقب بود كه نزد عقلا اعتبار دارد زيرا كه سلف از صحابه وتابعين آن قدر فضائل ومناقب كه از
حضرت امير نقل كرده اند از هيچ صحابى منقول نشده است حتى قال الامام احمد ما جاء لاحد من
الصحابة من الفضائل ما جاء لعلي مع ذلك هم ايشان حكم كرده اند بافضليت خلفا ثلثه پس معلوم
شد كه وجه افضليت ديگر است ورا اين فضائل ومناقب واطلاع بر آن افضليت مشاهدان
دولت وحى را ميسر است كه بصريح يا بقراين معلوم نموده باشند وآن صحابه پيغمبر ند عليه وعليهم
الصلوات والتسليمات پس آنچه شارح عقائد نسفي گفته است كه اگر مراد از افضليت كثرت
ثواب است پس توقف را وجهے هست ساقط است زيرا كه توقف را وقتے گنجايش باشد كه آن
افضليت را از قبل صاحب شريعت صريحا او دلالة معلوم نكرده باشند وچون معلوم كرده باشند
چرا توقف نمايند واگر معلوم نكرده باشند چرا حكم بافضليت كنند وآنكه همه را برابر داند وفضل يكے بر ديگرے
فضولى انگارد بوالفضول است عجب بوالفضولے كه اجماع اهل حق را فضولى داند مگر لعنت فضل او را
باين فضولى برده است وآنچه صاحب فتوحات مكيه گفته است كه سبب ترتيب خلافتهم ملة
اعمارهم دلالت بر مساوات در فضليت ندارد چه امر خلافت ديگر است وموجب افضليت ديگر قبيل
سلامت اين وامثال اين از تخطيات اوست كه شايان تمسك نيست اكثر معارف كشفيه او كه از
علوم اهل سنت جدا افتاده است از صواب دور است پس متابعت نكند آن را مگر كسے كه دلش
مريض است يا متعلد صرف وآنچه در بيان صحابه از منازعات ومشاجرات گذشته بر مجال نيك صرف
بايد كرد واز هواو تعصب دور بايد داشت قال القشاني اني مع اشراطه في حب علي كرم الله وجهه
وما وقع من المخالفات والمحاربات لم يكن عن نزاع في خلافته بل عن خطا في الاجتهاد

وَفِي حَاشِيَةِ الْخَيَالِيِّ عَلَيْهِ فَإِنَّ مُعَاوِيَةَ وَأَحْزَابَهُ بَغَوْا عَنْ طَاعَتِهِ مَعَ اعْتِرَافِهِمْ بِأَنَّهُ أَفْضَلُ أَهْلِ
زَمَانِهِ وَأَنَّهُ الْأَحَقُّ بِالْإِمَامَةِ مِنْهُ بِشُبْهَةٍ هِيَ تَرْكُ الْقِصَاصِ عَنْ قَتَلَةِ عُثْمَانَ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ
وَنُقِلَ فِي حَاشِيَةِ قَدْرِ كَمَالٍ عَنْ عَلِيٍّ كَرَّمَ اللهُ تَعَالَى وَجْهَهُ أَنَّهُ قَالَ لِإِخْوَانِنَا بَغَوْا عَلَيْنَا وَلَيْسُوا الْفَسَقَةَ
وَالْفَسَقَةُ لَهُمُ التَّأْوِيلُ وَشَكَّ نِيست کہ خطاءِ اجتہادی از ملامت دور است واز طعن وتشنیع
مرفوع مراعاتِ حقوقِ صحبتِ خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوات والتحیات نمودہ جمیعِ اصحاب کرام را
بنیکی یاد باید کرد وبدوستی پیغمبر علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات ایشان را دوست باید داشت
قَالَ عَلَيْهِ وَعَلَى آلِهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ مَنْ أَحَبَّهُمْ فَبِحُبِّي أَحَبَّهُمْ وَمَنْ أَبْغَضَهُمْ فَبِبُغْضِي
أَبْغَضَهُمْ یعنی محبتے کہ باصحاب من تعلق کردہ ہمان محبت است کہ بمن متعلق شدہ است وہمچنین بغضے کہ
بایشان تعلق گیرد ہمان بغض است کہ بمن تعلق گرفتہ است ما را مجال زبان حضرت امیر ہیچ آشنائی نیست
بلکہ جائے آنست کہ از ایشان در آزار باشیم اما چون اصحاب کرام پیغمبر اند کہ ما بمحبت ایشان مامور یم
واز بغض وایذاء ایشان ممنوع ناچار ہمہ را دوست میداریم بدوستی پیغمبر علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
واز بغض وایذاء ایشان گریزان کہ آن بغض وایذاء منجر بآن سرور میشود لیکن محق را محق گوئیم ومخطی را
مخطی حضرت امیر برحق بودند ومخالفانِ ایشان بر خطا زیادہ برین فضولی است تحقیق این مبحث در
مکتوبیکہ بخواجہ محمد اشرف نوشتہ است بتفصیل ذکر یافتہ است اگر خفائے ماندہ باشد آن مکتوب رجوع
فرمایند بعد از تصحیح عقائد اولا تعلم احکام فقہ چارہ نبود واز دانستنِ فرض وواجب وحلال وحرام وسنت
ومستحب ومشتبہ ومکروہ گذر نہ وہمچنین عمل بمقتضائے این علم نیز ضروری است مطالعہ کتب فقہ ضروریا
شمرند وسعی بلیغ در ایقان اعمالِ صالحہ مرعی دارند شمہ از فضائل واز کان صلوٰۃ کہ عماد دین است ایراد
می نماید اتباع فرمایند اول از اسباغ در وضو چارہ نبود ہر عضو را سہ بار بتمام وکمال بشاید شست تا
بروجہ سنت ادا باید ودر مسح مسح استیعاب باید نمود ودر مسح گوش ومسح رقبہ احتیاط باید فرمود وتخلیل
اصابع رجل بخنصرِ دست چپ از جانب زیر آن اصابع آمدہ است آنرا مراعات فرمایند ایشان مستحب

را اندک ندانند مستحب دوست داشته شده حق است جل وعلا و مرضی او تعالی اگر بتمام دنیا
یک فعل مرضی و محبوب حق جل سلطانه معلوم شود و عمل بمقتضائے آن میسر گردد مغتنم است
حکم آن دارد کہ کسے بجزف ریزہ ہائے چند جوہر نفیس را بخرد و بجہاد لاطائل روح را بدست آرد
بعد از طہور کامل و اسباغ وضو قصد نماز کہ معراج مومن است باید فرمود و اہتمام باید نمود کہ نماز فرض
بے جماعت ادا نیابد بلکہ بحکم اولے با امام ترک نشود و نماز در وقت مستحب ادا یابد و در قرأۃ مراعاۃ
قدر مسنون باید کرد و در رکوع و سجود از طمانیت چارہ نبود کہ فرض است یا واجب بقول مختار و در قومہ
راست باید ایستاد بر نہجے کہ استخوانہا بمقر خود رجوع نماید و بعد از راست ایستادن طمانیت در کار است
نیز باید کرد کہ فرض است یا واجب یا سنت علی الاختلاف الاقوال و ہمچنین در جلسہ کہ میان دو سجدہ است
بعد از نشستن درست اطمینان نیز در کار است چنانچہ در قومہ و اقل تسبیح رکوع و سجود سہ بار است و
اکثرش تا ہفت بار یا یازدہ بار علی اختلاف الاقوال و تسبیح امام باندازۂ حال مقتدیان است شیوہ
سی آید کہ کسے در حال انفراد در وقت قوت و استطاعت اقتصار بر اقل تسبیحات نماید اگر تواند پنج
بار یا ہفت بار بگوید و در وقت سجدہ رفتن آنچہ بزمین نزدیک تر است اول بر زمین نہد پس اول
ہر دو زانو بر زمین نہد بعد ازان ہر دو دست بعد ازان بینی را بعد ازان جبین را و در وقت وضع
زانو و دست ابتدا از زمین باید نمود و در وقت رفع رأس آنچہ بآسمان نزدیک است اول باید برداشت
پس ابتدا رفع از جبین باید نمود و در وقت قیام نظر بر موضع سجود باید داشت و در وقت رکوع بر
پائہائے خود نظر باید کرد و در سجود بر نوک بینی خود و در جلوس بر دو دست خود یا بر کنار خود ملاحظہ
باید نمود چون نظر از پراگندگی دوختہ شود و بر مواضع مذکورہ گماشتہ گردد نماز بجمعیت میسر شود و صلوۃ
بخشوع حاصل آید کما ہو المنقول عن المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوۃ والسلام و ہمچنین تفریج اصابع
در دست در وقت رکوع و ضم ساختن آن اصابع در وقت سجود سنت است آن را نیز مراعات
فرمایند انگشت کشادن یا ضم ساختن بے تقریب نیست فوائد در ضمن آن ملاحظہ نمودہ صاحب شرع

ضم بالفتح و تشدید میم یعنی پیوستن مفرد ہم آوردن چیزے بلا چیزے منہ

بعمل در آوردہ است مارا ہیچ فائدہ برا بر متابعت صاحب شریعت نیست علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ
والسلام ایں ہمہ احکام در کتب فقہ مبسوط مذکور ند بتفصیل و ایضاح و مقصود از ایراد ایں جا ترغیب بر اعمال
است بمقتضائے علم فقہ وفقنا اللہ سبحانہ وایاکم علی الاعمال الصالحۃ الموافقۃ للعلوم
الشرعیۃ بعد اثبات وفقنا اللہ سبحانہ لتصحیح العقائد الدینیۃ بحرمۃ سید المرسلین
علیہ وعلیہم وعلی آل کل من الصلوات افضلہا ومن التسلیمات اکملہا اگر سوئے فضائے
صلوٰۃ و تسلیم کمالات مخصوصہ آں در خود یابند پس سہ مکتوب کہ متصل و قریب یکدیگر اند از مطالعہ
فرمایند اول مکتوب بنام فرزندی محمد صادق نوشتہ شدہ است و مکتوب دوم بنام میر محمد نعمان
و مکتوب سوم باسم شیخ آدم میان شیخ نام بعد از تحصیل دو جناح اعتقادی و عملی اگر توفیق ایزدی
جل سلطانہ رہنمونی فرماید سلوک طریقہ علیہ صوفیہ است نہ از برائے آں غرض کہ شے زائد
از ان اعتقاد و عمل حاصل کنند و امر مجدد بدست آرند بلکہ مقصود آنست کہ نسبت بمعتقدات تقلیدی اطمینانے
حاصل کنند کہ ہرگز بہ تشکیک مشکک زائل نہ گردد و بایراد شبہہ باطل نشود چہ پائے استدلال چوبین
و متدل بے تمکین الا بذکر اللہ تطمئن القلوب و نسبت باعمال تیرے و سہو لتے حاصل
کنند و کسل و سرکشی کہ از امارہ ناشی میشود زائل گردانند و ایضاً مقصود از سلوک طریقہ صوفیہ آنست
کہ صور و اشکال غیبی را مشاہدہ نمایند و انوار و اکوان را معاینہ کنند این خود داخل لہو و لعب است صور و انوار
حسی چہ نقصان دارد کہ کسے بنہار اگذاشتہ بریاضات و مجاہدات تمنائی صور و انوار غیبی نماید چہ
این جمیع صور و آن صور و این اکوار و آن انوار ہمہ مخلوق حق اند جل و علا و از آیات دالہ بر وجود او تعالیٰ
و در میان طرق صوفیہ اختیار کردن طریقہ علیہ نقشبندیہ اولیٰ و انسب است چہ این بزرگواران التزام
متابعت سنت نمودہ اند و اجتناب از بدعت فرمودہ لہذا اگر دولت متابعت دارند و از احوال
ہیچ ندارند خرسند و اگر با وجود احوال و متابعت فتور دانند آن احوال را نمی پسندند از ینجاست کہ سماع
و رقص را تجویز نہ کردہ اند و احوالیکہ بران مترتب شود اعتبار نمودہ بلکہ ذکر جہر را بدعت دانستہ منع آن

لعلہ چنانچہ بحقیقت از سیمای آن بخیل بے آرند و این را کمال سیدانند ۱۲

فرموده اند و ثمرات آنکه بران مترتب شود التفات بآن ننموده روزے بمجلس طعام و ملازمت حضرت ایشان
حاضر بودیم شیخ کمال که یکے از مخلصان حضرت خواجه ما بوده در وقت افتتاح طعام در حضور ایشان
اسم الله را بلند گفت ایشان را ناخوش آمد بجدیکه زجر بلیغ فرمودند و فرمودند که او را منع کنند که در مجلس
طعام ما حاضر نشود و از حضرت ایشان شنیده ام که حضرت خواجه نقشبند علماء بخارا را جمع کرده بجانقاه
حضرت امیر کلال برده بودند تا ایشان را از ذکر جهر منع فرمایند علما بحضرت امیر گفتند که ذکر جهر بدعت است
نکنند ایشان در جواب فرمودند که نکنیم اکابر این طریق هرگاه در منع ذکر جهر این همه مبالغه نمایند از
سماع و رقص و وجد و تواجد چه گویند احوال و مواجید که بر اسباب نامشروعه مترتب شوند نزد فقیر از قبیل
استدراجات است چه اهل استدراج را نیز احوال و اذواق دست میدهد و کشف توحید و مکاشفه
و معاینه در مرایاء صور عالم ظهور مے آید علماء یونان و جوگیه و برامهه هند درین معنی شریک اند علامت
صدق احوال موافقت علوم شرعیه است با اجتناب از ارتکاب امور محرمه و مشتبهه اند که سماع و
رقص فی الحقیقت داخل لهو و لعب است کریمه وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ
درشان منع سرود نازل شده است چنانچه مجاهد که شاگرد ابن عباس است و از کبار تابعین گوید که
مراد از لهو الحدیث سرود است و فی المدارک لهو الحدیث الغناء و کان ابن
عباس و ابن مسعود رضی الله تعالی عنهم یحلفان انه الغناء و قال مجاهد فی قوله تعالی والذین
لا یشهدون الزور ای لا یحضرون الغناء و حکی عن امام الهدی ابی منصور الماتریدی
قال لمغنی زمانا احسنت عند قراءته یکفر و بانت منه امرأته و لحبط الله تعالی کل حسنا

مولانا مکبر الدبوسی نسبة الی دبوسیة قریة بسمرقند ۱۲ فوائد بهیه

وَحُكِيَ عَنْ أَبِي نَصْرٍ الدبوسي عن القاضي ظهير الدين الخوارزمي مَنْ سَمِعَ الْغِنَاءَ مِنَ الْمُغَنِّي وَغَيْرِهِ أَوْ رَآهُ فِعْلًا مِنَ الْحَرَامِ فَيَحْسُنُ فِيهِ بِاعْتِقَادٍ أَوْ بِغَيْرِ اعْتِقَادٍ يَصِيرُ مُرْتَدًّا فِي الْحَالِ بِنَاءً عَلَى أَنَّهُ أَبْطَلَ حُكْمَ الشَّرِيعَةِ وَمَنْ أَبْطَلَ حُكْمَ الشَّرِيعَةِ فَلَا يَكُونُ مُؤْمِنًا عِنْدَ كُلِّ مُجْتَهِدٍ وَلَا يُقْبَلُ اللهُ تَعَالَى طَاعَتَهُ وَيُحْبِطُ اللهُ تَعَالَى كُلَّ حَسَنَاتِهِ ۔ أَعَاذَنَا اللهُ سُبْحَانَهُ مِنْ ذَالِكَ

وآیات واحادیث وروایاتِ فقہیہ درحرمتِ غنا بسیار است بحدیکہ احصائے آن متعذر است لیک اگر شخصے حدیثِ منسوخ یا روایتِ شاذہ را در اباحۂ سرود بیار و اعتبار نیاید کرد زیرا کہ ہیچ فقیہے در ہیچ وقتے و زمانے فتوے باباحۂ سرود نداده است و رقص و پاکوبی را مجوز نداشتہ چنانکہ در منتظم رسالۂ امام ہمام ضیاء الدین شامی مذکور است و عمل صوفیہ در حل و حرمت سند نیست ہمین بس نیست کہ ما ایشان را معذور داریم و ملامت نکنیم و امرِ ایشان را بحق سبحانہ و تعالیٰ مفوض داریم اینجا قولِ امام ابی حنیفہ و امام ابی یوسف و امام محمد معتبر است نہ عمل ابی بکر شبلی و ابی حسن نوری صوفیانِ خام این دقائق عملِ پیرانِ خود را بہانہ ساختہ سرود و رقص را دین و ملتِ خود گرفتہ اند و طاعت و عبادت ساختہ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَهُمْ لَهْوًا وَلَعِبًا و از روایتِ سابق معلوم شدہ است کسیکہ فعلِ حرام را بہ تحسین و انداز نسبت بہ اہل اسلام مے برابد و مرتد میگردد پس خیال باید کرد کہ تعلیم مجلسِ سماع و رقص نمودن بلکہ از اطاعت و عبادت دانستن چہ شناعت دارد وَلِلّٰهِ سُبْحَانَهُ الْحَمْدُ وَالْمِنَّةُ کہ پیران ما باین امر مبتلا نشدند و ما متابعان را از تقلید این امر وا رہانیدند شنیدہ مے شود کہ مخدوم زادہ ہا میل بسرود دارند مجلسِ سرود و قصیدہ خوانی و شبہا جمعہ منعقد میسازند و اکثر یاران درین امر موافقت مینمایند عجب ہزار عجب مریدان سلاسلِ دیگر عملِ پیرانِ خود را بہانہ ساختہ از ارتکاب این امر مینمایند و حرمتِ شرعی را بعملِ پیرانِ خود دفع مے کنند اگرچہ فی الحقیقت درین امر محق نباشند یاران درین ارتکاب چہ معذرت خواہند فرمود حرمتِ شرعی بکلیف و مخالفتِ طریقتِ پیرانِ خود یک طرفہ اہل شریعت ازین فعل ایمن اند و نہ اہل طریقت اگر حرمتِ شرعی نبودے مجرد

احداثِ امر در طریقت شنیع بود سے فکیف کہ حضرتِ شرعی بآن جمع شود یقین است کہ جنابِ میرزا جیو باین امر راضی نخواہند بود اما مراعاتِ آدابِ شما نمودہ بصریح منع ہم نمیکنند و یاران را ازین اجتماع نہی نمینمایند این فقیر چون درآمدنِ خود توقف دید چند فقرہ فراہم آوردہ نوشتہ فرستاد و این سبق در ملازمتِ میرزا جیو بگذرانند و از اول تا آخر پیشِ ایشان بخوانند والسلام

مکتوب دویست و ہفتم (۲۰۷)

دولتیست کہ بکسے میرسد کہ دلش چراغ و قندیل شود

میرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیانِ آنکہ اسرار و دقائق کہ حضرتِ ایشان بآن متمیز گشتہ اند شمہ ازان بظہور نمیتوان آورد بلکہ بر سبیلِ اشارت نیز ازان باب سخن نمیتوان کرد و آن اسرار مقتبس از مشکوٰۃِ نبوت است و ملائکہ عالیین نیز درین دولت شریک اند ہذا ما یناسب ذلک بعد الحمد و الصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ صحیفۂ شریفہ کہ از روئے گرم نامزد این حقیر ساختہ بودند بمطالعہ آن مشرف گشت جزاکم اللہ سبحانہ خیرا از انعاماتِ حق جل سلطانہ چہ نویسد و چسان شکرِ آن بجا آرد علوم و معارفیکہ افاضہ میشود بتوفیق خداوندی جل شانہ اکثرِ آن در قیدِ کتابت نمی آید و بسمعِ اہل و نااہل میرسد اما اسرار و دقائقے کہ بآن متمیز است شمہ ازان بظہور نمیتواند آورد بلکہ بر سبیلِ اشارت نیز ازان مقولہ سخن نمیتواند کرد فرزندی اعزی کہ مجموعۂ معارفِ فقیر است و نسخۂ مقاماتِ سلوک و جذبہ رمزے ازین اسرارِ دقیقہ باو در میان نمی آرد و بمسامحت تمام در استتارِ آن میکوشد با آنکہ میداند کہ فرزندی از محرمانِ اسرار است و از خطا و غلط محفوظ اما چہ کند کہ وقتِ معانی زبان را میگیرد و لطافتِ اسرار بہانہ میسازد و تضیق صدری و لا ینطلق لسانی نقد وقت است آن اسرار نہ ازان قبیل اند کہ در بیان نیایند بلکہ در بیان نمی آرند فریادِ حافظ این ہمہ آخر بہر زہ نیست و ہم قصۂ غریب و حدیثِ عجیب ہست و این دولت کہ ما در استتارِ آن میکوشیم مقتبس از مشکوٰۃِ نبوتِ انبیاست علیہم الصلوٰۃ و التسلیمات و ملائکہ ملأ اعلےٰ علیہم و علیہم الصلوٰت و التسلیمات شریک این دولت

اندوازمتابعانِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات ہرکرا ایں دولت مشرف سازند ابوہریرہ
گوید رضی اللہ تعالیٰ عنہ کہ من از رسولِ خدا صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم دو نوع علم اخذ نمودم یکے
ازاں دو علم آنست کہ درمیانِ شما منتشر ساختم و علمِ دیگر را اگر منتشر سازم حلقومم مرا ببرند و آں علمِ دیگر
علمِ اسرار است کہ فہم ہر کس بآں نرسید ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
ثانیاً مرفوع آنکہ کتابتے بحضرتِ خواجہ زادہ نوشتہ است بنظرِ شریف خواہد گذشت مخدوما مکرما
اِحداثے کہ در طریقت پیدا کنند نزدِ فقیر کم از بدعتے نیست کہ در دینِ اِحداث کنند برکاتِ طریقت
تازمانے فائض است کہ اِحداثے در طریقت پیدا نشدہ است و چوں امرِ محدث در طریقت پیدا شد
راہِ فیوض و برکاتِ آں طریق مسدود گشت پس محافظتِ طریقت از اہم مہام آمد و اجتناب از مخالفتِ
طریقت از ضروریات گشت پس ہر جا از ہر کہ مخالفتِ طریقت خود بیند بزخر و مبالغہ منع آں فرمایند
و ترویج و تقویتِ آں طریقت کنند والسلام والاکرام

مکتوب دویست و شصت و ہشتم (۲۶۸)

بخانخانان صدور یافت و بیانِ آنکہ علم وراثتِ انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات چیست و مراد از علما کہ وجہ
علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل وارد شدہ اند کدام اند و در بیان آنکہ علمِ اسرار کہ از وراثتِ انبیا باقی ماندہ است
علیہم الصلوٰت والتسلیمات غیرِ آں اسرار است کہ اولیاءِ امت بآں تکلم کردہ اند از علمِ توحیدِ وجودی و بیانِ احاطہ
و سریان و قرب و معیت و مبایناتِ کل ذٰلِكَ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَسَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفٰى احوال و
اوضاعِ فقراءِ ایں حدود مستوجبِ حمدست المسئول من اللہ سبحانہ سلامتکم وعافیتکم وثباتکم واستقامتکم
چوں مبحثِ علمِ وراثت درمیان بودہ چند کلمہ ازاں مقولہ بمقتضائے وقت نوشتہ آمد و در اخبار آمدہ العلماء
ورثۃ الانبیاء علمیکہ از انبیاء علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات باقی ماندہ است دو نوع است علمِ احکام و علمِ اسرار
عالمِ وارث کسے است کہ او را از ہر دو نوع علم سہم بود نہ آنکہ او را از یک نوع نصیب بود نہ از نوع دیگر کہ

کہ آن منافی وراثت است چہ وارث را از جمیع انواعِ ترکہ صورتِ نصیبت نہ از بعضِ معین و بعض آنکہ او را از بعضِ معین نصیبت داخلِ غرض است کہ نصیب از جنسِ حق او متعلق گرفتہ است و ہمچنین فرمودہ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام علماء امتی کانبیاء بنی اسرائیل مراد از علما علماء وارثانند نہ غرض کہ نصیبے از بعضِ ترکہ گرفتہ اند چہ وارث را بواسطہ قرب و جنسیت ہمچو مورث میتوان گفت بخلافِ غریم کہ ازین علاقہ خالی است پس ہر کہ وارث نبود عالم نباشد مگر آنکہ علم او را مقید بیک نوع سازیم و گوییم کہ عالمِ علمِ احکام است مثلاً و عالمِ مطلق آن بود کہ وارث باشد و از ہر دو نوع علم او را نصیبِ وافر بود اکثرِ مردم گمان دارند کہ علمِ اسرار عبارت از علومِ توحیدِ وجود است و شہودِ وحدت در کثرت و مشاہدہ کثرت در وحدت و کنایت است از معارفِ احاطہ و سریان و قربِ معیتِ او تعالیٰ بر نہجیکہ مکشوف و مشہودِ ارباب احوال است حاشا و کلا ثم حاشا و کلا کہ این علوم و معارف از علم اسرار بوند و شایان مرتبہ نبوت باشند زیرا کہ مبنائے این معارف سکر و وقت و غلبہ حال کہ منافی صحو است و علمِ انبیاء علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات چہ علمِ احکام و چہ علمِ اسرار ہمہ صحو در صحو است کہ شمہ از سکر بآن ممتزج نگشتہ است بلکہ این معارف مناسبِ مقامِ ولایت اند کہ قدم راسخ و سکرِ وارد پس این علوم از اسرارِ ولایت بوند نہ از اسرارِ نبوتِ انبیاء علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات ہر چند ولایت نیز ثابت است اما احکامِ آن مغلوب بند و در جنبِ احکامِ نبوت مضمحل ؎

بلے ہر جا شود مہر آشکارا ۔ ستارہ را چہ زہرہ چہ یارا

فقیر در کتب و رسائلِ خود نوشتہ است و تحقیق نمودہ کہ کمالاتِ نبوت حکم دریائے محیط دارد و کمالاتِ ولایت در جنبِ آن قطرہ ایست محقر اما چہ تواں کرد جمعے از نارسائی بکمالاتِ نبوت گفتہ اند الولایۃ افضل من النبوۃ و جمعے دیگر در توجیہ آن گفتہ اند کہ ولایت نبی افضل است از نبوت او و این ہر دو فریق حقیقتِ نبوت را نادانستہ حکم غرائب کردہ اند نزدیک باین حکم است حکم بہ ترجیح سکر بر صحو اگر حقیقتِ صحو را میدانستند ہرگز سکر را بصحو نسبت نمیدادند ہیچ نسبت خاک را با عالمِ پاک ۔ ما کہ صحو خواص را مثلِ صحو عوام دانستہ سکر را بر آن ترجیح داده اند کاش سکرِ خواص را نیز مثلِ سکرِ عوام دانستہ جرأت باین حکم نمودند چہ مقرر عقلا است کہ صحو بہتر از سکر است اگر صحو و سکر مجازی است

فقیر جرأت این حکم نمی نماید بلکہ سکر ہر طائفہ را مذموم میداند چہ سکر عوام را مذموم میداند چنانکہ صحو ایشان غیر مذموم است ۱۲

این حکم ثابت است واگر تحقیقی است نیز این حکم ثابت ولایت از نبوة افضل گفتن وسکر را بر صحو ترجیح دادن و رنگ آنست که کسے کفر را بر اسلام ترجیح دہد و جہل را از علم بہتر داند زیرا کہ کفر و جہل مناسب مقام ولایت است و اسلام و معرفت مناسب مرتبۂ نبوت منصور گوید شعر کفرت بدین اللہ والکفر واجب لدی وعند المسلمین قبیح ۔ و محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہ وسلم از کفر استعاذہ مینماید قل کل یعمل علیٰ شاکلتہ چنانچہ در عالم مجاز اسلام بہتر از کفر است و در حقیقت نیز اسلام را از کفر بہتر باید دانست فان المجاز قنطرۃ الحقیقۃ اگر گویند کہ در مقام ولایت چنانچہ در مرتبۂ جمع کفر و سکر و جہل ثابت است در مرتبۂ فرق بعد الجمع اسلام و صحو و معرفت نیز متحقق پس کفر و سکر و جہل را بمقام ولایت مناسب گفتن چہ معنی بود گوئیم کہ صحو و مانند آن در مرتبۂ فرق ثابت است مگر نسبت بمرتبۂ جمع است کہ سراسر سکر و استتار است والا صحو آنمرتبہ نیز ممتزج بسکر است و اسلام آن مختلط بکفر و معرفت مشوب بجہل اگر در کتابت گنجایش میدانست احوال و معارف مرتبۂ فرق را بتفصیل ذکر کردہ امتزاج سکر و مانند آنرا در آنمرتبہ بیان مینمود ارباب فطانت شاید این معنی را بفطرس نیز دریابند العجب کل العجب این قدر باید فہمید کہ انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات با این ہمہ بزرگی و کلانی کہ یافتند از راہ نبوت یافتند نہ از راہ ولایت و ولایت بیش از نبوت مزیتے نیست از برائے نبوت اگر ولایت را بر نبوت مزیت میبود ملائکہ ملأ اعلیٰ کہ ولایت ایشان اکمل است از سائر ولایات از انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات افضل میشدند و گروہے ازین طائفہ چون ولایت را افضل از نبوت دانستند ولایت ملأ اعلیٰ را اکمل از ولایت انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات دیدند ناچار ملائکہ عالیین را از انبیا افضل گفتند علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات و جمہور اہل سنت جدا افتادند کل ذلک لعدم الاطلاع علی حقیقۃ النبوۃ و چون در نظر مردم بواسطۂ بعد عہد نبوت کمالات نبوت در حجب کمالات ولایت حقیر مے آید لاجرم سخن را درین باب مبسوط ساخت و شمہ از حقیقت محامد و نعوت ربنا اغفر لنا ذنوبنا واسرافنا فی امرنا وثبت اقدامنا وانصرنا علی القوم الکافرین اغوی ارشدی میان شیخ داؤد چون متروی آن مہ رو بودند باعث این تصدیع گشتند والسلام

قد تم القسم الرابع من الدفتر الاول ویلیہ القسم الخامس ان شاء اللہ تعالیٰ وصلی اللہ تعالیٰ وسلم وبارک افضل الصلوٰۃ والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ محمد وعلیٰ آلہ وصحبہ اجمعین وعلینا معہم وعلیہم ارحم الراحمین

الحمد للہ کہ حصہ چہارم مکتوبات امام ربانی در تاریخ چہاردہم المحرم الحرام ۱۰۳۳ بکتابت غلام محمد کاتب امر تسری تمام شد

وَعَنِ بَشِّرْ بِهٰذَا عِبَادَ اللّٰهِ الَّذِيْنَ يَسْتَمِعُوْنَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُوْنَ اَحْسَنَهٗ

مکتوبات

حصہ اوّل

مکتوبات امام ربانی مجدد الف ثانی

رحمۃ اللہ علیہ

بامدادِ یزدانی وفضلِ رحمانی

حق سبحانہ وتعالیٰ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

در مطبع ایجوکیشنل مالکان سعید کمپنی مطبوع گردید

محرم الحرام سنہ ۱۳۹۲ھ

بامدادِ یزدانی وفضلِ رحمانی

حق سبحانہ وتعالیٰ

بسم اللہ الرحمن الرحیم

مکتوب دویست و شصت و ہفتم ۲۶۷

بر لسانِ خان صدور یافت در ترغیب بر اہانت رسانیدن باعدائے دین در تخریب و توہین آلہۂ باطلۂ ایشان بخردان و بیدولتان و اظہار تمنائے خود باین امرِ عظیم القدر و مہمّا یناسب ذٰلک

الحمد للہ و سلام علی عبادہ الذین اصطفٰی ہر کسے را در دل تمنائے امریست از امور و تمنائے این فقیر شدت نمودن است بدشمنانِ خدا جل و علا و دشمنانِ پیمبر او علیہ و علیہ الصلوٰت والتسلیمات و اہانت رسانیدن است باین بیدولتان و خوار داشتن ایشان را و آلہۂ باطلۂ ایشان را و یقین میداند کہ ہیچ عملے نزدِ حق سبحانہ و تعالیٰ ازین عمل مرضی تر نیست بنا بر آن مکرر ایشان را باین عمل مرضی ترغیب مینماید و ایشان این عمل را از اہم مہامِ اسلام میدانند چون بدولت آنجا تشریف برده اند برائے تحقیر و اہانت رسانیدن آن بقعۂ کثیفہ و اہل آن متعین شده اند اوّل شکرِ این نعمت بجا باید آورد کہ جمعِ کثیر برائے تعظیم و توقیرِ آن مقام و اہل آن میروند للہ سبحانہ الحمد و المنۃ کہ حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ما را بآن مبتلا نساخت و بعد از شکرِ این نعمتِ عظمیٰ در تحقیر و توہینِ این بیدولتان و آلہۂ باطلۂ ایشان سعی بلیغ باید فرمود

دہر قدر کہ میسر شود بخفیہ یا بجہر در تخریب این جماعہ باید کوشید و انواع ایذا بآن بت تراشیدہ
نمائی رسانید امید است کہ بعضے از مدعا منتہا کہ واقع شدہ است باین عمل تلافی آنہا نمایند
و کفارہ سازند ضعف بدن و شدت سرما مانع است والا بخدمت ایشان رسیدہ ترغیب این امر مہم نمودی
و باین تقریب یکبار لفظے بر آن سنگ می انداخت و از سرما و سعادت و مساخت زیادہ چہ مبالغہ نماید السلام

مکتوب (۲۷۰) دویست و ہفتاد

بشیخ نور محمد صدور یافت و بیان ترجیح بعضے صحبتہا بر عزلت الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین
اصطفی اخوی شیخ نور محمد دور افتادہ گان را بر نہجے فراموش ساختہ اند کہ بسلامے و پیامے ہم یاد
نمیکنند متمنائے شما عزلت و انزوا بودہ کہ میسر شد اما بعضے از صحبتہا ہست کہ بر عزلت می چرد
قیاس از حال دیگر قرنہا نمایند کہ چون عزلت اختیار کرد و بصحبت خیر البشر علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والتسلیمات نرسید از کمالات صحبت بہرہ نیافت و از تابعین گشت و از خیریت پایہ اولی بدرجہ
دوم رسید بعنایۃ اللہ سبحانہ صحبت ہر روز بطرز دیگر است من استوی یوما ہو خیر منہ مغبون
والسلام علیکم وعلی سائر من شرح الہدی والتزم متابعۃ المصطفی علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والثنا

مکتوب (۲۷۱) دویست و ہفتاد و یکم

بشیخ حسن برکی صدور یافتہ در حل استفسار واقعہ کہ دیدہ بود + الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین
اصطفی مکتوب شریف اخوی اعزی شیخ حسن لحسن اللہ سبحانہ حالہ و وصل الی کمالہ
رسید واقعہ روشن کہ رو دادہ بود و نوشتہ بودند بوضوح انجامید امید وار باشند و آنچہ مامور اند در اتیان
آن بجان کوشند و سر موئے از اتیان احکام شرعیہ تجاوز نکنند و بمعتقدات حقہ اہل
سنت و جماعت متحلی باشند کار این است و غیر این ہمہ ہیچ + اگر والدین شما تجویز نکنند

واخوند راضی باشند سیر ہندوستان را مغتنم شمرند والسلام

مکتوب دویست و هفتاد و دوم (۲۷۲)

بمیر سید محب اللہ بانکپوری صدور یافتہ دربیانِ ایمانِ غیب و ایمانِ شہودی و بیانِ اصحاب
ہر کدام و فضل اون ایمانِ غیب را بر ایمانِ شہادت و در بیان توحید شہودی و توحیدِ وجودی
و آنچہ در حصولِ فنا درکار است توحیدِ شہودیست و توحید وجودی ہیچ درکار نیست و در بیانِ آنکہ
اول کسے کہ اظہارِ توحیدِ وجودی نمودہ است و تصریح بآن کردہ صاحب فتوحات مکیہ است
عباراتِ مشایخ ماتقدم ہرچند از توحید اتحاد خبر میدہند اما محمول بر توحیدِ شہودی اند و ایں
ذالک ۔ بعد الحمد والصلوٰۃ سیادت پناہ اخوی اعزی میر محب اللہ معلوم فرمایند کہ ایمان
بغیب بوجودِ واجب تعالیٰ و بسائر صفاتِ او سبحانہ نصیبِ انبیا است و نصیبِ اصحاب
انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات و نصیبِ اولیائے کہ بکلیت مرجوع اند و نسبتِ ایشان
نسبتِ اصحاب است اگرچہ اینہا قلیل اند بل اقل و نصیبِ علما و نصیبِ عامۂ مومنان و ایمانِ
شہودی نصیبِ عامۂ صوفیہ است از ارباب عولت بوند یا از ارباب عشرت ہرچند مرجوع
اما بکلیت رجوع ننمودہ اند باطنِ ایشان ہمچنان نگران فوق است ظاہر بخلق اند و باطن بحق
جل سلطانہ پس ہمہ وقت ایمانِ شہودی نصیبِ شان است و انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات
چون بکلیت مرجوع اند و بظاہر و باطن متوجہ دعوتِ خلق بحق جل وعلا لاجرم ایمان غیب نصیبِ
شان است و این فقیر در بعضے از رسائلِ خود تحقیق نمودہ است کہ باوجودِ رجوع نگرانی فوق علامتِ
نقص است و عدمِ وصول است بانجام کار و رجوع بکلیت علامتِ وصول است بنہایۃ النہایۃ
صوفیہ کمال را در جمع بین التوحیدین دانستہ اند و جامع تشبیہ و تنزیہ را از کُمّل شمردہ
ہم آن ایشانند و من چنینم یارب ۔ و انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات چون از مقامِ دعوت فارغ

لہ یعنی گرداند اصحاب نعمت وطالبان لذت را نعمتہا کہ ایشان بدست دارند یا آنچہ موجب تمتع و خوشدلی مساکین است از خراب محبت و مصاحب ہمیشہ ۱۲

میگردند و متوجہ عالم بقا میشوند و مصلحت رجوع تمام می شود شوق تمام بذاہ آورده بکلیت متوجہ حق جل شانہ میگردند و در مراتب قرب تبختر مینمایند ہنیئاً لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُہَا وَالْعَاشِقِ لِلْمُتَنَعِّمِ مَلَذَّتُہَا نزد فقیر کمال آن ست کہ در وقت عروج کثرت بکلیت از نظر مرتفع شود حتی کہ اسماء و صفات نیز ملحوظ نباشند و جز احدیت مجرده هیچ مشہود نبود ثُمَّ اِلَیْہِ مَاٰبُہُمْ وَمَعَہٗ مَاٰلُہُمْ و در وقت رجوع نظر بتمام بکثرت افتد و غیر از خلق در رنگ عامۂ مومنان امر دیگر مشہود او نبود و غیر از ادائے طاعت و دعوت خلق بحق جل و علا اورا کار نباشد و چون امر دعوت بتمام کند و عالم فانی را وداع نماید بکلیت بجناب قدس متوجہ شود و رخت از غیب بشہادت کشد و معاملہ را از گوش بہ آغوش برد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ ناقصے رجوع کلیت را نقص خیال نکند و توجہ باطن را کہ بحق است جل شانہ بہتر از توجہ بخلق کہ برائے دعوت و تکمیل ایشان است ندانند زیرا کہ صاحب رجوع باختیار خود در مقام رجوع نیامده است بلکہ بمراد حق جل سلطانہ از اعلیٰ بأسفل نزول کرده است و از وصل بہ ہجر خود را قرار داده پس صاحب رجوع قائم بمراد حق است جل شانہ و فانی از مراد خود و صاحب توجہ بوصل و شہود محظوظ است و بہ قرب و معیت شادان ہجرے کہ بود مراد محبوب ◦ از وصل ہزار بار خوشتر و شعر لَاَنْتَ فِی الْوِصَالِ عَیْنُ نَفْسِیْ وَفِی الْہِجْرَانِ مَوْلَی الْمَوَالِیْ ◦ وَشُغْلِیْ بِالْحَبِیْبِ بِکُلِّ حَالٍ اَحَبُّ اِلَیَّ مِنْ شُغْلِیْ بِحَالِیْ ◦ و فضائل و کمالات رجوع بسیار ست صاحب توجہ نسبت باین رجوع قطرہ ایست نسبت بدریائے محیط این رجوع از فضائل نبوت است و آن توجہ از آثار ولایت سُبْحَانَ مَا یُسَوِّیْ بَیْنَہُمَا اما ہر کس باین کمال نرسد ذٰلِکَ فَضْلُ اللّٰہِ یُؤْتِیْہِ مَنْ یَّشَآءُ وَاللّٰہُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِیْمِ بعضے از جاہلان تنزیہ و تشبیہ گویند کہ ایمان بہ تنزیہ ہمہ مومنان را حاصل است عارف آنست کہ ایمان بہ تشبیہ با آن جمع کند و خلق را ظہور خالق بیند و کثرت را کسوت وحدت داند و صانع را در صنع مطالعہ کند بجملہ توجہ تنزیہ طرف نزد ایشان نقص است و شہود وحدت

بے ملاحظۂ کثرت عیب این جماعہ متوجہانِ احدیتِ صرف را ناقص میشمرند و بملاحظۂ وحدت بسیط لغۃ
کثرت تحدید میدانند و تقیید مے انگارند سبحان اللہ دیگر دعوتِ انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات
بہ تنزیہ صرف است و کتبِ سماوی ناطق بایمانِ تنزیہی است انبیا علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات نفی الٰہہ
باطلۂ آفاقی و انفسی مے نمایند و بابطالِ ایشان دعوت می فرمایند و بوحدتِ واجب الوجود کہ بیچون
و بیچگونہ است دلالت میکنند ہیچ شنیدۂ کہ پیغمبرے دعوت بایمانِ تشبیہ نمودہ است
و خلق را بظہورِ خالق گفتہ جمیع پیغمبران علیہم الصلوٰۃ والتسلیمات کلمۂ توحید واجب الوجود تعالیٰ و تقدس متفقند
و نفیِ ارباب ماسوائے او سبحانہ مے نمایند قال اللہ تبارک و تعالیٰ یا اہل الکتاب تعالوا الی کلمۃ
سواء بیننا و بینکم الا نعبد الا اللہ و لا نشرک بہ شیئا و لا یتخذ بعضنا بعضا ارباباً من
دون اللہ فان تولوا فقولوا اشہدوا بانا مسلمون این جماعہ ارباب بے نہایت اثبات
مینمایند و ہمہ را مظہرات ربّ الارباب تخیل میکنند و کتاب و سنت را کہ در مطلب خود مستشہد می آرند
الکتاب ہو الاول والآخر والظاہر والباطن و ما رمیت اذ رمیت ولکن اللہ رمی
ان الذین یبایعونک انما یبایعون اللہ ید اللہ فوق ایدیہم و السنۃ اللہم انت الاول
فلیس قبلک شیء و انت الآخر فلیس بعدک شیء و انت الظاہر فلیس فوقک شیء و انت
الباطن فلیس دونک شیء ہیچ استشہاد نیست زیرا کہ این عبارت حصر از برائے نفی کمالِ
وجود از ماسوا است بابلغ وجہ نہ نفیِ اصلِ وجود چنانکہ فرمودہ لا صلوٰۃ الا بفاتحۃ الکتاب و سورۃ
الایمان لین الاسانۃ کہ و امثالِ آن در کتاب و سنت بسیار است این توجیہ نہ تاویلِ نصوص است
چنانکہ گمان برده اند بلکہ حملِ نصوص است بر کمالِ بلاغت و در عرف چون اہتمام بامرِ رسالت
مے نمایند میفرمایند کہ دست او دست خدا است مقصود اینجا حقیقت نیست مجاز است کہ ابلغ
از حقیقت است و چون فعل از اندازہ قدرتِ فاعل کہ عبد و مملوک صاحبِ قدرت کاملہ است
زیادہ بر وقوع آید و التفات و توجہ آن مالکِ قادر در آن فعل مرعی باشد مالک است کہ بگوید این

فعل را من کرده ام نه تو این سخن را هیچ دلالت نیست بر اتحاد فعل و نه بر اتحاد ذات حامد و محمود
که فعلِ عبدِ مملوک عین فعلِ مالکِ مقتدرِ بود و یا ذاتِ او عین ذاتِ او و این جامه مذاقِ انبیا
علیهم الصلوٰة والسلام اگر نه فهمیده ماند که مدارِ دعوتِ ایشان بر اثنینیت است و وجود غیر و غیریت
عباراتِ ایشان را بر توحید و اتحاد فرود آوردن از تکلفات بارده است اگر فی الحقیقت موجود
یکے بود و ماسوائے او ظهوراتِ او بودند و عبادتِ ماسوائے عبادتِ او باشد چنانچه این جامه گمان
برده اند چرا انبیا علیهم الصلوٰة والسلام بمبالغه و تاکید منعِ آن نمایند و عقوبتهائے ابدی بر عبادتِ
ماسوای مترتب سازند و عابدان آن را دشمنان خدا گویند چون بر منشا غلط ایشان را اطلاع نه بخشند
و وجود غیریت را که از جهل بر ایشان ناشی شده است زائل نه گردانند و عبادت ایشان را عین عبادتِ
حق جل و علا نه دانند بعضے ازین جامه گویند که پیغمبران علیهم الصلوٰة والسلام بواسطه قصورِ فهمِ
عوام اسرارِ توحید وجود را پوشیده بنائے دعوت را بر غیر و غیریت کرده اند و وحدت را پوشیده
بکثرت دلالت نموده اند این سخن در رنگِ تقیه شیعه نامسموع است پیغمبران علیهم الصلوٰة والسلام
آنچه از تبلیغ آنچه نفس الامر موجود یکے بود و غیر او را وجود نباشد چرا پوشیده
داشته اظهارِ خلافِ نفس امر نمایند علی الخصوص آنچه مے که بذات و صفات و افعالِ واجب الوجود
تعالیٰ و تقدس تعلق داشته باشد باظهار و اعلان احق اند که نظران اگرچه در فهمِ آن قاصر بوند
نمے بینی که متشابهاتِ قرآنی و آنچه در احادیث آمده است از متشابهات چه جائے عوام که خواص
نیز در فهمِ آن عاجز مذمت لعنت در اظهارِ آن ممنوع نشده و غلطِ عوام مانع اظهار آنها نه گشت این جامه
که بدو وجود قائل است و از عبادتِ ماسوائے او تعالیٰ تنزه مے نماید او را مشرک می نامند
و آنکه بیک وجود قائل است او را موحد مے گویند اگرچه عبادتِ هزار صنم نماید بخیالِ آنکه آنها ظهورات
حق اند عبادتِ ایشان عبادتِ حق است تعالیٰ الله انصاف باید نمود که ازین دو صنف
مشرکِ کدام است و موحدِ کدام انبیا علیهم الصلوٰة والسلام بوحدت وجود دعوت نه کرده اند و دو

گوینده را مشرک نه گفته دعوتِ ایشان بوحدتِ معبود است جل شانه وعبادتِ ماسوے را شرک گفته
اند اگر صوفیه وجودیه ماسوا را بعنوانِ غیریت نداشتند دفعِ شرک نمیکنند ماسوا ماسوا است و نهم
یا ندانند بعضے از متاخرانِ ایشان عالم را عینِ حق جل سلطانه نمیگویند و از عینیت تحاشی
مے نمایند طعن و تشنیع بقائلانِ عینیت مے کنند و شیخ محی الدین و تابعانِ او را ازین راه بانکار
پیش می آیند بیا و بیا تا بعد ازین جماعه عالم را غیرِ حق جل سلطانه نمیگویند بلکه نه عینِ حق و نه غیرِ حق وعلا
میدانند این سخن از صواب دور است الاشیاءِ متغایرانِ قضیه مقرره است منکرِ اثنینیت مصادم
بداهتِ عقل است غایه مافی الباب متکلمین در صفاتِ واجبی جل سلطانه لا هو ولا غیره گفته اند
و از غیر غیرِ مصطلح مراد داشته جوازِ انفکاک و تغایر ازین مراعات نموده اند چه صفاتِ واجبی جل سلطانه
از حضرتِ ذاتِ تعالی وتقدس متغایر نیستند و جوازِ انفکاک درمیانِ ذات و صفاتِ قدیمه او تعالی وتقدس
متصور نیست پس لا هو ولا غیره در صفاتِ قدیمه صادق است بخلافِ عالم که این نسبت درو مفقود
است کان الله ولم یکن معه شیء پس نفیِ غیریت از عالم نمودن هم بلغت وهم باصطلاح از
صدق دور است این جماعه از نارسائی خود عالم را در رنگِ صفاتِ قدیمه انگاشته اند و حکمِ مخصوصِ
آنرا اینجا اطلاق نموده و اینجماعه چون منفی عینیتِ عالم قائل گشته اند لازم است بر ایشان که بغیریت
عالم قائل شوند و از زمره ارباب توحید وجودی برآیند و بوجوداتِ متعدده حاکم گردند در توحید وجود
ازین گفتن چاره نیست چنانچه شیخ محی الدین و تابعانِ او گفته اند و عین گفتن نه بآن معنی است
که عالم با صانع متحد است حاشا کلا بلکه بآن معنی است که عالم معدوم است و موجودِ واجب
است تعالی وتقدس چنانچه این فقیر در بعضے از رسائلِ خود تحقیقِ این معنی نموده است سوال
صوفیه وجودیه گوینده دو وجود را که مشرک گویند باعتبارِ آنست که او دو بین است و دو بین مشرکِ
طریقت است جواب دفعِ دو بینی که شرکِ طریقت است بتوحیدِ شهودی حاصل میشود و توحیدِ وجودی
در آن موطن سپس درکار نیست باید که مشهودِ سالک و ملحوظِ او غیر از یکذاتِ مقدس امرے دیگر نبود

بیان توحید شهودی و اجزاء آن در رسائل خود

۱۱ باعتبار لغت پس از جهت تقرر قضیا لاثنان متغایران و باعتبار اصطلاح پس از جهت اختصاص آن بذات و صفات قدیمه فتدبر منه ۱۲

تا فنا متحقق شود و شرکِ طریقت مندفع گردد و در روز که آفتاب را تنخامی بینند و ستارها را نمی بینند
دفع دوبینی حاصل است هرچند هزاران از ستارها در روز موجود بوند مقصود آنست که یک آفتاب
مشهود بود ستارها معدوم باشند یا موجود بلکه گوئیم که کمالِ فنا در آن صورتست که اشیا موجود باشند
و سالک از کمالِ گرفتاری که بمطلوبِ حقیقی دارد هیچ چیز التفات ننماید بلکه هیچ چیز را مشاهده نکند
و هیچ چیز در دیدهٔ بصیرتِ او نه در آید و اگر اشیا موجود نباشند فنا از که متحقق شود و فانی از که بود و کرا
فراموش سازد و اول کسیکه تصریح بتوحیدِ وجودی کرده است شیخ محی الدین بن العربی است عبدا
مشایخِ ما تقدم هرچند از توحید و اتحاد خبر میدهد اما قابلِ حمل اند بر توحیدِ شهودی چه هرگاه غیرِ حق را جل شانه
نه بینند بعضے گویند لَیْسَ فِی جُبَّتِی سِوَی اللّٰہ و بعضے ندائے سُبْحَانِی زنند و بعضے لَیْسَ فِی
الدَّارِ غَیْرُہٗ دَیَّارٌ ندا در دهند این همه گلهاست که از شاخِ یک بینی میشگفد هیچ کدام را دلالت بر
بر وحدتِ وجودیست و آنکه مسئلهٔ وحدتِ وجود را امنبوب و مفصل ساخته است و در رنگِ صرف و نحو
تدوین نمود و شیخ محی الدین است و بعضے از معارف غامضهٔ این مبحث را مخصوص بخود گردانیده حتی
که گفته که خاتم النبوة بعضے از علوم و معارف را از خاتم الولایت اخذ میکند و خاتم ولایتِ محمدی خود را
میداند و شراح در توجیهِ آن گفته اند که بادشاه اگر از خزینه دارِ خود چیزے بگیرد چه نقصان دارد
بالجمله در تحصیلِ فنا و بقا و حصولِ کمالاتِ ولایتِ صغریٰ و کبریٰ توحیدِ وجود هیچ در کار نیست توحید
شهودی باید تا فنا متحقق شود و نسیان ماسوے حاصل گردد و تواند بود که سالکے از بدایت تا نهایت
سیر کند و از علوم و معارفِ توحیدِ وجود هیچ بروے ظاهر نشود بلکه نزدیکست که انکارِ این علوم
نماید نزد فقیر راهیکه بے ظهورِ این معارف بسلوک میسر شود اقرب است ازان راهے که متضمنِ
این ظهور بود و ایضاً سالکانِ این راه اکثر شان بمطلوب میرسند و رونده هائے این راه اکثر
شان در راه مے مانند و از دریا بالقطره سیر میگردند و بتوهمِ اتحادِ ظلِ گرفتارے مانند و از اصل محروم
میشوند و این معنی را بتجربها معلوم ساخته است و لله سبحانه المنة و له الصواب و سیرِ فقیر هرچند

براهِ ثانی میسّر شده است واز ظهوراتِ عُلوم ومعارفِ توحیدی حظِّ وافر یافته اما چون عنایتِ خداوندی جَلَّ سُلطانُہٗ شاملِ حالِ او بوده وسیرِ محبوبی داشته براوی ومعاوزِ راه را بایداد فضل وعنایت طے نموده است واز کمالِ کرم او را از ظِلال گذرانیده باصل رسانیدند وچون معامله بمسترشدان افتاد دیدکه راهِ دیگر اقرب بوصول است واسهل بحصول اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰانَا لِهٰذَا وَمَا کُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَا اَنْ هَدٰانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۔ تنبیه ۔ از تحقیقِ سابق معلوم شد که اگرچه موجودات متعدد باشند وماسوای حق جَلَّ وَعَلَا موجود بود روا است که فنا وبقا تحقق شود وولایتِ صغری وکبرے حاصل آید چه نسیانِ ماسوا فنا است نه اعدامِ ماسوا ودیدِ ماسوائی باید که مفقود شود نه آنکه ماسوا معدوم وناچیز بود این سخن باوجودِ ظهور بر اکثرِ خواص پوشیده مانده است از عوام چه گوید توحید شهودی را عینِ توحیدِ وجودی خیال کرده معرفتِ وحدتِ وجود را از شرائطِ این راه دانسته اند ودُوئی وجود گوینده را ضالّ ومُضِلّ انگاشته حتی که بسیارے از ایشان معرفتِ حق را جَلَّ سُلطانُہٗ منحصر در معارفِ توحیدِ وجودی خیال کرده اند وشهودِ وحدت را ورمرایائے کثرت از انجامِ کار تصور نموده تا آنکه بعضے از ایشان تصریح کرده که حضرتِ پیغمبر ما عَلَیْهِ وَعَلٰی جَمِیْعِ اِخْوَانِهٖ مِنَ الصَّلَوٰتِ اَفْضَلُهَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُهَا بعد از حصولِ کمالاتِ نبوت در مقامِ شهودِ وحدت در کثرت بوده است کریمهٔ اِنَّا اَعْطَیْنٰکَ الْکَوْثَرَ را اشارة بآن مقام مینمایند وترجمهٔ کریمه را باین عبارت میگویند بدرستیکه ما دادیم ترا شهودِ وحدت در کثرت تا آنکه از توسّطِ واوِ کوثر درمیانِ حروفِ کثر این اشارت را نهمیده اند حاشا وکلا که این قسم معارف شایانِ مقامِ نبوت باشند چه انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالتَّحِیَّاتُ بخدائے بیچون جَلَّ سُلطانُہٗ دعوت مینمایند وهرچه در مرایائے چون گنجایش دارد از بیچونی بے نصیب است وبداغ چونی وچندی متسم حضرتِ حق سُبْحَانَهٗ وَتَعَالٰی ایشان را اضافه دیگر انبیا عَلَیْهِمُ الصَّلٰوةُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بہ نسبتِ سائر شوئے کمالاتِ خود میسنجند وکمالاتِ ایشان را مماثلِ کمالاتِ خود میدانند گو برت کلمة تخرج من افواههم چوآن کے که در سنگے نهانست

لیکن گرانبار است کلمه که برایند ازان ایشان یعنی بسیار تقیل است ونامرضی

زمین و آسمانِ او همان است ۔ کمینهٔ اُمّتِ او را ازین قسم معرفت که اوائل حاصل شده بود ندامت
و استغفار است و آن شهود را در رنگِ حلولِ نصاری از جنابِ قدس نفی مینماید حضرت
خواجهٔ نقشبند قدّس سرّہ می فرماید هرچه دیده شد و شنیده شد و دانسته شد آن همه غیر است بحقیقت
کلمهٔ لا نفی باید کرد پس شهودِ وحدت در کثرت نیز شایانِ نفی گشت و هرچه شایان نفی است از ان
جنابِ قدس منتفی است این کلامِ حضرت خواجه مرا ازین شهود برآورده است و از گرفتاریهائے
مشاهده و معاینه نجات بخشیده درخت را از علم بجهل کشیده و از معرفت بحیرت برده جزاه الله سبحانه
عنّی خیر الجزاء من باین یک سخن مُرید حضرتِ خواجه ام و حلقه بگوشِ ایشان و الحق از اولیا
کم کسے بمثلِ این عبارت تکلم نموده است و جمیع مشاهدات و معاینات را برین نهج نفی ساخته درین
مقام حقیقتِ این سخنِ ایشان که فرموده اند معرفتِ خدا بر بهاؤ الدین حرام اگر ابتداء و اگر انتهاء
بایزید نباشد باید جست چه بایزید با آن بزرگی از شهود و مشاهده نگذشته است و از تنگنائے
سُبحانی قدم بیرون نزده بخلافِ حضرتِ خواجهٔ ما که بیک کلمهٔ لا نفی جمیع مشاهداتِ او فرموده اند
و همه را غیرِ حق ساخته جلّ سلطانه تنزیهِ او نزدِ خواجه تشبیه است و بچونِ او چون و کمالِ او نقص
پس ناچار انتهاءِ او که از تشبیه نگذشته است ابتداءِ خواجه ما باشد چه بدایت از تشبیه است و
نهایت به تنزیه مگر بایزید را در آخرِ حال برین نقص اطلاع نبخشیدند که نزدیک باختیار میگفت
ما ذکرتُك إلّا عن غفلةٍ و ما خدمتُك إلّا عن فترةٍ حضورِ سابق را غفلت دانست
که حضورِ او سبحانه و تعالی بلکه حضورِ ظلے بود از ظلال و ظهورے بود از ظهورات پس ناچار ازو
غافل باشد جلّ سلطانه چه او تعالی وراء الوراء است ظلال و ظهورات همه از مبادی و مقدمات اند
و از معارج و معدات و آنچه حضرت خواجه فرموده اند نهایت را در بدایت درج میکنیم مطابقِ واقع است
زیرا که از ابتداء توجهِ ایشان باحدیتِ صرف است و از اسم و صفت بجزوات میخواهند تعالی
رشیدین طریقه علیه این دولت بطریقِ انعکاس از شیخِ مقتدا که باین کمال مشرف شده است

---

۵ یضنه بکوه مترا ے خدا مگر نعمت و خدمت نکردم ترا مگر دستی و کاہلی ۱۲

حاصل میشود و اند یا نداند پس ناچار نهایتِ کُمّل در بدایتِ این بزرگواران مندرج باشد غایة ما فی الباب
این توجهِ احدیت در ایشان اگر غلبه پیدا کند و ظاهر را نیز برنگِ باطن مُتصبغ سازد سالک از مشاهداتِ
سِفلی که در مرایائے ممکنات ظاهر شود آزاد است و از معارفِ تشبیهی خلاص و اگر این توجه غلبه
پیدا نکرد و بر باطن مقصور گشت بسا است که ظاهر بشهودِ وحدت در کثرت پیوسته بود و به توحید و اتحاد
محظوظ باشد اما این شهود در حقِ ایشان مقصور بر ظاهر است بباطن سرایت نکرده باطنِ شان
متوجهِ احدیتِ صرف است و ظاهرِ شان مُشاهدِ وحدت در کثرت بسیار باشد که توجهِ باطن بواسطهٔ
غلبهٔ نسبتِ ظاهر معلوم نشود و غیر از شهودِ ظاهر امرِ دیگر مفهوم نبود چنانچه در اوائلِ حالِ کاملانِ این
سطور بوده است که بواسطهٔ غلبهٔ نسبتِ ظاهر از توجهِ باطن که باحدیت صرف بود آگاهی نداشت و به
کلیت خود را متوجهِ شهودِ وحدت در کثرت می یافت بعد از مدتے حضرتِ حق سبحانه بر توجهِ باطن
اطلاع بخشید و باطن بر ظاهر نصرت داد و معامله را تمام بانجام رسانید الحمد لله سبحانه علی ذلک از این
قبیل است معارفِ توحیدی و مشاهداتِ سِفلی که از بعضِ خلفاءِ این خاندان بزرگ سر زده است
نه آنکه ایشان بظاهر و باطن متوجهِ این شهود ند و گرفتارِ این معرفت بخلافِ دیگران که بظاهر و باطن گرفتارِ این
شهود ند و این شهود را جامع تنزیه و تشبیه دانسته از کمال میدانند این جماعه هر چند باطنِ ایشان
نیز ایما نے به تنزیه صرف دارد اما گرفتاری دیگر است و ایمان دیگر و حال دیگر است و علم دیگر
و جماعه که ایمان به تنزیه صرف ندارند و جز مشاهدهٔ سِفلی امرِ دیگر را معتقد نیستند از ما خذه اند که از بحث
خارج اند نزدِ فقیر شهودِ حق جل و علا در مرایائے ممکنات که جماعه از صوفیه آن را کمال مے شمرند
و جمع بین التشبیه و التنزیه مے انگارند آن شهود شهودِ حق نیست جل و علا و مشهودِ ان جز متخیل و
مشوبِ ایشان نه آنچه در ممکن مے بینند و هیچ نیست تعالی و تقدس و آنچه در حوادث مے یابند
قدیم نه و هر چه در تشبیه ظاهر شود و تنزیه نه زنهار به تراشاتِ صوفیه مفتون نه گردی و غیرِ حق را جل سلطانه
حق ندانی این جماعه بواسطهٔ غلبهٔ حال اگر معذور اند و در رنگِ مجتهدِ مخطی از مواخذه مرفوع اما با مقلدان

ایشان تا چہ معاملہ کنند کاش در رنگِ مقلدانِ مجتہدِ مخطی باشند و اگر چنین نکنند کار مشکل است قیاس
و اجتہاد اصلے است از اصولِ شرعیہ کہ ما بتقلیدِ آن مامور ہم بخلافِ کشف و الہام کہ ما را بتقلید آن
امر نہ فرمودند الہام بر غیر حجت نیست و اجتہاد بر مقلد حجت است پس تقلیدِ علماءِ مجتہدین
باید کرد و اصولِ دین را موافقِ آرائے ایشان باید جست و صوفیہ آنچہ بگویند و بکنند مخالفِ آرائے
علماءِ مجتہدین از تقلید نباید کرد و بحسنِ ظن از طعنِ ایشان لب باید بست و از شطحیاتِ ایشان
باید چشم دوخت و از ظاہر منصرف باید ساخت عجب است کہ بسیارے از صوفیان عوام را بایمانِ امورِ
کشفیہ و الہامیہ خود ہمچو وحدتِ وجود مثلاً دلالت میکنند و ترغیب تقلیدِ آنہا مے نمایند و بر عدمِ آن
ایمان تہدیدات میکنند کاش دلالت بر عدمِ انکارِ این امور مینمودند و بر منکران تہدیدات میفرمودند
چہ ایمان دیگر است و عدمِ انکار دیگر ایمان این امور لازم نیست اما از انکارِ اینہا محافظت باید نمود تا مبادا
انکارِ این امور بانکارِ ارباب این امور کشد و بہ اولیاءِ حق جل و علا بغضے و عداوتے پیدا کند بر وفقِ
آرائے علماءِ اہل حق کار باید کرد و از کشفیہ صوفیہ بحسنِ ظن سکوت باید ورزید و بلا و نعم حرکت نباید کرد
هٰذَا هُوَ الْحَقُّ الْمُتَوَسِّطُ بَيْنَ الْإِفْرَاطِ وَالتَّفْرِيطِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُلْهِمُ لِلصَّوَابِ بمجائب کار و بار
است جمعے از مدعیانِ این راہ باین شہود و مشاہدہ قناعت ندارند بلکہ این شہود را تنزل انگاشتہ
درین نشاہ بروئت بصری قائل شدہ میگویند کہ ذاتِ بیچون واجب الوجود را جل سلطانہ می بینیم و میگویند
کہ آن دولت کہ حضرت پیغمبر ما را علیہ الصلوٰۃ والسلام یکبار در شبِ معراج میسر شدہ بود ما را ہر روز میسر
است و نور یکہ مرئی ایشان میشود آنرا باستفارِ صبح تشبیہ می نمایند و آن نور را مرتبہ یکبنی مے انگارند
و نہایتِ مراتبِ عروج را تا ظہورِ آن نور تصور مے نمایند تعالی اللہ سبحانہ عما یقول الظالمون علوا
کبیرا و ایضاً اثباتِ کلام و مکالمہ با آنحضرت جل شانہ می نمایند و می گویند کہ خدائے تعالیٰ چنین فرمودہ است
و چنان فرمودہ است و حق و دشمنانِ خود را از آن حضرت عز شانہ وعید نقل میکنند و گاہے دوستانِ خود را
بسیار بہا امید ہند بعضے از ایشان گویند کہ از بقیہ ثلثِ شب یا ربعِ شب تا نمازِ صبح با حق سبحانہ و تعالیٰ

یعنی ہرزہ بسیار گشتند و در زمرہ عالم خویش و سرکشی کردند شرکشی بزرگ ۱۲ سورہ فرقان ۱۲

مکالمہ داشتم واز ہر باب سخنان پرسیدم وجواب یافتم لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتُوًّا كَبِيرًا از سخنان این جماعہ مفہوم میشود کہ آن نور مرئی را عین حق میدانند جل سلطانہ وآن نور را ذات او تعالی تصور میکنند نہ آنکہ آن را ظہورے از ظہورات او تعالی انگارند و ظلے از ظلال او دانند و شک نیست کہ آن نور را ذات حق گفتن جل سلطانہ افترائے محض است والحادِ صرف وزندقہ خالص نہایت تحمل خداوندی است جل شانہ کہ امثال این مفتریان را بعذابہائے گوناگون استعجال نمیفرماید واستیصال آنہا نمیخواہد سبحانک علی حلمک بعد علمک سبحانک علی عفوک بعد قدرتک قوم حضرت موسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بمجرد طلب رویۃ ہلاک گشتند وحضرت موسی علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام بعد از طلب رویۃ رحم لن ترانی خورد وبیہوش افتاد واز آن طلب تائب گشت وقال رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم کہ محبوب رب العالمین است وبہترین موجودات اولین وآخرین باوجودیکہ بدولت معراج بدنی مشرف شد وازعرش وکرسی درگذشت واز مکان وزمان بالا رفت علما را در رویۃ او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام باوجود اشارہائے قرآنی اختلاف است اکثر علما بعدم رویۃ او علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام قائل گشتہ اند قال الامام الغزالی رحمہ اللہ انہ علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ما رای ربہ سبحانہ لیلۃ المعراج این بے سر انجامان بزعم باطل خود ہر روز خدا را بے بینند جل شانہ وحال آنکہ علما در یک دین محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالی علیہ وعلی آلہ وسلم قیل وقال دارند تجہلہم اللہ سبحانہ ما اجہلہم وایضا از سخنان این جماعہ معلوم میگردد کہ آن کلام را کہ می شنوند نسبت آنرا بحضرت حق سبحانہ ہمچو نسبت کلام متکلم میدانند واین عین الحاد است حاشا وکلا کہ از حضرت حق سبحانہ کلامے صادر شود بطریق تکلم کہ در وے ترتیب باشد وتقدیم وتاخیر بود کہ آن علامت حدوث است سخنان مشایخ کبار ایشان را در غلط انداختہ است چہ مشائخ نیز اثبات کلام ومکالمہ آنحضرت جل سلطانہ نمودہ اند لیکن باید دانست کہ مشائخ نسبت آن کلام را بحضرت حق سبحانہ ہمچو نسبت کلام متکلم نمیدانند بلکہ ہمچو نسبت مخلوق بخالق یقین میکنند ودریں جا ہیچ محظور نیست

برطبق فہم عوام ۱۲

حضرت موسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ازیں شجرۂ مبارک کلام حق شنید جل شانہ نسبتِ ایں کلام بحق جل سلطانہ ہمچو نسبتِ مخلوق بود بخالق نہ ہمچو نسبتِ کلام بمتکلم وہمچنیں کلامیکہ حضرت جبرئیل علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام شنید نسبتِ آں کلام بحضرت حق سبحانہ وتعالیٰ ہمچو نسبتِ مخلوق بود بخالق غایۃ ما فی الباب ایں کلام نیز کلامِ حق است جل سلطانہ ومنکرِ آں کافر وزندیق گویا کلامِ حق مشترک است درمیانِ کلامِ نفسی وکلامِ لفظی کہ بتوسط امرے حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ ایجادِ آں فرماید پس کلامِ لفظی نیز بحقیقت کلامِ حق باشد جل وعلا پس ناچار منکرِ آں کافر بود فافہم فان ہذا التحقیق ینفعک فی کثیر من المواضع واللہ سبحانہ الموفق باید دانست وجودیکہ در ممکنات اثبات میکنم وجودیست ضعیف ورنگ سایرِ صفاتِ ممکن علمِ ممکن را در جنبِ علمِ واجب تعالیٰ چہ مقدار است وقدرتِ حادثہ را در جنبِ قدرتِ قدیمہ چہ اعتبار است ہمچنین وجودِ ممکن در جنبِ وجودِ واجب تعالیٰ لاشی محض است چہ جائے آں دارد کہ ناظر بواسطۂ تفاوتِ مراتبِ ایں دو وجود در شک افتد کہ آیا اطلاقِ وجود بریں دو فرد بطریقِ حقیقت است یا باطلاق اول بر یک فرد بطریقِ حقیقت است وبر فرد دیگر بطریقِ مجاز بعضی کہ عمر عزیز از صوفیہ بشقِ ثانی یقین نمودہ اند واطلاقِ وجود بر وجودِ ممکن بسبیلِ تجوز دانستہ اند ووجودِ ممکنات را اثبات نکنند مگر عوام یا اخص خواص مراد از اخص انبیا اند علیہم الصلوٰۃ والسلام والتحیات واز اتباعِ ایشان کسے کہ بولایتِ اصلیہ ایشان مشرف شدہ است وواثرۂ ظلال را بتمام طے کردہ عوام ظاہر بین اند وجودِ واجب تعالیٰ ووجودِ ممکن را از اقسامِ مطلق وجود میدانند وہر دو را ہمچو وجود تصور مے نمایند واخص خواص حدید البصر اند ہر دو وجود را از افرادِ مطلقِ وجود مے یابند وتفاوتِ مراتبِ افرادِ وجود را راجع بصفات واعتباراتِ وجودی نمایند نہ راجع بحقیقت وذاتِ وجود تا یکے حقیقت شود ودیگر مجاز وجماعہ متوسطان کہ از رتبۂ عوام قدم فوق مانندہ اند واز کمالاتِ اخص خواص کوتاہ دست اند مشکل است کہ قائل بوجودِ ممکنات گردند واطلاقِ وجود بر وجودِ ممکن بطریقِ حقیقت نمایند ازیں جہت است کہ گفتہ اند کہ ممکن را موجود باین علاقہ میگویند کہ او را نسبتے است بوجود کما یقال سلمان متوسطان

عہ پس بریں کفایت میکنند واز تدقیقات خاص خواص اشکالات متوسطان غافل اند وبہ تحقیق وبہ ایں تحقیق نیکو نمیدہ از ایں خبرے علماء محقق را وآں را مزور نمیدانند

ف ۱ فی القاموس التشہین بطلشی وقال شمس وشمس وقال شمس پس لفظ شمس مذکر است تشمیس

یوے قائم است تا بطریق حقیقت موجود شود و بعضے ازین جماعہ از وجودِ ممکن ساکت اند نفی و اثبات
آن تصریح نمے نمایند و بعضے دیگر نفیِ وجود از ممکن مے نمایند و موجود جز واجب تعالیٰ را نمیدانند
و طائفہ از ایشان وجودِ ممکن را غیرِ وجودِ واجب نمے دانند چنانچہ عین نمیدانند و گروہے از ایشان تصریح
کردہ اند باینکہ وجودے کہ واجب تعالیٰ بآن وجود موجود است ممکن نیز بہمان وجود موجود است این
عبارت نیز نفی وجود از ممکن مے نماید بالجملہ در اثباتِ وجودِ ممکن حدّت نظر باید تا در عین شعشعانِ انوارِ
وجودِ واجب تعالیٰ تواند آن را دید تیز بینان در روز با وجودِ شعشعانِ نورِ آفتاب ستارہا را می بینند
و آنکہ تیز بین نیست نمیتواند دید پس وجودِ ممکنات در رنگِ وجود ستارہا است در روز ہر کہ حدید البصر است
تواند دید و ہر کہ ضعیف البصر است ازین دید بے نصیب است اگر پرسند کہ عوام با وجودِ ضعفِ بصر و کوریِ
بصیرت چگونہ وجودِ ممکنات را میتوانند دید و حالانکہ شعشعانِ انوارِ وجودِ واجب تعالیٰ مانع رویتِ اوست
گوئیم کہ عوام از ارباب علم اند نہ از ارباب ذوق سخن ما در ارباب دید است نہ در ارباب علم چہ ارباب علم از
خارج اند پس گوئیا ظہورِ انوارِ وجودِ واجب تعالیٰ در حقِ ایشان مفقود است پس مانع رویتِ وجود
ممکنات نباشد یا آنکہ گوئیم کہ ظہورِ انوار مانع شہودِ وجودِ ممکنات است نہ مانع علمِ بوجودِ ممکنات چہ علم اشیا
بسماع است کہ بسماع و تقلید نیز حاصل شود و بنظر و استدلال ہم صورت بندد چنانچہ علم بوجود ستارہا در روز
ضعیف البصران را نیز حاصل است با وجودِ ظہورِ نورِ آفتاب عوام را علم بوجودِ ممکنات است نہ شہودِ وجود
آنچہ شہود از صفاتِ بصیرت است و بصیرتِ ایشان کور است مشہود ملک بود یا ملکوت جبروت
باشد یا لاہوت اے عزیز عوام چنانچہ درین مبحث مشارکِ اخص خواص اند در جاہائے دیگر نیز درمیان
ایشان شرکتے حاصل است ازینجا است کہ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات در بسیارے از احکام
در رنگِ عوام زندگانی مے نمایند و در معاشرت با خلق و با اہل و عیال مثل ایشان معاملہ میفرمایند انچہ
حسنِ معاشرتِ خیر البشر با اہل و عیالِ خود علیہ علیہم الصلوٰت والتسلیمات شہود اند و منقول است
کہ روزے سید البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بقبیلِ امین مے فرمودند و با نبساط تمام با ایشان

مُعاشرت مے فرمودند شخصے از حاضران گفت یارسول اللہ من یازدہ پسر دارم وہرگز ہیچ یکے را
بوسہ نکردہ ام حضرت پیغمبر فرمودند عَلَیْکَ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ کہ این رحمت کہ بہ بندہائے رحیم خود
عطا میفرماید وچون با خص خواص در بعضے اوصاف ہمہ مشارکت کند اگرچہ شرکت باعتبار صورت باشد
تا چار عوام از نارسائی خود از کمالاتِ ایشان علیل النصیب اند وایشان را در رنگِ خود ہا خیال میکنند
و آنکہ در اوصاف و شمائل از ایشان بعید بود او را میگروند و بزرگ میدانند اینجاست کہ اوصاف و اخلاق
اولیا را کہ از اوصاف و اخلاق ایشان بسے بہتر میدانند آن اوصاف و اخلاق کہ مشابہ اخلاقِ ایشان است
اگرچہ آن اخلاق در انبیا موجود بودند عَلَیْہِمُ الصَّلٰوۃُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بشنو نقل کردہ اند از مخدوم شیخ فرید
شکر گنج کہ چون یکے از فرزندان ایشان مے مرد و خبر موتِ او بایشان میرسید ہیچ تغیرے
در ایشان راہ نمییافت و میگفتند کہ سگ بچہ مردہ است بیرون برتابید وچون فرزند سید البشر ابراہیم
علیہ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ فوت کرد حضرت پیغمبر علیہ وعلی اٰلہ الصلوٰۃ والسلام بروے گریہ کردند
و محزون گشتند و فرمودند اِنَّا بِفِرَاقِکَ یَا اِبْرَاہِیْمُ لَمَحْزُوْنُوْنَ - تاکید و مبالغہ بیانِ حزن خود فرمودند
شکر گنج بہتر است یا سید البشر نزد عوام کالانعام معاملہ اول بہتر است و آنرا بے تعلق میدانند
و ثانی را حین تعلق و گرفتاری مے انگارند اَعَاذَنَا اللّٰہُ سُبْحَانَہٗ عَنْ مُعْتَقَدِ اَہْلِ السُّوْءِ وچون
این دار دار آزمایش و ابتلا است عوام را مشتبہ ساختن و در شبہہ انداختن عین حکمت و مصلحت
است اَللّٰھُمَّ اَرِنَا الْحَقَّ حَقًّا وَارْزُقْنَا اتِّبَاعَہٗ وَاَرِنَا الْبَاطِلَ بَاطِلًا وَارْزُقْنَا اجْتِنَابَہٗ بحرمتِ
سَیِّدِ الْبَشَرِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہٖ وَاَصْحَابِہٖ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَفْضَلُہَا وَمِنَ التَّسْلِیْمَاتِ اَکْمَلُہَا بر سر سخن
رویم و گوئیم کہ ایمانِ انبیا عَلَیْہِمُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ و ایمانِ اصحابِ ایشان و ایمانِ اولیاء کہ بحق
باصحاب اند بعد از شہود بواسطہ رجوع بدعوت بغیبت قرار یافتہ است در رنگِ آنکہ شخصے آفتاب را
روز بیند و ایمانِ شہودی بوجودِ آفتاب پیدا کند وچون شب شود ایمانِ شہودی او مبدل بایمانِ
غیب گردد و ایمانِ علماء ہرچند غیبی است امّا غیبِ ایشان بواسطہ نورِ متابعتِ انبیا علیہم الصلوٰۃ

فرمودہ صدیس بالفتح سرعت انتقال و ہمن از سباعی بمطالب ۱۲ ؎ کراز دنیا بے رغبت آمد و رغبت جاہ و ریاست و مال در و رغبت آزاد ۱۲

والتحیات حکم حدیث پیدا کردہ است و از نظریہ برآمدہ است مراد از علماء اینجا علماء آخرت است نہ علماء دنیا زیرا کہ علماء دنیا داخل عامہ مومنان اند و ایمان بغیب کہ بعامہ مومنان منسوب است بہترین اقسام ایمانے است کہ بتقلید انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات مربوط است و بقال اللہ و قال رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم منوط و سوال بہ علماء فرمودہ اند ایمانِ استدلالی بہتر است از ایمانِ تقلیدی حتی کہ بسیارے از علماء استدلال اشرطِ ایمان نمودہ اند و ایمانِ تقلیدی را معتبر نداشتہ و تو ایمانِ تقلیدی را بہتر گفتہ جواب دہ ایمانے کہ بتقلید انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات حاصل شود ایمان استدلالی است زیرا کہ صاحبِ تقلید بدلیل میداند کہ انبیا علیہم الصلوات والتحیات در تبلیغِ رسالت صادق اند چہ شخصیکہ حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بمعجزات تصدیقِ او نمودہ است البتہ صادق است پس انبیا کہ ہمہ مؤید بمعجزات اند ہمہ صادق باشند علیہم الصلوات والتسلیمات تقلید غیر معتبر آن است کہ در ایمان تقلید آبا و خود نماید و صدقِ انبیا علیہم الصلوات والتحیات و حقیت تبلیغ ایشان ہیچ منظور او نبود این ایمان نزدِ بسیارے از علما معتبر نیست باقی ماند استدلالی کہ بمقدماتِ ارباب نظر حاصل کنند و بترتیب صغری و کبرے ایمان نتیجہ پیدا سازند آن استدلالی امریست کہ بامکان نزدیک است وقوع دور در مقامِ استدلال بر اثبات واجب تعالیٰ مثلِ مولانا جلال الدین دوانی از ارباب نظر معلوم نیست کہ کسے گذشتہ باشد زیرا کہ او ہم محقق است و ہم متاخر و در اثباتِ این مطلبِ عالی سعی بسیار نمودہ معلوم نیست کہ ہیچ مقدمہ از مقدماتِ استدلالات او نباشد کہ محشیانِ رسائل او دران مقدمہ منع یا نقض پیش نیامدہ باشند و خللہائے متوجہ نکردہ باشند و اے بر صاحبِ استدلال کہ ایمان را بمجرد استدلال حاصل نماید و تقلید انبیا علیہم الصلوات والتسلیمات و دستگیری او نماید

ربنا امنا بما انزلت واتبعنا الرسول فاکتبنا مع الشاہدین ۵

مکتوب دویست و ہفتاد و سوم

بمیرزا حسام الدین احمد صدور یافت در بیانِ آنکہ سالک را باید کہ ملتزمِ طریقِ شیخِ خود باشد و بطریق
مشایخ دیگر التفات نکند و اگر وقائع برخلافِ آن رود نہ اعتبار کند کہ شیطان دشمنے است
قوی از مکر و کیدِ او غافل نباید شد و مَا یُلَقّٰهَآ اِلَّا الَّذِیْنَ صَبَرُوْا ۞ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰانَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ
لَوْلَآ اَنْ هَدٰانَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ عَلَیْهِمْ مِّنَ الصَّلٰوتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّحِیَّاتِ اَكْمَلُهَا
صحیفۂ التفات کہ از روئے کرم نامزدِ این حقیر ساختہ بودند بوصول آن منتہج و مسرور گردید جَزَاهُمُ اللّٰهُ
سُبْحَانَهٗ خَیْرًا اندراج یافتہ بود کہ اگرچنانچہ مبالغہ در منع سماعِ متضمنِ منعِ مولود کہ عبارت از ضمائمِ
نعت و اشعارِ غیرِ نعت خواندن است نبود اولیٰ اَعْنِی میر محمد نعمان و بعضے یارانِ اینجائی کہ
در وقائعِ آن حضرت را صلے اللہ تعالیٰ علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم دیدہ اند کہ ازین مَعْبَر کہ مولود بسیار رائج است
برینہا ترکِ شنودنِ مولود بسے مشکل است مخدوما اگر وقائع را اعتبار بود و بر منامات اعتماد باشد ہمان
را بہ پیران ہیچ احتیاج نباشد و التزامِ طریقے از طرق عبث می افتد چہ ہر مریدے موافقِ وقائعِ
خود عمل خواہد کرد و مطابقِ منامات خود زندگانی خواہد نمود آن وقائع و منامات موافقِ طریقِ پیر باشد
یا نباشد و مرضیِ او بوند یا نبوند برین تقدیر سلسلۂ پیری و مریدی بر ہم میخورد و ہر کس ہوائے بدیعِ خود
مستقل میگردد و مرید صادق ہزار وقائع را باوجودِ پیر بہ نیم جو نمیخرد و طالبِ رشید بدولتِ حضورِ پیر منامات
را از اضغاثِ احلام میشمرد و ہیچ التفات بآنہا نمے نماید شیطانِ لعین دشمنے است قوی انتہیان
از کیدِ او ایمن نیستند و او مکر او ترسان و لرزان اند از مبتدیان و متوسطان چہ گوید غایۃ ما فی الباب
منتہیان محفوظ اند و از تسلطِ شیطان مصئون بخلافِ مبتدیان و متوسطان پس وقائعِ ایشان
شایانِ اعتماد نباشد و از مکرِ دشمن محفوظ نبوند ۞ **سوال** واقعہ کہ دران واقعہ حضرت پیغمبر را بہ ہیئت
صادق است و از کیدِ و مکرِ شیطان محفوظ فَاِنَّ الشَّیْطٰنَ لَا یَتَمَثَّلُ بِصُوْرَتِهٖ كَمَا وَرَدَ پس
وقائع ما نحن فیہ صادق باشد و از مکرِ شیطان محفوظ بوند ۞ **جواب** ۞ صاحبِ فتوحاتِ مکیہ
عدمِ تمثلِ شیطان را مخصوص بصورتِ خاصۂ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام کردہ اند

حاشیہ: محمد بن سیرین رحمہ اللہ تعالیٰ

ودر مدینہ است میسازد و حکم بعدمِ آن تمثل بہر صورتیکہ بہ بینند تجویز نمے نماید و شک نیست کہ تشخص آن صورت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام و خصوصاً در منامات بسیار متعسر است پس چگونہ شایانِ اعتماد بود و اگر عدمِ تمثل شیطان را مخصوص بصورتِ خاصۂ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام تسلیم کنیم و بہر صورتیکہ بہ بینند عدمِ آن تمثل را در آن صورت تجویز نمائیم چنانچہ بسیارے از علماء بدان رفتہ اند و نیز مناسبِ رفعتِ شانِ آنسرور است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام گوئیم کہ اخذِ احکام از آن صورت و دریافتنِ مرضی و نامرضیِ آن از مشکلات است چہ تواند بود کہ دشمنِ لعین درمیان متوسط شدہ باشد و خلافِ واقع را بواقع نمودہ بود و بیننده را در اشتباہ و التباس انداختہ عبارت و اشارتِ خود را عبارت و اشارتِ آن صورت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام دانستہ باشد چنانچہ مرویست کہ روزے سید البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بمجلسے داشتند و صنادیدِ قریش و رؤسائے اہلِ کفر آنجا حاضر بودند و بسیارے از اصحابِ کرام نیز در آن مجلس بودند سید البشر علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بر ایشان سورۂ والنجم میخواندند و چون بذکرِ الٰہۂ باطلۂ ایشان رسیدند شیطانِ لعین درین اثنا فقرۂ چند در ستائشِ بتانِ ایشان بکلامِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام منضم ساخت بر نہجیکہ حاضران آن را از کلامِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام انگاشتند و ہیچ راہے بہ تمیزِ آن نیافتند کافران کہ حاضر بودند غلغلہ بر آوردند و گفتند کہ محمد با ما صلح کرد و ستائشِ بتانِ ما نمود و حاضرانِ اہلِ اسلام نیز در کلام متحیر ماندند و آن سرور از کلامِ آن لعین اطلاع نداشتند فرمودند چہ واقعہ است اصحابِ کرام عرض کردند کہ این فقرہا در اثناءِ کلامِ شما ظاہر شد آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام متفکر و محزون گشتند درین اثنا جبرئیل امین علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام آمد و وحی آورد کہ آن کلامِ القاءِ شیطانی بود و ہیچ نبی و رسولے نگذشتہ است کہ شیطان در کلامِ او القا نکردہ است بعد ازان حق سبحانہ و تعالیٰ آن را زائل

کرده است وکلامِ خود را محکم ساخته است پس هر گاه در زمانِ حیاتِ آن سرور علیہ وعلی آلہ
الصلوٰۃ والسلام و در حالتِ یقظہ و در محضرِ صحابہ شیطان لعین در کلامِ آن سرور علیہ وعلی آلہ
الصلوٰۃ والسلام کلامِ باطلِ خود را القا نماید و هیچکس نتواند بعد از وفاتِ آن سرور علیہ وعلی آلہ
الصلوٰۃ والسلام در حالتِ منام که محلِ تعطل حواس است و جائے التباسِ اشتباہ باوجود تنهائی رائی
از کجا معلوم شود که آن واقعه از تصرفِ شیطان محفوظ است و از تلبیس او مصون با آنکه گوئیم که چون
در اذهانِ قصائد نعت خوانندگان و شنوندگان متمکن شده بود که آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام
ازین عمل راضی خواهند بود چنانچه ممدوحان از مادحان راضی اند و این معنی در متخیله ایشان منتقش گشته
تواند بود که در واقعه آن صورتِ متخیله خود را دیده باشند بے آنکه آن واقعه را حقیقتے باشد و یا مثلِ شیطانی
بود و ایضاً واقعات در سوادِ صادقه گاهے محمول بظاهر اند و حقیقت آنها همانست که رائی دیده است
مثلاً صورتِ زید را در خواب دیده است و مراد ازان حقیقتِ زید است و گاهے مصروف از ظاهر نیند
و محمول بر تعبیر مثلاً صورتِ زید را در خواب دیده است و مراد ازان عمرو داشته اند مثلاً بواسطه علاقه
مناسبت که درمیانِ عمرو زید بوده است پس این وقائعِ یاران از کجا معلوم شود که محمول بر ظاهر اند
و از ظاهر مصروف نیند چرا نتواند بود که مراد ازان وقائع تعبیرات بود و آن وقائع کنایات باشد از امور
دیگر بے آنکه تمثلِ شیطانی را گنجایش بود بالجمله اعتبار بر وقائع نباید نهاد و آنها در خارج موجود ند سعی باید
نمود که ایشان را در یقظه به بینند که شایانِ اعتماد است و گنجایشِ تعبیر نه آنچه در خواب و خیال دیده شود
خواب و خیال است یاران آنجائی مدمست که بر وضعِ خود زندگانی نموده اند زمامِ اختیار بدستِ ایشان
است آنها میر محمد نعمان را غیر از انقیاد چه چاره است عیاذاً باللہ سبحانہ اگر لمحه بعد از منع توقف نماید
اگر فرضاً توقف کند کراهتِ ضرر خواهد کرد و مبالغه تقصیر در منع بواسطه مخالفتِ طریقتِ خود است مخالفتِ
طریق خواه بسماع و رقص بود خواه بسرود و شعر خوانی هر طریق را وصولے است بمطلبِ خاص و وصول بمطلب
خاصِ این طریق منوط بترکِ این امور است هر که را طلبِ مطلبِ این طریق بود باید که از مخالفتِ این طریق

اجتناب نمایند و مطالب طرق دیگر منظور نظر او نباشد و حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند زمانه این کار
میکنیم و نه انکار میکنیم یعنی این کار منافی طریق خاص ما نیست پس نکنیم و چون مشایخ دیگر کرده اند بر آن
انکار هم نمائیم وَلِكُلٍّ وِّجْهَةٌ هُوَ مُوَلِّيهَا فیروز آباد که ملجا و ملاذ ما فقرا است و قدوه پیران ماهر گا
در وے امرے حادث شود که مخالف این طریقه علیه بود جائے اضطراب ما فقرا است مخدوم زاده ها
احق اند بمحافظت طریق والد بزرگوار خود فرزندان حضرت خواجه احرار قدس سره بعد از تغیر طریق والد
بزرگوار ایشان طریق اصل را ایشان محافظت نمودند و با تغیر کنندگان مجادله فرمودند چنانچه بسمع شریف
شما نیز رسیده باشد از مشرب قوی العذب حضرت خواجه ما نوشته بودند آرے در اوائل حال در
بعض امور رعایت مذهب ملامتیه نموده مسائله میفرمودند و ملامت را ترجیح داده بترک عزیمت
در بعض اشیاء ارتکاب مینمودند اما در اواخر ازین امور هم اجتناب داشتند و یاد ملامت و ملامتیه
نمیکردند بنظر انصاف به بینند که اگر فرضاً حضرت ایشان درین اوان در دنیا زنده میبودند و این مجلس
و اجتماع منعقد میشد آیا باین امر راضی میشدند و این اجتماع را پسندیدند یا نه یقین فقیر آنست
که هرگز این معنی را تجویز نمیفرمودند بلکه انکار مینمودند مقصود فقیر اعلام بود قبول کنند یا نه کنند هیچ مضایقه
نیست و گنجایش مشاجره نه اگر مخدوم زاده ها و یاران آنجائے بر همان وضع مستقیم باشند
ما فقیران ارادت و صحبت ایشان غیر از هر مان چاره نیست زیاده چه تصدیع دهد والسلام اولا و آخرا

مکتوب دویست و هفتاد و چهارم

بشیخ یوسف برکی صدور یافته در بیان بلندی و عدم التفات بشهودات سفلی که تعلق بمرایا دارد
کثرت دارد و ما یناسب ذلک ✦ بعد الحمد لله والصلوة و تبلیغ الدعوات میرساند رسائل ثلاث
شما که ارسال داشته بودید رسید واز وقائع و احوال و کرامات که اندراج یافته بود بوضوح انجامید
حالیکه در آخر حال شهود وحدت در کثرت نوشته اند و باین عبارت ادا نموده اند که دیگر انتهای آن

ع یعنی حال مذکور را نہایت تصور نمودن از غلط فہمی نہایت گرہ اہل

کہ بحال اول شود وکم شدن گم کند یعنی بندہ ام و خلقیم و امتِ حضرتِ محمد مصطفیٰ ام صلی اللہ تعالیٰ
علیہ وعلیٰ آلہٖ وسلم آن حال اصل است و فوقِ اَحوالِ مذکورہ است آما انتہا دیگر است
و نہایت ازان حال بمراحلِ بعید ہنوز ایوانِ استغنا بلند است ؛ مرا فکرِ سیدن ناپسند است
مقصود از تکرارِ کلمہ طیبہ لا الٰہ الا اللہ کہ تحریر در مکتوبِ سابق بشما نوشتہ بود نفیِ این شہود بودہ
کہ بکثرت تعلق داشت للہ سبحانہ والحمد وللہ کہ ببرکتِ این کلمہ طیبہ این شہود از شما زائل گشت
ہمت بلند دارند و بجوروِ موثر این راہ اکیفا ننمایند ان اللہ سبحانہ یحب معالی الہمم آدکوچہ تنگ
توحید برآمدہ بشاہ راہ افتادہ اند چہ نعمتے است اگر تذکرِ احوالِ سابق نکنند و یادِ لذتہائے شہودِ
کثرت آمیز ننمایند و بہ استقامتِ عمری درین راہ تگ و پو فرمایند بسیارے از کوکنار بازآمدہ ایم کہ
کوکنار را گذاشتہ اند و بر قبحِ آن فعلِ مطلع گشتہ اند الفاظ بعد از مدتے تذکرِ احوالِ کوکنار خوردن و یادِ
لذتہائے آن حالت نمودن باز ایشان را بحالتِ قدیم ایشان بردہ است مخدوما شہودے
کہ بمرایائے کثرت تعلق دارد لذت بخش است و شہود تنزیہی کہ رو بجہل دارد از التذاذ بعید است
بے مدد شیخ مقتدا بہ آن راہ رفتن متعذر است اخوی عزیزی مولانا احمد برکی کہ عوام او را از
علماءِ ظاہر میدانند و او نیز علم باحوالِ خود و احوالِ یارانِ خود ندارد و سرِ شش آنست کہ با علمِ او متوجہ شہودِ
تنزیہی است کہ موطنِ جہل است و ایمانِ او در رنگِ علمائے ایمان بالغیب است با علمِ او از بلند
فطرتی التفاتے بشہود کثرت آمیز نکردہ است و ظاہرِ او بتبرہاتِ صوفیہ مفتون و مغرور نگشتہ و جودِ
شریفِ او در ان نواحی مغتنم است این حالت کہ شما از حصولِ آن خبر دادہ اید مولانا دور است
کہ با نحالت متحقق است علماً و لم یعلم نزد فقیر مدار آن بقعہ بر وجودِ مولانا است عجب است
کہ بر اہلِ کشوف آن نواحی این معنی چگونہ مخفی ماندہ است و در علمِ فقیر بزرگیِ مولانا در رنگِ وجودِ
آفتاب ظاہر و باہر است زیادہ چہ تصدیع دہد التماسِ دعا و فاتحہ دارد والسلام

ر روشن ۱۲ ف زلال نگذارند ۱۲ ق یعنی فاتحہ سلامت از فکت و بلیات و حیات و ممات ۱۲

ل یعنی باوجود ظہور آن در رنگِ وجود آفتاب چہ طور بر ایشان ظاہر نشدہ است ۱۲

مکتوب دویست و هفتاد و پنجم (۲۷۵)

بعد الحمد والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات میرساند کہ دو صحیفہ شریفہ کہ بصحبت شیخ حسن وغیرہ ارسال داشتہ
بودند رسید فرحت افزا و ان رسانید و در یک صحیفہ بیان احوال خواجہ ولیس نمودہ بودند و در صحیفہ
دیگر استفسار از قبول خود فرمودہ درین اثنا توجہ بحال ایشان نمودہ آمدند کہ مردم آن نواحی
ہمہ بجانب شما میدوند و التجا بشما مے آرند معلوم شد کہ شما را مدار آن زمین ساختہ اند و مردم آن حدود
را بشما مربوط داشتہ للہ سبحانہ الحمد و المنۃ علی ذلک ظہور این معاملہ را از جملہ واقعات
نہ انگارند کہ از مظان ریب و اشتباہ است بلکہ از محسوسات و مشاہدات شمرند عمدہ در تحصیل این
دولت شما تعلیم علوم شرعیہ است و نشر احکام فقہیہ در مواضعیکہ جہل و را نجا متمکن گشتہ است و بدعت
رسوخ پیدا کردہ با آن محبت و اخلاصے کہ شما را بدوستان خود بمحض فضل عطا فرمودہ است تعالی
صلیکم بتعلیم العلوم الدینیۃ و نشر الاحکام الفقہیۃ ما استطعتم فانہما ملاک الامر و مناط
الامر تعلم و مدار النجات کمر ہمت را مضبوط بستہ خود را در جرگہ علماء دارند و بامر معروف و نہی منکر
خلق را براہ حق جل سلطانہ دلالت فرمایند قال اللہ سبحانہ و تعالیٰ ان ہذہ تذکرۃ فمن شاء
اتخذ الی ربہ سبیلا ذکر قلبی کہ بآن مجاز ند نیز مؤید بیان احکام شرعیہ است و دافع سرکشی نفس
امارہ آن طریق را نیز جاری دارند و از عدم اطلاع باحوال خود و احوال یاران خود در آزار نباشند و آنرا
دلیل بجا صلی خود ندانند احوال یاران در آئینہ داری کمالات شما کافی است احوال شما است کہ بطریق
انعکاس در یاران ظاہر گشتہ است شیخ حسن یکے از ارکان آن دولت شماست و ممد و معاون
سیر معاملہ شما اگر رضا شما را میل بسیر ماوراء النہر یا بسیر ہندوستان پیدا شود نائب مناب شما آنجا شیخ حسن است

التفات و توجه در حقِ او مرعی دارند و کوشش بلیغ فرمایند که تا از تحصیلِ علومِ دینیه ضروریه زود تر فارغ
شود این سیر هندوستان هم در حق او مغتنم بود و هم در حق شما رزقنا الله سبحانه و ایاکم الاستقامة
علی ملة الاسلام علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة نوشته بودند که آن یار را شما است
که ترقی واقع شده است آنچه در غیبت و بے شعوری میدید از ارواحِ طیبات حالا در افاقت می بیند
محمد و ما این دید را هیچ دلالت بر ترقی نیست در شعور بیند یا در بے شعوری قدمِ اول درین راه آنست
که غیرِ حق را سبحانه بهیچ نه بیند و از ماسوائی او سبحانه و عبدِ اندیشه او هیچ نماند نه باین معنی که
اشیا را غیرِ او تعالی نه بیند و بعنوانِ ماسوائی نداند این خود کثرت بینی است بلکه غیر او را سبحانه اصلاً
نه بیند و نداند این حالت معبر بفناست و منزلِ اول است از منازلِ این راه و بعد ازینه شرط الفتادِ
است هیچ کس را نا گزیر دو او فنا نه نیست ره در بارگاهِ کبریا ✦ مکتوب باتے که درین ایام نوشته شده است
بسیار عزیز الوجود است و فوائد غریبه در انجا اندراج یافته نقلِ آن را شیخ حسن آورده اند نیک ملاحظه خواهند
فرمود و التماسِ دعاءِ مغفرةِ والده مرحومه خود نموده بود دعا اجابت نموده آمد باقی احوالِ این حدود را شیخ
حسن تفصیل معروض خواهند داشت والسلام علی من اتبع الهدیٰ و التزم متابعة المصطفیٰ علیه
و آله من الصلوات افضلها و من التحیات اکملها فقیر زاده ها التماسِ دعا و سلامتی خاتمه دارند والسلام

مکتوب دویست و هفتاد و ششم

بیان رد عارف حق رحمة الله علیه و رد شدن
قصه قبول فرمودن او را قریب بجذب

بیان شیخ بدیع الدین صدر یافته در بیانِ محکمات و متشابهاتِ قرآنی و بیانِ علماءِ راسخین و بیانِ
کمالاتِ ایشان و ما ینا سبک ✦ الحمد لله رب العلمین والصلوٰة والسلام علی سید
المرسلین و علیهم و علی آله و اصحابه الطیبین الطاهرین اجمعین جعلنا الله سبحانه و ایاکم
من الراسخین فی العلم اے برادر حضرتِ حق سبحانه و تعالیٰ کتابِ مجید خود را دو قسم ساخت
محکمات و متشابهات قسمِ اول منشاءِ علمِ شرائع و احکام است و قسمِ ثانی مخزنِ علمِ حقائق و اسرار

ید و وجه و قدم و ساق و اصابع و انامل که در قرآن و احادیث آمده است همه از متشابهات است
و همچنین حروف مقطعات که در اوائل سور قرآنی وارد شده اند نیز از متشابهات اند که بر تاویل آنها اطلاع
ندادند اند مگر علماء راسخین را خیال نکنند که تاویل عبارت از قدرت است که بدقت تعبیر آن نموده اند
یا دلالت است که بوجه آن را معتبر ساخته بلکه تاویل آنها از اسرار غامضه است که باختص خواص آنرا
نموده اند از حروف مقطعات قرآنی چه نوید که هر حرفی ازان حروف بحریست مواج از اسرار خفیه
عاشق و معشوق و رمزیست غامض از رموز دقیقهٔ محب و محبوب محکمات هر چند امهات کتاب اند
اما نتایج و ثمرات آن که متشابهات اند از مقاصد کتاب اند امهات از وسائل پیش نیستند او مراد
حصول نتایج پس کلیت کتاب متشابهات آمد و محکمات کتب تفسیر آن لب متشابهات اند که بر مز
و اشاره بیان اهل مینمایند و از حقیقت معامله آن مرتبه نشان میدهند بخلاف محکمات متشابهات
حقائق اند و محکمات نسبت بمتشابهات صور آن حقائق عالم را سخ کسی بود که لب را بقشر تواند جمع
ساخت و حقیقت را بصورت تواند فرو آورد و علماء قشر به قشر خرسند ند و بمحکمات اکتفا نموده و علماء
راسخین علم محکمات را حاصل نموده از تاویل متشابهات حظ وافر فرا میگیرند و جمع صورت و حقیقت که محکم
و متشابه است مینمایند اما کسیکه بے علم محکمات و معقول بمقتضائے آن محکمات تاویل متشابهات جوید
و صورت را گذاشته بحقیقت پوید آنکس جاهل است که از جهل خود بیخبر است و ضالست که از ضلالت
خود بے شعور نمیداند که این نشاء مرکب از صورت و حقیقت است تا این نشاء است هیچ حقیقت
از صورت منفک نیست قال الله تعالی ﴿ واعبد ربک حتی یاتیک الیقین ای الموت کما
قال المفسرون عبادت را تا زمان موت منتهی ساخت که منتهاء این نشاء است لان من مات
فقد قامت قیامته و در نشاء اخروی که ظهور حقائق است انفکاک صور از حقائق انجا حاصل است
پس حکم هر نشاء علاحده است خلط نکند یکی را بدیگرے مگر جاهل یا زندیق که مقصودش ابطال
شرائع است چه هر حکمے که شریعت را بر مبتدیست همان حکم بر منتهی است علماء مومنان و اخص خواص

از عارفان درین معنی متساوی الاقدام اند متصوفان خام و ملحدان بے سرانجام و صدد آنند
که گرد نهاے خود را از ربقهٔ شریعت برارند و احکام شرعیه را مخصوص بعوام دارند خیال میکنند
که خواص مکلف بمعرفت اند و بس چنانکه از جهل امرا و سلاطین را بجز عدل و انصاف مکلف نمیدانند
و میگویند که مقصود از اتیان شریعت حصول معرفت است و چون معرفت میسر شد تکلیفات شرعیه
ساقط گشت و این کریمه را و اعبد ربک حتی یاتیک الیقین ای الله کما قال النبی المصطفی
مستشهد میآرند یعنی انتهاے عبادت تا حصول معرفت حق است تعالی ظاهرا کسیکه بیان کرده
یقین را بالله سبحانه مراد شش انتهاے تکلف عبادت بوده باشد تا زمان حصول معرفت حق جل و علا
و نفی عبادت کرآن مقتضی بالحاد و زندقه است و ما انکار کنند که عبادات عارفان ریائی است برای
آن میکنند که مبتدیان و پس روان ایشان بآن اقتدا کنند نه آنکه عارفان محتاج به عبادات اند و در تائید
این قول از مشایخ نقل میکنند که گفته اند تا پیر منافق و مرائی نباشد مرید از وے منتفع نگردد و حدیث هو و
الله یعلم ما اجهلهم آن قدر احتیاج که عارفان را بالعبادات است عشر آن مر مبتدیان را ازان
احتیاج حاصل نیست چه عروجات ایشان مربوط بعبادات است و ترقیات ایشان منوط به اتیان احکام
و شرائع ثمرات عبادات که عوام را فرد و استوقع است عارفان را آن ثمرات امروز میسر است پس ایشان احق
بعبادت باشند و احوج باتیان شریعت بوند باید دانست که شریعت عبارت از مجموع صورت و حقیقت است
صورت ظاهر شریعت است و حقیقت باطن شریعت پس قشر و لب هر دو اجزاء شریعت اند و محکم
و متشابه هر دو افراد آن علماء ظاهر به قشر آن کفایت نموده اند و علماء آخرین قشر آن را بلب جمع ساخته
اند و از مجموع صورت و حقیقت حظ وافر فراگرفته پس شریعت را در رنگ شخصی که مرکب از صورت و حقیقت
است تصور باید کرد و جمعے بصورت آن گرفتاری پیدا کردند و از حقیقت آن انکار نمودند و پیر متقدمے
خود را غیر از هدایه و نزد وی ندانستند این جماعه علماء قشر اند و جمعے دیگر گرفتار حقیقت آن گشتند اما
آن حقیقت را حقیقت شریعت نه انستند بلکه شریعت را مقصور بر صورت داشتند و قشر انگاشتند

ولب وہائے آن تصور نمودند مع ذلک سر موئے از اثبان احکام شریعت باز نماندند وصورت
دست نداوند و تارک حکمے از احکام شریعت را ابطال وضلال شمردند اینہا اولیاء خدا اند جل سلطا
و بمحبت او تعالیٰ از ماسوای او سبحانہ بریدہ اند و جمعے دیگر آنانند کہ شریعت را مرکب از صورت
دانستہ اند و مجموع قشر ولب یقین نمودہ حصول صورت شریعت بے تحصیل حقیقت آن نزد ایشان
از حیز اعتبار ساقط است وحصول حقیقت آن بے اثبات صورت ناتمام وناقص بلکہ حصو
را کہ بے ثبوت حقیقت بود آن را از اسلام نیز میدانند ونجات بخش تصور میکنند کما ھو حال ظو
العلماء وعوام المومنین وحصول حقیقت را بے ثبوت صورت از جملہ محالات تصور مینمایند و
آن راہ را زندیق وضال مے نامند با جملہ کمالات صوری ومعنوی نزد این بزرگواران منحصر در کما
شریعیہ است وعلوم ومعارف الٰہیہ مقصور بر عقائد کلامیہ کہ بہ رائے اہلسنت بہ ثبوت پیوستہ است
شہود ومشاہدات را بیک مسئلہ بیچونی وبیچگونگی حق جل وعلا کہ از مسائل کلامیہ است برابر نمے
واحوال ومواجید وتجلیات وظہورات را کہ بخلاف حکمے از احکام شریعیہ ظاہر گردند بہ نیم جو نمی
وآن ظہور را از مظان استدراج می شمرند اولئک الذین ھدی اللہ فبھدٰھم اقتدہ ایشان را
را سخن اند کہ بر حقیقت معاملہ ایشان را اطلاع بخشیدہ اند وبہ برکت مراعات آداب شریعت ایش
بحقیقت شریعت رسانیدہ بخلاف فرقہ ثانیہ کہ ہر چند متوجہ حقیقت اند وگرفتاری بحقیقت دار
اتیان احکام شریعیہ مہما امکن سر موئے تجاوز نمے نمایند امّا چون آن حقیقت را ورائے شریعت
دانستہ اند وشریعت را قشر آن حقیقت تصور نمودہ ناچار بظلے از ظلال آن حقیقت فرو ماندہ
وبحقیقت معاملہ آن حقیقت راہ وصول نیافتہ لاجرم ولایت ایشان ظلی آمد وقرب ایشان صو
بخلاف ولایت علماء راسخین کہ اصیل است وراہ وصول باصل یافتہ واز حجب ظلال تمس
گذشتہ لاجرم ولایت ایشان ولایت انبیاست علیھم الصلوٰت والتسلیمات و
آن اولیا ظل ولایت انبیا علیھم الصلوٰت والتسلیمات تا مدتہا این فقیر تاویل متش

را مفوض بعلمِ حضرتِ حق سبحانہٗ یساخت وعلماءِ راسخان را غیر از ایمان بمتشابہات نصیب نے
یافت وتاویلاتے کہ علماءِ صوفیہ بیان کردہ اند آنہا را لائقِ شانِ آن متشابہات نمیدانست واز
آنہا در یکہ قابلِ استتار باشند آن تاویلات را تصور نمیکرد وچنانچہ غنیۃ القضاۃ در تاویلِ بعضے از متشابہات
گفتہ مثلاً از الف لام میم الم خواستہ کہ معنی در دوست کہ لازمِ عشق ومحبت است وامثالِ آن
آخر کار چون حضرتِ حق سبحانہٗ وتعالیٰ بمحضِ فضلِ خود شمہ از تاویلاتِ متشابہات را بریں فقیر ظاہر
ساخت وجذوے از آن دریائے محیط بزمینِ استعدادِ این مسکین کشادہ گردانید دانست کہ علماءِ راسخ را
نیز از تاویلاتِ متشابہات نصیب دادہ است الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما کنا لنھتدی
لولا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق تعبیراتِ وقائع مسطورہ را کہ طلب نمودہ بودند
حوالہ بر حضور داشتہ از ان مقولہ ہیچ ننوشت چہ کند قلم بمعارفِ دیگر جاری گشت ومعاملہ دیگر پیش
آمد معذور خواہند داشت والسلام علیکم وعلی سائر من اتبع الھدی والتزم متابعۃ
المصطفی علیہ وعلی آلہ وعلی اخوانہ الصلوات والتسلیمات العلی

مکتوب دویست وہفتاد وہفتم (۲۷۷)

یلاعبد الحی صدور یافت در بیانِ علم الیقین وعین الیقین وحق الیقین این سہ علوم از علومِ سابقہ
است کہ در توسطِ حال تحریر یافتہ بود در عین معرفت نہایت شہود وشہود انفسی است ومعارفے کہ اخیر
نوشتہ اند شہودِ انفسی را در رنگِ شہودِ آفاقی بے حاصل دانستہ در عینِ انفسم آفاق شہود واثبات نمودہ اند
بلکہ نفسِ شہود را دروازۂ وصول دانستہ از ماورائے این آن علوم ومعارف نوشتہ اند چنانکہ این
معنی از کتب ورسائلِ ایشان لائح است بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ علم الیقین در ذاتِ حق
سبحانہٗ وتعالیٰ عبارت از شہودِ آیاتے ست کہ دال اند بر قدرتِ او تعالیٰ وتقدس وشہودِ آن آیات
را سیرِ آفاقی گویند اما شہود وحضورِ ذاتی جز در سیرِ انفسی متصور نیست وآن جز در نفسِ سالک نمے باشد

یعنی سیر بطرف درون وخارج از دائرۂ شہود انفس وآفاق شہودے دیگر اثبات فرمودہ اند ۱۲

ذرہ گر بیں نیک و بیں بد بود ۔ گرچہ عمرے بگذرد خود بود ۔ آنچہ در بیرونِ خود مشاہدہ میکند

ہمہ از قبیلِ مشاہدۂ آثار و دلائل است بر ذاتِ او تعالیٰ نہ مشاہدۂ ذات او عن سلطانہ قطب المحققین

سید العارفین ناصر الدین خواجہ عبید اللہ قدس سرہ الاقدس فرمودہ اند کہ سیر بر دو نوع است سیر مستطیل و سیر مستدیر

سیر مستطیل بعد در بعد است و سیر مستدیر قرب در قرب سیر مستطیل مقصود را از خارج دائرۂ خود طلبیدن است

و سیر مستدیر بر گردِ دل خود گشتن است و مقصود را از خود جستن ۔ پس تجلیاتے کہ در صورِ حسی و مثالی و متخیلہ

در پردۂ اقوار میباشند داخلِ علم الیقین اند ہر صورتیکہ باشد و ہر نوریکہ ظاہر شود و رنگین باشد آن نور یا بیرنگ

متناہی باشد آن نور یا غیر متناہی محیطِ کائنات بود یا نہ حضرتِ مخدومی مولوی عبد الرحمن الجامی قدس

اللہ سرہ السامی در شرح لمعات میفرمایند در بیانِ این بیت ؎ اے دوست ترا بہر مکان می جستم

ہر دم خبرت ازین و آن مے جستم ۔ کہ این اشارت بمشاہدۂ آفاقیست کہ مفید علم الیقین است آن

شہود چون از مقصود خبرے نمیدہد و حضورِ آن نمی بخشد لا یالائمۃ و الاستدلال لاجرم در رنگِ شہود و

وجود و حرارت باشد کہ دلالت میکند بر ذاتِ آتش پس این شہود از دائرۂ علم نہ برآید و مفید خبرِ علم الیقین

نشود و مفنی وجودِ سالک نباشد عین الیقین عبارت از شہودِ حق است سبحانہ بعد آن کان معلومہا

بالعلمِ الیقین و این شہود مستلزمِ فنائے سالک است و در غلبۂ این شہود تعین او بالکلیہ گم مے گردد

و در دیدۂ شہود او اثرے از آن باقی نمیماند و در شہودِ خود فانی و مستہلک میگردد و این شہود نزد این

طائفہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم معتبر است باورا کِ بسیط و معرفت نیز گویند و درین ادراک

عوام و خواص شریک اند لیکن فرق آنست کہ خواص را شہودِ خلق مزاحم شہودِ حق جل و علا نیست

بلکہ در دیدۂ شہود شان جز حق جل و علا مشہود نہ و عوام را مزاحم است لہذا از ان شہود ذہول تام

دارند و از ادراک خبر ندارند و این عین الیقین حجاب علم الیقین است کما ان علم الیقین حجاب

در وقتِ تحقق این شہود ہمہ حیرت و نادانی است علم را دران موطن اصلا گنجائش نیست مگر بعض

اکابر قدس اللہ تعالیٰ سرہ علم الیقین حجاب عین الیقین و عین الیقین حجاب علم الیقین

وَقَالَ أَيْضًا وَهَلَكَ مَنْ عَرَفَ حَقَّ الْمَعْرِفَةِ أَنْ يَطَّلِعَ عَلَى سِرٍّ فَلَا يَجِدَ عِلْمًا بِهِ فَذٰلِكَ الْكَامِلُ فِي الْمَعْرِفَةِ الَّتِي لَا مَعْرِفَةَ وَرَاءَهَا وَقَالَ بَعْضُهُمْ أَيْضًا قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالَى أَسْرَارَهُمُ الْعَلِيَّةَ عِلْمُهُمْ بِاللّٰهِ أَشَدُّهُمْ تَحَيُّرًا فِيهِ وَحَقُّ الْيَقِينِ عِبَارَتْ از شُهُودِ اوست سُبْحَانَهُ بَعْدَ ارْتِفَاعِ التَّعَيُّنِ وَاضْمِحْلَالِ الْمُتَعَيِّنِ اَمَّا اِين شُهُود او حق را سُبْحَانَهُ بحق است جَلَّ عَلَاهُ بِاو وَلَا يَحْمِلُ عَطَايَا الْمُلْكِ إِلَّا مَطَايَاهُ وَاين در بقا بالله كه مقام بِي شُنَوَد وَبِي بِيند است صورت بندد كه سالك را بعد از تحقق بفنا مطلق كه فنائے ذات وصفات است حق سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى بمحض عنايت خويش از منزل خود وجودے مى بخشد واز سكر حال وبيخودى بصحو واِفاقت مے آرد واين وجود را وجودِ موهوبِ حقانى گويند دران موطن علم وعين حجاب يكديگر نمے شوند در عين شهود عالم است ودر عين علم مشاهد وهمين تعين او است كه عارف دران موطن آن را عين حق مے يابد عز شانه نه تعين كونى كه اثرے از ان در ديدهٔ شهود او نمانده است واو تجلياتِ صوريه كه تعينات وصور خود را حق مے يابند تعالى شانه آن تعينات كونيه است كه فنا باو راه نيافته است فَإِنَّ الْحَدَّ يَمْنَعُ عَنِ الْآخَرِ مَا لِلْأَرْبَابِ وَرَبِّ الْأَرْبَابِ اگر چه ظاهر عبارت نزد عوام موهم عدم فرق است ميان تجلى صورى كه خود را حق يافتن است وميان حق اليقين كه در انجا نيز خود را حق يافتن است اما در تجلى صورى انا در صورت مى افتد ودر حق اليقين بر حقيقت ونيز در تجلى صورى حق را بخود مے بيند ودرين موطن حق را بحق مے بيند تعالى شانه حق را بخود نميتوان ديد پس اطلاقِ شهود در تجلى صورى بر سبيل تجوز است چه حق را جز بحق نميتوان ديد وآن در مرتبهٔ حق اليقين است كه حقيقتِ شهود دران مقام متحقق است وَبَعْضُ شُيُوخِ الزَّمَانِ لَمَّا لَمْ يَطَّلِعْ عَلٰى هٰذَا الْفَرْقِ وَلَمْ يَعْلَمِ التَّعَيُّنَ إِلَّا التَّعَيُّنَ الْكَوْنِيَّ أَطَالَ لِسَانَ الطَّعْنِ عَلَى الْأَكَابِرِ بِمَا قَدَّسَ اللّٰهُ تَعَالَى أَسْرَارَهُمْ فِي تَفْسِيرِهِمْ حَقَّ الْيَقِينِ عَلَى النَّهْجِ الَّذِي قَرَّرْنَاهُ وَزَعَمَ أَنَّ هٰذَا الْيَقِينَ لَمْ يَحْصُلْ فِي الْقِسْمِ الْعُشْرِيِّ الَّذِي هُوَ أَوَّلُ الْقَدَمِ فِي السُّلُوكِ وَلَمْ نَسْمَعْ بِهِ حَقَّ الْيَقِينِ الَّذِي هُوَ نِهَايَةُ الْأَقْدَامِ فَكَيْفَ يَسْتَقِيمُ بَلْ حَكَمَ بِأَنَّ حَقَّ

ه آن حق اليقين كه نهاية اقدام است پس چگونه درست نشيند بحكم نرود آن بعض باكابر حق اليقين كه نهاية در سير است ما ندانيم سرى حاصل شده است كه او را نهاية

الیقین الذی حصل لهم فی النهایة یحصل لنا فی التجلی الصوری الذی هو اول اقدامه
للاکابر ۱۲

والله یهدی من یشاء الی صراط مستقیم والسلام

مکتوب دویست و هفتاد و هشتم (۲۷۸)

بملا عبد الکریم سنامی صدور یافت در بیان آنکه بهر کسے بعد از تصحیح عقائد و عمل بمقتضائے
از اہل ایمان ۱۲ شیخ

عز اسلامیت و داشتن قلب لازم است از ما دون حق جل و علا که نسیان ماسوا است و مداحی
بفتح اول و تشدید ثانی اہلہ یعنی ریختن ۱۲ غیر ۱۲

علیه نقشبندیه و در تحریض بامداد و اعانه موتی و ما یناسب ذلک به الحمد لله و سلام
مردگان ۱۲

علی عباده الذین اصطفی مکتوب مرغوب اخوی رسید موجب فرحت گشت نصیحتے که بیاران
عقائد ۱۲ موافق ۱۲

میشود آنست که بعد از تصحیح عقائد بر وفق کتب کلامیه اهل سنت و جماعت شکر الله تعا
سعیهم و بعد از اتیان احکام فقهیه از فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکرو
سنت ۱۲ امر ۱۲ علی الدوام ۱۲

امتثالا و انتهاء سلامت داشتن قلب است از گرفتاری ما دون حق سبحانه و تعالی و سلامتی قلب
میسر شود که در قلب ماسوائے حق جل و علا مخطور نشود فرضا اگر بهزار سال حیات وفا کند غیر حق س
بمعنی گذرد ۱۲

در دل خطور نکند نه بآن معنی که اشیاء در خاطر گذرند و آنها را غیر حق نداند جل سلطانه زیرا که این
گذرد ۱۲

و در ابتداء مراقبان توحید را نیز میسر است بلکه بآن معنی که اشیاء اصلا در دل خطور نه کنند و این صد
مبنی ۱۲ گذرد ۱۲

مبنی بر نسیان قلب است ما دون حق را سبحانه بر نهجے که اگر بتکلف اشیاء را بیاد او بد مبتلا
نکند این دولت معبر بفناء قلب است و قدم اول است درین راه و بسیارے کمالات ولایت
برین دولت اند هیچ کس را نه گردد او فنا نه نیست ره در بارگاه کبریا نه و اقرب طرق
وصول باین دولت عظمی طریقه علیه نقشبندیه است قدس الله تعالی اسرارهم چه این بزرگوار
ابتداء سیر از عالم امر نموده اند و از قلب بمقلب قلب راه جسته ایشان را بجائے ریاضات و مجا
دیگران التزام سنت است و اجتناب از بدعت حضرت خواجه نقشبند قدس سره فرموده

اقربِ طُرق است اما التزامِ سُنّت کارِ مشکل است فطوبیٰ لمن توسّل بہم وقفا اثرہم للہ درّ القائل الجامی ؎ نقشبندیہ عجب قافلہ سالارانند ۔ کہ برند از رہِ پنہان بحرم قافلہ را ۔ سالکِ رہ جاذبۂ صحبتِ شان ۔ مے برد وسوسۂ خلوت و فکرِ چلہ را ۔ قاصرے گر کند این طعنِ قصور ۔ حاشا للہ کہ برآرم بزبان این گلہ را ۔ ہمہ شیرانِ جہان بستۂ این سلسلہ اند ۔ سلسلہ چسپان بگسلد این سلسلہ را ۔ ثانیاً مرفوع آنکہ صحیفۂ محبت اطوار قاضی محمد شریف بدچون منبی از فرطِ محبتِ فقراء بودہ موجبِ فرحت گشت دعاءِ فقیر را بایشان رسانند ثالثاً نامہ مکتوبِ مرغوبِ اخوی شیخ حبیب اللہ رسید از فوتِ والدِ مرحوم خود نوشتہ بودند انا للہ وانا الیہ راجعون از جانبِ فقیر دعا رسانیدہ عزائے مصیبت نمایند و گویند کہ بدعا و فاتحہ و صدقہ امداد و اعانتِ والدِ مرحوم خود نمایند فان المیت کالغریق ینتظر دعوۃ تلحقہ من ولد او ام او اخ او صدیق رابعاً کمشوف آنکہ شیخ احمدی طریقۂ این بزرگواران را اخذ نمودہ متاثر است حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ استقامت بران کرامت فرماید باید کہ مشار الیہ چون بنود آمدہ است او را تعلیمِ عقائدِ کلامیہ کہ در کتبِ فارسی مذکور اند نمایند و ہمچنین تعلیمِ احکام نمایند تا معرفتِ فرض و واجب و سنت و مندوب و حلال و حرام و مکروہ و مشتبہ پیدا کند برائے آن زندگانی نماید تعلیم و تعلّم کتابِ گلستان و بوستان او را داخلِ بیکار است والسلام

مکتوب دویست و ہفتاد و نہم (۲۷۹)

شمیری صدور یافت در اداءِ شکرِ نعمتِ دلالتِ او بر طریقۂ علیۂ نقشبندیہ و تحریص بر وخدمتِ حضرتِ ایشان قدس سرہ الاقدس و در ضمن آن اظہارِ نعم خداوندی جل شانہ کہ بتوسطِ آن مترتب گشتہ ذکر یافتہ ۔ الحمد للہ وسلام علیٰ عبادہ الذین اصطفیٰ

ریفہ کہ از روے کرم والتفات نامزدِ این فقیر ساختہ بودند جنابِ مولانا مہد یعلی رسانیدند

موجبِ فرحتِ فراوان گشت سلامت باشند استفسار رفته بود ازین عبارتِ شیخ محی الدین بن العر
سِرّی که سببِ تعجیبِ خلائقِ جم مدّةُ اعمارِهم که در کدام کتاب از مصنّفاتِ ایشان واقعشد
مخدوما فقیر این عبارت را تا امسیت که در فتوحاتِ مکیّه دیده بود و دیروز هر چند تفحص کرد و تعیین آ
میسّر نشد اگر فرصتی بانیه بنظر درآمد اعلام خواهد نمود انشاء الله تعالی دیگر فقیر در اداءِ شکرِ نعمت
شما اعتراف بقصور دارد و در مکافاتِ آن احسانِ شما معترف بعجز این همه کار و بار منتنی
نعمت است و این همه دید و داد مربوط بآن احسانِ بحسنِ توسّطِ شما آن داده اند که کم
دیده است و بمیمنِ توسّلِ شما آن بخشیده اند که کم کسی چشیده است از خواصِّ عطایا آنقد
اند که اکثری را از عمومِ عطایا آن مقدار میسّر نشده است احوال و مقامات و اذواق و
و علوم و معارف و تجلّیات و ظهورات همه را زینه هائی راهِ عروج ساخته بمدارجِ قرب و منا
رسانیده اند لفظِ قرب و وصول از تنگیِ میدانِ عبارت اختیار کرده است و الّا اقلا قرب
و لا وصول و لا عبارة و لا اشارة و لا شهود و لا حلول و لا اتحاد و لا کیف و لا این
زمان و لا مکان و لا احاطة و لا سریان و لا علم و لا معرفة و لا جهل و لا ح

چه گویم با تو از مرغی نشانه ✦ که با عنقا بود هم آشیانه ✦ ز عنقا هست نامِ پیشِ مر
ز مرغی من بود آن نامم هم گم ✦ چون اظهارِ این احسانهائی خداوندی جلّ سلطانه که د

اسبابِ ظهورِ آنها مترتّب بر آن نعمتِ شما بوده متضمّنِ شکرِ نعمتِ شما نیز بوده است در ضمنِ
مندرج ساخته بقید کتابت درآورده بود که تختی از شکرِ آن نعمتِ شما ادا یابد والسّلام علی
سائرِ من اتّبع الهدی و التزم متابعة المصطفی علیه و علیهم الصلوات و التسلیم

مکتوب (۲۸۰) دویست و هشتادم

بسمه سبحانه محمودا و مصدورا یافته در بیانِ آنکه محبّتِ این طائفه سرمایهٔ سعادت است و هر کرا باین نعمت

...ند و استقامت دهند همه چیز خواهند داد ۞ بعد الحمد والصلوٰة وتبليغ الدعوات
...ند که مکتوب شریف که بمصحوب جناب مولانا مهدیعلی ارسال داشته بودند رسید موجب فرحت گشت
...حانه الحمد که محبت فقرا که سرمایه سعادات دنیویه واخرویه است سوخ تمام دارد وتمادی ایام
...ت تاثیرے دران نکرده دو چیز را محافظت لازم است متابعه صاحب شریعت علیه وعلی
...الصلوٰة والسلام ومحبت واخلاص با شیخ متقدا بایں دو چیز هرچه دهند نعمتے است واگر هیچ
...واین دو چیز را سیخ باشد غم نیست آخر خواهند داد واگر عیاذاً بالله سبحانه در یکے ازین دو چیز
...ت مع ذلك احوال واذواق بحال خود است آن را استدراج باید دانست وخرابی خود باید
انگاشت طریق استقامت این است والله سبحانه الموفق والسلام

مکتوب دویست و دوم (۲۸۱)

...ت آب میر محمد نعمان صدر یافت وشکر نعمت انتساب بسلسله علیه نقشبندیه وآنکه درین طریق
...الات نبوت بطریق تبعیت وورائت میکشایند وهر که درین طریق بنا واعتماد بر وقایع ومنامات
...از دو اختراع امور محدثه نماید ومراعات آداب آن نکند خاسر خائب است وما یناسب ذلك
...الله وسلام على عباده الذين اصطفى شکر این نعمت عظمے بکدام زبان بجا آرد که حضرت حق سبحانه
...ما فقرا بعد از تصحیح عقائد بموجب آرا صائبه اهلسنت وجماعة شکر الله تعالى سعيهم بسلوک
...علیه نقشبندیه مشرف ساخت وازمریدان ومنتسبان این خاندان بزرگ گردانید نزد این فقیر
...گام درین طریق زدن بهتر از هفت گام طریق دیگر است راهیکه بکمالات نبوت بطریق تبعیت
...کشاده میشود مخصوص باین طریق عالی است منتهائے طرق دیگر تا نهایت کمالات ولایت
...از انجا راهے بکمالات نبوت نکشاده اند از ینجا است که این فقیر در کتب ورسائل خود نوشته است
...این بزرگواران طریق اصحاب کرام است علیهم الرضوان چنانچه اصحاب کرام بطریق وراثت

از کمالاتِ نبوت حظّ وافر گرفته اند منتسبانِ این طریق نیز از ان کمالات بطریقِ تبعیت نصیبِ کامل
میبابند مبتدیان و متوسطان که ملتزمِ این طریق اند و محبتِ کاملِ منتسبان این طریق دارند نیز
امید وارند الممرء مع من احب بشارتے است دور افتادگان را خائب و خاسر درین طریق کسے
است که داخلِ این طریق شود و مراعاتِ آدابِ این طریق نکند و امورِ محدثه درین طریق اختراع نماید
و به تقلیدِ منامات و وقایعِ خود بخلافِ این طریق اقدام کند درین صورت گناهِ طریق چیست او را
منامات و واقعاتِ خود متمشی است که رویے بترکستان دارد و به اختیار از راهِ کعبه منحرف گشته
ع ترسم نرسی بکعبه اے اعرابی ۔ این راه که تو میروی بترکستان است ۔ خوش نمی آید که باوجود
جمعیتِ یاران و سرگرمیِ طالبانِ این طریق شما را انجا بجا سازم پیش ازین اگر اشارتے به سیر انجا
رفته بود مشروط بشرائط بوده الحال نیز مشروط بشرائط است بعد از استخاراتے مکرر و انشراحِ قلب بے شبه
و نے تردد و بعد از انجلاسِ دیگرے بجائے خود بر نهجیکه هیچ فتورے بوضعِ سابق راه نیابد اگر متوجه
انجا خواهند شد گنجایش دارد و بدون این شرائط معامله آنجا را برهم نزنند و در جمعیتِ طالبان فتور نیاندازند
زیاده چه مبالغه نماید والسلام

مکتوب دویست و هشتاد و دوم (۲۸۲) المنتخبات

بیان نزول شیخ بدیع الدین صدر یافته در بیانِ ملاقاتِ حضرتِ الیاس و حضرتِ خضر علیهما
الصلوٰة والسلام و شمهٔ از احوالِ ایشان ۔ الحمد لله و سلام علی عبادهِ الذین اصطفی
مدتے بود که یاران از احوالِ حضرتِ خضر علی نبینا و علیه الصلوٰة والسلام استفسار مینمودند
فقیر را چون اطلاع بر احوالِ ایشان کما ینبغی نداده بودند در جواب توقف میکرد اتفاقاً امروز در
حلقه یاران مذکور شد که حضرتِ الیاس حضرتِ خضر علی نبینا و علیهما الصلوٰة والسلام
بصورتِ روحانیان حاضر شدند و تبلیغِ روحانی حضرتِ خضر فرمودند که ما از عالمِ ارواحیم حضرتِ حق
سبحانه و تعالیٰ ارواحِ ما را قدرتِ کاملهٔ عطا فرموده است که بصورتِ اجسام متمثل شده کارهائے

کہ از اجسام بوقوع می آید از ان ارواح ما صدورے یا بد از حرکات و سکنات جسمانی و طاعات
و عبادات جسدی درین اثنا پرسیدہ شد کہ شما نماز بمذہب امام شافعی ادا مینمائید فرمودند
کہ ما بشرائع مکلف نیستیم چون مہمات قطب مدار را بما مربوط ساختہ اند و قطب مدار بر مذہب امام
شافعی است ناہم در پس او نماز بمذہب شافعی ادا می نمائیم دران وقت معلوم شد کہ بر طاعات
ایشان جزا مترتب نیست مراد اداء طاعات موافقت با اہل طاعت مینماید و مراعات صورت
عبادت می کنند نیز معلوم شد کہ کمالات ولایت را موافقت بفقہ شافعی است و کمالات نبوت را
مناسبت بفقہ حنفی اگر فرضا درین امت پیغمبرے مبعوث میشد موافق فقہ حنفی عمل میکرد و در
حقیقت سخن حضرت خواجہ محمد پارسا قدس سرہ معلوم شد کہ در فصول ستہ نقل کردہ اند کہ حضرت
عیسی علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام بعد از نزول بمذہب امام ابو حنیفہ رضی اللہ تعالیٰ عنہ
عمل خواہد کرد و دران وقت بخاطر رسید کہ ازین دو بزرگواران دریوزہ نماید فرمودند کہ کسے را کہ عنایت
خداوندی جل شانہ شامل حال او بود ما را و را بجا چہ بمنزل باشد گویا خود را از میان کشیدند و حضرت
الیاس علی نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام درین گفتگو ہیچ تکلم نہ فرمودند والسلام

مکتوب دویست و سوم

بصوفی قربان بیگ صدور یافت در بیان رویت حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والتسلیمات و در شب معراج کہ آن در دنیا واقع نشدہ است بلکہ در آخرت واقع شدہ آنرا پرسیدہ
بودند کہ اجماع اہل سنت و جماعت است کہ رویت در دنیا واقع نیست حتی کہ اکثر علماء اہل سنت
منع رویت حضرت رسالت خاتمیت علیہ وعلی آلہ الصلوات والتسلیمات در شب معراج
نمودہ اند قال حجۃ الاسلام والاصح انہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ما رای ربہ لیلۃ المعراج
و تو در رسائل خود بوقوع رویت آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در شب معراج در دنیا اعتراف نمودہ

وجہِ آن چہ باشد در جواب گوئیم کہ رویتِ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در شبِ معراج در دنیا
واقع نہ شدہ است بلکہ در آخرت واقع شدہ زیرا کہ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در آن شب
چون از دائرۂ مکان و زمان بیرون جست و از تنگیِ مکان برآمد ازل و ابد را آنِ واحد
بدایت و نہایت را در یک نقطہ متحد دید اہلِ بہشت را کہ بعد از چندین ہزار سال بہ بہشت
رفت در بہشت دید عبد الرحمٰن بن عوف را کہ بعد از پانصد سال از فقرائے صحابہ رضوان اللہ
تعالیٰ علیہم اجمعین بہ بہشت خواہد رفت دید کہ بہ بہشت بعد از مضیِ آن مدت درآمد و
توقف را از وے پرسیدند پس رویتے کہ در آن موطن واقع شود داخلِ رویتِ آخرت خ
بود و منافات باجماع بر عدمِ وقوعِ آن نخواہد داشت و آن رویت را رویتِ دنیوی گفت
محمول بر تجوز است و مبنی بر ظاہر واللہ سبحانہ اعلم بحقائقِ الامورِ کلہا

مکتوب دویست و ہشتاد و چہارم

بملا عبد القادر انبالی صدور یافت در بیانِ آنکہ احوال و مواجید نصیبِ عالمِ امر است
و علم باحوال نصیبِ عالمِ خلق این معرفت از معارفِ سابقہ است حقیقتِ معاملہ آنست
کہ در مکتوبِ حضرت مخدوم زادہ کلان علیہ الرحمۃ در بیانِ طریقت تحریر یافتہ است
بدانکہ انسان مرکب است از عالمِ خلق کہ ظاہر اوست و از عالمِ امر کہ باطن اوست احوال
و مواجید و مشاہدات و تجلیات کہ در ابتداء و توسط ظہور مینمایند نصیبِ عالمِ امرِ انسان است
و ہمچنان حیرت و جہالت و عجز و یاس کہ در انتہاء حاصل میشود نیز نصیبِ عالمِ امر است کہ باطن
انسانست ظاہر را بحکمِ مصراع وَلِلْأَرْضِ مِنْ كَأْسِ الْكِرَامِ نَصِيبٌ • در وقتِ قوت و
ازین ماجرا نیز نصیب است ہر چند ثبات و استقامت نیست اما تجوے از اصباغ پیدا
و باصالۃ کارے کہ بظاہر تعلق دارد علمِ بآن احوال است زیرا کہ باطن بر اصولِ احوال است نہ علی

لہ یعنی آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام در شبِ معراج در آن اندازہ مکان و زمان اتم و اکمل دایم و پایدار آن یعنی ما فوق جہت و مکان و زمان را دیدند ۱۲

سہ قولہ بصباغ یا نصیب ۱۲ سال انکہ فعل الا علم الا کہ لعنتہ من صنعوم حدیث رواہ الترمذی قال صلی اللہ علیہ وسلم یدخل الفقراء الجنۃ قبل الاغنیاء بخمسمائۃ عام ۱۲

سہ ماخوذ من قولہ تعالیٰ ۱۲

سہ ترجمہ شعر ۱۲

ل اگر ظاہر نمے بود راہِ دانش و تمیز نمیگشود و بہمو رصورِ مثالیہ و معارج و مقامات از برائے
ظاہر است پس حال باطن براست و علم آن حال ظاہر را ازین بیان معلوم شد
ئے کہ صاحبِ علم اند و آنانیکہ از علم بے نصیب اند در نفسِ حصولِ احوال فرقے ندارند
فے ہست از راہ علم آن احوال است و عدمِ علم بآنہا مثلاً شخصیکہ حالتِ جوع بروے طاری
ست و بیقرار و بے آرام ساختہ معذلک میدانند کہ این حالت را جوع می نامند و ہمچنین
یگر است کہ طریانِ آن حالت در حق وے ثابت شدہ است اما نمیدانند کہ آن حالت
وع است پس این ہر دو شخص در نفسِ حصولِ آن حالت برابر اند فرقے ندارند مگر در علم و عدم
دانست جماعہ کہ علم ندارند دو قسم اند طائفہ اند کہ علم بنفسِ حصولِ احوال ندارند و از تلوینات
صلا واقف نیستند و جمعے دیگر تلوینات احوال را خبر دارند اما تشخیص احوال نمیتوانند
صہر چند تشخیصِ احوال نمیتوانند کرد اما داخل ارباب علم اند و شایان مشیخت و تشخیص احوال کار ہر شیخ نیست بلکہ ایندو
رونِ متطاولہ ظہور مینماید تا یکے را بآن دولت بنوازند و دیگران را بعلمِ او حوالہ فرمودہ
رسازند انبیاءِ اولوالعزم صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علیہم بعد از ندہائے مدیدہ
ف می شدند و باحکامِ متمایزہ ہر کدام از ایشان مخصوص میگشت و انبیاءِ دیگر علیہم
ات والتحیات مامور بہمیت آنہا مے شدند و در دعوت بہمان احکام اکتفا میفرمودند
خاص کند بندہ مصلحتِ عام را و السلام

مکتوب دویست و پنجم (۲۰۵)

المنتخبات ۵

سید محب اللہ الہ آبادی صدر یافتہ در بیانِ احکامِ سماع و وجد و رقص و بعضے از معارفِ
متعلق وارند بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفیٰ
ارشدک اللہ تعالیٰ طریق السداد و ألہمک صراط الرشاد کہ سماع و وجد

جماعہ را نافع است کہ بتقلبِ احوالِ متصف اند و بہ تبدلِ اوقات حاضر اند و
غائب گاہے واجد اند و گاہے فاقد ایشانند ارباب قلوب کہ در مقامِ تجلیاتِ صفاتیہ
از صفتے بہ صفتے و از اسمے باسمے منتقل و متحول اند تلوّن احوال نقدِ وقتِ ایشان است
و تشتت آمال حاصلِ مقامِ ایشان دوامِ حال در حقِ ایشان محال است و استمرارِ وقت
در شانِ شان ممتنع زمانے در قبض اند و زمانے در بسط تهه انباء الوقت و مغلوبه و لهم
یعرجون و اخری یهبطون ارباب تجلیاتِ ذاتیہ کہ بتمام از مقامِ قلب برآمدہ بمقلبِ قلب
پیوستہ اند و بکلیت از رقیتِ احوالِ متحول احوال محرر گشتہ اند محتاج بسماع و وجد نیستند
چہ وقتِ ایشان دائمی است و حالِ شان سرمدی لا بل لا وقت لهم و لا حال فهم اماتهم
الوقت و ارباب المقامین و هم الواصلون الذین لا رجوع لهم اصلا و لا فقد لهم مطلقا فمن
لا فقد له لا وجد له اما قسمے از متصفیان اند کہ سماع باوجود استمرارِ وقت ایشانرا نیز نافع است
بیانِ آن بتفصیل در آخرِ این مبحث تحریر خواہد یافت ان شاء الله تعالی اگر سوال کنند کہ
حضرت رسالتِ خاتمیت علیہ و علی آله الصلوٰة و التحیة فرمودہ است لی مع الله وقت لا یسعنی
فیه ملک مقرب و لا نبی مرسل از این حدیث مفہوم میشود کہ وقت دائمی نمیباشد جواب
گوئیم کہ بر تقدیرِ صحتِ این حدیث بعضے از مشایخ ازین وقت وقتِ مستمر خواستہ اند ای
لی مع الله وقت مستمر فلا اشکال ؛ جواب دیگر گوئیم کہ در وقتِ مستمر کیفیتِ خاصہ احیانا دست
میدہد تواند بود کہ از وقت وقتِ نادر مراد دارند و این کیفیتِ نادرہ خواہند این زمان
نیز اشکال مرتفع میشود ہ اگر سوال کنند کہ سماع نغمہ تواند بود کہ در تحصیلِ آن کیفیتِ نادرہ مدخلے
داشتہ باشد پس منتہی نیز برائے تحصیلِ آن کیفیت محتاج بسماع گشت ؛ جواب گوئیم کہ تحققِ آن
کیفیت غالبا در حینِ ادائے نماز است و اگر در بیرونِ نماز احیانا دست دہد نیز از نتائج و ثمراتِ
آنست تواند بود کہ در حدیث قرة عیني في الصلوٰة اشارة باین کیفیتِ نادرہ باشد

لہ سرود منشا سوال اول است قدس سرہ تمتع بسماع و رقص نمیشدند ۱۲

(ترجمہ: نزدیک ترین بودن بندہ بہ پروردگار خود وقتی است کہ سجدہ کند یعنی نماز گذار نزدیک شود)

وایضاً در خبر است اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوٰۃ وقال تبارک وتعالیٰ واسجد واقترب وشک نیست کہ در ہر وقتیکہ قرب الٰہی جلشانہ بیشتر است گنجائش غیر دران وقت مستفی تر است پس از خبر و ازین کریمہ نیز مفہوم میشود کہ آن وقت در نماز است دلیل بر استمرار وقت دوام وصل اتفاق مشایخ است قال ذوالنون المصری ما رجع من رجع الا من الطریق ومن وصل لا یرجع ویاد داشت کہ عبارت از دوام حضور است بجناب قدس خداوندی جلشانہ ودر طریقہ حضرات خواجگان قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم امر بہ دوام امر مقرر است بالجملہ انکار از دوام وقت علامت نارسائی است وشذوذ قلیل از مشایخ کابن العطاء وامثالہ کہ بجواز رجوع واصل بصفات بشریت قائل گشتہ اند واز انجا عدم دوام وقت مفہوم میشود خلاف در جواز رجوع دارند نہ در وقوع چہ رجوع البتہ واقع نیست کما لا یخفی علی اولی الابصار پس اجماع مشایخ بر عدم رجوع واصل ثابت شد وخلاف بعض سابق بجواز رجوع گشت ہذا طائفہ از منتہیان اند کہ بعد از وصول بدرجات کمال وحصول مشاہدہ جمال لایزال ایشان را بر ودت قویہ دست میدہد وتسلیہ تامہ حاصل میشود کہ از عروج بمنازل وصول باز میدارد چہ منازل وصول ہنوز در پیش دارند ومدارج قرب تا غایات منقطع نگشتہ اند باوجود این برودت میل عروج دارند وآرزوے کمال قرب مطلوب دریں صورت سماع ایشان را سودمند است وحرارت بخش ہر زمان بمدد سماع ایشان را عروج بمنازل اقرب میسر میشود وبعد از تسکین از ان منازل فرود می آیند آثار رنگے از ان مقامات عروج ہمراہ می آرند وبآن رنگ متصبغ میگردند این وجد بعد از فقد نیست چہ فقد در حق ایشان مفقود است بلکہ باوجود دوام وصل از برائے ترقی بمنازل وصول است ازیں قبیل است سماع ووجد منتہیان وواصلان آرے بعد از فنا وبقا ایشان را ہر چند جذبہ بعطا میفرماید لیکن چون بر ودت محبت وارد جذبہ تنہا در تحصیل ترقیات منازل عروج کفایت نمیکند محتاج بسماع میگردند طائفہ دیگر از مشایخ اند قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم کہ بعد از وصول بدرجہ ولایت نفوس شان در مقام بندگی فرود

می آیند و از مدارج ایشان بے مزاحمت نفوس در مقام اصلی خود متوجہ جناب قدس اند بخلاف
از مقام نفس مطمئنہ کہ در مقام بندگی متمکن و راسخ گشتہ است مدد بے روح میرسد روح را بواسطہ
آن امداد و مناسبت خاصہ بمطلوب پیدا میگردد و آرام این بزرگواران بعبادات است و تسکین
در ادائے حقوق بندگی و طاعات میل عروج در نہاد ایشان کم است و شوق صعود در طوایف
شان قلیل ہنوز بمتابعت ملت حنیفیہ وقت ایشان لازم است و بکمال اتباع سنت سنیہ
بصیرت شان مکحل لاجرم حدید البصر مدارند و در چیزے می بینند کہ نزدیکان و ابصار آن عاجز
ہر چند عروج کمتر دارند اما فورانی اند و بنور اصل منور و در ہمان مقام شان عظیم دارند و بمجرد
القدر اندایشان را احتیاج بسماع و وجد نیست عبادات ایشان را کار سماع میکند و نورانیت
اصل از عروج کفایت می بخشد جماعہ متقدمان از اہل سماع و وجد کہ بعظم شان این بزرگواران واقف
نیستند خود را از عشاق می گیرند و ایشان را از دگر گویا عشق و محبت را منحصر در رقص و وجد
میدانند و طائفہ دیگر از متاخران اند کہ بعد از قطع مسالک سیر الی اللہ و تحقق بہ بقاء باللہ
ایشان را جذب قوی عنایت می فرماید و بقلاب اجتذاب کشان کشان بے برند بدولت
آنجا نہایت ممنوع است و تسلیہ ایشان را غیر جائز در عروج محتاج بامور غریبہ نیستند سماع و رقص
و سر بگریبان غلبہ ایشان باز نیست وجد و تواجد را با ایشان کار نہ با آن عروج ابتدائی
نہایت نہایت متوجہ مکمن الوصول میرسند و بواسطہ متابعت آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوات
والتسلیمات حالیہ آن مقامیکہ مخصوص بآن سرور است علیہ الصلوٰۃ والتحیۃ نصیب میابند
این نوع وصول مخصوص طائفہ کثیر است اقطاب نیز از آن مقام نصیب دارند اگر بمحض فضل ایزدی
بجمل کمالات این نوع واصل نہایت النہایت را بعالم باز گردانند و ولایت مستعدان باو حوالہ نمایند
نفس او در مقام بندگی فرو می آید و روح او بمزاج نفس تربیت جناب مقدس بہت اوست کہ جامع کمالات
قربیہ است و حاوی تکمیلات قلبیہ و آفاقی باقطب ہمتا قطب ارشاد و اقطاب اوتاد علوم مقامات

ظلی و معارفِ مدارجِ اصلی او را میسّر است بلکه آنجا که اوست نه ظل است و نه اصل از ظل و اصل
او را گذر نیست این نوع کامل بسیار عزیز الوجود است اگر بعد از قرون متطاولہ و ازمنہ
متباعدہ بظہور آید ہم مغتنم است عالمے از وے منوّر گردد نظرِ او شافی امراضِ قلبیہ است
و توجہ او دافع اخلاقِ رذیلہ تمام مرضیہ اوست کہ مدارجِ عروج را تمام کردہ و در مقامِ بندگی فرو آمدہ
و آرام و انس بعبادات گرفتہ بمقامِ عبدیّہ کہ فوقِ آن مقامے نیست و در مقاماتِ ولایت ازین
طائفہ بعضے را انتخاب نمودہ مشرف میسازند و قابلیتِ منصبِ محبوبیت نیز ایشان را مسلّم است
جامع جمیع کمالاتِ مرتبہ ولایت است و حاوی تمام مقاماتِ دعوت از ولایتِ خاصّہ و نبوت
بہرہ مند است بالجملہ در شانِ او این مصراع صادق است ؎ آنچہ خوبان ہمہ دارند تو تنہا داری
ہذا ابتدیِ را سماع و وجد مضر است و منافیِ عروج ہر چند بشرائط واقع شود شمہ از شرائط
سماع در آخرِ این مکتوب تحریر خواہد یافت انشاء اللہ تعالیٰ وجدِ او معلول است حالِ او وبال است
حرکتِ او بعبثی است تحرکِ او مشوب بہوائے نفسانی و داعی بالمبتدی من لا یکون من ارباب
القلوب و ارباب القلوب متوسطون بین المبتدئین و المنتہین و المنتہی ہو الفانی فی اللہ
و الباقی باللہ و ہو الواصل الکامل و فی ہؤلاء درجات بعضہا فوق بعض و للوصول مراتب
لا یمکن قطعہا ابد الآبدین بالجملہ سماع متوسطان را نافع است و قسمے از منتہیان را نیز چنانکہ
بالا گذشت لیکن باید دانست کہ ارباب قلوب را نیز سماع مطلقاً محتاج الیہ نیست بلکہ جماعہ راست
کہ بدولتِ جذب مشرف نشدہ اند و بریاضات و مجاہداتِ شاقہ میخواہند کہ قطع مسافت نمایند سماع
و وجد درین صورت این جماعہ را ممد و معاون است و اگر ارباب قلوب از مجذوبان باشند
قطع مسالکِ سیر ایشان را بمدد جذبہ است محتاج بسماع نیستند و نیز باید دانست کہ سماع ارباب
قلوب غیر مجذوب را مطلقاً نافع است بلکہ انتفاع از ان مشروط بشرائط است زیدک فیہا
نحرط الفتاد و از جملہ آن شرائط عدم اعتقاد است بکمالِ خویش و اگر ہمامی خود معتقد است

عہ مراد من در مبتدی کسے است کہ از ارباب قلوب نباشد و تقلب احوال قلب نمودہ باشد و در متوسط اندرین مبتدی و منتہی در ست کردہ شد و منتہی
را بفانی صرف گردیدہ است و واصل کامل را بواصل کہ بعضے از فرقیت بسنت بعضے دیگر و صول اہم مرتب است
کہ علمِ آنہا ممکن نیست الی آخر ما ذکرہ ۱۲ منہ

محبوس است آرے سماع او را نیز نحوے از عروج می بخشد اما بعد از تمکین ازان مقام فرود می آید
و شرائط دیگر آن است کہ در کتب اکابر مستقیم الاحوال کعوارف المعارف و نحوہ مبین شدہ اند کہ اکثر
آنہا در ابتداے این وقت مفقود است بلکہ این قسم سماع و رقص کہ درین وقت شائع شدہ است
و این نوع اجتماع کہ درین اوان متعارف گشتہ است شک نیست کہ مضر محض است و منافی صرف
عروج در انجا معنی ندارد و مصنوع و در آن صورت متصور نیست امداد و اعانت از سماع درین محل
مفقود است مضرت و منافات موجود ۔ تنبیہ ۔ سماع و رقص ہر چند نسبت بہ بعضے منتہیان
نیز در کار است لیکن ایشان چون ہنوز مراتب عروج در پیش دارند ازاں وسائط اند و تا مراتب عروج
ممکن الحصول تمام طی نکنند حقیقت انتہا ازینہا مفقود است نہایت گفتن باعتبار نہایت سیر
الی اللہ است و نہایت این سیر تا اسمی است کہ سالک مظہر آنست بعد ازان سیر در ان اسم
و ما یتعلق بہ است و چون از اسم و جمیع ما یتعلق بہ مما ینکشف علی ارباب ہذہ الطریقۃ گذشتہ بمسماے حقیقی
برسد در انجا فنا و بقاے پیدا کند منتہی حقیقی است و فی الحقیقت نہایت سیر الی اللہ درین صورت
است نہایت اول را کہ نہایت تا اسم است نیز نہایت سیر الی اللہ اعتبار کردہ اند و باعتبار فنا
و بقاے کہ در آن مرتبہ حاصل میشود اطلاق اسم ولایت نمودہ اند و آنکہ گفتہ اند کہ سیر فی اللہ را نہایت
نیست این سیر در وقت بقا است و بعد از طے منازل عروج و معنی بے نہایتی آن سیر آنست کہ
اگر سیر در ان اسم واقع شود و بتفصیل شیونات مندرجہ در ان متعلق گردد ہر گز بہ نہایت آن نرسد چہ ہر اسم
مشتمل بر شیونات مندرجہ بے نہایت است اما در وقت عروج اگر خواہند کہ او را ازان اسم گذرانند
تواند بود کہ بیک قدم آن اسم را طے نماید و بنہایۃ النہایت برسد و اگر ہمانجا مستہلک گشت زہے
شرافت و اگر برائے تربیت خلق بازش آورند زہے فضیلت گمان نکنی کہ وصول بآن اسم
امر آسان است جانے می باید کند تا باین دولت مشرف سازند و تا کرا ازین میان باین نعمت
خصوصے سرفراز گردانند و آنکہ تو آن را تنزیہ و تقدیس خیال میکنی بسا است کہ عین تشبیہ و تجسیم است

ے ازمراتب کہ نوآنرا تنزیہ خیال مسکینی ازمقامِ روح نیز پایان تراست تنزیہے کہ فوق العرش بالائے عرش ۱۲
د نیز داخلِ دائرۂ تشبیہ است وآن مکشوفِ منزّہ ازعالمِ ارواح است چہ عرش محدِّدِ جہات
لبعاد است عالمِ ارواح ماورائے عالمِ جہات وابعاد است چہ روح لامکانی است در
بالضم جمع بعد بالضم بمعنی دور ای ۱۲ بیرون ۱۲
بعد وروح را در ماورائے عرش اثبات نمودن ترا در وہم نیندازد کہ روح از تو بعید است مسافت
دور ۱۲
رمیانِ تو و روح است نہ چنین است روح را نسبت باجمیع امکنہ باوجودِ لامکانیت
بلکہ ۱۲ باآں ۱۲
ماورائے عرش گفتن معنیِ دیگر دارد تا باآنجا رسی نتوانی دریافت طائفہ از صوفیہ کہ بہ تنزیہ
ح ۱۲ بہ آن معنی را ۱۲
سیدہ اند وفوق العرش آنرا دریافتہ اند تنزیہ الٰہی جلّ شانہٗ تصوّر نمودہ اند وعلوم ومعارف
آنرا ۱۲
ازغوامضِ علوم گفتہ وسرِ استوا را درین مقام حلّ کردہ وحق آنست کہ آن نورِ نورِ روح
دقیقہ ۱۲ بارہ ۱۲
فقیر رانیز در وقتِ حصولِ آن مقام این نوع اشتباہے پیدا شدہ بود اما چون عنایتِ
دران
جلّ سلطانہٗ ازان ورطہ گذرانیدہ دانست کہ آن نورِ نورِ روح بود نہ نورِ الٰہی جلّ سلطانہٗ
بالفتح گرداب وجائے ہلاک ۱۲
یچونی وبیچگونگی مخلوق است لاجرم محلِّ اشتباہ مے گردد واللّٰہ یحقّ الحقّ وھو
نے سنگی وبے تمیزی ۱۲
بیل وجماعہ ازایشان کہ آن نورِ روح فوق العرش را گرفتہ فرو دمی آیند وبآن بقاء
طائفہ صوفیہ ۱۲
د خود را جامع بین التشبیہ والتنزیہ میدانند واگر آن نور را از خود جدا می یابند مقامِ
مع تصوّر میکنند امثالِ این مغالطات صوفیہ را بسیار است وھو سبحانہٗ العاصم
قدّس سرّہٗ
ن الاغلاط ومحلّ الاحتباط باید دانست کہ روح ہرچند نسبت بعالمِ بیچون است
بیشک ۱۲
ون حقیقی داخلِ دائرۂ چونست گویا برزخ است درمیانِ عالمِ چون ودرمیان جناب
حق جلّ وعلا ۱۲
چونِ حقیقی پس رنگِ ہر دو طرف دارد وہر دو اعتبار دروے صحیح است بخلافِ
وہم ۱۲ اصح ۱۲
ی کہ چون را بوے اصلاً راہ نیست پس تا از جمیعِ مقاماتِ روحِ عروج ننماید بآن اسنم رسد
روح ۱۲ ہرگز ۱۲
ر جمیعِ طبقاتِ سموات حتی العرش می باید گذشت وبتمام از لوازمِ مکان می باید برآمد بعد ازان
سالک ۱۲

جہات وابعاد ۱۲

ے یعنی تنزیہ کہ نوآنرا تنزیہ خیال مسکینی ازمقامِ روح نیز پایان تراست تنزیہے
ہ یعنی بطول عرض بیرون ۱۲
ہ یعنی بآں ۱۲
ہ یعنی بعالم چون ۱۲
ہ ای لطیفہ ۱۲ ای لطیفہ روحانی ۱۲
ہ یعنی بیچونی ۱۲
ہ یعنی بعالم چون ۱۲
ہ ای لطیفہ روحانی ۱۲
ہ یعنی بیچونی ۱۲

مراتبِ لامکانیتِ عالمِ ارواح را نیز سطے باید نمود آن زمان تا بآن اسم رسد خواجہ پندارد کہ مردِ واصل است ۔ حاصل خواجہ بجز پندار نیست ۔ فَهُوَ سُبْحَانَهُ وَرَاءَ الْوَرَاءِ وَرَاءِ این عالمِ خلق عالمِ امر است و وَرَاءِ عالمِ امر مراتبِ اسماء و شئونات است ظلاً و اصالۃً اجمالاً و تفصیلاً و ورا و ماورا ءِ این مراتبِ ظلی و اصلی و کونی و الٰہی و اجمالی و تفصیلی مطلوبِ حقیقی را می باید جست تا کرا باین محبت مجذوب فرماید و کدام صاحبِ دولت را باین سعادت مشرف سازند ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ہمت بلند باید داشت و بہر چہ در راہ بدست افتد قناعت نباید کرد و در ماورا ءِ ورا می باید جست ۔ كَيْفَ الْوُصُولُ إِلَى سُعَادَ وَدُونَهَا ۔ قُلَلُ الْجِبَالِ وَدُونَهُنَّ حُتُوفُ ۔

تنبیہ آخر ۔ دوامِ وصل و استمرارِ وقت کسے مسلم است کہ بعد از تحققِ فنا ءِ مطلق ببقائے باللہ مشرف شدہ باشد و علمِ حصولی او بعلمِ حضوری تبدیل یافتہ است این مبحث را بہ بیانِ واضح و لائح گردانیم بدانکہ ہر علمیکہ عالم را از ماورا ءِ ذاتِ خود حاصل میگردد طریقِ حصولِ آن حصولِ صورتِ معلوم است در ذہنِ عالم علمِ حصولی است و ہر علمیکہ محتاج بحصولِ صورت نباشد و آن علمِ ذاتِ خود است علمِ حضوری است چہ ذات بنفسہٖ حاضرِ عالم است و در علمِ حصولی تا صورتِ معلوم حاصل است و ذہن متوجہِ معلوم است و چون آن صورت از ذہن زائل گشت آن توجہ ذہن نیز زائل گشت پس دوامِ توجہ در علمِ حصولی محال عادی است بخلاف در علمِ حضوری کہ غفلت از معلوم در انجا غیر متصور است چہ منشا ءِ تحققِ آن علم حضورِ ذاتِ عالم است و چون این حضور دائمی است علم نیز بقا ءِ دائمی باشد پس زوالِ توجہ از ذاتِ خود ممکن نباشد و در بقا ءِ باللہ علمے است حضوری کہ زوالِ آن متصور نیست گمان نکنی کہ بقا ءِ باللہ عبارت است از آنکہ خود را عینِ حق یابی چنانکہ بعضے از ین طائفہ حق الیقین را باین عبارت تعبیر نموده اند نہ چنین است بقا ءِ باللہ کہ بعد از فنا ءِ مطلق میسر شود باین قسم علوم مناسبت ندارد این حق الیقین کہ بعضے گفتہ اند مناسبِ بقائے است کہ در جذبہ بدست میدہد بقائے کہ مقصود ما است دیگر است ع ذوقِ این مے نشناسی بخدا تا نچشی ۔ پس استمرارِ توجہ و دوامِ حضور

التحیہ ۔ فاعلم کما یری الذی لا تحیۃ لہ ۔ کلا شفعۃ تدنو وتسرا ۔

ب بقاء باللہ ثابت شد پیش از تحقق ببقاء باللہ دوام ممکن نیست اگرچہ بسیارے را پیش از (از صوفیہ ۱۲)
ینمقام این معنے متوہم میشود علی الخصوص در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم
احققت والصواب ما الہمت واللہ تعالیٰ اعلم بالصواب والیہ تعالیٰ المرجع والمآب (نا)
رب العلمین اولا وآخرا والصلوٰۃ والسلام علی رسولہ دائما ومدا

مکتوب (۲۸۶) دویست و شصت و ششم

تخبات

ن اللہ فقیہ صدور یافت در بیانِ اعتقادِ صحیح کہ ماخوذ از کتاب و سنت است بر رفقِ آ
سنت و جماعہ و ردِ جماعہ کہ از کتاب و سنت خلاف معتقداتِ اہلِ سنت و جماعہ فہمیدہ اند
خلافِ اہلِ حق معلوم ساختہ اند ۔ بسم اللہ الرحمن الرحیم بدان ارشدک اللہ تعالیٰ (ک)
سواء الصراط کہ از جملۂ ضروریاتِ طریقِ سالک اعتقادِ صحیح است کہ علماءِ اہلِ سنت آنرا
سنت و آثارِ سلف استنباط فرموده اند و کتاب و سنت را محمول داشتن بر معانی کہ جمہور علماء (حدیث ۱۲ اوّل پیشینیان ۔ بیرون آوردہ ۱۲)
یعنے علماءِ اہلِ سنت و جماعت آن معانی را از آن کتاب و سنت فہمیدہ اند نیز ضروریست
از خلافِ آن معانیِ مفہومہ بکشف و الہام امرے ظاہر شود آن را اعتبار نباید کرد و از آن
باید نمود مثلاً آیات و احادیث کہ از ظواہرِ آنہا توحیدِ وجود مفہوم میشود و همچنین احاطۂ سریان (انبعاث ۱۲)
یت ذاتیہ معلوم میگردد چون علماءِ اہلِ حق از آن آیات و احادیث این معانی نہ فہمیدہ اند
ئے راہ بر سالکِ این معانی منکشف شود و موجود جزیے نیابد یا او را بالذات محیط داند
ذاتاً یا بدہر چند او درین وقت بواسطۂ غلبۂ حال و سکرِ وقت معذور است اما باید کہ ہمیشہ بحق سبحانہ (ن ۱۲)
تجی و متضرع باشد کہ او را ازین ورطہ برآورده امور یکہ مطابقِ آرائے صائبۂ علمائے اہلِ حق (بالفتح گرداب ۱۲)
دو منکشف گرداند و سرِ موئے از خلافِ معتقداتِ حقۂ ایشان ظاہر نسازد و بالجملہ معانی مفہوم (آگہ سدق ۱۲ ۔ شکنہ زکش ۱۲)
ق را مصداقِ کشفِ خود باید ساخت و محک الہامِ خود را جز آن نباید داشت چہ معانی کہ

محک بفتحتین و بکسر اول و فتح حاء مہملہ نیز بمعنی سنگ زرکش کہ سیاہ باشد و بران آزمایش زر کنند ۱۲ غ

یعنی بدعتی دگمراہ چنانچہ جبریہ قدریہ رافضہ خارجہ مرجیہ وغیرہم ضالین

خلافِ معانی مفہومۂ ایشانست ازچیز اعتبار ساقط است زیراکہ ہر مُبتدع وضال مقتدائے معتقداتِ خود را
کتاب سنت میداند باندازۂ اتہام رکیکہ خود ازان معانی غیر مطابقہ میفہمد یضل بہ کثیرا ویھدی بہ
کثیرا وآنکہ گفتم کہ معانی مفہومۂ علماء اہلِ حق معتبر است وخلافِ آن معتبر نیست بنا بر آن ست کہ
آن معانی را از متبع آثارِ صحابہ وسلف صالحین رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین اخذ کردہ اند وازانوارِ
انوارِ نجومِ ہدایتِ شان اقتباس فرمودہ اند لہذا نجاتِ ابدی مخصوصِ ایشان گشت وفلاح سرمدی
نصیبِ ایشان آمد اولئک حزب اللہ الا ان حزب اللہ ھم المفلحون واگر بعضے از علماء
باوجودِ حسنتِ اعتقاد در خرعبلاتِ مداہنت نمایند مرتکبِ تقصیرات باشند در علمیات انکار از مطلقِ
علماء نمودن وہمہ را مطعون ساختن بے انصافی محض است وتکفیر صرف بلکہ انکار است از اکثرِ
ضروریاتِ دین چہ ناقلانِ آن ضروریات ایشانند وناقلان جملہ آن را از روئیہ آن ایشان اند
لولا انتم ھدیتنا لما اھتدینا ولولا عیونھم الصواب عن الخطا لعمینا وھم الذین بذلوا
جھدھم فی اعلاء کلمۃ الدین القویم وسلکوا طوائف کثیرۃ من الناس علی الصراط
المستقیم فمن تابعھم نجی وافلح ومن خالفھم ضل وھلک باید دانست کہ معتقداتِ
صوفیہ بالآخرہ یعنی بعد از تمامی منازلِ سلوک ووصول باقصی درجات الولایۃ ہمین معتقداتِ
علماء اہلِ حق است غایۃ ما فی الباب علماء را بنقل یا باستدلال است وصوفیہ را بکشف یا بالہام
اگرچہ بعضے صوفیہ را در اثناءِ راہ بواسطہ سکرِ وقت وغلبۂ حال امورِ مخالفۂ آن معتقدات ظاہر میشوند
لیکن اگر او را ازان مقامات گذرانیدہ بنہایت کار رسانند آن مخالفات ہباءً منثورا میگردند
والا بر ہمان مخالفت میمانند امید است کہ او را بآن مخالفت اخذ نمیکنند حکمِ او حکمِ مجتہدِ مخطی است
مجتہد در استنباط خطا نمودہ واو در کشف از جملہ مخالفاتِ بعضے ازین طائفہ حکم بوحدتِ وجود است
واحاطہ وقربِ معیتِ ذاتی چنانکہ بالا گذشت وہمچنین است انکارِ ایشان از وجودِ صفاتِ سبعہ بالتمام
در خارج بوجود زائد بر ذاتِ عز سلطانہ زیراکہ علماءِ اہلِ سنت صفت را موجود میدانند در خارج بوجودِ

زائد بر وجودِ ذات تعالیٰ انکارِ ایشان ازین راه پیدا شده است که درین وقت مشهودِ ایشان ذات
تعالیٰ وتقدس و مرآتِ این صفات و معلوم است که مرآت از نظر رائی مختفی میباشد پس بواسطهٔ
آن اختفا حکم بعدمِ وجودِ آنها در خارج کرده اند و گمان برده اند که اگر موجود می بودند مشهود می گشتند
فحیث لا مشهود لا وجود و برجلها بواسطهٔ حکمِ ایشان بوجودِ صفات طعنها کرده اند بلکه بکفر و شنوشته حکم
نموده اعاذنا الله سبحانه عن الجرات فی الطعن و اگر ایشان را ازین مقام ترقی واقع می شد و شهود
ایشان ازین پرده می برآمد و حکم مرآتیه زائل میگشت صفات را جدا میدیدند و حکم بانکارِ آنها نمیکردند
و کارِ ایشان تا بطعنِ اکابرِ علما نمیکشید و از جملهٔ مخالفاتِ آن بعض حکم بعضے امور است که مستلزم ایجاب
واجب اند تعالیٰ وتقدس اگرچه ایشان لفظ ایجاب اطلاق نمی کنند و اثباتِ ارادهٔ می نمایند اما نفی
ثانی ارادهٔ اند و درین حکم جمیع اهلِ ملل را مخالفند یکے ازان جملهٔ امور حکمِ ایشانست بانکه حق سبحانه
قادر است بقدرت بمعنی انشاء فعل و ان لم یشأ لم یفعل - اما شرطیهٔ اولی را واجب الصدق
میدانند و ثانیه را ممتنع الصدق و این قول بایجاب است بلکه انکارِ قدرت است نیز بمعنی که مقرر
اهلِ ملل است چه نزد ایشان قدرت بمعنی صحتِ فعل و ترک است و لازمِ از قولِ ایشان وجوبِ فعل
و امتناعِ ترک است فاین هذا من ذلك مذهبِ ایشان درین مسئله بعینه مذهبِ حکمیست
و اثباتِ ارادهٔ نمودن باوجودِ وجوبِ صدقِ اولی و امتناعِ صدقِ ثانیه و خود را ازین اثبات از حکما
جدا ساختن نافع نیست چه ارادهٔ تخصیص احد المتساویین است فحیث لا تساوی لا ارادة ههنا
التساوی معه ذلك لوجوب و الامتناع فافهم و از جملهٔ آن امور بیانِ ایشان است در تحقیق
مسئلهٔ قضا و قدر بر نهجے که ظاهرش ایجاب است و از جملهٔ عباراتِ ایشان دران مبحث اینست
کل ما یتعلق به القضا و القدر محال لقطع نظر از ایجاب حق سبحانه را محکوم احدے ساختن و حاکمے
را بروے گماشتن بسیار مستقبح است انهم یقولون منکرا من القول و زورا و امثالِ اینها
از مخالفات بسیار است کقولهم بعدمِ امکانِ رؤیةِ الحق سبحانه الا بتجلی صوری و این

ف چنانچه قائل گشتن ایشان بنفی امکان دیدنِ حق تعالیٰ در آخرت مگر بتجلی صوری ۱۲

قول مستلزم انکار رویت حق است سبحانہ و رویتے کہ بتجلی صوری تجویز نمودہ اند فی الحقیقت رویت
غیر حق نیست سبحانہ ضرب لست از شبہ و مثال لا یدرکہ المؤمنون بغیر کیف و قیاس و ضرب
من مثال و کلام یقدم اثر راح الکمل و ازلیتہا و ہذا القول ایضا مخالف لاہل
الاسلام فان عندہم العالم بجمیع اجزائہ محدث و الاثر واحد من جملۃ العالم فالعالم
کلہ محدث بجمیع اجزائہ فافہم پس سالک را باید کہ پیش از وصول بحقیقت کار باوجود
مخالفت کشف و الہام خود تقلید علماء اہل حق را لازم داند و علماء الحق و خود را تجلی انگارد و چہ مستند
علماء تقلید انبیاء است علیہم الصلوات و التسلیمات کہ بوحی قطعی مؤید اند و از خطا و غلط معصوم
و کشف و الہام اور تقدیر مخالفت باحکام ثابتہ بوحی خطا و غلط است پس کشف خود را بر قول علما مقدم
داشتن فی الحقیقت مقدم داشتن است بر احکام قطعیہ منزلہ و ہو عین الضلالۃ و محض الخسارۃ
و ایضا ہمچنانکہ اعتقاد بموجب کتاب و سنت ضروریست عمل بمقتضائے آنہا نیز چنیں کہ ائمہ مجتہدین از کتاب
و سنت استنباط فرمودہ اند و استخراج احکام از آنہا نمودہ از حلال و حرام و فرض و واجب و سنت و مستحب
و مکروہ و مشتبہ و علم باین احکام نیز ضروری است و مقلد را نمیرسد کہ خلاف رائے مجتہد از کتاب و سنت
احکام اخذ کند و بران حال باشد و در عمل قول مختار را از مذہب مجتہدے کہ خود را تابع او ساختہ است
اختیار کند و از رخصت اجتناب نمودہ بعزیمت عمل نماید و تا ہمکن در جمع کردن اقوال مجتہدین
سعی بلیغ نماید تا بر قول متفق علیہ عمل واقع شود مثلا امام شافعی رح در وضو نیت را فرض میگوید و لے مثلث
وضو نکند و ہمچنین ترتیب در غسل اعضا و ولاء را نیز لازم میداند در رعایت ترتیب و ولا باید کرد و امام مالک رح
دلک را در غسل اعضا فرض میگوید البتہ دلک بکند و ہم چنین لمس نساء و مس ذکر را ناقض وضو گفتہ
اند بر تقدیر وقوع لمس نساء و مس ذکر تجدید وضو بکند علی ہذا القیاس بعد از حصول این دو جناح
اعتقادی و عملی متوجہ عروج مدارج قرب ایزدی گردد جل شانہ و طالب قطع منازل ظلمانی و
سالک نورانی باشد لیکن باید دانست کہ این قطع منازل و عروج مدارج وابستہ بتوجہ و تصرف شیخ کامل

راه دان راه بین راه نما است که نظرِ او شافیِ امراضِ قلبیه است و توجهِ او دافعِ اخلاقِ
نامرضیه پس اول طلبِ شیخ نماید اگر بمحضِ فضلِ خداوندی جل شانه شیخ را باو دانا بنده معرفت
و نعمتِ عظمیٰ تصور کرده خود را ملازمِ او سازد و تمام منقادِ تصرفاتِ او گردد و شیخ الاسلام هروی
ید الٰہی چیست اینکه دوستان خود را کردی که هر که ایشان را شناخت ترا یافت و تا ترا نیافت
ن را نشناخت اختیارِ خود را بالکلیه در اختیارِ شیخ گم کند و خود را از جمیعِ مرادات تہی ساخته کمر
ب را در خدمتِ او ببندد و بهر چه شیخ او را امر فرماید سرمایهٔ سعادتِ خود را دران دانسته در امتثالِ آن
ی نماید شیخِ متقدا اگر مناسبِ استعدادِ او ذکر خواهد دید بآن امر خواهد نمود و اگر توجه در مراقبه مناسب
بآن اشارت خواهد کرد و اگر در مجردِ صحبت کفایت معلوم خواهد کرد بآن امر خواهد نمود بالجمله با وجودِ
ت صحبتِ شیخ احتیاج ذکر بهیچ شرطی از شرائطِ راه نیست هر چه مناسبِ حالِ طالب خواهد دید
سود و اگر در بعضے امور از شرائطِ راه تقصیرے واقع خواهد شد صحبتِ شیخ آن را تلافی خواهد کرد
او خبرِ نقصانِ آن خواهد نمود و اگر بشرفِ صحبتِ اینچنین شیخ متقدا مشرف نشد اگر از مراقبه
ی خواهند کرد و بمحضِ عنایت بغایت کارِ او را کفایت خواهند نمود و هر شرطے و آدابیکه در کار
علام خواهند فرمود و در قطعِ منازلِ سلوک روحانیاتِ بعضے اکابر را وسائلِ راه او خواهند ساخت
ق جزبی عادت الله سبحانه در قطعِ راهِ سلوک توسط از روحانیاتِ مشایخ ضرور است
مریدانست کارِ او بے توسطِ شیخِ مقتدا در خطر است تا زمانِ وصول بشیخ می باید که همیشه
سبحانه ملتجی و متضرع باشد که او را بشیخِ مقتدا رساند و نیز می باید که رعایتِ شرائطِ راه را لازم داند
در کتبِ مشایخ بتفصیل بیان یافته است از انجا ملاحظه نموده مرعی دارد مهمِ شرائطِ راه مخالفت
است و آن موقوف بر رعایتِ مقامِ ورع و تقوی است که عبارت از انتهاء از محارم است
از محارم صورت نه بندد تا از فضولِ مباحات اجتناب نکند چه از خائے خیانت در از نکاب
ت باشیاءِ مشتبهات میرساند و شبهه بحرام نزدیک است و احتمالِ وقوع در ان قوی تر

حاشیه: یعنی بر تقدیر مطلق شبهه احتمال حرام نه بر حرام تو بر است

پنجے دکسبکہ بگرد گرد چراگاہ نزدیک است کہ درآید در دل او ۱۲

وَمَنْ حَامَ حَوْلَ الْحِمٰى يُوشِكُ أَنْ يَقَعَ فِيهِ پس اجتناب از محرمات موقوف شد بر اجتناب از فضول مباحات پس در ورع اجتناب از فضول مباحات نیز مرعی شد و ترقی و عروج وابستہ بورع است بیانش آنست کہ اعمال را دو جزو است امتثال اوامر و انتہا از مناہی و در امتثال اوامر قدسیان نیز شریک اند اگر در امتثال ترقی واقع میشد قدسیان را نیز واقع میشد و انتہا از مناہی در قدسیان نیست چہ ایشان بالذات معصوم اند بمجال مخالفت ندارند تا الزان نہی کردہ شود پس لازم آمد کہ ترقی وابستہ بہمین جزو است و این اجتناب سراسر مخالفت نفس است چہ شریعت برائے رفع ہوائے نفسانی و دفع رسوم ظلمانی وارد شدہ است زیرا کہ مقتضائے طبیعت نفس یا ارتکاب محرم است یا فضولے کہ بانجام محرم رساند پس اجتناب از محرم و فضول عین مخالفت نفس است اگر سوال کنند کہ در امتثال اوامر نیز مخالفت نفس است زیرا کہ نفس نمیخواہد کہ بعبادات اشتغال نماید پس امتثال نیز مستلزم ترقی باشد چون در ملائکہ در امتثال مخالفت مفقود است سبب ترقی نشدہ فالقیاس مع الفارق جوابش آنست کہ عدم رضاء نفس در ادائے عبادات بواسطہ آفت است کہ او خواہان فراغت خود است نمیخواہد کہ خود را بچیزے مقید گرداند و این فراغت و عدم تقید نیز داخل محرم است یا فضول پس در امتثال اوامر مخالفت بالنفس ابدا رہا از راہ اجتناب از محرم یا فضول آمد نہ از راہ ادائے اوامر فقط کہ ملائکہ نیز دارند فالقیاس مع الفارق پس ہر طریقے کہ مخالفت نفس در آن بیشتر است اقرب طرق است و شک نیست کہ رعایت مخالفت نفس از سائر طرق و در طریقۂ علیہ نقشبندیہ بیشتر است چہ این بزرگواران عمل بعزیمت اختیار کردہ اند و از خصائص اجتناب نمودہ و معلوم است کہ در عزیمت ہر دو جزو اجتناب محرم و فضول مرعی است بخلاف در خصیت کہ اجتناب از محرم است و بس اگر گفتہ شود کہ تواند بود کہ سائر طرق نیز عزیمت اختیار کردہ باشند گوئیم کہ در اکثر طرق سماع و رقص است کہ بعد از تمکن بسیار کار بر خصت میرسد عزیمت او ران چہ مجال و ہمچنین ذکر جہر کہ بیش از خصت در ان متصور نیست و ایضا مشائخ سلاسل دیگر در طرق

(۱۲ منہ) الفارق کتاب فی علم المناظرۃ ۱۲ (۱۲ منہ) اضافۂ ہر دو جزو اجتناب بیانیہ است ۱۲ (۱۲ منہ) اشارت بتارک آیات و احادیث کہ بنفی سماع و رقص

بسطهٔ بعضے نیاتِ حقانیہ امورِ محدثہ پیدا کردہ اند کہ نہایتِ تصحیح دران حکم رخصت است بخلاف
ین سلسلۂ علیہ کہ سرِ موئے مخالفتِ سنت تجویز نہ کردہ اند و ابتداع و احداث روا نداشتہ پس
ت نفس درین طریق اتم باشد پس اقربِ طرق باشد پس طالب را اختیارِ این طریق اولے
باشد چہ راہ بغایت اقرب است و مطلب در کمالِ رفعت و جماعۂ از متاخرین خلفائے ایشان
این ہمہ بزرگواران گرفتہ بعضے امور درین طریق احداث نمودہ اند و سماع و رقص و جہر اختیار کردہ
ن عدم وصول است بحقیقتِ نیاتِ اکابرِ این خانوادۂ بزرگ خیال کردہ اند کہ باین محدثات
ات تکمیل و تتمیم این طریقہ مینمایند ندانستہ اند کہ در تخریب و اضاعتِ ان می کوشند واللہ
یُحِقُّ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ

مکتوب دویست و ہشتاد و ہفتم

ن آگاہ برادرِ حقیقی حضرتِ ایشان میان غلام محمد صدو یافتہ در بیانِ جذبہ و سلوک و معارف
سب این دو مقام اند بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی ھدانا لھذا وما
ھتدی لو لا ان ھدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق وختمھم بافضلھم
لھم محمد الذی جاء بالصدق صلوات اللہ سبحانہ وبرکاتہ وتحیاتہ علیہ وعلیٰ
علیہم وعلیٰ من تابعھم اجمعین الی یوم الدین آمین چون دیدہ شد کہ طالبان بواسطۂ
ت ہمت پستی فطرت و عدمِ دریافتِ صحبتِ شیخ کاملِ مکملِ سلوکِ طویل او مطلب رفیع را
یر و مقصدِ منیع فرو آوردہ اند و بہر چہ ایشان را در راہ میسر شدہ از حقیر و تقیر اکتفا نمودہ و ہمان را
پسند انگاشتہ و خود را بحصولِ آن کامل و منتہی انگاشتہ آخر الیکہ منتہیانِ راہ و واصلانِ درگاہ
م کار و نہایتِ روزگار خود بیان فرمودہ اند این جماعت پست فطرت باستیلاءِ قوتِ متخیلہ
ن احوالِ کاملہ را بر احوالِ ناقصۂ خود تطبیق داده اند ہمان قصہ است ثم نجواب اند رنگرمو شہر شد

از عمیق بقطره بلکه بصورتِ قطره از دریائے عمان بر شحه بلکه بصورتِ شحه قناعت کرده اند چون ا
بچون تصور کرده اند بچون بچون آرام گرفته اند مانند را بمانند تخیل نموده او بے مانند بمانند گرو میں ما
باجوالِ جاهه که بتقلید ایمان آنے چون آورده اند و بے مانند را گرویده از احوالِ این طالبان سلوک
الهام ناکرده و تشنگانِ آرام بسراب گرفته بمراتب بهتر است از محق با مبطل و از مصیب با مخطی
فرق بسیار است و جائے بر طالبان بمطلب نارسیده که محدث را قدیم میدانند و چون را بچون
می انگارند اگر بکشف غیر صحیح ایشان را معذور ندارند و باین خطا و غلط مواخذه نمایند رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا
اِنْ نَّسِيْنَا اَوْ اَخْطَاْنَا مثلاً شخصے طالبِ کعبه شد و از شوق متوجهِ وصولِ آن گشت اتفاقاً
در اثنارِ راه خانه شبیه بخانهٔ کعبه او را پیش آمد اگرچه آن مشابهت در صورت است آن شخص خیال
کرد که کعبه است و همانجا معتکف گشت و شخصے دیگر خواص کعبه از و اصلانِ کعبه معلوم ساخته
تصدیق به کعبه کرد این شخص هرچند گامے از طلب براهِ کعبه نزده است آما غیرِ کعبه را کعبه ندانسته
است و در تصدیق خود محق است حالِ او از حالِ طالبِ مخطی مذکور بهتر است آرے حالِ طالبے
که هرچند بمطلب نرسیده است آما غیرِ مطلب را مطلب ندانسته است از حالِ مقلدِ محق که قدمے در راهِ
مطلب نزده است بهتر است چه او باوجودِ حقیقتِ تصدیق بمطلوب قطع مسافتِ راهِ مطلوب نکرده
و خود را بمستحق واصل خلق کشیده اند و بعلت عُقْمِ استعدادِ خویش استعدادِ بسیارے از مستعدان کمالات
را ضائع ساخته اند و بشومیِ بروزِ صحبتے و هدایتِ طلبِ طالبان را زائل گردانیده اند ضَلُّوْا
فَاَضَلُّوْا صَاعُوْا فَاَضَاعُوْا این تمثیل بکمال و این توهم وصالِ در مجذوبانِ سلوک ناکرده از سالکان
مجذوب نارسیده بیشتر است زیرا که مبتدی و منتهی در صورتِ مجذوب متشارکند و بظاهر در عشق و محبت
متساوی اگرچه فی الحقیقت با یکدیگر هیچ مناسبت ندارند و احوالِ یکدیگر از هم دگر جدا است مدع
چه نسبت خاک را با عالمِ پاک ۞ در ابتداء هرچه هست معلول است و بر غرض محمول و در انتها چون

ب برائے حق است تفصیلِ اینسخن عنقریب مذکور خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ این مشابہت
در مقصد اول
این مناسبتِ ظاہری باعثِ آن تخیل می شود و چون در طریقۂ علیۂ نقشبندیہ جذبہ بر
مقدم است مجذوبانِ این طریق را کہ بدولتِ سلوک مشرف نہ شدہ اند این قسم تخیل و این
بسیار است و جمعے را ہم از ایشان کہ احوالِ منقلبہ در مقامِ جذبہ حاصل میشود و از حالے بحالے
منازل سلوک و طیِ مسالکِ سیر الی اللہ مے انگارند و آن تقلباتِ خود را مجذوب
گردشہا
میدانند بخاطرِ فاتر فرو یافت کہ فقرہ چند نوشتہ شود در بیانِ حقیقتِ جذبہ و سلوک و فرق میان
جزء
مقام با ذکرِ بعضے از خواصِ ممیزۂ ہر یک از دیگرے و فرق در میان جذبِ مبتدی جذبِ
حقیقتِ مقامِ تکمیل و ارشاد و علومِ دیگر کہ مناسبِ آن مقام باشد لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ
وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ۔ فَشَرَعْتُ فِيهِ بِحُسْنِ توفیقِهٖ سُبْحَانَهٗ وَهُوَ سُبْحَانَهٗ يَهْدِي
وَنِعْمَ الْمَوْلٰى وَنِعْمَ الْوَكِيلُ این مکتوب مشتمل است بر دو مقصد و یک خاتمہ مقصدِ اول
معارفے کہ بمقامِ جذبہ متعلق اند و مقصدِ ثانی در آنچہ تعلق بسلوک دارد و در خاتمہ بیان
علوم
علم و معارفِ متفرقہ است کہ طالبان را دانستنِ آنہا کثیر المنفعت است **مقصدِ اول**
بسیار نافع
در بیانِ سلوک تمام ناکردہ ہر چند جذبِ قوی داشتہ باشند و از ہر راہے کہ منجذب شوند
شدہ
ارباب قلوب اند بے سلوک و تزکیۂ نفس از مقامِ قلب نمیتوانند گذشت و بمقلبِ قلب
گردیدہ
انجذابِ ایشان انجذابِ قلبی است محبتِ شان عرضی است نہ ذاتی عرضی است نہ اصلی
بمقام و کمال
بالروح درین مقام ممتزج است و ظلمت بانور درین معاملہ مختلط بالکلیہ و ضیق مقامِ قلب
است
بمقلبِ قلب پیوستن و انجذاب روحی بمطلوب پیدا کردن بے تخلص روح از نفس
عروج و تعلق
بتوجہ بمطلوب و جدا شدنِ نفس از روح و فرو آمدنِ او در مقامِ بندگی متصور نیست تا دام
جذبہ
و فی الحقیقت ممتنع اند حقیقتِ جامعۂ قلبیہ محکم و برپا است انجذابِ خالصِ روحی متصور
تخلص
تخلصِ روح از نفس بعد از قطعِ منازلِ سلوک و طیِ مسالکِ سیر الی اللہ و تحققِ سیر فی اللہ
جذبہ

مستحکم

ف ۱ اشارت است بآنکہ مقصود از سورہ انعام
ف ۲ این جا مراد از اتمام ہدایت است کہ از خواص انبیاء علیہم السلام است
ف ۳ یعنی مقصد اول در بیان سلوک و مقصد ثانی در بیان جذب

بدانکہ معنی فرق وجمع بحاشیہ مکتوب دویست وشصت وہشتم از رسالہ شریفہ منقل نمودہ آمد از انجا مطالعہ

بلکہ بعد از حصولِ مقامِ الفرق بعد الجمع کہ بسیر عن اللہ باللہ تعلق دارد صورت بندد ۵ ب
مرد میدان کے شود ۵ پشتہ آخر سلیمان کے شود ۵ فظہر الفرق بین جذب المنتہی
المبتدی ۵ شہود این مجذوبان از ارباب قلوب در پردہ کثرت ست این معنی را معلوم کنند
شان درین کثرت نیست الا عالم ارواح کہ بلطافت واحاطہ وسریان بموجد خود بصورت ش
ان اللہ خلق آدم علی صورتہ وبین مناسبت شہود روح را شہود حق میداند تعالی
واحاطہ وسریان وقرب ومعیت ہم برین قیاس ست زیرا کہ نظر سالک عبور نمیکند مگر تا بمق
نہ بمقام فوق فوق وفوق مقام ایشان مقام روح است پس نظر شان از مقام روح بالا
جز روح امر دیگر نباشد نظر بفوق روح موقوف است برسیدن بمقام روح ومحبت وانج
در رنگ شہود است شہود حق سبحانہ بلکہ محبت وانجذاب بجناب قدس او وابستہ بحصو
کہ نہایت سیر الی اللہ معتبر است ۵ ہیچکس را تا نہ گردد فنا ۵ نیست راہ در بارگاہ کبر
اطلاق شہود درین مقام از تنگی میدان عبارت است والا کارخانہ این بزرگواران بما
شہود متعارف ست ہمچنانکہ مقصد ایشان بچون وبچگونہ است اتصال ایشان باو سبحا
وبچگونہ است چون را بہ ہمچون راہ نیست لا یحمل عطایا الملک الا مطایا ۵ اتص
بے تکیف بقیاس ۵ ہست رب الناس را باجان ناس ۵ احاطہ وسریان وقرب
حق سبحانہ نزد محققین ارباب سلوک کہ بنہایت کار رسیدہ اند علمی ست موافق علماء اہل حق
اللہ تعالی سعیہم حکم کردن بقرب ذاتی وامثال آن نزد ایشان از بیحاصلی ودوریست
حکم بقرب نمے کنند بزرگے میفرماید ۵ ہر کہ گوید نزدیکم دور است وہر کہ دور است نزدیک ا
تصوف اینست علمے کہ متعلق بتوحید وجود است منشا آن انجذاب ومحبت قلبی است
قلوب کہ جذبہ پیدا نہ کردہ اند وبراہ سلوک قطع منازل نمینمایند این علم بایشان مناسبت ندارد وہم
مجذوبانے کہ بسلوک از قلب بکلیت متوجہ بمقلب قلب اند ازین علوم تبری می نمایند

تمت بعونہ تعالی

بعضے از مجذوبان باشند که هر چند براهِ سلوک در آیند وطیِ منازل نمایند اما نظرِ شان از مقام
قطع نشود و رو بعوق پیدا کنند امثالِ این علوم دامنِ ایشان نمیگذارد و ازین وطنی
آید لهذا در عروج بمدارجِ قرب وصعود بمعارجِ قدس کند و لنگ اند ربنا اخرجنا من
القریة الظالم اهلها واجعل لنا من لدنک ولیا واجعل لنا من لدنک نصیرا
و وصول بنهایتِ مطلب تبحری ازین علوم است چه هر چند بتنزیه بیشتر مناسبت پیدا شود عالم
نع نے مناسبت تزهیا بدین زمان عالم را عینِ صانع دانستن و یا صانع را محیطِ عالم پنداشتن
عنی ندارد • مالِلتراب وربِّ الارباب **معرفت** حضرتِ خواجه نقشبند قدس الله
سرّه الاقدس فرموده اند که ما بنهایت را در بدایت درج میکنیم معنی این عبارت آنست که
ب و محبتے که منتهیان را در نهایت میسر میشود درین طریق در انجذاب و محبتے که در ابتدا پیدا
ندرج است زیرا که انجذابِ منتهی انجذابِ روحی است و جذبِ مبتدی جذبِ قلبی و چون
برزخ است میانِ روح و نفس پس در ضمنِ جذبِ قلبی جذبِ روحی نیز حاصل است و تخصیص
این اندراج را باین طریق هر چند این معنی در جمیعِ جذبات حاصل است بنا بر آنست که اکابر
نواده طریقے از برائے حصولِ این معنی وضع نموده اند و مسلکے از برائے وصول این مطلب
کرده اند و دیگران را این معنی بر سبیلِ اتفاق میسر میشود و ضابطه بدست ندارند و ایضا این بزرگوران
ام جذبه شان خاص است که دیگران را نیست و اگر هست نادر است و لهذا بعضے ایشانرا
مقام بے آنکه قطعِ منازلِ سلوک نمایند فنائے و بقائے شبیه بفنائے و بقائے ارباب سلوک
یشود و شرے بے از مقامِ تکمیل که شبیه بمقامِ سیر عن الله بالله هست نیز بدست می آید که بآن
مستعدان می نمایند تحقیقِ این مبحث عنقریب تحریر خواهد یافت انشاء الله تعالی این جا دقیقه
ف باید دانست که روح را پیش از تعلق به بدن نحوے از توجه مقصود حاصل بود چون ببدن
گشت آن توجه زائل شد اکابر این سلسله علیه طریقے از برائے ظهورِ آن توجهِ سابق وضع نموده

اند لیکن چون روح متعلق ببدن است توجہ قلبی حاصل میشود کہ جامع توجہ نفس و روح است و شک نیست
کہ توجہ روحی در توجہ قلبی مندرج است اما توجہ روحی کہ منتہیان راست بعد از فنائے روح است
و بقائے او بوجود حقانی کہ معتبر بہ بقائے باللہ است و توجہ روحی کہ در ضمن توجہ قلبی است بلکہ توجہ
روح کہ پیش از تعلق بہ بدن بود نیز توجہ ایست کہ با وجود ہستی روح است کہ فنا با و راہ نیافتہ است و
فرق درمیان توجہ روح با وجود ہستی روح و توجہ روح با فنائے روح بسیار است پس نہایت گفتن آن
توجہ روحی مندرج را باعتبار آنست کہ توجہ روح است کہ در نہایت ہمین توجہ میماند و بس پس مراد
از اندراج نہایت در بدایت اندراج صورت نہایت است در بدایت نہ حقیقت نہایت کہ اندراج او در
بدایت محال است تواند بود کہ عدم اتیان لفظ صورت برای ترغیب طلبہ این طریق بوده باشد
والحقیقۃ ما حققت بعون اللہ تعالیٰ و سابقان کہ انجذاب ایشان بے تعلق و کسب است بلکہ بتوجہ
و حضور آمدہ اند آن انجذاب نیز قلبی است و اثرے است از توجہ سابق روح کہ بالکل بواسطہ تعلق
ببدن زائل نشدہ است کسب و تعمل از برائے ظہور توجہ سابق جاصہ راست کہ بواسطہ این تعلق توجہ
سابق را فراموش کردہ اند کسب گویا از برائے تنبیہ بر توجہ سابق است و تذکیر است مر آن دولت
گم شدہ را لیکن نسیان توجہ سابق از سابقان مذکورین لطیف الاستعداد اند چہ نسیان توجہ سابق
بالکلیہ از توجہ کلی بتوجہ الیہ بالفعل و گم شدن دران خبر میدہد و عدم نسیان توجہ نہ چنین است غایۃ
ما فی الباب در سابقان آن توجہ شمول و سریان در کلیہ ایشان پیدا می کند و بدن ایشان نیز حکم
روح شان میگیرد و ہکذا شان المحبوبین المرادین آنا ما فرق درمیان شمول محبوبان و شمول سابقان
در نکہ فرق میان حقیقت شی و صورت شی است ہکذا الدائم علی آبائہ آرے محبوبان اہل
و مریدان کامل را این قسم شمول نیز متحقق است لیکن کالبرق است دائمی نیست شمول دائمی خاصہ
محبوبان است ۔ معرفت ۔ مجذوبان ارباب قلوب چون در مقام قلب تمکن و رسوخ پیدا
کنند و معرفت صحیحہ کہ مناسب آن مقام است ایشان را میسر شود میتوانند کہ طالبان را

ند و در صحبتِ ایشان انجذاب و محبّتِ قلبی جماعه طلّاب را حاصل شود هر چند از ایشان بکمال
ایشان خود بدرجهٔ کمال نرسیده اند و دیگر بر او بواسطهٔ حصول کمال نمیتوانند شد مشهور است
ل کامل نیاید افادهٔ ایشان هر قدر که باشد بیش از افادهٔ ارباب سلوک است هر چند بنهایت
و جذبِ منتهیان پیدا کنند امّا بمقامِ قلب ایشان را بطریقِ سیر عن اللّٰه باللّٰه فرود نیاورده باشند
رجوع بعالم مرتبهٔ تکمیل و افاده ندارد چه او را بعالم مناسبتی و توجّهی نمانده تا افاده تواند نمود و شیخِ مقتدا
می گویند باعتبارِ آنست که او در مقامِ برزخیّت که مقامِ قلب است فرود آمده است و از هر دو
و نفس حظّی وافر گرفته است از جهت روح از فوق استفاده میکند و از جهتِ نفس بما دون
می نماید زیرا که او را توجّهِ حق سبحانه با توجّهِ خلق جمع شده است که هیچ کدام حجاب دیگری نیست
استفاده معًا او را حاصل است بعضی از مشایخ ازین برزخیّت را برزخیّت بین الخلق و الحق میخوانند
را جامع بین التشبیه و التنزیه میگویند پوشیده نماند که این قسمِ برزخیت که بناءِ آن بر سکر است
حی که مبنای آن بر صحو است نیست زیرا که نفسِ شان درین مقامِ در خلعاتِ انوارِ روح
ت و همان اندراج منشأ سکر شده است و در مقامِ برزخیّتِ قلب نفس و روح از یکدیگر
پس ناچار سکر را در ان گنجایش نباشد بلکه آنجا همه صحو است که مناسبِ مقامِ دعوت است «هذا»
چون در مقامِ قلب فرود می آرند بواسطهٔ برزخیّت مناسبت بعالم پیدا می کند و واسطهٔ
تِ مستعدّانِ کمالات می شود و مجذوبِ متمکّن نیز چون در مقامِ قلب است بعالم مناسبت
را از ایشان دریغ نمیدارد و از انجذاب و محبّت اگرچه قلبی باشد نیز نصیبی بدست آورده
راه افاده بروی کشاده است بلکه گوئیم که کمیّتِ افادهٔ مجذوبِ متمکّن بیش از کمیّتِ افادهٔ
است و کیفیتِ افادهٔ منتهی زیاده از کیفیتِ افادهٔ مجذوب است زیرا که منتهی مرجوع را هر چند
ت پیدا شده است امّا در صورت است فی الحقیقت جدا است منصبغ برنگِ اصل است
و این مجذوب را مناسبت بعالم فی الحقیقت است و از جملهٔ افرادِ عالم است و باقی است

اجزاء ۱۲

۱۲ درین مقام میان تفاوت بیان افاده مجذوب متمکن و منتهی مرجوع میکنند و اول را کمیت و کیفیت و دوم را کیفیت و کمیت هر دو بیان میکنند و فرق میان افاده مجذوب متمکن و منتهی مرجوع آن بیش ظهور کمال الانشراح خواهد شد فتدبر حضرت شیخ قدس سرّه بالعزیز میفرمودند تأمل ۱۲ لمعی عفی عنه

بیقائے کہ بعالم بآن بقا باقی است پس ناچار طالبان بواسطۂ مناسبتِ حقیقی از مجذوب بیشتر فا
منتہی مرجوع کمتر لیکن افادۂ مراتبِ کمالاتِ ولایت مخصوص بمنتہی است پس لاجرم در کیفیت
راجح باشد و ایضاً منتہی را فی الحقیقت ہمت و توجہ نیست و مجذوب صاحبِ ہمت و توجہ است
کارِ طالب را پیش مے برد ہر چند بحدِ کمال نرساند و ایضاً نہایۃ توجہیکہ طالبان را از مجذوبان حاصل
ہمان توجہ سابقِ روح است کہ فراموش کردہ بودند و در صحبتِ شان بیاد ایشان آمدہ بطریقِ ا
قلبی حاصل گشتہ بخلافِ توجہیکہ در صحبتِ منتہیان پیدا میشود و توجہِ حادث است کہ بیشتر اصلاح
و موقوف بود بر فنائے روح بلکہ بر بقائے او بوجودِ حقانی پس لابد توجہِ اول اسہل الحصول باش
ثانی متعسر الوجود ہر چہ اہل است بیشتر است و ہر چہ متعسر است کمتر ازینجا است کہ گفتہ اند کہ در تح
جذبہ شیخِ مقتدا واسطہ نیست چہ آن نسبت اورا اول حاصل شدہ بود کہ بواسطۂ نسیان بہ تنبہ
محتاج گشتہ لہذا این شیخ را شیخِ تعلیم میگویند نہ شیخِ تربیت و در جہتِ سلوک از برائے قطع منا
شیخِ مقتدا در کار است و تربیتِ آن ضروری شیخِ مقتدا را نشاید کہ این قسم مجذوب متمکن را باف
رخصت بدہد و در مقامِ تکمیل و شیخی نشاند چہ بعضے از طالبان باشند کہ استعدادِ ایشان بلند افتاد
و قابلیتِ کمال و تکمیل بر وجہِ اتم داشتہ باشند در صحبتِ این مجذوب اگر افتند بحیثیکہ آن استعداد
و آن قابلیت بر طرف گردد مثلاً زمینے کہ قابلیت تمام از برائے زراعتِ گندم داشتہ باشد گ
گندم و ران زمین اندازند بار باندازۂ استعداد نیکوی آرد و اگر در ان زمین تخم ردی گندم یا تخم
چہ جائے بار کہ مقلوب القابلیت گردد و اگر بالفرض شیخِ مقتدا مصلحت در رخصتِ او بیند و معنی
در وے یابد باید کہ افادۂ او را مقید سازد بہ بعضے قیود مثلِ ظہورِ مناسبتِ طالب بطریقِ افا
و عدمِ اضاعتِ استعدادِ این در صحبتِ او و عدمِ طغیانِ نفسِ او و درین ریاست و اقتداچہ ہو
نفسانی ازوے زائل نشدہ است بواسطۂ عدمِ تزکیۂ نفس و چون معلوم کند کہ طالب از وے
افادۂ او را سزید است و در استعدادِ طالب ہنوز قابلیتِ ترقی است باید کہ بوے این معنی را ظاہر سا

ع یعنی نبود ان سرکشی و خود بینی نفس آن مجذوب متمکن اندین ریاست و شیخی و اقتدا و خلق باو ۱۲

ہ تا کارِ خود را از شیخِ دیگر باتمام رساند و خود را منتہی ندانند و باین حیلہ راہ زنیِ مردم نکنند و امثالِ
ہ مناسبِ وقت و حالِ او دانند کور سازد و بآن وصیت تمام نمودہ رخصت بدہد اما منتہیِ
دہ و تکمیل محتاج باین قیود نیست چہ او را بواسطۂ جامعیت بجمیعِ طرق و استعدادات مناسبت است
ے بقدرِ استعداد و مناسبت بہرہ تواند یافت ہر چند تفاوت در سرعت و لطف بواسطۂ قوت
ضعفِ آن در صحبتِ شیوخ و متقدایان نیز متصور است اما در اصل افادہ متساوی الاقدام
را در وقتِ افادۂ طالبِ التجا بجنابِ حق سبحانہ و اعتصام بحبلِ متین او خوفاً لمکر
ضمنِ ہذا الاشتہار لازم است و این التجا چہ درین امر بلکہ در جمیعِ امور و در جمیعِ اوقات
انہ و تعالیٰ او را عطا فرمودہ است در ہیچ وقتے از اوقات در ہر فعلے از افعال از وے
شود ۔ ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ مقصدِ ثانی در
تعلق بسلوک دارد بدانکہ طالبے چون بطریقِ سلوک متوجہ فوق گردد اگر با سمیکہ رب او ست
ن فانی و مستہلک گردد از اطلاقِ فنا بروے دست می آید و بعد از بقا بدان اسم از اطلاقِ بقا
م است و باین فنا و بقا بمرتبۂ اولے از ولایت مشرف می گردد لیکن اینجا تفصیل است کہ بسیط
ی ضروریست مہید فیضے کہ از ذاتِ تعالیٰ و تقدس میرسد دو نوع است نوعے است کہ
ما و تخلیق و ترزیق و احیا و اماتت و امثالِ آنہا تعلق دارد و نوعے دیگر بایمان و معرفت و سایر
تبِ ولایت و نبوت متعلق است نوعِ اول از فیضِ بتوسطِ صفاتست و بس و نوعِ ثانی
وسطِ صفات است و بعضے دیگر را بتوسطِ شیونات و فرق درمیانِ صفات و شیونات
ن است لا یظہر الا علی احادٍ من الاقلیاء المحمدیِ المشرب و لم یعلم انہ تکلم باحد
ت در خارج موجودند بوجودِ زائد بر ذات تعالیٰ و تقدس و شیونات مجردِ اعتبارانند در ذاتِ عز سلطانہ
بمثالے روشن گردد آب مثلاً بالطبع از بالا بہ پایان فرود می آید این فعلِ طبعی در وے اعتبارِ
لم و قدرت و ارادت پیدا می کند چہ از بابِ علم بواسطۂ نقل خود بمقتضائے علمِ خود از بالا بپایان

مے آیند وتوجہ بفوق نمے کنند وعلم تابعِ حیوٰۃ است وا
تابعِ علم است وقدرت نیز ثابت شد چہ ارادت تخصیصِ احد المقدو
است این اعتبارات در ذاتِ آب بمنزلۂ شئونات
اگر باوجودِ این اعتبارات صفاتِ زائدہ در ذاتِ آب اثبات کردہ شود بمنزلۂ ص
است بوجودِ زائد آب را باعتباراتِ اولے حی وعالم وقادر ومرید نمیتوان گفت از برائے این
ثبوتِ صفاتِ زائدہ درکار است پس آنچہ در عبارتِ بعضے مشایخ در اثباتِ اسامیِ مذکو
آب واقع شدہ است مبنا علے آن عدمِ فرق است میانِ شئون وصفات وہمچنین حکم بنفی
نیز محمول است بر عدمِ آن فرق وفرقِ دیگر میانِ شئون وصفات آنست کہ مقامِ شئو
ذی الشان است ومقامِ صفات بخلاف آن است محمد رسول اللہ صلی اللہ تعالیٰ علیہ وآلہ وسلم
کہ بر قدمِ موے اندر رضوان اللہ تعالیٰ علیہم اجمعین وصولِ فیضِ ثانی ایشان را بتوسطِ شیخ
وسائرِ انبیاء وجماعہ کہ بر اقدامِ ایشانند صلوات اللہ تعالیٰ وبرکاتہ علی نبینا وعلیہم وعلی
اتباعہم وصولِ این فیض بلکہ فیضِ اول ہم ایشان را بتوسطِ صفات است پس گوئیم کہ ا
آن سرور است علیہ الصلوٰۃ والسلام وواسطۂ وصولِ فیضِ دویم است ظلِ شان العلم است
شان جامعِ جمیعِ شئونِ اجمالی وتفصیلی است وآن ظلِ معبر تعالیٰ بمثابتِ فوقیت
علم را بلکہ جمیعِ شئون اجمالی وتفصیلی را لیکن باعتبارِ شمولِ شانِ علم مر انہا را باید دانست کہ ای
اگرچہ برزخ است میانِ ذات عز شانہ ومیانِ شان العلم آما چون یک جہت او بیرنگ
وآن جہتِ ذات است تعالیٰ شانہ در برزخ نیز رنگِ آن پیدا نمیشود پس آن برزخ بر
دیگر کہ شان العلم است منصبغ است پس ناچار آن را ظلِ آن شان گفتہ شد وایضاً ظل ش
از ظہورِ شے است اگرچہ بشبہ ومثال باشد در مرتبۂ دویم وچون حصولِ برزخ بعد حصولِ طرفین
لاجرم این برزخ در وقتِ مکاشفہ در تحتِ آن شان منکشف میشود پس باعتبارِ این ظہور تا با

۵ قال حضرۃ الشیخ قدس سرہ فی معارف لدنیہ ان العلم عند الاشاعرۃ زائد علی الصفات حقیقیۃ وہی الصفات مع الذات لان الثبوت فیہ للذات فالذات عندہم علیم بنفس الذات والصفات انما ہی امور اعتباریۃ منتزعۃ عن الذات بحسب تعلقہا بالمعلومات ۱۲

۶ ظاہر ۱۲

۷ ظاہر ۱۲

۸ ظاہر ۱۲

۹ ظاہر ۱۲

۱۰ ظاہر ۱۲

۱۱ ظاہر ۱۲

۱۲ ظاہر ۱۲

۱۳ ظاہر ۱۲

مناسب افتادہ وطائفہ از اولیاء اللہ کہ بر قدمِ وے اند صلی اللہ تعالیٰ علیہ وعلیہم وسلم
اسمائے کہ ارباب ایشان اند در وصولِ فیضِ ثانی ظلالِ آن قابلیتِ جامع اند و کالتفاصیل
ظلِ مجمل را و ارباب سائرِ انبیا صلوات اللہ تعالیٰ وتسلیماتہ علی نبینا وعلیہم و واسطہ وصول
اول وثانی ایشان را قابلیاتِ اتصافِ ذات است عز سلطانہ بصفاتِ موجودہ زائدہ وطائفہ
دام ایشانند ارباب ایشان صفات است در حقِ وصولِ فیضِ اول وثانی و واسطہ وصولِ
اول مر آن سرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام قابلیت اتصافِ ذات است تعالیٰ وتقدس
صفات را گویا قابلیاتے کہ وسائلِ فیوضِ سائرِ انبیا اند صلوات اللہ وبرکاتہ علی نبینا
ظلالِ این قابلیتِ جامع اند و کالتفاصیل اند مر آن جامعِ مجمل را و طائفہ کہ بر قدمِ آن سرور اند
وعلیہم الصلوٰۃ والتحیۃ وسائطِ وصولِ فیضِ اول نیز ایشان را جدا است کہ صفاتند لیس
ان را وسائل وصولِ فیضِ اول جدا آمد از وسائطِ وصولِ فیضِ ثانی بخلاف دیگر از اکہ یکے است
از مشایخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم کہ رب آنحضرت اعلی الصلوٰۃ والتحیۃ در قابلیتِ اتصاف منحصر
اند منشأ آن عدمِ فرق میان شیون وصفات بلکہ عدمِ علم است بمقامِ شیون واللہ یحق الحق
یہدی السبیل پس محقق شد کہ رب آن حضرتِ علیہ الصلوٰۃ والسلام رب الارباب است
مقامِ شیون وہم در خانۂ صفات و واسطہ وصولِ ہر دو فیض است و نیز معلوم گشت کہ وصولِ
مراتبِ کمالاتِ ولایتِ آن حضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام از ذات است بتوسطِ امرِ زائد چہ شیون
اند اعتبارِ زیادتی در ایشان از منتزعاتِ عقل است لہذا تجلیِ ذاتی مخصوصِ او گشت وکمل
ان او چون از راہِ او فیض میگیرند ایشان را نیز ازین مقام شرب بدست آمد و دیگران را چون وسائط
اتی درمیان است وصفات بوجودِ زائد موجود اند حاجزِ حصین درمیان افتاد و تجلیِ صفاتی نامتر
ان گشت باید دانست کہ قابلیتِ اتصاف ہر چند اعتبار است وجودِ زائد ندارد چہ صفات موجود
قابلیاتِ اینہا اما چون قابلیات در رنگِ برازخند میانِ ذات وصفات بلکہ میان شیون وصفات

وبرزخ رنگِ طرفین خود می گیرد قابلیات نیز رنگِ صفات گرفتہ حائلیت پیدا کردہ اندر فزا
اگر اندک است اندک نیست ❊ درونِ دیدہ اگر نیم موست بسیار است ❊ ازین بیان لائح گ
کہ ظہورِ ذات تعالیٰ وتقدس بے پردہ منافیِ تجلیِ شہودی نیست لیکن تجلی وجودی را منافی
لہٰذا آن سرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ در جانبِ وصولِ فیضِ وجود کمالاتِ ولا
حائلے درمیان نیامد و در جانبِ وصولِ فیضِ وجودی حائلے درمیان آمد کہ قابلیتِ اتصا
است چنانکہ گذشت گفتہ نشود کہ چون شئون وقابلیات اینہا از اعتباراتِ عقل باشند وجود ذ
ثابت شد و ازان حجابِ علمی لازم آمد غایۃ ما فی الباب حجبِ صفاتِ خارجی است وحجبِ شا
علمی زیرا کہ گوئیم کہ موجود ذہنی درمیانِ دو موجودِ خارجی پردہ نمیشود موجود خارجی را پردہ نم
اگر موجودِ خارجی ولو سلم فالحجاب العلمی یمکن ارتفاعہ من البین بحصول بعض المعا
بخلافِ الخارجی فانہ لا یمکن زوالہ چون این مقدمات معلوم گشت پس بدانکہ اگر محمد لیس
منتہائے سیرِ او کہ مسمّٰے بسیر الی اللہ است تا بظلِّ شانست کہ اسمِ اوست و بعد از فنا دران ا
بفنائے فی اللہ مشرف می گردد و اگر بآن اسم باقی گشت بقا باللہ او را نیز میسر گشت و باین فنا
در مرتبۂ اولیٰ از ولایتِ خاصۂ محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ داخل میشود و اگر محمدی مش
نیست بقابلیتِ صفت یا نفسِ صفت کہ ربِّ اوست میرسد و اگر درین اسم فانی گشت فانی
بروے اطلاق نباید کرد و ہمچنین بر تقدیرِ بقا بآن اسمِ باقی باللہ نیست چہ اسم اللہ عبارت از مرتبہ
کہ جامعِ جمیعِ شئون وصفات است و چون در جہتِ شئون ذاتیہ حدوث اعتباریست عین ذات
یکدیگر پس فنا در یک اعتبار فنا در جمیعِ اعتبارات است بلکہ فنا در ذات است تعالیٰ وتقدس و ہمچنا
بقا بیک اعتبار بقا بجمیعِ اعتبارات است پس فانی فی اللہ و باقی باللہ درین صورت گفتن و
میشود بخلافِ در جانبِ صفات کہ موجود اند بوجودِ زائد بر ذات مغایرت اینہا با ذات عز سلطا
و بایک دیگر تحقیقی است پس فنا در یک صفت مستلزمِ فنا در جمیع نیست وھکذا الحال فی البا

بعضی امر واقعی است نہ اعتباری ۱۲

یعنی بدون قید فی اللہ و باللہ ۱۲

راین فانی را فانی فی اللہ نباید گفت و باقی را باقی باللہ نہ بلکہ مطلق فانی و باقی میتوان
مقید بصفتے یعنی فانی در صفتِ علم یا باقی بآن صفت پس ناچار فنائے محمدیان اتم آمد
ے ایشان اکمل و ایضاً عروجِ محمدی چون بجانبِ شیون است و شیون را با عالم ہیچ مناسبتے
چہ عالم ظلِ صفات است نہ ظلِ شیون پس فنائے سالک در شانے مستلزمِ فنائے مطلقِ او باشد
ہیچ بقائے وجودِ سالک و اثرِ او نماند و ہمچنین بر تقدیرِ بقا بتمامی خود بآن شان باقی میگردد
فانی در صفت کہ بتمام از خود نمے برآید و اثرش زائل نمیگردد چہ وجودِ سالک اثرِ ہمان صفت است
پس ظہورِ اصل ماحی وجود ظل بالکل نباشد و بقا باندازۂ فنا است پس محمدی از رجوع بصفات
ایمن باشد و از خوفِ ردّ محفوظ چہ او بکلی از خود برآمدہ است و باو سبحانہ باقی گشتہ درین محل
ع باشد بخلاف در صورتِ فنائے صفاتی کہ عود در انجا بواسطۂ بقائے اثرِ وجود سالک ممکن
ینجا تواند بود و اختلافیکہ در میانِ مشائخ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم در جوازِ رجوع و اصل و عدم
ی واقع است حق آنست کہ اگر محمدیست محفوظ است از عود و الا در خطر است و ہمچنین است
ہ در زوالِ اثرِ وجودِ سالک بعد از فنائے او واقع است بعضے بزوالِ عین و اثر قائل گشتہ اند
و دیگر بزوالِ اثر را جائز نداشتہ اند حق درین باب نیز تفصیل است اگر محمدیست عین و اثر ہر دو
ماند و غیر او را اثر زائل نمے شود چہ صفت کہ اصل او ست باقی است پس زوالِ ظل آن
ین نباشد ایجاد دقیقہ ایست باید دانست کہ مراد از زوالِ عین و اثر زوالِ شہودیست و جودی
بزوالِ وجودی مستلزمِ الحاد و زندقہ است و جماعہ ازین طائفہ زوالِ وجودی تصور کردہ اند
ی اثرِ ممکن گریختہ اند و آنرا الحاد و زندقہ دانستہ اند و الحق ما تحققت باعلامہ سبحانہ
ست کہ با وجودِ قول بزوالِ وجودی بزوالِ عین و غیر قائل گشتہ اند چہ حکم بزوالِ عینِ وجود در رنگِ
ال اثر مستلزمِ الحاد و زندقہ است بالجملہ زوالِ وجودی در عین و اثر محالست و شہودی
لین بلکہ واقع لیکن مخصوص بمحمدی مشرب است پس محمدیان بتمام از قلب می آیند و بمقلبِ قلب

می پیوندند از تقلّبِ احوال آزادند و از رقیّتِ ماسوای بالکلّیه محرّر و دیگر انرا چون وجود
است و تقلّبِ اَحوال نقدِ وقت مخلصی از مقامِ قلب ندارند چه وجودِ آثار و تقلّبِ اَحوال از
تنویرِ حقیقتِ جامعهٔ قلبیّه است پس شهودِ دیگران همیشه در پرده باشد چه هر قدر که از بقایای
ثابت است پردهٔ مطلوب همان قدر است و چون اثر باقیست پرده همان اثر است **معرفت**
اگر سالک از راهِ سلوک غیر متعارف در مرتبه از مراتب فوقِ اسمے که ربّ او ست برسد و بے
اسم رسد در آن مرتبه فانی و مستهلک گردد فنا فی الله دران صورت گفتن نیز درست است
ابست بقا بآن مرتبه پس تخصیصِ فنا فی الله بآن اسم باعتبارِ آنست که آن مرتبهٔ اولی است
سائرِ اقسامِ **معرفت** سلوک انواع است **بعضے** را بے تقدّمِ جذبه است و **بعضے** دیگر
سلوکِ شان مقدّم است و **جماعه** را در اثنایِ قطعِ منازلِ سلوک جذبه حاصل میشود و جمعے را طے
سلوک میسّر میشود اما تا بحدِ جذبه نمیرسند تقدّمِ جذبه محبوبان راست و باقی اقسام محبّین تع
سلوکِ محبّان عبارت از طے مقاماتِ عشره مشهوره است به ترتیب و تفصیل و در سلو
خلاصهٔ مقاماتِ عشره حاصل میشود به ترتیب و تفصیل کارے ندارند علم بوحدتِ وجود و مانند آ
و سریان و معیّتِ ذاتیه بجذبهٔ مقدّم یا متوسّط وابسته است سلوکِ خالص و جذبه منتهیان را
این علوم مناسبت نیست چنانکه بالا گذشت و حق الیقینِ منتهیان را نیز بعلوم مناسبهٔ توحیدِ وج
نیست هر جا بیان حق الیقین بمقامِ مناسبِ اربابِ توحیدِ وجود کرده اند آن حق الیقین مج
مبتدی یا متوسّط است **معرفت** بعضے مشایخ فرموده اند که چون کارِ طالب بجذبه برسد
راهبر همان جذبه است و بس یعنے احتیاج بتوسّطِ راهبرِ دیگر ندارد و همان جذبه کافی است آ
جذبهٔ جذبهٔ سیر فی الله اراده نموده اند بلے کافی است اما لفظِ راهبر منافیِ این اراده است
از سیر فی الله مسافتے نیست که در قطعِ آن محتاج براهبر باشد و همچنین جذبهٔ متقدّم هم مرا
چنانکه متبادر از عبارت است پس ناچار جذبهٔ متوسّط اراده نموده باشند و کفالتِ او در وصول

۵ یعنے مطلقا انجام کار راه سلوک کشادنا کشد نافهم ۱۲

نمیشود چه بسیارے از متوسطان در وقتِ حصول این جذبه از عروج بفوق تقاعد نموده اند و همان
جذبه نهایت انگاشته اگر کافی مے بود در اثناءِ راه نمیگذاشت آرے جذبهٔ متقدم چون بمحبوبان
دارد اگر کافی باشد گنجایش دارد محبوبان را بتقلّبِ عنایت خواهند کشید و در اثناءِ طریق نخواهند
ست اما این کفایت در حق جمیعِ جذباتِ متقدم هم ممنوعست جذبه که انجام کارِ او سلوک
کافی است و اگر سلوک نیابد مجذوب ابتر است از محبوبان نیست خاتمه طائفه از مشایخ
الله تعالی اسرارهم گفته اند که تجلّیِ ذاتی مُذهِلِ شعور است و معطّلِ حس ببعضے از نیشان از
خود چنین گفته اند که در وقتِ ظهورِ این تجلی ذاتی تا مدتے بحس و حرکت افتاده بودند و مردم مردم
نگاشتند و ببعضے دیگر منعِ کلام و جز آن در تجلّی ذات کرده اند حقیقتِ این سخن آنست که این تجلّی
در پرده اسمے است از اسما و بقاءِ پرده بواسطهٔ بقایائے اثرِ وجودِ صاحبِ تجلّی است و آن
شعوری بواسطهٔ آن بقیه است اگر بتمام فانی میگشت و به بقا بالله مشرّف می شد آن تجلی
را بشعور نمیساخت **شعر** مُحرِقٌ بالبنان مَن تمسّ بها ۔ و مَن بها النار کیف یحترق ؛
عینِ نار است هر آئینه بسوزد و متلاشی شود و مادامی که عینِ نار است فکیف یحترق بلکه گوئیم آن
در پرده است تجلّیِ ذات نیست داخلِ تجلّی صفات است تجلّی ذات که مخصوصِ آن حضرت است
الصلوٰة والسلام والتحیة تجلّی بے پرده است و علامتِ پرده بشعوری است و بشعوری
نیست و دلیلِ بے پردگی شعور است و شعور در کمالِ حضور است بزرگے از حالِ صاحبِ
که بالاصالة والاستقلال است چنین خبر داد علیه الغفران آنجا که گفت ؎ موسے
رفت بیک پرتوے صفات ۔ تو عینِ ذات می نگری در تبسّمی ؛ و همین تجلّی ذاتی که
ده است محبوبان را و اُمّی است و محبّان را برقی زیرا که آنان محبوبان رنگِ ارواح شان
آن نسبت در کلیهٔ ایشان سرایت کرده است و در محبان این سرایت بر سبیلِ ندرت است
در حدیثِ نبوی علیه من الصلوات اتمها و من التحیات اکملها واقع شده است

ف قال فی رسالۃ القشیریۃ ولا ینہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لی وقت لا یسعنی فیہ غیر ربی وفی الشمائل عن علی انہ صلی اللہ علیہ وسلم کان اذا دخل منزلہ جزأ دخولہ ثلثۃ اجزاء جزأ للہ وجزأ لاھلہ وجزأ لنفسہ۔ وفی صحیح لمسلم قال علیہ الصلوٰۃ والسلام ان لست کھیئتکم انی ابیت یطعمنی ربی ویسقینی۔ وھذا الحدیث یلفظ اکثر بتذکیر الصوفیۃ کثیرا۔ منہ سلمہ اللہ تعالیٰ

لِی مَعَ اللّٰہِ وَقْتٌ مراد از وقت نہ این تجلی برقی است زیرا کہ این تجلی در حق آن سرور کہ بادشاہ
مراد نست عَلَیْہِ الصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ دوامی است بلکہ نوعے از خصوصیت درین تجلی دائمی است
کہ آن بر سبیل قلت واقع است کما لا یخفی علی اولی الالباب معرفت مشایخ قدس اللہ تعالیٰ
اسرارہم در بیان حدیث لِی مَعَ اللّٰہِ وَقْتٌ لَا یَسَعُنِی فِیہِ مَلَکٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِیٌّ مُرْسَلٌ
وطائفہ اند کہ از وقت وقتِ مستمر ارادہ نمودہ اند و جمعے دیگر بندرتِ وقت قائل گشتہ اند
وحق آنست کہ باوجود استمرار وقت وقتِ نادر نیز متحقق است کما مر الاشارۃ الیہ انفا و ازین
جہت تحقق آن وقتِ نادر در وقتِ ادائے نماز است چنانکہ آن سرور علیہ الصلوٰۃ والسلام در حدیث
قُرَّۃُ عَیْنِی فِی الصَّلٰوۃِ بآن اشارت فرمودہ است وایضا آن سرور فرمودہ علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ
اَقْرَبُ مَا یَکُوْنُ الْعَبْدُ مِنَ الرَّبِّ فِی الصَّلٰوۃِ وقال تبارک وتعالیٰ وَاسْجُدْ وَاقْتَرِبْ پس در ہر
وقتے کہ قرب الٰہی جل شانہ بیشتر است گنجایش غیر دران وقت منتفی تر است وآنچہ بعضے از مشایخ قدس
اللہ تعالیٰ اسرارہم فرمودہ است وازوقوعِ حالِ خود و استمرارِ آن چنین خبر دادہ است حیث قال
تعالیٰ فِی الصَّلٰوۃِ کَانِّی قبل الصلوٰۃ فالاحادیث المذکورۃ بل النص المذکور فی المساواۃ
لا یقبلہ ناید دانست کہ استمرارِ وقت متحقق است سخن در آنست کہ باوجودِ استمرار حالتے نادرہ
ہم واقع است یا نہ جمعے را کہ بندرتِ وقت اطلاع نداد اند بنفیِ آن قائل گشتہ اند وجمعے دیگر را
کہ ازان مقام بہرہ داد اند بآن اعتراف نمودہ اند وحق کسے را کہ بطفیلِ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ
والتحیۃ دولتِ وصلت دادہ اند از دولتِ قرب آن سرور بے بہرہ نگذاشتہ اند اقل قلیل اند رفعنا
اللہ سبحانہ بکمال کرمہ وجنابتہ وھذا المقام لحضرۃ محمد علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والتحیۃ
معرفت منتہیان از ارباب صفات و علوم و معارف بمجذوبان نزدیکند و از دولت قرب و شہود
بہرہ وشان نیز کمتر چہ ہر دو از ارباب قلوب اند غایۃ ما فی الباب ارباب صفات از تفاصیل
مطلع اند بخلاف مجذوبان وایضا ارباب صفات بواسطہ سلوک و عروج بفوق قرب بیشتر دارند

کذا از تفاصیل الصفات مطلع نیستند ۱۲

از محبۂ دبانِ عروج ناکردہ لیکن محبتِ اصل ہ منکر شانست اگرچہ محبت درمیان ست چہ عجب اگر
بحکم المرء مع من احب و در مجذوبان نیز قرب و معیتِ اصل اعتبار کردہ شود پس مجذوبان در محبت
مناسبت بمحبان دارند چہ حبِ ذاتی و لو مع الحب در مجذوبان نیز متحقق است **معرفت** در
عبارت بعضے ازین طائفہ واقع ست کہ آفتاب را تجلی صفات است و آفرا را تجلی ذات و ازین
سخن مجالِ تامل است چہ قطب محمدی مشرب است محمدیان را تجلیِ ذات است آرے دراین تجلی
نیز تفاوت و تباست تفرقہ کہ آفرا را ست آفتاب را نیست آما ہر دو را از تجلی ذات نصیبے است مگر آنکہ گوئیم
کہ از قطب قطب ابدال مراد داشتہ باشند کہ بر قدمِ حضرتِ اسرافیل است نہ بر قدمِ محمد **معرفت**
ان اللہ خلق آدم علی صورتہ اللہ تعالی بیچون و بیچگونہ است روحِ آدم را کہ خلاصۂ اوست
بر صورت بیچونی و بیچگونگی آفرید پس ہمچنانکہ حق سبحانہ و تعالی لامکانی ست روح نیز لامکانی
آمد و نسبتِ روح با بدن ہمچو نسبتِ اوست تعالی و تقدس با عالم نہ داخل است نہ خارج نہ متصل است
و نہ منفصل پس از قیومیت نسبتے مفہوم نمیشود ہر ذرہ از ذراتِ بدن را بمقومِ روح ست ہمچنانکہ اللہ تعالی
قیوم عالم است قیومیتِ او تعالی مر بدن را بواسطہ قیومیتِ روح است ہر فیضیکہ وارد میشود
محل در رود آن فیض ابتدا بر روح ست و بواسطہ روح آن فیض بدن میرسد و چون روح بصورت
بیچونی و بیچگونگی آفریدہ شد لاجرم بیچون و بیچگونِ حقیقی را در وے گنجایش آمد کما یشاء
و یرضی و لا یسعنی و لکن یسعنی قلب عبدی المومن چہ ارض و سما با وجود وسعت و فراخی چون داخل
دائرۂ امکانند در بلاغ چونی و چگونگی متسع گنجایش لامکانی کہ مقدس از چندی و چونی است ندارند
لامکانی را در مکان گنجایش ندارد و بے چون در چون آرام نمیگیرد پس ناچار گنجایش در قلب عبدِ
مومن کہ لامکانی ست و از چندی و چونی است متحقق گشت تخصیص بقلبِ عبدِ مومن بنابر
آنست کہ قلب غیر مومنِ کامل از دائرۂ لامکانی فرود آمدہ است و گرفتار چندی و چونی شدہ و حکم
آن گرفتہ پس بواسطہ این نزول گرفتاری چونکہ داخلِ دائرۂ امکانی شدہ است و چونی پیدا کردہ است

ایشان اند چارپایا اند بلکہ ایشان گمراہ ترند

آن قابلیت اصنائع ساختہ است اُولٰٓئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ وَ مشائخ ہر کہ از وسعت قلب خود خبر دادہ است مرادش لامکانیۃ قلب بودہ باشد چہ مکانی ہر چند وسیع است آما نمکانست عرش باوجود عظمت و فراخی چون مکانیست ہر آئینہ در جنب لامکانی کہ روست حکم ذرہ خردل دارد بل اقل بلکہ گوئیم این قلب چونکہ محل تجلی انوار قدم شدہ است بلکہ بقائے بقدیم یافتہ عرش و ما فیہا اگر در رو افتند محو و متلاشی گردند و اثرے از یہا باقی نماند کما قال سید الطائفۃ فی ھذا المقام اِنَّ الْمُحْدَثَ اِذَا قُرِنَ بِالْقَدِیْمِ لَمْ یَبْقَ لَہٗ اَثَرٌ این لباسے است کہ خاص بر قدِ روح دوختہ اند ملائکہ نیز این خصوصیت ندارند داخل دائرہ مکانند و مخلوق بچونند لاجرم انسان خلیفۂ رحمٰن آمد جل سلطانہ بصورتِ شیٔ خلیفہ شیٔ است تا بر صورت شیٔ مخلوق نباشد خلافت شیٔ را نشاید و تا خلافت را شایان نباشد تحمل بارِ امانت اصل خود نتواند کرد وَ یَتَجَلّٰی عَلَیْہَا الْمَلِكُ الْاَعْلٰی بِاَمْکَانِہَا ۔ قَالَ تَبَارَكَ وَ تَعَالٰی اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَۃَ عَلَی السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَاَبَیْنَ اَنْ یَّحْمِلْنَہَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْہَا وَ حَمَلَہَا الْاِنْسَانُ اِنَّہٗ كَانَ ظَلُوْمًا جَہُوْلًا ۔ کثیر الظلم علی نفسہ حیث لا یفی من وجودہ و توابع وجودہ اثرا و لا حکما کثیر الجہل حیث لا یکون لہ ادراک یتعلق بالمقصود و لا علم لہ نسبۃ الی المطلوب بل العجز عن الادراک فی ذلک الوجہین ادراکا و الاعتراف بالجہل معرفۃ الم تعلم ان اللہ اشد منک تحیرا فیہ تنبیہ

اگر در بعضے عبارات لفظے کہ موہم ظرفیت یا منظروفیت است در شانِ او تعالیٰ و تقدس واقع میشود محل بر تنگی میدانِ عبارت می باید کرد و مراد کلام را مطابق آرائے علماء اہل سنت میباید دانست

معرفت علم چہ صغیر و چہ کبیر مظاہر اسما و صفاتِ الٰہیہ است تعالیٰ شانہٗ و مرایائے تجلیات و کمالاتِ ذاتیہ او سبحانہٗ و تعالیٰ تو او سبحانہٗ و تعالیٰ گنجے بود مکنون و سرے بود مخزون خواست کہ از خلا بملا عرض دہد و از اجمال بتفصیل آرد عالم را آفرید تا دلالت کند بر اصل خویش و علامت باشد بر حقیقتِ خود پس عالم را با صل نسبتے چون ہیچ نسبتے نیست الا آنکہ عالم مخلوقِ او ست

دلیل است بر کمالاتِ مخزونهٔ او تعالیٰ وتقدّس ماورائے این هر حکمے که هست از جنسِ اتحاد و
واحاطه ومعیّت از شکر وقت وغلبهٔ حالست اکابر مستقیم الاحوال که از قدحِ صحو ایشان را شرمے
ارزانی داشته اند ازین علوم متبری ومستغنی اند اگرچه بعضے ایشان را در اثنائے این علوم
حاصل میشود آنا ما الآخرة از نیها میگذرانند ومطابقِ علومِ شریعت علومِ لدنی بر ایشان ایراد میفرمایند
مثالے از برائے تحقیقِ این مبحث بیان کنیم عالمے نحریرے ذوفنونے خواهد که کمالاتِ مخزونهٔ خود را
در عرصهٔ ظهور آرد وفنونِ مکنونهٔ خود را بر بلاجلوه دهد ایجادِ حروف واصوات نماید تا در پردهٔ آن حروف
واصوات آن کمالات را متجلی سازد وآن فنون را اظهار نماید پس درین صورت این حروف واصوات
دوال را بامعانی مخزونه بلکه مآن عالمِ موجد هیچ نسبتے نیست الا آنکه آن عالمِ موجد اینهاست
واینها دوال اند بر کمالاتِ مکنونهٔ او وحروف واصوات را عینِ آن عالم صوریِ آن معانی گفتن معنی ندارد وهمچنین
حکم باحاطه ومعیّت دراین حادثهٔ غیر واقع است معانے بهمان صرافتِ مخزونه اند آرے چون
درمیانِ معانی وصاحبِ معانی ودرمیان حروف واصوات مناسبتِ دالیّته ومدلولیت متحقق
است بعضے معانی زائدهٔ غیر واقعه در تخیل مے آید نفی الحقیقت آن عالم ومعانیِ مخزونهٔ او ازان
نسبتِ زائدهٔ منزّه ومبرّا است واین حروف واصوات در خارج موجود ند نه آنکه آن عالم ومعانی
موجود ند وآن حروف واصوات اوهام وخیالات اند پس عالم که عبارت از ماسوائے است
در خارج موجود است بالوجودِ الظلی والکونِ التبعی نه آنکه عالم اوهام وخیالات است این
مذهب بعینه مذهبِ سوفسطائی است که عالم را اوهام وخیالات میداند اثباتِ حقیقتِ عالم
نمودن عالم را از اوهام وخیالات نمی برآرد حقیقتش موجود شد نه عالم زیرا که عالم ورائے آن حقیقت
مفروضیست تنبیه مراد از مظهریت ومرآتیتِ عالم مر اسماء وصفات را مرآتیتِ اوست مر صور
اسماء وصفات را نه اسماء وصفات را بگیاهنهاچه اسم در رنگِ مسمّیٰ محاطِ هیچ مرآت نمیشود وصفت
همچون موصوف مقیدِ هیچ مظهر نمیگردد در تنگنائے صورت معنی چگونه گنجد ۱۲ در کلبهٔ گدایان سلطان

۱۲ زیرا که بر تقدیر اثبات حقیقت موجود شد نه عالم ۱۲

چه کار دارد ✦ **معرفت کُمّل** تابعانِ آنسرور را علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ اگرچہ بـ
اتباعِ آنحضرت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ از تجلی ذات کہ بالاصالۃ خاصہ آنحضرت
علیہ الصلوٰۃ والسلام نصیب است وسائرِ انبیا را علی نبینا وعلیہم الصلوات والتحیات وال
تجلیاتِ صفات است وتجلی ذات اشرف است از تجلی صفات لیکن باید دانست کہ آ
نبینا وعلیہم الصلوات والتحیات وتجلیات صفات مراتبِ قرب حاصل است کہ کُمّل تا
امت را نیست باوجودِ تجلی ذات بطریقِ تبعیت مثلاً شخصے بمحبتِ جمالِ آفتاب مدارج
طے کردہ بآفتاب برسد ودرمیانِ آفتاب واو غیر از حائلے رقیقے نماند وشخصے دیگر
ذاتِ آفتاب درعروج بآن مراتب عاجز است ہرچند میانِ او وآفتاب حائلے درمیان
شک نیست کہ شخصِ اول نزدیکتر است بآفتاب وعالمتر است بکمالاتِ دقیقہ او پس
قرب بیشتر است ومعرفت زیادہ تر فاضلتر است پس ہیچ ولی از اولیاءِ این امت کہ خ
باوجودِ افضلیتِ پیغمبرِ خویش بمرتبہ ہیچ نبی از انبیا نرسد اگرچہ او را بواسطہ متابعتِ پیغ
از مقام مابہ الافضلیت نصیبے حاصل شود فضل کلی انبیا راست اولیا طفیلی اند ✦ وآخ
آخر الکلام ✦ الحمد للہ سبحانہ علی ذلک وعلی جمیع نعمائہ والصلوٰۃ والسلا
افضل کنبیائہ وعلی جمیع الانبیاء والمرسلین والملئکۃ المقربین وعلی ال

مکتوب دویست و ہشتاد و ہشتم

والشہداء — والصا

بسید انبیا سازگپوری سند دریافتہ در منع از ادائے صلوٰۃ نوافل بجماعت مانند نماز عاش
وشبہات وغیرہا ایناں ذلک: بسم اللہ الرحمن الرحیم الحمد للہ الذی شرفنا بمتابعۃ
المرسلین وحفظنا عن ارتکاب المبتدعات فی الدین والصلوٰۃ والسلام علی
بنیان الضلالۃ ورفع اعلام الہدایۃ وعلی آلہ الابرار واصحابہ الاخیار بادی والس

لہ یعنی کمالات نسبت مشکوٰۃ زیادہ اند از کمالات نسبت از تجلی ذات نہ بریں
لہ مع ہذا فضیلت کمل تابعان از انبیا بنابر علم الصلوات والتسلیمات

اکثرِ مردم از خواص و عوام درین زمان در ادائے نوافل اہتمامِ تمام دارند و در مکتوبات مسائلات مینمایند
و مراعاتِ سُنَن و مُستحبات را در انہا کمتر میکنند نوافل را عزیز میدارند و فرائض را ذلیل میخوارکم است
کہ فرائض را در اثناءِ مستحبہ ادا نمایند و در کثیر جماعتِ مسنونہ بلکہ در نفسِ جماعۃ تقیدے ندارند و
بتکاسل و تساہل ادائے فرائض را غنیمت می شمارند و روزِ عاشورا و شبِ برات و شبِ
و ہفتم ماہِ رجب و اوّلِ شبِ جمعہ از ماہِ مذکور کہ آن را لیلۃ الرغائب تمام نہادہ اند بکمال اہتمام را
مرعی داشتہ بجمعیت تمام نوافل را بجماعت میگذارند و آنرا از سُنَن و مُستحسن مے پندارند و نمیدانند
کہ این از تسویلاتِ شیطان است کہ سیئات را بصورتِ حسنات مینماید شیخ الاسلام مولانا
عصام الدین ہروی در حاشیۂ شرحِ وقایہ میفرماید کہ تطوّع بجماعت و ترکِ فرض بجماعت از تبایلِ شیطان
بدانکہ نوافل را بجمعیتِ تمام گذاردن از بدعتہائے مذمومہ و مکروہہ است ازان بدعتہا است کہ
حضرتِ رسالتِ خاتمیت علیہ التحیۃ والسلام افضلہا و اکملہا و شانِ آن فرمودہ
است مَنْ اَحْدَثَ فِی دِیْنِنَا ھٰذَا فَھُوَ رَدٌّ بدانکہ ادا نوافل بجماعت در بعضی روایاتِ فقہیہ
مطلقاً مکروہ است و در بعضے دیگر کراہت مشروط بتداعی و تجمع است پس اگر بے تداعی یکدو کس
در ناحیۂ مسجد نفل را بجماعت گذارند روا باشد بے کراہت و در سہ کس اختلافِ مشایخ است و در چہار
کس باتفاق مکروہ است در بعضی روایات و در بعضے دیگر اصح آنست کہ مکروہ است فی الفتاوی
البزازیۃ کرہ التطوع بالجماعۃ خلافا للتراویح و صلوٰۃ الکسوف و فی الفتاوی الغیاثیۃ
قال الشیخ الامام السرخسی رحمہ اللہ سبحانہ التطوع بجماعۃ خارج رمضان انما یکرہ اذا
کان علی سبیل التداعی اما اذا اقتدی واحد او اثنان لا یکرہ و فی الثلث اختلاف
و فی الاربع یکرہ بلا خلاف و ذکر فی الخلاصۃ التطوع بالجماعۃ اذا کان علی سبیل التداعی
یکرہ اما اذا صلوا بجماعۃ بغیر اذان و اقامۃ فی ناحیۃ المسجد لا یکرہ و قال شمس الائمۃ
الحلوانی رح اذا کان یری الامام ثلثۃ لا یکرہ بالاتفاق و فی الاربع اختلاف و الاصح

اَنَّهٗ مَکْرُوْهٌ وَفِی الْفَتَاوَی الشَّامِیَّةِ وَلَا یُصَلِّی التَّطَوُّعَ بِالْجَمَاعَةِ اِلَّا فِی شَهْرِ رَمَضَانَ
اِنَّمَا یُکْرَهُ اِذَا کَانَ عَلٰی سَبِیْلِ التَّدَاعِیْ یَعْنِیْ بِاَذَانٍ وَاِقَامَةٍ اَمَّا لَوِ اقْتَدٰی وَاحِ
اَوِ اثْنَانِ لَا عَلٰی سَبِیْلِ التَّدَاعِیْ فَلَا یُکْرَهُ وَاِذَا اقْتَدٰی ثَلٰثَةٌ اخْتَلَفَ الْمَشَایِخُ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ
وَاِنِ اقْتَدٰی اَرْبَعَةٌ کُرِهَ اتِّفَاقًا وَاَمْثَالُ اِیْن روایات بسیار است وکُتُبِ فقہیہ بآن مملو
واگر روایتے پیدا شود کہ از ذکرِ حدِ وسیاکت باشد ومطلقاً مجوز باشد ادائے نفل بجماعت آنرا حمل باید
بر مقیدے کہ در روایاتِ دیگر واقع شدہ است وازمطلق مقید مراد باید داشت وجواز مقصور بر اثنین باید
باید نمود چہ علماءِ حنفیہ اگرچہ در اصول مطلق را بر اطلاق میگذارند وبر مقید حمل نمیکنند امّا در روایات
حملِ مطلق بر مقید جائز داشتہ اند بلکہ لازم دانستہ واگر بر طریقِ فرضِ محال حمل نکنیم وبر اطلاق بگذ
ہر آئینہ این مطلق معارِض خواہد بود مر آن مقید را اگر در قوت برابر باشد ومساوات در قوت ممنوع است
چہ روایاتِ کراہت باوجودِ کثرت مختار ومُفتٰی بہا اند بخلافِ روایتِ اِباحت وَلَوْ سُلِّمَ مُسَاوَاتُهٗ
گوئیم کہ بر تقدیرِ تعارضِ اَدِلّہ کراہت واَدِلّہ اباحت ترجیح جانبِ کراہت راست کہ رعایت
احتیاط در آنست چنانچہ مقرر است نزدِ اہلِ اُصولِ فقہ است پس جماعتے کہ در روزِ عاشورا وشبِ برات
ولیلۃ الرغائب نماز بجماعت میگذارند دویست دویست وسیصد سیصد کس کم وبیش کہ در مسجد
جمع میشوند وآن نماز را واجتماع وجماعت را مستحسن می پندارند مرتکبان امر مکروہ اند باتفاقِ فقہا
ومکروہ را مستحسن دانستن از اعظمِ جنایات است چہ حرام را مباح دانستن منجر بکفر است ومکروہ را حسن
پنداشتن یکمرتبہ ازان پایان است بمناعتِ این فعل را نیک ملاحظہ باید نمود ودست آویز
ایشان در بابِ رفعِ کراہت عدمِ تداعی است آرے عدمِ تداعی بمقتضائے بعضی روایات
رفعِ کراہت میکند امّا مخصوص بواحد واثنین است وآنہم بشرطے است کہ در ناحیہ مسجد متحقق شو
قیدِ دونہا حرمۃ الفتاد باآنکہ تداعی عبارت از اعلامِ یکدیگر است از برائے ادائے نمازِ نفل
واین معنی در این جماعات متحقق است چہ قبیلہ قبیلہ در روزِ عاشورہ وغیرہ یکدیگر را اعلام میکنند

فصل ۱۰ مکتوب دویست و شصت و دوم ترجمہ از مصحح

الدین صدور یافت در بیانِ اسرارِ قضا و قدر و ما یناسب لہ بسم اللہ الرحمن الرحیم

حمد للہِ الذی کشف سرّ القضاء — جمیع ستایش مر خدائرا است کہ منکشف ساخت راز

ر علی الخواصّ من عبادہ — قضا و قدر را بر خواصِ بندگانِ خویش و پنہان داشت

وام لمکان الضلال عن سواء السبیل — آنرا از نظرِ عوام بسبب گمراہ بودن ایشان از راہِ استقامت

ہ والصلوٰۃ والسلام علی من — و میانۂ آن و صلوٰۃ و سلام بر کسیکہ بکمال رسانید

جۃ البالغۃ وقطع بہ اعذار — حق تعالیٰ بنوعے حجتِ تمامہ خود را و برید باو سے

الصلوٰة الهالكة وعلى اله واصحابه البررة
الاتقياء الذين امنوا بالقدر كما ضوا
بالقضاء وبعد فلما كانت مسئلة
القضاء والقدر قد كثر فيه الحيرة
والضلال وغلب على اكثر ناظريها
باطل الوهم والخيال حتى قال بعضهم
بمحض الجبر فيما يصدر من العبد بالاختيار ونفى بعضهم نسبته الى الواحد
القهار واخذ طائفة بطرفي الافصاد
في الاعتقاد الذي هو الصراط المستقيم
والمنهج القويم ولقد وفق بهذا الطريق
الفرقة الناجية الذين هم اهل السنة
والجماعة رضي الله تعالى عنهم وعن
اسلافهم واخلافهم فتركوا الافراط
والتفريط واختاروا الوسط والبين
روي عن ابي حنيفة رضي الله تعالى
عنه انه سأل جعفر بن محمد الصادق
رضي الله تعالى عنهما فقال يا ابن رسول
الله هل فوض الله تعالى الامر
الى العباد فقال الله تعالى اجل

بسم الله الرحمن الرحيم

نماز بے حد و بے شمار بر آں پادشاہ بے ہمتا و درود بے نہایت بر آں پیغمبر
پیشوائے انبیاء کہ ایمان آوردند بقدر و رضا دادند بقضا و بعد از حمد و صلوٰة
چون در تحقیق مسئلہ قضا و قدر حیرت بسیار و ضلالت
کثیر شائع گردید و بر اکثرے از ناظرین آن وہم باطل
و خیال عاطل غالب آمد حتی کہ گفتند بعضے بجبر محض
و در آنچہ از عبد باختیار صادر میشود و نفی کردند
بعضے نسبت آنرا بخدائے یکتائے غالب و گرفت
ہر یکے ازین دو طائفہ یکے را از دو جانب اقتصاد
در اعتقاد کہ اوست صراط مستقیم و نہج قویم
و ہر آئینہ موفق گردید باین طریق مستقیم فرقہ ناجیہ
کہ ایشانند اہل سنت و جماعت رضی اللہ تعالیٰ
عنہم و عن اسلافہم و اخلافہم پس ترک نمودند راہ افراط و تفریط را
و اختیار کردند وسط و میان را منقولست
از امام ابو حنیفہ کوفی رضی اللہ تعالیٰ عنہ
کہ پرسیدہ شد از امام ابو جعفر صادق
رضی اللہ تعالیٰ عنہما پس گفت اے فرزند رسول
خدا آیا تفویض نمودہ است حق تعالیٰ کار
را بہ بندگان۔ پس فرمود کہ خدا تعالیٰ بزرگتر

مِنْ اَنْ يُفَوِّضَ الرُّبُوْبِيَّةَ اِلَى الْعِبَادِ
فَقَالَ لَهٗ هَلْ يُجْبِرُهُمْ عَلٰى ذٰلِكَ فَقَالَ
اللّٰهُ تَعَالٰى اَعْدَلُ مِنْ اَنْ يُجْبِرَهُمْ عَلٰى
ذٰلِكَ ثُمَّ يُعَذِّبَهُمْ فَقَالَ وَكَيْفَ ذٰلِكَ
فَقَالَ اَلْبَيِّنُ الْبَيِّنُ لَا جَبْرَ وَلَا تَفْوِيْضَ
وَلَا كَرَّ وَلَا تَسْلِيْطَ لِهٰذَا قَالَ اَهْلُ
السُّنَّةِ اِنَّ الْاَفْعَالَ الْاِخْتِيَارِيَّةَ
لِلْعِبَادِ مَقْدُوْرَةٌ لِلّٰهِ تَعَالٰى مِنْ حَيْثُ
الْخَلْقِ وَالْاِيْجَادِ وَمَقْدُوْرَةُ الْعِبَادِ
عَلٰى وَجْهٍ اٰخَرَ مِنَ التَّعَلُّقِ يُعَبَّرُ عَنْهُ
بِالْاِكْتِسَابِ فَحَرَكَةُ الْعَبْدِ بِاعْتِبَارِ
نِسْبَتِهَا اِلٰى قُدْرَتِهٖ تَعَالٰى يُسَمّٰى خَلْقًا
وَبِاعْتِبَارِ نِسْبَتِهَا اِلٰى قُدْرَةِ الْعَبْدِ كَسْبًا
لَهٗ فَمَرَّ اَنَّ الْاَشْعَرِيَّ مِنْهُمْ ذَهَبَ اِلٰى
اَنْ لَا مَدْخَلَ لِاِخْتِيَارِ الْعِبَادِ فِيْ اَفْعَالِهِمْ
اَصْلًا اِلَّا اَنَّهٗ سُبْحَانَهٗ اَوْجَدَ الْاَفْعَالَ
عَقِيْبَ اخْتِيَارِهِمْ بِطَرِيْقِ جَرْيِ الْعَادَةِ
اِذْ لَا تَاْثِيْرَ لِلْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ عِنْدَهٗ
وَهٰذَا الْمَذْهَبُ مَائِلٌ اِلَى الْجَبْرِ وَلِهٰذَا
يُسَمّٰى بِالْجَبْرِ الْمُتَوَسِّطِ وَقَالَ الْاُسْتَاذُ

از آنکه تفویض نماید ربوبیت خود را به بندگان
خویش پس گفت ابو حنیفه رض آیا مجبور ساخته است
ایشان را بران فرمود خدا تعالے عادل تر است
از آنکه مجبور سازد و ایشان را الا دلپستر عذاب کند
ایشان را نیا پس گفت ابو حنیفه رض و چگونست
حقیقتِ این معامله فرمود کار میانِ تفویض و میان
جبر است نه بالکلیه جبر است و نه تفویض مذکر آن
و نه تسلیط تا که از بنجا گفته اند اهل سنت که تحقیق
افعالِ اختیاریه بندگان داخل اند تحت قدرت حق تعالے
باعتبار خلق و ایجاد و تحت قدرت عباد بوجه دیگر
از تعلق که معتبر است بکسب و اکتساب پس حرکت عبد را
باعتبارِ نسبتے بقدرتِ حق تعالی خلق و ایجاد مسمّا
و باعتبارِ ارتباطے بقدرتِ عبد کسب و اکتساب
میگویند و لیکن امام ابو الحسن اشعری از ایشان است
است باین طرف که اختیارِ عباد را در افعال ایشان
اصلا مدخلے نیست و لیکن بتحقیق حق سبحانه بوجود
می آرد افعال را در عقبِ اختیارِ ایشان بطریق جریِ عادت
زیرا که قدرتِ حادثه را نزد او هیچ تاثیرے نیست
و آن مذهب مائل است بجبر و ازینجاست که بجبرِ
متوسط نامیده میشود و قال شیخ الاسلام

له الاختیاری بالاضافة الی العبد والتکسبی بالاضافة الی الله تعالی
له التفویض بالجبر
له الجبر بالتفویض
له الکر بالجبر والتفویض
له التسلیط بالجبر
له الجبر بالتسلیط
له الجبر المتوسط بالتسلیط
له قال الشیخ بالاسلام

أَبُو إِسْحَٰقَ الْإِسْفَرَايِنِيُّ بِتَأْثِيرِ الْقُدْرَةِ
الْحَادِثَةِ فِي أَصْلِ الْفِعْلِ وَحُصُولِ الْفِعْلِ
بِمَجْمُوعِ الْقُدْرَتَيْنِ وَقَدْ جَوَّزَ اجْتِمَاعَ
الْمُؤَثِّرَيْنِ عَلَى أَثَرٍ وَاحِدٍ بِجِهَتَيْنِ
مُخْتَلِفَتَيْنِ وَقَالَ الْقَاضِي أَبُو بَكْرٍ الْبَاقِلَّانِيُّ
بِتَأْثِيرِ الْقُدْرَةِ الْحَادِثَةِ فِي وَصْفِ
الْفِعْلِ بِأَنْ يُجْعَلَ الْفِعْلُ مَوْصُوفًا
بِمِثْلِ كَوْنِهِ طَاعَةً وَمَعْصِيَةً وَالْمُخْتَارُ
عِنْدَ الْعَبْدِ الضَّعِيفِ تَأْثِيرُ الْقُدْرَةِ
الْحَادِثَةِ فِي أَصْلِ الْفِعْلِ وَفِي وَصْفِهِ
مَعًا إِذْ لَا مَعْنَى لِلتَّأْثِيرِ فِي الْوَصْفِ
بِدُونِ التَّأْثِيرِ فِي الْأَصْلِ إِذِ الْوَصْفُ
أَثَرُهُ الْمُتَفَرِّعُ عَلَيْهِ لَكِنَّهُ مُحْتَاجٌ إِلَى
تَأْثِيرٍ زَائِدٍ عَلَى تَأْثِيرِ أَصْلِ الْفِعْلِ
إِذْ وُجُودُ الْوَصْفِ زَائِدٌ عَلَى وُجُودِ
الْأَصْلِ وَلَا مُحْذُورَ فِي الْقَوْلِ
بِالتَّأْثِيرِ وَإِنْ كَبُرَ ذٰلِكَ عَلَى
الْأَشْعَرِيِّ إِذِ التَّأْثِيرُ فِي الْقُدْرَةِ
أَيْضًا بِإِيجَادِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ كَمَا أَنَّ
نَفْسَ الْقُدْرَةِ بِإِيجَادِهِ تَعَالَى أَيْضًا

ابو اسحاق اسفرائنی بتاثیر قدرتِ
نفسِ فعل وبحصولِ فعل بمجموع قدرتین و
است اجتماع دو مؤثر بر اثر واحد اما ار
مختلف وقائم شده است قاضی ابو
بتاثیر قدرتِ حادثه در وصفِ فعل بد
که متصف گردانیده شود فعل مثلاً بوصف
یا معصیة ومختار نزد این بنده ضعیف
قدرتِ حادثه است در هر یکے از نفسِ ف
فعل چه تاثیر قدرتِ حادثه در وصف
تاثیرِ وے در اصل هیچ معنی ندارد زیرا که
اثرِ همان اصل است ومتفرع است بر آن
محتاج است بتاثیرِ زائد بر تاثیرِ اصل
بدین سبب که وجودِ وصف زائد ست
وجود اصل ودر هیچ انحالہ نیست در ق
بتاثیرِ قدرتِ عبد- هرچند این قو
اشعری گران خواهد آمد زیرا ک
تاثیر در قدرتِ عبد نیز بایجادِ حق
سبحانه چنانکه نفسِ قدرت نیز با
اوست تعالے

وَقَوْلُ بِتَاثِيْرِ الْقُدْرَةِ هُوَ الْاَقْرَبُ اِلَى

وَابِ وَمَذْهَبُ الْاَشْعَرِيِّ دَاخِلٌ

ائِرَةِ الْجَبْرِ فِي الْحَقِيْقَةِ اِذْ لَا اخْتِيَارَ

هٗ حَقِيْقَةً وَلَا تَاثِيْرَ لِلْقُدْرَةِ

دِثَةِ اَصْلًا عِنْدَهٗ اِلَّا اَنَّ الْفِعْلَ

تِيَارِيَّ عِنْدَ الْجَبْرِيَّةِ لَا يُنْسَبُ

الْفَاعِلِ حَقِيْقَةً بَلْ مَجَازًا وَعِنْدَ

عْرِيِّ يُنْسَبُ اِلَى الْفَاعِلِ حَقِيْقَةً

لَمْ يَكُنِ الْاِخْتِيَارُ ثَابِتًا لَهٗ حَقِيْقَةً

الْفِعْلَ يُنْسَبُ اِلَى قُدْرَةِ الْعَبْدِ

قَةً سَوَاءٌ كَانَتِ الْقُدْرَةُ مُؤَثِّرَةً

الْجُمْلَةِ كَمَا هُوَ مَذْهَبُ غَيْرِ

رِيِّ مِنْ اَهْلِ السُّنَّةِ اَوْ مَدَارًا

كَمَا هُوَ مَذْهَبُهٗ وَبِهٰذَا الْفَرْقِ

يْزُ مَذْهَبَ اَهْلِ الْحَقِّ عَنْ مَذْهَبِ

الْبَاطِلِ وَنَفْيُ الْفِعْلِ عَنِ الْفَاعِلِ

قَةً وَاِثْبَاتُهٗ لَهٗ مَجَازًا كَمَا هُوَ

هَبُ الْجَبْرِيَّةِ كُفْرٌ مَحْضٌ وَاِنْكَارٌ

الضَّرُوْرَةِ قَالَ صَاحِبُ التَّمْهِيْدِ

نَ الْجَبْرِيَّةِ مَنْ قَالَ بِاَنَّ الْفِعْلَ

وقول بتاثیر قدرت حادثہ ہمان است

کہ نزدیکتر است بصواب۔ واما مذہب

اشعری پس فی الحقیقت داخل دائرۂ

جبر است چہ نزد اشعری عبد را فی الحقیقہ

ہیچ اختیارے نیست وقدرت حادثہ او را

ہیچ تاثیرے نہ مگر آنکہ نزد جبریہ فعل اختیاری

بفاعل حقیقۃً نسبت کردہ نمیشود بلکہ مجازاً

ونزد اشعری بفاعل حقیقۃً نسبت کردہ میشود

ہرچند مر او را حقیقۃً اختیارے حاصل نیست

زیرا کہ فعل نزد اہل سنت بقدرتِ عبد حقیقۃً

منسوب است قدرت فی الجملہ مؤثر باشد

چنانکہ مذہب غیر اشعری است از اہلسنت

یا مدار صرف چنانکہ مذہب وی است وبہ

ہمین فرق ممتاز گردد مذہب اہل حق

از مذہب اہل باطل۔ واما این کہ فعل

را از فاعل باعتبار حقیقت نفی کردن

وباعتبار مجاز اثبات نمودن چنانکہ قولِ

جبریہ است پس کفر است صریح وانکار

است از بداہۃ صاحب تمہید فرمودہ کہ

بعضے از جبریہ قائل اند باینکہ صدورِ فعل از

لہ عبد الرحمن بن محمد بن ابی بکر

لہ فی التمہید

حسین بن علی الحنفی

مِنَ الْعَبْدِ ظَاهِرًا وَمَجَازًا اَمَّا فِي الْحَقِيقَةِ
لَا اسْتِطَاعَةَ لَنَا وَالْعَبْدُ كَالشَّجَرِ اِذَا
حَرَّكَتْهَا الرِّيحُ تَحَرَّكَتْ فَكَذٰلِكَ
الْعَبْدُ مَجْبُورٌ كَالشَّجَرِ وَهٰذَا كُفْرٌ وَ
مَنِ اعْتَقَدَ هٰذَا يَصِيرُ كَافِرًا وَقَالَ
اَيْضًا فِي مَذْهَبِ الْجَبْرِيَّةِ قَوْلُهُمْ
اَنْ لَيْسَ لِلْعِبَادِ اَفْعَالٌ عَلَى الْحَقِيقَةِ
لَا فِي الْخَيْرِ وَلَا فِي الشَّرِّ وَمَا يَفْعَلُ الْعَبْدُ
فَالْفَاعِلُ هُوَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ وَهٰذَا كُفْرٌ
فَاِنْ قُلْتَ اِذَا لَمْ يَكُنْ لِقُدْرَةِ الْعَبْدِ
تَاْثِيرٌ فِي الْاَفْعَالِ وَلَمْ يَكُنِ اخْتِيَارٌ
لَهٗ حَقِيقَةً فَمَا مَعْنٰى نِسْبَةِ الْاَفْعَالِ اِلَى
الْعَبْدِ حَقِيقَةً عِنْدَ الْاَشْعَرِيِّ قُلْتُ اِنَّ
الْقُدْرَةَ وَاِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا تَاْثِيرٌ فِي
الْاَفْعَالِ اِلَّا اَنَّهٗ سُبْحَانَهٗ جَعَلَهَا
مَدَارَ الْوُجُودِ الْاَفْعَالِ بِاَنْ يَخْلُقَ
اللّٰهُ تَعَالَى الْاَفْعَالَ عَقِيبَ صَرْفِ
قُدْرَتِهِمْ وَاخْتِيَارِهِمْ اِلَى الْاَفْعَالِ
بِطَرِيقِ جَرْيِ الْعَادَةِ وَكَانَتِ الْقُدْرَةُ
عِلَّةً عَادِيَّةً لِوُجُودِ الْاَفْعَالِ فَيَكُونُ

عبد صرف باعتبار ظاہر و مجاز است اما فی
اورا ہیچ استطاعت حاصل نیست و عبد و
شجر است کہ چون متحرک گردانند او را باد متحر
پس ہمچنین عبد مجبورِ محض است کالشجر و این
کفر است و ہر کہ چنین اعتقاد کرد کافر گردید
فرمودہ کہ در مذہبِ جبریہ است قولِ ایشا
نیست مر بندگان را افعالے علی الحقیقة
خیر و نہ در شر و ہر چہ میکنند پس فاعلِ آ
ہمان حق است سبحانہ و این قول نیز کفر است
اگر گوئی ہر گاہ قدرتِ عبد را در افعالِ
نہ تاثیر ہست و نہ مر او را حقیقةً اختیارے پس
اشعری افعال را بعبد حقیقةً نسبت کردن چ
دارد گوئیم ہر چند قدرت را در افعال تاثیر
متحقق نیست مگر این قدر ہست کہ حق سبح
آن را از برائے حصولِ افعال مدار ساخت
بدین نہج کہ مے آفریند حق تعالے افعالِ ع
را بعد از صرف کردنِ ایشان قدرت و اخت
خود را در افعال بطریقِ جریِ عادت
و نیز قدرتِ عبد علتِ عادیہ گشتہ است
برائے حصولِ افعال پس ثابت

لِلْقُدْرَةِ مَدْخَلٌ فِي صُلُوْرِ الْاَفْعَالِ عَادَةً
لِاَنَّهَا لَمْ تُوْجَدْ فِيْهَا عَادَةً وَاِنْ لَمْ
يَكُنْ لَهَا تَاْثِيْرٌ فِي الْاَفْعَالِ فَبِاعْتِبَارِ الْعِلَلِ
الْعَادِيَّةِ يُنْسَبُ اِلَى الْعِبَادِ اَفْعَالُهُمْ حَقِيْقَةً
هٰذَا هُوَ الْغَايَةُ فِي تَصْحِيْحِ مَذْهَبِ
الْاَشْعَرِيِّ وَالْكَلَامُ بَعْدَ هٰذَا مَحَلُّ تَاَمُّلٍ
اِعْلَمْ اَنَّ اَهْلَ السُّنَّةِ اٰمَنُوْا بِالْقَدْرِ
وَقَالُوْا اِنَّ الْقَدْرَ خَيْرَهٗ وَشَرَّهٗ وَحُلْوَهٗ
وَمُرَّهٗ مِنَ اللّٰهِ سُبْحَانَهٗ لِاَنَّ مَعْنَى الْقَدَرِ
هُوَ الْاِحْدَاثُ وَالْاِيْجَادُ وَمَعْلُوْمٌ اَنْ
لَيْسَ بِمُحْدِثٍ وَلَا مُوْجِدٍ اِلَّا اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ
لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَاَحَدٌ
وَالْمُعْتَزِلَةُ وَالْقَدَرِيَّةُ اَنْكَرُوا الْقَضَاءَ
وَالْقَدَرَ وَزَعَمُوْا اَنَّ اَفْعَالَ الْعِبَادِ
حَاصِلَةٌ بِقُدْرَةِ الْعَبْدِ وَحْدَهَا فَاَقُوْلُ
لَوْ قَضَى اللّٰهُ سُبْحَانَهُ الشَّرَّ عَلَيْهِمْ عَلٰى
اَنَّ ذٰلِكَ جَوْرٌ مِنْهُ سُبْحَانَهٗ وَهُمْ
مِنْهُمْ لِاَنَّ الْقَضَاءَ لَا يَسْلُبُ الْقُدْرَةَ
وَالْاِخْتِيَارَ عَنِ الْعَبْدِ لِاَنَّهٗ قَضٰى بِاَنَّ
الْعَبْدَ يَفْعَلُهٗ اَوْ يَتْرُكُهٗ بِاخْتِيَارِهٖ كَمَا يَقُوْلُ

مر قدرت را دخلے در صدور افعال بحسب العادۃ زیرا کہ افعال
بدون قدرت عبد عادۃً بوجود نیامدہ شد
اگرچہ قدرت را در صدور افعال تاثیرے حاصل نیست
پس باعتبار قدرت عادیہ بودن او سے نسبت
کردہ میشود بسوے عباد افعال ایشان حقیقۃً
و ہمین است غایت وسع در تصحیح مذہب اشعری
و کلام وے تا حال جائے تردد است باید دانست
کہ ہر آئینہ اہل سنت ایمان آوردہ اند بقدر و قائل
گشتہ اند باین کہ قدر خیر و شر و شیرین و تلخ
ہمہ آن از حق است سبحانہ و مراد ما قدر ہمین احداث
است و ایجاد و معلوم است کہ محدث و موجد
است سبحانہ نہ غیر او و او است سبحانہ معبود خلق تا
ہر چہ پس بپرستید او را۔ و فرقہ معتزلہ و قدریہ
از قضا و قدر انکار نمودہ اند و زعم کردہ کہ ہر آئینہ
افعال عباد منحصر بہ قدرت عبد بوجود میرسد
و ایشان گفتہ اند کہ اگر حق سبحانہ قضا بکفر و بدی بر بندہ
عذاب ہمو د ایشان را بر آن البتہ مے بود
این امر از و سبحانہ جور ستم۔ و این قول از
جہالت ایشان است چہ قضاء حق سبحانہ قدرت
و اختیار را از عبد سلب نمیکند زیرا کہ مے قضا فرمودہ

مَا فِي الْبَابِ أَنَّهُ يُوجِبُ الِاخْتِيَارَ
وَهُوَ مُحَقَّقٌ الِاخْتِيَارُ لَا مُنَافٍ لَهُ وَأَيْضًا
مَنْقُوضٌ بِأَفْعَالِ الْبَارِي تَعَالَى لِأَنَّ فِعْلَهُ
سُبْحَانَهُ بِالنَّظَرِ إِلَى الْقَضَاءِ إِمَّا وَاجِبٌ
أَوْ مُمْتَنِعٌ إِذْ لَوْ تَعَلَّقَ الْقَضَاءُ بِالْوُجُودِ يَجِبُ
أَوْ بِالْعَدَمِ فَيَمْتَنِعُ فَلَوْ كَانَ وُجُوبُ
الْفِعْلِ بِالِاخْتِيَارِ مُنَافِيًا لَهُ لَمْ يَكُنِ
الْبَارِي تَعَالَى مُخْتَارًا وَهَذَا كُفْرٌ
وَلَا يَخْفَى عَلَى أَحَدٍ أَنَّ الْقَوْلَ بِاسْتِقْلَالِ
قُدْرَةِ الْعَبْدِ فِي إِيجَادِ أَفْعَالِهِ مَعَ كَمَالِ
ضَعْفِهِ فِي غَايَةِ السَّخَافَةِ وَمُنْشَأُ
نِهَايَةِ السَّفَاهَةِ وَلِهَذَا بَالَغَ مَشَايِخُنَا
مَا وَرَاءَ النَّهْرِ شَكَرَ اللَّهُ تَعَالَى سَعْيَهُمْ فِي
تَضْلِيلِهِمْ فِي هَذِهِ الْمَسْئَلَةِ حَتَّى قَالُوا
إِنَّ الْمَجُوسَ أَسْعَدُ حَالًا مِنْهُمْ حَيْثُ لَمْ
يُثْبِتُوا لِلنُّورِ وَالظُّلْمَةِ إِلَّا فَاعِلًا وَاحِدًا وَالْمُعْتَزِلَةُ
أَثْبَتُوا شُرَكَاءَ لَا تُحْصَى وَزَعَمَتِ الْجَبْرِيَّةُ
أَنَّهُ لَا فِعْلَ لِلْعَبْدِ أَصْلًا وَأَنَّ حَرَكَاتِهِ
بِمَنْزِلَةِ حَرَكَاتِ الْجَمَادَاتِ لَا قُدْرَةَ لَهُمْ
أَصْلًا وَلَا قَصْدَ وَلَا اخْتِيَارَ وَزَعَمُوا

کہ عبد باختیارِ خود کار خواہد کرد یا نخواہد کرد غایۃ
مافی الباب این چنین قضا اختیار عبد را واجب
ولازم میگرداند و این مثبتِ اختیار است نہ منافی
آن ضمیر منقوض است بافعالِ باریتعالی زیرا کہ
فعلِ او سبحانہ بنظرِ قضا واجب است یا ممتنع
چہ قضا اگر بوجود متعلق است واجب است یا بعدم
پس ممتنع پس اگر وجوب فعلِ اختیاری منافی اختیار
بودے باریتعالی در افعالِ خود مختار نبودے
و این کفر است و ہیچ کس مخفی نیست کہ تحقیق
قول باستقلالِ قدرتِ عبد در ایجادِ افعالِ
خویش با وجودِ کمالِ ضعف وے در غایۃ سبکی است
و منشأ نہایت بیخردی و از یں جاست کہ مشایخِ
ماوراء النہر شکر اللہ تعالیٰ سعیہم مبالغہ نمودہ
اند در تضلیلِ ایشان اندریں مسئلہ بحدیکہ گفتہ اند
کہ حالِ مجوس نیکوتر است از حالِ ایشان چہ مجوس
غیر از یک شریک اثبات نکردہ اند و معتزلہ
شرکاءِ بے نہایت اثبات نمودہ اند و جبریہ
زعم نمودہ کہ فعل است ہرگز مر عبد را نہ قدرت
و نہ ارادہ و نہ اختیار و حرکاتش در حکم حرکات
و گفتہ کہ عبد بر فعلِ خیر ثواب داده شود

اَنَّ الْعَبْدَ لَا یُثَابُ بِالْخَیْرِ وَلَا یُعَاقَبُ
بِالشَّرِّ وَالْکُفَّارُ وَالْعُصَاۃُ مُعَذَّبُوْنَ
غَیْرُ مَسْئُوْلِیْنَ لِاَنَّ الْاَفْعَالَ کُلَّهَا
مِنَ اللّٰهِ تَعَالٰی وَالْعَبْدُ مَجْبُوْرٌ فِیْ ذٰلِکَ
وَهٰذَا کُفْرٌ وَهٰؤُلَاءِ الْمُرْجِئَۃُ الْمَلْعُوْنُوْنَ
الَّذِیْنَ یَقُوْلُوْنَ بِاَنَّ الْمَعْصِیَۃَ لَا تَضُرُّ
وَالْعَاصِیَ لَا یُعَاقَبُ رُوِیَ عَنِ النَّبِیِّ صَلَّی
اللّٰهُ تَعَالٰی عَلَیْهِ وَاٰلِهٖ وَسَلَّمَ اَنَّهٗ قَالَ لُعِنَتِ
الْمُرْجِئَۃُ عَلٰی لِسَانِ سَبْعِیْنَ نَبِیًّا
وَمَذْهَبُهُمْ بَاطِلٌ بِالضَّرُوْرَۃِ لِلْفَرْقِ
الظَّاهِرِ بَیْنَ حَرَکَۃِ الْبَطْشِ وَحَرَکَۃِ
الِارْتِعَاشِ وَنَعْلَمُ قَطْعًا اَنَّ الْاَوَّلَ
بِاخْتِیَارِهٖ دُوْنَ الثَّانِیْ وَالْمَنْصُوْصَ
الْقَطْعِیَّۃُ تَنْفِیْ هٰذَا الْمَذْهَبَ اَیْضًا
کَقَوْلِهٖ تَعَالٰی جَزَآءً بِمَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ
وَقَوْلِهٖ سُبْحَانَهٗ فَمَنْ شَآءَ فَلْیُؤْمِنْ
وَمَنْ شَآءَ فَلْیَکْفُرْ اِلٰی غَیْرِ ذٰلِکَ وَاعْلَمْ
اَنَّ اَکْثَرَ النَّاسِ لِضَعْفِ فَهْمِهِمْ وَ
قُصُوْرِ نَظَرِهِمْ یَطْلُبُوْنَ الْاِعْتِذَارَ وَ
دَفْعَ السُّؤَالِ عَنْ اَنْفُسِهِمْ فَیَمِیْلُوْنَ اِلٰی

نزد بر فعلِ شر عقاب کردہ شود و کفار و عصاۃ
معذور اند غیر مسئول زیرا کہ افعال تمامہا
از حق است سبحانہ و عبد مجبور محض است دریں
و ایں قول کفر است و ایں طائفہ مرجئہ ملعونہ
ایشانند کہ قائلند باینکہ معصیۃ مضر نیست
و عاصی معاقب نہ۔ مروی است از پیغمبر خدا
صلی اللہ تعالیٰ علیہ و آلہ وسلم کہ مرجئہ
مرجئہ ملعون است بر زبانِ ہفتاد پیغمبر
و مذہب ایشان باطل است بالبداہۃ
از جہت تحقق فرقِ ظاہر میان حرکت بطش
و میان حرکتِ ارتعاش و قطعاً میدانیم
کہ اول باختیارِ اوست دوم ثانی و نصوصِ
قطعیہ نیز این مذہب را نفی مے سازد
چون قولِ حق تعالیٰ جَزَآءً بِمَا
کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ و قولِ او سبحانہ
فَمَنْ شَآءَ فَلْیُؤْمِنْ وَمَنْ شَآءَ
فَلْیَکْفُرْ و غیرِ ذٰلِکَ و بداند اکثر
مردم بعلتِ ضعفِ فہمِ خود و قصورِ نظرِ
خویش بہانہ و عذرے جویند و میخواہند
کہ رفعِ سائل از خود نمایند پس مائل میشوند

مَذْهَبِ الْاَشْعَرِيِّ بَلْ اِلٰى مَذْهَبِ
الْجَبْرِيِّ فَتَارَةً يَقُوْلُوْنَ بِاَنَّ لَا اخْتِيَارَ
لِلْعَبْدِ حَقِيْقَةً وَنِسْبَةُ الْفِعْلِ اِلَيْهِ
مَجَازٌ وَتَارَةً يَقُوْلُوْنَ بِضُعْفِ الْاِخْتِيَارِ
الْمُسْتَلْزِمِ لِلْاِجْبَارِ وَمَعَ ذٰلِكَ يَسْمَعُوْنَ
كَلَامَ بَعْضِ الصُّوْفِيَّةِ فِيْ هٰذَا الْمَقَامِ
مِنْ اَنَّ الْفَاعِلَ وَاحِدٌ لَيْسَ اِلَّا هُوَ
وَاَنْ لَا تَاْثِيْرَ لِقُدْرَةِ الْعَبْدِ فِي الْاَفْعَالِ
اَصْلًا وَاَنَّ حَرَكَاتِهٖ بِمَنْزِلَةِ حَرَكَاتِ
الْجَمَادَاتِ بَلْ وُجُوْدُ الْعَبْدِ ذَاتًا وَ
صِفَةً كَسَرَابٍ بِقِيْعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْاٰنُ
مَاءً حَتّٰى اِذَا جَاءَهٗ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا
وَوَجَدَ اللّٰهَ عِنْدَهٗ وَاَمْثَالُ هٰذَا الْكَلَامِ
اَزْكَادَهُمْ جُرْاَةً عَلَى الْمُدَاهَنَاتِ وَالْمُهَالَاتِ
فِي الْاَقْوَالِ وَالْاَفْعَالِ فَنَقُوْلُ فِيْ تَحْقِيْقِ
هٰذَا الْمَقَامِ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهٗ اَعْلَمُ بِحَقِيْقَةِ
الْمَرَامِ اِنَّ الْاِخْتِيَارَ لَوْ لَمْ يَكُنْ ثَابِتًا
لِلْعَبْدِ حَقِيْقَةً كَمَا هُوَ مَذْهَبُ الْاَشْعَرِيِّ
لَمَا نَسَبَ اللّٰهُ تَعَالٰى الظُّلْمَ اِلَى الْعِبَادِ
اِذْ لَا اخْتِيَارَ لَهُمْ وَلَا تَاْثِيْرَ لِقُدْرَتِهِمْ

بمذہب اشعری بلکہ بمذہب جبری پس
وم میزنند باینکہ عبد را حقیقۃً اختیا
حاصل نیست ونسبت فعل بوے مجازاست
وگاہے بضعفِ اختیار عبد قائل می
کہ مستلزم جبر است ومع ذلک کلا
از صوفیہ اندرین مقام استماع مینمایند
فاعل افعال یکے است وبس وہرگز
نیست مر قدرتِ عبد را در افعال وحر
بمنزلۂ حرکاتِ جمادات است بلکہ
عبد از روئے ذات وصفت مثل سرا
بزمین ہموار کہ پندارد آن را تشنہ آبے
بیاید نزدیک آن نیابد آن را چیز
ویافت خدا را نزدیک آن۔ واین چنیں
کلامہا دلیر تر ساختہ است مر ایشان را بر مداہ
ومساہلات در اقوال وافعال پس میگوئیم در تحق
این مقام واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ
بدرستیکہ اگر اختیار ثابت نبودے مر عبد را
حقیقۃً چنانکہ مذہب اشعری است البتہ نسب
نہ نمودے حق تعالے ظلم را بعباد چہ مر ایشان
نہ اختیارے حاصل است ونہ قدرتے

لہ اشارہ الی قولہ تعالٰی
مثل الذین کفروا باعمالہم
کسراب بقیعۃ الخ

لہ یعنی کہ ہر دو
جواب اخیر قدرے
وضعیف اند کما
لا یخفی علی
المتاملین والمنصفین

مَدَارُ مَحْضٌ عِنْدَهٗ وَقَدْ نُسِبَ
هُ الظُّلْمَ اِلَيْهِمْ فِيْ غَيْرِ مَوْضِعٍ مِّنَ
لْمَجِيْدِ وَمُجَرَّدُ الْمَدَارِيَّةِ بِدُوْنِ
رِ وَلَوْ فِي الْجُمْلَةِ لَا يُوْجِبُ الظُّلْمَ مِنْهُمْ
اِنَّ الْاِيْلَامَ وَالتَّعْذِيْبَ لِلْعِبَادِ
تَعَالٰى مِنْ غَيْرِ اَنْ يَّكُوْنَ الْاِخْتِيَارُ
هُمْ لَيْسَ بِظُلْمٍ اَصْلًا اِذْ هُوَ سُبْحَانَهٗ
عَلَى الْاِطْلَاقِ يَتَصَرَّفُ فِيْ مُلْكِهٖ
كَيْفَ يَشَاءُ اَمَّا نِسْبَةُ الظُّلْمِ
مُسْتَلْزِمٌ لِثُبُوْتِ الْاِخْتِيَارِ لَهُمْ
قَالُ الْمَجَازِ فِيْ هٰذِهِ النِّسْبَةِ خِلَافُ
دِ فَلَا يُرْتَكَبُ مِنْ غَيْرِ ضَرُوْرَةٍ
قُوْلُ بِضَعْفِ الْاِخْتِيَارِ فَلَا يَخْلُوْ
يُرَادَ بِهِ الضَّعْفُ بِالنِّسْبَةِ اِلٰى
هِ تَعَالٰى فَمُسَلَّمٌ وَلَا نِزَاعَ فِيْهِ
وَكَذَا الضَّعْفُ بِمَعْنٰى عَدَمِ الْاِسْتِقْلَالِ
وَتِلْكَ الْاَفْعَالُ اَيْضًا مُسَلَّمٌ وَاَمَّا
بِمَعْنٰى عَدَمِ الْمَدْخَلِيَّةِ لِلْاِخْتِيَارِ
الِ فَمَمْنُوْعٌ وَهُوَ اَوَّلُ الْمَسْئَلَتَيْنِ
الْمَنْعِ قَدْ مَرَّ مُفَصَّلًا يَنْبَغِيْ اَنْ

تاثیرے وقدرتِ ایشان مدارِ محض است
نزدِ اشعری وبس وحال آنکہ نسبت نمودہ است
حق سبحانہ وتعالیٰ ظلم را بایشان در مواضع متعددہ
از کتاب مجید خود ومداریّہ صرف بدونِ تاثیر
ولو فی الجملہ نصیح نمے نماید صدورِ ظلم را از ایشان
آرے ایلام وتعذیبِ حق جل وعلا مر عباد را
بدونِ آنکہ ایشان را اختیارے حاصل بود اصلا
ظلم نیست چہ او سبحانہ مالک است علی الاطلاق
تصرّف نماید در ملکِ مطلقِ خود بہر نہجیکہ خواہد اما
نسبتِ ظلم بایشان پس مستلزمِ ثبوتِ اختیار است
مر ایشان را واحتمالِ مجازِ اندرین مسئلہ
خلافِ متبادر است بدونِ ضرورت ارتکاب
آن کردہ نشود واما قول بضعفِ اختیار پس
خالی نیست کہ مراد بآن اگر ضعف نسبت باختیار
حق است تعالیٰ پس مسلّم است وکسے را دران
نزاعے نیست وہمچنین ضعف بمعنی عدمِ استقلال
در صدورِ افعال نیز مسلّم است واما ضعف بمعنی
عدمِ مدخلیتِ اختیار در افعال پس مسلّم نیست
وآن اوّلِ مسئلہ است وسندِ منع مفصلاً
پیش ازین گذشتہ

ف مدعی ان لا اختیار لہم ۱۲
ف ثابت شد کہ نسبت ظلم بایشان مستلزم ثبوت اختیار است ۱۲
ف مدعی ان لا اختیار لہم ۱۲
ف ثابت شد کہ نسبت ظلم بایشان مستلزم ثبوت اختیار است ۱۲
ف مدعی ان لا اختیار لہم ۱۲
ف ثابت شد کہ نسبت ظلم بایشان مستلزم ثبوت اختیار است ۱۲
ف مدعی ان لا اختیار لہم ۱۲
ف ثابت شد کہ نسبت ظلم بایشان مستلزم ثبوت اختیار است ۱۲

ف قالت المعتزلۃ ان کان الظلم بخلق اللہ تعالیٰ فعلہم الظلم وفعلہم القبیح وخلق اللہ تعالیٰ فعلہم القبیح وانتم تقولون ان اللہ تعالیٰ خلق الظلم والقبیح فیہم وہو یعذبہم علیہ وہذا ظلم منہ تعالیٰ اللہ عن قولہم علوا کبیرا ۱۲

يُعْلَمُ أَنَّ اللهَ تَعَالَى كَلَّفَ عِبَادَهُ
بِقَدْرِ طَاقَتِهِمْ وَاسْتِطَاعَتِهِمْ وَخَفَّفَ
فِي التَّكْلِيفِ لِضَعْفِ خَلْقِهِمْ قَالَ
اللهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يُرِيدُ اللهُ أَنْ يُخَفِّفَ
عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا كَيْفَ
وَهُوَ سُبْحَانَهُ حَلِيمٌ رَءُوفٌ رَحِيمٌ
لَا يَلِيقُ بِالْحِكْمَةِ وَالرَّأْفَةِ وَالرَّحْمَةِ
تَكْلِيفُ مَا لَا يَسْتَطِيعُ لَهُ الْعَبْدُ فَلَمْ
يُكَلِّفْ بِرَفْعِ الصَّخْرَةِ الْعَظِيمَةِ الَّتِي لَا يَقْدِرُ
عَلَى رَفْعِهَا الْعَبْدُ بَلْ كَلَّفَ بِمَا هُوَ أَيْسَرُ
عَلَى الْعَبْدِ مِنَ الصَّلَوَاتِ الْمُشْتَمِلَةِ عَلَى
الْقِيَامِ وَالرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ وَالْقِرَاءَةِ الْمُيَسَّرَةِ
وَكُلُّ ذَلِكَ يَسِيرٌ غَايَةَ الْيُسْرِ وَكَذَا
الصَّوْمُ مَثَلًا فِي نِهَايَةِ السُّهُولَةِ وَالزَّكَوٰةُ
أَيْضًا كَذَلِكَ إِذْ قَدْرُهَا رُبُعُ الْعُشْرِ
وَلَمْ يُقَدِّرْ بِالْكُلِّ وَالنِّصْفِ مَثَلًا
لِئَلَّا يَثْقُلَ عَلَى الْعِبَادِ وَمِنْ كَمَالِ
الرَّأْفَةِ جَعَلَ لِلْمَأْمُورِ خَلَفًا إِنْ تَعَسَّرَ
الْأَصْلُ فَجَعَلَ لِلْوُضُوءِ خَلَفًا هُوَ التَّيَمُّمُ
وَكَذَا حَكَمَ بِأَنَّ مَنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى

وانستنیست که بتحقیق حق تعالیٰ تکلیف
مر بندگانِ خود را باندازهٔ طاقت و استـ
شان واندرین تکلیف تخفیف را رعا
است بسبب ضعفِ خلقتِ ایشان چنانک
است حق تبارک وتعالیٰ میخواهد خدا ک
کند از شما وانسان ضعیف آفریده شده
چگونه وحال آنکه او سبحانه باحکمت او بار
ورحمت نسزد بحکمت ورأفت ورحمت او ک
دهد عبد را بچیزیکه او نتوانستد پس حکم نه ک
بنده را بر داشتنِ سنگِ عظیم که آن را نتوا
بلکه تکلیف داده است بآنچه آسان تر
بر عبد از نمازهای پنجگانه که مشتمل اند بر قیـ
وسجود وقراءة میسره واین همه آسان اند
آسانی وهمچنین روزه مثلاً در نهایتِ سهـ
وزکوٰة نیز این چنین است زیرا که واجب گـ
شده است چهلم حصه وواجب نگردانیده ش
تمام ونه نصف مثلاً تا که دشوار نبود بر بند گـ
واز کمالِ رحمتِ اوست که مقرر فرموده
مر مأمور به را بدل وعوض بر تقدیرِ تعذرِ اصل چـ
عوضِ وضو تیمم را مشروع ساخته وهمچنین حکم فـ

صَلّٰی قَاعِدًا وَمَنْ لَمْ یَقْدِرْ عَلَی الْقُعُوْدِ
مُضْطَجِعًا وَلَنَا مَنْ لَمْ یَقْدِرْ عَلٰی
وَالسُّجُوْدِ صَلّٰی مُوْمِیًا اِلٰی غَیْرِ ذٰلِكَ
یَخْفٰی عَلَی النَّاظِرِ فِی الْاَحْكَامِ
یَّةِ بِنَظَرِ الْاِعْتِبَارِ وَالْاِنْصَافِ فَیَجِدُ
تَّكْلِیْفَاتِ الشَّرْعِیَّةِ فِیْ غَایَةِ
وَنِهَایَةِ السُّهُوْلَةِ وَیُطَالِعُ كَمَالَ
ةِ مِنْهُ سُبْحَانَهٗ عَلَی الْعِبَادِ فِیْ
تِ تِلْكَ التَّكْلِیْفَاتِ وَمِصْدَاقُ
التَّكْلِیْفَاتِ تَمَنِّی الْعَوَامِّ فِیْ زِیَادَةِ
مِنَ الْمَاْمُوْرَاتِ فَاِنَّ بَعْضَهُمْ تَمَنّٰی
فِی الصَّوْمِ الْمَفْرُوْضِ وَبَعْضُهُمْ
صَّلَوَاتِ الْمَفْرُوْضَاتِ وَعَلٰی
لْقِیَاسِ وَمَا هٰذَا التَّمَنِّیْ اِلَّا
التَّخْفِیْفِ وَعَدَمُ وِجْدَانِ
فِیْ اَدَاءِ الْاَحْكَامِ لِلْبَعْضِ مَبْنِیٌّ
فِیْ دِظُلُمَاتٍ نَفْسَانِیَّةٍ وَكُدُوْرَاتٍ
یَّةٍ نَاشِئَةٍ عَنْ هَوَی النَّفْسِ
ءِ الْمُتَصِیَّةِ بِمُعَادَاتِ اللّٰهِ
نَهٗ قَالَ اللّٰهُ سُبْحَانَهٗ كَبُرَ عَلٰی

هر که بر قیام قدرت ندارد نشسته نماز گذارد هر
بر قعود قادر نبود بر پهلو خفته نماز ادا نماید و همچنین
کسیکه بر رکوع و سجود قدرت نیابد باشاره نماز
ادا کند و سوائے اینها از آنچه مخفی نیست بر
کسے که ناظر است در احکام شرعیه بنظر اعتبار
و انصاف پس بیابد تمام احکام شرعیه را در
غایت یسر و نهایت سهولت و مطالعه نماید
کمال رأفت او سبحانه بر عباد در صفحات اوراق
آن تکلیفات شاهد تخفیف این تکلیفات
تمنائے عوام است در ازدیاد تکلیفات از
مامورات شرعیه چه بعضے از ایشان تمنائے
زیادهٔ روزهٔ فرض مینمایند و بعضے در نماز فرض
و علی هذا القیاس و نیست این تمنی
مگر از جهت کمال رعایت تخفیف و عدم
وجدان یسر در اداء احکام مر بعضے را
مبنی است بر وجود ظلمات نفسانیه
و کدورات طبعیه که ناشی است از هوائے
نفس اماره که ایستاده است بعداوت
حق سبحانه و تعالی + فرمود
حق سبحانه و تعالی و شوارآمد

الْمُشْرِكِيْنَ مَا تَدْعُوْهُمْ اِلَيْهِ وَقَالَ اللّٰهُ
تَعَالٰى وَاِنَّهَا لَكَبِيْرَةٌ اِلَّا عَلَى الْخَاشِعِيْنَ
فَكَمَا اَنَّ مَرَضَ الظَّامِرِ مُوْجِبٌ لِعُسْرِ
اَدَاءِ الْاَحْكَامِ كَذٰلِكَ مَرَضُ الْبَاطِنِ
اَيْضًا مُوْجِبٌ لِذٰلِكَ الْعُسْرِ وَقَدْ وَرَدَ
الشَّرْعُ الشَّرِيْفُ لِاِبْطَالِ رُسُوْمِ النَّفْسِ
الْاَمَّارَةِ وَرَفْعِ هَوَاجِسِهَا فَهَوَى النَّفْسِ
وَمُتَابَعَةُ الشَّرِيْعَةِ عَلٰى طَرَفَيْ نَقِيْضٍ
فَلَا جَرَمَ يَكُوْنُ وُجُوْدُ ذٰلِكَ الْعُسْرِ
دَلِيْلَ وُجُوْدِ هَوَى النَّفْسِ فَيُقَدَّرُ وُجُوْدُ
الْهَوٰى بِقَدْرِ الْعُسْرِ فَاِذَا انْتَفَى الْهَوٰى
كُلِّيَّةً انْتَفَى الْعُسْرُ رَأْسًا وَاَمَّا كَلَامُ
بَعْضِ الصُّوْفِيَّةِ الْمَذْكُوْرِ سَابِقًا فِيْ نَفْيِ
الْاِخْتِيَارِ اَوْ ضَعْفِهٖ فَاعْلَمْ اَنَّ كَلَامَهُمْ
اِنْ لَمْ يَكُنْ مُطَابِقًا لِاَحْكَامِ الشَّرِيْعَةِ
فَلَا اعْتِبَارَ لَهٗ اَصْلًا فَكَيْفَ يَصْلُحُ لِلْحُجَّةِ
وَالتَّقْلِيْدِ وَاِنَّمَا الصَّالِحُ لِلْحُجَّةِ وَالتَّقْلِيْدِ
اَقْوَالُ الْعُلَمَاءِ مِنْ اَهْلِ السُّنَّةِ فَمَا وَافَقَ
اَقْوَالَهُمْ مِنْ كَلَامِ الصُّوْفِيَّةِ يُقْبَلُ وَمَا
خَالَفَهُمْ لَا يُقْبَلُ عَلٰى اَنَّا نَقُوْلُ اِنَّ الصُّوْفِيَّةَ

بر مشرکان آنچه میخوانی ایشان را
و نیز فرموده و هر آئینه نماز دشوار است
فروتنی کنندگان ۞ پس چنانکه مرض
موجب عسر اداء احکام است همچنین
باطن نیز موجب آن عسر است وحال
شریعت غرّا از برای ابطال همین رسوم
امّاره وازالهٔ هواجس آن وارد شده
پس هوای نفس ومتابعت شریعت بر دو
نقیض اند لاجرم وجود آن عسر دلیل باشد
هوای نفس پس باندازهٔ عسر هوای نفس موجود
دانسته شود وچون هوای نفس بالکلیه
گردد عسر در احکام اصلا نماند واما کلام
از صوفیه در نفی اختیار یا ضعف آن که
مذکور شد پس بدانکه کلام صوفیه اگر مطابق
شرعیه نبود او را اصلا اعتباری نیست
حجیت وتقلید را چگونه سزد وشایان حجیت
وتقلید اقوال علماء اهل سنت است
پس آنچه از اقوال صوفیه موافق
ایشان باشد مقبول است وآنچه مخالف
غیر مقبول مع هذا گوئیم که صوفیه

قِيمَةَ الْأَحْوَالِ لَمْ يَتَجَاوَزُوا الشَّرِيعَةَ
لَا فِي الْأَحْوَالِ وَلَا فِي الْأَعْمَالِ وَ
لْأَقْوَالِ وَلَا فِي الْعُلُومِ وَالْمَعَارِفِ
ونَ أَنَّ بَقِيَّةَ الْخِلَافِ مَعَ الشَّرِيعَةِ
عَنْ سُقْمٍ فِي الْحَالِ وَخَلَلٍ فِيهِ
دَ فَالْحَالُ مَا خَالَفَ الشَّرِيعَةَ
وَبِالْجُمْلَةِ خِلَافُ الشَّرِيعَةِ دَلِيلُ
قَةِ وَعَلَامَةُ الْإِلْحَادِ غَايَةُ مَا فِي
بِ أَنَّ الصُّوفِيَّ لَوْ تَكَلَّمَ بِكَلَامٍ
بِ لِلشَّرِيعَةِ نَاشٍ عَنِ الْكَشْفِ
بَةِ الْحَالِ وَسُكْرِ الْوَقْتِ فَهُوَ
وْرٌ وَكَشْفُهُ غَيْرُ صَحِيحٍ وَغَيْرُ صَالِحٍ
يدٍ بَلْ يَنْبَغِي أَنْ يُحْمَلَ كَلَامُهُ
رَفَ عَنْ ظَاهِرِهِ فَإِنَّ كَلَامَ السُّكَارَى
يُصْرَفُ عَنِ الظَّاهِرِ ۔

مستقیم الاحوال از شریعت تجاوز نمیکنند
نه در احوال ونه در اعمال ونه در
اقوال ونه در علوم ومعارف ومیدانند
که بقیهٔ خلاف با شریعت ناشی است
از سقم حال واختلالِ بال ورنه مخالفِ
شریعتِ حقه اصلا نمی بود بالجمله
خلافِ شریعت دلیل زندقه است
وعلامتِ الحاد غایهٔ ما فی الباب
اگر از بعضِ صوفیه کلامے مخالفِ
شریعت ناشی از کشف در غلبهٔ حال
وسکرِ وقت صادر شد معذور است
وکشفِ او غیر صحیح که شایانِ تقلید نیست
بلکه لازم است که کلامِ او بر محملِ صحیح
حمل کرده شود واز ظاهرِ خود مصروف
زیرا که کلامِ سکاری حمل کرده میشود واز ظاهر مصروف

مَا تَيَسَّرَ لِي فِي هَذَا الْمَقَامِ بِعَوْنِ اللَّهِ سُبْحَانَهُ وَحُسْنِ تَوْفِيقِهِ تَعَالَى
وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَى

مکتوب (۲۹۰) دوصد ونودم

سمدها شم صدور یافت در بیانِ طریقے که حضرتِ حق سبحانه وتعالی حضرتِ

ایشان را در راہ اہلِ حال بآن طریق مخصوص گردانیدہ است و بہ تسلیکِ آن مرطا
را موفق ساختہ و در بیانِ طریقۂ علیۂ نقشبندیہ و اندراجِ نہایت در بدایت کہ از لوا
طریق است و حضوری کہ نزدِ اکابر این طریق معتبر است و معبر است بہ نسبتِ نقـ
باذکرِ بعضے از احوال و اذواق و علوم و معارف کہ در طریقۂ نقشبندیہ و غیرہا دست
و در بیانِ جذباتِ این بزرگواران و مبانیِ سببِ ذلک بسم اللہ الرحمن الرحیم ا
للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سید المرسلین و آلہ و اصحابہ الطیب
الطاہرین بدانکہ طریقے کہ اقرب است و اسبق و اوفق و اوثق و اسلم و احکم و اصدق و
و اعلیٰ و اجل و ارفع و اکمل طریقۂ علیۂ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالیٰ ارواح اہالیہا و
موالیہا این ہمہ بزرگیِ این طریق و علوِ شانِ این بزرگواران بواسطۂ التزامِ متابعتِ س
سنیہ است علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و اجتناب از بدعتِ نامرضیہ ایشا
در رنگِ اصحاب کرام علیہم الرضوان من الملک المنان نہایتِ کار در بدایتِ شان
گشتہ است و حضور و آگاہیِ ایشان دوام پیدا کردہ و بعد از وصول بدرجۂ کمال فوق آ
و دیگران شدہ آے برادر ارشدک اللہ تعالیٰ الی سواء الصراط این درویش را چون ہو
این راہ پیدا شد عنایتِ خداوندی جل و علا ہادی کار او گشتہ بخدمتِ ولایت پناہ حقیقت
ہادیِ طریق اندراجِ النہایۃ فی البدایۃ و الی السبیل الموصل الی درجاتِ الولای
مؤیدِ الدین الرضی شیخنا و مولانا و امامنا الشیخ محمد الباقی قدس اللہ تعالیٰ س
کہ یکے از خلفائے کبار خانوادۂ حضرت اکابرِ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بودہ
رسانید و ایشان این درویش را ذکرِ اسم ذات جل سلطانہ تعلیم فرمودند و بطریقِ معہود ت
نمودند تا الحمد للہ تمام در من پیدا شد و از کمالِ شوق گریہ دست داد و بعد از یک
کہ نزدِ این اکابر معتبر است و مسمّٰی است باثبات رو نمود و در آن بیخودی یک دریاے

م وصور واشکالِ عالم را در رنگِ سایہ دران دریامی یافتم واین بیخودی رفتہ رفتہ
ے پیدا کردو بہ امتداد کشید گاہے تا یک پہر روز میکشید وگاہے تا دو پہر و در بعضے
ب استیعابِ شب مینمود و چون این قضیہ را بحضرت ایشان رسانیدم فرمودند نحوے
حاصل شدہ است واز ذکر گفتن منع فرمودند و بنگاہداشتِ آن آگاہی امر نمودند و بعد
روز مرا فنائے مصطلح حاصل شد بعرض رسانیدم فرمودند کہ بکارِ خود مشغول باش بعد
فنائے فنا حاصل شد چون بعرض رسانیدم فرمودند کہ تمامِ عالم را یکے مے بینی و متصلِ
بیابی عرض کردم کہ بلے فرمودند کہ معتبر در فنائے فنا آن است کہ باوجودِ دیدانِ
ن بیشعوری حاصل شود در ہمان شب فنائے فنا بآن صفت حاصل شد بعرض
یدم وحالتیکہ بعد از فنا حاصل شد نیز بعرض رسانیدم و گفتم کہ من علمِ خود را نسبت
بحانہ حضوری مے یابم و آو صافیکہ بمن منسوب بودہ بحق سبحانہ منسوب مے یابم
ان نورے کہ محیطِ ہمہ اشیا است ظاہر گشت و من آنرا حق دانستم جل وعلا و آن نور
سیاہ داشت بعرض رسانیدم فرمودند کہ حق مشہود است جل سلطانہ اما در پردۂ نور و نیز
مد کہ این انبساط کہ دران نور مے نماید در علم است بواسطۂ تعلقِ ذات جل شانہ باشیاء
دہ کہ در بالا و پست واقع شدہ اند منبسط مے نماید نفیِ انبساط باید کرد و بعد ازان آن
یاہ منبسط رو بانقباض آورد و تنگ شدن گرفت تا آنکہ بنقطہ کشید فرمودند
طہ را ہم نفی باید کرد و بحیرت آمد ہمچنان کردم آن نقطۂ موہوم ہم از میان زائل شد
ف انجامید کہ دران موطن شہودِ حق سبحانہ خود بخود است چون بعرض رسانیدم
کہ ہمین حضور حضورِ نقشبندیہ است و نسبتِ نقشبندیہ عبارت ازین حضور است
ضور را حضورِ بے غیبت نیز میگویند و اندراجِ نہایت در بدایت درین موطن صورت
ند و حصولِ این نسبت مر طالب را درین طریق در رنگِ اخذ کردنِ طالب

است در سلاسلِ دیگر اذکار و آوراد را از پیر تا بر آن عمل نماید و لیکن بمقصود بروز قیاس
از گلستانِ من بهار مرا ✻ واین درویش را این نسبت عزیز الوجود بعد از دو ماه و چند روز
ابتداءِ زمان تعلیمِ ذکر حاصل شده بود و بعد از متحقق شدنِ این نسبت فنائے دیگر که
فنائے حقیقی میگویند حاصل گشت و دل را آن قدر وسعت پیدا شد که تمام عالم را از عرش
مرکز زمین در جنبِ آن وسعت مقدارِ خردلے قدرے نبود بعد ازان خود را و هر فرد عالم را
هر ذره را حق مے دیدم جل و علا بعد ازان هر ذرهٔ عالم را فرادائے فرادائے عین خود دیدم
را عین همه اینها تا آنکه تمام عالم را در یک ذره گم یافتم بعد ازان خود را بلکه هر ذره را آن قدر
وسیع دیدم که تمامِ عالم را بلکه اضعاف عالم را دران گنجایش باشد بلکه خود را و هر ذره را
یافتم منبسط که در هر ذره سار یست و صُوَر و اشکالِ عالم دران نور مضمحل و متلاشی بعد ازا
را بلکه هر ذره را مقوّمِ تمام عالم یافتم چون بعرض رسانیدم فرمودند که مرتبهٔ حق الیقین در
همین است و جمع الجمع عبارت ازین مقام است بعد ازان صُوَر و اشکالِ عالم را چنانکه او
حق مے یافتم این زمان موهوم دیدم و هر ذره را که حق می یافتم بے تفاوت و بے تمیز همان
موهوم یافتم بغایت حیرت دست داد و دراین اثنا عبارتِ فصوص که از پدر بزرگوار علیه
الرحمه شنیده بودم بیاد آمد که فرموده است اِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّهٗ اَیِ الْعَالَمَ حَقٌّ وَاِنْ
شِئْتَ قُلْتَ اِنَّهٗ خَلْقٌ وَاِنْ شِئْتَ قُلْتَ اِنَّهٗ حَقٌّ مِنْ وَجْهٍ وَخَلْقٌ مِنْ وَجْهٍ وَاِنْ
شِئْتَ قُلْتَ بِالْحَیْرَةِ لِعَدَمِ التَّمْیِیْزِ بَیْنَهُمَا این عبارت فی الجمله مسکّن آن اضطرا
گشت بعد ازان در ملازمت ایشان رفته عرضِ حال خود نمودم فرمودند که هنوز خصوص
توصاف نشده است بکارِ خود مشغول باش تا تمیز موجود از موهوم ظاهر شود و عبارت
فصوص را که مشعر بر عدمِ تمیز بود خواندم فرمودند که شیخ بیانِ حالِ کامل نه کرده است علی
تمیز هم نسبت به بعضے ثابت است حسب الامر بکارِ خود مشغول گشتم حضرتِ حق سبحانه و تعالی

---

۱ نعمت یافتم در سال ۱۰۱۲ ۲ بضم اول و ثانی ۳ بکسر اول و ثانی ۴ بفتح اول و ثانی ۵ یعنی تمام ۶ یعنی ۷ یعنی ۸ یعنی ۹ یعنی ۱۰ یعنی ۱۱ یعنی ۱۲ یعنی ۱۳ یعنی ۱۴ یعنی ۱۵ یعنی ۱۶ یعنی ۱۷ یعنی ۱۸ یعنی ۱۹ یعنی ۲۰ یعنی ۲۱ یعنی ۲۲ یعنی ۲۳ یعنی ۲۴ یعنی ۲۵ یعنی ۲۶ یعنی ۲۷ یعنی ۲۸ یعنی ۲۹ یعنی ۳۰ یعنی ۳۱ یعنی ۳۲ یعنی ۳۳ یعنی ۳۴ یعنی ۳۵ یعنی ۳۶ یعنی ۳۷ یعنی ۳۸ یعنی ۳۹ یعنی ۴۰ یعنی ۴۱ یعنی ۴۲ یعنی ۴۳ یعنی ۴۴ یعنی ۴۵ یعنی ۴۶ یعنی ۴۷ یعنی ۴۸ یعنی ۴۹ یعنی ۵۰ یعنی ۵۱ یعنی ۵۲ یعنی ۵۳ یعنی ۵۴ یعنی ۵۵ یعنی ۵۶ یعنی ۵۷ یعنی ۵۸ یعنی ۵۹ یعنی ۶۰ یعنی ۶۱ یعنی ۶۲ یعنی ۶۳ یعنی ۶۴ یعنی ۶۵ یعنی ۶۶ یعنی ۶۷ یعنی ۶۸ یعنی ۶۹ یعنی ۷۰ یعنی ۷۱ یعنی ۷۲ یعنی ۷۳ یعنی ۷۴ یعنی ۷۵ یعنی ۷۶ یعنی ۷۷ یعنی ۷۸ یعنی ۷۹ یعنی ۸۰ یعنی ۸۱ یعنی ۸۲ یعنی ۸۳ یعنی ۸۴ یعنی ۸۵ یعنی ۸۶ یعنی ۸۷ یعنی ۸۸ یعنی ۸۹ یعنی ۹۰ یعنی ۹۱ یعنی ۹۲ یعنی ۹۳ یعنی ۹۴ یعنی ۹۵ یعنی ۹۶ یعنی ۹۷ یعنی ۹۸ یعنی ۹۹ یعنی ۱۰۰ یعنی ۱۰۱ یعنی ۱۰۲ یعنی ۱۰۳ یعنی ۱۰۴ یعنی ۱۰۵ یعنی ۱۰۶ یعنی ۱۰۷ یعنی ۱۰۸ یعنی ۱۰۹ یعنی ۱۱۰ یعنی ۱۱۱ یعنی ۱۱۲ یعنی ۱۱۳ یعنی ۱۱۴ یعنی ۱۱۵ یعنی ۱۱۶ یعنی ۱۱۷ یعنی ۱۱۸ یعنی ۱۱۹ یعنی ۱۲۰ یعنی ۱۲۱ یعنی ۱۲۲ یعنی ۱۲۳ یعنی ۱۲۴ یعنی ۱۲۵ یعنی ۱۲۶ یعنی ۱۲۷ یعنی ۱۲۸ یعنی ۱۲۹ یعنی ۱۳۰ یعنی ۱۳۱ یعنی ۱۳۲ یعنی ۱۳۳ یعنی ۱۳۴ یعنی ۱۳۵ یعنی ۱۳۶ یعنی ۱۳۷ یعنی ۱۳۸ یعنی ۱۳۹ یعنی ۱۴۰ یعنی ۱۴۱ یعنی ۱۴۲ یعنی ۱۴۳ یعنی ۱۴۴ یعنی ۱۴۵ یعنی ۱۴۶ یعنی ۱۴۷ یعنی ۱۴۸ یعنی ۱۴۹ یعنی ۱۵۰ یعنی ۱۵۱ یعنی ۱۵۲ یعنی ۱۵۳ یعنی ۱۵۴ یعنی ۱۵۵ یعنی ۱۵۶ یعنی ۱۵۷ یعنی ۱۵۸ یعنی ۱۵۹ یعنی ۱۶۰ یعنی ۱۶۱ یعنی ۱۶۲ یعنی ۱۶۳ یعنی ۱۶۴ یعنی ۱۶۵ یعنی ۱۶۶ یعنی ۱۶۷ یعنی ۱۶۸ یعنی ۱۶۹ یعنی ۱۷۰ یعنی ۱۷۱ یعنی ۱۷۲ یعنی ۱۷۳ یعنی ۱۷۴ یعنی ۱۷۵ یعنی ۱۷۶ یعنی ۱۷۷ یعنی ۱۷۸ یعنی ۱۷۹ یعنی ۱۸۰ یعنی ۱۸۱ یعنی ۱۸۲ یعنی ۱۸۳ یعنی ۱۸۴ یعنی ۱۸۵ یعنی ۱۸۶ یعنی ۱۸۷ یعنی ۱۸۸ یعنی ۱۸۹ یعنی ۱۹۰ یعنی ۱۹۱ یعنی ۱۹۲ یعنی ۱۹۳ یعنی ۱۹۴ یعنی ۱۹۵ یعنی ۱۹۶ یعنی ۱۹۷ یعنی ۱۹۸ یعنی ۱۹۹ یعنی ۲۰۰ یعنی ۲۰۱ یعنی ۲۰۲ یعنی ۲۰۳ یعنی ۲۰۴ یعنی ۲۰۵ یعنی ۲۰۶ یعنی ۲۰۷ یعنی ۲۰۸ یعنی ۲۰۹ یعنی ۲۱۰ یعنی ۲۱۱ یعنی ۲۱۲ یعنی ۲۱۳ یعنی ۲۱۴ یعنی ۲۱۵ یعنی ۲۱۶ یعنی ۲۱۷ یعنی ۲۱۸ یعنی ۲۱۹ یعنی ۲۲۰ یعنی ۲۲۱ یعنی ۲۲۲ یعنی ۲۲۳ یعنی ۲۲۴ یعنی ۲۲۵ یعنی ۲۲۶ یعنی ۲۲۷ یعنی ۲۲۸ یعنی ۲۲۹ یعنی ۲۳۰ یعنی ۲۳۱ یعنی ۲۳۲ یعنی ۲۳۳ یعنی ۲۳۴ یعنی ۲۳۵ یعنی ۲۳۶ یعنی ۲۳۷ یعنی ۲۳۸ یعنی ۲۳۹ یعنی ۲۴۰ یعنی ۲۴۱ یعنی ۲۴۲ یعنی ۲۴۳ یعنی ۲۴۴ یعنی ۲۴۵ یعنی ۲۴۶ یعنی ۲۴۷ یعنی ۲۴۸ یعنی ۲۴۹ یعنی ۲۵۰ یعنی ۲۵۱ یعنی ۲۵۲ یعنی ۲۵۳ یعنی ۲۵۴ یعنی ۲۵۵ یعنی ۲۵۶ یعنی ۲۵۷ یعنی ۲۵۸ یعنی ۲۵۹ یعنی ۲۶۰ یعنی ۲۶۱ یعنی ۲۶۲ یعنی ۲۶۳ یعنی ۲۶۴ یعنی ۲۶۵ یعنی ۲۶۶ یعنی ۲۶۷ یعنی ۲۶۸ یعنی ۲۶۹ یعنی ۲۷۰ یعنی ۲۷۱ یعنی ۲۷۲ یعنی ۲۷۳ یعنی ۲۷۴ یعنی ۲۷۵ یعنی ۲۷۶ یعنی ۲۷۷ یعنی ۲۷۸ یعنی ۲۷۹ یعنی ۲۸۰ یعنی ۲۸۱ یعنی ۲۸۲ یعنی ۲۸۳ یعنی ۲۸۴ یعنی ۲۸۵ یعنی ۲۸۶ یعنی ۲۸۷ یعنی ۲۸۸ یعنی ۲۸۹ یعنی ۲۹۰ یعنی ۲۹۱ یعنی ۲۹۲ یعنی ۲۹۳ یعنی ۲۹۴ یعنی ۲۹۵ یعنی ۲۹۶ یعنی ۲۹۷ یعنی ۲۹۸ یعنی ۲۹۹ یعنی ۳۰۰ یعنی ۳۰۱ یعنی ۳۰۲ یعنی ۳۰۳ یعنی ۳۰۴ یعنی ۳۰۵ یعنی ۳۰۶ یعنی ۳۰۷ یعنی ۳۰۸ یعنی ۳۰۹ یعنی ۳۱۰ یعنی ۳۱۱ یعنی ۳۱۲ یعنی ۳۱۳ یعنی ۳۱۴ یعنی ۳۱۵ یعنی ۳۱۶ یعنی ۳۱۷ یعنی ۳۱۸ یعنی ۳۱۹ یعنی ۳۲۰ یعنی ۳۲۱ یعنی ۳۲۲ یعنی ۳۲۳ یعنی ۳۲۴ یعنی ۳۲۵ یعنی ۳۲۶ یعنی ۳۲۷ یعنی ۳۲۸ یعنی ۳۲۹ یعنی ۳۳۰ یعنی ۳۳۱ یعنی ۳۳۲ یعنی ۳۳۳ یعنی ۳۳۴ یعنی ۳۳۵ یعنی ۳۳۶ یعنی ۳۳۷ یعنی ۳۳۸ یعنی ۳۳۹ یعنی ۳۴۰ یعنی ۳۴۱ یعنی ۳۴۲ یعنی ۳۴۳ یعنی ۳۴۴ یعنی ۳۴۵ یعنی ۳۴۶ یعنی ۳۴۷ یعنی ۳۴۸ یعنی ۳۴۹ یعنی ۳۵۰ یعنی ۳۵۱ یعنی ۳۵۲ یعنی ۳۵۳ یعنی ۳۵۴ یعنی ۳۵۵ یعنی ۳۵۶ یعنی ۳۵۷ یعنی ۳۵۸ یعنی ۳۵۹ یعنی ۳۶۰ یعنی ۳۶۱ یعنی ۳۶۲ یعنی ۳۶۳ یعنی ۳۶۴ یعنی ۳۶۵ یعنی ۳۶۶ یعنی ۳۶۷ یعنی ۳۶۸ یعنی ۳۶۹ یعنی ۳۷۰ یعنی ۳۷۱ یعنی ۳۷۲ یعنی ۳۷۳ یعنی ۳۷۴ یعنی ۳۷۵ یعنی ۳۷۶ یعنی ۳۷۷ یعنی ۳۷۸ یعنی ۳۷۹ یعنی ۳۸۰ یعنی ۳۸۱ یعنی ۳۸۲ یعنی ۳۸۳ یعنی ۳۸۴ یعنی ۳۸۵ یعنی ۳۸۶ یعنی ۳۸۷ یعنی ۳۸۸ یعنی ۳۸۹ یعنی ۳۹۰ یعنی ۳۹۱ یعنی ۳۹۲ یعنی ۳۹۳ یعنی ۳۹۴ یعنی ۳۹۵ یعنی ۳۹۶ یعنی ۳۹۷ یعنی ۳۹۸ یعنی ۳۹۹ یعنی ۴۰۰ یعنی ۴۰۱ یعنی ۴۰۲ یعنی ۴۰۳ یعنی ۴۰۴ یعنی ۴۰۵ یعنی ۴۰۶ یعنی ۴۰۷ یعنی ۴۰۸ یعنی ۴۰۹ یعنی ۴۱۰ یعنی ۴۱۱ یعنی ۴۱۲ یعنی ۴۱۳ یعنی ۴۱۴ یعنی ۴۱۵ یعنی ۴۱۶ یعنی ۴۱۷ یعنی ۴۱۸ یعنی ۴۱۹ یعنی ۴۲۰ یعنی ۴۲۱ یعنی ۴۲۲ یعنی ۴۲۳ یعنی ۴۲۴ یعنی ۴۲۵ یعنی ۴۲۶ یعنی ۴۲۷ یعنی ۴۲۸ یعنی ۴۲۹ یعنی ۴۳۰ یعنی ۴۳۱ یعنی ۴۳۲ یعنی ۴۳۳ یعنی ۴۳۴ یعنی ۴۳۵ یعنی ۴۳۶ یعنی ۴۳۷ یعنی ۴۳۸ یعنی ۴۳۹ یعنی ۴۴۰ یعنی ۴۴۱ یعنی ۴۴۲ یعنی ۴۴۳ یعنی ۴۴۴ یعنی ۴۴۵ یعنی ۴۴۶ یعنی ۴۴۷ یعنی ۴۴۸ یعنی ۴۴۹ یعنی ۴۵۰ یعنی ۴۵۱ یعنی ۴۵۲ یعنی ۴۵۳ یعنی ۴۵۴ یعنی ۴۵۵ یعنی ۴۵۶ یعنی ۴۵۷ یعنی ۴۵۸ یعنی ۴۵۹ یعنی ۴۶۰ یعنی ۴۶۱ یعنی ۴۶۲ یعنی ۴۶۳ یعنی ۴۶۴ یعنی ۴۶۵ یعنی ۴۶۶ یعنی ۴۶۷ یعنی ۴۶۸ یعنی ۴۶۹ یعنی ۴۷۰ یعنی ۴۷۱ یعنی ۴۷۲ یعنی ۴۷۳ یعنی ۴۷۴ یعنی ۴۷۵ یعنی ۴۷۶ یعنی ۴۷۷ یعنی ۴۷۸ یعنی ۴۷۹ یعنی ۴۸۰ یعنی ۴۸۱ یعنی ۴۸۲ یعنی ۴۸۳ یعنی ۴۸۴ یعنی ۴۸۵ یعنی ۴۸۶ یعنی ۴۸۷ یعنی ۴۸۸ یعنی ۴۸۹ یعنی ۴۹۰ یعنی ۴۹۱ یعنی ۴۹۲ یعنی ۴۹۳ یعنی ۴۹۴ یعنی ۴۹۵ یعنی ۴۹۶ یعنی ۴۹۷ یعنی ۴۹۸ یعنی ۴۹۹ یعنی ۵۰۰ یعنی ۵۰۱ یعنی ۵۰۲ یعنی ۵۰۳ یعنی ۵۰۴ یعنی ۵۰۵ یعنی ۵۰۶ یعنی ۵۰۷ یعنی ۵۰۸ یعنی ۵۰۹ یعنی ۵۱۰ یعنی ۵۱۱ یعنی ۵۱۲ یعنی ۵۱۳ یعنی ۵۱۴ یعنی ۵۱۵ یعنی ۵۱۶ یعنی ۵۱۷ یعنی ۵۱۸ یعنی ۵۱۹ یعنی ۵۲۰ یعنی ۵۲۱ یعنی ۵۲۲ یعنی ۵۲۳ یعنی ۵۲۴ یعنی ۵۲۵ یعنی ۵۲۶ یعنی ۵۲۷ یعنی ۵۲۸ یعنی ۵۲۹ یعنی ۵۳۰ یعنی ۵۳۱ یعنی ۵۳۲ یعنی ۵۳۳ یعنی ۵۳۴ یعنی ۵۳۵ یعنی ۵۳۶ یعنی ۵۳۷ یعنی ۵۳۸ یعنی ۵۳۹ یعنی ۵۴۰ یعنی ۵۴۱ یعنی ۵۴۲ یعنی ۵۴۳ یعنی ۵۴۴ یعنی ۵۴۵ یعنی ۵۴۶ یعنی ۵۴۷ یعنی ۵۴۸ یعنی ۵۴۹ یعنی ۵۵۰ یعنی ۵۵۱ یعنی ۵۵۲ یعنی ۵۵۳ یعنی ۵۵۴ یعنی ۵۵۵ یعنی ۵۵۶ یعنی ۵۵۷ یعنی ۵۵۸ یعنی ۵۵۹ یعنی ۵۶۰ یعنی ۵۶۱ یعنی ۵۶۲ یعنی ۵۶۳ یعنی ۵۶۴ یعنی ۵۶۵ یعنی ۵۶۶ یعنی ۵۶۷ یعنی ۵۶۸ یعنی ۵۶۹ یعنی ۵۷۰ یعنی ۵۷۱ یعنی ۵۷۲ یعنی ۵۷۳ یعنی ۵۷۴ یعنی ۵۷۵ یعنی ۵۷۶ یعنی ۵۷۷ یعنی ۵۷۸ یعنی ۵۷۹ یعنی ۵۸۰ یعنی ۵۸۱ یعنی ۵۸۲ یعنی ۵۸۳ یعنی ۵۸۴ یعنی ۵۸۵ یعنی ۵۸۶ یعنی ۵۸۷ یعنی ۵۸۸ یعنی ۵۸۹ یعنی ۵۹۰ یعنی ۵۹۱ یعنی ۵۹۲ یعنی ۵۹۳ یعنی ۵۹۴ یعنی ۵۹۵ یعنی ۵۹۶ یعنی ۵۹۷ یعنی ۵۹۸ یعنی ۵۹۹ یعنی ۶۰۰ یعنی ۶۰۱ یعنی ۶۰۲ یعنی ۶۰۳ یعنی ۶۰۴ یعنی ۶۰۵ یعنی ۶۰۶ یعنی ۶۰۷ یعنی ۶۰۸ یعنی ۶۰۹ یعنی ۶۱۰ یعنی ۶۱۱ یعنی ۶۱۲ یعنی ۶۱۳ یعنی ۶۱۴ یعنی ۶۱۵ یعنی ۶۱۶ یعنی ۶۱۷ یعنی ۶۱۸ یعنی ۶۱۹ یعنی ۶۲۰ یعنی ۶۲۱ یعنی ۶۲۲ یعنی ۶۲۳ یعنی ۶۲۴ یعنی ۶۲۵ یعنی ۶۲۶ یعنی ۶۲۷ یعنی ۶۲۸ یعنی ۶۲۹ یعنی ۶۳۰ یعنی ۶۳۱ یعنی ۶۳۲ یعنی ۶۳۳ یعنی ۶۳۴ یعنی ۶۳۵ یعنی ۶۳۶ یعنی ۶۳۷ یعنی ۶۳۸ یعنی ۶۳۹ یعنی ۶۴۰ یعنی ۶۴۱ یعنی ۶۴۲ یعنی ۶۴۳ یعنی ۶۴۴ یعنی ۶۴۵ یعنی ۶۴۶ یعنی ۶۴۷ یعنی ۶۴۸ یعنی ۶۴۹ یعنی ۶۵۰ یعنی ۶۵۱ یعنی ۶۵۲ یعنی ۶۵۳ یعنی ۶۵۴ یعنی ۶۵۵ یعنی ۶۵۶ یعنی ۶۵۷ یعنی ۶۵۸ یعنی ۶۵۹ یعنی ۶۶۰ یعنی ۶۶۱ یعنی ۶۶۲ یعنی ۶۶۳ یعنی ۶۶۴ یعنی ۶۶۵ یعنی ۶۶۶ یعنی ۶۶۷ یعنی ۶۶۸ یعنی ۶۶۹ یعنی ۶۷۰ یعنی ۶۷۱ یعنی ۶۷۲ یعنی ۶۷۳ یعنی ۶۷۴ یعنی ۶۷۵ یعنی ۶۷۶ یعنی ۶۷۷ یعنی ۶۷۸ یعنی ۶۷۹ یعنی ۶۸۰ یعنی ۶۸۱ یعنی ۶۸۲ یعنی ۶۸۳ یعنی ۶۸۴ یعنی ۶۸۵ یعنی ۶۸۶ یعنی ۶۸۷ یعنی ۶۸۸ یعنی ۶۸۹ یعنی ۶۹۰ یعنی ۶۹۱ یعنی ۶۹۲ یعنی ۶۹۳ یعنی ۶۹۴ یعنی ۶۹۵ یعنی ۶۹۶ یعنی ۶۹۷ یعنی ۶۹۸ یعنی ۶۹۹ یعنی ۷۰۰ یعنی ۷۰۱ یعنی ۷۰۲ یعنی ۷۰۳ یعنی ۷۰۴ یعنی ۷۰۵ یعنی ۷۰۶ یعنی ۷۰۷ یعنی ۷۰۸ یعنی ۷۰۹ یعنی ۷۱۰ یعنی ۷۱۱ یعنی ۷۱۲ یعنی ۷۱۳ یعنی ۷۱۴ یعنی ۷۱۵ یعنی ۷۱۶ یعنی ۷۱۷ یعنی ۷۱۸ یعنی ۷۱۹ یعنی ۷۲۰ یعنی ۷۲۱ یعنی ۷۲۲ یعنی ۷۲۳ یعنی ۷۲۴ یعنی ۷۲۵ یعنی ۷۲۶ یعنی ۷۲۷ یعنی ۷۲۸ یعنی ۷۲۹ یعنی ۷۳۰ یعنی ۷۳۱ یعنی ۷۳۲ یعنی ۷۳۳ یعنی ۷۳۴ یعنی ۷۳۵ یعنی ۷۳۶ یعنی ۷۳۷ یعنی ۷۳۸ یعنی ۷۳۹ یعنی ۷۴۰ یعنی ۷۴۱ یعنی ۷۴۲ یعنی ۷۴۳ یعنی ۷۴۴ یعنی ۷۴۵ یعنی ۷۴۶ یعنی ۷۴۷ یعنی ۷۴۸ یعنی ۷۴۹ یعنی ۷۵۰ یعنی ۷۵۱ یعنی ۷۵۲ یعنی ۷۵۳ یعنی ۷۵۴ یعنی ۷۵۵ یعنی ۷۵۶ یعنی ۷۵۷ یعنی ۷۵۸ یعنی ۷۵۹ یعنی ۷۶۰ یعنی ۷۶۱ یعنی ۷۶۲ یعنی ۷۶۳ یعنی ۷۶۴ یعنی ۷۶۵ یعنی ۷۶۶ یعنی ۷۶۷ یعنی ۷۶۸ یعنی ۷۶۹ یعنی ۷۷۰ یعنی ۷۷۱ یعنی ۷۷۲ یعنی ۷۷۳ یعنی ۷۷۴ یعنی ۷۷۵ یعنی ۷۷۶ یعنی ۷۷۷ یعنی ۷۷۸ یعنی ۷۷۹ یعنی ۷۸۰ یعنی ۷۸۱ یعنی ۷۸۲ یعنی ۷۸۳ یعنی ۷۸۴ یعنی ۷۸۵ یعنی ۷۸۶ یعنی ۷۸۷ یعنی ۷۸۸ یعنی ۷۸۹ یعنی ۷۹۰ یعنی ۷۹۱ یعنی ۷۹۲ یعنی ۷۹۳ یعنی ۷۹۴ یعنی ۷۹۵ یعنی ۷۹۶ یعنی ۷۹۷ یعنی ۷۹۸ یعنی ۷۹۹ یعنی ۸۰۰ یعنی ۸۰۱ یعنی ۸۰۲ یعنی ۸۰۳ یعنی ۸۰۴ یعنی ۸۰۵ یعنی ۸۰۶ یعنی ۸۰۷ یعنی ۸۰۸ یعنی ۸۰۹ یعنی ۸۱۰ یعنی ۸۱۱ یعنی ۸۱۲ یعنی ۸۱۳ یعنی ۸۱۴ یعنی ۸۱۵ یعنی ۸۱۶ یعنی ۸۱۷ یعنی ۸۱۸ یعنی ۸۱۹ یعنی ۸۲۰ یعنی ۸۲۱ یعنی ۸۲۲ یعنی ۸۲۳ یعنی ۸۲۴ یعنی ۸۲۵ یعنی ۸۲۶ یعنی ۸۲۷ یعنی ۸۲۸ یعنی ۸۲۹ یعنی ۸۳۰ یعنی ۸۳۱ یعنی ۸۳۲ یعنی ۸۳۳ یعنی ۸۳۴ یعنی ۸۳۵ یعنی ۸۳۶ یعنی ۸۳۷ یعنی ۸۳۸ یعنی ۸۳۹ یعنی ۸۴۰ یعنی ۸۴۱ یعنی ۸۴۲ یعنی ۸۴۳ یعنی ۸۴۴ یعنی ۸۴۵ یعنی ۸۴۶ یعنی ۸۴۷ یعنی ۸۴۸ یعنی ۸۴۹ یعنی ۸۵۰ یعنی ۸۵۱ یعنی ۸۵۲ یعنی ۸۵۳ یعنی ۸۵۴ یعنی ۸۵۵ یعنی ۸۵۶ یعنی ۸۵۷ یعنی ۸۵۸ یعنی ۸۵۹ یعنی ۸۶۰ یعنی ۸۶۱ یعنی ۸۶۲ یعنی ۸۶۳ یعنی ۸۶۴ یعنی ۸۶۵ یعنی ۸۶۶ یعنی ۸۶۷ یعنی ۸۶۸ یعنی ۸۶۹ یعنی ۸۷۰ یعنی ۸۷۱ یعنی ۸۷۲ یعنی ۸۷۳ یعنی ۸۷۴ یعنی ۸۷۵ یعنی ۸۷۶ یعنی ۸۷۷ یعنی ۸۷۸ یعنی ۸۷۹ یعنی ۸۸۰ یعنی ۸۸۱ یعنی ۸۸۲ یعنی ۸۸۳ یعنی ۸۸۴ یعنی ۸۸۵ یعنی ۸۸۶ یعنی ۸۸۷ یعنی ۸۸۸ یعنی ۸۸۹ یعنی ۸۹۰ یعنی ۸۹۱ یعنی ۸۹۲ یعنی ۸۹۳ یعنی ۸۹۴ یعنی ۸۹۵ یعنی ۸۹۶ یعنی ۸۹۷ یعنی ۸۹۸ یعنی ۸۹۹ یعنی ۹۰۰ یعنی ۹۰۱ یعنی ۹۰۲ یعنی ۹۰۳ یعنی ۹۰۴ یعنی ۹۰۵ یعنی ۹۰۶ یعنی ۹۰۷ یعنی ۹۰۸ یعنی ۹۰۹ یعنی ۹۱۰ یعنی ۹۱۱ یعنی ۹۱۲ یعنی ۹۱۳ یعنی ۹۱۴ یعنی ۹۱۵ یعنی ۹۱۶ یعنی ۹۱۷ یعنی ۹۱۸ یعنی ۹۱۹ یعنی ۹۲۰ یعنی ۹۲۱ یعنی ۹۲۲ یعنی ۹۲۳ یعنی ۹۲۴ یعنی ۹۲۵ یعنی ۹۲۶ یعنی ۹۲۷ یعنی ۹۲۸ یعنی ۹۲۹ یعنی ۹۳۰ یعنی ۹۳۱ یعنی ۹۳۲ یعنی ۹۳۳ یعنی ۹۳۴ یعنی ۹۳۵ یعنی ۹۳۶ یعنی ۹۳۷ یعنی ۹۳۸ یعنی ۹۳۹ یعنی ۹۴۰ یعنی ۹۴۱ یعنی ۹۴۲ یعنی ۹۴۳ یعنی ۹۴۴ یعنی ۹۴۵ یعنی ۹۴۶ یعنی ۹۴۷ یعنی ۹۴۸ یعنی ۹۴۹ یعنی ۹۵۰ یعنی ۹۵۱ یعنی ۹۵۲ یعنی ۹۵۳ یعنی ۹۵۴ یعنی ۹۵۵ یعنی ۹۵۶ یعنی ۹۵۷ یعنی ۹۵۸ یعنی ۹۵۹ یعنی ۹۶۰ یعنی ۹۶۱ یعنی ۹۶۲ یعنی ۹۶۳ یعنی ۹۶۴ یعنی ۹۶۵ یعنی ۹۶۶ یعنی ۹۶۷ یعنی ۹۶۸ یعنی ۹۶۹ یعنی ۹۷۰ یعنی ۹۷۱ یعنی ۹۷۲ یعنی ۹۷۳ یعنی ۹۷۴ یعنی ۹۷۵ یعنی ۹۷۶ یعنی ۹۷۷ یعنی ۹۷۸ یعنی ۹۷۹ یعنی ۹۸۰ یعنی ۹۸۱ یعنی ۹۸۲ یعنی ۹۸۳ یعنی ۹۸۴ یعنی ۹۸۵ یعنی ۹۸۶ یعنی ۹۸۷ یعنی ۹۸۸ یعنی ۹۸۹ یعنی ۹۹۰ یعنی ۹۹۱ یعنی ۹۹۲ یعنی ۹۹۳ یعنی ۹۹۴ یعنی ۹۹۵ یعنی ۹۹۶ یعنی ۹۹۷ یعنی ۹۹۸ یعنی ۹۹۹ یعنی ۱۰۰۰ یعنی ۱۰۰۱ یعنی ۱۰۰۲ یعنی ۱۰۰۳ یعنی ۱۰۰۴ یعنی ۱۰۰۵ یعنی ۱۰۰۶ یعنی ۱۰۰۷ یعنی ۱۰۰۸ یعنی ۱۰۰۹ یعنی ۱۰۱۰ یعنی ۱۰۱۱ یعنی ۱۰۱۲ یعنی ۱۰۱۳ یعنی ۱۰۱۴ یعنی ۱۰۱۵ یعنی ۱۰۱۶ یعنی ۱۰۱۷ یعنی ۱۰۱۸ یعنی ۱۰۱۹ یعنی ۱۰۲۰ یعنی ۱۰۲۱ یعنی ۱۰۲۲ یعنی ۱۰۲۳ یعنی ۱۰۲۴ یعنی ۱۰۲۵ یعنی ۱۰۲۶ یعنی ۱۰۲۷ یعنی ۱۰۲۸ یعنی ۱۰۲۹ یعنی ۱۰۳۰ یعنی ۱۰۳۱ یعنی ۱۰۳۲ یعنی ۱۰۳۳ یعنی ۱۰۳۴ یعنی ۱۰۳۵ یعنی ۱۰۳۶ یعنی ۱۰۳۷ یعنی ۱۰۳۸ یعنی ۱۰۳۹ یعنی ۱۰۴۰ یعنی ۱۰۴۱ یعنی ۱۰۴۲ یعنی ۱۰۴۳ یعنی ۱۰۴۴ یعنی ۱۰۴۵ یعنی ۱۰۴۶ یعنی ۱۰۴۷ یعنی ۱۰۴۸ یعنی ۱۰۴۹ یعنی ۱۰۵۰ یعنی ۱۰۵۱ یعنی ۱۰۵۲ یعنی ۱۰۵۳ یعنی ۱۰۵۴ یعنی ۱۰۵۵ یعنی ۱۰۵۶ یعنی ۱۰۵۷ یعنی ۱۰۵۸ یعنی ۱۰۵۹ یعنی ۱۰۶۰ یعنی ۱۰۶۱ یعنی ۱۰۶۲ یعنی ۱۰۶۳ یعنی ۱۰۶۴ یعنی ۱۰۶۵ یعنی ۱۰۶۶ یعنی ۱۰۶۷ یعنی ۱۰۶۸ یعنی ۱۰۶۹ یعنی ۱۰۷۰ یعنی ۱۰۷۱ یعنی ۱۰۷۲ یعنی ۱۰۷۳ یعنی ۱۰۷۴ یعنی ۱۰۷۵ یعنی ۱۰۷۶ یعنی ۱۰۷۷ یعنی ۱۰۷۸ یعنی ۱۰۷۹ یعنی ۱۰۸۰ یعنی ۱۰۸۱ یعنی ۱۰۸۲ یعنی ۱۰۸۳ یعنی ۱۰۸۴ یعنی ۱۰۸۵ یعنی ۱۰۸۶ یعنی ۱۰۸۷ یعنی ۱۰۸۸ یعنی ۱۰۸۹ یعنی ۱۰۹۰ یعنی ۱۰۹۱ یعنی ۱۰۹۲ یعنی ۱۰۹۳ یعنی ۱۰۹۴ یعنی ۱۰۹۵ یعنی ۱۰۹۶ یعنی ۱۰۹۷ یعنی ۱۰۹۸ یعنی ۱۰۹۹ یعنی ۱۱۰۰ یعنی ۱۱۰۱ یعنی ۱۱۰۲ یعنی ۱۱۰۳ یعنی ۱۱۰۴ یعنی ۱۱۰۵ یعنی ۱۱۰۶ یعنی ۱۱۰۷ یعنی ۱۱۰۸ یعنی ۱۱۰۹ یعنی ۱۱۱۰ یعنی ۱۱۱۱ یعنی ۱۱۱۲ یعنی ۱۱۱۳ یعنی ۱۱۱۴ یعنی ۱۱۱۵ یعنی ۱۱۱۶ یعنی ۱۱۱۷ یعنی ۱۱۱۸ یعنی ۱۱۱۹ یعنی ۱۱۲۰ یعنی ۱۱۲۱ یعنی ۱۱۲۲ یعنی ۱۱۲۳ یعنی ۱۱۲۴ یعنی ۱۱۲۵ یعنی ۱۱۲۶ یعنی ۱۱۲۷ یعنی ۱۱۲۸ یعنی ۱۱۲۹ یعنی ۱۱۳۰ یعنی ۱۱۳۱ یعنی ۱۱۳۲ یعنی ۱۱۳۳ یعنی ۱۱۳۴ یعنی ۱۱۳۵ یعنی ۱۱۳۶ یعنی ۱۱۳۷ یعنی ۱۱۳۸ یعنی ۱۱۳۹ یعنی ۱۱۴۰ یعنی ۱۱۴۱ یعنی ۱۱۴۲ یعنی ۱۱۴۳ یعنی ۱۱۴۴ یعنی ۱۱۴۵ یعنی ۱۱۴۶ یعنی ۱۱۴۷ یعنی ۱۱۴۸ یعنی ۱۱۴۹ یعنی ۱۱۵۰ یعنی ۱۱۵۱ یعنی ۱۱۵۲ یعنی ۱۱۵۳ یعنی ۱۱۵۴ یعنی ۱۱۵۵ یعنی ۱۱۵۶ یعنی ۱۱۵۷ یعنی ۱۱۵۸ یعنی ۱۱۵۹ یعنی ۱۱۶۰ یعنی ۱۱۶۱ یعنی ۱۱۶۲ یعنی ۱۱۶۳ یعنی ۱۱۶۴ یعنی ۱۱۶۵ یعنی ۱۱۶۶ یعنی ۱۱۶۷ یعنی ۱۱۶۸ یعنی ۱۱۶۹ یعنی ۱۱۷۰ یعنی ۱۱۷۱ یعنی ۱۱۷۲ یعنی ۱۱۷۳ یعنی ۱۱۷۴ یعنی ۱۱۷۵ یعنی ۱۱۷۶ یعنی ۱۱۷۷ یعنی ۱۱۷۸ یعنی ۱۱۷۹ یعنی ۱۱۸۰ یعنی ۱۱۸۱ یعنی ۱۱۸۲ یعنی ۱۱۸۳ یعنی ۱۱۸۴ یعنی ۱۱۸۵ یعنی ۱۱۸۶ یعنی ۱۱۸۷ یعنی ۱۱۸۸ یعنی ۱۱۸۹ یعنی ۱۱۹۰ یعنی ۱۱۹۱ یعنی ۱۱۹۲ یعنی ۱۱۹۳ یعنی ۱۱۹۴ یعنی ۱۱۹۵ یعنی ۱۱۹۶ یعنی ۱۱۹۷ یعنی ۱۱۹۸ یعنی ۱۱۹۹ یعنی ۱۲۰۰ یعنی ۱۲۰۱ یعنی ۱۲۰۲ یعنی ۱۲۰۳ یعنی ۱۲۰۴ یعنی ۱۲۰۵ یعنی ۱۲۰۶ یعنی ۱۲۰۷ یعنی ۱۲۰۸ یعنی ۱۲۰۹ یعنی ۱۲

ی توجہ شریفِ حضرتِ ایشان بعد از دو روز تمیز در موجود و موہوم ظاہر گردانید تا موجود
از موہوم متخیل ممتاز یافتم و صفات و افعال و آثار کہ از موہوم می نمایند از حق سبحانہ
و این صفات و افعال را نیز موہومِ محض یافتم و در خارج جز یک ذات موجود ندیدم چون
الت را بعرضِ اشرف رسانیدم فرمودند کہ مرتبۂ فرق بعد الجمع ہمین است و
سعی تا اینجاست بیش ازین آنچہ در نہاد و استعدادِ ہر کس نہادہ اند ظاہر مے شود
رتبہ را مشایخ طریقت مقامِ تکمیل گفتہ اند باید دانست کہ این درویش را در مرتبۂ اولے
ز سکر بصحو آوردند و از فنا بہ بقا مشرف ساختند چون در ہر ذرہ از ذراتِ وجودِ خود نظر
حق را نیافت و ہر ذرہ را مرآتِ شہودِ او یافت از آن مقام باز بحیرت بردند چون
ر دند حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ را با ہر ذرہ از ذراتِ وجود خود یافت نہ در روے
م سابق نسبت باین مقامِ ثانی فرود تر در نظر در آمد باز بحیرت بردند و چون با فاقت
در این مرتبہ حق را سبحانہ نہ متصل عالم یافت و نہ منفصلِ نہ داخلِ عالم و نہ خارج نسبتِ
احاطہ و سریان بر نہجیکہ اول مے یافت بالکلیہ منتفی گشت معذلک بہمان کیفیت
د شد بل کانہ محسوس و عالم نیز درین وقت مشہود بود اما با حق سبحانہ ازین نسبت کورہ
شت باز بحیرت بردند چون بصحو آوردند معلوم گشت کہ حق سبحانہ و تعالیٰ را بعالم
ست وراءِ این نسبتِ مذکورہ و آن نسبت مجہول الکیفیت است او تعالیٰ
د شد بہ نسبت مجہول الکیفیت باز بحیرت بردند و نحوے از قبض در این مرتبہ رو داد
باز بخود آوردند او تعالیٰ مشہود گشت بغیرِ آن نسبت مجہول الکیفیت بطورے
نسبت بعالم ندارد نہ معلوم الکیفیت و نہ مجہول الکیفیت و در این وقت عالم مشہود
ان خصوصیت و در ان وقت علمِ خاص عنایت شد کہ بسببِ آن علم ہیچ مناسبتے
نِ خلق و حق تعالیٰ نماند با وجودِ حصولِ ہر دو شہود و در این وقت معلوم گردانیدند

سلوک و جذب و شہود و فنا

که این شهود بایں صفت با ایں تنزیہ نہ ذاتِ حق است سبحانہ و تعالیٰ عن ذالک بلکہ صورت
مثالی تعلق محوین[1] اوست سبحانہ کہ وراءِ تعلقاتِ کونی است معلوم الکیفیت باشد آن تعلق
یا مجہول الکیفیۃ[2] یہات یہات[3] شعر کیف[4] الوصول الی سعاد ودونہا * قلل الجبال
ودونہن حتوف * اے عزیز اگر قلم را در تفصیلِ احوال و تبیینِ معارف جاری سازم
بہ تطویل انجامد و باطناب کشد علی الخصوص معارفِ توحیدِ وجود و علومِ ظلیتِ اشیا اگر در بیان آید
جماعہ کہ عمر را در توحیدِ وجود گذرانیدہ اند معلوم نمایند کہ قطرہ ازان دریائے بے نہایت حاصل
نہ کردہ اند عجب آن است کہ ہمان جماعت این درویش را از ارباب توحیدِ وجود نمے انگارند
و از علماءِ منکرینِ توحید میشمارند و از کوتہ نظری پنداشتہ اند کہ اصرار بر معارفِ توحیدی الکمال
است و ترقی از انمقام از نقص[5] ہیچ دے[6] چند ز خود بیخبر و عیب پسند ند بزعم ہنر
مستشہدِ این جماعہ در این امر اقوالِ مشایخِ ماتقدم است کہ در توحیدِ وجودی واقع شدہ اند
حضرتِ حق سبحانہ و تعالیٰ ایشان را انصاف دہاد از کجا دانستہ اند کہ آن مشایخ را ازان
مقام ترقی واقع نشدہ است و محسوسِ آن مقام ماندہ اند سخن در نفسِ حصولِ معارفِ توحیدی
نیست کہ آن البتہ واقع است بلکہ سخن در ترقی ازان مقام است اگر صاحبِ ترقی را منکرِ
توحید گویند بران اصطلاح بندند چہ مناقشہ است بر سرِ اصل سخن رویم و گوئیم کہ چون قلیل را بر کثیر
دلالت است و قطرہ را بہ بحرِ غدیر اشارت اقتصار بر قلیل نمودم و اکتفا بقطرہ آے برادر چون
حضرتِ خواجہ مرا کامل مکمل دانستہ اجازتِ تعلیمِ طریقہ فرمودند و جمعے از طالبان را حوالہ من نمودند
مرا در ان وقت در کمال و تکمیلِ خود تردد بود فرمودند جائے تردد نیست کہ مشایخِ
عظام این مقامات را مقامِ کمال و تکمیل فرمودہ اند اگر تردد دے درین مقام پیدا شود در ادعائے
در کمالیتِ آن مشایخ لازم آید حسب الامر شروع در تعلیمِ طریقت نمودم و توجہات و مکاشفاتِ
طالبان مرعی ساختم در سنتر شدنِ ان اثرہائے عظام محسوس شد حتی کہ کاریزین بسامات

[1] یعنی تعلق بر سر
[2] یعنی تعلق کہ بالجملہ
[3] یعنی کلمات تحسر
[4] یعنی کیف التوصل
[5] یعنی نقص است
[6] یعنی ہیچ دے

ت یکچندے باین امر سر گرمی داشتم آخر الامر باز علم به نقص خود پیدا شد وظاهر ساختند
ذاتی برتی که اکابر مشایخ آنرا بنهایة گفته اند هیچ در این راه پیدا نشد و سیر الی الله و سیر
یز معلوم نشد که چیست پس از تحصیل امثال این کمالات چاره نه بود این زمان علم به نقص
من گشت طالبانے که در گرد من بوده اند جمع کرده حدیث نقص خود گفتم و وداع
استم اما طالبان این معنی را بر تواضع محمول داشته از آنچه داشتند سر نگشتند بعد از
حضرت حق سبحانه و تعالی احوال منتظره را محصل گردانید بصد قوة حقیقیه علیه
ات والتسلیمات ❊ فصل ❊ بدانکه حاصل طریقه حضرات خواجگان قدس الله تعالی
هم اعتقاد اهلسنت وجماعت است واتباع سنت سنیه مصطفویه علی صاحبها الصلوة
لام والتحیة واجتناب است از بدعت وهوائے نفسانیه وعمل بعزیمت امور مهما
واحتراز از عمل برخصت واستهلاک واضمحلال است اولاً در جهت جذبه واین استهلاک
م تعبیر کرده اند وبقائیکه درین جهت پیدا شود بعد از تحقق این استهلاک معتبر بوجود عدم ا
جودے وبقائے که مترتب است بر عدم استهلاک است واین استهلاک واضمحلال نه عبارت
ت از حس است بلکه باین استهلاک بعضے را غلبت از حس اتفاق افتد و بعضے دیگر را
احب این بقا ممکن است که بصفات بشریه رجوع کند و باخلاق نفسانیه عود نماید بخلاف
ے که بر فنا مترتب است که عود ازان جائز نیست نتواند بود که حضرت خواجه بزرگ قدس
تالی سره الاقدس به همین معنی فرموده باشند که وجود عدم بوجود بشریت عود میکند اما
نا بوجود بشریت هرگز عود نمیکند چه باقی ببقائے اول هنوز در راه است ورجوع او
ن است وثانی واصل ومنتهی است واصل را رجوع نمیباشد نبردے میفرماید ما رجع
رجع الا من الطریق ومن وصل الیه لا یرجع باید دانست که صاحب وجود عدم
در راه است اما از نهایت کار بحکم اندراج النهایت فی البدایه اگاه است آنچه

منتہی را در آخر میسر است خلاصۂ آن این را در این جہت اجمالاً حاصل است و این
چونکہ در منتہی شمول پیدا کردہ است و عمومِ سرایت آن در روحانیت و جسمانیت او
گشتہ و در وجود و عدم مقصور بر خلاصۂ قلب است دلو فی الجملۃ وان کان علی سبیل
الاجمال لاجرم منتہی صاحبِ تفصیل است و رجوع او بصفاتِ جسمانیہ ممتنع چہ سریان
نسبت در مراتبِ جسمانیہ او را از صفاتِ آن برآوردہ است و فانی ساختہ و این فنا
محض است و رجوع از موہبتِ محض کہ لایلیق بجنابِ قدسہ تعالیٰ و تقدس بخلاف صاحب
وجودِ عدم کہ این سرایت در حق او مفقود است غایۃ ما فی الباب چون این مراتب
قلب اند آن نسبت بطریق تبعیت در اینہا نیز فی الجملہ ساری شدہ است و از سو
بازداشتہ و مغلوب ساختہ لیکن تا فنا و زوال نرسانیدہ فیمکن الرجوع منہ اذ المغ
قد یغلب بعروض العوارض ولحوق بعض الموانع والزواجر لا یعنی دگام
بعضے از مشایخِ این سلسلہ علیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بر استہلاک و اضمحلال مذکور و
کہ برآن مترتب است اطلاقِ فنا و بقا کردہ اند و تجلی ذاتی و شہودِ ذاتی نیز در این م
اثبات نمودہ و این باقی را واصل گفتہ اند و یاد داشت کہ عبارت از دوامِ آگاہی
بجنابِ قدسِ حق سبحانہ نیز در اینجا متحقق میدانند و کذلک باعتبار اندراج النہا
فی البدایۃ والا فالفناء والبقاء لا یکونان الا للمنتہی وہو الواصل والتجلی ا
مخصوص بہ وعوام الحضور مع اللہ سبحانہ لا یکون الا للمنتہی الواصل
الرجوع لہ اصلا اما اطلاقِ اول ہم باعتبارِ مذکور صحیح است و مبنی بر وجہِ وجہ
ازین قبیل است فنا و بقا و تجلی ذاتی و شہود ذاتی و وصل و یاد داشت کہ در کتاب
حضرت خواجہ احرار قدس اللہ تعالیٰ سرہ الاقدس واقع است عزیزے مسافر
کہ مبنائے آن کتاب کہ مکتوبات و رسائل است بہ بعضے از مخلصانِ ایشان در ایت و

خواجہ احرار قدس سرہ

یکلمون الناس کلموا الناس علی قدر عقولھم

یلت الیہ است تکلموا الناس علی قدر عقولھم در انجا مرعی است و نیز ازین قبیل
الہ سلسلۃ الاخرار کہ بر طریق کلام حضرت خواجہ اخرار واقع شدہ است و در باعیات
ست کہ حضرت خواجہ ما مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا محمد الباقی سلمہ اللہ تعالیٰ
اندو این کبار را بلکہ ہر بقائے کہ در جہت جذبہ پیدا شود آن را رود در توحید وجود است
ضے از مشائخ حق الیقین را بر نہجے بیان کردہ اند کہ مآلش بہ توحید وجود است و بعضے
یان در اشتباہ انداخت کہ حق الیقین ایشان عبارت از تجلی صوریست و کار بطمس
انجامید و حق آنست کہ این حق الیقین ایشان در جہت جذبہ پیدا شدہ است و این
مناسب آن مقام است تجلی صوری چیزے دیگر است کما لا یخفی علی اولی الالباب
وحدت و در مرآت کثرت بر نہجے کہ مرآت بتمام منحجبی شود و مشہود جز وجہہ باقی
این مقام را بیاد داشت مناسب دانستہ اطلاق یاد داشت بر این مرتبہ کردہ اند و
لی ذاتی و شہود ذاتی نیز میگویند و این مقام را مقام اخفیان میفرمایند و آن گم شدن را
یز ساختہ اند ع تو در و گم شو وصال اینست و بس و این اصطلاح مخصوص است
تاصر الدین خواجہ عبید اللہ از مشائخ متقدمین این سلسلہ ہم کسے باین اصطلاح
وده است ع ہر چہ خوبان کنند خوب آید و از کلمات قدسی سمات ایشان است
امرآت دلست و دل مرآت روح و روح مرآت حقیقت انسانی و حقیقت انسانی
ق سبحانہ و تعالیٰ حقائق غیبیہ از مغیب ذات بقطع مسافات بعیدہ کردہ بزبان
و آنجا صوت لفظی پذیرفتہ بمسامع مستعدان حقائق میرسد و نیز فرمودہ اند بعضے از
ملازمت کردم دو چیز مرا کرامت کردند یکے آنکہ ہر چہ نو بسیم جدید بود نہ قدیم دوم آنکہ
مقبول بود نہ مردود و ازین کلمات قدسیہ بزرگی ایشان و علو منزلت معارف
ہوم میگردد و واضح میگردد کہ ایشان دران سخنان در میان نیستند و مرآت بیش نیستند

لہ مثنوی۔ گفتہ او گفتہ اللہ بود ہ گرچہ از حلقوم عبد اللہ بود ۱۲

* اصل این کلام مقولہ ست کہ مراد ازان عارف کامل انگاشتہ اند ۱۲

واللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ حالہ وما عندہ من علو درجتہ ومنزلۃ کمالہ این مثنویات را
حال خود میخواندند مثنوی ہر کسے از ظن خود شد یار من * از درون من نجست اسرار من
سر من از نالہ من دور نیست * لیک گوش و چشم را آن نور نیست * این حقیقت
حقیقت علوم و معارف ایشان در آخر این مکتوب باندازۂ فہم قاصر خود خواہد نوشت
عند اللہ سبحانہ واگر حق سبحانہ بکمال عنایت خویش بعضے ایشان را بعد از حصول
و تمامی آنجہت بدولت سلوک مشرف گرداند بمدد جذبہ بمسافت بعیدہ را کہ تقدیر بہ پنج
سالہ راہ کردہ اند در کریمۂ تعرج الملئکۃ والروح الیہ فی یوم کان مقدارہ خمسین
سنۃ رمزیست باین تقدیر باندک مدت تواند قطع نمود و بحقیقت فنا فی اللہ و البقا
تواند رسید منتہائے سلوک تا نہایت سیر الی اللہ است کہ بفنائے مطلق معبر است
ازان باز مقام جذبہ است کہ آن را بسیر فی اللہ و البقاء باللہ تعبیر کردہ اند سیر الی اللہ
از سیر تا اسمے است کہ سالک مظہر آنست و سیر فی اللہ سیر دران اسم است چہ ہر اسم
اسمائے بے نہایت است پس سیر در آن نیز بے نہایت باشد و این درویش را در ا
معرفت خاص است در این نزدیکی ذکر خواہد یافت انشاء اللہ تعالیٰ و این اسم در مرا
عروج فوق عین ثابتہ است زیرا کہ عین ثابتہ سالک ظل ہمان اسم است و صورت علمیہ
و جماعۂ کہ بفضل ایزدی جل شانہ مخصوص اند ازان اسم نیز عروج میفرمایند و ترقیات
الی ما شاء اللہ مینمایند شعر ومن بعد ہذا ما یدق صفاتہ * وما کتمہ احظی لدیہ و
ہر چند واصلان سایر ارباب سلوک در جہت ثانی با یشان مشارکند و بفنا فی اللہ و
متحقق لیکن مسلمے کہ ارباب سلوک بریاضات و مجاہدات قطع میکنند و در آزمنہ
آن میرسند اکابر این خانوادۂ بزرگ بالتبع و ذوق یافت مقصود را
را بزمان قلیل قطع میفرمایند و کعبۂ مطلوب میرسند و بعد از رسیدن ترقیات بے نہایت

ل شمائل شریف قبول او
قدس سرہ در اقبال و اشتہار
و اجلال است و الا در جہت
منیہ ہیچ ۱۲

ک واقعات مکتوب
بسامع کواشف آیات رسیدہ
مبارک للذی بنی بالا
بعضہ افتتان و ضع
بزرگ و دو نیکبخت
معتقدان پناہ نہاد حال

کہ منتہیانِ ارباب سلوک ازان ترقی و قرب قلیل النصیب اند چہ تقدم جذبہ بر سلوک بحسبے
از معنی محبوبیت مطلب تام مراد نباشد جذب نمیکنند و چون بکشند ہر آئینہ نزدیکتر افتد و قرب
بیشتر پیدا کند از خواستہ شدہ تا خواہندہ فرق بسیار است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ
يَّشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ مثنوی عشقِ معشوقان نہانست و بیتر ز عشقِ عاشق
باد و صد طبل و نفیر ٭ لیک عشقِ عاشقان تن زدہ کند ٭ عشقِ معشوقان خوش و فربہ کند
اگر گویند کہ مرادانِ سلاسل دیگر ہم دراین ترقی و قرب شریکند چہ جذبہ بر سلوکِ شان مقدم
است پس مزیتِ این طریق بر طرقِ دیگر چہ باشد و اقربِ طرق برائے چہ گفتہ شود جواب
آنست کہ طرقِ دیگر موضوع از برائے حصولِ این معنے نیستند بلکہ بعض ایشان را بر سبیل
اتفاق این دولت دست مید ہد و این طریق موضوع از برائے حصولِ این دولت
است و یاد داشت کہ در عبارتِ اکابر این سلسلہ علیہ واقع میشود بعد از تحققِ ہر دو جہتِ
جذبہ و سلوک صورت مے بندد و نہایت گفتنِ او را باعتبارِ نہایتِ مراتبِ شہود و آگاہی
است و الّا نہایتِ مطلق ورائے ورا است تفصیلش آنست کہ شہود یا در مرآتِ صورت
است یا در مرآتِ معنی یا ورائے صورت و معنی و این شہود بے پردہ را برقی گفتہ اند یعنی حصولِ
آن شہود کالبرقست باز در پردہ مے شود ہمین شہود اگر بمحض فضلِ ایزدی جلّ سلطانہٗ
دوام پذیرد و بتمام از ضیقِ پردہا برآید تعبیر ازان بیاد داشت میفرمایند کہ حضورِ بے غیبت است
چہ ہر گاہ شہود در پردہ آمد غیبت متحقق گشت مادام کہ دوام نے پردگی پیدا نکند نامِ
یاد داشت بران اطلاق نمیشود و ایجاد دقیقہ ایست باید دانست کہ سیرِ ہر واصل را رجوع
نمیباشد و آگاہیش دائمی است اما سریانِ آن نسبت در کلیہ او کالبرقست بخلافِ محبوبان
را کہ جذبہ بر سلوکِ شان مقدم است و این سریان دائمی است و کلیہ ایشان حکم سر گرفتہ
است و کار سر میکند بمجرد الاشارۃ الیہ لانت اجسادہم کما لانت ارواحہم حتے

صارت ظواهرهم بواطنهم وبواطنهم ظواهرهم پس لاجرم غیبت را در آگاہیِ ایشا
گنجاے نباشد پس این نسبت فوقِ ہمہ نسبتہا باشد وبہمین معنے در کتب ورسائل
این حضرات آن عبارت شائع است چہ نسبت عبارت از آگاہی است ونہایتِ مرا
آگاہی آنست کہ بے پردہ میسّر شود ودوام پذیرد ومشایخ این طریقہ کہ این نسبت را
مخصوص میدانند باعتبارِ وضع طریق است از برائے حصولِ آن دولت وگرنہ مرّ والا
اکابرِ سلاسلِ دیگر را ہم اگر میسّر شود جائز است بلکہ واقع قدوۂ اکابرِ اہل اللہ شیخ ابو
ابو الخیر قدّس اللہ تعالیٰ سرّہٗ ازین آگاہی رمزے مینماید واز استاد خود تحقیقِ آن میفر
آنجا کہ می پرسد کہ این حدیث دائمی باشد استاد در جواب میفرماید نباشد شیخ باز تکرارِ آ
مسئلہ مینماید وہمان جواب مییابد ومرتبہ سیوم باز تکرار آن سوال میکند استادش
جواب میفرماید کہ اگر باشد نادرست شیخ برقص درآمدہ وگفتہ کہ این ازان نادرہا است
وآنکہ گفتہ بودم کہ نہایتِ مطلق ورائے وراء است بیانش آنست کہ بعد از تحقّقِ این آگاہ
اگر عروجے واقع شود در گردابِ حیرت می افتد واین آگاہی را در رنگِ سائرِ مراتبِ عرو
واپس میگذارد وہمین حیرت است کہ مسمّی بحیرتِ کبریٰ است کہ مخصوص باکابرِ الاکابر است
گما وقع فی کتب القوم بزرگے درین مقام میفرماید حسنِ تو مرا کرد چنان زیر وزبر
کز خال وخط وزلفِ تو ام نیست خبر ۞ دیگرے میفرماید عشق بالائے کفر ودی
دیدم ۞ برتر از شک واز یقین دیدم ۞ کفر ودین ویقین وشک ہر چار ۞ ہمہ با عقل
ہمنشین دیدم ۞ چون گذشتم ز عقلِ صد عالم ۞ چون بگویم کہ کفر ودین دیدم ۞ ہر چہ ہست
سدِّ راہِ تواند ۞ سدِّ اسکندری ہمین دیدم ۞ عزیزے دیگر میفرماید لاوہوزان
سرائے روز بہی ۞ باز گشتند جیب وکیسہ تہی ۞ بعد از حصولِ این حیرت مقامِ معرفت
است تا کرا باین دولت مشرّف سازند وبحصولِ ایمانِ حقیقی بعد از کفرِ حقیقی کہ مقامِ حیر

۞ چون ۞ بیرنگی رسی کہ رہائی ۞ موسی وفرعون دارند آشتی ۱۲ ۞ بلکہ بعد از تجاوز از مرتبہ مسخ کفر ودیدنِ کفر ودین وایمان ۱۲

است بنوازند نہایتِ مطلوبِ محققان درین ایمان است و مقامِ دعوت و کمالِ متابعتِ
حضرتِ صاحب شریعت علیہ الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ کہ اَدْعُوْا اِلَی اللّٰہِ عَلٰی بَصِیْرَۃٍ اَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِیْ
درین مقام است و آن سرورِ دین و دنیا علیہ الصلوٰۃ والسلام این ایمان را میطلبد و
میفرماید اَللّٰھُمَّ اَعْطِنِیْ اِیْمَانًا صَادِقًا وَیَقِیْنًا لَیْسَ بَعْدَہٗ کُفْرٌ و از کفرِ حقیقی کہ مقامِ حیرت است
استعاذہ میفرماید کہ اَعُوْذُ بِکَ مِنَ الْفَقْرِ وَالْکُفْرِ این مرتبہ نہایتِ مراتبِ حق الیقین است
اینجا علم و عین حجاب یک دیگر میشوند شعر ھَنِیْئًا لِاَرْبَابِ النَّعِیْمِ نَعِیْمُھَا ۔ وَلِلْعَاشِقِ
الْمِسْکِیْنِ مَا یَتَجَرَّعُ ۔ ھذا ۔ بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ جذبہ این عزیزان دو نوع
است نوعِ اوّل کہ از حضرتِ صدیق اکبر رسیدہ است و بہمین اعتبار طریقِ ایشان منسوب
بآنحضرت است رضی اللہ تعالیٰ عنہ و حصولِ آن بتوجہ بوجہِ خاص است کہ قیومِ جملہ موجودات
است و استہلاک و اضمحلال دران نوعِ دویم کہ مبدأ ظہورِ آن درین طریق حضرتِ خواجہ
نقشبند قدس سرہ است و آن ارادہ معیتِ ذاتیہ میخیزد و آن جذبہ از حضرتِ خواجہ بخلیفہ نخستین ایشان
خواجہ علاؤ الدین رسیدہ و چون ایشان قطبِ ارشادِ وقتِ خود بودند از برائے
حصولِ این قسمِ جذبہ نیز طریقے وضع کردند و آن طریق در خلفائے خانوادۂ ایشان
بطریقۂ علائیہ مشہور است در عبارتِ ایشان واقع میشود کہ اَقْرَبُ طُرُقٍ طریقۂ علیۂ علائیہ
است ہر چند اہلِ این جذبہ از حضرتِ خواجہ نقشبند است اما وضعِ طریق از برائے تحصیلِ آن
مخصوص بخواجہ علاؤ الدین است قدس اللہ تعالیٰ اسرارہما و الحق کہ این طریق کثیر
البرکت است ادرکِ آن طریق نافع تر از بسیارِ طرقِ دیگر است تا این وقت خلفائے
مشایخ خانوادۂ علائیہ و احراریہ باین دولتِ عظمیٰ بہرہ مند و بطالبان ازین راہ تربیت
میفرمایند حضرتِ خواجہ احرار باین دولتِ عظمیٰ از خدمتِ مولانا یعقوب چرخی علیہما الرضوان
کہ از خلفائے حضرتِ خواجہ علاؤ الدین است رسیدہ است نوعِ اوّل از جذبہ کہ بحضرتِ صدیق

رضی اللہ تعالیٰ عنہ منسوب است طریقِ علیحدہ از برائے حصولِ آن موضوع است
و آن طریق وقوفِ عددی است و سلوکیکہ بعد از حصولِ این جذبہ متحقق میشود ہم دو نوع
است بلکہ انواع است نوعے است کہ حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ ازان طریق مقصود
پیوستہ اند و حضرتِ رسالتِ خاتمیت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ نیز ازہمین
خانہ جذبہ ہمین طریق رسیدہ اند و حضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ بہمتِ کمالِ اخلاص
کہ با آنسرور داشتند و فانی در ایشان بودند از میانِ سائرِ اصحاب رضوان اللہ تعالیٰ وتقدس
علیہم اجمعین باین خصوصیتِ طریق مخصوص گشتہ اند و ہمین نسبتِ جذبہ و سلوک تا بحضرت
امام جعفر صادق رضی اللہ عنہ ہمین خصوصیت رسیدہ و چون والدۂ امام از اولادِ کرام حضرت صدیق
اکبر است رضی اللہ تعالیٰ عنہ امام باعتبارِ این ہر دو جہت ممدوح اند کہ ولدنی ابوبکر مرتین
و چون حضرتِ امام از آبائے کرامِ خود ہم نسبتے جدا گرفتہ اند جامع این ہر دو طریق گشتہ
اند و آن جذبہ را بسلوک ایشان جمع فرمودند و باین سلوک بمقصود پیوستند و فرق درمیانِ
این دو سلوک آنست کہ سلوکِ حضرت امیر بسیرِ آفاقی قطع میشود و سلوکِ حضرتِ صدیق
با آفاقی چندانے تعلق ندارد و آن میماند کہ قصے از خانۂ جذبہ گذندہ باشند و بمطلوب رسانیدہ
و در سلوکِ اول تحصیلِ معارف است و در ثانی غلبۂ محبت لاجرم حضرتِ امیر باب مدینۂ علم
آمد و حضرتِ صدیق قابلیتِ خلتِ آنسرور علیہ الصلوٰۃ والسلام پیدا کرد و قال علیہ الصلوٰۃ
والسلام لو کنت متخذا خلیلا لاتخذت ابا بکر خلیلا و حضرتِ امام باعتبارِ
جامعیتِ جہتِ جذبہ کہ مبنائے آن محبت است و جہتِ سلوکِ آفاقی کہ منشأ علوم و معارف
است نصیبے وافر از محبت و معرفت حاصل کردند بعد ازان امام این نسبتِ مرکبہ را بطریقِ
وراثت بسلطان العارفین قدس اللہ تعالیٰ سرہ سپردہ اند گویا این بارِ امانت را بر پشتِ ایشان
ماندہ اند تا بتدریج باہل آن برسد و روئے توجہ شان جانبِ دیگر است پیش از تحمل آن

امانت باین نسبت مناسبت ندارند و درین تحمل نیز حکمتہا است ہر چند حاملان ازین نسبت
قلیل النصیب اند اما این نسبت را از انوار آن بزرگواران نصیب وافر است مثلاً نوعے
از سکر کہ درین نسبت مندرج است از آثار انوار سلطان العارفین است آن سکر مبتدیان
را از حس غائب میسازد و از ہوش میبرد و بعد ازان بتدریج رو باستتار می آرد و باعتبار غلبہ صحو
این نسبت در مراتب صحو مندرج میگردد و در ظاہر صحو است و در باطن سکر این بیت در بیان
حال ایشان است ؎ از درون شو آشنا و از برون بیگانہ وش ۔ این چنین زیبا روش کم میبود اندر جہان ۔ علی ہذا القیاس از ہر بزرگے نوعے فراگرفتہ تا باہل خود
رسیدہ و آن عارف ربانی حضرت خواجہ عبید الخالق مجددانی است کہ سر حلقہ سلسلہ حضرات خواجہ
است قدس اللہ تعالیٰ و تبارک اسرارہم و دراین وقت باز این نسبت علیہ از سر طراوت
گرفتہ در عرصہ ظہور آمد بعد ازایشان دراین سلسلہ جانب سلوک آفاقی باز مختفی شد بعد حصول
جذبہ براہہائے دیگر سلوک نمودند و عروج پیدا کردند تا زمانیکہ حضرت خواجہ نقشبند قدس اللہ
تعالیٰ سرہ الاقدس بعالم ظہور آمدند آن نسبت بآن جذبہ و سلوک آفاقی باز ظاہر گشت و بآن
ہر دو جہت جامع کمال معرفت و محبت گشتند باو جود آن یک قسم جذبہ دیگر کہ از راہ معیت
مے خیزد نیز ایشان را عطا فرمودند چنانکہ بالا گذشت و از کمالات ایشان نصیب وافر نائب
مناب ایشان را عنی خدمت خواجہ علاؤ الحق و الدین حاصل گشت و بدولت ہر دو جذبہ
و سلوک آفاقی مشرف گشتند و بمقام قطبیت ارشاد رسیدند و ہمچنین خدمت خواجہ محمد پارسا
از کمالات ایشان بہرہ تمام یافتند و حضرت خواجہ در آخر حیات در حق ایشان فرمودند کہ ہر کہ مرا
دیدن من کند محمد را باید بیند و نیز از ایشان منقول است کہ میفرمودند مقصود از وجود بہاؤ الدین
ظہور محمد است و خدمت خواجہ پارسا را با وجود این کمالات نسبت فردیت مولانا عارف
دیگ کرانی در آخر حیات خود عطا فرمودند و غلبہ ہمین نسبت ایشان را مانع شیخی و تکمیل طلبہ گشت

والّا در کمال و تکمیل درجهٔ علیا داشتند حضرتِ خواجه نقشبند در شانِ ایشان فرمودند اگر او شیخی کند
عالم از وی منوّر شود و مولانا عارف این نسبتِ فردیت را از مولانا بهاؤ الدّین که پدرِ پدرِ
ایشان بود یافته بودند باید دانست که نسبتِ فردیت را تمام رو بحق است سبحانه و شیخی
و تکمیل و دعوت کاری ندارد و اگر آن نسبت بانسبتِ قطبِ ارشاد که مقامِ دعوت و تکمیلِ
خلق است جمع شود باید دید که اگر نسبتِ فردیت غالب است پس ارشاد و تکمیل در این صورت
ز بونسبت و الّا صاحب آن دو نسبت در حدِ اعتدال است ظاهرش تمام با خلق است
و باطنش بالکلیه با حق تعالی و تقدّس درجهٔ علیا در مقامِ دعوتِ خلق صاحبِ این دو نسبت
راست هر چند نسبتِ قطبیتِ ارشاد نیز تنها در دعوت کفایت میکند امّا این بزرگواران را
در این مقام مرتبهٔ دیگر است نظرِ ایشان شافیِ امراضِ قلبیه است و صحبتِ شان دافعِ
اخلاقِ نامرضیهٔ سیّد الطائفه جنید البغدادی باین دولتِ عظمی مستعد شده بود و باین
منزلت مشرّف گشته نسبتِ قطبیتِ ایشان را از شیخ سرّی سقطی حاصل شده بود و نسبتِ
فردیت از شیخ محمد سمّاک از سمنان قدس سرّهما ایشانست مردم میدانند که من مریدِ سرّی ام
من مریدِ محمد سمّاکم نسبتِ فردیت را غالب ساخته نسبتِ قطبیت را فراموش کرده
در حقِّ آن معدوم دانسته است بعد از خلفائے حضرتِ خواجه نقشبند چراغِ این مدلهمّ
بزرگ حضرتِ خواجه احرار بودند جذبه خواجهار اتمام نموده متوجهِ سیرِ آفاقی گشتند و تا اسم سیر را
رسانیده بے آنکه در اسم درآمده استهلاک و فنا دران پیدا کنند باز بخانهٔ جذبه درآمدند و
استهلاک و اضمحلالِ خاص درین جهت پیدا کردند و بقائے هم درین جهت یافتند بالجمله
شانِ عظیم درین جهت داشتند و علوم و معارف که از فنا و بقاست میدهد ایشان را
درین مقام میسّر شد اگرچه در علوم بواسطهٔ تغایرِ جهتین تفاوت پیداست یکے از
تفاوتها اثباتِ توحیدِ وجود است و عدمِ آن و همچنین است اثباتِ امورے که مناسب

مذکور اند من الاحاطة والسریان والمعیة الذاتیات وشهود الوحدة فی الکثرة
وفناء الکثرة بالکلیة بحیث لا یرجع کلمة انا علی السالک اصلا وامثال ذلک
من العلوم التی تترتب علی البقاء الذی بعد الفناء المطلق فانها لیست کذلک بل
هم مطابقة لعلوم الشریعة الحقة غیر محتاجة الی التحللات والتکلفات والاسوبة
بالجملة بقائیکه در جهت جذبه است هر نوع جذبه که باشد از سکر نمی برآرد و در صحو نمی آرد
وجود بقا انا بر بائی رجوع نمیکند و اشارت باو نمی افتد چه در جذبه غلبهٔ محبت است و غلبهٔ
را سکر لازم است پس بهیچ وجه سکر از وی منفک نشود پس ناچار علوم آن نیز
چنین باشند کالقول بوحدة الوجود فان مبناها علی السکر وغلبة المحبة بحیث لا یبقی
غیر الا المحبوب فیحکم بنفی ماسواه واگر بصحو می آمد شهود محبوب مع شهود ماسواء
شد وحکم بوحدت وجود نمیکرد و بقائیکه بعد از فناء مطلق و نهایت سلوک است منشأ
بدء معرفت است سکر را دران موطن مدخلی نیست آنچه از سالک در حالت فنا گم
بود همه رجوع کرده اما منصبغ برنگ اصل وهو المعنی بالبقاء بالله پس ناچار در
شان سکر را مجال نباشد پس علوم ایشان مطابق علوم انبیا باشد علیهم الصلوات
والتسلیمات والتحیات والبرکات الی یوم الدین وایضا از عزیزی شنیده ام که حضرت
نسبتی از آبائے مادری خود که صاحب احوال غریبه بودند و جذبهائے قویه داشتند
اصل کرده بودند و از مقام اقطاب اثنا عشر که تائید دین بایشان مربوط است و در
شان عظیم دارند حضرت خواجه را نصیب وافر بود تائید شریعت و نصرت دین ایشان را
بود و شمه از احوال گرامی ایشان بالا مذکور شده است بعد ازان احیائے طریقت این
ازان و اشاعت آداب این عزیزان علی الخصوص در ممالک هندوستان که اهل
وکمالات ایشان بی بهره بودند بظهور ارشاد پناهی معارف آگاهی مؤید الدین الرضی

شیخنا و مولانا محمد الباقی سلمہ اللہ تعالیٰ متحقق گشت خواست کہ شمہ از کمالاتِ ایشان
درین مکتوب درج نماید چون رضائے ایشان درین باب مفہوم نہ گشت از جرأت دریغ

مکتوب دوصد و نود و یکم (۲۹۱)

بمولانا عبد الحی صدور یافت در بیان مراتبِ توحیدِ وجودی و شہودی و معارفِ متع

انہا بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام علی سیدنا
و علی الہ واصحابہ اجمعین بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ منشأ توحیدِ وجودی جمعے ر
ممارستِ مراقباتِ توحید است و تعقل معنیِ کلمہ طیبہ لا الہ الا اللہ بلا موجود الا ا
ظہورِ این قسمِ توحید بعد از تخیل و تامل و تخییل بواسطۂ استیلائے سلطانِ خیال است کہ از
مزاولتِ معنی توحید این معرفت در متخیلہ نقش بستہ است و چون بتعقل جاعل مجعول است
ہر آئینہ معلول است صاحب این توحید از ارباب احوال نیست چہ از ارباب
ارباب قلوب بندا و از مقامِ قلب درین وقت خبرے ندارد علمی بیش نیست لیکن علم را
است بعضہا فوق بعضٍ و جمعے دیگر را منشأ توحید وجودی انجذاب و محبتِ قلبی است
ابتداءً با ذکار و مراقبات کہ خالی از تخیل معنی توحید است اشتغال نمودہ اند و بجد و جہد یا
سابقۂ عنایت بمقامِ قلب رسیدہ اند و جذبے پیدا کردہ اند در این مقام اگر بر ایشان
توحیدِ وجودی ظاہر شود سبب آن غلبۂ محبت محبوب خواہد بود کہ ماسوائے محبوب را از ا
شان محقق ساختہ است و مستور گردانیدہ و چون ماسوائے محبوب را نمے بینند و نمی
لاجرم جز محبوب را موجود نمیدانند این قسم توحید از احوال است و از علتِ تخیل و شائبۂ تو
پاک و منزہ و اگر این جماعہ از ارباب قلوب را از ہمان مقام بعالم باز گردانند محبوبِ خ
در ہر ذرہ از ذراتِ عالم مشاہدہ مینمایند و موجودات را مرایا و مجالیِ حسن و جمالِ محبوب می

ش۵ قولہ مرایا جمع مرآت است کہ بمعنی آئینہ است و قولہ مجالی بفتح میم و کسر لام جمع مجلی است کہ بفتح میم و فتح لام صیغہ اسم ظرف است یعنی جاے جلا کہ آئینہ باشد پس
بمعنے آئینہ است و بمعنی جلاے جلوہ ۱۲ غ لمصححہ سلمہ اللہ تعالیٰ

صدہ با کسر و فتح منسوب بسمنان کہ شہریست نزدیک بدامغان ۱۲

اگر بمحض فضل خداوندی جل شانہ از مقام قلب برآمدہ متوجہ جناب قدس مقلب القلوب گردند این معرفت تعیدی
(یعنی با صاحب قلب ۱۲) (جلد اول ۱۲)
کہ در مقام قلب پیدا شدہ بود رو بزوال می آرد و هر چند مدارج عروج مشہود نمایند خود را باین معرفت بمناسبت تر
میابند جمعے از منہا تا بحد انکار و طعن میرسند بر ارباب آن معرفت مثل رکن الدین ابو
المکارم شیخ علاء الدولہ سمنانی و بعضے دیگر را بعد از زوال این معرفت نفی و اثبات آن کار
نماند کاتب این سطور از انکار ارباب این معرفت تحاشی مینماید و از طعن ایشان خود را دور
میدارد و انکار و طعن را وقتے مجال باشد کہ ارباب آن حال را در ظہور آن حال قصدے
و اختیارے باشد بے ارادہ ایشان این معنے در ایشان ظاہر شدہ است ایشان مغلوب
آن حالند پس ہر آئینہ معذور باشند و کار رد و طعن علی المضطر المعذور لیکن این قدر
میداند کہ فوق این معرفت معرفت دیگر است و ورای این حال حالتے دیگر تحقیق
این مقام از کمالات بسیار ممنوع اند و از مقامات بیشمار محروم این حقیر قلیل البضاعت را بے آنکہ
شمایہ ست بمعنی توحید نماید در ضمن مراقبات و اذکار بلکہ بے آنکہ جد و جہد نماید بمحض فضل ایزدی
(بمنزل) (بمجرد تعلق نسبت)
در ملازمت ہدایت و افاضت پناہی حقائق و معارف آگاہی مؤید الدین الرضی شیخنا و مولانا
محمد الباقی قدس اللہ تعالی سرہ الاقدس بعد از تعلم ذکر و توجہ و التفات ایشان در مقام قلب آوردہ
و در این معرفت کشادہ بودند و علوم و معارف این مقام را فرا آوان عطا فرمودہ و دقائق
(وحدت)
این معارف را منکشف ساختہ و تا مدتے در این مقام داشتند آخر الامر از کمال بندہ نوازی
از مقام قلب بر آوردند در این ضمن آن معرفت رو بزوال آورده و رفتہ رفتہ بتمام معدوم
(توحید وجودی)
گشت مقصود از اظہار احوال خود آنست تا معلوم شود کہ این مرقوم را از روئے کشف
و ذوق بتحریر آوردہ است نہ از روئے ظن و تقلید و معارف توحیدی کہ از بعضے اولیاء
اللہ ظاہر شدہ اند در ابتدائے حال و در مقام قلب سر زدہ باشند پس ہیچ نقص بایشان
(بکنند)
ازین راہ لاحق نشود این حقیر نیز ہمان وقت رسائل در معارف توحیدی نوشتہ است و چون

کہ در این معرفت برادر کشادہ بودند ۱۲ ۵ باید دانست کہ معارف توحیدی الخ ۱۲

آن نوشتہارا بعضے یاران منتشر ساختہ اند جمع آنرا مستعیر و نسخہ آن رسائل را بحال خود
گذاشتہ نقص وقتے لازم مے آید کہ ازان مقام نگذرانند طائفہ دیگر از ارباب تجرید
آنانند کہ استہلاک و اضمحلال در شہود خود پیدا کردہ اند و ہمت ایشان آنست کہ
در شہود ہمہ را مضمحل و معدوم باشند و اثرے از لوازم وجود ایشان ظاہر نشود رجوع آنرا
بر خود کفر میدانند و نہایت کار نزد ایشان فنا نیستی است مشاہدہ را نیز گرفتاری میدانند
بعضے از ایشان میفرماید اَشْتَہِی عَدَمًا لَا اَحُوْلُ کَمَا بَدَا عدمے میخواہم کہ ہرگز در او وجود نبود
ایشان اند متقول محبت و حدیث قدسی مَنْ قَتَلْتُہٗ فَاَنَا دِیَتُہٗ در شان ایشان متحقق است
ہمیشہ در زیر بار وجود اند و لحظہ آسایش ندارند چہ آسایش در غفلت است بر تقدیر دوام
استہلاک غفلت را گنجایش نیست شیخ الاسلام ہروی میفرماید کسیکہ مرا یکساعت از حق سبحانہ
غافل سازد امید است کہ گناہان او را ببخشند و وجود بشریت را غفلت در کار است حق
سبحانہ و تعالیٰ از کمال کرم خویش ہر یکے را از ایشان باندازہ استعداد بامور یکہ مستلزم
غفلت اند ظاہر ایشان را بآن امور مشغول ساختہ است تا آن بار وجودی الجملہ از ایشان
تخفیف یابد جمعے را بسماع و رقص الفت دادہ و طائفہ را بتصنیف کتب و تحریر علوم و معارف
شعار ساختہ و گروہے را بہ بعضے امور مباح مشغول داشتہ عبد اللہ اصطخری ہمراہ سگبانان
بصرا میرفت شخصے از عزیزے سر آن را پرسید فرمود تا نفسے از بار وجود خلاص شود و بعضے
را بعلوم توحید وجود و شہود و حدت در کثرت آرام داد تا ازان بارساعتے بیاسایند ازین
قبیل است توحیدے کہ از بعضے اکابر مشایخ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم ظاہر شدہ
است نسبت این بزرگواران بتنزیہ صرف میگشد بعالم شہود و در عالم کارے نمانند معارف کہ
ارشاد پناہی حقائق و معارف دستگاہی ناصر الدین خواجہ عبید اللہ مناسب علوم توحید وجود و شہود
و حدت در کثرت نوشتہ اند ازین قسم اخیر توحید است کتب فقرات ایشان کہ مشتمل است

دم توحید و جز آن منشأ علوم آن کتاب و مقصود از ان معارف استیناس و الفت
ست با عالم و همچنین است معارفِ خواجهٔ ما که در بعضے رسائل بر طبقِ کلامِ کتاب فقرات
منشأ این علومِ توحید نه جذبه است و نه غلبهٔ محبت و مشهود ایشان را با عالم نسبتے نیست
ی را در عالم مینمایند شبه در مثالِ مشهودِ حقیقی ایشانست مثلاً شخصے گرفتارِ جمالِ آفتاب است
بث خود را در آفتاب گم ساخته است و نامے و نشانے از خود نگذاشته این چنین
اگر خواهند باز در هندوانسے و الفتے در روے بما سوائے آفتاب پیدا آرند تا ساعتے
ن انوارِ آفتاب نفسے راست کند و دمے بیاساید همان آفتاب را در مجالی این عالم
دو بآن علاقه او را با این عالم انسے و التفاتے پیدا میسازند گاهے او را میدانند که این
آفتاب است و جز آفتاب هیچ چیز موجود نیست و گاهے در مرآتِ ذراتِ عالم جمالِ آفتاب
اینجا کسے سوال نکند که چون عالم در نفس الامر عینِ آفتاب نباشد پس آن را آفتاب
خلافِ واقع باشد زیرا که گوئیم افرادِ عالم با یکدیگر در بعضے امور اشتراک دارند و در بعضے دیگر
ن سبحانه و تعالی بجمالِ قدرتِ خویش امورے که باعث امتیاز ند بواسطهٔ بعضے حکم و
نظرِ انها مختفی میسازد و اجزائے مشترکه فقط مشهود مینماید پس ناچار حکم باتحادِ یکدیگر میکنند
اب را نیز با این علاقه عینِ عالم میپندارند همچنین حق را سبحانه با عالم هرچند فی الحقیقت هیچ
نیست اما مشابهتِ اسمی مصحح این اتحاد میگردد مثلاً حق سبحانه و تعالی موجود است و
وجود هرچند فی الحقیقت درمیانِ این دو وجود هیچ مناسبت نیست و همچنین او تعالی
ع و بصیر و حی و قادر و مرید است و بعضے افرادِ عالم نیز با این صفات متصف اند هرچند
یکدیگر از همه گر مبدا است اما چون خصوصیت وجودِ امکانی و نقائص صفاتِ محدثات را
ان مستور ساخته اند اگر حکم باتحاد کنند گنجایش دارد و این قسمِ اخیر توحید اعلائے اقسامِ توحید
بلکه فی الحقیقت ارباب این معرفت مغلوبِ این وارد نیند و سکرِ ایشان باعثِ این معرفت

نشده است بلکه این وارد را بر ایشان از برائے مصلحتے آورده اند و خواستند که بتوسل این
ایشان را از سکر بصحو آرند و تسلی دهند چنانچه جمعے را بسماع و رقص و طائفه را باشتغال بعـ
مباحه تسلیه داده اند باید دانست که همگنانِ ایشان ازین طائفها بعضے اموے که مغایـ
ایشانست اشتغال مینمایند و تسلی می یابند بخلافِ این بزرگواران بامرے که مغایر مشهـ
است التفات نمے نمایند و راهم نمیگردند پس ناچار عالم را عینِ مشهودِ ایشان مینمایند یا در
عالم آنرا جلوه میدهند تا ساعتے ازان بار تخفیف یابند منشأ این قسمِ اخیر توحید این حقیر
کشف و ذوق معلوم نبود همان دو وجهِ سابق را امید انست ظنے باین قسم داشت و الله
رسائل و مکتوبات همان دو وجه بلکه وجهِ دویم را نوشته است و توحیدِ وجودی را منحصر
ساخته است لیکن چون بعد از رحلت ارشاد پناهی قبله گاهی بتقریبِ زیارتِ مزار
بلدهٔ محروسهٔ دهلی اتفاقِ عبور افتاد در روزِ عید بزیارتِ مزار شریفِ ایشان رفته بود و
توجه بمزارِ متبرک التفاتے تمام از روحانیتِ مقدسهٔ ایشان ظاهر گشت و از کمالِ غریب
نسبتِ خاصهٔ خود را که بحضرتِ خواجهٔ احرار منسوب بود مرحمت فرمودند چون آن نسبت در
بضرورتِ حقیقتِ این علوم و معارف را بطریقِ ذوق دریافت و معلوم گشت که منشأ
وجودی در ایشان انجذابِ قلبی و غلبهٔ محبت نیست بلکه مقصود ازین معرفت تخفیفِ آن
تا مدتے اظهارِ این معنی را مناسب نمیدید آما چون در بعضے رسائل آن دو وجهِ سابق مذ
بودند مردم قلیل الدرایت ازان در توهم افتادند که ازین بیان تنقیصِ این دو اکابر لازم
که طریقِ ایشان طریقِ ارباب توحید است باین توسل زبانِ فتنه انگیزی دراز کردند حتی
توهم در بعضے طلاب قلیل الارادت باعثِ فتور احوالِ ایشان گشت بضرورت مصلحت در
این قسم توحید دیده و از برائے استشهاد ذکرِ آن واقعه نیز مناسب دانسته در تحریر آورد و روے
مخلصانِ خواجه مانقل کرد که مبفر مودند مردم میدانند که ما از مطالعهٔ کتب ارباب توحید نسبتے

۵ که بوقت زیارت مزار شریف حضرت خواجه بوقوع آمده بود ۱۲

ن است مقصود آنست که ساعتے خود را غافل سازیم این سخن مؤید کلامِ سابق است
(از مطالعہ آن کتب ۱۲)
ست پناہی شیخ عبد الحق که از مخلصانِ حضرت خواجہ ماست نقل کردند که حضرتِ خواجہ
ایام رحلت میفرمودند که ما را بیقین لقین معلوم شده است که توحید کوچه تنگ است شاه راه
ت هرچند پیش ازین هم میدانستیم اما این قسم یقین اکنون بظهور آمده است ازین سخن نیز
م میشود که در آخر کار مشربِ ایشان بتوحید مناسبت نداشت در ابتداءِ حال اگر آن قسم
هم ظاهر شده باشد باکے نیست بلکه بسیارے از مشایخ را در ابتداء آن قسم بظهور آمده است
کارازان برآمده اند و ایضاً بعد از وصول بمقامِ جذبه نقشبندیه طریقِ حضرتِ خواجه نقشبند
حضرت خواجه احرار از یکدیگر جدا است و علوم و معارف نیز از هم جدا اند غالب آنست که حضرتِ خواجه احرار بعد ازان نسبتِ باطنی
دری خواست که پشت بپشت بزرگان آمده اند و این فنا و نیستی که بالاند کوشند از لوازمِ نسبتِ آن بزرگوار است این حقیر
له مصلحت انبائے این وقت او را برائے تربیتِ طالبان طریقِ حضرتِ خواجه نقشبند اختیار
است و علوم و معارفِ آن طریق که بعلوم ظاهر شریعت بیشتر مناسبت دارند در این چنین
فاسد که از ارکانِ شریعت و ایمان سستی تمام پیدا کرده اند ظهورِ آنها را مناسب دیده تعیین همان
از برائے افاده طلب نمود و اگر حق سبحانه طریقهٔ احراریه را بتوسطِ این حقیر ترویج میخواست
بان آنوار مؤید میساخت چه انوارِ این هر دو بزرگواران را بطریقِ کمال عطا فرموده است
تکمیل هر دو اکابر را روا نموده اِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ
بادشاهے ست کز عنایتِ خویش ۔ ہر دو عالم بیک گدا بخشد ۵ اگر بادشه
پیر زن ۔ بیاید نوالے خواجه بلت کمن ۔ بحکم وَاَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ بعضے اسرار
را در معرضِ ظهور آورده است حق سبحانه و تعالیٰ طالبانِ حق را ازان بهره مند گرداند
رسیدند که منکران را غیر از انکار نخواهد افزود لهذا مقصود افاده کملا بست که منکران از مبحث خارج
لطریق یُضِلُّ بِهٖ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهٖ كَثِيرًا ابرارِ ارباب بصیرت مخفی نیست کہ از

(۱۲ افادہ)

اختیارِ یک طریق برائے مصلحتی افضلیتِ این طریق بر طریق دیگر لازم نمے آید و بنقصِ آ
طریقِ دیگر نمیکشد ؎ دروازۂ شہر را توان بست ۔ نتوان دہنِ مخالفان بست ۔
لِلّٰہِ ذِی الْاِنْعَامِ وَلِلْمِنَّۃِ اَوَّلًا وَاٰخِرًا وَالصَّلٰوۃُ وَالسَّلَامُ وَالتَّحِیَّۃُ عَلٰی رَسُوْلِہٖ مَنْ مَدَاوَ
اٰلِہِ الْاَخْیَارِ وَاَصْحَابِہِ الْاَبْرَارِ

مکتوب صد و نود و دویم (۱۹۲)

بشیخ عبد الحمید بنگالی صدور یافت در بیان آداب ضروریۂ مریدان و رفع بعضے شبہ الیشا
وَمَا یَنَاسِبُکَ ۔ بِسْمِ اللّٰہِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ الَّذِیْ اَدَّبَنَا بِالْاٰدَابِ النَّبَوِیَّۃِ وَھ
بِالْاَخْلَاقِ الْمُصْطَفَوِیَّۃِ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ اَتَمُّھَا وَاَکْمَلُھَا بِدَانکہ سا
این راہ از دو حال خالی نیستند مرید اند یا مراد اگر مراد اند طوبیٰ لَھُمْ بر اہِ انجذاب و محبت ایشا
را کشان کشان خواہند برد و بمطلب اعلیٰ خواہند رسانید و ہر آدمے کہ در کار شود بتوسط یا بت
تعلیم شان خواہد شد و اگر زیرکے واقع شود زود متنبہ خواہند فرمود و بآن مواخذہ خواہند کرد و اگر بہ
ظاہر احتیاجے داشتہ باشد بے سعیِ ایشان بآن دولت دلالت خواہند فرمود بالجملہ عنا
ازلی جَلَّ سُلْطَانُہٗ متکفّل حالِ این بزرگواران است بسبب و بے سبب کارِ ایشان را کفایت
خواہند کرد اللّٰہُ یَجْتَبِیْ اِلَیْہِ مَنْ یَّشَآءُ ۔ و اگر مرید اند کارِ ایشان بے توسطِ پیر کامل مکمل دشو
است پیرے باید کہ بدولتِ جذبہ و سلوک مشرّف شدہ باشد و بسعادتِ فنا و بقا مستع
گشتہ و سیر الی اللہ و سیر فی اللہ و سیر عن اللہ باللہ و سیر فی الاشیاء باللہ را بانصرام رسانید
و اگر جذبہ او بر سلوکِ او مقدم است و بتربیتِ مرادان مربّی شدہ کبریت احمر است کلامِ
دواست و نظرِ او شفا احیائے دلہائے مردہ بتوجہ شریفِ او منوط است و نمازگی جانہا
فسردہ بالتفاتِ لطیفِ او مربوط و اگر این طور صاحبِ دولت پیدا نشود و سالکِ مجذوب
ہم مغتنم است و تربیتِ ناقصان از دونیز مے آید و بتوسطِ او بدولتِ فنا و بقا میرسند آسان

عرش آمد فرود ۔ ورنہ بس عالیست پیشِ خاک تود ۔ واگر بعنایتِ خداوندی جل
طالبے را باین طور پیرِ کاملِ مکمل دلالت فرمودند باید کہ وجودِ شریفِ او را مغتنم داند خود
و سپارد و سعادتِ خود را در مرضیاتِ او داند و شقاوتِ خود را در خلافِ مرضیاتِ او
بالجملہ ہوائے خود را تابع رضائے او سازد و در خبرِ نبویست علیہ وعلی آلہ الصلوٰت
ات اتمہا واکملہا لن یؤمن احدکم حتی یکون ہواہ تبعا لما جئت بہ
عایت آدابِ صحبت و مراعاتِ شرائط از ضروریاتِ این راہ است تا راہِ افادہ
مفتوح گردد و بدونہا نتیجہ للصحبۃ ولا ثمرۃ للمجالس بعضے از آداب
ضروریہ در معرضِ بیان آوردہ مے شود بگوشِ ہوش باید شنید بدانکہ طالب را باید
ے دلِ خود را از جمیعِ جہات گردانیدہ متوجہ پیرِ خود سازد و با وجودِ پیر بے اذنِ او بنوافل
پردازد و در حضورِ او بغیرِ او التفات ننماید و بکلیت خود متوجہ او بنشیند حتی کہ بذکر
نشود مگر آنکہ او امر کند و غیر از نمازِ فرض و سنت در حضورِ او ادا نکند نقل کردہ اند از
این وقت کہ وزیر پیشِ او ایستادہ بود اتفاقاً درین اثنا آن وزیر التفاتے بجانبِ
کردہ بندِ آن را بدستِ خود راست می ساخت درین حال نظرِ سلطان بران وزیر افتاد
و متوجہ است بزبانِ عتاب گفت کہ این را انتظیم نمیتوانم کرد کہ تو وزیرِ من باشی و در حضورِ
جامہ التفات نمائی باید اندیشید کہ ہر گاہ وسائلِ دنیاویہ را آداب دقیقہ در کار است
سول الی اللہ را بوجہِ اتم و اکمل رعایتِ این آدابِ لازم خواہد بود و منہما آنکہ در جائے
سایہ او بر جائہ او یا بر سایہ او افتد و بر مصلائے او پا ننہد و در متوضائے او طہارت
روفِ خاصہ او استعمال نکند و در حضورِ او آب نخورد و طعام تناول ننماید و بکسے
بلکہ متوجہ احدے نگردد و در عقبِ پیر در جانب کہ او ست پا دراز نکند و بزاق دہن
زد و ہر چہ از پیر صادر شود آنرا صواب داند اگرچہ بظاہر صواب ننماید او ہر چہ میکند

از الہام میکند و باذن کار میکند برین تقدیر اعتراض را گنجایش نباشد و اگر در بعضے صور
خطا راہ یابد خطائے الہامی در رنگِ خطائے اجتہادیست ملامت و اعتراض بر ان
نیست و ایضاً چون این را محبتے بہ پیر پیدا شدہ است در نظرِ محب ہر چہ از محبوب صادر
محبوب نماید پس اعتراض را مجال نباشد و در کلی و جزئی اقتدا بہ پیر کند چہ در خوردن و پوشیدن
و خفتن و طاعت کردن نماز را بطرزِ او ادا باید کرد و فقہ را از عملِ او باید اخذ نمود آنرا کہ
نگار نیست فارغ است ۔ از باغ و بوستان و تماشائے لالہ زار ۔ و ہیچ اعتراض را در
و سکناتِ او مجال ندہد اگرچہ آن اعتراض مقدارِ حبۂ خردلے باشد زیرا کہ اعتراض را غیر از حرمان
نیست و بے سعادت ترین جمیع خلائق عیب بینِ این طائفہ علیہ است نجانا اللہ و سائر
من ہذا البلاء العظیم و طلبِ خوارق و کرامات از پیر خود نکند اگرچہ آن طلب بطریق
وسوسہ باشد ہیچ شنیدہ کہ مومنے از پیغمبرے معجزہ طلب کردہ باشد معجزہ طلبیان
و اہلِ انکار را ۔ معجزات از بہر قہرِ دشمن است ۔ بوئے جنسیت پئے دل بردن
موجبِ ایمان نباشد معجزات ۔ بوئے جنسیت کند جذبِ صفات ۔ اگر شبہ پیدا شود
آنرا بے توقف عرض نماید اگر حل نشود تقصیر بر خود نہد و ہیچ منقصت را بجناب پیر عائد
و واقعہ کہ رود ہا از پیر پنہان ندارد و تعبیرِ وقائع از و طلب کند و تعبیر یکہ بر طالب منکشف
نیز عرض نماید و صواب و خطا را از وجود و بر کشوفِ خود زنہار اعتماد ننہد کہ حق با باطل
ممتزج است و صواب با خطا مختلط و بے ضرورت و بے اذن از و جدا نشود کہ غیر او
گزیدن منافی ارادت است و آواز خود را بر آوازِ او بلند نکند و سخنِ بلند با او نگوید کہ سوء ا
و ہر فیضے و فتوحیکہ بر سد آن را بتوسط پیر تصور نماید و اگر در واقعہ بیند کہ فیضے از مشایخ
است آنرا نیز از پیر داند و بداند کہ چون پیر جامع کمالات و فیوض است فیضِ خاص از پ
استعدادِ خاصِ مرید بملاحظہ کمالِ شیخے از شیوخ کہ صورتِ افاضہ از و بے ظاہر شدہ ا

بمرید رسیده است و لطیفهٔ از لطائفِ پیر کہ مناسبت بآن فیض دارد بصورتِ آن شیخ ظاہر شدہ
است بواسطهٔ ابتلاء مرید آن لطیفه را شیخ دیگر خیال کرده است و فیض را ازان دانسته این
مغلطهٔ عظیم است حق سبحانه از زلّت قدم نگاہدارد و در اعتقاد و محبّت پیر مستقیم دارد و بحرمت
سیّد البشر علیه و علی آله الصلوات و التسلیمات بالجمله الطریق کله ادب مثل
مشهور است هیچ بی ادبی بجائی نرسد و اگر مرید در رعایت بعضے از آداب خود را مقصر داند
و در ادائے ما ینبغی نرسد و اگر بسعی هم نتواند از عهده برآمد معفو است اما از اعتراف بتقصیر
ناچار است و اگر عیاذاً بالله سبحانه رعایتِ آداب نکند و خود را مقصر هم نداند از برکاتِ این
بزرگواران محروم است ؎ هر کرا روے بہبود نبود ۔ دیدنِ روے نبی سود نه بود
اے مریدے کہ ببرکتِ توجّهِ پیر بمرتبهٔ فنا و بقا برسد و براهِ الهام و طریقِ فراست بروے ظاہر
شود و پیر آن را مسلّم دارد و بکمالِ او گواہی دہد آن مرید را میرسد کہ در بعضے امورِ الهامی بہ پیر
خلاف کند و بمقتضائے الهامِ خود عمل کند اگرچه نزدِ پیر خلافِ آن متحقّق بود چه آن مرید درین
وقت از ربقهٔ تقلید برآمده است و تقلید در حقِّ وے خطاست نمے بینی کہ اصحابِ پیغمبر
صلّی الله تعالیٰ علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات در امورِ اجتهادیه و در احکامِ غیر منزّله بآن
سرور خلاف کرده اند و در بعضے اوقات صواب بجانبِ اصحاب ظاہر شده است گما لا یخفی
علی أرباب العلم پس معلوم شد کہ خلاف با پیر مرید را بعد از رسیدن بمرتبهٔ کمال مجوّز است
و از سوءِ ادب مبرّا است بلکه اینجا همین اولیست و اگرنه اصحابِ پیغمبر علیه و علیهم الصلوات و التسلیمات
کہ بکمالِ آداب مؤدّب بودند غیرِ تقلید هرگز نمیکردند ابو یوسف را بعد از رسیدن بمرتبهٔ اجتهاد
تقلیدِ ابی حنیفه رضی الله تعالیٰ عنه گما خطاست صواب در متابعتِ رائے خود است نه رائے
ابی حنیفه قول مشهور است از امام ابو یوسف کہ نازعتُ ابا حنیفة فی مسئلة خلق
القرآن سنة تمام شنیده باشی کہ تکمیلِ صناعت بتلاحقِ افکار است اگر بر یک فکر ماندے

فانظر رزقنی الله و ایاکم علی ان من قال بخلق القرآن فهو کافر

زیادتی پیدا نکردے بخویکہ در زمانِ سیبویہ بودہ امروز باخلافِ آراء وتلاحقِ انظار و
زیادتی وکمال پیدا کردہ است اما چون بنا را او نہادہ است فضل او راست ۔ الفضل للمتقدم
لیکن کمال انہا را مثل امتی کمثل المطر لا یدری اولہم خیر ام آخرہم حدیث نبویست
وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام تذنیب لرفع شبہۃ بعض المریدین ۔ بدانکہ گفتہ اند الم
یحیی ویمیت ۔ احیا واماتت از لوازمِ مقامِ شیخی است مراد از احیاء احیاءِ روحی است نہ
وہمچنین مراد از اماتت اماتتِ روحی است نہ جسمی ومراد از حیوٰۃ وموت فنا وبقاست کہ بمقا
وکمال میرساند وشیخ مقتدا باذنِ اللہ سبحانہ متکفل این دو امر است پس شیخ را ازین احس
واماتت چارہ نباشد ۔ معنی یحیی ویمیت یبقی ویفنی احیا واماتتِ جسمی را منصب
کارے نیست شیخِ مقتدا حکمِ کاہ ربا دارد ہر کس را کہ باو مناسبت است در رنگِ خس
خاشاک در عقبِ او میدود ونصیبِ خود را از وے استیفا مینماید خوارق وکرامات از
جذبِ مریدان نیست مریدان بمناسبتِ معنویہ منجذب میگردند وآنکہ باین بزرگواران م
ندارد از دولتِ کمالاتِ ایشان محروم است اگرچہ ہزار معجزہ وخوارق وکرامات بیند ابو جہل
وابولہب را شاہد این معنی باید گرفت قال اللہ سبحانہ وتعالیٰ فی حق الکفار وان یروا
کل آیۃ لا یؤمنوا بہا حتی اذا جاؤک یجادلونک یقول الذین کفروا ان ہذا الا اسا
الاولین ۔

والسلا

مکتوب (۲۹۳) دو صد ونود وسیوم

مافت

بشیخ محمد چتری صد ویافتہ در جوابِ سوالِ او کہ پرسیدہ بود لی مع اللہ وقت در حدیث
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام آمدہ است وابو ذر غفاری نیز ہمین را گفتہ وجہِ آن چہ با
وپرسیدہ بود کہ ۔ قدمی ہذہ علیٰ رقبۃ کل ولی اللہ حضرت شیخ عبد القادر فرمودہ ودیگر
نیز ہمین را گفتہ حقیقتِ این معاملہ چیست وپرسیدہ کہ مراد از اولیائے کہ قدمِ ایشان بر گرد

آنہا بودہ اولیائے ہمان عصر ندیا مطلقاً۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰہِ وَسَلَامٌ عَلٰی عِبَادِہِ الَّذِیْنَ اصْطَفٰی
صحیفہ شریفہ کہ ارسال داشتہ بودند بُورُود آن مُبتہج و مسرور گردیدہ نعمتی است کہ دوستانِ حق
جَلَّ وَعَلَا دور افتادہ را یاد فرمایند اندراج یافتہ بود کہ حضرتِ رسالت پناہ عَلَیْہِ وَعَلٰی اٰلِہِ الصَّلَوٰتُ
وَالتَّسْلِیْمَاتُ فرمودہ است لِیْ مَعَ اللّٰہِ وَقْتٌ وحضرتِ ابوذر غفاری صحابی نیز ہمین گفتہ وحضرتِ
میران محی الدین گفتہ کہ پائے من بر گردنِ ہمہ اولیا است و دیگرے نیز ہمین گفتہ است
گاہ گاہ براین دو لفظ غوغا ے شود عنایت نمودہ نویسند کہ این دو سخن چہ معنی دارد و در ین
ہر دو چہ فرق است متوجہ شدہ تمامی را واضح نوشتہ کہ قریب بفہمِ این غریب باشد ارسال
نمایند مخدوما این فقیر در رسائلِ خود نوشتہ است کہ آن سرور را باوجودِ استمرارِ وقت وقتِ نادرِ
ہم بودہ است و آن وقت در عینِ ادائے نماز بودہ است۔ اَلصَّلٰوۃُ مِعْرَاجُ الْمُؤْمِنِ شنیدہ
باشند و اَرِحْنِیْ یَا بِلَالُ شاہد ایست عدل در اثباتِ این مطلب و ابوذر غفاری بودہ است
و بعیت نیز باین دولت مشرف شدہ باشد چہ محمل تابعانِ آن سرور را از جمیع کمالاتِ او علیہ
وَعَلَیْہِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ بطریق وراثت و بعیت نصیبِ وافر است و حظِ کامل
و آنچہ حضرتِ شیخ عبد القادر قُدِّسَ سِرُّہٗ فرمودہ قَدَمِیْ ھٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ صباحِ
عوارف کہ مرید و مربائے شیخ ابو النجیب سہروردی است کہ از محرمان و مصاحبانِ حضرتِ
شیخ عبد القادر بودہ است این کلمہ را از ان کلمات ساختہ است کہ مشعرِ عجب ندکہ از مشائخ
در بدایتِ احوال بواسطہ بقایائے سکر صدور یافتہ اند و در نفحات از شیخ حماد و دباس کہ از شیوخ
حضرتِ شیخ است نقل کردہ است کہ او بطریقِ فراست فرمودہ کہ این عجمی را مدعیست کہ در
وقتِ وے بر گردنِ ہمہ اولیا خواہد بود و ہر آئینہ مامور شود بآنکہ بگوید قَدَمِیْ ھٰذِہٖ عَلٰی رَقَبَۃِ
کُلِّ وَلِیِّ اللّٰہِ و ہر آئینہ آنرا بگوید بہ اولیا گردن نہند بہر تقدیر حضرتِ شیخ در این کلام محق اند
این کلام خواہ از بقایائے سکر از یشان سر بزدہ باشد و خواہ مامور باشند باظہارِ این کلام

قدمِ ایشان بر گردنہائے جمیعِ اولیاءِ آن وقت بودہ است وجمیعِ اولیاءِ آنوقت زیرِ قدمِ ایشان
بودہ اند لیکن باید دانست کہ این حکم مخصوص باولیائے آن وقت است اولیاءِ ماتقدم
وماتاخر ازین حکم خارج اند چنانکہ از کلام شیخ مامفہوم میشود کہ قدمِ او در وقتِ وے بر گردنِ
ہمہ اولیا خواہد بود و نیز غوثے کہ در بغداد بودہ است وحضرت شیخ عبد القادر وابن سقا عبد اللہ
بزیلت اورفتہ بودند آن غوث بطریقِ فراست در حقِ شیخ گفتہ کہ مے بینم ترا در بغداد کہ بمنبر برآیدہ
ومیگوئی قدمی ھذہٖ علی رقبۃ کل ولی اللہ ومی بینم اولیاءِ وقت ترا کہ ہمہ گردنہائے
خود را پست کردہ اند اجلال واکرام ترا از کلامِ این بزرگ نیز مفہوم میشود کہ آن حکم مخصوص باولیاءِ
آن وقت بودہ است ودر ہر وقت نیز اگر کسے را حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ چشم بینا عطا فرماید
بیند چنانچہ آن غوث دیدہ بود کہ گردنہائے اولیاءِ آن وقت زیرِ قدمِ وے اند واین حکم
تجاوز بغیرِ اولیاءِ آن وقت نکردہ است در اولیاءِ ماتقدم ایں حکم چگونہ مجوز بود کہ شاملِ اصحابِ کرام
است کہ یقین از حضرتِ شیخ افضل اند ودر ماتاخر نیز چگونہ متمشی باشد کہ شاملِ حضرتِ مہدی است
کہ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام بقدومِ او بشارت دادہ است وامت را بوجودِ
او مبشر ساختہ واورا خلیفۃ اللہ فرمودہ وہمچنین اصحابِ حضرتِ عیسےٰ علیٰ نبینا وعلیہ
الصلوٰۃ والسلام وکبار انبیاءِ اولوالعزم است از سابقان وبواسطۂ متابعتِ این شریعت
ملحق باصحابِ خاتم الرسل اند علیہ وعلیہم الصلوٰۃ والسلام واو بزرگی متاخران این امت
تواند بود کہ آن سرور فرمودہ باشد علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام لا یدری اوّلہم
خیرٌ امْ آخرہم بالجملہ حضرتِ شیخ عبد القادر را در ولایت شانِ عظیم است ودرجۂ علیا است
ولایتِ خاصۂ محمدیہ را علیٰ صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ از راہِ سر بنقطۂ آخر رسانیدہ
است وسر حلقۂ آن دائرہ گشتہ از نجا کسے توہم نکند کہ چون شیخ سر حلقۂ دائرۂ ولایت محمدیہ
بود باید کہ از ہمہ اولیا افضل باشد چہ ولایتِ محمدی فوقِ جمیعِ ولایاتِ انبیاء است علیٰ نبینا

لسہ والتسلیمات ۱۲

مُ الصَّلَوَاتُ وَالتَّحِيَّاتُ زیرا که گوئیم سر حلقهٔ ولایتِ محمدیست که از راهِ سِرّ حاصل گشته
چنانکه گذشت نه سر حلقه مطلق آن ولایت تا افضلیّت لازم آید یا آنکه گوئیم سر حلقهٔ
ولایتِ محمدیّه بودن مستلزمِ افضلیّت نیست زیرا که تواند بود که دیگرے در کمالاتِ نبوت
یقِ متبعیّت و وراثت پیشِ قدم بود و افضلیّت از راهِ آن کمالات او را ثابت باشد
مریدانِ حضرتِ شیخ عبد القادر در حقِ شیخ غلو بسیار مینمایند و در محبت جانبِ افراط
در رنگِ محبان مفرط حضرتِ امیر کرّم الله تعالیٰ وجهه از فحوائے کلمه و کلام
عه مفهوم مے شود که حضرت شیخ را ایشان از جمیع اولیائے ما تقدم و ما تاخر افضل
ند و غیر از انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات معلوم نیست که دیگرے را بر حضرت
ضل دهند این از افراط محبت است اگر گویند آن قدر ظهورِ خوارق و کرامات که از شیخ
مده است از هیچ ولی بظهور نیامده پس فضل او را باشد گوئیم که کثرتِ ظهورِ خوارق
یت دلالت ندارد تواند بود که یکے بود که هیچ خارقے از وے بظهور نیاید افضل
ز انکس که خوارق و کرامات از وے بظهور مے آیند شیخ الشیوخ در عوارف بعد
ت و خوارقِ مشایخ فرموده است وَكُلُّ هٰذِهِ مَوَاهِبُ اللهِ تَعَالٰى وَقَدْ يَكَا
مُ وَتُعْطٰى وَقَدْ يَكُوْنُ فَوْقَ هٰؤُلَاءِ مَنْ لَا يَكُوْنُ لَهُ شَيْءٌ مِّنْ هٰذَا لِاَنَّ هٰذَا
قْوِيَةُ الْيَقِيْنِ وَمَنْ عَرَفَ الْيَقِيْنَ لَا حَاجَةَ لَهُ اِلٰى شَيْءٍ مِّنْ هٰذَا فَكُلُّ
الْكَرَامَاتِ دُوْنَ مَا ذَكَرْنَاهُ مِنْ تَجَوْهُرِ الذِّكْرِ فِي الْقَلْبِ وَوُجُوْدِ ذِكْرِ الذَّاتِ
ظهورِ خوارق را دلیل بر افضلیت ساختن در رنگِ آنست که کسے کثرتِ فضائل
ب حضرتِ امیر را دلیلِ افضلیتِ او ساز و بر حضرتِ صدیق رَضِيَ اللهُ تَعَالٰى عَنْهُمَا
قدر فضائل و مناقب از وے بظهور نیامده است اے برادر بشنو خوارقِ عادات
وع است نوعِ اوّل علوم و معارفِ الٰهی است جَلَّ سُلْطَانُهٗ که بذات و صفات

وَأَفعالِ اَجبی جَلَّ وَعَلَا تعلُّق دارد و وَرا ءِ طَورِ نظرِ عقل است و خلافِ متعارف
است کہ بندہ ہاءِ خاصِ خود را بآن ممتاز ساختہ است و نوعِ ثانی کشفِ صُوَرِ مخلوقات
و اِخبار از مَغیبات کہ بعالَم تعلُّق دارد نوعِ اول مخصوص باہلِ حق و اَربابِ معرفت اس
و نوعِ ثانی شاملِ محِق و مُبطِل است زیرا کہ اہلِ استِدراج را نیز نوعِ ثانی حاصل است نوعِ
خدا جَلَّ وَعَلَا شرافت و اِعتبار دارد کہ باولیاءِ خود مخصوص ساختہ است و اَعدا را و را
نداده و نوعِ ثانی نزدِ عوام خلائق معتبر است و در اَنظارِ ایشان معزّز و محترم این معنی
اہلِ استدراج بظہور آید نزدیک است کہ از نادانی اورا پرستش نمایند و بہر رَطب و یابس کہ
تکلیف نماید مُطیع و مُنقاد او گردند بلکہ این مجوبان نوعِ اول را از خوارِق نمیدانند و
نمیشمرند خوارِق نزدِ ایشان منحصر در نوعِ ثانی است و کرامات بزعمِ این مجوبان مخصوص بکشف
صُوَرِ مخلوقات است و اِخبار از مَغیباتِ ایشان زہے بیخبردان علمیکہ بہ اَحوالِ مخلوقات
یا غائب تعلّق دارد کدام شرافت و کرامت در وے حاصل است بلکہ این علم شایانِ آنس
بجہل مبدّل گردد تا نسیان از مخلوقات و اَحوالِ ایشان حاصل آید معرفتِ واجبی است
و تقدّس کہ بشرافت و کرامت سزاوار است و باعزاز و اِحترام شایان ہے پری نہفتہ
و دیو در کرشمہ و ناز ❊ بسوخت عقل زحیرت کہ این چہ بوالعجبی است ❊ ❊

اصل	ترجمہ از مصحح
وَقَرِيبٌ مِمَّا ذَكَرْنَا مَا قَالَ شَيْخُ الْإِسْلَامِ الْهَرَوِيُّ وَالْإِمَامُ الْأَنْصَارِيُّ فِي مَنَازِلِ السَّائِرِينَ وَشَارِحُهُ وَالَّذِي ثَبَتَ عِنْدِي بِالتَّجْرِبَةِ أَنَّ فِرَاسَةَ أَهْلِ الْمَعْرِفَةِ إِنَّمَا هِيَ فِي تَمْيِيزِ هِمَمِ مَنْ يَصْلُحُ لِلْحَضْرَةِ	ونزدیک است بآنچہ ما ذکر کردیم آنکہ شیخ ا ہروی و امام انصاری رح در کتابِ خود م السائرین و شارح آن فرموده و چیزیکہ نزد بتجربہ ثابت شده است آنست کہ ہر آئینہ زیرکی و ف معرفتِ حق تعالیٰ ہمین در تمیز کردنِ ایشانست آ

٥ یعنی آنچہ تعلق
علمت دکھا نہ صاحب رشحہ
مکاشفہ خاص او و یقین
متعلق بہ بستگی ۱۲
٦ یعنی ثابت ہو یہ بسبب
عبداللہ بن ابی منصور محمد
الانصاری الہروی قول
سرہ او در فرزندان او منحصر
ست الانصاری ثابت
الانصاری بالظاہر بسبب
کہ مطلوب حاصل
بسبب اتصال بلیہ وی
دران وقت

جَلَّ وَعَلَا مِمَّنْ لَا يَصْلُحُ وَيَعْرِفُونَ
الِاسْتِعْدَادِ الَّذِينَ اشْتَغَلُوا بِاللّٰهِ
حَانَهُ وَوَصَلُوا إِلَى حَضْرَةِ الْجَمْعِ
فِرَاسَةُ أَهْلِ الْمَعْرِفَةِ وَأَمَّا فِرَاسَةُ
الرِّيَاضَةِ بِالْجُوعِ وَالْخَلْوَةِ وَ
يَةِ الْبَاطِنِ مِنْ غَيْرِ وُصْلَةٍ إِلَى جَنَابِ
تَعَالَى فَلَهُمْ فِرَاسَةٌ كَشْفِ الصُّوَرِ
خْبَارِ بِالْمُغَيَّبَاتِ الْمُخْتَصَّةِ بِالْخَلْقِ
مْ لَا يُخْبِرُونَ إِلَّا عَنِ الْخَلْقِ
مْ مَحْجُوبُونَ عَنِ الْحَقِّ سُبْحَانَهُ وَأَمَّا
الْمَعْرِفَةِ فَلِاشْتِغَالِهِمْ بِمَا يَرِدُ عَلَيْهِمْ
تَعَارِفِ الْحَقِّ تَعَالَى لَا يَكُونُ إِخْبَارُهُمْ
مِنَ اللّٰهِ تَعَالَى وَلَمَّا كَانَ الْعَالِمُ
هُمْ أَهْلَ الْقَطْعِ عَنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ
شْتِغَالِ بِالدُّنْيَا مَالَتْ قُلُوبُهُمْ إِلَى
كَشْفِ الصُّوَرِ وَالْإِخْبَارِ عَمَّا غَابَ
أَحْوَالِ الْمَخْلُوقَاتِ فَعَظَّمُوهُمْ وَ
تَدُّوا أَنَّهُمْ أَهْلُ اللّٰهِ وَخَاصَّتُهُ
رَضُوا عَنْ كَشْفِ أَهْلِ الْحَقِيقَةِ وَاتَّهَمُوا
مَا يُخْبِرُونَ عَنِ اللّٰهِ سُبْحَانَهُ وَقَالُوا

صالح حضرت حق اند جل وعلا از انانکه صالح
آن نیستند و ایشان می شناسند اهل استعداد را که بحق
سبحانه درشدند و بحضرت جمع درسیدند و همین
فراست اهل معرفت و اما آنانکه مرتاض اند بگرسنگی
و عزلت و تصفیه باطن بدون از وصول
بحق تعالی پس ایشان را فراستی ست در
کشف صور مخلوقات و اخبار از مغیبات
مختصه بخلق پس ایشان خبر نمیدهند مگر از خلق زیرا که ایشان
از حق بحجاب محجوب اند و اما اهل معرفت پس خبر نمیدهند
مگر از حق تعالی از جهت اشتغال ایشان بآنچه وارد
میشود بر ایشان از معارف و علوم که متعلق اند بحق
تعالی و هرگاه اکثری از عالم منقطع اند از حق سبحانه
و مشتغل اند بدنیا قلوب ایشان بسوی اسباب کشف
صور مغیبات و اهل اخبار از احوال
غائبه مخلوقات مائل گشته است ازینجا
است که معظم و اشتند اهل کشف و اخبار
را و اعتقاد نمودند که ایشانند اهل الله و خاصته
الله و روگردانیدند از کشف اهل حقیقت
و متهم ساختند ایشان را در چیزی که از
حق سبحانه خبر می دهند و گفتند

لَوْ كَانَ هٰؤُلَاءِ اَهْلَ الْحَقِّ كَمَا يَزْعُمُوْنَ
لَاَخْبَرُوْنَا عَنْ اَحْوَالِنَا وَاَحْوَالِ الْمَخْلُوْقَاتِ
وَاِذَا كَانُوْا لَا يَقْدِرُوْنَ عَلٰى كَشْفِ اَحْوَالِ
الْمَخْلُوْقَاتِ فَكَيْفَ يَقْدِرُوْنَ عَلٰى كَشْفِ
اُمُوْرٍ اَعْلٰى مِنْ هٰذَا وَكَذَّبُوْهُمْ بِهٰذَا
الْقِيَاسِ الْفَاسِدِ وَعَمِيَتْ عَلَيْهِمُ
الْاَنْبَاءُ الصَّحِيْحَةُ وَلَمْ يَعْلَمُوْا اَنَّ اللّٰهَ
تَعَالٰى قَدْ حَمٰى هٰؤُلَاءِ عَنْ مُلَاحَظَةِ
الْخَلْقِ وَخَصَّهُمْ وَشَغَلَهُمْ عَمَّا سِوَاهُ
حِمَايَةً لَهُمْ وَغَيْرَةً عَلَيْهِمْ وَلَوْ كَانُوْا مِمَّنْ
يَتَعَرَّضُ اِلٰى اَحْوَالِ الْخَلْقِ مَا صَلَحُوْا
لِلْحَقِّ سُبْحَانَهٗ وَقَدْ رَاَيْنَا اَهْلَ الْحَقِّ
اِذَا الْتَفَتُوْا اَدْنَى الْتِفَاتٍ اِلٰى كَشْفِ
الصُّوَرِ اَدْرَكُوْا مِنْهَا مَا لَا يَقْدِرُ غَيْرُهُمْ
عَلٰى اِدْرَاكِهٖ بِالْفِرَاسَةِ الَّتِيْ يُثْبِتُهَا
اَهْلُ الْمَعْرِفَةِ وَهِيَ الْفِرَاسَةُ فِيْمَا يَتَعَلَّقُ
بِالْحَقِّ سُبْحَانَهٗ وَمَا يَقْرُبُ مِنْهُ وَاَمَّا
فِرَاسَةُ اَهْلِ الصَّفَاءِ الْخَارِجِيْنَ الْمُتَعَلِّقِيْنَ
بِالْخَلْقِ فَلَا يَتَعَلَّقُ بِجَنَابِ الْحَقِّ سُبْحَانَهٗ
وَلَا مَا يَقْرُبُ مِنْهُ وَيَشْتَرِكُ الْمُسْلِمُوْنَ

كه اينان اگر اهل حق مي بودند چنانكه گمان
البته خبر ميدادند ما را از احوال ما و احوال مخلو
و هرگاه بر كشف احوال مخلوقات قدرت
بر كشف امورِ اعلى ازان چگونه قدرت
و بدروغ داشتند اينها را بايں قياسِ فا
و مخفي ماند بر ايشان اخبارِ صحيحه و ندانس
كه حق تعالى مصون داشته است ايشان
از ملاحظهٔ خلق و مخصوص كرده است بخود
گردانيده است ايشان را از غيرِ خود از جهت
ايشان و رشك بردن بر ايشان و اگر
ايشان اميل كنندگان بسوئے خلق
حق سبحانه مے بودند و هر آئينه ديده اكمل
را چون بجانبِ كشفِ صور اندكے التفا
نمودند يافتند ازان چيزے را كه غير ايشا
بر ادراكش قدرتے ندارد و فراستے كه اهل معرف
داشته اند و آن فراستيست در چيزيكه بحق سب
تعلق دارد و در چيزيكه قريب بوليست عزّ
و اما فراستِ ارباب صفا كه خارج اند و متعلق
بخلق پس نه بجنابِ حق سبحانه مراورا التفاتے است
و نه بچيزيكه قريب است بوے جلّ سلطانه و شريك اند درين

ہاری وَالیہُود وَسَائِرُ الطَّوَائِف	ونصاری ویہود وطوائف دیگر از خلق زیرا
نَّهَا لَیسَت شَرِیفَۃً عِندَ اللّٰہِ سُبحَانَہٗ	کہ ویرا نزد حق سُبحانہٗ منزلتے نیست کہ
ن بِہَا اَہلَہٗ ۔	مخصوص کند آنرا باہلِ خود ۔

مکتوب دو صد (۲۹۴) نود و چہارم

مزادگے جامعِ عُلومِ ظاہرہ ومَعارِفِ واَسرارِ باطِنہ مجدالدین خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ

صدور یافت دربیانِ معارفیکہ بصِفاتِ ثُمانیہ واجِب الوجود تعالیٰ وتقدس تعلق دارد

یقِ مبادِی تعیُّناتِ انبیا علیہِمُ الصَّلوٰاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ ومَبادِی تعیُّناتِ سائِرِ خلائق

ِ جزئیات باکلیِ خود وعَدَمِ جوازِ انتقالِ جزئیاتِ یک کلی بسوئے کلی دیگر ودر فرقِ میان

وشہودِ انبیاء واَولیاء علیہِمُ الصَّلوٰاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ ودربیانِ حصولِ وصلِ عریان مرکمل

ن را باوجودِ توسُّطِ انبیا علیہِمُ الصَّلوٰاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ ودرتحقیقِ الفاظِ محو واضمحلال کہ درعبارت

نج قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم واقع شدہ اند وہمانا سبب

صِفاتِ ثمانیہ حقیقیہ واجب

و تعالیٰ وتقدس کہ اوّلِ شان صِفۃ الحیوٰۃ است وآخرِ شان صفتِ تکوین بسیم اند قسمے ا

ن ان بعالم غالب است واضافتِ آن بخلائقِ بیشتر کالتکوین ازینجاست کہ جمعے از اہلِ سنت

ت انکارِ وجودِ او نمودہ اند وگفتہ اند کہ تکوین از صفاتِ اضافیہ است والحق انہ من الصفات

یقیۃِ الغالبۃِ علیہا الاضافۃ وقسمِ دیگر آنست کہ اضافہ دارد اما کمتر از قسمِ سابق کالعلمِ

ندرۃِ والارادۃِ والسمعِ والبصرِ والکلامِ وقسمِ ثالث اعلائے اقسامِ ثلثہ است کہ

ہیچ وجہ بعالم تعلق نیست ورائحہ از اضافت ندارد کالحیوٰۃ این صفت اُمِّ جمیعِ صفاتست

ہمہ آنہا واسبقِ کل واقرب باین صفت صفۃ العلم است کہ مبدأ تعینِ خاتم الرسل است علیہ

ہمُ الصلوٰاتُ والتسلیماتُ اتمہا واکملہا وصفاتِ دیگر مبادِی تعیُّناتِ خلائقِ دیگر

است وچون ہر صفت باعتبار تعلقاتِ متعددہ جزئیات دارد مثل تکوین کہ آنرا باعتبارِ تعدد
شیئے تخلیق وترزیق واحیا وامانت جزئیات پیدا شدہ است این جزئیات نیز در رنگ
خود مبادیِ تعیّناتِ خلائق آمدہ وہر کہ مبدأِ تعیّنِ او کلی آمد تعیّناتِ دیگر کہ مبادیِ آنہا
آن کلی است تابعِ آنکس خواہد بود وزیرِ قدمِ او زندگانی خواہد نمود واز ینجاست کہ میگویند فلا
زیرِ قدمِ محمد است وفلانے زیرِ قدمِ عیسٰے وفلانے زیرِ قدمِ موسیٰ علیہم الصلوات والتحیات
والتسلیمات اتمہا واکملہا وچون این جزئیات را بطریقِ سلوک ترقی واقع شود ملحق
خود خواہند شد وشہودِ جزئیات شہودِ کلیات خواہد بود فرق باصالۃ وتبعیت خواہد ماند وانتہا
وعدمِ توسط خواہد شد چہ تابع ہرچہ مے یابد وہرچہ مے بیند بیتوسطِ اصل ممکن نیست گاہ باش
تابع از قصورِ خود اصل را متوسط ندانند اما فی الحقیقت اصل درمیانِ تابع وشہودِ او حائل است
کہ مانعِ شہود باشد بلکہ باعثِ شہود در رنگِ عینکِ صاف وجائز نیست کہ جزئیاتِ یک کلی ترقی
نمودہ از کلیِ خود خروج کردہ تحتِ کلی دیگر درایند وشہودِ ایشان مشہودِ آن کلی دیگر شود مثلاً جما
زیرِ قدمِ موسیٰ اند انتقال نمودہ زیرِ قدمِ عیسٰے داخل شوند اما تواند بود کہ در زیرِ قدمِ محمد آیند بلکہ ہمہ
زیرِ قدمِ اویند علیہ وعلیہم وعلٰی آلہ الصلوٰۃ والسلام وزیرا کہ ربِّ محمد ربّ الارباب است
واصلِ جمیعِ آن کلیات پس نسبت بآن جزئیات اصل الاصل باشد واین ترقی گویا باصل الاصل
نہ باصل کہ میانِ اصل آنہاست این قدر فرق درمیانِ جزئیات وکلیاتِ آنہا خواہد ماند کہ جزئی
را دو حائل است یکے اصلِ خود کہ کلی اوست وحائلِ دیگر اصل الاصل است وکلی او را حجاب
اصل الاصل او بس ازینجا معلوم گشت کہ شہودِ محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وعلٰی آلہ وسلم
نے پردۂ تعیّنات است وشہودِ دیگران در پردۂ تعیّنات لا اقل در پردۂ تعیّنِ محمدی ازینست
کہ گفتہ اند تجلیِ ذات خاصۂ محمد رسول اللہ است صلی اللہ تعالٰی علیہ وعلٰی آلہ وسلم وتجلی دیگران
در پردۂ صفات لا اقل در پردۂ ربّ الارباب کہ ربِّ محمد است کہ فوقِ جمیعِ اسما وصفات است

ف یعنی ہر کلیہ
تعین او جزئیات
تابع آنکس است کہ
بس تعین اکمل
دیگر ہر ولایت
بتبع ذات ہر
کلی جزئیان
مرتب باصالۃ
وتبعیت
کلی باشد
والکلیۃ
کلی تابع
کلی باشد
کلی خواہد
الکلیات
ف یعنی
ف یعنی
ف یعنی

ے صفة الحیوة اگر گویند کہ ازین بیان لازم می آید کہ شہودِ سائرِ انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوٰت
ثبات در پردۂ مبدأ تعین محمدیست کہ ربّ اوست و اولیاءِ اُمتِ او کہ بالاصالۃ زیر قدم
یہ الصلوٰۃ والسلام شہودِ ایشان نیز در رنگِ شہودِ سائرِ انبیاء در پردۂ ربّ الارباب
د بود پس فرق درمیانِ سائرِ انبیاء علی نبینا وعلیہم الصلوات والتحیات و درمیانِ اولیاءِ
وعلیہ الصلوٰۃ والسلام چہ باشد در جواب گوئیم کہ انبیاء را سوائے این شہود کہ در پردۂ حقیقت آن
ت شہودِ دیگر ہم ہست کہ از راہِ مبادیِ تعیّناتِ ایشان پیدا میشود و بالاصالۃ عینکہائے
ہ خود را بر دیدہائے بصیرت گذاشتہ مشاہدۂ غیب الغیب میفرمایند باید دانست کہ این دو شہود
ق است کہ ہر دو معاً متحقق میشود بلکہ بایں معنی است کہ اگر ترقی نمودہ باصل الاصل برسد شہودِ او در پردۂ
محمدیست در رنگِ عیسیٰ علی نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام کہ بعد از نزول باین دولت
خواہد شد و این ترقی بسیار متعسّر است نزدیک باستحالہ است فضل عظیم خداوندی جل سلطانہ
ت و در عالمِ اسباب شفقت پیر محمدی المشرب است و اگر ترقی از اصلِ خود ننمود و از حقیقت خود
الحقائق نرسید شہودِ او در پردۂ حقیقتِ مخصوصۂ خود است بدان آگاہ باش کہ ہمچنانکہ
ذات تعالیٰ وتقدّس راہے است از حقیقۃ الحقائق کہ بعد از طے منازلِ کثیرہ وصول
شود ہمچنین است از سائرِ حقائقِ کلیات نیز راہے بحضرتِ تعالیٰ وتقدّس کہ بعد از طے
لکثرہ وصول حصول مے پیوندد وغایۃ ما فی الباب در راہِ حقیقۃ الحقائق وصلِ غریبان ست
طرق ہر چند وصلِ ذات میسّر میشود اما پیراہنِ شعر از منتہائے اصولِ عالیہ حقیقۃ الحقائق
ت محمدی است درمیان حائل است اگرچہ حاجز حصین نباشد و مانعِ متین نبود ہمین قدر
ت است کہ مانعِ اطلاقِ تجلی ذات گشتہ و اگر نہ سائرِ انبیاء را نیز بالاصالۃ از ذات تعالیٰ نصیب
امتانِ کمّل ایشان را بتبعیتِ این بزرگواران علیہم وعلی أممہم الصلوات و
ت نیز نصیب است سوال ہر گاہ صفة الحیوۃ فوقِ صفة العلم باشد پس در راہِ حقیقۃ الحقائق

نیز تعیّن صفۃ الحیوۃ حاصل آمد پس وصل عریان چون بود و تجلّی ذات چرا نامند جواب آن تعیّن کلا تعیّن
است زیرا کہ در مراتب فوق آن تعیّن محو و متلاشی میگردد و ہیچ اعتباری او را در مرتبہ حضرت ذات
تعالی نمیماند ہرچند صفات دیگر را نیز در مرتبہ حضرت ذات تعالے اعتباری نیست اما آنہا تا بمرتبہ
ذات نمیرسند بنوعے کہ متلاشی گردند بخلاف صفۃ الحیوۃ کہ آنجا میرسد و متلاشی میگردد و لہذا تعیّن
حقیقت محمدی و سائر تعیّنات خلائق دیگر دائمی آمد و زوال آنہا در مرتبہ از مراتب محال گشت
بلے رسیدن بشے دیگر است و مضمحل گشتن در شے دیگر در عبارت بعضے از مشایخ قدس اللہ اسرارہم
کہ لفظ محو و اضمحلال واقع میشود مراد ایشان محو نظری است نہ محو عینی یعنی تعیّن سالک از نظر او
مرتفع میگردد نہ آنکہ در نفس الامر محو میشود کہ آن الحاد و زندقہ است جمعے از ناقصان این راہ از ان
الفاظ موہمہ محو و اضمحلال عینی دانستہ اند و بزندقہ رسیدہ اند و از عذاب و ثواب آخروی انکار نمودہ
اند و خیال کردہ اند کہ ہمچنانکہ از وحدت بکثرت آمدہ اند مرتبہ دیگر ہمین طور از کثرت بوحدت خواہند رفت
و این کثرت دران وحدت مضمحل خواہد شد و جمعے ازین زلّۃ آن محو شدن را قیامت کبری خیال
کردہ اند و از حشر و نشر و حساب و صراط و میزان انکار نمودہ اند ضلوا فاضلوا کثیرا من الناس
یک شخص را از ان جماعت دیدہ کہ در مطلب خود شعر مولانا عبد الرحمن الجامی را قدس اللہ سرہ الساسی
می آورد ؎ جامی ہمہ او شد و بدا او شد است و بس ۔ ما در میانہ کثرت موہوم و السلام ۔ نمیداند
کہ مراد مولانا ازین بیت عود و رجوع بوحدت باعتبار نظر و شہود است غیر از یک ذات مشہود ایشان
نماند و کثرتہا بتمام از نظر ایشان مختفی میگردد نہ رجوع عینی و وجودی اگر کور مادرزاد نمی بینند کہ از ہیچ کاملے
عجز و نقص و احتیاج زائل نشدہ است پس معنی رجوع وجودی بوحدت چہ باشد و اگر رجوع بوحدت بعد
از موت خیال کردہ اند کافر زندیق اند کہ از عذاب آخروی انکار دارند و ابطال دعوت انبیا
مینمایند علیہم الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا سوال تو در بعضے از رسائل خود نوشتہ
کہ فنائے اخفی مخصوص بولایت محمدیست معنی آن سخن چیست جواب از تحقیق ما تقدم معلوم

وصل عریان مخصوص بولایت محمدیست و دیگران را هرچند حجب مرتفع شود اما از حیلولۂ همچو
شغر که از راہِ توسطِ حقیقتِ محمدی حاصل میگردد چارہ نبود بخلاف پس از اخفیٰ که نہایت
انسانی است در علو باندازۂ آن حیلولۃ بقیہ میماند پس بلاحظۂ آن بقیہ اطلاقِ فنائے
مجوز نباشد بقائے آن بقیہ را غیر از محمدی کیست کہ دریابد و از ہزاران محمدی المشرب
یکے را این حدت نظر پدید شود ہم مغتنم است مشایخ طبقات اکثر شان تا روح و سر سخن
اندکم کسے باشد کہ از خفی سرے گفتہ باشد فکیف از اخفیٰ و آنکہ در دریائے اخفیٰ غوطہ زد
و بہر ذرہ از ذرات آن رسیدہ و اطلاع یافتہ کبریت احمر است ذٰلِكَ فَضْلُ اللّٰهِ يُؤْتِيهِ
يَشَاءُ وَاللّٰهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ سوال معتقد تو آنست کہ ہرچہ نبی را علیہ و علیٰ آلہ
الصلوٰۃ والسلام از کمالات حاصل آید کمل تابعان او را نیز بہ تبعیت ازان کمالات نصیب است
لازم آید کہ از وصل عریان نیز نصیب باشد و حال آنکہ ہمان نبی درمیان حائل است جواب
حیلولۂ نبی در وصل عریان ضرر ندارد چہ آن وصل بہ تبعیت است نہ باصالۃ پس حیلولہ مؤکد
باشد نہ منافی چہ معنی تبعیت حصول متوسط است نہ رفع متوسط کہ آن مناسب مقام
حیلولہ است پس ہم حیلولہ باشد و ہم وصل عریان بہ تبعیت میسر شود فافہم سوال فرق میان
مادۂ کمل تابعان نبی علیہ و علیہم الصلوٰت والتسلیمات وصل عریان و تجلی ذات
اطلاق میکنند و در انبیاء دیگر صلوات اللہ تعالیٰ و تسلیماتہ علیٰ نبینا و علیہم این اطلاق
نمیکنند با آنکہ حیلولۂ نبی ما علیہ الصلوٰۃ والسلام در ہر دو مادہ حائل است جواب تجویز
این اطلاق در مادۂ کمل تابعان باعتبار تبعیت است کہ توسط نبی منافی آن اطلاق نیست
گذشت و در انبیاء دیگر علیٰ نبینا و علیہم الصلوٰت والتحیات اگر این اطلاق تجویز یابد
ناچار اصالۃ خواہد بود چہ این بزرگواران باصالۃ قطع منازل فرمودہ بحضرت ذات تعالیٰ
قدس رسیدہ اند و شک نیست کہ حصول متوسط در صورت اصالۃ منافی آن اطلاق خواہد

بود پس فرق واضح گشت باید دانست کہ فرق اصالۃ وتبعیت درمیان انبیاءِ ما تقدم وکمل تابعان
این امت علی نبینا وعلیہم وعلی امہم الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ موجب افضلیت انبیا
است علی نبینا وعلیہم الصلوات والتحیات چہ اصل مقصودی است وتابع طفیلی ہرچند
تابعان اطلاقِ وصلِ عریان وتجلی ذات صحیح است ودر متبوعان این اطلاق نیست اما طفیلی را ج
یارا کہ بمقصودی مساوات جوید چگونہ مساوات میسر شود کہ آن دولت در اصل بروجہ اتم واکمل ست
ودر تابع بوجہ اسم ورسم اما این قدر ہست کہ این مناسبت تصحیح تشبیہ مینماید وتابع را ہمچو متبو
نیسازد لہذا خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات علماءِ امتِ خود را ہمچو انبیاءِ
بنی اسرائیل فرمود پس ازین بیان لازم آمد کہ حصولِ تجلی ذات مر اولیاءِ این امت را موہم فضل
نباشد بر انبیا کہ تجلی ذات ندارند فافہم فانہ من مزلۃ الاقدام وانصف فان ہذہ العلم
استنار اللہ سبحانہ ہذا العبد بہا بصدقۃ حبیبہ محمد علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلا
سوال مقرر است کہ مقصود از آفرینش خاتم الرسل است علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیما
دیگران در نفسِ وجود وحصولِ کمالات طفیلی اویند وبہ تبعیتِ او بدرجاتِ علیا میرسند لہذا
در روزِ قیامت آدم ومن دونہ تحتِ لواءِ او علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات
خواہند بود وتو گفتی دولتِ وصول مر سائرِ انبیار اعلی نبینا وعلیہم الصلوات والتحیات بطریق
اصالت است نہ بطریقِ تبعیت وجہ آن چہ باشد جواب ہمچنانکہ محمد رسول اللہ را صلی اللہ تعالی
علیہ وعلی الہ وسلم از راہِ حقیقتِ خود طریقے است بحضرتِ ذات تعالی وتقدس انبیاء دیگر را
علی نبینا وعلیہم الصلوات والتسلیمات نیز راہہا است از حقائقِ خود بحضرتِ ذات تعالی شانہ
ودرین وصول تبعیتی نیست بخلافِ امتان کہ بہ تبعیتِ انبیاء از راہِ حقائقِ ایشان کہ مناسبِ
استعدادِ ہر کدام است بمطلب میرسند اصالۃ در حق ایشان مفقود است غایۃ ما فی الباب
چون وصلِ دیگران اگرچہ باصالۃ باشد وصلِ عریانی نیست چہ حقیقتِ خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوٰ

ف منہ بہت تکلف
کون بنی ابن علی بنی
فلسا تبنی بنی ابنا بنا
ابنیا بلست بینہا ۱۲
آنکہ وراء ہست انبی غیر
الصلوۃ والسلام ان علیا
منہ والامۃ کالنبیا
بنی اسرائیل واللہ اعلم
پس باستحقاق
کار را کہ این مقامات
گاہے اقدام است
والضعف از دست
مردی نہی بجا نہ رونای

ف ایں علوم را بلفظ نہی تعبیر
این فقیر خوشش کردہ
است ولا فضل للہ
یہ من یشاء واللہ
العظیم ۱۲

ف یعنی اگر تجلی ذات
انبیاء را مسلم داریم
انبیاء را مسلم داریم
کہ ایشان را ہم
ف یعنی از راہ مبادی تحیات خود ۱۲
ف انبیاء
ف بطلوب
ف بامتان ۱۲

صلاۃ الاقتدای ۱۲
لصحیح سبحان اللہ تعالی

تسلیمات پیراہن شعر مطلوب گشتہ است پس ناچار اول فیضے کہ میرسد بآن حقیقت اتصال
بعد ازان بتوسط او بدیگران میرسد و معنی تبعیت ہمین حصول بتوسط است پس آن اصالۃ
تبعیت جنگ ندارد و نیک باید دریافت تبعیتے کہ در حق امتان گفتہ شدہ است و را ءِ
تبعیت است کہ منافی اصالۃ است کما مر غیر مرۃ فافترقا اگر گویند کہ در مراتب عروج از
نفخۃ الحیوۃ نیز نصیب کمل ہست یا نہ گویم کہ ہست اگر گویند کہ در بالا مذکور شد کہ در نہایات
صفت را اضمحلال و تلاشی است در حضرت ذات تعالیٰ و تقدس و نصیب کمل انمقام محو
و نابود شدن است لاشے بودن چہ بود و حال آنکہ تو در بالا گفتہ کہ تعینات حقائق را اضمحلال عینی نیست اگر ہست نظری
بآن کہ اضمحلال عینی باتحاد و زندقہ میرساند جواب اضمحلال عینی چہ در کار اضمحلال نظری کافیست
درین اضمحلال مراتب متفاوتہ باشد فافہم و اللہ سبحانہ اعلم بحقیقۃ الحال و السلام و
اتبع الہدیٰ و التزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ و علیٰ آلہ الصلوات و التسلیمات اتمہا و اکملہا

مکتوب دویست و (۲۹۵) نود و پنجم

(در انکہ بیان یکے از مشائخ نقشبندیہ ہم ہمین نہج است)

بنام ملا یوسف کشمیری صدور یافتہ در بیان نظر بر قدم و ہوش در دم و سفر در وطن و خلوۃ
در انجمن کہ اصول مقررہ طریقہ علیہ نقشبندیہ است قدس اللہ تعالیٰ اسرار مشائخہا باید دانست
کہ از اصول مقررہ طریقہ نقشبندیہ قدس اللہ تعالیٰ اسرار مشائخہا نظر بر قدم است
نہ نظر بر قدم آن نیست کہ باید کہ نظر از قدم تجاوز نکند و پیش از قدم میل بفوق ننماید زیرا کہ
این واقع است بلکہ نظر ہمیشہ از قدم تفوق میفرماید و قدم را ردیف خود مینماید زیرا کہ عروج بر زینہائے
اول نظر راست بعد ازان قدم صعود مینماید و چون قدم بمرتبہ نظر رسید نظر از انجا بر زینہ بالا می آید
و ہمچنین تبعیت آن نیز صعود میفرماید بعد ازان باز نظر از ان مقام ترقی میکند علیٰ ہذا القیاس
مراد آنست کہ نظر باید کہ بمقامے ترقی ننماید کہ آنجا قدم را گنجایش نباشد پس آن نیز غیر واقع نباشد

یعنی نظر اگرچہ از قدم تجاوز نکند و لیکن باین چنین مقامے ترقی ننماید کہ آنجا الخ ۱۲

است زیرا که بعد از تمامی قدم اگر نظر تنها تنها شد بسیارے از مراتبِ کمال فائت شود بیانش آنست
که نهایتِ قدم تا نهایتِ مراتبِ استعدادِ سالک است بلکه تا نهایتِ استعدادِ نبی که آن سالک
بر قدمِ اوست لیکن قدمِ اول باصالت است وقدمِ ثانی بتبعیتِ آن نبی وفوقِ مراتبِ این
قوۃ استعداد او را قدم نیست اما نظر هست واین نظر چون حدت پیدا کند منتهاے او نهایتِ
مراتبِ نظرِ آن نبی است علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات که آن سالک بر قدمِ اوست
چه کمل تابعانِ نبی را از جمیعِ کمالاتِ او نصیب است لیکن تا نهایتِ مراتبِ استعداد که باصالت
سالک وتبعیت اوست قدم ونظر موافقت دارند بعد ازان قدم کوتهی میکند ونظر تنها صعود
مینماید وتا نهایتِ مراتبِ نظرِ آن نبی ترقیات میفرماید پس معلوم شد که نظرِ انبیا علیهم الصلوٰت
والتسلیمات نیز فوقِ اقدامِ ایشان صعود میفرماید وکملِ متابعانِ این بزرگواران را
از مقاماتِ انظارِ ایشان نیز نصیب است چنانچه از مقاماتِ اقدامِ ایشان نصیبِ او فوقِ قدمِ
خاتم الانبیاء علیه وعلیهم الصلوٰت والتسلیمات مقامِ رویت است که دیگران از موعود بآخرت
آنچه دیگر از انبیا است او را بعد است کملِ تابعانِ او را ازین مقام نصیب است اگرچه رویت نیست
فریاد حافظ این همه آخر بهرزه نیست ۞ هم قصهٔ غریب وحدیثِ عجیب هست
سخن دراین دگوئیم که اگر مرادِ او آنست که قدم باید که از نظر تخلف ننماید میتوان گفت که در هیچ وقتے از اوقات
بمقامِ نظر نرسد نیکست زیرا که این معنی مانعِ ترقی است وبالعکس اگر از قدم ونظر قدم ونظرِ ظاهر
مراد داشته شود گنجایش دارد چه در وقتِ راه رفتن نظر پراگندگی پیدا میکند ومحسوسات متلونه انتشا
حاصل میگردد واگر نظر را بر قدم دوخته شود بجمعیت اقرب باشد واین مراد مناسب است بمعنے
کلمه دیگر که قرینِ اوست وآن کلمه اینست هوش در دم غایة ما فی الباب کلمهٔ اولی از
براے دفعِ تفرقه ایست که از آفاق میخیزد وکلمهٔ ثانی دفعِ تفرقهٔ انفس میسازد وکلمهٔ ثالث که
قرینِ این دو کلمه است کلمهٔ سفر در وطن است وآن عبارت از سیر در انفس است که منشا

ِ اندراج النهایتِ فی البدایة است که مخصوص باین طریقهٔ علیّه است هر چند سیر در انفس
طرق است امّا بعد از حصولِ سیر آفاقی است و در یطریق شروع ازین سیر است و سیر آفاقی
ی این سیر مندرج است و باین اعتبار اگر درین طریقِ عالی اندراج البدایتی فی النهایة نیز
ایش دارد و کلمه چهارم که قرینِ این کلماتِ سه گانه است کلمهٔ خلوت در انجمن است
سفر در وطن میسّر شد پس در انجمن نیز در خلوتخانه وطن سفر نماید و تفرقهٔ آفاق بحجرهٔ انفس
بدین نیز بر تقدیرے است که درهاے حجره را بربسته باشد و در روزنها مسدود و ساخته پس باید
ین تفرقهٔ متکلّم و مخاطب نباشد و ملتفتِ احدے نگردد و این همه تخلّلات و تکلّفات در
ت و در وسط و در انتها هیچ ازینها در کار نیست در عینِ تفرقه بجمعیت است و در نفسِ غفلت
ینجا کسے گمان نکند که تفرقه و عدمِ تفرقه در حقِ منتهی مطلقاً مساوی است لا بلکه مراد آنست
و عدمِ تفرقه در جمعیتِ باطنِ او برابر اند مع ذلک اگر ظاهر را با باطن جمع سازد و تفرقه را از
رفع نماید لا و لی و انسب خواهد بود و قال الله سبحانه و تعالی لنبیه علیه و علی آله
ة و السلام و اذکر اسم ربک و تبتّل الیه تبتیلا باید دانست که در بعضی اوقات
ظاهر چاره نبود که حقوقِ خلق ادا شود پس تفرقهٔ ظاهر نیز در بعضے اوقات مستحسن باشد
باطن هیچ وقتے ازو اوقات مستحسن نیست که آن خالص از برائے خدا است سبحانه پس
ه از عباد مسلّم از برائے حق شد جلّ شانه باطن تمام و نصفے از ظاهر و نصفے دیگر از ظاهر از
ادا حقوقِ خلق ماند و در ادائے آن محقوق چونکه امتثالِ اوامرِ حق است سبحانه
صفِ دیگر هم راجع بحق گشت تعالی و تقدّس الیه یرجع الامر کله فاعبده و علیه التکلان

مکتوب دویصد و نود و ششم (۲۹۶)

فی بساطت صفاتِ حق جلّ و علا و نفیِ تعدّد و تعلّقِ آن با شیا بحضرتِ مخدوم زادگی خواجه محمد سعید

سلمہ اللہ تعالیٰ وابقاہ صدور یافت الحمد للہ رب العلمین والصلوٰۃ والسلام
علی سید المرسلین وآلہ الطاہرین اجمعین بدان اسعدک اللہ تعالیٰ کہ صفات
جل سلطانہ در رنگ ذات او تعالیٰ بیچون و بیچگونہ اند و در بساطت حقیقیہ اند مثلاً یک
انکشاف بسیط است کہ معلومات ازل و ابد بہمان یک انکشاف منکشف میگردد و یک قدرت
کامل بسیط است کہ مقدورات اولین و آخرین بوسیلہ آن بوجود می آیند و یک کلام بسیط
است کہ از ازل تا ابد بہمان کلام گویاست علی ہذا القیاس سائر الصفات الحقیقیۃ
تعدد وے کہ باعتبار تعلق بمعلومات و مقدورات پیدا شود نیز بران مرتبہ مفقود است اشیاء معلوم
و مقدور حق اند سبحانہ اما صفت علم و صفت قدرت را با اشیاء ہیچ تعلقے نیست این معرفت
ورائے سطح نظر عقل است از باب معقول ہرگز مثل این تجویز نمی نمایند و محال میدانند کہ اشیاء معلوم
حق باشند جل شانہ و علم او تعالیٰ بانہا تعلق بگیرد و ہمچنین مقدور باشند و قدرت متعلق نشود نمی فہمند
کہ زمان مرتبہ ازل و ابد آن حاضر است بلکہ آن ہم گنجایش ندارد و بیش از تعبیر باقرب شئی و اوفق
آن نیست و موجودات ازل و ابد دران آن حاضر حاضر اند و در ہمان آن حاضر زید را ہم معدوم
میدانند و ہم موجود و ہم جنین میدانند و ہم صبی و ہم جوان میدانند و ہم پیر و ہم حی میدانند و ہم میت
و ہم در برزخ میدانند و ہم در حشر و حساب و معلوم است کہ آن آن را باین موجودات ہیچ تعلقے نیست
پھر اگر تعلقے پیدا کند از آنیت خواہد برآمد و زمان نام خواہد یافت و ماضی و استقبال خواہد گشت پس
این موجودات ہمدران آن ثابت اند و ہم غیر ثابت پس اگر انکشافے ثابت کردہ شود بسیط
حقیقی کہ او را ہیچ یکے از معلومات تعلق نباشد و جمیع معلومات بآن یک انکشاف معلوم گردند
چہ عجب نیست کہ جمیع ضدین درین موطن از استحالہ برآمدہ است کہ مخصوص باتحاد زمانست و اتحاد
جہت اینجا زمان را گنجایش نیست اذ لا یجری علیہ سبحانہ زمان و اتحاد جہت نیز مفقود است
کہ فرق بحال و تفصیل است در رنگ آنکہ در مرتبہ کلمہ شخصے بگوید کہ اسم و فعل و حرف کہ قسیم یکدیگرند

ن مرتبہ در آنِ واحد متحدی منیم ومنصرف را عینِ غیر منصرف مے یابم ومبنی را عینِ
مید انجم وبگویند کہ باوجودِ این جامعیت کلمہ را با ہیچ یکے ازین اقسام تعلقے نیست او
ہ متنفی است ہیچ یکے از عقلا انکارِ آن شخص نمی نماید و از استبعادِ آن نمیکنند و بہمان
للہ المثل الاعلیٰ چرا استبعاد کنند و توقف نمایند اگر گویند کہ مثلِ این سخن کسے نگفتہ
ہ شد اگر نگفتہ است اما مخالفِ سخنِ دیگران نیست و بمناسبِ مرتبہ وجوب نہ
تقدس ؎ خربوزہ بخور تر ابفالیز چہ کار ۔ و مثالیکہ در مخلوقات میتوان گفت از برائے
ین معرفت آنست کہ گفتہ اند کہ ۔ علم بعلت مستلزمِ علم بمعلول است ۔ و درین صورت
تدر کہ متوجہ بعلت است و تعلق بعلت پیدا کردہ است علمِ معلول ہم بتبعیتِ آن علمِ علت آمدہ
علقِ ثانی پیدا کردہ باشد اما ارباب معقول درین صورت نیز بے تعلقِ علم در مرتبہ ثانی معلومیت
تجویز نخواہند کرد اگرچہ آن تعلق بالاصالۃ نباشد لیکن مثالے قریب تر ازین مثال معلوم نیست
ود مقصود توضیح است نہ اثبات ۔ واللہ تعالیٰ اعلم بحقائق الامور کلہا والصلوٰۃ
لام علی من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ من الصلوات
والتحیات اسبلہا واتمہا واکملہا ۔

مکتوب دویست و نود و ہفتم (۲۹۷)

الشجرات ٥٦

بدر الدین سرہندی صدور یافتہ در تحقیقِ احاطہ و سریانِ حق سبحانہ و توضیحِ آن
بامثلہ و در رعایتِ حفظِ مراتبِ وجوبی و امکانی

اصل	ترجمہ از مصحح
ن احاطۃ الحق سبحانہ بالاشیاء	بدانکہ احاطۂ حق سبحانہ بأشیاء سریان وے تعالیٰ
ہ بالکل احاطۃ المجمل بالمفصل و سریانہ	در آنہا در رنگِ احاطۂ مجمل است بمفصل و سریان

فِيهِ كَالْكَلِمَةِ مَثَلًا سَارِيَةٌ فِي جَمِيعِ
أَقْسَامِهَا مِنَ الِاسْمِ وَالْفِعْلِ وَالْحَرْفِ وَكَذَا
فِي أَقْسَامِ الْأَقْسَامِ مِنَ الْمَاضِي وَالْمُضَارِعِ
وَالْأَمْرِ وَالنَّهْيِ وَالْمَصْدَرِ وَاسْمِ الْفَاعِلِ
وَالْمَفْعُولِ وَالْمُسْتَثْنَى الْمُتَّصِلِ وَالْمُنْقَطِعِ وَالْحَالِ
وَالتَّمْيِيزِ وَالثُّلَاثِيِّ وَالرُّبَاعِيِّ وَلِلْخُمَاسِيِّ
وَالْحُرُوفِ الْجَارَّةِ وَالنَّاصِبَةِ وَالْحُرُوفِ
الْمُخْتَصَّةِ بِالْأَفْعَالِ وَالْحُرُوفِ الْمُخْتَصَّةِ
بِالْأَسْمَاءِ وَالْحُرُوفِ الدَّاخِلَةِ عَلَيْهِمَا إِلَى غَيْرِ
ذَلِكَ مِنَ الْأَقْسَامِ الْحَاصِلَةِ مِنَ التَّقْسِيمَاتِ
الْغَيْرِ الْمُتَنَاهِيَةِ فَهٰذِهِ الْأَقْسَامُ كُلُّهَا لَيْسَتْ
غَيْرَ الْكَلِمَةِ بَلْ هٰؤُلَاءِ اعْتِبَارَاتٌ مُنْدَرِجَةٌ
تَحْتَ الْكَلِمَةِ مَا زَادَ فِي تَفْصِيلِهَا وَتَمْيِيزِهَا
عَنِ الْكَلِمَةِ وَفِي تَمْيِيزِ بَعْضِهَا عَنْ بَعْضٍ
شَيْءٌ إِلَّا اعْتِبَارُ الْعَقْلِ وَفِي الْخَارِجِ لَيْسَتْ
إِلَّا الْكَلِمَةَ وَلِهٰذَا صَحَّ الْحَمْلُ وَلٰكِنْ
لِكُلِّ مَرْتَبَةٍ مِنَ الْمَرَاتِبِ اسْمٌ يَخُصُّهُ هُوَ
بِهَا وَأَحْكَامٌ لَا تُوجَدُ فِي غَيْرِهَا مَثَلًا
الدَّالُّ عَلَى الْمَعْنَى بِالِاسْتِقْلَالِ مَعَ
الِاقْتِرَانِ بِالزَّمَانِ فِعْلٌ وَبِغَيْرِ الِاقْتِرَانِ اسْمٌ

وے در وے چنانکہ کلمہ مثلاً ساریست در جمیع
بحل
خود از اسم و فعل و حرف و ہمچنین در اقسام
اقسامِ خود از ماضی و مضارع و امر
و مصدر و اسم فاعل و مفعول و مستثنی
متصل و منقطع و حال و تمیز و ثلاثی
رباعی و خماسی و حروفِ جار
ناصبہ و حروفِ مخصوصہ بافعال
و حروفِ مختصہ باسما و حروفِ داخلہ
بر اسم و فعل و اقسامِ دیگر کہ از تقسیمات
غیر محصورہ پدید آید پس این ہمہ اقسام
باکلمہ مباینت ندارد بلکہ ہمہ اینہا اعتبارات
مندرج در کلمہ و زیادہ نشدہ است در تفصیل
و تمیزِ اینہا از کلمہ و در تمیز بعضے از ینہا از بعض
و دیگر چیزے غیر از اعتبارِ عقل نیست در خارج
مگر یک کلمہ و بہمین سبب صحیح گشتہ است
حمل «ھذا» و لیکن ہر مرتبہ
مراتب اسمے است مخصوص و احکامے
مختص مثلاً دلالت کنندہ بر معنی مستقل
با اقترانِ زمان فعل است و بغیر
اقترانِ اسم

بر اقسام کلمہ مشتمل است

ہر دو ہفتہ کلمہ کلمہ مشتمل است

ہست ۱۲

ہذا کلہ من اول الکتاب الی الاشتغال بالنحو والتصریف ۱۲

الدَّالِ عَلَى الْمَعْنَى بِالْاِسْتِقْلَالِ حَرْفٌ
الْمُقْتَرِنُ بِالزَّمَانِ الْمَاضِي فِعْلٌ مَاضٍ
مَانِ الْحَالِ وَالْاِسْتِقْبَالِ مُضَارِعٌ
جِدَ فِيهِ عِلَّتَانِ مِنَ الْعِلَلِ التِّسْعَةِ
ُورَةً فَغَيْرُ مُنْصَرِفٍ وَالَّا فَمُنْصَرِفٌ
فٌ وَعَمَلُهَا الْجَرُّ جَارَّةٌ وَحُرُوفٌ
النَّصْبُ نَاصِبَةٌ فَاِطْلَاقُ اسْمٍ
ةٍ عَلَى مَرْتَبَةٍ اُخْرٰى وَاِجْرَاءُ اَحْكَامِ
لُّهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى كَاِطْلَاقِ فِعْلٍ
ضِيَ عَلَى الْمُضَارِعِ وَالْمُنْصَرِفِ عَلَى غَيْرِ
صَرِفِ وَالْجَارَّةِ عَلَى النَّاصِبَةِ مَعَ كَوْنِ
بِ كُلِّهَا لَيْسَتْ اِلَّا الْكَلِمَةَ فَاِجْرَاءُ
لُّهُمَا عَلَى الْاُخْرٰى ضَلَالَةٌ مَحْضَةٌ
جٌ عَنِ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ فَمَقُولُ
ُ سُبْحَانَهُ اَعْلَمُ اِنَّ لِكُلِّ مَرْتَبَةٍ مِنْ مَرَاتِبِ
الْوُجُودِ سُبْحَانَهُ اَسْمًا مُخْتَصًّا بِهَا وَاَحْكَامًا
جَدُ اِلَّا فِيهَا فَالْوُجُوبُ الذَّاتِيُّ وَالْاِسْتِغْنَاءُ
تِي مُخْتَصَّةٌ بِمَرْتَبَةِ الْجَمْعِ وَالْاُلُوهِيَّةِ
كَانُ الذَّاتِيُّ وَالْاِفْتِقَارُ الذَّاتِيُّ مُخْتَصَّةٌ
نِ الْكَوْنِ وَالْفَرْقِ وَالْمَرْتَبَةِ الْاُولٰى مَرْتَبَةُ اَلْ

ودلالت کنندہ بر معنی مستقل حرف وہمچنین مقترن
بزمانِ گذشتہ فعل ماضیست وبزمانِ حال
واستقبال مضارع وہرچہ یافتہ شود دران
دو علت از نہ علل مشہورہ غیر منصرف
است ورنہ منصرف وحروفیکہ عملش
جر بود وجارہ است وحروفیکہ عملش نصب
بود ناصبہ پس اطلاقِ اسمِ یک مرتبہ بر
مرتبۂ دیگر واجرائے احکامِ یکے بر دیگری
مانندِ اطلاقِ فعل ماضی بر مضارع ومنصرف
بر غیر منصرف وجارہ بر ناصبہ باآنکہ حقیقتِ
این ہمہ مراتب غیر از کلمہ چیزے دیگر
نیست ضلالتِ محض است وخروج است
از راہِ مستقیم

پس گوئیم

واللہ سبحانہ اعلم کہ ہر آئینہ ہر مرتبہ را از مراتب
تنزلِ وجودِ سبحانہ اسمے ست مختص واحکامیست
کہ در غیر آن یافتہ نشود چنانچہ وجوبِ ذاتی
واستغناءِ ذاتی مختص است بمرتبۂ جمع والوہیت
وامکانِ ذاتی وافتقارِ ذاتی مختص است بمرتبۂ
کون وفرق ومرتبۂ اولی مرتبۂ ربوبیت وخاصیت

وَالْمَرْتَبَةُ الثَّانِيَةُ مَرْتَبَةُ الْعُبُودِيَّةِ وَالْمَخْلُوقِيَّةِ
فَلَوْ أُطْلِقَ أَسَامِي إِحْدَاهُمَا عَلَى الْأُخْرَى
وَأُجْرِيَ أَحْكَامُ مُخْتَصَّةٌ بِمَرْتَبَةٍ عَلَى الْمَرْتَبَةِ الْأُخْرَى
كَانَ زَنْدَقَةً صِرْفَةً وَكُفْرًا مَحْضًا وَالْعَجَبُ
مِنْ بَعْضِ الْمُلَاحِدَةِ وَالزَّنَادِقَةِ أَنَّهُمْ كَيْفَ
يُغَلِّطُونَ الْمَرَاتِبَ وَيُجْرُونَ أَحْكَامَ مَرْتَبَةٍ
عَلَى مَرْتَبَةٍ أُخْرَى فَيَصِفُونَ الْمُمْكِنَ بِصِفَاتِ
الْوَاجِبِ وَالْوَاجِبَ بِصِفَاتِ الْمُمْكِنِ مَعَ
عِلْمِهِمْ بِتَمَايُزِ صِفَاتِ الْمُمْكِنِ الَّذِي هُوَ مَرْتَبَةٌ
وَاحِدَةٌ بَعْضِهَا عَنْ بَعْضٍ وَاخْتِلَافِ
أَحْكَامِهِمْ وَعِلْمِهِمْ بِعَدَمِ زَوَالِ تَمَايُزِهِمْ وَاخْتِلَافِ
أَحْكَامِهِمْ أَصْلًا مَعَ اتِّحَادِهِمْ فِي الْمَرْتَبَةِ الْكَوْنِيَّةِ
فَإِنَّهُمْ يَعْلَمُونَ بِالْبَدَاهَةِ مَثَلًا أَنَّ الْحَرَارَةَ
وَالْإِشْرَاقَ مِنْ صِفَاتِ النَّارِ الْمُخْتَصَّتَانِ
بِهَا لَيْسَتْ وَاحِدَةٌ مِنْهُمَا فِي الْمَاءِ وَكَذَا يُوصَفُ
بِهَا الْمَاءُ وَكَذَا الْبُرُودَةُ الَّتِي اخْتَصَّتْ
بِالْمَاءِ لَيْسَتْ فِي النَّارِ وَكَذَا يَمِيزُونَ بِالضَّرُورَةِ
بَيْنَ أَزْوَاجِهِمْ وَأُمَّهَاتِهِمْ وَيَحْكُمُونَ بِتَفْرِقَةٍ
أَحْكَامِهِمْ وَاللَّهُ سُبْحَانَهُ الْهَادِي إِلَى السَّبِيلِ الرَّشَادِ
وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَى

است و مرتبهٔ ثانیه مرتبهٔ عبودیت و مخلوقیت پس
اگر اسامی یکے ازین دو مرتبه بر مرتبهٔ دیگر اطلاق
کرده شود و احکام مختصه بیک مرتبه بر مرتبهٔ دیگر
جاری نموده شود هر آئینه زندقهٔ صرفه خواهد بود
و کفر محض و عجب است از بعضے ملاحده و زنادقه
که چگونه خلط میکنند مراتب را میکنند و چون جاری
مینمایند احکام یک مرتبه را بر مرتبهٔ دیگر پس ممکن را
بصفات واجب متصف میسازند و واجب را
بصفات ممکن با علم ایشان بتمایز صفات ممکن
از یکدیگر و حال آنکه آن ممکن نیز یک مرتبه است
از مراتب و باختلاف احکام ایشان و با علم ایشان
بعدم امکان رفع تمایز ایشان و اختلاف احکام ایشان
با اتحاد ایشان در مرتبهٔ کونیه چه ایشان هر آینه
که مثلاً حرارت و اشراق که از صفات مختصه بآتش است
هیچ یکے ازین دو در آب موجود نیست و نه آب هیچ یکے
ازین دو صفت کرده میشود و همچنین برودتے که باب مختص
دارد در آتش موجود نیست و نیز ایشان میان
ازواج خود و امهات خود قطعاً امتیاز مینمایند
و بتفرقهٔ احکام نیز حکم میکنند و خدائے پاک است راه نماینده
براه راست و سلام بر کسیکه پیروی راه راست کند

الله الکمپوری صدور یافت در بیانِ وصول نهایتِ کار بطریق اشارتِ خفیّه و عبارتِ
بسیرِ این معمّا غیر از مخدوم زاده کلان علیه الرحمة والرضوان از یاران هیچکس اطلاع نیافته
کنه ذکره الله تعالی مدتها که سیر در ظلال داشت وصول لطل را عین حصول میدانست
وصول باصل میسّر شده است حصول ظل را ندارد کما لا یخفی الکاینة فی ید الشخص الوصیلة
نصیب لها من الشخص الا ظله فافهم فان کلامنا اشارة بدانند عبارتی مناسبِ بیان
بطریقِ رمز و اشارت تحریر یافته بود مناسبِ این مقام دانسته نیز درین مکتوب مندرج ساخت
ذکرِ خبان ماخوذ از پیر راه دان مداومت بران باز گشت بفضلِ حضرت رحمان و فضلِ
باقی همه خسران والسلام علی من اتبع الهدی والتزم متابعة المصطفی علیه
له من الصلوات اتمها ومن التحیات اکملها

رسید رانهونی صدور یافته در تعزیهٔ مصیبت و دلالت بر صبر و رضا بقضا و فضیلت
طاعون و در بیانِ آنکه فرار از زمینِ طاعون گناه کبیره است و در رنگ فرار یوم زحف
بعد الحمد والصلوة وتبلیغ الدعوات میرساند که مکتوب شریف رسید از مصیبتها نوشته
انا لله وانا الیه راجعون صبر و تحمل باید نمود در رضا بقضا باید داد من از تو روی
بیزاری که خوش بود عزیزان تحمل و خواری قال الله تبارک وتعالی ما اصابکم
مصیبة فبما کسبت ایدیکم ویعفو عن کثیر وقال تبارک وتعالی ظهر الفساد فی البر
بما کسبت ایدی الناس درین وبا از شومیِ اعمالِ ما اول موشان هلاک شدند که بما

اختلاطِ بیشتر داشتند و زنان که مدارِ نسل و بقائے نوعِ انسان بر وجودِ ایشان ست بیشتر از
مردان مرد و هر که ازین وبا از مردن گریخت و سلامت ماند خاک بر حیوٰۃِ او و آنکه نگریخت و مرد
طوبیٰ لہ بشریٰ لہ بالشہادۃ وقد جزم شیخ الاسلام ابن حجر فی کتاب بذل الماعون
فی فضل الطاعون بان المیت بالطعن لا یسأل لانہ کالمقتول فی المعرکۃ
وبان الصابر فی الطاعون محتسبا یعلم انہ لا یصیبہ الا ما کتب لہ اذا مات فیہ
بغیر الطعن لا یفتن ایضا لانہ کالمرابط کذا ذکر الشیخ الاجل السیوطی فی کتاب
شرح الصدور وبشرح احوال الموتی والقبور وقال وھو متبع جدا و همچنین کسیکه
نگریخت و نمرد از جمله غازیان و مجاهد انست و از جرگه صابران و بلاکشان هر کسے را اجلے است
مسمّے که گنجایش تقدیم و تاخیر ندارد و اکثر گریزپایان که سلامت ماندند بعلت آنکه اجل ایشان
نرسیده بود نه آنکه گریختن ایشان را از مرگ خلاص ساخت و اکثر صابران که هلاک شدند هم باجل
هلاک شدند فلیس الفرار ینجی ولا الاستقرار یہلک این فرار در رنگ فرار یوم زحف است
و گناه کبیره است از مکر خداوندیست جل سلطانہ که گریزندها سلامت مانند و صبر کنندگان
هلاک شوند یضل بہ کثیرا ویہدی بہ کثیرا شنیده میشد از صبر و تحمل شما و امداد و اعانت
شما بمسلمانان جزاکم اللہ سبحانہ خیرا در تربیت طفلان و تحمل اذاء ایشان دلتنگ
نشوند که امیدواری اجر جزیل بران مترتب است زیاده چه نویسد والسلام

مکتوب صدم (۳۰۰)

بمخدومزاده کی جامع علوم عقلی و نقلی مجد الدین خواجه محمد معصوم سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافته در
بیان اسرار غامضه و معارف غریبه بلسان رمز و اشارت و ایمائے از مقام قاب قوسین
او ادنیٰ نیز اندراج یافته: الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی انسان کامل

بسیرِ تفصیلی مراتبِ اسما و صفات را طی کرده جامعیتِ تام پیدا کند و مرآتِ کمالاتِ اسما و صفاتِ
جل سلطانہٗ گردد و عدمِ ذاتی او که مرآتِ آن کمالات است بتمام مختفی شود و غیرِ آن کمالات
ے، هیچ چیز ظاهر نبود این زمان به بقائے خاص که منوط بآن کمالات است بعد از حصول
ے تام که مربوط باختفائے عدمِ او بوده مشرف گردد باسمِ ولایت بروے صادق آید
ن اگر عنایتِ ازلی جل سلطانہٗ شاملِ حال او بود تواند بود که مرتبهٔ ثانیه این کمالات که عارفِ
بقا یافته بود در مرآتِ حضرتِ ذات تعالیٰ وتقدس منعکس گردد و ظهور آنجا پیدا کند
وقت سیرِ قاب قوسین بظهور آید باید دانست که ظهورِ شئ در روے درین موطن کنایة
ول نسبتِ مجهوله است مرشے را بآن مرآت نه آنکه آنجا حقیقتِ مرآت است و حصولِ شے
ے دروے وللہ المثل الاعلیٰ وچون آن کمالات که عارف بقا بآن یافته بود در مرآتِ
ب قدس بطریقِ حقیقت و اصالت منعکس گردد و ظهور آنجا پیدا کند و نسبتِ مجهول الکیفیة
نجا حاصل شود لاجرم انا که بعارفِ تعلق داشت آنجا اطلاق یابد و در آن کمالات ظاهر
نهایتِ عروجِ انا در مقامِ قاب قوسین تا اینجاست اے فرزند بشنو مرآتِ صورت که در
ے حسن و جمال منعکس گردد اگر فرضاً آن مرآت حیوة و علم پیدا کند ناچار بظهورِ آن حسن
لمتذ خواهد شد و حظ وافر خواهد برد در سیرتِ حقیقت هرچند لذت و الم مفقود است که از
ت امکانست اما امرے که شایانِ آن مرتبهٔ علیاست و از سماتِ نقص و حدوث مبرا
و ثابت است ے فریادِ حافظ این همه آخر بهرزه نیست ؎ هم قصهٔ غریب و حدیثِ عجیب
ت بر این کمالاتِ ظاهره که دران مرتبه نسبتِ مجهول الکیفیة پیدا کرده اند حکمِ اینها در رنگِ حکمِ
لقِ انسانست نسبت بعالمِ امر و سیرِ من عرف نفسه فقد عرف ربه اینجا دریاب و چون
مالاتِ ظاهره که تفصیلِ حضرتِ اجمالِ ذات است تعالیٰ وتقدس نسبتِ مجهول الکیفیة
ت اجمال پیدا کردند و اتصالِ بلا کیف بدست آوردند و آئینه داریِ حضرتِ اجمال نمودند

یعنی حضرت اجمال را در رنگِ آئینه گردیدند ۱۲

تا چار در حضرتِ اجمالِ تفصیل بمجرّدِ اعتبار بمحضِ توهّم نیز پیدا شد که سببِ عروجِ انائے عارف گشت
این کمال وابسته بمقامِ اوّل است ؎ قلم اینجا رسید و سر بشکست ۔ و این است بیانِ نهایة النهایة
وغایة الغایة که فهمِ آن از ادراکِ خواص بمراحل دور است از عوام چه گوید از اخصِّ خواص نیز الّا
قلیل اند که باین دولت و معرفت مهتد گشته اند ؎ اگر بادشه بر در پیرزن ۔ بیاید تو ای خو
سبلتش مگر ۔ و این نهایت باعتبارِ ظهورات و تجلّیات ست که بعد آن از قسمِ تجلّی و ظهور نیز
متصوّر نیست ؎ وَمِنْ بَعْدِ هٰذَا مَا يَدِقُّ صِفَاتُهُ ۔ وَمَا كَتَمُهُ أَحْظَى لَدَيْهِ وَأَجْمَلُ
وَالسَّلَامُ عَلَى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى آلِهِ وَعَلٰى جَمِيعِ الْأَنْبِيَا
وَالْمُرْسَلِينَ وَعَلٰى آلِ كُلٍّ وَعَلٰى مَلَائِكَةِ الْمُقَرَّبِينَ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ
وَالتَّحِيَّاتُ وَالْبَرَكَاتُ أَتَمُّهَا وَأَكْمَلُهَا وَأَوْلَاهَا وَأَعْلَاهَا وَأَدْوَمُهَا وَأَبْقَاهَا وَأَعَمُّهَا وَأَشْمَلُهَا

مکتوب صد و یکم (۳۰۱)

بمولانا امان الله صدر یافته در بیانِ قربِ نبوت و قربِ ولایت و راههائے که بقربِ نبو
موصلند و مایُناسِبُ ذٰلِكَ ۔ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ معلوم فرزند
مولانا امان الله باد که نبوت عبارت از قربِ الٰهی است جلّ سلطانه که شائبهٔ ظلّیت ندا
عروجش رو بحق دارد جلّ وعلا و نزولش رو بخلق این قرب بالاصالة نصیبِ انبیا است
علیهم الصلوٰت والتسلیمات و این منصب مخصوص باین بزرگواران است علیهم الصلوٰت
والبرکات و خاتمِ این منصب سیّد البشر است علیه وعلٰی آله الصلوٰة والسلام حضرت
عیسٰی علٰی نبیّنا وعلیه الصلوٰة والتحیّة بعد از نزول متابع شریعتِ خاتم الرسل خواهد بود علیه
الصلوٰة والسلام غایة ما فی الباب متابعان و خادمان را از دولت و الش صاحبان
نصیب است پس از قربِ انبیا علیهم الصلوٰت والتحیّات کمّل تابعان را هم نصیب بو

فصل حصول کمالات نبوت بطریق وراثت بعد از بعثت سید البشر منافی خاتمیت او نیست

و معارف و کمالات آن مقام بطریق وراثت نیز نصیب تابعان باشد ع خاص کند بندہ را عام را ۔ پس حصول کمالات نبوت مر تابعان را بالطریق تبعیت و وراثت بعد از بعثت رسل علیہ وعلی آلہ وعلی جمیع الانبیاء والرسل الصلوات والتحیات منافی خاتمیت او نیست وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام فلا تکن من الممترین بدان اسعدک اللہ تعالیٰ راہہائے

پس سبابش نز تنگ آرند عنان

نبوت موصلند و است راہے است که مربوط بطی کمالات مفصلہ مقام ولایت است و منوط

بحصول تجلیات ظلیہ و معارف سکریہ که مناسب مرتبہ ولایت اند بعد از طی این کمالات و

از این تجلیات قدم در کمالات نبوت نہادہ می آید درین مقام وصول باصل است و التفات

ثلث و ثب و راہ دیگر آنست که بتوسط حصول این کمالات ولایت وصول بکمالات نبوت

گناہ است

کند و این راہ دویم شاہ راہ است و اقرب است بوصول و ہر که بکمالات نبوت رسیدہ است

راہ خلاص و راہ عامہ خلق

نزد کبیر

انشاء اللہ تعالیٰ باین راہ رفتہ است از انبیاء کرام علیہم الصلوٰۃ والسلام و از اصحاب

بیان

بیان

ایشان بتبعیت و وراثت ایشان علیہم و علی اصحابہم الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ

طول و دور و دراز است و متعسر الحصول و متعذر الوصول جمعے از اولیا در مقام ولایت که

مقام نزول مشرف گشتہ اند کمالاتیکه بمقام نزول تعلق داشتہ کمالات نبوت خیال کردہ اند و در وطن

مناسب مقام دعوت است از خصائص مقام نبوت انگاشتہ نہ اینچنین است بلکه این نزول در

کہ این ہمہ گمان بردہ اند

عروج آن ہر دو از ولایت اند عروج و نزول دیگر است فوق مقام ولایت که به نبوت تعلق

و این توجہ بخلق غیر آن توجہ بخلق است که به نبوت مناسب است و این دعوت غیر آن دعوت

که از کمالات نبوت شمردہ اند چہ گویند که قدم از دائرہ ولایت بیرون نہادہ اند و حقیقت کمالات

را در نیافتہ نصف ولایت را که جانب عروج اوست تمام ولایت انگاشتہ اند و نصف دیگر آنرا

جانب نزول اوست مقام نبوت تصور کردہ اند چون کرمے که در سنگے نہانست پنہان

او ہمان است ۔ و ممکن است که شخصے براہ اول وصول پیدا کند و جمیع کمالات مفصلہ ولایت

ا ادبار ۔ یعنی جلیع این

ونبوت نماید وتمیز درمیانِ کمالاتِ این قدر مقام کما ینبغی حصول فرماید وعروج ونزول هر کدام
سازد وحکم نماید بآنکه نبوتِ نبی بہتر است از ولایتِ او باید دانست که بعد از وصول براہِ دوم
کمالاتِ مفصلہ مقامِ ولایت بحصول نہ پیوستہ است آثار زندہ وخلاصہ ولایت بوجہ اکمل میسر گشتہ
توان گفت کہ اہلِ ولایت از کمالاتِ ولایت پوست بدست آوردہ اند ودین وا صل مغزِ آن را حاصل
آرے بعضے از علومِ سکریہ وظہوراتِ ظلیہ کہ اربابِ ولایت را حاصل شدہ است آن وا صل را
علوم وظہورات قلیل النصیب است این معنی موجبِ مزیت نیست بلکہ آن وا صل را ازین علو
وظہوراتِ ننگ وناموس است جائے آن دارد کہ آن را ذنب وسوءِ ادب داند بلے وا صل آ
از ظلالِ آن اصل گریزان ومستغفر است گرفتاری بظل تا زمانِ عدمِ وصولست یا صلِ آن ظ
بعد از وصول با صل ظل بے ما حصل است وتوجہ بظل سوءِ ادب است فرزند حصولِ کمالاتِ نبوت م
موہبتِ محض است ومنوط بمکرمتِ صرف کسب وتعمل را در حصولِ این دولتِ عظمیٰ ہیچ مدخ
نیست کدام عمل وکسب است کہ منتج این دولتِ عظمیٰ باشد وکدام ریاضت ومجاہدہ است کہ منتج این نعم
آنے بود بخلافِ کمالاتِ ولایت کہ مبادی ومقدماتِ آن کسبی است وحصولِ آن مربوط
ومجاہدہ است ہر چند روا است کہ بعضے را بے مؤنتِ کسب وعمل نیز باین دولت مشرف
وفنا وبقا کہ ولایت عبارت از انست نیز موہبت است کہ بعد از کسبِ مقدمات بفضل و
ہر کرا خواہند بدولتِ فنا وبقا مشرف سازند در یابند مجاہداتِ آن سرور علیہ وعلی جمیع
الانبیاء والمرسلین وعلی الملائکۃ المقربین وعلی اہلِ ملتہ اجمعین الصلوٰۃ
والتسلیمات بیش از بعثت وبعد از بعثت نہ از برائے تحصیلِ این دولت بود بلکہ منافع وفوائد
منظور بود مثلِ قلتِ حساب وکفارتِ زلاتِ بشریت وارتفاعِ درجات ومراعاتِ صحبتِ
مرسل کہ از اکمل ومشرب پاک است وکثرتِ ظہورِ خوارق کہ مناسبِ مقامِ نبوت اند وامثالِ آ
باید دانست کہ حصولِ این موہبت در حقِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات بتوسط

سلسلہ نقشبندیہ مجددیہ

ودرحقِ اصحابِ انبیا علیہم الصلوٰت والتحیات کہ بہ تبعیت وِراثت باین دولت مشرف گشتہ اند بتوسطِ انبیاست علیہم الصلوٰت والبرکات بعدازانبیا واصحاب ایشان علیہم الصلوٰت والتسلیمات کم کسے باین دولت مشرف گشتہ است ہرچند جائز است کہ دیگرے را نیز بہ تبعیت وِراثت باین دولت مشرف سازند فیضِ روح القدس ارباز ہدو فرماید ۔ دیگران ہم کنند آنچہ میکنم انگارم کہ این دولت در کبار تابعین نیز پرتوے انداختہ است ودر اکابرِ تبعِ تابعین نیز سایہ افگندہ بعدازان رُو باستتار آوردہ تا آنکہ نوبت بالفِ ثانی از بعثتِ آن سرور علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات رسیدہ درینوقت نیز آن دولت بہ تبعیت وِراثت برمنصۂ ظہور آمدہ وآخر را باول مشابہ ساختہ اگر بادشہ بردرِ پیرزن ۔ بیاید تو ایخواجہ سبلت مکن ۔ والسلام علیٰ من اتبع الہدیٰ والتزم متابعۃ المصطفیٰ علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰت والتسلیمات اتمہا واکملہا

مکتوب سیصد (۳۰۲) ودوم

بمخدومزادگی کہ جامع علومِ ظاہرہ واسرار ومعارفِ باطنہ اند اعنی مجدالدین خواجہ محمد معصوم سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافتہ دربیانِ فرق میانِ ولایاتِ سہ گانہ کہ ولایتِ اولیا وولایتِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات وولایتِ ملأِ اعلیٰ است علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰت والتحیات ودربیانِ آنکہ نبوت افضل است از ولایت وبعضے از خصائصِ معارف کہ بہ نبوت تعلق دارند وبہ ینسبِ ذالک ۔ بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ ولایت عبارت از قربِ الٰہی است جل سلطانہ کہ بے شائبۂ ظلیت صورت نہ بندد وبے غیلولۂ حجب حصول نپذیرد واگر ولایت اولیاست البتہ بداغِ ظلیت متسم است وولایت انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات ہرچند از ظلیت برآمدہ است امّا بے غیلولۂ حجبِ اسما وصفات متحقق نیست وولایتِ ملأِ اعلیٰ علیٰ نبینا وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات ہرچند از حجبِ اسما وصفات بلند رفتہ است لیکن از حجبِ شئون واعتباراتِ ذاتیہ چارہ ندارد ونبوت ورسالت است

کہ شائبۂ ظلیت باو راہ نیافتہ است وحُجُبِ صِفات و اعتبارات را در راہ گذاشتہ پس ناچار نبوت از ولایت افضل باشد و قربِ نبوت ذاتی و اصلی باشد و مَن لَہ یَطَّلِع عَلیٰ حَقِیقَتِہِما حَکَمَ بِالعَکسِ وَجَزَمَ بِالقَلبِ پس وصول در مرتبۂ نبوت باشد و حصول در مقامِ ولایت زیرا کہ حصول بملاحظۂ ظلیت صورت نپذیرد بخلافِ وصول و ایضاً در کمالِ حصول رفعِ اثنینیت است و در کمالِ وصول بقاءِ اثنینیت پس رفعِ دوگانگی مناسبِ مقامِ ولایت باشد و بقاءِ دوگانگی ملایمِ مرتبۂ نبوت و چون رفعِ دوگانگی مناسبِ مقامِ ولایت است پس ناچار سُکر ہمہ وقت لازمِ مقامِ ولایت باشد و در مرتبۂ نبوت چون بقاءِ اثنیتیت است پس صحو از خواصِ آن مرتبہ بود و ایضاً حصولِ تجلیات خواہ در کسوتِ صُوَر و اَشکال بود و خواہ در پردۂ اَلوان و اَنوار ہمہ در مقاماتِ ولایت است و در طیِ مقدمات و مبادیِ آن بخلافِ مرتبۂ نبوت کہ در آن موطن وصول باصل است و استغناست از تجلیات و ظہورات کہ ظِلالِ آن اصل اند و ہمچنین در وقتِ طیِ مقدمات و مبادیِ آن مرتبہ نیز احتیاج بآن تجلیات نیست مگر آنکہ از راہِ ولایت عروج واقع شود این زمان حصولِ آن تجلیات بواسطۂ ولایت است نہ بواسطۂ طیِ مسافتِ راہِ وصول نبوت بالجملہ تجلیات و ظہورات از ظِلال خبر میدہند و آنکہ از گرفتاریِ ظلال گذشتہ است از تجلیات وارستہ است ما زاغ البصر اینجا باید طلبید اے فرزند ولولۂ عشق و طنطنۂ محبت و نعرہائے شوق انگیز و صیحہ ہائے درد آمیز و وجد و تواجد و رقص و رقاصی ہمہ در مقاماتِ ظِلال است و در اَوان ظہورات و تجلیاتِ ظلیت بعد از وصول باصل حصولِ این امور متصور نیست محبت در آن موطن بمعنی ارادۂ طاعت است چنانچہ عُلما فرمودہ اند نہ معنے دائر بر آن کہ منشاءِ شوق و ذوق است چنانچہ بعضے صوفیہ گمان بردہ اند اے فرزند بشنو چون در مقامِ ولایت رفعِ اثنینیت مطلوب است ناچار اولیا بزوالِ ارادہ سعی مینمایند شیخ بسطام گوید اَرَدتُ اَن لَا اُرِیدَ و در مرتبۂ نبوت چونکہ رفعِ اثنینیت در کار نیست زوالِ نفسِ ارادہ مطلوب نگشت چرا مطلوب باشد کہ ارادہ صفتے است فی حَدِّ ذاتِہا کمال اگر نقصے باو راہ یافتہ است بواسطۂ خُبثِ متعلقِ اوست پس باید کہ متعلقِ او امرِ خبیث و نامرضی نباشد بلکہ جمیعِ مرادات

آن مرآتی حق باشند جَلَّ وَعَلَا وہمچنین در مقامِ ولایت در نفیِ جمیعِ صفاتِ بشریت میکوشند و در مرتبۂ نبوّت مطلوب نفیِ متعلّقاتِ سوءِ این صفات است نہ نفیِ اصلِ این صفات کہ فی حَدِّ ذاتِہا کاملہ اند مثلاً صِفَتِ علم فی حَدِّ ذاتِہا از صفاتِ کاملہ است اگر نقصے بوے راہ یافتہ است از راہِ متعلَّقِ سوءِ اوست پس نفیِ متعلَّقِ سوءِ آن ضروری آمد نہ نفیِ اصلِ آن صفۃ علیٰ ہٰذا القیاس پس شخصے کہ بمقامِ نبوّت از راہِ ولایت آمدہ است اورا در اثناءِ راہ از نفیِ اصلِ صفات چارہ نبود و آنکہ بے توسّطِ ولایت بآن مقام رسیدہ است اورا بنفیِ اصلِ صفات کارے نیست نفیِ متعلّقاتِ سوءِ این صفات باید کرد باید دانست کہ مراد ازین ولایت کہ مذکور شد ولایتِ ظلّی است کہ بولایتِ صُغریٰ معبّر است و ولایتِ اولیا است اما ولایتِ انبیا کہ از ظلّ گذشتہ است دیگر است آنجا مطلوب نفیِ متعلّقاتِ سوءِ صفاتِ بشریّت است نہ نفیِ اصلِ این صفات و چون نفیِ متعلّقاتِ سوءِ صفات حاصل گشت ولایتِ انبیا علیہم الصلوٰت والتسلیمات بحصول پیوست بعد ازان عروجے کہ واقع شود متعلّق بکمالاتِ نبوّت خواہد بود ازین بیان لائح گشت کہ نبوّت را از اصلِ ولایت چارہ نبود زیرا کہ ولایت از مبادی و مقدّماتِ اوست اما ولایتِ ظلّی در وصولِ کمالاتِ نبوّت ہیچ در کار نیست بعضے را اتّفاق افتد و بعضے دیگر را اصلاً بآن عبورے واقع نہ شود فافہم و شک نیست کہ نفیِ اصلِ صفات متعسّر است نسبت بہ نفیِ متعلّقاتِ سوءِ آن صفات پس حصولِ کمالاتِ نبوّت آنہون و اقرب باشد نسبت بحصولِ کمالاتِ ولایت و ہمین نسبتِ یسر و قرب است در ہر امرے کہ وصول باصل دارد و نسبت بامورے کہ از اصل جدا افتادہ اند نمے بینی کہ کیمیا کہ اصل بسہولت عمل میسّر است و باقرب طرق حاصل و آنکہ از اصلِ آن جدا افتادہ است در محنت است و عمرے در تحصیلِ آن فانی می سازد و معذلک بآن نقدِ وقتِ اوست و آنچہ بدست آوردہ است بعد اللتیا والتی شباہت بآن اصل دارد و بس است کہ آن شباہتِ عارضہ از وے زائل گردد و باصلِ خود عود نماید و بقلّابی و دغلی کمشد بخلافِ وصولِ اصلِ اصل آن کہ باوجودِ سہولتِ عمل و نزدیکیِ راہ از خوفِ قلّابی و دغلی ایمن است جمعے از سالکانِ این راہ کہ بریاضاتِ شاقّہ و مجاہداتِ شدیدہ بطلے از ظلال

ص تر بقولہ بالفتح والتسلیم وہکذا فی نسخۃ صحیحۃ

لعلہ سہل اللہ لنا

رسیده اند گمان برده اند که وصول بمطلب منوط بریاضات شاقه است و مجاهدات شدیده تمید انسند که راه
دیگر اقرب ازین راه است و موصل نهایة النهایت و آن راه اجتباست که بمجرد فضل و کرم منوط است
و راهے که ایشان ما اختیار کرده اند راه انابت است که بمجاهدات مربوط است و اصلان این راه اقل
قلیل اند و اصلان راه اجتبا جم غفیر انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات همه براه اجتبا رفته اند و اصحاب ایشان
علیهم الرضوان والتحیات نیز بمتابعت وراثت براه اجتبا واصل گشته اند ریاضات ارباب اجتبا از
برائے ادائے شکر نعمت وصولست قال علیه وعلی آله الصلوة والسلام فی جواب السائل عن تعب
ریاضاته الشدیدة مع کون ذنبه المتقدمة والمتاخرة مغفورة أفلا أکون عبدا شکورا
و مجاهدات اهل انابت از برائے حصول وصولست شتان ما بینهما راه اجتبا راه بروست و راه انابت
راه رفتن از بروست تا رفتن فرق عظیم است زودی برسند و دور میر سانند و دیر میرسند و در راه میمانند حضرت
خواجه نقشبند قدس سره فرموده اند ما فضلنا بشیء بل بمن افضل نهایت دیگران در بدایت ایشان
بگنجینه مندرج گردد ذلک فضل الله یؤتیه من یشاء والله ذو الفضل العظیم بر سر اصل سخن رویم
و گوئیم که این فقیر در عرض داشتها که به پیر بزرگوار خود نوشته است نوشته که جمیع مرادات مرتفع
گشته اند الا نفس اراده هنوز برجاست بعد از مدتے نوشته که آن اراده نیز در رنگ مرادات مرتفع گشته
و چون حضرت حق سبحانه و تعالی بوراثت انبیا علیهم الصلوات والتسلیمات مشرف ساخت
دانست که مقصود رفع متعلق سوء آن اراده بوده است نه رفع نفس آن اراده لازم نیست که رفع متعلق
سوء بعد از رفع اصل بوجه اتم و اکمل حاصل شود بلکه بسا است که بمجرد فضل آن میسر شود که تحمل و تکلف
عشر عشیر آن حاصل نگردد اے فرزند در مقام ولایت دست از دنیا و آخرت باید شست و گرفتاری
آخرت را در رنگ گرفتاری دنیا باید شمرد و در دنیا و آخرت را در رنگ در دنیا محو و نابود دانست
امام داود طائی فرمایند ان قد ترفت السلامة سلم علی الدنیا وان ترفت الکرامة کبر علی
الآخرة و دیگرے ازین طائفه گوید کرمه منکم من یرید الدنیا ومنکم من یرید الآخرة

٥٥ واقعات در رد آل عمران چارده ان سئالوا سوشان فاذا بان مکرا حد نازل شده بود یعنی از شما کسے بود که میخواست بنیاد از شما کسے بود که میخواست آخرت ١٢

شکایت از فریقین است بالجملہ فنا کہ عبارت از نسیان ماسوائے حق است جل وعلا شاملِ دنیا و آخرت
وفنا و بقا ہر دو اجزاءِ ولایت اند پس در ولایت از نسیانِ آخرت چارہ نبود و در مرتبہ کمالاتِ نبوت
گرفتاری آخرت محمود است و در ولایت آخرت مرضی و مقبول بلکہ در دوران موطنِ در ولایت آخرت است و گرفتاری
گرفتاریِ آخرت کریمہ یدعون ربھم خوفا وطمعا وکریمہ ویخشون ربھم ویخافون
عذابہ وکریمہ الذین یخشون ربھم بالغیب وھم من الساعۃ مشفقون نقد وقت
ارباب آن مقام است گریہ و نالہ ایشان از تذکر احوالِ آخرت است و الم واندوہ شان از ترسِ احوالِ
قیامت ہمواره از فتنہ قبر در استعاذہ اند و ہمیشہ از عذاب نار پناہ جو و متضرع در حق جل وعلا از دو شان
در ولایت است و شوق و محبت ایشان شوق و محبتِ آخرت چہ اگر لقاست موعود با آخرت است
و اگر رضاست کمالش نیز موقوف با آخرت و دنیا مبغوضہ حق است جل وعلا و آخرت مرضیہ او تعالی
مبغوضہ را مرضیہ در ہیچ امر برابر نمیتوان ساخت زیرا کہ مبغوضہ شایانِ اعراض است و مرضیہ شایانِ
اقبال از مرضیہ اعراض نمودن عین سکر است و خلافِ مدعو و مرضی او تعالی کریمہ واللہ یدعو
الی دار السلام شاہد این معنی است حضرتِ حق سبحانہ و تعالی بمبالغہ و تاکید ترغیب آخرت می
فرماید پس اعراض از آخرت نمودن فی الحقیقت معارضہ است بحق جل وعلا و سعی در رفعِ مرضی
او کردن است امامِ دائود طائی بآن بزرگی چون در ولایت قدم راسخ داشت نزکِ آخرت
را کرامت گفت مگر ندانست کہ اصحابِ کرام علیہم الرضوان ہمہ بدرو آخرت مبتلا بودہ اند
واز عذابِ آخرت نرسان ولرزان روزے حضرتِ فاروق رضی اللہ تعالی عنہ شتر سوار بکوچہ
میگذشتند قاری این کریمہ را خواند ان عذاب ربک لواقع مالہ من دافع از استماعِ آن از
ہوش رفتند و از شتر بیخود بزمین افتادند از انجا برداشتہ بخانہ بردند و تا مدتے ازان درد بیمار افتادند
کہ مردم بعیادتِ ایشان مے آمدند آرے در توسطِ احوال در مقامِ فنا نسیان از دنیا و آخرت
میسر میگردد و گرفتاریِ آخرت را در رنگِ گرفتاریِ دنیا میدانند اما چون بشرفِ بقا مشرف گشت

وکار را بانجام رسانید و کمالاتِ نبوت بر تو ے انداخت آنجا همه در آخر لست و استعاذه از دوزخ ا
و تمنائے بهشت اشجار و انهار و حور و غلمانِ بهشت را با شیائے دنیوی هیچ مناسبت نیست بلکه اینها
دو طرف نقیض اند در رنگ نقاضتِ غضب در رضا اشجار و انهار و آنچه در بهشت است نتائج و ثمراتِ
اعمالِ صالحه اند پیغمبر علیه و علی آله الصلوٰة و السلام فرمود که بهشت درخت ندارد آنجا دختان بنشانید پرسیدند
که چه طور بنشانیم فرمود علیه و علی آله الصلوٰة و السلام که به تسبیح و تحمید و تمجید و تهلیل یعنے سبحان الله
بگوئید تا در بهشت نهالِ یک درخت بنشانند پس درختِ بهشت نتیجهٔ تسبیح گشت کمالاتِ تنزیهی چنانچه
درین کلمه در کسوتِ حروف و اصوات مندرج ساخته اند در بهشت آن کمالات را در کسوتِ درخت تعبیه
میفرمایند علی هذا القیاس آنچه در بهشت است نتیجهٔ عملِ صالح است و هر چه از کمالاتِ وجوبی تعالت و تقدست
در ضمنِ کسوتِ صلاح قولی و عملی اندراج یافته است در بهشت آن کمالات در پردهٔ لذات و تنعمات ظهور
میفرمایند پس ناچار آن تلذذ و تنعم مرضی و مقبول باشد و وسیله باشد از برائے لقا و وصول رابعه
بیچاره اگر ازین سر آگاه میگشت فکرِ سوختنِ بهشت نمی نمود و گرفتاریِ آنرا غیر گرفتاریِ حق جل و علا
نمیدانست بخلافِ تلذذ و تنعمِ دنیوی که منشأ آن خبث و شرارت است و نتیجهٔ آن حرمان در آخرت
العاذنا الله سبحانه منه این تلذذ اگر مباحِ شرعی است محاسبه در پیش است اگر رحمت دستگیری نفرماید
وائے صد وائے و اگر مباح شرعی نیست مورد وعید است ربنا ظلمنا انفسنا و ان لم تغفر لنا
و ترحمنا لنکونن من الخاسرین پس این تلذذ را با آن تلذذ چه نسبت بود و این تلذذ سم قاتل است
و آن تلذذ تریاقِ نافع پس در دارِ آخرت یا نصیبِ عوام مومنانست یا نصیبِ اخصِ خواص
ازین در دو تتره می نمایند و کراهت در خلافِ آن می انگارند آن ایشانند من چنینم یا رب

مکتوب سیصد و سیوم (۳۰۳)

باسم حاجی یوسف مؤذن در بیانِ معانی کلماتِ اذان صدور یافته و بعد الحمد و الصلوٰة

بایدو انست کہ کلماتِ اذانِ نماز ہفت است اللّٰہُ اکبر ای اللّٰہ اکبر من ان یکون لہ حاجۃ الی عبادۃ عابدٍ کررت ھذہ الکلمۃ اربع مرات لتاکید ھذا المعنی المھم اشھد ان لا الٰہ الا اللّٰہ ای اشھد انہ تعالیٰ مع کبریائہ واستغنائہ عن العبادۃ لیس المستحق للعبادۃ الا ھو سبحانہ اشھد ان محمدا رسول اللّٰہ ای اشھد انہ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والسلام رسولہ سبحانہ ومبلغ عنہ تعالیٰ طریق العبادۃ فلا یکون العبادۃ اللائقۃ بجناب قدسہ تعالیٰ الا ما ھی ماخوذۃ من جھۃ تبلیغہ ورسالتہ علیہ وعلی الہ الصلوٰۃ والتحیۃ حی علی الصلوٰۃ حی علی الفلاح کلمتان لطلب المصلی الی ادآء الصلوٰۃ المؤدیۃ الی الفلاح اللّٰہ اکبر ای اکبر من ان یلیق بجناب قدسہ تعالیٰ عبادۃ احدٍ لا الٰہ الا اللّٰہ ای انہ تعالیٰ کما لا محالۃ ھو المستحق للعبادۃ وان لم تصدر العبادۃ من احد ما ھی لائقۃ بجناب قدسہ تعالیٰ بزرگیِ شانِ نماز از بزرگیِ این کلمات کہ موضوع از برائے اعلامِ نماز است باید دریافت سے سالے کہ نکوست از بہارش پیداست ۔ اللّٰھم اجعلنی من المصلین المفلحین بحرمۃ سید المرسلین علیہ وعلیہم الصلوات والتسلیمات اتمھا واکملھا ۔

مکتوب سہ صد و چہارم (۳۰۴)

بمولانا عبد الحی صد دریافت دربیانِ اعمالِ صالحہ کہ در اکثرِ آیاتِ قرآنی وعدۂ دخولِ بہشت را منوط بان ساختہ است تعالیٰ وتقدس و دربیانِ ادائے شکر و دربیانِ بعضے از معانی واسرارِ نماز ۔ بعد الحمد والصلوٰۃ ۔ بدان اسعدک اللّٰہ تعالیٰ تا مدتہا تردد داشت کہ آیا مراد از اعمالِ صالحہ کہ حضرتِ حق سبحانہ وتعالیٰ در اکثرِ آیت ہای قرآنی وعدۂ دخولِ بہشت را مربوط بان ساختہ است جمیعِ اعمالِ صالحہ است یا بعضے اگر جمیع است متعسر است کم کسے باتیانِ جمیع موفق شدہ باشد واگر بعضے است مجہول است وتعیین نیافتہ آخر بمحضِ فضلِ خداوندی جل سلطانہ بخاطر ریخت کہ شاید مراد از اعمالِ صالحہ ارکانِ خمسۂ اسلام باشد کہ بناءِ اسلام بر آنست امید است کہ اگر این اصولِ پنجگانۂ اسلام بروجہِ کمال ادا یابند نجات

وفلاح نقد وقت ست چه اینها فی حد ذاتها اعمال صالحه اند وموانع سیئات ومنکرات اند کریمه ان الصلوة
تنهی عن الفحشاء والمنکر شاهد این معنی است وچون اتیان این پنجگانه اسلام میسر شد امید است که
شکر او یافت وچون شکر او یافت از عذاب نجاتے حاصل آمد وما یفعل الله بعذابکم ان شکرتم
وآمنتم پس در اتیان این پنجگانه بجان باید کوشید علی الخصوص در اقامت نماز که عماد دین است
مهما امکن بترک او بے از آداب آن رضی نباشد اگر نماز را تمام ساخت اصل عظیم از اسلام بدست آورد
وحبل متین از برائے خلاصی حاصل کرد والله سبحانه الموفق بدانکه تکبیر اولے در نماز اشارت به استغنا وکبریائی
اوست تعالی وتقدس از عبادت عابدان واز نماز مصلیان وتکبیراتے که بعد ارکان اند رموز واشارات اند
بعدم لیاقت اداء هر کس از برائے عبادت جناب قدس او تعالی در تسبیح رکوع چون معنی تکبیر ملحوظ بوده
است در آخر رکوع تکبیر گفتن نه فرموده بخلاف سجدتین که باوجود تسبیحات آنها در اول وآخر تکبیر گفتن فرموده
تا کسے در وهم نیفتد که در سجود که نهایت انحطاط وانخفاض است وغایت تذلل وانکسار حق عبادت او میسر
واز برائے دفع این وهم هم در تسبیح سجود لفظ اعلے اختیار افتاده وهم تکرار تکبیر مسنون گشته وچون نماز معراج
مومن است در آخر نماز کلمات تکیه آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام در شب معراج بآن کلمات مشرف
شده بود خواندن فرمود پس مصلی را باید که نماز را معراج خود سازد ونهایت قرب در نماز جوید قال علیه
وعلی آله الصلوة والسلام اقرب ما یکون العبد من الرب فی الصلوة ومصلی چون مناجی رب است
عز شانه ومشاهد عظمت وجلال اوست تعالی در وقت اداء نماز جائے آنست که در روے رعبے
وهیبتے پیدا شود واز برائے تسلی او ختم نماز بتسلیمتین فرموده وآنچه در حدیث نبوی آمده است علیه
آله الصلوة والسلام صد بار تسبیح وتحمید وتکبیر وتهلیل بعد از نماز فرض در علم فقیر نیست آنست که در
اداء نماز هر چه از قصور وتقصیر واقع شده است به تسبیح وتکبیر تلافی آن باید نمود واعتراف بعدم لیاقت
ذاتی عبادت خود باید فرمود وچون اداء عبادت بتوفیق او تعالی میسر شده است بتحمید شکر آن نعمت
باید بجا آورد ومستحق عبادت غیر او را نباید داشت امید است که چون اداء نماز مقرون بشرائط وآداب

واقع شود و بعد ازان تلافیِ تقصیر و شکرِ نعمتِ توفیق و نفیِ استحقاقِ عبادت از غیرِ او تعالی از صمیمِ قلب باین کلماتِ طیبه نموده آید آن نماز شایانِ قبولِ خداوندی جَلَّ سُلطانُهٗ گردد و صاحبِ آن نماز مُصَلّی مُفلح بود اللّٰهُمَّ اجعَلنِی مِنَ المُصَلِّینَ المُفلِحِینَ بِجَاهِ سَیِّدِ المُرسَلِینَ عَلَیهِ وَعَلَیهِمُ الصَّلَوٰاتُ وَالتَّسلِیمَاتُ

مکتوب سیصد و پنجم (۳۰۵)

در بیانِ تمامی نماز و کمالِ آن و منتهی

بمیر محب اللہ صدر یافت در بیانِ آنکہ از نماز و فرق درمیانِ نمازِ مبتدی و عامی و درمیانِ نمازِ منتہی و ملینا سالک بسم اللہ الرحمٰن الرحیم الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی بدان ارشدک اللہ تعالیٰ کہ تمامی صلوٰۃ و کمالِ آن نزدِ فقیر عبارت از اتیانِ فرائض و واجبات و سُنَن و مستحباتِ نماز است کہ در کُتبِ فقہیہ بتفصیل بیان یافتہ است امرے دیگر ورائے این امور اربعہ نیست کہ در تمامی نماز آن رامدخلے باشد خشوعِ نماز نیز مندرج در ہمین امورِ اربعہ است و خضوعِ قلب نیز منوط باینہا جمعے بہ علمِ این امور کفایت ورزیدہ اند و در عملِ مسابقہ و مداہنہ اختیار نمودہ لاجرم از کمالاتِ نماز قلیل النصیب گشتہ اند و جمعے دیگر اہتمام بحضورِ قلب بحق سُبحانہٗ داشتہ بہ اعمالِ او بدنیہ و جوارح کم پردازند و اقتصار بر فرائض و سُنَن نمایند این جماعہ نیز از حقیقتِ نماز آگاہ نگشتہ اند و کمالِ نماز را از غیرِ نماز جستہ چہ حضورِ قلب را از جملہ احکامِ نماز نشمردہ اند و آنچہ در خبر آمدہ است لَا صَلٰوۃَ اِلَّا بِحُضُورِ الْقَلْبِ تواند بود کہ مراد از حضورِ حضورِ قلب باشد باین امورِ اربعہ نافتورے در اتیانِ امرے ازین امور واقع نشود و ورائے این حضورِ حضورِ دیگر الحال بفہمِ این فقیر نمے در آید سوال چون تمامیِ نماز و کمالِ آن مربوط باتیانِ امورِ اربعہ گشت و امرے دیگر ورائے اینہا در کمالِ آن ملحوظ نشد پس فرق درمیانِ نمازِ منتہی و نمازِ مبتدی بلکہ نمازِ عامی کہ مقرون باتیانِ این امور باشد چہ بود **جواب** فرق از راہِ عاملِ است نہ از راہِ عمل اجرِ یک عمل بواسطۂ تفاوتِ عاملِ متفاوت است عملیکہ از عاملِ مقبول و محبوب بوقوع آید اجرِ آن اضعافِ مضاعف است ازان اجرے کہ مترتب بر عملِ غیرِ آن عاملِ باشد چہ عاملِ ہر چند عظیم القدر باشد عملِ او جز نیل الاجر است ازینجا

گفته اند که عمل ریائی عارف بهتر از عمل بی اخلاص مریدست فکیف که عمل عارف مقرون باخلاص بود لهذا
حضرت صدیق رضی الله تعالی عنه سهو حضرت پیغمبر علیه وعلی آله الصلوة والسلام بهتر از صواب
خود دانسته طلب سهو او علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة میفرماید آنجا که میگوید یا لیتنی
کنت سهو محمد آرزوئے آن دارد که بکلیت خود سهو آنسرور باشد علیه وعلی آله الصلوة والسلام
پس تمامی اعمال و احوال خود را کم از عمل سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام والتحیة میداند
و به تمنائے تمامی حسنات خود را در جنب سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام مسالت مینماید
و عمل سهو آنسرور علیه وعلی آله الصلوة والسلام و مثل سلام و اذان اوست علیه وعلی آله الصلوة والسلام
بر دو رکعت نماز فرض چهارگانی بطریق سهو گذاردی پس نماز منتهی باوجود نتائج و ثمرات و نموی
اجر جزیل آخرت بران مترتب باشد بخلاف نماز مبتدی و عامی چه نسبت خاک را با عالم پاک
شمه از خصائص نماز منتهی و امتیاز او از انحاء قیاس نماید گاه هست که منتهی در نماز در وقت قرأت قرآن
و اتیان تسبیحات و تکبیرات زبان خود را در رنگ شجره موسوی میابد و قوی و جوارح خود را بیش از آلات
و وسائط نمیداند و گاهے میابد که در وقت اداء نماز باطن و حقیقت بتمام از ظاهر و صورت تعلق گسسته بعالم
غیب ملحق شده است و نسبت مجهول الکیفیت بغیب پیدا کرده و چون از نماز فارغ شده باز رجوع
نموده یا آنکه جواب اصل سوال گوئیم که اتیان امور اربعه مذکوره بتمام و کمال نصیب منتهی است
مبتدی و عامی دور است که باتیان این امور بتمام و کمال موفق شوند هر چند ممکن و جائز است فافهم
الکبیر هو الأعلی الخاشعین ۰ والسلام علی من اتبع الهدی

مکتوب شصت و ششم (۳۰۶)

بمولانا صالح صدر یافته در ذکر بعضے از مناقب و کمالات حقائق آگاه معارف دستگاه مخدوم زاده
کلان خواجه محمد صادق علیه الرحمة والغفران و مخدوم زادهائے خورد مرحومی مغفوری محمد فرخ

ومحمد عیسی رحمۃ اللہ تعالیٰ علیہم و در خاتمہ این مکتوب بیان فنائے ارباب ولایت است و بیان آنکہ این فنا در قرب نبوت ہیچ در کار نیست و ما یناسب ذلک ۔ الحمد للہ وسلام علی عبادہ الذین اصطفی اخوی ملا صالح واقعات اہل سرہند را شنیدہ باشند فرزندی اعظمی رضی اللہ تعالیٰ عنہ نیز با دو برادر خورد محمد فرخ و محمد عیسی سفر آخرت اختیار فرمودند ۔ انا للہ وانا الیہ راجعون حمدا للہ سبحانہ کہ اولا باقیماندگان را قوت صبر عطا فرمودند ثانیا بمبیہ را سرداوندہ خوش گفت ؎ من از تو روے پیچم گرم بیازاری ۔ کہ خوش بود ز عزیزان تحمل و خواری ۔ فرزندی مرحومی آیتے بود از آیات حق جل و علا و رحمتے بود از رحمتہاے رب العالمین دین بست و چہار سالگی آن یافت کہ کم کسے یافت پایہ مولویت و تدریس علوم نقلیہ و عقلیہ را بحد کمال رسانیدہ بود حتی کہ تلامذہ ایشان بیضاوی و شرح مواقف و امثال ہا بقدرت تام درس دارند و حکایات معرفت و عرفان و قصص شہود و کشوف ایشان مستغنی است از آنکہ در بیان آرد معلوم شما است کہ در سن ہشت سالگی بر نہجے مغلوب حال شدہ بودند کہ حضرت خواجہ ما قدس سرہ معالجہ تسکین حال ایشان را بطعامہاے بازاری کہ مشکوک و مشتبہ است مینمودند و میفرمودند کہ محبتے کہ مرا بمجدد صادق است با ہیچکس نیست و ہمچنین محبتے کہ او را باست با ہیچکس نیست این سخن بزرگی ایشان را باید دریافت ولایت موسوی را بنقطہ آخر رسانیدہ بود و عجائب و غرائب آن ولایت علیہ ابیان میفرمودند و ہموارہ تواضع و خاضع و متضرع و متذلل و منکسر بودہ و میفرمودہ کہ ہر یکے از اولیا از حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ چیزے خواستہ است و من التجا و تضرع خواستہ ام از محمد فرخ چہ نویسد کہ در یازدہ سالگی طالب علم شدہ بود کافیہ خوان و بشورحبق میخواند و ہموارہ از عذاب آخرت ترسان و لرزان بودہ و دعا میکردہ کہ در سن طفولیت دنیائے دنیہ را وداع نمایم تا از عذاب آخرت خلاص شود و در مرض موت یارانے کہ بیمارداری او میکردند عجائب و غرائب از وے مشاہدہ نمودند و کرامات و خوارق از محمد عیسی تا ہشت سالگی کہ مردم معائنہ کردہ اند چہ نویسد بالجملہ جواہر نفیسہ بودند کہ بودیعت سپردہ بودند للہ سبحانہ الحمد

ع قولہ سبحانہ الحمد مثل قولہ صلعم و اذا مات ولد العبد قال اللہ للملئکتہ ماذا قال عبدی فیقولون حمدک واسترجع فیقول ابنوا لعبدی بیتا فی

نسودہ ایم مصلحت

وَالْمِنَّةُ کہ امانات را باہلِ امانات بے کُرہ و بے اِکراہ حوالہ نمودیم اَللّٰھُمَّ لَا تَحْرِمْنَا اَجْرَھُمْ وَلَا تَفْتِنَّا بَعْدَھُمْ بِحُرْمَتِ سَیِّدِ الْمُرْسَلِیْنَ عَلَیْہِ وَعَلَیْھِمُ الصَّلَوٰتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ ازہر چہ میرود سخنِ دوست خوشتر است ۔ بدانند کہ مقصود از فنا کہ عبارت از نسیانِ ماسوائے حق است سُبْحَانَہٗ آنست کہ محبت و گرفتاریِ مادونِ اوتعالیٰ زائل گردد چہ ہرگاہ ذوات و صفات و افعالِ اَشیا از دید و دانش زائل گردند گرفتاری و محبتِ اینہا ناچار رو بزوال خواہد آورد و در طریقِ ولایت از برائے زوالِ گرفتاریِ مادون حق جَلَّ وَعَلَا از نسیانِ ماسوی چارہ نبود و در مدارجِ قُربِ نبوت در زوالِ گرفتاری اشیا نسیانِ اَشیا ہیچ درکار نیست زیرا کہ در قُربِ نبوت گرفتاری باصل کہ فِی حَدِّ ذَاتِہٖ حسن و جمیل است نمیگذارد کہ از گرفتاری اشیا کہ فِی نَفْسِہَا قبیح و غیر مستحسن اند نامے و نشانے بماند اشیا فراموش شوند یا نہ زیرا کہ علمِ اشیا بواسطہ گرفتاری باشیا کہ مستلزمِ لعراض است از جنابِ قُدسِ او تعالیٰ و صفِ ذَمّ پیدا کردہ بود و چون گرفتاریِ اشیا زائل گشت علمِ اشیا ذموم نشد علمِ اشیا چگونہ مذموم بود کہ اشیا ہمہ معلومِ حق اند جَلَّ سُلْطَانُہٗ و علمِ اینہا از صفاتِ کاملہ است اگر گویند کہ ہرگاہ علمِ مادونِ حق جَلَّ وَعَلَا زائل نشود پس علمِ حق جَلَّ وَعَلَا با علمِ مادونِ حق جَلَّ شَانُہٗ در یک وقت چگونہ جمع شود پس از نسیانِ مادونِ او تعالیٰ چارہ نبود گوئیم علمیکہ باشیا تعلق میگیرد از قبیلِ علمِ حصولی است و علمیکہ بحضرتِ حق سُبْحَانَہٗ و تعالیٰ تعلق پیدا میکند مشابہِ علمِ حضوری پس ہر دو علم در یک وقت جمع شوند و ہیچ محذور لازم نیاید محذور وقتے لازم آید کہ ہر دو علم حصولی باشند و آنکہ گفتیم از قبیلِ علمِ حصولی است و مشابہِ علمِ حضوری زیرا کہ آنجا نہ حقیقتِ حصول است و نہ گنجایشِ حضور و علمِ حضرتِ حق سُبْحَانَہٗ و تعالیٰ کہ باشیا تعلق میگیرد حصولی نیست زیرا کہ حوادث را در ذات و صفاتِ او تعالیٰ حلولے و حصولے نیست و علمِ این عارف پرتوے است از ان علم و علمیکہ متعلق بحضرتِ حق سُبْحَانَہٗ بود از احضوری نیز نمیتوان گفت زیرا کہ او تعالیٰ بمدرک از مدرک ہم نزدیکتر است علمِ حضوری نسبت بآن علم ہمچو علمِ حصولی است نسبت بہ علمِ حضوری این معرفت ورائے طورِ نظرِ عقل و فکر است ۔ مَنْ لَّمْ یَذُقْ لَمْ یَدْرِ ۔ پس مقرر شد کہ علمِ

اشیا مُنافی علمِ حق نشد جَلَّ وَعَلَا پس نسیان اشیا ہیچ در کار نباشد بخلافِ طریقِ ولایت کہ زوالِ گرفتاریِ اشیا آنجا بے نسیانِ اشیا متصور نیست چہ در ولایت گرفتاری بظلال است و گرفتاریِ ظلال را آن قدر قوت نیست کہ باوجودِ علم اشیا گرفتاری اشیا را تواند زائل گرداند پس اول از نسیانِ اشیا چارہ نبود تا گرفتاریِ زائل گردد و این معرفتے است کہ مخصوص باین درویش است و دیگرے بآن تکلّم نہ کردہ۔ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ هَدٰنَا لِهٰذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِیَ لَوْلَا اَنْ هَدٰنَا اللّٰهُ لَقَدْ جَآءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ ۔۔

مکتوب سیصد و ہفتم (۳۰۷)

بمولانا عبد الواحد لاہوری صدور یافتہ در بیانِ معنی کلمۂ طیبہ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ وَهَا اَنَا ذَا لَكَ بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ بَعْدَ الْحَمْدِ وَالصَّلٰوةِ باید دانست کہ عابد در وقتِ ادائے عبادت ہر چہ از جنسِ حُسن و کمال در عبادتِ خود یابد آن ہمہ را راجع بتوفیقِ خداوندی است جَلَّ سُلْطَانُهٗ و از حُسنِ تربیت و احسانِ اوست تعالیٰ و ہر چہ از جنسِ قصور و نقصانی در عبادت خود یابد آن ہمہ عائد بنفسِ اوست و از شرارتِ جبلّیِ او ناشی شدہ است و بجنابِ قدسِ او تعالیٰ ہیچ چیز از قسم نقص و قصور راجع نیست آنجا ہمہ خیر و کمال است و ہمچنین ہر چہ در عالم بوقوع می آید حسن و کمالِ آن راجع بجنابِ قدسِ اوست تعالیٰ و شر و نقصِ آن عائد بدائرہ ممکنات کہ قدمِ راسخ در عدم دارد کہ منشأ ہر شر و نقص است کلمۂ طیبۂ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ بوجہِ ابلغ بیانِ این دو امر میفرماید و کمالِ تنزیہ و تقدیسِ او تعالیٰ مینماید از آنچہ شایانِ جنابِ قدسِ او تعالیٰ نیست از شرور و نقائص و ادائے شکر بعبارتِ محمد کہ رأسِ ہر شکر است میکند بر صفات و افعالِ جمیلۂ او تعالیٰ و بر انعامات و احساناتِ جزیلہ او سُبْحَانَهٗ از اینجاست کہ در حدیثِ نبوی آمدہ است عَلَیْهِ وَعَلٰی اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِیْمَاتُ کہ ہر کہ این کلمۂ طیبہ را در روز یا در شب صد بار بگوید ہیچ یکے در عمل در ان روز و در ان شب با و برابری نجوید مگر آنکہ مثلِ او این کلمۂ طیبہ را بگوید چگونہ برابری جوید کہ ہر عمل و عبادتِ او ادائے شکری است

ف۱ ولایت بمعنی قرب و محبت و فنا فی اللہ و بقا باللہ و امثال ذالک ۱۲ منہ

ف۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۳۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۴۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۵۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۶۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۷۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۸۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۹۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۰۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۱۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۲۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۳۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۴۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۵۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۶۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۷۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۸۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۱۹۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۰۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۱۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۲۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۳۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۴۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۵۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۴ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۵ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۶ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۷ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۸ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۶۹ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۷۰ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۷۱ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۷۲ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام ۱۲ منہ

ف۲۷۳ یعنی ولایت محمدیہ علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام

از شکرہائے خداوندی جل سلطانہ کہ بجز و این کلمۂ طیبہ ادا یافتہ است و بجز و دیگر او کہ بیانِ تنزیہ و تقدیس او تعالیٰ مینماید علاحدہ است تعلیکم بإتیانِ هٰذِهِ الْكَلِمَةِ الطَّيِّبَةِ كُلَّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ مِائَةَ مَرَّةٍ وَاللّٰهُ سُبْحَانَهُ الْمُوَفِّقُ **سوال** در حدیثِ نبوی آمده است عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلَوَاتُ وَالتَّسْلِيمَاتُ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ عَدَدَ خَلْقِهٖ وَرِضَا نَفْسِهٖ وَزِنَةَ عَرْشِهٖ وَمِدَادَ كَلِمَاتِهٖ و آمده است سُبْحَانَ اللّٰهِ مِلْأَ الْمِيزَانِ و آمده اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ اَضْعَافَ مَا حَمِدَهٗ جَمِيعُ خَلْقِهٖ و قائل غیر از یکبار نگفته است و عدد غیر از یک فرد بوقوع نیامده آنرا عَدَدَ خَلْقِهٖ بچہ اعتبار گویند و رِضَا نَفْسِهٖ بچہ معنی گویند و زِنَةَ عَرْشِهٖ چگونہ بود و مِدَادَ كَلِمَاتِهٖ چون راست آید و میزان را چگونہ پر سازد و اَضْعَافَ مَا حَمِدَهٗ جَمِيعُ خَلْقِهٖ بچہ معنی گفتہ شود **گوئیم** کہ انسان جامعِ عالمِ خلق و عالمِ امر است ہر چہ در خلق و امر است در انسان است مع شَيْءٍ زائدٍ و آن ہیئتِ وحدانی اوست کہ از ترکیبِ خلق و امر ناشی شدہ است و این ہیئتِ وحدانی ہیچ کس را بغیر او میسّر نشدہ است و این ہیئت اعجوبہ ایست غریب و اُنموذجے است بدیع پس حمدے کہ از انسان بوقوع آید اَضْعَافِ جمیعِ خلائق خواہد بود ۔ عَلٰى هٰذَا الْقِيَاسِ حَلِّ سَائِرِ الْاُصُولَةِ پس مراد از جمیعِ خلق ماسوائے انسان باید داشت و اگر انسان را نیز داخل کنیم گوئیم کہ انسان کامل چنانچہ جمیعِ افرادِ عالم را اَجزاءِ خود می یابد افرادِ انسان را نیز اَجزاءِ خود می یابد و خود را کُلِّ ہمہ میداند بریں تقدیر حمدِ خود را اَضعافِ حمدِ خود می یابد و اضعاف حمدِ جمیعِ افرادِ انسانی نیز خواہد یافت ۔ وَالسَّلَامُ عَلٰى مَنِ اتَّبَعَ الْهُدٰى وَالْتَزَمَ مُتَابَعَةَ الْمُصْطَفٰى عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ مِنَ الصَّلَوَاتِ اَتَمُّهَا وَمِنَ التَّحِيَّاتِ اَكْمَلُهَا ۔

مکتوب صد و ہشتم (۱۰۸)

بمولانا فیض اللہ پانی پتی صدور یافتہ در بیانِ معنی حدیثِ نبوی عَلٰى صَاحِبِهَا الصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمٰنِ سُبْحَانَ اللّٰهِ وَبِحَمْدِهٖ سُبْحَانَ اللّٰهِ الْعَظِيمِ **بدان** اَرْشَدَكَ اللّٰهُ تَعَالٰى قَالَ عَلَيْهِ وَعَلٰى اٰلِهِ الصَّلٰوةُ

وَالسَّلَامُ كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَانِ سُبْحَانَ اللهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللهِ الْعَظِيمِ وَجْهُ خِفَّتِهِمَا عَلَى اللِّسَانِ ظَاهِرٌ لِقِلَّةِ الْحُرُوفِ وَأَمَّا وَجْهُ ثِقَلِهِمَا فِي الْمِيزَانِ وَكَوْنِهِمَا حَبِيبَتَيْنِ إِلَى الرَّحْمَنِ فَلِأَنَّ الْجُزْءَ الْأَوَّلَ مِنَ الْكَلِمَةِ الْأُولَى يُفِيدُ تَنْزِيهَهُ تَعَالَى وَتَقْدِيسَهُ سُبْحَانَهُ عَمَّا لَا يَلِيقُ بِجَنَابِ قُدْسِهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَبْعَادِ جَنَابِ كِبْرِيَائِهِ عَنْ صِفَاتِ النَّقْصِ وَسِمَاتِ الْحُدُوثِ وَالزَّوَالِ وَالْجُزْءَ الثَّانِيَ مِنْ تِلْكَ الْكَلِمَةِ يُفِيدُ إِثْبَاتَ صِفَاتِ الْكَمَالِ وَنُعُوتِ الْجَمَالِ لَهُ تَعَالَى سَوَاءٌ كَانَتِ الصِّفَاتُ وَالنُّعُوتُ مِنَ الْفَضَائِلِ أَوْ مِنَ الْفَوَاضِلِ وَجُعِلَ الْإِضَافَةُ لِلِاسْتِغْرَاقِ فِي الْجُزْئَيْنِ يُفِيدُ ثُبُوتَ جَمِيعِ التَّنْزِيهَاتِ وَالتَّقْدِيسَاتِ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ وَثُبُوتَ جَمِيعِ صِفَاتِ الْكَمَالِ وَالْجَمَالِ لَهُ تَعَالَى فَحَاصِلُ الْجُزْئَيْنِ مِنَ الْكَلِمَةِ الْأُولَى إِثْبَاتُ جَمِيعِ التَّنْزِيهَاتِ وَالتَّقْدِيسَاتِ لِلَّهِ سُبْحَانَهُ وَإِثْبَاتُ جَمِيعِ صِفَاتِ الْكَمَالِ وَالْجَمَالِ لَهُ عَزَّ وَجَلَّ وَحَاصِلُ الْكَلِمَةِ الثَّانِيَةِ إِثْبَاتُ جَمِيعِ التَّنْزِيهَاتِ وَالتَّقْدِيسَاتِ لِلَّهِ تَعَالَى مَعَ إِثْبَاتِ الْعَظَمَةِ وَالْكِبْرِيَاءِ لَهُ عَزَّ وَجَلَّ وَفِيهَا إِشَارَةٌ إِلَى أَنَّ سَبَبَ النَّقَائِصِ عِنْدَهُ تَعَالَى لَيْسَ إِلَّا لِاخْتِلَالٍ فِي عَظَمَتِهِ وَكِبْرِيَائِهِ سُبْحَانَهُ فَلِأَجْلِ ذَلِكَ يَكُونُ الْكَلِمَتَانِ ثَقِيلَتَيْنِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَيْنِ إِلَى الرَّحْمَنِ وَأَيْضًا التَّسْبِيحُ مِفْتَاحُ التَّوْبَةِ بَلْ بُدَّةُ التَّوْبَةِ وَخُلَاصَتُهَا كَمَا حَقَّقْتُ فِي بَعْضِ الْمَكَاتِيبِ فَيَكُونُ التَّسْبِيحُ وَسِيلَةً إِلَى مَحْوِ الذُّنُوبِ وَعَفْوِ السَّيِّئَاتِ فَلِأَجْلِ ذَلِكَ يَكُونُ ثَقِيلًا فِي الْمِيزَانِ وَرَجِيحًا لِكِفَّةِ الْحَسَنَاتِ وَحَبِيبًا إِلَى الرَّحْمَنِ لِأَنَّهُ سُبْحَانَهُ يُحِبُّ الْعَفْوَ وَأَيْضًا إِنَّ التَّسْبِيحَ لِلْحَامِدِ لَمَّا تَنَزَّهَ جَنَابُ قُدْسِهِ تَعَالَى عَمَّا لَا يَلِيقُ بِهِ وَاتَّصَفَ صِفَاتِ الْكَمَالِ وَالْجَمَالِ لَهُ تَعَالَى فَالْمَرْجُوُّ مِنَ الْكَرِيمِ الْوَهَّابِ جَلَّ شَأْنُهُ أَنْ يُنَزِّهَ الْمُسَبِّحَ عَمَّا لَا يَلِيقُ بِهِ وَيُوجِدَ فِي الْحَامِدِ صِفَاتِ الْكَمَالِ كَمَا قَالَ تَعَالَى هَلْ جَزَاءُ الْإِحْسَانِ إِلَّا الْإِحْسَانُ فَلِأَجْرَمَ تَكُونُ الْكَلِمَتَانِ ثَقِيلَتَيْنِ فِي الْمِيزَانِ لِمَحْوِ السَّيِّئَاتِ بِسَبَبِ تَكْرَارِهِمَا حَبِيبَتَيْنِ إِلَى الرَّحْمَنِ لِوُجْدَانِ الْأَخْلَاقِ الْحَمِيدَةِ بِوَاسِطَتِهِمَا وَالسَّلَامُ

* * * * * * *

مکتوب (۳۰۹) وهفتم

بمولانا حاجی محمد فرکتی صدر یافته در بیانِ محاسبه یومی وتعلی کما وردت حاسبوا قبل ان تحاسبوا:

بعد الحمد والصلوٰة وتبلیغ الدعوات میرساند که جمعے از مشایخ کرام قدس الله تعالیٰ اسرارهم طریقهٔ محاسبه اختیار کرده اند و در شب قبیل نوم دفتر اقوال وافعال وحرکات وسکنات یومیه خود را ملاحظه مینمایند وتفصیل بحقیقتِ هر کدام وامیرسند تقصیرات وسیئاتِ خود را تدارک بتوبه واستغفار والتجا وتضرع میفرمایند واعمال وافعالِ صالحهٔ خود را راجع بتوفیقِ او تعالیٰ ساخته بحمد وشکرِ خداوندی جل سلطانه پیش می آیند وصاحب فتوحات مکیه قدس سره از محاسبان بوده میفرماید: من در محاسبه خود از مشایخ دیگر افزودم وخطرات ونیاتِ خود را نیز محاسبه نمودم ونزد فقیر صد بار تسبیح وتحمید وتکبیر قبیل نوم مرتب است از مخبرِ صادق به ثبوت پیوسته است علیه وعلی آله الصلوٰات والتسلیمات حکمِ محاسبه دارد وکارِ محاسبه نماید گویا بتکرارِ کلمهٔ تسبیح که مفتاحِ توبه است اعتذار از تقصیرات وسیئات خود مینماید وجناب قدس او را تعالیٰ از انچه از ارتکابِ این سیئات عائد شده بود تنزیه وتقدیس میفرماید چه مرتکبِ سیئات را اگر عظمت وکبریائی جناب قدس حضرتِ آمر وناهی ملحوظ ومنظور میشد هرگز بعد امتثالِ امر او تعالیٰ مبادرت نمی نمود وچون مبادرت به امتثال نمود معلوم شد که امر ونهی او تعالیٰ نزدِ مرتکب اعتدادے واعتبارے نبوده اعاذنا الله سبحانه من ذلك پس بتکرارِ کلمهٔ تنزیه تلافیِ آن تقصیر مینماید باید دانست که در استغفار طلبِ ستر وغفران است وتکرارِ کلمهٔ تنزیه طلبِ استیصالِ ذنب وآثارِ آن هذا من ذلك: سبحان الله عجب کلمه ایست الفاظش در نهایت قلت ومعانی ومنافع آن در نهایتِ کثرت وتکرارِ کلمهٔ تحمید شکرِ توفیق خداوندی جل سلطانه بجا مے آرد واداءِ شکرِ نعمِ او تعالیٰ میفرماید وتکرارِ کلمهٔ تکبیر اشارتیست به آنکه جناب قدس او تعالیٰ بلند تر است از آنکه این اعتذار واین شکر شایانِ آنحضرتِ جل شانه باشند زیرا که اعتذار واستغفار او محتاج باعتذار واستغفارِ کثیر است وحمدِ او راجع بنفسِ او: سبحان ربك رب العزة عما یصفون وسلام.

لہ قال المجد اخرج الحضرمی عن علی عن النبی صلعم عن موسیٰ علیہ السلام انہ قال یا رب اخبرنی عن عملی الذی اجازیک بہ قال یا موسیٰ کنت لی ذاکرا علی کل حال اھ

سہ بخاری ومسلم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلعم کلمتان حبیبتان الی الرحمٰن خفیفتان علی اللسان ثقیلتان فی المیزان سبحان اللہ وبحمدہ سبحان اللہ العظیم

شہ بخاری ومسلم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلعم کلمتان حبیبتان الی الرحمٰن خفیفتان علی اللسان ثقیلتان فی المیزان سبحان اللہ وبحمدہ سبحان اللہ العظیم

شہ بخاری ومسلم عن ابی ھریرۃ رضی اللہ عنہ قال قال رسول اللہ صلعم کلمتان حبیبتان الی الرحمٰن خفیفتان علی اللسان ثقیلتان فی المیزان سبحان اللہ وبحمدہ سبحان اللہ العظیم

عَلَى الْمُرْسَلِيْنَ وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِيْنَ ۔ محاسبان را استغفار و شکر کفایت مینماید و باین کلمات قدسیہ ہم کارِ استغفار حاصل میشود و ہم شکر بجائے آید و ہم ایمائے باظہارِ نقصِ استغفار و شکر میسر میگردد رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا اِنَّكَ اَنْتَ السَّمِيْعُ الْعَلِيْمُ وَصَلَّى اللّٰهُ تَعَالٰى عَلٰى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ وَّعَلٰى اٰلِهٖ وَصَحْبِهٖ الطَّاهِرِيْنَ وَسَلَّمَ وَبَارَكَ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِمْ اَجْمَعِيْنَ ۝

مکتوب (۳۱۰) دویم

بمولانا محمد ہاشم صدور یافت در بیانِ جامعیتِ انسان با بعضے از اسرارِ غامضہ کہ تعلق باین مقام دارد و مَا يَتَذَكَّرُ اِلَّا مَنْ يُّنِيْبُ ۔ بعد الحمد و الصلوٰۃ مینماید کہ ہر چہ در انسان از کمالات است ہمہ مستفاد از مرتبۂ وجوب است تعالیٰ و تقدست اگر علم است مستفاد از علمِ آن مرتبہ است و اگر قدرت است نیز ماخوذ از قدرتِ آن مرتبہ ۔ عَلٰى هٰذَا الْقِيَاسِ اما کمالِ ہر مرتبہ باندازۂ آن مرتبہ است علمِ انسان در جنبِ علمِ واجب تعالیٰ و تقدس حکمِ مُردہ دارد کہ لاشیٔ محض است نسبت بزندہ کہ بحیاتِ ابدی زندگی یافتہ باشد و ہمچنین قدرتِ انسان در جنبِ قدرتِ واجب تعالیٰ و تقدس حکمِ عنکبوت دارد کہ نسجِ بیتِ خود نماید نسبت بہ شخصے کہ بیک دمیدنِ او آسمانہا و زمینہا و جبال و بحار پارہ پارہ گردند و ہبائً منثورًا شوند کمالاتِ دیگر را ہم برین قیاس باید کرد و این تفاوت از تنگی عبارت گفتہ میشود والّا ع چہ نسبت خاک را با عالم پاک ۔ پس کمالاتِ انسان در صورتِ کمالاتِ مرتبۂ وجوب تعالیٰ و تقدست گشت و این کمالات بیش از مشارکتِ اسمی از کمالاتِ آن مرتبہ چیزے دیگر حاصل نہ کردہ است ازینجا است اِنَّ اللّٰهَ خَلَقَ اٰدَمَ عَلٰى صُوْرَتِهٖ ۔ و معنیِ مَنْ عَرَفَ نَفْسَهٗ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهٗ ازین بیان لائح میگردد چہ ہر چہ در نفس است اگرچہ صورت است ہمانست کہ حقیقتِ آن در مرتبۂ وجوب تعالیٰ و تقدست ماصلست ازینجا سرِ خلافتِ انسان را دریاب چہ صورتِ شیٔ خلیفۂ شیٔ است درین مقام زنادقہ و متجسمہ گمان بردہ اند کہ خدا عزّ و جلّ سبحانہٗ بصورتِ انسان است و از بیخردی

یعنی گردد کہ چہ حیث حق تعالیٰ قائلند بعضے از ایشان گویند کہ بصورت جوان امرد است و بعضے بصورت پیر سفید ریش تعالیٰ اللہ عما یصفون ۱۲

قوی و جوارح انسانی را در آنحضرت جل سلطانہ اثبات نموده اند ضلوا فاضلوا ندانسته اند کہ اطلاق
صورت و مثل آن در آنحضرت از قبیل تشبیہ و تمثیل است نہ بر سبیل تحقیق و تثبیت چہ حقیقت آن
صورت ترکیب میطلبد و تبعض و تجزی میخواہد کہ منافی وجوب ست و مانع قدم متشابہات قرآنی نیز
از ظاہر مصروف اند و بر تاویل محمول قال اللہ تعالیٰ وما یعلم تاویلہ الا اللہ یعنی تاویل آن متشابہ
را ہیچکس نمیداند مگر خدائے عز و جل پس معلوم شد کہ متشابہ نزد خدائے جل و علا نیز محمول بر تاویل است
و از ظاہر مصروف و علماء راسخین را نیز از علم این تاویل نصیبے عطا میفرماید چنانچہ بر علم غیب کہ مخصوص
باوست سبحانہ خلص رسل را اطلاع می بخشد آن تاویل را خیال نکنی کہ در رنگ تاویل بدا است
بقدرت و تاویل وجہ است بذات حاشا و کلا آن تاویل از اسرار است کہ باخص خواص علم
آن عطا میفرماید و باید دانست کہ صاحب فتوحات مکیہ و تابعان او میگویند کہ صفات واجبی تعالیٰ
و تقدس چنانچہ عین ذات واجب اند تعالیٰ همچنین این صفات نیز عین یکدیگر اند مثلاً علم چنانچہ عین
ذات است عین قدرت ست نیز و عین ارادت است و عین سمع و عین بصر علی ہذا القیاس سائر
الصفات این سخن نزد فقیر از صواب دور است زیرا کہ این سخن مبنی بر نفی وجود صفات زائدہ
است کہ خلاف مذہب اہل سنت و جماعت است چہ صفات ثمانیہ یا سبعہ بر وفق آراء این بزرگوار
در خارج موجود اند تا آنکہ توہم عینیت ذات و صفات واجبی تعالیٰ و تقدس ایشان را از میانہ
شدہ است کہ تغایر و تباین آن موطن را در رنگ تغایر و تباین این موطن خیال کردہ اند و چون
آنرا در رنگ تباین و تغایر این موطن کہ ذات و صفات باشد نیافتند و تمایز آن را با تمایز این مشابہ
ندیدند لاجرم حکم بنفی تغایر و تمایز نمودند و بعینیت یکدیگر قائل گشتند ندانستند کہ تمایز و تباین آن موطن
در رنگ ذات و صفات واجبی تعالیٰ بیچون و بیچگونہ است و آن تمایز را با این تمایز نسبتے نیست الا
در صورت و اسم پس تباین و تمایز در آن موطن متحقق باشد و ما در درک آن عاجز باشیم نہ آنکہ ہرچہ
در درک نتوانیم کرد نفی آن بکنیم و مخالف اہل حق باشیم واللہ سبحانہ الہادی للصواب

مکتوب صد و یازدہم (۳۱۱)

بمحمد و مزاد کی مظہرِ فیضِ الٰہی و منظرِ اسرارِ نامتناہی خواجہ محمد سعید سلمہ اللہ تعالیٰ صدور یافت و بیانِ اسرارِ غامضہ و حقائقِ نادرہ بطریق رمز و اشارت این اسرار تعلق بحروفِ مقطعات دارد کہ از متشابہاتِ قرآنی است کہ علماءِ راسخین را از تاویل آن اطلاع داده اند الٓمٓ ہا دو چشمی است مربیِ ما ۔ ہمچو الف ربِّ حبیبِ خدا ۔ لام مربیِ خلیل اللہ است ۔ میم زندہ کلیم آگہ است ۔ مبدأ کار و بارِ حضرتِ کلیم علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام در حقیقتِ الف است و مبدأ اعمالنامۂ این حقیر نیز بہ تبعیت و وراثت ہمان حقیقتِ الف لیکن بازگشتِ حضرتِ کلیم علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام در حقیقتِ میم است و بازگشتِ این حقیر بہ حقیقت ہائے دو چشمی است الحال مرجع و ملاذ من ہمین حقیقتِ ہاست این حقیقت ہمانست کہ بتعبیرِ ایشان بغیبِ ہویت ہمی نمایند و این حقیقت گنجینۂ رحمت است یک رحمت کہ در دنیا پہن کردہ اند و نود و نہ رحمت کہ برائے آخرت ذخیرہ ماندہ اند مستقر و مستودعِ ہمہ آنہا ہمین حقیقت است گویا یک چشمۂ آن مخزنِ رحمتِ دنیا است و چشمۂ دیگر گنجینۂ رحمتِ آخرت صفتِ ارحم الراحمین ازین حقیقت انباع می نماید درین موطن ظہورِ جمال صرف است کہ شائبہ از جلال بآن راہ نیافتہ است و دوستان را در دنیا ہر چہ از قسمِ محنت و اندوہ بدہند تربیتِ جمال است کہ بصورتِ جلال ظاہر شدہ است و دشمنان را در دنیا ہر چہ از جنسِ نعمت و سرور بدہند ظہورِ جلال است کہ بصورتِ جمال وانمودہ اند ہذا ہو المکر الالٰہی جل سلطانہ یضل بہ کثیرا و یہدی بہ کثیرا و مبدأ کار و بارِ حضرتِ خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات حقیقتے است کہ فوقِ حقیقتِ الف است و ہمچنین مبدأ حضرتِ خلیل علیٰ نبینا وعلیہ الصلوٰۃ والسلام ہمان حقیقتِ فوقانی است غایۃ ما فی الباب حقیقتِ مبدأ حضرتِ خاتم الرسل اجمال آن حقیقت است و حقیقتِ مبدأ حضرتِ خلیل تفصیلِ آن حقیقت علیہم الصلوٰت والتسلیمات اتمہا و اکملہا و بازگشتِ حضرتِ خاتم الرسل علیہ وعلیہم الصلوٰت والتسلیمات حقیقتِ الف است و بازگشتِ حضرتِ خلیل علیٰ

وعلی ال ابراهیم الخ

نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام حقیقت لام است بملے اجمال ۱۲ بوحدت بیشتر مناسبت است الاجرم بالف جمعیت میسر گشت که قریب بوحدت است وتفصیل بکثرت بیشتر مناسبت داشت ناچار بازگشت به لام که نزدیک بکثرت است حاصل آمد پس حضرت ابراهیم علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام هم در مبدأ کثیر البرکت اند وهم در معاد ومرجع ازینجاست که سید البشر علیه وعلی اله الصلوٰة والسلام صلوٰة وبرکت که مماثل صلوٰة وبرکت حضرت خلیل است علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام ۱۲ مسألت مینماید ودر اسماء الله که رتبه ایشان فوق رتبه صفات ست رب حضرت خاتم الرسل علیه وعلیهم الصلوات والتسلیمات اسم مبارک الله است تعالی شانه ورب این حقیر اسم مبارک الرحمٰن ست جل وعلا وچون این حقیر را در مبدا نیت مناسبت بحضرت کلیم است علی نبینا وعلیه الصلوٰة والسلام ۱۲ ناچار برکات بسیار ازان حضرت باین حقیر رسیده است هرچند ولایت این حقیر ولایت موسوی نیست اما از برکات آن ولایت مملو است وترقیات بسیار ازان راه نموده استفاده که این حقیر ازان ولایت نموده است از راه اجمال آن ولایت است واستفاده فرزندی اعظمی علیه الرحمة از راه تفصیل آن ولایت ولایت این فقیر که از ولایت موسوی مستفاد است شبیه ولایت رجل مؤمن است که از آل فرعون بوده وولایت فرزندی علیه الرحمة شبیه بولایت سحرهٔ فرعون است که ایمان آوردند

فان الله تعالیٰ فالقی السحرة ساجدین قالوا امنا برب العالمین

مکتوب صد و دوازدهم (۳۱۲)

والسلام

بمیر نعمان صدور یافت وجواب اسئوله که پرسیده بودند ودر انجا تحقیق اشارت سبابه است وآنچه مختار علماء حنفیه است وران باب ۞ الحمد لله رب العلمین والصلوٰة والسلام علی سید المرسلین وعلی اخوانه من الانبیاء والمرسلین والملائکة المقربین وعلی عباد الله الصالحین اجمعین ۞ صحیفه شریفه که بمصحوب ملا محمود ارسال داشته بودند رسید فرحت فراوان رسانید پرسیده بودند که علما میگویند که زمین روضه متبرکه مدینه علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة از کعبه معظمه بزرگتر است باوجود مسجود بودن صورت وحقیقت کعبه معظمه صورت وحقیقت محمدیه را علی صاحبها الصلوٰة والسلام والتحیة

زمینِ روضهٔ متبرکه چون بزرگتر باشد مخدوما آنچه نزدِ فقیر ثابت شده است آنست که خیر البقاع کعبهٔ معظمه است
بعد ازان روضهٔ مقدسهٔ مدینه علی صاحبها الصلوٰة والتحیة بعد ازان زمینِ حرمِ حضرتِ مکه حرسها الله تعالیٰ عن
الآفات اگر علما در روضهٔ متبرکه را ازمکهٔ معظمه بهتر گفته باشند مراد ازمکهٔ معظمه سوائے زمین کعبهٔ مقدسه مراد داشته باشند
وایضاً پرسیده بودند دماوه بتجویز اشارت سبابه ملازمانِ مرحومی مولانا علم الله رساله نوشته اند فرستاده شد
است درینباب هرچه لشارت شود مخدوما احادیث نبوی علی مصدرها الصلوٰة والسلام درباب جواز اشارت
سبابه بسیار وارد شده اند و بعضے از روایاتِ فقهیهٔ حنفیه نیز درین باب آمده چنانچه مولانا در رساله ابراد نموده است
وچون در کتبِ فقهِ حنفی نیک ملاحظه نموده می آید معلوم میشود که روایاتِ جواز اشارت غیر روایاتِ اصول
است وغیر ظاهر مذهب است وآنچه امام محمد شیبانی گفته کان رسول الله صلی الله تعالیٰ علیه وعلیٰ آله وسلم
یشیر ونصنع کما یصنع النبی علیه وعلیٰ آله الصلوٰة والسلام ثم قال هذا قولی وقول ابی حنیفة رضی الله
تعالیٰ عنهما از روایاتِ نوادر است نه روایاتِ اصول فی الفتاوی الغرائب فی المجید من یشیر باصبعه
السبابة من یده الیمنی لم یذکر محمد هذه المسئلة فی الاصل وقد اختلف المشایخ فیه منهم
من قال لا یشیر ومنهم من قال یشیر وذکر محمد فی غیر روایة الاصول حدیثا عن النبی صلی
الله علیه وسلم انه کان یشیر ثم قال هذا قولی وقول ابی حنیفة رضی الله تعالیٰ عنهما وقد قیل انه
سنة وقیل مستحب ثم قال فیها هذا ما ذکروا والصحیح ان الاشارة حرام وفی السراجیة ویکره
ان یشیر بالسبابة فی الصلوٰة عند قوله اشهد ان لا اله الا الله هو المختار وفی الکبری علیه
الفتوی لان مبنی الصلوٰة علی السکون والوقار وفی الغیاثیة من الفتاوی ولا یشیر بالسبابة
عند التشهد هو المختار وعلیه الفتوی وفی جامع الرموز لا یشیر ولا یعقد وهو ظاهر الروایة عن
اصحابنا کما فی الزاهدی وعلیه الفتوی کما فی المضمرات والولوالجی والخلاصة وغیرها
وعن اصحابنا انه سنة فی خزانة الروایات من التتارخانیة ثم اذا اخذ فی التشهد وفی
الی قوله لا اله الا الله هل یشیر باصبعه السبابة الی الیمنی لم یذکر محمد رحمه الله فی الاصل

وَقَدِ اخْتَلَفَ الْمَشَايِخُ فِيهِ مِنْهُمْ مَنْ قَالَ لَا يُشِيرُ وَفِي الْكُبْرٰى وَعَلَيْهِ الْفَتْوٰى وَمِنْهُمْ مَنْ قَالَ
يُشِيرُ وَمِنَ الْغِيَابِيَّةِ وَلَا يُشِيرُ بِالسَّبَّابَةِ عِنْدَ التَّشَهُّدِ هُوَ الْمُخْتَارُ ہرگاہ در روایاتِ معتبرہ حرمتِ
اشارت واقع شدہ باشد و بر کراہتِ اشارت فتوے دادہ باشند و از اشارت و عقد نہی کنند و آن را
ظاہرِ اصولِ اصحاب گویند ما مقلد را نمیرسد کہ بمقتضاے احادیث عمل نمودہ جرأت در اشارت نمائیم
و بہ فتاواے چندین علماءِ مجتہدین مرتکبِ امرِ محرم و مکروہ و منہی گردیم مرتکبِ این امر از حنفیہ از دو حال خالی
نیست یا آنکہ این علماءِ مجتہدین را علمِ احادیث معروفہ جوازِ اشارت اثبات نمینماید یا آنکہ عالمِ این احادیث میدانند
اما عمل بمقتضاے این احادیث در حقِ این بزرگواران تجویز نمیکند و می انگارد کہ اینہا بمقتضاے آراءِ خود در خلافِ
احادیث حکم بر حرمت و کراہت کردہ اند و این ہر دو شق فاسد است تجویز نکند آنرا مگر سفیہ یا معاند و آنچہ در
ترغیب الصلوٰۃ گفتہ است کہ انگشت شہادت برداشتن در تشہد سنتِ علماءِ متقدم است اما علماءِ متاخر
نہی کردہ اند از انکہ چون رافضیان درین غلو کردند سنیان ترک کردند از برائے نفی تہمتِ سنی بر رافضی مخالف
روایاتِ کتبِ معتبرہ است زیرا کہ ظاہرِ اصولِ اصحاب با عدمِ اشارت و عدمِ عقد است پس عدمِ اشارت سنتِ
علماءِ ما تقدم شد و بہ ترکِ نفیِ تہمت نہ گشت حسنِ ظنِ ما باین اکابرِ دین آنست کہ تا زمانیکہ دلیلِ حرمت
یا کراہت در متاب بر ایشان ظاہر نشدہ است حکم بحرمت یا کراہت نہ کردہ اند ہرگاہ بعد از ذکرِ سنیت و
استحبابِ اشارت گویند ھٰذَا لَمَا ذَكَرْنَا وَالصَّحِيحُ أَنَّ الْإِشَارَةَ حَرَامٌ معلوم میشود کہ ادلہ سنیت و استحباب
اشارت نزدِ این بزرگواران بصحت نہ پیوستہ است بلکہ خلافِ آن بصحت رسیدہ عَمَّا مَا فِي الْبَابِ ما را علم
بآن دلیل نیست و این معنی مستلزمِ قدحِ اکابر نیست اگر کسے گوید کہ ما علم بخلافِ آن دلیل داریم گوییم کہ علمِ مقلد
در اثباتِ حل و حرمت معتبر نیست درین باب ظنِ مجتہد معتبر است اولہ مجتہدین را او ہمین از نہج عنکبوت
گفتن بسیار جرأت نمودن است و علمِ خود را بر علمِ این اکابر ترجیح دادن و ظاہرِ اصولِ اصحابِ حنفیہ
را باطل ساختن و روایاتِ معتبرہ و مفتی بہا را برہم زدن و شواذ گفتنِ احادیث را این اکابر بواسطہ قربِ
عہد و وفورِ علم و حصولِ ورع و تقوے از ما و ما و افتادگان بہتر میدانستند و صحت و سقم و نسخ و عدمِ نسخ

یعنی قربِ زمانِ شان بزمانِ نبوت ۱۲

حاشیہ نسخہ مطبوعہ

آنحضار ابیشتر ازما مے شناختند البتہ وجہ موجہ داشتہ باشند در ترکِ عمل بمقتضائے این احادیث علی صاحبہا
السلوٰۃ والسلام وما قاصر فہمان این قدر مے فہمیم کہ رواۃ احادیث در کیفیتِ اشارت وعقد اختلاف
بسیار دارند وکثرتِ اختلافِ ایشان اضطراب در نفسِ اشارت پیدا کردہ است از بعضے روایات مفہوم
میشود کہ اشارت بے عقد فرمودہ اند وآنکہ بعقد گفتہ اند بعضے روایت کردہ اند کہ عقد پنجاہ وسہ بود و بعضے
دیگر روایت کردہ اند کہ عقد بست وسہ وبعضے بقبضِ خنصر و بنصر وحلقہ ابہام بر وسطیٰ اشارت سبابہ
روایت کردہ اند ودر روایتے بمجرد وضعِ ابہام بر وسطیٰ اشارت میفرمودند ودر روایتے آمدہ است
کہ دستِ راست را بر فخذِ چپ وضع کردہ دست چپ را بر پائے راست نہادہ اشارت مے کردند
ودر روایتِ دیگر است کہ دست راست را بر پشتِ دست چپ ورسغ بر رسغ وساعد بر ساعد نہادہ
اشارت میفرمودند ودر بعضے روایات آمدہ است کہ قبضِ جمیعِ اصابع فرمودہ اشارت میکردند ودر بعضے
روایات معلوم میشود کہ اشارت بے تحریکِ سبابہ بودہ است وبعضے دیگر اثباتِ تحریک نیز مینمایند وایضا
در بعضے روایات واقع شدہ است کہ اشارت در وقتِ قرأتِ تشہد میفرمودند من غیرِ تعیین ودر بعضے
احادیثِ دیگر آمدہ است کہ اشارت در وقتِ لفظِ شہادت بودہ است ودر بعضے روایات مقید
بوقتِ دعا ساختہ است کہ میفرمودند یا مقلب القلوب ثبت قلبی علی دینک وچون علماءِ حنفیہ در
بیانِ اشارت اضطراب روایت دیدند فعلِ ائمہ خود را بخلافِ قیاس اثبات نمودند کہ مبنائے صلوٰۃ بر سکون
ووقار است وایضا توجیہ اصابع بجانبِ قبلہ تا ممکن باشد سنت است کما قال علیہ الصلوٰۃ والسلام
من اقتضائ القبلۃ ما استطاع اگر گویند کہ کثرتِ اختلاف وقتے مضطرب سازد کہ توفیق درمیانِ
روایات ممکن نباشد ودر ما نحن فیہ توفیق ممکن است زیرا کہ تواند بود کہ جمیعِ روایات در اوقاتِ مختلفہ ادا
کردہ باشند گوئیم کہ در بسیارے از روایات لفظِ کان واقع شدہ است کہ نزدِ غیرِ منقسمان از ادواتِ کلیہ است
فلا یمکن التوفیق وآنچہ از امامِ اعظم منقول است کہ اگر حدیثے مخالفِ قولِ من یابید قولِ مرا ترک کنید
وبر حدیث عمل نمائید مراد از ان حدیثِ صحیح است کہ بحضرتِ امام نرسیدہ است وبنا بر عدمِ علم این

حدیث حکم بخلافِ آن فرمودہ است و احادیثِ اشارت ازاں قبیل نیست احادیث معروفہ اند و احتمالِ عدمِ علم ندارند اگر گویند کہ علمائے حنفیہ بر جوازِ اشارت نیز فتوے دادہ اند پس مقتضائے فتاوائے متعارضہ بہر طرف کہ عمل نمودہ آید مجوز باشد گوییم اگر تعارض در جواز و عدم جواز و حل و حرمت واقع شود ترجیح جانبِ عدم جواز است و جانبِ حرمت را و ایضاً شیخ ابن ہمام در رفع یدین گفتہ است کہ احادیثِ رفع و عدمِ رفع متعارض اند بالفرض احادیثِ عدمِ رفع را ترجیح میدہیم کہ مبنائے صلوٰۃ بر سکون و خشوع است کہ باجماع مطلوب و مرغوب است والعجب من الشیخ ابن الہمام انہ قال وعن کثیر من المشائخ عدم الاشارۃ وھو خلاف الروایۃ والدرایۃ کیف نسب التجہیل الی العلماء المجتہدین المتمسکین بالقیاس الذی ھو الاصل الرابع من الشرع وھو ظاہر المذہب وظاہر الروایۃ عن الحنفیۃ وھذا الشیخ قد ضعف حدیث القلتین بالاضطراب الحاصل من کثرۃ اختلاف الرواۃ فرزندی ارشدی محمد سعید درین باب رسالہ مینویسد چون بہ بیاض برسد فرستادہ خواہد شد انشاء اللہ تعالیٰ و ایضاً پرسیدہ بودند کہ از طالبان طریقۂ ایشان بعضے ہستند و ہیچ جا دلیری نکردہ و بکسے نگفتہ کہ سر حلقہ باشد بعضے اشارات شود ہر کرا مناسب این دانند فرمایند کہ سر حلقہ جمعے باشد این امر بصلاح شما مفوض است بعد از استخارہ و توجہ امر فرمایند والسلام علیکم وعلی من لدیکم

المنتخبات ٥٩ مکتوب سہ صد و سیزدہم (۳۱۳)

بخواجہ محمد ہاشم صدوریافتہ در حلِ اشکالہ کہ نوشتہ بود سوالِ اول آنکہ کمالاتِ اصحابِ کرام مربوط بفنا و بقا و سلوک و جذبہ بودیا نہ سوال دویم آنکہ در طریقۂ علیہ نقشبندیہ از ریاضات منع میکنند و مضر میدانند و حال آنکہ آن سرور علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ والسلام ریاضاتِ شاقہ کشیدہ اند سوال سیوم آنکہ این طریق چرا منسوب بحضرتِ صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ گشت سوالِ چہارم آنکہ در یک مکتوب نوشتہ اند کہ طالب را از ولایتِ موسوی بولایتِ محمدی بتصرف نمیتوان برد و در مکتوب دیگر نوشتہ اند کہ شما را از ولایتِ موسوی

بولایتِ محمدی آورد وجہ توفیق چیست سوال پنجم آنکہ پراہنِ پیش چاک باید پوشید یا پیراہنِ حلقہ گریبان
سوال ششم آنکہ توجہ نفی واثبات باتوجہ احدیت چگونہ جمع شود سوال ہفتم آنکہ چون نفی واثبات
بدل گفتہ شود کلا راچرا بہ فوق ببرند و الٰہ راچرا بجانب یمین و در آخر این مکتوب بیانِ مراعاتِ آداب
پیر فرمودہ اند و فرمودہ اند کہ ختمِ دفترِ این مکتوبات را بہمین مکتوب مازند و عدد سہ صد و سیزدہ را رعایت کنند
کہ موافق عدد پیغمبرانِ مرسل است علیہم الصلوٰۃ والسلام و نیز عدد اہلِ بدر رضی اللہ تعالیٰ عنہم اجمعین
و فرمودہ اند کہ در خاتمہ این مکتوب عرضہ داشتے کہ حضرت مخدومزادہ کلان علیہ الرحمۃ والغفران نوشتہ اند نویسند
تا خوانندہ بدعا و فاتحہ ایشانرا یاد کند بسم اللہ الرحمٰن الرحیم بعد الحمد للہ والصلوٰۃ و تبلیغ الدعوات بجناب
اخوی خواجہ محمد ہاشم میرساند آنکہ طلبِ حلِ آنہا در مکتوب میر سید محب اللہ نمودہ بودند در جوابِ آنہا آنچہ معلوم
داشت نوشتہ فرستاد و حاصلِ سوال اول آنکہ قربِ الٰہی جل سلطانہ بحسبِ فنا فی اللہ و بقاء باللہ و طی تمامِ
مقاماتِ جذبہ و سلوک است اصحابِ کرام کہ بیک صحبتِ خیر الانام علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام از اولیائے
امت افضل گشتند آیا این ہمہ سیر و سلوک و فنا و بقا ایشان در ہمان یک صحبت میسر میشد یا مجرد ہمان
یک صحبت افضل بود از تمامی سیر و سلوک دیگر فنا و بقا اصحابِ کرام را بتوجہ و تصرفِ آنحضرت بودہ علیہم
الصلوٰۃ والتحیۃ یا بمجردِ اسلام و نیز ایشان را علم بسلوک و جذبہ حالاً و مقاماً بودہ یا نہ و اگر بودہ چہ نام میخواندند
و اگر طریقِ سلوک و تصرف نبودہ پس اینہا را بدعتِ حسنہ میتوان گفت جواب بدانند کہ حلِ این مسئلہ منوط
بہ صحبت است و موقوف بخدمت سخنے کہ درین مدت کسے نگفتہ است بیک نوشتن چگونہ معقولِ شما خواہد شد
اما چون سوال کردہ اید از جواب گفتن چارہ ندارد و بضرورت بوجہ اجمال حلِ آن مینماید اتباع نمایند قریبہ
منوط بفنا و بقا و سلوک و جذبہ است قربِ ولایت کہ اولیائے امت بآن مشرف گشتہ اند و قریبہ اصحابِ
کرام را در صحبتِ خیر الانام علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام میسر میشد قربِ نبوت است کہ تبعیت و وراثت ایشانرا
حاصل میگشت و درین قرب نہ فنا است نہ بقا نہ جذبہ است نہ سلوک و این قرب بمراتب از قربِ ولایت اعلیٰ
و افضل است چہ این قرب قربِ اصالت است و آن قرب قربِ ظلیت و شتان ما بینہما افہم ہر کس
است ۱۲

مذاق بفتح و تخفیف ذال معجم چشیدن و بمعنی چشیدن گاہ و محل قوت فائقہ کذا فی اللغات ۱۲ غ

بمذاقِ این معرفت نرسد نزدیکست کہ خواص در فہم این معرفت بعوام مشارک باشند ۵ گر بوعلی نوائے قلندر نواختے ۔ صوفی بدے ہر آنکہ بعالم قلندر است ۔ آرے اگر بذروہ کمالاتِ قربِ نبوت براہِ قربِ ولایت عروج واقع شود از فنا و بقا و جذبہ و سلوک چارہ نباشد کہ اینہا مبادی و معدات آن قرب اند و اگر این راہ رفتہ نشود و شاہراہِ قربِ نبوت اختیار افتد فنا و بقا و جذبہ و سلوک ہیچ در کار نباشد اصحابِ کرام بشاہراہِ قربِ نبوت رفتہ اند کہ بجذبہ و سلوک و فنا و بقا کار ندارند بیانِ این معرفت از مکتوبیکہ بنام مولانا امان اللہ نوشتہ است طلب نمایند و این فقیر ہر جا در مکتوبات و رسائلِ خود نوشتہ است کہ معاملہ من ورائے سلوک وجذبہ است و ورائے تجلیات و ظہورات است مراد ازان ہمین قرب است و در ملازمتِ حضرتِ خواجہ خود محمد باقی قدس سرہ بودم قدس سرہ کہ این دولت بظہور آورده بود و باین عبارت بخدمتِ ایشان عرض کرده بودم کہ بر من امری ظاہر شده است کہ سیرِ انفسی نسبت بآن امر ہمچو سیرِ آفاقی است نسبت بسیرِ انفسی زیادہ برین عبارت در خود قدرتِ تعبیر ازان دولت نمییافتم بعد از سالہا چون این معاملہ عجیبہ منقح و محرر گشت بعبارات مجملہ در تحریر آورد و الحمد للہ الذی ہدانا لہذا و ما کنا لنہتدی لو لا ان ہدانا اللہ لقد جاءت رسل ربنا بالحق پس عبارتِ فنا و بقا و جذبہ و سلوک محدث باشد و از مخترعات مشایخ بود مولوی جامی علیہ الرحمۃ در نفحات می نویسد کہ اول کسیکہ دم از فنا و بقا زده است ابو سعید خراز است قدس سرہ حاصل سوال دوم آنکہ در طریقہ علیہ نقشبندیہ التزامِ متابعتِ سنت است و حال آنکہ آنسرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام ریاضاتِ عجیبہ و گرسنگیہائے شدیدہ کشیده اند و درین طریق از ریاضات منع مینمایند بلکہ ریاضات بواسطہ ظہورِ کشوفِ صوریہ مضر میدانند عجب مینماید کہ در متابعتِ سنت چگونہ احتمالِ ضرر متصور شود جواب محبت آثار آنکہ گفتہ است کہ ریاضات در ہر طریقہ ممنوع اند و از کجا شنیدید کہ ریاضات را مضر میدانند درین طریق دوامِ محافظتِ نسبت و التزامِ متابعتِ سنت علی صاحبہا الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ و سعی در شعارِ احوال و اختیارِ توسطِ حال و مراعاتِ حدِ اعتدال در مطاعم و ملابس و مجاہداتِ شدیدہ است عینہا فی اللباب عوام کالانعام این امور را از ریاضات نمیشمرند و از مجاہدات

مذاق بفتح میم و کسر معجمہ و بین مہملہ بمعنی پوشش و لباس است کما فی الصراح ۱۲ غ

تمید انند ریاضت و مجاہدہ نزد ایشان منحصر در گرسنگی است و کثرت جوع در نظر شان عظیم القدر است زیرا کہ خوردن
نزد این بہائم صفتان از اہم مہمات است و از اعظم مقاصد پس ناچار ترک آن ریاضت شاقہ بود و مجاہدہ شدیدہ
باشد بخلاف دوام محافظت سنت و التزام متابعت سنت علی صاحبہا الصلوٰۃ والتحیۃ و امثال آنہا را
در نظر عوام قدر نیست و اعتدادے نہ تا ترک آنہا را از منکرات انستہ تحصیل این امور را از ریاضات شمرند پس لازم
است بر اکابر این طریقت کہ در ستر احوال میکوشند ترک ریاضتے کہ در نظر عوام عظیم القدر است و باعث قبول
خلق است و مستلزم شہرت است کہ متضمن آفت است و متضمن شرارت ناماند قال علیہ علی آلہ الصلوٰۃ و
والسلام بحسب امرئ من الشر ان یشار الیہ بالاصابع فی دین او دنیا الا من عصمہ اللہ
نزد فقیر گرسنگیہائے دور و دراز از مراعات حد اعتدال در ماکولات بسیار آسانست و بسیار تمام وارد و می یابد
کہ ریاضت مراعات توسط حال از ریاضت کثرت جوع زیادہ است حضرت والد بزرگوار قدس سرہ در رسالہ میفرمودند
کہ در علم سلوک رسالہ دیدہ ام کہ در انجا نوشتہ کہ در ماکولات مراعات اعتدال نمودن و حد وسط نگاہداشتن در وصول
بمطلوب کافی است با این مراعات ہیچ احتیاج بذکر و فکر نیست و الحق کہ در مطاعم و ملابس بلکہ در جمیع امور توسط حال
و میانہ روی چہ بلا زیباست ؎ نہ چندان بخور کز دہانت برآید نہ چندانکہ از ضعف جانت برآید حضرت حق
سبحانہ و تعالیٰ حضرت پیغمبر ما علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام قوت چہل مرد عطا فرمودہ بود کہ بآن قوت تحمل
بار گرسنگیہائے شاقہ میفرمودند و اصحاب کرام نیز ببرکت صحبت خیر البشر علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام والتحیۃ
تحمل این بار میفرمودند و ہیچ فتورے و خللے در اعمال و افعال ایشان واقع نمیشد باوجود گرسنگی قدرت بر مجاہدہ
بر نہجے داشتند کہ قدرت سیر شکمان بعشر آن نرسد از اینجا بودہ کہ ہست کس از صابران بر دولتیکہ کس از کفار غالب نیامد
و صد کس بر ہزار کس غلبہ میفرمودند و جوع کشان غیر از صحابہ نزد یکست کہ در اتیان آداب و سنن عاجز آیند بلکہ بسا ست کہ از عہدہ
ادا و فرائض بتکلف برآیند بے قدرت دین امر تقلید اصحاب کرام نمودن در اتیان سنن و فرائض خود را عاجز یافتن
منقولست کہ حضرت صدیق رضی اللہ تعالیٰ عنہ در تقلید آن سرور علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام در نمودہ صوم وصال اختیار
کردند و از ضعف و ناتوانی بے اختیار بر زمین افتادند آنحضرت بطریق اعتراض فرمودند علیہ و علی آلہ الصلوٰۃ والسلام

قولہ یعنی چہ در پے روزہ وصال دو روز یا سہ روز یا زیادہ بے انکہ افطار در میان واقع شود و این از خصائص آنحضرت بودہ علیہ الصلوٰۃ والسلام ۱۲

کیست از شما مثلِ من نزد پروردگارِ خود مبیوتت میکنم و طعام و شراب از انجا میخورم پس بے قدرت تقلید نمودن مستحسن نداشتند
و ایضاً اصحاب کرام بیرکت صحبت خیر الانام علیہ و علیہم الصلوٰۃ والسلام از مضرتہائے خفیہ کثرت جوع محفوظ و مامون بودند و دیگران
را این حفظ و امن میسر نیست بیانش آنست کہ کثرتِ جوع البتہ صفا بخش است جمعے را صفائے قلب مے بخشد و جمعِ دیگر را
صفائے نفس صفائے قلب ہدایت افزاے و نور بخش است و صفائے نفس ضلالت نما است و ظلمت افزا فلاسفۂ یونان و برہمہ
و جوگیہ ہند ہمہ ازیں ریاضتِ گرسنگی صفائے نفس مخشیدہ بضلالت و خسارت دلالت نمودہ افلاطونِ بیخرد اعتماد بر صفائے
نفس خود نمودہ صورِ کشفیہ خیالیہ خود را مقتدائے خود ساختہ عجب ورزید و بحضرتِ عیسیٰ روح اللہ علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ
والسلام کہ در آنوقت مبعوث شدہ بود نگروید و گفت نحن قوم مهدبون لا حاجة بنا الی من یهدینا اگر این صفائے
ظلمت افزا نمیداشت صورِ کشفیہ خیالیہ سدِ راہِ او نمیگشتند و از وصول المطلب مانع نمے آمدند و بمطنۂ این صفا خود را
نورانی یافت ندانست کہ این صفا از پوستِ رقیقہ انارہ او نگذشتہ است و انارہ او بر ہمان خبث و نجاستِ خود است
پیش ازین نیست کہ نجاستِ مغلظہ را بشکرِ غلافِ رقیق نمایند قلب کہ فی حد ذاتہ پاکیزہ است و نورانی بر روے او رنگے از
مجاورتِ نفسِ ظلمانی نشستہ است باندک تصفیہ بحالتِ اصلی رجوع مینماید و نورانی میگردد و بخلاف نفس کہ فی حد ذاتہا
خبیث است و ظلمت صفتِ ذاتی اوست تا زمانیکہ بسیاستِ قلب بلکہ بمتابعتِ سنت و اتباعِ شریعت علی صاحبہا
الصلوٰۃ والسلام و التحیۃ بلکہ بمحضِ فضلِ خداوندی جل سلطانہ مزکی و مطہر نہ گردد و خبثِ ذاتی او زائل نہ گردد فلاح
و بہبود از وے متصور نیست افلاطون از کمالِ جہل صفائے خود را کہ با نارہ او تعلق داشت در رنگِ صفائے قلبِ علیوی انگاشت
ناچار خود را نیز مہذب و مطہر در رنگِ او خیال کردہ از دولتِ متابعتِ او علیٰ نبینا و علیہ الصلوٰۃ والسلام محروم ماند و بداغِ
خسارتِ ابدی متسم گشت اعاذنا اللہ سبحانہ من هذا البلاء و چون این مضرت در نہاد جوع مکمون بودہ اکابر این
طریقہ قدس اللہ تعالیٰ اسرارہم بریاضتِ جوع را ترک نمودہ در مطعومات بریاضتِ اعتدال و مجاہدۂ توسط حال دلالت نمودند و منافعِ
جوع را باحتمالِ این ضررِ عظیم الخطر ترک کردند و دیگران منافعِ جوع را ملاحظہ نمودہ چشم از مضارِ آن پوشیدند و بجوع ترغیب نمودند
مقررِ عقلاست کہ باحتمالِ ضررِ منافعِ کثیرہ را نمیتوان گذاشت نزدیک باین مقالہ است آنچہ علما فرمودہ اند شکر اللہ تعالیٰ
کہ اگر امرے دائر باشد میانِ سنت و بدعت ترکِ بدعت بہتر است از اتیانِ سنت یعنی در بدعت احتمالِ ضرر است و در سنت

نوقع منافع پس احتمال ضرر را بر توقع منافع ترجیح داده ترک بدعت باید نمود پس مستحب نباشد که در بیان سنت ضرر از راه دیگر پیدا شود حقیقت این سخن آنست که آن سنت گویا موقت بآن قرن است چون موقت آنرا بواسطه وقت و خفا جمعے در نیافته اند مبادرت در تقلید آن نموده اند و جمع دیگر آنرا موقت دانسته تقلید نورزیده اند والله سبحانه اعلم

بحقیقة الحال حاصل سوال سیوم آنکه در کتب اکابر این طریقه علیه است که نسبت ما بحضرت صدیق منسوبست بخلاف سایر طرق اگر مدعی گوید که اکثر طرق بامام جعفر صادق میرسند و حضرت امام بحضرت صدیق منسوبست پس سلاسل دیگر چرا بحضرت صدیق منسوب نباشند جواب آنکه حضرت امام نسبتے هم از حضرت صدیق دارد و هم از حضرت امیر رضی الله تعالے عنهما و باوجود اجتماع این دو نسبت علیه در حضرت امام کمالات هر نسبت در ایشان جدا است و از یکدیگر متمیز است جمعے بواسطه مناسبت صدیقی از حضرت امام نسبت صدیقیه اخذ نموده اند و بحضرت صدیق منسوب گشته و جمعے دیگر هم بواسطه مناسبت امیری نسبت امیریه را اخذ نموده بحضرت امیر منسوب گشته اند این فقیر بتقریبے در برگنه بنارس رفته بود که آنجا آب گنگ و آب جمن جمع اند و باوجود آن اجتماع محسوس میگردد که آب گنگ علحده است و آب جمن علحده برنهجیکه گویا درمیان برزخے مانده اند که آب یکے بدیگرے خلط نشود جمعے که بجانب آب گنگ واقع شده اند از همان آب مجتمع آب گنگ مینوشند و جمعے دیگر که بجانب آب جمن اند از آب جمن مینوشند اگر گویند که حضرت خواجه محمد پارسا قدس سره در رساله قدسیه تحقیق نموده است که حضرت امیر چنانچه از حضرت رسالت خاتمیت علیه و علی آله الصلوة و السلام و التحیة تربیت یافته اند از حضرت صدیق نیز تربیت یافته پس نسبت حضرت امیر عین نسبت حضرت صدیق باشد و فرق چه بود گوییم که باوجود اتحاد نسبت خصوصیات تعدد و محال بحال خود است یک آب بواسطه تعدد محال خصوصیات متمیزه پیدا میکند پس روا است که نظر بخصوصیت هر یکے طریقے باو منسوب شود حاصل سوال چهارم آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق نوشته اند که شخصیکه استعداد ولایت موسوی دارد معلوم نیست که صاحب تصرف او را باستعداد ولایت محمدی تفویض آورده و در مکتوب دیگر در ویش زاده کلان قدس سره نوشته اند که شما را از ولایت موسوی بولایت محمدی آورده اند وجه توفیق چه باشد جواب آنکه در مکتوب ملا محمد صدیق واقع شده است که از ولایت موسوی بولایت محمدی بردن معلوم التوقوع نیست در آن وقت علم بوقوع این امر نبوده بعد از آنکه این امر را معلوم ساختند و قدرت تغییر و تبدیل دادند نوشته که شما را از ولایت بآن ولایت برده زمانه متحد نیست تا تناقض متصور شود حاصل سوال پنجم آنکه پیرایهن را صوفیان ایجابی پیش چاک میپوشند

آورده است

میگویند کہ سنت اینست و بندگان حضرت میر بطریق حلقہ میسازند تحقیق این مسئلہ جواب بدانند کہ ما ہم در جواب دو وجہ داریم
اول آنکہ پیراہن پیش چاک میپوشند دلیل استحباب سہ اند بعضے کتب معتبرہ حنفیہ مفہوم میشود کہ پیراہن پیش چاک مردان
را بباید پوشید کہ لباس زنان است امام احمد و ابو داؤد از ابی ہریرہ روایت کنند کہ پیغمبر فرمودہ اند علیہ وعلی آلہ الصلوٰۃ
والسلام لعن الرجل یلبس لبس المرأۃ والمرأۃ تلبس لبس الرجل فمطالب المومنین ولا تشبہ المرأۃ
بالرجال ولا یشبہ الرجل بالنساء وان کلا الفریقین ملعون + بلکہ معلوم میشود کہ پیراہن پیش چاک لباس
اہل دین و اہل علم نیست لہذا اہل دنیا را این لباس تجویز نموده اند و در جامع الرموز از محیط نقل میکند فلا یلبس ای
الذی ما یختص باہل الدین والعلم کالرداء والعمامۃ بل قمیص لہ شق من الکرباس جیبہ علی صدرہ کالقباء
وایضا بقول بعض علما پیش چاک قمیص نیست بلکہ درع است قمیص نزد ایشان آنست کہ بمکبین چاک داشتہ باشد
فی جامع الرموز فی بیان کفن المرأۃ وفی الہدایۃ بدل القمیص الدرع وفرق بینہما ان شقہ الی الصدر
والقمیص الی المنکب قالوا بالمرادف نزد فقیر صواب آن مینماید کہ چون مردان از تشبہ بلباس زنان ممنوع گشتہ اند
بہمنیم جائیکہ زنان پیراہن پیش چاک پوشند باید کہ مردان ترک تشبہ زنان نموده پیراہن حلقہ گریبان بپوشند و در جائیکہ
زنان پیراہن حلقہ گریبان بپوشند مردان بضرورت پیراہن پیش چاک اختیار کنند در عرب زنان پیراہن حلقہ گریبان
میپوشند مردان بضرورت پیراہن پیش چاک پوشند و در ماوراء النہر و ہند لباس زنان پیراہن پیش چاک است پس
مردان پیراہن حلقہ گریبان اختیار کنند میان شیخ عبد الحق دہلوی میگفت کہ در حضرت مکہ بودم دیدم کہ یکے از مریدان
شیخ نظام نارنولی پیراہن حلقہ گریبان پوشیده طواف کعبہ مینماید و جمعے از عرب از پیراہن او تعجب دارند کہ پیراہن
زنان پوشیده است پس باعتبار عرف و عادت ہم عمل اہل عرب بر صواب باشد و ہم عمل ہند و ماوراء النہر کل ذلک
ہو موئہا + اگر سنیت پیراہن پیش چاک ثابت نمی شد علماء حنفیہ لباس آنرا باہل دنیا تجویز نمی نمودند و مخصوص
باہل دین و اہل علم میدانستند و چون زنان در این لباس پیش قدمند اینجا لباس مردان تابع لباس زنان نموده اند
حاصل سوال ششم آنکہ چون از ابتدا توجہ طالبان این طریق باحدیث صرف است باید کہ نفی و اثبات این توجہ
جمع نشود زیرا کہ در وقت نفی توجہ بغیر است جواب آنکہ توجہ بغیر از برائے تقویت و تربیت توجہ باحدیث است

ولا ماخذ فرموده اند پیراہن پیش چاک مردان بخلاف آن حکم کرده اند فافہم ۱۲

ومقصود از نفی غیر حصولِ دوامِ آن توجه است بے مزاحمتِ اغیار پس توجه بنفی غیر منافی توجهِ احدیت نباشد
ومنافی توجهِ احدیت توجه بغیریت نه توجه بنفی غیر و شتان ما بینهما حاصلِ سوالِ ہفتم آنکه باید که ہر ذکر که مبتدی
این طریقه بکام و زبان میگوید قلب نیز ہمان میگوید یا در نفی و اثبات قلب تمام را میگوید یا نه اگر تمام را میگوید پس صرف
کردن لا بمنفی و الٰه بیمین چگونه است جواب آنکه قلب اگر تمام را بگوید به نقصان دارد که لا را بنفی ببرد
و الٰه بجانب یمین صرف کند و الا الله را بجانبِ خود بکشد با آنکه نفی و اثبات را درین طریق به تخیل
میگذراند و بکام و زبان کارے ندارد و تامولاتِ قلب شرطِ قبول نماند و این دو سوال اخیر شما از قبیلِ
شکایاتِ فخر رازی است اگر نیک متوجه میشدید سند فع میگشت بقیة الام آنکه بعضے از یاران آنجائی
کمر زده اند که مدت این ایام باحوالِ طالبان کم می پردازند و گرفتاری بعمارت دارند و مبلغِ فتوح برعمارت
خرچ میشود و فقرا بے نصیب میمانند این مقدمات بر نهجے نوشته بودند که شائبه اعتراض از انجا مفہوم میگشت
و بوئے انکاری آمد بدانند که انکارِ این طائفه سهم قاتل است و اعتراض بر افعال و اقوالِ این بزرگواران نهج قویم
که موجبِ ابدی رسانند و هلاک سرمدی گرداند تکلیف کنایتِ انکار و این اعتراض عائد به پیر گردد و سببِ ایذاءِ
پیر شود و منکرِ این طائفه از دولتِ ایشان محروم است و معترض بر ایشان ہر وقت غالب و خایب تا زمانیکه
حرکات و سکناتِ پیر و نظرِ مرید مستحسن و زیبنده و راید از کمالاتِ پیر بہره نیابد و اگر یابد مستدرج بود که عاقبتِ آن
خرابی و رسوائی است مرید باوجود کمالِ محبت و اخلاص که به پیر دارد اگر در خود در ابر ہر موگنجائیشِ اعتراض بر پیر
یابد جز خرابی خود ہیچ نیابد و از کمالاتِ پیر بے نصیب بود و اگر خدانخواسته مرید را بر فعلے از افعالِ پیر شبه پیدا شود و دفع
نشود باید که از آن استفسار بر نهجے نماید که از شائبه اعتراض پاک بود و از ظلمتِ انکار منور و در نوبت چون محق
و مقبل منشرح اند اگر احیانا از پیر امرے خلافِ شریعت ظاهر شود باید که مریدان امر تقلید پیش نکنند و حسنِ ظن
تنها نکنند از آن محل طلب دو صحت خواهد و اگر وجه صحت پیدا نشود باید که در دفع آن ابتهال بحضرتِ حق جل علاه
ملتجی و متضرع شود و بگریه و زاری سلامتیِ پیر خواهد و اگر مرید را در حقِ پیر شبه و ارتکابِ امرِ حرام پیدا شود آن شبه را
اعتبار نکند ہرگاه مالک الامور جل علاه در انسانِ حرام منع نه فرموده باشد و اعتراض نموده و دیگرے را چه رسد که

اگر خود اعتراض کند بسیار است که در بعضے جا ادرکِ اَونے اَونے باشد از انسانِ اَولیٰ در حدیثِ نبوی آمده
علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام اِنَّ اللہَ کَمَا یُحِبُّ اَنْ یُؤْتیٰ بِالْعَزِیْمَۃِ یُحِبُّ اَنْ یُؤْتیٰ بِالرُّخْصَۃِ
خدمتِ پیر چون قبضهائے مفرط دارند در ایامِ قبض اگر باحوالِ مریدان نه پردازند و تسلی خود به بعضے از امورِ
مباحه نمایند چه جائے اعتراض است در یں وقت عبد الله الصغیر از برائے تسلی خود همراه سگبامان بصحرا بشکار میرفت
و بعضے از مشایخ در یں وقت تسلی خود بسماع و نغمه مینمودند والسلام علیٰ من اتبع الهدیٰ والتزم متابعة المصطفیٰ علیہ
وعلیٰ آلہ الصلوٰت مع التسلیمات اتمها واکملها۔

خاتمهٔ عرضداشتهائے که حضرت مغفرت پناه مخدومزاده کلان نوشته بودند

عرضه داشتِ اول عرضه داشت کمترین بندگان محمد صادق بعرضِ اشرف میرساند که احوال و اوضاعِ این حدود
یمنِ توجهاتِ علیه بکمیتِ معنوی و صوری گذرانست مدتیست که بخاطرِ خاکسارانِ حضرت خاطرِ نگران و پریشان
میبوده روزِ سه شنبه بیست و یکم ماه مذکور عریضه میان بدر الدین رسید و خیر و عافیتِ کامل شنیده فرحتِ بعید و مسرتِ بے اندازه
روئے نموده الحمد لله سبحانه علیٰ ذلک حمدًا کثیرًا طیبًا مبارکًا احافظ بهاؤ الدین شب سیزدهم ختم
قرآن مجید کرد از شب چهاردهم حافظ موسیٰ شروع کرده است و پنج پنج سیپاره میخواند شب آینده که شب نوزدهم
است ختم میکند و عشرهٔ اخیر حافظ بهاؤ الدین قرار داده است که ختم خواهد کرد و حضرت سلامت شبے در نمازِ
تراویح حافظ قرآن میخواند که مقامِ وسیع بس نورانی ظاهر شد گویا که مقامِ حقیقتِ قرآنی بود هر چند باین جرأت
نمیتواند کرد چنان معلوم شد که حقیقتِ محمدی علیٰ صاحبها الصلوٰۃ والسلام اجمالِ این مقام است گویا که دریاے عظیم
در کوزه در آورده باشند و این مقام تفصیلِ حقیقتِ محمدی است و اکثرِ انبیاء و اولیاء اکمل بقدرِ خود از بعضِ آن مقام
بهره دار بوده اند و تمامِ آن مقام بغیرِ پیغمبر ما علیہ وعلیٰ آلہ الصلوٰۃ والسلام نصیبے مفهوم نشده و این حقیر نیز
بهره یافت حق سبحانه وتعالیٰ بتوجهِ عالی نصیبے کامل روزی گرداناد و تا هنوز آن مقام خوب واضح نشده
است باقی احوالِ بیت گذرانست و در یں ماه معظم خیلے برکت مفهوم میشود انوی محمد سعید اوضاع همواره دارد
و اوقات بعیت و بذکر میگذراند یارانِ شهر نیز بذوقِ تمام حاضر میشوند و تغیر تا الحال چهار سیپاره چیزے بلا حفظ

کرده است تا روز عید ظاهر آن پنج سیپاره یاد کند والعبودیة **عرضه داشت دوم** عرضه داشت کمترین
بندگان محمد صادق بدرده عرض اشرف میرساند که احوال و اوضاع این صدود مستوجب شکر است خیریت آن
ذات کعبه مرادات است مع جمیع خادمان و مخلصان مطلوب و مسئول است سفر از نامه نامی و صحیفه گرامی بصوت
اسماعیل مرسل بود بمطالعه آن مشرف گردید حق سبحانه و تعالی سایه عاطفت آن قبله عالمیان بکافه اهل اسلام
تا قیام پاینده دارد بحرمة النبی الامی و آله الامجاد علیه من الصلوات اتمها و من التسلیمات اکملها
قبله گاها از خرابی احوال خود چه نویسد که غیر از حسرت و ندامت بر سود اعمال تضییع احوال نتیجه و حاصل سرمایه بدست
ندارد و آرزوئی نیست که هیچ لحظه صباحی بخلاف رضای او تعالی و تقدس نگذرد و آن میسر نگردد مگر آنکه
توجه خادمان آن درگاه مدد کند و دستگیری نماید و بدرگیران کار دشوار نیست الحمد لله و المنة که احوال
بهمین توجه شریف بطریقیکه امر فرموده بودند استقامت دارد و دوران کم فتوری راه میابد بلکه روز بروز امید وار
ترقی تر میباشد بعد از فجر و ظهر و عصر حلقه می نشیند و حافظ بهاؤ الدین چون از تردد دولت فرصت میابد
قرآن نیز میخواند و این فقیر بعضی اوقات مغلوب است و دیگر بسط و قبض و بسط و توجه و ذوق و آرام و جزان
همه تعلق بدن دارد و ازان تجاوز نمی نماید و لطائف ستة متوجه اند و نه غافل و اگر متوجه اند توجه آنها مثل
بحر حضور است بلکه عین آن و توجه و ذوق و مثل آن همه را داخل ظلال میداند و از ظل متجاوز نمی یابد
و لطائف اولا ببدن مخالط بودند و در نظر بصیرت غیر از بدن امر دیگر مفهوم نمیشد چنانچه بحضور موفور السرور
عرض کرده بود الحال از بدن ممتاز و بنظر میرسد و این مقام را مقام بقا میداند و بعد از بقا باریک نوعی از
فنا لطائف رو نمود و چنان معلوم شد که بی این فنا که بعد از بقا شود تمامی کار میسر نیست و الحال چند روز است
که مقبوض است و معامله سرد و کم است تا چه ظاهر شود فانا تا حال توجه بعالم نیامده است چون عرض احوال
ضروری بود بچند کلمه جرأت نمود و قبله گاها فقیر هر شب حضرت را بخواب می بیند الا ماشاء الله تعالی زیاده چه نویسد
که دخل تکلفات بسیار است. والعبودیة **عرضه داشت سیوم** عرضه داشت کمترین بندگان
محمد صادق بموقف عرض میرساند که این حقیر مدتیست که مقبوض و مغموم میبود آخر الامر محض توجه اقدس عنایت

خداوندی جل سلطانہ در رسید و بسطی عظیم روے نمود و دران بسط چنان معلوم گشت کہ چنانچہ سابقاً یاد و توجہ مثلاً
از جانب این کس میبود الحال ہرچہ ہست از جانب اوست تعالی وتقدس و دور خود و بیش از قابلیت قبول
نمیسافت کالمرآۃ التی تطلع علیہا الشمس فاحترق بذلک الطلوع کل ظلمۃ وکدورۃ من البدن
واللطائف وحصل فیہا کل نور وبرکۃ ینبغی فانشرح الصدر واتسع القلب وصار
البدن کالنور مضیئا الطف من الروح والسر الذین کانا قبل ذلک ووجدت التجلی الاکمل
من بین اللطائف علی القلب فلما نظرت الی القلب ظہر ان فی القلب قلبا اخر والتجلی علیہ
فلما نظرت الی قلب القلب ظہر ان فی ذلک قلبا اخر والتجلی علیہ وہلذا الی غیر النہایۃ
فلم یظہر قلب بسیط الا وقلب اخر فیہ ولکن یتوہم الان انہ انتہی الی القلب البسیط
ولیس بمتیقن وعلم ان الحالات السابقۃ من ہذہ الحالۃ بالنسبۃ الیہا کانت کلہا
تکلفات صرفۃ وکان ینظر باسم ہذا المقام فما کتبتہ لسوء الادب قبلہ گاہا این ہمہ
کمترین اثریست از آثار توجہ اطہر ؎ گر بر تنِ من زبان شود ہر موئے ؎ یک شکر تو از ہزار نتوانم کرد
حضرت سلامت آرزومندی دریافت ملازمت خادمان درگاہ را چہ شرح دہد و چہ نویسد شب و روز بلکہ
ہر ساعت در تصور آنست کہ کدام وقت نیک و ساعت خوش خواہد بود کہ این مطلب اعلی و مقصد
اعز بحصول خواہد پیوست و غیر از تمنائے و آرزومندی در تصور نمی آید حق سبحانہ وتعالی باحسن
وجوہ و اوفق طرق این دولت عظمی میسر گرداناد بحرمۃ النبی والہ الامجاد علیہ وعلی الہ من الصلوات
اتمہا ومن التسلیمات اکملہا والتحیۃ ؎

قد تم الدفتر الاول بعون اللہ تعالی وحسن توفیقہ ویتلوہ الدفتر الثانی ان شاء اللہ تعالی وصلی اللہ تعالی وسلم وبارک افضل الصلوات
والتسلیمات والبرکات علی خیر خلقہ سید محمد وعلی الہ واصحابہ اجمعین وعلینا معہم برحمتہ وہو ارحم الراحمین ؎

للہ الحمد والمنۃ کہ حصہ پنجم از مکتوبات امام ربانی بکتابت مکاتب غلام محمد امرت سری باختتام رسید
۲۹ محرم الحرام سنہ ۱۳۳۱ ہجری صلعم

۵ یعنی آرزوے تحصیل شرف قدمبوسی آن ذات والا صفات حضرت قبلہ گاہی را چہ بیان نماید و ازان چہ نویسد کہ از عہدہ بیان بیرون است و از اظہار تحریر خارج ۱۲ منہ سلمہ اللہ تعالی